

Erdélyi felvétele után

VÁZSONYI VILMOS BESZÉDEI ÉS ÍRÁSAI

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST
AZ ORSZÁGOS VÁZSONYI-EMLÉKBIZOTTSÁG KIADÁSA
1927

EZT A KÉTKÖTETES MŰVET KIADTA:
AZ ORSZÁGOS VÁZSONYI-EMLEKBIZOTTSÁG

A KÉT KÖTETBEN FOGLALT BESZÉ-
DEKET, ÍRÁSOKAT ÖSSZEGYŰJTÖTTE
ÉS KORRAJZI BEVEZETÉSEKKEL,
KÍSÉRŐ JEGYZETEKKELL ELLÁTVA,
SAJTÓ ALÁ RENDEZTE:

CSERGŐ HUGÓ DR.ÉS BALASSA JÓZSEF

ELŐSZÓT ÍRT A MŰHÖZ: APPONYI ALBERT GRÓF.
ESTERHÁZY MÓRIC GRÓF ÉS BÁRCZY ISTVÁN
VÁZSONYI VILMOS ÉLETRAJZÁT: PAKOTS JÓZSEF.
A MŰ ZÁRÓSZAVÁT: VÁZSONYI JÁNOS DR. ÍRTA

MINDEN JOGOT FENTARTUNK

LÉGRÁDY NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T. NYOMÁSA

VÁZSONYI

Írta: Apponyi Albert gróf

Vázsonyi Vilmos a harcoknak embere volt és a harcban, ha nem is nyúlt nemtelen fegyverekhez soha, de kíméletes sem volt és súlyos csapásokat mért ellenfelére. Ha az ő egyénisége méltányolásánál azt vesszük kiinduló pontul, amit ő maga vallott irányelvül, úgy a demokratikus hitvallást kell előtérbe állítanunk. Erről nevezte el pártját, politikáját és valóban ezt munkálta szakadatlanul. De nem munkálta doktriner vagy demagóg nemtörődömséggel, a természetes fejlődés törvényeivel és a nemzeti létfenntartási érdekekkel szemben, hanem mind a kettőn e f állandó szemmeltartásával.

Aki gondosan áttanulmányozza azt a választójogi törvényjavaslatot, melynek ő volt a szerzője, aki figyelmesen átolvassa annak indokolását, lépten-nyomon fel fogja benne találni a létező állapotok és létfeltételek okos figyelembevételét és a megvalósítandó elvi célok közt, melyek minden államférfíui munkának jellemvonásait adják: meg fogja különösen találni a nemzeti érdekek folytonos figyelembevételét, mely sok, kifejezetten nemzeti jellegű politikust teljesen kielégített. Igaz, hogy ez a javaslat nem hozta kifejezésre csupán Vázsonyi gondolkozását: magára hagyva, talán ennél radikálisabbat csinált volna: az adott helyzetben óvatosabb lelkületű szövetségársak felfogásait is tekintetbe kellett venni: de hogy ő erre képes volt, hogy ezen a kompromisszumos alapon organikus egészet tudott alkotni, ez mindenesetre jellemzi egyéniségét, amely csak szenvedélyének néha fékezetten kitöréseinél látszott szélsőségesnek, de alapjában a gyakorlati politika szövevényes követelményeiben el tudott igazodni túlhajtott egyoldalúság nélkül, a kellő egyensúly megtartásával.

Nagy mértékben bírta a kormányzati érzéket, a szó helyes értelmében. Erről illetékes vagyok nyilatkozni, mert rövid, de válságos időkb en esett minisztersége alatt minisztertanácsban és megfigyelhettem szereplését a minisztertanácsban, mikor olyan kérdések merültek fel, amelyek a fenyegetett társadalmi rend megvédésére vonatkoztak. Nos

hát e védelem tekintetében senki sem volt nála elszántabb és őszintébb. Népszerűségének kockáztatásával, egy időben egyenesen feláldozásával, vivta keresztül tárcája keretében a szükséges óvó-intézkedéseket. Ha akkor, amikor az úgynevezett „nemzeti tanács” alakult meg és a törvényes ország” félretolásával, magát nyilvánította a nemzeti hatalom képviselőjének, még Vázsonyi az igazságügyminiszter, – (hozzátehetem: és Tóth János a belügyminiszter) – akkor azok az urak félóra múlva a dutyiban ülnek és egy másik félóra alatt a kétes elemek a kaszárnyákban lefegyverezhetnek: és nincs októberi forradalom, és nem állnak be annak borzalmas kül- és belpolitikai következményei.

Mert Vázsonyi minden demokratasága mellett a törvényes rend és a jogfolytonosság embere volt, aki céljait a természetes evolúció keretében, ha talán annak siettetésével is, akarta elérni. Ezek tények, melyekről mindenki tanúskodhatik, aki vele, különösen a kormányon együtt működött; és ez a tanúságtétel egy halott mellett, akit nemcsak igazságosan bírálunk, de igazságtalanul ócsárolunk is, egyenesen becsületbeli kötelesség.

Vázsonyi intranszigiens magyarságához nem fér kétség; semmi sem fájt neki inkább, mintha ezt tőle el akarták vitatni; amit különben csak egy általánosító előítélet kísérhetett meg, holott a tények valóságában, minden tette mellette tanúskodik. Vagy talán ő nem hivatkozhatik az alkotmány sérelmei ellen vívott küzdelmekre, melyekben előharcosként szerepelt? Ő nem követelheti, hogy javára írjanak egy egész hosszú közéleti szereplést, amelyben egy betű sem fordul elő, amely a magyar nemzeti érzés kultuszával ellenkezne, melyben folyton azon volt, hogy ebben a kultuszban tartsa meg és erősítse azokat a tömegeket, melyek őt vezérüknek ismerték?

A képből egy lényeges vonás hiányzanék, ha ki nem emelném Vázsonyi intranszigiens gyűlöletét a korrupció minden válfaja ellen; nemcsak maga volt, ellenségeinek elismerése szerint is, teljesen tiszta a közélet minden szennytől, de üldözte annak minden nyomát, ahol csak találkozott vele. Fényes szónoki tehetségéről nem szólok, ezt mindenki elismerte, és én itt nem biográfiát írok, sem panegiriszt, hanem igazságot akarok szolgáltatni egy becsületes embernek, akit olyannak ismertem fel, úgy akkor, amikor, úgy mint éppen közéleti működésének legutolsó akcióiban, vele szemben állottam, mint akkor, amikor vele együtt működtem. Hiszen ez nem volt mindig kényelmes dolog; temperamentumának féktelensége olykor kitört belőle és nem egyszer elragadta. De mindebből a fényből és árnyból az domborodik ki, amit előbb egy közhasználatú szóval mondtam ki, mely azonban minden időknél, különösen pedig a maiaknak politikájában nagyot jelent: *becsületes ember* volt és, ami nehezebb: *becsületes politikus*.

Megérdemli, hogy kegyelettel őrizzük emlékét.

VÁZSONYI ÉLETE ÉS KORA

1868-1926

Írta: Pakots József

„Íme, a gironde sorsa, ősidőktől fogva, hogy egyszer a jakobinusok mondják árulónak, másszor a reakcionáriusok forradalmárnak hirdetik. Nem vagyok sem forradalmár., sem hitvány szolga; szabad, polgár vagyok és az is maradok.” (*Vázsonyi Vilmos: 1905 január 8.*)

Turgenjev írja az „Apák és fiúk”-ban, hogy a nagy embereket vagy követni, vagy gyűlölni lehet. Megalkuvás ezen a téren nincs. Vázsonyi Vilmos nagy ember volt, a legnagyobbak egyike, akiket a politikai történelem az utolsó három évtizedben revelált. És élete, mintha csak a Turgenyev-féle mondást igazolta volna, a legnagyobb szeretet és népszerűség és a legádázabb gyűlölség között viharzott el. A tizenkilencedik század forrongó eszméi vajútták ki a demokratikus gondolat e nemes, emberi harcosát, azé a tizenkilencedik századé, amelyben az ellentmondások vívták a maguk titáni harcát, amelyben viaskodott egymással a sötétség és a világosság, a pesszimizmus és az optimizmus, a hitetlenség és a hit, a gyűlölség és az emberszeretet, a reakció és a haladás. A francia forradalomnak vérben fogant, de megtisztult eszményei vajúttak a század mellében és a reakció vad Góliátja igyekezett leteríteni, a lőporfüstös, kemény, harcos ifjút, a haladás, az emberi szabadság, a népuralom hajnalos szépségű Dávidját.

A magyar történelem ennek a küzdelmes, izgalmas, tragikus és fenséges jeleneteiből állítja össze a század színes képét. A Széchenyi Istvánok, Szemere Bertalanok, felsőbüki Nagy Pálok, Kossuth Lajosok, Petőn Sándorok, Deák Ferencek, Irányi Dánielek eszméi dübörögnek a század különböző korszakain végig. A harcosok különböző fegyverzetben jelentkeznek a század fórumán, de céljuk egy: a szociális és gazdasági elmaradottságból kiemelni a nagy sorsra hivatott nemzetet és népet. A nagy szellemek küzdelme felébreszti az elnyomott lelkek mélyén szunnyadó vágyakat, kiváltja a tudat alatti érzéseket és a század derekán, *IXZ* 1848-as idők szellemi mozgalmában tudatos kifejezésre jut a néni társadalom akarata, vágya, álmodozása és ettől kezdve a politikai történelem új ösvényre lépett. A fejlődés emelkedő útján a szabadelvű-

ség eszméi jelzik ezután a mértföldköveket és a tudósok, nemzetgazdák, szociológusok és álmódzó ifjak lelki alchimiájából az élet gyakorlati műhelyébe kerül át a probléma, míg a napi politika végül is beiktatja a forrongó eszméket a saját meggondolandó feladatai közé. Az ország kormányzati politikája is kénytelenült tehát az eszmék kothurnusát felőlteni, hogy a maga hatalmát könnyebben biztosíthassa.

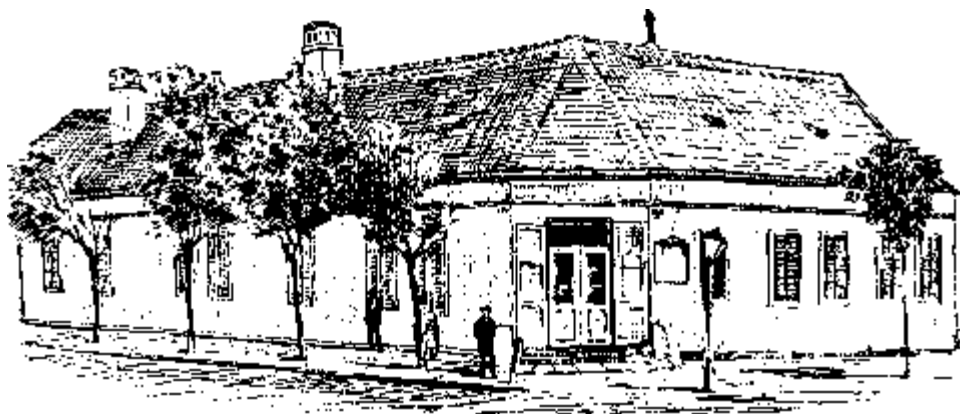
A 67-es kiegyezés nagy elgondolása, amely az Ausztriával való közjogi viszony rendezése mellett a szabadelvűség gazdasági és szociális jelentőségének felismeréséből fakadt, tette kormányzati tényezővé a liberalizmus gondolatát. A reakció, a kiváltságos osztályok szolidaritása azonban rögtön felismerte az új helyzetből reá háruló veszedelmeket és megtett minden intézkedést a szabadelvűség teljes érvényesülése ellen. Tisza Kálmán másfél évtizedes kormányzása a politikai macchiavellizmus, a kétszínűség teljes arculatát mutatja. Mialatt a szabadelvűség eszméit helyezi a kirakatba, mögötte elrejti a reakció régi dugáruit és segítségére siet ebben az is, hogy a közjogi küzdelemben, amelyet az ország folytat Ausztria ellen, elvesz az érdeklődés a demokratikus és szociális problémák iránt. A reakció társadalmi téren is megkezdí a maga alattomos tevékenységét. A történelmi középosztály látja a jövő idők veszedelmét, a nép és a polgári társadalom jogos igényeinek előtérbe nyomulását és a nemzeti gondolatot játssza ki a népgondolat ellen. Nem akarja tudomásul venni, hogy a nemzet és nép egy és lassan, céltudatosan szembeállítja a nemzet fogalmával a nép fogalmát, mialatt önmagát a nemzeti lét egyetlen és biztos pillérének, fentartójának állítja be. A gonosz játék sikerül. Kossuth nagy eszméi a pártpolitika légkörében lesorvadnak, egy Ausztriától függetlenítő partikuláris küzdelem színvonalára süllyednek, gazdasági és szociális tartalmuk elvesz és a nép nem veszi észre, hogy a nemes cégér alatt, a Kossuth nevével fémjelzett küzdelem mögött a rendi kiváltságos osztályuralmi törekvések húzódnak meg.

Társadalmi téren sikeresen indul meg a rendszeres munka a társadalmi erők szétbontására. Minthogy a szabadelvűség kormányzati politikája utat nyitott a gazdaságilag élelmesebb elemek érvényesülésének, a kereskedelmi és üzletes élet fejlődése mellékszínre szorította azokat az egzisztenciákat, akik kiváltságaik, születésük és történelmi középosztálybeli helyzeti energiájuknál fogva egyedül érezték hivatottnak magukat a teljes jogok élvezetére. Most már meg kellett osztaniok a hatalmat a gazdasági élet új erőtenyezőivel. A kapitalizmus előtörése, a kormányzat által dédelgetett új hatalmi erők féltékenységet és ellenszenvet támasztottak azokban, akik a gazdasági harcból nem a nehezebb részt, a munkát vállalták, csak másokkal akarták vállaltatni. A zsidóságnak a kereskedelmi téren való természetes érvényesülése szemükben mindjárt megadta az egész új szabadelvű gazdasági irány stigmáját és a társadalomban lappangva megindult a harc a zsidóság ellen. Kigyúlt a felekezeti türelmetlenség tüze, amikor 1883-ban a tisztaeszlári vérvád lángralobbantja az egész társadalmat és elveti további felekezeti harcok csóvját. Ezzel megindul a reakció elszánt küzdelme minden ellen, amit a század haladó eszméi képviselnek.

Az 1868 március 22-én született Vázsonyi ekkor még gyermekifjú. A sümegi kis ház, amelyben meglátta a napvilágot, azonban nem érzi az idők gyűlölködő szellemét. Apja, a bibliás műveltségű, nagy tisztelettel körülvevő tanítómester és jószágos lelkű, finom szellemű anyja mellett, szeretetteljes, biztos otthon teremtettek a gyermekeknek, a három

fiúnak és három leánynak. Az az érzékeny és tiszta gondolatvilág, amelyben a nagy harcok férfija élt, ebből a kis házból hintette fényét küzdelmes útjára. Az apa erkölcsi tanításai, nemes önérzete s az anya finom jósága, fölényes szelleme alakítják ki azt a kozmikus lelki egyéniséget, amelynek szívképében meg lehet később találni az igazságért küzdő, bátor, önérzetes és emberszerető nagy politikus lelki elemeinek fényforrását. Az apa különben, mint egyszerű tanítómester, Sümegről tudósítója és közigazgatási cikkírója volt az „Ellenőr” és „Hon” című tekintélyes lapoknak.

Már az egészen zsenge gyermek-Vázsonyiban szinte misztikus jelenségként mutatkozott meg mély gondolkodása és az a kifejezési erő és készség, amelyekkel gondolatait formába öntötte. A finomlelkű anyja arra nevelte gyermekeit, hogy apjukban felsőbbes lényt tiszteljenek. Minden évben, a családfő születésnapján, a gyermekek köszöntőkkel járultak az apa elé. A kilencéves Vázsonyinak is el kellett mondania a maga rigmusát, amelyet négy évvel idősebb bátyja, Jenő, szerkesztett

Vázsonyi szülőháza Sümegen

meg számára. Az öccs azonban nem akarta megtanulni a köszöntőt, nem volt kedve hozzá. Mikor aztán általános szorongás közben mégis elő kellett állania a köszöntőjével, a kilencéves gyermek kigyúlt arccal egy olyan megható, mély gondolatokban gazdag, rögtönzött hosszú beszédben köszöntötte apját, hogy az egész család bámulva hallgatta és szinte megborzongva érezték a jelentkező genie szellemének szárnya suhogását. A gimnáziumban már erőteljesebben nyilatkozott meg ez a szellem. Eredeti, érdekes egyénisége rögtön feléje fordította a figyelmet és különösen tiszteletet parancsoltak a szociális igazságtalanságokon felháborodó ifjú világnézetei. A szenvedők, az elhagyottak iránt érez nagy testvéri megértést és mialatt figyeli az életet, kritizálja azok fogyatékosságait, a lelkileg megalázott és alacsony sorsban álló emberek sorsában a saját sorsát is védi. Magyarnak tudja magát és fáj neki, hogy az elfogultság elvitatja a vele egy hiten levők, egy sorban szenvedők egyenjogúságát érzésben és hivatásban. És az ifjú, aki az egyetemre jut, elsősorban azt akarja bizonyítani, hogy mennyire magyar. 1886-ban kerül az egyetemre, jogra iratkozik be, nem véletlenül, mert jogot keres, jogért küzd és a jog szellemében harcol élete végéig. A legjelesebb növendékek egyike. Rögtön feltűnik az ifjúság sorai között és

minthogy a nagy politikában a véderőjavaslat támaszt nagy viharzást és nemzeti ügyé válik a kérdés, hogy az országgyűlés az újoncjutalékot tíz évre megajánlja-e és hogy az egyéves önkéntesek, akik a tiszti vizsgát nem tudják letenni, még egy esztendei szolgálatra utasítatnak-e, az ifjú Vázsonyi odaáll a nemzeti ügy harcosai közé és egy vigadóbeli nagygyűlésén bátor, komoly és magával ragadó szónoklatával olyan sikert ér el, hogy a nagygyűlés elnöke, a függetlenségi párt vezető tagja, Polónyi Géza képviselő, nyilvánosan öleli át a lelkes ifjút. Másnap Rákosi Jenő a „Budapesti Hírlap”-ban vezércikket ír róla.

Egyetemi pályája alatt már kibontakozik politikai egyénisége. Egy-másután a legsajátabb nemzeti vonatkozású ügyekben szólaltatja meg hangját: tiltakozik Kossuth Lajos hontalanítása ellen. Pichler Győzővel és Vámbéry Rusztemmel, akik jogásztársai, nagygyűlést hív össze és törvényt követel az országgyűléstől Kossuth Lajos számára: mondja ki az országgyűlés törvényben, hogy Kossuth polgárjoga örök és elévülhetetlen, addig él, amíg él maga a nemzet.

Beszédeket mond Csányi Lászlónak, majd Batthyány Lajosnak sírjánál. Hazafias költemények jelennek meg neve alatt az egyes lapokban és verseiben már felcsillan az a gyilkos szatíra, amely későbbi szónoklatainak oly eredeti jelleget ad.

Az irodalomhoz különben is nagy, benső, áhítatos rajongás fűzte. Már kora gyermekifjúságától kezdve belemerült a magyar nemzeti történelembe és kívülről tudta elmondani a nemzet változatos és viharos korszakainak históriáját. A nemzeti irodalom költőit nagyon szeretettel olvasgatni és amikor az érettségét letette, egyik barátja Mikes Kelemen, Kazinczy és Virág Benedek ötkötetes kiadványával ajándékozta meg, tudván, hogy Vázsonyi mennyire szereti a költőket. Egyetemi éve alatt eljárógatott a fiatal poéták társaságába. A Kammon-kávéház volt a költők találkozóhelye, Vajda János vezérkedett köztük és Makkai Emil, Reviczky Gyula, Szomory Károly, Zemplényi Árpád, Palágyi Menyhért, Palágyi Lajos, valamint Vázsonyi és Jenő bátyja voltak e társaság legállandóbb tagjai. E fiatal titánok már akkor megállapították, hogy Vázsonyi nagy tehetség, de inkább mint rendkívüli jövőjű politikust értékelték, ő azonban rendületlenül írta költeményeit. A külföldi írók közül főként Heine és Börne voltak kedvencei és ezeknek szellemessége, szatirikus vénája kiváltotta belőle is azt az őseredetű, gúnyolódó, sokszor gyilkos élű szellemességet, amely annyi tapsot, de még több ellenséget szerzett neki.

Egyetemi éve mozgalmassak és izgalmasak voltak. Résztvett az egyetemi ifjak szervezett társadalmi és politikai életében, egyik vezetője, alelnöke volt az egyetemi körnek és ugyanazt az elszánt harcot folytatta eszméinek diadaláért az ifjúság körében és éppen úgy szervezte meg ez eszmék táborát, mint később a nagy közéleti harcok területén. Egyetemi diáktársa, barátja, Pető Sándor, aki később politikai harcaiban is hűséges fegyverhordozója, már itt teljesen alárendeli magát a keményakarátú, bátor és céltudatos ifjú vezér irányításának. És Vázsonyiban már ekkor jelentkeznek a másokért való önfeláldozásnak szépséges és meghatározó jelei. Degré Miklósért, akit az ifjúság vezérének kívánt megválasztatni, hatalmas agitációt fejtett ki, egész stratégiai tervet dolgozott ki a tábor megszervezésére. Megmaradt jegyzetei tanúskodnak arról, hogy az ifjú jogász már mily nagy szervezőtehetséggel készült fel a komolyabb küzdelmekre.

Az egyetemi közéleti harcok közel hozták a közélet akkori vezető-

egyénségeihez, összeköttetésbe került Ugron Gáborral, Polónyival és Irányi Dániellel, akinek nemes, tiszta, puritán egyénisége mély hatással volt rá, Irányit élete végéig politikai ideáljának tekinti.

A közéleti elfoglaltság azonban egy pillanatra sem lankasztja tudásvágyát és alapvizsgáit, szigorlatait egymásután kitüntetéssel teszi le. Különösen a büntetőjogban és közjogban válik ki, ugyannyira, hogy dr. Fayer László, aki a büntetőjog tanára, minden áron arra akarja rávenni, hogy egyetemi tanári pályára, lépjen. Mint egészen szegény ifjú részben ügyvédi irodákban bojtárokodik, így: Dalnoky Béla, Krajcsik Ferenc és Visontai Soma ügyvédekénél, közben titkára Vámbéry Árminnak, a világhírű orientalista professzornak és jielelője – a professzor fiának, Vámbéry Ruzstemnek. Vámbéry Armin rendkívül sokra értékeli a lelkes, tudományszomjas és zseniális ifjút, nyaranta magával viszi külföldi utazásaira és egy alkalommal megismerteti Apponyi Alberttel, aki máris nagy elismerést tanúsít az ifjú politikai képességei iránt.

Az egyetemi harcok tüzeben megesik vele, hogy párbajt vív egyik egyetemi kollégájával, Márkus Miksával, kölcsönösen megsebesítik egymást, később azonban egyike lesz a párbaj legfanatikusabb ellenségeinek. Az a véleménye a párbajról, hogy politikai intézmény, az osztályuralom egyik eszköze és fulmináns cikkekben ostorozza. Mikor 1901-ben parlamenti bemutatkozása alkalmával lovagias ügye támad Szöllő Géza néppárti képviselővel, nem ad fegyveres elégtételt, mert – szavai szerint – beéri azzal a polgári becsülettel, amely elég jó az ország dolgozó millióinak. Ifjú lelkében már akkor kialakul egész jövőndő politikájának egyenes, tiszta és becsületes iránya. Nincs egyetlenegy gesztusa, sem, amely ne volna határozott és amely ellentmondana későbbi politikai megnyilatkozásainak, elvi meggyőződésének.

Magyarsága annyira mély és átértett, hogy még világnézeti szempontjai, nagy, általános, emberi meggyőzések is nemzeti érzésének keretei közé illeszkednek. Az a körülmény, hogy vallására nézve zsidó, ami tüneményes pályája során annyi támadást és elfogult megítélést váltott ki iránta, az ő nemzeti és magyar érzését csak még dacosabbá és még mélyebbé tette. Nem ismert e téren megalkuvást. Mikor 1887-ben zsidó-magyar közművelődésügyi egyesületet akarnak létesíteni Budapesten, ő tiltakozást szerkeszt ez ellen és tiltakozásának egész egyéniségére jellemző passzusa a következő: „Mi csak magyar közművelődést ismerünk el a hazában: ez a magyar nemzeti közművelődés, amelyben minden hitfelekezet egyaránt egyesülhet a közös nagy és szent cél megvalósítására: kivívni a magyar Génusz végleges diadalát.” Később, 1890-ben, cikket ír az „Új Század” című folyóiratba, melynek főszerkesztője s elmondja benne, hogy Atzél Béla báró, aki a társadalmi összeolvadásnak volt nabilis, előkelő harcosa, támogatására sietett az ő egyik eszméjének, a Batthyány-szobor létesítésének és a nemes ember a hazafias zsidóságra appellált ez akció sikerre vitelénél és remélte, hogy ezzel a zsidóság iránt megértést fog szerezni az előkelő társaságban. Vázsonyi a jószándékú és nemes intenciójú tervre a következőket felelte: „Zsidó szempontokat nem ismerek és nálam ilyen vonatkozásban rossz helyen kopogtatott”.

Aminthogy egész életén át minden politikai és emberi megnyilatkozásából az a vezértétel csendül ki, hogy a felekezete ellen elkövetett jogtalanságok, sérelmek orvoslásáért folytatott küzdelmei sem mások, mint jogegyenlőségi küzdelmek, ő nem akar semminemű kiváltságot a

nemzet egyetlen tagja részére és ami kiváltságot ismer, az az egyéni tehetségnek, becsületességnek kiváltsága. Kétségtelen, hogy rokon-érzése, részvéte és szeretete elsősorban az elnyomottak felé fordul és ezek között sem osztályoz, legyen az bármilyen válás felekezetű, bármily nemzetiségű, vagy bármily osztályhelyzetű, egyforma becsületességgel és megértéssel kel védelmükre.

Érdekesen jellemzi egyéniségét, hogy a maga kispolgári mivoltára büszke, mert a polgári szellemben látja a haladás motorikus erejét. Viszont ugyancsak a polgárságban fedezi fel azt az egyensúlyozó szerepet, amely a társadalmi és politikai életben jelentkező szélsőségeket a természetes fejlődés útjára tudja kényszeríteni; vagyis felfogása szerint a polgárság a közélet és társadalmi élet mechanizmusának gépezetében a feszítő erők szelepeinek funkcióját végzi. Az angol a polgári társadalom ez alakító tevékenységét így fejezi ki: „Formativ action of the citizens.” Vázsonyi maga is magasrendű történelmi hivatást lát a polgári társadalom rendeltetésében és éppen ezért büszke arra, hogy polgár, büszke arra, hogy kispolgári sorsban született s ennek valóságos apológiáját zengi beszédeiben, amit legpregnansabban fejez ki egy 1912 március 23-án tartott szónoklata, amelynek zárómondatai ezek: „így beszélek én, tisztelt uraim, így írok, így nyilatkozom. Nekem nem kell senkitől semmi, úr vagyok a szó nem arisztokrata értelmében, úr vagyok a francia forradalom nép felségének értelmében: polgár vagyok és sem a csöcselék, sem a császár nem parancsol nekem”.

Kispolgári származását úgy tekinti, mint eljegyeztetését a szegény emberekért való önfeláldozó harcnak. Amidőn képviselővé történt megválasztása decenniumát ünneplik, lírai önvallomást tesz és megpróbálja, hogy közvetlenül rajzolja meg a saját énjét, a saját törekvéseinek lelkiességét. Addigi pályafutását „Egy szegény ifjú története” című fejezet alá foglalja és klasszikusan jellemzi a maga egész társadalompolitikai felfogását a következő sorokban:

„Azoknak az eszméknek, azoknak az elveknek, amelyeket én hirdettem, az igazságáról talán én „de infernis” származásomnál fogva győződtem meg azért, mert a mélyekből jöttem, azért, mert a szegény embernek baját, a szegény küzdő kispolgárok baját én nem olvastam, nem is távolságokból néztem, hanem mert én magam az ilyen küzdelmeknek közeli részese voltam, azért láttam meg talán több igazságot, mint mások, akik jobb viszonyok között születtek, annak köszönhetem talán, hogy én a társadalomnak sok baját jobban érzem át, hogy a munkásnak, kispolgárnak és középosztálybeli szerényebb embernek küzdelmét jobban tudom áttekinteni, megérezni és hogy fizikai fájdalmat tudok érezni mások nyomorúságának és kínlásainak láttára. Annak köszönhetem talán, hogy „de infernis” jöttem és ezért hálát adok, hogy onnan jöttem.”

Különös pikantériája e megnyilatkozásának az, hogy egy olyan küldöttség előtt tette, amelynek tagjai között ott szerepeltek a nagytőkének a magas polcra jutott felső polgári rétegnek tényezői, mint Weisz Manfred, Wolfner Tivadar stb. Es itt mutatkozik meg jellemének mélységes és becsületes emberi őszintesége, amely sok ellenszenvet is váltott ki iránta, de minden körülmények között tiszteletet parancsolt. Ő nem fogadta meg Macchiavelli politikai parancsát, amely így hangzik: „Sohse mondd ki, amit akarsz, teljesen és burkolatlanul.” Ő kíméletlenül őszinte és természetes volt. Nem ismerte a pózt, ezt már külső egyénisége is szemmel láthatólag kifejezésre juttatta. Némi pongyolaságnak látszott öltözködésével való nemtörődömsége, társaságban való viselkedése,

de hogy ez mennyire a közvetlen embernek tiszteletreméltó gesztusa volt, bizonyítja az, hogy zászlósurak, az ország legnagyobb méltóságai, arisztokraták társaságában is éppen úgy viselkedett, mint legközvetlenebb barátai, szűkebb politikai családja körében. A parvenüség ezt nem tudta megbocsátani neki. A formák emberei terhére rótták, de érezniök kellett mindannyioknak, hogy egy kiváltságos egyéniség felülemelkedése ez a köznapiságok, a mindennapi formák fölé, egy olyan egyéniségé, aki nem ér rá hiúságos külsőségekkel törődni és mialatt mások idejük és gondolataik nagy részét a formák betartására fordítják, ő kivetkőzik fizikai egyéniségéből, belső életet él, a lényegyet keresi, kutatja, agya dolgozik, tervel, forrong. Természetes, hogy e benső, nagy lelki és szellemi mechanizmus leveti magáról a külsőségek silány köntösét. Amikor körülötte nagy tanácskozás folyik és a tanácskozó férfiak az ország nagyjai, ő végigveti magát kerevetén, maga alá húzza a lábát, szivarját fogai közt rágyja s ha a hamu ráesik ruhájára, észre sem veszi, mert most lobognak fel benne a gondolatok lángjai és minden más, ami körülötte, az ő gondolatvilágán kívül történik, csak pernye és hamu.

A formák megvetése nála öntudatos is. Egy helyütt így nyilatkozik róla: „Nem voltam soha a formák embere, sem ünneplésben, sem ünnepeltetésben. Külsőségben, külső megjelenésben és egész életemben éppen úgy, mint a politikában mindig gyűlöltem a pózt, habár egy olyan országban születtem, melyben a pózok gyakorlása talán leghálásabb dolog a világon, hiszen a mi egész társadalmi és politikai életünk tele van formaságokkal, amelyek nélkülözik az igazságot, jelszókkal, amelyek mögött nincs semmi tartalom . . . Én a pózt és a formaságot mindig gyűlöltem, mint az igazságnak legnagyobb ellenségét”.

És csakugyan, ez a rendkívüli nagy ember úgy járt-kelt Budapest utcáin, mint a legszürkébb polgár. Elvegyült az utca népe között, megállt a kirakatok előtt, tisztelen viszonozta a köszönéseket és főként azokat, melyek kispolgárok részéről érték. Büszkén emlegette, hogy a konfliskocsisok, hordárok és gesztenyesütők milyen szeretettel köszöntik. Nem mulasztotta el, hogy szóba ne álljon velük, kikérdezze ügyes-bajos dolgaikról. Az egész város az ő családja volt, A szemek felcsillantak, ha megpillantották és ő megfürdött a szeretetnek, a megbecsülésnek fényözönében, boldogabb volt egy ilyen sétája után, mintha a legnagyobb szónoki és politikai sikert aratta volna a közélet fórumán. Ha egyszer szobra lesz Budapesten – már pedig ez a város fel kell hogy építse az ő legelső és legigazibb polgárának monumentumát, – akkor úgy képezem: el e szobrot, hogy egyik forgalmas téren, ahol sűrög-forog a dolgozó nép, egészen apró talapzaton ő is köztük sétál, szivarjával kezében, derűs, barátságos mosollyal. Az ő népe között ott szemlélődik a kispolgár Vázsonyi, Nagy-Budapestnek szimbóluma. Valahogy ugyanazon közvetlen hatású volna e szobor, mint ahogy a velencei Goldoni-téren botjával kezében szinte sétálni látszik a halásusok, a sürgő-forgó vásári nép között Goldoni, a Comedia del Arti népies poétája, míg fejére és vállára galambok szállnak.

Ilyennek mutatkozott és ilyen volt egész életében és ő maga is felvetette önmaga előtt a kérdést, hogy mi az ő szerepe és mi az ő jelentősége a polgári társadalomban! Egyszer, 1913 november 8-án a központi demokrata körben azok előtt a rajongó barátok és hívek előtt, akik legjobban ismerték, mondotta: „Ki vagyok én?” És a kérdésre így felel: „Én nagyon jól tudom, hogy mi az én szerepem a magyar közéletben; én nem tartom magamat sem az ország, sem a nemzet vezérének, én egyet

tartok magamról, egyetlen egy ambícióm van és lesz és ez az, hogy a közéletnek becsületos és hasznos embere akarok lenni. Hasznos ember a közéletben: szükséges. Lehetnek mások vezérek, én soha. Életemben külső dísz és cifraságot se nem kerestem, se nem fogadtam el, arra nem is törekszem és ha azok a gyanús hízelkedések azt hiszik, vagy azt állítják rólam, hogy e felé törnék, végtelenül tévednek az én lényemben, mert én a pózt utálom és gyűlölöm, én az ünnepeket nem szeretem, én a hétköznapnak, a hétköznapi szürkeségnek, a hétköznapi munkásságnak és hasznosságának embere vagyok”.

A hétköznapi élet szeretete viszi el őt olyan baráti körökbe, amelyek eleven kapcsolatban vannak a napi zajló étellel. Éveken át eljárt esténként az Abbázia-kávéház kerek asztalához, ahol Eötvös Károly, a régi táblabírói világ nemes, magyarizáló képviselője prezideál. Ez asztal köré gyűlnek a demokratikus gondolkozású hívek, Eötvös Károly nagy tisztelői és közöttük Vázsonyi Vilmos. És estéről-estére lázas érdeklődés kíséri a vajda és a fiatal jogtudós és politikus szócsatáit és fogalommal válik a kerek asztal, ahová időnként elvetődnek a politikai életnek nagy kiválóságai is és amelynek vendége hosszú időn át Károlyi Gábor és Bródy Sándor is. A néppel, a munkássággal és a polgársággal való közvetlen érintkezés állandó vágya hajtja az asztaltársaságokba és azokba a szervező gyűlésekbe, ahol az ő genie-je és mély szeretete új világot gyűjt ki a lelkekben és hovatovább megszervezi ezzel magának egész Budapest népét.

Egy új típus lép ilyenformán vele a közélet fórumára. Egészen szokatlan jelenség. Az agitátor, a népnevelő, aki fáradhatatlanul járkel a tömeg közt és elhinti a maga eszméit és gondolatait a polgártársadalomban, sőt a társadalom egyéb rétegeiben is. Sajátságos e típus, ő teremtette meg és az ő pályáján felbuzdult epigonok sohasem tudták olyan művészetté emelni a néppel való érintkezést, a nép gondolatainak és érzéseinek önmagukhoz való felemelését, mint ő. Mintha Böhm Károly filozófiai tételét igazolná, amely azt mondja, hogy a nevelő méltósága abban van, hogy önmaga személyiségét önként eszközévé teszi növendéke felemelésének, leszáll a legkisebbhez és mint egyenlő testvére¹ mindenkinek, a maga személyiségét is alárendeli az egyetemes észnek, méhnek világrendjét rendre fel fogja tárnai előttük, hogy végre önállóan foglalják el benne helyüket. Vázsonyi is tanítója a maga polgári társadalmának és a saját elveit, melyek nagy, emberi és szociális elvek, beleplántálja a legkisebb emberbe is. Makacsul, a tanítómester fanatizmussal ismétli és hajtogatja ez elveket, hogy vérükké váljanak azoknak, akiket meg akar váltani velük. Társadalompolitikai programú ját ő maga sűríti össze egy jelmondatban: „Több jog, több kenyér, több szabadság”. Ebből a jelmondatból sugárzik ki az a szédületes, nagy, átfogó szociálpolitikai gondolatvilág, melynek épületét három évtizeden át emelte. Benne van ebben a demokráciának nagy eszméje, a jogegyenlőség, a sajtószabadság, a gazdasági szabadság, a kultúra egész szintézise.

És ő, aki mint a jognak tudósa, egyike volt a legnagyobb magyar közjogászoknak, nem szerette a közjogi harcokat, mert ezek elvonták a hatalomnak és a hatalommal szemben küzdő pártoknak figyelmét a szociális és a gazdasági kérdésekről. Az örökös közjogi harcok jellemzésül mondta, el az ország állapotáról, hogy Magyarország sorsa hasonlít egy olyan családapához, aki unos-untalan becsületbeli ügyeivel van elfoglalva és nem kereshet a családjának kenyeret. Az a nagy visszhang, amely már első megnyilatkozásainál a társadalom részéről kórus-

ban felhangzott, bizonyítja azt, hogy az ifjú politikus megtalálta, az utat a társadalom lelkiületéhez. Kitapogatta azokat a sebeket, amelyek fájnak és melyekkel ő előtte közvetlen, gyakorlati fáradozással olyan kevesen törődtek. De mindjárt a küzdelem megindulásánál tisztában volt azzal, hogy önmagát a legkeservesebb sorsra kárhozza. Akik a közjogi harc par excellence küzdői voltak és a dualizmusból származó gravaminális politika, vesszőparipáján lovagoltak, azok számára idegen volt a demokrata Vázsonyi hangja. Hiába utalt arra, hogy Kossuth programjában benne vannak azok a szociális és gazdasági tételek, amelyeket ő hirdet, a Kossuth-programnak csak közjogi része érdekelte a politikus világot és úgy tekintettek a közélet ez új ifjú harcosára, mint a poros és gyűrött ruhájú idegenre, aki belép egy fényes szalonba.

A tespedés korszaka, melyet Tisza Kálmán kormánya jelentett, határait, érezte a politika egész területén és a 67-es kiegyezés után a monarchiában négy évtizeden át igazi nagy politikai koncepció, amely beilleszkedett volna a fejlődő idők szellemébe, nem igen támadt. Talán csak négy ember termelt ki ilyet. Az egyik maga Tisza Kálmán volt, aki a dualizmus fentartását próbálta meg minden erővel, a kormányzati művészetnek ezernyi eszközével és ebbe a politikába fojtotta bele az egész közéletet. A másik férfi Ferenc Ferdinánd, a trón várományosa, aki a dualizmus helyébe a föderalizáció koncepcióját kívánta beállítani. A harmadik és negyedik Lueger és Vázsonyi, akik a polgári társadalomnak államvezető nagy koncepcióját akarták megvalósítani. Bármennyire zokon essék a nagy államférfiaknak, akik külső díszben és méltóságban reprezentálják e korszakok politikai szellemét Magyarországon, ez a kis szürke ember indította meg a magyar politikai történelemben az új hatalmas evolúciót, amelynek következményei még csak ezután fognak jelentkezni. Az a koncepció ugyanis, amelyet nagyatádi Szabó István képviselt, a magyar parasztságnak az állami életbe illeszkedő történelmi szerepéről, csak egyik részlet-problémája a polgári vezetés gondolatának. A polgárság hegemoniájának gondolatát ugyan eredetileg Kossuth Lajos nagy szelleme termelte ki már a, hetvenes években, de a történelmi Magyarországon kellett jönnie Vázsonyinak, a kis polgári sorsból feltörő szellemi egyéniségnek, aki a gondolat egész jelentőségét megértse és a maga lelkiületén keresztül gyakorlatilag átömlészeni tudja a társadalmi felfogásba.

Így lehet az, hogy Vázsonyi nem 48-as és nem is 67-es politikus, egyszerűen azért, mert mind a két irány beletévedt a közjogi politika útvesztőjébe, ő el tudta képzelni, hogy különböző politikai elveket valló pártok egyesülni tudjanak egy közös, nagy, átfogó célban, a magyar demokrácia kivívásában. Közéleti pályáját ezen a prizmán át kell nézni és így magyarázható meg az, hogy sokszor szembekerül azokkal, akikkel előbb együtt küzdött és nagy politikai kortársai, Apponyi, Andrássy, Bánffy, éppen oly gyakran küzdöttek vele, mint elszántan ellene. Kitűzött céljának, a polgári hegemoniának kivívása érdekében ott keresi a küzdő társakat, ahol találja és azok az időleges fegyvertársak, akiknek világnézete ellenkezik az övével, nem is tudják, hogy a céltudatos politikus miért társult velük a politika egyes nagy részletkérdéseiben; nem is sejtik, hogy további kemény és kíméletlen küzdelmeiben kívánt méltányoló és megértésre hangolt ellenfeleket biztosítani bennük a maga koncepciója számára. Viszont az is bizonyos, hogy soha meggyőződése ellenére nem cselekedett, akkor sem, amikor ellenfeleivel a közös küzdelemterén találkozott. Így magyarázható, hogy szoros kapcsolatba, szö-

vésébe került politikai küzdelmei során a szociáldemokráciával éppúgy, mint az arisztokráciával. És voltak politikai pályájának olyan mozzanatai, amikor a szociáldemokrata munkásság verte be ablakait és a történelmi középosztály tapsolt neki, viszont üldözött vadja volt a kiváltságos osztályoknak is és nevezetes debreceni beszédét, amelyet 1902 január 18-án mondott a „kultúrbestiá”-ról, a történelmi osztály tagjai rosszakaratúlag magyarázták félre és hosszú időközön át éreznie kellett a mesterségesen szított ellenszenvet. Mindezzel ő azonban vajmi keveset törődött; a harcokat nem kerülte, sőt kereste, az ilyen népszerűtlenségi epizódokat efemeriadáknak tekintette, bízott önmagában, a maga igazában. Kíméletlen harcmodora miatt ellenfelei olyan rágalomokkal illették, melyek egyáltalán nem fértek össze tiszta politikai egyéniségével. A napi politikai szenvedelmek hullámai gyakran előtörttek, de ő állta rendületlenül a haragvó vihar csapkodását, érezte, hogy az ő sorsa a villámhárítóé, amely villámokat vált ki, de villámokat vezet le, hogy a pusztító elem ne rombolhasson.

Önmagát végzetszerű embernek minősítette és csakugyan az is volt. És míg ő maga hirdette, hogy várja azt a vezért, aki hangot ad „a magyar polgárság óhajainak, vágyainak és nemes szenvedélyeinek, mert e győzhetetlen nagy hadseregnek el kell jönnie és a végzetszerű embernek is el kell jönnie”, voltaképpen a maga monumentumát építette, a maga megsejtett végzetszerűségét rajzolta meg.

Ennek a végzetszerűségnek iskoláját járta tudatosan már egész zsenge ifjúságában. Akik ismerték, megjósolták, hogy rendkívüli ember lesz, hiszen már a négyéves gyermek Vázsonyi maga tanul meg egészen különös egyéni módszerrel olvasni. Édesanyja, a finom, jóságos lélek, a szokásos mesemondásokkal nem tudja lebilincselni és kénytelen történelmi könyvekből, főként a magyar nemzet történelméből olvasni fel fejezeteket a parányi gyermeknek. Később az ifjúnak közéleti szárnypróbálgatásai már jelzik a történelem iránti rajongás sajátos gesztusait, amelyekből az látszik ki, hogy maga is bele akar lépni a magyar történelembe. Alaposan készül rá, minden tudományos és gyakorlati eszközt felhasznál a megfelelő önképzésre. Doktorátusát 1892-ben teszi le, közben cikkei és beszédei révén közismertté válik és amidőn a következő évben, 1893-ban, ügyvéd lesz, megkezdí publicisztikai működését és 1894-től kezdve a „Pesti Hírlap”-ban megjelenő (V. V.) jelzésű cikkei országos feltűnést keltenek.

A főváros társadalmi megszervezését olyan sikeresen folytatja, hogy 1894-ben már bekerül a törvényhatósági bizottságba is és egyre szélesebb lesz a horizont, amelyet politikai képességei számára megnyit. 1896-ban Olaszliszka-Tolcsván függetlenségi programmal fellép, de kisebbségben marad dr. Molnár Bélával szemben. Ekkor már háta mögött van a zsidó vallás recepciójáért megindított nagy küzdelmének sikere. Ez a küzdelem 1889-ben kezdődött, amidőn a zsidó vallás egyenjogúsítása érdekében több ízben szólaltak fel a képviselőház egyes jelesebb egyéniségei, köztük Irányi Dániel. Vázsonyi ezt a harcot is a jogegyenlőség elvi szempontjai által indítatva vezette és az ő ifjú heve, meggyőződéses küzdelme emelte ki a nagy kérdést az elméleti keretből, hogy végre 1895 novemberében az egyházpolitikai harc végetértvén, úgy tekintessen vissza e küzdelmére, mint élete egyik legnagyobb politikai eredményére és egy befejezett alkotásra. Ez a nagy siker ismét hozzájárult ahhoz a tekintélyhez, amely minden lépését kísérni kezdte.

Amikor Olaszliszván, mint függetlenségi jelölt fellép, már megszervezte a pesti demokrata pártot és megadta annak úgy községi, mint országos programját. Községi pártjának első elnökei Légrády Károly és Vámbéry Ármin voltak, míg a megalakult demokrata kör első elnöke id. Madarász József. Szellemi vezéreknek Eötvös Károlyt és Károlyi Gábor grófot állította oda e társadalmi szervezkedés élére. Egyidejűleg nagy demokrata szervezeteket létesített Sopronban, Mezőtúron, Kolozsváron, Kiskunfélegyházán, Lúgoson és más helyeken, így Debrecenben is, mely alkalommal ismeretségbe jutott Benedek Jánossal, az ottani egyik függetlenségi lap szerkesztőjével, akinek puritán, becsületes magyar egyénisége annyira lebilincselte, hogy egy életen át legbensőbb barátjává fogadta és demokratikus küzdelmeiben egyik legbecsülettebb és legszeretettebb harcostársa lett.

A községi demokrata párt összefoglaló programját 1897 november 7-én fejtette ki először és hatalmas hadüzenet ez a városi életet fojtogató klikkek ellen, a maradiság, a parvenüség, az álliberalizmus parazitái ellen. Azt mondja e programúiban, hogy a demokráciának legveszedelmesebb ellenségei nem az arisztokraták, hanem a polgárság elfajzott árulóí, az új nemesek, a kizsákmányolók, akik a szerényebb viszonyok között élő középosztályt, a kispolgári réteget és a munkásosztályt, csak másodrangú polgárságnak tekintik, társadalmilag megvetik, politikailag rabságban tartják és gazdaságilag kifosztják. Megindítja elszánt harcát a virilizmuson és a vagyoni cenzuson alapuló közgyűlés ellen, amely nem a polgárság, hanem csupán egy osztály képviselete. Szívből gyűlöli a törzsfőnökök rendszerét, amelyet olyképp jellemez, hogy az nem egyéb, mint a régi városi patríciusok uralmának folytatása, annak minden önzését és korlátoltságát örökölte, kapzsiságát tőkélyre fejlesztette, de egyetlen erényét, a takarékoságot és egyszerűséget átörökölni nem tudta. Részletes programot ad az adózásról, a városi üzemek községesítése, a törvényhatóság önkormányzatának kiépítése kérdéseiben és az igazi népképviselőt következményeképpen felállítja a valódi titkos szavazás sürgősségét. A korrupció fanatikus ostromozója és követeli az összeférhetetlenség szigorú érvényesítését. A főváros kulturális fejlődése érdekében a népoktatás teljes ingyenességét sürgeti, mert a demokrácia egyik alaptételének az általános kultúrát jelöli meg. Ezzel a programjával betörte a dohos levegőjű városháza pókhálós ablakait és új, friss, szabad levegő áradt az avatag, régi közösség életébe. És Budapest fejlődése, a nagy, lázas, produktív munka, a szociálpolitikai és gazdasági intézmények létesülése, építkezés, kereskedelem és ipar, mind ekkor, ettől a pillanattól kezdve indult meg. Vázsonyi elkezdte Budapest újjáépítését, a modern, haladó és fejlődő város kialakítását. Mialatt a jövő programját elmondja, lesújtó kritikában részesíti a múltakat, a lagúnának városának nevezi a régi Budapestet, mert a korrupció lagunáin épült fel, amely irtózott, borzadt attól, hogy olyan emberek képviseljék, akiknek van lelkiük, van egyéniségük, akiknek van bátorságuk és akik arra valók, hogy ezt a fővárost igazán fővárossá tegyék. A múlttal szemben egyetlen egy orvoslást lát, a demokrácia érvényesülését a községi politikában, amelyet úgy jellemez, hogy az nem egyéb, mint organizált szabadéi vüség, a jelszók és a frázisok szabadelvűsége helyett. És minthogy tisztában van azzal, hogy az ellentábor minden eszközt és módot megpróbál harcának elgáncsolására, hogy a városi polgárságért folytatott küzdelmét azzal a gonosz váddal akarják majd hatálytalanítani hogy

ez a földműves lakosság ellen indult meg, rámutat arra, hogy a magyar ipar és kereskedelem virágzása a magyar földműves számára is új piacot termel és igazi demokráciája itt jut legpregnansabb kifejezésre, amikor a nagyúri agrárizmus ellen védelmébe veszi a földműves kisembert és rámutat arra, hogy óriási úr tátong a nagybirtokosok és a tulajdonképeni földművesek érdekei közt, szembeszegzi a demokrata agrár izmust a feudális agrár izmussal, a földművesek és parasztok érdekeit a latifundiumok, hitbizományok élvezőinek érdekeivel és megkérdezi az agrártársadalom hatalmasait, hogy miért irtóznak a progresszív földadótól? A földreform koncepciója csillan meg ezekben a beszédeiben, amelyek az igazi demokráciát minden rendű és rangú kisember számára követelik. Városi politikus volt elsősorban, de több érzéke volt a falusi paraszt sorsa iránt, a falusi kisiparos és kisföldműves elnyomottsági iránt, mint azoknak, akik ugyan a nemzeti állani fenntartóit magasztalták e kisemberekben, de semmit sem tettek sorsuk megjavítására.

A demokrata párt országos programját 1900 augusztus 20-án hirdeti meg a kolozsvári nemzeti demokrata párt alakuló ülésén. „Elég volt a szemfényvesztésből – mondja akkor, – mi dolgozni akarunk, mi cselekedni akarunk, a népet oktatni, nevelni és fegyelmezni akarjuk, mert csak erős, boldog, szabad nép, a jogát tudó önérzetes polgárság fogja megteremteni a független Magyarországot”. Megrajzolja az ország helyzetét és megállapítja, hogy a rendi Magyarország külső keretei nincsenek már meg. Ha a kereteket nézzük, alkotmányos állam áll előttünk, amelyben már nem a rendek parancsolnak, hanem a nép; de ba megfigyeljük a lényegét, ha tekintjük a tartalmat, akkor azt kell mondanunk, hogy tartalmilag, lényegében ma is csak a rendi tényezők azok, amelyeké a döntő szó és a nép, a nagy sokaság, a milliók, ma éppen olyan alárendelt szerepet játszanak, mint a rendek korszakában. Kolozsvári programja hatalmas, nagy, átfogó program. Monumentális épületterve a demokratikus Magyarországnak. Mialatt így alapozza meg politikai hitvallását szervezetekben és agitációkban, 1898 június 5-én meg-nősül.

Ügyvédi minőségében történt egyik vidéki kiszállása alkalmával Mátészalkán megismerkedik az ottani tekintélyes földbirtokos, szálkai Schwarcz János leányával, Margittal és két napi ismeretség után már el is jegyzi. Rövidesen megtörténik az esküvő is, felhossa ifjú feleségét Budapestre és 1900 májusában születik első és egyetlen gyermeke, imádott fia, János. A közélet férfia azonban kénytelen megosztani családi életét a nagy, politikai családdal, a demokrácia táborával és a két család élete valósággal össze is folyik ezentúl. Háza már nem belső, intim otthon, hanem a politikának átjáró háza, száz és száz, ezer és ezer ember fordul meg benne, egyes politikai korszakok alapvető mozgalmi innen indulnak ki és a családnak le kell mondani arról, hogy kizárólag magáénak mondja a közélet nagy harcát.

A feladatok egyre nagyobbak, amelyeket magára vállal. 1901 október 2-án az országos választásokon felveszi a küzdelmet a Terézvárosban Radocza Jánossal szemben és elhódítja magának a kerület országgyűlési mandátumát. Budapest életének egyik legizgalmasabb és legemlékezetesebb választási harca volt ez, a kispolgárság felszabadító háborúja a régi elnyomó rendszerrel szemben és olyan mámoros örömet keltett, hogy az öröm visszfénye bevilágította az egész országot. A politikai közvé-

lemény feszült érdeklődéssel nézett a parlament fórumán először jelentkező demokrata vezér felé és amikor 1901 december 4-én szűzbeszédét tartja a képviselőházban, egyedül áll a politikai pártok között, idegen hangulat árad el körülötte és ő maga mondja bevezető szavaiban: „Felszólalásom nem lehet klasszikus, minthogy a parlamenti színjáték sokban hasonlít az ókori klasszikus drámákhoz, annyiban, hogy a kórusoknak itt is igen nagy szerep jut, de nekem nincsen kórusom, én teljesen izoláltan állok a Házban”. Első szavai után már mozgalom kél a pad-sorokban és ahogy fokról-fokra, hatalmas erővel ront neki a múlt idők bűneinek és osztályuralomnak minősíti azt, amit a szabadelvű párt 1867 óta az országban művelt, a lappangó vihar nyugtalanul mozdul meg a képviselőház völgyében. És megtörténik első kemény összecsapása a néppárttal, a klerikalizmus parlamenti képviselőivel és amikor beszél a történelmi, a nemesi rendről és valaki azt kiáltja felé: „Önt nem fogják nemessé tenni!”, önérzettel vágja vissza: „Nem is akarom, visszautasítanám, mert jobb polgár vagyok, semhogy kitüntetésnek tartsam, ha címetől megfosztanak”. De nem a történelmi nemességet bántja felszólalásával, hanem az új nemeseket, a liberális társadalom parvenüit és klasszikusan szép az a néhány mondata, ahogy megmagyarázza erről való elfogását. „Nem a nemességet, nem a történelmi nemességet támadtam én, félreértették azok a szavaimat, akik így magyarázták. Többet mondok: Tisztelettel állok meg minden rom előtt, amely a középkorból származik. Bizonyos pietást kelt bennem a múltnak látása, de amikor elmegyek egy parvenü parkjába és ott látok egy mesterséges romot, amely százezer forintba került, akkor kacagnom kell. Az új nemesség pedig nem egyéb, mint a parvenük által szabott áron megcsinált rom bemutatása a vendégeknek, hogy ő nekik is vannak őseik, vagy ők is kezdenek ősök lenni”. Ezután kifejti demokratikus programját. Szociálpolitikát követel, demokratikus önkormányzatot és a Ház, amely váltakozó érzellemmel hallgatja, végül is szellemi szugesztíója alá kerül.

Első parlamenti bemutatkozása egyszerre megnyitja előtte a hírnév, a dicsőség, a félelmetesség és a tisztelet kapuit. A parlamenti politikában való megjelenésének és intenzív jelentőségének helyzetképét azonban az akkori pártpolitikai erők egymáshoz való viszonya adja meg igazában. A millennaris ünnepi esztendő után a szabadelvű párt erkölcsi és szellemi ereje hanyatlani kezdett. A kapitalizmus mohó előretörése, az új plutokrácia, a gentry kétségbeesett küzdelme uralmáért, az 1896 évi erőszakos őszi választás, a választási korrupció, a nemzeti pártnak és a néppártnak a választásban történt nagyarányú elvérzése, egészségtelen politikai helyzetet teremtettek. A nagy többségi, szabadelvű pártban villongások indultak meg. Szilágyi Dezső, a Ház elnöke, gyakran szembekerült Banffyval, a miniszterelnökkel és a pártjában levő Tisza-csoporttal és 1897-ben megkezdődött az obstrukció, melynek lángja később a politikai parlagon száraz harasztjában újra és újra fellobogott.

Lukács László pénzügyminisztersége idején először kerül ex-lex-be az ország. A nemzeti érzést erősen sérti, hogy a 48-as törvényalkotások nemzeti ünneppé történt beiktatása nem a március 15-iki dátumot, hanem az április 11-iki szentesítés napját vette alapul. Teljes zűrzavar áll be a nagy szabadelvű pártban. Szilágyi és Andrássy vezetésével egy nagy csoport kilép a szabadelvű pártból, Bánffy megbukik és 1899 tavaszán Széll Kálmán lesz a miniszterelnök, akit kormányzati politikájának módszere után a paktumok művészenek nevezhetünk. A jog, törvény és

igazság jelszavával kezd kormányozni, a diszidensek visszatérnek a szabadelvű pártba, Apponyi és pártja is belép oda. Ez azonban semmi jót nem eredményez, mert a szabadelvű párt és a visszatért nemzeti párt között ellentétek támadnak és sok zavar és baj után, amelyek között az egyensúlyozó művész bravúrával igyekszik Széll biztosítani a szabadelvű kormányzat létét, 1901-ben kénytelen választatni. A legtisztább választások egyike volt az Magyarországon és ekkor jutott be Vázsonyi is a képviselőházba. Tisza Kálmán ezúttal bukik meg Nagyváradon, Apponyi hívei megháromszorosodnak, megnövekedett a függetlenségi 48-as párt is, de a kormánynak megvan a többsége, amely többségben most kezd mozgolódní az orthodox szabadelvűség és keresik az új vezért, amelyet meg is találnak gróf Tisza Istvánban, az 1902 márciusában meghalt generális fiában.

Széll Kálmán kormányzata alatt Vázsonyi inkább a városi politika küzdőterén fejt ki a maga nagyvonalú tevékenységét. Csak akkor lendül bele ismét nagyobb erővel az országos politikába, amikor az orthodox szabadelvűség aknamunkája folytán a jószándékú Széll Kálmán kormányzati módszere nem tud megbirkózni az új komplikált helyzetekkel és Khuen-Héderváry Károly gróf, a grancsár, a volt horvát bán, lesz a miniszterelnök 1903 júniusában. Néhány hónapi kormányzás után, amelyet különböző botrányok tesznek izgalmassá, aminők a hírhedt vesztegetési botrány, a chlopyi hadiparancs, 1903 október 26-án végre az orthodox szabadelvűség bálványa, gróf Tisza István lesz a miniszterelnök. Apponyi és hívei elhagyják a szabadelvű pártot és az ellenzéken ülő pártok obstrukciót határoznak el Tisza házszabályszigorítása ellen. Thaly Kálmán intervenciója útját állja ugyan a helyzet elmérgesedésének, a Ház megszavazza az újonclétszámot és megszavazza a vasúti alkalmazottak fizetésrendezését és szolgálati pragmatikájukat is, erre azonban kitér a vasutassztrájk. Már a házszabályrevízió vitájában Vázsonyi hatalmas támadásokat intéz Tisza politikája ellen és demokratikus programjának megfelelően junktimot kíván felállítani a házszabályreform és az általános választói jog között. Csak úgy tudja elképzelni a házszabály szigorítását, ha az általános választójogon alapuló népparlament munkarendjét szabályozza az új házszabály. Követelése még ekkor nem talál nagyobb megértést. Egyébként taktikai érzéke megnyilatkozik mindannyiszor, valahányszor a kormányok nehéz helyzet elé kerülnek. Ahogy Tisza házszabályreformját junktimba igyekszik hozni a választói joggal, így később az újonclétszámfelemelés miatt támadt kormányválságnál is junktimot kíván felállítani a létszámfelemelés és a választói jog megalkotása közt. Minden alkalmat megragad, hogy demokratikus programját a kormányzatok szorult helyzetének kihasználásával előbbrevigye.

A vasúti alkalmazottak fizetésrendezési ügyével kapcsolatban emberi és szociális érzése odaállítja a vasutasok ügye mellé, képviseli az agyondolgoztatott és rosszulfizetett vasutas személyzet jogos érdekeit a közvélemény előtt és az egész ország érdeklődése mellett folytatja titáni harcát a kormány ellen ebben a kérdésben. Bár az elkeseredett vasutasokat állandóan mérsékletre inti, viszont erőteljes követelésekkel ostorozza a kormányt. A kormány ridegsége miatt nem sikerül a megegyezést létrehozni, kitér a vasutassztrájk, aminek ódiumát azután óráig igyekszik háritani a kormányzat. Kétségtelen, hogy amit a vasúti alkalmazottak jogos ügyének védelmében cselekedett, egyike politikai pályája leg-

önfeláldozóbb gesztusának és legszebb epizódjának. Sok sebet kapott e küzdelemben, de országos tekintélye nagyot nőtt.

Tisza István ezalatt a nehezen megteremtett pártközi békét felborítja ugrai levelével, amelyben ismét bejelenti a házszabály-reformot. Ekkor alakítja meg Banffy y Dezső az új pártot és ráhelyezkedik arra az alapra, amelyet Vázsonyi jelölt meg Tisza első házszabályreform-kísérleténél, – a demokratikus választójog alapjára. Nagy harc indul meg a parlamentben, amelyet végletekig fokoz a hírhedt 1904 november 18-iki Perczel-féle zsebkendő-szavazás.

A parlament súlyos konfliktusok színhelye lesz és Tisza erőszakos kormányzati rendszere koalícióra kényszeríti az ellenzéki pártokat. A koalíció megalakítja vezérlő bizottságát és a vezérlő bizottság tagja lesz Vázsonyi Vilmos, aki a pártok e szövetségében nem külön parlamenti pártot képvisel, csak önmagát és éppen ez jellemzi egyéni súlyának nagyságát. A koalíció a 67-es disszidensekből, a Bánffy-féle új pártból, a néppártból és a függetlenségi pártból tevődik össze. A koalíció harcát Budapesten Vázsonyi irányítja, övé ez a város, az ő népszerűsége jelenti a tömeget. Tisza erőszakát Caligula őrjöngésének nevezi s a fővárosi népgyűléseken ő a vezérszónok, kivüle még Kossuth Ferenc, Apponyi Albert és Ugron Gábor. A heves társadalmi agitáció sokban hozzájárul, hogy az 1905 január 20-iki választásokon elbukik Tisza István erőszakpolitikája és vele a többség. Tisza lemond, a helyzet azonban még nem oldható meg és míg az ellenzék az országgyűlésen felirati javaslatban követeli a magyar vezényszót és felállítja az „impedimentum publicae honestatis” elvét, a többséggel szemben a király elhatározza magát egy kisebbségi kormány kinevezésére. Ez az úgynevezett darabont-kormány, Fejérváry Géza báró elnöklésével, 1905 június 18-án veszi át az ügyek vezetését.

Vázsonyi egyik legnagyobb küzdelme a Tisza-féle orthodox szabadelvűséggel az 1905 január 26-iki téli választásra esik, amikor vele szemben a Terézvárosban a kormány a nagyhatalmú kereskedelmi minisztert, Hieronymi Károlyt lépteti fel. A kormány a demokrácia vezérért a terror és korrupció minden eszközével igyekszik megbuktatni, de Budapest népe megmozdul és az egész ország felzaklattott indulata ott viharzik ebben a híres mérkőzésben, amelyből Vázsonyi diadalmasan kerül ki.

A Fejérváry-kormány ekkor azzal igyekszik ellensúlyozni a koalíció népszerűségét és az Országban megnyilvánuló ellenzéki hangulatot, hogy proklamálja az általános titkos választójogot. Minthogy a képviselőház nem hajlandó sem adót, sem újoncot megszavazni és passzív ellentállásra szólítja fel a közszolgáltatásokkal szemben az egész országot, a kormány elnapolja az üléseket. Vázsonyi most kerül politikai pályája egyik legkényesebb mozzanatához. Ő, a demokratikus politikus, aki az általános titkos választójogért harcol attól az első pillanattól kezdve, amikor a közélet terére lép, abba a kényszerhelyzetbe kerül, hogy az alkotmány védelme érdekében a titkos választói jog programjával jelentkező kormánynak elszánt ellenfele legyen. És itt mutatkozik meg az ő nagy törvény- és alkotmánytisztelete, mélységes nemzeti érzése. Törvénytelenül, törvénytelen után nem kívánja megvalósítani elveit.

A nemzeti ellentállás korszakának ő az egyik legelszántabb harcosa. A darabont-kormány gyűlölete felbérelti ellene az utca csöcselékét, szerkesztőségének, „A Polgár”-nak ablakait beverik, őt halálra keresik, de ez

mind nem rettentí vissza. Ekkor írja: „Az a buta gazember, aki azt hiszi, hogy engem megijeszt, átkozottul csalódik. Mint író, mint védő és mint politikus rendületlenül megmaradok a magam útján és minden igazságtalanság ellen ezentúl is kockára vetem magam.”

A Fejérváry-kormány nem is boldogul az ellenzékivé vált közvéleménnyel szemben és 1906 február 19-én királyi kézirattal felosztatja az országgyűlést. Az ellentálló képviselőket Fabricius honvédezredes karhatalommal távolíttatja el a Házból, amire az ország lázas izgalma tetőfokra hág. Végre is a király levonja a helyzet konzekvenciáit és 1906 április 7-én Wekerle Sándor miniszter elnöksége mellett kinevezi a koalíció vezérférfiaiból az úgynevezett nemzeti kormányt.

Az új kormány kibontakozási alapul az általános választójog megalkotását jelöli meg, kiírja a választásokat és Vázsonyi régi kerületében, a Terézvárosban egyhangú szavazással és immár harmadszor újra országgyűlési képviselővé választatik.

A koalíciós kormány a hozzá fűzött nagy várakozásokat nem tudja beváltani. Új gazdasági kiegyezést készít az önálló vámterület elvi deklarációjával, de kénytelen egyre-másra engedményeket tenni, amilyen a kvóta-felemelés is. E korszak egyetlen komolyabb alkotása az Apponyi-féle népoktatási törvény, amelynek célja a hadseregben és a nemzetiiségek közt a magyarosítás megindítása. A kibontakozás alapjául megjelölt általános választói jog körül pedig folyik a taktikázás, Andrassy belügyminiszter a vagyoni cenzus és az értelmiségi szavazatok pluralitását tervezi és ez a plurális választójog nagy ellenzést vált ki. E harcnak egyik vezére Vázsonyi Vilmos és vele küzdenek a függetlenségi pártiak. Ezzel egyidejűleg az önálló bank követelése lép előtérbe, míg Apponyi és Andrassy katonai engedmények elérésével kívánják a koalíció helyzetét javítani. A centralista osztrák politika a katonai engedmények tervét is elutasítja és minthogy Justh és társai nem járulnak hozzá a közös bank szabadalmának meghosszabbításához, Wekerle 1909 tavaszán benyújtja lemondását. További megbízást kap, folytatja alkudozásait, azonban sikertelenül. Az önálló bank kérdése kettészakítja a függetlenségi pártot, Kossuth, Apponyival és hetvennégy társával kilép onnan és megalakítja a függetlenségi és 48-as Kossuth-pártot. A függetlenségi küzdelem most két irányban indul meg. Kossuthék katonai vívmányokért, Justhék önálló bankért küzdenek. Wekerle újra beadja lemondását, amely után Lukács László kísérletezik a Justh-párti többséggel az általános választójog alapján. A kísérlet kudarccal jár és az ország ex-lex-be kerül. Vázsonyi, aki mint a vezérlőbizottság tagja, egyike volt a koalíció uralomraj utasa alapvetőinek, már régen szembe fordult az egész alkudozó, paktáló rendszerrel. Főként a választójog miatt ábrándult ki belőle.

A koalíció végleges bukása után Khuen-Héderváry alakít 1910 január 17-én kormányt, melynek célja az orthodox szabadelvűség reaktíválása. Megszületik a nemzeti munkapárt, amelyhez rögtön nagy csoport csatlakozik Andrassy pártjából Zichy János és Návay Lajos vezetésével. Az alkotmánypárt fel is oszlik és március 21-én bekövetkezik a Ház felosztatása.

Az 1910 július 11-iki választás nagy többséget biztosít a munkapártnak. Ezzel mintha a passzivitásba vonult Tisza politikája igazolódna. A közvéleményben nagy a rezignáció és a Khuen-kormány, amely a véderőtörvény és a választójog reformjával jön, Justhéknek az újonc-

létszám elleni elszánt harca következtében belerohan az obstrukcióba. Ezt rövid idejű, ideiglenes fegyverszünet váltja fel, míg a Justh-párt 1912 január elsején megmozdul és Auffenberg közös hadügyminiszterrel egyetértve, hajlandó biztosítani a véderő statusát olyképen, hogy e kérdésben is véglegesen a választójog alapján kikerülő népparlament foglaljon állást. A válságból való kibontakozás azonban sehogy sem sikerül és 1912 elején Lukács László követi a miniszterelnöki székben Khuen grófot.

A Ház elnöki székébe ekkor Tisza István ül. És amint 1904-ben a kormánypadokból erőszakkal akarta letörni az ellenzék obstrukcióját, ugyanezt próbálja megismételni a Ház elnöki székéből is. A cél ezúttal a véderőreform keresztülhajtása. Az atmoszféra rendkívül feszült. Általános sztrájk, véres zavargások fütik a parlament hangulatát és 1912 május 21-én mint puskalövés a mocsárba, süvit bele a kormánypárti korrupcióba Désey Zoltán vádja, hogy a többség mandátumait Lukács László, mint a Khuen-kormány pénzügyminisztere, lopott pénzen segítette megvásárolni. Az egész közéletet felkavarja ez a súlyos vád. Tisza június 24-én végre elhatározza magát az erőszakos lépésre, felállással megszavaztatja a katonai javaslatokat, rendőrséggel távolíttatja el a Házból az ellenzéket, amely manifestummal fordul a nemzethez. Szigorított házszabályok lépnek érvénybe, a parlament állandó botrányok színhelye, a palotaőrség egyre-másra vezeti ki a renitenskedőket, Désey pedig szeptember hónapban, egy ifjúsági ülésen megismétli vádját, amely szerint Lukács László négymillió koronánál nagyobb összegű közpénzt fordított választási célokra és a miniszterelnököt Európa legnagyobb panamistájának nevezi.

Ekkor megindul a nagy pör. Mialatt Vázsonyi, mint Désey Zoltán védője, a törvényszék tárgyalótermében hatalmas küzdelmét megindítja az igazság kiderítéséért, bent a parlamentben a Wekerle-féle adótörvények végrehajtása ellen fejt ki kemény és komoly harcot. 1912 december 31-én Lukács László beterjeszti választójogi törvényjavaslatát, amely azonban nem elégíti ki pártja szociálisabb érzésű elemeit és Návay Lajos, valamint Székely Ferenc igazságügyminiszter többedmagukkal elhagyják a munkapártot. A szövetkezett ellenzéki pártok pedig deklaráció felolvasása után a parlamentet hagyják el.

A Lukács-Désey-pör ezalatt óriási izgalmak között folyik. A bíróság az első tárgyaláson elítéli Désyt, nem engedvén meg a bizonyítási anyag előterjesztését. A tábla Vázsonyi felterjesztésére új Ítélethozatalra utasítja, megsemmisíti az első Ítéletet, a, bizonyításnak szabad utat nyit és a törvényszék 1913 június 3-án Vázsonyi hatalmas védőbeszéde után felmenti Désey Zoltánt.

Vázsonyi jogászi és politikai pályájának egyik legklasszikusabb sikere ez a pör. Az egész közvélemény és az ország legkiválóbb férfiai, történelmi nevek birtokosai tapsolnak monumentális jogászi munkájának, amely a kormányhatalommal és a kormányhatalom birtokosával szemben ezt a diadalt aratta.

A megsemmisítő ítélet következtében Lukács László lemond és június 7-én Tisza István lesz a miniszterelnök, aki ellen rögtön egyesülnek a függetlenségi pártok és frakciók Kossuth Ferenc, Justh Gyula elnöksége és Károlyi Mihály ügyvezető elnöksége mellett. Az ellenzék küzdelme; céljául az Irányi-féle közjogi és demokratikus követeléseket és az általános titkos választójogot jelölik meg. Vázsonyi nagy beszédben küzd a

sajtószabadságért, az esküdszékért és főként az általános titkos választójogért.

A kormánypárt tekintélye ekkor már erősen megrendült. A monarchia külpolitikái állása is hanyatlóban van. Andrássy a monarchia megmentése érdekében közeledést kíván létesíteni Németország és Anglia között, Károlyi Mihály a német szövetség ellen foglal állást s kacérkodik az angol, orosz és francia érdekcsoportok felé való orientálódással. A politikai helyzet mindinkább elromlik és amikor 1914 tavaszán Kossuth Ferenc meghal, Károlyi Mihály radikalizmusa mindjobban előtérbe nyomul. Tisza veszélyeztetve látja a hármasszövetséget és a román nemzetiségű vezérekkel folytat alkudozásokat a kulisszák mögött. A többség ebben a magyar állameszme veszedelmét látja, elfajuló belső harcok indulnak meg, amikor a nagy zűrzavarba belerobban az 1914 június 28-iki szerajevói bomba, amely a monarchia trónvárományosát és feleségét megöli. Július 23-án a Belgrádba küldött ultimátum elveti a háború kockáját.

Vázsonyi ekkor szanatóriumban van s hihetetlen kétségbeesés fogja el a háborús örület láttára. Mikor hírül veszi, hogy az utcákon tüntető felvonulások éltetik a háborút, a vérontást, szinte toporzékol. Érti, hogy a magyar végzet indul el útjára. És ettől kezdve egész magatartása, politikai és városközi küzdelmei a háború évei alatt mind azt a célt szolgálják, hogy ezt a végzetet hátráltassa, ha lehet, megállítsa. A parlamentben küzd a hősök választói jogáért. Az a beszéde, amelyet a frontokon vérző hősöknek glorifikálására elmondott, a legszebb, legklasszikusabb lelki megnyilatkozásai közé tartozik. Örök monumentumot állít benne a magyar nép önfeláldozásának. Közélemezési és adófelszólásai mind a háborús állapotok keserves visszhangjaként hangzanak el. Az olasz hadüzenet elleni beszéde bölcs államférfiúi megnyilatkozás. Mikor a háború vérzivatarra közben kitör az orosz forradalom, üdvözli azt, mint a cárizmus bukásának hajnalát.

Ferenc József halála után a monarchiát és az országot új problémák elé állítja. 1916 november 22-én lép trónra IV. Károly és első megnyilatkozásai, amelyek békevágyról tanúskodnak, rokonszenvet keltenek iránta Vázsonyiban. A béketörekvések azonban kudarcot vallanak és most már nyilvánvalóvá válik, hogy az entente-hatalmak ki akarják éheztetni a középhatalmakat. Vázsonyi tudatára ébred az ebből származó veszedelmeknek és úgy akar ellensúlyt biztosítani, a sok véraldozat és gazdasági nyomorúság folytán elkeseredett társadalom feszültségét úgy kívánja levezetni, hogy az általános titkos választójogot akarja megszerezni számára. 1917 április 25-én megalakul a demokratikus választójogi blokk, amelyben résztvesznek Vázsonyin kívül a függetlenségi pártiak, a polgári radikálisok és a szocialisták.

Károly király ennek hatása alatt utasítja Tisza miniszterelnököt, hogy dolgozzon ki új törvényjavaslatot a választói jog kiterjesztésére. A választójogi harcban Vázsonyi jár elől, érzi, hogy e törvény megalkotásával meg lehet menteni a jövőt, meg lehet menteni az országot a súlyosabb megrázkódtatásoktól. Tisza azonban nem érti meg az idők intelmét, szembehelyezkedik a király által is kívánt jogkiterjesztéssel és május 22-én beadja lemondását.

1917 június 8-án a városháza udvarán zajlik le azután az a nagy történelmi jelenet, amelynek hőroza Vázsonyi Vilmos. Százerek előtt juttatja kifejezésre a demokrácia vezére az ország közvéleményét és sürgető

akarátát. Ezt a népgyűlést, amelyen negyedmillió ember vesz részt, a munkások és a polgárok szövetsége nevében hívja össze és a népgyűlés elnöke ő maga. Végig a körutakon áll a tömeg. Hihetetlen az izgalom és a tüntető kedv. A népgyűlés megbízásából küldöttség keresi fel Budapest polgármesterét, Bárczy Istvánt és meghívja a népgyűlésre, amelynek színhelye a városháza udvara. A szónoki emelvényen a politikai pártok képviselői foglalnak helyet, köztük Vázsonyi Vilmos, Justh Gyula, Batthyány Tivadar gróf, Károlyi Mihály gróf, Hock János, Lovászy Márton, Esterházy Mihály gróf, Húszár Károly, Barabás Béla, Matzky Emil, Garami Ernő, Bartos János, Justh János, Bródy Ernő, Pető Sándor, Holló Lajos, Fernbach Károly és mások. Nemzeti-színű zászlók és a főváros piros-kék-sárga zászlói árasztják el a várost és a népgyűlés szónoka, Vázsonyi, hallatlan ujjongás és ováció közben beszélni kezd.

Bárczyhoz intézi szavait. „Polgármester úr – úgymond – megjelent itt Budapest népe, hogy a városházát megjelenésével népházzá avassa. A titkos tanácsosok titkos tanácsai után, íme, egybegyűlt itt a budapesti nép tanácsa, hogy nyilvánosan adja meg a maga tanácsát, hogy nyilvánosan fejezze ki a maga akarátát. Megkérdés nélkül felemeljük szavunkat és hirdetjük az igazságot: az általános titkos választói jog már győzött a háborúban, a fronton, mert az általános és egyenlő választójog hadserege védi meg a hazát, hát itt az ideje, hogy az általános egyenlő és titkos választójog győzzön és uralkodjék a békében is.”

Beszéde további során üzeni a királynak: „Köszöntjük őt, a magyar királyt, aki népének jogot ígér. Nem mint szolgák, nem meggörnyedten, de mint szabad emberek köszöntjük az alkotmány első emberét. Mondja meg, polgármester úr, királyunknak, hogy Budapest népe nemcsak az ország szíve, amely csak dobogni tud a nép jogokért, Budapest népe egyúttal kész arra, hogy erős karja is legyen Magyarországnak. Olyan kormányt követelünk, amely minden más kérdést megelőzően törvénybe iktatja az általános egyenlő és titkos választójogot”.

Hatalmas beszéde, amely politikai cselekedet volt, új útjára indította a magyar politikát. Bárczy átadja a küldöttség memorandumát a királynak és a király 1917 június 15-én kinevezi a választójogi kormányt és miniszterelnökké Esterházy Móric gróftól jelöli ki. Ennek a kormánynak lesz tagja Vázsonyi Vilmos, aki az igazságügyi tárcát kapja. Ő az első zsidó ember, aki magyar miniszter lesz és később az uralkodó valóságos belső titkos tanácsosa.

Igazságügyi miniszterségének első ténye, hogy a minisztérium tisztviselői státusában sorozatos, automatikus előléptetéseket tesz lehetővé; nagy szeretettel foglalkozik a bírák és ügyészek erkölcsi és anyagi ügyével, eltörli az albírók és alügyészek állását. Rendkívül szép gesztus, hogy ő, a szegény ember, miniszteri fizetését nem veszi fel, hanem szétosztja a szegényebb javadalmazású tisztviselők között. A háborús pörök igazságtalanságait igyekszik enyhíteni, egy tollvonással eltörli azt a sokezer pert, amelyeket „csatalopási perek” cím alatt indítanak azok ellen, akik az Erdélybe betörő románok kiűldöztetése után szétszórta talált fegyvereket és egyéb tárgyakat magukhoz vették. Közben folytatja választójogi tervezetének előmunkálatait és a parlamentben nagy hatással utasítja vissza a munkapárti oldalról ért támadásokat, amelyek a Tisza közvetlen környezetéből az ősi gyűlölet erejével áradtak feléje.

Esterházy Móric gróf megrongált idegállapota miatt csak augusz-

tus 20-ig maradhat a kabinet élén és ekkor Wekerle váltja fel a miniszterelnöki székben, Vázsonyi a Wekerle-kormányban augusztus 20-ától egész 1918 januárig tárcanélküli választójogi miniszter és ebben a minőségében 1917 december 21-én nyújtja be választójogi javaslatát, amely egyike a legkiválóbb jogász remekműveknek. Lefektetni benne egész életének demokratikus princípiumait.

A társadalomban és kint a harctéri frontokon ezalatt megindul a bomlasztó munka és Vázsonyi, aki érzi a háborús kormány felelősségét minden olyan társadalmi jelenséggel szemben, amely a haderő ellentállási erejét csökkenti, igazságügyi tárcaja ügyköréből kifolyólag a legszigorúbb intézkedéseket foganatosítja minden bomlasztó iránnyal szemben. Intézkedései kihívják ellene a polgári radikalizmus ellenszenvét és a demokrácia nagy vezérének úgy állítják a néptömeg elé, mintha reakció legfőbb támaszát. A háború amúgy is elhomályosította már a társadalom tisztánlátását és helyes ítélőképességét és olyan zűrzavaros, khaotikus képet mutat minden, hogy a szemlélő, a gondolkodó és jövőbe néző politikus riadtan vonja le a lelkében megroppant, gondolkodásában elhomályosult társadalom rossz útra tévedésének szomorú következményeit.

Itt is, ott is hangot nyer a megbomlott tömegelek hisztériája és ő az ebből származó disszonanciát úgy akarja megakadályozni, hogy mint igazságügyminiszter erős cenzúra alá veti a lapokat. Keleten a breszt-litovszki béketárgyalások, idehaza politikai feszültség a választójogi törvényjavaslat törvényre emelése körül, a nyugati fronton tüzéségi harc, déli frontunkon visszafojtott lázas készülődés új döntő támadásra, a lapokban sok a megcenzúrázott rész, ez a helyzet drámai képe. A sajtó hangulata ideges. Kalandos képzelődések támadnak arról, hogy esetleg húsznegy óra alatt, meglepetésszerűen véget ér a háború. Itt is, ott is kifejezésre jut a békevágy s az erre utaló lapközlemények hadviselési és belpolitikai szempontból nem kívánatosak. Sorok között még akkor ki nem tapogatható tendenciák is nyilvánulnak meg és ma már meg lehet állapítani, hogy maga a sajtó sem volt tisztában azzal, hogy mikor jóhiszeműen az egész közvéleményt átfűtő béketürelmetlenség, valamint a háború természetes reakciója folytán jelentkező eszmei forrongásnak kifejezést adott, voltaképpen egy messze jövőben dübörgő rémnek útját egyengette. Általánosságban körtünetnek lehet mondani az akkori helyzetet, hogy senki sem látta előre e kétségtelen betegség elfajzásának veszedelmét. Ma már tudjuk, hogy a bolsevizmus bacillusai kezdtek fertőzni, akkor azonban csak egyetlen ember átható tekintete, szellemi szenzibilitása tudott áthatolni a khaotikus helyzet ködén és ismerte fel a lázas állapot igazi kórokozóját: a bolsevizmust. Vázsonyi Vilmos volt az, aki azon a területen igyekezett megakadályozni az inficiálódást, amelyhez hivatali hatalmánál fogva hozzáfért: az újságok hasábjain. Rendeletei, melyek az újság-cenzúrára vonatkoztak, mind ezt a célt szolgálták.

A sajtóban ezek a rendelkezések nyugtalanságot keltettek és a sajtó munkásai a sajtószabadság sérelmét látták bennük. Éppen attól a Vázsonyitól sérelmezték ezt leginkább, aki demokratikus politikai pályafutásán elszánt, kemény harcot vívott a sajtószabadságért és aki igazságügyminiszteri székének első ízben történt elfoglalásakor ünnepélyes nyilatkozatot tett a sajtószabadságról. Vázsonyi egyszerre népszerűtlen, gyűlölt személyiség lett a sajtó munkásai szemében. Erős támadások indultak meg ellene és ezek a támadások csúcsosodtak ki abban a parla-

menti felszólalásban, amely 1918 február 7-én hangzott el Fényes László újságíró-képviselő részéről. Vázsonyi igazságügyminiszteri székéből azonnal felelt a támadásra és ez a beszéde Vázsonyi legjelentősebb szónoklatai közé tartozik. Tele van gyilkos szatírával, finom, szellemes vágással, hogy aztán annál lesújtóbb erővel, dinamikus hatással robbantsa ki a maga tárgyi érveit.

Érdekes nyomon követni a világ-helyzetről való megfigyeléseinek és az ezekből levont következtetéseinek finom és éles logikáját. Hogyan állítja be a bolsevizmusnak lappangó terjeszkedését és közelgő veszedelmét, amíg eljut ahhoz a kategorikus imperativusához, hogy „a bolsevizmus minden, akár lappangó, akár alattomos, akár nyílt glorifikálását meg nem engedem és elfojtom!” Azt mondja egy másik helyütt: „Magyarország nyitott határai, ha itt a bolsevizmus példáját követik, ha itt a katonáink harcos kedve megszűnik és a bolsevizmus tanait követik, azt jelentik, hogy bejönnek ellenségeink, feldarabolják az országot.”

Milyen megrendítő most, a feldaraboltság állapotában olvasni ezt a jóslatot. Akkor rögeszmének ítélték és a politikai bosszúszomj kielégítésére szolgáló ürügynek.

Ugyanekkor a sajtóra nézve ezt mondja: „Ok és előzmény nélkül, csupán szellemi kacérkodásból, minden cél nélkül, divathajszolásból, vagy könnyelműségből ezekkel az eszmékkel flörtölni nem lehet és én, ahol a sajtóban ezt az irányzatot észrevettem vagy észreveszem, igenis, teljes tudatában felelősségemnek, ezt az akár kriptogám, akár nyílt bolsevikizmust nem engedem meg és eltaposom!” Íme, azok a vulkánikus hatású kinyilatkoztatások, amelyek Vázsonyi ellen a robbanásig gyűjtötték a közhangulatot és a sajtó hangulatát.

E beszéd elhangzása óta Magyarország rég keresztesült a forradalom és a kommunista-válságon. A nemzet testén végignyargalt már a rettenetes betegség, melynek tüneteit Vázsonyi előre meglátta. Elkövetkezett azóta a reakció rémuralma is és mindezek után túlzás nélkül meg lehet állapítani, hogy Vázsonyi politikai pályájának történelmi magaslatára emelkedett, amikor e híres beszédét elmondotta. Senki az országban, még a vele kongeniális államférfiak sem ismerték fel a világ szellemképét jobban, mélyrehatóbban, mint ő. A napi politika, a napi események, a napi hangulatok lelkekre nehezedő sziklát dobálta le magáról neptuni erővel, hogy történelem-filozófiai magaslatról ítélje meg a nagy khaosz immár törvényszerűen mutatkozó világtörténelmi és társadalomhistóriai jelenségeit. A bolsevizmus rémének a horizontra festése nála pozitív meglátás volt.

És különös, hogy mennyire egyedül állott e tudatával. A közvélemény rögeszmének minősítette. Magában a kormányban is minisztertársai mosolyogtak, hisztériás, rosszidegzetű képzelődésnek ítélték. Bizony egy cseppet sem volt irigylésreméltó a helyzete. Harcias pózát, amellyel a bolsevizmus ellen feszítette kelevészét, Don Quichotte-inek tekintették és bármily fenséges volt a gesztusa, közel állt a nevetségeshez. A sajtó mesterségesen szította ellene a közvéleményt, hiába hivatkozott arra, hogy a 48-as törvények nagy megalkotói is mind szigorúan alkalmazták hadviselési és belpolitikai érdekből a cenzúrát. A közvélemény nem tudta átlátni eljárása szigorúságának mély és komoly megfontolásból, államférfiúi bölcs előrelátásból és éppen az ország biztonságának érdekéből származó intencióját. Elhangzott ellene a leggyilkosabb vád, hogy ellentétbe jutott a maga demokrata múltjával.

Mennyire az igazi nagyság karakterét mutatja ezekben a napokban. Nem törődve az elveszett népszerűséggel, kitart a maga álláspontja mellett, pedig még legközvetlenebb környezetében is balul ítélik meg és legfeljebb azt a koncessziót teszik meg számára, hogy rögeszmén nyargal. Az ilyen nehéz helyzetekben jut érvényre az igazi férfiaság, az igazi emberi nagyság. A magyar politikában még csak egy példát ismerünk a közelmúlt időkből, amely hasonlít erre. Ez éppen az ő nagy politikai ellenfelé, Tisza Istváné, aki négy és fél évig viselte azt a szörnyű és az egész nemzet szemében kárhuzatos ódiumot, hogy az ő harcias politikája, rideg álláspontja volt előidézője a háborúnak. Tisza István is négy és fél évig fenséges nyugalommal állta az igaztalan vádat, tűrte a becsmérlést és viselte a tömegek gyűlöletét és úgy halt meg, hogy a nagy igazságtalanság sírjába kísérte és csak halála után derült ki, hogy éppen ő volt a monarchia politikusai között az egyetlen, aki államférfíúi bölcseséggel és aggodalommal vétót mondott a háborúnak.

És mint ahogy Tisza István megható és gyönyörűen tragikus halála után az ország egész közvéleménye társadalmi és politikai rétegeződés nélkül őszinte igazságérzettel szolgáltat igazságot a nagy államférfíúnak és nemes történelmi alakját beállítja a legendás nemzeti hőoszok pantheonjába, éppen úgy kötelessége a szintén harc közben, önmagát halálra kárhuzató, mártírumos halált halt demokrata vezérrel szemben megállapítani az utókornak, hogy a nemzet sorsdöntő idején mindig nemes önzetlenséggel és igazi lelki nagysággal örködött a nemzet sorsa felett és cselekedeteinek gyűlölködő megítélése igaztalan volt. Szüksége van ennek a nemzetnek arra, hogy éppen ilyen esetek felett hozzon újra ítéletet és javítsa ki verdiktjét, mert nagy tanulságok rejlenek az ilyen esetekben. A napi politika, a napi hangulatok elhomályosítják és elferdítik a helyzet történelmi képét és gyakran hazug világitásba helyezik a társadalmi és politikai vezérszemlék tényeit. A történelem az, amely objektív távolságból mérlegelve korokat, eszméket és embereket, meghozza a maga végleges döntését. Ma már történelmi távolságból nézhetjük az eseményeket és történelmi szükségszerűség megállapítani a szigorú igazságot. Ez a szigorú igazság pedig az, hogy Vázsonyi Vilmos akkor sem szolgált a reakciót, amikor a nemzet alkotmányvédő harcaiban és minisztersége alatt ezzel vádolták meg és később sem szolgált a destruktíót, amikor az ellenforradalmi hangulat hullámhegyén a demokratikus politika irányelvének megvalósításáért küzdött'. Politikai egyénisége markánsan domborodik ki mindenkorai harcaiból, ő nem volt más soha, mint a demokrácia igazi szószólója, a természetes demokratikus fejlődés hirdetője. Soha következetlenség nem mutatkozott politikai pályáján és mikor az ország szélsőséges fordulatokon, világnézet-változásokon, katasztrófális megrendüléseken ment keresztül, ő mindig öntudatos, előrelátó, komoly és nemzeti érzésű politikus volt.

Fényes László támadására mondott parlamenti beszéde után sem javult iránta a közvélemény hangulata. Hiába fejtette ki a leghevesebb harcot választójogi törvényjavaslatáért, a polgári radikálisok már ellenségüket látták benne és folytatták ellene az aknamunkát. A budapesti városháza közben átnyújtotta neki a legnagyobb díszet, amely érthette e város évtizedeken át fáradhatatlanul dolgozó polgárát, – a díszpolgári oklevelet. Parlamenti működésében tovább figyeli a világhelyzet eseményeit és bölcs, komoly intellemmel tiltakozik egy minisztertanácsi ülésén a bresztlitovszki béke megkötése ellen. Veszedelmesnek tartja azt,

hogy a régi gazdasági rend alapján álló hatalmak békét kössenek a magántulajdont megtagadó bolsevik ország hatalmi képviselőivel. Félti ettől a békétől Európa gazdasági rendjét, fél attól, hogy a szovjet szelleme megfertőzi Nyugat-Európa szellemét.

Kemény harcot folytat a választójogi javaslatért a négy és hat elemi kérdésében és bár a javaslat nem az ő demokratikus elveinek hű tükörképe, mert hiszen, mint kisebbségi kormány tagjának koncessziókat kellett tennie a javaslat kidolgozásánál, mégis ha maga a kormány el nem árulja a választói jogot, Vázsonyi törvényének életbeléptetése nagyban előmozdította volna a társadalom nyugalanságának lecsillapítását és kétségtelenül megakadályozta volna a bekövetkező súlyos forradalmi események elkövetkezését. Minthogy élete főbb művét nem tudta tető alá hozni, 1918 május 15-én Apponyival, Esterházyval, Tóth Jánossal, Földes Bélával együtt kilép a kormányból.

Ekkor már a demokratikus közvéleménynek higgadtabb része ismét melléje sorakozik. A szociáldemokraták is érzik a nagy veszteséget, amely az ő ügyüket érte Vázsonyi Vilmosnak a hatalomból való távozásával.

Ebben az időben őszinte, meleg barátság fonódik közte és a szocialisták komoly, képzett szellemű vezéré, Garami Ernő között. A szociáldemokrata pártban csak Kunfi Zsigmond izgat ellene és megalakul egy ring Károlyi Mihállyal az élén, amelybe tartoznak Jászi, Kunfi, Szende és Kéry Pál. Támadják, rágalmazzák. Ő keményen, elszántan veti neki mellét a küzdelemnek. Értzi, hogy összeomlóban van a monarchia és hogy könnyen romjai alá kerül maga az ország is. Látja, hogy Károlyi Mihály politikai ítélőképesség-hiánya, féktelen ambíciója és az az erjesztő munka, amely a frontokon folyik, katasztrófa felé viszi a nemzetet és a szélső politikával szemben összefog azokkal a politikusokkal és államférfiakkal, akik már régi nagy nemzeti harcokban is fegyvertársai voltak és velük együtt a forradalmi politikusoknak végzetes útját igyekeznek eltorlaszolni. Háza, családi otthona, ekkor ismét találkozó helye lesz a régi politikai világ kitűnő reprezentánsainak, agítál, tanácsokat ad, tervekkel forral és az utolsó pillanatig ott áll a küzdelem posztján, hogy visszatartsa a végzetes áradatot. Pallavicini György őrgrof, nagyatádi Szabó István, Székely Aladár, Zlinszky István, Hódy Gyula, Létai Ernő, Szmrecsányi György, Hédervári Lehel, Bródy Ernő, Eitner Zsigmond napi vendégek nála. Andrassy Gyula palotájában állandóan Hadik Jánossal és Rakovszky Istvánnal tanácskozik.

Mikor a sok szerencsétlen huzavona után, amely a Wekerle-kormány tévovázása és a helyzetet fel nem ismerő magatartása folytán egyre súlyosabb helyzetet teremt és már mindenki elveszti a fejét és lelkét és az utca szélsőséges hangulatának nyomása alatt az eseményeket már visszatartani nem lehet, Vázsonyi Vilmos a forradalom csöcselékével szemben a hatalmi erő alkalmazását sürgeti. Az a meggyőződése, hogy kevés áldozat árán meg lehet menteni a nemzetet a nagyobb áldozatok hozatalától. A Wekerle-kormányt követő és csak tizenkét órai életű Hadik-kormány sem mer cselekedni, el is késik tőle, mert a hatalom most már teljesen a nemzeti tanács kezébe kerül és Károlyi Mihály gróf, – akit Vázsonyi végzetesen gyűlöl, mert benne látja a romlás szellemét, – kezébe veszi az ország kormányzását.

Ez izgalmas forradalom előtti és forradalmi napokban való szereplését, titáni küzdelmét a politikai történelem alig ismeri, mert hiszen minden terve és cselekvése, természetsszerűleg az akkori idők veszedelmes

lehetőségei miatt a kulisszák mögött folyt le. A válságos napokban oly vehemenciával küzd Károlyi egyre jobban jelentkező túlsúlya ellen, hogy több alkalommal szemtől-szembe kerülnek. Különben is, már hónapokkal a forradalom előtt megmondotta Károlyi Mihálynak, hogy végzetes útra tért, amely csak a bolsevizmushoz vezet. Figyelmezteti, hogy az orosz forradalom Lwow herceggel kezdődött, Kerenszkivel folytatódott és Leninen végződött.

A demokrácia vezető egyéniségei többször próbálták kibékíteni Károlyival, de minden kísérletük sikertelen maradt. Egy ízben Andrassy Gyulánál is összejött vele, e találkozás azonban csak mélyebb szakadást támasztott közöttük.

A teljes összeomlás faciès hipokratikája aztán megmutatkozott a Ház 1918 október 23-iki ülésének arculatán, amikor a debreceni Gott-erhalte-botrány és Fiúménak a horvátok által híresztelt, de vaklármának bizonyult elfoglalása felborította a rendet és forradalmi hangulatot váltott ki a képviselői padokból. Ez ülés után Wekerle pártközi konferenciát hívott össze, melyen jelen voltak Vázsonyin kívül Tisza István, Apponyi, Andrassy, Zichy Aladár, Károlyi Mihály, nagyatádi Szabó István és Bizony Ákos. Ezen a konferencián Wekerle bejelentette lemondását. Ekkor indítványozta Vázsonyi, hogy olyan kormány alakuljon, amely a társadalom minden rétegére támaszkodhassék. Indítványához Tisza István is hozzájárult, de a kormány vezetésére nem találta alkalmasnak Károlyi Mihályt. Tisza ugyanekkor a maga részéről loyálisan beismerte, hogy a választójog kiterjesztése terén tovább kell menni, mint ahogy ő idáig gondolta. Károlyi Mihály ezen a konferencián azt az álláspontot foglalta el, hogy csak egyedül ő maga alkalmas a kormányalakításra.

A nagy bizonytalanságban megindulnak a gödöllői audienciák, amelyre egymás után nyernek meghívást a pártok vezető egyéniségei és köztük igen gyakran Vázsonyi. Ezekben a súlyos katasztrófális időkben tapasztalja IV. Károly, hogy volt igazságügyminisztere és valóságos belső titkos tanácsosa, mennyire igaz, loyális és becsületes alattvalója. József főherceg ezenközben mint homo-regius kísérletezik, palotájában konferenciát tart, amelyen többek között ott van Vázsonyi és Károlyi Mihály is. Ekkor veti fel Tóth János a pártközi kormány alakítását József főherceg miniszterelnökségével. Károlyi ezt nem fogadja el.

Október 30-án a sok kísérletezésnek véget vet a katonai lázadás, amikor Vázsonyi telefonon Hadikot, a dezinált miniszterelnököt erélyes fellépésre hívja fel a fosztogatók ellen. De már minden elkésett. Másnap reggel kivirít az őszirózsás forradalom. Az Astoria a főhadiszállás. Tisza Istvánt Hermina-úti villájában fegyveres banditák megölik.

Ugyanaznap délelőtt Vázsonyit is keresik Bulyovszky-utcai villájában katonák, de nem találják otthon. Tele van a felzaklatott és puska-lövésektől hangos város azzal a hírrel, hogy Vázsonyit is halálra szánták. Családja és barátai könyörgésére november 1-én elutazik Budapestről családjával együtt, a legkalandosabb körülmények között. Vonatára sortűzet adnak a közbeeső állomásokon és húszonnégy órai keserves utazás után Bécsbe érkezik. Innen német kurírkocsiban, német védelem alatt Münchenbe megy. Itt tartózkodik hosszabb ideig, miközben kitör novemberben a Kurt Eisner-féle bajor forradalom, majd a bolsevizmus. Ez az első bajor bolsevizmus azonban csak két hétig tart, utána a Hoffmann-kormány tér vissza, egész a második bolsevizmusig.

Ez alatt az idő alatt Vázsonyi írni kezdi emigrációs jegyzeteit, összeköttetést tart fenn a bajor katolikus centrum legnevezetesebb politikai egyéniségeivel és a bajor sajtó szellemi munkásaival. A második bajor bolsevizmus alatt menekülnie kell Münchenből, mert ekkor már Magyarországon is úrrá lett a proletárdiktatúra és Kun Béla kormánya halálra keresteti Münchenben. Lindauba szökik családjával és itt várja meg a Svájcba szóló beutazási engedélyt, amelyet az ott tartózkodó Andrássy Gyula és Windischgrätz herceg szereznek meg számára.

Zürichben, Bernben, Montreuxben, Interlackenben és Lucernben tölti az emigráció keserves hónapjait. Itt gyakran van együtt Andrássyval, Windischgrätz és Garami Ernővel. Ugyanekkor a magyar kolónia többi tagjával is összejön. Ezek a magyarok Albrecht főherceg, Hunyadi József gróf, Bornemissza Gyula báró, Apponyi Gyula gróf, Miklós Ödön, Charmant Oszkár, Hubay Jenő, Ignotus, Pályi Ede és mások.

Kezdeményezésére az emigránsok lapot szándékoznak kiadni a magyar bolsevizmus ellen, francia és angol nyelven. Mielőtt e tervet valóra válthatnák, 1919 augusztus 2-án Budapesten megbukott a kommün.

Az emigráció hónapjai alatt Vázsonyi kontaktusba kerül a szegedi kormánnyal is Bornemissza Gyula báró révén, aki előbb külügyminiszter, később svájci követe a szegedieknek. Az összeköttetés elég közvetlen, mert a Paris-Lausanne-Szeged-Bukaresti-expressz sokszor ad alkalmat arra, hogy a svájci emigránsok és a szegedi kormány érintkezhesenek. Vázsonyi le is akar utazni Szegedre, közben, közvetlen a bolsevizmus bukása előtt, Bethlen István gróf Bécsből odakéreti magához Malcomes Gyula báró útján. Vázsonyi el is indul, de mire megérkezik, már egészen új helyzet áll be a politikában. Peidl Gyula kormánya is megbukott. Bécsben Lovászyval és Garamival tanácskozik és egy nagy, magyar emigrációs csoporttal jön haza. Amikor meglátja a magyar határ nemzeti sorompóit és a vonat magyar földre ér, sírva fakad.

Idehaza rendkívüli khaosz fogadja. Az ellenforradalom már hozzáfog a bosszúállás és bűnbak-keresés politikájához. Az utcákon kommunistákat hajszolnak és zsidókat vernek fejbe. Vázsonyi a nemzeti koncentráció gondolatával jön, a nemzeti egységet akarja helyreállítani, e helyett itt minden fejtetőre áll. Az elképzelt kibontakozásnak politikai tényezői helyébe új ellenforradalmi tényezők veszik kezükbe az ügyek irányítását.

A demokráciának és liberalizmusnak hívei a bolsevizmus bukása utáni első napokban ösztönszerűleg szervezkednek. A Bristol egyik különhelyiségében megalakul a liberális polgári párt, melynek tagjai között szerepelnek Zipernovszky Károly műegyetemi tanár, Pakots József, Aigner Adolf, Kakujay Károly és sok ügyvéd, tanár, mérnök. Bárczy és Ugron vezetésével viszont az úgynevezett nemzeti szabadelvű párt szervezkedik. Mikor Vázsonyi hazaérkezik, e két párt vezetői felkeresik és közösen megalakítják vele és pártjával együtt a nemzeti demokratika pártot. Ennek a pártnak vezetősége képviseli aztán a liberális és demokratikus polgárság érdekeit a jelentkező reakcióval szemben.

Nehéz hónapok következnek. Budapestet románok tartják megszállva, Friedrich István a miniszterelnök és a vidékekről különböző atrocitások híre érkezik. Az entente ekkor küldi le megbízottját, Clark-ot, hogy a különböző pártokkal tárgyalva, elősegítse egy koncentrációs kormány létrejöttét. Ezekben a tárgyalásokban Vázsonyi résztvesz, mielőtt azonban a koncentrációs kormány megalakulna, nagybeteg fiának láto-

gátására Davosba kénytelen utazni. Elutazásakor már az ellenforradalom exponenseinek rágalmai következtében ismét a gyűlölet központjába kerül. Hazugságokat, vádakot eszelnek ki ellene és Királyhidán feltartóztatják vonatát, őt magát pedig a győri körletparancsnok rendelete alapján őrizetbe veszik. Máig is rejtély, hogy milyen parancsra fogták le. Húszonnégy órai huza-vona után elengedik. Bécsbe megy, majd onnan fiának betegágyához.

1919 végén rövid időre még hazajön, de az 1920-as választások már nem találják Budapesten. E választásokon, amelyet a Friedrich-féle választójogi rendelet alapján tartanak meg, a demokratikus baloldal részéről csak Vázsonyi pártja vesz részt. Őt magát, a nélkül, hogy programbeszédet tartott volna, óriási többséggel választja meg régi kerületének, a Terézvárosnak, IX-ik választókerületé.

A nemzetgyűlési választások lezajlása után Bécsből Svájcba megy, majd vissza Bécsbe, végül Bádénbe költözködik. Ott tölti a második emigrációját 1921 március 13-ig. Hazajönnie nem tanácsos, mert a gyűlölködés, a kurzus haragja életveszedelemmel fenyegeti. Pártja a vezér távollétében küzd a reakció ellen, miközben Bárczy István és Sándor Pál otthagyják a pártot, mely Ugron Gábor elnöklése mellett előkészíti a vezér hazajövetelét. Előbb hatalmas demonstratív zarándoklás történik Bádénbe, ahol egy vacsora keretében Vázsonyi kilátásba helyezi új aktivitását. Március 13-án a pártvezetőség megbízásából Baracs Marcell dr. és Pakots József utaznak érte és két évi, négy és félhónapi távollét után Vázsonyi Vilmos önkéntes számkivetéséből hazajön, hogy megindítsa hatalmas küzdelmét a reakció ellen a demokratikus győzelemért.

Emigrációja alatt nagy felháborodást kelt egy cikke, mely „A jogrend helyreállítása Magyarországon” címmel a „Neue Freie Presse” hasábjain jelent meg. E cikkében megállapítja, hogy az államban egyszerre több államhatalom nem uralkodhatok, az a személyi tekintély, amelyet erőszakos csoportok kényszerítenek ki, nem tekintély, hanem zsarnokság és önkény. Figyelmezteti az ellenforradalom híveit, hogy jó lesz megszívlelni a forradalom tanait. Sürgeti az igazi kibékülést az összes osztályokkal és felekezetekkel. A konszolidáció legelső feladata, éppen a nemzeti eszme érdekében, a magyar munkásosztállyal való kibékülés. A retorzióknak és üldöztetéseknek egyszer már véget kell vetni. Meg kell szüntetni a politikai üldöztetéseket, mert nincsen semmi értelme, hogy jelentéktelen mellékalakok százait és ezreit továbbra is üldözzék, amikor a főkolomposok elmenekültek. Elvi ellensége a halálos ítéleteknek és különösképen jogtalanak tartja politikai büntetteknek halállal való büntetését. Az internálásoknak is sürgősen meg kell szünniök.

E cikke miatt nemcsak idehaza, de a bécsi bolsevista emigránsok körében is nagy ellene a felzúdulás, természetesen más szempontból. A magyar politika porondján rögtön a legnagyobb harcok tüzebe kerül. A nemzetgyűlést két nagy párt dominálja: a keresztény nemzeti párt és a kiscgazdapárt. Mikor először jelenik meg a nemzetgyűlésen, Hegedűs Loránd pénzügyi miniszter tüntető örömmel üdvözlí. Ezzel szemben rendkívüli elfogultság és rosszindulatú, fojtó légkör árad felé a többségi padokból. Beszédét állandóan megzavarni igyekeznek, de igazságának átértzett ereje, bátorsága, meg nem alkuvó véleménymondása, olyan óriási hatással vannak, hogy Ruppert Rezső a kiscgazdapárt sorából helyesel neki, mire Gömbös Gyula és Ruppert között éles szóváltás támad. Beszéde hatása alatt kerül át Ruppert a kormánypártból az ellen-

zékbe. E beszéd minden mondata pöröly-ütésként hat és hihetetlen nagygyá nő még ellenfelei szemében is, amikor hatalmas szónoklatát az őt erősen jellemző, szarkasztikus, kemény mondattal fejezi be: „Én is kisgazdának érzem magamat abban az értelemben, hogy híve vagyok a szabad forgalomnak, de én nemcsak az ökör és marha szabadforgalmát követelem, hanem az ember, az emberi gondolat szabadforgalmát is”.

Még ezen a nemzetgyűlésen Bozsik Pál kormánypárti képviselő a destrukció vádjával illeti, amit élesen visszautasít. Oly méltósággal és meggyőző erővel rajzolja meg a maga politikai egyéniségét, meg nem alkuvását, hogy az egész Ház osztatlan helyeslése és tapsa kíséri szavait. Még a legelfogultabb ellenségei is kénytelenek elismerni, hogy senki annyira nem állott a rend szolgálatában, a törvény és az igazság védelmében, mint ő.

Ezután indítja meg a régi, politikai barátaival, Andrássyval, Bakovszky Istvánnal, Beniczky Ödönnel a nagy legitimista harcot. Ezt megzavarja IV. Károly húsvéti látogatása, amely után a Teleki-kormány megbukik és Bethlen jut uralomra 1921 tavaszán.

Bethlen kormányzásának első hónapjaiban külföldön tartózkodik, mire visszatér, októberben belerobban a politikai világba a királypuccs. Budaörs határában folyik a harc a király csapatai ellen, Vázsonyit a lakásán le akarják tartóztatni, egy napig őrizetben is van. Andrássy, Rakovszky, Sigray, Beniczky, Gratz Gusztáv letartóztatásba kerülnek. Gratz védője Vázsonyi. A királypör egész védelmi akcióját ő vezeti, nála tartják a védő-konferenciákat, amelyen résztvesznek Doleschal Alfréd és Angyal Pál, a büntetőjog professzorai is. Legnagyobb jogászai munkáinak egyike az a beszéd, amelyet a királypörben a vádtanács előtt tartatta. A nemzetgyűlésen is felszólalt a letartóztatottak mentelmi vitájában és az egész küzdelem jogi fegyvereit ő szolgáltatja.

A legitimista harc ezek után még élesebben folyik, majd felváltja a választójogi harc, mire 1922-ben az első nemzetgyűlés véget ér és elkezdődnek az új választások. Rendkívül fáradhatatlan agitációt fejt ki a második nemzetgyűlésen, részt vesz a büntető-novella elleni bizottsági tárgyalásokon, védi a sajtó szabadságát, üldözi az atrocitásokat. A Kovács-testvérek, az erzsébetvárosi bombamerénylet és az Ulain-ügy kapcsán keserves helyzeteket teremt a kormánynak. Mindezt a konszolidációért, a társadalmi békéért teszi. Felújítja régi lapját, „A Polgár”-t, amelyben feltűnést keltő és az egész politikai világot megmozgató cikkeket ír. 1924 végén blokkba lép a szocialistákkal. 1925 júniusáig kíméletlen harcot folytat a várospolitikában, hogy többségbe hozza be a demokratikus baloldalt. Amikor Budapest választóközönsége az ő politikája mellé sorakozik, hű marad régi elvéhez, nem vesz üldözőbe senkit, nem torolja meg a múltakat, hanem szeretetet hirdet és alkotó munkára hívja fel a pártokat.

1925 év végén teljes felfordulás áll be a magyar politikában, Hágában lefoglalják a hamisfrank-terjesztőket, idehaza a legelőkelőbb nevek birtokosai kerülnek be a frankbotrányba. Vázsonyi teljes jogászai tudásával és politikai elszántságával veti bele magát a frankügy kivizsgálásába, a parlamenti vizsgáló-bizottság kisebbségi véleményét éjt és napot összetéve, emberfeletti munkával ő készíti el. A parlamentben és a közélet egyéb fórumain követeli a frankhamisítás minden részletének felderítését, sürgeti a kormány felelősségének megállapítását és a konzekvenciák levonását. A gyűlölet orkesztere zúg fel körülötte, rágalmak,

gyalázkodások érik és az izgalmas, idegrontó, szervezet romboló munkája közben éri az alattomos és aljas utcai merénylet is. A nagy munka és az idegeket őrlő izgalmak annyira tönkreteszik egészségét, hogy szanatóriumba kell vonulnia. Bádenbe megy április 1-én és az a reménye, hogy egy-két hónapos pihenés és erőgyűjtés után újra folytatja a küzdelmet ott, ahol elhagyta. A végzet azonban másképen határozott és 1926 május 29-én, szombaton, reggel fél nyolc órakor hirtelen meghalt.

Halála egyszerre az egész nemzet imponálás részvétét keltette fel a nagy ember, nagy politikus, a kiváló jogász ravatalánál. Június 1-én olyan végtisztessége volt, amilyenben csak a legnagyobb magyar szellemeket részesítette eddig a nemzet közvéleménye. Négyszázezer ember kísérete utolsó útjára a város kis-polgárát és nagy fiát és politikai ellenfelei is elismeréssel hajlottak meg a távozó előtt, aki nem tudta megélni a fáradságos élet nyugodt, csendes, békés alkonyát és nem tudott boldog ember lenni, boldog férj, boldog családapa, mert magához ragadta, magának követelte őt az emberiség nagy családja.

Feleségének írta egy alkalommal számkivetéséből ezt a nosztalgias négy sort, melybe beleöntötte élete alkonyának vágát:

Ezüstös fővel is, mint két gyerek,
Derűsen járjuk majd az életet.
Míg végsőt dobban nyugtalan szívem
S el nem vehet már tőled senkisémet.

Az volt hát szerény, egyszerű, emberi vágya, hogy feleségével és fiával, hármában, nyugodtan élje le életét, e helyett harc közben úgy halt meg, mint Archimedes Siracusa ostrománál, aki még rajzolta köreit a homokba, mialatt a római katona dárdája átszúrta szívét. Tragikus élete fölé epitaphium gyanánt azt a pár mondatot lehetne írni, amelyet ő maga mondott a magyar girondéről 1912 január 20-án tartott beszédében: a gironde mindig csak a halála után győz, a gironde-nak igaz van, de az igazságait a maga vérével váltja meg.”

ELSŐ RÉSZ

A KEZDET

1889-1901

ELSŐ FEJEZET

A DIÁKVEZÉR

Az a korszak, amelyben az ifjú *Vázsonyi* Vilmos a közélet terére lépett, méltán nevezhető a nemzeti tespedés korszakának. Húsz év múlt el az 1867-iki kiegyezés létrejötté óta és szemben a kormányzó szabadelvű párttal, melynek élén akkor már csaknem másfél évtizede *Tisza* Kálmán állott, mind erőteljesebben törekedtek érvényesülésre a nemzeti aspirációk, amelyeket ekkor a függetlenségi és 48-as párt képviselt. A nemzeti eszme jegyében lépett fel a fiatal *Vázsonyi* is, mint harmadéves joghallgató, a nevezetes emlékü véderőjavaslat-ellenes mozgalomban.

I.

A VÉDERŐJAVASLAT ELLEN

1889. január 16-án, a függetlenségi és negyvennyolcas pártkör helyiségében hangzott el *Vázsonyi* Vilmosnak első nevezetes beszéde, amely a politikusok, a sajtó és a nagyközönség figyelmét egyszeriben a húszéves ifjú felé vonta.

Viharosan indult az 1889-iki politikai év. A Sándor-utcai képviselőház január 10-én megkezdte a véderő törvényjavaslat tárgyalását és a javaslat, különösen annak 14 és 25. szakasza a legélesebb ellenállásra izgatta az akkori függetlenségi ellenzékot. A 14. § az újoncjutalékot tíz évre kívánta megállapítani, a 25. § pedig az egyéves önkéntesekre nézve azt akarta törvénybe iktatni, hogy a magyar korona országaiban honossággal bíró egyéves önkéntesek német nyelven tartoznak tiszti vizsgájukat letenni és azok az ifjak, akik a tiszti vizsgán megbuknak, még egy második évi szolgálatra is kötelesek. Az egész ország felzúdult a javaslat ellen, a kormánypártban is merültek fel hangok ellene. *Tisza* Kálmán akkori miniszterelnök és *Fejérváry* Géza báró honvédelmi miniszter azonban ragaszkodott a javaslat szövegéhez és mikor a képviselőházi vita megindult, már az egész közvélemény lázban figyelte a parlamenti eseményeket.

Az egyetemi ifjúság, mint amely az egyéves önkéntesi jognál fogva legközelebb volt érdekelve a javaslat ügyében, természetesen szintén nagy mozgalmat indított. Az ifjúság csakhamar kapcsolatot talált a parlamenti ellenzékkel is és *Irányi* Dánieltől, a függetlenségi és 48-as párt elnökétől, vezetőt kértek. *Polónyi* Géza országgyűlési képviselő állott az ifjak élére és minthogy az egyetemi rektor az egyetem falain belül gyűlésre engedélyt nem adott, *Polónyi* a függetlenségi és 48-as pártkör helyiségét bocsátotta rendelkezésükre.

Itt folyt le január 16-án, este nyolc órakor az első ifjúsági gyűlés, melynek el kellett határoznia, hogy január 27-re országos általános ifjúsági nagygyűlést rendeznek Budapesten és ez alkalommal tiltakoznak majd tüntetően a véderő-javaslat ellen. A január 16-iki ifjúsági gyűlést *Polónyi Géza* nyitotta meg, majd *Gonda Dezső* joghallgató beszélt. Ezután szólalt fel *Vázsonyi Vilmos*, aki akkor még *Weiszfeld Vilmos* harmadéves joghallgató volt. Beszédét az *Egyetértés* 1889. január 17-iki száma így közli:

– Nem tartom elegendőnek, hogy az egyetem falain belül tartandó gyűlés programjába csak egy pont legyen fölvéve. A napirendből hiányzik egy pont, s ez az, hogy az egyetemi ifjúság által annak idején kiküldött tízes bizottság beszámolóját meghallgathassuk. Már akkor, mikor határozatba ment, hogy a tízes bizottság a miniszterekhez eljárjon, könyörögve, elleneztem azt, mert azt tartottam, hogy az egyetemi ifjúság méltóságához csak az illő, hogy Magyarország törvényhozásához forduljon kérésével. De mégsem volt célszerűtlen a miniszterekhez fordulni; ez utolsó próba volt, vajjon van-e még szikra kímélet a kormány férfiakban az ifjúság érdekei és az alkotmányosság iránt? Visszaemlékezve azokra a szavakra, melyeket könyörgő deputációnknak feleletül adtak a miniszterek, oda fogjuk mennydörögni azok fülébe, kik a hatalmat jelenleg kezükben tartják: Ez volt az utolsó alkalom, hogy a magyar ifjúság könyörögve jelent meg egy Fejérváry és Tisza előtt. Meg fogják hallani önértetes manifesztációból a férfias nyilatkozatok: tettek a jelen és annak minden hatalma, de a jövő nem a tettek, mert az ifjúság a megtestesült jövő, felháborodva fordul el tőletek és azokat követi lelkesedve, akik a jövő eszméjét képviselik. Európa majdnem minden nemzeténél az ifjúság az, mely egy nagy eszmét szolgál lelkesedésével. Németországban az ifjúság az, mely a német egység eszméjét felvetette; az ifjú Németország soraiból kelt ki a gondolat és Bismarck vaskeze csak külsőleg valósította meg azt. Franciaországban az ifjúság a republikánus eszmék és a szabadelvű irány leghívebb támasza és a mozdulatlan északi kolosszus, Oroszország is ifjúságától várja új életre kelését. Hát csak a magyar ifjúságnak ne legyenek eszméi, vezércsilagaif A márciusi ifjúság azért volt nagy, mert nemcsak nagy eszméi, hanem nagy vezetői is voltak. Ha a mai ifjúság méltó utóda akar lenni, írja fel zászlajára ennek eszméit: az önálló független Ma gyár országot.

Az *Egyetértés* megállapítása szerint „a beszéd hatása igazán óriási volt a jelenlevő ifjúságra” és *Polónyi Géza* elnök lelkesen ölelte magához az ifjú szónokot.

Hatását legjobban jellemzi az, hogy a *Budapesti Hírlap* másnapi, január 18-iki számában, „*Weiszfeld*” címen maga *Rákosi Jenő* irt vezércikket az ifjúsági gyűlésen elhangzott beszédekről és ebben a cikkben a többi közt ezeket mondja:

„A szónoklatokról, amelyek a Sándor-utcai palotában, mint egy eposz hősei támadnak egymásra, csattogó fegyverekkel, a figyelem egy pillanatra elfordul a függetlenségi párt kaszinója felé, ahol két fiatal jogász szónokol.

E két fiatalember *Gonda Dezső* és *Weiszfeld Vilmos*. Mindkettő viharos visszhangra talált jogáshallgatói közt. Mindkettő az ifjúság életérdekét szellemesen tudta összekötni magosabbrendű nemzeti érdekekkel. Mindkettőben szónoki talentum, a gondolatok bősége és emelkedettsége, a szó ereje és a magyar fogalmazás tisztasága és precíziója egyesült azzal a sugárzó lelkesedéssel, azzal az ellenállhatatlan rajongással, mely hagyományos a magyar ifjúság körében, ha a szabadság és a nemzeti törekvések kérdéséről van a szó. Es az egyik szónokot ma még *Weiszfeldnek* hívják, a másikat csak nemrégén hívják még *Gondának*.

Az előbbi sümegi fiú, a szép Dunántúl gyermeke; Gonda egy a Józsefvárosban igen keresett s a szegénysorsú emberek körében jól ismert és sokat áldott orvosnak a fia. Ez a két fiatal egy szerelmes ember rajongásával beszél a magyar nemzetről, a magyar alkotmányról, a magyar kultúráról, melynek mindkettő jeles adeptusa.

Az emberben megalszik a vér a keserúségtől, ha ezekkel szemben és utánuk kezébe veszi, amit a magyar haza nagy fiainak gyermekei tudnak mondani a magyar nemzeti kultúráról és tenni az alkotmányért. A *Tisza Istvánok*, a *Széchenyi Aladárok*, az *Andrássy Gyulák* – ha rajtok állana, vissza kellene fejlődnie Magyarországnak abba a gyászos korba, amikor minden szabadsága abból állott, hogy szabad volt az országgyűlésen beszélni; de meg kellett mindent tenni, amit az Esterházyak, a Babarczyak, az Ambrózyak és mások, mint kancellárok megparancsoltak ... A *Tisza-fiúk* Berlinben, az *Andrássy-fiúk* Bécsben, a *Széchenyi-fiúk* Berlinben tanulták beszédeiket. A Gonda-gyerekek, a *Weiszfeldék* Budapesten. Ez a különbség, s Jupitert szólítom tanúnak az Olimpusról, nem igaz-e, hogy ezek beszédeinek örvendve tapsol az ország, amazokénak csak azért nem füttyül, mert védi őket történelmi nevük dísze.”

A nagytekintélyű *Budapesti Hírlap* vezércikke az ifjú joghallgatót az ifjúsági mozgalom legelső sorába állította. Hirtelen fellendült népszerűségét híven jellemzi, hogy az akkori fővárosi képes napilapok címlapjukon sorra közzölték arcképét. Így a *Budapesti Újság*, a *Budapest* és a *Neues Politisches Volksblatt*.

II. A KIRÁLYI JOGKÖRRŐL

1889. január 27-ére, vasárnapra, a Vigadó nagytermébe hívták egybe az ifjúsági nagygyűlést és az előző napon az ország minden részéből már Budapesten voltak a vidéki ifjúság kiküldöttei. Január 26-án, szombaton délután, a városligeti városi sörcsarnokban előértekezletet tartottak az ifjak. „Az ifjúság nagyobbik zöme, – az *Egyetértés* akkori közlése szerint – lóvasúton vonult ki a Városligetbe. A zsúfolt kocsikon nemzeti lobogók lengtek. A közönség utcahosszat éljenezte a lelkes tüntetőket, mire ők még harsogóbb éljenzóval feleltek.” Vitára egyedül a pozsonyi jogakadémia indítványa adott okot. A pozsonyi ifjúság a királyhoz akart orvoslásért fordulni. Ez ellen szólalt fel *Vázsonyi Vilmos* is és beszédét az *Egyetértés* így közli:

– Felebbezni, uraim, csak felsőbb hatósághoz lehet s a pozsonyiak indítványában azt a veszedelmes elvet látom elrejtve, hogy a király fölötté áll a nemzet törvényhozásának. (*Zajos éljenzés és taps.*) Nem! bárhogy tisztelje ez a nemzet uralkodóját, soha sem fogja elismerni, hogy a király a törvényhozó testület felett áll, mert ha ez így lenne, nem volna e nemzetnek akarata! (*Közbeszólások: A király, a törvényhozás egyenrangú faktora!*) Igaz, ő felsége a törvényhozást a törvényhozó testülettel együtt gyakorolja, mint egyenrangú faktor, de sohasem hallottam róla, hogy valamely hatóságtól egyenrangú hatósághoz felebbeztek volna. (*Általános helyeslés.*) Mi a nemzethez fordulunk. Ha meg akarjuk tudni, mi a nemzet valódi akarata, azt nem a felség fogja nekünk megmondani, hanem a nemzet.

Az ifjúsági előértekezlet a beszéd hatása alatt el is vetette a pozsonyiak indítványát.

III. AZ ELSŐ VEZÉRCIKK

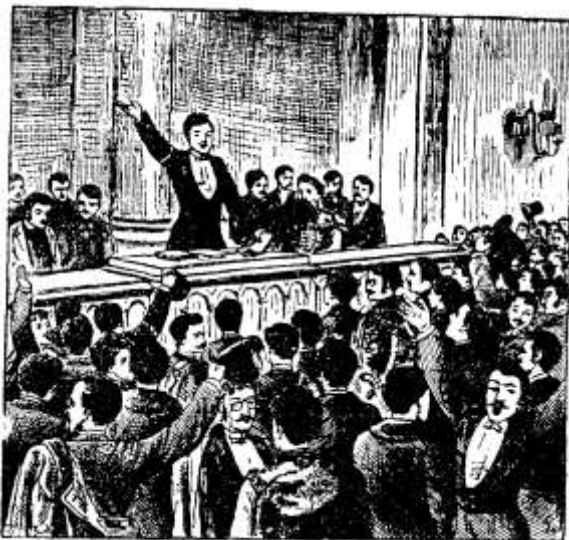
A *Budapesti Újság*-ban, a függetlenségi párt lapjában, jelent meg *Vázsonyi* Vilmos első vezércikke. A lap maga kérte fel az ifjú diákszónokot, hogy 1889. január 27-iki számába, azon a napon, amikor a nagygyűlés a Vigadó nagytermébe hirdetve volt, ő írja meg a vezércikket. A cikk alatt még *Weiszfeld Vilmos* aláírás szerepel. A vezércikk így szól:

A magyar ifjúság nagygyűlése

– *Budapesti Újság, 1889. január 27. –*

Az ország minden tájára

ról érkeznek az ifjúság küldöttei a vasárnapi országos ifjúsági gyűlésre. Pozsonytól Kolozsvárig nem akadt felsőbb tanintézet, melynek ifjúsága kivonta volna magát az általános mozgalomból; mert Pozsonytól Kolozsvárig mindenféle egyenlő felháborodást keltett a benyújtott véderő-törvényjavaslat, mely vakmerően egyszerre támadja meg a nemzet három féltékenyen őrzött kincsét: az alkotmányt, a kultúrát és az ifjúságot!

Vázsonyi az ifjúság nagygyűlésén

... Ha még volna némi csekély kétségünk, hogy az ifjúság helyes úton halad, ezt is eloszlatnák a kormány félhivatalos dicsénekesei, kik nagyon is különböznek a szárnyas énekesektől, mert csak akkor énekelnek, ha – jól megettették őket. Eleinte agyonhallgatták az ifjúság mozgalmát és bár zúgott, tombolt a felháborodás viharja a véderőjavaslat felett, jámbor olvasóikkal elhitették, hogy nagyon szép, csendes idő van . . . Majd mikor az agyonhallgatás dacára is egyre terjedt, izmosodott a mozgalom, gúnyolódni kezdtek. Végül kitört belőlük a bősziált, féktelen harag és minden haragvó sorukból kihangzott a kesergés, hogy az ifjúság megőrzi mozgalmának méltóságát és kirítt a hő kívánság, bárcsak rendezne a fiatalság egy kis macskazenét!

Természetesen! A kiabáló, ablakbeverő, macskazenét rendező tömeggel könnyű elbánni! A miniszterelnök úr becsukná ablaktábláit és az utcán tomboló zsvivaj nem hatna fel füleihez. Végző esetben egy csapat rendőr, vagy néhány század katonaság végezne a tüntetőkkel. Akkor aztán milyen szépen el lehetne sürgönyözni Bécsbe: „Felség, a rebellis magyarok újra forradalmat csináltak, de én, a trón leghívebb támasza, erélyesen elfojtottam! Nemde belátja, hogy pótolhatatlan vagyok!” Nem, a magyar ifjúság nem teszi meg többé a Tisza-rendszernek azt a szívességet, hogy utcai demonstrációkat rendezzen ellene! De ki fogja mondani e rendszer felett egyhangú, szigorú íté-

letét, ki fogja fejezni a nemzetellenes politika felett kárhóztató felháborodását és az ifjúság ezen önértetes manifesztációjának erkölcsi erejével szemben nem védelmezi meg a hatalmasokat sem a rendőrség, sem a katonaság!

Ott lesz a nagygyűlésen az egész magyar ifjúság és akiket elválaszt a rang, a vallás, a faj különbsége, egyesülni fognak a nemzeti érzésben. Mert bármily templomban imádjuk az Istent, mind felzúdulunk, látva, hogy meggyalázzák a haza közös oltárát, idegen bálványoknak gyűjtva rajta áldozatot!

Bármily sivár is a közélet minden tere, az ifjúságot az évtizedet meghaladó erkölcstelenítő korszak épen hagyta, az ifjúság a sivárság közepette oázis maradt! Bár mindenfelé diadalmasan ront elé a reakció sötét serege, a demokrácia megtépett lobogója fennen lobog: fiatal kezek lobogtatják! Bár a cinizmus kihívóan kacagja a legszentebb érzelmeket és kolduskenyéren tengődnek a legdicsebb eszmék, egy menhelyük megmaradt: az ifjúság!

IV. NEMZETI HADSEREGET!

1889. január 27-én, vasárnap, délelőtt tíz órakor folyt le a Vigadó nagytermében az ifjúság országos nagygyűlése, amelyen a véderőjavaslat ellen tiltakozott. A gyűlésen számos ellenzéki képviselő jelent meg, köztük: Irányi Dániel, Kaas Ivor báró, Hermann Ottó, Madarász József, Bolgár Ferenc, Horánszky Nándor, Károlyi Gábor gróf, Justh Gyula, Lukács Gyula, Szalay Imre, Mocsáry Lajos, Reviczky Károly, Meszlényi Lajos, Beniczky Árpád, Gullner Gyula, Gyórfy Gyula, Fenyvessy Ferenc és az ellenzék több más tagja.

Az ifjúság vezetője, *Polónyi Géza* országgyűlési képviselő, nyitotta meg az ülést, utána *Orbán* János joghallgató terjesztette elő a véderő-javaslat ellen tiltakozó határozati javaslatát, majd a különböző egyetemek ifjúsági képviselői szólottak, ezután következett *Vázsonyi* Vilmos beszéde, melyet a *Budapesti Hirlap* 1889. január 28-iki száma így közöl:

– Midőn az ifjúság e komoly és önértetes mozgalmát megindította, rögtön feltámadt ellene a vádaskodások egész serege. Azok vádaskodnak ellenünk, hogy izgatásunk elvonja az ifjúságot a tanulmányoktól, akik két esztendőre akarnak minket elvonni tanulmányainktól.

Nem olyan jogot tulajdonítunk mi magunknak, mely minket meg nem illet, mert alkotmányt védeni nem jog, hanem kötelesség. De jogunk is van alkotmányunk erélyes védelmezésére. Mert a közjogok, melyeknek összesége alkotmányunkat képezi, nem örök tulajdonai a hatalom jelenlegi birtokosainak. E jogok a mi örökségünket képezik, ezek gyakorlására egykor mi leszünk hivatva.

Oly vádak hangzottak fel ellenünk bizonyos oldalról a képviselőházban, melyek minden önértetes ifjúnak arcába kergetik a szégyen és a harag pírját. Azt fogják reánk, hogy mi privilégiumot kívánunk, hogy a magyar ifjúság az egyéves önkéntesi jog követelésével ellenkezésbe jut a demokrácia eszméjével! Ha van privilégiuma egy osztálynak hazánkban, ez nem az intelligencia, hanem a katonaság, mely a demokrácia nevében akarja elnyomni az értelmiséget. A katonaság idegen állam államunkban, büntetőtörvényei nem a mi büntetőtörvényeink, rég lejárt, elavult elvek alapján épültek, szelleme nem a mi szellemünk, érzése nem a mi érzésünk. Magyarországon két állam van: – egyik a kaszárnya falain kívül, másik a kaszárnyán belül. (*Zajos helyeslés.*) Átlépve a kaszárnya küszöbét, mintha idegen országba botlottunk volna hirtelenében, mert mások itt az erkölcsök, szokások, törvények! És e külön állam

dúsan javadalmazott hivatalnokai, a katonatisztek, nem fizetnek adót, mint a kaszárnyán kívül eső állam hivatalnokai, bár fizetésük jobb és dúsbab; talán ezért nem érzik, hogy polgárok!

Az egyéves önkéntességi jogot nem a hadsereg kedvéért iktatták törvénybe, hanem az értelmiség javára. Az egyéves önkéntességi jog nem arra való, hogy a hadseregnek jó tiszteket szolgáltatson, sem arra, hogy jó altiszteket adjon neki, – e jog arra szolgál, hogy megkíméltessék a nemzet kulturális ereje. (*Hosszantartó zajos helyeslés.*) A katonai reakció helytartója kiadta a jelszót, hogy nekik nem kell hadsereg felmondásra. Mi pedig azt feleljük, hogy nekünk csak felmondásra kell hadsereg, mert a hadsereg a nemzet szolgálója és a szolgának mindenkor fel lehet mondani! (*Zajos helyeslés.*)! *Akik* hatalmukat a jelenben csak erőszakkal tudják fenntartani, mindenkor remegnek a jövő nemzedéktől. Heródes az új nemzedéket üldözte, irtotta, mert tudta, hogy köztük van – az, ki véget vet erkölcsstelen uralmának.

Az a törekvés, hogy az ifjúságot a két évi szolgálat kényszerével ráhajtásák a tiszti rang elérésére, nem egyéb, mint a reakció leplezett, de hála Isten, elég korán fölismert merénylete., Mert nem azért kényszerítik az ifjúságot két évi szolgálattal a tiszti rang elnyerésére, mintha nem volna elegendő a tiszti létszám; a tiszti bojt cifra arany szálaiból szájkosarat akarnak fenni a nemzet ifjúságának, hogy katonai fegyelmi szabályok alatt állva, a polgári életben is gátolva legyen véleménye szabad nyilvánításában. (*Hosszantartó taps.*) Amit az abszolutizmus alatt nyílt erőszakkal keresztül vinni nem lehetett, azt most álutakon, alattomban remélik elérhetni: elfojtani a nemzet igazi véleményét, független szellemét. A mi elvakított szegény nemzetünk vakságában is fölismeri a kormány alakoskodását s odakiáltja neki: „A hang ugyan az alkotmányosság hangja, de a kéz, ez a kéz, mely belenyúl legszentebb jogainkba, ez a reakció keze!” (*Zajos helyeslés.*) Követeljük a nemzeti hadsereg intézményét, melyet már negyvenegy évvel előttünk ki tudott vívni az előző nemzedék. Nem a magyar ifjúság az oka, mint egyesek vakmerően hangoztatták, hogy nincsen nemzeti szellem a hadseregben, tartózkodva a hadseregbe való tömeges belépéstől. Iktassák törvénybe a nemzeti szellem garanciáit, nyújtsanak nekünk biztosítékot, hogy a hadseregbe belépve, nem kell megtagadnunk magyarságunkat – és tömegesen fog tódulni a magyar ifjúság a zászlók alá! (*Elénk tetszés.*)

Az a tűz, az a láng, mely bennünk lobog, el fogja hamvasztani e jelen korszakot, minden szennyével, minden gyalázatával! És ha van Isten az égben, e hamvakból kél ki az új, szabad és független Magyarország! (*Hosszantartó taps és éljenzés.*)

Az ülésen még *Irányi* Dániel és báró *Kaas* Ivor mondtak beszédet, este pedig lakoma volt, melyen számos felköszöntő hangzott el. Az ifjú *Vázsonyi* a független és önérzetes magyar sajtóra: Rákosi Jenőre és *Kaas* Ivor báróra emelte poharát.

A másnapi napilapok kiemelik, hogy a nagygyűlés leghivatottabb szószólója az ifjúsági szónokok közül az ifjú *Vázsonyi* volt. „Ezen a még bajszatlan halvány arcon, – írja az Egyetértés – vérrózsák égtek, amikor szónoki hévvel, nemes tüzrel és őszinte páthosszal elmondotta szép beszédét.” A *Budapesti Újság* címképet közöl az ifjúsági nagygyűlésről és a kép az országos gyűlésnek azt a jelenetét ábrázolja, amikor „Weiszfeld Vilmos joghallgató tartja gyűjtő szónoklatát.” A külföldi lapok, így a *Neue Freie Presse*, a *Neues Wiener Abendblatt* és a *Münchener Allgemeine Zeitung* is megemlékeznek az ifjú diákszónok beszédéről.

V. A TÖBBSÉGI ABSZOLUTIZMUS ELLEN

Rudolf trónörökös váratlan tragikus halála 1889. január 28-án, gyászba némitotta az ifjúsági tüntetéseket egy időre, de már február 17-én ismét nagy tüntetés volt, melyen az ellenzéki polgárság és az ifjúság együttesen vett részt. Tüntető körmenetet rendeztek a fővárosban. A tüntetés, az ekkor a Ház szavazása alá kerülő véderőtörvényjavaslat ellen szólott, de egyúttal az akkor Budapesten tartózkodó király felé is hűséget és hódolatot óhajtott kifejezni. Az akkori kormánypárt, a szabadelvű párt köre előtt, amely a Dunaparton, a Ferenc József-téren, a Lloyd-palotában volt, – a lapok közlése szerint – *Weiszfeld Vilmos*, az ifjúság szónoka, a következőket mondotta:

– Polgártársak! Eljöttünk ide, a harmadik országos párt köre elé; nem átokkal és szitokkal ajkunkon, – de mély fájdalommal szívünkben. Eljött hozzátok, szabadelvű párti képviselők, az ország fővárosának polgársága, megértetni veletek, hogy többségek mögött nem áll a nemzet többsége, hogy amit ti akartok, az nem a nemzet akarata. Nyelvében és ifjúságában él a nemzet és ti ezt a kettőt akarjátok megnyomorítani. De a nemzet nincsen veletek, mert ha veletek egyet érezne: öngyilkosságot követne el. Eljöttünk hozzátok, az ország ifjúsága, hogy megkérdezzük tőletek: miért üldöztök minket? Mit vétettünk, hogy oda akartok dobni szabad prédául a katonai önkénynek, rabjaivá akartok tenni az idegen szellemnek, amelyet gyűlölünk! Eljöttünk hozzátok, hogy hangos szavunkkal felébresszük bennetek a szunnyadozó lelkiismeretet! Közéig a döntő perc, mely határoz – az ifjúság léte vagy nem léte felett. Még van időtök, térjete vissza az igazság útjára, álljatok meg a hazafiatlanság lejtőjén. Tekintsetek le ablakaitokból! Itt emelkedik Deák Ferenc ércalakja és mellette ércebe öntve az örök Igazság. Amott meg Széchenyié, kinek varázsigéjét egykor a nemzet visszhangozta. És most, polgártársak, vegyük le kalapjainkat és forduljunk tisztelettel ős Buda vára felé. Reátok tekint le a királyi palota, melyben egykor Mátyás, az igazságos székelt és most Ferenc József, az igazságos lakik. Ó, ha lennéne a szeretett felség palotája ablakából. Látná az ezernyi kart, mely mind kész trónja védelmére. Látná az ezernyi arcot, mely mind érte lelkesezve kipirul. Aki itt áll, mind magyar, tehát hű és rendületlen a királyhoz. De egyúttal rendületlenül ragaszkodik a hazához. Mindegyikünk imája e percben és örökké: Éljen a haza, éljen a király!

A képviselőház többsége megszavazta a véderő-javaslatot és 1889. február 19-én a függetlenségi párt lapja, a *Budapesti Újság*, az ifjúság vezéréől, ezúttal már *Vázsonyi Vilmos* aláírással közöl vezércikket, amely így szól:

A nemzet akarata

– *Budapesti Újság*, 4889. február 19 -

Mire való a képviselőház intézménye? Erre csak egy számbavehető válasz adható: a nemzet akaratának kifejezésére. Amely pillanatban a képviselőház ellentétbe jut a nemzet vágyaival, érzésével, gondolkodásmódjával és akaratával, megszűnt minden jogosultsága, ledőlt erkölcsi alapja! Egy ilyen képviselőház lehet néhány száz gentleman gyűlhelye, hol politikáról folyik a szó, de nem a nemzeti akarat kijelentésének orgánuma, nem képviselő; mert a képviselőhöz nemcsak képviselők, hanem képviseltek is szükségesek!

Midőn a képviselőház 126 szótöbbséggel megszavazta a véderő-törvényjavaslatot, mit sem törődve az ország, a választópolgárok akaratával, – 126 szótöbbséggel megvetette alapját az abszolutizmusnak!

Mert az abszolutizmus lényege nem abban van, hogy a főhatalom egy személy kezében összpontosuljon! Abszolutizmus autokráciában és republikaiban egyaránt lehetséges. Minden uralom, mely az ország közvéleményét figyelmen kívül hagyja, a nemzet valódi közvetlen akaratával ellenkezik, abszolutisztikus! Akár az államfő, akár a parlament nyomja el a nemzet akaratát, mindkettőt egyenlően megilleti az abszolutisztikus jelző. Ebben az értelemben 1889. január 29-én a magyar parlament többsége öt évre kikiáltotta a maga abszolút uralmát! És most Magyarországnak van példásan alkotmányos királya és példátlan abszolutisztikus parlamentje!

Aki a parlamentarizmus igaz barátja és nem akarja, hogy a képviseleti rendszer, gyűlöletessé válván a nemzet előtt, a képviselőház, lejárja magát, az csak egy alkotmányos módot láthat, mely e kétségbeejtő helyzetből kivezet: Fel kell oszlatni a képviselőházat! Az általános választásoknál a nemzetnek nem volt alkalma véleményét nyilvánítani a katonai törvényjavaslatról: hiszen még akkor nem is volt tudomása e javaslat létezéséről. Adjanak neki erre módot az új választások által, ha kíváncsiak a nemzet valódi akaratára, a választások útján meg fogják ismerni!

Vázsonyi Vilmos

VI. AZ ÚJ MÁRCIUSI IFJÚSÁG

1889. március 15-én az ifjúság szabadságünnepet rendezett. Dél előtt a Vigadóban, délután az Egyetem-téren volt ünnepi gyűlés. A Vigadóban *Irányi* Dániel szólt az ifjúsághoz, az Egyetem-téren az ifjú *Vázsonyi* volt az ünnepi szónok. Beszéde így szólt:

– Polgártársak! E téren, hol ma ünnepelni összegyűltünk, negyvenegy évvel előttünk szabadságért égő, lelkesült tömeg hullámzott, és ezer meg ezer ajk visszhangozta a költő ébresztő szavát: „Talpra magyar!” És ma keblünkben újra kitör a márciusi nemzedék szózata. Mert újra egészségtelen álomba merült a nemzet és újra nemzetellenes rendszer nyomása nehezedik reá. Ifjúságát akarják kiszolgáltatni idegen szellemnek, imádkozott nyelvének gyalázatát akarják törvénybe iktatni. (*Zajos Abcug! kiáltások.*) Míg él március emléke e hazában és van ifjúság, addig e törekvéseknek diadalra jutniok nem szabad, nem lehet. Juttassa eszünkbe március 15-ike, hogy a magyar ifjúság feladata örökre egy marad: őrizni a nemzet eszményeit, féltett kincseit és felkelteni a nemzetet, midőn álmát felhasználva, legdrágább jogaitól akarják megfosztani.

Tudni akarjátok, mi volt nekünk március 15-ike? Tekintsetek szíj-jel: ami jogunk, szabadságunk még megmaradt, mind e nap vívmányainak roncsa. Te földműves, ki békességben dolgozol és nyugodtan élvezed munkád gyümölcsét, ne felejtsetd el a szégyenteljes múltat, midőn magad vetettél, magad szántottál, de másnak arattál, – rebegj hálaimát március 15-én! Te polgár, ki csak arra voltál teremtve, hogy szolgálj és alázkodj, hálával említsd fel e napot, mely megteremtette a független polgárságot! Ti hívők, bármely templomban is imádjátok az Istent, ünnepként tartsátok meg e napot, mely a felekezeteknek egyenlő jogot, békét és egyet-

értést szerzett! Ti kormányférfiak (*Abcug!*), kik gúnyolódva beszéltek az ifjúság mozgalmairól, el ne feledjétek, hogy a felelős minisztérium kivívásában a márciusi ifjúság mozgalmának mily hatalmas része volt. Jusson eszetekbe március 15-ike és ne üldözzétek tovább az ifjúságot! Ti nemzet képviselői, emlékezzetek, hogy ez a nap alkotta meg a népképviselést! Ne késsetek hát törvénybe iktatni, hogy március 15-ike a nemzet hivatalos ünnepe! (*Zajos éljenzés.*)

S beszéljek a sajtóról! A sajtó szabadságát is a márciusi ifjúság küzdötte ki! Szabaddá tette a sajtót, hogy az szabadszellemevé tegye a nemzetet! Míg áll ez a szent frigy, míg a szabad sajtó és a szabad ifjúság együtt örködnék a nemzet érdekei felett, addig a nemzeti eszme diadallal visszaver minden támadást és a poklok kapui sem dönthetik meg a magyar kultúrát. (*Hosszantartó éljenzés.*) 1848-ban a nemzet tetterejének láttára meghatottan kiáltott fel Kossuth: „Leborulok a nemzet nagysága előtt!” És ma, midőn a nemzet eszményeit megdobálják és a nemzetben nincs elég tetterő, hogy megfenyítse a vakmerőket, ma boruljon le a nemzet Kossuth nagysága előtt, ki látnokként előrelátta a lejtőt, melyre léptünk, és mely az örvény felé vezet! Boruljunk le nagysága előtt, és emelkedjünk fel hozzá!

Ma is az egész nemzet óhaját tolmácsolja az ifjúság, mint 1848-ban, ma is a nemzet tapsai buzdítják küzdelmében. A 48-iki országgyűlés, midőn meghallotta az ifjúság és a nemzet egyesült óhaját, sietett törvénybe iktatni: „mit kíván a magyar nemzet!” Ma hasztalan kopogtatunk az országgyűlés ajtaján. Kérő szózatunkra nem akarnak hallgatni, elutasítanak ridegen és bár tudja az egész országgyűlés, hogy „mit kíván a magyar nemzet,” törvénybe készül iktatni azt, mit – nem kíván a magyar nemzet! . . . (*Úgy van! Le velük!*)

Akkor volt felelős minisztériumunk, melyet a nemzet érzése teremtet, mely a nemzet érzésére alapította hatalmát. Ma ezer meg ezer háló, kötelék lepi el az országot, hogy megkösse lelkének szárnyait, meggátolja érzésének szabad nyilvánulását. (*Gyalázat!*) Batthyány állott akkor a minisztérium élén, ki „szent meggyőződéséért” fel tudta áldozni nemcsak a hatalom székét, de életét is, feltárva nemes keblét a gyilkos szolgának!

De ott volt közöttük Kossuth Lajos, (*Viharos éljenzés*) ki a független minisztérium kivívása után lelkesülten köszönte meg az ifjúság közreműködését, felkiáltva: „Tisztelettel emelek kalapot a magyar ifjúság előtt, melyben a pezsgő vér, a férfiúi kor határozottságával és komolyságával párosulva, nem csekély tényező volt az eredmények kivívásában!” Kossuth, a szellem óriás, kalapot emelt az ifjúság előtt és a szellem törpéi lenézik törekvésünket. (*Tetszés.*) Ott volt közöttük Deák Ferenc, a jog és igazság harcosa, az egyenesség mintaképe – és ma az ő helyéről ferde okoskodások hirdetik, hogy a magyar nemzet nem rendelkezhetik saját nyelve felett, (*Úgy van! Gyalázat!*) Soraikban foglalt helyet Széchenyi István, kinek varázsigéjét hangoztatta a nemzet és követte a minisztérium: „Magyarország nem volt, hanem lesz!” És most azt akarják a kormányférfiak, (*Abcug! Le velük!*) hogy Magyarország soha, de soha ne legyen, egyetlen lépés ne történjék teljes önállósága felé és ha sokáig ott maradnak a hatalom polcán, elmondhatják működésük után jelégjüket: „Magyarország csak volt, – de nincs!” Velük küzdött Eötvös József, aki megírta a 19. század, a humanizmus bibliáját

és ma az ő helyéről oktatják ama nemzetet, hogy az eszmék, elvek, a műveltség, a magvarság mind, kell hogy meghajoljanak egy káplárbot előtt. (*Tetszés.*)

A háromszínű lobogót lobogtatta akkor a kormány, mindegyik mezejére egy szent jelszót írva fel: Szabadság, egyenlőség, testvériség! Kimondta az ígét, szabadság – és levette a nemzetről az idegen szellem béklyóit; felhangzott utána, egyenlőség – és felszabadította a jobbágyokat; és elhangzott végre testvériség – és ledőltek a rang, osztály, felekezet korlátai. (*Zajos tetszés.*) Ma idegen zászló alatt szolgálnak a nemzet fiait és a kormány kiejtette a háromszínű lobogót kezéből. A lobogóval porbahullottak az eszmék, melyek rajta ragyogtak. A szabadság túrt gyermek, mely nem tudja, hogy melyik percben éri el a halálos csapás és ha a külső szabadság még meg is van, hiányzik a szabadság lényege, a meggyőződés szabadsága.

A múlt fényes és mellette kétszeresen sötét a jelen. És milyen lesz ii jövő! Az töledek függ. Esküdjünk meg isten szabad ege alatt, hogy a márciusi hagyományokhoz hűtlenek nem leszünk soha, követeljük a március 15-iki ünnepnap törvénybe iktatását és kivívjuk Magyarország függetlenségét! (*Esküszünk! Viharos éljenzés.*)

VII. KOSSUTH HONTALANÍTÁSA ELLEN

1889. novemberében ismét nagy viharok dúltak a Sándor-utcai képviselőházban. *Tisza* Kálmán kormányának honossági törvényjavaslata keltette az elkeseredés új viharát. Ez a javaslat Kossuth Lajost akarta megfosztani a magyar honpolgárságtól. Meg is fosztotta. A javaslat szerint ugyanis, aki tíz évnél hosszabb ideig van távol az országból és nem jelentkezik valamelyik konzuli hatóságnál honpolgári jogainak fenntartása végett, elveszti állampolgárságát. A kormány ily módon akarta kényszeríteni a turini remetét, hogy valamelyik osztrák-magyar konzulátuson kérvényezze állampolgári jogát. Ezt azonban Kossuth Lajos méltatlannak ítélte magához.

Tisza Kálmánnak sikerült pártja, sőt kormánya egy része ellenére is a javaslatot a képviselőházban megszavaztatni, de bukása, amely formálisan csak 1890. március 13-án történt meg, már ekkor pecsételődött meg. Szenvedélyes képviselőházi vita után, éles sajtóharcok és utcai tüntetések közben szavazta meg a kormánypárti többség a honossági törvényt, mely Kossuth Lajost hontalanította. Akkor írta *Vázsonyi* ezt a vezércikket:

Kossuth Lajosért!

– *Budapesti Újság, 1889. november 2.* –

A sors keserű iróniája, hogy az a magyar parlament hozott törvényt Kossuth Lajos ellen, az akarja kitagadni a magyar polgárok sorából, mely létezését neki köszönheti. A vér forr, a szív elszorul, a lélek fellázad e gondolatra, mint láttára annak, mikor a gyermek szülőjére emeli kezét!

Pokoli terv alkotta meg e gyászos honossági törvényt. Nem mertek nyíltan Kossuth ellen támadni, mert elseperte volna őket a nemzeti felháborodás, hanem az általánosság leplébe burkolták azt, amivel csak egyetlent akartak sújtani. Kimondották, hogy aki tíz esztendeig távol van Magyarországtól, az elveszti polgárjogát, ha a monarchia egyik közös konzulátusánál nem jelent-

kezik. Jól tudták, hogy Kossuth nem hajt térdet az elvtagadás nagy műve előtt és erre alapították örökösi tervüket. Az a terv, az a cél, az a szándék, hogy mikor lepereg a tíz esztendő, akkor odaállanak a nemzet elé és ezt kiáltják feléje: „Nem mi tagadtuk ki Kossuthot, hanem ő minket! Csak egy szavába került volna, hogy a haza polgára maradjon, de ezt az egy szót nem akarta kimondani!”

És már hallatszanak a képmutatók sorából a hangok, vakmerően macacssággal merik vádolni Kossuthot!

Macacsság! Ez a neve a cinikusok szilárdságának. Macacsság! így nevezik az eszmékhez való elszánt ragaszkodást, akik hajójukból minden elvet kidobtak és most minden teher nélkül vígan eveznek az elvtelenség szennyes habjain. Cato, aki elveiért szívébe döfte vasát, makacs volt! Makacs volt Socrates, ki az igazságért kiitta a méregpoharat! Makacs volt Rákóczi, ki a szolgaföldről idegenbe bujdosott! Makacsok voltak a vértanúk, kik eszméikért elszántan léptek a bitó alá! Makacsok voltak mindannyian, mert hiszen csak egy szót kellett volna mondaniok és élhettek volna boldogságban tovább...

Hazugság, százszoros hazugság. Nincs macacsság Kossuth Lajosban, ő még a türelmességben is nagy, dicső, elérhetetlen. Hányan lépték át küszöbét, kik idehaza balgaságnak hirdetik elveit, megnézték mint látványosságot és a szent aggastyán türte, meghallgatta a tolakodókat és nem mutatott nekik ajtót, mint megérdemelték. Kossuth nem mondta soha, hogy nem akar magyar polgár maradni, tehát az akar maradni, mert annak született. A honossági törvény az, mely kitagadja. Ez a törvény, melyet ellene hoztak, ez a gyilkos fegyver, melyet egyenesen az ő mellének szegeztek.

De megmozdult a nemzet lelkiismerete és hangosan követeli a pokoli terv mestereitől Kossuth Lajost! Megfosztották ezt a nemzetet jogaitól, elvették tőle anyagi javait és lerakták ellenségeink lábai elé, türheti-e, hogy most megrabolják egyetlen kincsét, elvegyék tőle összes gazdagságát, utolsó reményét, dicsőségét, büszkeségét: Kossuth Lajost!

A nemzet felébredt, tartsák hát ébren, akikben van erő és képesség, hogy vezessék a nemzetet! Vétkezik hazája ellen, aki nyugodtan gunnyaszt a tűzhely melegénél és közönnyel várja annak a szomorú percnél közeledtét, mikor Kossuth Lajost kitörlik a magyar polgárok sorából. Válasszon a nemzet, válasszon a képviselőház, polgárok, válasszatok! Kossuth Lajos vagy Tisza Kálmán? Válasszatok! Az óriás vagy a törpe? Az elv vagy az elvtelenség? Az igazság vagy a képmutatás? A jellem vagy a hitehagyás? A dicsőség vagy a gyalázat? A szent vagy a kufár? A bátorság vagy a gyávaság? A szabadság vagy a szolgaság? Melyik kell: válasszatok! Válasszatok és úgy jutalmazzon vagy sújtson Isten keze, amint választottatok!

És ha mégis bekövetkeznék az az iszonyat, amit toll retteg leírni, ajk nem mer kimondani, akkor: minden igaz magyar előtt nem a parlament székhelye, Budapest, lesz a nemzet fővárosa, hanem Turin és az a ház az ezrek útján, az lesz a mi királyi palotánk, mert ott lakik Kossuth Lajos, Magyarország koronátlan királya! És váltsa be az ország ifjúsága szavát, menjen ki Magyarország fővárosába, térdeljen le a szent aggastyán előtt, hajtsa meg előtte lobogóit és tegyen ünnepélyes, szent fogadást, hogy eszméiért küzd végső lehetőségig, megalkotja a szabad, becsületes demokráta Magyarországot, Kossuth országát! És az a törpe, aki száműzte az óriást, értse meg a jövő nemzedék szavából: Övé a jelen jutalma és a jövő megvetése!

Vázsonyi Vilmos

A Kossuth-kultusz akkordjaival fejeződik be *Vázsonyi* első közéleti eszterdeje. Közzsereplése azonban nem vonja el tanulmányaitól. 1889-ben írja meg első nagyobb tanulmányát „Önkormányzat” címen. Ezt követik ugyancsak joghallgatókorában írt további közjogi művei: „A választási elv a külföldi közigazgatásban (1891.), „A szavazás decentralizációja” (1892.), „A királyi placetum a magyar alkotmányban” (1893.).

MÁSODIK FEJEZET

A RECEPCIÓÉRT

A nemzeti eszme jegyében felavatott diákvezér, ugyancsak közpályájának legelső évében kezdte meg harcát a jogegyenlőségért. Ennek a küzdelemnek legelső nevezetes szaka a zsidó vallás recepciójáért folytatott harc, amelyet néhány lelkes ifjú társával a húszöt éves *Vázsonyi* kezdett meg. Cikkeivel, beszédeivel fokozatosan belevitte ebbe a harcba az egész szabadelvű közvéleményt, amíg 1895-ben ki nem vitta a teljes eredményt.

Az 1867:XVII. törvénycikk az ország izraelita vallású lakosait a keresztény vallású lakókkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottak nyilvánította. És csak húsznyolc évvel később, az 1895:XLII. törvénycikk cikkelyezte be az izraelita vallást törvényesen bevett vallásnak. Az előző törvényt *emancipáció* néven ismerjük, a második törvény pedig a zsidóság *recepciója*. Míg az emancipáció a zsidó vallású egyének egyenjogúsítását mondta ki, addig a recepció a zsidó vallást tette egyenlővé a többi vallásfelekezettel. A református vallást 1790-ben, az unitárius vallást pedig 1848-ban mondotta ki véglegesen a magyar törvényhozás bevett vallásfelekezettnek. A zsidó vallás egyenjogúsítása eként része volt azoknak az egyházpolitikai alkotásoknak, amelyek a kilencvenes évek elején a magyar törvényhozás munkáját irányították.

I.

A KÜZDELEM MEGINDÍTÁSA

A zsidó vallás egyenjogúsítása érdekében több ízben szólaltak fel a képviselőház kitűnő tagjai, elsősorban *Irányi Dániel*, magáért a recepcióért azonban ezeken az elszórt felszólalásokon kívül nem indult meg erőteljesebb mozgalom. 1889 februárjában a fiatal *Vázsonyi Vilmos*, akkor még joghallgató, az *Egyenlőség* című zsidó hitfelekezeti hetilapban, melynek *Szabolcsi Miksa* volt a szerkesztője, indította meg tulajdonképpen a recepció mozgalmat *Szabolcsival*, *Palágyi Lajos*-sal, *Márkus Dezső*-vel, *Makai Emillel* és *Vázsonyi Jenő*-vel együtt. egyházpolitikai kérdések ekkor, a Tisza Kálmán-korszak végén jutottak politikai küzdelmek előterébe. A fiatal *Vázsonyi Vilmos* úgy érezte, hogy éppen az egyházpolitikai kérdések körül kialakult erős mozgalmak teszik időszerűvé a zsidó vallás egyenjogúsításának követelését. A legfontosabbnak azonban azt vélte, hogy maga a zsidóság szervezkedjék meg erre a küzdelemre és ennek a szervezkedésnek

szükségességét és feltételeit, valamint magának a küzdelemnek célját fejtette ki azután *Vázsonyi* abban a cikkében, amely az *Egyenlőség* élén jelent meg. íme a cikk, amely megindította a küzdelmet a zsidóság recepciójáért:

Viszonosság és szervezet

– *Egyenlőség, 1889 február 17, -*

Egyenlőség! Ebbe az egy szóba beleszorul a zsidóság minden kívánsága. A zsidó felekezetnek nincsenek különös érdekei, szeparatistikus törekvései, nincs „zsidó ultramontanizmus”, mely az egyoldalú felekezeti érdeket az állam, a nemzet, az emberiség magasabb érdekei fölé helyezné.

Belgiumban az ultramontan szenedély szembeszáll az állameszmével és vakmerően izgat annak sarkalatos követelménye, az általános védkötelezettség ellen; Olaszországban kicsinyes érdekeinek feláldozza a nemzeti eszmét és arra oktat, hogy a hazaárulás erény; Németországban fanatikus lármájával felveri a betegszoba csendjét és meggyalazza a halott császár emlékét, mert általa önző uralmát látta fenyegetve; Ausztriában, nem törődve az emberiség parancsszavával, megtagadja a kegyeletet az öngyilkos trónörökös iránt, mert a nemes halott, míg élt, törekvéseinek ellensége volt . . . Mindenfélé a felekezeti túlzás orgiáit látva, lelkünket büszke önérzet fogja el, mert a mi felekezetünk mindenkor ment maradt e hibáktól, soha sem feledkezett meg azon kötelességekről, melyekkel az államnak, a nemzetnek, az emberiségnek tartozik.

A zsidóság nem üz hódító politikát, nem tesz berohanásokat más vallások birodalmába, területük egy talpalatnyi részét sem kívánja elfoglalni, egyetlen hívüket sem akarja elpártolásra bírni, – csak meg akarja tartani hiány nélkül a maga híveit. Nem hirdeti fennen, hogy az ő vallása az egyedüli igaz, a valóban boldogító, mely felette áll a többieknek, – csak annak elismerését követeli, hogy e vallás, melyet a benne rejlő eszmei igazság minden üldözés, elnyomatás, gúny és erőszak dacára, évezredekken keresztül a mai napig csorbítatlanul megőrzött, van olyan igaz, tiszta, jó és nemes, mint más bármelyik.

Vannak közöttünk is túlzók, a fanatizmus rabjai, akik feláldozzák a lényegét az alaknak, elhanyagolják a tartalmi igazságot a külsőségek kedvéért; és ezek készek átkot szórni a szabadabb vélemény nyilvánítóira, megkövezni igaz megítélőiket. De Istenemre mondom, nem akadt még sohasem zsidó, akinek ajka átokra nyílt volna állama ellen, akinek karja kő után nyúlt volna, hogy megdobálja nemzetének eszményeit!

Állam és nemzet: e kettő mindenkor szent volt előttünk, irántuk mindenkor teljesítettük kötelességünket. Minden zsidó készségesen aláírja az elvet: *Salus rei publicae suprema lex esto!*

A zsidóságot, e felekezetet, mely oly tisztelettel hajlik meg az állami és nemzeti eszme előtt, teljes jogokban részesíteni tehát egyenesen állami és nemzeti érdek. Ismerünk vidéket, hol a magyar állameszmétől idegenkedő nemzetiségek közepette a zsidók képviselik az államhű, a magyar elemet.

Ha ez érdemünket nem is ismerik eléggé itthon, bezzeg gyakran emlegetik külföldön. A külföldi magyarelles lapok kígyót-békát kiáltanak fejünkre, mert felekezetünkben, mely a legexponáltabb helyeken is a magyarság rendíthetetlen támasza, fondorkodásaik ellenségét látják. Amilyen mértékben teljesítik tehát a zsidóság kívánalmait, olyan arányban erősítik egyúttal az állameszmét és a nemzetet, mert a felekezeti ragaszkodása államhoz és nemzethez annál szívósabb lesz. És olyan könnyű e kívánalmakat teljesíteni!

Egyenlőség! Ez összes kívánalmunk. Egyenlő jogok a többi felekezetekkel és békés nyugalom e jogok élvezetére! De” Magyarországon még ez a kívánságuk sem teljesült egészen. Hogy ez így van, abban egyaránt hibás a magyar társadalom előítélete, a magát szabadelvűnek nevező kormány féltékenysége és – a zsidóság tétlensége.

Az 1867-XVII. törvénycikk polgárjoggal ruházta fel a zsidókat: ki-mondta, hogy a zsidók az ország keresztény polgáiraival minden tekintetben egyenlő polgári és politikai jogokban részesülnek. De úgy látszik, az egyenlőség nagy elvét teljesen keresztülvinni az akkori kormány még nem tartotta időszerűnek. Az 1868: LIII. törvénycikk a bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyosságát szabályozza, megoldva a vegyes házasságok és az áttérés nehéz kérdéseit, – de egy szóval sem emlékezik meg a zsidó felekezetről; tehát – hallgatagon bár – kizárja a zsidó felekezetet a bevett vallásfelekezetek sorából.

Húsz esztendőnél több idő telt el azóta és e törvény, melyet méltán lehet a zsidóság írott gyalázatának nevezni, még mindig fennáll teljes épségben. Nem vádoljuk az 1868-as kormányt szűkkeblűséggel; eleget tett, midőn egy csapásra megadta a zsidóknak a polgárjogot.

Az utána következő kormányok dolga lett volna betetőzni az épületet, melyet elődük emelni kezdett. Hiszen magában az 1868:LIII. törvénycikkben meg volt adva az irány, melyet a vallásügy terén a következő kormányoknak követni kellett volna; e törvénycikkben benn van az, hogy a szűkség vezetett alkotására és csak ideiglenes érvényre van szánva, „addig is, míg a vallásfelekezetek egyenjogúsága általános törvény által szabályoztatnék”.

Az „általános törvény” megalkotása elmaradt, de jött helyette egy másik, mely nagyon is különös. Az 1885:VII. törvénycikk, mely a főrendiház reformálásáról intézkedik, újra törvénybe iktatta a zsidóság szégyenét. Ott ülnek a főrendek között az összes felekezetek képviselői, csak egy nincsen képviselve: – a zsidó.

A szabadelvű kormány a háborgó, éhes elemeknek odadobta áldozatul a zsidó rabbit és az elemek lecsendesedtek.

Ha komolyan venné a szabadelvűséget, ki kellett volna határozottan jelentenie, hogy vagy mindegyik felekezet képviselve lesz a főrendiházban, vagy egy sem. De megalkudott a reakcióval, feláldozta az elvet a politikai célszerűségnek. Bezzeg vannak egyes elvei, melyekből mit sem enged; ilyen például az, hogy Budapesten zsidó nem lehet rendes egyetemi tanár . . .

Most tehát úgy vagyunk Magyarországon, hogy a zsidó polgár egyenlő ugyan a keresztény polgárral, de a zsidó felekezet nem egyenlő a keresztény felekezetekkel.

A szégyen pírja száll arcomra, valahányszor arról hallok, hogy két magyar fél, kiknek egybekelését a magyar törvény gátolja, osztrák polgárjogot szerez magának, hogy Ausztriában törvényes házasságot köthessen; szégyenkezem, nem mint zsidó, hanem mint magyar . . .

Oda jutottunk volna Magyarországon, az alkotmányos szabadság hazájában, hogy polgárai Ausztriába kénytelenek menni, mert annak törvényei szabadelvűebbek! Öröket állítunk fel a vasúti pályaházakban, hogy erőszakkal tartsák vissza az országból kivándorolni akarókat, mert a magyar nemzetnek minden egyes emberére szüksége van – és másfelől törvénnyel üzik ki a polgárokat a hazából! Ausztriában, hol a klerikalizmus mindenkor hatalmas volt, be lehetett hozni a zsidó felekezet viszonyosságát és nálunk, hol mind a három országos párt szabadelvűnek vallja magát és egymással a szabadelvűségben versenyez, nálunk nem lehet ugyanazt behozni!

Az 1868:LIII. törvénycikk által teremtett viszonyokon változtatni kell! Változtatni kell úgy a zsidóság becsülete, mint az egész társadalom szabadsága érdekében.

Mert az, hogy a keresztény felekezetről zsidó hitre áttérni nem lehet, nemcsak a zsidóság gyalázata, hanem egyúttal a közszabadság súlyos megsértése. Az áttérési tilalom elsősorban a keresztény felekezetű polgárok szabad akaratának korlátozása, mert legyen bármily határozott akaratuk a zsidó hitre áttérni, a törvény meg nem engedi: ha mégis áttérnek, jogilag úgy tekintetnek, mintha még előbbi felekezetük kebelében volnának. Az áttérés tekintetében a törvény csak annyiban veszi a zsidó felekezetet, mint akár a – nazarénusokat. Pedig mi, bár nem vagyunk bevett felekezet, mint

nagy elmésséggel és finom disztinkcióval bizonyítják közjogászaink, mégis „elismert” felekezetet képezünk. Köszönet az elismerésért, mely abban nyilvánul, hogy a zsidó felekezet területét mesterségesen elszigetelik a magyar társadalomtól, mert a területről csak kimenni szabad, oda belépni tilos.

E szégyenteljes helyzetből ki kell emelkednünk és kiemelkedhetünk kétféle módon.

Az egyik az, hogy a törvényhozáshoz kérvénnyel fordulunk, kérve, hogy a zsidó felekezet is vétetné be a bevett felekezetek sorába és rá is alkalmaztassanak a viszonzosság elvei.

A másik szerint követnők az útmutatást, melyet az 1868:LIII. törvény-cikk nyújt, midőn kimondja, hogy intézkedései csak addig maradnak érvényben, „míg a vallásfelekezetek egyenjogúsága általános törvény által szabályoztatnák”; azt kellene tehát a törvényhozástól kérnünk, hogy alkossa meg végre az általános törvényt, mely nemcsak a zsidóság sérelmeit szüntetné meg, de orvosolná vallásügyünk minden sebéit.

Ha ezt a második módot ragadjuk meg, úgy harcunk nem lesz pusztán a zsidóság harca önmagáért, hanem harc az egyenlőség nagy eszméjéért, melyben velünk lesz minden liberális és demokrata elem. A zsidóság akkor követ helyes magatartást, ha különös érdekeit nagy, általános érdekek szolgálatába bocsátja s megmutatja ezáltal, hogy különös érdekeinek kielégítését magasabb, egyetemes érdekek követelik. Ügyünk szorosan egybe van kapcsolva a liberalizmus és demokrácia ügyével, aki e kettő diadaláért küzd, az megszerzi egyszersmind nekünk is a diadalt. Ezt a szoros összefüggést nem tudom eléggé a zsidóság figyelmébe ajánlani. Ha közülünk többen rövidlátóan nem is vették észre, annál inkább felismerték elleneink, kik minden országban a „zsidópárt” elnevezést sütik a szabadelvű pártokra.

De bármily módot is alkalmazunk teljes egyenjogúságunk megszerzésére, küzdelmünk nem nyújthat kilátást a sikerre, amíg a mai szervezetlen és rendezetlen állapotban maradunk.

Sikeres harcot csak rendezett sereggel lehet folytatni, pedig a zsidó hívek seregei rendezetlenek. Van községi szervezetünk olyan, amilyen, de nincsen a községek közt semmi kapocs, nincs testület, mely jogosítva volna az egész zsidóság képviselőjére, nincs fej, mely hivatottan a zsidóság vezérének mondhatná magát. És hogy ez így van, annak már nem a társadalom, nem a kormány, hanem csupán a zsidóság tétlensége az oka. Nem kérünk azért hierarchiát a zsidó felekezeteknek, mely ellentétben áll vallásunk szabad szellemével; amit kérünk, az: a rend. Ha az orthodoxia makacsul vonakodnék a közös szervezkedéstől, maradjon szervezetlenül; de az ő vonakodása nem lehet ok arra, hogy a többiek is szervezetlen állapotban maradjanak.

E szervezetlenség belső bajaik kútforrása, ez az a rés, melyen ellenségeink támadása reánk tör. Emlékezzünk csak vissza a főrendiház reformálása alkalmával kifejlődött vitára; akkor a zsidó felekezet képviselőjét azzal az ürüggyel ejtették el, hogy a zsidóság szervezetlen és nincsen senki feljogosítva képviselőjére. 1885-ben történt ez és ma 1889-et írunk, de mind eddig nem tudtuk levonni a szemrehányásból a konzekvenciákat. „Saját kárán tanul a magyar!” – de a zsidó magyar, úgy látszik, még azon se akar tanulni.

Szervezkedjünk és meg fogjuk nyerni azt, minek ma csak a nevét bírjuk: az autonómiát! A magyar állam nem fogja megtagadni autonóm szervezetünk jóváhagyását, mert ha ezt tenné, vétene saját életérdeke ellen. Hiszen a szervezett zsidóságban, mely magyarság tekintetében az ország felekezetei közt a második, a magyar állameszme új, bevezetetlen várra találna!

Az a szervezett testület, mely az egész zsidóságot minden egyházi és iskolai ügyében képviselné, a hazafiasság, vallásosság és műveltség forrása volna felekezetünk számára; magyar és művelt szellemmel árasztaná el a testület a legfélreesebb vidék zsidóságát is: ez volna az igazi „zsidó magyar közművelődési egyesület!” . . .

E, megvalljuk, nagy és nehéz munka keresztülvitele a jelen nemzedék feladata. Mert soha alkalmasabb idő nem volt rá, mint most. A magyar társadalom az antiszemitizmus betegségéből végleg kigyógyult. Az az erős gyűlölet, mely néhány évvel ezelőtt a zsidók ellen dühöngött, a nagy betegség utolsó kitörése volt; hiszen régi tapasztalat, hogy a betegség végleges távozása előtt lép fel a leghevesebben! Az antiszemitizmus vad jelszavai süket fülekre találnak, a megtisztult nemzet újra tiszta eszméjéért hevül: a magyarságért és az alkotmányért! És látja azt, hogy a zsidók vele együtt éreznek, együtt lelkesülnek, együtt küzdenek! Lassan-lassan ébred ez benne a tudat, hogy igaztalanul vádolta a zsidóságot. E tudat gyümölcse lesz a zsidóság teljes egyenjogúsága. Csak karunkat kell kinyújtanunk a gyümölcs után, csak kérnünk kell és megkapjuk!

A jelen zsidó nemzedéké, mely művelt már és hazafias, a feladat. Övé a munka és – a dicsőség! . . .

II. AZ ÖNÉRZET ÚTJÁN

Öt esztendőn keresztül, attól a naptól, hogy ez a cikk megjelent, a recepciós küzdelemnek *Vázsonyi Vilmos* volt vezére és mindenekfelett a publicistája, ő indította meg a mozgalmat a zsidó hitközségek és az egész zsidó társadalom megszervezésére, úgyhogy végül az országos értekezlet *Vázsonyi Vilmost* és *Márkus Dezsőt*, a későbbi kúriai bírót, választotta meg jegyzőjévé és *Vázsonyi* készítette el azután azt a *kérvényt* is, amelyet 1892 január 6-án fogadtak el és amelyet azután a képviselőházhoz terjesztettek fel. Ez a kérvény foglalja össze a zsidó hitfelekezetnek kívánságát és ez okolja meg a kívánság jogosságát is. Okmánya ez a zsidó vallásfelekezet küzdelmének.

Kérvény a magyar országgyűléshez

– 1892 január 6. –

Közel húszöt esztendeje, hogy hazánk törvényhozása „az ország izraelita lakosait a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosultaknak nyilvánította”.

És amit eddigelé törvények tiltottak: résztvenni a haza felvirágoztatásában, segédkezni ez ország művelődésének fejlesztésében, tevékenyen előmozdítani minden törekvést, melynek célja Magyarország állami egysége és nagysága, – mindeme feladatokból és törekvésekből részt vett ki most magának a felszabadult zsidóság is. Állam és nemzet mindenkor szentek voltak a magyar zsidók előtt, körükből sohasem emelkedett hang, mely megtagadta volna a nemzetet, megtámadta volna az állameszmét. A zsidó felekezet nemcsak, hogy nem lázadt fel soha a magyar kultúra ellen, hanem egyenesen annak egyik leghívebb apostola. Eléggé ismerik hazafias működését a külföldi magyarelles lapok, melyek mint az erőszakos magyarosítás és sovinizmus előharcosait szidalmazzák. Eléggé, bebizonyítja magyar szellemét a pártatlan statisztika, mely világosan kimutatja, hogy a zsidó magyarság tekintetében a felekezetek közt a második és az általa fenntartott iskolák majdnem kizárólag magyar nyelvűek.

A jogeszmének sarkalatos következménye, hogy a köteleességekkel jogok és a jogokkal köteleességek járnak. Köteleességeiket a zsidók állam és nemzet iránt mindig híven teljesítették és mégis a többi felekezettel egyenlő jogállást nem élveznek. Mert alig hozta meg a törvényhozás azt a törvényt, mely az ország zsidó polgárait az ország más vallású polgáraival egyenlő jogok-

kal ruházza fel, egy másik törvényt alkotott, mely megtagadta az egyenjogúság elvét és a zsidó felekezetet a többi felekezet színvonala alá degradálja.

Az 1868:LIII. törvénycikk „a bevett keresztény vallásfelekezetek viszonosságáról” már címével is korlátot von a törvényes bevett keresztény felekezetek és a zsidó felekezet közt; tartalma pedig olyan természetű, hogy erre alapítja a gyakorlat azon tilalmát, hogy Magyarországon zsidó hitre áttérni nem szabad. A törvényhozás mintha érezte volna e törvény igazságtalanságát, annak bekezdő soraiban kijelenti, hogy csak ideiglenes érvényre van szárvánva, „addig is, míg a vallásfelekezetek egyenjogúsága törvény által egyetemesen” szabályoztatnak. Az ígért egyetemes törvény meg nem hozatott, de helyette az 1885. évi főrendiházi reform újabb sérelmet ejtett a zsidó felekezeten, midőn annak képviselőjét kihagyta a főrendek sorából és ma anynyira jutottunk már, hogy hivatalos fogadtatások alkalmával a zsidó hitfelekezetek küldöttségeit nem is fogadják a felekezetek sorában!

E lealacsonyító helyzetből akarjuk a zsidó felekezetet kiemelni. Azt akarjuk, hogy e felekezet minden tekintetben egyenlő jogállást élvezzen a többi felekezettel, mert azokkal egyenlő kötelezéseket teljesít.

Mi annak a felfogásnak vagyunk hívei, mely az 1868:LIII. törvénycikk bekezdő soraiban nyilvánul; a vallásfelekezetek egyenjogúságát szabályozó egyetemes törvényben a vallásszabadság összes óhajai kielégítést nyernek. A vallásszabadság elvének vagyunk barátai nemcsak mint zsidók, hanem mint magyar polgárok is, mert azon nézetben vagyunk, hogy egyedül ez az elv orvosolhatja teljesen vallásügyünk sebeit. Csak ama rendszer érvényesülése, hogy az állam felekezetnélküli közösség, melynek kebelében és melynek alárendelve minden felekezet egyenlő jogokat élvez, ha hitelvei a törvénybe nem ütköznek: csak ama rendszer uralma, mely az állam és egyházi feladatokat szigorúan szétválasztja, az állami feladatokat az államnak tartja fenn, de szabadságot enged az egyenjogú egyházaknak a tisztán egyházi jellegű feladatok teljesítésében. A vallásszabadság elvétől várjuk felekezetünk helyzetének megjavulását, ettől vallásügyünk kívánatos, üdvös reformját; amit tehát az országgyűléstől elsősorban kérünk, az, hogy hozza meg végre azt a törvényt, melyet már az 1868:LIII. törvénycikk bekezdése megígért, léptesse életbe a vallásszabadság rendszerét.

Sohasem kerestük fel még kérelemmel hazánk országgyűlését, önmagunkért kérni nehezünkre esett. És most is lehetőleg kerülni akarjuk, hogy egyedül magunkért kelljen kérelemmel fellépnünk. Olyan orvoslást kérünk tehát, mely nemcsak a rajtunk elkövetett sérelmeket orvosolja, hanem egyúttal a vallásügy terén uralkodó minden igazságtalanságot eltöröl. Magunkért csak akkor kérünk, ha az országgyűlés az általunk ajánlott orvoslási módot el nem fogadja.

A képviselőház többsége a legutóbbi vallásügyi vitában azon álláspontra helyezkedett, hogy a vallásügyet „történeti alapon” óhajtja továbbfejleszteni. E határozat csak azt jelentheti, hogy a képviselőház a bevett vallásfelekezetek rendszeréről a vallásszabadság elvére áttérni nem akar, hanem, mint eddig, történeti fokozatossággal sorban bevette az egyes felekezeteket, hasonló eljárást akar követni továbbra is. A történeti alap emlegetése csak így értelmezhető, s nem ürügy akar lenni a maradiságra, hanem egyszerűen ki akarta tűzni a fejlődés irányát. Minthogy hazánk azon szerencsés helyzetben van, hogy összes pártjai szabadelvűeknek vallják magukat, a különbség a vallásügyi vitában csak az lehetett közöttük, hogy a kisebbség a vallásszabadság rendszerével, míg a többség a jelenlegi rendszer alapján akarta a sérelmeit orvosolni; abban azonban közöttük eltérés nem lehetett, hogy a fennálló sérelmeket orvosolni kell.

Ha tehát a képviselőház többsége ragaszkodnék álláspontjához és a bevett felekezetek rendszerével szakítani nem akar, azt kérjük az országgyűléstől, hogy a zsidó felekezetet iktassa a bevett felekezetek sorába.

Hisszük és reméljük, hogy ezen kérelmünk ellen az országgyűlés egyik pártja részéről sem fog hang emelkedni. Mert azoknak is, kik a bevett felekezetek rendszerének ellenségei, meg kell ragadniuk minden alkalmat, hogy

a rendszer legfeltűnőbb igazságtalanságai megszűnjenek; pedig e rendszer által okozott legnagyobb sérelem a zsidó felekezet bevételével megszűnik, mert a be nem vett felekezetek közt a zsidó hétszázezernél több hívővel szerepel, míg a baptisták összes száma 884.

Nem hihetjük, hogy a képviselőháznak szabadelvű politikai hitvallást követő tagjai közt akadna egy is, aki továbbra is fenn akarná tartani azt a megszegyenítő állapotot, hogy a zsidó felekezet és a bevett felekezetek közt nincsen viszonyosság és a zsidó felekezetnek a főrendiházban, ahol minden bevett felekezet képviselve van, képviselője nincs.

Tudvalevő, hogy a gyakorlat az 1868:LIII. törvénycikkre, melynek 1. szakasza szerint mindenkinek szabadságában áll más hitfelekezet kebelébe áttérni, alapítja azt a tilalmat, hogy hazánkban a zsidó vallásra áttérni tilos. Nézetünk szerint a gyakorlat nem áll törvényes alapon. Mert a jogállamnak az az elve, hogy minden meg van engedve, ami nincsen egyenesen eltilva. Az 1868:LIII. törvénycikk egyetlen szakasza sem tiltja a zsidó hitre való áttérést; mert abból, hogy a törvény csak a bevett keresztény vallásfelekezetek áttérését szabályozza, csak az következik, hogy az áttérés a bevett keresztény vallásfelekezetek és a zsidók közt minden szabály korlátja nélkül megtörténhetik. Ha pedig a rendőrállam elvét valljuk, hogy minden meg van tiltva, ami nincsen egyenesen megengedve, akkor vonjuk le ebből mindkét oldalról a következményeket: akkor a zsidóknak nem szabad áttérniök a bevett vallásfelekezetek kebelébe, mert nincsen egyetlen törvény sem, mely azt nekik határozottan megengedné és az 1868:LIII. törvénycikk éppen olyan kevésbé szabályozza a bevett keresztények áttérését a zsidó hitre, mint a zsidókét a bevett keresztény felekezetekre.

Tényleg azonban ellenkező gyakorlat uralkodik, olyannyira, hogy még a külföldön, idegen állam törvényei szerint történt áttérést sem ismerik el itt-hon törvényesnek. Képtelenek vagyunk megtalálni a felfogás helyességének magyarázatát, képtelenek vagyunk belátni, hogy micsoda magasabb érdek követeli azt, hogy e felfogásnak számtalan család boldogsága essék áldozatul. Nem mint zsidók, mint magyar polgárok szégyenkezünk, valahányszor arról hallunk, hogy polgártársaink kénytelenek kilépni a magyar állam kötelékéből, csak azért, hogy más, rendesen az osztrák állam polgárai sorába lépve, a zsidó hitre áttérhessenek. És míg a kivándorlókat kényszereszközökkel akadályozzuk meg abban, hogy távol e hazától keressék meg kényerüket, mert a nemzetnek minden polgárára szükség van, addig törvénnyel kényszerítünk egyes polgárokat, hogy megszűnjenek magyarok lenni.

Az áttérési tilalom, mely a vallási kényszer középkori elvét tartja fenn, elsősorban a közszabadság súlyos megsértése, mert lehetetlenné teszi az ország keresztény lakosainak, hogy szabad akaratuk szerint változtassák hitüket. De sérti másfelől a zsidó felekezet azon jogát, hogy vallását szabadon gyakorolja, mert a vallás szabad gyakorlatához tartozik az a jog is, hogy mindenkit, aki arra önként jelentkezik, hitfelekezetébe felvehessen. Nemcsak jogellenes, hanem bántó és megszegyenítő e tilalom felekezetünkre nézve, mert ok nélkül bizalmatlanságot és kicsinylést árul a zsidó vallás szabályaival szemben; bántó és megszegyenítő, mert úgy tekint a zsidó felekezetet, mint a társadalom fekélyes osztályát, melytől az áttérési tilalom vesztegzárával kell óvni a társadalom egészséges rétegeit. E tilalomban megvan a házasságkötés szabadságának megsértése is, mert lehetetlenné tesz oly házasságokat, melyeket e tilalom híján megkötöttek volna.

Az 1867:XVII. törvénycikkkel szemben az 1868:LII. törvénycikk visszaesés, sőt egyenes ellentét. Az egyenjogúság a polgári és politikai jogok tekintetében kizárja annak lehetőségét, hogy az állam szempontjából a zsidó vallást ne tekintsék egyenlőnek bármely keresztény vallással és lehetetlenné teszi azt, hogy a keresztény és a zsidó vallásfelekezetek közt is ne uralkodjék teljes viszonyosság. Mert a jogi egyenlőség hiánya maga után vonja a társadalmi egyenlőség hiányát is. Hogyan tekinthetné a társadalom a zsidót egyenrangúnak, midőn az oly furcsa jogállású felekezet tagja, melyből

kilépni szabad, de amelybe belépni tilos és midőn a felekezet alárendeltsége a főrendiház szervezetében oly pregnáns kifejezésre jut.

A jogi és társadalmi egyenlőtlenség megszüntetésére irányul mozgalmunk. Nem vádolhat tehát bennünket senkisémmel egyoldalú felekezetiiséggel. Mert felekezeti politikát csak az a hitfelekezet csinál, mely több jogot, több hatalmat, több befolyást követel magának, mint a többi; nem csinálhat tehát az elnyomott helyzetben lévő zsidóság, melynek minden vágya, összes törekvése csak annyi, hogy a többi felekezettel egyenlő színvonalra emelkedhessek.

A felekezeti politika harc a jogtalan túlsúlyért, a zsidóság harca harc az egyenlő jogért. A felekezeti politika küzdelem a nélkülözhető hatalmi pompáért, a zsidóság küzdelme küzdelem a nélkülözhetetlen létminimumért. A felekezeti politika gyökere a túlhajtott önzés és igazolni csak a vallási fanatizmus tudja; a zsidóság törekvéseinek gyökere a jogos önérték és e törekvések igazságát a demokrácia magasabb szempontja is igazolja. A demokrácia és a zsidóság érdeke, mindaddig, míg a zsidóság a többi felekezettel egyenlő polcra felemelkedni nem tud, szoros összefüggésben van. A zsidó felekezet mai helyzete a valódi demokrácia elvének súlyos megsértése és a zsidóság, midőn e helyzetben változtatni akar, nemcsak önmagáért, hanem a demokráciáért is síkra száll. Aki a demokráciát komolyan veszi, annak be kell vallania, hogy ma a demokráciának alig van nagyobb aktuális feladata, mint a zsidóság sorsának megjavítása.

Bizalommal fordulhatunk tehát a magyar nép választottaihoz. Bizunk abban, hogy a demokrácia minden igaz híve támogatni fogja törekvéseinket. Bizunk abban, hogy mindazok, akik tudatában vannak a magyar államiság érdekeinek, be fogják látni, hogy a hétszázezernél több tagot számláló, államhű, nemzeti érzéstől áthatott, magyar kultúrában nevelkedett és annak szolgálatában álló zsidó felekezet egyenjogúsága egyúttal a magyar állameszme érdeke és biztosítéka.

Az országos értekezleten, amely ezt a feliratot elfogadta, Mezei Mór dr. elnökölt és azon Vázsonyi olvasta fel a felirat tervezetét. Wahrmann Mór, a Lipótváros képviselője, azt indítványozta, hogy szűkebb bizottságot küldjenek a kérvény végleges megszövegezésére és azt csak majd alkalmas időpontban nyújtsák be a képviselőházba. Ez ellen az indítvány ellen Vázsonyi szólalt fel és beszédében el is döntötte az akció sorsát, amidőn a következőket mondotta:

– Minden ülésnek, ha hatást akar kelteni, faktummal kell végződnie. A végrehajtóbizottság megalakítását helyeslem, de ez nem elég, tisztába kell jönnünk még ma a kérvény tekintetében is. Azt senkisémmel akarja, hogy a kérvény minden mondata változatlanul maradjon, de már itt el kell határozni, vajjon helyesek-e lényeges pontjai, helyes-e hangja és egész konstrukciója. Ami a memorandum hangját illeti, kerülni akarunk két szélsőséget. Kerültük a provokáló hangot, mert kisebbség nevében szólva, a provokáció határtalan könnyelműség. De kerülni akartuk másfelől a túlságos opportunistikus alázatosságot is, mert nem alamizsnát kérünk, hanem jogot és azt tartom, hogy midőn felekezetünk számára egyenlő szabadságot követelünk, azt a hangot kell használnunk, mely szabad emberekhez méltó és szabad embereket jellemző. (Zajos helyeslés.) Kalapot emelek az opportunistikus politika

A recepció kérvény befejező sorainak kézirata

előtt, bár erkölcsi értéke mindig csekély, ha sikerekre is tud rámutatni, de ha a lefolyt húszöt esztendő története azt mutatja, hogy opportunisztikus magatartásunk kudarcot kudarc után hozott reánk, ideje, hogy szakítsunk e magatartással és haladjunk ezentúl az önérzet és férfiaság ösvényén. Ha önérzetesek leszünk, az erkölcsi diadal máris a miénk és tényleges sikerre is nagy a kilátásunk. Ha alázatosak és opportunisztikusak maradunk, az erkölcsi bukás máris megvan és a tényleges bukás sem fog elmaradni! (*Mozgás, kitörő éljenzés.*) Egyet tartunk szem előtt: nem szégyen elnyomott felekezethez tartozni, hiszen a többség a kisebbséget elnyomhatja, de szégyen oly felekezet tagjának lenni, mely alárendelt helyzetéből minden eszközzel kiemelkedni nem akar és önérzetes, férfias tette képtelen. (*Zajos, hosszantartó éljenzés, ellenmondás több felől.*)

A halogatás szelleme felett győzött az akció ereje és ezzel a recepciók küzdelem erőteljesen megindult.

III. A MAGYARSÁG ÉS A ZSIDÓSÁG

Az *Egyenlőség* hasábjain, az *Egyetértés*, a *Szabad Szó*, a *Honvéd* és a *Buda-pesti Újság* vezető cikkeiben folytatta most már *Vázsonyi* az agitációját a recepcióért, amíg az teljes eredményre nem vezetett. Küzdelmében mindenképp azt igyekezett kifejtetni, hogy a zsidó vallás recepciója a magyarság erősödésének kérdése, másfelől pedig arról győzte meg magát a zsidóságot, hogy az egyházpolitikai javaslatok törvénybeiktatása, így a polgári házasság és az állami anyakönyvvezetés is, a jogegyenlőség újabb erősségei a nemzet életében. Mintegy kétszáz cikket írt ezekről a kérdésekről és ezek közül az itt következő cikkeiben fejtegette ki e kérdések alapvető szempontjait:

Az egyházpolitikai mozgalmak

– *Egyenlőség, 1893 február 17.* –

A kormány egyházpolitikai programja felébresztette aluszékony társadalmunkat. Évtizedek óta nem tettek a társadalomért semmit, nem törődtek bajaival, nem ügyeltek szakadozottságára, hanem egyre-másra közjogi kérdésekkel bíbelődtek és az „affairek” sokaságát alkották meg a nemzet javára. Most végre a társadalom felé fordult a politikusok figyelme; most végre rájöttek arra, hogy az állami egység a társadalmi egység nélkül üres szólam, hamis külszín és társadalmi függetlenség nélkül nincs állami függetlenség. Nálunk, ahol a társadalom annyi vallásra és nemzetiségre szakad, az egybe forrasztó liberális politika egyúttal nemzeti politika. Akinek a társadalmi egység eszközei nem kellenek és mégis hangos nemzeti jelszókat hirdet, az vagy konfúzus agy, akinek szellemi borogatásokra volna szüksége, vagy ravasz számító és szívtelen politikai színész, aki a valódi nemzeti munkától vissza akarja tartani a nemzetet.

Aki egységes, nemzeti társadalmat akar, az nem fog azokkal tartani, akik jól játszott kétségbeeséssel tördelik kezüket és panaszos jajongással töltik be a levegőt, hogy íme, a könnyelműek, a gonoszok, a felforgatók megzavarták a társadalom nyugalalmát, feldúlták a békességet. Olyan ma az egyházpolitika területe, hogy minden lépésnél explodáló anyagra hágthatunk. Ennek meg kell változnia. A gyúanyagot el kell távolítani éppen a nyugalom

és békeség érdekében. Az explodáló anyagok védelmezői nem a békét védik, hanem az örökös harcot, versengést és egyenlenséget. Munka nélkül nincs eredmény, a különböző irányok, világnézletek és eszmeáramlatok összeütközése és leszámolása nélkül nem keletkezhetik állandó, végleges egyensúly. Igazán bűnös könnyelműséget csak akkor követett volna el a kormány, ha a reformprogramot komoly szándék nélkül vetette volna ki a társadalomba, ha a háborúságot céltalanul támasztotta volna, mert a harc végcél és eredmény nélkül a leghaszontalanabb és leggyűlöletesebb.

A megindult társadalmi harc máris érdekes jelenségeket hozott felszínre. Már is volt szerencsénk kipróbálni néhány hangos szavú liberális férfiú őszinteségét, akik a jámbor lélek türelmével leskelődnek és várják, hogy ugyan mikor töri már ki a kormány a liberalizmus miatt a nyakát. Egész vonzó tisztaságában megismerhettük már eddig is azt a sajátszerű ideálművet, mely az ideáért csak addig képes lelkesedni, amíg az levegőben lebegő idea, de irtózik minden testi dologtól és gyűlöli az ideák megtestesítését. És újra láthattuk azt, amit már annyiszor hirdettünk, hogy a magyar pártélet egészségtelen, hogy a pártokban heterogén elemek gyülemlenek össze. A reformprogramul ebben az irányban is sokat használhat; kezdete lehet a nagy politikai válópörnek, mely az egészségtelen pártfrigyek felbontására vezet és a mai nehézkes liberalizmus helyébe bátor, tetterős, kezdeményezésre és kitartásra egyaránt képes liberalizmus alakulására nyújt reményt.

Meglepő és felemelő jelenség a megyék sorakozása a liberális politika mellett. A megye, melyet célzatosan az állam riválisának hirdettek, az állami tekintély védelmére siet. A megye, melyről az volt mindenki benn a megrögzött vélemény, hogy a társadalmi reakció benne talált végső menedéket, a társadalmi haladás zászlaját tűzi ki régi bástyáira. Aki ismeri a megyék múltját, azt a szép szerepet, melyet a megyék a negyvenes esztendő reformmozgalmaiban játszottak, az a megyék szabadelvű nyilatkozataiban csak a régi tradicionális szellem feltámadását láthatja.

Midőn a negyvenes évek elején a vegyes házasságok kérdése izgatta az országot, a megyék a katolikus klérus által szorongatott protestáns kisebbséget hihetetlen eréllyel és szívóssággal védelmezték. Majdnem kivétel nélkül felírtak a kormányhoz, hogy a király semmisítse meg a kiadott harcias püspöki körleveleket és utasítsa a főpapokat a törvény tiszteletére. És mikor Rómából brève érkezett, mely a klérust magatartásának folytatására unszolta, a megyék azt a brévét semmisnek nyilvánították és e határozatukat mihez tartás végett az egész papsággal közölték. Kevesen tudják, hogy egy régi törvény, amely ugyanazon esztendőben keletkezett, mikor a linzi békét is becikkelyezték, az 1647:XIV. t.-c. egyenesen a megyét jelöli ki a felekezeti béke örökül és e hivatásának hatályos gyakorlására büntető hatalommal is ruházta fel. Még 1842-ben is élt ezzel a hatalommal Pestmegye, mely magát a hercegprímást is tisztí kereset alá fogta.

Különösen azoknak a félénk lelkeknek ajánlom figyelmükbe a megyék magatartását, akik a recepcionális mozgalmat azért tartották szörnyen veszedelmes kísérletnek, mert általa felébredhet az antiszemitizmus. Nézzék meg, hogy Somogy megyében, ahol egykoron orgiákat ült az antiszemitizmus, milyen „iszonyú” hatást eredményezett a mozgalom. Ma Somogy megye közönsége óriási többséggel pártolja a zsidók recepcióját. És ha a jó pap igazán holtig tanul, tanulják meg ebből a példából, hogy nem mindig az a legbölcsebb, aki legjobban fél . . . És ha már benne vannak a tanulásban, tanulják meg azt is, hogy aki az eszme győzelmében nem hisz, aki érte lelkesedni nem tud, akiben nem él a kiirthatatlan meggyőződés, hogy az igaz ügynek előbb-utóbb győznie kell, az nem lehet igazán vallásos kedély, annál a vallásosság csak szokás, akár a dohányzás, de lelke mélyén nincsen hit.

Mi a recepció ügyét nem féltjük. Csak korholni lehet ugyan, hogy a kormány már a múlt esztendő nyarán nem terjesztette be a recepcióról szóló rövid javaslatot, mert akkor az ügyet a törvényhozás a legsimábban intézte volna el; de a mi ügyünk végleg el nem bukhatik. A gyűlölet és a magyar-

talanság politikája pillanatnyi eredményeket kivívhat, de állandóan nem uralkodhatik.

Mert a gyűlölet és a magyartalanság politikusa az, aki felekezetünk bevettségét ellenzi. A gyűlöleté, mert irigy lelke nem akarja megadni vallásunknak azt, amit a maga vallása élvez, a magyartalanságé, mert nem akarja befogadni a nemzet testébe azt a felekezetet, mely a magyarsághoz ragaszkodik.

A recepció nemzeti szempontból

– Egyenlőség, 1893. július 28. –

Sokan a recepció hívei közül is úgy fogják fel ezt a kérdést, mint a zsidó felekezet jogos érdekét, vagy ha tovább mentek egy lépéssel, mint a szabadelvűség követelményét, de a recepció megvalósításának nemzeti fontosságára elég súlyt nem helyeztek. Az ügyünkkel rokonszenvező politikusok sem hatoltak be egészen a recepcionális mozgalom lelkébe, nem vették észre, hogy ez a mozgalom nemcsak egy felekezet önértetes fellépése az egyenlő jogért, hanem egyúttal a zsidóság hazafias szellemének hatalmas bizonyítéka. A recepcióban a zsidóság végleges befogadást kér a magyar nemzet kebelébe és azt kívánja, hogy vallása ismertessék el magyar vallásnak. A bevettség rendszere azt jelentette mindenkor, hogy a bevett vallás a magyar alkotmány egyik részévé lesz, tehát annak a vallásnak magyar voltát dokumentálta. Az alkotmány sáncaiba befogadott magyar zsidók mozgalmat indítottak, hogy vallásuk is fogadtassék be az alkotmányba és így polgári és vallási téren egyaránt teljes magyarok lehessenek.

Aki nem marad a mozgalmak felületén, aki bűvárként leszáll a mélybe, az láthatja a recepcionális mozgalom erkölcsi és hazafias jellegét; az tudhatja, hogy ez a mozgalom az anyagiasnak rágalmozott zsidóság ideális lendületéről és a kozmopolitának híresztelt zsidó felekezet hazafiságáról egyaránt bizonyosságot ad.

De a bűvárkodás mesterségét kevesen szeretik és nem sokan képesek gyakorolni. Az emberi kényelem szívesen tartja magát a felszínen úszkáló jelenségekhez és csak azt érti, amit kezével megfoghat. Ezeknek a kényelmes gondolkodásúaknak figyelmükbe ajánljuk a recepció ellenségeinek táborát. Pillantsanak erre a seregre és meg fogják érteni azt, ami eddig rejtve volt előttük. A közmondás megfordítva is igaz: Mondd meg nekem, kik az ellenségeid és megmondom, hogy ki vagy. A recepció ellenségei megmondják, a legszebben, a legékezebben megfejtik, hogy mi a recepció.

Ha ezeknek az elemeknek nem kell a recepció, csak hívek maradnak magukhoz és céljaikhoz. Nekik nem kell egységes, egybeforrt magyar társadalom, tehát nem is kell a recepció, mert ez a társadalom egységének egyik értékes tényezője. Nekik az az érdekük, hogy a magyar társadalom szakadozott és gyenge legyen és hogy így azzal könnyebben bánhassanak el, tehát csak természetes, ha nem akarják, hogy a recepció révén a magyar társadalom erőben növekedjék.

Igaz, vannak gyér számmal a recepció ellenségei közt olyanok is, akik nemzeti húrokat pengetnek, sőt van olyan vakmerő politikai lantos is, aki a nemzeti szempontból zeng a recepció ellen. Ezek vagy rövidlátók, akik nem veszik észre, hogy gyűlöletük őket a nemzeti politika ellenségeivel állította egy sorba, vagy szédelgők, akiknek a nemzeti szín csak arra való, hogy klerikális vagy arisztokratikus céljaikat hathatósabban szolgálhassák. Politikai életünknek egyik legnagyobb fogyatkozása, hogy a politikai alakoskodás, az alattomoság, a bujkálás idegen színek alatt évek óta kedélyesen folyik, anélkül, hogy az őszinte és egyenes lelkű politikusok ennek ellensúlyozására valamit tenni mertek volna.

Azt mondják a nemzetiszínű szédelgők, hogy nem vagyunk eléggé magyarok. A nemzet józanságában kellene kételkednünk, ha nem adná azt meg a magyar kultúra harcosainak, amit ellenségeinek is megadott.

A polgári házasság

– *Egyenlőség, 1893. november 3. -*

A zsidó vallás sohasem lázadt fel az állam hatalma ellen. Ez a jelenség nem arra vezethető vissza, hogy felekezetünk nem volt elég erős a lázadásra, hanem abban leli magyarázatát, hogy vallásunk egész szelleme a haladás és a polgári társadalom követelményeivel megegyezik.

A magyar állam most az egyházpolitika terén vívja harcát a klerikalizmussal és a nemzetiségi széthúzó törekvésekkel. A zsidóság hagyományos szelleme ellen vétene, ha ebben a harcban az államnak nehézségeket csinálna és súlyosan károsítaná a maga felekezeti érdekét is, ha azokat a tényezőket, melyek a recepciót meg akarják valósítani, egyéb egyházpolitikai kérdések miatt erejükben gyengítené.

Kétségtelen, hogy a recepcionális javaslaton kívül egyetlen javaslata sincs a kormánynak, mely zsidó érdeket szolgálna. Az állami anyakönyvezés súlyos megpróbáltatásnak teszi ki a szegényebb sorsú zsidó papságot; a vallás szabad gyakorlatáról szóló javaslat pedig tápot ad a felekezetünkben már most is elég erős széthúzó törekvéseknek és megnehezíti a hitközségek fennállását. Bár felekezetünk minden belátó tagja észrevette, hogy e két javaslat romboló hatású lesz és csak vállvetett, fokozott munka lesz képes eredményeit ellensúlyozni, ezért a felekezetünk nem volt arra kapható, hogy a javaslatok ellen akcióba lépjen.

Közöttünk nincs senki, aki csak zsidónak tartaná magát és így a szabadelvűség és a magyarság mindenkor gátat emeltek a felekezeti túláradása ellen. A vallás szabad gyakorlatáról szóló javaslat nélkül nincs szabadság, nincs szabadelvűség; az állami anyakönyvezés nélkül nem lehet a fegyvert kicsavarni az intoleráns klerikálisok kezéből: ez a két szempont elnémította aggodalmainkat.

A kötelező polgári házasság ellen sem volna helyes a zsidóságnak akcióba lépni, mert ezt az intézményt nagy állami és társadalmi érdekek követelik és ezek ellen a felekezeti szempontot harcba vinni nem szabad. Ez a kérdés különben olyan, hogy minden irányban óvakodnunk kell a szélsőségektől és a legnagyobb körültekintéssel kell véleményt mondanunk.

Fogalomzavarban szenvedő barátainknak és ellenségeinknek köszönhetjük, hogy a kötelező polgári házasságról magában a zsidóság kebelében is hamis nézetek terjedtek el. Jóakaró, de rövidlátó barátaink gyakran mutattak rá arra a körülményre, hogy polgári házasság nélkül a zsidóság és a társadalom többi része közt szoros kapocs nem létesülhet; ellenségeink ezt az érvet felkapták és ellenünk hasznosították, azzal vádolva felekezetünket, hogy minden harcnak és egyenetlenségnek oka, mert a kötelező polgári házasság érte, csakis érte készül. A zsidók egyik rövidlátó részének tetszett ez a gondolat, hízelgett nekik az a tudat, hogy körülöttük forog az egész egyházpolitika. A valóság az, hogy a kötelező polgári házasság a zsidókra való tekintet nélkül készül. Hiszen, ha csak az volna a cél, hogy lehetővé kell tenni a házasságot a zsidók és a keresztények között, erre elegendő volna a polgári házasság legszerűbb formája, az úgynevezett szükségbeli polgári házasság. Az a körülmény, hogy a polgári házasság kötelező formájára esett a kormány választása, legjobban bizonyítja, hogy a zsidókra speciális; figyelemmel nem voltak.

A kötelező polgári házasságot a keresztény házassági jog terén uralkodó anarchikus állapotok tették szükségessé. Magyarországon öt különböző keresztény házassági jog van érvényben; ezen házassági jogok közt a bontó és tiltó akadályok, a válási okok, a válóperekben és köteléki perekben döntő hatóságok tekintetében a legnagyobb eltérések mutatkoznak. Vegyes házasságok és áttérések következtében a különböző házassági jogok összeütközése napirenden van, bolond és szomorú helyzetek szaporán merülnek fel. Ez a

helyzet tette szükségessé a házasságjog egységes rendezését, ama gondolat alapján, hogy az állam a házassági jog terén épen olyan kevésbé törődhetik azzal, milyen vallásúak házasságot kötő polgárai, mint nem kérdi tőlük felekezetüket a családjog egyéb terein. A kötelező polgári házasság végső lánca szeme annak az irányzatnak, mely a valláskülönbséget a jog köréből kiküszöböli.

A kötelező polgári házasság tehát egészen más világnézet szülötte, mint a vegyes házasság. A vegyes házasság mellett az állam a valláskülönbséget a házassági jog terén elismeri, a házasságot a különböző felekezetek kezében hagyja, de mégis ráparancsol az egyes felekezetekre, hogy egyeztessék ki házasságjogukat a többiével. A vegyes házasság vallástalan és amellet nem is szabadelvű, mert az állam nem ismerhet vegyes párokat, hanem csak állampolgárokat, akik házasságra lépnek. A kötelező polgári házasság vallási és szabadelvű szempontból egyaránt magasan áll a vegyes házasság felett.

Igaz, hogy a kötelező polgári házasság, a felekezeti házassági jog aljáról tekintve a dolgokat, a vegyes házasság gyakorlati eredményével is bír, amennyiben zsidók és keresztények közt lehetővé lesz általa a házasság. Ebben a lehetőségben zsidó érdeket nem látok. Erre a lehetőségre a keresztényeknek nincs kisebb szükségük, mint nekünk, sőt kétségtelennek látom, hogy az összeházasodás által a zsidóság számszerint vétséget fog szenvedni, mert az ilyen házasságból származó magzatok a legtöbb esetben nem fogják a zsidók számát szaporítani. Erkölcsi lehetetlenségnek tartottam tehát mindig, hogy a zsidóság, mint ilyen, az összeházasodás szabadságáért esedezzen és mikor a recepcionális bizottságban sok tekintélyes férfiú részéről ilyen irányú terv merült fel, e lapok tisztelt szerkesztőjével együtt a leghatározottabban tiltakoztam ellene; ez az esengés különben is a tolokodás jellegével bírt volna és nem fért volna össze a felekezet önértével. De másfelől erkölcsi lehetetlenségnek tartom azt is, hogy a zsidóság a kötelező polgári házasság ellen bármiféle ellenvetéssel lépjen fel.

Midőn a katolikus papság a kötelező polgári házasság ellen lép fel, dogmáit védi. De mit védünk mi, ha a kötelező polgári házasság ellen sikra szállunk? A katolikus házasságot a kánonjog szabályozza, a katolikus házassági pereket a szentszékek döntenek el, de a zsidó házassági jognak csak egy részét ismerte el az állam és a zsidó házasság érvényéről, felbontásáról az állami bíróság határoz. Kell-e arra bizonyíték, hogy a tiszta zsidó házassági jog nincs érvényben, mikor bíróságaink számtalanszor kimondták, hogy a válólevél nem okirat és hamisítható; mikor a válólevél hiányát nem okirat, a polgári bíróság ítélete pótolja? A zsidó házasságnak csak annyiban van ma egyházi jellege, hogy pap által kötetik, a pap pedig valósággal nem egyéb, mint az állam megbízott közege. Mi tehát vallási szempontból nem sokat veszíthetünk a kötelező polgári házasság által, sőt csakis így állhat helyre egész épségében a tiszta zsidó házassági jog, mert aki az állami kötés után egyházi áldást kér, kénytelen lesz magát mindenben a tiszta zsidó házassági jog szabványainak alávetni és ha azt kívánja, hogy házassága egyházilag is felbontottnak tekintessék, az elválás tekintetében is alkalmazkodnia kell a tiszta zsidó házassági joghoz. Ha mi a kötelező polgári házasság ellen harcba mennénk, akcióinknak nem volna meg erkölcsi alapja, mert a kötelező polgári házasság felekezetünk számerejét jelentéktelenül csökkenteni fogja ugyan, de vallásunk elveit nem sérti.

A kötelező polgári házasság a magánjogi jogegyenlőség betetőzése, elene tehát zsidó részről a legcsekélyebb kifogást sem szabad emelni. A felekezet, mint ilyen, sem mellette, sem ellene ne szóljon, az egyesek cselekedjenek mint jó magyarok és szabadelvűek.

Kossuth Lajos

– Egyenlőség, 1894 március 23. –

A zsidó naptár azt hirdeti, hogy örömnépe van Izraelnek, mert elbukott a zsidóság ellensége és a magyar zsidóság templomain mégis fekete zászlók lengenek és nem látni mulató, örvendező arcot a magyar zsidók között ... A föld kerekéségén mindenütt mulatnak, ujjonganak e napon a zsidó vallás követői, csak a magyar zsidók gyászolnak, csak a magyar zsidók zokognak . . .

Gyásszá változott az öröm ünnepe. Meghalt Kossuth Lajos, a magyar polgári szabadság atyja, az elnyomottak gyámola. Ezért gyászol a magyar zsidóság. Mulatnia kellene, mert zsidó, de zokog, mert magyar.

Egy próféta hunyta le örökre szemeit, hogyan ne gyászolná a próféták népének ivadéka, a zsidóság. Amióta az isteni rendelés széttiporta nemzeti létünket és szétszórattunk a nemzetek közé, a népszabadság hősei lettek a mi prófétáink. Aki a szabadságért, az egyenlő jogért csatáz, a fenkölt lélek, aki lángoszlopként vezeti a szabadság és jog harcosait, az prófétánk nekünk is, kik az előítéletek súlyos láncait sínyeltük és még ma is szenvedünk az emberi elfogultság miatt. Próféta volt Kossuth, mert csak Isten választottjában van meg a varázserő, hogy egész nemzethez szólhasson és az egész nemzet megértse, a szó, az írás ilyen ragyogó képessége, az erény e törhetetlensége, a jellem e tisztasága csak Isten választottjainak adatott.

Nem tekintjük kegyelemnek polgári jogunkat. Tudjuk, hogy csak azt élvezzük, ami megillet minket a természetes jog alapján. Ő, de azért feledni nem lehet emlékét azoknak, akik felébresztették a tömegek lelkiismeretét és utat nyitottak a jogegyenlőség felé. Ő, de azért mély hála lakik szívünkben azok iránt, akik velünk éreztek, mikor szenvedtünk és megvédték minket, mikor a rágalom becsületünket marcangolta. Nincs hát rétege a nemzetnek, mely igazabb fájdalommal gyászolná Kossuthot, mint a magyar zsidóság. Az elnyomott jobbágyok és a zsidók koszorúját nemcsak a hazafias kegyelet fonta, hanem a hála is.

Aki magas hegyről nézi a vidéket, az egyenlőnek látja a síkság összes tárgyait, előtte nincs magasabb, nincs alacsonyabb. És így látja az embereket, aki az emberi érzés igazi magaslatára felemelkedett. Az emberek apró és képzelt különbségei előtte elenyésznek, csak egyenlőjogú polgárt lát bennök. Kossuth feljutott erre a magaslatra és innen hirdeté nemzetének a szabadság és az egyenlőség magasztos ígét.

Még csak néhányan és félénken merték emlegetni a zsidók polgárosítását, mikor Kossuth a „Pesti Hírlap”-ban már határozottan a zsidók érdekében emelte fel hatalmas szavát. 1843-ban alakult meg Pesten a zsidó kézművesület Kossuth lapjában tudósítást közölt az egyesület megalakulásáról és ehhez a következő szerkesztői megjegyzést fűzte:

„Valóban igen-igen szomorú és az emberi érzelmeket nem legszebb fénybe állító jelenetnek vennők, ha azok, akik a zsidók polgárjogosítása ellen ekkorig mindig azt szerették felhozni, hogy a zsidó sem földművelésre, sem mesterségekre nem hajlandó, most viszont avval állanak elő, hogy már még a mesterségekből is ki akarnak a zsidók másokat szorítani! Azon lelkes, buzgó férfiak, kik ez egyesületet alakíták, ily felkárógások által ne hagyják magukat elkedvetleníteni. Ne kételkedjenek, hogy midőn odamunkálnak, miszerint hitsorsosaik a polgári foglalatosságokba vegyülés által a társasággal, melyben élnek, egybevegyüljenek, hathatós lépést tettek ama minden jók által buzgón óhajtott időszak felé, melyben a polgári jogok osztogatásánál nem kérdik azt, hogy istenünket mely templomban imádják.” (Pesti Hírlap, 1843 február 9.)

Mint céltudatos demokrata, Kossuth mindenkor a zsidók egyenlő joga mellett foglalt állást. És ha néha be is érte engedményekkel, ahol a teljes jog ki nem volt vívható, soha, de sohasem felejtette el hozzátenni, hogy a zsidók egyenlő joga az igazság követelése és a szabadság csonka marad, míg abban a zsidóknak része nem lesz.

Midőn 1847-ben a honosítási törvényjavaslatot tárgyalták, Kossuth a december 11-i kerületi ülésen erélyesen sikra szállott a zsidók és az unitáriusok érdeke mellett.

Midőn 1848-ban a városi törvényjavaslatot tárgyalták, Kossuth látva az alsó tábla zsidóellenes hangulatát, egy közvetítő indítvánnyal akarta a zsidókat bevinni a városi választók közé, de indítványát csak 18 megye és a topolyai grófság pártolta. Indítványainak elbukása után, keményen elítélve a pozsonyiak zsidóellenes zavargásait, általános törvényalkotását sürgette, mely szerint a jogokra és kötelességekre nézve valláskülönbséget nem tesz. „Fáj az ember lelke, ha mindenütt látja a szabadság terjedését és abból csak a zsidó népet látja kizárva”, kiáltott fel ez alkalommal.

Igaz, az 1848. év halhatatlan törvényei közt hiába keressük azt, mely a zsidókat bevezeti az alkotmány sáncaiba. Nagy volt még akkor az elfogultság a zsidók iránt. „Vannak akadályok, mikkel bizonyos percekben az istenek sem küzdhetnek meg”, monda a bevett vallásfelekezetek egyenjogúságáról szóló törvényjavaslat tárgyalásánál a kérdésre nézve Kossuth. Az éretlen nép dühének kitöréseitől féltette a zsidóságot, de az emancipációt a jövő szükséges célja gyanánt tűzte ki.

De kitört a szabadságharc. A zsidó ifjak, a kitagadott zsidóság fiai siettek a nemzeti zászló alá, meghalni a hazáért, mely a polgárjogot nekik meg sem adta. A vérpatakokban egyesült a zsidóság az elfogult társadalommal. És lehullott a szemekről az előítélet hályoga, látták az emberek, hogy félreismerték az üldözött fajt, mely a szabadságot oly forrón szereti, hogy még akkor is küzd érte, ha csak másoknak szerez vele diadalt. Midőn a boldog emlékü Kállay Ödön, egyenjogúságunk fenkölt lelkü bajnoka, 1848 július 26-án törvényjavaslatot nyújtott be a zsidók egyenjogúságáról és a vegyes házasságok érvényéről, a kormány azt elvben elfogadta és az osztályok központi bizottsága kimondotta, hogy mihelyt a hon veszedelme elmúlt, a zsidók ügyét előveszi, nekik az emancipációt megadja.

A haza veszedelme nem távozott el, de azért a magyar szabadságharc nem múlt el anélkül, hogy a zsidók szabad polgároknak nyilváníttassanak. Kossuth Lajos volt akkor Magyarország kormányzója, mikor Szemere Bertalan 1849 július 28-án a képviselőház Szegeden tartott ülése elé törvényjavaslatot terjesztett a zsidókról. Ezen 1849 május 24-ről keltezett törvényjavaslat, melyet a nemzetgyűlés egyhangúlag, tapsok közt fogadott el, polgári és politikai jogokat ad a zsidóknak, érvényeseknek jelenti ki a zsidó-keresztény vegyes házasságokat és elrendeli egy zsidó kongresszus egybeállítását.

Az a beszéd, melynek kíséretében Szemere javaslatát beadta, élénk fényt derít a megváltozott közfelfogásra és a magyar zsidóság hazafias áldozatkészségének legújabb bizonyítványa. Íme, Szemere beszédének egyik töredéke: „Én Magyarországot most úgy képzelem, hogy ennek különböző népei össze vannak gyűlve egy lakomázó asztal körül. Az asztalra fel van rakva a népek vagyona, élete, békéje, szabadsága, becsülete, dicsősége, szerencséje, reménye a jövődönék, áldása a maradóknak. Magyarország minden népei az asztal körül vannak és védelmezik az utolsó csepp vérig, a halálig. Oldalt áll azonban egy néposztály, mely szintén védelmére kelt a kincsekkel megtelt asztalnak, pedig az ő szabadsága nincs az asztalon, az ő becsülete nincs az asztalon, tehát, úgy látszik, idegen jogot, becsületet, szabadságot védelmez, ontván azonban vérét a többivel egyenlően. Ezen néposztály a zsidó néposztály”.

Így nyilatkozott rólunk Kossuth Lajos kormányzónak miniszterelnöke. A szabadságharc igazolta a jogegyenlőség híveinek felfogását és a bujdosás napjaiban is tapasztalhatta Kossuth, hogy a szabadság zsidóvállalú harco-

sai hűségben, kitartásban nem állanak a többi mögött. Már nemcsak az elméleti demokrata, hanem a gyakorlati élet tapasztalatai által felvilágosított férfiú szólalt meg Kossuthban, mikor lángszavakkal ostorozta a tiszaszlári per kapcsán keletkezett ádáz felekezeti gyűlölködést. Kossuth legjobban tudta, minő gyalázatos rágalom az, hogy a zsidók nem szeretik eléggé a hazát.

Kossuth, a szabadság hatalmas bajnoka, megértett minket és mi, a felszabadított szolgák ivadékai, megértjük őt. Hogy élt, a szabad polgárok milliói érzik, kiket ő vezetett ki a szolgaság országából; és hogy meghalt, millió kebelt tépi a fájdalom, millió szemekből könnyek hullanak.

Próféta halt meg. Hogyne siratnák meg a próféták fájának ivadékai. Zendüljön meg a gyászének minden templomunkban. Imádkozunk, hogy soha el ne enyészsen, örökké ihlessen dicső emlékezete.

Mózes botja

– Egyenlőség, 1894 április 20. –

Mózes varázserejű botjával forrást fakasztott a kősziklából. Ilyen csodálatos erő van a szabadság szellemében is. A tespedő nép rideg, érzéketlen, mint a kőszikla, de ha elérkezik a szabadság ihlető szelleme, a sziklából a lelkesedés forrása fakad.

Kétszer láttuk egymásután a szabadság szellemének hatalmas erejét. Először magunkon, a magyar zsidóságon tapasztaltuk. A közöny, a lemondás, a kishitűség martaléka volt a magyar zsidóság. És íme, tette szólította, harcra jogért a szabadság szelleme. Örült vállalkozás, mondák a bölcsek. De a kősziklából forrás fakadt, a magyar Izraelt tömör csatarendbe sorakoztatta a lelkesedés és a bölcsek is kénytelenek voltak inni a forrás vizéből és beállni a csatasorba.

Ami velünk történt, az nagyobb arányban ismétlődött az egész magyar társadalmon. Az elvtelenség volt a magyar politika vezérlő irányzata, legnagyobb politikus az, aki az elvtelenségben a legművészebb ugrásokat űrt képes produkálni. A nemzet mindezt tűrte nyugodtan, fásultan, ridegen, mint a kőszikla. És íme, támadtak politikusok, akik feltették magukban, hogy elvi alapra helyezik a magyar politikát, tényezővé teszik a megvetett, kigúnyolt közvéleményt és apró ravaszkodások helyett a szabadságra alapítják kormányzatukat. Örült vállalkozás – mondák a bölcsek, – nyomorult bukás lesz a könnyelmű és éretlen rajongás jutalma. De a kősziklából forrás fakadt, nagy, mélységes, hatalmas és a nemzeti lelkesedés forrásából szakadt áradat elseperte a bölcseket.

Nagy tanulság a politikusoknak, nagy tanulság a zsidóság vezetőinek. Csak az fogja kezébe a vezéri pálcát, aki hisz az eszmék erejében; az ő kezében a vezéri pálcá varázserőre kap, érintése forrást fakaszt a sziklából, mozgásba hozza a lomha tömeget. Csak az a vezér, aki hitet és haladást hirdet, lemondani, maradni magunk is tudunk.

A szabadság bibliai ünnepével egybeesik az idén a politikai szabadság diadala. Leküzdvé minden nehézséget, leverve minden ármányt, nem várt hatalmas győzelmet arattak a szabadelvűek. Az ellenség a képviselőházban rendetlen futásban menekül és az első egyházpolitikai javaslatot immár a népképviselőlet megszavazta. A kormány és az egész szabadelvű ügy bukásáról beszéltek néhány nappal a szavazás előtt és a kormány és a szabadelvű ügy sorsa erősebb, mint valaha. Kitűnt, hogy a képviselőházban a klerikalizmusnak nincs gyökere, az ott sikereket még akkor sem arathat, ha álruhában, álarcosán jelenik meg és diszkréten elrejté igazi érzelmeit. Meg vagyunk tehát mentve attól, hogy klerikális kormány üljön a nemzet nyakára és itt az igazságos törvények helyett az egyoldalú dogmák uralkodjanak.

A szabadság szelleme szétrepszertette a pártok kereteit, ledőltek a mesterséges válaszfalak. Különböző közjogi felfogású férfiak kezét nyújtottak egymásnak, hogy egyesült erővel küzdjenek a társadalmi haladásért. Ádáz politikai ellenségek kibékültek és baráti egyetértésben harcoltak egymás mellett. A pártélet hazugságai felfakadtak, a visszafojtott érzés és gondolat kitört a lelkekből és láttuk a politikai erők természetes sorakozását az eddig mesterkéltnél, erőszakolt pártalakulás helyett. Csoda történt. A szabadság szelleme meghihlette a képviselőházat, a nemzetet.

Még ott mered ránk a főrendiház, mint sötét kérdőjel. De a nemzeti lelkesedés erejével nem fog dacolhatni. Sikerült szembeszállnia a képviselőházzal a keresztény-zsidó házasság elvetésénél, de akkor a nemzet az előítéletek rabja volt és a főrendiház a társadalmi elfogultságra támaszkodhatott. Most az előítéletek el vannak tiporva, a társadalom a szabadelvű eszmékért hevül és a főrendiház ellentállás esetén idegen, kellemetlen test volna a nemzet testében. Az ilyen testtől a nemzet szabadulni igyekszik és egy nemzet igyekvése mindig megtalálja a kellő eszközöket. A szabadság varázserejű botja nemcsak forrást tud fakasztani, de le is tud süjtani és jaj azoknak, akikre lesújt.

A szabadelvűséget diadalútjában többé feltartóztatni nem lehet.

Nem lehet, hogy a magyar zsidóság magatartását ne méltányolja a nemzet, mikor a zsidók ügyéről, a recepcióról lesz szó. A recepcionális mozgalom, a zsidók magatartása az egyházpolitikai küzdelemben, hazafiasságuk a Kossuth-gyász idejében mind bizonyosságot tesznek a zsidóság szabadságszerető lelkéről, politikai érettségéről és bátorságáról. A győztes szabadelvűség nem feledkezhetik meg a szabadelvűség leghívebb közkatonáiról.

Bármit hozzon a jövő, a mi jelszavunk maradjon: szabadság! A tények hatalma ránk borulhat, de lelkünkön nincs ereje. Nem vagyunk rabok, míg lelkünk szabad. El nem pusztulunk, el nem bukunk, csak vezessen minket Mózes botja, a szabadság szelleme!

Epilógus

Az egyházpolitikai harc 1895 novemberében végződött. Ekkor írta erről a kérdésről *Vázsonyi* utolsó vezércikkét a *Pesti Hírlap*-ba, és az *Epilógus* című cikk így végződött:

– Hiába alkottunk volna szabadelvű reformokat, ha a társadalom szelleme azokat követni nem tudná. Az intézmények üres romokká válnak, ha a társadalom szelleme nem ad nekik életet. A nagyszerű mű epilógusa nem lehet a felekezeti reakciója. Amit állami téren megalkotni sikerül, azt meg kell most védeni társadalmi munkával. Legyen már egyszer vége Magyarországnak régi bajának, hogy törvényei mindig szabadelvűbbek, mint törvényhozói és intézményeiben több a haladás szelleme, mint társadalmában.

HARMADIK FEJEZET.

A PÁRBAJ ELLEN

1893-ban Nagyváradon szomorú esemény történt. *Kálmán Jenő* dr. nagyváradai lapszerkesztőt párbajban lelőtte *Örley* Kálmán joghallgató. A halálos párbaj megdöbbentette a társadalmat és erős mozgalom indult meg a párbaj ellen. A mozgalom egyik szervezője *Vázsonyi* volt és sikerült is neki a budapesti társas-körök nagy részét közös akcióra bírni, melynek egyik jelentős mozzanata volt, hogy *felterjesztéssel* fordultak *Wekerle Sándor* akkori miniszterelnökhöz, valamint *kérvénnyel* a képviselőházhoz a párbaj büntetésének szigorítása s a párbajdüh elfajulásának megfékezése érdekében.

I.

TÁRSADALMI MOZGALOM A PÁRBAJ ELTILTÁSÁRA

A terézvárosi polgári kör választmányi ülésén indította meg *Vázsonyi* a párbajellenes mozgalmat 1893. szeptember 26-án. Ez alkalommal a következő határozati javaslatát fogadták el:

– Szólítsa fel a terézvárosi polgári kör a főváros összes társas-köreit, hogy a párbajozás ellen indítandó mozgalom megbeszélésére a maguk kebeléből küldötteket válasszanak, akik a kör küldötteivel egyesülve bizottsággá alakuljanak, mely a mozgalmat szervezi és az ország összes társas-köreire kiterjeszti. A maga részéről a kör a következő indítványokat terjeszti az így alakult szervező-bizottság elé:

1. Kérvényezzenek a körök a képviselőházhoz, hogy a párbajt fossa meg kiváltságos bűntény jellegétől. Egyidejűleg szigorítsa a becsületsértés és rágalmazás büntetési tételeit.

2. Kérvényezzenek a kormányhoz, hogy addig is, míg ez a változás törvényhozási úton megvalósíthatnák, utasítsa a királyi ügyészségeket a párbajról szóló törvényes rendelkezések pontosabb végrehajtására, nevezetesen az ügyészség minden a sajtó útján közölt esetben járjon el a párbajozók ellen és a bíróságok előtt szigorú büntetéseket indítványozzon; továbbá, hogy a tisztviselői karra nézve a párbajt súlyos fegyelmi vétségnek tekintse, végül érvényesítse befolyását oly irányban, hogy ő felsége a hadseregben a párbajozást, tiltsa meg.

3. A körök a maguk hatáskörükben jelentsék ki, hogy a polgári becsületet a párbajozástól függetlennek tekintik. Ezen elv keresztülvitelére a körök válaszmánya, valahányszor a kör egyik tagja azért, mert párbajt visszautasít, becsületében megtámadtatnék, kívánatára, mint becsületbírósg járjanak el és az ügy megvizsgálása után jelentsék ki, hogy öt továbbra is becsületos polgárnak tekintik, azt a tagot pedig, aki a kör másik tagját azért, mert párbajt visszautasít, nyilvánosan meggyalázza, a kör kebeléből kizárja.

A válaszmányi ülésből nyomban szervezőbizottságot küldtek ki, melynek tagjai a következők voltak: *Ráth Péter*, *Névy László*, *Kállay Gyula* és *Vázsonyi Vilmos*. E bizottság csakhamar húszonöt budapesti társaskört mozgósított a párbajellenes állásfoglalásra. 1893 október 2-án együttes ülést tartottak, amelyen a polgári társadalom *vezetői* pártkülönbég nélkül megjelentek. Elfogadták itt a terevárosi polgári kör javaslatát és *Vázsonyi Vilmos* vállalta magára, hogy a miniszterelnökhöz szóló felterjesztést, valamint a képviselőházhoz intézendő kérvényt megszövegezi.

Kérvény és felterjesztés

A képviselőházhoz terjesztett *kérvény* egyebek közt hangsúlyozza, hogy a büntettekről és vétségekről szóló 1878:V. törvénycikk nem nyújt kellő büntetőjogi oltalmat a párviadalok ellen, mert a párviadalt tisztos szabadságvesztésbüntetéssel, államfogházzal bünteti. A büntetőtörvénykönyv ezen enyhesége, párosulva a kir. ügyészségek és a bíróságok enyhe gyakorlatával, okozta azt, hogy a párviadalok veszedelmes mértékben megszaporodtak, mert bizonyos szabályok megtartása mellett igen olcsóvá lett a testi sértés és az emberölés. Azután ennek kapcsán így szól az irat:

- Amit a mélyen tisztelt képviselőháztól elsősorban kérünk, az: méltóztassék odahatni, hogy az 1878:V. törvénycikk 19. fejezetének megváltoztatásával a párviadal ezentúl ne államfogházzal, hanem a szabadságvesztésbüntetés súlyosabb nemével sújtassék és mint mellékbüntetés minden esetben a hivatalvesztés és a politikai jogok felfüggesztése alkalmaztassák.

A miniszterelnökről írt *felterjesztés* legjelentékenyebb része a következő:

- Végül még arra bátorkodunk felhívni a nagyméltóságú kormány figyelmét, hogy az a gyakorlat, mely a hadseregben a párviadal tekintetében uralkodik, veszedelmes tápot ad a társadalomban elharapódzott párbajmániának, mert a hadsereg ma többé nem zárt rend, hanem számos kötelekkel van csatolva a polgári társadalomhoz. A jelenleg érvényben levő katonai büntetőtörvénykönyv 437-447. szakaszaiban példásan szigorú büntetéssel fenyegeti ugyan a párbajozó katonákat és a katonai parancsnokok egyenes kötelességévé teszi a tudomásukra esett készülő párviadalok meggátlását, de az ügynevezett becsületbíráskodási eljárás oda fejlesztette a gyakorlatot, hogy nem a párbajozó kap büntetést, hanem az taszított ki a tisztikarból, aki párviadalt visszautasít. A dicsőséges uralkodócsaládból származott két felséges királyunk, Mária Terézia és II. József elfojtották a hadseregben a párviadalt és a seregeikről feljegyzett fényes haditettek mutatják, hogy ez nem ejtett csorbát a katonai bátorságon. Minthogy addig, míg egy állami intézmény a párviadalt pártfogolja, a párviadal ellen teljes sikerrel harcolni nem lehet; minthogy az az ellentét, mely a katonai büntetőtörvénykönyv és a gyakorlat közt fennáll, nem fér össze a hadsereg méltóságával; minthogy végül éppen a hadsereg, melynek szervezett becsületbírósgai vannak, legkönnyebben nélkülözheti a párviadalt, mély tisztelettel kérjük a nagyméltóságú kormányt: méltóztassék odahatni, hogy a katonai büntetőtörvénykönyvnek a párviadalról szóló szakaszai a gyakorlat által megsemmisíttessenek és a közös hadseregben, valamint a honvédségnél a párviadal eltiltassék.

A mozgalomnak nem volt hatása. Maga *Vázsonyi* nyolc évvel később így számol be az eredménytelenségről:

Párbajmorál

– Új Század, 1901 december 8. –

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer Magyarországon egy párbajjelenes mozgalom. Lesz már hat esztendeje, nem is csoda, ha elfelejtették. Nagyváradon egy ifjú jogász belekötött egy jeles tehetségű lapszerkesztőbe és párbajban ledurrantotta. Elkeseredett felháborodás járta be az országot. A társadalom ellágyult, mint a tigris, na vérrel jóllakott. Az áldozat ravatalánál kimondták a párbaj intézményére a halálos ítéletet.

Összegyűltek Budapest összes társaskörei és kimondották, hogy a becsület független a párbajozástól és a párbaj-terroristákat a körökből ki kell zárni. Reám bízták, hogy szerkesszek kérvényt a képviselőházhoz és a kormányhoz. Kértük, hogy a katonaságot tiltsák el a párviadaltól; nogy az ügyesség erélyesebben üldözze a párviadaloikat és hogy a becsületsértés büntetésének szigorítása mellett ne államfogház, hanem közönséges szabadságvesztésbüntetés legyen a párviadal megtorlása.

Emlékezem. Az úgynevezett „polgári miniszterelnök”, Wekerle Sándor volt akkor kormányon és hozzá mentünk el küldöttségbe. Milyen tűz, milyen elszánt határozottság volt bennünk a mozgalom kezdetén és milyen nehezen verődött már össze néhány héttel később a küldöttség. És a „polgár” milyen szánalmas, alamuszi kibúvókkal beszélt. Nem mert véleményt kockáztatni a kérdéstről. Nem merte megmondani, hogy ő maga híve-e avagy ellensége-e a párbajmorálnak. Úgy beszélt velünk, mint az állástkereső-ekkel szokta: mosolygott és megígérte, hogy az „ügyet fontolóra fogja venni”.

Az urak éljeneztek. Engem némává tett az undor és a szégyen, hogy milyen munkára használtam tollamat. A kasznár fiának viselkedése abban a pillanatban meggyőzött arról, hogy a párbaj politikai intézmény, az osztályuralom egyik eszköze és csak azért nem volt eddig kiirtható, mert a rendiség tényezői és parvenü-szövetségeseik tartják, óvják, ápolják és eddig e tényezőké a döntő szó a társadalomban.

Akik akkor a mozgalomba belementek, ma bizonyára megbánták. Visszaéltem a halállal és beugrattam őket. Azóta megjavultak és újra becsületes emberek. Minek is említsem nevüket? Van közöttük olyan, aki azóta udvari tanácsossáig vitte föl és maguk a budapesti kaszinók is sikeresen versenyeznek azóta a fényűzésben, pöffeszkedésben és lovagiaskodásban a Nemzeti és Országos Kaszinóval. Minek írjam ki nevüket? Ártana társadalmi pozíciójuknak. Csak magamat állítom ki a pellengérré, aki akkor is azt vallottam, amit ma, hogy orcátlan fickó, aki a maga becsületét jobbnak, nemesebbnek tartja, mint a dolgozó nép millióinak becsületét.

De nemcsak a mozgalom egykori részesei javultak meg, a társadalom idegei is megerősödtek. Nagyszerű iskolán mentünk át azóta. A párbaj fokozott erővel, vadabb szenvedéllyel törtetett elő, a régi birodalmához még újabb területeket hódított. Berontott a műhelyekbe és üzletekbe, rabszíjra fűzve naiv lelkű, szorgalmas polgárokat, akiknek sohasem volt arra idejük, hogy a fegyverforgatásban „művelődjenek”. És betört az állam legmagasabb hivatalaiba, legázolt minden tekintélyt, ő lett a politikai küzdés és kormányzat végső szabályozója. Képviselők, főispánok, miniszterek egyforma alázatossággal hajtották igájába magukat. Arisztokraták és úri „demokraták” megható egyetértéssel vetették magukat alá hatalmának. A felvilágosodott szabadelvű, aki előítéleteket nem ismer, szolgálai imádatlalt hullott térdre az elítélt előtt. A vallás buzgó harcosa, aki a dogmákért kész új keresztes hadjáratot hirdetni, szívesen fellázadt a dogma ellen, hogy csak hódolhasson a lovagiasság mindenható felségének. Isteni tiszteletet rendeztek a gavalléroknak, vezérlő szerepre jutottak a becsületbírák, fegyverbírák, céllövők és szalónhősök és ellentmondás nélkül diktált erkölcsi rendet a társadalomnak a régi rendi kompánia.

Edzettek lőnek a társadalom idegei. Holmi halálos párbaj ma nem zaklatja fel nyugalmából. Párbajban esett el nemrég egy katonatiszt, öz-

vegye, apró árvái siratják. De menjünk tovább. Katona volt és a katonai becsület megköveteli a párviadalt. Akárcsak elesett volna a „harc mezején”. Megható napihír lett belőle. Ennyi elég szemfedőnek.

Ki írna a párbaj ellen? Ki követelné a buta vérontás beszüntetését? A hírlapírók? Hiszen ők elöl járnak a párbajhősködésben, úgy, hogy ma-holnap csupa vívómester veszi át a lapok szerkesztését. E héten is nagyon el voltak foglalva a maguk lovagias ügyeivel; hogyan jutott volna idejük arra, hogy a párviadal ellen írjanak?

Ki prédikálna a párbaj ellen? A papok? Nekik sok más dolguk van. A humanisták? Ők az örök békét csinálják.

Ki cselekednék a párbaj ellen? A törvényhozók? Hiszen ők a legelsők a törvény átugrásában. A miniszterek? Hiszen ők maguk is párbajoznak. A nagyurak? Hiszen nekik elég idejük van arra, hogy a vívás és céllövés mesterségében gyakorolják magukat és a párbaj intézménye a henyélok fölényének biztosítéka. A vagyonos középosztály? Hiszen ez a réteg a néptől elszakadva, súllyal nem bír és borzasztó alázatosságában a párbaj „előkelő” divatját gáncsolni nem meri.

A párviadal Németországból vándorolt be hozzánk. De mi mestereinket felülmúltuk. A Kotze-Schrader-párbaj nyomán támadt németországi mozgalom megmutatta, mennyivel bátrabb és felvilágosodottabb a német társadalom, mint a magyar. A polgárság, mint egy ember sorakozott, hogy lerázza magáról a junkerek terrorizmusának eszközét. A papság a szószék hatalmával igyekezett meggyőzni az elméket a párbaj istentelenségéről. Kérvény nélkül, a maga kezdeményezéséből nyilatkozott a párbaj ellen a birodalmi gyűlés. A katolikus centrum elítélte, mert sérti a kereszténység tanait. A szabadelvűek megbélyegezték, mert ellenkezik a polgári társadalom hagyományaival. A demokraták és szociáldemokraták egyszerűen kinevezték, mint egy régi, lejárt korszak majmolását. A birodalmi gyűlés úgy vélte, hogy a nemzet egészét kell képviselnie és nem néhány ezer ember véleményét, hogy a törvénytisztletben kell példát adnia és nem a törvény kifigurázásában.

A német császár trónjáig csaptak fel a közvélemény hullámai. Egyenesen őt tették felelőssé a kiontott vérért, mert módjában volna egyetlen parancsával megszüntetni a párbajt. Rámutattak arra, hogy a császár sohasem párbajozik, tehát könnyű neki a párbajt pártolni. És a császár 1897 új esztendő napján kénytelen volt a hadügyminiszterhez rendeletet intézni, hogy csak valamivel megnyugtassa a közvéleményt. E rendelet nem sokat ér ugyan, de legalább bizonyítja, hogy a katonai becsületbíróknak lehetőleg meg kell gátolniuk a párviadalt.

Németországban megtörtént az első lépés arra, ami Angliában már sikerült, a párviadal megsemmisítésére. A párbajt ledönteni erről a magas erkölcsi polcra, melyet jog nélkül foglal el: ez az első lépés. Németországban minden erkölcsi tényező megbélyegezte a párbajt, mind megegyezett abban, hogy csak erőszakot, előítéletet és terrorizmust jelent. A képmutatást leplezték; világos, hogy kik tartják a párbajt és kik akarják elejteni. Nem kell a nép millióinak, a tudomány, irodalom és munka embereinek. De kell arra, hogy egy társadalmi osztály fegyveres kézzel csikarja ki a többitől az elismerést és becsületben törvényhozó, szent minta és így a társadalom ura lehessen.

Mi még az első lépésnél sem tartunk. A párbaj megmutatta azt, amit egyébként csillogó frázisok eltakarnak: hogy a társadalom két részre szakadt. Az egyik oldalon a párbajképes uralkodó klikk, a másikon a párbajképtelen dolgozó sokaság. A párbaj uralkodik, pöffeszkedik, mert erőtelen, tehetetlen a nép, mely nem lovagias, csupán – becsületes.

Most, amikor a becstelen párbajbecsület újra szóba kerül és a társadalom még a vér szagára sem riad fel, feltolul előttem a múlt, fülemben csen-

gének kérvényünk szavai. Mily gyönges sóhajtás, reménytelen fohász. A párbajmorált nem kérvények fogják megdönteni, hiszen úgy sem hallgat ezek intelmére a rendiség. Ha majd a parlamentbe utat talál a nép, ha felhangzik ott az igazság keresetlen szava, ha népállam lesz ebből az országból, összeroskad a párbajmorál és diadalt ül a polgári becsület.

V. V.

II.

BECSÜLET ÉS LOVAGIASSÁG

Vázsonyi publicisztikai működése során eddig is rengeteget küzdött a párbaj intézménye ellen. Harcos cikkeinek sorozatából a legjellemzőbbek és a legerőteljesebbek ezek voltak:

Az államosított párbaj

– *Pesti Hírlap*, 1900. január 6. -

(V. V.) Hogy mi vagyunk ma a legbecsületesebb nemzet, ahhoz szó sem fér. Igaz, hogy sokat sikkasztunk és „értelmiségünk” keveset szeret dolgozni, annál többet üzérkedni, ámde mi ütünk, vágunk, lövünk, párbajra mindig készen vagyunk. Kriványról, kinek emlékét Aradmegyében a sikasztási pótadó örökíti meg, feljegyezte a krónika, hogy szigorú becsületbíró és erélyes párbajsegéd vala. És tanúul hívunk fel mindenkit, akinek jó szeme van és az embereket meg szokta figyelni, nézzen körül: nem a legkétesebb kalandorok, a legüresebb szereplők voltak-e nálunk mindenben a legnagyobb „lovagok”?

A párbaj-becsület jóhiszemű védelmezői ezt nem tudták, ők, akiknek nincs szükségük a párbaj védelmére, mert hiszen egyéniségük megóvjá őket minden sértéstől, a lovagiaskodásban a műveltség és becsület emelkedését látják. Pedig a párbaj maroknyi vakmerő csoportnak szolgáltatja ki a középosztályt, sok hazugság leleplezője, sok nemtelen törekvés eszköze, a társadalmi útonállás fegyvere. A 48-as átalakulás, vagy a 67-es újjászületés középosztálya munkaerőben, erkölcsben, bátorságban, szabadságszeretben magasan állott a mai középosztály fölött. Hiszen e korszakokban megkezdődött a demokrata társadalom szervezkedése, csak akarat kellett volna a vezető politikusokban és meg is született volna a magyar demokrácia. Párbajról ezekben az időkben csak elvétve hallott az ember. De terjedt a cafrang, a sallang, a látszat, a fényűzés és üzérkedés szelleme, lehanyatlott a polgári önérték, féket vesztettek az ambíciók, háttérbe szorult a komoly munka, a tudás, a tiszta jellem, előretörték a kalandorok, akik lesben állanak a szerencsére és lepuffantják, ha elmegy a csalit előtt. Ebben a korban rohant diadalról-diadalra a párbaj, csak koronként állva meg hódító útjában egy-egy véres tetem előtt.

A büntető törvénykönyvbe nagy képmutatással beletették, hogy a párvialdal büntetendő cselekmény. De a törvényhozók voltak az elsők, akik átugráltak a tilalmon. A parlamentben is bebizonyult azon állításunk igazsága, hogy a színvonal süllyedése együtt jár a párbaj emelkedésével. Minél több nulla tódult be a képviselőházba, annál több lett a lovagias ügy. Utóvégre már a miniszterek is párbajt vívtak és megjött a humor teteje: a belügyek, a rendőség minisztere rendőreinek fedezete alatt párbajozott. Honatyáink bámulatossággal tárgyalják párbaj-ügyeiket; párbaj-jegyzőkönyveiket szórói-szóra hozza a sajtó és a lovassági kaszárnya lassanként éppen olyan mellékhelyisége lőn a képviselőháznak, akár a buffet. A népképviselőben egyetlen férfiú sem akadt, aki szembe mert volna szállani a párbaj áramlatával.

A bíróságok nem akartak elmaradni a törvényhozók mögött. Ami még hiányzott a törvény kifigurázásából, azt ők pótolták. A párbajra nevenségesen csekély büntetést szabtak; a társadalmi kényszert, bár erre joguk nem volt, enyhítő körülménynek vették, holott ezt az enyhítést már a törvény figyelembe vette a párbaj speciális deliktumának megállapításánál.

A képmutatás rendszerének befejezésére a hadsereg tisztjei kötelesek párbajozni, ha „becsületüket” elveszteni nem akarják és az államhivatalnoki kar magasabb rangú része nem a párbajozástól, hanem a párviadal visszautasításától féltheti előmenetelét.

De végre a népképviselők sorából hang emelkedik a párbaj ellen. Mintha új szellem ébredne.

A magyar delegáció hadügyi bizottságában Szabó István néppárti képviselő szóba hozta a katonai párbajokat. Indítványozta, hogy a „becsületbeli” ügyek elintézésére választmányt alakítsanak; ez döntse el, hogy mely esetben van szükség párbajra, mikor nincs. Úgy-e érdekes? Minden államosítva lévén, miért ne lehetne államosítani a párbajt is? Legalább vége szakadna a képmutatásnak és az állam levetné álarcát. Ehhez az indítványhoz még egy másikat várunk a közoktatásügyi tárca tárgyalásánál. A görög nyelv pótlására kötelező tantárgynak kell megtenni a gimnáziumokban a vívást és a lövést. Ez nagyon stílszerű lesz. A görög hősök ugyanis lovagiatlan, gyáva fráterek voltak, akiket régen ki kellett volna lökni a lovagias magyar nemzet iskoláiból; egyikük sem párbajozott. A magyar ifjakat pedig nem szabad bolonddá tenni, hogy az életben a jeles érettségi bizonyítvány nyit nekik utat, holott az első lépésnél orra buknak, ha valamely henye svihákba ütköznek, aki a vívás és lövés begyakorlásával lopta a napot.

Az egyetlen hang, mely a képviselők sorából a párbaj ellen hangzott fel, íme, a párbaj államosítását követeli. Mint őszinte fáklyafény világítja meg ez a helyzetet. A párbaj kérdésében megcsíphetjük az összes irányok képmutatóit.

A rend és erély őrei behunyják szemüket és túrik a rend megbontását.

A jogállam nagy frázishősei meglapulnak és elősegítik a jog, a törvény megsértését,

A klerikálisok e ponton visszautasítják a dogmát, lemondanak az egyházi temetés élvezetéről és a vallás parancsa ellen párbajoznak.

A világbéke apostolai hadat üzennek a háborúnak, mert ez csak papirosban kíván áldozatot, de nem mernek állást foglalni a párbaj ellen. A béke-bácsik és béke-nénik nálunk is csinálnak béke-egyesületet, de a párbaj ellen nem sorakoznak.

A demokrata szólamok mesterei teli szájjal ordítják a nép dicséretét, de maguknak jobb becsületet követelnek, mint a nép millióinak. Nálunk még nem akadt Dasynszki, aki visszautasította egy lengyel arisztokrata kihívását. A mi radikalizmust színlelő politikusainknál még Lueger is többet ér, inkább ember a talpán, mert megmutatta, hogy a párbajbecsület visszautasítása dacára Bécs polgármestere tudott lenni. A felség azért fogadta. Miért is ne? Hiszen a felség sem párbajozik.

A nálunk dühöngő párbaj-divat egyszerre két tünetet mutat ki. Az egyik, hogy politikai életünkben nincsen őszinteség, hogy az irányok mind képmutatók és a gavallér-világnézetben, különböző cím alatt is élve, végre találkozunk; a másik, hogy a rendiség visszahódította a társadalom uralmát, sőt a parvenü polgárokkal gyarapodva, erősebb, mint valaha.

A párbaj két darabra hasítja a társadalmat: az egyik kis részt a párbajképesek, a másik óriási tömeget a becsületlen, de párbajképtelen milliók képezik. Az a kis felső réteg vakmerően azt vallja, hogy az ő becsülete különb, mint a többié. A hadseregben a tisztok a becsület felkent hősei; a közkatonának nem lovagok, ők nem párbajképesek, csak meghalniuk szabad az ellenség előtt. A hivatalnoki karban a kis-hivatalnokok, kivéve, ha végzett földes urak, nem méltók a lovagi címre; de akik az ugorkafán magasabbra másztak, azok már párbajképesek. A földművesek, a szerényebb sorsú kereskedők, iparosok, a munkások, természetesen mind csak alsóbrangú becsületre

tarthatnak számat. A kis kefekötő nem lovag, de aki sok kefét köt, az már igazi úr. Aki cukrot és kávéat kicsiben ad el, azzal nem kell szóba állani, de aki sok cukrot és kávéat ad el, attól már lehet és kell elégtételt kérni. Röviden, amint alázatos firkászok már régen megállapították, van „társaság” és „társadalom”. A társaság lovagias, a társadalom csak becsületes, de párbajképtelen.

Mélyebb kutatásra, íme, világos előttünk, hogy a párbaj csak egyik jelensége a társadalmi kórságnak, egyik hajtása a feudalizmusba beojtott kapitalizmusnak. Ez a másodlagos középkor, mely a maga jobbágyságot éppen úgy leigázza, mint az első, természetesen átvette a céljaihoz idomított elfajzott párbajintézményt. És a párbaj fenn is fog állani mindaddig, míg össze nem dől a modernizált rendi társadalom. Csak az őszinte, az igaz, a népállam vethet véget annak a képmutatásnak, hogy tilalmazza azt, amit el nem követni becsületesség; csak az töri meg azt a vakmerő gögös felfogást, mintha kétféle becsülete lehetne a polgárnak.

Üzletek és párbajok

– *Pesti Hírlap, 1900. március 10.* –

(V. V.) A mi képviselőházunkban ül a legtöbb be nem jegyzett kereskedő és a legtöbb bejegyzett gavallér. Gondos statisztikusok számokban állapíthatják meg, hogy az összeférhetetlenek számának emelkedésével arányosan emelkedett a párbajhősök száma. Volt idő, alkotmányos restaurációnk korszaka, midőn a bankokban, részvénytársaságokban csak elvétele volt található képviselő és az üzérkedő politikus ritkaságszámba ment. És e korszakban csak elvétele hallott az ember párviadalról; a lovagiaskodás, becsületbíráskodás, fegyverbíráskodás, nyilatkozás nem volt mindennapi kenyeré közéletünknek. Akkor voltak politikusok, akik elvesztették vagyosukat a politikán, mint a jó, vakon hívő Csanády; de nem ismertük a szerencsefiak típusát, akik üres tarisznyával vándoroltak be a képviselőházba és meghíztak a népfellegen. Egyszóval a bankok és minisztériumok előszobái és a lovassági kaszárnyák egyszerre népesedtek meg képviselőkkel. Egyszerre terjedt a gazdasági revolver és a lovassági pisztoly birodalma.

Két törvényünk van, melyet a haladó kor gyermekei bámulatos egyértelműséggel kiforgattak sarkaiból: az összeférhetlenség és a párviadal tilalmazása. Aki ismeri az összeférhetlenségi törvény keletkezését, az tudja, hogy azt a képviselőház kelletlenül fogadta el, körülbelül olyan erkölcsi kényszer hatása alatt, mint nemrég a kúriai választási bíráskodást. Nem kellett ez a törvény már kezdettől fogva senkinek, nem is tartották meg soha. Az emelkedő választási költségekkel szemben a törvény végrehajtásának felfüggesztése volt a kárpótlás. Aki megpróbálta a képviselői üzletek megzavarását, azt egyszerűen kinevették. A jogászság olyan modern színvonalra emelkedett, hogy éles elméjű érveléssel minden esetre rá tudta bizonyítani, hogy nem forog fenn összeférhetlenség.

Hasonló módon figurálták ki a párbaj büntetését. A Csemegi-kodexbe természetesen beletették, hogy a párviadal deliktum. Az osztályállamot csak nem lehet annyira leleplezni, hogy az „urak” verekedéseit egészen mentesítik a büntetés alól. De szakítottak a régi, becsületes, magyar felfogással, mely az 1843-as javaslatban nyilvánult, s a párviadalt kiemelték a közönséges deliktumok sorából és a tisztas állam fogház-büntetéssel sújtották. Már a törvényben kifejezték a törvényhozók szándékukat: Mi pedig párbajozni fogunk. És a gyakorlatban, a bíróságok segítségével, nevetgélve ugráltak át az alacsony falakon. Parlamenti nyílt és zárt ülésekben fesztelenül tárgyalták párbaj-ügyeiket és a kard meg a pisztoly ügyeskedői Deák Ferenc tekintélyére emelkednek.

A közélet vezető társadalmá, mely néha-néha szemforgató képmutatással erkölcsösségi rohamot színlel, a két törvény kifigurázására ráadta áldását. Tiszteletben csak a vagyonszerzés kaparászó alakjait és a lovagias be-

csület hőseit részesíti. A vagyonszerzők okos emberek, reális férfiak, a társadalom hasznos tagjai. Előttük porba vágódik minden polgár; a nagyság élé szobrai ők, a Wertheim-szekrény talapzatán. Aki a kaparászt megveti, az a társadalommal szemben ügyetlen, erőtlen, tehetség nélkül való. Lökődösik, visszaszorítják, míg félreáll valamely zugba, hogy elrejtse – becsületét.

És a lovagok? Mint süvegei őket az elvakult középosztály. Mi tovább tartunk már, mint Görögország Fülöp idejében. Ma a legerősebb várát nemcsak az arannyal megterhelt szamar veheti be, hanem bármelyik harcias szamar is. Iskolai nevelésünk merő komédia. Tudományokra oktatjuk ifjainkat, holott az életben keresztül gázolhat rajtuk, akinek nincs más tudománya, mint a kard forgatása, a pisztoly kezelése. Csodálatos pályafutások tárnak elénk. Kardosán, pisztollyal betörnek a siker ajtaján, akik komoly szóra, tette, alkotásra képtelenek. Az élet válságos pillanataiban nem a bölcsék, a tanultak, az igazi államférfiak nyilatkozatát várjuk, hanem a párbaj hősök és patentgavallérok megnyilatkozását.

A zsákmány: ez a vezérlő motívum. Tisztelet annak, aki elég élelmes, hogy zsákmányt szerzett és hódolat annak, aki azt lovagias bátorsággal meg is tudta védeni. Légy snájdig és élelmes egyszerre: ez a siker.

Mit szólunk akkor, mikor ez a társadalom háborog és erkölcsöt prédikál? Az erkölcs a mi közéletünkben ünnepi eledel. Nagy tiszteletben tartjuk, tehát hétköznap nem kérünk belőle. Egyszer egy esztendőben beveszszük, de aztán karban kiáltjuk: elég!

A mi közvéleményünkben nincsenek vadászok, csak hajtóvadászok. Érdekes megfigyelni egy-egy botrány keletkezését. Elsül az első puska és a bátor vadász óvatosan fülel, vajjon visszhangot ad-e a rengeteg. Nincs visszhang? Jó éjszakát! De ha van, hajrá! mindenfelől felhangzik a puskák ropogása, hangosan bátorítják egymást a hajtók. Közéletünk kinövéseit nem üldözi állandó kritika. Az összeférhetetlenséget nem kergeti, vágja következetesen, kitartással a „közvélemény”. Egy-egy esetre rohannak rá valamenynyien, mint a legyek az asztalon hagyott cukordarabra. De ha vége van az esetnek, ha sikerült a hajtóvadászat, helyreáll a régi rend. Elég! – kiáltják karban. Ne csináljunk botrányokat: hirdetik a hirtelen kegyességtől megszállt lelkek. Szeressük egymást és a hazát: imádkoznak mindazok, akik attól reszketnek, hogy rájuk kerülhet a sor.

„Mit szól mindehhez a magyar paraszt?” Ezt fogadta el a magyar parlament egyik kitűnősége mércéül az események megítélésénél. Nos, a magyar paraszt már régen megformálta véleményét abban a lapidáris mondásban: „A politika úri huncutság!” A bizalmatlanság, hitetlenség és elkeseredés felkiáltása ez. Idekünn már észrevették, hogy közéletünket egy maroknyi csoport intézi, a bankok és a kaszinók fuzionált világnézlete szerint. A snájdigság és élelmeség frigyében a magára hagyott, ellenőrzés nélkül sáfarkodó vezetőosztály tette és izgalomra már csak akkor képes, ha üzletről vagy lovagias heccről van szó.

Új, friss elemekre van szükség. Az érdekek, intrikák, személyes célszavak csak úgy távolíthatók el közéletünkől, ha a parlamentbe utat talál magának a nép. Ha majd napról-napra felhangzik az igazság egyszerű, keresetlen szava, ha megszólal a becsület a párbajmorál helyett; ha nem a kaparászok előtt hullanak térdre, hanem a puritánokat tisztelik; ha odabenn helyet talál az igazi polgár, a társadalom minden rétege: néptelenné lesznek a bankok, árván maradnak a lovassági laktanyák, de jogban, jólétben, kultúrában gyarapszik a nép.

„Akkor meghalsz, Rákóczy”

– Új Század, 1900, július 22. –

A párbaj kérdésénél fogjuk meg örökké az „örök béke” szédelőit. Kezükhöz vér tapad és a vérontás ellen prédikálnak. Vitáikat ők maguk karddal és pisztollyal intézik el és a nemzeteket békés egyetértésre ösztönzik. Elítélik a háború vadságait, de ők maguk vadállat módjára keresik a „becsületüket”. Detronizálni akarják a hadistent, de porba vágódnak minden pókhendi párbajhős előtt . . .

Régóta megfigyeljük a képmutatást, melynek az a betetőzése, hogy a sajtó szövetséget alakít a világbéke propagálására. A gondolat magyar fejből pattant: Apponyi Albert grófé, aki előadást is fog tartani róla az idei interparlamentáris békekonferencián. Ez is helyén van, hiszen a képmutatásban az első díj a magyar sajtóé, mely a párbajdüh terjesztésében, a krakélérek magasztalásában, a párbajjegyzőkönyvek leközlésében, a párbajok festői részleteinek leírásában, a pizskos nyílttéri nyilatkozatok pénzért való leközlésében elől jár a nemzetek között.

A magyar sajtó a párbaj legnagyobb támasza. Amilyen mértékben sülyedt erkölcsileg, lett mindinkább üzleti vállalkozássá, olyan arányban szaporodtak párbajai. Azelőtt kevés pausále, kevés párbaj. Ma sok pausále, sok párbaj. Ennek is megvan a maga összefüggése. Magyarországon a párbaj nemcsak becsültreparáló szer, hanem kitűnő reklám is. Egy-egy jól sikerült párbaj többet nyom egy mázsza könyvnél, vagy tectnél. Ezért szeretik a kiadók, ha munkatársaik vásárra viszik a bőrüket, hiszen a reklám végső eredményben a lapra hull vissza és az előfizetők, a pausálék számát szaporítja. A kiadók újabban megkövetelik, hogy a szerkesztők a fegyverforgatásban jártasak legyenek. Fegyver alatt nem a tollat, hanem a pisztolyt és a kardot kell érteni.

Csak természetes, hogy az a sajtó, mely a párbajmorál hasznát maga is leszakítja, semmit sem tesz a párbaj kiirtására, vagy visszaszorítására. Pedig bizonyos, hogy a sajtó sokat tehetne a párbaj ellen és egyértelmű föllépéssel halálos csapást mérhetne reá. Mit tennének a krakélérek, ha a nyílttérben és egyebütt nem „adhatnának át” senkit a „közmevetségnek”, aki terrorizmusuknak ellenáll. Mit érne a párbaj a feltűnési viselkedéségekben szenvedőknek, akik a reklám kedvéért párbajoznak, ha a sajtó nem hozná a nevüket? És kedvük volna-e a hősködére azoknak, akik pusztán a „lovagiasság” révén visznek társadalmi szerepet, ha méltó módon nevetségessé tennék őket és semmibe vennék értéktelen egyéniségüket? Mernének-e a bíróságok oly hallatlanul nevetséges büntetéseket kiszabni, ha a sajtó a párbaj ellensége? Volna-e értéke és értelme a párbaj-betyárságnak, ha a sajtó azt a felfogást terjesztené, hogy nem az inzultáltat, hanem a brutális verekedőt kell megvetni; nem a rágalmazottat, hanem a rágalmazót kell a társadalomból kirekeszteni?

E helyett a múlt héten is párbaj-tudósításokkal tömték meg a lapok hasábjait. Mint hőskötemény az apró versek közül, mint a Mont-Blanc a vakondtúrások fölött, emelkedik ki a sok párbajból Zubovics Pedor és Rákóczy főszolgabíró párviadala. Itt mind a két hős súlyos sebet kapott; hogy milyen súlyosat, azt nem lehet tudni, mert az is magyar szokás, hogy a felek más-más színben tüntetik fel párbajuk lefolyását. Ha például két lapszerkesztő verekszik, az egyik lapban a másik, a másik lapban az egyik kapja a súlyosabb sebet. Clió pontosan konstatálván mindenkor a seb bevarrásához szükséges öltések számát.

A véres Zubovics-Rákóczy párbaj nem volt még elég – véres. A lapok közlése szerint a programot nem tartották be. A program az volt, hogy Zubovics megöli Rákóczyt. Mikor Zubovics megtudta, hogy a kardpárbajnál nem kötik le a felek hónalját bandageval, a lapok szerint felkiáltott: „Akkor meghalsz, Rákóczy! Felvágom az üteted!” És a lapok közlése szerint az egész párviadal folyama alatt oda törekedett, hogy ellenfelét a

hónalján megvágassa. Valóságos vérengzés volt ez a párbaj, melynél a felek a törvény engedelmét teljesen kihasználva, egymás életére törtek.

„Akkor meghalsz, Rákóczy!” Micsoda felkiáltás ez. Milyen elvadulása a felfogásnak, milyen vérszomj és vakmerőség nyilatkozik meg e szavakban. A lovagias morálra támaszkodva, a hős férfiú nyíltan kijelenti, hogy – ölni akar. És a béke-sajtó, ahelyett, hogy lecsepülné ez undorító nyilatkozatot, költői lendülettel megénekli és napról-napra bulletineket közöl a sebzett oroszán állapotáról, aki kétségbe van esve, mert nem ölhetett.

„Akkor meghalsz, Rákóczy!” A fegyverforgatásban jártas ember elbizakodottsága ez, aki érzi, hogy a polgári társadalom gyávasága, a sajtó perfid képmutatása, a bíróságok lanyha gyakorlata őt úrrá, parancsolóvá, diktátorrá teszi. Lóháton és fegyveresen átugrathat minden akadályon, minden tekintetben. Jaj annak, aki útjába áll: „Meghalsz, felvágom az üteredet!”

Sohasem vettünk részt a képmutató béke-bácsik gyűlésein, de megvolt mindig a bátorságunk, hogy szembeszálljunk a párbaj-terrorizmussal. A párbajban a rendiség egyik eszközét ismertük fel, mely arra való, hogy segítségével egy maroknyi csoport lehessen a „lovagiasság” legfőbb ura és szabályozója. Csak egy béke-akció van, mely igaz, hamisítatlan és sikeres: a népállam kivívása. Ha a nép a háború és béke ura, nem szánja el makrátt könnyelmű kalandokra, rabló hódításokra és nem dicsőíti az emberisé? tömeges gyilkosait. És a népállamban nem lehet „lovagiasság”, csak becsület. A nép szemében, aki ölni akar: gyilkos, és nem lovag.

Pasteur feltalálta a veszetség ellenszerét, de fájdalom, nem menthette meg az „európai kultúrát” a legveszélyesebb veszetségtől, a párbajtól. Mert ennek az ellenszere nehezen készül: kínos lassúsággal vívja ki jogait a népállam, a polgári becsület, a józan ész.

V. V.

Párbaj-járvány

– *Pesti Hírlap, 1900. szeptember 22.* –

(V. V.) Nincs még együtt a képviselőház és máris tele vagyunk párbajügyekkel. Az igazi gavallérok és lovagok pihennek, de a szünetet kitöltik hü tanítványaik. Csattognak a kardok, durrannak a pisztolyok, komoly fenséggel döntenek a becsületbíróságok és imponáló komolysággal szólnak a nyilatkozatok. Iszonyúan felszaporodott nálunk a „becsület”. Közraktárt lehetne számára csinálni és el lehetne szállítani Nyugatra, ahol e portékának, úgylátszik, hiányában vannak.

Kezdték az egyetemen, ahol az ifjúság azzal mulatott, hogy megcsinálta a francia „nacionalizmus” paródiáját és „Fort Chabrolt” alakított az aulából. Se vége, se hossza az ifjúsági párbajoknak. Az egyetemi tanács pedig, mely fegyelmi hatalmával mohón fenyegetődzik, mikor arra nincs szükség, most lapít, hallgat, nem lép közbe. Úgylátszik kedve telik a lovagias viaskodásban. Pedig elsősorban a párbajt kellene fegyelmi vétségnek nyilvánítania, a tudomány csarnokát kellene a barbár előítélettől megtisztítania.

De hiszen a modern tudós is finom gavallér, lovag, szalon-ember. A sarlatánok mindig kedvelték a párbajt, mely olcsó dicsőséget, könnyű feltűnést biztosít és a vakmerő terroristák martalékául dobja oda a társadalmat. Emlékezünk egy komikus esetre, melyben az igazi tudós álláspontja érvényesült. Egyik elhunyt geológusunk vitába elegyedett egy lapszerkesztővel a műtrágyáról. A vita élessé vált és a geológust párbajra szólította ellenfele. „Műtrágyáért nem halok meg”, volt a tudós rövid válasza. De az ilyen alakok kihalófélben vannak. Nem is csoda. Hiszen egyik jeles sebészünk, aki kezét, mellyel már annyi jót tett az emberiségnek, nem akarta párviadalban kockára tenni, emiatt akadt meg pályáján. A tudósok úgy találták, hogy nem perfékt lovag; már pedig a jelenkor tudósának elsősorban gavallérnak kell lennie.

De nemcsak az ifjak közt, a társadalom minden körében járványszerű most a párbaj. A párbajképesség valóságos társadalmi lépcső lett, melyre mindenki rá szeretne lépni és amelyért elszánt küzdelemre kész. Tragikomikus eseteket termel ez a lázas törekvés. Nemrég egy erdélyi ügyvéd esett el pisztolypárbajban. Napokig küzdött azért, hogy – meghalhasson. Ellenfele párbajképtelennek nyilvánította, de a szerencsétlen végre győzött: véresen összeroskadt. Mily kacagató volna ez, ha a kacajt el nem némítaná a vér. Az imént lejátszódott aszfaltjelenet hőséne is sokat kellett fáradnia, míg megkaphatta sebét. A régi osztrák szoldateszka ítélete párbaj-társadalmunkban valóság: „Begnadigt auf Pulver und Blei”.

A párbajképességért folyó hajszában néha a teljes komikum is gyönyörködtet minket. Most olvastuk, hogy Aradon valamely úri ember lovasias elégtételt kért egy kereskedőtől. Segédei azzal jöttek vissza, hogy nem kell elégtételt kérnie, mert az ellenfél nem kereskedő, csak – kereskedősegéd. Persze, hogy ezt a kereskedősegéd nagyon zokon vette és nyilatkozatban panasolta el, hogy őt nem akarták párbajra szólítani.

Hol is kezdődik az a párbajképesség? Hol van az a határvonal, mely az „urakat” elválasztja a „néptől”? Nehéz kérdés. A kis boltos párbajképtelen, a nagy: gavallér. A földműves párbajképtelen, a földbirtokos: párbajképes. A hivatalnokoknál nem tudják, milyen fizetési fokozattal kezdődik a lovasias becsület. Az iparos csak akkor párbajképes, ha maga nem dolgozik. A munkások éppen ezért mind párbajképtelenek. Világos mindebből, hogy a választók legnagyobb része párbajképtelen. Igazán nagy kegy, hogy a gavallérok mégis elfogadják az ilyen népségtől a mandátumot.

Amint a párbajbecsület korrupciója megtámadta még a tudományt is, egészen hatalmába ejtette az irodalmat. A hírlapirodalom, mely oly keményen védte a maga immunitását az eskütszéki intézményben, könnyedén kiszolgáltatja magát bármely terrorista kardjának vagy pisztolyának. Pedig e téren még az érv sem áll meg, hogy a becsület védelme gyenge, mert hiszen a sajtó útján elkövetett becsületsértésért és rágalmazásért a törvény közönséges fogházat ró ki. Mi több, a hírlapirodalomnak a párbajeset valóságos csemege, nagyfontosságú dolog, melynek kimaradni nem szabad. A hírlapírók maguk is szívesen párbajoznak.

Szóval a párbaj járványa akadálytalanul terjed. Terjeszti a katonaság, az arisztokrácia, az úgynevezett „gentry”, a képviselőház. Eltűri a kormány, protegálják a bíróságok törvénytelen enyhe ítéletükkel, kegyesen elnézi a papság, megalázkodik előtte a tudomány, az irodalom és bambán majmolja a polgárság.

A párbajbecsület járványában legkomikusabb szerep a kapaszkodó polgároknak jutott. Nem veszik észre, hogy a párbajbecsület révén társadalmilag annak a megbukott rendiségi klikknek uralma alá jutnak, mely egykor annyira elnyomta őket. Egy kis főrangú klikk hoz törvényt a becsületről, ez állapítja meg a párbajképességet és vagy ad, vagy vesz elégtételt, amint éppen kedve tartja. Nem akarunk ízléstelenkedni egyes esetek felsorolásával, bár nem messzire kellene visszamennünk példáulért; de tény az, hogy a párbajbecsület a pártos osztályuralomnak szolgáltatta ki a társadalmat éppen a legkényesebb kérdésekben.

Az a párbaj-járvány, mely végigszágul az országon, nemcsak az osztályuralom egyik bizonyítéka, hanem arról is tanúskodik, hogy társadalmunkban az erkölcsi fékek meglazultak. Számtani pontossággal bebizonyítottuk már, hogy a parlamenti összeférhetetlen üzletekkel arányosan emelkedett a parlamenti párbajok száma. A zsákmány vágya kifejlesztette a zsákmány terrorista megvédésének eszközét. Láttuk, hogy az aradi Krivány, az egri nagy sikkasztó, a halottrabló Korotnai, a testvérgyilkos Papp Béla, mind mintaszerű párbajhősök és többszörös becsületbírák voltak. Kimagyaráztuk ezt a jelenséget. Abban a társadalomban, ahol a becsületnek igazi becsülés jutott, a párviadal ritka. A tiszta jellem tiszteletet parancsol, előtte meghajolnak és aki sérteni merészli, önmagát ítéli el. Deák Ferencnek és

Kossuthnak egyetlen párbaja sem volt. Ma, ha a becsület-klikk nem mondana vétót, minden tacsizó kényszeríthetné őket, hogy nevüket valamely jegyzőkönyvben az ő nevükkel összekössék.

A párbaj-járvány megmutatja, hogy a felekezetiesség őrzőjei dacára nincs itt igazi vallásosság, mert hiszen a vallásos ember nem vívhat párbajt. Ez bizonyítja, hogy nincs itt igazi demokrácia, mert hiszen a nép embere nem kér magának más becsületet, mint amilyen a dolgos nép millióié. Ez tanít meg arra, hogy kihalt a jogérzet, bomladozóban vannak az erkölcsi fők és az erőszakos tolokodás az érvényesülés útja.

Ausztria, ahol a párbaj sohasem volt járványos, a párbaj ellen régóta mozgolódik. Kiváló parlamenti férfiak kijelentették már több ízben, hogy nem párbajoznak. Nagyrangú tisztviselők és bírák visszautasítják a párbaj-becsület tolokodását. Sőt, immár katonatisztek is akadtak, akik vallásos meggyőződésükre hivatkozva, nem fogadták el a kihívást. Az osztrák főpapság is megteszi kötelességét. Szóval az állandó baj ellen állandó a védekezés.

Mi pedig nyugodtan nézzük a párbaj terjedését. Parlamenti nagyságaink béke-bácsik, akik ki akarják békíteni Krügeret Viktóriával, de nem mernek mukkanni sem a párbaj garázdasága ellen. Így ül nyakunkon az osztályuralom, így tolokodnak előtérbe a legértéktelebb elemek. Mint kacaghat meghitt körben a rendiségi klikk, hogy íme, a gavallér-becsület által elbódított polgárság alázatosan, engedelmesen lábainál hever . . .

Közéleti működésének későbbi éveiben is minden alkalmat megragadott *Vázsonyi*, hogy a párbaj ellen szavát felemelje. A képviselőházban éles támadásokkal szemben áll helyt elvi felfogásáért, a delegációban is és demokratáköri beszédeinek egész sorozatában az ál-lovagiasággal szemben a polgári becsület becsületéért száll mindenkor síkra.

NEGYEDIK FEJEZET.

(V. V.)

Az első vezércikktől, amely a *Budapesti Újság*-ban jelent meg, publicista maradt mindvégig *Vázsonyi*: publicista és újságíró, akit a kor minden eseménye érdekel és izgat s akinek számára minden esemény és minden jelenség alkalom arra, hogy nézetét és véleményét elmondja. Újságíró-művészete így formálódik ki mindinkább s igazi jelentőségre akkor jut, amikor 1894 júniusától a *Pesti Hírlap* rendes vezércikkírója lesz. Itt jelennek meg (V. V.) jelzéssel cikkei, amelyek nemcsak Vázsonyi pályájában, hanem a magyar publicisztika fejlődésében is jelentősek. Ebben a korszakban, míg a képviselőházba be nem jut, 1901-ig, mindenekfelett újságíró-szelleme érvényesül és mint újságíró és bírálója a Wekerle-, Bánffy-, majd Széll-kormányok működésének, mint újságíró foglalkozik a világpolitika minden nagy eseményével és a magyar társadalmi élet sokszerű jelenségeivel. Később, amikor 1900-ban az *Új Század* főszerkesztését vállalja, ebben a hetilapban folytatja publicistái működését, amely ettől kezdve sem lankad el mindvégig, mint ahogy Vázsonyi újságírói pályája sohasem szakadt meg.

A magyar újságírásnak nagy értékei ezek a cikkek és köztük sok olyan van, amely túléli az időt és az eseményeket és mindenkor maradandó lesz. Ezeknek a cikkeknek sorozatából valók a következők:

I.

EMBERFEJEK

A gyűlölet vallása

– *Pesti Hírlap*, 1898. szeptember 13. –

(V. V.) Az egész emberiség átkozza, de a gyilkos örül, mikor az átkok fejére hullanak. Luccheni vidám börtönében, nincs benne bűnbánat, szörnyű gonosztette nem marcangolja lelkiismeretét. A felséges, szenvedő női alak, aki tiszteletre és szeretetre indított mindenkit, nem kérte meg az anarchista izzó gyűlöletét. A földi hatalom, a társadalmi rend kimagasló alakját látta abban, aki önként lemondott az uralom pompájáról, cifraságairól és csak a természet és poézis szabad világában élt. Kegyetlenül megölte az ideális

királynét, aki egész életrendjében az egyéniség szabadságát jelképezte, a korlátlan egyéni szabadság, az anarchia nevében.

És e borzasztó tett után a gyilkos derült kedélyű; nyugodt, mint Socrates börtönében; elszánt, mint a vértanú, aki az eszmének szentelte életét. Honnan vette ez az ember azt az erőt, mely bátorságot adott neki a megfontolt gyilkosságra és mi tartja fenn, hogy nem roskad össze a bűn súlya alatt? Hát lehet az, hogy a lelkiismeretlenség büszkélkedhessek a lelkiismeret nyugalmával és a vértanút megillető elszántság lakozzék a gyilkosban? Ha lecsilapodott bennünk az utálat, elképedve állunk a rejtély előtt. Ki ez az ember, akinek kék a más halála és öröm, hogy feláldozta önmagát? Még nincsen harminc éves, előtte a világ, az élet, de már búcsút vesz a napsugártól és örülthite szerint leszámol az emberiséggel. Milyen érzelmek dülhatnak az ilyen szívben, milyen lehet ez az agyvelő?

Nem értjük, csak gyűlölni tudjuk. Önmagát kitaszította az emberiségből, megtagadott velünk minden közösséget, millió átok és szitok lakott lelke fenekén. Gyűlölt idegenek voltunk neki. És idegen ez a Szörnyű lélek nekünk. Amint nem tudunk bepillantani az örült ember gondolataiba, aki csak rögeszméjében él és azért mindenre kész, rejtély előttünk az anarchista, aki nyugodtan gyilkol és megadással várja a földi büntetést.

Hányan vannak immár a gyűlölet vallásának a mélységből felbukó véres alakjai. Ravachol, aki bombát vet és azt sem tudja, hogy kit fog érní az általa szétszórt halál. Caserio, aki vad elszántsággal leszúrja Carnot elnököt, a számára idegen ország fejét. Vaillant, aki a parlamentbe dobja le bombáját. Angiolito, aki elvándorol Spanyolországba, hogy lelője Canovast és a mind közt legszörnyebb. Luccheni aki a legnyersebb, legdurvább eszközzel a legfinomabb lelkű áldozatot végzi ki, jelképül annak, hogy benne legnyersebben, legdurvábban lobogott a gyűlölet.

A mi korunk nem alapított vallást, csak egyet: az anarchiát. A középkor politikai orgyilkosai, akik határozott cézzattal egy bizonyos hatalmas személyt szemeltek ki áldozatul, bűnösségükben nem léptek ki a mi világunk keretéből. Értjük őket, mert értjük céljaikat. A politikának voltak nyomorult eszközei, melyek a vérrel sohasem takarékoskodtak, ha a cél úgy kívánta. De az anarchista nem gyűlöl, nem gyilkol személyt. Az emberiséggel visel hadat és mindegy neki, bárki is lesz áldozata. Íme Luccheni az Orleansi-ház egyik hercegére leselkedett. A herceget megövtá a véletlen és Erzsébet királynét érte az őtjögő keze.

Az anarchista-párt vallási szekta. Szentjei, ha nem káromlás e szót ki-ejteni, azok, akiket utálattal említ az emberiség. A homályban lappangó, ellenőrizhetetlen kis társadalomban a gyilkosság a megdicsőülés. Legendák kelnek a gyilkosokról, szó és írás magasztalja tettüket. Zola, aki poéta, bölcsész és történetíró egyszemélyben, mesteri vonásokban vetette oda e szekta képét a „Páris”-ban.

Káprázatos a haladásunk, mind szaporábban gyűlnek a kultúra kincsei. Mégis korunkban odatapad mint szégyenfolt, az anarchista szekta keletkezése, a gyűlölet vallása. E szekta kitöréseivel szemben kimerülnek eszközeink, hiszen az anarchia nem a tömegekre támaszkodik, hanem az egyénre. Egyetlen ember elszántsága elég, hogy érvényesítse tanait. Gyűlés, egylet, sajtó, szervezet nélkül, csak egy emberben kell feltámadnia a rombolás örületének és új gonosztett rázza meg a világot.

A szocialista azt mondja: Meg kell szereznem a milliókat és még új milliókat, hogy felállíthassam a jövendő államát. Az anarchista lemond az agitációról s így szól: Egymagamban elég vagyok és dacolok a társadalommal.

Börtöneink vannak, a vérpad és az akasztófa fenyeget. Bosszút állhatunk az őtjögőökön, de ők megelőznek minket és csak véres sikerük után buknek el. Űzhetjük őket országról-országra, de amilyen könnyen fékezhető a tömeg, úgy siklik ki kezeinkből az egyén. Ezt csak erkölcsi erők győzhetik le és vezethetik.

Mily tragikum: a fenkölt asszony, aki a gyűlölet vallásának áldozata, lelkében hordozta azt a szellemet, mely megváltja korunkat a borzasztó szek-

tától. Mennyire tisztelte az erkölcsi erőket, mint imádkozta a szellem hatalmát; az erőszak és a haszon nyers korszakában mennyire megőrizte ideáliját! Ha az a lélek, mely a magasztos asszonyban lakott, kibontaná szárnyait és meghódítaná az emberiséget; ha diadallal visszatérhetnénk az ideáliját, a szabadság és az igazi emberszeretet istenei: eljönne a megváltás, és a gyűlölet vallása, mint a gonosz álom, szétfoszlanék.

Erzsébet legendája

– Pesti Hírlap, 1898. szeptember 17. –

(V. V.) Igazi virágok borítják Erzsébet királyné ravatalát. A feszes szer-tartások, ősi formák nem szoríthatják vissza a nép lelkének hatalmas megnyilatkozását. Aki szabadon járt-kelt a nép között és imádkozta a természetet, azt a maga halottjának tartja és úgy siratja az ország minden zugában a nép és a természet talajából fakadnak gyászának virágai.

Megrázó tragikum az, mely Erzsébetnek végzetül jutott. De a tragikum mellett ott van a megdicsőülés, mely csak kevés kiválasztottnak osztályrésze. Még ravatalon nyugszik és máris szövi halhatatlanságát a legenda. Jóságáról, ideális lelkületéről szájról-szájra száll a beszéd, emléke meghódítja a nád-fedelű házakat, a kunyhókat, azt az élő valóságot, mely nemcsak forma szerint, szervezetten, gépiesen mozog, hanem igaz és győzhetetlen, mint a természet: a népet.

A hatalom mindent megadhat, mindent kicsikarhat, de legendákat nem tud gyártani. E poétikus halhatatlanságot csak a nép adhatja meg annak, akit szeret, akit szívébe zár, aki ideálijátvalóval szárnyat ad fantáziájának. És, íme, a koronás asszony, aki a dicsőséget sohasem kereste és a zajtól, vásári lármától a csendes természet keblére menekült, elérte azt, ami csak a nép megváltóinak és hőseinek jutalma: a nép szívében van meleg sírja, a neve ideál, emléke áldott.

Előttünk szövődik a legenda, napvilágon és mégis hiszünk benne. Mert nincs benne mesterkéeltség, ez a természet szava. Az ösztön, mely a testiekben az állatit, de a lelkiekben az istenit képviseli az emberben, az ösztön tárta fel a nép lelke előtt a fenkölt asszony lelkét. Megérezte a nép, hogy a koronás asszony szereti. Nem leereszkedéssel, a jótékony gőgjével, hanem azzal a finomsággal, érzékenységgel, melyre csak az ideális nő képes. Így alkotott a nép képzelete belőle patrónát, aki öröklik fölötté és mindenben, ami jó volt, ott kereste kezét.

Szép volt, jóságos lelkű, a szellemi és erkölcsi hatalmak rajongó tisztelője. A tökéletes asszony mintaképe. A trón ereje, vakító fénye az övé veit, de ő az egyszerűséget kereste. A gyémántos koronát letette, de megadással viselte a szenvedések tövises koronáját. Szépsége, jósága, ideális lelke, szenvedése meghódított minket; jelöl annak, hogy van még eszmény és nincs hatalmasabb, mint az eszmény ereje.

Amit lojalitásnak szoktak nevezni, annak nem volt része a legenda szövésében. Az a magas hely, melyről Erzsébet erényei reánk ragyogtak, csak alkalmul szolgált arra, hogy mindenki láthassa és csodálhassa. De amint az ő szeretetében nem volt gőg, a népében sem volt szolgáltság. Szabadon, közvetlenül, túlsapongóan nyilatkozott meg a néplélek.

És most e szörnyű vég. Zsarnokot akar ledöfni a gyilkos és megöli azt az asszonyt, akinek lelke csupa szeretet, béke, rajongás és fájdalom vala. Erzsébet, aki sohasem avatkozott a politika dolgaiba, hacsak nem azért, hogy a szeretet és igazság szószólója legyen; a puritán Deák, a jog hőseinek tisztelője, a szellem szuverenitását hirdető Heine bámulója, egy alkotmányért küzdő nép szeretettel teljes pártolója: meghal, a zsarnoknak szánt halállal.

A legenda teljes. Az erények tökéletessége és a szenvedések teljessége mind megvan ebben az életben. Aki ilyen jó és nemes volt és jutalmul annyit szenvedett, azt méltán éri a megdicsőülés. Neve ideál, emléke áldott, legen-

d'aja erőforrás. Ne közeledjék senki hamis szándékkal ehhez az eszményhez. Erzsébet legendája a nép lelkéből fakadt, emlékéből hát szeretetnek, békének,, az igazság és a szellem szabadságának kell kihajtania.

Horváth Boldizsár

– *Pesti Hirlap, 1898. október 29.* –

(V. V.) Nincs többé közöttünk, aki már régen nem volt közénk való. Az apostol a halálba követte istenségét; a magyar közélet idealizmusa régen sirban porladoz és most odatemetkezik hozzá az utolsó magyar idealista.

Ravatalon nyugszik Horváth Boldizsár, az újjászületés korszakának első igazságügyminisztere. Rendjelek nincsenek mellén, hosszú, kitüntető címekek nem fűzhet névéhez a gyászjelentés, újdonsült főúri címer nem díszíti ravatalát. Ecce homo! Ember halt meg, aki bízott az ember erejében. Érezte és hirdette, hogy a lélekben van ez az erő. Sohasem kereste a mulandót, mindig a halhatatlant, soha a látszatot, csak az örökkévalót. Cafrangokkal, cifrasággal nem kisebbitte a felségest, mely nagyszerűségében, harmóniájában és hatalmában segítségére nem szorul. Pusztá kézzel küzdött, bízva az eszme varázsában, mely túléli az anyagot, a porladozót, a mulandót és mindenható erejében meghosszabbítja a síron túl is a törékeny ember életét.

Egyszerű polgári szülők gyermeke és feljut a legmagasabb polcra. De fenn nem szédül el, hanem fájó szívvel tekint azokra, akik odalent maradtak. Nem stréber, akit a hatalom vágya éget és aki kerülő utakon járta ki magának méltóságát. Pályája egyenes, mint a becsület; élettörténete tiszta, mint a lelkiismeret. Nem parvenü, aki örvend, hogy felkúszott és siet elfeledni a multat, a réteget, melyből származott. Méltóságában önmagának nem kér semmit, mindent a népnek. Az egyenlő jog eszméje hevíti, a polgári Magyarország ideálja. Ez vezérli minden alkotásában és amely pillanatban a hatalom szembe kerül az eszmével, otthagyja méltóságát, mint értéktelent, hiábavalót.

Egész élete harc a rendi korszak maradványai ellen. Az osztályuralom és az érdek bátyáit rombolja, hogy lerakhassa a polgári uralom és jog alapjait, ő veszi ki a bíraskodást a megyei urak kezéből, az ő alkotása a bírói függetlenség és felelősség. A bíraskodást elválasztotta a közigazgatástól és – a politikától. Méltó munkatársaival örködött, hogy a bírói függetlenség ne csak papiros, hanem éltető valóság legyen és a jogegyenlőség eszméjét ne gúnyolja ki a bírói gyakorlat. A büntető eljárásban is hadat üzent a középkornak, az, erőszaknak és korlátoltságnak. Bátor kézzel hozzányúlt a régi úrbéri viszonyok maradványaihoz és hirdette a polgári társadalom jogát.

De a rendi korszak tényezői csak elaléltak és új erőre kaptak. Horváth Boldizsár nem fejezhette be művét, nem láthatta tető alatt a polgári Magyarország épületét. A negyvenes esztendő reformereit félretolták az újkori parlamentarizmus politikusai. A jog és humanizmus istenségét detronizálták és helyébe ültették a célszerűséget, a politikai szükségnek nevezett megalkuvást. Határt vontak politikai és magánbecsület között; a szükség parancsával szemben nevetségesnek tartották az eszközök megválogatását: élesen megkülönböztették az elv és a gyakorlat igazságát; és a meggyőződést kormányzati akadálynak deklarálták. Így szorult ki Horváth Boldizsár nemcsak a miniszterségből, hanem lassanként a pártok kereteiből is és végül egészen odahagyta az aktív politika terét.

Mit keresett volna a „politikuskok” közt az egész ember, a harmonikus lélek, aki sohasem akarta szétdarabolni egyéniségét? Hogyan találta volna helyét a meggyőződés nemes fanatikusa ott, ahol a pártok csak a kihasználható anyagot keresik híveikben? Két ízben hallatta csak Horváth Boldizsár újabb szavát. Két nagy alkalommal. A véderő-vita idejében az ellenzéknek, az egyházpolitikában a kormánynak adott hatalmas segítséget, de használni csak a jog eszméjének, a polgári Magyarországnak akart.

Aztán elhallgatott, egészen félrevonult. Szép lelkét megbántották a kor durvaságai, elmenekült az igazi ember egyetlen menedékébe, a szellemek

világába. A múzsával társalgott, a múlt halhatatlan tehetségei vigasztalták és a törhetetlen hit az eszme erejében, aransugarakkal szötte be magányát.

A hétköznapi porban fetrengők, akik büszkék arra, hogy nem tudnak repülni, idealistának nevezték. Igen, az volt és mégis nagyobb politikus a parlamenti fajzatnál, mely a lélek harmóniáját nyűgnek tekinti. Az a korszak, melynek szellemét Horváth Boldizsár keblében hordozta, alkotta meg a modern Magyarországot. Mi csak epigonok vagyunk, e korszak hulladékain élőködünk.

Deák Ferenc, Eötvös József, Horváth Boldizsár tudósok, filozófusok és já emberek egyszerre. Idealisták, de mily magasan állanak a kis ravaszkodók és erőszakoskodók fölött, ők az erkölcs, a szellem és a jog ígét hirdették a népnek, hogy egybeforrjon és békésen haladjon. Igazi nagyok voltak, akik nem kérték kölcsön az állam hatalmát, hogy azzal leplezzék gyengeségüket, hanem lelkük gazdag kincsesházával megajándékozták a nemzetet.

Most itt hagyott minket az utolsó „idealista” is; Horváth Boldizsár nincs többé. Az örök világosság fényeskedik neki, de mi, ah, sötétségben botorkálunk.

Petőfi

– Pesti Hírlap, 1899. július 30. –

(V. V.) A népből származott és a népe lön. Bölcsője a szegény mészáros szűk szobájában ringott és kriptája: a magyar nép lelke. Kevésnek jut ez a magasztos nyugóhely, melyben életre válik a halál. Ide a nép csak megváltót, prófétát és apostolt temet. Így élnek ők tovább; miként Isten nincs sehoh, de mégis ott van mindenütt, eltűnnek, de szellemük melegít és ragyog.

Mi a hír, mi a dicsőség? A hiúság azt hiszi, messzire szárnyal, pedig a távolban erőtlenül a földre hull. Költők, művészek, politikusok, akik úgy gondolják, hogy nevüket, műveiket emlegeti a nép, mind elsápadnának, ha belemennek a nagy embertömegbe. Hányan nem ismerik őket, nem tudják nevüket, nem törődnek törekvéseikkel; a hír, a dicsőség hamar megakad az egymásután következő rétegekben. De van egy sugár, mely áthatol a tömör és sötét tömegen, még rejtélyesebb, mint a fizikusok új sugara: ez a genie, mikor szíve van. Menjetek el a nép egyszerű gyermekei közé és kérdezzétek meg, ki volt Kossuth. Felelni fog és amit nem tud, azt megmondja ösztöne. És kérdezzétek meg, ki volt Petőfi. Dallal felel és áldva említi a nevet.

Miért áldja, miért imádja? Ezt nem fejtí meg az irodalom történése, a mélyreható esthetikus. Goethe, a költészet fejedelmi alakja, és emlékéti most készülődik megünnepelni Németország; de legyen bár ünneplése fényes és hangos, a köznépbbe nem hatoltak el dicsőségének hideg sugarai. De Petőfi él, ott van mindenütt; az egyszerű polgár, a földműves, a munkás átszellemtől nevének hallatára. Mert Petőfi – maga a magyar nép. Az ő lelke, öröme, bánata, sóhajtása, kacagása és haragja csendül meg verseiben. Ez a magyar lélek ritmusokban.

Most értitek, hogyan tudott dalolni forró szerelemről, hogyan tudott pajzánul tréfálkozni, enyelegve gúnyolódni, szabadságról, népjogokról énekelni és megírni felséges harci csatadalait? Hangszere a nép lelke volt és ennek mennyi húrja van; ezért változatos, de mindig igaz, mint maga az élet. Most pacsirtahang, majd mennydörgés.

De eljöttek az irodalmi boncolók és Petőfit szét akarják darabolni. Azt oktatták magas katedráról, hogy két lelke van, az egyikkel dalol, a másikkal politikát csinál. Halhatatlanságot érdemel az egyik, feledést és bocsánatot a másik.

Haszontalan mesterkedés, Petőfi lelke egy, mint a népe Midón hódolat-tal hajtunk térdet emléke előtt, ez nemcsak a költőnek, hanem a szabadság prófétájának is szól, aki lázas, forró szeretettel ölelte magához a népet és Istenen kívül más hatalmat, mint a népfeliséget, el nem ismert.

Haszontalan mesterkedés. A szabadságot dicsőítő dalai ihletnek, bátorí-

tanak, acélozzák izmainkat; az erőnek, az akaratnak, a lelkesedésnek e forrását nem veszi el senki tőlünk. Hiába fáj nektek, hogy a géniének szíve van. Mily nagyszerű tanulság, midőn a lángész az egyenlőséget hirdeti, a népjogot követeli, a kiváltságokat tördeli. Aprók, törpék, szürkék, hétköznapiak, nos, menjetek kiállani, mondván, hogy többek vagytok, mint mi, a sokaság, mikor a lángész felemelt minket magához és testvéri csókot nyomott homlokunkra.

A próféták nem haltak ki a bibliai korszakkal. Az igazi költő, művész és a nemes, tiszta értelemben vett agitátor az újkor prófétái. Ők, akik a népből merítvén erejüket, azt a népnek tisztultan adják vissza. Akik a szellemet, az alkotó geniet független hatalommá teszik, mely soha porban nem fetreng és mint tűzszlop mutatja az igazság ösvényét.

A szuverén szellem, az újkori próféta dicsőítése Petőfi nemzeti ünneplése. Forgassátok verseit. De hol a himnusz, mely személyeknek szólna. A szabadságharc kiváló politikusai sem készítették arra, hogy leüljön lábaikhoz és hárfásuk legyen. Kié az a politika, melyet dalai szolgálnak? Mely párté, mely árnyalaté? A független szellem nem alacsonyult le eszközzé. Önálló és büszke maradt. Senki sem mondhatta magáénak, csupán népe. Alkotásaiban nincs másnak része, minden érzés, minden gondolat az övé, egyedül az övé.

„Tudjátok-e mik vagytok? Az apró napi események mulandó pásztor-tüzei.” így szólt a büszke szellem a magyar politikuskokhoz. Mint lobog ebben a független meggyőződés szenvedélye. Mint hirdeti a magasztos tant, hogy a toll. az irodalom embere nem függeléke a politikának, buta visszhang, mely úgy kiált vissza, amint megrendelik; hanem az örök igazságok, a pártokon túlemelkedő eszmék hirdetője, önálló, meg nem alkuvó és le nem győzhető.

Nézzétek, a szuverén szellemnek egy pillanat ötven esztendő. Mint virul, illatozik, mintha ma nyílt volna ki. Hajlott hátak, hajlékony tollak pillantsatok e csodára. Hány mulandó pásztortűz hamvadt el, de örökkön-örökké ragyog a próféták csillaga.

Szobrot Batthyánynak!

– *Pesti Hírlap, 1899. október 7. –*

(V. V.) Mintha szimbólum volna az, hogy a gyászos októberi napok ötvenedik évfordulóján nincsen többé nyoma a magyar Bastillenak, az Új-épületnek. Ahol egykor szabadságunk hősei sínylódtek a börtönben, ahol kivégezték első miniszterelnökünket, Batthyány Lajos grófot, ott ma nincs többé egy sem a régi kövekből, sok sóhajtás, átok és imádság néma tanúiból. De mintha szimbólum volna az is, hogy a könnytől és vértől áztatott földet rohamosan építik be profán épületekkel és négyszögölek szerint siettek felbecsülni a térséget, melynek minden darabja szent.

Íme, a lerombolt Újépület területének sorsa feltárja helyzetünket. A sötét múltnak vége, az önkény rendszere összedőlt, vértanúinkat immár szabadon sirathatjuk, dicsőíthetjük. De még hiányzik valami kegyeletünk teljességéből. Évfordulókon, emlékünnepeken megemlékezünk a haza szentjeiről, de nem mertünk tiszteletükre mindenütt örök oltárt emelni, mely állandóan hirdesse nevüket és tanúskodjék hálánkról. Budapesten, a fővárosban, csak a temető csendes birodalmában jutott hely a vértanuk emlékének. De bent a városban, ahol a vértanúk által megváltott nemzet élete lüktet, nincs emlék, mely büszkén hirdeté, hogy ötven esztendővel ezelőtt hiába szánta a zsarnokság október hatodikát a halál napjának, mert az a diadalmas feltámadás ünnepe.

Milyen magasztos lett volna, ha az Újépület helyén fákat és virágokat ültetett volna az emlékező jelen és e kertben ott állott volna vértanúink emlékoszlopa, első helyen gróf Batthyány Lajosé. Mily illő lett volna a lemondás a telek-haszonról, midőn azok emlékének áldozhattunk volna, akik le tudtak mondani mindenről, még az életről is. Az a nagy kert, a főváros szívében, a hazaszeretet és népszabadság zárandokló helye lett volna.

De másképp történt. A szentelt földön nemsokára házbért szednek és bűrt árverelnek, mint másfelé. Ám amit még megmenthetünk a kegyeletnek, mentsük meg. Ne engedjük, hogy semmi jel, emlék ne hirdesse a mulatkat. Úgy kellene, hogy a nép minden egyszerű fia ismerje a vértanuk nevét, lelkesüljön példájukon. Erre nem elég az imádság egyszer az esztendőben, erre templom kell, hova minden nap eljárhat a hívő, emlékoszlop, szobor, melyet, minden nap látnak szemeink.

Félszázad múlt el a nemzet és az uralkodóház gyászos viszálya óta. Elég idő arra, hogy elsimuljon minden félreértés és a dicsőség tiszta fényében ragyogjanak vértanúink, akik közt egy sem volt forradalmár, egy sem tört erőszakos felforgatásra, de mind a király esküjét és az alkotmányt védelmezte.

Mi a szobor? A nemzet ércebe lehelt lelke, ha igazi érdemet jelez, jelképe a sirokat túlélő halhatatlanságnak. És vértanúinknak nincs a fővárosban emlékoszlopuk. Van felelős kormányunk, parlamentünk, állam vagyunk, van polgárságunk, mely önkormányzattal igazgatja önmagát és az első felelős miniszterelnöknek, Batthyány Lajosnak, nincs szobra Budapesten. A temetőbe kell mennünk, hogy emlékét feltaláljuk. De a temető csak azt hirdeti, hogy meghalt. Hol a szobor, melynek érce némán és mégis beszédesen hirdeti, hogy él, mert halhatatlan?

Mily rettenetes volna az, ha még a halállal sem fejeződött volna be e magasatos alak tragédiája; ha azt az igazságot, amit az élő hasztalan keresett, még a halott sem találja meg; ha az a vágy, mely egész lelkét eltöltötte, még vértanúsága után sem teljesül s emlékében sem találkozik a nemzet és király a dicsőnek, ki türhetetlenül, végső lehelletéig a béke művét szolgálta, a nemzetnél a koronát, a koronánál a nemzetet képviselte.

Mily tragikum, hogy Batthyáynak vértanúságot kellett szenvednie azért, amit a „haza bölcse” 1867-ben megvalósított. A szabadságharc kezdőpontjától haláláig a nemzet és a dinasztia egyetértésén munkálkodott. Mikor Lamberg tábornokot nevezik ki a magyar hadak főparancsnokának, Batthyány, aki akkor már nem is volt miniszterelnök, mert a király Vay Miklóst bízta meg a kormány alakításával, mindenfelé keresi Lamberget, hogy megnyerje a magyarság ügyének. És mikor a végzet úgy akarja, hogy nem találkozhatok vele, mert Lamberget időközben Pesten felkoncolja a haragos néptömeg, Batthyány Bécsben terem, hogy a kiengesztelődést hirdesse. Mikor már kitört a harc, az ő indítványára ment békeküldöttség Windischgraez táborába. A békét akkor helyreállítani nem tudta sem ő, sem Deák Ferenc, aki társa volt a küldöttségben. Még börtönében is a kibékítés gondolata hevítette. A függetlenségi nyilatkozat hallatára felajánlotta szolgálatait, még akkor is meg akart próbálkozni a feladattal, hátha visszaadhatja a nemzetet a királynak, a királyt a nemzetnek.

Deáknak és Batthyáynak ugyanegy volt az ideáljuk: a nemzet és a korona egybeforrasztása az alkotmányban. Deák szobra a Dunaparton a „kiegyezést” hirdeti. De amíg nem lesz szobra Batthyáynak, csak a „kiegyezés” lesz meg és nem a kiengesztelődést)

Úgy kellene, hogy a parlament, a kormány vegye kezébe a kiengesztelődés emléksobrának megalkotását. Ne reszkessen senki Batthyány ércebe öntött emlékéitől. A halott sem oktat másra, mint az élő, békét, egyetértést, törvénytiszteletet hirdet. Azt az ólomdarabot, mely kioltotta életét, a hálátlanság öntötte a trón leghívebb támaszának. Ötven esztendővel e borzasztó tett után, miért ne nyerhetné el a halott az igazságot, amit egykor megtagadtak tőle, miért ne szakadhatna vége tragédiájának, miért ne törülhetné ki a haláltadó ólomgolyó emlékét a halhatatlanságot jelképező érc?

Így lesz-e? Reméljük. De bármint legyen, nemzetek nem engedhetik meg maguknak a hálátlanság fényűzését, ha lealjasodni, elzülleni nem akar-

¹⁾ 1900-ban indítványt nyújtott be a főváros közgyűlésén, hogy állítsanak szobrot *Batthyány* Lajos grófnak, az első magyar miniszterelnöknek. Ennek a lelkesítő munkának részei ez és a következő cikkek is.

nak. Az első felelős miniszterelnöknek, aki felelősségét vérrel pecsételte meg, felállítjuk szobrát, ha kell, a nemzet filléreiből. Am a szobor akkor egyszerre jelképezi a hálát és a – hálátlanságot.

A „nemes rozsa”

– *Pesti Hírlap, 1900. június 16.* –

(V. V.) Az ércszobor annál szebb, minél régibb, minél jobban fogja meg a nemes rozsa. Budapest ezt az igazságot jól megjegyezte magának és a végletekig követi. Itt már a szobor-tervek is megrozsdásodnak. A hirtelenül fellobbanó lelkesedés gyors munkát végez a gyűjtésben, de felségesen lomha a kivitelben. A dízsírhely után a kegyelet legközelebbi stációja a takarékpénztár. A dízsírhelyben nyugodnak a halhatatlan földi maradványai, a takarékpénztári könyvben kamatoz a kegyelet. És ha néha sürget, kopogtat a türelmetlenség, felhangzik a válasz: „Csak türelem, még nincs elég nemes rozsa az emléken és elegendő kamat a takarékpénztárban.”

Csodálatos, hogy ez a rozsa-elmélet csak éppen szabadságharcunk emlékeinél jelentkezik. Hiszen az élők dicsőítésében olyan mohók, olyan fűgék polgáraink. A díszpolgári oklevelet alig kerülhette el bármelyik hatalmas úr, még Haynauk is volt része benne. Az élőknel megfordul a rozsa-elmélet. Itt a jelszó: Addig tiszteld az „ércnél maradandóbb” érdemet, míg meg nem rozsdásodik, míg nem lesz politikai ócskavas belőle.

A szervilizmus át és átjárta a budapesti polgárság vezető rétegét. Élelmes csillagvizsgálók ők, akik szemüket egyre a földi csillagokra meresztek. Mi legyen a jövőndő? E csillagok járásából olvassák. Mit tegyenek, mit merjenek, erre a magasból jövő sugaraktól várják a választ. Néha bámulatosan szép dolgokat csinálnak. Az ember szinte elámul, hogyan jut hozzájuk a nemes felbuzdulás. A magyarázat: a csillagok járása. Onnan olvasták ki az engedélyt a jóra, a felpezsdülésre. Mert szabadsághősök is tudnak lenni, ha kiadják nekik napiparancsban. Fáklyát is ragadnak kezükbe, tüntetésre is képesek, ha megjött erre a koncesszió.

Milyen imponáló volt Budapest, mikor Kossuthot temette. A beavatottak tudják a rejtély nyitját. A kormány mérsékelni akarta a hivatalos Magyarország és a nép bántó ellentétét. Erre a szerepre volt jó Budapest.

És mert szerepet játszott csak, de nem szabad lelke bontotta ki szárnyait, érthető mindaz, ami a temetés után történt. Érthető a Kossuth-szobor tervének elaltatása, a gyűjtött pénz szorgalmas kamatoztatása, az adakozók akarátának, igen, ki kell mondani, kijátszása. Joggal vitte Rátkay László ezt az ügyet a képviselőház elé. Budapestnek intelem kell, mert a maga kezdeményezéséből csak – reszketni tud.

Nyolcszáz ezer koronánál több gyűlt össze a Kossuth-szoborra. A magyar nép adta össze ezt a pénzt, mert hiszen főuraink, főpapjaink tüntettek távollétükkel, ők, a nagy urak, megmutatták, hogy „azé a haza, akié a föld”, – de nem azé a hazafiság.

Mit szóljon az a magyar nép, mikor Budapest, mely már 1897 óta kezeli a szobor-alapot, egyetlen lépést sem tesz a kegyeletes terv megvalósítására, Hogyan értse meg, hogy Budapest a nemzet nevében hazahozza Kossutfi hamvait, rendezí temetését, de emléket berakja a takarékpénztárba? Ezt a rejtélyt csak a városházi szélbaliak értik meg, akik sügerték már sok utcakövezést, nem egy telekszabályozást, de nem értek rá számonkérni Kossuth Lajos szobrát.

Rendszer Budapesten a szobortervek eltüntetése. Közadakozásból összegyűlt a szabadságharc-szobor alapja. De ki hallott erről a szoborról? Ki tud a pályázat kiírásáról? Ellenben a nemes rozsa olyan jól működött, hogy a szobortervből máris kirágtá a „harcot”. Már csak a „szabadság-szoborról” beszélnek. Arról a szabadságról, mely egyaránt szép és dicső eszme a csöndes ócéánnál és az északi sarkon, de nem emlékeztet 1848-ra.

Mi lelte ezt a fővárost, mely 1848. eseményeinek köszönheti, hogy fővá-

rossá lett, hogy didereg, reszket, mihelyt a szabadságharcról van szó? Legutóbb a megboldogult Atzél Béla báró adott be a közgyűlésen indítványt, hogy Batthyány Lajosnak, az első alkotmányos miniszterelnöknek, nemzeti mozgalom segítségével állítson szobrot Budapest. Mi lett ezzel az indítvánnyal? Nyolc hónap telt el azóta, de nem hallottunk arról, hogy a tanács vagy a bizottságok tárgyalták volna. Nincs pénz erre a célra, mert nem maradt a budai vigadó felépítése, a párisi kéjutazás és a „Budapest in Wort und Bild” kiadásai után? Jól van. De halljuk a feleletet nyíltan.

Szabadságharcunk mutatott be minket Európának. Ahol becsülnék minket, ezért becsülnék És ha az idegen ide téved, mit mutathat majd neki Budapest nemsokára megszámozott „idegenvezetője?” Keresni fogja szabadságharcunk polgári és katonai hőseinek emlékszorait, a dicső tettek és a gyászos napok emlékét, de nem találja. A honvéd-szobor és Petőfi szobra a két momentum, mely nem bujt el a temetőbe és 1848-ra emlékeztet. Több nincs. És látni fogja az Újépület megszentelt helyét, melyet beépítettek bérházakkal. Itt rogyott össze Batthyány Lajos gróf a zsoldosok golyóitól; de elmultak a zord napok, ma itt a háziurak stájerolnak ...

Ne beszéljünk a nagy nemzetek büszke és bátor fővárosairól. De nézzétek Tirol, a kis tartomány székhelyét, Innsbruckot. Minden kö Hofér András emlékét hirdeti. A ligetben ércből öntött emlékszobra. A templomokban márványtáblák örökítik meg a harcosok neveit. A kirakatokban képek, emléktárgyak mind a „szabadságharcról” beszélnek. Még a hosszúnyakú porcellánpipán is Hofér képe díszel, az van a gyermekek játékaiban, az a mulatóhelyek falain. Pedig mi volt ez a „szabadságharc?” Ragaszkodás az osztrák szabadsághoz. Kik voltak a vezérek? Naiv, egyszerű emberek.

És nálunk a fővárosban nincs szobra Kossuthnak, nincs Batthyánynak, nincs a szabadságharc vértanúinak. Mi elrejtjük dicsőségünket, múltunk ragyogását és szent emlékeinket ellepi a rozsdá.

„Az élő szobor”

– *Új Század, 1900. november 4. –*

Habent sua fata – monumenta . . . Nálunk minden szobornak fátuma, története van. Szerencsésnek kell lenni még a halálban is. A halhatatlan nagyságból nem emelkedik ki önmagától szobor, az élő epigonok protekciója nélkül nem juthat be senki a magyar Pantheonba.

Meghalt Kossuth. A magyar nép hihetetlen lelkesedéssel rakta össze filléreit. De előtérbe tolakodtak s szobor-bizottsággá alakultak azok, akik száműzték lelkükből a száműzött tanait. Rátették kezüket az összegyűlt pénzre és Kossuthnak nincs szobra, nem is lesz, míg a szervilizmus meg nem kapja az engedélyt, hogy immár készülhet a monumentum, többé nem veszedelmes, nem hirdet „forradalmi” tanokat.

Petőfi szobrának elsikkasztásával elkéstek. Erre a szoborra is a nép adta össze filléreit; a magyar nép, melyet a halhatatlan dalnok oly forrón szeretett. Mit tehettek hát egyebet? Eldugták a szobrot a dunaparti kofák közé, a görög templom elé. Szerencsére megcsinálták a vásárcsarnokokat és így Petőfi érkeze többé nem a jó néniket szólítja „talpra”.

Batthyány volt az első felelős miniszterelnök. Hú királypárti és az alkotmány törhetetlen bajnoka. Vértanúhalált szenvedett. A győzelmétől lerészegedett abszolútizmus agyonlövötte. Hol van a szobor, hogy hirdesse a nemzet emlékezését? Az Újépület helyét siettek beépíteni. Ott lesz nemsokára a tőzsde fényes palotája. Csak rajta, kőművesek, dolgozzatok! Építsetek bérházakat a vértanuk véréből áztatott térségen, hogy az abszolútizmus szégyenét, a nemzet dicsőségét eltakarják.

Október hatodikának ötvenesztendő évfordulója felszínre hozta a Batthyány-szobor tervét. Az elhunyt Atzél Béla báró indítványt is adott be e tárgyban a budapesti törvényhatósághoz. A demokraták szerény adományaikkal meg is indították a gyűjtést. Atzél Béla meghalt, indítványa eltűnt. A napi

sajtó pedig a tervet az első perctől fogva agyonhallgatta, ahelyett, hogy felkarolta volna. Egyetlen lap sem szólította fel olvasóit az adakozásra. Pedig a szobor-terv kezdeményezői elég óvatosak voltak, háttérben maradtak és egy érzőlelkű mágnást állítottak előtérbe. De Batthyáynak nincs protekciója és enélkül még a halhatatlan halott sem boldogul e hazában.

Ó, Andrássy Gyula gróf szerencsésebb. Róla Budapest legszebb útját nevezték el. Szobra nemsokára állni fog és lóhátról hirdeti a nemzetnek, hogy nem jó vértanúnak lenni. Ha Batthyányt is csak „in effigie” érte volna a halál, talán ideje lett volna kiengesztelni a legfelsőbb hatalmakat és a szervilis nemzedék merészkednék arra emlékezni, hogy ő volt az ország első miniszterelnöke.

Mily szerencsétlen nemzedék vagyunk! Szobraink a gondolkodóban *nem* enyhülést, hanem fájdalmat keltenek. A hiányzókra kell gondolnunk a Pantheon korrupciójára és lelkünket égeti a kérdés: Mi lesz abból a társadalomból, mely még a halál után sem ismer igazságot, a halhatatlansághoz is üzér kezekkel nyúlka és korrumpálja a temetőt?

Most újra szobor-mozgalom van Magyarországon. Mit szóljunk hozzá a keserű tapasztalatok után? Kit protegálnak az élő kicsikék, ki az, kit hamis kegyelettel emlegetnek?

A „Szózat” költője, a nemeslelkű, a jó magyar, a népet szerető, az ihletett költő, Vörösmarty Mihály. Meghalt 1855-ben. Rut hálátlanság, hogy ennyire elfeledték és Budapesten nincs ércemléke, méltó szelleme nagvságához.

Meghalt 1855-ben. Hát azóta a hangos szavú hírlapfejedelmek nem vették észre, hogy a költő-fejedelemnek nincs monumentuma? Most fedezték föl Vörösmarthyt, vagy most hálátlanságukat? Miért hallgattak? Miért nem szervezték mozgalmukat?

Mily fájdalmasan tódul fel a profán felelet. Széll Kálmán, a halhatatlan költő veje. Ezért lát ma a szervilizmus, mely 45 esztendeig vak volt. Kacagató tragikum, mely égbekiált, – a „Szózat” költőjét észreveszik, nem verseiért, felséges gondolataiért, hanem azért, mert – após.

Szobor. Az csak egy van, az „élő szobor”. Nem az, melyről a költő dalolt. Az „élő szobor” a hatalom. Az előtt görnyed szerencsétlen polgárságunk. Attól várja a földi üdvöt, a boldogságot, a kitüntetést. A monumentum a holtak rendjele lesz. Csak az pályázhat reá, aki életében jól viselte magát. Az élő kicsinyek lefoglaltak immár maguk számára mindent, még a – halhatatlanságot is.

V. V.

Atzél Béla báró

– *Új Század, 1900. április 1. –*

Őszinte, önzetlen, igaz ember költözött el az élők sorából. Mágнас volt; más volt az életcélja, mint a mienk: más ideálok hevítették, de a jót akarta, önérdek sohasem vezette, esztét, munkáját egészen embertársainak szentelte.

A politika problémái távol estek tőle. Egészen a „társaság” embere volt. Nem mindennapi szellemét, rendkívül mozgékonyosságát, diadalmas szeretetreméltóságát az a cél vezette, hogy egybeforrassza a magyar társadalom felsőbb rétegeit, összehozza a „kitűnőségeket” tekintet nélkül a születésre, rangra, felekezetre. Ő azt hitte, hogy ez demokratikus munka. Tévedett, de a légkör, melyben nevelkedett, menthetővé, érthetővé teszi tévedését. A demokrácia nem „társasági” fogalom, győzelme nem a körül forog, hogy egybeforrt-e a legfelsőbb tízezer. Többről van itt szó, az a kérdés, hogy kié az állam, ki irányítja működését, kié a hatalma?

Sokáig félreismerték. A mágnásgó megtestesülését látták benne, akiben sokkal több volt a szív, a szeretetreméltóság, a fesztelenség, semhogy gögös lehetett volna. Kereste az érintkezést a társadalommal, a sajtó, a kultúra munkásaival és mindjobban kifejlődött benne a hasznos ember, a szerencsés kezdeményező alakja, akire olyan szükség van ebben a mi rendi társadal-

munkban, mely csak a mágnások lobogója alatt induló mozgalmakhoz szeret csatlakozni. Kezdetben habozó és ingadozó szabadelvűsége mind határozottabban bontakozott ki és élete utolsó szakában valóságos fanatizmussal küzdött a maga köreiben a társadalmi egység gondolataért. Igazi veszteség, hogy ily korán távozott el. Impressziókra hajló, finom, fogékony lelke már kezdte észrevenni, hogy milyen súlyos fogyatkozásokban szenved társadalmi életünk. A töredékek helyett, mik itt maradtak utána, talán egészét, becsesét alkothatott volna, ha nem sújtja le hirtelen a halál.

Aki nem ismerte személyesen, csak ferde képet alkothatott róla. Akik ismerték, látták mennyi kedély, lelkesedés, tiszta szándék van e ridegnek,, gögősnek híresztelt emberben. A véletlen engem is összehozott vele néhány alkalommal és e pillanattól fogva megszerettem. Mágнас pajtásai nem fájlalhatják őszintebben halálát, mint én, aki ellen egyszer egész rőpirat arzenáljával szállott síkra.

A kaszinókról írtam vezércikket. Fejtegetéseimnek az volt a lényege,, hogy ne csináljanak a kaszinókból társadalmi akadémiákat, ne tekintsék azokat politikai tényezőknak, hadd tegyenek, vegyenek kedvük szerint. Közben néhány ironikus megjegyzést tettem Atzél Béla külföldi vásárlásairól, amelyekről a sajtó hasábos tudósításokat hozott.

Erre a cikkre felelt Atzél Béla, Rőpirata szikrázott a szellemtől és igazi írói képességre vallott. Feltűnt mindenkinek, mert írói vénáját még nem ismerték. A tisztes irodalmi polémia hangján válaszoltam a briliáns támadásra, megvonván a határt a társadalmi és a „társasági” törekvések között. Ez az alkalom hozott össze a báróval. Tagja volt a városi képviselőnek, de alig járt be a közgyűlésekre. Most, a polémia befejezése után bejött és szeretetreméltó módon bemutatkozott. Tőviről-hegyire elmagyarázta terveit, feltárta szándékait. Nem győzött meg, de lefegyverzett. Személyének varázsa lehetetlenné tette, hogy valaha egyetlen sort is írjak ellene.

Másodszor a Batthyányi-szobor ügyében kerültem vele össze. Az október hatodikai városházi gyászünnepen megpendítettem a Batthyány-szobor eszméjét. Az ügyet felkarolta a demokrata-kör és másnap szerény gyűjtésének eredményét már tudomásul vette a nyilvánosság. A következő napon váratlanul felkeresett Atzél Béla báró. A terv tetszett neki és késznek nyilatkozott az akció megindítására. De a szobor gondolata nem elégítette ki; az akciót össze akarta kapcsolni kedvenc eszméjével, a „társaság” összeforrasztásával.

– Nagyszerű alkalom volna e szobor, csak meg kell az alkalmat ragadni. Azt szeretném, ha a gazdag zsidók járnának elől a gyűjtésben. Ez; nagy segítség volna nekem. Azt mondhatnám a mágnásoknak, lássátok, a zsidók hazafiasak, ők kezdik a gyűjtést a főúr és vértanú szobrára. Akkor aztán a mágnások is adakoznának és bevennék a társaságba a művelt, hazafias zsidót. Lássá, én tudom, hogy a zsidók hazafiasak. Itt van a kabátomban Bernstein Béla könyve. „A zsidók a magyar szabadságharcban”. Ezt szoktam felolvasni az én embereimnek, hadd lássák hány zsidó vértett a magyar szabadságért.

Így szólt a báró és élénk okos szemei a lelkesedés tüzeiben égtek. Sajnáltam, hogy hevét le kell hűtenem. Elmondtam neki, hogy terve kivihetetlen, hogy én zsidó szempontokat nem ismerek és nálam rossz helyen kopogtatott. Elmagyaráztam neki, hogy gazdag zsidók csak felsőbb jóváhagyásra mennek akcióba és az én nevem előttük csak árthat. De Atzél Béla szerelmes volt tervébe. Néhány férfit neveztem meg tehát, akik akciójában hasznára lehetnek.

Néhány nap múlva belátta, hogy igazam volt. Süket fülekre talált. A vértanukat még mindig nem merik nálunk egész szívvel ünnepelni, reszketnek a magas tekintetektől. Kívánságára a Park-Klubban kerestem fel. Véletlenül éppen ott volt akkor ebéden a meiningeni fejedelem és kísérete, aki Budapest nevezetességeit szemlélgette. Atzél Béla bárónak is részt kellett volna vennie az ebéden, de megbeszélésünk miatt lemondott. „Lássá, – jegyezte meg mosolyogva – becséréltem a fejedelmet egy demokratáért.”

Ekkor határozta el, hogy indítványt nyújt be a városnál a Batthyány-szobor létesítésére és nyomban átadott nekem ezer forintot a szobor céljaira. A mozgalom azóta elaludt, úgy mondják, felsőbb intelemre. De ha valaha meglesz a vértanú miniszterelnök szobra, a krónikásnak meg kell állapítania, hogy egy nemeslelkű, hazafias mágnás és szerény demokrata polgárok adományozták e célra az első összeget.

„Atzél Béla bárót a Park-Klub csarnokából viszik utolsó útjára. Körülötte barátai, akik siratják a jó embert, igazi barátot, kedves társalgót, erélyes vezért. Nem a mi halottunk, nem tolakszunk a gyászoló közönséghez, de ne vegyék rossz néven, ha mi is őszinte könnyet ejtünk ravatalára.

V. V.

II.

MAGYAR PROBLÉMÁK

A magyar paraszt

– *Pesti Hírlap, 1897. február 16.* –

(V. V.) Végre kezdik észrevenni azt a kincset, mely eddig ott hevert a sárban. Ha nem is több, legalább beszéd-téma lesz a magyar parasztból. Végre nemcsak a nagy urak panaszait halljuk a földművelési tárca vitáiban, akik a maguk javára akarják kiaknázni az államot, hanem szó esik a földművesről és a földművelő munkás sorsáról is. Bizonyos kényszer-bölcsesség kezd' kifejlődni szociális politikánkban. Egy ideig abból a mondásból élőködtünk, hogy Magyarországon nincs szociális kérdés. Mérgelődtünk azon, hogy miként merészkednek mégis egyesek szocializmusról beszélni. Egyszer aztán felébredtünk arra, hogy a szocialista agitáció átcsapott az ipari termelés teréről a földművelésre is. Így vettük észre a parasztot, aki sovány jövedelemmel, egyszerű igényekkel, nyugodtan végzi munkáját és egész büszkeséggel „polgár-embernek” vallja magát.

Látjuk már a parasztot, mert muszáj látnunk. Íme a parasztságnak az a része, melynek bármily csekély földje van, ragaszkodik a hazához, él-hal a nemzeti eszméért, tényezője a rendnek, bástyája a szabadságnak. Csak a proletárok zúgolódnak, akik másnak földjét művelik. Zúgolódnak még akkor is, ha jövedelmük több, mint a maguk kis földjét művelő földműveseké. Tallián Béla, az alföldi viszonyok alapos ismerője, számszerű adatokkal bizonyította be ma a képviselőházban, hogy átlag a nyolc holdas gazdák sorsa rosszabb, mint a földművelő munkásoké. Miért van ez így? A szónok megelégedett azzal, hogy e jelenséget konstatálja és ebből fegyvert kovácsoljon a földművelő munkások ellen. Pedig a dolog kutatása igen érdekes és tanulságos, mert így akadunk arra a gyökérre, amelyből az orvosság készül. A jelenség csak párja annak a helyzetnek, melyre az ipari termelés és a forgalom területén is ráakadunk. Az önálló kisiparos és az önálló kiskereskedő jövedelme sokkal rosszabb, mint az iparossegédké, gyári munkásoké és kereskedelmi alkalmazottaké. Mégis a fennálló gazdasági rend hívei és távol állnak a szocialista irányzattól. A tulajdonnak, bármily csekély legyen, a társadalmi rendet biztosító hatása van és a függetlenség kipótolja a jövedelem sovány-ságát.

A gazdasági élet összes terein az első feladat tehát a kis egzisztenciák, a kispolgárok védelme. Ennek a rétegnek nemcsak gyengülnie nem szabad, sőt egyre terjeszkednie kell lefelé. Ha a kispaszták, kisiparosok, kiskereskedők elpusztulnak, nincs az a hatalom, mely a szocialista kérdés veszedelmes kiélesedését megátolja. A görgeteget nem tartóztatják fel mesterséges gátak, vad' robajjal áttör az minden akadályon; de ha erdő van a hegyoldalon, a fák

mélybenyúló gyökerei szelíd hatalommal legyőzik. Minél több ember maradhasson és lehessen a maga ura: ez a szocializmus terjedésének legnagyobb akadályja. Ha ezt elérni nem tudjuk, hasztalan segítünk: az ipar, a földművelés és forgalom munkásain. A harc a bérmunkás és a munkaadó között örökévaló lesz, mert ez az egyén nagy függetlenségi harca és a bérmunkások osztályának folytonos, akadálytalan szaporodása végre is ennek az osztálynak szerezne meg a diadalt.

A magyar parasztság felkarolása immár nemcsak nemzeti és demokratikus érdek, hanem az individualista társadalmi rend biztosítója is. Benne nemcsak a magyarság erejét és a polgárság zömét, hanem a gazdasági rend alapjait is védelmezzük. Meg kell ijednünk, hogy ezt észrevegyük. A magunk önzésének kellett működnie, hogy az ő javára is gondoljunk.

Ami eddig a parasztságért történt, az édes kevés. Hogy művelési rendszere okszerűbb legyen, hogy olcsó hitelhez juthasson, hogy termékeit ne kelljen potom áron eladnia, hogy váratlan csapások össze ne törjék; történt-e nagyobb szabású munkálkodás e célok elérésére? Elméletben a szép tervek egész sokasága keletkezett, de a gyakorlati életben a parasztság magára hagyatva kénytelen megküzdeni a viszonyokkal, a nehézségekkel. Hogy mégsem gyengült, ezt szorgalmának, igénytelenségének és józan eszének köszönheti. Uzsorás-hitellel, primitív gazdálkodással, a közvetítő kereskedők által kizsákmányolva, csodálatos módon mégis tartotta magát, sőt nagyobb mértékben hódított volna is, ha a latifundiumok és kötött birtokok nem állják útját terjeszkedésének.

Ezt az őserőtől duzzadó, hatalmas alkotó erejű osztályt fentartani és gyarapítani a magyar gazdasági politika legelső feladata. E feladat mellett eltörpülnek a többiek. Demokratikus agrárizmust csinálni a reakcionárius agrárizmus ellen, segíteni a földműves válságos helyzetén, de olyan módon, hogy a kicsinyek és gyengék vegyék hasznát, ne pedig a nagyok és erősek: ez a probléma. Hogy konkrét példával éljünk, bűn volna a földadó leszállításának igazságos követelését akként megvalósítani, hogy ebből a latifundiumok urai is hasznot merítsenek. A leszállítás demokratikus agrárpolitika mellett csakis a fokozatos kulcs elve alapján történhetik. Nincs semmi ok arra, hogy a nagybirtok is élvezze a leszállítást, sőt a progresszív földadó, bármily szörnyűnek is találják elméleti szörszálhasogatók e gondolatot, a helyes földbirtok-megosztás egyik hatásos tényezője, mert általa a fejlődés természetesen a kis- és középbirtok irányában halad.

Megtartani azt, ami megvan, de egyúttal szaporítani is a földműves kispolgárok osztályát az eddigi proletárok apasztásával; e feladat csakis a nagybirtok túlságos terjeszkedésének meggátolásával ég a kötött birtok felszabadításával végezhető. Bámulatos könnyelműség, hogy éppen a mi korunkban szaporodtak el a hitbizományok és éppen az agrár-szocializmus fellépésének idején becézgeti a nagyméltóságú királyi Kúria bölcsessége a holtkéz birtokszerzési képességét. A középbirtokos osztály, mely a legsúlyosabb helyzetben van, hiszen az állami terhek mellett törvénybe nem irt, de önként viselt nagy társadalmi terhek nyugosznak vállain, már a maga érdekében is kényszerülni fog a nagybirtok részleges elaprózását és a kötött birtok felszabadítását propagálni. A földművelő proletárok mozgalmát a nagyurak nyugodtan nézhetik, ők jövedelmüknek legfeljebb egy tört százalékát veszthetik el bármilyen bérmozgalomnál; de a középbirtokos ilyen mozgalmat ki nem bír. Tapasztalati tény, hogy a proletariátus mindenütt a középosztályt kívánja elsősorban áldozatul.

Nemcsak az állam és a közalapítványok földjeit kell tehát telepítésekkel és apró bérletekkel felaprózni, mint azt ma a képviselőházban Semsey László okos beszéde követelte, hanem az egyházi javaknak, a hitbizományi és egyéb nagyúri ingatlanoknak is be kell állniok a szocialista béke védelmi csatarendjébe. Ha ez önkéntes utón nem lehetséges, módot kell rá találni, hogy megtörténjék a kényszer erejével. Tudjuk, hogy a kisbérlet osztályának ki-fejlődése újabb természetű bajokra vezetne, hiszen Anglia legnagyobb gazda-

sági betegsége az írlandi bérlők kérdése. De a bérlő már több, mint a bér-munkás proletár és a bérlők harca rendszeresen azzal végződik, hogy állami segéllyel sikerül megszerezniök hosszú időre bérelt földjüket.

A szabadelvűségnek nálunk az a hibája, hogy sokáig nyugati mintákat utánozott, ahelyett, hogy a reális magyar viszonyokat tartotta volna szem előtt. Nyugati példára a városokat tartotta minden szabadság várainak és a földműves lakosságban konzervatív tényezőt látott. Innen a parasztság elhanyagolása. Pedig a város és a földműveslakosság megkülönböztetésének nálunk annál kevesebb az értelme, mert igazi magyar városaink nagyrészt paraszt-városok. És érdekes, hogy éppen ezek a városok a polgári szellem. önérzet, áldozatkészség és szabadságszeretet fészkei. A rendi társadalom bukása után felszabadult rétegek közül a parasztság maradt a leghívebb ahhoz az eszméhez, melynek szabadságát köszöni. A régi városi polgárság és a zsidók vezető elemei a nemesség hajszolásában és a rendjel-vadászatban lihegnek, izzadnak, mikor a paraszt mellét veri, hogy ő a polgár. Ha lesz valamikor erős magyar demokrácia, az nálunk, mint a skandináv államokban, a parasztságban keletkezik. Amit a magyar parasztság arisztokratikus hajlamáról beszélnek, csak erősíti nézetünket. Hiszen az arisztokrácia nem egyéb, mint zárt körök demokráciája és a demokrácia nem más, mint az öszszesség arisztokráciája. A magyar paraszt büszkesége, önérzete mutatja legjobban demokráta felfogását. Aki a magyar parasztságot óvja s gyarapítja, az nemcsak a magyarságot és a társadalmi békét, hanem a demokratikus haladást is szolgálja.

A középosztály

– Pesti Hírlap, 1896. június ^x) –

(V. V.) Igaz-e, hogy egykoron Deák Ferenc nem fogadta el Zala vármegye mandátumát? A mai nemzedék szinte hihetetlennek találja ezt. Mi látunk férfiakat, akik könnyelműen kockára vetik vagyonukat, csakhogy bejussanak a képviselőházba és látunk másokat, akik prédául dobják oda meggyőződésüket, politikai jellemüket, csakhogy mandátumhoz férjenek. Egyre kevesebb híve lesz közöttünk annak a magasztos filozófiai felfogásnak, hogy nem érdemes a politikában élni, ha az ember nem a maga kedve szerint él; nem érdemes a fórumra kiállni, ha az ember ott mások akaratát szolgálja vagy porba vágódik a tömeg előtt. És egyre kevesebben értik meg, hogy az igazi politikai képesség és erő nem enyészik el meddően a nemzet életében, ha nem is tudott mandátumra szert tenni és a voksok hátán felemelkedett üresség sohasem lesz érték és erő.

Hivatal, pénz és mandátum: ezt kergetik a középosztály nagy rétegei. Hivatalt nem azért, hogy a köznek szolgáljanak, hanem hogy kitarassák magukat. Pénzt nem azért, hogy segítségével függetlenek legyenek, hanem hogy minél több kéjt élvezzenek. Mandátumot nem azért, hogy tudásukat, eszüket, jellemzilárdságukat felajánlják a hazának, hanem hogy magasabb társadalmi kategóriába jussanak, vagy jobb üzletet csináljanak. A magyar középosztály klasszikus világnézlete porladozik. A szabad természet vizsgálásában felnövekedett szabadságszerető vidéki birtokos és a humanisztikus műveltség-től áthatott lateiner alkották ezt a világnézetet. Kihalófélben lévő faj. Agrárgyerekek és stréberek születnek helyükbe. És az új polgári elemek, ahelyett, hogy erényeikkel kiegészítették volna a régiek erényeit, mohón utánozzák azoknak elfajzását, csakhogy hozzájuk méltók legyenek.

Nem vagyunk a múlt idők elvakult magasztalói. Ismerjük a rendi Magyarország vétkeit és fogyatkozásait. De a harmincas és negyvenes esztendőök fölséges reformkorszaka milyen magasán állott a mi korunk felett,

*) 1896 nyarán Ugron Gábor beszédet mondott a képviselőházban, amelyben a középosztály hanyatlásáról beszélt. Ekkormondotta Ugron az azóta szállóigévé lett kifejezést: *Szegény nép, romlott intelligencia.*

mennyi kötelességtudás, mennyi erkölcsi felelősségérzet volt az akkori szereplőkben. Mennyire becsülték a tudást, tapasztalatot még az ellenfélben is. Az ostoba üresség és tudatlanság lehetetlen volt akkor a politikában. A kalandorokat száműzte a politikai küzdőtérrel a lelkiismeretesek egyetértése. Az alsó táblán a nemzet színe-java jelent meg. A megye nevére szőlítették meg a követet és minden megye becsületbeli kötelességének tartotta, hogy legtöbbet érő fiát küldje fel az országgyűlésre, azt, akit ismertek; aki már odalenn a megyéjében megmutatta, hogy a magas polcra méltó. És bár akkor a megye utasítása szabta meg a követ politikájának irányát, nem akadt valamirevaló ember, aki meggyőződése ellenére akarta volna megtartani a mandátumot. Ebben a korszakban utasította vissza Deák Ferenc Zala vármegye követi tisztét. Igaz-e, kérdik a mandátum-düh örültséi, akik éjjel-nappal bújják a térképezés kerületük viszonyaihoz szabják taktikájukat?

Azokban a társadalmakban, ahol nincs klerikalizmus és arisztokrácia, a középosztály vezető szerepének megsemmisülése nem olyan veszedelem, mint nálunk. A polgárság uralma ott egy pillanatig sem forog kockán. A szabadság eszméje legfeljebb zavaros lesz, de el nem pusztul. Ám mindez másképp van nálunk, ahol a rendi Magyarország elemei még ott vannak alkotmányunkban is, és a klerikalizmussal szövetkezett arisztokrácia csak nemrég megmutatta, hogy milyen erő kifejtésre képes. Nálunk a középosztály vezető szerepének megdöntése mindaddig, míg a rendiesség tényezői teljesen el nem buktak, a szabadelvűség megdöntése. Csak a középosztály vezetése alatt képes a nemzet megmérkőzni a feudális és klerikális nagyurakkal. Az artikulátlan tömegek erre képtelenek. Aki pedig a tömegek gyűlöletét a középosztály felé irányítja, de feledékenységből és szórakozottságból mindig elfeledkezik egyúttal a rendiesség tényezőire is rámutatni, az ne vegye rossz néven, ha gyanakvással néznek az ő „monarchikus demokráciájára”. Ausztria közeli példája gyanakvóvá tett minket minden demokráciával szemben, mely a középosztály holttestén keresztül akar diadalra vergődni.

Nem a középosztály elbuktatására, hanem erkölcsi erejének növelésére van szükség. A képviselőház ma a középosztály képvisellete és ha a középosztály hanyatlott, a rossz példát képviselétől kapta. A rövidlátók és szenvedélyesek szerint természetesen mindennek a kormányok az okai. Mi pedig azt mondjuk, legyen bármilyen erőszakos és rossz kormánya valamely országnak, amíg az ellenzék tiszta erkölcsökkel teljes, a társadalom is ép, romlatlan.

A középosztály vezető szerepének megszűnnie nem szabad, de a középosztálynak meg kell tisztulnia. Erre csak a pártok egyetértő működése képes. Tiszta közélet tiszta társadalmat teremt. És a választási reformnak olyannak kell lennie, hogy általa a középosztály vezetni be a politikai életbe az eddig kizárt rétegeket és ezeket szorosan magához csatolja. A reform által a középosztálynak kell új erőt nyernie a rendiesség tényezői ellen, nem pedig azoknak új szövetségeket a középosztály ellen.

A középosztálynak tehát nem szabad elleneznie a választói jog kiterjesztését, hanem ellenkezőleg, az eszmét fel kell karolnia. A magyar középosztály nem esik abba a hibába, hogy maradisággal elriassa magától a nép széles rétegeit. Meg fogja alkotni a választási reformot, de nem ellenségeinek, hanem önmagának. Megtisztulva és erőben növekedve, akkor arat majd végleges diadalt ellenein.

Lateiner-hivatás

– *Pesti Hírlap, 1898. szeptember 6. -*

(V. V.) A hajdan büszke lateiner szellem már csupa foszlány. A szabad foglalkozások egykor tiszteletet adtak és könnyű kenyeret. Most mindig kevésebb lesz a tisztelet és keservesebb a kenyér. A kor uralkodó iránya, a kapitalizálás, a szabad foglalkozásokat két oldalról támada meg. Összetörte erkölcsi talapzatukat, mert ma az anyag a bálvány és a pénzcsinálás virtuózai

az igazi honoráciorok. A szegénysorsú lateinerből kényszeralak lett. Nem látják többé benne a tudomány felségét, csak az éhenkórászt. És a kapitalizálás a szabad foglalkozások jövedelmezőségét kis darabokra törte, mert akinek nincs tőkéje, csak pusztá diplomája, az a versenyben megállani képtelen és még a tudás teljességének megszerzésében is megakad.

A lateinerség csinálta a szabadelvű államot. A szabad foglalkozások emberei hirdették és propagálták eszméit. Azt hitték, ez az ideál boldogságot biztosít mindenkinek, miként boldoggá tette a lateinerség kis köztársaságát a rendi állam korszakában. Szabad kutatás, szabad verseny: ez volt az orvosság, amit ajánlottak. Győztek, de diadalukkal súlyos sebet vágtak önmagukon. A felszabadult gazdasági erők nagyszerű versengése átalakította a társadalmi felfogást, a tőkék sohasem sejtett kifejlődéséhez vezetett és a lateinerséget, mely a rendiség tényezőivel szemben a nép által tisztelt és bálványozott osztályt képezett, letaszította az újonnan keletkezett és a szabad verseny segítségével meggazdagodott rétegek alá.

A lateinerség egykor szegény származású ember biztos hágcsoja volt az emelkedésre. A rendi társadalom uralkodó rétegeiből ritkán adta magát valaki a szabad foglalkozások gyakorlására. A nemesség gazdálkodott, hivatalt vállalt, vagy katonáskodott. A lateinerség már származásában egységes volt és tovább is az maradt. Nagy vagyoni különbség a szabad foglalkozások emberei között nem volt és ki sem fejlődhetett, mert a kapzsiságot, a vagyonhalmozást a tudományos pálya céljaival ellenkezőnek tartották.

Mindez megváltozott, mikor a lateinerség által hirdetett szabadelvű állam megdöntötte a rendiséget. A felszínre törő gazdasági irányzat világossá tette, hogy a szabad foglalkozás vagyont is adhat; így mindjobban háttérbe szorult a tudomány és előre tolokodott az üzlet. Megszűnt a lateinerség egyenlősége a származásban, a vagyoni állapotban. Az új társadalomban szegények és gazdagok fiai egyaránt ráléptek a lateiner pályákra és aki mögött háttérül ott volt a tőke, az a versenyben legyőzte a szegényt. Az aránytalan jövedelem-megosztás súlya ránehezedett a szabad foglalkozásokra is. Itt is képződtek latifundiumok, itt is kifejlődött a proletárság. A dúsgazdag orvostanár, aki évenként hatvanezer forintot keres és a szegény falusi orvos, aki néhány száz forintból tengődik; az üzérkedő, vagyonával és befolyásaival dolgozó ügyvéd és a kínlódo, tengődő kartársa: ezek a kapitalizált lateinerség kiáltó ellentétei.

Aki gyökerében látja a szabad foglalkozások bajait, az nem csodálkozik, ha újabban egyre szaporábban hangzanak fel a panaszok a lateinerség köréből. Az orvosok és ügyvédek gyülekezéseim most mindig a kenyérférfés van az előtérben és néha kétségbeesett terveket hangoztatnak a fenyegető katasztrófa elhárítására. Ilyen volt a „numerus clausus” az ügyvédeknel, íme, a szabad foglalkozások emberei már zárt számot kértek az államtól, védvámot a szopora jövendő nemzedék ellen. És az állam beavatkozását kérték más alakban az orvosok is. A szabadelvű állam alapítói dobják most a köveket a szabad versenyre. A szabadság helyett a biztosított „kongrua” lett az ideáljuk.

Tegnap az országos orvos-szövetségben jaidult fel a lateinerség. Az elnöklő Kéthly orvos-tanár egész ridegen tárta fel az orvosok kenyérférfését. Arról beszélt, hogy ki kell használni azt a helyzetet, hogy az orvosok száma apad és a közönség száma nagyobbodik. Arra serkentette kartársait, hogy szakítsanak a „kínálat olcsóságával”, mert „senki sem fizet valamely portékáért többet, mint amennyit a kereskedő érte kér.” Érthető célzással mondotta el, hogy a külföldön már kartellbe állanak az orvosok, sőt kedvező eredményű orvosi sztrájkokra is van példa.

Látnivaló, hogy e beszédben már nyoma sincs a lateinerség szellemének. Akár a köművesek vagy ácsok tanácskoznának helyzetükről. Nem megróvást jelent ez a megjegyzés, mert hiszen képmutatás volna tölünk, ha az örült gazdasági hajszában éppen a lateinerségtől követelnök a szerzetesi szegénységet. Csak meg akarjuk világitani, hogy a szabad foglalkozások is teljesen belejutottak a kapitalizálás áradatába.

A kérdés gyökerét a szövetség elnöke óvatosan elkerülte. Már pedig orvoshoz az való, hogy ne csak panaszkodják, hanem helyes diagnózist is csináljon és jó orvosságot is ajánljon. Amíg a lateinerség azt hiszi, hogy az ő bajai speciálisak, az igazságot sohasem ismerheti meg. A szabad foglalkozások nyomorúsága csak darabja a nagy szociális kérdésnek és alaposan csakis annak megoldásával gyógyítható.

A tudós tanár úr bizonyára jól látja, mint képződnek az orvosi pályán a latifundiumok. Kétség nélkül tudja, hogy a tudomány művelésére hivatottak mint használják fel emelkedett állásukat arra, hogy vagyoniilag is a többi fölé emelkedjenek. Okvetlenül észrevette, hogy egyesek valósággal gyári üzemben folytatják az orvosi gyakorlatot és Budapesten az orvosi jövedelem aránytalanul nagy része a tanároknak, magántanároknak, tanársegédeknek és azoknak jut, akik vagyonuk segítségével a modern orvosi gyakorlat fényűző felszerelését és berendezését megszerezhetik maguknak. Ez az orvosi arisztokrácia nem panaszkodhatik a viszonyok mostohasága miatt. A régi idők lateinerjének egész vagyona sem volt annyi, mint amennyit az ilyen szerencsefia egy esztendő alatt elkölt. És ha éppen ez az arisztokrácia lesz az orvosi proletárság panaszainak harsónája, a komikum olyan megható, hogy az embernek a könnye is kicsordul a nevetéstől.

Hová jutott a lateinerség? Íme az egyik Krózus azt hiszi, hogy nagy-lelkű, ha tisztes szegénységet biztosít a másik koldusnak. Az ötven és hatvanezresek sírnak a százasokért. A lateinerek demokrata köztársaságából az a feudális társadalom lesz, ahol az oligarchák protegálják alattvalóikat.

Igaz, az állam, a megye, a község botrányosan dotálja orvosait. Vakmerő, de felséges szó volt az, amit az ezredéves gyűlés egyik szónoka mondott: „Miért ne legyen minden községben kórház, ha mindenütt van templom? Milyen furcsa a mi vallásosságunk és emberszeretetünk!” Ha a közegészségügynek hatalmas szervezete volna, méltó feladataihoz és az orvos ebben azt a tiszteletet és dotációt élvezné, melyet joggal megkövetelhet, az orvosi pálya nyomorúságainak nagy része megszűnnék. De mindig fennmaradna a tátongó úr lateiner és lateiner között, ha már a pálya kezdetén nem egyenlítik ki a különbséget gazdag és szegény között és a tudomány régi szellemének restaurálásával nem vetnek gátat a kapzsiságnak, a latifundiumok képződésének.

Bátran ki kell ásni a lateinerség züllésének gyökerét. Enélkül nincs orvosság. A lateinerség megcsinálta a szabad versenyre alapított szabadelvű államot és most önmagán tapasztalhatja fogyatkozásait, önérdéke szorítja hát magas hivatásának teljesítésére: hogy a jövődő igazságos népállamának prófétája legyen.

Az egyetem

– *Pesti Hírlap, 1899. június 10.* –

(V. V.) Hogy a tanár feladata a tanítás, a tanulóé a tanulás és a tudomány a tudásból származik: ezek igen egyszerű igazságoknak látszanak. Ámde az egyetemnek nem az a hivatása, hogy egyszerű igazságokat hirdessen, ezt előtte megcsinálta az elemi és a középiskola. Itt az ifjúság már a szellem magasabb régióiba, a tudomány meredek hegycsúcsaira jutott. E felséges magasságban megváltozik minden, az éghajlat, a növényzet és az állatvilág. Itt már van tanár, aki nem tanít és akitől nem lehet tanulni; tanuló, aki nem tanul és tudomány, melynek nem a tudásban van a gyökere.

Képzeltető, hogy a magas régiókban milyen feltűnést kelt a kultuszminiszter legújabb rendelete,¹⁾ mely ridegen azt követeli, hogy a tanárok igazán tanítsanak, a tanulók igazán tanuljanak, egyik se pocsékolja az időt, egyik se

*) *Wlassics* Gyula báró, közoktatási miniszter, 1899. június 2-án rendeletet bocsájtott ki, amelyben szabályozza az egyetemi szünidők kérdését. Ezt a rendeletet akkor az egyetemi autonómia sérelmének tekintették.

kerüljön iskolát, hadd legyen az egyetem valóban és nem csak címében „tudomány-egyetem”. Az egyetemen ugyanis, mint a magas tájakon általában, autonómia van. Fent a magasban minden úgy nő, vagy enyészik, amint a kedve tartja és a természet akarja. Ez autonómia erejénél fogva a tanárok nem sokat törődnek hallgatóikkal, azok meg még kevesebbet tanáraikkal. Annyit mindkét fél készséggel elismer, hogy egymásra bizonyos tekintetben szükségük van. Hallgató nélkül nincs előadás, mi több, nincs vizsgálati és szigorlati díj; tanár nélkül pedig nem lehet vizsgázni. De aztán ennyi az egész. További, közelebbi érintkezésről szó sincs. És, íme, most ezt az autonómiát, a természet e bájos idilljét, zavarja meg a miniszteri rendelet.

A felvilágosodott abszolútizmus többre becsülte a tudományt, mint az úgynevezett parlamenti alkotmányosság. A nagy szellemeknek e korszakban igazán autonómiájuk, szabadságuk volt már akkor, mikor a kormányzat még a nép és szabadság fogalmától irtózott. A kegyencpolitika egy területen tehetetlen volt: a tudományban. Nemzetközi kapocs fűzte össze a tudósok köztársaságát, valósággal európai közvélemény ítélte meg a munkálatokat s így a szellemi tolvajok és sarlatánok nem boldogulhattak. E korszakban csodálatos férfiak működtek, akik felolvadtak a tudományért való rajongásban, egyetlen célnak szentelték egész életüket. A parlamenti alkotmányosság megrontotta a tudomány világát, midőn azt hitte, hogy többséggel mindent el lehet dönteni, még azt is, hogy ki a tudós. Amit az abszolútizmus sohasem mert megpróbálni, azt az alkotmányos uralom megcsinálta, midőn a hatalom, a többség, a protekció és kapaszkodás fogalmát bevitte a tudományba.

A modern állam és a társadalom közt szoros a kapcsolat. A tudomány meghamisítása tehát ma romboló hatását az egész társadalmon érezteti. A tudomány intézetei ma nemzeti intézmények; az a sarlatán tehát, akít a protekció ültet a katedrára, ma fokozott tekintéllyel rongálja a jövő nemzedéket.

A tanár tanítson! Volna-e szükség erre az intelemre, ha csupán igazi tudósok volnának az egyetemi tanárok? Hiszen a tudós egyetlen vágya, ambíciója, jutalma, hogy oktathat. Önálló gondolkodását, nézeteit, rendszerét megakarja örökíteni az utána következő nemzedékben, tehát tanítványait úgy szereti, mint a megváltó apostolait. Életcélja nincs más, csak a tudás. Nem akar politikai szerepet játszani, nem üzérkedik, nem hajszolja a vagyont, nem futkos társadalmi szereplés után, nem hízeleg címekért és kitüntetésekért. Hiszen övé az egyetlen szuverén, győzhetetlen, el nem tiporható, le nem szavazható hatalom: a tudás. Nem akarja észrevenni, ha már megöregedett, oktatni akar, bár nem bírja teste; erőszakkal kell elszakítani a katedrától.

De a sarlatán, aki látszatra ir néhány plagizált dolgozatot, hogy a protekció hivatkozassék érdemére, ha egyszer a meleg stallumba bejutott, minél kényelmesebben óhajt élni. ímmel-ámmal végzi feladatát; dühöng, ha a tudomány előre halad, mert új tételeket kell keserves kínok közt bemagolnia; az ifjúságban csak a beajánlottakat veszi észre, a többivel nem törődik. Ámde szorgalmasan felveszi a vizsgadíjakat, beszedi a szigorlati pénzeket és az építkezés, alapítás, közgazdaság, vagy stréberkedő politikai szereplés területén komoly tevékenységet fejt ki. Neki az egyetemi tanárság csak állás, melyet azonnal kész elhagyni, ha jó átkelési alkalom kínálkozik. Nagyobb fizetésért szívesen lesz főispán, tábornok, tengernagy, püspök.

A tudomány helyébe így lép a közigazgatás. A fiatalember csak akta. El kell intézni, hogy hátralék ne maradjon. Néhány régi fajtájú tudós tanárt kivéve, nincs semmi kapcsolat tanár és hallgatók között. Hogy is lehetne, hisz hivatalban vagyunk! A tanár legfeljebb azokat a buzgó ifjakat ismeri, akik előadás után feladják a kabátját, amely nem kicsinylendő érdemből idővel magántanárság fakadhat.

Minek is az ismeretség? Mit mondjanak egymásnak? Évről-évre ugyanazt az unalmas előadást hallgathatja az ifjúság, még a viccek és a tüssenések is közigazgatási pontossággal ismétlődnek. Könyv vagy jegyzet mindazt korrektebbül mondja el; a komoly fiatalember tehát inkább okosabb és hasznosabb dologgal tölti el idejét, leckét ad, irodába megy, olvas és irogat.

Ámde elérkezik a vizsgálat napja. Itt megtörténik a találkozás. És minél

kisebb a tudomány, annál ridegebb a tanár modora. Operette volna az egész, ha nem függne ettől emberek sorsa. Az egyik cenzor ásít, a másik körmeit tisztogatja, a harmadik újságot olvas. Következnek a kérdések. Bolondgombák, bogarak, rébuszok röpködnek a levegőben, amikhez a tudománynak nincs köze. Tud-e vagy nem tud a jelölt, azzal nem törődnek; a lényeges, hogy a nemzedékről-nemzedékre szálló és kereskedelmi forgalom tárgyát képező kérdéseket ismeri-e vagy rejtett, mellékes dolgokra, amiket a tudás titánja talán öt perccel előbb magolt be a vizsgára, meg tud-e felelni. A gyakorlati ifjak, főleg a jogi egyetemen, nem is annyira tanulnak a szigorlatra, mint inkább tanulmányozzák bizonyos tanár urak természetrajzát, visszatérő szokásait.

Átesvén a szigorlatokon, van mégis egy pillanat, midőn az ifjú tanárai-val meleg kézszerítással érintkezik. „Tudorrrá fogadom!” – mondják e felavatásnál a tanárai és kezét fognak vele. E kézszerítés az ifjak részéről tartalmaz, mert a tudóságot borsosan meg kell fizetniök. Ez a szegénysorsú fiatalemberekre súlyosan nehezedő egyetemi sarcok legutolsója és legnagyobbja. Hogy fennmaradjon, arra való a tudori értekezések kacagtató szokása. Ezeket az értekezéseket a kereskedelmi forgalomban a mi időnkben harminc forintjával jegyezték a tőzsdén, a mai árfolyam ismeretlen előttünk.

Megszabadulván az egyetemtől, az ifjú fellélegzik. Végre – tanulhat. Mert igazán, komolyan, menten haszontalan lim-lomtól, csodabogaraktól és rébuszoktól, csak most tanulhat. De a tudomány művelésére természetesen nem adja magát, mert csak az tudós, akit kineveztek, ehhez pedig a tudás nem elég minősítés. Kitűnő tehetségek fordulnak így gyakorlati foglalkozáshoz, mindennapi munkában forgácsolva szét eszüket és tudásukat, holott a szerencsés protegált sarlatánok új nemzedéke már sorakozik, hogy igényét bejelentse a megürült jó stallumokra. A papák fiai, a nagybácsik unokaöccsei és így tovább.

Végzetünk, hogy nálunk az önkormányzat mindenütt elnyomatással fajul. Az egyetemi autonómia is csak klikkszerűséget, protekciót és tudatlanságot eredményezett és tönkretette a tudás autonómiáját. Nemzeti tekintéllyel terjeszkedik itt a protekció és az üresség, meddővé téve az igazán tudós tanárok működését is. És amíg ezen erős kézzel nem változtatunk, amíg nem emeljük igazán érvényre az egyszerű igazságokat: a tanár tanítson, a tanuló tanuljon és a tudós tudjon, – hiába minden jó szándék, apró javítás. Így az egyetem nem lesz a tudás éléskamrája, hanem kínzókamra, melyből az ifjúság örvendezve szabadul.

Alma mater

– Pesti Hírlap, 1900. szeptember 15. –

(V. V.) Amíg e sorokat írjuk, az „alma mater” fiai szitkozódnak, verekszenek és beverik egymás fejét.¹⁾ Az Egyetemi Olvasókör tagjai így gyakorolják legszentebb polgári jogaikat”. Hajdanában e munkát a lovasrendőrök botjai végezték el; a rendőrök kergették meg a tüntető ifjakat. De hiszen nem hiába van az egyetemnek autonómiája, elvégzi hát a botozást a maga autonóm hatáskörében. A verekedés durva eszköze után következik az előkelőség, a gavalléria, a lovagiasság. Akik bevették egymás fejét, névjegyeiket adják egymásnak, bemutatkoznak, párbajoznak és azután előkelően kezét fognak.

Az egyetemi mikrokozmos híven mutatja be társadalmunk jelenlegi képét. Az óvatos apák őszinte fiai nyíltan mutogatják érzelmeiket s nyilvánvalóvá teszik, hogy az ország a felekezeti gyűlölködés s széthúzás martaléka. A nagy egyházpolitikai alkotások, a hatalmas szabadelvű fellendülés után bekövetkezett az elernyedés, beszivárgott a gátakon a reakció. Szinte kacagni lehetne a komikumon, ha nem volna olyan szomorú, hogy ma, kötelező polgári házassággal és polgári anyakönyvezéssel kevesebb az országban a sza-

¹⁾ Ekkor voltak az úgynevezett egyetemi *kereszt-mozgalomok*.

badelvűség, mint mikor e reformoknak híján voltunk. A klerikálizmus terjeszkedik és harciasan bevallja hatalmi céljait. A „katolikusnak” mondott ultramontán nagygyűlésen egyenesen hadat üzent minden nem katolikus felekezetnek és nem is titkolta, hogy nemcsak a politikát, de a társadalmi és gazdasági életet, az irodalmat, a művészetet is felekezeti alapon akarja szervezni. Az „üldözött katolikusok” hamis jelszavára megmozdult a reakció a protestáns táborban is. Nem a szabadelvűség és nemzeti egység sziklaszilárd-ságu alapján, hanem a protestáns felekezeti alapon akarnák egyesek visszaverni a támadást. Ahelyett, hogy a felekezeti béke minden hívét szólítanák sorompóba, a szenvedély által elvakítatva, a klerikálizmus hibájába esnek és ellen-klerikálizmus szervezésére tesznek kísérletet.

És csak a vak, vagy a mű-vak nem látja, hogy az antiszemitizmus lap-pangva jár közöttünk és csak a kedvező alkalmat várja, hogy nyíltan ki-rohanjon.

Az Egan-ügyben már láttuk, hogy mekkora hatalma van és milyen hatalmas protektorokkal rendelkezik. A néppárt, mely kezdetben a német-or-szági centrum hagyományai után indult, tehát ultramontán volt, anélkül, hogy támadó antiszemitizmust propagált volna, ma tisztára antiszemita párt. Lapjai, röpiratai, napról-napra izgatnak a zsidók ellen. Vérvád gyártását is megpróbálták már, de a kedvező húsvéti terminus elmulasztása miatt, eddig még kudarcot vallottak. A kereszt-tördelésben kerestek ezért vigasztalást, vérvádat pótolta – a gipszvád. A gipsz-keresztek tördelése nem idényhez kötött áru; ez minden időben hasznosítható.

De a néppárt sem meríti ki az antiszemitizmus táborát. Az agráriusok igazában agrárantiszemiták. A földművesek sokaságán segíteni nem tudnak nem is akarnak. Hiszen követelné csak valaki a progresszív földadót, majd meglátná, hogy mennyit ér a feudális urak népbarátsága. De az antiszemitiz-mus kitűnő eszköz. Jó villámhárító, mert, ha a nép a zsidót üti, nem vesz észre a feudális urakat. És érezheti-e magát elnyomottnak, mikor joga van másokat megrugdalni?

Mіндеzen jelenségek nyíltan mutatkoznak és kézzel foghatók az egye-temen. A felekezeti harc ott az ifjúságban féktelenül dühöng. A klerikális törekvések álarc nélkül járnak, az antiszemitizmus hangosan kurjant, kótán és szabadon a természet után.

És látjuk e kis világ harcából, a pohár víz viharából azt is, hogy a fele-kezeti villongás mennyire meglazítja az erkölcsi fékeket. Most, mikor az apái tiszta választásról hasogatnak frázisokat, a fiak megmutatják, hogy milyen íi az a tiszta választás. Az egyik csoport azzal gyanúsítja a másikat, hogy ide-ge-n pénzekkel dolgozik és korteskedik. A brutalitás, a megfélemlítés minden fegyverét alkalmazják egymás ellen. Végül az egyik párt kiszorítja a mási-kat az utcára és az erőszak eszközeivel győztesként marad a „csatateren”.

Az egyetemi ifjúság gyakran csinált már politikát. Az orosz-török háború idején, a véderő-mozgalom korszakában valósággal tényező, az ese-mények egyik mozgatója volt. Nemzeti szenvedély vagy ideál szolgálatában állott akkor, innen a siker, a hatás. Most is politikát csinál. A nemzet mai állapotának megfelelő, a felekezeti pocsolya politikáját. Vannak idők, mikor nem kedves a fülemile éneke, a tárogató hangja, de az emberek, mint az ámbra-illatot, kéjjel szívják a mocsarak bűzhödt levegőjét és tapsolnak a békák brekegésének.

Úgy kellene lenni, hogy a tudomány birodalma oázis a sivatagban. A reakció minden termékenységét megölő homokja elboríthatná az egész társa-dalmat, de az egyetemnek épnek kellene maradnia. Hiszen itt fakad a tudás forrása, mely arra az igazságra tanít, hogy egyenlők az emberek és csak a tudás mértéke és csak a jellem ereje tehet különbséget közöttük. Az igazi tudós sohasem ismer felekezeti gyűlöletet, nem ismer más hatalmat, csak a szellemet; leborul az eretnek bölcs előtt és mosolyog az igazhitű sza-marakon.

Mit jelent hát, hogy az „alma mater” teljes elvadulásban van és ifjú-

sága szétzúzza az eszményeket? Azt, amit egyébként is tudunk, hogy az egyetem nem az igazi tudás otthona és katedráin kevesen ülnek a tudomány felkent papjai.

A politika prostituálta a tudományt. Tisztelet az egyetem igazán tudós tanárainak, de vannak ott hivatalos tudósok, akik bebizonyítják, hogy akinek a földi istenek katedrát adtak, annak nem adtak még hozzá tudományt. A protekció ezen alakjai semmivel sem viszik előbbre a tudományt, hiszen nekik a tanárság nem hivatás, csak foglalkozás, mely könnyű és jó megélhetést biztosít. Nem építenek fel új elméleteket, inkább új házakat. Bosszankodnak, ha a világ halad, mert hiszen akkor tanulniok kell és ki kell egészíteniük szegényes fegyvertárukat. Elmondható róluk, hogy ők az egyetem legrosszabb tanulói.

Egy másik típus a katedra politikai kapaszkodója, aki tanárságát csak átmeneti állapotnak tekinti és egyre azon töri a fejét, mint kúszhatna fel a magasba. Ahelyett, hogy a társadalomnak múló szempontokon felül álló igazságokat hirdetne, pártok szolgálatában áll, az igazságokat megnyomorítja. Az ifjúsággal az ilyen „nagy férfiú” persze nem törődik, hiszen az ő vállalai arra méltók, hogy a haza, az egész haza megnyugodjék rajtuk.

Az üzlet-tudósnak és a strébernek mi kifogása lehetne a felekezeti orgiák ellen? Hiszen a felekezeti tudatlanság védvámja, mely megóvja a nem igazhitűek tolkodásától.

Így értjük meg azt a szárnalmas szerepet, mely az egyetemi botrányokban a tanári karnak jutott.

Merre voltak a tanárok, akik a tudomány demokratikus varázsát szegezték volna szembe a felekezeti gyűlölködés tombolásával? Mikor a bécsi egyetemen a legvadabb antiszemitizmus dühöngött, voltak fenkölt lelkű tudósok, akik egész testükkel exponáltak magukat a reakció ellen.

A budapesti egyetem nem mutatott fel ilyen alakokat. Mintha csak örömmük telt volna a kavardásban, tétlenül nézték a dolgok fejlődését.

Miért tűri az egyetemi tanács a felekezeti izgatást szító ifjúsági egyesületeket? Miért engedi meg, hogy ultramontán nagygyűlésre cipeljék az ifjúság zászlaját? Miért nem zárta be az olvasókört, mikor látta, hogy ott a legvadabb felekezeti harc viharzik, holott ez az egyesület művelődésre, szórakozásra való?

Valóban, az ilyen egyetemnek nem való az autonómia. Azt igazi tudósok számára teremtették, de hiszen tudvalevő, hogy az igazi tudós típusa kihalófélben van, mint kivész nemsokára Európa erdeiből a bölény és kénytelenek leszünk beérni az ökörrrel.

Bartha Miklós vészi József, Légrády Károly,
Vázsonyi Vilmos és Aczél Endre karrikatúrái

A vendéglői kard

– *Pesti Hírlap, 1899. július 7.* –

(V. V.) Hágában a nagyhatalmak küldöttei komoly arccal tárgyalják a kérdést, miként lehetne lefegyverezni a nemzeteket. A probléma nagy, igen nagy. Megoldását nem is várjuk; érzük be ehelyett ama szerény óhajlás teljesítésével, hogy lefegyverzik békében – a tiszteket.

Ha a földműves elvégezte napi munkáját, nem viszi magával a társaságba kaszáját, kapáját, ásóját. A kovács nem mászkál köztünk pörölyével, a lakatos kalapácsával, az asztalos gyalu jávai, magunk sem futkosunk tollal a fülünk mögött a társaságban. Mert a munkaeszköz tiszteletreméltó a maga helyén. Ott az élet komolyságára és nehézségére emlékeztet. De másutt nevetséges s nem a munka diadalát, hanem profanizálását jelenti. A kard, mely a nemzetet védi, alkotmányát óvja külső támadásoktól, joggal követelheti tőlünk a tiszteletet. De ezt a tiszteletet adja meg magának elsősorban önmaga. Ha a katona elvégezte munkáját, elhagyta a kaszárnyát, kimegy a társaságba, vendéglőbe, kávéházba, táncmulatságra, színházba, orfeumba és még vidámabb helyekre, mit keres oldalán a komoly, a megszentelt eszköz: a kard? Foglalkozásunk eszközeit mindannyian leraktuk, minék jár hát közöttünk kardosan a katona? Mi azt a kardot tartozunk tisztelni, mely hivatás szimbóluma, de nem azt, mely a korcsmák, kávéházak és lebujok padlóján csörömpöl.

Mi történt most Komáromban a vendéglői karddal? Csúfosan leverte a vendéglői szék. A fehérmegyei főispán fiát ok nélkül megtámadta a vasúti vendéglőben két tiszt. De a bátor ifjú keményen visszaverte a rohamot, a lefegyverzés problémáját a maga részére egy felkapott székkal megoldotta, Szegeden a vendéglői kard polgárvért ontott. Csúfos szerepe volt, de legalább nem vált nevetségessé. Komáromban nem onthatott vért, nevetségessé lett, legyőzte – a szék.

De azért a kard ott csörömpöl majd továbbra is a profán helyeken. A szék diadala a militarisztikus agy velőkben legfeljebb azt a gondolatot keltetheti, hogy, íme, nem elégséges a katona oldalán kard, löfegyvert is vigyen magával a társaságba vagy vontasson ágyút maga után. Így még egy egész bútorraktár sem szégyenítheti meg. Mert a vendéglői kard arra való, hogy külsőleg is megmutassa, hogy más ember a katona, más a polgár; a hadsereg önálló terület, külön jogrenddel, külön becsületbeli felfogással.

Kivéve Angliát, az alkotmányos átalakulás egész Európában tehetetlenül állott meg a kaszárnya kapujánál és a kabinetek ajtaja előtt. A diplomáciában és a hadügyben az igazi alkotmányos felfogás a kontinensen nem tudott meggyökerezni. A külügyek vezetését ma is mindenfelé a nemzetek közvetlen befolyásától menten intézik és a hadsereg éppen úgy megtartotta mindenütt különálló szervezetét, mint az abszolút kormányzat alatt. A porosz rendőr-államban, ahol a fejedelem nemrég megdicsérte a vendéglői kard hőseit, ez az állapot éppen úgy megvan, mint a francia köztársaságban. És az általános hadkötelezettség nem javított a helyzeten. E rendszer életbeléptetése óta szokásossá vált ugyan a mondás, hogy a hadsereg csak lefegyverzett nép: ámde ez csak annyiban való, hogy a katonaság a népből veszi anyagát, pedig onnan kellene vennie szellemét, felfogását, irányát, világnézetét.

Külön katonai büntető-törvénykönyv, külön bűnvádi eljárás, külön katonai becsület: ezek az árkok választják el a népet a hadseregtől. Ünnepeles alkalommal külön manifesztum szól a néphez, más a hadsereghez, mintha a katonaság nem volna bent a nép fogalmában. És számos apró, nem is ellenőrizhető, de érezhető momentumból derül ki, hogy még mindig él az irányzat, mely a katonaságot külön osztálynak tekinti és a néptől el akarja választani.

Az úgynevezett felvilágosodott katonák gyakran szokták hangoztatni, kivált pezsgős banketteknel, hogy a polgárság és katonaság békés egyetértése nagyon kívánatos. Ez a jó kívánság jellemzi a helyzetet. A polgárságot és a

katonaságot úgy tekintik, mint két külön tényezőt, melyet össze kell egyeztetni. Hasonló joggal lehetne kívánni, hogy ápolni kell a jó viszonyt a nép és a kéményseprők között. Hiszen a katonaság csak darabja a népnek, része a nemzetesteknek, a nemzet pedig önmagával nem léphet paktumra.

A kor változásai a hadsereget nem érintették. Amíg künn a társadalomban megindult a fejlődés, az átalakulás, a katonaság rendületlenül őrzi lejárt korszakok felfogását és rendszerét. A demokrácia tanai még ott sem hatoltak bele, ahol az állam formája köztársasági. Hiszen a Dreyfus-ügy rövid magyarázata az, hogy a köztársasági társadalomnak monarchikus szellemű tisztikara van. És nálunk, bár társadalmunk mértföldekre van még a demokratikus korszaktól, hadseregünk a társadalomhoz képest ridegen konzervatív. A nemesség a hadseregben még fontos tényező, az arisztokrata világrend odabenn még teljes épségben uralkodik.

Milyen jellemző! Mikor a komáromi vendéglői kard hősei előtt megjelent a bátor ifjú apja, a fehérmegyei főispán, Fiáth báró és így szólt: „Báró Fiáth, Fehérmegye főispánja vagyok, ez pedig fiam!” – vége volt a hősiességnek, a kard visszasompolygott hüvelyébe. De hangzott volna így: „Én Kohn Mór vagyok, ez pedig a fiam, ifjabb Kohn Mór!” – a szegedi vérontás ismétlődik.

A hadsereg és a nép szellemének különbözősége, amint már rámutattunk, nem speciális hazai jelenség. Megvan ez mindenütt, ahol a katonaság privilégiumokat élvez és önálló jogrenddel, külön becsülettel bástyázhatja körül magát. Íme, Szegeden honvédtisztek, Komáromban közös hadseregbeli vadásztisztek éltek vissza a karddal. A militarizmus, legyen bár nemzeti színű, sohasem érez együtt a néppel. Hiszen 1848-ban, a magyar szabadságharc alatt is, alakult már nemzeti szoldateszka, mely szidta Kossuthot és a „fecsegő” nemzetgyűlést, a hatalmat pedig magának követelte. Csak midőn a nép joga, szokása, erkölcse és felfogása mindenütt uralkodik: miként a nap besüt minden rejtett zugba, behatol a kabinetekbe és a kaszárnyákba, csak akkor enyészik el a hadsereg, mint osztály, hogy nagyobb fénnel, hatalmasabb tekintéllyel feltámadjon, mint a nép fegyvert forgató darabja.

Ennek a szimbóluma a katona, aki kard nélkül jár közöttünk. Ez az a lefegyverzési probléma, amelyet meg lehet oldani. Akkor aztán nem kell pohárköszöntőt mondani a hadsereg és a nép egyetértésére. Egyek leszünk, szét nem választhatók, meg nem különböztethetők, nem konglomerátum, hanem igazán: nép.

Az alkohol

– *Pesti Hírlap, 1900. január 13.* –

(V. V.) A pálinka a szegény embernek Léthe vize. Nem hiába nevezi búfelejtőnek, abba fojtja keserűségét, vele tompítja érzékeit. Ha tehát most kilenc törvényhatóság fordul panaszos szóval a képviselőházhoz és kér védekezést az alkohol pusztításai ellen, ez nemcsak azt jelenti, hogy Magyarországon sok a pálinkamérés, hanem azt is, hogy sok a szegény, napról-napra lézengő, züllő, műveletlen ember.

Az alkoholizmus az orvosok és filantrópok kedvenc témája. Az orvosok elmondják, hogy alig van gyógyító intézet, mely az iszákosság betegségét gyógyítaná. A filantrópok meg kínálják apró szercekséiket, a mértékletességi egyleteket és hasonló sokat markoló, de keveset fogó szervezeteket. Vannak, akik még kedélyesebben és egyszerűbben fogják fel a kérdést és azt javallják, hogy kevesbíteni kell a pálinkamérések számát, aztán rendbe jön minden. Pompás gondolat, melyért a pálinkamérők hálával tartozhatnak, mert hiszen így a megmaradt pálinkamérések tulajdonosai bizonyosan belekerülnek a virilisták sorába.

Ha ez a kérdés ilyen egyszerű volna, milyen könnyű volna megoldása. De a tapasztalat azt mutatja, hogy a pálinkával az iszákosok közt nem ver-

senyezhet sem a szentelt víz, sem a filantrópok bőséges könnyzápóra. Az alkohol csak kiegészítő része a fennálló rendszernek, pusztításai csak jelzik a társadalom, a gazdasági és politikai élet kórságait.

Azt hiszik-e a törvényhatóságok, hogy az alkoholizmust kiszakítva a társadalom többi problémájából, meg lehet gyengíteni? Azt remélik-e, hogy az állam pusztá kérelmére, feliratokra nyomban megváltozik és más alapon rendezkedik? Hát nem veszik-e észre, hogy ma az állam húzza a nép minden szenvedélyének uzsorakamatait, az állam a legfőbb pálinkás, trafikos és sorsjáték-rendező? Az a szerencsétlen, aki részegen fetreng az árokban; az a szegény ember, aki ételtől elvont krajcárjain dohányt vesz; az a szegény ördög, aki kockára dobja kevés pénzét, hogy sok reményt kapjon érte cserébe: mind hozzájárul az állam kitartásához.

Milyen szép, mikor az ilyen talapzaton felépült államban mértékletességet prédikálnak. Mértékletesség! Pompás jelszó. Szólhatna a jómódban élő „úri embereknek”, akik nem kétségbeesésből, hanem a jólét túltengéséből öntenek fel a garatra. Szólhatna az ivási versenyek hőseinek, a berúgás megyei és világbajnokainak, annak a társaságnak, mely még ma is az élvezetek tetejét az ivásban és kártyázásban találja. Szólhatna a vezetőosztálynak, mely kevésbé mohó lehetne a hatalom gyakorlásában, mértékletesebb a vagyonszerzés hajszájában és meggondolhatná, hogy az élő milliók nem a szelvénybe rakható milliók kedvéért vannak a világon.

Jó dolog az alkohol, valósággal társadalmi oszlop. Többet ér a csendőrségnél; alaposabb a hatása, mint az Uchatius-ágyúé. Nélküle megszületnének a gondolatok és milyen gondolata lehetne annak a rétegnek, mely a pálinkában látja ma legjobb barátját? Ma az alkohol gőzétől nem látja helyzetét, nem veszi észre, amit a magyar politikusoknak ma szemükbe vágunk, hogy soha sem törődtek komolyan a néppel, sőt a választásokon maguk is terjesztették az alkoholt, hogy voks alakuljon belőle.

Az alkoholizmus ellenszere valóban a mértékletesség, a vezető osztályok mérséklete a hatalom gyakorlásában. Szabad, művelt és jómódú népet sohasem pusztíthat ez a nyavalya. Ott, ahol a politika összeforrt a népéttel, ahol az állam minden erejét visszaadja a népnek, amelytől kapta, ott az iszákosság felmerülhet, mint izolált jelenség, de nem fejlődhetik nemzeti csapássá.

Beszélnek a skandináv államok mértékletességi mozgalmairól. De ne feledjék, hogy a svéd, de kivált a norvég paraszt felvilágosodott, önérzetes emberi sorsban élő és arra számot tartó polgár. És figyeljék meg, hogy a mértékletesség ezen kívül még csak az angolszász fajnál ért el számottevő eredményeket, melynek társadalma hasonló erényekkel dicsekedhetik. Akinek politikai joga van; aki nem tudatlan, mint a barom, hanem ír, olvas, művelődik; aki szűken bár, de emberhez méltóan táplálkozhatik, az nem szorul a búfelejtőre. Vannak nemesebb szenvedélyei, nem ragadhatja el tehát az iszákosság ocsmány szenvedélye.

Nem a pálinkaméréseket kell becsukni, hanem a sablonos, a néptől eltávolodott politika rozoga butikját. Ha a magyar nép egész tömege bevonulna a politikai életbe; ha pártjaink nem dajkamesékekkel tartanak, hanem komolyan nevelnék, művelnék, fegyelmeznék, ha társadalmi és gazdasági politikánk védné, óvna, támogatná a gyengéket, ahelyett, hogy az erőseket teszi még erősebbé; ez a művelt, ez a boldog, ez a szabad társadalom nem ismerné az alkohol pusztításait. ime, az alkoholban – az igazság.

Akasztófa-humor

– Új Század, 1900 november 25. –

Ki merészkedik még panaszkodni, hogy Magyarországon nincs demokrácia? Nézze meg a szatmári akasztófát, ez a magyar demokrácia diadalmas oszlopa... Legalább ezt bizonyítja sok irka-firka; erről elmélkedik az a sok hős, aki a Kúria ítélete is a kegyelmi kérvény elvetése után, egyet rúgott az akasztófán lógó Pap Bélán, hogy ne csak a szél lengesse testét. Zsoldics, a

juhász, kegyelmet nyert. A született úr pedig az akasztófán múlt ki. Mily magasztos téma ez a jogegyenlőségről kicirkalmazott vezércikkre.

A bűnös testvérgyilkos azt a kötelet, amivel felakasztották, apjának testáta. De a szellemdús magyar publicisztika nem respektálta végakarátát, hanem azt a kötelet megszerezte a demokráciának. Régi babona, hogy az akasztott ember kötele szerencsét hoz. Tépjen hát ki belőle a nép minden fia egy szálát, mert új, szerencsés korszak virradt fel hazánkban. Fölakasztottak egy urat, aki négyes fogaton hajtott át meggyilkolt öccse holttestén; hát még mit akartok?

Megírták, hogy a testvérgyilkos gőgös poseur maradt mindhalálig. Bátoran lépett a bitó zsámolyára. Nem reszketett, mert – nem illett volna. De ti nem pózoltok-e ugyancsak az akasztófa tövében? Rábírhát-e benneteket a legundokabb képű halál, hogy végre igazat szóljatok? Az emberiség irtózatosszégyene, a halálbüntetés, feléleszti-e benneteket az igazi emberi érzést, a szánalmat, az erőszak gyűlöletét? Kortesek, szervilisek és krajcárokat beszeprő krónikások vagytok. Az akasztófa könyörületet ébreszt, még az undorító testvérgyilkos iránt is. De mi üzze el az utálatot, amit az akasztófa hírlapi kamatoztatása kelt?

Mily feneketlen hazudozás. Miért akasztották föl Pap Bélát? Mert úri családja ellökte, ismerni többé nem akarta és megtagadta a vérség szétéphetetlen kötelékeit. Zsoldics szegény juhász, boldog gyilkos! Hozzád bejárt a feleséged: könnyei összefolytak könnyeiddel; elmondta mit csinálnak gyermekeid és juhaid. De Pap Bélát, a földesurat, nem látogatta meg senki. Nem esdekelt érte kegyelmet családjának egyik tagja sem. Halála előtt fuldokolva zokogott, hogy nem láthatja még egyszer anyját és nem kérhet tőle bocsánatot. Hát, ezért akasztották fel. Ezért nem kapott kegyelmet. Osztályos társai, családjának tagjai, szégyellték a létét, még a kegyelem esdeklésével sem akartak vele szolidaritásban maradni. A szégyenfolt most porlad a föld alatt, tavaszra benövi a fű, elenyészik . . .

De minek képzelik ezek az egy- és négykrajcáros napi bölcsészek a demokráciát, hogy az akasztott ember hulláját dobják oda neki martalékul? A demokrácia maga az emberszeretet; tehát a vérengzés az erőszak gyűlölete. Nem kéjeleg az akasztásban, bárki legyen az áldozat. Hiszen a megbotlott bűnös már csak ember, ha az emberiség szégyene is. Földesúr vagy juhász, arisztokrata vagy csavargó, egyformán nyomorult és szánalomra méltó. És a halálbüntetés azért kárhozatos, mert szánalomná változtatja át minden igazi emberben a bűn gyűlöletét. A bitó tövében, látva a sápadt elítéltet, vagy olvasván róla a tudósításokat, szinte megfedkezünk a meggyilkoltról. Szánjuk a gyilkost, akit nagy, állami pompával ölnek meg. De a társadalom salakja épen úgy örül az utálatos látványosságnak, mint élvezett, mikor a gyilkosság hírért olvasta.

Ebben a rétegben az akasztás, csak úgy, mint a gyilkosság maga, táplálja a vérszomjúság bestiáját.

Hogy ez a bestia minél nagyobbra nőjön, erről gondoskodik az írói lelkiismeretlenség. Ránk maradt, hogy mit beszélt a halálraítélt Socrates barátai, mielőtt kiitta a méregpoharat. Tanítványai adták ki ezt a művet. De ránk maradt az is, hogy mik voltak Pap Béla utolsó gondolatai. Meginterwievolták, mintha csak miniszter lett volna, hogy mit szól a „helyzetről”. Hasábokat töltöttek meg azzal, hogy mit csinál a siralomházban. Majd rákerült a sor Bali Mihályra, a hóhérra. Megtudtuk, hogy mekkora expenznótát ad be egy-egy akasztásért az államnak. Sőt leközülték szóról-szóra a számlát is. Felséges report! Ma tudja az egész Magyarország, hogy milyen a hóhér úr családi állapota és hogy ő a kölesdi kerület választója.

Láttam férfiakat, asszonyokat, akik könnyes szemmel beszéltek a testvérgyilkosról, mert arra a kis fiúra gondoltak, akit a gyilkos „édes Bécinek” nevezett. Az akasztófa ennek a kis fiúnak jövődjét ölte meg. Nem kellett a gyilkos utolsó óhaját teljesíteni, nem kellett őt lefényképeztetni, amint lóg az akasztófán, ez a kép meglesz fotográfus nélkül is. És egy ártatlan embert fog marcangolni nappal, éjjel, mindhalálig. Erre gondoltak az igazi emberek,

midőn könnyeztek. Erre nem gondoltak az akasztófa dicsőítői, a halálbüntetés reklámhősei, a bitó kamatoztatói.

Társadalmunkból még nem tépték ki a középkor gyökereit. Iskoláinkban azt tanítják, hogy a hadvezérek a legnagyobb férfiak és a legdicsőbb, aki legtöbb embert hurcolt mézárszékre. Ezt tanulja a gyermek. És ha felnőtt, látja, hogy a párbajhősök a társadalom urai és az a legtiszteltebb, aki legerőszakosabb. A háborúhoz és a párbajhoz szépen odaülik az akasztófa, mint a földi igazságszolgáltatás végső eszköze.

De a demokráciáról ne füllesztetek az akasztófa tövében. A demokrácia a viruló élet és nem az akasztófa. Az igazi istenhit, mely szentségként tiszteli az ember életét, ha akad is gonosz, aki embertársa vérébe gázol.

V. V.

III.

A KOR ESZMÉI

Egy pálya tanulságai

– Pesti Hírlap, 1896. január 4. –

(V. V.) Egykor nemzetének vezére volt, ideálok hordozója. Elérte a politikai nagyságnak azt a tetőpontját, ahol az egyén átszellelül eszmévé. Egyénisége összeforrta a szabadelvűséggel, neve lobogó lett és jelszó. Most pedig, mikor nyolcvannégy esztendőskorában elérte a halál, Belgium volt miniszterelnökét, a szabadelvűek egykori mindenható vezérét, nem vigasztalhatta az a tudat, hogy csak a természet rideg kényszere üthette ki a fegyvert kezéből. A zenit és a nadír, mindkettő osztályrészüln jutott neki, hosszú élete folyamán. A legnagyobb diadal után a legnagyobb bukás. Lesújtott rá a politikus legszörnyűbb büntetése: előbb halt meg a politikában, mint az életben. Övé volt egykor nemzetének szíve és végtére még egy kerületet sem tudott magának meghódítani. Nevének varázsa szertefoszlott, lelke előbb lön porrá, mint teste.

Miért? Talán folt esett a jellemén, vagy megtagadta elveit? Nem, Frère-Orban a becsületes politikus mintaképe maradt mindvégig, gyanú nem bántotta, bár egy ország pénzét kezelte egykoron és 1843-tól fogva halála napjáig ugyanazok voltak politikai nézetei. És a legtragikusabb bukás mégis utolérte. Elbukott, mert változatlanul akart megállni, holott körülötte minden változott; mert a klerikálisok dogmáinak zsarnoksága ellen küzdve, ő maga meg a szabadelvű dogmák zsarnokságát akarta volna proklamálni; mert nem tudta megérteni, hogy a szabadelvűség az élet, a mozgás, a fejlődés, a „perpetuum mobile”.

1843-ban, mikor először kezdett szerepelni a politikában, ugyanazt hirdette, mint a későbbi évtizedekben. Úgy vélte, hogy az az elvszilárdság, ha egyszer formulázott elveinket híven megőrizzük, azokon semmit sem változtatunk, holott ez az elvszilárdságnak csak látszata. Csak az irányzat maradjon egy, csak alapeszméink ne változzanak, csak világnézetünk legyen maradandó. A szabadelvűség nem tűr dogmákat, tanai nincsenek örök időkre megállapítva. A haladás a lelke és így minden korszakban más feladat jut neki osztályrészüln. Ami 1843-ban magasztos vívmány volt neki, az már húsz esztendővel később túlhaladott, megszokott dolog és az 1843-as eszmék lelkes hirdetője, ha több újítást elfogadni nem akar, átkozottul hasonlít a konzervatívokhoz.

Frère-Orban szabadelvűsége a század elején született polgári szabad-

elvűség volt. Tökéletes jogállam, csak hogy az állam keretében a népesség alsóbb rétegeinek politikai jog nem jut. Alkotmányos királyság, tiszta parlamentarizmus, bírói függetlenség, önkormányzat, szabad gazdasági forgalom, világi iskolák, feltétlenül uralkodó államhatalom, szeretkezés az ateizmussal és a „szabad gondolkodás” protegálása: íme, ebben az eszmekörben mozog a dogmatikus szabadelvűség. De a polgári középosztályon túl nem ismer el uralomra jogosult népet, a gyengék oltalmát az erősek ellen a szabadság nevében visszautasítja, a fenyegetően feltölülő új gazdasági problémákat előkelően hallgatással mellőzi. Jogállamot létesít, de az mégis osztályállam marad, mert részét csak az uralkodó polgári osztály képezi és annak érdekei előtt minden más érdeknek el kell törpülnie.

Ez a szabadelvűség többé nem tartható, a klerikalizmus és a szocializmus két oldalról jövő támadásai közt meg nem állhat. Frère-Orban bukása azt jelenti, hogy a polgári szabadelvűség a belga népnek már nem ideálja. Nem kell neki többé az a szabadelvűség, mely a cenzusos választók arisztokráciájában találja az állam üdvét s még akkor is ellenzi a választói jog kiterjesztését, mikor az alkotmányból kizárt tömegek kitartó és nagyszerű mozgalmal bizonyosságot tett arról, hogy ezek a tömegek a politikai életre már megértek. Nem kell neki többé az a szabadelvűség, mely határvonalat akar megállapítani a népélet és a politikai élet, a népiérdek és a politikai érdek között, holott ezeknek egybe kell olvadniuk; mely a szabadság címe alatt a vállalkozó tőke túlkapasait és kizsákmányoló kapzsiságát mozdítja elő és a gazdasági egyenlőtlenség legkirívóbb jelenségeire is csak frázisokkal felel.

Egykor tapsolt Prère-Orbannak a belga nép, mikor védelmezte az iskolát a klerikalizmus butítási törekvései ellen. Támaszkodva a nemzet erejére, hatalmas leckét adhatott a római kúriának, mikor útlevelet küldött a pápai nunciussnak, meginvitálván őt a távozásra. Ma a régi szabadelvű párt, vezérének hibájából, szétzüllött. A klerikalisták uralkodnak, a szocialisták vezetnek a népesség széles rétegeit és a szabadelvű párt, okulva a vezér hibáin, programját a kor igényeihez idomította, szociális és radikális tervekkel gyarapította, hogy visszazerezze azt, ami elveszett. Így kellett ennek bekövetkeznie, mikor a választási jog reformját a szocialisták és radikálisok rohama készítette elő és a klerikalisták kormány valósította meg. A szabadelvűségnek csak egy támasza van: a nép. Ha ettől elszakad, el kell buknia.

A nép nem csak szabadon gondolkodni akar, hanem amellet szabad-ságban élni és minél kevesebbet koplalni. A harc a papság vakmerő uralomvágya ellen nem cél, nem program, hanem csak eszköze egy nagy politikai programúinak. Ez a harc azt jelenti, hogy az állam nem lehet osztály érdek szervezete, tehát nem lehet az egyházé. De nem lehet a kapitalista oligarchaké sem. Az a szabadelvűség, melynek az antiklerikalisták intézkedésekben rejlik összes programja, nem egyéb, mint a „felvilágosodott abszolutizmus” egyik fajtája. Harc az osztály állam ellen az egész vonalon: ez a szabadelvűség. Ezt nem baktatja el sem a klerikalizmus álnoksága, sem a szocializmus nyers támadása. Ez az igazság és becsület politikája, mely nem ad utalványt a túlvilági üdvösségre és nem is ígér földi paradicsomot, de megadja azt, ami emberi társaságban létesíthető.

Ezt az igazságot felejtette el Frère-Orban; azért kellett elbuknia, bár becsületes volt és nem volt áruló. Ezt felejtették el Ausztria liberálisai; azért borította el országukat a klerikalizmus iszapja. Plener, az osztrák vezér, önkéntesen visszavonult a politikai kriptába, midőn magas, de csendes hivatalt vállalt. De ez az igazság vezérelte Anglia nagy aggastyánját, Gladstone!, diadalmas politikai pályafutásán. Korával együtt nőtt szabadelvűsége, nemzetével együtt haladt és így egyre nőtt nemzete becsülésében. A mérsékelt szabadelvű politikusból radikális lett, mert meghihette az igazi szabadelvűség, a haladás, az élet, a fejlődés szelleme. Milliók megváltójukat tisztelik benne, még életében a legendák alakja lett és szava orákulum.

A nagy angol aggastyán dicsőséges öregségével szemben még lesújtóbb-

nak látszik Frère-Orban tragikum. A becsületes, de szerencsétlen kidölt küzdő méltó arra, hogy minden ország szabadelvű férfiai tisztelettel megőrizték emlékét. Nagy tévedései nem moshatják el nagy érdemeit. Tragikus és tanulságos pálya az övé. Tanuljanak bukásán, akiket illet.

A parlamenti csőcselék

– *Pesti Hírlap, 1898 július 11.* –

(V. V.) Abban a csodálatos, lélektanilag első pillanatra szinte érthetetlen harcban, mely Dreyfus kapitány ártatlansága és bűnössége körül forog, a szabad' kutatás, független ész emberei mind Zola táborában vannak. A teremtő elme hőseit mind elfutja a dacos harag arra a föltevésre, hogy akár-milyen számár vagy gazember szava dönthetetlen igazság, ha véletlenül katonai ruhát visel. Az igazi író, a próféták modern utódja, nem tűri a kétes homályt és a képmutató jelszókat. Egész igazságot és egész világosságot követel. Ezeket veri le kartáccsal Cavaillac.¹⁾ És a parlamenti csőcselék tapsol, mert nincs, akit jobban gyűlölné, mint az igazi író, aki cinkos firkásszá aljasodni nem akart, a parlament felfújt nagyságainak lelkébe lát és a politika becstelenségeit utálatos meztelenségével állítja oda a közönség elé. Zolának nem kellett volna a Dreyfus-ügybe avatkoznia, a „Paris” íróját mégis izzóan gyűlölte volna a parlamenti csőcselék; hiszen e felséges csataképen ott látja magát és lábai alatt vonaglik az eltiport igazság.

„Paris!” nem regény ez, bár a költészet sugarai ragyognak benne, hanem vádbeszéd a kapzsi francia republikánusok, a parlamenti csőcselék, a hitetlen, de felekezeti, a köztársasági, de arisztokrata göggel és brutalitással teljes, jótékonytságot űző, de infámisan szívtelen uralkodó réteg ellen. íme, az összeesküvés, mely a rend ürügye és a köztársaság lobogója alatt restaurálja az arisztokráciát, a klerikalizmust, a katonaság fölényét, mindezt olyan módon, hogy a parlamenti csőcselék firkászaival és hátvédül szolgáló banknagyságaival szövetségbe állt a reakció régi tényezőivel. A parlamenti csőcselék a fosztogatás és brutális kapzsiság rendszerét eddig soha el nem ért tökélyre fejlesztette, mert fék, szemérem nélkül és a népfeltség nevében csinálja üzleteit.

Ki csinálta a köztársaságot? A katonák, a papok, a bankárok? Csinálta a nép, s amelyik pillanatban a militarizmus lábra kapott, a köztársaság uralmának is vége szakadt. De hát mit törődik az összeesküvő csoport a köztársasággal? A köztársaság legfeljebb azért jó, mert benne nem kell osztozkodni az uralkodóval és udvarával. Itt minden a csoporté: a törvény, a közigazgatás, a templom, a kaszárnya, a tőzsde.

Érdekes ellentét, hogy a szabadságra született angol-szász népek soha egyetlen pillanatig sem túrik a militarizmust és a központi hatalom füttyére dolgozó bürokráciát, míg a francia köztársasági politikusok, kivéve az első köztársaságot, féltékenyen óvták a cezarizmus intézményét. Nagy hadsereg, külön katonai bíraskodás, a katonai becsület örült dicsőítése, falánk hivatalnoki sáskaraj: ezt az örökséget átvette mindegyik francia rendszer. Az általános választójogon kívül, melyet más demokratikus intézmények hiányában olyan könnyű meghamisítani, e tévesen demokratának nevezett ország semmit se mutathat fel, ami demokrata intézménynek volna mondható. Az angol és a francia fejlődés ellentéte arra vall, hogy a francia politikusok rosszhiszeműen és hátsó gondolatokkal döntötték meg a régi rendszereket. Megtartván az abszolút uralom két eszközét: a militarizmust és a bürokráciát, az abszolutizmust más cím s lobogó alatt fenntartották. „Elfelejtették, – mondja a francia népről a nagy gondolkodó, Stuart Mill, – hogy nem az abszolút hatalom birtokosain kell változtatni, hanem meg kell szüntetni a hatalom korlátozását”.

¹⁾ A Dreyfus-per idején, amikor Zola megírta híres cikkét Dreyfus mellett, a francia képviselőház többsége Cavaillac hadügyminiszter éles támadását Zola ellen megtapsolta.

A pénz hatalmak nagyszerű kifejlődése az utolsó évtizedekben a sajtó nagy részének rimákat felülmúló romlottsága lehetővé tette, hogy a parlamenti csöcselék egész fesztelenséggel és nyíltsággal rendezkedjék be. A görény tehetségével, amely természetes illatával távol tart magától mindenkit, aki a rózsza illatához szokott, kiszorítja a politika porondjáról az önzetlen, erős, makacs meggyőződésű és éppen azért a tolakodást megvető férfiakat. Lassanként a politika terén csak azok maradnak meg, akik nem értenek ugyan semmihez, de értenek a politikához, mely a parlamenti csöcselék fogalmai szerint frázisokból, színészi tehetségből, ragaszkodásból, folyosói intrikákból és jó szimatból alakul. A politika mesterség, foglalkozás lett, még pedig igen jó és jövedelmező. A parlamentben csöcselék gyűlt egybe, mely csak a hatalmat és boldogulást kereste, midőn mandátumot hajszolt. Végtelen silányságában az igazság minden eltiprására tud mentséget: a politikai szükséglet. Amint van külön tolvajnyelv és tolvajkódex, van külön parlamenti nyelv és becsületkódex is, amelynek alapvető dogmája, hogy a parlamenti csöcseléknek minden meg van engedve, ami biztosítja a sikert.

E csöcselék fosztogató hadjárata adott bombát és tört az elkeseredett proletárok kezébe, ez szülte az elkeseredés másik alakzatát, Boulanger mozgalmát. És mégis dereng a remény, hogy a rombolás és rabság két véglete között feltámad majd a bosszuló igazság. A nagy tömeg most vele sötétségben botorkál, mint az első forradalom előtt. De él még a szabad kutatás, a független meggyőződés, a bátor és dacos ész. Ez gyűjt majd világhosságot és abban aligha használnak Cavaillac-nak kortársai.

Korhadó alkotmányok

– *Pesti Hírlap, 1898 július 23.¹⁾* –

(V. V.) Vilmos német császár nemrég Írásban adta ki lelki meggyőződését: *suprema lex regis voluntas*. Az uralkodó akarata a legfőbb törvény. Ugyancsak tőle származik az a másik büszke jelszó, hogy aki nincs megelégedve a császári kormánnyal, az vándoroljon ki Németországból. A hazátlan legények, akik nem kapván a hazától se civillistát, se ágyukat, katonákat, szervilis ember-eszközöket, nem látják rózsaszínűnek az eget, menjenek jobb éghajlat alá.

Sándor, a kis Szerbia uralkodója, minap kijelentette, hogy amíg ő uralkodik, soha a radikálisokat többé a kormányhoz nem eresztí. A radikálisok vezérét az ifjú hős becsuktatja, a pártot katonasággal és közigazgatási nyomással széttiporja, alkotmányokat eltöröl és proklamál, mintha azok orfeumi dámák volnának, akiket az ember ma szeret, holnap kirúg.

Íme, nyíltan beszél a hatalmas császár, fesztelen őszinteséggel cselekszik a duodec fejedelem. Le a kalappal a nagy és kicsiny imperátor előtt, ők tiszta bort öntenek a pohárba, nem mókáznak, nem bujkálnak; megmondják egyenesen, hogy ők uralkodók Isten kegyelméből és az alkotmányok tengődnek az uralkodók kegyelméből. Kapnának kancellárt, miniszterelnököt tucatszámra, akik fődöznék abszolutista hajlamaikat. De minek? Ismerik a kort, amelyben élnek. A forradalmi szenvedélyek 1848-ban kitombolták magukat. A polgárság már megérett. Hajszolni a pénzt és fetrengeni a kéjben: ezt kívánja kiforrott elméje. Mit jogalkotmány, csak a pénz és a kéj maradjon. És e két féltett kincset felülről nem fenyegetik, csak az alulról feltolakodó, rohamra készülő barbár tömegek. Vissza hát a barbárokkal, akik azt hiszik, hogy az alkotmány mindenkié. Vándoroljanak ki, vagy maradjanak, de sohasem szabad őket a kormányhoz eresztieni.

¹⁾ 1898 nyarán II. Vilmos német császár beszédet mondott, amelyben a császári abszolutizmus jogát fejtette ki. Ugyancsak 1898 júliusában Obrenovics Sándor szerb király, akit később, 1903 június 10-én meggyilkoltak, kijelentette, hogy a radikálisokat, a számkivetésben élő Pasic akkori pártját, semmi körülmények között nem engedti többé kormányra jutni.

Az uralkodó akarata a legfőbb törvény és nem szabad őket a kormányhoz ereszteni! A kontinentális Európa alkotmányosságát nyugatról és keletről ez a két ragyogó mondás világítja meg. Az alkotmányosság, mely elég botor volt egyezséget kötni a rendi tényezőkkel, lassanként kiszorul meghódított területéről. Nem ölik meg, csak ártalmatlanná teszik. Ólmot öntenek a füleibe és megvakítják, azután díszruhába öltöztetik. Dicsérik erejét és varázshatalmát. De ha makrancos és ártalmatlanná lenni nem akar, akkor nyíltan kiront az abszolutizmus, mint Németországban és Szerbiában.

Alkotmány! Mennyi bűvös, csábító erő volt e szóban. Hányan szenvedtek érte, mennyien reméltek, midőn csak a távolból intett diadala; ujjongtak, midőn proklamálták. Ez lesz a pártatlan, meg nem alkuvó igazság. Az egyetlen hatalom, mely előtt eltöri minden. A nép földi istene, mely egyenlően szereti gyermekeit, jutalmazza a jót és bünteti a gonoszt. Forrás, amelyből a boldogság és szabadság fakad. Mi leszünk most az állam, mi mindannyian, nem néhányan, nem egy csoport vagy osztály.

Hová tűntek el a márciusi demokrácia álmái? A rendi tényezők befészelték magukat az új keretbe és rövid szünet után újra előre tört a régi felfogás, hogy az érdek, a célszerűség és a hatalom a politika elemei. Az állam feladatai növekedtek, beavatkozása mind sűrűbb lett, hivatalnokai, katonái szaporodtak, hatalma sokkal nagyobb területekre terjed, mint a rendi korszakban.

Az alkotmánnyal lefoglalván az államot, a rendi tényezők tehát az uralkodás sokkal súlyosabb és biztosabb eszközére tettek szert. Az alkotmányból nem lett istenség, hanem szolga, eszköze az uralkodó csoportnak. Ha a jog és szabadság lakhatik benne, általa nevelődik a nép és tódul a kormányzáshoz maga a nemzet. De az alkotmány olyan hőmérő lett, melynek előre megállapított hőfokot kellett mutatnia. Ha ez természetes utón nem ment, segített a mesterséges erőszak. A jég vagy a tűz, amint a helyzet kívánta.

Az alkotmánynak kellett volna felszínre hoznia a nép akaratát. Búvárnak kellett volna lennie, aki leszáll a tenger mélyibe; de csak egy kicsit a víz alá buktatták és azt kellett felhoznia csupán, amit már előre kezébe nyomtak.

Nem szabad őket a kormányhoz ereszteni! A rendiség tényezői magukhoz ölelvén új szövetségesüket, a kapitalizmust, ezt a programot alaposan beváltják. Községben, városban, megyében, országban proskribálják azokat, akik érdekeiket, hatalmukat fenyegetik és teszik ezt az alkotmány felhasználásával. Az erőszak, mely annakelőtte csak erőszak akart lenni, most tógát ölt és ünnepélyes ábrázatot mutat. Így uralkodik a sok apró zsarnok a nemzeteken. Sokan vannak és együttvéve mégis milyen kevesen, a proskribáltak nagy tömegével szemben.

És mi történik e torz-alkotmányosság következtében? Akik az alkotmányból kiszorulnak, lemennek a katakombákba. Ott találkoznak és csinálják lassanként a maguk államát a másik állammal szemben, melyé most minden napsugár. Az elégedetlenség, elkeseredés és nyomorúság mélységeibe vonulnak vissza, akik hisznek a földi istenségben, az alkotmányban, mely nem szolga, hanem Isten. Az elbizakodottság nem látja őket, hiszen nincsenek a főlzínen. És hogyan is győzhetnének, mikor nincsen erejük, hatalmuk.

A modern rendiség vakon rohan tovább útján. Lent egyre többen lesznek a katakombák lakói, de azért csak azt ismétli: „Nem szabad őket a kormányhoz ereszteni”. Ma csak osztzkodnia kellene, az alkotmányt kellene valósággá tennie és nevelője, vezetője lehetne a tömegeknek. De készakarva megnöveli az államon kívül álló állam lakosságát és kapzsisága meg fogja érni a napot, mikor a katakombákból újra diadalmasan jut felszínre az eszme.

Caesarok és királyok

– *Pesti Hírlap, 1898 augusztus, 2.* –

(V. V.) Napoleon óta nem született a brutalitásnak akkora genieje, mint Bismarck.¹⁾ Mindketten a forradalmi hagyományokon átgázolva vívták ki sikereiket, mindkettőt az alkotmány, jog és az emberek mélységes megvetése jellemezte; mindkettő csak az erőt, a reális hatalmat bálványozta és mindkettő megalálta a maga Szent Ilona-szigetét.

Milyen tehetetlen volt a nagy Napoleon Szent Ilona szigetén. Mint érezhette, hogy az erő és hatalom virtuóza szánalmas semmiség, ha nincsenek többé háta mögött ágyúí, katonái, kreatúrái. Az anyag szörnyű bosszút áll bálványozóin; akik imádják, semmivé lesznek, ha elhagyja őket a siker.

És milyen marcangoló fájdalom jajdult fel Bismarck minden nyilatkozatából, hogy meg kellett válnia kancellári méltóságától. Friedrichsruhe volt az ő Szent Ilonája. Fájt neki, hogy többet nem uralkodhatik. Az erőt, a hatalmat nélkülözni nem tudta. A szentimentalizmus és a düh kitérésai váltakoztak nála. Nem ismervén az erkölcsi világ felséges harmóniáját, megnyugvást találni nem tudott. A dinasztikus hűség hirdetője, aki nem akart több lenni, mint „urának hűséges szolgája”, példát adott a lázadásra, a felségsértésre. Egyik beszédében a trónvesztett diktátor odakiáltotta Németországnak a jelszót, hogy erősíteni kell a népképviselői intézményeket. A császár ellen most eszköznek akarta felhasználni a népet, de a szabadság pártjai gúnyos nevetéssel fogadták a száműzött elkésett szerelmét.

Napoleon, Bismarck, a közép-kornak az újkori politikába belenyúló két óriási alakja volt. Az egyik elseperte a nagy francia forradalom alkotásait; félredobta a szabad népek szövetségének eszméjét, fellobbantotta a hadi dicőség és nemzeti fanatizmus tüzét; hangszernek tekintette a nemzetet, melynek húrjait tépdesheti tetszése szerint, mert hiszen, ha a vad játékban le is pattannak a hurok, ezen a hangszeren új húrokat teremt a természet ereje. A másik az 1848-as forradalom eszméin törtetett keresztül; a márciusi demokrácia által hirdetett német egységet programjába véve, reátafosott a kifosztogatott demokráciára; a teutománia örületét mesterségesen táplálva, az európai gyűlölködés újabb magvát hintette el; a militarizmus és hadi dicőség istenítésével a nemzeteket a gazdasági romlás felé sodorta és a jogeszmét halálosan megsebezte. Így született meg a német birodalomnak nevezett Nagy-Porosország, melynek Bismarck volt I. Vilmos név alatt a diktátora.

Az egyszerű junker, aki diktátor lett, tanítványa volt a korzikai hadnagynak, akiből császár lett. Igen, akárhogy istenítik a nagy kancellárban, aki a németiségét még azzal is fitogtatta, hogy utálta a római betűket, a germán őserőt, Bismarck csak Napoleon tanítványa volt. Még abban is hasonlítanak egymáshoz, hogy a rend nevében lépven fel, mégis döntögették a trónokat és tördelték a koronákat. A legitimitást, ha céljaiknak útjában állt, éppen olyan kevésbé tisztelték, mint a forradalmat, melynek romjain emelkedtek. Bennük a hatalom, az erő izzó vágya dolgozott, a cezarizmus szörnyű, mohó szomjúsága, melynek, mint Bismarck nyíltan kimondta, vér kell és vas.

A nagy mester nagy tanítványát sokan követték. Bismarck reányomta korára bélyegét. Az alkotmány fitymálása, a népjogok kigúnyolása, az erőszak és kíméletlen siker istenítése példájára divatba jött. És mindazok, akiknek érdekében volt, hogy az 1848-as forradalom emlékei éppen úgy elpusztuljanak, mint a nagy francia forradalom hagyományai, tapsoltak a középkori politika, az ököljog diadalmas restaurációjának. A sok majmoló szinte törte magát, hogy túltegyen a mesteren. Lihegve rohant a sok koca-Bismarck, hogy ő is rugdalhasson egyet a forradalom haldokló oroszánján. És a hit-

¹⁾ Bismarck halálakor jelent meg ez a cikk.

ványokban nem dolgozott a genie, mint a mesterben, csak a rosszaság, a nyomorult haszonlesés, a közönséges érdek. Ezeknek nem volt hangszer a nemzet, csak áldozat, melyet sanyargattak és zsaroltak.

Kitépni a nagy forradalom és 1848 emlékeit! Hiába vér, hiába vas, az emberiséget nem lehet leigázni, mert örökké győz a természet. Nagy Napoleon cezarizmusa és a szent szövetség buta összeesküvése nem gátolhatták meg, hogy a forradalom 1848-ban újra fel ne keljen sírjából és Bismarck hiába hantolta el 1848-at, még hatalma tetőpontján éreznie kellett, hogy van valami, amit ágyukkal, katonákkal, börtönökkel, hivatalnokokkal tönkretenni nem lehet. Az eszme, amely maradandóbb nagyságot ad, mint a brutális erő, az uralkodó kegye, a tényleges hatalom. Leverhette III. Napóleont, megalázhatta Ausztriát, de két „skriblernek” hadseregét legyőzni nem tudta. Hiába toporzékolt, mind félelmesebben szaporodtak Lasalle és Marx katonái. És milliók lesznek, akik németnek vallják magukat, de hidegen néznek Bismarck ravatalára, hiszen ő urának szolgája volt csak, míg ura az ő szolgája volt és a nemzeti eszmét hamis ferdítéssel a faji őrjöngésben és gyűlölködésben találta, nem pedig a nemzeti szabadságban és nemzete boldogságában.

Államférfit temettek nemrég, aki nagyobb, hatalmasabb birodalmat kormányzott, mint a nagy kancellár. Gladstonet, aki még életében legenda lett, temette nemzete. Egész Britannia, az egész. El nem maradt senki, mert a „nagy aggastyán” nem a trón szolgája vagy osztályok érdekpoltikusa volt, hanem rajongott népéért, szerette és becsülte az embert, hirdette a jogot, tisztelte a szabadságot, nem üldözte a nyomorultakat, csak a nyomort. Nagy hódító volt, mert meghódította Angliát – az angoloknak. A felszabadultak sokasága momentuma annak, hogy élt és működött. Akik rabszolgák voltak és” emberek lettek, benne tisztelik megváltójukat.

Volt benne is fanatizmus, a makacs hit és eszme diadalában. Nem a hatalmat imádták, hanem az eszmét. Hitvány fogásokat megvetve, mint idézte fel Irland ügyében az ellentétek nyílt mérközését! Ő, akit annyiszor vitt diadalra a tömegek lelkesedése, mint tudott helyt állani az eszméért, mikor ellentétbe került a faji gyűlölettel még meg nem tisztult sokasággal. Kihívta a bukást, mert az uralomnak számára nem volt többé értéke, mihelyt eszméit nem szolgálhatta.

A cezarizmus alakjai azt sóvárogják, hogy egyedül övék legyen a hatalom. A nagy polgár, mint Gladstone, annak áldozza minden erejét, hogy mentől többen vehessenek részt a hatalom gyakorlásában. A diktátor hatalom nélkül tehetetlen, a nagy polgár, aki erkölcsi tényezőket sorakoztat, onmaga a hatalom. Ezért tudott Gladstone önként félrevonulni, mint a patriarcha, ki megtette kötelességét, boldogságra nevelte fél családját. Ezért jajgatott, dühöngött Bismarck, mikor egy másik Caesar megfosztotta méltóságától.

Gladstone utolsó napjait megaranyozta a megnyugvás, hogy szabad nemzete nyugodtan és bölcsen halad a boldogság útján; és Bismarcknak látnia kellett, mint emelkedik ki a sírjából sokkalta veszedelmesebb alakban a letepert „forradalom”.

Caesar volt az egyik, a másik próféta. Ma a Caesarok vannak divatban, de a próféták faja nem hal ki addig, míg meg nem hal maga az Isten, ki ihletet, bátorságot és az egész emberiség fájalmától sajtó szívet ad nekik. A Caesarok embereket győznek le és büszkék vérről, vassal kicsikart diadalukra. A próféták pedig hamis isteneket döntenek meg, vér és vas nélkül, az eszme erejével.

A három csalhatatlan

– *Pesti Hírlap, 1898 szeptember 3. -*

(V. V.) Három nagy ellensége van a szabadságnak: a militarizmus, a klerikalizmus és a bürokrácia. Mihelyt a katonaság, a papság és a hivatalnoki kar külön osztálynak érzik magukat, felébredő nagyvárosi hóbortjuk elhiteti velük, hogy övék az állam és a dolgozó, termelő, de fegyvertelen, fel nem szentelt és ki nem nevezett társadalom csak arra való, hogy kormányozzák és kihasználják. Így keletkezik azután a csalhatatlanságok szentháromsága: a katonai, a papi és a hivatalnoki csalhatatlanság. Merészkedjék csak a kritika a katonaság dolgához nyúlni, rögtön kardjára csap a militarizmus és a katonai becsület szeplőtlenségére hivatkozik. A kaszárnya területén tökéletes a világrend. Ott hiba nincs, soha nem lehet. És hogyan akadhatna a templomban? Hiszen a klerikális tan Istennel azonosítja a papságot és magának tulajdonítja mindenhatóságát. A bürokratikus számlajortja tetején is csupán csalhatatlan bölcsesség guggolhat. Együgyűség, igazságtalanság ilyen magasságban meg nem eshetik. Ha pedig mégis megessenek, a nyilvánosságra hurcolni nem szabad, mert hova lenne különben az állam tekintélye?

Akik a szabad amerikai köztársaságot alapították, az ó-világ e három csalhatatlansági dogmája ellen csinálták forradalmukat. Kivándoroltak, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák. Lerázták a gyarmati állapot igáját, hogy megszabaduljanak a militarizmus és bürokrácia nyomásától, mely gazdaságilag és erkölcsileg egyaránt károsította őket. Az Egyesült-Államok alapításának proklamációja a vallásszabadságot hirdeti, a militarizmust és bürokráciát ostromozza.

A gazdasági élet soha sem sejtett nagyszerű kifejlődése azóta a szabad amerikai köztársaságban is új bajokat és igazságtalanságokat fakasztott. De a köztársaság már túl van azon a primitív problémán, mely a kontinentális Európa népeire még mindig szörnyű súllyal nehezedik; nem kell többé küzdenie azon természetes tan elismeréséért, hogy az állam az államé, tehát mindenkié, aki területén dolgozik és hatalmát egyetlen réteg vagy osztály sem foglalhatja le magának.

A kontinentális Európa népeit már a legmagasabb probléma szorongatja: miként lehetne gátat vetni annak, hogy a kapitalizmus új feudális állapotokat teremtsen? De hogyan jussunk a megoldáshoz, mikor még a primitív igazság sem tört magának utat és a népek mindenfelé a militarizmus, klerikalizmus és bürokrácia csalhatatlansági dogmái alatt nyögnek?

Csupán Anglia tanult elszakadt gyarmatától. Az angolszász rokonság a monarchikus Angliában lassanként ugyanazon ösvényre vezetett, amelyet a köztársasági Amerika gyorsan futott meg. Lépésről-lépésre halad az állam és az egyház szétválasztása. A klerikalizmus társadalmi befolyása hanyatlik, a katonaság privilégiumokat sem a jogszolgáltatásban, sem más téren nem élvez és a külön katonai becsület vakmerő konstruálását a polgári társadalom nem tűri. A kaszárnya területe éppen olyan angol föld, mint Anglia egész területe. A bürokrácia túltengését meggátolja az erőteljes demokratikus önkormányzat és a parlament erélyes ellenőrzése. Így láthat hozzá Anglia a szociális probléma megoldásához, mely hatalmas gazdasági fejlettsége dacára sokkal kevésbé fenyegeti, mint a kontinentális Európát.

Másutt Európában még nem tudták megérteni, hogy nincs szabadság, nincs kultúra és tiszta erkölcsű társadalom militarizmussal, klerikalizmussal és bürokráciával. Ebből származnak a nemzetek bevallott és lappangó sorvasztó betegségei.

A szerencsétlen Olaszországon a csalhatatlanságnak mindhárom dogmája végigsepert. A klerikalizmus szervezetten butította a népet és jólétet biztosított magának, míg a tömeg nyomorgott. A militarizmus és a bürokrácia tetézték be a szabadelvű állam nevében a művét. A kizsárolt, kihasznált

és butaságban tartott nép elérkezett az eszeveszett forradalom útjához, mely világos cél, határozott szervezet nélkül, a kétségbeesés sugallatára csupán rombolni és gyűlölni akar.

Spanyolországot fanatikus papjai és hengegő tábornokai tették tönkre. Ma szegény, műveletlen és alkotmánya látszat. Ha forradalomban nem tör ki az elégtelenség, ez csak azért van, mert az erkölcsileg és gazdaságilag tönkrevet nép már erre is erőtlén.

Franciaország, mely már elérkezett a köztársasági államformához, a kontinentális Európa haladásának fokjelzője. Íme, a francia köztársaságban kiderült, hogy a szabadság három régi ellenségének eltiprása nélkül a köztársaság is csak üres forma. Bálványt csináltak itt a katonaságból. A társadalom alázatosan porban fetreng a katonai becsület előtt. A kaszárnya szent terület, ahová profán láb nem tévedhet. A katonaság külön bíraskodási joga teljes mértékben érvényesül, jelöl annak, hogy a kaszárnya külön állam. A nemzet alkotó nagy szellemei eltörpülnek, ha valamelyik tábornok kardjával csörömpöl és katonai becsületére hivatkozik. A klerikalizmus pedig alattomosan visszasompolygott oda, ahonnan a szabadság erélyes hívei kivertek.

Hogy is lehetne másképp, mikor Franciaországban az úgynevezett köztársaságiak előtt a nagy forradalom alakjainak nincs becsületük, nincs tiszteltekük? A klerikális papság ismét behálózta az iskolát és a hisztérikus hölgyek szalonjait. Mindezt befejezi a bürokrácia, mely ma is olyan hatalmas és szapora, mint a Napóleonok császársága alatt; a prefet-ek közigazgatása, akik felelőtlen és a mindenkori kormány kényétől függő állásukban az abszolút monarchia intendánsait képviselik.

A Dreyfus-ügy megmutatta, hogy a három csalhatatlansági dogma tábora milyen erkölcsi züllés felé sodorta az országot. A klerikalizmus, mely a vallási gyűlölködés felszítására keresett alkalmas eszközt és a militarizmus, mely hadi dicsőség híján egy leplezett árulóval akart pompázni a nép előtt, együttesen csinálták a Dreyfus-pert. Mikor pedig az a veszély fenyegette őket, hogy a nyomorult összeesküvés kiderül, a számlajortja bölcsei segítségükre siettek. Felállították az állami érdek magasztos tételét és ezzel leplezték a csalásokat, hamisításokat, az erőszakot.

Hiába fekszik holtan, átmetszett nyakkal Henry ezredes, aki katonai becsületével hengegett, mikor szembeszállott az alkotó génivel. Hiába mondott le Boisdeffre, a vezérkar főnöke. Mások lépnek helyükre. A bálvány két papja elpusztult, de marad a bálvány maga. A gloire örülete, a militarizmus istenítése, a kaszárnya szentsége.

De hiszen most Oroszországból jön a megváltó ige. A nagy abszolút birodalom hirdeti Európának a militarizmus romboló hatásait. Közéleg a lefegyverzés, az örök béke ideje. Így álmodnak azok, akik nem tudják, hogy az abszolút rendszer militarizmus nélkül meg nem állhat és egy klerikális alapra épített, óriási bürokráciával kormányzó birodalom a militarizmus őszinte ellensége sohasem lehet. Hatalmas hadsereget kell tartania a nép fékentartására és e hadsereget becézgetnie kell, mert benne van igazi támasza.

A béke és kultúra politikájához egyetlen út vezet: a népállam szervezése.

Ha egyszer az állam az államé, ha a szabadság három ellensége: a militarizmus, a klerikalizmus és a bürokrácia a földön hever, szabadok, műveitek és gazdagok lesznek a nemzetek. Nem lehet többé meghamisítani sem a vallást, sem a nemzeti eszmét. Az alattvalóból polgárrá fejlődött ember megérti, hogy a vallás és a nemzeti eszme nem oktathat gyűlöletre. Szeretetet, művelődést, haladást jelent mind a kettő, az egy Isten és az egyenlő ember csalhatatlan dogmáját.

Az örök béke és jezsuitái

– *Pesti Hírlap, 1896. szeptember 27.*¹⁾ –

(V. V.) A nemzetközi békekongresszus és utána az interparlamentáris konferencia befejezte „munkáját”. Sok idealista lelkű, derék ember jött össze mindkét gyülekezetben, de tanácskozásuk menete és eredménye nem táplálja lelkünkben a hitet és az idealizmust. A békekongresszus legalább zajongott és veszekedett; az interparlamentáris konferencia még ezt se tette. Egyszer, mintha csak skolasztikusok gyűlésén lettünk volna, buzgón hasogatták a szörszálát; másszor félénken tipegtek, halkán suttogtak, mintha diplomáciai augurok jöttek volna egybe; majd aztán vérszomjas hangokat hallattak, hogy szinte a kaszányában képzeltük magunkat.

A háború ősrégi intézmény. Ott van a bibliában, ott van Homeros énekeiben. Mélységbe nyúló gyökerei vannak és e gyökereket kell kitépni. Félmeggyőződéssel, élelmesen megalkuvó hittel, fogyatékos őszinteséggel és bátorsággal ezt a nagy munkát elvégezni nem lehet. Aki nem meri a gyökereket keresni, sőt ijedten visszaugrik, ha közel jutott hozzá, az csak játszik a kérdéssel, de azt a megoldáshoz közelebb nem fogja vinni. Aki egy világnézletet akar elbuktatni, az hozzon magával erős, meg nem ingatható világnézletet. Aki nemzeteknek prédikál új erkölcsöt, az mutassa meg, hogy mennyi van abból önmagában. Mert arra nem szorultunk, hogy felfedezzék nekünk, milyen jó és édes a béke. És abból kevés a hasznunk, ha az egyre érkező fegyverező hatalmi tényezők mosolyogva megvergetik a kongresszisták és konferenciázók vállait, mondván: Nagyon szép eszme, igazán szép eszme.

Kinek kell a béke és kinek kell a háború, ez itt a kérdés? Kell-e a nemzeteknek, a nagy tömegeknek? Kell-e a földművesnek, a munkásnak, az iparosnak, a kereskedőnek? Kérdezzétek meg az apákat és anyákat, hogy szívesen küldik-e fiaikat a háborúba? Merészkedjete valaha becsületes plebiszcitum alá bocsátani, hogy kell-e a háború? Hát mikor ez így van, miért van mégis háború? Mert még mindig vannak tényezők, melyek a nemzeti akarat fölött állanak, mert a hadügy és a diplomácia még a köztársaságban is eddig az abszolutizmus rendszere szerint kezeltek. Nincs a kontinensen állam, Franciaországot sem véve ki, mely távol tudta volna tartani magától a militarizmust, ahol a hadsereg magát a nemzet egészénél többnek, nemezebbnek és fontosabbnak ne tartaná. És a külügyeket az egész kontinensen még mindig a régi kabinet-politika elvei szerint intézik, lehető homályban, hogy a profán világ ne halljon, ne lásson semmit, mert hiszen mi köze ahhoz a nemzetnek, ha sorsáról van szó.

Ilyen körülmények közt a békekongresszus azzal mulat, hogy a munkásokat felszólítja, csatlakozzanak ők is a békemozgalomhoz. A népet meg akarja nyerni a béke eszméjének. Nem rossz éle. Hát felvonult valahol a nép és fenyegetően követelte a háborút? Avagy üzent-e a nép valaha háborút? És nem meglepetésszerűen zuhogott-e mindenkor a hadüzenet a nemzetek nyakára? Egy kissé nehezebb munkát méltóztassék választani. Nem a népet kell megnyerni a békének, hanem a nép számára meg kell szerezni a béke és háború jogát. Ha akkor lesz háború, mikor a művelt nemzetek akarják, egyhamar nem igen lesz.

Síkra szállni a militarizmus ellen, demokratizálni a hadsereget és diplomáciát, döntő befolyást szerezni a nemzetnek az élet és halál nagy kérdésében: ez a béke őszinte és erélyes barátainak feladata. Ehhez nagy önmegtágadás és erős lélek kell. De hogyan lehet megváltani a világot a megváltók szelleme nélkül? Aki nem hisz a mennyországban és minden nyilatkozatával elárulja a kételyt, minek hirdeti azt?

^{*)} 1896-ban tartották Hágában az első nemzetközi kongresszust a béke érdekében. Ezen a kongresszuson sem Oroszország, sem az Egyesült Államok nem vettek részt. Magyarország részéről *Apponyi* Albert gróf vezetésével jelent meg nagyobb küldöttség.

A béke-bácsik

– *Pesti Hírlap, 1900 július 28.* –

(V. V.) A nemzetközi béke-bácsik az idén Parisban üléseznek. A hely igen kellemes, mert egyúttal meg lehet olcsón tekinteni a világkiállítást. A keret megfelelő, mert az interparlamentáris béke-konferencia körülbelül az a politikában, ami a kiállítás az ipari alkotásban: sallang, ünnepi frázis, titulus bibendi.

Persze, lett volna még alkalmasabb hely is a „szajnaparti Bábelnél”. Például – Peking vagy Pretoria. Chinában vagy Dél-Afrikában lett volna helyén a béke prédikálása, ahol az ágyuk dörgik a békét és véres holttestek hirdetik az „európai kultúra” hódítását. De a békebarátok inkább pályáznak a Nobel-féle díjra, mint a német császár ezer taeljére.

Az idén egyébként a békekonzferencia számtalan határozatához új fog járulni, mely egyúttal nemzetünk dicsőségét is fényben ragyogtatja a világ előtt. A béke-bácsik egyszer megcsinálták azt az élcet, hogy felszólították a munkásokat, hogy csatlakozzanak a békemozgalomhoz. A munkásokat? Igen. Hát a munkások csinálják a háborúkat, ők üzennek hadat, ők üvöltik a sovinizmus gyűlölködő igéit, ők követelik a hódítót, a rabló-gyarmatpolitikát? Úgy kell lenni, mert hiszen komoly parlamenti nagyságok kimondták, hogy meg kell nyerni a munkásokat a béke ügyének. Az idejéle nem lesz rosszabb. Apponyi Albert gróf ki fogja fejteni, hogy meg kell alapítani a sajtó nemzetközi békeszövetségét. Magyarországon ez a szövetség már megalakult. Példánkat hadd kövesse a kultúr világ.

Kerülgetik, egyre óvatosan kerülgetik a békekérdés gyökerét. Most meg a sajtót állítják előtérbe, mintha az valami önálló és mindenható tényező volna. Aki hajlik a hízelgésre, az persze meghatottan fogadja a ki nyilatkoztatást, hogy a toll embereitől függ a világ sorsa, élet és halál. Az elhiszi, hogy a háború is csak olyan, mint a tehetséges fiatal írók; nem élhet meg, elpusztul, ha nincs reklámja . . .

Milyen tévedés, milyen játék. Hiszen a sajtó már csak kis részben önálló tényező. A világsajtó legnagyobb része a pártok, sőt pénzcsoportok és egyéb hatalmi tényezők szolgálatában van, szervezkedett érdekek eszköze és ügynöke. Van kormány sajtó, vannak pártlapok, vannak kapitalista orgánumok. Ha ezek a hatalmak és érdekek a háborút kívánják, hiába hirdetik a békebarátok a békét, a sajtó eszközül szolgáló része napról-napra fogja ordítani a háborút.

Előttünk a példa. Az angol-búr háborút az angol aranybánya-spekulánsok sajtójának hírlapi hadjárata készítette elő. Ezek a lapok izgattak, tüzeltek, ezek mocskolták be a háború ellenségeinek becsületét, ezek közö sitették ki az igazi radikálisokat a hazafiak sorából. „Minden angol katonának fáj, hogy egy golyót nem szánhat azoknak a nyomorultaknak, akik a háború ellenségei. Rosszabbak ők a búroknál, akik elvégre hazájukat védelmezik, míg ők honuk árulóí.” Így irt az angol hadisajtó a béke barátairól.

És most Németországban ismétlődik a játék. A sajtó ismétli a német császár világtörténelmi hamisítását, hogy az európai hatalmak rabló-politikája a „civilizáció terjesztése”. Berlinben az utcai suhancok az európai kultúra nevében már meg is rázták egy chinai ember copfját, aki, szegény, csak teát árult valamelyik ottani boltban. Íme, a sajtó működésének szembe szökö eredménye.

Ugyan ne vicceljenek. A sajtó ma csak tükre a társadalom erőviszonyainak. Nem a tükröt kell megváltoztatni, hanem a társadalmat. Erkölcsi fogalmainkat kell átalakítani, az államok alapjának kell megváltoznia, hogy komolyan előbbre haladjon a béke ügye. Az a kérdés, kié az állam és militarisztikus felfogást vall-e a társadalom? Amíg a háború és béke joga nem lesz a népé, amíg az erőszak, a militarizmus bálványá előtt térdepel a tár-

sadalom, merő fecsegés és szemfényvesztés minden békeakció. Aki a szekér ötödik kerekét akarja megnyerni a maga részére, annak hiányzik egy kereke.

Hogyan nevelik ma az ifjúságot, mint tanítják a történelmet? Háborúk, hódítások láncolata az egész história. A kultúra igazi nagyságainak méltatására nem kerül sor. Zsarnokok és hadvezérek a kiemelkedő mért-földjelzők, körülöttük forog a világ. Mikor például a zsenge gyermek azt tanulja, hogy Kinizsi a csata után három török holttesttel táncolt, az egyiket a jobb-, a másikat a balkezeiben tartva, a harmadikat meg a fogával szorítva, elfogja a lelkesedés. Milyen hős, milyen nagy férfiú! Ehhez méltónak kell lenni.

Az erőszak e kultusza uralkodik az egész társadalmon. A katonaság az első rend. Monarchiákban külön kiáltványban szól az uralkodó „népemhez” és „hadseregemhez”. A francia köztársaságban pedig az államhatalom aláztatosan hízeleg a nagyra felhizlalt katonaságnak Militarisztikus erkölccsel intézzük el vitáinkat, győzzük le az akadályokat, birkózunk meg ellenfeleinkkel. Nem erkölcsi vagy szellemi fegyvereinket vesszük az ütközetbe, hanem hatalmi fölényünket. És mindig azé a taps, a babér, akié a siker.

Béke, békesajtó? Micsoda képmutatás ez, mikor napról-napra dicsőítik a becestelen párbajbecsületet; mikor idegeink már annyira megszokták a vérontást, hogy egyetlen könnyet sem ejtünk a párbajban elesett áldozatok ravatalára; mikor az üres, felfuvalkodott párbajhősök itt járnak közöttünk és kicsikarják a vezető szerepet. Mit tettek a béke-bácsik a párbaj ellen? Miféle akció fűződik nevükhöz? Mit prédikálják a nemzeteknek azt az erényt, amit maguk sem követnek? Hogyan akarják megfékezni a nemzeti hiúságot, erőszakot, hazugságot és rablótermészetet, ha mindezt szentségnek ismerik el magában a társadalomban?

Az üldözött, kivert keleti zsidók útjukban megakadtak. Parisba kellene őket küldeni, a képmutatók gyülekezetébe. Hadd mutatnák ott meg nyomorúságtól sápadt arcukat, éhező gyermekeiket, szenvedő asszonyaikat. Talán ott találják Urechia urat, a béke, az európai kultúra barátját és megkérdezhetik tőle, hogy mivel jobbak az európai boxerek a chinai elvtársaknál?

Béke, kultúra? Mikor a boxerség számos változata uralkodik Európán. A nemzetiségi boxerek, akik gyűlölik a más ajkú „idegent”. A felekezeti boxerek, akik gazul izgatnak a más vallású „idegen” ellen. Az osztály-boxerek, akik háziállatnak tekintik az osztályukhoz nem tartozó „idegent”. Az erőszak, a gyűlölet, az elzárkózó érdek uralma mindenfelé és Parisban élceket faragnak, mert ki kell érdemelni a pezsgős ebédet.

A béke ügye pompásan halad. Már a cár atyuska is csatlakozott a béke-bácsikhoz. Oroszország, a jóllakott ragadozó madár, békét hirdet és „kultúrát” terjeszt. És a béke-bácsik örömben tapsolnak kezecskéikkel: „milyen megtiszteltetés, a cár is közénk lépett”. Balgák vagy szemfényvesztők! Hát nem látjátok, mint készül a jövő, az emberiség békés boldogsága? Ha majd a nép nem hallgat többé a szédelgőkre, akik széttagolják, testvért testvér ellen uszítanak; ha ki lesz tépve a régi erkölcs minden gyökere s szolidaritás fűzi össze a társadalmat és a nemzeteket; ha a nép lesz sorsának intézője, maga dönt a béke és háború kérdésében, akkor meglesz a nemzetközi béke. És egymás műveit nem rombolva, de egymást támogatva, akkor lesz csak emberi az emberiség.

Véres imádság

– *Pesti Hírlap, 1900 augusztus 4.* –

(V. V.) II. Vilmos császár már nemcsak költ, zenét szerez és szónokol, de prédikál is. A chinai harctérre induló katonáknak a Hohenzollern-hajón valóságos prédikációt tartott, melynek az ó-testamentom következő mondata volt a mottója: „Ameddig Mózes kezét imádkozva feltartotta, győztek az

izraeliták, de mihelyt letette kezét, az amalekiták győztek”. Ma ugyan a kéz feltartásának, mint minden iskolás gyermek jól tudja, egészen más jelentősége van, mint Mózes idejében, de azért a császár bízik az ó-testamentumi stratégiában. Szapora imádkozást ajánl katonáinak, mert „amit egy Mózes imádsága elért, ne legyenek arra képesek a mi imádságaink is?”

„Egy Mózes!” Mily felséges önérettel ejti ki e nevet II. Vilmos. Még csak Hohenzollern-sarjadék sem volt ez az ember és mégis hatásosan imádkozott. Ha az imperátor rex felereszkedik az Istenhez, ennek csak sikere lesz. Akár vizet fakaszthatna a sziklából és szétválaszthatná a tengert, hiszen a császári jogar csak képes arra a csodára, amit „egy Mózes” közönséges pálcaja művelt.

Az imperátor rex úgy érzi, hogy nagyon közel van az Istenhez. Csak rendelkeznie kell és az ég engedelmeskedik. A mennyországnak sem lehet szebb célja, mint a nagy-porosz világgpolitika szolgálata, hiszen az teremti meg a mennyországot már idelent a földön, angyalokkal, akik nem illetlenül meztelenek, hanem szép, csillogó uniformisba bújtak.

Ez a kacérkodás az Istennel a Hohenzollern-politika hagyománya. A német-francia háború véres befejezése után a győztes I. Vilmos így kiáltott fel: „Milyen fordulat Isten rendeléséből!” Íme a fúzió a vér és az imádság, a Krupp-ágyú és az angyalok harsonája között. És Bismarck a birodalmi gyűlésben büszkén dörögte: „Mi, németek csak Istentől félünk!” Csak Istentől, akít hű alattvalóvá tesznek, aki a porosz politika minden alkotását helyesli, hiszen a császár nemcsak a világi uralomnak, de az egyháznak is feje.

Húszezer német indult most Chinába. Hadiparancsuk: Öljetek és imádkozzatok. Kimondta a császár, mikor nem prédikátor volt, hanem katonai szónok, Titus Livius Patavinus hadvezéreinek mintájára: „Foglyokat ne ejtsetek, kegyelem nincs; hadd menjen el a chinaiak kedve ezer esztendőre attól, hogy görbe szemmel nézzenek egy németre”. Vér, minél több vér: ez az utasítás. Kegyetlen öldöklés: ez az utasítás. De imádkozzatok! Isten német, vagy legalább is fehér; a szerezsennek, a rézbőrűnek, a sárga embernek nincs istene . . .

Miért küzd a húszezer német? Megtámadták hazáját, szabadságát, hitét? Isten áldása van a fegyveren, mely a megtámadott hazát védi és az Isten képére teremtett szabad ember jogát vívja ki. De mily szentségtörés, ha kalandos hódítások sikeréért fohászkodnak az éghez, ha más nép, más faj leigázásához kérnek isteni segédelmet.

Rövid idő alatt másodszor játszódik le előttünk ez a visszaélés a vallással. Az angol-búr háborúban az anglikán papok az angol seregek győzelméért imádkoztak és élesztették a harci tüzet. Csak néhány igazi pap akadt, aki megtagadta ezt az alacsony szolgálatot. Ott, Délafrikában, protestánsok küzdöttek protestánsokkal. Az egyik hazáját védte, a másik hódító hadjáratba indult. Hát kié az Isten? És most újra isteni pártfogás alá akarják helyezni a hódító betörést, szent háborúnak hirdetik a zsákmányolást, a kultúra harcának nevezik egy ősrégi kultúra felperzselését.

A római Caesarok óta nem hangzott el olyan vért szomjazó beszéd, mint II. Vilmos császáré. És Európa tapsol e szavaknak. Hiszen a kultúrának kell karddal utat nyitni. Annak a kultúrának, mely Ravacholt, Caseriot, Angiolittot, Lucchenit és Brescit szülte, akiknek szintén az a jelszavuk: „Kegyelem nincs, foglyokat ne ejtsetek!”

Európa már Isten birodalma. A boldogság, a szeretet, a szabadság fűzi össze népeit. Itt már nincs munka. China 400 millió sárga emberét kell tehát megnyerni az európai kultúrának. Ezért kell ölni és imádkozni.

Hány vérengző merénylet kell még, hogy kinyíljék Európa szeme? Az erőszak és vérszomj hány örült alakja bukják még fel a mélységből, hogy meglássuk fogyatkozásainkat és kötelességeinket? Mikor értjük meg végre, hogy a tömeggyilkosság kultusza neveli az anarchistákat, akik egymagukban viselnek háborút? Hogy az állam a nép boldogságát, javát és szabadságát

tartozik szolgálni és nem képzelgő álmokat vagy önző érdeket? Hogy háborút kell viselni, de csak a nyomor, a szolgaság és sötétség leigázására? Hogy nem Istent kell korrumpálni, hanem meg kell tisztítani az emberiséget?

Istent emlegetik és még mindig él a lelkekben a rabszolgaság szelleme. Minden faj legyen a fehér szolgája. A hatalmasabb fehér nemzet eszköze legyen a gyengébb. És a nemzetben az erők uralkodjanak az erőtlenek sokaságán. „Kegyelem nincs”, a siker az igazság, a győzelem az istenség. Ez előtt térdepelnek, ehhez fohászkodnak valódi áhítattal. Imádságos könyvük csupa vérfolt.

IV. MAGYAR POLITIKA

A király a nemzethez

– *Pesti Hírlap, 1896 július 9.* –

(V. V.) Magyar beszéd volt az, mellyel Szilágyi Dezső az országgyűlés hódolatát a király és a királyné előtt tolmácsolta. Mintha a magasztos történeti pillanatban ezt az erőlelkű embert megihlette volna a nemzet lelke, beszédének szárnyalása a magyar génusz szárnyalása és szavai ragyogóan sugározzák be a magyar jellemet. Így, így kellett annak szólnia, aki a szabadság ezredéves nemzetének nevében áll meg a trón előtt és ott hirdeti milliók vágyait, érzéseit és szent ideáljait.

Mint harsog át e beszéden a loyaltás. Nem siránkozik, hízelkedik és érzeleg, de harsog. A tróntól nem támaszt és kegyelmet esdekel, de támaszt, erőt, kitartó védelmet ígér a trónnak. „Életünket és vérünket!” De nem szolgálásból, nem alázatosságból, nem kényszerűségből. Az alkotmány akarja így, melynek a királyság egyik darabja. Loyaltásunk: hűség az alkotmányhoz. A király alkotmányunk legfőbb őre és biztosítója. A pártok harcai és versengései fölött ott ragyog a korona, szelíden, pártatlanul, igazságosan.

„Vegye felséged kegyesen hálás hódolatát annak a nemzetnek, mely a koronát és az alkotmányosságot soha elválasztani nem tudta”. Így köszönti a királyt a magyar loyaltás. Az, mely letörölte Mária Terézia könnyeit és viszszaszerezte elvesztett országait. Az, mely visszautasította I. Napoleon segítségét és mindig visszaborzadt az árulástól. Az, mely a nemzeti szenvedély kitörésének napjaiban sem tért el soha a törvényesség és jogfolytonosság útjáról. Az, mely „hálásan hódolt” mindenkor nagy erényű fejedelmeinek, akik igazi vezérei valának, de alkotmányát hálából és hódolatból soha fel nem áldozta.

Nem szolgák és bálványimádók voltak, akik éljenzésükkel megrázkódtatták az eget, mikor a fényes menetben megpillantották a szent koronát. Nekünk a korona nemcsak a hatalom, de a jog forrása is. Alkotmányunkat nem kellett kicsikarnunk a koronától, nem is kaptuk ajándékba. Nemzet és király nem állottak szemben egymással, mint alkudó felek, vagy ellenségek. Egybeforrtak az alkotmányban. Joguk és hatalmuk az alkotmányban gyökereszik. A vezérek helyébe lépett királyok csak más nevet vesznek fel, de szerepük a régi marad: ők a nemzet pártatlan, igazságos vezérei. Hűséget esküsznek az alkotmánynak, esküsznek, hogy a nemzet vezérei lesznek. Nem szolgák és bálványimádók voltak tehát, akik rajongó lelkesedéssel üdvözölték a szent koronát, szabad magyarok, akik meghódoltak az alkotmányos szabadság jelvénye előtt és akiből kitört az öröm, hogy íme a szent korona által hirdetett ideál most megvalósul, mert „a király és nemzet minden érzésben és törekvésben egybe van olvadva”.

Az országgyűlés szónoka férfias erővel tárta fel a király előtt a nemzet

és a király közös, magasztos törekvéseinek tárgyait. „Egységes magyar állam, annak alkotmányos függetlensége és ősi szabadsága, a magyar nemzet oszt-hatatlan egysége”. Ez minden magyar politika rendületlen alapja. És az egységes államban, az egységes nemzetben legyen „sérthetetlen a faj- és val-láskülönbség nélküli egyenlőség, az igazságos és egyenletes részesedés az állami védelemben és az állami gondozás jótéteményeiben”. A magyarság, a szabadság, a polgári szellem és emberiség felséges igéi ezek, melyek a trón előtt bontottak szárnyat. A király színe előtt jelentette ki a magyar talajon nagyra nőtt európai látókörű államférfiú, hogy a magyar haladni akar, egyre haladni; jövőben is készségesen elfogadja „a polgárosodás nemes és mérle-gelt viszonyait”, de ragaszkodik „az állam nagy történeti alapjaihoz”.

És mikor egyenes lélekkel elmondotta mindazt, ami e nemzet legjobb-jait hevíti, mikor hű tolmácsa volt vágyainknak, reményeinknek, törekvé-seinknek: magyar lojalitással hódol meg a királynak és bizalommal kéri, hogy legyen a nemzet vezére, a legelső magyar ember, a magyar nemzeti politika első harcosa.

A királyi válasz nagyszerű harmóniában felel a nemzet reményére. A király egynek vallja magát nemzetével. Kegyelettel emlékezik meg az ősök-ről, kik e hazát szerelték és fentartották és a hazafi lelkesedésével magasz-talja „a magyar nemzet lángoló haza- és szabadságszeretetét, harci vitéz-ségét, balsorsban tanúsított szívós kitartását, életerejét és államfenntartó ké-pességét”.

A múlt sok bánata, keserve eloszlik, mint a pára, e hevítő királyi nyi-latkozatra. Boldogok mi, hogy akkor ünnepelhetjük hazánk ezredéves ünne-pét, mikor a trónról hirdetik, hogy a hazát és a szabadságot szeretni erény, íme, a király magáénak mondja e nemzet szent hagyományait, szépnek, ne-mesnek tartja az ideált, amelyért ezredéves léte alatt küzdött és dolgozott. A multat nem kell megtagadni a jelenért; maga a király a múltakból merít erőt, reményt és bizodalmat, hogy a „jövendő századok végtelen folyamán a nemzetet egyetértésben királyával mindig az igazi hazaszeretet szövéténeke vezérli”.

A király megígéri, hogy a nemzet vezére marad. A nemzeti államról nem kisebb erővel nyilatkozik, mint az országgyűlés szónoka. Hirdeti, hogy „a magyar állam és a magyar politikai nemzet egysége rendületlenül fen-tartandó”, hogy a különféle nemzetiségek csak „az egységes állam és a tör-vények tisztelete mellett” fejlődhetnek és hogy „a történet és a törvények által szentesített viszonynak, mely Magyarországot társországaival összefűzi”, épségben kell fenmaradnia. És midőn különös nyomatékkal hangsúlyozza ez alkalommal a pragmatika szankciót, annak szükségét, hogy Ausztria és Magyarország közt „a rokonszenv kölcsönös legyen”, beszédének éle nem irá-nyul egyetlen magyar párt törekvései ellen sem, mert a magyar pártok mind törvényesek és loyálisak; e pont Ausztria korcsmai politikusainak szól, akik azt vélték, hogy éretlen rikoltozással meg lehet zavarni, vagy meg lehet bán-tani egy ezredéves, zivataroktól megedzett nemzetet.

Magasról hangzik és messzire hallatszik a király szava. Hirdeti a ma-gyaroknak, hogy vezérük, őre alkotmányos szabadságuknak. Hirdeti ellensé-geinknek, akik belül áskálódnak és kívülről akarnak támadni, hogy a király a nemzeté: erejük, hatalmuk, sorsuk egybeforrt. „Kölcsönös bizalommal és közös erővel” teljesíti nemzet és király feladatát. Hiába leskelődik bárki, e két tényező harmóniáját meg nem bonthatja. Húszonkilenc esztendő óta egybeolvadt az alkotmányban a nemzet és a király és Isten meghallgatja öreg királyunk imáját:

„Adja az ég, hogy úgy legyen most és mindenkor!”

Mi pedig hallgassuk meg tanácsait. Szálljon lelkünkbe a béke szelleme, midőn arra int, hogy éljünk testvéries egyetértésben, mert a hazát „veszélyek környezték akkor, midőn belső viszályok zsibbasztották életerejét”. Miként a király, ismerjük el mi is mindannyian, hogy a magyar állam és a magyar nemzet egysége rendületlenül fentartandó és a pártok mérkőzésében marad-

janak érintetlenül, tisztán, mocsok nélkül a nemzet és az emberiség nagy ideáljai.

És az országgyűlés tagjai véssék jól emlékezetükbe az alkotmányosság legfőbb örének intelmét. Jegyezzék meg, hogy nemcsak jogaik vannak, de „kötelességeik is az ország iránt”. A szabad magyarok nemzetgyűléséből, a személyesen megjelent nemesség országgyűléséből, a megyék utasítása szerint alakult alsó-táblából és a külön tanácskozó főrendek táblájából fejlődött ki a mai parlamentáris rendszerű országgyűlés. Az országgyűlés mindenkor, ősidóktól fogva vagy a politikai nemzet személyes összegyülekezése, vagy képvisellete volt. Sohasem gyakorolt előjogokat, mindig a politikai nemzet jogait. Erre emlékeztet a király. Legyen az országgyűlés a nemzeti közvélemény hivatott orgánuma, vágyaink teljesítője, bajaink orvoslója, érdekeink gyámolítója, az ország szabadságának, műveltségének és gyarapodásának előmozdítója.

Amint ma egyik voltak érzésben, hazafias lelkesedésben és áhítatban az országgyűlés tagjai és vezérük e magasztos utón, a király: tartson sokáig e felséges harmónia és legyen igaz a főrendek elnökének, Károlyi Tibornak szava: „Gyakran elválaszt a pártküzdelem, de mindenkor egyesít a honszeretet”.

A felséges pénz

– *Pesti Hirlap, 1896. október 13.* –

(V. V.) Maecenas ma nem adja ki többé Horatius verseit. Ma ő maga farag verseket és ha nyomorúságosak is, leszoritja velük Horatiust. Meri Horatius szegény éhenkórász és Maecenasnak rengeteg pénze van. Az arany mindent bearanyoz, az ostobaságot bölcsességgé, a hitványságot becsületté varázsolja át. És az arany öntudatra ébredt, érzi erejét, nem tűr többé korlátot, bilincset. Gurul, ellenállhatatlan erővel gurul mindenfelé és aki útjába merészel állani, azt leüti lábaíróól.¹⁾

A népfelség most éli hatalmának napjait. A felséges nép választ, nagyságos urakat teremt magának, akiket meg fog süvegelni, akik előtt alázatosan hajlongani fog őt esztendőn keresztül. És a népfelség is öntudatra ébredt, az is érzi erejét. Ingyen nincs bizalom, ingyen nincs szerelem. A népfelség, dacosan és kacéran hordja fejét és lenézi a hitvány csábítót, aki üres erszénynyel mert elébe állani. A felséges nép csak a felséges pénznek adja meg magát és ha mégis felébred benne az érzelem, nos, akkor leszállítja árait.

Dicső férfiú, aki felállasz a szöszékre és onnan hirdeted az erkölcsöt, do-, bálod a mennyköveket, bolondozás ám egész felháborodásod. Te fizeted a szöszék deszkáit, különben fel sem léphetsz oda. A fehérruhás hajadonok ruháit a te számládra csinálják, a mozsarak a te pénzeden durrognak és ha virágot hintenek utadra, neked mutatják be majdan erről is a számlát. Indulj utadra szegényen, ne legyen más fegyvered, mint az erkölcs, a hit, a lelkesedés, mint útnak indultak egykor az apostolok, kivernek, mint a kutyát és köveket dobál utánad a harag: Ez a jött-ment úr akarna lenni, szerepelni szeretne.

Az arisztokratikus korszak hagyományai ledőltek, de nem jött el helyébe az igazi demokrata erkölcs. Egykor voltak független nagy urak, akik nem csúsztak porban sem a korona, sem a tömeg előtt és büszke dacossággal gyakorolták osztályuk jogait. Gögösek voltak és vérlázító volt a hatalmuk. De hatalmukban több volt az erkölcs, mint a felszabadult polgári osztály elfajzott uralmában; ők vagyonuk urai voltak és nem rabszolgái. A közéletbe független szellemet vittek be és nem spekulációt. A pénz nekük erkölcsi hátte-

¹⁾ 1896. őszén lejárt az 1891. évben választott képviselőház megbízatása és novemberben tartották meg az új választásokat, amelyen a szabadelvű-párt eddig szokatlan nagy győzelmet aratott, de rövid idő után megkezdődött a párt szétomlása és küzdelem Bánffy Dezső kormánya ellen. *Vázsonyi* maga is fellépett ezen a választáson az olaszliszkai kerületben, természetesen ellenzéki programmal, de a pénz és a terror elbuktatta. A választások előtt írta ezt a cikket.

rük volt, mely szabaddá tette akaratukat és nem eszköz arra, hogy megrontsák mások erkölceit, piaccá tegyék a közéletet, ahol még többet harácsolnak össze maguknak. A nagyurak kihaltak, de nem jöttek el a népemberek. Új arisztokrácia képződött, a régi erkölcei, hagyományai, önézetessége és büszkesége nélkül. A pénzből kiveszett az erkölcs, nem ismer kötelességeket, féket, korlátokat, csak uralkodni, terjeszkedni akar és vadul beront mindenhová.

Mit jelent az, ha a nép csak azt hallgatja meg, aki megfizeti? Mit jelent az, ha azt követeli, hogy a jelölt fizesse a választás költségeit? Szörnyű ítélet van e jelenségben, melyen frivol cinizmussal túl szoktuk tenni magunkat. Ez azt jelenti, hogy a nép hite szerint a politika az urak dolga és érdeke. Az urak akarják a nagyságos címet megszerezni, hát fizessék meg az árát. Ha a nép azt hinné, hogy róla van szó és az ő érdekeiről, maga is áldozatot hozna és nem csinálna üzletet a választásokból. De a felséges pénz megrontotta erkölceit. Amit pénzért vesznek, annak értéke lehet. Amiért fizetnek, az hasznot hajthat. Ahová tőkét fektetnek be, onnan kamatokat várnak. Így okoskodott a nép és így törte össze a pénz felsége a nép felségét.

Kezdetben csak szemérmatosan merészkedett fellépni a felséges pénz. Titokban csinálta szép játékait. A mandátumok árát nem merték hangosan tárgyalni s akinek nem volt egyebe, mint pénze, nem volt oly vakmerő, hogy törvényhozó akart volna lenni. De mikor eltompult erkölcsi érzékünk példát mutatott arra, hogy a vállalkozás nem is merész, a pénz nyíltan proklamálta felségét. Az első kérdés, melyre a jelöltnek felelnie kell, hogy van-e elegendő választási költsége. Nincs ebben pártkülönbség, legfeljebb a skála más. Aki tisztességes ruhában jár és feddhetlen előéletű, értvén ezt a büntetőjog értelmében, kellő summával bátran jelentkezhetik jelöltnek. Megkapja az áldást és ha van elég pénze, a kerületét. És a felséges pénz előjön a szekrényekből, kigurul a nyilvánosságra, cseng az arany: Itt vagyok, uralkodom és szaporodni akarok. A vagyonos családok származékai politikai képesség és kötelességérzet nélkül szemérmetlen nyíltsággal berontanak a kerületekbe és mandátumot vesznek maguknak. Miért ne? Tehetik, amint elmehetnek drága fürdőbe nyaralni és szívhatnak finom szivarokat.

Mi lesz ebből? Egyre drágul a mandátum és egyre alacsonyabb lesz a parlament színvonala. A kiváló emberek elkedvetlenednek, visszavonulnak és ha meg is maradnak a színen, megbénítják őket a betolakodó törpeségek. A felséges pénz figurát csinál a népfelsőből, zártkörű társaságot a parlamentből. A nemzeti képviseléből így lesz nemzeti kaszinó.

Az arisztokrata erkölcs kihalt és nem jött helyébe a demokrácia erkölce. Ezért uralkodhatik pöffészkedően a felséges pénz. Az alkotmány sáncain belül levők nem elég erősek arra, hogy ellentálljanak a pénz hatalmának és csábításainak. Szaporítani kell e tömeget, ha nem akarjuk fertőbe sülyeszteni a népképviselést. Ne beszéljenek nekünk politikai érettségről, ahol szerekre rakják a választókat és a kortes úgy számol be róluk, mint a számadó bojtár juhairól. Olyan érett és erkölcsös, mint a mai választások, könnyen lehet az alkotmány sáncain kívül állók serege. Ám próbálja meg a felséges pénz hatalmát, ha a választók millióival kell megbirkóznia. No, jól van; hát miért* ne keressenek pénzt a választásoknál az ország összes polgárai, miért legyen ez az üzlet a cenzus-választók monopóliuma?

Parlament és társadalom

– *Pesti Hírlap, 1896 december 22.* –

(V. V.) A magyar képviselők tegeződnek. Ugye kedves és kedélyes szó-kás. Akinek tegnap még nem fogadták köszönését, az ma „brüder”, ha a választók pajzsra emelték. A választók nemcsak atyával ajándékozzák meg a hont, hanem testvérrel is a képviselőt. A pártkülönbség és társadalmi származás szakadékain át kezét fognak egymással a kiválasztottak.

A népfelső megbecsülésének és a demokrata szellem diadalának lát-

szik ez a kedves és kedélyes szokás, pedig gög, zárkózottság és a társadalom fitymálása rejtőzik alatta. A képviselőház nálunk nemcsak alkotmányos orgánus, hanem külön társadalom is, külön erkölccsel, külön szokással, külön illemszabályokkal. A mandátum belépti jegy a külön társadalomba; aki fel tudja mutatni, az egyenrangú. Nagyságos címet jár neki a külvilágtól és tegezés odabenn. És a jövevény, ha profán életében a nagyságosok rétegén alul maradt, átérzi azt, hogy most külön társadalom tagja lett. A szegény ember, ha véletlenül mandátumhoz jutott, úgy tesz, mint a szabólegény, aki megütötte a főnyereményt. Ruhát, kávéházat, vendéglőt, lakást és testtartást változtat, régi saruit leveti, mert szent az a hely, ahová lépett. Semmit sem hoz a maga társadalmi rétegének erényeiből, erkölceiből, felfogásaiból, hanem alázatosan beolvad a képviselői társadalomba. A diadalmasan berontó demokrata helyett esetlen parvenü lesz, aki ellesi a többiek szokásait és boldog, ha megsemmisülnek múltjának utolsó foszlányai.

Az a lázas vágy a mandátum után, az a szörnyű tolongás, mely választások idején a pártkörök ajtajánál kifejlődik és hasonló az égő színház menekülő közönségének kíméletlen rohanásához: a képviselőházi társadalom különállásában találja magyarázatát. Bejutni a magasabb társadalmi rétegbe, tegeződni a miniszterekkel és fogadni a plebs hódoló címzését, ó, mily kéj, gyönyörűség, mennyei élvezet! Az ember még a pocsolóba is belefekszik néhány hétre, ha azután kis istenként kelhet fel belőle, mint Aphrodite szállott ki a tenger habjaiból felségesen bódító szépségben.

Önérték nélkül nincs erős parlamentarizmus. Igaz, de az önérték ne nyilvánuljon abban, hogy a parlamenti tagság külön társadalmi ranggá és a parlament külön társadalmi réteggé fejlődik. Nincs képviselőház, mely olyan egyszínű volna, mint a miénk és a társadalom tagoltságát oly kevéssé mutatná alkotó elemeiben. Nem szólva Franciaországról és Angliáról, ahol a munkás-zubbony is parlamentképes, még a lenézett Ausztria képviselőháza is jobban mutatja a társadalom igazi képét, mint a magyar. Az a gavallér-erkölcs és kaszinó-szolidaritás, melyet a mi képviselőházunk a külvilággal szemben ápol, ott ismeretlen. Mindenki a maga eredetiségében hozza el az egyéniségét és mindegyik szavában megcsendül annak a rétegnek óhaja, panasza, reménye, amelyből származott.

A parlament a politikai élet legjelentékenyebb tényezője, de nem az egyetlen. Működésében szabadnak, függetlennek, utasítástól mentnek kell lennie, de azért nem lebeghet a levegőben, talapzattal kell bírnia és ez csak a társadalom lehet. Minden politikai erőnek és képességnek, mely megvan a társadalomban, felszínre kell jutnia, akár kedvezett neki a választások esélye, akár nem. Ha a társadalom lemond a politikai közreműködésről és néma szemlélésre szorítkozik, a parlament elveszti kötelességeinek tudatát, csak jogairól tud és túltengő önértékében magasabb rendűnek és zárkózott társadalomnak tekinti magát.

Gáspár karrikatúrája Vázsonyiról

Míg rendi alkotmányunk volt, szoros volt a kapcsolat az alsó-tábla és a politikai nemzet között. A megyei közgyűlésen megvitták a politikai kérdéseket és az itt többségre jutott utasítás szabta meg a követek irányzatát. A politikai nemzet közreműködése folytonos volt és nemcsak a választás időpontjára szorítkozott. A parlamenti alkotmány csak a választások idején ad a választóknak jogi befolyást és a választók testületi szervezetét nem ismeri. De mi változott meg ezzel? A kapcsolat módja más, de nem szűnt meg a kapcsolat. A jogi köteléket erkölcsi kötelék váltotta fel. A képviselőt utasítással ellátni és visszahívni nem lehet, de a parlamentarizmus holt rendszer volna, ha szüntelenül nem hatna reá a társadalom politikai munkásságának erkölcsi ereje.

Az az ország, mely minta volt a parlamenti alkotmányok létesítésénél, Anglia, minta arra is, hogy a társadalom nem mond le összes jogairól és a mandátummal, amit képviselőinek átad, nem állít ki magáról egyúttal szégyenségi bizonyítványt. A meetingek sehol sem oly gyakoriak, mint éppen Angliában. A politikai egyesületek hálózata sehol sem olyan tökéletes, mint éppen ott. A politikai sajtó sehol sem fordít oly éber figyelmet a politikai jellegű eseményekre, mint éppen az angoloknál. A szabadelvűek és konzervatívok egyaránt országos ligákat tartanak fenn és ezeknek évi gyűlései nem egyszer szabtak már irányt a pártoknak. A parlamentnek megvan a maga előcsarnoka a politikai egyletekben, gyűlésekben és a sajtóban. Itt mutatja meg előbb az ember, hogy politikus és azután lesz képviselő, miként rendi alkotmányunk mellett a megyei közgyűlésen kellett feltűnnie annak, akiből követ lett. Így aztán a politikus szabólegény nem ütheti meg a főnyereményt.

Nálunk a parlamentarizmust úgy magyarázzák, hogy csak annak van joga a politikai létre, aki a parlament tagja. Ha a népfelség monstrumot is szül, ennek is nagyobb a politikai értéke, mint bármilyen kitűnőségnek, aki a tegezők társadalmán kívül áll.

Ha maguk a parlamenti tagok nem korbácsolják fel nyugalmából a társadalmat, az mélyen alszik és politikai kezdeményezésre nem mer soha vállalkozni. A társadalom a parlamentben lát mindent, vakon arra bízta magát. Egyedül a sajtó az, mely teljesíti hivatását és a parlamentre erkölcsi hatást gyakorol.

Ideje, hogy társadalmunk megértse a parlamentarizmus valódi tartalmát, mely a nemzet összes ethikai tényezőinek közreműködését követeli a parlament jogilag független akaratának alakítására. Csak így fejlődhetik erőteljes közvélemény, politikai érettség, csak így lehet a parlament a társadalom hű tükre és nem a tegezők elkülönözött, politizálásra egyedül és kizárólagosan szabadalmazott társasága.

A reszkető kaszárnya

– *Pesti Hírlap, 1898. július 16.* –

(V. V.) Az ördögbe is, hát van még magyar szocializmus? Lehetetlen, hiszen a belügyminiszter és a budapesti rendőrkapitányság végeztek vele!¹⁾

Úgy látszik nem végeztek. És az erőszak logikája szerint, ha a halott kötelessége ellenére élni merészkedik és mozog, újra agyon kell ütni. A közigazgatási snájdígság számára nincs lehetetlenség. A korszellem papirosra való frázis. Az eszmék legyőzhetetlen feszítő ereje agyérém. A bátorság és erény mindent legyűr. Ha nem alkalmaztunk belőle kellő adagot, fokozni kell a porciókat és kész a probléma megoldása.

Visszaélve a polgári osztály rossz idegeivel, ezt a nagyzási hóbortot állambölcseesség gyanánt árulják. Ez az állambölcseesség okozta, hogy Németországban az idén a szocialista párt újra nyolc mandátumot hódított és ma a

¹⁾ 1898-ban a Bánffy-kormány tudvalevően erélyes intézkedéseket tett a szociáldemokrata párt ellen, betiltotta gyűléseit, feloszlatta egyleteit és lefényképeztette vezetőit. Ugyanebben az időben rendeletet adott ki a hadtestparancsnokság, amelyben a szocialista agitáció ellen való védekezésül megtiltotta, hogy a katonák polgári egyénnel érintkezzenek.

birodalmi gyűlésnek második legnagyobb pártja. Pedig az összes „polgári” pártok összetartottak ellene; Bismarck irtózatos hadjárata, Vilmos császár goromba beszédei és a pártok elvtelen összekeveredése, mind nem használt. Csendben, rendben leszavazott a szociáldemokraták óriási tömege és minden akadály ellenére diadalt aratott.

Miért? Mert a történelmi pártok belső korrupciója és a modern állami élet szörnyű hamisságai a tömegeket mindjobban elkésérik; mert az igazi demokrácia bukása, átvedlése és elárulása a szociáldemokrácia táborába kergeti a nép szélesebb rétegeit. Ami a szocialista tanok hódításának látszik, az nem egyéb, mint birtokváltás. A demokrácia elhagyott, elárult birodalmát birtokba vette a szocializmus. Innen az a sajátságos, hogy a konzervatív pártok alig szenvednek a szocializmus terjedésétől, hanem a történelmi szabadelvűség miatt szertefoszlik és tekintélyében meginog.

Lassalle, a németországi szociálistamozgalom legnagyobb agitátora, kezdetben szabadelvű, majd demokrata volt. Beszédeiben, írtaiban eleinte igen gyakran demokratának vallotta magát, sőt a szocialista elnevezést visszautasította. Egyszerűen szervezte a munkásokat érdekeik megvédelmezésére. Ostorozta a német szabadelvűeket, akiket akkor már a kegyencpolitika, irigykedés és gründolási hajlam körülbelül megrontott. Lassalle általános választójogot, állami támogatással dolgozó produktív szövetkezeteket kívánt. Mindkét követelés az individualista demokrácia területén mozog, a marxisták éppen azért régen el is vetették. E demokrata program megvalósításához Lassalle demokratát keresett, de – nem talált. A megromlott szabadelvű sajtó gyalázatosan megtámadta, gúnyolta vagy agyonhallgatta. Így lett Lassalle demokráciájából szociáldemokrácia és az alapító átalakulása jelzi a hívek lelkületének átváltozását is.

De ott van a német birodalom mellett Svájc. Alkotmánya úgy a szövetségben, mint a kantonokban a lehető legdemokratikusabb. Általános választói jog és népszavazás mindenfelé. A polgár házában ott lóg a falon a Wetterni-puska. És Svájcban a szocialista párt a Nationalrath-ba csak egy képviselőt tudott behozni, azt is azért, mert a demokraták elismerésből érdemei iránt, reá szavaztak. Minden polgárnak rendelkezésére áll a fegyver, de forradalomra mégsem használják. Minek? Hiszen a népakarat érvényesülése amúgy is bizonyos.

És Angliában, ahol a munkások szervezkedése a legrégebb, a legjobb, a legnagyobb tekintélyű, a szocializmus ugyancsak kevés hódítást volt képes tenni. Választójoga igen közel van az általános választói joghoz, de szocialista képviselők nincsenek az angol parlamentben. Mert Anglia demokratikus átalakított önkormányzatával, becsületes radikális demokráciájával és erőteljes szociálpolitikájával, a törvények pártatlan alkalmazásával és nagy politikai szabadságával lehetővé teszi a jogos igények akadálytalan érvényesülését. Mikor a szájhóskodó Franciaországban az anarchisták merénylete ijesztgette a társadalmat, Londonban nyilvános térségen anarchista gyűlés volt és rendőri fedezet alatt nyugodtan szitkozódhattak a szónokok. Ez a bátorság és nem az az erőszakoskodás, mely csak rosszul leplezi a kontinentális társadalmak reszketését.

Nálunk elfojtják az agitáció szabadságát és erőszakosságukban komikus rendeleteket adnak ki. Ámde a vasvilla, Poseidon detronizálása óta, többé nem csendesíti le az embert, legfeljebb szénát lehet vele hányni. Az ilyen eszköz tehát nem annyira isteni, mint inkább öregbéresi.

Akárhogy fáj, meg kell tanulni azt az igazságot, hogy a szociáldemokrácia nem egyéb, mint az elárult demokrácia szurrogátuma. Vagy lesz becsületes demokrácia, demokrata alkotmány, agitációnális szabadság és gazdasági politika – vagy lesz szociáldemokrácia. Vagy mit gondolnak az urak, örökké tarthat az a pompás helyzet, hogy például a szélsőbal évtizedeken át élőködik a parasztság lelkésedéséből, de soha bornírt kortesmeséknél egyebet nem adott nekik? Jelszó, üres kiabálás, csalogatás a mutatványos bódéba, melyben semmi sem látható, mehet-e ez így tovább? Ez a folytonos

képmutató kacérkodás a demokrata jelszókkal, ez a család szimbolizmus, politikai életünk szörnyű tátongó hiányát sokáig nem leplezheti.

Jegyezzétek meg magatoknak jól: a demokrácia győzhetetlen. Ha nem kell mint demokrácia, megkapjátok mint szociáldemokráciát, mert az ókori rabszolgáságot eltörölték, a középkori jobbágyságot felszabadították és nem sikerülhet soha többé a rabszolgáságot vagy jobbágyságot modern alakban helyreállítani.

V.

GONDOLATOK ÉS ESZMÉK

Cikkeiből és tanulmányaiból (1894-1900) valók ezek a gondolatok és eszmék:

Pedagógia és politika

Boldog ország, ahol az iskola csak a kultúra eszköze. Ott az állam már megszilárdult és a társadalmi áramlatok küzdelme megszélidült. Ott a tanügyi kérdések megoldása egyszerű, hiszen csak azt kell mérlegelni, hogy mi gyarapítja a kultúrái. De kevés nemzet érte el még ezt az ideális állapotot, a legtöbbet odahajtja a viszonyok kényszere, hogy az iskolában ne csak a műveltség, hanem az állameszme és az uralkodó társadalmi irány várát lássa, melyet meg kell védelmezni az ellenséges hadak inváziójától. Így tombolt Belgiumban 1831 óta, az állam alapítása óta, a liberálisok és klerikálisok harca az iskola körül. A győztes irány rögtön az iskolára vetette magát, azt céljaihoz, eszmeköréhez idomította. Így foglalta le magának a harmadik francia köztársaság az iskolát, midőn a nyolcvanas évek elején államivá és ingyenesé tette a népoktatást. Akié az iskola, azé a jövő. A pedagógiát tehát háttérbe szorítja a politika.

Mi is ott tartunk még, hogy a tanügyet nem bízhatjuk egyedül a pedagógusokra, hanem beleszólást kell engednünk a politikusoknak is. Mit ér az nekünk, hogy az iskolában jól tanítanak, ha nem tanítanak hazafiasán. Az az iskola, mely nem szövetségese a mi állameszménknek és kultúránknak, a műveltséget terjesztve csak ellenségeink ügyességét és erejét növeli. Brutálisan hangzik ez, de a lét kérdései egyáltalán nem brutálisak és nálunk az iskola még a nemzeti lét kérdéseihez tartozik. Ha egyszer elutasítottuk magunktól a konfederáció minden gondolatát, ha egyszer tisztában vagyunk azzal, hogy egységes nemzeti államot akarunk, le kell vonni ezen alapeszme összes következményeit. Nincs nemzeti állam nemzeti jellegű iskola nélkül. Ma pedig a néptanító, mert itt elsősorban a népiskoláról van szó, sok helyütt nem a nemzet, hanem a nemzetiségek napszámosa. A nemzeti egyházpolitika után a nemzeti iskolapolitikának kell következnie. Meg kell közelítenünk a kort, mikor az iskolához nem lesz többé köze a politikának, csak a pedagógiának. (*Pesti Hírlap, 1894 július 7.*)

Az alkotmány: becikkelyezett gyanú

A rend az első polgári kötelesség: ez a dinasztikus nemzetpolitikuskok jelmondata. Gyanakodni az első polgári kötelesség: ez az első forradalom hagyományain felnevelkedett radikalizmus sarkalatos dogmája. Gyanakvás nélkül nincs alkotmányos érzés; a hit, a bizalom logikai kényszerűséggel az egyeduralom igazolásához vezet. Az alkotmány minden betűje irott, becikkelyezett gyanú a hatalom kezelői iránt. (*Pesti Hírlap, 1894. július 5.*)

A választási törvény revíziója

„Nem adózunk!” ez volt az 1848 előtti választók büszkesége. „Adózunk!” ez a mai cenzusarisztokraták önérzetes jelszava. És amint a nemesség felemelte magához a „honoráciorokat”, a cenzus-arisztokraták körébe beereszti ma is a törvény az úgynevezett diplomás embereket; de e ponton túl nem terjedt a szabadelvűség sem 1848 előtt, sem ma.

Körülöttünk kínálkoznak a nyugati államok választási jogrendszerei. Melyiket válasszuk? Egyiket sem. Mert ez az ország Magyarország és magyar választási törvényre van szüksége ... De azért meg kell ismernünk a rendszereket, hogy kiválogathassuk belőlük, ami jó és ami magyar talajba is átültethető.

Az általános európai irányzat: a vagyoni cenzus bukása. E bukás majd nyílt, amennyiben egyszerűen eltörlik a cenzust, vagy leplezett, amennyiben nagyon leszállítják. Az alacsony cenzusnak pedig nincs többé észszerű alapja, mert a cenzus azt akarja elérni, hogy a politikai életben csak vagyoniilag független elemek vehessenek részt és ez a cél semmivé van téve, mihelyt a cenzust leszállították.

Az adócenzus területe egyre kisebb lesz. Méltán. E rendszer hiábavaló vexációvá nötte ki magát. Kizár érdemeket, beereszt érdemteleneket és a politikai érettségre és komolyságra garanciákat nem ad. Minálunk még nemzeti szempontból sem teljesíti azt a hivatást, melyet a közhit feltételez. Az értelmiségi cenzus sokkal nagyobb biztosítékot kínál. Választási reformunknál az értelmiségi cenzus gondolatát tehát elvetni nem szabad. Választói jogot lehetne adni mindenkinek, aki elemi iskolát végzett. Más kelléket csak attól kellene követelni, aki a föltételeknek meg nem felel, de itt is el kellene választani a választási törvényt az adótörvényektől, mert különben a pénzügyi intézkedéseket mindenkor a választói jog szempontjából is fölül kell bírálni. *(Pesti Hírlap, 1894 július 28.)*

Az agitáció szabadsága

Agitálni annyit tesz, mint politikailag élni. Az az ország, amelyben agitálni nem lehet, politikai temető. Az emberrel együtt a társadalmak is mulandók; nincs társadalmi rend, mely örökkévaló volna. Ez a tudat vigasztalja azokat, akik a fennálló társadalmi rend ellenségei és ha az agitáció szabadságát élvezik, ez a tudat tartja őket a törvények útján, fojtja el bennük az erőszakos hajlamokat. Az agitáció szabadsága az elégedetlenség reménye, szenvedélyük lecsendesítője; ha e szabadságot elvonjuk tőlük, vigaszuktól, reményüktől fosztottuk meg őket és behajjtjuk őket a kétségbeesésbe, mely erőszakos kitörésekre ingerel

Az agitáció szabadsága a szabadelvű állam létalapja. Mindenki szabadon vallhat politikai hitet és a törvények korlátain belül szabadon apostolkodhatik hite érdekében. Ez a jogállam nagyszerű önkorlátozása és önmegtagadása, mely lemond az örökös lét hiú és nagyoló ábrándjáról; nem akarja mesterségesen elfojtani a jövőt; csak addig akar élni, míg léte nem kierőszakolt fikció, hanem igazság és valóság. Ez az egészséges társadalom felséges önérzete, mely nem remeg minden hulló falevél zöreijére, hanem bátran kiállja és becsületes mérközésben visszaveri az ostromot.

Mi szabadelvű államnak óhajjtjuk Magyarországot és ezért nemcsak magunknak, hanem ellenfeleinknek is követeljük az agitáció szabadságát. A politikai intolerancia egy hajszállal sem különb, mint a vallási türelmetlenség. Az egyházi kiátkozásoknál egy vonallal sem állanak magasabb erkölcsi vonalon a politikai anathémák. Ha Európa iránya nem is kedvez a szabadságnak, nekünk, amint az egyházpolitikában szabadelvűek tudtunk lenni, az általános európai reakció közepette, meg kell őrizni a szabadság szellemét más tereken is. *(Pesti Hírlap, 1894 augusztus 12.)*

Örök béke

Szabadság és kultúra a militarizmus ellenfelei. Aki ezekért küzd, részese a békeagitációnak. A siker távol int és a küzdelem hosszú, de az egyéni szabadság elvén felépült állam hívének nem szabad magát belőle kivonni. Már ott tűnik fel a háttérben a militarisztikus állam nyomorúságainak szülőtte, a szocializmus. Ha az individualista állam hívei nem végzik ki a militarizmust, majd kivégzi azt az individualizmussal együtt a szocialisták tábora. A militarizmus nem tartja fenn a jelenlegi társadalmi rendet, amivel büszkélkedik; ellenkezőleg, a társadalmi rend összeomlására vezet. (*Pesti Hírlap, 1894 szeptember 5.*)

Samassa

Az egri érsek szállt először szembe a kozmopolita klerikalizmussal. Samassa nem az osztrák abszolutizmus légkörében nevelkedett fel; egyénisége Deák Ferenc politikai korszakának hatása alatt fejlődött. Magyarnek és polgárnak érzi magát, a nemzeti eszme és az alkotmány alapján áll. Hatalmas agitatori képesség lakik lelkében, hiszen a bátor és zseniális emberek mind agitátorok, de nemzete ellen sohasem vitte harcba tehetségét. Felruházva minden természeti adománnyal arra a szerepre, hogy az ecclesia militans fővezére legyen, ritka önmegtadással a harcias szerepet elutasította magától és a béke művének szentelte működését. Samassában annyi a tűz, kezdeményező erő, bátorság és ész, hogy e nagyszerű fegyverzettel a klerikális túlzás élére állva, igen olcsón szerezhették volna babérokat. Méltó e férfiú nemzete hálájára, hogy a hiúság és dicsvágy kísértéseinek ellentállt és a klerikális terroristák hallatlan támadásai dacára is a nemzeti állam eszméjének alapján szilárdan megmaradt. (*Pesti Hírlap, 1894 szeptember 20.*)

Vallás és kenyér

A vallási fanatizmus nem a magyar föld szülőtte. A magyaros irány nálunk mindig egybeforrt a vallásszabadság irányával. A nemzeti függetlenségért és szabad alkotmányért vívott harcok lobogóin ott ragyogott a vallásszabadság eszméje is. Nem a vallásszabadság, a vallási kényszer a kozmopolita irányzat. Amíg az ősz magyar nyelv épségben megmaradt, ismeretlen volt a magyar földön a vallási türelmetlenség. Germán küldöttek gyakorolták be a magyar népet a türelmetlenségbe, de időnként kitört az ősmagyar szellem és diadalra vitte a vallásszabadság eszméjét. (*Pesti Hírlap, 1894 október 5.*)

Kossuth Ferencről

A leszármazás tényével a demokráciában visszaélni nem lehet; a demokrácia bizalmat emleget, de azt örök tulajdonul vakon meg nem adja. Némuljon el hát a suttogó, lappangó irigykedés, mely Kossuth Ferenc könnyen elért vezérszerepét rossz szemmel nézi. A nemzet várakozása tette őt vezérré és addig lesz vezér, míg a nemzet várakozásának megfelel.

Kossuth Lajos fiának szemére hányják, hogy foglalkozást keresett magának. Ugyanazok, akik demokrata pózba helyezkednek, fejtegetik, hogy valaki csak azért, mert Kossuth Lajos fiának született, politikai szerepre hivatva nincs, arisztokratikus orrfintorítással emlékeznek meg a „gyárigazgatóról” és saját tűzifecskendőivel akarnák nyakonönteneni.¹⁾ Hát Magyarországon csak annak szabad politizálni, akinek nincs foglalkozása? A politika nem foglalkozás, hanem hivatás. Ahol a politika foglalkozássá fajul, ott kalandorok vagy a politikából sportot űző léha nagy urak uralkodnak. A tiszta politikai élet őrzője tehát oda fog törekedni, hogy a politikában

¹⁾ Kossuth Ferenc visszahonosítása után igazgatói állást vállalt Tarnóczy Gusztáv tűzifecskendő gyárában.

olyan férfiak szerepeljenek, akiknek a politikán kívül még más foglalkozásuk is van, mert ezek bizonyára nem tévesztik össze a politikát a kenyérkeresettel. *(Pesti Hírlap, 1894 október 26 – és november 10.)*

A vígszínházi vita

Magyarország szabad föld, itt mindenki hadd keresse a maga kenyerét tisztességes vállalkozás útján, a maga módja szerint. És mindenki hadd mulasson, közrend és erkölcs korlátain belül, a maga kedve szerint. De Magyarország magyar föld, magyar közpénzből egyetlen fillér sem illethet meg más intézetet, mint amely minden ízében magyar, csakis magyar. *(Pesti Hírlap, 1894 december 1.)*

A néppárt

A klerikalizmus mindig álarcban járt, mindig színlelt. Hü támasza nem volt soha sem az uralkodónak, sem a népnek, sem az arisztokráciának, sem a demokráciának. A klerikalizmus mindig cél volt, mely eszközöket keresett és eszközökben nem válogatott. *(Pesti Hírlap, 1894 december 16.)*

Vaszary Kolos

Magyar egyházfő csak az lehet, aki néppárti voksoló és klerikális előfizető. A korteskedés és előfizetés dogma erejére emeltetett. A két dogma megsértése miatt megszűnt katolikus lenni Samassa, majd Bubits, végül maga a hercegprímás is. Vaszary Kolos a stréberek és demagógok szerint csak a „zsidók és szabadelvűek” hercegprímása. Egész cikksorozatok jelennek meg tehát ellene, a sötét bűnök és áruságok egész sorát olvassák a fejére, bevádolják még a római kúriánál is, hogy ő az oka az egyházpolitikai háború balsikerének, holott ha tanácsát megfogadják, és az állammal egyezséget keresnek, talán elmaradt volna az egész szabadelvű egyházpolitika.

A stréberek és demagógok rémuralma ez, akik mindenkit gyanúsítanak, erkölcsileg kivégeznek, aki ambíciójuknak útjába áll. Nem az egyháznak használni, hanem azt kihasználni a vágyuk. Nem az egyház uralma, hanem az egyház rabsága következne be, ha valaha győzelemre vergődnének. Nincs az a radikális egyházpolitika, mely olyan súlyos sebeket ejtene az egyházon, mint a stréberek és demagógok rémuralma.

A hercegprímás személyét a durva inzultusok nem érhetik. Sohasem ragyogott jellemének tisztasága olyan fénnel, mint most, mikor rágalomokkal akarnák beszennyezni. A nemzet immár látja, hogy Vaszary Kolos az övé. A béke és a nemzeti szellem csakugyan nem valának üres jelszavak, hanem egyéniségének való tartalmát képezik. Szerencséje az országnak, hogy ilyen férfi ül a primási székben. *(Pesti Hírlap, 1895 november 21.)*

A bírói tekintély

Anglia parlamentje mindig féltékenyen őrizte jogait és mégis a bírói hatalomra ruházta a döntő szerepet a választási bíráskodásban. A hatalmak szétválasztásának egészen helytelen gondolata itt sohasem érvényesült. Az angol tudományos radikalizmus nagy képviselője, Stuart Mill, kimutatta, hogy a szabadságot nem a hatalmak szétválasztása, hanem korlátozása biztosítja. Ha az uralkodó abszolút hatalmát más közegre ruházzuk, csak az abszolutizmus gazdája változott meg. A szabadságot csak az biztosítja, ha az államban egyetlen tényező és szerv hatalma sem korlátlan. A közigazgatás, bíráskodás és törvényhozás szigorú szétválasztása Franciaországban nem használt a bírói függetlenségnek, csak a közigazgatási zsarnokságot és parlamenti túlkapasokat erősítette. Angliában a bíráskodás és közigazgatás szoros viszonya biztosította a közigazgatás tisztaságát és törvényességét és emellett a bírói tekintélyt és függetlenséget is magas polcra emelte. *(Pesti Hírlap, 1896 február 1.)*

A magyar paraszt

A magyar nemzet dicsősége a magyar paraszt. Értelmiségünk nem állja ki a versenyt a nyugati kultúrnépek vezető értelmiségével. Sokat kell még tanulnia és haladnia. Talán bánt ez az igazság, de ki kell mondanunk. De a magyar parasztnak párja nincs. Többet ér a hatalmas angol, francia és német nemzet parasztjánál, több az esze, nemesebb az erkölce, szebb az önérzete és hatalmasabb az önállósága. Benne nyilvánul őserővel a magyar nemzet fensőbbisége, uralomra termettsége. Benne mutatkozik, hogy a nemzet anyaga értékesebb, mint bármely nemzeté. Másutt a kultúra vésője szebb szobort faraghatott, de itt a márvány tisztább, becsesebb és milyen remekmű születethetik meg majd akkor, ha a kultúra itt is befejezi művét. *(Pesti Hírlap, 1896 március 28.)*

Nemzeti iskola

Miféle intézményekre van szükség, hogy államunk nemzeti és egységes legyen? Egységes alkotmányra, egységes jogra, nemzeti közigazgatásra és nemzeti kultúrára. Ezek az oszlopok nem épülnek fel tökéletesen. Alkotmányunk egységes, parlamentünk magyar, koronánk egy és osztatlan. Jogunk egysége még nem teljes, mert az ország egyes területein sok tekintetben más és más jog uralkodik. Az egyházpolitikai alkotás a jogegységet hatalmasan előmozdította, de a munka még befejezve nincs. Közigazgatásunk terén a nemzeti irány nem érvényesül eléggé.

A magyar kultúra mégis haladt. Igaz, mert a társadalom pótolni igyekezett az állam mulasztásait. Ámde az aratógépek és vetőgépek korszakában minek kézzel vetni és aratni? Mennyivel dicsőbb és nagyobb volna az eredmény, ha az állam a maga hatalmas gépezetével végezné a munkát és nem bizná a társadalom szervezetlen, egységes terv nélkül működő elemeire. Annak a bizonyos egységes, az egész országra kiterjedő magyar közművelődési egyesületnek, melynek alapításáról álmodoznak, nem kell már megalakulnia. Maga a nemzeti állam az. Vagy legalább annak kellene lennie. *(Pesti Hírlap, 1896 július 4.)*

A kisebbség védelme

A többségek nagyzási hóhortban szenvednek; azt hiszik, hogy örökké élnek és mindig az egyén lesz a hatalom. Egyre azon törik a fejüket, miként lehetne a hatalom kezelőinek erejét leverni és a kisebbségek terjeszkedését meggátolni. Nem jut eszükbe, hogy egykor lebukhatnak a magasból és akkor az a keserves nagyság, amit a kisebbségek számára készítettek, egész súlyával rájuk nehezedik. Akkor aztán jajognak, keseregnek, panaszkodnak. Akkor aztán tudatára ébrednek annak, hogy a kisebbségnek is van joga a léte és fejlődésre és gátat kell emelni a párttöbbségek brutalitása ellen. *(Pesti Hírlap, 1896 július 17.)*

Az adó

A politikában fejlődés nélkül nincs élet. Megváltozott viszonyok mellett a változatlan intézmények csak az akadály szerepét játszhatják és a maguk korhadásával, rothadásával beteggé teszik magát a társadalmat. Miért ijed meg a jóízű és erkölcsi érzékű ember, ha csak hírét is hallja a választásoknak? Mert rothadt választójogunkból nem szállhat ki ábrálat és a természetes fejlődés erőszakos elfojtása mindig megbosszulja magát? És miért reszket Magyarországon minden polgár, ha az adót emlegetik előtte? Mert tudja, hogy a pontnál kezdődnek a fikciók, a legtermékenyebb fantázia, a vak véletlen birodalma? Fikción épült fel egyenes adórendszerünk, de ugyan ki állítaná, hogy van kapcsolat a reális élet és az adó között? Az igazságos adó nem gyűlöletes, nem fenyegető, mert magában hordja az állam pártatlanságát, egyenlőségét, az arányosságot, a meg nem ingatható jogot és ez mutatja meg, hogy az állam is tud

gondolkodni, érezni, nemcsak sarcol és harácsol. De még mi mindig ragaszkodunk az erőszakos poézis, a fikciók politikájához. Tartjuk a nagy valótlanságokat, védjük a képzeletet és csodálkozunk, ha a fikciók megtermik mérges gyümölcsüket. Közben magasztaljuk a demokráciát, pedig az nem összegyúrt elmélet, hanem egyszerűen a valóság, a tények, a teljesedett rend politikája, a fikciók halála. (*Pesti Hírlap, 1898 március 4.*)

Jótekonyság

Levett kalappal köszöntjük a jótekonyság nemes alakjait. De azt a társadalmat, mely csak jótekonny tud lenni, betegnek tartjuk. A társadalom legyen igazságos és akkor ritkán kell jótekonnyaknak lenni. (*Pesti Hírlap, 1899 április 15.*)

A főrendiház

A főrendiház a mi alkotmányunk odvas foga; nem vesszük semmi hasznát és csak akkor érezzük, hogy a világon van, ha fáj.

Ha az állam más akar lenni, mint szervezett lény, minden intézményének épsége fogytán fogy. A természet: egészség, megtagadása: lappangó betegség, amely minden pillanatban nyílt fájdalommal fakadhat ki. Nem apró flastromokra és tapintatos borogatásokra van szükség. Az osztályérdekeket kell gyökeresen kiirtani; a nép javát, szabadságát és boldogságát kell intézményesen biztosítani; kivetni alkotmányosságunkból mindazt, ami odvas, megteremteni a népállatot. A jog, az igazság, törvény a nemzeteknek nemcsak ideál, annál több: egészség. (*Pesti Hírlap, 1899 május 6.*)

Klerikalizmus és nemzeti érzés

Történelmi tapasztalat, hogy a klerikalizmus elkoptatja a nemzeti érzést. A klerikalizmus szolgálatába szegődött „nacionalisták” az osztrák Schönerer és a francia Drumond mintájára faji antiszemitizmust akarnak csinálni. Vak gyűlölködésükben azt hiszik, hogy ők a nemzeti eszmét szolgálják, midőn a fajtisztaság agyréme után futnak. De a nemzeti társadalmak alapja nem a közös faji származás, hanem a közös hagyomány és kultúra. És a „nacionalisták” eddig mindenütt a kozmopolita klerikalizmus céljait mozdították elő. (*Pesti Hírlap, 1900 október 6.*)

A képviselő és választó

Minek kell még történnie, hogy politikusaink belássák, milyen borzasztó tévedést követtek el a parlamentarizmus értelmezésében? A parlamenti nagyzási hóbort azt hiszi, hogy az utasítások eltörlésével megszűnt a kapocs a képviselő és választói között. Pedig van némi különbség a pápa és képviselő megválasztása között. A képviselő, hogy szabad kezet tartsanak maguknak, útját állták a választók bármilyen szervezkedésének. Ami helyi szervezet itt-ott fennáll, az csak látszat, forma. A választók testülete nincs állandó közösségben, nem él állandó politikai életet. Talán unalmas, ha egyre ismétljük, de ezt az igazságot nem lehet eléggé gyakran ismételni: pártéletünk minden sebének, a nagy politikai éretlenségnek, a társadalmi és gazdasági politika elhanyagolásának, a parlamenti korrupciónak alapoka, hogy pártjaink nem alkottak maguknak szervezetet, a néppel közvetlen, szakadatlan kapcsolatban nincsenek. Ugyan mondják meg nekünk, hány füzetből áll az az irodalom, amit pártjaink a nép felvilágosítására teremtettek? A néppárt rövid fennállása alatt a választók félrevezetésére sokkal nagyobb irodalmat csinált, mint pártjaink 1867 óta együttvéve. De micsoda rengeteg összeget mutathatna ki a statisztika, ha összeállítaná a választásokon elfogyasztott bor és pálinka mennyiségét!

Tudjuk, hogy nevéssé válunk, ha azt állítjuk, hogy a pártok arra valók, hogy elveiket terjesszék. A meggyőződés a mi korunkban csak duodec

alakban szokott előfordulni. Ezért láthatjuk azt a leverő helyzetet, hogy amíg a néppárt agitátorai egész mellet kiállanak, az ellenagitáció gyenge. Hogyan akarják hát a küzdelmet folytatni? Hiszen a magyar szabadelvűség csak szocialista munkásokat toloncoltat, de a főúri és főpapi protekció alatt működő párttal szemben felismeri az erőszak jogosulatlan voltát. Lássák már be tévedésüket. Gyógyuljanak ki a parlamenti nagyzási hóbertől. Dolgozzanak, agítaljanak, alkossák meg párthíveik szervezetét, hiszen az ellenség már a legveszélyesebb pontot ostromolja. *(Pesti Hírlap. 1900 október 6.)*

Középosztály-tenyésztés

Középosztály? Mi az. kérem, kik tartoznak hozzá, hol kezdődik, hol végződik? Azok tartoznak kebelébe, akik párbajképesek? De hát kik párbajképesek? Vagy tán azok, akik 1848 előtt a köznemességet képezték és Tisza Kálmán derék kezdeményezésére „zsentrinek” nevezik magukat? Avagy a közép vagyont jelzi az elnevezés? Az ingatlant 100 holdtól 1000 holdig? Vagy az ingó vagyont is? Ide tartoznak a kereskedők és iparosok is? Hát a jómódú földművesgazdák, az alföldi „parasztvárosok” okos polgársága? És a lateinerek, az ügyvédek, orvosok, tanárok, írók, mérnökök, tisztviselők, akiknek se földjük, se Wertheim-szekerényük, csak hazafiságuk, szorgalmuk és szabadságszeretetük?

A lateinerek osztályán akarnak és tudnak-e önök segíteni? Pedig ez a réteg a nemzet sava, szelleme, szabadságának, ma, midőn még milliók vannak az alkotmány sáncain kívül, legfőbb támasza. Mit törődnek önök a szegény falusi orvos küzdelmeivel, aki egyetemi műveltséggel kénytelen elparlagiasodni, hogy nyomorultul megélhessen? Mit azzal, hogy már a gazdagnak csúfolt ügyvédi kar is tele van proletárokkal? Mit fáj önöknek, hogy a szegény mérnök sohasem lehet önálló, örökös bérmunkás marad; az író és tanár silány fizetésért fogyasztja agyvelejét, idegeit? Mit tudnak önök a becsületes bíró és tisztviselő vívódásáról, hősiecs önmegtagadásáról, mikor családját, becsületét és az állam méltóságát kénytelen fenntartani nevésséges fizetésért? *(Új Század, 1900 október 14.)*

VI.

TÖREDÉKEK Kossuth Lajosról

– 1893. –

1. Lángész és rajongó: ez nagyságának kulcsa. Ami nagy van a földön, mind lángeszű rajongók alkotása.

2. Neve az egyiknek éles kard, mellyel az eszme ellenségeit sújtja; a másiknak szent oltárkép, mely előtt áhitattal térdepel; a harmadiknak kényelmes lajtorja, melyen felkapaszkodik.

3. Neve hallatára a félténkszívűek megriadnak és felségsértésről dadognak. Parisban beoltottak már nyulakat koleraanyaggal is, de nyulakba bátorságot oltani még senkinek sem sikerült.

4. Kilencven esztendő és még hisz eszmében és még forgatja a tollat. Ezt csodáld, nemzedék, mely hús esztendő korod után lelkesedni szégyelsz és hús éves korod után leteszed a tollat és leheversz írói babáraidra.

5. A kritika a mithoszt eloszlatja, mint a ködöt a nap, de nála be kell vallania, hogy a mithosznak igaza van.

6. Milyen nehéz volt feladata. Ráveszi a nemességet, hogy legyen polgárrá. Mily könnyű ma a feladat, ráveszik a polgárt, hogy legyen nemessé.

6. Milyen nagy dicsőség, melynek morzsáiból is annyian megélnék.

7. Esméből lettél, eszmévé válsz!

Gutenbergről

– 1900. –

1. Ami a keresztény hívőnek Betlehem, az irodalom munkásainak Mainz. Itt született a gondolat megváltója. A gondolat vánszorgott, a nyomtatás szárnyakat adott neki, erőt és hatalmat.

2. Ki volt Gutenberg? Az élete elvész a ködben. Sajátszerű végzete ez a profétalelkűeknek. Hogy ne maradjon más utánuk, mint az alkotás, a megtisztult eszme.

Gutenberg ott van a lelkekben, a gépek zakatolásában, a könyvtárakban, a lelkét szétoztotta az emberek között.

Amit ma ünnepeünk, nem a halandó mainzi polgár, hanem az eszme, mely az ő alakjában járt a földön.

Ez az eszme: a szabad gondolat.

3. Ha sejtette volna a sötétség és szolgaság, mi rejlik Gutenberg gépében, ha tudta volna, hogy egykor nemcsak a latin bibliát sokszorosítja: összetöri a gépet és elfojtja a nyomtatás művészetét első kezdetében.

4. Mikor megszületett a sajtó, megszületett a szabadság. Szabad sajtó: pleonazmus. A gondolat szabadsága szülte a sajtót, a sajtó nem is lehet más, mint szabad.

A nyomtatott betű varázsa megihletti az író, aki a tömegekhez szólhat és megragadja a tömeget, mely az oktatásnak tekintélyt tulajdonít, ha nyomtatásban olvassa.

5. Az a mainzi polgár minden forradalom apja. Luther nélküle nem képzelhető. Az enciklopédisták sem. A francia forradalom. Szabadságmozgalmaink. A szabadságnak soha nincs hívebb, erősebb fegyvere.

6. Az ő föllépése előtt nincs nemzet, csak faj.

Nincs meg az emberiség szolidaritása.

Örökkévalónak látszik az osztályállam, mert hogyan legyen egyenlő jog, ha még a tudás forrása is el van zárva a nép elől?

7. Csak lassan mutatkoznak áldásai. Az első latin bibliától a röpiratokig, a hírlapokig: hosszú út. És kezdte észrevenni a sötétség és korlátolt-ság, hogy Mainzban született meg a betű, amely ő, megöli a zsarnokságot és megváltja az emberiséget.

Jött a cenzúra, az index, a börtön, a sok támadás a sajtószabadság ellen, melyről nem is lehet a mohos múlt eseményei gyanánt szólani, mert egyre ismétlődnek, hol nyíltan, hol alattomosan.

8. Hiába, a nyomtatott betűn nincs hatalma a reakció külső támadásainak. Az emberiség egyre haladt előre és haladásában mindig elől járt a sajtó. Gutenberg fegyvere volt a legfélelmetesebb.

A sajtó a napsugár, mely mindenhová bevilágít.

9. Belső reakció. Luther és az ördög. A kapitalista vállalkozás.

10. Nemcsak a gép fejlődött, de az irodalom is. Mi a hírlap? Pap, agitátor, tudós, tanító, történetíró és mesemondó. Mily borzasztó, ha a pap képmutató, az agitátor meg van fizetve, a tudós nem igazságot hirdet, a tanító korlátoltságot terjeszt és a mesemondó megrontja az erkölcsöket!

11. Az ellenség már ott leselkedett Gutenbergre. Ki találta fel a nyomdászatot, nem kérdés. Ő-e, Fust vagy Schöffer? Ő szenvedett legtöbbet, tehát ő. Elérte a felfedezők végzete. Fust kitette őt a nyomdából, a vállalkozó a mestert.

12. A mester önfeláldozása és szenvedése azóta osztályrészül jutott tanítványainak.

A nyomdász mártíromsága, aki egészségét áldozza fel.

Az íróé, aki agyvelejét emészti.

Szenvednek a kultúráért, mert szenvedések váltják meg a világot, de gyönyör neki ez a kín. Az igazi nyomdász imádja művészetét, az író a tollát el nem dobja, míg nem üti ki kezéből a halál.

13. A megváltás. Nézzétek a nyomtatást. A kéz és a szellem. A kéz szedi, teszi a gépbe, nélküle csak vánszorogna a szellem. És a szellem adott ingert e csodára, nélküle nem volna dolga a kéznek.

Mi a nyomtatott szó? A szellem és a kéz munkásainak testvéri frigye.

Ha ezek egybeforrtak egészben, ha egyesült erővel széttörik a gondolat bilincseit, akkor lesz igazán szabad Gutenberg sajtója és míg az első sajtótermék hirdeté: Egy az Isten! ezer meg ezer gép fogja zúgni a diadalmas kiáltást: Végre egy az ember!

ÖTÖDIK FEJEZET.

A DEMOKRÁCIÁÉRT

Újságcikkeken és alkalmi mozgalmakon túl, beszédeiben bontotta ki mind szélesebben *Vázsonyi* a demokrácia zászlaját. 1894-ig csak alkalmi összejöveteleken volt módja megnyilatkozni, míhelyt megalakult azonban a demokrata párt, az új párt hamarosan párthelyiséget is nyithatott, – egyelőre csak kétszobás irodát az Oktogon-téren, – de ezentúl a demokrata párt volt *Vázsonyi* legjelentősebb szószéke, ahol beszédei elhangzottak.

I.

A DEMOKRATA PÁRT MEGALAPÍTÁSA

1894 november 12-én a régi lövölde dísztermében alakult meg formálisan a terézvárosi demokrata párt, jobban mondva: a budapesti községi demokrata párt. *Kunz* Ferenc tekintélyes fővárosi polgár volt az alakuló kögyülés elnöke, melyen elhatározták a demokrata párt megalapítását. Az új párt programját *Vázsonyi* Vilmos fejtette ki hosszabb beszédben, melyet az akkori *Pesti Hírlap* így ismertet:

Vázsonyi Vilmos: A párt demokrata világnézlete nem ér véget a Király-utca közepén, kiterjed az egész fővárosra, sőt az országos politikára is. E kerületben kezdjük a mozgalmat, de azt az egész fővárosra ki akarjuk terjeszteni. Egy mondatban foglalom össze pártunk demokráciáját: Tisztelni minden társadalmi osztályt, de küzdeni minden osztályuralom ellen! A főváros jelenlegi szervezete az osztályuralom törvénybeiktatása. Ezt bizonyítja a virilizmus és a szűk választói jog. Bámulatos, hogy a fővárosban legszűkebb választói jogot statuált a törvényhozó, mintha azt tételezte volna fel, hogy a főváros népessége kevésbé érett, mint a falvaké. A mai szervezet egyúttal a klikkuralmat is megdönthetlenné teszi, mert a virilistákat nem kerületek” szerint felszítva választják és így a kezét fogó klikkek ellen csak úgy lehetne sikerrel küzdeni, ha a főváros független polgárai az összes kerületekben ugyancsak kezét fognának. A mostani alapon képződött városi képviselőtestületben nem találhatjuk fel a népesség igazi képviselőjét. Nincs is

Budapesten a községi élet terén igazi pártélet. A pártok itt csak néhány napra terjedőleg alakulnak. Céljuk bizonyos tervek keresztülhajtása. Így van Kioszk-párt, Trafik-párt, Légszesz-párt, Villamos világítási-párt. (*Viharos derűtség.*) Az ilyen célok mellett a klubok természetesen a jelöltektől csak egy feltételt követelnek: a „megbízhatóságot”. Akinek tehetsége és önálló jelleme van, az rejtse el, mert ez az érdekcsoportoknál súlyosbító körülmény. (Nagy derűtség közt jellemzi ezután a klubok belső életét és hogy miképpen születik meg egy „klubnagyság”. Ismereti a városok szervezetét Európában és kideríti, hogy Poroszország és Ausztria után mi vagyunk e téren a legreakcionáriusabbak. Beszédét azzal fejezi be, hogy a párt programja alapján, bármilyen legyen a választások eredménye, meg fog állni és folytatni fogja a küzdelmet, mert ő és elvtársai nem ismernek különbséget a politikai és magánélet igazmondása közt, a szószegés a politikai életben is szószegés.)

1894. november 21-én a terézvárosi demokrata párt újabb gyűlést tartott a lövöldében. *Vázsonyi* ismét nagy beszédet mondott, melyből az akkori *Pesti Hírlap* ezt közli:

– Elvekért küzdő párt csak egy van és ez a demokrata párt, mely nem személyeket akar bevinni a képviselőtestületbe, hanem a demokrácia magasztos elvét. A párt nem önző érdekekért küzd, hanem azért, hogy visszaszerezze Budapestnek Budapestet, amelyet eddig néhány család és érdekcsoport bitorolt. A nálunk dívó szavazás gúnyja a titkos szavazásnak. E viszonyok ellen küzd a demokrata párt, mely holnap vívja első csatáját, ha nem is győzve, küzdelmét folytatni fogja a zászlajára irt elvekért.

Az új párt agitációjának hatása az volt, hogy az 1894 november 24-iki községi választáson *Vázsonyi Vilmos* – bár csak egymagában, – a terézvárosi kaszinó és polgári kör listájával szemben, 1186 szavazattal *Dezsényi József* 845 szavazata ellen, megválasztott törvényhatósági bizottsági tagnak és ezzel megkezdhetette városházi munkáját.

II.

AZ ELSŐ GYŐZELMI AKKORDOK

A klikkek uralmának megtörését jelentette *Vázsonyi* megválasztása Budapest törvényhatósági bizottságába. A demokrata párt¹ 1894 december 1-én nagy vacsorát rendezett az első győzelem örömeire és erre az alkalomra külön ünnepi emléklapot adott ki, melynek címlapja így szólt: „A magyar demokrata. Emléklap a demokrata párt győzelmi ünnepéről”. A címlapon *Vázsonyi* arcképe foglaltatott ezzel a felirással: „*Dr. Vázsonyi Vilmos, fővárosi bizottsági tag, a magyar demokrata párt vezére*”. Belül „*Győzelmi akkordok*” címmel a következő idézeteket közölte az emléklap *Vázsonyinak* a községi választások során elmondott beszédeiből:

Mi elvet követelünk, a klikkek személyeket követelnek. Személyek és elvek közt pedig az a különbség van, hogy a személyek paktálhatnak, de az elvek nem paktálhatnak soha. Személyek ellen hadat nem viselünk, gyűlöletet senki ellen sem hirdetünk. A rút, személyes harc és a stréberség dulakodásai helyett mi elvi küzdelembe szólítjuk a polgárságot! Programunk röviden: az érdekcsoportok és családi politikusok hatalmának megtörése és ellenük a népesség, különösen a „kis-polgárság” érdekeinek hű megvédelme-

zése; a közigazgatás szigorú és erélyes ellenőrzése, hogy a legszegényebb polgár is gyors és teljes orvoslást nyerhessen sérelmeire; az „összeférhetlenség” kérlelhetetlen végrehajtása, hogy érdekelt felek a városi „közgyűlésen” saját ügyeikben ne szavazhassanak; a protekció visszaszorítása; harc a fényűzési kiadások ellen és a népesség jólétét és egészségét szolgáló intézmények sürgetése; végül akció a virilizmus eltörlése, a községi választói jog kibővítése és a választási eljárás megjavítása érdekében, hogy a város képvisellete a népesség valódi akaratát fejezze ki és Budapest a magyar demokrata polgárság központja legyen.

Nem pártolunk olyan jelölteket, akik a közéletől várnak valamit, hanem csak olyan férfiakat, akikről a közélet várhat valamit.

Mi itt kívül elvekről küzdünk, de hogy miért küzdenek a klikkek ott belül, azt megmutatják a különféle jelszavak: „trachyt-párt”, „kioszk-párt”, „villamos-párt”, „szemétfuvarozás-párt”. – A kereskedelmi törvény az ilyen pártokat „közös haszonra alakult alkalmi egyesülés” néven ismeri.

Az érték-képviselők magyarán mondva: érdek-képviselők. A szent jelszónak buzgó hangoztatói pedig olyan szentek, akiknek maguk felé hajlik a kezük.

A klikk- és a klubtekintélyek hatalmi körében szükségtelen elvekről beszélni: az elvek nagysága eltörpül az ő becses énjük nagysága mellett

*

Ama klubnagyságok, kik kvalifikációjuknak, azaz gerincük kellő hajlékonyságának a klub-törzsfőnökök előtt hiteles bizonyosságát tudták adni és elérik végre vágyaik Mekkáját, a főváros képviselőtestületét, azok nem lesznek ott a nép szolgálói, hanem a klikkek népszolgái. A különbség csupán az, hogy nem kívül viselik a számokat, hanem belül.

*

A kisajátítás és kibérlés a klikkek monopóliumát képezte mindig, de nem csupán a telkek és házak kisajátítása vagy kibérlése, hanem a választások ideje alatt a szavazatok tömeges kisajátítása és a választók kibérlése is – tizennégy napi felmondásra.

*

Boldog terézvárosi polgár: két korcsmában válogathat! Az egyik a fehérteritékes, évi 24 forint tagsági díjjal az úri publikum számára, a másik a vörösteritékes, 6 forint évi díjjal a polgári osztály számára. A jóhiszemű polgártárs természetesen nem tudja, hogy a vörösteritékes korcsmáros csak csaposa annak a fehérteritékesnek és ugyanazt a hamis bort méri a csapos, mint a korcsmáros.

Az érdekklikkek uralma – bár furcsának látszik a hasonlat – emlékeztet a jakobinusok uralmára. Akkor is a klubok uralkodtak, ma is a kluboké a hatalom. De némi különbség mégis van a jakobinusok és a mai klubzsarnokok közt. A jakobinusok felszaggatták az utca kövezetét és barrikádokat emeltek, – a mi klubjakobinusaink nem szaggatják fel az utcákat, hanem inkább szépen bekövezik azokat; és nem emelnek barrikádokat, mert hiszen ez sohasem bizonyult jövedelmező mesterségnek, hanem inkább házakat építenek, ami már jövedelmezőbb vállalkozás. A jakobinusok frígiái sipkát viselnek, ellenben a mi jakobinusaink hálósipkát viselnek. A jakobinusok egymás ellen törnek és egymást egy fejjel megrövidítették, – a mi zsarnokaink respektálják egymás érdekeit és inkább egy fejjel nagyobbra emelik egymást. – Ha pedig megsértettem volna a mi klikkuralkodóinkat azzal, hogy a jakobinusokhoz hasonlítottam őket, úgy bocsánatot kérek – a jakobinusoktól.

III.

A községi program

– 1897 november 7. –

Három éve működött már egymagában Vázsonyi a városházán és hirdette ott elveit, amikor elérkezettnek látta az időt, hogy az 1897-iki új budapesti községi választások alkalmával pártját erősebben megszervezze és pontosan körvonalozott programot adjon. A demokrata pártnak ekkor már szép, nagy helyisége volt a Nagymező- és Mozsár-utca sarkán, az első emeleten és 1897 novemberében sorozatos gyűléseket tartott az agitáció érdekében. A legjelentősebb nagygyűlés 1897 november 7-én volt, amikor pártja községi programját *Vázsonyi* a következőkben fejtette ki:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt elvtársak! E megszólítás talán szokatlanul hangzik, hiszen ki hallott valaha a községi választásoknál Budapesten elvről, meggyőződésről, programról beszélni! Tisztelt polgártársaknak szokták önöket néhány hétig címezni a kerületi kolompások, sőt ha nagyon szorult az uralkodó csoport helyzete, kétségbeesésükben megteszi önöket nagyságos uraknak is. Én elvtársakhoz szólok, nem nagyságos urakhoz, mert közöttünk nem tesz különbséget a vagyon, a származás, a hitvallás és beszélek hízelgés, alázkodás nélkül, mert igazgyűrt koldulni vétek, ravaszkodni becstelenség.

Mit akar a demokrata párt! Ezt kérdik izgatottan kerületünk törzsfőnökei is, akik félelmükben immár szerződötték Magyarország leghíresebb kriminalista védőjét, hogy mossa őket tisztára a közvélemény előtt. Azt hiszik e reszkető alakok, hogy mi az ő hatalmukra, az ő befolyásukra, az ő kitüntetéseikre és vállalataikra vágyakozunk. Azt hiszik, hogy mi ellenük alakultunk és pártunk az ő megsemmisítésüket tűzte ki céljául. »Milyen csalódás, milyen nagyzási hóbort! Pártunk ilyen aprósággal nem foglalkozik, a gögös törzsfőnökök számunkra parányok. Mi nem vagyunk terézvárosi párt, bár itt tömörültünk először; a kerületi politika megfelelhet azoknak, akiknek lelke büszkén kibontván szárnyait, megáll a Király-utca és Váci-körút közepén. Városi politikai párt vagyunk, határozott programért, becsületos elveinkért küzdünk és jól tudjuk, hogy a klikkek nagyságai csak magzatjai a fennálló rendszernek. Feladatunk, elvtársaim, tehát nem csekély! Megmondom önöknek nyíltan, ha a Terézváros minden mandátuma a mienk volna, akkor se győztünk volna még; a győzelemről csak akkor lehetne szó, ha demokrata elveink meghódítják az egész fővárost, ha a jelenlegi nyomorúságos kerületi csoportosulások széjjelfoszlanak és egy hatalmas, minden kerületre kiterjedő demokrata párt megdönti a mai rendszert minden vétkeivel.

Mit akar a demokrata párt! kérdik újra a reszkető alakok, hiszen \ mi sem vagyunk arisztokraták, mi is polgári származásúak vagyunk. Igazuk van: ők nem arisztokraták és ez bizonyára fáj nekik, mert hiszen polgári vezéreik mindannyian új nemesek, akik azt a példát adják a polgároknak, hogy a polgári élet koronája, jutalma, betetőzése az új nemesi címer.

De jegyezzük meg jól, elvtársak, hogy a demokráciának legveszedelmesebb ellenségei ma nem az arisztokraták, hanem a polgárság elfajzott árulóí, a parvenük, az új nemesek, a kizsákmányolók, akik a szerényebb

viszonyok között élő középosztályi, a kispolgári réteget és a munkásosztályt csak másodrangú polgárságnak tekintik, társadalmilag megvetik, politikailag rabságban tartják és gazdaságilag kifosztogatják. (*Percekig tartó taps.*) A demokrácia harc az osztályuralom ellen, melynek ma a polgári hagyományokról megfélemezett arisztokratákat önzésben, gögben és fényűző pompában messze fölülmúló polgári parvenük a legerősebb támaszai. Önök láttak már erkélyt, melyet kőből faragott görnyedező, kinos arcvonású alakok tartanak; az erkélyen pedig vidám társaság dúsan lakmározott és ivott a habzó serlegekből. Képzeld el, hogy e kőből faragott alakok élnek, a görnyedés, a kín, melyet a szobrász vésője formált, az élet valósága. Ez a társadalom képe ma. (*Nagy tetszés.*) A mi ideálunk amelynek megvalósítására egyelőre szerény keretben, de örökké küzdeni fogunk, a demokrata állam, a demokrata társadalom, melynek alapja az igazság, mely nem ismer az egy haza gyermekei közt becézgetett örökös és kitagadott nyomorgót. Nem tűri azt, hogy egyik osztály ránehezdedjék a másikra és azt csupán eszköznek tekintse a maga boldogságának fenntartására.

A demokrata programú három oszlopa: egyenlő jog, általános kultúra és gazdasági igazság. Küzdünk tehát a származás és vagyon minden előjoga ellen, mert az az állam, melyet közerővel tartunk fenn, egyformán mindnyájunké; követeljük, hogy az állami műveltség minimumát minden polgár számára biztosítsa és a gazdasági rendben valósítsa meg a gazdasági igazságot, mert a gazdasági egyenlőség, – a szocialisták álma – nézetünk szerint elérhetetlen. A demokratikus gazdasági politika védi a gyengét, az erőtlent az izmossal, a hatalmassal szemben és odatörekszik, hogy a jogokban egyenlő és a kultúra elemi fokával általánosan rendelkező polgárság minden rétegének emberi léte legyen. A demokrata Program legrovidebben tehát ez: legyen minden ember – ember.

A virilizmuson és a vagyoni cenzuson alapszik Budapest közgyűlésének mai szervezete és így joggal mondhatjuk, hogy ez nem a polgárság hanem csupán egy osztály képvisellete. A virilizmus abból a fatális tévedésből eredt, hogy közjogi testületeket részvénytársasági gondolkozással lehet szervezni és vezetni. Ez az intézmény nem is egyéb, mint a középkori feudalizmus és az újkori kapitalizmus frigyének fattyúja. Budapesten ezerkétszáz férfúnak közjogi elsőbbségi részvénye van a közönséges törzsrészvényesekkel szemben. (*Derültség.*) Uraim, aki közjogot csatol a vagyonhoz, az a tőke ellen való gyűlöletre izgat, szétszakítja a társadalmat és provokálja az osztályok harcát. Akinek több a vagyona, mint a másik polgártársának, akinek a szerencse jobban kedvezett, az élvezze vagyonát zavartalan boldogságban, örüljön szerencséjének, de a buta sorsból ne merítsen jogot arra, hogy polgártársain uralkodjék. (*Nagy tetszés.*) A tudatlanság a kínai falnál is magasabb fallal zárja el Magyarországon bizonyos rétegeit Európától. Nagyra vagyunk szabadelvűségünkkel, de nem akarjuk észrevenni, hogy a virilizmus által valósággal elszakadtunk a nyugati fölfogástól. A nyugati szabad államokban lehetetlen bármit is találni, ami a virilizmushoz hasonlítana.

Az osztályképviselet másik tényezője a vagyoni cenzushoz kötött választói jog. Itt először is rá kell mutatnom arra a furcsaságra, hogy Magyarországon Budapestnek, Magyarország legműveltebb és legelső városának van a legszűkebb községi választói joga. Ami pedig magát a cenzust általában illeti: pirulnunk kell, mert egész Európában Magyar-

országnak van ma a legszűkebb választói joga. Mit jelent ez, elvtársak? Azt, hogy Magyarországon legnagyobb a polgári parvenük önzése, gőgje; itt feledkeztek meg legjobban arról, hogy a polgári szabadság kivívásában a társadalom széles rétegeinek mekkora az érdemük. A vagyoni cenzus eltörlését követeljük, mert a polgárság elromlott vezérével szemben egyesülni akarunk testvéreinkkel, akik e hazáért verejtékkel és vérral áldoztak, kik nem tapodják meg az elnyomatástól annyit szenvedett őseik emlékét és velünk együtt hevülnek a polgári jogért, szabadságért és becsületért. *(Szűnni nem akaró taps és éljenzés.)* A törzsfőnökök azt mondják nektek, hogy nagyságos urak vagytok, dicsők és erősek; én pedig azt mondom, szolgálk vagytok, gyengék, tehetetlenek, míg nem fogtok egyesülni kitagadott testvéreitekkel. *(Megújuló taps és éljenzés.)*

A demokrata választói jog, az igazi népképviselőt további követelménye a valódi titkos szavazás és a kisebbségek arányos képviselőtörvényes biztosítása. A titkos szavazás, a községi választásnál megvolna, de ezt az intézményt a gyakorlatban kifigurázták, meggyalázták. A klikk legfélétebb titka szavazólapjának háta. A modern technika minden eszközt felhasználják, hogy a hát utánozhatatlan legyen. Az újkori rabszolgákat, a függő választókat így cipelik azután az úrnakhoz, ahol a felállított felügyelők számontartják, hogy az igazi hátú szavazólapot adják-e be. Ez a titkos szavazás emlékeztet Eötvös József báró „A falu jegyzője” című regényében leírt titkos szavazásra. Egy angiomaniakus megyei nemes javaslatára titkosan szavaztak olyanformán, hogy felállítottak mindegyik jelölt számára egy-egy ládát. A ládák mellé megyei hajdúkat állítottak, akik megmagyarázták, hogy melyik láda melyik jelölté. Így szavaztak a nemesek a hajdúk előtt – titkosan. *(Nagy derűltség.)*

Mi az a kisebbségi képviselőt, pártunk második programtpontja? A jelenlegi választási rendszer nem a többség uralma, hanem brutalizálás. A kisebbségben lévő pártoknak nincs képviselőtük, a többségek még attól a jortól is megfosztják őket, hogy véleményüket a képviselőtbe vihesék. Az igazi képviselőtnek a választók nézeteit arányosan kell kimutatni. Minden nézetnek olyan arányú képviselőtetre van joga, amilyen arányban vannak a választók közt hívei. Az eszme igazságát nem fejezhetem ki jobban, mint Naville szavaival: „A többségnek joga van a döntésre, de mindenkinek joga van a képviselőtetésre.”

Programunk további pontja az összeférhetlenség szigorú érvényesítését követeli. Ennek lényege röviden: a politika nem fér össze az üzlettel. Aki gránitot, keramitot akar eladni, telkekkel szeret spekulálni, részvénytársaságok alapításában találja legtöbb gyönyörűségét, annak sok szerencsét kívánunk vállalkozásaihoz, de menjen ki a városi képviselőtől, mert a közélet embere az áldozatnál kezdődik; a köztérre csak az való, ki ott munkát, önfeláldozást, igazságot, nem pedig hasznot keres. *(Nagy tetszés.)* A részvénytársaság, elvtársak, nagyszerű találmány. „Névtelen társaság”, úgy nevezi a francia. A részvény most itt van ebben a zsebben és hipp-hopp, egy pillanat alatt ott van a másik zsebben. Hogyan lehessen hát megállapítani minden esetben a érdekeltiséget! De, legalább ne tőrjünk a nyilvános botrányt, az érdekelt részvénytársaságok és vállalatok meghatalmazott embereinek vakmerő tolokodását. Az érdekelt igazgatósági, felügyelőbizottsági, választmányi tagok és jogtanácsosok menjenek vissza bankjukba, irodájukba, üzleteikhez, a közgyűlési teremből pedig pusztuljanak. *(Zajos tetszés.)*

Mindabból, amit eddig mondtam, következik, hogy Budapesten

ma nincs igazi népies önkormányzat, csupán a klikkek befolyásával választott bürokrácia. Midőn a város polgárainak nagy rétege nem vehet részt a választásokban és a hatalom a törzsfőnökök kezeiben van, midőn az anyagi hajsza fesztelen nyíltsággal garázdálkodik a köztéren, vár atjuk-e, hogy az így keletkező önkormányzat a népé legyen, azzal szívélyesen, közvetlenül, egyszerű formák közt, bizonyos patriarchális jóindulattal érintkezzék! A tökéletes szépségű Vénusz a tenger tajtékzó habjaiból kél ki, nem pedig a mocsárból. (Nagy tetszés.)

Eltársak! Mi a budapesti klikkuralmat nem vizsgáljuk felületesen, ismerjük annak a történelmi gyökerét. A klikkrendszer nem egyéb, mint a régi városi patríciusok uralmának folytatása, melynek minden önzését és

korlátoltságát öökölte, kapzsiságát pedig tökélyre fejlesztette, de egyetlen erényét, a takarékoságot és egyszerűséget átörökíteni nem tudta. (Úgy van!) A régi patrícius klikk az idők folyamán új elemekkel bővült, ma alig van már a régi családok közül egy tucat, de a klikkszellem változatlanul megmaradt, az önzés, a haszonlesés csak növekedett és a jövevények pöffeszkedése éppen úgy lenézi a polgárok nagy tömeg, mint a régi patríciusok gögje. Az antik korszó története ez, melynek először eltörött a fődele, aztán csináltattak hozzá új fődelet, majd eltörött a korszó maga, mikor aztán csináltattak a földélhez új korszót, de a korszó azért mégis antik korszó maradt. (Zajos derűltség.)

A pártprogram tervezetének kézírata
a szellemi és erkölcsi világban az antik korszó története nem vicc. A klikkeké ma is a hatalom antik korszója, bár új a fődele, új a korszó és ők maguk a korszó drága tartalmából isznak, míg a nép szomjan marad. (Nagy tetszés.) Azt mondom hát önöknek, elvtársak, igazi népies önkormányzat, mely a polgárságot nem közigazgatási anyagnak tekinti, hanem csak érte él és buzog, nem lesz mindaddig, míg a közgyűlést meg nem hódítja a nép és nem a nép bizalma osztogatja a hivatalokat.

De a fennálló rendszernek nemcsak a szabadságban és erkölcsben van romboló hatása; ez viszi Budapestet a pénzügyi tönk felé is. Csak a napokban kellett olvasnunk, hogy az 1898-ik évre szóló költségvetésben a községi alapnak 392.000 frt deficitje van és a városi főszámvevő leplezetlenül feltárta, hogy immár adóemeléshöz kell nyúlni. Ez a klikk-gazdálkodás bevallott csődje. Ezt köszönhetjük a törzsfőnököknek, akik büszkén verik a mellüket, hogy mennyit köszönhet nekik Budapest és egyre amiatt siránkoznak, „hogy mi az ő nagy önfeláldozásukat méltányolni nem tud-

juk. A statisztikai hivatal igazgatója elmondotta nekünk hivatalos adatokkal azt is, mint kaparintották el különböző ürügyek alatt e város telkeit. Gyárakat, vállalatokat alapítottak csak azért, hogy a várostól (potói) áron el lehessen szedni telkeit és még olyan szégyenletes eset is előfordult, még pedig éppen ebben a kerületben, hogy a közgyűlés határozatától eltérő szerződést adtak a félnek. Hoztak erre a bőjti hangulatban szép határozatot; a törzsfőnökök hamut hintettek fejükre, bűnbánóan verdesték mellüket és zokogásuk felcsapott az egekig, de azért maradt minden a régiben. A város adósságai növekedtek, telkei fogynak és Budapest, ahelyett, hogy az étellel folytatott nehéz küzdelemben támogatná polgárait, súlyos terheket rak vállaira, megdrágítja az árakat, a megélhetést.

Programmunk a városi lakosság megélhetését nehezítő közvetett adók eltörlését is követeli, mert azok sajtószzerű módon éppen a szerény viszonyok között élő családokat éri legsúlyosabban. E reform persze nem lehetséges máról-holnapra, hanem gondos körültekintéssel fokozatosan megvalósítható. Ehelyett a mai városi adópótlék mellőzésével követeljük az önálló városi progresszív adó behozatalát.

Igaz, hogy az államnak kellene nálunk is jó példával elől járnia, de a városnak is joga van a kezdeményezésre. Csakhogy nálunk mulatságosan kezelik ezeket a dolgokat. Külföldre mentek a tanulmányozó vándorlegények, ámde üres tarisznyával tértek vissza. Bánatosan hirdették, hogy nem találták meg sehol az önálló városi adót, nincs lemásolható törvény⁷, szabályrendelet, tehát nem lehetséges a magyar reform. *(Nagy derűtlenség.)* Nézetem, szerint még a városi adópótlék mai formája mellett is megvalósítható a progresszió, ha a pótlék százaléka nem egységes, hanem az egyenes adó nagysága szerint fokozatosan emelkedik.

A város pénzügyi helyzetének javítására céloz programunk következő pontja is, mely követeli, hogy a haszonhajtó, közérdekű vállalatokat a város vegye üzembe. Nem azt értjük ez alatt, hogy a város csináljon cipőket vagy ruhákat, hanem azokról a közérdekű és amellet jól jövedelmező vállalkozásokról van szó, amelyek a népesség érdekeinek megfelelően csakis a város által vihetők. Ilyenek a légszusz-, a villamosvilágítás előállítás és a közúti vasutak. A nyugati városokban ez nem újság; ott nem adtak át minden haszonhajtó vállalkozást részvénytársaságoknak; ott a főváros nemcsak az ország szíve, mely ad, egyre ad, hanem agyveleje is, mely gondolkodik és meg tudja óvni polgárainak érdekét. *(Zajos helyeslés.)*

A Nyugat nagy városai éppen azért útmutatást is adhatnak a szociálpolitikában, a szocializmus megelőzésében, a társadalmi béke és igazság szolgálatában. A városok az üzemük alkalmazottjait nem-zsákmányolják ki, őket igazi emberi bánásmódban részesítik és e szép példával utánzásra ösztönöznek. Nálunk, uraim, a város ilyen irányban nem tesz semmit. Nem törődik azzal sem, hogy a vele állandó szerződéses viszonyban levő vállalatok mint alacsonyítják le túlszigázott munkaidővel és sílány fizetéssel alkalmazottaikat. Csak nemrég mutattam reá a közgyűléseimre arra, hogy az új omnibuszvállalat kocsisai és kocsivezetői 30-40 frt fizetésért reggel öttől este tizenegy óráig szakadatlanul szolgálatban vannak; csak két óránként van tíz percnyi szünetük, amíg a kocsik fordul. A közgyűlést ez hidegen hagyta, de mikor tízezer forintot kellett elengedni a régi megbukott omnibusz részvénytársaságnak, melynek alapításában kerületünk uralkodó csoportjának is jut érdem, a jó szívek sajogtak és meg-

eredt a könnyek zápora. Ilyenek után bizonyára értik önök, miért követeljük, hogy a város tartsa fenn magának a befolyást a vele állandó szerződéses viszonyban lévő vállalatok alkalmazottainak munkaidejére és munkabérére.

Az eddigiekkel kapcsolatos programunk további követelése, hogy a népoktatás teljesen ingyenes legyen, mert a demokrácia egyik alap-tétele az általános kultúra. Tudjuk jól, hogy szegénységi bizonyítvánnyal ma is lehet tandíjmentességet kapni, de mily utálatos az, hogy a szegénynek már zsenge korában éreznie kell, hogy ő csak másodrangú ember és a megaláztatás már a gyermek lelkéből tépi ki az önérzetet. (*Zajos helyes-lés.*) Így nem nőhet fel emberi jogaira büszke és öntudatos polgárság, csupán szolganemzedék.

A városi kegyuraság megváltását az újkor jogrendszere kívánja. Az ingatlanjogok középkori jellegűek, nem valók a mai társadalomba. A mai helyzet nemcsak a városhoz, hanem a katolikus társadalomhoz sem méltó. Katolikus polgártársaink megkövetelhetik, hogy ők éppenúgy maguk intézhessék vallásügyeiket, mint a többi felekezet. Méltán bánthatja őket, hogy a közgyűlés által gyakorolt patronátusi jognál fogva más vallásúak döntenek a kizárólag katolikusokat illető kérdésben. Vajjon nem komikus-e, hogy a budai görögkeleti püspöknek, a református szuperintendensnek, vagy a pesti izraelita hitközség elnökének befolyása legyen arra, hogy ki legyen a belvárosi vagy terézvárosi plébános! (*Nagy derűlttség.*) A kibontakozás egyszerű: a templomokat ki kell adni a létesítendő autonóm budapesti katolikus községnek és ezen felül az eddig viselt patronátusi terhekért fizessen a város egy méltányos váltásösszeget. Ezt a katolikusok joggal megkövetelhetik.

Programunk utolsó pontjához értem, elvtársak, mely csak az előzmények betetőzése. Nekünk a város nemcsak közigazgatási egység, hanem erkölcsi testület is, melynek hivatása, hogy polgárait nevelje, óvja, támogassa, a létért folytatott harcra fegyelmezze, a társadalmi békét és a gazdasági igazságot szolgálja. A szociális probléma megoldásában nem az államinak, hanem a községeknek jut majd a jövő első szerepe. A külföldi nagy városok már megértették ezt; Angliában, Franciaországban minden jóra való község segítkezik a szociális feladatok megvalósításában. Védik a kispolgári réteget az elsüllyedéstől és a munkásosztályt üdvös intézmények által megtartják a polgári társadalomnak. Nálunk erre nem gondolnak. Ez nem illik bele a percentes világnézet keretébe. Van, elvtársak, Budapesten önkormányzat: néhány ember önmagának kormányozza Budapestet. A néppel szemben a városi közigazgatás rideg bürokrácia, egy kis réteggel szemben önkormányzat. Lassú és gyors, kemény és szívélyes, gögös és alázatos. A kérdés az, hogy ki kopogtat. De, uraim, az önkormányzat részesei, a törzsfőnökök, azt mondják, hogy az ő uralmuk jogosult, érdemeik az égbe nyúlók, mert az ő vezetésük alatt lett Budapest nagy, hatalmas és virágzó. Azt mondják az olajban befestett új nemesek, királyi tanácsosok, többszörös igazgatók és szerencsés vállalkozók, hogy mi hálátlanok vagyunk, mert nem borulunk le az ő nagyságuk előtt. Ezek a férfiak komikus dicsekvésükkel, hamis pátoszokkal emlékeztetnek engem a hírlapírók előtt jól ismert emberfajtára, a „jelen voltak” alakjaira. Ha keresztelő esik meg, ők bizonyára „jelen voltak”; ha fiatal pár esküszik, ők „jelen voltak”; ha temetnek, ők „jelen voltak”. Az embernek nem lehet az öröme tiszta és fájdalomla zavartalan, mert ők mindig „jelen voltak”. E „jelen voltakban” most feltámadt a nagyzási hóbot:

azt hiszik, hogy ők nemzették a gyermeket, mert születésénél „jelen voltak” és bár a nászújságra sohasem voltak hivatalosak, azt hiszik, hogy ők házasodtak, mert az esküvőnél „jelen voltak”. (*Zajos derűtség.*) Íme, ez a szerep jutott a törzsfőnököknek, az új patríciusoknak Budapest föllendítéséből. Jelen voltak, midőn Budapest fővárossá lett; jelen voltak, midőn frigyre lépett a haladással; de a város nem általuk, hanem ellenük lett nagygyá. Budapestet a nemzeti újjászületés nagyszerű ereje tette hatalmassá és mindig bántó és szégyenletes volt az ellentét e város nagy rendeltetése és az itt uralkodó törpék között, Budapest gazdag és könnyelmű volt a fejlődés első éveiben és mint tapasztalatlan ifjú túrta az önzők gyámkodását; de a gazdagság elolvadt, az ifjúság elröppent; itt az élet a maga komolyságával, nehéz küzdelmével. Nem csak a jog, nem csak a polgári becsület, Budapest léte követeli immár, hogy romokba döntsük a parvenük és kizsákmányolók osztályuralmát. (*Nagy tetszés és zajos helyeslés.*)

Elvtársak! Nincs a világon egyetlen művelt főváros sem, melyben az egész város területére kiterjedő városi politikai pártok ne volnának. Csak a mi fővárosi közgyűlésünk oly szánalmas kupaktanácsa, melyben az emberek kerületek és érdekek szerint hétről-hétre csoportosulnak. Mi ezt a helyzetet tovább nem tűrhetjük és már három év előtt megalakultunk mint városi politikai párt. Elveink világosak, programmunk határozott. Ha most a törzsfőnökök kirendelt védője arra int minket, hogy ne vigyük be a politikát a községi választásokba, erre azt feleljük: ez a politikai elvtelenség nyílt proklamálása. Pártpolitikát a szó mai értelmében a választási harcban nem viszünk, hiszen országos pártjaink közjogi kérdésekkel bíbelődnek, a társadalom és a gazdaság nagy problémáival nem törődnek. Mi nem vagyunk országos politikai párt. (*Viharos felkiáltások: Azok leszünk, azzá kell lennünk!*) De egyelőre a főváros keretében mint községi politikai párt törhetetlen buzgalommal küzdünk demokrata elveinkért. Aki az elvet ki akarja üzni a városi politikából, az politikai eunuch és az elvtelenséget az elv magaslatára emeli. Aki nem hisz az eszmében, a nép erejében és gyáva a küzdelemre, az menjen békével, de hiába csábít minket, akik hiszünk, bízunk, kötelességeink elöl meg nem futamodunk és a nép jogát, becsületét, vagyonát nem áruljuk el soha. Ez a mi hitvallásunk, melynek éltünk fogytáig tartó hűségét esküszünk. Ezt hirdessék mindig nyíltan, mindig egyenesen, megvetve minden fogást, minden ravaszkodást és sohasem feledve, hogy csak az igazság ösvényein lehet az igazságot elérni. (*Szűnni nem akaró, meg-megújuló éljenzés és taps.*)

Vázsonyinak ez a beszéde fejti ki elsőízben kimerítően a demokrata párt községi programját. A párt épen ezért ezt a beszédet külön füzetben is kiadta ezzel a címmel: „*Mit akar a demokrata párt?*” A november 7-iki pártgyűlés után kezdődött meg a demokrata párt tulajdonképeni megszervezése. A pártéletben ekkor élénk részt vett *Madarász* József országgyűlési képviselő, aki egyik beszédében elmondotta, hogy 1867-ben is volt már a fővárosban demokrata párt, amely azonban nem sokáig állott fent, mert hamarosan kénytelen volt Kecskemétre menekülni; úgy hívták akkor ezt a küzdelmet, hogy a „mokrák” (demokraták) harca a „tokrák” (arisztokraták) ellen; az igaz és önzetlen hazafiak mindannyian a „mokrák”-hoz csatlakoztak.

A sajtó – a lelkiismeret

– 1898 március 15. –

1848 március 15-ének ötvenesztendő évfordulóján mondta *Vázsonyi Vilmos* ezt a beszédet a demokrata körben:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt elvtársaim! Az élők sírkövet szoktak állítani a halottnak. Az egyik, hogy emlékezzünk az elhunyra, hogy azt a monumentumot, amelyet lelkében állított neki, feltüntesse a külvilág előtt is; a másik, hogy a sírkő nyomja a halottat és nehezebb legyen neki a feltámadás.

Ünnepiünk mi is. Egyszerűen, pompa és díszletek nélkül. Nem cipeljük a szépen faragott köveket és nem hengergetjük az eszmére, hogy fel ne támadhasson; mi epedve várjuk, mi sóvárogjuk a feltámadást. Imánk e napon: Ébredj nagy halott, március szelleme, igazi, meg nem alkuvó, kérlelhetetlen demokrácia! Ötven esztendővel ezelőtt ez a szellem rohant végig diadalmasan Európán; ez döntötte le a válaszfalakat a társadalom egyes rétegei közt és ez a válaszfalakat a nemzetek között is. Ez buktatta meg a rendi államot és ez vetett véget a nemzetek gyűlölködésének. Ez volt a jognak, az igazságnak, a szabadságnak, de egyúttal a békének és egyetértésnek is hirdetője. Egy a nemzet, egyenlő jogú minden fia. Egy az ember és közös célja mindenütt a szabadság és kultúra. Ez volt a márciusi demokrácia tana. A nemzeti szabadságnak, de nem a sovinszta nemzeti örületnek felséges napjai voltak ezek. A kabinetek diplomáciája helyébe a nemzetek külpolitikája lépett. A militarizmus rendszerét rombadöntötte a nemzeti hadsereg eszméje. Csak az volt nemzeti, ami egyúttal népies, demokratikus is vala. És a márciusi demokráciát nem a „gloire,” ostoba irányzata, hanem a szabad és boldog nemzetek kulturális versenyén alapuló világbéke hevitette.

És miért volt ez így! Mi volt a varázserő, mely felszabadította a leláncolt igazságot és felszínre hozta a néplélek mérhetetlen mélységeiben rejlő gyöngyöket! Maga a nép. Március a nép önkormányzatának, a közvélemény önállóságának, a társadalom felszabadulásának és a népfelség diadalmas előtörésének ünnepe. (*Élénik helyeslés.*) Akkor felszabadultak az alattvalók és polgárok váltak belőlük; azóta megindult a csendes munka, hogy a polgárból újra alattvaló legyen.

Ez a reakció nem speciális magyar, ez európai jelenség. Íme Franciaországban a nagy forradalom alatt guillotint is működött, a terror borzalmaival, rendszeres öldökléssel akarták biztosítani a szabadság ügyét; és a vérontás sem használt, Franciaországban mégis csendesen reaktíválta magát a jezsuitizmus, Franciaország szabadságát újra fenyegeti a kard és szentelt víz hatalma és a francia szabadság ép úgy küzd a reakció tényezőivel, mint ahogy küzdenie kell minden népnek.

Radikális ember erőszakos sikerre nem törekszik, mert az a reform, Radikális ember erőszakos sikerekre sohasem törekszik, mert az a reform, mely meg nem érett a lelkekben, az a változás, amelynek meg nem felelnek a viszonyok, maradandó nem lehet, az csak látszat, csak káprázat. Szerencsének látszik tel át, hogy Magyarországon a társadalmi átalakulás 1848-ban vértelenül és a terror borzalmai nélkül folyt le. Ámde mintha az a reform, mely látszólag megérett a lelkekben, az a korszakos átalakulás, amely látszólag győzött már a szívekben és az agyvelőkben, nem lett

volna nagylelkű lemondás, milyenek hirdetni szeretik; nem lett volna nemes ajándék, mint amilyenek különösen az újabb korban elszaporodott tényérnyaló irodalmárok dicsőítik. Nem; úgy látszik, csak kényszerűség volt, mert ami azóta történt, arra mutat, hogy amit a rendi Magyarország akkor látszólag nagylelkűséggel megadott, azt mind visszavette modern alakban, megcsinálta újra, meghamisítván a modern kereket azzal, hogy azokat a régi rendi tartalommal, rendi irányzattal tölti meg.

Visszapillantva félszázaddal a márciusi eseményekre; önkéntelenül feltolul a kérdés: mekkorát haladtunk azóta? Én azt mondom: a gazdasági fellendülés külső jelenségei minket meg ne tévesszenek. Akik ismerik a történelmet, tudják, hogy Paris sohasem volt fényesebb, káprázatosabb, a vállalkozók, a tőzsérek ezrei sohasem keresték fel oly mohón, oly szaporán, mint III. Napoleon császársága idejében és akik ismerik a régibb történelmet, tudják, hogy a császári pretoriánusokkal megtömött Róma díszesebb, nagyszerűbb, pompásabb volt, mint a régi köztársasági Róma és nagyobb volt külkereskedelme, szebbek voltak utcái és impozánsabbak voltak palotái és szobrai, mint a régi republikánus Róma idejében; de tudják azt is, hogy a gazdasági fellendülés külső képe nem tudja elleplezni a társadalom mélyében rejlő nyomort, hogy azok a káprázatos, pompás paloták nem az egész nemzetnek, hanem csak a nemzet egy kis rétegének tulajdonát képezik és nem a nemzetnek gazdagsága az, ami előttünk fekszik, hanem csak a nemzet egy részének gazdagsága, csali egy réteg vagyonának folytonos, egyre tartó felhalmozódása. A látszat tehát minket tévedésbe ejteni nem fog.

De vizsgáljuk, eltekintve a gazdasági fellendüléstől, a szabadság, a jog és emberi haladás alapján, hogy mennyit haladtunk március 15-e óta egy fél század alatt. Nem haladtunk szabadságban semmit, de mentünk visszafelé. 48-ban a nép önkormányzata volt az ideál, a népfelség ereje volt az elismert tényező; és ma a nép nagy tömegében fásult, a polgári középosztály közönyös, politikával nem törődik, a kezdeményezést átengedi másnak és minden erős kéznek önként aláveti magát. Miért történt ez a visszaesés? Röviden rámutatok. 48-ban rövid ideig tartott csak a demokratikus fellendülés; kiderült hamar, hogy a demokrácia sem nem szalonképes, sem nem udvarképes. Más jelszó után kellett tehát látni, amely kényelmesebb és ez a jelszó a szabadelvűség. Ezzel minden összefér. Ezzel összefér az a gazdasági politika, amely a szabadság jelszava alatt táplálja és erősíti azokat, akik amúgy is jól vannak táplálva és akik amúgy is elég hatalmasok; ezzel összefér az új nemességnek, a címeknek és rendjeleknek hajhászása, ezzel összefér az önkormányzat folytonos megnyirbálása és a merev bürokratikus rendszernek felállítása; ezzel összeférnek azok az újkori ordonnance-ok, melyek, mint egykor a Bourbon-restauráció idejében elkobozták a nemzet szabadságát egy-egy ordonnance-szál, megnyirbálják a gyűlésnek, az, egyesülésnek és a sajtónak jogát; ezzel összefér az a rendszer, melynek dogmája az, hogy a politika hatósági engedélytől függő ipar és politizálni csak azoknak szabad, akiknek erre hatósági engedélyük van. *(Élénk tetszés és taps.)*

Azt mondtam, hogy nem tartunk ma még ott sem, mint ahol voltunk akkor, midőn a tizenkét pontot proklamálták, nem tartunk ott »sem jogban és szabadságban. Bizonyítani fogom.

Azt mondtotta a tizenkét pont egyike: kívánjuk a képviselet egyenlőség alapján. Nos, uraim, , megvan-e a képviselet egyenlőség

alapján! (*Felkiáltások: Nincs!*) A cenzus-választói jog nem tekinti-e olyannak az államot, amely hasonló a részvénytársasághoz, hogy csak annak van ott joga és szava, aki befizet; (*Élénk derültség.*) aki pedig a befizetést elmulasztja, az elveszti részvényeit, vagyis elveszti választói jogát! (*Úgy van! Éljen az általános szavazati jog! Élénk éljenzés.*)

Azt mondja egy másik márciusi pont: kívánjuk a felelős minisztériumot. Megvan-e a felelős minisztérium Budapesten! Igen, a minisztérium felelős; de kinek! A parlamentnek; és a parlament is, tudjuk, felelős a minisztériumnak és a pártkasszának. (*Élénk derültség.*) Láttak-e, elvtársak, valaha miniszteri felelősséget másutt, mint papiroson! Láttak-e már egy felelősségre vont minisztert Magyarországon! (*Felkiáltások: Soha!*) Nem egyéb ez a miniszteri felelősség, mint – Lavaleye halhatatlan szavai szerint – egy díszkard, melyet sohasem húznak ki és amelyet – hozzáteszem – ma már ki sem lehetne húzni, mert sosem húzatván ki a penge, a hüvelybe rozsdásodott. (*Viharos éljenzés és taps.*)

A tizenkét pont közül egy másik követeli a sajtószabadságot és a cenzúra minden fájának eltörlését! (*Viharos éljenzés és taps.*) Nos, uraim, nem kívánhatjuk-e mi ma hasonló mohósággal, hasonló eréllyel, mint félszázaddal ezelőtt kívánták és követelték, a sajtószabadságot és a cenzúra minden fájának eltörlését! (*Zajos helyeslés.*)

A sajtó, elvtársaim, a lelkiismeret, A lelkiismeret pedig, jól tudják, nem népszerű. Az ember nem szereti a lelkiismeretét; ha lelkiismerete nem volna, sok mindenre képes volna, amire így nem vállalkozik. (*Igaz! Úgy van!*) Nem szeretik tehát a sajtót sem és sohasem szerették a hatalmasok. Nem szerették a szabadsajtót; kívántak volna inkább egy jól nevelt, jól fegyelmezett, jó begyakorolt lelkiismeretet, kívántak volna olyan tükröt, mely sohasem mutat számárfülekét, (*Derültség.*) hanem mindig ragyogó szépségű Adonist és mindig fényes bölcseséget. Ámde a tükör a számárfüleknek számárfülekét mutat (*Derültség.*) és ha bölcséket nem talál, nem verhet vissza sugaraival bölcseséget. Megvan tehát a sajtónak az a nagy vétke, ami megvan a lelkiismeretnek. Lelkiismeretnek nem kell a sajtó, kellene inkább inasnak, mely szolgálatkészen kifényesíti a nagy urak cipőit, inasnak, ki távortartja a tömeg tovakodását és ha mégis valami rongyos, éhes alak be tud jutni az úr elé, nos, hát akkor az inas feladata az, hogy mentse meg a gazdája szívét a meghasadástól és dobja ki a kéregetőt. (*Zajos derültség és taps.*)

A sajtó ellen feltámadó külső reakciót már rég megelőzte a sajtó egy részének belső reakciója és korhadása, Mert az írók munkaeszköze nagyon olcsó; tollat két darabot is lehet már kapni, igen keményet, egy krajcárért. (*Derültség.*) Ámde az író munkaeszköze csak látszat szerint ez, mert nyomda, adminisztráció és nagy tőke kell a lapkiadáshoz és arra a szent szószekekre, amelyről igazságot hirdetnek a népnek, csak az léphet fel, akinek ahoz megfelelő pénze van, vagy aki a maga munkáját munkabéréért eladja épúgy, mint eladja más munkás, (*Úgy van!*) A sajtó kapitalizálása, a sajtónak ezen belső reakciója tehát megelőzte a külső reakciót és én azt hiszem, hogy a sajtónak a belső reakció mellett már nem lett volna szüksége a reakció külsőleg nyilvánuló támadásaira is.

Ámde a sajtó így is kellemetlennek látszik; még vannak egyes Brutusok, akik, mint az első Brutus, Tarquinius udvarában bárgyúnak tetette magát, hogy szolgálhassa a szabadság ügyét, a kapitalizált sajtónál is

még szolgálhatnak a népszabadság és igazság ügyének. És ezek ellen, az igazság néha-néha felcsillámló fénye ellen, a szabad szellem néha-néha felhangzó szava ellen szükség volt a belső reakció után még a reakció külső támadásaira is. Látták az első támadást a bűnvádi eljárásról szóló javaslatban, amely az esküdszéki eljárás alól elvonja az ügyevezett magánbecsület ellen intézett támadásokat. Látták ezt a támadást abban, hogy megindult, különösen a vidéken, a törekvés a bíróságokban, hogy a sajtótermékek terjesztőit más elbírálás alá vonják, mint a sajtóközlemények íróit és elvonják ezeket az esküdszéki hatáskörből. Látták ezt abban a bírói gyakorlatban, mely sajtóügyi kihágásokat csinált és az Írókat nem az esküdszék elé, hanem a járásbíró elé hurcolta. (*Felkiáltások: Gyalázat!*) És mindennek a koronáját és betetőzését látják abban, amit gyorsított bírói eljárásnak neveznek, látják abban a galopp-eljárásban, amely semmi egyéb, mint a régi preventív cenzúrának rendeleti utón való helyreállítása, (*Úgy van! Úgy van!*) Mert, uraim, az éjszakai ügyészek intézménye (*Derültség.*) a márciusi nemzedék előtt ismeretlen volt és ez az intézmény azt jelenti, hogy ettől fogva Magyarországon csak az a lap állhat meg, amely a hatóságnak tetszik, (*Úgy van!*) mert amely pillanatban a hatóságnak valamely lap nem tetszik, az éjszakai ügyészek segítségével a posta járás előtt lefoglalhatja az összes lapokat. Már pedig a mi nincs kinyomatva, az nincs megírva. A sajtószabadság tehát arra redukálódott Magyarországon, hogy mindenkinek joga van írni és joga van saját költségén nyomtatni, de nincs joga azt, amit megirt és kinyomatott, terjeszteni akkor, ha a hatóságnak nem tetszik. (*Nagy zaj, mozgás.*) A régi márciusi szellem, a régi márciusi demokrácia, a régi polgári becsület, a régi polgári felfogás, a nép önkormányzata, a közvélemény önállósága, a népállam, a demokrata állam: ez a mi ideálunk. (*Zajos éljenzés.*) Minekünk március nem cafrang, nem ünnepi pompa, minekünk fogadalom és eskü, hogy a népállamért, a demokrata államért mindenkor híven, becsülettel, márciusi szellemben küzdeni fogunk. (*Megmegújuló zajos tetszés, éljenzés és taps.*)

V.

A városháza böjtje

– 1900. december 5. –

Vázsonyi városházi működésének hatodik esztendejében hangzott el a főváros közgyűlésén, a költségvetés vitájában, az itt következő beszéd, amely Budapest akkori helyzetét híven jellemzi. A beszédről az egész sajtó egyhangúlag elismeréssel emlékezett meg. Mint a *Budapesti Hírlap* másnap írta, a városatyák pártkülönbség nélkül, folytonos helyesléssel, tapssal és éljenzéssel szakították meg a beszédet. A *Pesti Hírlap* szerint a beszédnek akkora volt a hatása, hogy utána már nem akart beszélni senki. A *Magyar Hírlap* megállapítja, hogy a polgármesterek is lejöttek az emelvényről és üdvözölték a szónokot.

Vázsonyi Vilmos: Hosszabb idő óta figyelem Budapest választó közönségét és csodálatos jelenséget fedeztem fel benne. A választók öt éven át harcias ellenzékiek, csak egy napon – és ó fátum – ez éppen a választás napja, mind kormánypártiak. Ezzel szemben Budapest közgyűlése az egész esztendőn át hú kormánypárti, de egy napon, a költ-

ségvetés tárgyalásának napján, minden tagja rendületlen ellenzéki. E téren legalább az egyensúly teljesen helyre van állítva. A költségvetési tárgyalás a városháza bőjtje. E napon verdessük mellünket, hamut hintünk fejünkre, szánjuk, bánjuk vétkeinket. De mi egyébre való a bojt, minthogy másnap vígan folytathassuk vétkeink gyakorlását.

Kutatják a város mai siralmas helyzetének okát. És a diagnózis egyértelmű. Egy szokvány-költségvetési beszédnek három kelléke van. Szidni kell a tanácsot, mert hiszen azért emeltük föl tisztviselőink fizetését, hogy a költségvetés tárgyalásánál kiporoljuk őket. A fizetés-emelés e szerint – fájdalomdíj volt. Szidjuk a kormányt, mert hiszen ma ellenzékiek vagyunk. És végül szidjuk az egész közgyűlést, kijelentjük, hogy mindannyian bűnösök vagyunk, mert hiszen a kijelentésnél senki sem gondol magára, mindenki csak a szomszédjára.

Kutatni fogom én is a hanyatlás okait, de bocsánatot kérek, lia beszédem mindenben nem felelne meg az uralkodó költségvetési szokványoknak. Kutatom a hanyatlás főokát és abban talalom, amit egyik kiváló bizottsági tag úr „kerületi hazafiságnak” nevezett el. A „kerületi hazafiság” vitte lejtőre Budapestet. És ha én szemrehányást tettemek a tanácsnak, ez kellő őszinteséggel csak az lehet, hogy a tanács sem volt képes megszabadulni a hatalmas kerületi vezérek befolyásától, nem volt meg benne a kezdeményezés bátorsága és az ellentállás ereje. Enyhe kifejezéssel akarok élni, tehát csak azt mondom, hogy a helyzet szándékos félreismerése, ha a tanácsot állítják oda bűnbaknak. Hiszen ez a mi tanácsunk olyan félénk, hogy a kerületek hatalmas urai nélkül moccanni sem mer. Nem tapasztaltuk-e azt most is, midőn az adóemelésről volt szó! A polgármester úr bizalmas értekezletre hívta össze azokat, akikről felteszi, hogy zsebükben van a közgyűlés, hogy kitudja szándékait. A közgyűlés merő formasággá lett, mert az ütközet már eldőlt a bizottsági tárgyalásokon, a kerületi értekezleteken és mindenféle bizalmas megbeszéléseken. A közgyűlés úgyszólván csak hitelesíti a bizalmas értekezletek megállapodásait.

A Közgyűlés e degradálásának milyen kézzel fogható bizonyítéka az, hogy ugyanazok, akik mindenféle kifogást emelnek a költségvetés ellen és a város reformálására harminc tagú bizottság kiküldését javasolják, a költségvetést en bloc már részleteiben is előre elfogadják. Ez megengedhetetlen dolog. A költségvetésért a közgyűlést terheli a felelősség és én felhívom a közgyűlés tagjait, óvják meg függetlenségüket, gondolkodásuk szabadságát és törvényben biztosított jogaikat.

E város pénzügyi hanyatlásának egyik oka, hogy kiadtuk a kezünk az összes hasznot hajtó üzemeket. A légszeszt, a villamosságot, a közúti vasutakat vállalkozóknak adták oda. Csak egy üzemünk maradt: a polgárság. Azt akarják hát kiaknázni, újabb és újabb áldozatokra kényszeríteni. Nyugat-Európa nagy városaiban, nemcsak Angliában, de újabbban Németországban is ezek az üzemek a városoknak nagy jövedelmet hoznak és még arra is képessé teszik azokat, hogy a szociálpolitikában példával járjanak elő, mert az üzemek munkásait jól fizetik és munkarejüket nem aknázzák ki uzsorás módjára. Angliában és Németországban a városi légszeszművek nemcsak világító anyagot szolgáltatnak polgáraiknak, de olcsón adják az erőt az iparnak is, sőt légszeszfűtést szolgáltatnak, így vagyunk a villamossággal is. Sokat beszélnek nálunk újabbban a magyar ipar felvirágoztatásáról. De azt kérdem én, hogyan virágozzék, eltekintve az önálló vámterület hiányától és uralkodó barbár

adórendszerünkől, a magyar ipar, midőn a kőszén-kartell akadálytalanul manipulál és a légszeszt, a villamosságot kiszolgáltattuk a monopolnak. Hiszen a kőszén, a légszesz, a villamosság az az iparnak, ami az embernek a levegő!

De ezen ma változtatni nem lehet, A vállalkozókkal az üzemek tekintetében kötött szerződések csak hosszabb idő mulya járnak le. De azt hiszem: a mai helyzetből, és a nyugati tanulságokból le fogjuk majd vonni annak idejében a következtetést és az üzemeket többé kezünkől kiadni nem fogjuk!

A mai helyzet egy másik tényezője, hogy nem volt és nincs „betterment”, vagy ehhez hasonló intézmény. A polgármester úr előadta, hogy milyen rengeteg összeget költött Budapest az egyesítés óta közművekre. E statisztika hiányos. Éhez hozzá kellett volna még tenni, hogy milyen kevéssel járultak hozzá e közműnek óriási költségeihez a közvetlenül érdekeltek, akik azoknak legnagyobb hasznát látták. Járnak közöttünk egyes patríciusok, akik büszkén hirdetik, hogy a munka nemesít, mert nagy vagyont halmoztak össze a város egész népének verejtékéből. Ezt a várost a nemzeti lelkesedés és a polgárok hihetetlen szorgalma emelte soha sem sejtett virágzásra. Budapestből főváros lett, míg előbb jelentéktelen város volt. Hát igazság az, hogy azok, akik jó helyen olcsón vásároltak telkeket és akiknek ingatlana az egész népesség erejéből munkájából hihetetlen mértékben értékesebb lett, ezt a meg nem érdemeit járadékot hiánytalanul zsebre vágják és a köznek abból még egy töredéket ne juttassanak! Köveztünk, csatornáztunk, új utakat nyitottunk, parkokat készítettünk, mindezt az összes adózók filléreiből.

Íme, én csak egy esztendő eredményét mutatom be, ez is eléggé jellemző. 1899-ben, csak a rendes kiadások rovatában, kövezésre, utakra és fenntartásra 3,999.000 koronát adtunk ki, tehát majdnem négy milliót. Ezzel szemben kövezési járulékból mindössze csak 372.000 korona folyt be. Csatornázásba ugyanekkor kiadtunk 508.000 koronát, míg csatornázási járulékból összesen csak 57.177 korona volt a bevétel.

London tanácsa, midőn 1889-ben átvette a közmunka-tanács hatáskörét, hasonló helyzetben volt, mint ma Budapest. Az adóteher nagy volt, de közműveket kellett volna végrehajtani. Többek között új utat kellett nyitani a Tower-hídhöz. Ekkor a londoni tanács, melynek akkor radikális többsége volt, kimondta, hogy az utat megcsinálja, de csak akkor, ha a parlament engedélyezi a „betterment” intézményét, vagyis: ha azok, akiknek telke az új út által értékben emelkedik, ezen emelkedés arányában hozzájárulnak az út költségeihez. És hosszas harc után e határozatnak 1895-ben sikere is volt és Anglia municipális életébe bevonult a betterment, mely Amerikában már kétszáz esztendeje ismeretes.

Örömmel hallottam Polónyi bizottsági tag úr beszédéből, hogy nálunk is kezdenek megbarátkozni ezzel az intézménnyel, melyet máiévek óta követelnek. De a *bettermenttel úgy vagyunk, hogy* tetszik, amíg akadémikus elv, de leszavazzák, elvetik, mihelyt gyakorlati megvalósítására kerül a sor. Emlékeztet ez az eljárás az egyházpolitika egyik derült momentumára. Egyik alföldi városban a szabadelvűek tüntető körmenetet tartottak az egyházpolitikai javaslatok, ezek közt tehát az izraeliták recepciója mellett. Ez a szabadelvű, lelkes tömeg így kiáltott fel: „Éljen a recepció, abcug a zsidó!” Éljen a betterment. Ebben mindannyian egyek vagyunk. De mi történt például a kövezési szabályrendelettel? A tanács azt javasolta, hogy az új burkolás összes költségeit az

érdekelt telektulajdonosok fizessék, sőt a javításnak 20-40 százalékát is ők fedezzék. Ez a javaslat már a pénzügyi bizottságban egyhangúlag megbukott. A pénzügyi bizottság alaposan megnyirbálta, de a közgyűlés úgy találta, hogy még így sem eléggé rituális és – természetesen a betterment lelkes éltetése mellett – elvetette.

Hasonlóan járt a városrendezési és szabályozási szabályrendelet. Ebben némi szerény magja volt a bettermentnek, mert hiszen kimondta, hogy azok a telektulajdonosok, akiknek telke a szabályozás által új homlokzatot nyer, homlokzati díszet tartoznak fizetni. Világos, hogy ez nem betterment, inert hiszen valamely ingatlan értéke szabályozás által nagyobbodhatik akkor is, ha nem nyer új homlokzatot. De mi történt mégis? Ezt a javaslatot is – természetesen a betterment folytatólagos éltetésével – elvetették.

Így nem tud a közgyűlés elé kerülni a csatornázási járulékokról szóló javaslat sem.

De ha a város pénzügyi hanyatlásának okairól szólok, nem szabad elfelejtenem a vállalkozókat. Budapest főhibáját abban látom, hogy sohasem tudott ellentálni a kapitalizmus rohamának és mindig megesett a szive a szegény milliomosokon. A vállalkozód egész ringje alakult, akik elzárták a versenyt és kihasználták a várost. Mindig ugyanazok a nevek, csodálatos módon, mindig ugyanazok!

A vállalkozó szót egyébként ki is lehet törölni Budapest szótárából? Mert mi a vállalkozás jellege? A rizikó. Budapesten pedig a vállalkozásnak sohasem volt rizikója; mert ha az üzlet nem sikerült, csak meg kell nyomnia néhány kilincset, kéregetnie kellett és jöttek az engedmények, bérléengedés stb. stb. Azt mondták ilyenkor: „Csak nem méltó a városhoz, hogy nyerészkedjék egy polgárán?” Ó, nem méltó. De az méltó, hogy a vállalkozó polgár csakis nyerhessen a városon.

Két példával fogom illusztrálni ezt a könnyelműséget. Nemrég tartottuk meg az árlejtést a kórházak élelmezésére. Az elért eredmény évi 80 ezer koronával jobb, mint az eddigi állapot. De három év előtt azt javasolta a tanács és a közgyűlés megszavazta, hogy hosszabbítsuk meg a vállalkozó szerződését kéz alatt, árlejtés kizárásával. Méltóztassék meggondolni, hogy három év óta az összes tápszerek ára emelkedett és az ajánlat ma mégis 80 ezer koronával olcsóbb. Három év alatt 240 ezer koronát dobtunk tehát oda a vállalkozónak ajándékol a köz rovására.

Egy másik példa. A „szemét kifuvarozásáért busásan fizetünk, pedig bebizonyult, hogy a szemétkotrás óriási jövedelmet hajt. Mikor az eredeti szerződést megkötöttük, Budapesten még szabad volt a házalás, a csont- és rongy-kereskedés és nem volt rendelet, hogy elzárás terhe alatt a szemétre kell dobni a csontot és rongyot, hogy a vállalkozó annál biztosabban meggazdagodjék. Most a vállalkozó részvénytársaságot alakított. Most itt lett volna az alkalom, hogy előnyöket biztossítsunk magunknak. De a legutolsó szerződésbe becsúszttak egy pontot, hogy mi kötelesek vagyunk egyszerűen tudomásul venni a részvénytársaság alakulását. Tehát tudomásul vettük, azzal együtt, hogy a szemét-részvénytársaság elnöke ugyanaz a kereskedelmi miniszter lett, akinek kormányzata alatt a kormány ránk kényszerítette azt a rendeletet, hogy a csontot és rongyot kihágás terhe alatt a szemétre kell dobni.

Ha nem lett volna tehát a múltban mindig olyan jó szívünk a milliomosokkal szemben, ma nem kellene szigorúaknak lennünk a szegény díjnokokkal. Szokás a költségvetésnél a kormány ellen dörögni. Én ezt

a napi ellenzékiiséget komolyan nem veszem. Hiszen a kormány és a főváros hatalmai közt egyezmény van. Megpróbálom ennek hieroglifjeit elolvasni. A kormány fehér lapot ad a városi hatalmaknak és ezek tartoznak képviselői mandátumokat szállítani. Ezért nem veszem tragikusan, ha a kormány csattant az ostorral és kormánybiztossal fenyegetőzik. Ezért nem hat meg az itt felhangzó ellenzéki mennydörgés. Hiszen eddig minden kormányhoz hű volt Budapest. A mindenkori miniszterelnököt csak kormányzatának rövidsége menthette meg attól, hogy díszpolgárrá válasszuk. Díszpolgár lesz itt minden miniszterelnök, csak meg kell érnie!

Én viszont azt mondom az igazi munkás polgárságnak, az igazi középosztálynak, a városok polgárságának, amely Magyarországon a haladásnak predestinált harcosa, azt mondom néki, ha azt akarja, hogy e rohammal szemben meg tudjon állni, ha azt akarja, hogy ne kerüljön két tűz közé, mint nyugaton, Ausztriában, Belgiumban, Németországban, egyfelől a felső reakció, másfelől a reakció által felnevelt demagógia tüze közé, akkor helyezkedjék a polgárság demokratikus alapokra, akkor egyesüljön többi polgártársaival, testvéreivel, egyesüljön a kispolgárok és munkások sokaságával, hogy így erőben sokasodva, megizmosodva, képes legyen az alattomos, reakcionárius törekvésekkel szemben diadalmasan helyt állani. – Elfogadom a költségvetést. *(Általános élénk helyeslés, éljenzés és taps. Felkiáltás ok: Öt perc! Szónokot számosan üdvözlük.)*

VI.

Az országos program

– 1900 augusztus 20. –

1900 Szent István napjára meghívták *Vázsonyi* Vilmost *Kolozsvárra*, az ottani demokrata párt megalakítására. A kolozsváriak külön plakátokon, röpreveken hirdették *Vázsonyi* megérkezését és a helybeli lapok vezércikkben foglalkoztak a demokrata programadás jelentőségével. A Központi Szálló nagytermében folyt le a kolozsvári demokrata gyűlés, amelyen a párt országos programját *Vázsonyi* a következőkben fejtette ki:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt polgártársak! öröm és megtiszteltetés számomra, hogy Erdély polgárainak hirdethetem a demokrácia ígét. Hiszen Erdély az alkotmányosság, a magyarság, a felekezeti türelem történelmi földje. A magyar szabadság itt talált menedéket, mikor Magyarországot a reakció fojtogatta. Történelmi végzetet látnék abban, ha ma, midőn a reakció mindenféle fajtája kígyótestével újra szorongatja hazánkat, ismét Erdély volna az igazi magyar és alkotmányos politika, a nepáliam úttörője.

Tudom, hogy feladatunk nehéz lesz. Legnagyobb ellenségünk: az emberek gyávasága és gondolkodási lomhasága. Nagyobb ellenség ez még az ellenünk összeverődő önző hatalmi érdeknél is. Új párt, új irány! E szóra sokan összerezzenek, megijednek. Az emberek nehezen válnak el a megszokott sablonoktól. Hányan vannak, akik megvallják maguknak, hogy pártjaink csak önző mandátum-politikát üznek és elhenyélnek a nemzet életét. Hányan vannak, akik látják, hogy még mindig nincs meg a polgári Magyarország, de új keretekben visszatért a rendiség! De a

szellemi élet terén az emberek szeretnek kényelmesen a síneken haladni, az előírt menetrend szerint. A gondolkodás lomhasága és a tetterő hiánya elernyeszti izmaikat. Kívánják a változást, de nem merik megnyitni az új ösvényt, mely oda vezet. Pedig, uraim, aki az igazságot felismerte, köteles érte küzdeni. Küzdjünk hát mi érte, nemcsak azért a tiszta örömért, amit az igazság szolgálata nyújt, nemcsak lelkiismeretünk megnyugtatóására, hanem nemzetünk boldogságáért, biztos jövődjéért, magunkért és testvéreinkért, a népért, melyet mi az államtól elválasztani nem tudunk, nem akarunk. (*Zajos helyeslés.*)

E történelmi földön hadd mondjam ki első sorban, hogy a mi pártunk célja nem valami újdonság. Mi csak visszatérünk a tiszta forráshoz, az elárult márciusi demokráciához; mi csak folytatjuk azt a harcot, azt a munkát, mely 1849-ben megszakadt; mi csak felemeljük a sarokból a porlepte régi lobogót; mi csak megtisztítjuk a piszoktól a beszennyezett nemzeti igazságokat. Nem mi, a törpe utódok, vagyunk az úttörők, a zászlóbontók. Igazi nagyok és dicsők lobogtatták itt először diadalmasan a népállam zászlaját: Kossuth és társai! Nekünk csak az a feladat jutott, hogy a tévelygő, megtántorított nemzetet felébresszük, a történelmi ösvényre visszavezessük; hogy megdöntsük az új keretekben visszatért modern rendiséget, miként megdöntötték a nagyok és dicsők 1848-ban a régi rendi Magyarországot.

Tisztelt elvtársaim! Kell-e bizonyítani, hogy szükséges az őszinte demokrata elemek csoportosulása? Kell-e bizonyítani, mikor azt látjuk, hogy 1867 óta, midőn újra felvettük az alkotmányos élet fonalát, a demokrata igazságokért nem történt semmi sem? Kell-e bizonyítani, hogy szükség van olyan pártnak megalakulására, amely elsősorban, mindig, minden nap, óráról-órára csak a népállam igazságát és jogait hirdeti, mikor 1867 óta nem hogy haladtunk volna a demokráciában, hanem visszaestünk? (*Igaz! Úgy van!*)

Társadalmunk, mely már-már egybeforrt, társadalmunk, melynek elemei már-már egységes demokratikus társadalommá alakultak át, azóta szertehullott darabokra, felekezetekre, nemzetiségekre és osztályokra.

A nemesség, mely 1848-ban annak példáját adta, hogy le tud mondani összes előjogairól a demokratikus társadalom érdekében, az a nemesség, félrevezettetvén azok által, akik új cím: „gentry” címe alatt csoportosultak, ismét elővette a padlásról a kutyabőr, amelyről azt hitte, hogy annak már soha többé semmi hasznát venni nem fogja és ismét elkezdte annak kamatoztatását. Azok a társadalmi osztályok pedig, tisztelt uraim, amelyek a márciusi demokrácia jóvoltából, annak küzdelmeiből felszabadultak, a régi jobbágyság, a régi városi polgárság, az emancipált zsidóság, ezek az osztályok ahelyett, hogy felismerték volna azt, hogy tartoznak a múltak szenvedéseinek, tartoznak atyáik emlékének azzal, hogy ne a reakciónak legyenek tényezői, hanem a népszabadság, a demokrata társadalomnak legyenek hívei: ezek a felszabadult elemek, amelyek a maguk és jövődjük érdekében és nemcsak az ősök kegyeletéből tartoztak volna összeforrt tartoztak volna megalapítani a demokrata társadalmat és ennek alapján a népállamot, ezek is darabokra szakadtak. Ezen felszabadult elemeknek felsőbb rétege csatlakozott a rendi Magyarországhoz tényezőihez.

A rendi Magyarország külső keretei nincsenek már meg. Ha a kereteket nézzük, egy modern alkotmányos állam áll előttünk, amelyben

már nem rendek parancsolnak, hanem a nép; de ha megfigyeljük a lényegét, ha tekintjük a tartalmat, akkor azt kell mondanunk, hogy tartalmilag, lényegben ma is csak a rendi tényezők azok, melyeké a döntő szó és a nép, a nagy sokaság, a milliók ma éppen olyan alárendelt szerepet játszanak, mint a rendek korszakában.

Uraim! A rendek a főpapságban, az arisztokráciában, a nemességben állottak. És nem látjuk-e azt, tisztelt uraim, hogy ma is csak ugyanezen rétegek azok, melyek a magyar politikát intézik, ezeké a döntő szó minden politikai kérdés elintézésénél? Nem látjuk-e azt, hogy törvényeinken átvonul a rendi szellem, törvényhozásunk hathatósan csak ezen rétegeknek érdekeit karolja fel, istápolja elsősorban és nyoma sincs azoknak a reformoknak, azoknak az intézményeknek, amelyek az egész nép javára szolgálnak?

És, uraim, a helyzet még rosszabbodott, mert a polgárságnak az a része, amely a gazdasági fellendülés és politikai szabadság révén a márciusi demokrácia jóvoltából vagyonhoz jutott, felvirágozott, a polgárságnak ez a felsőbb rétege, ez a gazdag, ez a hatalmas része, ahelyett, hogy élére állna az egész polgárságnak, ahelyett, hogy vezére volna a márciusi demokrácia által felszabadított elemeknek, szövetségre lép a régi rendi Magyarország elemeivel és ezekkel szövetkezve, az elnyomatást még súlyosabbá még nehezebbé teszi.

Hát uraim! ilyen helyzetben, midőn azt látjuk, hogy a mi pártjaink semmit, de semmit sem tettek arra, hogy a társadalomnak ezt a széthullását meggátolják, midőn azt látjuk, hogy pártjaink semmi egyebet nem tettek, mint hamis jelszókkel elvakították a népet, (*Igaz, úgy van!*) hamis jelszókkel oda törekedtek, hogy a nép fel ne ismerje az igazságot, mi ne tekintsünk semmiféle mellékes tekinteteket; ne tekintsünk felekezetiiséget; ne ülünk fel az izgató és gyűlöltre szító jeligéknek; ne ülünk fel annak az irányzatnak, amely a nemzeti államot sallangos frázisokban és pökhendi türelmetlenségben látja; ne ülünk fel semmiféle merkantil-jelszónak, amely alatt úgyis nem egész kereskedelmünk érdekei rejlenek, hanem csak a nagy kapitálissal bíró kereskedők és vállalkozók érdekei; ne ülünk fel az agrár ámitásoknak, amelyek alatt nem a paraszt, nem a gazdálkodó kis polgárság érdekei rejlenek, hanem csupán a feudális nagy urak, a latifundiumok gazdáinak érdekei (*Lelkes éljenzés, taps*) és ne ülünk fel annak a nézetnek sem, amely azt hirdeti, hogy kötelességünknek eleget tettünk a függetlenségi imádságos könyv elolvasásával, hogy *elég* elmondani a mindennapi Miatyánkot, a független Magyarországért. (*Helyeslés, taps.*)

Hogy szól ez a Miatyánk ?

Kívánjuk, követeljük, hogy ez az ország független legyen, egyébként pedig szabad kezet kívánunk magunknak fenntartani az aktuális politika minden kérdésében, mert a szabad kéz együtt jár a szabad portyázással

Ne üljenek fel ezeknek a jelszavaknak, hanem legyenek egyik abban, hogy aki egy a nép szeretetében, tartozzék az bármily nemzetséghez, bármily valláshoz, bármily osztályhoz, az a mi bajtársunk, az a mi elvtársunk, azzal testvéri szeretettel egybeforunk. (*Lelkes éljenzés, taps.*)

Tartozhatunk-e a fennálló parlamenti pártokhoz, mikor látjuk, hogy egyetlen gondjuk a mandátum biztosítása, a belső klikkek embereinek ellátása? Nevelték, oktatták, fegyelmezték-e e pártok a népet? Csak a választók önzésére, gonosz szenvedélyeire és korlátoltságára spekulál-

tak. Hiszen a választások megejtése után maguk is el szoktak dicsekedni buta kortesfogásaikkal, nagyokat kacagnak rajta, mint sikerült becsapniok a népet. E tegeződő nagyságos urak közül az egyik az őszinteség pillanatában elmondotta a mandátum-politikusok programját: „Két hétig belefekszem a pocsolyába, aztán fölkelek, megmosdom és öt észten– j deig nagyságos úr vagyok.”

Öt esztendeig nagyságos úr! Valóban, a képviselőház a tegeződő nagyságos urak külön társadalmi osztálya lön. Annyira elszakadt a nemzet vágyaitól, törekvéseitől, céljaitól, hogy nagyzási hóbortjában külön osztálynak tartja magát. Nemzeti kaszinó ez, melynek mi fizetjük drága tagdíját! (*Taps.*) Amerre a szem lát, csupa gavallér, párbajhős és becsületbíró, de ha az ember megvakarja a hősöket, előbúznak az „Összeférhetetlen” spekulánsok.

Azért mondjuk: legyen elég a szemfényvesztésből. Mi dolgozni akarunk, mi cselekedni akarunk, a népet oktatni, nevelni és fegyelmezni akarjuk, mert csak erős, boldog, szabad nép, jogát tudó, önértetes polgárság fogja megteremteni a független Magyarországot. (*Lelkes éljenzés, taps.*)

Uraim! E kitűzött végcél elérésére szükségesek programunk egyes pontjai. Ezért mondjuk: „A parlament csak a képviselőlet látszata, újkori rendi tábla, ha benne nem a nép szervezkedett a törvényhozás munkájára. Igazi népképviselőlet követelünk tehát, általános, közvetlen és titkos választói jogot, a fuvarpénzek alakjában törvényesített vesztegetés eltörlését és a kisebbségek képviselőletének törvényes biztosítását.”

Akik azt mondják a mi parlamentünkben, hogy ők európeerek s valóban rendkívüli módon és óvatosan öröködnék, hogy az udvarias társalgásban a külső európai formákat megőrizték, ezek, uraim, ha importálni akarnak valamit Európából, hát importálják azt, ami már meg; hódította egész Európát: a választói jognak demokratikus alapon való kiterjesztését. Hiszen mi, akik büszkék vagyunk nemzeti szabadságunkra, mi, akik különösen március 15-én dörgünk a zsarnokság ellen és az egekhez kiáltunk szabadságért és erélyesen hívjuk talpra a magyart, mi a legutolsók vagyunk az európai kultúrnépek között a választói jog tekintetében. Kínai fallal bástyázott bennünket körül a tudatlanság, amely politikusaink közt egyrészt öntudatlan, de jó részt öntudatos is. (*Derültség.*) Kínai fallal vette körül az országot az öntudatos és öntudatlan tudatlanság és el akarja feledtetni a néppel, hogy alig van egyetlen kultúrállam Európában, amely az általános választói jogot vagy ne inartikulálta, vagy azt meg ne közelítette volna.

Uraim! tudják önök, hogy a német birodalmi választásoknál megvan az általános választói jog és azt nem is valami szabadsághős csinalta meg és nem is valami forradalom útján, hanem megalkotta Bismarck a német egység érdekében? Az általános választói jog megvan Franciaországban, megvan Belgiumban, Svájcban, Görögországban, Spanyolországban, meg van közelítve Olaszországban, ahol mindenki választó, aki elvégezte az elemi iskolát, vagy katona volt. Meg van közelítve Angliában, ahol úgyszólván minden önálló lakosú polgár választó; egyszóval a választói jog demokratikus alapon ki van terjesztve minden európai államban, a választói jog tekintetében a legutolsók mi, Magyarország vagyunk.

Uraim! aki békét kíván a társadalomban, aki azt akarja, hogy a nép és az állam egy fogalom legyen, tehát a nép szeresse az államot és

abban ne csak a kegyetlenkedőt lássa, ne csak a rend fenntartóját, ne csak az adóbehajtót, hanem lássa azt a nagy erkölcsig közeget is, amely erejét a népből veszi, de nem azért, hogy önmagának éljen, hanem, hogy azt a népnek megfinomultan, erősebben visszaadja; aki azt akarja, hogy az államért hevüljön minden állampolgár, az részt fog adni a politikai jogokban az állam minden polgárának, az az általános választói jognak híve lesz, az híve lesz az egyedüli természetes rendnek: a demokrata rendnek, amely igazolja azt a mondást, hogy: „A természetben nem vész el semmi”.

Demokratikus államban nem vesztethet el semmi. Az adó, a fáradság, a szavazás, az egész munka, az egész áldozatkészség, amelyet a közéletben teljesítünk, nem pazaroltatik el; az állam visszaadja azt százszorosán, ezerszeresen, mert a nép csak az államért és az állam csak a népért és a népben él.

Uraim! én az általános választói jognak indokolását nem fogom keresni abban a közkeletű mondásban, hogy „adót fizetnek azok is, akik nem ütik meg a cenzust.” Én nem keresem az adózásnak e pénzben kifejezhető nemében az általános választói jog igazolását. En nem azt mondom, hogy azért kell az általános választói jogot megadni mindenkinek, mert a fogyasztási adó révén mindenki adót fizet és hogy a szegény, nagycsaládú ember néha több fogyasztási adót fizet, mint az, aki megüti a cenzust, vagy virilista. Én nem keresem az adózásnak e pénzben kifejezhető nemében az általános választói jog jogosultságát. Van ennél egy sokkal nagyobb adó is és ez nem más, mint a társadalmi, a nemzeti munka adója.

A társadalom, uraim, nem gépezet, hanem élő szervezet. Tekintsenek lefelé a nép rétegeiben és azt fogják látni, hogy mennél lejjebb haladunk, annál több munka jut ki azoknak a rétegeknek és annál kevesebb élvezet. A társadalom nagy tömege egy kész munkát, kész produktumot, kész élvezetet ad azok kezébe, akik a társadalom tetejében vannak. Vajjon meggondolták-e azok, akik az általános választói jog ellenesei, hogy ha a társadalmi munka adójáról volna szó, akkor a nép, a nagy tömeg volna virilista, míg a fentlévők bizony alig ütnék meg a cenzust? Aki a nemzetért dolgozik, jogot is követelhet. *(Lelkes éljenezés, taps.)*

De elejbékn állanak az ál-hazafiak és azt mondják, hogy nincs helye Magyarországon az általános választói jognak, nincs itt keresete a demokráciának, mert úgy kívánja a magyarság érdeke. Hát, uraim, ezek a nagy hazafiak először is adósok „maradnak annak bizonyításával, hogy az általános választói jog csak a nem magyar választók számát szaporítja. Azt hiszem, hogy a kis gyermek is megérti, hogy a mai szűk és barbár választói jog a legjobb magyarok egész sokaságát rekeszti ki az alkotmányból. Éhez hozzáteszem, amit már adatszerűen is beigazoltam egy cikksorozatban, hogy a választókerületek jelenlegi beosztása éppen a magyar vidékekkel bánt el mostohán. Csak meg kell adni új, igazságos beosztással a törzsökös magyarságnak az őt megillető jogot és nem lesz szükség mesterkedésre.

Itt is a magyar demokrácia történelmi nyomdokain haladunk. Hiszen a rendi Magyarország egészen magyar volt, a nemességnek alig voltak más, mint magyar tagjai. Hát áruló volt Kossuth és azok voltak társai, mikor mégis ledöntötték a rendiség válaszfalait és az alkotmány sáncai közé beeresztették a népet? Igazi magyarok voltak, akik azt akar-

ták, hogy a nemzet ne egy maroknyi osztályból, hanem az egész népből álljon. Magyarországon csak egyetlen helyes nemzetiségi politika van: ez az egyesítő, összeforrasztó demokrácia.

Alaptételeinkből folyik programmnk következő pontja:

„Valljuk, hogy népállamban a közigazgatás is csak a nép szervezete lehet. Követeljük tehát a bürokratikus közigazgatás visszaszorítását, az önkormányzat kiterjesztését, a hűbéri jellegű virilizmus eltörlését és az általános választói jogot a törvényhatóságokban, valamint a községekben.”

Uraim! Az a valami, amit ma önkormányzatnak neveznek, csak fattyúhajtása a központosításnak és municipalizmusnak. A kormány erős befolyása lépésről-lépésre megnyirbálta az önkormányzati jogokat, az önkormányzaté nem maradt más, mint – az erkölcsi felelősség. Az önkormányzatot okozzák azokért a vétkekért, amikért a központi kormányzat a felelős és így akarják indokolni a központosítás további kiterjesztését.

Az új keretű rendiség sehol sem mutatkozik oly kézzel foghatóan, mint a helyi igazgatásban. Az önkormányzat, mely demokratikus nemzeteknél a politikai szabadság, érettség és fegyelem otthona, nálunk a helyi zsarnokságok vára. Vaserővel összeállott klikkek ragadják magukhoz mindenütt a hatalmat és e klikkekből nő ki a nagy országos klikk, mely sorsunkat intézi. A klikk-rendszer elsajátította a régi banderális hadi szervezetet. A régi zászlós urakat az új klikk-főnökök helyettesítik, akik a fenyegetett párt- és osztályuralom védelmére az első hívásra csatába szállanak bandériumukkal. Így állott elő az a szerencsétlen helyzet, hogy az önkormányzat nálunk nem a nép védelme, hanem elnyomatása, nem ereje, hanem gyengesége, nem gyámolítója, hanem súlyos terhe.

Nem lehet ez másképp, míg önkormányzatot akarnak csinálni nép nélkül. Pocsolyában nem lehet hajózni, de a népélet felséges tengere játszva emeli föl a megfeneklett hajót.

Angliának éppenúgy régi történelmi gyökerű önkormányzata van, mint nekünk. És mit tett Angliai 1888-ban demokrata önkormányzatot teremtett a megyékben, 1894-ben a fálvakban, a városokban már a nyolcvanas évek elején demokratikus önkormányzatuk volt. Új, polgári elemek tódultak be a helyi igazgatásba, az új szervezetek támaszt, segítséget adtak a népnek az étellel vívott nehéz harcában és elvitték a politikai tudást, művelődést a legrejtettebb zugokba. Az angol önkormányzat előljár a szociális kérdés feladatainak megoldásában. Mi pedig régi önkormányzatunkat megnyomorítottuk, a bürokráciát osztrák módra felhizlaltuk, a népet kiszorítottuk. A mi önkormányzatunk csak a pótadóban él. Igazi önkormányzat, becsületes közigazgatás kelt jogérzetet és kötelességtudást a népben. Ezért mondja tovább programunk:

„A változó kormányok önkénye ellen, a szabadság biztosítására követeljük a tisztviselők jogainak és kötelességeinek törvényes szabályozását és bírói oltalmát, a polgárok részére pedig azt a jogot, hogy a közigazgatás minden ténye ellen, független bíróságnál kereshessenek orvoslást.”

Uraim! Mi nemcsak magunknak kívánunk jogot; jogot kívánunk azoknak is, akik az államhatalom kezelésére vannak kirendelve. Jogot kívánunk a hivatalnoki karnak, melynek eddig nagyrészt csak a kötelességek jutottak. Mi nem vagyunk ellenségei a társadalmi rendnek, mi nem vagyunk ellenségei azoknak, akik a társadalom igazgatását intézik s akikről tudjuk, hogy igen gyakran fájdalmasan teljesítenek bizonyos paran-

csokat. De sokszor létfontosságuk, családjuk jövője és boldogsága is veszélyeztetve van, ha minden parancsot nem teljesítenek. Mi azt akarjuk, hogy azok, akik a rend fentartására vannak hivatva, igazi alkotmányos államban élve, egyúttal jogokra is tarthassanak számot. Mert az a hivatalnoki kar, mely egyaránt tudatában van jogának és kötelességeinek, az a polgári szabadságnak éppolyan bástyája, mint maga a nép.

De miért követelünk közigazgatási bíráskodást? kérddhetik önök. Hiszen van közigazgatási bíráskodás. De a mi közigazgatási bíráskodásunk csak arra való, hogy ez a fogalom benne legyen alkotmányunkban. A szemnek kiragadtak néhány esetet a nagy sokaságból, mikor a közigazgatás tényei ellen a közigazgatási bíróságnál lehet orvoslást keresni. És mi lesz a többi ezer és ezer esettel! Akkor a polgár védtelen. Mi tehát ezen mondván csinált, ezen látszólagos közigazgatási bíráskodással szemben követeljük az igazi közigazgatási bíráskodást, követeljük azt, hogy a polgár, valahányszor sértve érzi magát jogaiban, bíróságnál keresessen orvoslást, a közigazgatás által okozott sérelmek helyreépítéséért.

Nem kevésbé fontos programrnmknak itt következő része is:

„De a bírói függetlenséget biztosítva csak akkor látjuk, ha a bíró nem a kormány tetszése szerint marad, vagy halad a rangsorban. Követeljük tehát a bírói függetlenség hatályosabb biztosítását, a bírói ítélet függetlenítését a végrehajtó hatalom befolyásától és követeljük, hogy a közvád is a teljes bírói függetlenség alapján szerveztessék.”

Ez ugyancsak összefügg azzal, amit az elébb mondtam. A bírói függetlenség igen szép dolog. A bíró függetlennek van proklamálva alkotmányunkban. De, uraim, midőn a bíró a rangsorban csak akkor haladhat, ha a kormány kinevezi, s midőn ez a kinevezés tisztán a változó kormányoktól függ, mondható-e az ilyen bíró függetlennek? Higyjék el, uraim, nemcsak mi érezzük azt, hogy az igazi, a teljes bírói függetlenség nincs meg, érzik ezt maguk a bírák is. És higyjék el, hogy nem találkozhatik önök közt nagyobb tetszéssel ez a követelés, mint a bírói karban.

„A közszabadság oltalmára igazi esküdszéket követelünk, mely a nép minden rétegét magában foglalja, nem a hatóságok döntő befolyásával alakul és minden sajtóvétség és politikai deliktum fölött ítélkezik. Követeljük az agitáció szabadságát, a szabad egyesülést, a szabad gyülekezést és a szabad sajtót. A kormány rendeleti jogának alkotmányos megszorítását.”

Igaz, az esküdszéki garanciát, a népbíráskodás biztosítékát életbeléptették. Aki Magyarországon öl, aki Magyarországon rabol, az a népbíráskodás garanciája alá kerül, de a politikai deliktumok számára nincs népbíráskodás. Ez ugyanaz a szemfényvesztés, ami a közigazgatási bíráskodás életbeléptetésénél látható, látszatban megadni valami reformot, de lényegében azt megtagadni.

Az esküdszék megalakulásánál ismét érvényesül az a rendszer, amelyet a választói jog kérdésénél már ostoroztunk. Itt is oly korlátokat állítottak fel, melyek nem igazolhatók. Ha azt akarjuk, hogy az esküdszék igazán népbíráskodás legyen, akkor azt a nép minden rétegéből kell alakítani és nemcsak a rabló és gyilkos urak számára kell a garanciát megadni, hanem esküdszéknek kell ítélkezni a sajtóvétségek és politikai deliktumok egész területén. A jelenlegi formában működő esküdszéki bíráskodás nem biztosítja az agitáció szabadságát, amint annak hazánkban általában igen gyengék a támasztékai.

Mi olyan furcsa ország vagyunk, ahol tulajdonképpen nincs egysülési, se gyülekezési jog, ahol kormányrendeletek szabályozzák eme legprimitívebb politikai jogokat és bol még a toloncolás közbiztonsági intézményét is politikai célokra használják föl.

A jogállam egyik sarkalatos pontja az agitáció szabadsága. Ez azt jelenti, hogy ti, akik jelenleg nem vagytok hatalmon, ne zúgolódjatok, ne ragadtassátok el magatokat semmiféle erőszakos nyilatkozatokra vagy kitörésekre, hiszen törvényes eszközökkel jogotok van nektek is megszerezni a hatalmat és megszerezni az uralmat. Még a politikai célokra szolgáló gyűjtés is hatósági engedélytől függ, bármely egyesület felosztható, bármely gyűlés betiltható. A politika hatósági engedélytől függő ipar lett, mint bizonyos fajtájú szerelem. (*Nagy derűltség.*)

Programmunk egy másik pontja ezt mondja:

„Az egyenlő jog nevében követeljük a katonai osztály előjogainak eltörlését. A polgár fegyverben is az általános törvények és bíróságok oltalma alatt álljon és csak fegyelmi kihágásait bírálhassák el a katonai hatóságok. A parlament hatásköre terjesztessék ki a hadügy egész körére, hogy a nemzeti akarat dönthetetlenül uralkodjék a hadseregen. És hogy a dolgos nép ne eméssze föl erejét szükségén túl a katonai szolgálatban, követeljük a katonai szolgálati idő leszállítását.”

Uraim! az olyan állam, amelyben a katonaság külön osztálynak deklarálja önmagát, nem népállam. Népállamban egyetlen osztálynak sem le' et külön szervezete, külön becsülete. Népállamban egy a jog és egy a becsület. És a külön katonai becsület legendáiról minek szóljak, ezt a legendát a világ szeme előtt sárba tiporták Franciaországban. (*Percekig tartó taps, lelkes éljenzés.*) Erről nem is tartom szükségesnek többet beszélni.

„Egyenlő jogot követelünk a vallásfelekezeteknek is. Népállamban egyik vallás sem élvezhet több jogot, mint a másik és az állam kötelessége csak az le et, hogy a vallások háborítatlan gyakorlását biztosítsa. Követeljük tel'át az állami és egyházi feladatok teljes szétválasztását, a vallásfelekezetek egyenjogúságának és önkormányzatának törvényes biztosítását.”

Uraim! A valláskérdés az Magyarországon, amellyel a legtöbbet szédelegtek, amelyet legtöbbet felhasználtak arra, hogy a népet széjjelválasszák, darabokra tördeljék, igazi érdekeinek és céljainak felismerésétől eltántorítsák. És nem tapasztaltuk-e azt lépten-nyomon, hogy azok, akik lehangosabban ordítanak katolikus, protestáns vagy zsidó érdekekről, azokban buzog legkevésbé a hit, a vallásos lelkesedés! Ők a modern kor gyermekei, akik felismerték, hogy a vallást fel lehet használni klikkek alakítására, érdekcsoportok szervezésére.

Oda áll az egyik és oda tartja az embereknek perselyét, mondván: tegyetek belé fillért, mert katolikus vagyok és tartatok össze, mert mi katolikusok vagyunk és különösen az én céljaimat szolgáljátok, engem emeljete fel a magasba, nem azért, mintha az nekem előnyökre szolgálna, hanem mivel a katolikusoknak érdekükben van az, hogy egy katolikus legyen ott fent a magasban. Jön azután a protestáns, a zsidó, mindegyik a saját vallásának érdekeire hivatkozva, azt kívánja, hogy őt tolják a' magasba. Így dolgoznak a különböző vallásfelekezeti klikkek és a szegény, elbolondított nép azt hiszi, hogy a vallásnak áldoz akkor, midőn egy önző szédelgőnek perselyét tölti meg. (*Igaz, úgy van!*)

Mi azt akarjuk, hogy a vallás maradjon a templomban, mert a vallásnak nincs semmi keresete a politikában. (*Úgy van, taps.*)

Nekünk közös hitünk az, hogy van egy Istenünk, aki mindnyájunk felett trónol, akihez mi egyformán közel vagyunk és aki mindnyájunkat a maga képére formált, egyforma érzékekkel, egyformán képesnek arra, hogy szenvedjünk és gyönyöröket élvezzünk, tehát nem arra, hogy egyiknek csak a gyönyör, a másiknak csak a szenvedés jusson.

Egy az isten és egyenlő az ember. Ez a mi politikai hitvallásunk, amiben felekezeti különbség nélkül egyesülünk.

A következő pontban megmondjuk azt, hogy minő eszközökkel kívánjuk szent célunkat szolgálni:

„De az egyenlő jogban összeforrt nép szabadságát okosan csak akkor élvezheti, ha a tudás elemei felvilágosították és a polgári kötelességek teljesítésére fegyelmezték. Az általános kultúra nevében követeljük tehát az ingyenes állami népoktatást; a néptanítók ingyenes állami képzését és fizetésük fölemelését; minden középiskolában, valamint az egyetemekben nagyszámú és elég bő ösztöndíjak rendszeresítését vagyontalan, kiváló tanulók részére és a községi népkönyvtárak kötelező szervezését.”

Uraim! nem izgatni akarjuk a népet, nem szenvedélyeket felkelteni, arra a legutolsó tökfilkó is képes. Mi nem butítani akarjuk a népet, hanem oktatni, tanítani, hogy emberi rendeltetéséhez méltó legyen, ne csak jogokban, ne csak anyagi dolgokban, jólétben, hanem észbeli tudásban és politikai feyelemben is.

Mert hiába deklarálják istenségnek a népet, ha tudatlanságban és politikai éretlenségben hagyják fetrengeni. Mi nem látszólagos sikerekre pályázunk, mi nem dolgozunk öt évre és lejáratra, egy-egy mandátumra, mert mi nem akarjuk, hogy a nép azt mondja: na, ismét egy szédelgővel több ismerősünk van; nem ilyen sikerekre, mi igazi sikerekre pályázunk. Ezt jelenti a radikalizmus. Mi a radikalizmus? Magyarul gyökeresség. És a gyökeresség nem fölforgatást, hanem szerves fejlődésig jelent. Mi nem erőszakos sikereket akarunk kicsikarni. Mit érünk ezekkel! Aminek nincs gyökere, azt elsepri a szél. Amint megnő a mag a természet erejével és terebélyes fává fejlődik, így növekszik a becsületes politikusok által felvetett eszme, természetesen, erőszak nélkül, a nép lelkében. Így értjük mi a radikalizmust.

Néhány szót kell még szólnom gazdasági elveinkről is:

„A gazdasági igazság elve tetőzi be a népállamot. Az egyenlő jog és általános kultúra által szabadságra fölnevelt nép boldog és egyetértő csak akkor lehet, ha a nemzeti vagyton megoszlása arányos és igazságos; ha nem halmozódnak föl egy kis rétegben a nagy tőkék, míg a nép sokasága szegény és magának az emberi lét és kultúra szükségleteit megszerzeni nem képes.

A gazdasági egyenlőség szép és nemes álmom, de el nem érhető. A gazdasági igazságot azonban a népállam megvalósíthatja, ha a gyengéket óvja, védi és hathatósan támogatja, hogy a versenyben a nagyokkal szemben megállhassák helyüket.”

E programmunkban megvonjuk a határt a demokrácia és szociáldemokráciaközt. Megvonjuk a határt abban, hogy mi nem a gazdasági egyenlőség-alapján állunk, melyet elérhetetlennek tartunk, hanem a gazdasági igazságalapján. Mi nem kívánjuk, mint a szociáldemokrácia, a termelési eszközöknek társadalmi, vagy állami tulajdonba való vételét, mi az egyéni tulajdon elvén állunk, maradunk, de kívánjuk azt, hogy az

állam gazdasági politikájában ne az erőseket támogassa, hanem gondoskodjék arról, hogy a versenyben a kicsinyek az állam támogatásával helyüket megállhassák. *(Éljenezs.)*

Mert miért áll fenn az állam? És ki javára?

Hiszen az erős önmagában is erős. Az állam azért alakul, hogy a gyengék összetömörüljenek a hatalmas individuumok ellen s, a gyengék így szövetségben állva, versenyképesek legyenek. És azt mondjuk, tisztelt uraim, amit egy más alkalommal, márciusban mondtam, azt mondjuk itt, hogy a gazdasági életben hadd érvényesüljön az az igazság, amely már régóta érvényesül a versenypáripával szemben.

Ott kint a lóversenytéren a mi társadalmunk felismerte azt, hogy az erőseket nem szabad támogatni, hanem a gyengét. Ott a jó páripára, amely már többször kitüntette magát, több terhet raknak, mint a gyengére és az arányos teherrel, a tehernek ezen igazságos megosztásával indul meg aztán a verseny.

Nohát, uraim, csak annyi igazságot akarunk az embernek, amennyit megadnak a lónak. *(Percekig tartó éljenezs, taps.)*

Uraim! A gazdasági igazság ezen elvéből folynak program-pontjaink.

Csak természetes, hogy ezen elv alapján kívánjuk a gazdagok hitbizományának eltörlését, és a helyett a szegények hitbizományát, a házi tűzhely védelmét, hogy a szegénysorsú polgár csekély értékű ingósága és önfentartására szolgáló darabka földje végrehajtás alá ne kerülhessen.

Ebből önként folyik, hogy követeljük a megélhetést nehezítő fogyasztási adók fokozatos megszüntetését, az árucikkek mesterséges drágítására irányuló összebeszélések, ringek és kartellek törvényes tilalmazását és büntető megtorlását.

Követeljük továbbá a fokozatos jövedelmi adót, a megélhetésre szükséges jövedelem adómentességével. Követeljük a kuszált, igazságtalan, érvényben levő egyenes adók eltörlését.

A hitbizomány, uraim, nem egyéb, mint lumpolási szabadság. Ha közönséges emberfia dorbézol, tékozol, menthetetlenül elmerül. De az arisztokrata nem pusztulhat el, megvédi a hitbizomány, mely árverés alá sohasem kerülhet és örökké kitarja birtokosát. Hát miféle igazság ez, mely védi a tönkrejutástól a dúsgazdagot, de nem védi a szegényt? Ezért követeljük mi a házi tűzhely védelméty. hiszen az a csekély ingó, az az apró ingatlan amúgy sem ad kielégítést sem a hitelezőnek, sem az államnak. Minek tehát a hiába való végrehajtás, a földönfutók, a proletárok szaporítása?

A kartellek kérdése ismét egy adat a „szabadelvű” állam természetrajzához. A kartell összeesküvés a nép ellen, a lét, a levegő megdrágítására. Napfényen, szemérmetlenül szövik, hiszen sokaság immár a kartellek száma, a petróleumot, a cukrot, a szeszt, a kőszent mind kartellek drágítják meg. Azt az árut, melyet az állam egyszer már megadóztatott, a kartell új adó alá veti a mesterségesen felcsigázott árral. A nép csak azért izzad, dolgozik, hogy a kartellekbe összeállt milliomosok minél nagyobb vagyont halmozhassanak fel.

Egyenes adórendszerünk, uraim, azon az elven alapul, hogy a gyengék kötelesek kitartani az erőseket. Az adókulcsban nincs fokozatosság, ugyanazon százalék szerint fizet adót a kisiparos és a milliomos gyáros, az arca verejtékében dolgozó földműves és a latifundiumok dúsgazdag

ura. E mellett adórendszerünk olyan kuszált, hogy az ügyesek, a ravaszkodók kibújnak, míg az őszinték és egyszerű lelkűek hálóba kerülnek. Azok a rossz adótörvények, amelyek még az osztrák abszolutizmus idejéből származnak, most is nyakunkon vannak, holott Ausztria már régen félrelökte azokat.

Mi azt kívánjuk, uraim, hogy a sokféle, zavaros adó helyett egyetlen jövedelmi adó legyen, mely a valósággal kipuhalt jövedelmet és nem képzeletbeli jövedelmeket vesz adózás alá. Akinek csak annyi jövedelme van, hogy szegényesen, egyszerűen megélhet, az adót ne fizessen. Ez a létminimum adómentessége. A többiek adózzanak jövedelmük arányában, de egyre emelkedő fokozatos kulcs szerint.

„Követeljük a kiviteli jutalmak és a nagy tőke hasonló állami becézgetéseinek megszüntetését.” Mondja tovább gazdasági programmunk.

Ha az állam azt akarja, hogy a nép állandó erőssége legyen; ha azt akarja, hogy a nép állandóan szolgáltasson neki adót, akkor gondoskodnia kell arról, hogy az egész nép jólétben éljen, hogy nagyon ne érezze a terhek súlyát, hogy képes legyen áldozatokra. Fináncnyelven szólva, ha már az állam nem védi meg a polgárt, védje meg legalább az adóalanyt. *(Derülség, percekig tartó taps, éljenzés.)*

Ezért hirdeti programmunk: „Követeljük a kisiparosi és kigazda hathatós állami támogatását.”

Uraim! A szocializmus azt vallja, hogy a kicsiben való termelés, akár az ipar, akár a földművelés terén, menthetetlenül elpusztul, mert a nagy tőke a versenyben agyonnyomja. Ez a tan igazat mond, ha az állam a szabadelvűség bitorolt címe alatt továbbra is a nagyok, erősek és hatalmasok részére osztogatja támogatását, de hamis jóslás, ha demokratikus gazdasági politikát követ. Természetes, hogy rongyos alamizsnák, látszatra odadobott filléres intézkedések a kisiparoson és kigazdán nem segíthetnek. Az igazi segítséget csak a nép adhatja meg önmagának, ha az államhatalmat birtokába keríti és maga javára használja föl.

Nem lehet ezt eléggé hangsúlyozni; mert a reakció kiváló kedveléssel éppen a kisiparosok és földművesek rétegére veti magát és azon ürügy alatt, hogy érdekeiket megvédelmezi, őket politikai jobbágyaivá teszi. Ausztriában, fájdalom, az úgynevezett „kis ember” a klerikálisok és a Lueger-féle antiszemiták leghívebb támasza. A „tőkfilkók szocializmusa” ott jól ütött be. Lármás jelszók, kongó frázisok és olcsó, ártatlan pilulák segítségével ott a reakció a népet félrevezette, befogta a feudális nagybirtokosok és nagyravágyó papok diadalszekerébe. Hasonló törekvések irányítják a reakciót Magyarországon is. Mit akarnak ezek az emberek! A jobbágyság eltöröltetett, de ők politikai értelemben szeretnék helyreállítani. Érzik, hogy nagy erő van a tömegben, azokat szeretnék lefoglalni. A németnek jó kifejezése van erre a politikára, mikor a becsapást „Bauern-fängerei” (paraszt-fogás) névvel jelöli. „Parasztot” akarnak ezek az urak fogni, hogy segítségükkel uralkodhassanak. Nem is rossz gondolat! A nép legyen a maga porkolábjá, maga ássa meg szabadságának sirját! Hiába, kényelmesek a nagy urak . . .

Kié legyen az állam? E kérdésnél lehull az álarc a szemfényvesztőkről. Akarják-e, hogy a nép legyen a döntő tényező! Óhajtják-e a nép-állam diadalát? Nem, ok virágzó kisipart és földművelést követelnek – főrendiházzal, cenzusválasztói joggal, virilizmussal, fogyasztási adókkal,

igazságtalan egyenes adókkal s az arisztokrácia és a klérus mindenhatóságával.

„Rendszeres munkásvédő törvényeket követelünk, kötelező munkásbiztosítást aggkor és rokkantság esetén, a bér munkások minden rétege számára, ideértve a magánhivatalnokokat is. Munkáskamarák szervezését. Igazi vasárnapi munkaszünetet. Az iparban a nyolc órás munkaidő fokozatos megvalósítását. A tisztességes bér és emberséges munkaidő elvének érvényesítését minden állami s közszéki vállalatnál.”

Uraim! Az osztályállamban két állam van. Az egyik, a hivatalos, uralkodik a felszínen; a másik, a kitagadottaké, titokban szervezkedik a társadalom mélységeiben, tele gyűlölettel, lappangó haraggal. Mi a nép-állam hívei vagyunk, nem ismerünk becézgetett és kitagadott testvéreket, mert egy hazának vagyunk fiai, egyenlő joggal édes anyánk szeretetére. Azt akarjuk hát, hogy a feltörekvő rétegek hadd jöjjenek ki a katakombákból; hadd teljesedjenek jogos kívánságaik és megvalósuljon a demokrata igazság, melyet egy mondatba lehet foglalni: Legyen minden ember – ember.

Ellenségeink, a hivatásszerű ferdítők, azt fogják a programpontjaink után mondani, hogy szocialisták vagyunk. Hiszen rólam már is azt írta egyik kolozsvári napilap, hogy szocialista vezér vagyok. Köszönöm, hogy nem tett meg anarchistának, hiszen már egy árba került volna. (*Derültség.*) Nem vagyok szocialista, ha az volnék, nyíltan bevallanám és ott állanék a szocialista párt soraiban. Még mindig jobb társaságban volnék, mint ama üresfejűek közt, akik államférfiaknak tartják magukat, mert nagyképűek és szívtelenek. Demokraták vagyunk, akik a mai termelési rend keretében akarjuk diadalra vinni a népállamot és megoldani a szociális problémákat.

Nem utópiákat, elérhetlent követelünk, a gyakorlati élet talaján maradunk. Még a legmerészebbnek látszó követelés, a nyolcórás munkaidő sem ellenkezik a szabadelvűséggel, sem az egyéni szabadsággal, mint bizonyos szabadelvű nemzetgazdák állítják. Igaza van Bernsteinnak, hogy a nyolcórás munkaidő nem is szocialista, nem is radikális, hanem tisztán szabadelvű követelés; egyenes leszármazottja azon elvnek, hogy az ember nem lehet rabszolga. Ha a szabadelvű állam meg nem tűri, hogy az egyik ember eladja magát a másikkal rabszolga gyanánt, akkor ne tűrje azt sem, hogy az ember annyit dolgozzék, hogy művelődésére, egészséges fejlődésére elég idő ne maradjon. Az ember nem adhatja el korlátlanul munkaidejét, nem alacsonyodhatik le szolgává: ezt jelenti a nyolcórás munkaidő.

Kik a szocializmus úttörői Magyarországon? A mandátumpolitikusok, akik azt vallják, hogy az ember a voksnál kezdődik és sohasem törődtek a jogtalan nép sokaságával. Ezeket az elhanyagolt rétegeket hódították meg a szocialisták az első foglalás jogán és becsületes demokrata politika híján, a jövőben még nagyobb lesz a hódításuk.

A mandátum-politikusok az igazi felforgatók. Eljátszák látszatra csinált ütközeteiket a parlamentben, de ez nem háború, csak hadgyakorlat. Az ellenségnek fehér vászon van a sípkáján, hogy felismerjék; feladata, hogy mindig megveresse magát . . . Így züllik el az ország, nő a keserűség, elégedetlenség. A rend csak látszat, a valóság: a társadalmi zűrzavar, a felfordulás.

Ki a rend barátja? Aki olyan egyensúlyt kíván, mely valóságos,

igaz, tehát meg nem ingatható; rendet, mely nem a félelmen és a közönyön, hanem a polgárok szeretetén, lelkesedésén és öntudatos munkáján .alapul.

Mi vagyunk a rend igazi pártja, mert égünk a népszabadságért. Mi a jó magyarok, mert azt akarjuk, hogy milliók legyenek a haza fiai, hogy felszabaduljon itt minden erő, tehetség és szárnyaival ideális magasságba vigye a nemzetet. A demokrácia a szabadság, a magyarság és a rend politikája. Adjon önöknek a népek Istene erőt a lelkesedéshez, hogy e politika zászlaja ne csak lobogjon, de győzelemre is jusson. (*Viha-ros éljenzés és taps.*)

A kolozsvári programbeszéd lett alapja a demokrata párt országos Programm jának. Ez a beszéd is külön füzetben jelent meg a párt kiadásában, „*A demokrata párt pro grammja*” címmel.

MÁSODIK KÉSZ

**A TERÉZVÁROSI
MANDÁTUMTÓL
A VEZÉRLŐ BIZOTTSÁGIG**

1901-1905

ELSŐ FEJEZET

A NÉP SZÁRNYAIN A HÁZBA

1899 február 26-án megbukott *Bánffy* Dezső báró kormánya, amelyet *Vázsonyi*, a publicista, élesen és hevesen támadott. *Széll* Kálmán a jog, törvény és igazság jelszavával alakította meg új kormányát, amelyet ekkor az ellenzék is bizalommal fogadott. *Apponyi* Albert gróf nemzeti pártjának belépésével a szabadelvű párt is megerősödött, az ex-lex-állapot, amely *Bánffy* lemondását okozta, megszűnt és az ellenzék részéről a kormányt alig érték hevesebb támadások. A szabadelvű párt mégsem volt egységes, mert *Apponyi* fenntartotta a nemzeti párt programjának a katonai követelésekre vonatkozó részét, kijelentvén azonban, hogy ennek megvalósítása csak akkor kerülhet sorra, ha az újonclétszám felemelését kéri. A párt belső egységét fenyegette az is, hogy *Károlyi* Sándor gróf magában a szabadelvű pártban kibontotta az agrárius lobogót, amit viszont *Tisza* Kálmán a szabadelvűség nevében határozottan visszautasított.

Ilyen körülmények között járt le az 1896-ban egybehívott országgyűlés öt-éves ciklusa és 1901 szeptember 14-én jelent meg a királyi kézirat, amely az új országgyűlést október 24-re egybehívta. A választáson ismét a szabadelvű párt kapott többséget, noha *Bánffy* nagy pártja létszámának negyedrésszel csökkent. Az új képviselőházban erősen megnövekedett *Apponyi* híveinek száma s a függetlenségi párt is erősen megszaporodott.

A főváros a szabadelvű párt egyik erőssége volt és a Terézvárosban indult meg az első politikai küzdelem, amely a közjogi pártállás kikapcsolásával, a demokratikus eszmék megvalósítását tette a választási harc céljává. Szeptember 12-én a demokrata párt nagygyűlést tartott nagymező-utcai helyiségében s *Leitner* Adolf dr., a későbbi miskolci képviselő elnöklésével egyhangúan elhatározta, hogy a Terézvárosban, demokrata programmal, *Vázsonyi* Vilmost lépteti fel képviselőjelöltnek. A recepciós küzdelem, a hazafias és népmozgalmakban való szereplése, városközi működése, különösen pedig a népszerű (V. F.J-vezércikkék révén *Vázsonyi* ekkor már országos hírvő volt. Fellépett ugyan már 1896-ban is a képviselőválasztáson, még pedig Olaszliszván, de akkoriban nem jutott be a Házba.

Fellépése az 1901-iki képviselőválasztáson kockázatos vállalkozásnak látszott. Különösen a fővárosi kerületi klikkek fogadták bizonyos lekicsinyléssel, hogy a fiatal ügyvéd Budapest egyik legnagyobb kerületének, a Terézvárosnak mandátumára pályázik. Néhány nap múlva azonban kiderült, hogy a hatodik kerületi választók tömegesen csatlakoznak a demokrata párt fiatal vezérének táborához és ekkor a terézvárosi kormánypárt, amelynek *Radocza* János dr., a kerületnek eddig is képviselője, volt a jelöltje, a hatalom minden eszközét moz-

gósította, hogy megakadályozza Vázsonyi megválasztását. A demokrata párt hatalmas agitációt fejtett ki a Terézvárosban. Estéről-estére, kávéházakban, vendéglőkben gyűléseket tartva, toborozták a választókat Vázsonyi zászlója alá. Az agitációt pedig erősítették a szavazati joggal nem bíró népek ezrei, akik Vázsonyi megválasztásában a népjogok megvalósulását kívánták szolgálni. Nemcsak a szavazati joggal bíró választóknak, hanem a választójoggal nem bíró tízezreknek is választási harca volt tehát az *1901-iki Vázsonyi-Radocza választás*.

I.

A lagúnák városa

– 1901 szeptember 21. –

Tíz napig sem tartott még a választási harc, amikor *Vázsonyi* elmondotta *első programbeszédét* a Royal-szálló nagytermében, 1901. szeptember 21-én, szombaton, este folyt le ez a hatalmas választási gyűlés. Mint a *Pesti Hírlap* írja: „ez a helyiség négyezer ember befogadására képes, de a beszéd iránt oly– nagy érdeklődés nyilvánult meg, hogy a terem igen kicsinynek bizonyult a körülbelül még egyszer olyan nagy közönség számára, a remek beszéd hatásától valósággal fanatizált tömeg a jelöltet vállaira emelte és még a ruhája szegélyét is csókolta”.

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt elvtársaim! Látva az önök lelkesedését, magam elé varázsolom a jövő Budapestet és azt hiszem, nem kell a képzeletnek szárnyain messzire repülnöm, közel már a jövő, amikor megláthatom a szabad, boldog és becsületes Budapestet. (*Éljenzés:*) Az önök lelkesedése, az önök kitartása azt a reményt adja énnem, hogy végre sikerülni fog az, ami után csak epedtünk: meg fogjuk szabadítani Budapestet törpe zsarnokaitól, (*Úgy van, úgy van! Zajos éljenzés.*)

Tisztelt polgártársaim! Midőn én a jelöltséget elfogadtam, ezt azért tettem, hogy előbbre vigyem azt a küzdelmet, amelyet, mióta Budapest területén a közéletben részt veszek, folytatok. (*Zajos éljenzés.*) A jelöltség számomra nemcsak megtiszteltetés, nemcsak az a jóleső érzés, hogy polgártársaim körében vannak olyanok, akik szeretnek, akiknek szeretetére büszke is vagyok, ez a jelöltség egyúttal számomra felhívás arra, hogy tartsak ki továbbra a becsületes utón, haladjak továbbra az igazság útján, haladjak azon az utón, mely, ha nem is vezet el fényes és jól jövedelmező állásokhoz, de elvezet egy magasabb polcra és elvezet egy olyan fényes palotába, mely meg nem vehető: ez a nép lelke, az önök szeretete, az önök szive. (*Zajos éljenzés.*)

Tisztelt polgártársaim! Mint Budapestnek egyik képviselőjelöltje, először is erről a városról és ennek területéről kell szólanom. (*Halljuk!*) Nem Velence, de Budapest a lagúnák városa, mert a korrupciónak lagunáin épült fel a politikai sekélyeztettségnek otthona, amely irtózott, amely borzadt eddig a bátor szótól, amely irtózott, borzadt attól, hogy oly emberek képviseljék, akiknek van lelkük, van egyéniségük, akiknek van bátorságuk és akik arra valók, hogy ezt a fővárost igazán fővárossá tegyék. Azok, akik ellen mi küzdünk, nem képviselik ebben a fővárosban a szabadelvűséget, nem képviselnek egyebet, mint önmagukat és étvágyukat. Nem volt még eddig uralmon lévő államférfiú, aki előtt azok a helyi cso-

portok, amelyek itt Budapesten a hatalmat vasmarokkal kezükben tartják, térdre nem hullottak. És, t. uraim, jegyezzék meg jól, hogy Haynautól napjainkig csak a korai bukás, vagy a halál mentett meg bármely államférfiut attól, hogy őt díszpolgárnak meg ne válasszák. *(Derűlt-ség.)*

T. polgártársaim! Változtak a rendszerek, változtak a kormányok, de változatlan és örökkévaló maradt a helyi zsarnokoknak uralma. Én pedig azt mondom, legyen bár államférfiú eltelve a legőszintébb, legbecsületesebb szándékkal, amíg ezek az összeállott helyi zsarnokságok nem fognak felperzseltetni és nem fognak rombadúlni: addig hiába hirdetik a legszebb jeligét, addig hiábavaló a legbecsületesebb szándék is, mert ezek a férfiak olyanok, mint az állatvilágnak egyes tagjai, mindig a környezethez alkalmazkodnak. Amint a mókusnak télen más bundája van, mint nyáron, úgy ők is aszerint változtatják bundájukat, amilyen az uralkodó rendszer, amilyen kormány van hatalmon. *(Élénk éljenzés, úgy van, úgy van!)* Egyetlen kormány sem számíthat ezekre a férfiakra, egyetlen kormányférfiú, ki a kormány hajóját vezeti, nem számíthat arra, hogy a veszély pillanatában ezek fogják megvédeni, de abban biztos lehet, hogy a viharban ezek a patkányok szöknek meg legelőször, hogy a győztes táborba fussanak. *(Éljenzés.)*

Uraim, ezek a helyi csoportok megteremtették a középkori banderialis szervezetenek paródiáját. Akkor minden püspöknek, minden nagyobb birtokos, nemesnek az volt a kötelessége, hogy kiállítson bizonyos csoport katonaságot, ha a haza veszélyben van. Ezeknek a főnököknek, ezeknek a törpe zsarnokoknak pedig az a feladatuk, hogy ha bármely kormány veszedelemben van, akkor szálljanak síkra az ő banderumaikkal, az ő biztos voksaikkal, mert közöttük és minden kormány között egy meg nem írott, de valóságban fennálló paktum állott fenn, mely abból állt, hogy a helyi zsarnokoknak odaajándékozzák a várost, odaajándékozzák a községet, odaadják a megyét, nekik pedig csak az a feladatuk, hogy a hadba hűséges bandériumot vezessenek, a kormánynak biztos és alázatos voksokat szállítsanak. *(Úgy van, úgy van!)*

Ezek a helyi zsarnokok egy sajátos, új kisajátítási jogot teremtettek. A kisajátítási jog általában abban áll, hogy a közérdek kisajátítja a magántulajdont, ezek pedig kisajátítják a közérdeket a magánérdek javára. *(Úgy van, úgy van!)* Ragaszkodnak, kapaszkodnak hatalmukhoz, amely az anyagi érdekek és önzésnek ezerszeres szálaiból fűződik össze., Hogyne ragaszkodnának hozzá! Hiszen olyan jó az élet és ez az élni-vágyás, ez az uralkodni-vágyás egyetlenegy elvük: olyan jó az élet, ha a közönség dolgozik mihelyettünk, ha helyettünk mások verejtékeznek és ha a köz munkájának gyümölcseit mi élvezzük. Olyanok ezek a helyi zsarnokok, mint az eunuchok, akik maguk soha nem szeretnek, de a szerelemből jól megélnék. *(Zajos tetszés és derűlt-ség.)*

T. polgártársaim! Azt mondtam, e férfiakra nem számíthat a szabadelvűség, mert ők készek minden kokárdát letépni és új kokárdát tűzni fel helyére, nekik mindegy, ha bármiféle új ajtatos imakönyvet, vagy zsolnárt adnak kezükbe, ők bármiféle új imádságos könyvet szívesen éimádkoznak, bármiféle új zsolnárt elénekelnek, mert ők örökkön-örökké csak egy felekezetnek tagjai; ez a felekezet, uraim, a modern flagellanosok felekezete, akik másokat sanyargatnak és koplaltatnak, hogy ők meghízzanak. *(Élénk tetszés és éljenzés.)*

A mi harcunk tehát, t. elvtársaim, a demokráciának kibontott zász-

lói alatt, nem harc a szabadelvűség ellen, de harc a hatalomnak bálványimádóival szemben, akik nem ennek vagy annak a kormánynak, de visszamenőleg Krisztus születése előtt és attól fogva minden kormánynak hívei voltak, minden kormánynak hívei és a végletekig hívei lesznek. *(Úgy van! Élénk tetszés. Éljenzés.)* A mi küzdelmünk nem harc a szabadelvűség ellen. Mert, uraim, mi a demokrácia? Nem egyéb, mint organizált szabadelvűség, a, jelszók és frázisok szabadelvűsége helyett. A demokrácia az a szabadelvűség, amely nem elégszik meg a jelszók hangoztatásával, hanem a szabadelvűséget intézményekkel át akarja ültetni a valóságba, amely a szabadelvűségnek egyesítő, egybeforrasztó és nemzetalkotó erejét felismerte és mely nem tűr oly szabadelvűséget, mely a nemzetet rétegeire és osztályokra szakítja, csak egyetlen szabadelvűséget ismer, azt, mely az államot és népet válthatatlanul egybeforrasztja. *(Zajos, megújuló éljenzés.)*

Hát, t. elvtársaim! Látva azt, hogy a szabadelvűség mikép árulja el atyját, anyját: a népet és beteljesedik rajta a tízparancsolat átka, hogy emiatt nincs hosszú élete a földön, midőn a szabadelvűség az árulás következtében mindenütt szétmálik és helyébe a végletek küzdelme lép: nem kell-e nekünk Magyarországon ebből megtanulnunk azt, hogy nem elég a jelszavaknak szabadelvűsége, hanem organizált szabadelvűségre, demokráciára van szükség, hogy vissza kell térni a néphez. *(Élénk éljenzés.)*

Ezért nem kell minenkünk a szabadelvűség jelszava, mi hirdetjük a demokráciát, az organizált szabadelvűségnek jelszavát, mi hirdetjük, hogy ebben az országban nem szabad mostoha, kitagadott testvéreknek lenniök, ebben az országban az egész népnek kell egybeformia, az egész polgárságnak kell egyetértenie, mert csak egybe- és összeforrva győzheti le a még a középkorból fentmaradt és alattomosan még ma is működő rendi tényezőket, a polgárságnak, az alkotmányoknak ez örök ellenségeit.

Én azt tartom, t. polgártársaim, hogy nem abban van ez országnak a veszedelme, hogy egy maroknyi csoport, néppárt neve alatt izgatja fel az országot; sokkal veszedelmesebbnek tartom azoknak működését, akiket én magyar ralliáltoknak nevezek. Kik voltak Franciaországban azok a ralliáltak? Ralliáltak voltak azok, akik Örökké a köztársaság ellen küzdöttek, jezsuiták bérencei voltak, de aztán taktikát változtattak és látva küzdelmeik hiábavalóságát, azt mondták, hogy kibékülnek a köztársasággal. És mi volt e ralliált férfiak 'működésének eredményei? Az, hogy testvéri jobbot nyújtva, de gyilkot tartva kezükben, majdnem megölték a francia köztársaságot. Hát én azt mondom, uraim, óvjuk a liberalizmust azoktól a főuraktól, kik az egyházpolitikai harcban a reakció zászlaját lobogtatják, ne dicsekedjünk el a liberalizmus hódító erejével, lia ezek a férfiak ma szabadelvűeknek vallják magukat, azt mondom, óvakodjunk a magyar ralliáltaktól és jó lesz mindenkinek, akit megillet, megtanulni ezt a francia leckét. *(Élénk tetszés.)*

T. polgártársaim! Két irányzat az, mely részt ver a szabadelvűségen, mely nemcsak a demokrácia fejlődését gátolja meg, de a szabadelvűség által elért eredményeket is igyekszik lerontani: az egyik a felekezeti, a másik a főúri agrarizmus. A felekezeti kérdés az, mellyel Magyarországon a legtöbbet szoktak szédelegni. Hiszen mindannyian tudjuk azt, hogy az igazi áhítat, az igazi jámborság egyre kevesebb lesz és csodálatos, hogy a templomok igen gyakran állnak üresen, kevés az igazi jámbor és ájtatos hívő, holott egyre több a felekezetiességgel kereskedő és üzérkedő politikus. Ezek az urak, mint modern emberek, egyszerűen felismerték a

felekezetiiségben rejlő klikkalkotó erőt. Tartozzanak bármely felekezethez, azt a véletlent, hogy ők egy felekezetbe beleszülettek, hasznosítani akarják és körülhordják hitsorsosaik között a perselyt, nem azért, hogy a vallásnak, hanem hogy önmaguknak gyűjtsenek. (*Zajos tetszés és éljenzés.*) Az egyik beszél üldözött katolikusokról ott, ahol törvény szerint a fejedelem csak katolikus vallású lehet és azt mondja: támogassatok engem nem azért, hogy én emelkedjem, de azért, hogy emelkedjék a vallás; a másik beszél üldözött protestánsokról és azt mondja hitfelének: támogassatok, gyűljetek körém, nem azért, hogy én emelkedjem, hanem hogy a vallásom sorsán javítsak. Sőt – uram, bocsáss meg! – vannak olyanok is, sőt éppen ebben a kerületben, akik egyenesen azzal kezdik, hogy „mi zsidók” és folyton erre hivatkoznak, ilyen utón agítálnak s itt a kerületben a felekezeti békét akarják e nagy hősök megóvni. (*Viharos derült-ség.*)

Hát t. polgártársaim, én azt hiszem, hogy ha vannak zúgok ez országban, ahol a felekezeti szédelgők találhatnak áldozatokra: a főváros közönsége felismeri azt, hogy nem a vallás jár körül persellyel, hanem önző szédelgők azok, kik a vallásra hivatkoznak, midőn politikáról van szó. A fővárosnak területén, t. polgártársaim, – s erre büszke lehet Budapest – felekezeti gyűlölség nem volt soha otthonos, itt egybeforrunk mindannyian, mindig abban a hitvallásban, hogy egy az Isten, ahhoz mindannyian egyforma közel állunk, aki mindannyiunkat a maga képére teremtett, egyforma érzékkel arra, hogy szenvedjünk, egyforma érzékkel arra, hogy érezzünk, tehát nem arra, hogy egynek csak a kín, másoknak csak a boldogság jusson. (*Zajos éljenzés.*) Nekünk az. a hitvallásunk, hogy egy az Isten és egy és egyenlő az ember. (*Zajos éljenzés és taps.*) Én, t. uraim, afelett nem vagyok kétségben, hogy Budapestből sohasem lesz Bécs és a nemzeti egység ellen szőtt összeesküvés itt soha tartós sikerre nem számíthat.

De t. polgártársaim, nemcsak a felekezetiiség, hanem egy másik, ezzel rokon irányzat, melyet csak keskeny mesgye választ el attól az irányzattól is, fenyegeti a 'magyar városi polgárságot. Kereskedelmünk, iparunk még zsenge és máris támadások hangzanak fel a kereskedelem és ipar művelői ellen, máris szembe akarják szegezni a földművesnek érdekeit a kereskedelem és ipar felvirágzásának érdekeivel, holott minden okos és belátó ember megértheti azt, hogy a magyar ipar és kereskedelem virágzása, a magyar földműves számára is új piacot teremtené. (*Úgy van, agy van!*)

T. uraim! Ez a nagyúri agrarizmus a nép barátságának jelmezében lép fel és azt próbálja meg, ami sikerült Ausztriában, sikerült Németországban: a kisembert akarja kijátszani, a kisbirtokost és a kisiparost akarja csoportosítani. Hát, t. polgártársaim, ez egy igen veszedelmes irányzat, amely ellen a legnagyobb eréllyel védekeznünk kell; vigyáznunk kell arra, hogy a kisemberek közt meg ne teremthessék Magyarországon is a felekezetiiség zászlaja és a földesúri protekció alatt a szocializmus paródiáját, amit Bebel „der Socialismus der dummen Kerle” névvel jól jellemzett. A tökfilkók szocializmusa ne terjeszkedjék el a kisiparosok és földművesek között. Rá kell mutatnunk arra, hogy óriási tátongó űr van a nagybirtokosok és a tulajdonképeni földművesek érdekei között, hogy ők nagylelkűen odaajándékozzák a kereskedelem és ipar közvetítő hasznát, de a maguk hasznáról, a földuzsoráról nem mondanának le a világrt sem. Ők kitárnák a bankok Wertheim-szekrényeit, hogy az általuk any-

nyira gyűlölt, úgynevezett mobil tőkét kiszolgáltassák, de az ő földjükhöz ne nyúljon senki, mert akkor előáll a tulajdon szentsége. És szembe-szegezve a demokratikus agrárizmust a feudális agrárizmussal, földművesék, parasztok érdekét a latifundiumok, a hitbizományok élvezőinek érdekeivel, leplezhetjük le legjobban: mi vezeti ezeket az elemeket, ha egyszerűen megkérdezzük ez urakat, akik a népet annyira szeretik, hogy vajjon hogyan is gondolkodnak ők a progresszív földadóról. Ha a népet annyira szeretik, ha a földművest, kisbirtokost annyira istápolják, akkor elsősorban küzdjenek annak eléréseért, hogy János bácsi ne ugyanazon kulcs szerint fizessen földadót, mint a leggazdagabb grófok és hercegek és gondoskodjanak arról, hogy ne létezzenek oly állapotok, mint aminőknek egy vidéken, ahol a nagy latifundium mellett csak kubikosok és napszámosok vannak és ahol az egész környék összes falvaiban a lakosoknak éhen kellene halniok, ha a földuzsorás hitbizomány nyomorult feltételei mellett nem adná nekik a föld egy-egy parcelláját bérbe, vagy a felesrendszer szerint nem adnák oda azt a kis földet, a nyomorult, tengődő parasztnak. Ismerek vidéket, ahol a latifundiumok birtokosától függ, hogy a nép tengődjön és nyomorultul éljen vagy éhen haljon, ahol még azt is megkövetelik a jobbágyoktól, – mert hiszen új jobbágyok ezek, – hogy politikai jogaikat is áldozzák fel. Ha tehát az agrár táborból az hangzik: le az uzsorásokkal, azzal egyetértek, de azt hangoztatom, hogy le a legnagyobb uzsorásokkal, a földuzsorásokkal. *(Zajos éljenzés és taps.)*

T. polgártársaim! Honnan máshonnan, mint Magyarország fővárosából, Budapestről kellene kiindulnia a megváltó szónak és hol másutt, mint Budapesten kellene sorakozniok azoknak a bátor polgároknak, akik szembeszegezik mellüket a reakciónak. Egész Magyarországon, ha van elnyomott, ha van elfojtott sóhaj, Budapest felé kellene néznie minden vágnak és reménynek, hogy innen, a fővárosból jöjjön a szabadító szó, innen a megváltás. És uraim, ahelyett, hogy Budapest a demokrácia zászlaját lobogtatta volna kezében, ahelyett, hogy Budapest a bátor, önértetes polgárságnak mintáját állította volna mindenkor az ország elé, Budapest egy meghunyászkodó, középkori polgárságnak képét adta az ő törpe vezetőiben, akik, bármiféle győztes jelent meg a kapunál, mindig alázas hajlongásokkal, selyem párnán elébe vitték a városnak kulcsait, *(Úgy van! Úgy van! Élénk tetszés.)*

Organizálni akarjuk a szabadelvűséget. Azt kívánjuk, hogy parlamentünk ne legyen újkori, újkeletű rendi tábla, hanem legyen igazi népképviselő. Nekünk szokásunk már, hogy lenézzük a szomszéd Ausztriát, mert hiszen Ausztriáról mi csak e rovat alatt szoktunk olvasni: „Botrány a parlamentben.” De, t. polgártársaim, tekintsünk csak át ebbe a lenézett Ausztriába és találni fogunk valamire, amit Magyarországon nem találunk, találni fogunk népképviselőkre, találni fogunk pártokra, holott Magyarországon egyetlen nagy párt uralkodik: bizonyos nüanszokkal a mandátum-párt az a párt, amelynek legtöbb híve van ez országban, Nem vagyok elragadtatva, uraim, az Ausztriában uralkodó hang által, de ott találunk igazi népképviselőket, ott találjuk a kereskedőt, az iparost, a földművest, a munkást és ha szenvedélyesen vagy durván is, de becsületesen és igazán nyilatkozik meg minden néprétegnek akarata.

Ezzel szemben a magyar parlament véges-végig csupa gavallér *(Úgy van!)*, és ha valaha bele is kerül ebbe a parlamentbe egy szegény ember, vagy belekerül valami politikai szabólegény, akinek sikerült a választásnál a főnyereményt megütni, akkor úgy tesz, mint az egyszeri

szabólegény, mikor főnyereményt csinált: siet átöltözködni, siet a nagyurakhoz méltó lenni és igazi népképviselő nem akar odabent lenni. Mondottam már a mi parlamentünkről, hogy odabenn van a legtöbb be nem jegyzett kereskedő, és a legtöbb bejegyzett gavallér. (*Zajos derűtség.*) E parlament, uraim, sok mindennel törődik, rendesen a helyzettel foglalkozik; „helyzet” alatt, uraim, azt értjük, hogy a semmiből valamit kell csinálni, a semmiről órákig kell eldiskurálni, vagyis mint említém egy alkalommal, a gavalléroknak e parlamentje nem egyéb, mint a nemzeti kaszinónak egy új osztálya, ahol azonban – fájdalom – nem a kaszinótagok, hanem a nép fizeti meg a tagdíjat. (*Derűtség.*)

Uraim! Nekünk nem a gavallérokra van szükségünk, akik azért választatják meg magukat, mert a folyosói trécelés nekik nagyon jól esik és mert élhetnek a „Te kegyelmes uram” megszólítással, mely a szolgágnak valódi megtestesülése, mert a meghittségben is alázatos, hanem nekünk igazi népképviselőkre van szükségünk, hogy a parlamenti vita harc legyen és ne hadgyakorlat. A mai parlament vitái bennem azt a benyomást kelтик, mint a nemzetközi birkózók, akiknek birkózását sohasem kell valami nagy várakozással vagy félelemmel nézni, mert hiszen összebészélnék, hogy ma az egyik tartozik szabályszerűen lefeküdni, holnap a másik. Gyakran, midőn látjuk odabenn az ádáz ellenzéki tigriseket, kedvünk volna a parlamenti karzatról, mint a peleskei nótárius, lekiáltani: „Miért haragszik kend? Hisz odakinn hogy kunyorál a miniszternél.”

Tisztelt uraim! Olyan parlamentre van szükség, ahol komolyan viharzik a harc, nem pedig hadgyakorlatot tartanak, ahol a kalapján fehér sávot viselőnek a napiparancs szerint feladata, hogy meg kell vetnie magát. Igazi népképviselőt csak akkor lesz, ha lesz általános választói jog. (*Zajos éljenzés és taps.*) Nem mondom ezt, mint mandatumvadász, mert a cenzus-választók választanak, nem nekik kell a választói jog, – nekik megvan, – hanem kell azoknak, akik az alkotmány sáncain kívül vannak. De én nem kívánok hízelegni önöknek azzal, hogy a választás napjára vagy idényére királyi kegyelemből mindnyájukat nagyságos urakká nevezem ki, inkább azt a komoly szót akarom önökhez intézni, hogy fogjon össze minden polgár azokkal, akik ma az alkotmány sáncain kívül állanak, mert csak így menthetjük meg a szabadelvűséget, a polgári osztálynak túlsúlyát. (*Zajos éljenzés.*) Az általános választói jog, a titkos szavazás, fognak népképviselőt teremteni, a gavallérok és üzéreik parlamentje helyett.

Én, uraim, a népből származom és büszke vagyok erre. A népből származom és nem az a vágyam, hogy pöffeszkedő parvenü legyen belőlem, azt az erőt, amelyet megszereztem magamnak, amelyet az önök szeretetéből és lelkesedéséből merítettem, nem arra akarom felhasználni, hogy felkapaszkozzam a nép ellenségeinek táborába és szövétséget ajánljak fel nekik; én nem tagadom meg családomat és testvéreimet: a népet, (*Hosszantartó éljenzés.*) nem tagadhatom meg soha, semmi címért, kitüntetésért és semmi hatalomért, mert én előttem nem a Caesarok a mintaképek, hanem a próféták ihlete és lelkesedése az, melyről mintát akarok magamnak venni kicsiben, mint kis ember az önök soraiban. (*Hosszantartó éljenzés.*)

Én, uraim, bár nem vagyok parvenü, nem is leszek soha, azért jól érzem magamat az önök körében, az önök szeretete megfürdet engem acélfürdőben. Látva, az önök lelkesedését, tudom, jó helyen lakom: elv-

társaim szívében. Ott akarok lenni, onnan nem akarok távozni soha, mert a becsületos igazság útján akarok mindig haladni és ha egyszer nem leszek, oda akarok temetkezni az önök lelkébe. (*Hosszantartó, szünni nem akaró és meg-megújuló éljenzés és taps.*)

II.

A hatalom bálványimádó!

– 1901 szeptember 28. –

Egy héttel később, szeptember 28-án, szombaton este mondotta el *Vázsonyi második programbeszédét*, még pedig most már a Vigadó nagytermében. A *Pesti Hírlap* így írja le a nagygyűlés külsőségeit:

– Körülbelül tízezer ember lepte el tömött sorokban a nagytermet, kistermet s mellékfolyosókat. A karzatokon hölgyek foglaltak helyet. Ilyen gyülekezetet a főváros még nem látott. Nemcsak a Terézvárosból, de a többi kerületből is eljöttek a legkiválóbb polgárok, hogy gyönyörködjenek *Vázsonyi* Vilmos dr. gyógyó szónoklatában, aki az öldöklő gúny, emelkedett pátosz és a nyugodt fejtegetés virtuóz változtatásával ismét rajongó lázba hozta a hallgatóságot. Percekig tombolt, viharzott az éljenzés, a taps, a hölgyek kendőjüket lobogtatták s az egész gyűlés egy tűzben égett. Mikor a gyűlés véget ért, a választók ezrei, sőt úri hölgyek egész tömege gyalog kísérte a fanatikus szeretettel övezett jelöltet a demokrata körig. Útja valóságos diadalmenet volt. Az ablakok kinyíltak, tízezernyi nép kendőket lobogtatott, tapsoltak, éljeneztek. Ki akarták fogni *Vázsonyi* kocsijának lovait, de ő tiltakozva mondta: Nem vagyok primadonna. A demokrata kör előtt *Vázsonyi* maga kérte fel a népet, hogy ne tüntessen, legyen a tiszta elvekhez méltó. E szavakra az óriási tömeg csendesen szétoszlott. A becsületos és hatalmas agitatori képesség nagyszerű győzelme volt ez az este a lapos közép-szerűség felett. A mai este után senki sem kételkedik többé *Vázsonyi* fényes győzelmében.

Vázsonyi a Vigadóban ezt a programbeszédét mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt elvtársaim! Nem szándékozom ma önök előtt második programbeszédét tartani, én nem ismétlem szavaimat, csak tetteimet szoktam ismételni, mert következetes) akarok maradni mindenkor önmagamhoz. (*Éljenzés.*) Nem szándékozom pótprogrambeszédet sem tartani, amint az némely budapesti jelölt-uraknál immár szokásba ment; én nem vagyok feledékeny sem abban, hogy kifelejtsek valamit programomból, sem abban, hogy elfelejtsem a választás után azt, amit választás alatt mondtam. (*Élénk éljenzés.*) Szólani akarok önökhöz azért elsősorban, hogy köszönetet mondjak elvtársaimnak azon nagy eredményért, amelyet elértek, hogy köszönetet mondjak a lázas buzgalomért, azért az igazi lelkesedésért, amellyel résztvesznek Budapest szabadságharcában. (*Éljenzés.*) Mert, t. uraim, a mi mozgalmunk nem egy kerületnek mozgalma, a mi mozgalmunk egész Budapest mozgalma. (*Úgy van!*) Szól nemcsak a mi kerületünk szűk határainak, szól egész Budapestnek; a mi kerületünkben gyűlt össze és jutott explózióra az az elégedetlenség, amelynek már régen el kellett volna sepernie Budapest törpe helyi zsarnokait, (*Úgy van!*)

Szólanom kell még önökhöz, t. polgártársaim, azért is, mert amióta mozgalmunkat megkezdettük és amióta zászlónk nemcsak lobog, de fénye-

get is azzal, hogy győzni fog, *(Helyeslés.)*, azóta, t. elvtársaim, az ellentáborból – pártnak nem nevezhetem, mert párt elvek alapján, és nem elvtelenség alapján alakul – gyűlölködő hangok hangzanak felénk. Ezek a gyűlölködő hangok engem meg nem lepnek, csak elégtétellel töltenek el. Mert, ha puskalövés hallatszik a mocsárban, akkor egyszerre megmozdul a mocsárnak egész világa; felrepülnek a szárnyasok, gágognak a vadludak, brekegnek a békák, sziszegnek a kígyók, rajokban szállingóznak a szúnyogok és gyilkos szemmel nézik a vakmerően betolakodót, aki a mocsár területére lépett. Mi pedig, uraim, már nem tartunk a puskalövésnél, mi nemcsak megriasztani akarjuk a budapesti mocsárnak kreatúráit, a budapesti erkölcsi és politikai mocsárnak szárnyasait, békáit és kígyóit, de immár közel az idő, hogy lecsapoljuk ezt az erkölcsi mocsarat *(Zajos éljenzés.)*, és lesz helyette föld; föld, mely a népnek kenyeret és boldogságot ad. *(Szűnni nem akaró lelkes éljenezés.)* Hát én, t. elvtársaim, nem csodálkozom ezeken a hangokon, mert úgy tudom, hogy a világ egyetlen békája sem vette még fel programjába a mocsarak lecsapolását. *(Zajos tetszés.)* Olyan a mi mozgalmunk, t. elvtársaim, mint a hegyi patak, melynek vize csendes időben sekélyes, de ha jó a vihar, megtelik és hömpölygő hullámai köveket, sziklákat hengergetnek, így telt meg a mi mozgalmunk hegyi patakja is és az egész nép támogatása, lelkesedése mellett ellenállhatatlanul hengergeti immár azokat a köveket, sziklákat, amellyel eltiporják és rombadöntik mindazokat, akiknek az örök feledés és az eltemetetés kell, hogy osztályrészük legyen. Mert a budapesti választási mozgalom és a mi kerületünk választási mozgalma a fellázadása, szabadulni vágyása a budapesti népnek azoktól, akik eddig bilincsekbe verték, kizsákmányolták és politikai rab-ságba vetették. *(Éljenzés.)* Nem a szabadelvűek ellen küzdünk mi, uraim, bár ők minden jog nélkül bitorolják ezt a címet; mi a hatalom bálványimádói ellen küzdünk, akik minden hatalom előtt, legyen annak a hatalomnak bármiféle címe; kitűzött zászlója, kokárdája vagy elve, térdet hajtanak; minden lobogót, mely győz, megcsókolnak és minden kokárdát, mely a győztesnek a jelvénye, mellükre, az ő becsületes mellükre tűzik. Ezek a híres szabadelvű férfiak hasonlítanak az egyszeri káplárhoz, aki azt mondta a szakácsnéváltozás alkalmával, hogy ő nem a szakácsnének, ő a konyhának a szeretője. *(Derűtség és taps.)* Változzék bár a szakácsné, csak legyen konyha, a konyhában étel, az ő szerelmük örök és változhatatlan. *(Zajos derűtség.)* Az elvtelenek szabadelvűek is tudnak lenni, ha ez a napi parancs. Olyanok ők az ő csúsásukban, másásukban, az ő alkalmazkodási képességükben, mint XV. Lajos udvaronca, aki, midőn megkérdezte tőle fejedelme, hogy mikor is betegszik le a felesége, azt mondta: Amikor felségednek tetszik! *(Derűtség és taps.)* Az ő szabadelvűségük, az ő moráljuk is csak akkor szül, ha a kegyelmességnek, ha a hatalomnak tetszik. *(Élénk derűtség, taps, lelkes éljenzés.)*

T. elvtársaim! A mi harcunk csak elvtelen, összeállott helyi csoportoknak uralma ellen irányul; e csoportok ellen, akik összeesküdtek a közvélemény elfojtására és megölésére, akiknek egész szervezkedése arra való, hogy üldözze az elvet, kigúnyolja a pártot, lehetetlenné tegye a meggyőződések érvényesülését, és az ifjúságnak és mindenkinek, ki az anyagi boldogulást keresi, azt a csábító példát adja, hogy elvtelennek, az eszközökben nem válogatósnak kell lenni és akkor int a siker, akkor biztos az anyagi boldogulás. Mert hiszen ezek a férfiak valósággal proskribális listára hoztak mindenkit, aki az ő maroknyi csapatuknak meg nem adta

magát; ők valósággal egy másodlagos rendiséget teremtettek meg, melyet nem nevezhetek másnak, mint parvenü rendiségnek és ezen parvenü rendiség uralma alá hajtották az egész fővárost. Aki meg nem adta magát nekik, annak el kellett pusztulnia, azt üldözték, annak félre kellett vonulnia; kiben elég önmegtágadás és bátorság volt, annak nem maradt egyéb hátra ezekkel szemben, mint a polgári száműzetés menedéke.

Én, tisztelt polgártársaim, az ideai választási harcoknak legfényesebb eredményét abban látom, hogy világosan észrevehető, mint vonul át Budapest egész népén a vágy, szabadulni ezektől a helyi törpe zsarnokoktól. *(Lelkes éljenzés.)* És ha ezeknek táborából, akik csak gyomorangokat ismernek, felém is hangzik, felém is morajlik tompán a táplálékot féltő gyomornak hangja, vigasztal, bátorít, tetterőt ad az önök szívében levő hang és lelkesedés, melyet mindennél többre becsülök. Uraim! Ezek a férfiak nem szabadelvűek, csak a szabadelvűségnek parazitái, akik a szabadelvűséget kompromittálják, akik odahatnak, hogy a szabadelvűséget és a korrupciót egy fogalomnak tartsa a nép. Már pedig az egész világon és különösen egész Európában a szabadelvűségnek az volt a legnagyobb veszedelme, hogy a szabadkéz politikája lett belőle, hogy a nemzet a korrupciónak gépolajából, amely a sűrlődést enyhíti ugyan, de piszkít is, egy kissé sokat fogyasztott. A magyar szabadelvűségnek ezektől a parazitáitól meg kell szabadulni épp a szabadelvűségnek érdekében. Az önzésnek, az elvtelenségnek, a minden kormány bálványimádóinak, a kis agyvelejű és nagy étvágyú férfiaknak zsarnokságától meg kell szabadítani a szabadelvű Magyarországot, hogy sirba ne dőljön miatta a szabadelvűség épülete. *(Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)*

Ha ők szabadelvűek, hát miért nem látom egy-két kivételével azt, hogy a budapesti helyi csoportok a szabadelvűségnek hőroszait választják meg képviselőkné? Miért látom azt, hogy a helyi csoportok önmagukat koronázzák meg, mikor képviselőt választanak, miként a porosz király is önmaga teszi fejére a koronát, midőn trónját elfoglalja; miért látom azt, hogy maguk között primus inter pares választanak ki; hogy nem a budapesti népnek választanak képviselőt, hanem maguknak választanak főnököt kormányhatósági engedéllyel és jóváhagyással; főnököt, ki az ő érdekeiket, az ő törekvéseiket képviselje ott, ahol a rendjelek hullanak, ahol a kutyaőrök potyognak, és ahol üzletek kaphatók. *(Úgy van! Úgy van! Élénk tetszés és éljenzés.)*

Eltársaim! Ha abban a kerületben, melynek jelöltje vagyok, a szabadelvűségnek egy hőrosza lépett volna sorompóba, ha államférfin lett volna az, ki ott kitűzte a szabadelvűség zászlaját, akkor én, az én szerény, igénytelen személyemmel nem léptem volna sorompóba, de azt nem fogjuk eltérni, hogy a klikkek protektort válasszanak maguknak; azt nem fogjuk eltérni, hogy megkoronázzák önmagukat és maguknak főnököt válasszanak. Mert tudják, uraim, hogy hol szokott főnök lenni! *(Halljuk! Halljuk!)* A cégeket kivéve, bizonyos erdőben tanyázó csoportoknál.

Az ellentábor, t. uraim, fel szokta hányni, hogy ők részt vettek a szabadelvű egyházpolitikában, hogy ők ama tüntető körmenetknél fehér lovon elől lovagoltak és ezzel megmentették a magyar szabadelvűséget. Hát, uraim, a szabadelvű egyházpolitikai küzdelemben részt vettem magam is tollal; gyalog és fehér lovon; nem is tüntető körmenetben, tün-

tetés nélkül, az íróasztalnál. És mondhatom, uraim, hogy a szabadelvűség e klasszikus örök emlékezetű küzdelmében, ha volt valami fájó érzés bennem, ha volt valami, amiért sajgott a szívem, úgy ez az volt, hogy ezekkel az emberekkel kellett együtt küzdenem, akikben nincs szabadelvűség, akik napiparancsra lovagoltak elől a fehér lovon; mert tudtam, hogy Zichy Nándor elé is fehér lovon lovagoltak volna, ha az lett volna a kormányelnök, hogy ők, valahány kormány győzött, vagy uralkodott, mindannyinak hívei voltak s valahány megbukott, mind elárulták és cserben hagyták; mert tudom azt, hogy Wekerle bukása után nem látunk siralmat az ő klubjaikban, az ő összejöveteleikben; mert tudom azt, hogy Bánffy bukása után – akit pedig isteníttetek, mert annyi rendjelet és nemességet soha életükben nem kaptak, mint akkor, – nem sírtak fájó könnyeket, hanem csendesen szoritották kezeiket öltözetük jelentékeny részébe: nadrágzsebükbe; csendesen csikorgatták fogaikat, de már szájukat tátva és fogaikat csikorgatva újra éljenzésre készültek.

Nincs kormány, melynek érdeke volna, hogy ezek a paraziták megéljenek, mert ezek minden kormánynak hívei és nem épp az uralkodó kormánynak; hívei az uralomnak, a győzelemnek, mert a győzelemnek jár a zsákmány és az osztalék. *(Lelkes éljenzés.)* Polgártársaim! Ha Budapestet le nem igázták volna e helyi zsarnokok, mi más világ volna itt és mi más világ volna az országban! Volna szabad Budapest, volna polgári Magyarország! *(Lelkes éljenzést.)* Hiszen Budapest kilenc mandátumot osztogathat. Egy egész kis párt keletkezhetik Budapest népének akaratából és a fővárosnak meggyőződése, a fővárosnak politikai hitvallása mily nagy hatással lehet az országra akkor, ha ez a főváros nem a nemzetközi múzeumba való csodapéldány, ahol nem radikalizmus, nem a haladás az, amit a budapesti nép felkarol, hanem kizsákmányolónak zászlója, hanem az elvtelenség, hanem az önzés, hanem azon régi patriciusok utódjának lobogója, akik a mindenkori győztes elé viszik a város kulcsait, meghódolnak és megadják magukat. Ha Budapestet igazi polgárok képviselnék, igazi polgárok, akiknek nem az a vágyuk, hogy a polgárság soraiból, friss kutyabőrrel szerezve, kiemelkedjenek és olajbafestések meg a polgári klubok által arcképeiket, akkor, uraim, Budapest felé nézne egész Magyarország, akkor Budapest igazán Magyarország szíve volna, mert szíve volna, de ma Budapest Magyarországnak olyan szíve, melynek nem volt eddig szíve és nem volt eddig lelke. *(Szűnni nem akaró éljenzés és taps.)*

Kell, hogy szíve legyen a fővárosnak, kell, hogy e fővárosnak értelmes és érző szívé lakossága átérezze mindazt a nyomort, átérezze mindazt a keserőséget, mindazt a fájdalmat, mely Magyarország bármely zugában el van rejtve, hogy ott, ahol van. elnyomás, hol könny és keserűség van, nézzenek felénk, Budapest felé és remélhessék, hogy Budapest, az ország szíve, segít rajtuk, letörli a könnyeket, eloszlatja a keserveket, mert Budapest a haladásnak, a polgárisodásnak, a demokráciának bevehetetlen vára. *(Percekig tartó taps és éljenzés.)* így, t. polgártársaim, Budapest nemhogy a demokráciának vára, de mindenütt vannak kerületi kaszárnyák, ahol a kerületi janicsárokat nevelik, kiknek segítségével le lehet igázni, ki lehet zsákmányolni Budapest népét. Ez a Budapest nem ad példát, hogy mi a polgári önértzet, nem ad arra példát, hogy mi a haladás, nem ad arra példát, hogy mi a demokrácia. Budapestnek eddig csak étvágya és nyomorúsága volt, káprázó paloták mellett ott volt a mellékutcákban, a pincelakásokban a küzdelem és nyomor.

Kápráztat Budapest nagysága! Budapest népe szegény, Budapest municipiuma szegény, deficittel és Ínséges kölcsönökkel dolgozik.

T. polgártársaim! Budapest népét eddig csodálatos apró emberek vezették. Az embernek szinte vissza kell magát képzelni Gulliver idejébe, amikor az óriást cérnaszálakkal lekötötték a törpék; így kötötték le Budapestet, azt a lomha óriást, a kerületi főnököknek törpéi az ő érdekeiknek cérnaszálaival, mert csak cérnaszálak ezek és nem bilincsek, ha a népakarat megmozdul és ha lesz bennünk kitartás és lelkesedés, úgy ezek a cérnaszálak szét fognak tépetni, az óriás fel fog szabadulni, a törpék pedig le fognak hullani.

Ma beszélnek még Budapest népe nevében, tartanak program- és pótprogrambeszédet az uralkodó nüanszok szerint; programbeszédet akkor, valahányszor rájönnek arra, hogy van valahol egy sereg voks, amelyet a választói idényre csinált alkalmi elvvel meg lehetne nyerni. E szerint egy programbeszéd úgy hangzik el, hogy a fenforgó kérdéstről az illető kerületi főnök úr megmondja határozottan a maga véleményét az egyik mondatban, a másik mondatban pedig ugyanazon véleményt határozottan visszavonja. (*Derültség.*)

Követelik például az önálló vámterületet, amely Budapest népének eminens érdeke, amely oly fontos kérdés, hogy külön politikai pártalakulásra is elegendő alap volna és amely kell, hogy Budapest által megválasztott minden képviselőnek feltétlen, el nem alkudott programját képezze minden kibúvótól és minden feltételektől menten. Az önálló vámterületről az üzansz úgy szól, hogy az önálló vámterület, az egy igen jó, egy igen hasznos dolog és meg is lesz valamikor, úgy reméljük, ha Ausztriában is, Magyarországon is, bizonyos eshetőségek be fognak következni. Ez elég világos beszéd (*Derültség*), a kapun az önálló vámterületet hirdetve megy be, hátul meg szépen kisompolyog, mert nincs meg arra a hatósági engedély, hogy minden feltételtől ment követelését lehessen hirdetni. (*Úgy van!*)

Én, uraim, azt hiszem, hogy ha ezen üzansz szerint, – amelynél ezer és ezer nagy- és kiskapu van hagyva a szónoki épületen, – épült volna fel a bécsi Ringszínház, ha a Ringszínházon annyi ajtó lett volna, mint ahány kibúvó van e beszédekben, senki sem égett volna bent. Mert, uraim, ezen férfiak szónoki épületén ezer és ezer kapu van, amelyek bármelyikén igen gyorsan megszökhetnek a választások után és nagyon szépen körülbástyázhatják magukat minden követeléssel szemben. Határozott hangot ez emberektől hallani nem lehet; az agrár és merkantil irányzatról, ezen üzansz szerint azt mondják, hogy elítélendők a túlzások mindkét részről; választandó az arany középut, hadd érvényesüljön mindkét gazdasági ág egymás mellett. Ez körülbelül a kitöltött blanketta. (*Derültség.*) Valóban a középuton van az igazság. Börne beszél az arany középut bolondjairól. Ha ezek a férfiak arról vitakoznának, vájjon Danzig az északi vagy déli sarkon van-e, nyomban rámondanák, hogy az egyenlítőn fekszik, mert ez az arany középut. (*Élénk derültség.*) Hát, uraim, én azt hiszem, Budapest népének nem olyan vezetőkre, nein olyan férfiakra van szüksége, akik nem merik megmondani véleményüket; nem merik pedig megmondani azért, mert hiszen ők a mindenkori hatalomnak kegyelméből tengődnek, mert hiszen nekik a mindenkori hatalommal van egy szállítási szerződésük, amelynek egyik pontja így szól, hogy ők tartoznak szállítani a mindenkori kormánynak Budapestet, tartoznak szállítani hű és biztos voksokat, fel nem szólaló siketnémákat

a parlamentbe, akik siketek akkor, ha a nép jajgat és némák, ha a nép érdekében követelni kellene, ők szállították mindeddig prompt és loco Budapestet, az árat ezért nem Budapest kapta meg; Budapest árat megkapták ezek a férfiak, akik szereztek maguknak királyi tanácsosságot, sőt újabb időben alapítottak számukra, az ellenzék részére udvari tanácsosságot, kaptak új nemességeket, kaptak üzleteket, vállalkozásokat, szóval a budapesti szállítás jól sikerült. De azt hiszem utoljára szállították Budapest népét. *(Úgy van! Úgy van!)* Ez a szállítási üzlet nem fog tovább sikerülni; *(Zajos felkiáltások: Úgy legyen!)* Budapest népe fel fog ébredni, önmaga kíván királyi tanácsos lenni, önmaga kíván tanácsot adni önmagának, tanácsot a parlamentnek azzal, hogy a maga vágyainak és törekvéseinek képviselőit küldi be; önmaga kíván nemes lenni, önmaga kíván megerősödni érzésben és tetterőben. *(Lelkes éljenzés és taps.)*

A demokráciát hirdetjük mi és megmondottam már, hogy a demokrácia nem ellentéte a szabadelvűségnek; a demokrácia nem egyéb, mint az organizált szabadelvűség, az intézmények szabadelvűsége a jelzőszavak szabadelvűsége helyett. Szabadelvű intézményekre van szükség, melyek egybeforrasztják a népet, szabadelvű alkotásokra van szükség, hogy ne legyen ennek az országnak egyetlen egy rétege sem kitagadva az alkotmányból és kitagadva a boldogságból. A demokrácia tehát szabadelvű, sőt az egyedüli igazi szabadelvű politika. *(Úgy van! Úgy van!)* A demokrácia az egyedüli nemzeti politika, mert nem nemzeti politika az, amely egy maroknyi csoportnak érdekeit elégíti ki; mert csak akkor van nemzet, ha itt felszabadul minden erő, minden tehetség, minden képesség és szárnyaival ideális magasságba viszi fel a nemzetet. *(Viharos taps.)* A demokrácia nemcsak az igazi nemzeti politika, de a demokrácia a rend politikája is, mert nem az a rend, hogy a piramist csúcsára állítjuk fel, nem az az egyensúly, amely mesterkéltséggel, amely ki van erőszakolva; nem a balanszírozás a politikusoknak kötelessége, hanem a természetes egyensúlynak és rendnek helyreállítása. A demokrácia az igazi rend politikája, mert nem a polgárok éretlenségére, mert nem a polgárok szolgálatára, hanem a polgárok közreműködésére, tetterejére és megelégedésére építi az állam épületét. *(Lelkes éljenzés.)* Ez a rend nem politikai egyensúlyművészeknek a komédiájából áll elő, ezt a rendet megteremti a természet, a természet parancsa, a demokrácia, melynek követelményét egy mondatban foglalhatom össze: Legyen minden ember – ember! *(Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)*

Ellenségeim azt hirdetik ravaszul, hogy mi nem a rendet képviseljük, mi rombolni akarunk. Igen! Rombolni akarunk; lerombolni azokat a válaszfalakat, amelyek ember és ember közé építettek fel és nem a természet által jöttek létre. Le akarjuk rombolni Budapest kerületi bastülle-jait, azokat a kerületi kaszárnyákat, ahol Budapest népének fogvartására és kihasználására a kerületi janicsárokat nevelik. De építeni is akarunk; fel akarjuk építeni e város szabadságát, egyenlőségét és boldogságát, hogy ennek alapján felépüljön egész Magyarország népének boldogsága és legyen végre nemcsak hazudva, de valóságban polgári Magyarország. *(Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.)*

Igen, t. uraim! Akkor, amidőn látjuk, hogy a polgári Magyarországot, a magyar polgárságot mindenféle, régi összeesküdött ellenségei fenyegetik, midőn látjuk a klerikalizmus felébredését, mely örök ellensége a polgári társadalomnak, midőn látjuk a főúri agrarizmust, amely a polgári munka ellen tör és a mindenkori tőke ellen érzett gyűlöletében

túllicitálja a szocialistákat is mások vagyonának nagylelkű elajándékozásában, – midőn ezen középkori tényezőket felsorakoztatni látjuk: akkor azt kell mondanunk, hogy a polgároknak, a népnek ellensége mindenki, aki a népet darabokra akarja szaggatni felekezet, nemzetiség vagy osztály szerint; csak egy a barátja a népnek és polgároknak, s ez az, aki azt hirdeti, hogy ne legyenek kitagadott testvérek és ne legyenek örökségben dúskálók, forrjon össze, értsen egyet az egész néposztály – felekezeti különbség nélkül, mert csak ha egyetértünk, egybeforrunk, téphetjük ki erős marokkal mindörökre a középkor gyűlöletes gyökereit.

(Lelkes éljenzés és taps.)

Uraim! Az önök lelkesedése mellett elért bámulatos eredmény – őszintén szólva – meglepett bennünket. Meglepett azért, mert hiszen már esztendőök óta küzdünk, már esztendőök óta igyekszünk áthatolni az önzésnek nagy hegységén, már esztendőök óta igyekszünk e hegységen alagutat vágni, hogy a másik részen lévő testvéreinknek is meghozhassuk a világosságot. Meglepetésünk oka, uraim, onnan van, hogy évek szakadatlan kitaró munkája után immár vesszük észre, hogy immár csak egy vékony réteg választ el minket a hegység másik oldalán levőktől, nem kell már csákány sem, hogy lássuk a világosságot, csak egy rúgás és a másik oldalon vagyunk. *(Percekig tartó lelkes éljenzés, taps.)* Én, uraim, látva az önök lelkesedését, ismerve e városnak hangulatát, látva a kerületnek felébredését, azt hiszem, meglesz az a rúgás és meglesz a mi diadalunk. *(Szűnni nem akaró, meg-megújuló lelkes éljenzés, taps. Szónokot a jelenlevők vállaikon viszik ki a teremből.)*

1901 október 2-án folyt le a terézvárosi képviselőválasztás. Éjfélíg tartott a szavazás és ennek eredményeképpen Vázsonyi Vilmost 3267 szavazattal Radocza János dr., volt képviselő, szabadelvű párti jelölt 1793 szavazatával szemben, vagyis 1474 szavazattöbbséggel, a Terézváros képviselőjévé választották. Az utolsó szavazó, mint az akkori újságok feljegyzik, Vázsonyi édesapja volt. Amikor Vázsonyi a mandátumot átvette, ezer és ezer ember ünnepelte. A *Pesti Hírlap* a választásokról írt vezető cikkében kifejti, hogy a Terézvárosban a kisemberek nagyobb számmal jutván politikai jogokhoz, megdöntötték a megdönthetetlennek hitt törzsfőnöki bálványt és ezzel együtt az egész ringet, mely a főváros érdekeit monopolizálta. Vázsonyi Vilmos fényes győzelme, – írja – fordulópontot jelent Budapest belső politikájában, még pedig üdvös fordulatot. Nemcsak a magyar lapok, hanem a külföldi lapok is, mint nagyjelentőségű eseménnyel foglalkoztak Vázsonyi megválasztásával és a *Berliner Tagblatt* tárcát írt az új népképviselőről.

MÁSODIK FEJEZET

EGYEDÜL

Az új képviselőház már a dunaparti országház ragyogó csarnokaiban gyült egybe és *Vázsonyi* október 26-án, az alakuló ülésen, itt adta át első megbízólevelét. A képviselőház elnöki székét *Apponyi* Albert gróf foglalta el, ám a régi parlament nagy egyéniségei közül hárman nem jöttek át a Sándor-utcai régi képviselőházból: *Szilágyi* Dezső, aki július 31-én elhunyt, *Tisza* Kálmán, akit Nagyváradon *Barabás* Béla megbuktatott és *Bánffy* Dezső báró, aki főudvarmesteri méltóságával egyelőre a főrendiházba vonult vissza és még csak jelöltséget sem vállalt. A kormány és az ellenzék között alig voltak összecsapások, az egyes bizottságok megválasztása is nyugodtan történt és sem az ellenzék, sem a kormánypárt nem gondolt arra, hogy *Vázsonyi* Vilmosnak bármely bizottságban is helyet juttasson. A felirati vita simán folyt le; a pártok inkább elvi álláspontjukat fejtették ki és amikor *Lukács* László pénzügyminiszter benyújtotta az indemnitási javaslatot, amellyel a kormány költségvetési felhatalmazást kért a maga számára, ez a kérdés sem okozott nagyobb és szenvedelmesebb vitát. Az ellenzéki pártok részéről pedig *Komjáthy* Béla, *Lovász* Márton és *Csávolszky* Lajos, a néppárt részéről pedig *Zichy* János gróf tagadták meg a felhatalmazás megszüntetését. A függetlenségek, azon az alapon, hogy Széll Kálmán rendszere nem jelent irányváltást a *Bánffy*-kormány programjával szemben, *Zichy* János pedig azért, mert a kormány nem hajlandó az egyházpolitikai törvények revíziójára.

Vázsonyi a képviselőház december 4-iki ülésén szólalt fel az indemnitás ellen. Úgyszólván teljesen egyedül állott a Házban, mint a demokrata párt egyetlen képviselője. Nem számolhatott sem a kormánypárt, sem az ellenzéki pártok támogatásával, de ez az izoláltsága nem befolyásolta elvi álláspontjának bátor és nyílt kifejtésében. Első felszólalásai során szembe találta magát a Háznak hol egyik, hol másik pártjával, hol pedig az egész képviselőházzal és ehhez képest ezek az első beszédek a Házban szinte ellenséges légkörben hangzottak el. Ámde a fiatal képviselő csak a Házban állott egyedül, a szavazattal nem bírok ezrei, a főváros népe, az ország kialakuló demokrata közhangulata mögéje sorakozott és a képviselőház viharos támadásaival szemben a nép erejében adta meg neki a hátvédet.

I.

A szűzbeszéd

– 1901 december 4. –

Szürke szerdai napon, 1901. december 4-én, hangzott el Vázsonyi szűzbeszéde a Házban. Külsőségeit az akkori *Pesti Hírlap* így írta le:

– A képviselőház mai ülésének olyan nagy publikuma volt, aminőt csak a legnevezetesebb és legszenzációsabb ülések alkalmával lehet látni. A karzatok a legnagyobb mértékben zsúfolásig voltak és még mielőtt az ülés megkezdődött volna, a háznagy i hivatalban már minden jegyet szétesztottak. A nagy érdeklődést az okozta, hogy ma szólalt meg először Vázsonyi Vilmos, a Terézváros demokrata képviselője, akinek nagy szónoki híre igen sokakat vonzott a Házba. A képviselők padsorai is megteltek.

Csávolszky Lajos beszéde után emelkedett szólásra *Vázsonyi* Vilmos a Házban:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Méltóztassanak megengedni, bár felszólalásom nem lehet a parlamenti értelemben klasszikus, hogy mégis hozzászóljak a felvetett kérdéshez és megokoljam, hogy én, aki demokrata alapon jöttem e Házba: miért tagadom meg a bizalmat attól a kormánytól, amely szabadelvű címet visel. Felszólalásom nem lehet klasszikus, noha a parlamenti színjáték sokban hasonlít az ókori klasszikus drámákhoz, annyiban, hogy a kórusoknak itt is igen nagy szerep jut, de nekem nincsen kórusom, én teljesen izoláltan állok a t. Házban és nincsen kötelező párthatározat, amely bármely szavamra megmondaná, hogy itt zajos helyeslésnek vagy hoszszantartó élénk derűlségnek kell következnie. (*Mozgás.*) Mégis legyen szabad elmondanom nézetemet nemcsak a magam nevében, hanem kötelességszerűen az azok iránt tartozó tiszteletből is, akik engem elveim alapján e Házba küldöttek. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. képviselőház! Amióta szerencsém van a t. képviselőház tagjának lenni, itt egy témát hallok folytonosan emlegetni; és ez a rendszerváltozás, a korszakváltás témája. (*Halljuk! Halljuk!*) Elsősorban az a legfelölőbb, t. Ház, hogy úgy emlékezem, 1848-ban sohasem vitatkoztak afelett, hogy van-e új rendszer vagy nincsen. Sőt úgy emlékszem, hogy 1867-ben sem volt vita arról, hogy van-e rendszerváltozás vagy nincsen. De még visszamenőleg, amidőn 1789-ben az ember jogokat proklamálták, de talán még a labdaházban sem vitatkoztak arról, hogy van-e új rendszer vagy nincsen. A nagy viták arról a témáról, hogy van-e vagy nincsen új rendszer, már önmagában megoldják a kér döst, hogy nincs új rendszer, mert ha volna, akkor nem kellene arról hosszan vitatkozni, hanem az tényekben és intézményekben nyilatkoznék meg.

T. Ház! Ha keresem annak okait, ha keresem a forrását, hogy tulajdonképen honnan származott az új rendszernek legendája, – mert csak legendának tartom a rendszerváltozás kérdését – akkor a történelem fonalán arra kell jutnom, hogy a legendákat rendszerint azok szokták gyártani, akiknek hasznuk van azok gyártásából. A jelen esetben tehát teljesen a fején találta a szöveget az előttem szóló t. képviselőtársam, *Csávolszky* Lajos, amidőn legendák gyártójaként a volt nemzeti párt t. tagjait jelölte meg, akiknek legenda kellett arra, hogy bevonulásukat

az új szabadelvű táborba ezzel megokolják. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Mert teljesen igaza van Komjáthy Béla t. képviselőtársamnak, aki új politikai fejlődésünknek megtalálja az indokait, amidőn tegnapi beszédében azt mondotta, hogy a kormányképességnek az az egyszerű kulcsa, hogy az ember elveitől szabaduljon meg, és a kormányképessé alakulásnak az a problémája, hogy szabaduljon, még pedig minél előbb és a legcélszerűbben attól a programtól, amelyből mint ellenzéki indult ki annakidején. Megindul tele szekérral és ha gyorsan vágat a szekér, amely úgy van berendezve, hogy a szekéren levő portéka kihullhasson, akkor hamar kihullanak portéka és programponatok; ha pedig lassan halad, akkor lassan hullanak ki; de programponatok és elv nélkül érkezik meg a kormányképesség piacára. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Az új rendszer miből származik, t. képviselőházi Abból, aminek szemtanúi voltunk, hogy egy 1867 óta fennálló pártba bevonul egy másik párt, nem úgy, hogy legyőzte az 1867 óta fennálló pártot, hanem hogy egyszerűen beolvad abba a pártba. Honnan keletkezhetnék tehát rendszerváltozás, amidőn nem látunk Magyarországon példát arra, hogy egy kormányképes ellenzék, – mert hiszen kormányképes és nem kormányképes ellenzék között szoktak nálunk különbséget tenni – legyőzi az uralmon levő pártot! *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Hanem igenis azt látjuk, hogy a többség kiéhezett egy bizonyos kormányképes kisebbséget *(Tetszés a szélsőbaloldalon)* és amikor az éhség ott nagy, akkor a kisebbség egyszerűen feladja a várat és bevonul a többségbe. *(Úgy van! Tetszés a szélsőbaloldalon.)* Honnan keletkezhetnék új rendszerváltozás, amikor csak fúzióknak és beolvadásoknak sorozatából, nem pedig igaz, komoly alkotmányos küzdelemből áll egész politikai életünk. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Láttuk először a Tisza-féle fúziót, amikor Tisza Kálmán óriási rakomány elvvel vonult be és elveinek egész társzekerét cserbe hagyta. Láttuk másfelől a nemzeti párt beolvadását a szabadelvű pártba, amelynek már könnyebb munkája volt, mert ők az örökkévalóság, sőt egy évszázad számára sem alkottak soha programot, hanem csak egy ciklusra; nekik már csak egy tarisznyára való elvet kellett a bozótba dobniok. *(Úgy van! Tetszés a szélsőbaloldalon.)* Hogyan származhatnék új rendszer ezekből a látszólagos küzdelmekből, hiszen csak látszólagos küzdelmek ezek, amelyeket az eddigi, úgynevezett kormányképes ellenzék a szabadelvű párttal folytattak; tisztán hadgyakorlatot, ahol az ellenzéknek fehér vászon van a sípkáján, azért, hogy tudják, hogy ez az ellenség, amelynek kötelessége prompt megveretni magát, azután pedig következik a kibékülés és az ellenség, amelyet csak a fehér vászon különböztetett meg a másik tábortól, együtt mulatozik a megvert, a legyőzött se reggel. *(Tetszés a szélsőbaloldalon.)*

T. képviselőház! A szabadelvű párt eddig egy nagy csillag volt, amelyben a kormányképes ellenzéknek meteorjai és kisebb égi testeik mindig lehullottak, bármily fényes volt pályafutásuk, bármilyen szépen keringtek az űrben; az a nagy vonzó erő, amelyet ez a nagy csillag képviselt, mindig megtette hatását és a kormányképes ellenzéknek legfényesebb meteorjai is azzal fejezték be pályafutásukat, hogy a nagy szabadelvű csillagzatba behullottak.

Ebből a küzdelemből, t. képviselőház, új rendszer nem származhatik; a fúziók nem teremtenek új rendszereket. Új rendszert csak az

teremthetne, ha egy párt le tudná győzni a másikat. De megfélemlések, fúziók, beolvasások új rendszert nem teremtenek soha. (*Úgy van! úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Új rendszer alatt azt érti a néppártnak t, vezére, hogy más személyek foglalják el a miniszteri székeket. Igen jellemzőnek tartom az ellenzéki kritikára nézve, hogy egy ellenzéknek semmi egyéb nem fáj, mint az, hogy a szabadelvű pártnak bársonyszékeit kik foglalják el a szabadelvű párt soraiból, ami – azt hiszem – tulajdonképpen nem az ellenzéknek, hanem a szabadelvűpártnak a kérdése. Mert az ellenzékett itt nem érdekelheti az, hogy a szabadelvű pártnak soraiból a régi vagy új szabadelvűek-e azok, akik programjuknak, csekély programjuknak feladásával mentek be a szabadelvű pártba, vagy azok-e, akik mint disszidensek szerepeltek, akik ó-szabadelvűek vagy ókori szabadelvűek, hogy azok szerepelnek-e a miniszteri bársonyszékekben! Ez, azt hiszem, ellenzéki szempontból teljesen irreleváns lehet és nagyon jellemzőnek tartom, hogy mégis a legszélsőbb ellenzékéről csak az a vád, csak az a panasz hangzik el az új rendszerrel szemben, hogy miért nincsenek még a miniszteri bársonyszékekben a volt nemzeti pártnak tagjai? Ha ez megvolna, akkor kétség nélkül boldog volna a magyar.

T. képviselőház! Én azt hiszem, hogy a rendszerváltozás kérdése azon dől el, hogy van-e társadalmi változás, hogy van-e változás a társadalmi egyensúlyban, hogy van-e változás abban a tekintetben, hogy fennmaradt-e az osztály állam? Ha erre igennel felelhetünk: akkor van rendszerváltozás; de ha az osztályuralom változatlanul fennmaradt, akkor hiába beszélnek rendszerváltozásról. Én pedig a mai kormánynek programjában, a szabadelvű pártnak mai állapotában csak folytatását látom annak az osztálypolitikának és annak az osztályuralomnak, amelyet a szabadelvű párt már 1867 óta ebben az országban meghonosított. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Reá fogok még térni, t. Ház, erre a kérdésre, hogy miért tartom én osztályuralomnak azt, amit a szabadelvű párt 1867 óta az országban produkál. Most hadd állítsam fel a bizalom kérdésénél a mérleget arra nézve, hogy miben jobb, miben rosszabb és miben teljesen egyforma ez a kormány a régivel.

Jobb kétségtelenül abban, hogy a választások tisztaságát, legalább a maga részéről, komolyan vette; jobb kétségtelenül abban, hogy a kúriai bíráskodásban olyan intézményt alkotott meg, amely minden fogatkozása és minden hibája dacára, és dacára annak, hogy a kapitalizmus a megőrült Wertheim-szekrénynek teljesen szabad utat hagyott a választásoknál, és a megőrült Wertheim-szekrény ezentúl is betörhet a kerületekbe és ott összetiporhatja és összezúzhatja a polgárok választási szabadságát, dacára ennek, t. Ház, a kormánynál megvolt a tiszta szándék és a komolyság arra nézve, hogy a választási szabadságot megőrizze. Megvolt a kormányban magában erre nézve a komolyság és tiszta szándék, bár az alsóbbrendű közegek ezt a szándékot nem éppen mindenütt méltatták figyelemre. (*Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.*) Az úgynevezett új rendszer már ennél az első pontnál is azzal mutatta meg, hogy gyenge és erőtlenség és hogy intézmények kellenek ahhoz, nemcsak kiadott jelszók, hogy új korszak legyen, hogy a központosított erkölcs nem tudta megtörni a decentralizált korrupciót; mert azt a decentralizált korrupciót csak úgy lehet megtörni, ha mindenütt megvan lokális ellenhatása a korrupciónak, ha intézményeket alkotunk, amelyekkel felperzseljük azokat az újkori

rablóvárat, amelyek az önkormányzatba befészkeltek klikkekben rejlenek. *(Élénk tetszés a szélső baloldalon.)*

Ez a központosított erkölcs tehát nem használt semmit. A miniszterelnök úr jó szándéka sem gátolhatta meg, hogy itt-ott és amott alárendelt közegek, vagy előkelő pozícióban lévők is a választási szabadságot komolyan nem vették.

De szemben ezzel az egyetlen elönnnyel; szemben azzal, hogy a kormány a választások szabadságát komolyan igyekezett megvalósítani legalább a maga részéről, mit találok a másik oldalon a mérlegen, a kormány rövid fennállása alatt is? Látom elsősorban, hogy ennek a kormánynak sikerült törvénykönyvünkől kitörölni a nép-királyságot és becsempészni törvénykönyvünkbe az Isten kegyelméből való királyság eszméjét, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* mert a trónörökös házasságáról szóló törvény semmi egyéb, mint megtagadása a magyar nép-királyság eszméjének, amely végigvonul egész corpus jurisunkon és becsempészése az Isten hatalmából, az Isten kegyelméből való királyság eszméjének. Werbőczy népe, a régi rendi korszak, soha, de soha nem tűrte volna meg azt a megaláztatást, hogy szemébe vágják azt, hogy a magyar nemes leánya sohasem lehet méltó arra, hogy a királynak hitvese legyen. Werbőczy népe ezt el nem tűrte volna soha. *(Tetszés a szélsőbaloldalon.)* Ezt csak egy elromlott, másodrendű parvenürendiség tűrte meg. *(Élénk teU szés a szélsőbaloldalon.)* Látom tehát a szabadelvűségnek, a másodlagos parvenürendiségnek első diadalaként azt, hogy kitörölte corpus jurisunkból a nép-királyság eszméjét. Második diadalának látom a kvóta fel-emelését, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* harmadik diadalának pedig látom azt, hogy a reakciónak mindenféle válfaja a mélinizmus, a nacionalizmus, amelyeket Franciaország parodisztikus formában hozott ide országunkba és a felekezeti gyűlölködés éppen ez alatt a kormány alatt a legnagyobb mértékben akadálytalanul terjed. És hogyan várjam ettől a kormánytól azt az erélyt, hogy megfékezze a felekezeti gyűlölködést, a nacionalizmusnak azt a paródiáját, amelyet meg akarnak honosítani Magyarországon, persze, gloire-ral nem lehet, mert a közös hadsereg ennek kissé útját állana a gloire fogyatékosságával, ha nem akarják bizonyos fajta-magyarság felállításával, akarják olyan tanok felállításával, hogy csak az a hazafi, akinek földje van és mintha az a bizonyos Vörösmarty Mihály magyar holdakban olyan gazdag lett volna, aki a Szózat-ot megírta, hogy itt éljed, halnod kell, és mintha csak azért írta volna meg azt, mert magyar holdakban volt annyira gazdag, és nem magyar érzésekben.

Amidőn látom a mélinizmusnak, – hiszen Méline-t üdvözlötték a magyar mélinisták, – amidőn látom a nacionalizmusnak, a torz-nacionalizmusnak terjedését, látom a felekezeti gyűlölködés terjedését, látom azt, hogy a kormány ezt még szűk körben, még az egyetemen sem képes megfékezni, ahol pedig fegyelmi joga van, – az országban pedig nincs fegyelmi joga: akkor hogyan bízam a kormányban? Az a Bánffy Dezső, minden hibái ellenére, bátran merem mondani, hogy negyvennyolc óra alatt végzett volna a jezsuitizmus ifjú palántáival. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Derültég a néppárton.)*

Szüllő Géza: Hol vannak azok?

Vásonyi Vilmos: Az egyetemen. Divatba jött újabban az egyházpolitikai alkotásoknak leszólása; divatba jött a felelősség megállapításánál az a téves tan, mintha a szabadelvű egyházpolitikának megalkotói let-

tek volna azok, akik az országban a felekezeti gyűlölködést felkeltették. Nos hát: a történelemnek ez a meghamisítása nem fog sikerülni. Hiszen az egyházpolitikának a megalkotói tudják nagyon jól, hogy a szabadelvűség egyenesen rá volt kényszerítve az egyházpolitikai alkotásokra, hogy az elkeresztelési mozgalom egyenesen rákényszerítette a szabadelvűséget arra, hogy a radikális egyházpolitikának az útjára lépjen és, ha van az országban felekezeti gyűlölség, ennek nem a szabadelvű egyházpolitika az oka, ennek azok az okai, akik, mint volt egyházpolitikai ellenzék, a mai néppártnak szellemi apái és, bár ma nagyon vitáznak a néppárttal, bár ma nagyon rossz lábon állanak a néppárttal, a néppárt keletkezése egyenesen az ő működésüknek és az ő egyetértésüknek tulajdonítható. A volt egyházpolitikai ellenzék az, amely felelős a felekezeti béke feldúlásáért, nem pedig a szabadelvű egyházpolitika megalkotói.

De, ha a szabadelvű párt megmaradt volna abban a szellemben, amelyben mutatkozott a szabadelvűség klasszikus korszakában, amikor láttunk szabadelvűpárti elnököt, aki a balkonra lépett és szólott a néphez, ahhoz a néphez, amelytől különben annyira irtózik az előkelő szabadelvűség, amely a szalonképességet és az udvarképességet annyira kívánja magának arrogálni; ha a szabadelvű párt, a szorultság idejében felismerve a népben és a közvéleményben rejlő erőt, hű maradt volna ehhez a szellemhez: ha az egyházpolitika munkája útján újra az alkotások terére lépett volna; ha az osztály állam megdöntésével igazi, organikus szabadelvű, tehát nem jelszókkal kacérkodó, hanem intézményeket alkotó és demokratikusan szabadelvű politikát folytatott volna: akkor az ország ennek a szétmarcangoltságnak az állapotát nem mutatná, mert ha van kormány, amely képes az országot nagy kérdésekkel foglalkoztatni, akkor a felekezeti viszálynak is meg kell szűnnie. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* És ha a kormány a demokratikus alkotmányjogi, a demokratikus gazdasági és társadalmi reformok terére lépne, ezeket a nagy kérdéseket bátran és merész kezdeményezéssel programjába felvenné; ez volna az, ami a felekezeti gyűlölséget megölné, mert akkor volna ismét egyesítő eszme, akkor volna ismét egyesítő program és ép oly hatalmas és klasszikus küzdelme fejlődne ki a szabadelvűségnek, minő az volt, amelyet az egyházpolitikai küzdelem mutatott, amelyet leszólni, amelynek eredményeit meghamisítani lehet, de amely a magyar szabadelvűségnek egyetlen klasszikus ténye 1867 óta való fennállása alatt. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon. Derültég a néppárton.)*

Ehelyett mit látunk? Azt, hogy a szabadelvű párt a szabadelvűség végtelen nagy hódító erejének tulajdonítja és végtelen nagy hódításnak tartja, hogy mindazok, akik az egyházpolitika alatt szívesen megfojtották volna a magyar szabadelvűséget, mindazok hajlandók a mindent beiterítő nagy szabadelvű köpenyeg alá bújni; látom, hogy óriási nagy az öröm a megtért bűnösökön, hogy a biblia azon mondását, hogy többet ér egy megtért bűnös, mint száz ártatlan, roppant szó szerint veszik odaát; látom, hogy azok a férfiak, akiket magyar ralliáltaknak lehetne nevezni, mind helyet foglalnak a szabadelvű párt soraiban. Azok a mágnások, kik a szabadelvű egyházpolitika küzdelmei alatt a polgári Magyarország uralmát is készen voltak megdönteni. Én azt látom, hogy a szabadelvű párt tulajdonképpen nem egyéb, mint egy konzervatív párt, amely két irányban konzervatív. Konzervatív először közjogilag, amennyiben a 67-es alap fentartására alakult koalíció, konzervatív abban az irányban, amelyet Deák Ferenc, akinek szellemére annyit hivatkoznak újabban, bi-

zonyára nem fogadott volna el, mert hiszen a kiegyezési műnek minden betűje arra mutat, hogy Deák Ferenc a kiegyezést nem örökkévalónak és változhatatlannak tartotta (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*), hanem olyannak, amelynek fejlődnie kell; átmeneti alakulásnak tartotta csak és a független Magyarország gondolata – ez paradoxonnak látszik, – benne van magában a kiegyezésben. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Csak felfüggesztve van az, de nem megsemmisítve és nem feladva. A szabadelvű párt egyfelől tehát a közjogi alap rideg fentartására alakult, másfelől pedig a legkülönbözőbb, egymással legellentétebb elemeknek koalíciója, a mai osztályuralomnak fentartására. Ott látom a szabadelvű párt soraiban az agráriusokat; ott látom a konzervatívokat; ott látom a szabadelvűeket, sőt legújabb válfaját, amely a Belvárosban született, a szabadelvű-demokratákat is, akik kétségtelenül azért nevezik magukat szabadelvű-demokratáknak, hogy megkülönböztessék magukat azoktól a demokratáktól, akik – demokraták. (*Élénk tetszés és derűltség.*)

A nézeteknek, a felfogásoknak legkülönbözőbb válfaját mind ott találok a szabadelvű pártban. Ez semmi egyéb, mint az úgynevezett eklektikus filozófia. Az ókorban Cicero, aki szintén nagy szónok volt, mint a miniszterelnök úr, egyike volt a legnagyobb eklektikusoknak. Eklektikus pedig azt jelenti, hogy mindenből veszünk valamit; katonai zenenyelven potpourrinak lehetne nevezni ezt a szót. A szabadelvű pártnak a programjában ezt az eklekticizmust találhatjuk fel. Az első eklektikus különben nem Cicero volt, hanem Noé apánk, akinek bárkáját gőzre és villamosságra berendezve találok fel a szabadelvű pártban, ahol a legkülönbözőbb válfajok, a legkülönbözőbb pártbeliek találhatók. (*Élénk helyeslés és tetszés a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!*) Ily körülmények között, amidőn ezt a nagy eklekticizmust látom, azt mondja a kormány elnök úr, hogy ez Deák Ferenc politikai hagyományainak követése. Én azt hiszem, hogy ez a sok színben való ragyogás nem Deák Ferenc szelleme. Deák Ferencnek csak egy színe volt, nem több; a sokféle színben való ragyogás nem arra mutat, mintha a fülemilétől származnék az a madár, amely azt mondja, hogy Deák Ferenc szellemét követi, mert a fülemile szépen énekel ugyan, de nagyon sokféle tolla nincs. A Deák Ferenctől való leszármazást tehát ez az ezerféle színben való ragyogás már önmagában megcáfolja.

De megmondom majd, t. Képviselőház, hogy kinek a szellemét látom megvalósítva a szabadelvű párt illetén csoportosításában. A Taaffe grófnak vurstlizó, tengő-lengő szellemét, akinek szintén az volt a politikája, hogy majd ezzel, majd amazzal kormányzott és a legkülönbözőbb elemeket csoportosította maga köré. Hiszen ma bárki bármilyen programot valljon is, ha hajlandó azt a fogadalmat tenni, hogy programját a klub határain kívül nem fogja kivinni; ha hajlandó egyúttal hűségi esküt is tenni, a szabadelvű pártnak tagja lehet. Az egész ellenzék átsétálhat a másik oldalra, csak azt a fogadalmat kell letennie, hogy felfüggeszti elveit; csak a klubon belül propagálja azokat, ellenben a képviselőházban nem szól ezekről az elvekről semmit. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Mozgás jobbfelől.*) De, t. Ház, a kormányelnök úrnak ez a programja nagyon kielégíti a szabadelvű pártot, (*Halljuk! Halljuk!*) mert a merkantilisták azt mondják: „Mi bent maradunk, hiszen a kormány elnök egy kicsit merkantilis is; az agráriusok azt mondják: „Mi bent maradunk, hiszen a kormányelnök úr egy kicsit agrárius is”; a konzervatívok azt mondják: „Mi bent maradunk, hiszen a kormányelnök úr egy kicsit kon-

zervatív is”; a szabadelvűek azt mondják: „Mi bent maradunk, hiszen pártunk címe is szabadelvű s a kormányelnök úr egy kicsit szabadelvű is”; sőt miután részt vett a szabadelvű demokraták egyik bankettjén, egy kissé demokrata is, sőt talán egy kissé szocialista is, mert a múltkor már elment annak az elismeréséig, hogy a szocialisták is emberek, ami igen nagy vívmány. *(Derűtség és mozgás.)* T. Ház! Látva ezt a változatosságot; látva azt, hogy a kormányprogramul lefoglal mindent; hogy mindenféle pártáryalatnak, mindenféle világnézetnek egy-egy darabja megtalálható a kormányprogramban: eszembe jut egy nagy, de időközben már megbukott cégre csinált vicc. Amikor a Haas és Deutsch-féle megboldogult cég mindennel foglalkozott, a színházépítéstől kezdve az útcsinálásig, a lapalapításig és a lapvételig: akkor azt mondták a Haas és Deutsch-cégről, amely mindent kisajátított az országban: „Haas és Deutsch, azelőtt Magyarország”. Ma pedig látván, hogy a kormányelnök úr is minden programból magáénak vesz valamit, tehát Magyarországot szintén kisajátítja az eklekticizmusával; azt mondhatnám mai politikai viszonyainkra: „Széll Kálmán, azelőtt Magyarország.” *(Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Wittmann János: Hát mi legyen, kizárólag zsidó? *(Derűtség. Mozcás és zaj.)*

Vázsonyi Vilmos: T. Ház! Azt mondtam, hogy nincs rendszerváltozás, mert nincs társadalom-változás; mert látom továbbra is azt az osztályuralmat, amely már 1867 óta fennáll. Igazolni fogom tehát, hogy osztályuralom áll fenn Magyarországon. Először nézzük a külsőségeket. Hiszen ma nem veheti az ember kezébe a hivatalos lapot anélkül, hogy mindennap, minden héten vagy minden hónapban valami új nemessel ne találkozzék. Ez a szabadelvűség egyik megnyilatkozása.

Szentiványi Árpád: Önt nem fogják nemessé tenni. *(Zaj.)*

Vázsonyi Vilmos: Nem is kérem, visszautasítanám, mert jobb polgár vagyok, semhogy kitüntetésnek tartsam, ha címetől megfosztanak. *(Mozgás.)*

Szüllő Géza: A nemességről ne beszéljen.

Vázsonyi Vilmos: Ugyan kérem, lehetetlen Szüllő képviselő úrnak felelnem, mert nagyon nehéz itt a karzat előtt kivágni a méltó feleletet a képviselő úrnak. *(Élénk derűtség.)*

T. Képviselőház! Nem a nemességet, nem a történelmi nemességet támadtam én. Félreértettek, akik a szavaimat így magyarázták. Többet mondok, tisztelettel állok meg minden rom előtt, mely a középkorból származik. *(Élénk tetszés és taps balfelől. Halljuk! Halljuk!)* Bizonyos pietast kelt bennem a múltnak látása, de mikor elmegyek egy parvenü parkjába és ott látok egy mesterséges romot, amely százezer forintba került, akkor kacagnom kell. *(Helyeslés és tetszés balfelől. Mozcás a jobb-oldalon.)* Az új nemesség pedig nem egyéb, mint a parvenü által szabott áron megcsinált rom bemutatása a vendégeknek, hogy önekik is vannak őseik, vagy hogy ők is kezdenek ősök lenni. *(Zaj a néppárton.)* Nagyon csodálom, hogy önök *(a néppárthoz fordulva)* erről az oldalról támadnak. Vagy talán önöknek tetszik ez?

Förster Ottó: Dehogya, az új neveket sem szeretjük. *(Zaj.)*

Vázsonyi Vilmos: Magyarosítsák meg önök a neveiket, akiké nem magyar és akkor hazafiasabbak lesznek, mintha azokat támadják, kik magyar nevükkel tesznek tanúságot magyar lelkükről. *(Mozgás.)*

Vészi József: Ez igaz, tessék erről gondoskodni. *(Nagy zaj.)*

Buzáth Ferenc: A magyar trónon még nem ült zsidó király!

Vészi József: De örmény sem! *(Folyton tartó nagy zaj.)*

Vázsonyi Vilmos: Nevezhetem-e másnak, mint osztályuralomnak, hogy ne csak a külsőségekről szóljak, azt, midőn a szabadelvű párt fenn akarja tartani változatlanul azt a választói jogot, amely a nemzet egy csekély rétegének ad befolyást arra, hogy miként alakuljon meg a képviselőház; nevezhetem-e másnak, mint osztályuralomnak, midőn a parlament tulajdonképpen ma sem egyéb, mint egy újkori rendi tábla, mert népképviseletnek csak akkor volna mondható, ha szoros kapcsolatban volna a néppel, pedig az a néppel semmiféle kapcsolatban nincs; *(Ellentmondások a jobboldalon.)* nevezhetem-e másnak, mint osztályuralomnak, midőn a szabadelvű párt azt mondja, hogy nem akarom kiterjeszteni a választói jogot és egy párt, amelyet reakcionáriusnak mondanak, megkívánja a választói jognak kiterjesztését. Méltóztassék csak a nyugateurópai szabadelvűségek sorsát megfigyelni. Az is a választói jog kiterjesztésének ellenzésével, az is azzal, hogy a polgári középosztály ellenségeit képviselő pártoknak engedte át a választói jogban az agitációt, az is ennek a szellemnek köszönhető, hogy sírba dőlt. A belga szabadelvűséget is az döntötte meg, hogy a választói jog kiterjesztését Frère Orbán ellenezte mindvégig, mindhalálig; az osztrák szabadelvűséget, a Hofrath- és Commercialrath-szabadelvűséget is az döntötte meg, hogy az osztrák szabadelvűség is mindhalálig ellenezte a néppel való szoros kapcsolatot. Valóságos népiszony fogta el ezt a szabadelvű pártokat. És én nem láthatok semmi egyebet a miniszter úrnak nyilatkozatában, hogy az általános választói jogot még csak megdisputálhatónak sem tartja. Ezt nem tartom semmi egyébnek, mint a népiszony megújulásának, mely a szabadelvűséget mindenütt megdöntötte, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A választói jog kérdésében két rémmel ijesztgetnek bennünket. Az egyik a nemzetiségi mumus, amivel a politikai kisdedekeket szokták ijesztgetni; a másik a szocialista mumus és ezzel akarják elodázni a választói jog kiterjesztését. Ami a nemzeti szempontot illeti, azt hiszem, a magyar nemzet halálos ítéletét mondaná ki, aki azt állítaná, hogy a magyar nemzet csak az erőszak eszközeivel tudja fentartani magát; mert a választói jog kiterjesztésének megakasztása nem egyéb, mint az erőszak eszközeinek továbbra való fentartása. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* És azok, akik a választói jog kiterjesztését követelik, azok történeti nyomdokokon haladnak; hiszen amíg fennállott a rendi Magyarország, a rendek mind magyarok voltak és mégis megdöntötték a rendiséget Kossuth és társai. Miért döntötték meg? Talán Magyarország feldúlására, rombadöntésére! Nem azért. Hanem azért, hogy a nemzet alakuljon meg, mert addig nincs nemzet, míg vannak becézgetett örökösök és vannak kidobottak; míg vannak politikai jobbágyok. *(Élénk helyeslés és tetszés a szélsőbaloldalon. Mozgás a néppárton.)* Úgy látszik, *(a néppárthoz fordulva)* nem tetszik önöknek az, hogy én demokratikus eszméket hangoztatok. *(Mozgás.)* Szeretnék, hogyha csak önök tudnák egyedül a népet azzal ámitani, hogy demokraták. *(Ellentmondások a néppárton. Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Tekinthesem-e másnak, t. Ház, mint osztályuralomnak a mai szabadelvű pártnak a kormányzatát, amidőn azt látom, hogy a t. kormányelnök úr mindazokat az ordonance-okat, melyek méltók a Bourbonkorszak hírhedt ordonance-aihoz s melyeket az előző kormány bocsátott

ki, egytől-egyig fentartotta, amidőn nem látom, hogy az egyesületi szabadság ellen kiadott rendeletet megsemmisítette volna, hogy a gyülekezési szabadság ellen kiadott rendeletét az előző kormánynak megváltoztatta volna; midőn nem látom azt, hogy a gyűjtésekről szóló rendeletet, mely ma a politikai célokra való gyűjtést is hatósági engedélytől teszi függővé, ezt a minden politikai szabadság ellen irányuló rendeletet visszavonta volna a miniszterelnök úr; amidőn nem látom, hogy az éjjeli ügyészek intézményét, melyet az előző kormány alkotott meg, megszüntette volna; amidőn nem látom, hogy a sajtószabadságot másképp kezelné, mint kezelték azt az előző kormányok. Hiszen máig is a t. kormányelnök úr teljes összegében tartotta fenn mindazokat a reakcionárius intézkedéseket, amelyek az előbbi kormány uralmának fentartására voltak szükségesek, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Avagy, t. Ház, tekinthetem-e másnak, mint osztályuralomnak a szabadelvű párt uralmát akkor, midőn magában a trónbeszédben bevallja a kormány, hogy önkormányzati intézményeinknek még fenmaradó részét is romba dönteni igyekszik, hogy nem az önkormányzatnak kiszélesítése, teljes demokratikus irányban való kiterjesztése a cél, hanem az, hogy ami még az önkormányzathoz megmarad, az is romba döntessék? *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Mi nagyon szeretjük magunkat Angliával összehasonlítani, mert hiszen mindkét nemzetnek történeti alkotmánya van. De ha összehasonlítjuk magunkat Angliával, először is jegyezzük meg, hogy Angliában a kormányok, még a konzervatív kormányok is, folytonosan kiterjesztették a választói jogot és hogy e kiterjesztésben az 1832, 1867 és 1884 évek a stációk, hogy ma Anglia megközelítette az általános választói jogot és jegyezzük meg, hogy konzervatív kormány csinálta meg 1888-ban Angliában a helyi igazgatás reformját, konzervatív kormány és nem szabadelvű csinálta meg azt a reformot, amely eltörölte a békebírák megyéjét és a demokratikus tényezők birtokába adta a megyét, 1894-ben pedig a demokratikus tényezők birtokába adta a községet is. Nem az önkormányzat eltiprásával, megnyirbálásával, hanem a mai önkormányzat megszüntetésével, amely a virilizmus alapján nem egyéb, mint a feudalizmus és a kapitalizmus fattyú-hajtása, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* a demokratikus önkormányzattal kell a népen segíteni! Demokratikus önkormányzatba kell a népet belevinni, így kell felemelni a magyar népet, nem pedig azzal, hogy leromboljuk a múltak hagyományait és a múltak hagyományaival együtt a nemzet jövőjét is. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Azt látom, hogy azokkal az osztályokkal szemben, amelyek elégséges erőt és befolyást nem képviselnek, a kormány nagyon mostoha. És ha néha a külsőségek el is feledtetik a szellemet, amellyel ezek iránt az osztályok iránt a kormány viseltetik, mégis rábukkanunk néha nyomokra, amelyek azt mutatják, hogy bizony csak azok az osztályok számíthatnak rokonszenvre, amelyek hatalmat, bizonyos számú voksot képviselnek.

Az osztályuralom fentartását kell abban is látnom, hogy a t. kormánynak egyáltalán semmi néven nevezendő szociálpolitikája nincsen. De várhatok-e egyáltalában szociálpolitikát attól a kormánytól, amelynek tagja az, aki kezdeményezte a híres deres-javaslatot, amely helyreállította Magyarországon a jobbágy sági viszonyokat. Mert hiszen ha a munkabérszerződéshez hozzá lehet fűzni azt, hogy aki a szerződést nem teljesíti, az elzárásra lesz ítélve, az nem egyéb, mint a jobbágyság helyreállítása;

vagy pedig, ha a tartozásnak leülését jelenti, akkor méltóztatott volna a gavallérok számára is az adósok börtönét helyreállítani. (*Zaj és ellentmondás jobbfelől és a középén.*) Várhatok-e tehát bármiféle szociálpolitikát attól a kormánytól, melynek kebelében ott ül a miniszter úr, aki ezt a reformot iniciálta, aki még e mellett azt hiszi, hogy nagy szociálpolitikai munkát alkotott ezáltal, holott Poroszországban, a Junkertum és az agrárizmus hazájában hasonló törvényjavaslatot megszavaztatni nem sikerült. A Junkertum hazája megbuktatta azt a deres-javaslatot, a mezőgazdasági munkásokra vonatkozó azt a törvényjavaslatot, amelyet itt sikerült keresztülvinni. (*Ellentmondás jobbfelől.*) Én nem azért jöttem ide, hogy bókokat mondjak (*Élénk helyeslés a szélsőbalon.*), legkevésbé pedig, hogy a mélinizmus előtt meghajoljak, hanem hogy elmondjam a véleményemet. (*Egy hang balfelől: Előbb jobban tájékozza magát!*)

Buzáth Ferenc: Halljunk inkább valamit az uzsoráról és a börséről!

Vázsonyi Vilmos: Nagyon szívesen. Ha ön azt hiszi, t. képviselő úr, hogy én az uzsorát védelmezem, nagyon csalódik; mert az uzsorának minden fajtáját gyűlölöm és megvetem, gyűlölöm tehát a földuzsorát is, mint az uzorák fejedelmét. (*Nagy tetszés és derűtség balról.*)

Jó, hogy rávezetett erre a kérdésre, képviselő úr. Igenis: látom a kormány szabadelvűségének nagy fogyatkozását abban, hogy a hitbizományok intézményének még csak szabályozására sem mer kísérletet tenni, nem hogy arra, hogy ez az intézmény eltöröltessék. Vannak a magyar Alföldön olyan vidékek, ahol a jó magyaroknak sokasága lakik, a földbirtokos pedig idegen ember, hitbizománynak a tulajdonosa, aki külföldön vagy Ausztriában költi el vagyonát. Ott van Csongrád megye, ahol csak kubikosok, törpegazdaságban élő gazdák és latifundiumok tulajdonosai vannak. Hát, igenis, gyűlölök minden uzsorát, de a legnagyobb uzsorának a földuzsorát tartom, azt az uzsorát, amely feles-rendszerrel, éhbérékkel és hasonló intézkedésekkel tönkre tesz, agyonnyomorít jó magyarokat. Láttam nagyon közléről ezeket a viszonyokat és azt hiszem, elérkezett már annak az ideje, hogy kisajátítási jogunkat, midőn egyes megyék teljesen a proletariátusnak mélységébe zuhannak bele, bővítsük ki azzal a tétellel, mert van olyan fontos a népességnek az érdeke, mint a vasútépítés és hídépítés, (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) hogy ott, ahol ilyen tűrhetetlen állapotok állanak elő, mint például Csongrád megyében is, meglegyen a kormánynak kisajátítási joga arra, hogy földet adhason kisebb parcellákban azoknak, akik anélkül mint proletárok tengetik életüket, (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

De, t. Képviselőház, láthatok-e mást, mint osztályuralmat – még pedig minden uralkodó osztály érdekeinek biztosítását, szemben a kitagadottaknak nagy sokaságával, a szabadelvű párt uralmában – akkor, amikor a kartelleket itt Magyarországon két miniszter is védelmezte, amikor a kartelleknek valóságos apológiáját hallottuk itt, mint hogyha a kartellek valami óriási nagy nemzetgazdasági vívmányt képviselnének, mint hogyha a kartellek valami nagy nemzetgazdasági szükségletet elégítenének ki! Megmondom én, t. Képviselőház, hogy mit képviselnek a kartellek. Képviselnek egy perverz szocializmust. Mert mit mond a szocializmus! A szocializmus azt mondja, hogyha meglehet állapítani a termelendő mennyiséget, meg lehet szabni annak árát is. És mit tesznek a kartellek?

Megállapítják azt, hogy mennyit kell termelni, megállapítják a termelendő dolognak árát is és monopolt teremtenek, de kinek a javára: a maguk javára és egy osztály javára. Ezt teszi a perverz szocializmus, amely kisajátítja a közérdeket a maga javára, a maga érdekére; ez az a perverz szocializmus, amely magánmonopolt teremt.

Buzáth Ferenc: Ezt teszik Magyarországon a zsidók! (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Vázsonyi Vilmos: Az nekem nagyon mindegy, t. képviselő úr! Engem nem érdekel, hogy ki teszi. Ha önök teszik, elítélem önöket, ha azok teszik, elítélem azokat.

T. Képviselőház! Hiszen a szeszkontingens maga sem egyéb, mint egy a fejetetejére állított perverz szocializmus, amelyben meg van állapítva a termelendő mennyiség és ahol azután szépen előállnak a szesz-kartellben az illetők és megmondják azt, hogy mi lesz az ára az eladandó termékeknek. Ezzel szemben sokkal jobb volna az állami monopoli; akkor legalább a monopolnak hasznát nem egyesek, nem osztályok, hanem az állam maga élvezné. T. Képviselőház, én a kartellek dolgában tulajdonképpen azt tartom, hogy egyes önző és kapzsi osztályok azt a fogyasztási adót, amelyet az állam egyszer már kivetett, újra kivetik a közönségre. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Én a kartellek ellen erélyes védekezést kérek. (*Tetszés a szélsőbaloldalon.*) Egyenes büntető megtorlását indítványozom, amint az megvan Romániában, büntető megtorlását minden kartellnek, amely a nép, az ország érdeke ellen irányuló gyalázatos összeesküvést jelent, semmi egyebet. (*Zajos tetszés és helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

T. Képviselőház! A miniszterelnök úr egyet már elismert: azt, hogy a szabadelvűséget szerinte meg kell tisztítani a korrupciótól, meg kell tisztítani attól az eddig úgynevezett gépolajtól, amelyet a kormányok szükségesnek tartottak az állam kerekeire nézve, azt hívnék, hogy korrupció nélkül nem is lehet kormányozni, mert amint szükséges egy kis gépolaj a súrlódás enyhítésére, úgy szükséges egy kis korrupció is arra, hogy a kormányzat vígan haladhasson és a kerekek jól foroghassanak. A t. kormányelnök úr elismerte, hogy szükség van arra, hogy a szabadelvűség ne a szabad kéznek politikája legyen, hogy a korrupciótól minden tekintetben megszabaduljon. Ismerjen el a t. miniszter úr még egyet: hogy a szabadelvűségnek szüksége van arra, hogy megszabaduljon a népiszonytól, hogy a szabadelvűségnek szüksége van arra, hogy keresse a kapcsolatot a nép, a közvélemény és a szabadelvűség között, hogy keresse azt a kapcsolatot, amelyet a szorultság pillanataiban az egyházpolitikai harcok alatt a balkonzónoklatok idején nagyon jól meg tudott találni, hogy keresse azt a kapcsolatot, amely nem osztályállamot tart fenn, amely nem engedti azt, hogy kétféle államot tartsunk fenn, az egyiket a felszínen, a másikat pedig lent a katakombákban, ahol a kitagadottak vannak együtt, ahol a harag és a gyűlölet gyülemlik össze. (*Tetszés a szélsőbaloldalon.*)

A t. miniszterelnök urat feldicsérték, felmagasztalták, mint a fiumei kérdés megoldóját, hogy sikerült neki a corpus separatumot megbékíteni. Mi ez a Fiumei? Azt hiszem, hogy húszszerrel kevesebb lakosa van, mint Kecskemétnek. Ezért a talián városért óriási államférfiúi akciót indítottak, a corpus separatum kibékítésére. De, t. miniszterelnök úr, ebben az országban van egy nagyobb corpus separatum, mint Fiume: az a corpus separatum, amely az egész ország kitagadott

millióinak sokaságából áll. *(Élénk tetszés a szélsőbalon.)* Ezt a corpus separatumot szüntesse meg. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Akkor igazán szabadelvű miniszterelnök lesz. De mert erre nem látok benne szándékot, nem szavazom meg a felhatalmazási törvényjavaslatot. *(Hosszantartó, élénk helyeslés, éljenzés és taps a szélsőbaloldalon. A szónokot számosan üdvözlök.)*

Vázsonyi Vilmos beszédére Széll Kálmán miniszterelnök azonnal válaszolt. Széll a beszéd minden egyes részletére kiterjeszkedett, bizonyítva ezzel, hogy Vázsonyi fejtegetésére súlyt helyez. Véde a kormány szabadelvűségét és tiltakozott az ellen, mintha Magyarországon osztályuralom volna.

Vázsonyi beszédének hatásáról a *Pesti Hírlap* a következőket jegyzi fel:

– A beszéden alig látszott meg a Házban való első szereplés lámpaláza. Hogy a t. Ház szokásaival nem elég ismerős még, csak abból tűnt ki, hogy a mondatok közt nem tartott szünetet, mint hogyha visszaélésnek tekintené, ha, amíg a Ház idejét igénybe veszi, mindig nem beszél. Szónoklatának tartalmában viszont a helyismeret hézagai abból látszottak, hogy az érzékenységet érintő témákról is a legszabadabban beszélt. Új hang került e beszéddel és a demokraták egyetlen képviselőjével a Házba, új és becses áramlat talált általa ide utat. Mert Vázsonyi mai felszólalásában a demokrata programot a maga erős igazságaival mutatta be; végigszántott az előítéleteken, erős fénnel megvilágította a visszasságokat s olyan kitételekkel, amikkel egy osztályuralom-ellenes népgyűlésen lázítani lehet, támadta az ódiságot, a közéleti erkölcstelenséget és a politikai szédelgéseket. Beszédében váltogatták egymást az ötletes jellemzések és a gondos tanulmányok alapján levont következtetések. Támadásai különösen a néppártot érintették kellemetlenül, de itt-ott megsebeztek a szabadelvű pártot is, különösen a volt nemzeti párti részen. A végén leginkább a Kossuth-párt csatlakozott hozzája és sietett lelkes éljennel és tapsokkal ünnepelni.

A parlamenten kívül is erős visszhangja volt Vázsonyi első képviselőházi beszédének. „Lovagias affér” is keletkezett belőle. Szüllő Géza, a néppárt egyik tagja, megbízottai, Wilczek Frigyes gróf néppárti és Kubinyi Géza kormánypárti képviselők útján lovagias elégtételt kért Vázsonyi Vilmostól azért, mert Vázsonyi, amikor őt beszéde közben Szüllő zavarta, így szólott: „Lehetetlen Szüllő képviselő úrnak felelnem, mert nagyon nehéz itt a karzat előtt beszélni és kivágni a méltó feleletet a képviselő úrnak”. Vázsonyi e megjegyzése, amelynek bizonyos borsos pikantériát tulajdonítottak, olyan keringő hírekre vonatkozott, amelyek Szüllő Géza választásáról terjedtek el és amelyek akkor politikai körökben szóbeszéd tárgyai voltak. Vázsonyi Bessenyei Ferenc képviselőt és Rózsa Vilmos dr. ügyvédet kérte fel, nem segédekül, hanem hogy ebben az ügyben álláspontját, mint megbízottak, ismertessék. Ehhez képest Vázsonyi megbízottai Szüllő segédeinek a következő: levelet adták át:

Wilczek Frigyes gróf és Kubinyi Géza uraknak

Budapesten.

Önök „lovagias” elégtételt kértek tőlem Szüllő Géza úr nevében. Hogy tiszteletlen ne legyek, megneveztem megbízottaimat, bár én „lovagias” becsületet nem ismerek. Beérem azzal a polgári becsülettel, mely elég jó az ország dolgozó millióinak.

Sajnálattal hallom, hogy Szüllő Géza úr az ő közbekiáltására adott válaszat sértőnek találja. Sérteni nem akartam őt, csak tréfálkoztam olyan tényállások alapján, melyek a lapokban láttak napvilágot és cáfolat nélkül maradtak. Ezt önként jelentem ki. Fegyveres elégtételt nem adok, nem ismerem el. A párbaj ellen számos cikkben, nyilvános beszédben foglaltam állást,

a párbajjelenes mozgalom egyik kezdeményezője voltam. Nem tagadom meg önmagamát és nem akarom megtagadni elveimet. Mint demokrata nemcsak a voksokat fogadom el a polgároktól, hanem meg is hajlom a polgári becsület előtt.

Budapest, 1901. december 5.

Vázsonyi Vilmos dr. s. k.

Az afférnak ez az elintézési módja nagy hullámokat vert, mert a képviselőház tagjainak egy része azt vitatta, hogy Vázsonyi magatartása, amellyel nem párbajozik, ellenkezik a képviselőház hagyományaival. Más képviselők viszont, különösen *Olay Lajos* és *Komjáthy Béla*, a mentelmi jog megsértését látták az ügyben és be akarták jelenteni Vázsonyi mentelmi jogának megsértését.

A fővárosban híre járt, hogy Vázsonyi ellen tüntetések készülnek, mire a demokrata párt értekezletén kijelentette, hogy magát vezérével teljesen azono gitja és a terrorizálás ismétlődése esetén módot fog találni annak megtorlására. A szociáldemokrata párt is határozatot hozott, hogy a legkíméletlenebb fegyverekkel fog sikra szállani a szólásszabadság érdekében.

II.

A munka jogaiért

– 1902 december 9. –

Első beszédének hullámverései, amelyek az utcára is átcsaptak, nem riasztották vissza Vázsonyit, hogy már néhány nappal később ismét megszólaltassa azokat az elveket, melyek alapján a nép szárnyain a Házba bejutott. December 9-én mondotta el *Vázsonyi* második beszédét a Házban. Felszólalásának alkalmát felhasználta arra is, hogy válaszoljon *Széll Kálmán* miniszterelnöknek.

A képviselőház ekkor a kérvényi bizottság jelentését tárgyalta a beérkezett kérvényekről és ezek között volt a budapesti munkások kérvénye a munkanélküliség tárgyában. A kérvényt *Vázsonyi* nyújtotta be, s a kérvényben a munkások ecsetelték azt a szomorú, kétségbeejtő helyzetet és azt az irtózatot nyomort, amelybe sokan önhibájukon kívül, a munkanélküliség következtében jutottak. A kérvény a munkanélküliség két nemét ismertette. x\z akut munkanélküliséget, amely együtt jelentkezik a gazdasági válságokkal és azokkal együtt tűnik el és azt a munkanélküliséget, amelynek okát a fennálló tőke termelési rendszerben találja. A kérvény azzal a kérdéssel fordul tehát a képviselőházhoz, hogy ha már a munkanélküliséget teljesen megszüntetni nem is lehet, igyekezzék legalább azt enyhíteni, annak káros, veszedelmes és romboló hatását lehetőleg szűk korlátok közé szorítani. Ebből a célból szükségesnek tartották a munkanélküliség enyhítésére közhasznú munkálatok foganatosítását, az állandó munkanélküliség enyhítésére pedig a napi maximális nyolc órás munkaidő behozatalát, az éjjeli és gyermekmunka betiltását, a női munka és a tanonckérdés szabályozását, a vasárnapi munkaszünetnek szigorú megtartását, a munkások kötelező aggkori biztosítását, nagyarányú iparfelügyeletet, a munkások számára a legszélesebb körű szervezkedési szabadságot és a szakszervezeteknek állami támogatásban való részvételét.

A kérvényi bizottság javaslata, amelyet *Perényi Zsigmond* báró terjesztett elő, az volt, hogy a kérvény a miniszterelnök útján adassék ki a kormánynak. Ezzel szemben *Vázsonyi Vilmos* azt indítványozta, hogy a kérvényt a kormánynak sürgős intézkedés végett azzal az utasítással adják ki, hogy intézkedéseiről sürgő-

sen tegyen jelentést a képviselőháznak. *Visontai* Soma külön parlamenti bizottság kiküldését indítványozta, majd *Vázsonyi* Vilmos szólalt fel.

Vázsonyi Vilmos: T. Ház! Házsabályaink értelmében az a képviselő, ki kérvényt nyújt be, erkölcsi garanciát vállal arra nézve, hogy a benyújtott kérvény nem ellenkezik az állami renddel, nem ellenkezik a közérkölcssel. Természetesnek méltóztatik találni, hogy mint a kérvény benyújtója, röviden ugyan, álláspontomat a kérvénnyel és e kérdéssel szemben körvonalazni óhajtom.

T. Ház! A munkanélküliségnek, amelynek problémáját e kérvény egész terjedelmében tárja fel, háromféle oka van. Van egy általános európai oka, amelyre rámutatott már a t. pénzügyminiszter úr, tudniillik az általános súlyos gazdasági helyzet. Ennek orvoslása módunkban nincs, ezzel a bajjal szemben csak Horatius parasztjának álláspontjára helyezkedhetünk: *Rusticus expectat dum defluat amnis.* Nekünk is meg kell várnunk, míg a gazdasági bajok folyója a maga természete szerint lefolyik.

Van ezenkívül a munkanélküliségnek egy speciális nemzeti oka minálunk, amelyre Csavolszky t. képviselőtársam is rámutatott, és ez a nemzeti termelés szervezésének hiánya. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Mert én az önálló vámterületben a termelés nemzeti megszervezését látom. (*Élénk helyeslés és tetszés a szélsőbaloldalon.*) Mindaddig, amíg gazdasági önállóságunk nincs, mindaddig, míg a nemzeti termelést, amíg a nemzeti munkát mi magunk önállóan megszervezni képesek nem vagyunk, a munkanélküliség kérdésével sem leszünk képesek gyökeresen végezni. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Harmadik oka pedig a munkanélküliség nagy arányának, szintén speciális magyar ok. Ez az, hogy a munka egyáltalában nincs megszervezve nálunk. Nem értem a munka megszervezése alatt a szocialista álláspontot, amely egyéni termelés helyébe a társas termelést akarja léptetni, hanem értem azt, hogy a munka kérdése ne legyen szabadjára eresztve, hanem organikus törvények egész sorozata szervezze magát a munkát.

Erre a három okra vezethető vissza, hogy a munkanélküliség nálunk nagy arányokban lép fel. Hogy megítélhessük, milyen arányú a munkanélküliség, elsősorban kielégítő statisztikára volna szükségünk. Azonban ilyen statisztika nem áll rendelkezésünkre. Midőn a kereskedelemügyi miniszter úr a hatósági, az állami munkaközvetítő-intézetet Budapesten felállította, akkor e munkaközvetítő egyik legnagyobb hasznának az látszott a jövőben, hogy majd megbízható statisztikát kapunk legalább Budapestre nézve arról, vajjon mekkora a munkanélküliek száma, mert ezt a számot megkapjuk, ha a munkát keresőket és a munkát kínálókat számszerint összehasonlítjuk. De, t. képviselőház, ezt a megbízható statisztikát sem kaptuk meg. A munkaközvetítő ugyanis négyezer és egynéhányra, – egy hallatlan csekély számra – teszi a munkanélküliek számát, amelyről nem is kell bizonyítani, hogy teljesen hamis szám; hiszen a munkaközvetítő megnyitásának évében, az első félévben 43.075 munkás keresett és csak 12.530 munkaadó kínált munkát. Ebből is csak 6067 nyert elhelyezést. Harmincezret haladott túl tehát már az első félesztendőben azoknak száma, akik a munkaközvetítő által nem voltak elhelyezhetők. Ez azt jelenti, hogy még ennél is nagyobb a munkanélküliek száma Budapesten. (*Egy hang a néppárton: És a vidéken!*) A vidéken is vannak természetesen munkanélküliek, bár Buda-

pest felé tódul a munkát keresők legnagyobb része, hiszen itt van az ipari termelésnek központja.

Nincs tehát megbízható statisztikánk, de aki a főváros viszonyait ismeri, aki tudja, hogy különösen tél idején itt mily irtózatossá küzdelmet kell folytatni, még pedig sikertelenül, a köz- és magán jótékonyágnak, az megérti, hogy igen nagy lehet Budapesten a munkanélküliek száma, mert a köz jótékonyágnak éppen a munkanélküliség miatt van olyan óriási feladata és olyan sikertelen küzdelme Budapest nyomorával. Budapest csak látszólag gazdag város, káprázatosak ugyan palotái, de tulajdonképpen szegény város ez, ahol a palotáknak káprázata nem felejtetheti el a külvárosnak és a mellékutcáknak nyomorúságát, a munkanélküliek nagy számát.

Ez a kérvény rámutat arra, hogy a munkanélküliek és a munkásoknak szervezete mit kíván a munkanélküliség kérdésének megoldására. Amit a kérvény bevezetésében mond, hogy tudniillik a kapitalista termelés önként magával hozza a munkanélküliséget, ez a marxizmus tana, melyet én, aki az egyéni termelésnek és az individuális szabadságnak álláspontján állok, természetesen el nem fogadhatok. A kérvénynek egyéb törekvései, egyéb része, konkrét követeléseik azonban az egyéni termelés alapján is megvalósíthatók. Ezek nem képeznek egyebet, mint a munkaorganizációnak követelményét, ezekkel teljes mértékben egyet-érték; ezeket mind jogosaknak, helyeseknek és megvalósítandóknak ismerem el.

Hogy nálunk a munkanélküliség kérdése olyan súlyos, hogy a munkanélküliség olyan nagy mérveket öltött, ennek okát én nemcsak az állam magatartásában látom, hanem ennek okát én abban is látom, hogy nincsen nálunk olyan igazi önkormányzat a városokban, mint a Nyugat városaiban, ahol a városok járnak elől a szociálpolitikai kérdések megoldásában. Ha nálunk a városoknak nem kellene küzdeniök a pénzügyi nyomorúsággal; ha minálunk a városok nem volnának olyan szánalmas helyzetben, hogy még azt is, amit a törvény előír, csak nagynehezen képesek teljesíteni; tehát – ha szabad magamat így kifejezni – ha a városok is nem volnának elfoglalva az egzisztenciális kérdéssel, saját egzisztenciájuk kérdésével; ha volna nálunk városi szociálpolitika, amint az megvan Angliában, Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, amint megvan nagy részben már Németországban is: akkor a munkanélküliségnek problémája nem nehezednék reánk olyan súlyosan. Mit tesznek a külföldi városok! Mit tesz például elsősorban London, amely amióta 1888-ban önkormányzatot nyert, a szociálpolitikában előljár! Elsősorban a maga nagyszámú munkásaira nézve kimondta, hogy a nyolcórás munkaidőt fogadja el; a munkások jó dotációját, az úgynevezett londoni programot, amelyet ott a progresszista többség bocsátott ki, kötelezővé tette; másfelől kimondott egy nagy elvet, hogy tudniillik a város csakis olyan vállalkozókkal szerződik, akik a tisztességes munkabér és a nyolcórás munkaidő alapján állanak. Ugyanezt a példát követte számos angol város, ezt a példát követték a francia városok, ezt a határozatot hozta meg Amsterdam városa, ezt a határozatot hozta meg Brüsszel és számos belga város követte ezt a példát. Midőn a városok előljárnak a szociálpolitikában, amidőn saját munkásaira a nyolc órai munkaidőt kötelezőnek ismerik el, midőn vállalkozóikkal szemben kikötik a tisztességes munkabérek és a tisztességes munkaidőnek követelését; természetesen a maguk hatáskörében előljárnak abban, hogy a munka-

nélküliséget enyhítsék, mert hiszen nem kell azt bizonyítani, hogy a munkaidőnek rövideége egyúttal a munkanélküliség enyhítését is hozza magával.

De, t. képviselőház, a mi városainknak az önkormányzat szempontjából való sanyarú helyzete még abban is mutatkozik, hogy amíg a Nyugat nagy városaiban vannak városi üzemek, mint a gáz, villamos világítás, a közúti vasutak, addig a mi városaink egyáltalában semmiféle üzem sem ismernek és így ezen üzemeknek segítségével sem fejhetnek ki üdvös szociálpolitikai működést. A municipiális szociálpolitikának hiánya tehát egyik oka a munkanélküliség nagy kifejlődésének.

Itt van, t. Képviselőház, másodiknak az államnak mulasztása. Az állam ugyan mivel ad példát arra, hogy komoly szociálpolitikai működést kíván kifejteni! Az állam a maga üzeimben, a maga alkalmazó t-tainál ugyan mennyiben mutatkozik emberséges munkaadónak! Külföldön a nyolc órai munkaidő behozatalának az volt a menete, hogy elsősorban a bányamunkásokra, mint a legsúlyosabb munkát végzőkre, másodsorban pedig a közlekedési, forgalmi szakban munkálkodókra, a vasutaknál, a postánál és egyéb közlekedési vállalatoknál alkalmazottakra hozták be a munkaidő szabályozását.;Mit látunk ezzel szemben minálunk! Az állam még saját üzemeire, még önmagára nézve sem írja elő kötelezőnek azt, hogy tartozik emberséges munkaadó lenni. Itt van például a vasút, itt van a postai szolgálat, ahol a munkaidő legnagyobb mértékű kiaknázása található. Nekem magamnak volt alkalmam arra, hogy láttam egyes bűnpereknel, hogy bizonyos vasúti karambolok alkalmával oly mozdonyvezetők kerültek a vádlottak padjára, akik a szakadatlan munkálkodás húszharmadik órájában találtattak és a törvényszék a bűnösség bebizonyítása mellett, ilyen esetben kénytelen volt enyhítő körülményként elfogadni azt, hogy a magyar állam nem emberséges munkaadó, hogy a magyar állam kiaknázza a maga munkásait.

Ha az állam a munkaidő szabályozását először a bányászati, másodsorban pedig a forgalmi és közlekedési szakban megkövetelné, ha megtenné azt, amit megtett Anglia – bár ott jelenleg a magán vasutak vannak elterjedve legnagyobb mértékben, – hogy kimondta a vasúti szolgákra, vasúti jelzőkre, pályaőrökre, hogy nyolc óránál többet munkában nem tölthetnek, kimondta a mozdonyvezetőkre, a vasúti vezetőkre, hogy tíz óránál tovább nem dolgozhatnak, – Franciaországban szintén tíz óra munkaidő kötelező a vasutak ezen osztályára nézve, – akkor sokkal nagyobb számmal kellene az állam minden üzeimben munkásokat alkalmazni, ami természetesen a munkanélküliek számát is lényegesen apasztaná. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Az állam a munkaidő szabályozása tekintetében egyáltalán nem tesz semmit. De nem látom, – amint erre már reámutattam a múlt alkalmommal – a komoly törekvést arra nézve, hogy az országnak végre szociálpolitikája legyen. Nem azt a szociálpolitikát értem én, amely az elhagyott gyermekek ápolásában nyilvánul.

Rakovszky István: Az is ember!

Vázsonyi Vilmos: Igen, az. *(Zaj.)*

Rakovszky István: Az a leggyöngébb! *(Úgy van! a néppárton.)*

Vázsonyi Vilmos: Méltóztassék meghallgatni, hogy mit mondok, azután felháborodni. *(Élénk derűtség a jobboldalon.)* Ez még a közjótékonyágnak számlájára tartozik. Ez a közjótékonyág számlájára

való, amely üdvös, amely szükséges, amely azonban mégis csak legprimitívebb működése az államnak. Mert a nemzeti szolidaritás, amelyben az egy nemzethez tartozók élnek, nemcsak a gyermekeknek ellátását követeli meg, hanem megköveteli mindazoknak az ellátását is, akik mint munkások, aggkor vagy rokkantság esetére dolgozni nem képesek. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Azt látjuk, ha forgatjuk törvénykönyvünket, hogy a mi szociálpolitikánk van, azt mind egy csapásra csinálta megboldogult emlékezetű Baross Gábor, aki ezen a téren többet alkotott, mint előtte mindannyian és mind az utána következők. A t. kereskedelemügyi miniszter úr, a munkaközvetítő intézet létesítésével, mindenesetre jelezte azt, hogy bizonyos szociálpolitikát kíván inaugurálni. A balesetbiztosításnak ígérete a trónbeszédben, ez is azt kívánja jelezni, hogy a szociálpolitikai alkotások terére kíván lépni, csak hogy mi annyit mulasztottunk, olyan sokáig halogattuk a szociálpolitikai intézmények létesítését, hogy végre teljes organikus alkotásokra van szükségünk. Szükségünk van arra, amit a munkásoknak kérvénye követel. Szükségünk van a munkaidő szabályozására, mert nálunk eddig a normál nap az ipartörvény szerint tizenhat órát tesz ki, vagy tizennégy órát, ha leszámítom a pihenésre adott időt. Szükségünk van arra, hogy az állam, mint munkaadó, maga járjon elől jó példával. Szükségünk van a tanonckérdés megoldására, mert a magyar iparnak, a magyar termelésnek egyik csodálatos jelensége, hogy húsz tanoncra esik három segéd. Igenis szükségünk van arra, amit megkövetelnek az angol szakegyletek, amelyek kollektíve szerződnek a munka terén – mint azt a nyomdászoknál látjuk Magyarországon is –, hogy a tanoncok és segédek létszáma között egy törvényes arány állapíttassák meg, hogy a gyermekmunkának kihasználása lehető ne legyen. Szükség van arra, hogy az aggkor és a rokkantság esetére való biztosítás is – igaz, hogy csak összefüggésben van a munkanélküliség kérdésével – életbe léptetessék.

Én a munkanélküliek kérvénye egyik legfontosabb pontjának azt tartom, melyben ők szakegyleteiknek állami támogatását kérik. Ezek a szakegyletek eddig állami üldöztetéseknek voltak kitéve, dacára annak, hogy csakis a szakegyletek segítségével lehetséges az, hogy a munkanélküliség ellen küzdhessünk, csak a szakegyletek segítségével támogatjuk a munkanélkülieket, miként azt az angol szakegyleteknek, a Trade-Unionoknak nagy példája mutatja. Eddig a magyar kormányok a szakegyleteket üldözték, eltiporták, sőt még a jelen kormány alatt is voltak olyan törekvések, amelyek nem a szakegyleti intézménynek támogatására, hanem a szakegyletek iránti ellenségeskedésre mutatnak. A resicai munkásoknak együletét például – amint tudomásomra adták ők maguk – azért akarják feloszlatni és ez a kérdés most a belügyminisztériumban van, mert ők nemcsak saját tagjaikat segélyezték, hanem átutazó munkásoknak is adtak harminc vagy néhány forintra terjedő *segélyt*. Tehát szemrehányást tesznek nekik azért, mert munkanélküli szaktársaikat segélyezték. Hasonló üldöztetésnek vannak kitéve egyéb szakegyletek is, még a jelenlegi kormány uralma alatt is.

Én azt tartom, hogy a munkanélküliség ellen való küzdelem csakis a munkásság szabad szervezkedése, csakis a szakegyleteknek hathatós támogatása alapján létesülhetne. Mert a munkanélküliség ellen való biztosítás kérdése, amely Svájcban lépett fel először, amelyet néhány francia és német város is megpróbált megoldani, csütörtököt mondott] ellenben Angliának nincs szüksége ilyen intézményre azért, mert a gaz-

dag, a hatalmas, a viruló, az állam által nem ellenséges indulattal fogadott, hanem az állam által irányadónak tartott angol szakegyletek maglik tudják munkanélküli szaktársaikat segélyezni.

Nem akarok e kérvénynek egyéb pontjaira kitérni. Én mindezeket a kérdéseket olyanoknak tekintem, amelyeknek megoldása nem a szocializmusnak követelése, még csak nem is a demokratikus iránynak követelése, ezekre áll az, amit a marxizmusnak nagy kritikusa, a maga is szocialista Bernstein, a Londonban élő nagy szociálpolitikai író mondott, hogy ezeknek a kérdéseknek megoldása tulajdonképpen a tiszta szabadelvűségnek követelése, mert a nyolcórás munkaidő, a munkaidőnek szabályozása ugyanazon forrásból, ugyanazon érzésből fakad, amely egykor a rabszolgaságot tiltotta el. Ez azt jelenti, hogy az ember-munkaerejét kiaknázni, az embert embertelen sorsra kárhozatni nem szabad. A tiszta szabadelvűségnek követelése tehát mindazok, miket itt a munkások követelnek. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Nem radikális dolgok ezek, mert hiszen a radikalizmustól megijednek és a radikalizmustól nagyon óvott engem a t. miniszterelnök úr.

Rakovszky István: Mi nem ijedünk meg olyan nagyon!

Vázsonyi Vilmos: Hát ne ijedjenek meg! De én sem ijedek meg, legyen nyugodt. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Ami a radikalizmus kérdését illeti, azok az angol politikusok, akiknek egyikére Csávolszky Lajos t. képviselőtársam hivatkozott, kezdetek, mint szabadelvűek s befejezték életüket mint radikálisok. John Bright, aki miniszter és a munkásmozgalomnak vezetője volt Angliában, radikális ember volt és magát radikálisnak nevezte Gladstone, aki ifjú korában mint konzervatív kezdette, radikális volt életének végén és feljegyezték róla, hogy a nyolcórás munkaidő behozatalára minden szellemi erejét felhasználta.

Ernszt Sándor: Ez nem radikalizmus!

Vázsonyi Vilmos: Ugyan kérem, ha zavarni kíván engem, legyen akarata szerint. Én azonban tovább fogom folytatni, mert nem zavaratom magam. (*Élénk derűtség.*)

Az angol politikusok példát adtak arra, hogy az igazi szabadelvűség és a radikalizmus nem olyan ellentétek, mint a t. miniszterelnök úr hiszi. A radikalizmus alatt – úgy látszik – a miniszterelnök úr felforgatást ért; a radikalizmus azonban, mint a szó maga is mutatja, nem felforgatást, hanem gyökerességét jelent, vagyis jelenti azoknak az intézményeknek létesítését, amelyeknek gyökerük van, amelyek a természetes rendben alapulnak. Az a rend pedig, melyet az állam (*Zaj.*) ma tart fenn, az a rend, melynek jeléül a magyar parlamentben a munkáságnak egyetlen képviselője sem foglal helyet, az a rend nem a természetes rend, az a fák növéseinek megakadályozását, a mesterséges nyírhalásokat jelenti (*Mozgás a jobboldalon.*) és mint ilyen, igenis ellensége a gyökerességnek; de éppen ez a felforgatás, mert a természetes rendnek felforgatását jelenti. Az igazi rend a természetes társadalmi egyensúlyon alapszik, nem pedig az erőszakkal vagy holmi balanszírozó állami egyensúly-művészek által csinált produkciókkal áll elő. A radikalizmus ezt a társadalmi rendet követeli. Követeli tehát azt, hogy ne mutassa a magyar parlament annak képét, hogy míg Európa egyetlenegy parlamentjében sem tárgyalhatnak ma szociális politikáról anélkül, hogy a munkások ott képviselve ne volnának, a magyar parlament az, amelyben egyetlenegy képviselője sincsen a munkásoknak, ahol azok, akik nem a munkásokat képviselik – mert hiszen a munkások ki van-

nak zárva a politikai jogokból, azoknak szavazati joguk nincsen -, bizonyos vállveregetéssel beszélnek a munkásokról. Én azt tartom, hogy egyik osztálynak sincsen joga a másikkal vállveregetéssel beszélni. Én azt tartom, hogy a munkásságnak éppen olyan joga van itt a parlamentben a hangját hallatni, hogy a munkásság éppen olyan jogosult arra, hogy részt vegyen a politikai jogokban, mint a társadalomnak bármely más osztálya. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) És méltóztassék már most, midőn rámutatok arra a helyzetre, hogy az egész munkásság ki van zárva a politikai jogokból, megcáfolni azon állításomat, hogy igenis osztály-alkotmány áll fenn, mert a társadalomnak nagy rétegei innen ki vannak zárva. (*Mozgás a jobboldalon.*)

Éri mindezen okoknál fogva pártolom, mint jogosakat és helyeseket a munkások kérvényében foglalt követeléseket és csatlakozom Csávolszky határozati javaslatához. (*Helyeslés bal felől.*)

A beszéd után, noha előzetesen híre járt, hogy *Vázsonyit* beszédének elmondásában egyes néppárti képviselők meg akarják akadályozni, a következő felszólaló, *Csernoch* János néppárti képviselő, a későbbi hercegprímás, részletesen foglalkozván *Vázsonyi* beszédével, bevezetőképpen a következőket mondta:

Csernoch János: Az előttem szóló *Vázsonyi* Vilmos képviselő úr, múltkori beszédének kezdetén bánatosan zengte, hogy ő kórus nélkül indult ki első parlamenti útjára, mégis midőn beszédét befejezte, azt láttuk, hogy nemcsak kórusa, hanem egész orkesztruma volt. Mert akár az általa hangoztatott eszmék voltak azok, amelyek a Ház egy részében élénk rokonszenvre és helyeslésre találtak, akár pedig az ő szónoki tehetségének köszönhette ezt a hatást ...

Madarász József: Mind a kettőnek!

Csernoch János: . . . minden esetre egyben mégis csak tévedett: abban, hogy a Házban ne volnának szívek, amelyeknek van érzékük a munkások helyzete és a munkáskérdés helyes megoldása iránt.

A képviselőház egyébként elvetve az ellen-indítványokat, elfogadta *Perényi* javaslatát, amely szerint a kérvényt a kormánynak egyszerűen kiadták.

III.

A REAKCIÓ OSTROMTÜZÉBEN

Napokig dúlt a sajtóharc *Vázsonyi* két első képviselőházi felszólalása körül. A kormánypárti és a klerikális sajtó egyaránt élesen támadta, egyrészt bátor szókimondásáért, amellyel „osztályállam”-ot mert hangoztatni a Házban, másrészt párbaj ellenes magatartásáért, amelyet *Szüllő* Gézával szemben gyakorlatilag is érvényesített. Ezekre a támadásokra válaszol *Vázsonyi* következő cikke:

Testvéreimet el nem árulom

– Új Század, 1901 december 15. –

Uraim, ne hízelegjenek! Polgár-ember vagyok, aki bejutott a képviselőházba és ott feltárta polgári lelkét, nem több. Miért hízelegnek hát azzal, hogy nap-nap után piszkolnak és kocsiszámra dobálják rám a sarat? Ha tudnák, hogy milyen jól esik ez nekem, bizonyára abba hagynák. Hiszen boldogtalan volnék, ha a néppárti, az agrár-antiszemita és ralliált sajtó rózsákat hintene az utamra. Csak üvöltsenek, mennyei kórus ez nekem. Csak toporzékoljanak, szárnyaimat növeszti komikus dühöngésük. Milyen gyöngye lehet a hazugsá-

gok vára, ha egyetlen ember egyetlen beszéde is rést verhetett rajta! Milyen könnyű a diadal, ha a polgárság felébred és lerázza nyakáról a junkereket!

Osztályállam: ez a szó fáj nekik, mint a tüzes korbács. Jobbról, balról percegnek a tollak és megható egyetértéssel hirdetik, hogy igazságos állam vagyunk. Amit én hirdetek, – bizonyítja a konzervatív „48-as”, – az forradalom. Jakobinus vagyok, nem demokrata. „A Szajna partjáról idézem a véres árnyakat”: szól a jezsuita toll. Jó még, hogy nem teszi hozzá, hogy akciómát tisztán az alakítandó „első magyar guillotin-részvénytársaság” fellendítésére indítottam.

Az agrár-antiszemita meg, agrár-eszmékhez méltóan trágyalébe mártott tollal rontanak nekem. A földbirtokos-osztályt akarom megrontani. A falusi kastélyokat akarom felgyújtani. A szent búza-ár ellen vékeztem. Nem vagyok magyar, mert hiszen csak a birtokos nemesség a haza. Kozmopolita-felforgató vagyok.

A néppárti sajtó még többet tud. Én egy zsidó összeesküvés előretolt hadállása vagyok. A zsidó összeesküvés kéz alatt meg akarja venni egész Magyarországot. Az üzletet én vezetem és vége van a regnum Marianumnak, ha engem idejekorán agyon nem ütnek.

A szabadelvű sajtó mégis kegyesebb. Csak radikálisnak nevez, ami Magyarországon szörnyű dolog és kéjeleg a miniszterelnök nagyszerű mondasában, hogy nincs osztályállam, mert a törvény előtt mindannyian egyformák vagyunk. Pap Bélát is felakasztották, mintha sohase járt volna négyes fogaton, íme az akasztófa, mint a jogegyenlőség felkiáltó jele!

Bizonyítsak? Minek? Hiszen csak odabenn kell bizonyítanom. Itt künn mindenki érzi, hogy egy megfejelt rendi klikk uralkodik Magyarországon, mely lenézéssel, vagy kegyes vállveregetéssel intézi el a nemzet széles rétegeit, aszerint, hogy jól, vagy rosszul ebédelt. Azt kérde tőlem egyik publicistái naiva, hogy mondjam meg hát, milyen osztályok uralkodnak Magyarországon? Ó, gyermeked kedély! Szívesen elismétlem, amit minden elvtársam tud, mert ezerszer hallotta tőlem. A régi rendi tényezők, az arisztokrácia, a főpapság, a birtokos nemesség uralkodnak, magukhoz véve az 1848-ban felszabadított új elemek áruló parvenüit, akik a fényes társaságban az inas szerepét játsszák.

Ezen osztályuralom helyett én mit követelek? Uralkodjék a dolgozó polgárság, mely magához ölelve kitagadott testvéreit, győzhetetlen, dönthetetlen. Nem a középosztály vezető szerepe ellen rontok. Ellenkezőleg, vezető szerepét követelem a demokratikus társadalom keretében. Csakhogy én középosztály alatt nemcsak a hivatalos nemességet értem, hanem a városok lakosságát, a kereskedőt, iparost, lateinert, író, mérnököt, közhivatalnokot és magánalkalmazottakat. Ez az igazi középosztály csak úgy vezethet, ha a kispolgárok és munkások sokaságával testvéri frigyre lép és egyesült erővel kitepi a középkor gyökereit.

A városi nép már kezdi ezt megérteni. Látja, mint szövik a junkerek és jezsuiták napfényen összeesküvésüket. Érzi, hogy a miniszterelnök egyéni szabadelvűsége dacára, egy sötét szövetség terjeszti szét szárnyait az országban. A városok szegényednek, süllyednek, tekintélyük, szavuk értéktelen. Budapest, a főváros, maga sem számít. A mágnáskaszinó akarata mennydörgés Budapest akaratahoz képest. Mindez a hamis, csalárd nacionalizmus örve alatt történik. Kozmopolita feudálisok és liberálisok nemzeti köntöst öltenek magukra, hogy a fajta-magyarság és tenyész hazafiság jelszava nekik tagolják szét a nemzetet, mely örökös beolvasztás és befogadás útján keletkezett. Majd kiadják a föld oltalmának jelszavát, holott a magyar földműves osztály politikailag ma is jobbágy és a magyar nép nagy sokasága a föld szánalmas proletárja. A holt kéz és a hitbizomány nemzeti álarcba öltözik, hogy elleplezze nemzetromboló hatását.

Uraim! Meg vallok önöknek valamit. Az én választási diadalomat nem tulajdonítom egyéniségemnek. Úgy érzem, hogy engem a városi nép föllázadt

önérzetének egy hatalmas hulláma vitt a parlamentbe, hogy ott élő tiltakozás legyen. Értsék meg ezt a jelet, mert nem sokáig lehetek egyedül. Az 1848-ban felszabadultak sokasága végre megunta, hogy vállait veressék és orcátlanul szemére hányják, hogy felszabadulásáért hálával tartozik. Hálával? Miért? Mert őseinket sanyargatták, kihasználták? Ó, nekünk is vannak őseink. Lelkünk megtelik könnyel, ha rájuk gondolunk. Ne emlegessétek a hálát, mert kezünk ökölbe szorul. Hallgassatok a múlttól, mely nektek dicsőség, nekünk szégyen. Ha jót akartok, hallgassatok!

Mit báméskodtok reám! Polgár vagyok. Emlékszem őseimre, gondolkodom gyermekemre, nem felejttem el testvéreinket, asszonyainkat, leányainkat. Őseim szenvedtek a rendiség gonoszságaitól, jogom van hát a rendiséget gyűlölni. Az én gyermekem vére is oly jó, mint bármely porontyé, nem tűröm hát, hogy szolgasorsot készítsen számára a jövő. Testvéreimet el nem árulom és polgári asszonyainknak, leányainknak megkövetelem azt a tiszteletet, mint akármely mágnásasszonynak, vagy leányzónak.

Mit mosolyogtok? Azt hiszitek, hogy szégyellem becsületességemet? Csak percegetek, jezsuita tollak. Sarat, minél több sarat! Gyűlöljétek, mert csak így érti meg a nép, hogy forrón szeretem. De ne beszéljétek a lábmossásról, ti junkerek inasai, akik napról-napra mossátok és csókoljátok a népen tipródó lábakat,

V. V.

Örök béke és örök párbaj

– 1902. január 18. –

Alig simultak el *Vázsonyi* első képviselőházi fellépésének hullámverései, amikor a vele szemben álló reakciós tábor új ostromot indított ellene. Debreceni szabad előadása adott erre alkalmat.

1902. januárban meghívták *Vázsonyit Debrecenbe*, hogy a Kereskedelmi Csarnokban előadást tartson, „Örök béke és örök párbaj” címen tartotta meg *Vázsonyi*. 1902. január 18-án szabad előadását *Debrecenben*.

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt hölgyeim és uraim! Az első dolog, amit be kell vallanom, hogy önök bizonyára csalódnak az én szabad előadásomban. Nem tartozom azok közé, kik a politizálást összekapcsolják a belletrisztikával. Politikai agitátor vagyok, mert a politikában, bár más formában, mindig egy és ugyanazt kell hangoztatni. Az elvűség a belletrisztikában nem nyújt gyönyörűséget, a politikában ellenben kötelesség. A téma, melyről szólok, az örök béke és az örök párbaj kérdése, ez a két kérdés szoros kapcsolatban van egymással; mert a háború a népek párbaja, a párbaj egyesek háborúja. Egyaránt leleplezhető ez, mert mindkettő képmutatás.

Az örök békének nagyszámú hívei vannak Európában, közöttünk magyarok között is, akik interparlamentáris konferenciák tartásával akarják megvalósítani az örök békét. Ezek a békebarátok az örök békét kívánják megoldani, mert az megoldhatatlan. A béke eszméjének gyakorlása csak a sportnak egy neme. Tudják önök jól, hogy a sportnak különböző nemei vannak. Egyik tajtékpipát, másik bélyegeket, szivarvégeket, előkelő szivarok papírjait gyűjti, de vannak hölgyek, – mert az örök békének sok hölgy hódolója is van – kiket a sportnak nemei nem elégítenek ki s hogy újabb dolgot cselekedjenek, az örök béke problémáját akarják megoldani. Amióta az orosz cár Murawiew minisztere által kibocsátotta a béke érdekében ismert körlevelét, azóta az udvarképes lett, amióta nálunk az örök békének főfőszószólója Apponyi gróf, azóta nálunk szalonképes.

Megmagyarázom önöknek, miben van a képmutatása az egész béke-mozgalomnak. Míg a népnek nincs beleszólási joga a béke és háború kérdésé ez, addig képmutatás az egész. A béke-apostoloknak legelső kötelességük az lenne, hogy megszerezzék a népnek azt a jogot, hogy beleszólása legyen a béke és háború kérdésébe. Maga a nép sohasem kívánja a háborút. Sokkal komolyabb dolga van. Salisbury mondta nemrég egyik beszédében, hogy most nem a dinasztia, hanem a nép kívánja a háborút. Ez az állítás, hölgyeim és uraim, a világ legnagyobb hazugsága. Az a hangzavar, amely az utcákat végiglármázza, nem a nép óhaja, hanem a megfizetett csöcseléké. Zola, a nagyhírű író, a „Debacle” című regényében is kifejezést ad ennek. Megírja, hogy a nép nem kívánja a háborút. Ennek a regénynek második fejezete a szedáni ütközetről szól. Mesteri tollal írja le Zola a háború lefolyását s emellett gyönyörűen festi a nép akaratát. Közvetlenül a harctér mellett, ahol az emberek öldöklük egymást, egy paraszt szánt-vet, nem is ügyel a körülötte zajló véres ütközetre. Ez a nép akarata: – a munka.

Meg kell még említenem, hogy a békebácsik s a békenénik mozgalma élces is. Ezek az urak s hölgyek több tervet dolgoztak ki. Először is meg kell nyerni az eszmének a munkásokat. Hiszen azok csakis a békét akarják. Apponyi Albert gróf felvetette azt az eszmét, hogy a békemozgalom eszméjének meg kell nyerni a sajtót. Természetes, mert a háború olyan, mint a fiatal, kezdő, tehetséges író, reklám nélkül nem boldogul. Elfelejtik azonban, hogy egységes sajtó nincs. Ahány elv, ahány az érdek, annyiféle a sajtó is. Az angol kapitalisták például tartják fenn a sajtó azon részét, melyek az angol-búr háború folytatását sürgetik. Az egész sajtóról beszélni, oly neme az öntudatos ideáлизmusnak, mely sohasem valósítható meg. A sajtó nem egyéb, mint a társadalom tagosultságának egyik kifolyása s nem önálló hatalom. Nem arról van szó, hogy meggyőzzék az embereket, rossz-e vagy jó-e a háború, hanem csirájában meg kell fojtani az erőszakot, – mert a háború csak erőszakosság, – demokratikus politikát kell teremteni, a népet kell döntő tényezőnek megtenni s akkor majd az dönti el, hogy háború kell-e vagy béke.

A békebarátok képmutatását legjobban leleplezi a párbaj. A háborúnak, a párbajnak is a forrása az erőszak. Csodálatos, hogy ezek a kemény urak, az egyesek háborújával, a párbajjal nem foglalkoznak, az ellen nem tesznek semmit, holott ezt könnyebben megakadályozhatnák, mint a tömegek háborúját. Ha erre használták volna fel tekintélyüket, nemes erejüket, ezt sikerült volna megoldaniok, de mert itt tudtak volna eredményt elérni, nem tettek semmit. Ehelyett mást tapasztalunk. A millenniumkor Budapesten interparlamentáris békekonferenciát tartottak. Egy francia békebarát felvetette a kérdést: aki a háborúnak ellensége, az a párbajnak is kell hogy ellensége legyen. Felállottak erre az olaszok sa lovagias magyarok és tiltakoztak ellene, mert – úgymond – a háborút ki lehet irtani, de a párbajt nem, enélkül nem élhetünk. íme, itt a képmutatása az egész mozgalomnak. Láthatjuk tehát, hogy a véröntás kultusza bele van oltva egész társadalmunkba.

A mai iskolai neveletés a vérontás apológiája. Ott van a történelem. A történelmet tanulva, folyton verekedést, csatározást tanulunk. A zsenge ifjú nem hall nagy szellemekről, tudósokról, hanem a nagy hős Kinizsiről, ki félkezével felemeli a malomkövet, ki húsz törökkel vív egyszerre, egy-egy megölt törököt fog a kezébe, egyet a fogai közé

s így táncol. Mikor az ifjúság folyton a vérontás gloriifikációját hallja, olvassa, természetes, az ifjúságban feléled a vérszomj, a szelídített kulturbestia ver gyökeret. Ha feladatát akarja teljesíteni a pedagógia, a vallás, akkor ezt ki kell irtani, gyökerében megtámadni, s ha ezt a feladatot teljesíti, akkor a társadalomban nem az erőszak, nem a vérszomj fog érvényesülni.

A párbaj intézményére azt mondják, hogy az magyar hagyomány. Ez nem áll. A párbaj germán hagyomány, mely régen az igazságszolgáltatáshoz tartozott, de ma piperkőc-lovagiaskodás. A század elején, a rendi korszakban csak elvétve volt párbaj, a jobbágyok, a polgárok előtt ez az intézmény teljesen ismeretlen volt, még a magyar nemesség sem ismerte. Midőn a rendi régi tényezők elvesztették hatalmukat az alkotmányban, a párbajjal akarták azt a társadalomban pótolni. A párbaj nem egyéb, mint a régi rendi tényezőknek az a szándéka, hogy a polgári társadalmat terrorizálják, előkelő kaszinók jogot formálnak ahhoz, hogy a becsületet kimérjék, akárcsak a bort. A polgárság nem vette észre, hogy terrorizálni akarják.

A magyar parlament a világ leglovagiasabb, legbecsületesebb parlamentje s mégsem akadt senki, aki szembe mert volna szállni a párbajjal. Az is természetes, minél jobban fejlődött a párbaj, annál nagyobb volt a társadalmi korrupció is. A közéleti üzerek és sikkasztók párhuzamosan szaporodtak a párbajjal. A párbaj becsület és polgári becsület között az a különbség, hogy míg a lovagias becsület csak látszólagos, addig a polgári becsület az igazi. A lovagiasság szerint az a becsületes, aki erőszakos, – aki üt: az becsületes, aki üttetik: az becstelen. A kalapács becsületes, mert az üt, az üllő becstelen, mert az üttetik. A mi parlamentünk nem igazi népképviselő. Másutt csak polgári becsületet ismernek. Sajnos, nálunk önfeláldozó honatyák ülnek a parlamentben, akik a párbaj képtelen csöcseléssel kezét fognak s azoktól fogadják el a mandátumot s éppen ezért vannak a választói jog még szélesebb kiterjesztése ellen. Ausztriában, a parlamentben, számos azoknak a képviselőknél a száma, akik nem párbajoznak, Bécsnek – előttünk magyarok előtt nem éppen kedves – polgármestere nem párbajképes, de azért udvarképes. Az osztrák klerikálisok dogmáikra hivatkozva nem párbajoznak, de minálunk krakélernek a klerikálisok, akik megáldatják kardjukat, mielőtt párbajba mennének s a keresztény temetésről a világért se mondanának le, ha ők maradnak a platzon.

A mi alkotmányunknak hármasszoros kamararendszere van. A főrendiház s a képviselőház mellett ott áll a harmadik: a lovassági laktanya. Ez az ultima ráció a politikai ügyek elintézésére. A mi társadalmunkban jelenleg nagy baj az, hogy a polgári társadalom siet majmolni a nagy uraknak a becsületről való felfogását, csak az alsóbb réteg és a munkásosztály maradt épen. Betört, tért hódított ez a majmolási szellem a kereskedőknél, a tudósoknál és a hivatalnokoknál. Ezek a majmolók vallhatják ugyan ezeknek a becsületét, de becsülésüket megnyerni sohasem fogják.

A párbaj képességért való küzdelem fogja el az egész társadalmat, nem tudjuk, sohasem, hogy hol kezdődik a párbajképesség. A párbajképesség egy kis klikktől függ. Szerintük az a párbajképes, akikkel ők párbajoznak s akkor párbajoznak, amikor nekik tetszik.

Mint már említettem, a lovagiassági ügyek szaporodásával emelkedett a szédelgők, a gazemberek száma; Papp Béla, Krivány, Korotnay

stb. becsületbírók voltak s ha gyalázatos bűnök ki nem tudódik, tovább is ítélkeztek volna afelett, ki a becsületes ember, ki nem. Ezeknek az uraknak a fejfájára bátran fel lehet írni: „Mehaltak becstelenül, de mindvégig lovagiasan”. Én pedig arra kérem önöket, ha egyszer én is kidőlök az élők sorából, ezt írassák fejfámra: „Nem volt sohasem lovagias, de mindvégig becsületes!”

Emiatt a debreceni szabadelőadás miatt előbb egyes debreceni újságok, majd a budapesti klerikális lapok éles rohamot intéztek Vázsonyi ellen. Hazaárulással vádolták meg és azzal, hogy megtagadja a magyarok történelmét, meggyalázza a történelmének hőseit. Előadásának Kinizsiről szóló részét ragadták ki és a „kultúrbestia” kifejezést nemzetgyalázásnak minősítették. *Vázsonyi* nyomban erélyesen tiltakozott előadásának hazug beállításai ellen. *Benedek János* képviselő, ki a debreceni előadáson jelen volt, elsőnek állott Vázsonyi mellé és a *Debrecen* című újságban szállott szembe a Vázsonyi ellen elhangzott ráfogásokkal.

Vázsonyi ekkor a következő táviratot küldte *Benedek János*hoz:

Benedek János úr, képviselő
Debrecen
 Központi bizottságokhoz
 az én nevem mellett azon
 kérdésről van beszéd hogy a
 part a becsületet által elfordítva
 zavarom ezeket. A becsületet helyesen
 használják ellenük. ^{azt is meg kell érteni}
 Válasz az országgyűlésnek az az írt
 a part, hogy hallgatok beszédemre.
 hogy a szerényen meggyőző és az
 meggyőzően jön meg az őle körül
 for Vázsonyi

Budapesten a reakciós elemek most elérkezettnek látták az időt, hogy Vázsonyi-
 nyiba végkép belefojtsák a szót. Felbujtották az egyetemi ifjúság egy részét is
 és gyalázó plakátokat ragasztottak ki Vázsonyi ellen az utcákon. A demokrata
 párt ugyancsak plakátokon Budapest polgárait sorakoztatta Vázsonyi mellé.
 A liberális sajtó „*Junker-roham*” „*Hajza Vázsonyi Vilmos ellen*” címmel szállt
 szembe a reakció támadásaival és utcai tüntetések zavarták fel Budapest nyu-
 galmát. Ezekkel a tüntetésekkel szemben erélyesen foglalt állást a demokrata
 párt. Szervezetei egyhangú határozatot hoztak, amely a hazug és vakmerő táma-
 dást éretlen felbujtásnak minősíti és felhívja Vázsonyit, hogy erre a gyáva meg-
 félemlítési kísérletre ügyet sem vetve, szolgálja tovább a népjogok ügyét, e mun-
 kájában bizalommal és ragaszkodással tart ki pártja mellette.

Majd leszámolunk

– 1902 január 29. –

A képviselőház január 29-iki ülésén *Hortoványi* József néppárti képviselő a költségvetési vita során éles célzással – bár *Vázsonyi* nevét nem említve – szóvá tette „a régi nemesi osztály ellen intézett támadást”. A Ház ülésének végén *Vázsonyi* szólásra jelentkezett. Az ülés e részének lefolyásáról a *Képviselőházi Napló* így számol be:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt képviselőház! (*Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*)

Az elnök (ismételten csenget): Csendet kérek!

Vázsonyi Vilmos: Arról értesültem, hogy távollétemben *Hortoványi* képviselő úr személyemben támadott meg. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Nem nevezett meg (*Zaj a baloldalon.*), azonban olyan szépen irt körül, hogy senki másra nem vonatkozhatott, amit mondott. (*Felkiáltások a baloldalon: Nem személyes kérdés!*) Bocsánatot kérek, eddig ennek a Háznak csak egy demokratapárti képviselője van. (*Zaj a baloldalon.*) Magamra kell ismernem, mint demokratapárti képviselőre. (*Nagy zaj a baloldalon.*)

Rakovszky István: Ne hallgassuk meg! (*Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk a szélsőbaloldalon. Helyre! Helyre!*)

Az elnök (csenget): Csendet kérek. Méltóztassanak helyükre menni. Körülállják az emelvényt és nem hallok semmit. Csendet kérek!

Vázsonyi Vilmos: Hogyha a képviselő úr kijelenti, hogy nem reám vonatkoznak szavai, egyszerű dolog, akkor nincs mit mondanom. Azt mondta a tisztelt képviselő úr: „Nem tudtuk eddig, mit akar az a párt, melynek egy képviselője itt a Házban megjelent, anélkül, hogy programját kifejtette volna stb., támadja a régi nemesi osztályt és ez az első eset, hogy annak emlékét, amelyre tisztelettel nézünk, a Király-utcából hozott sárral dobálják meg”. (*Felkiáltások a baloldalon: Igaza van!*) Persze, hogy önök igazat adnak; ez nem meglepő reám nézve. Tisztelt Képviselőház! Az első, amit ki kell jelentenem, az, hogy programúim nélkül nem jöttem e Házba. Programomat írásban elolvashatta a tisztelt képviselő úr is. (*Zaj a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Az utcán is!*) Az utcán is tapasztalhatja, aki hecceket csinál ellenem.

Rakovszky István: Megugrik!

Vázsonyi Vilmos: Nem szoktam! Hazudik, aki azt mondja, hogy megugrottam. (*Nagy zaj a baloldalon.*)

Az elnök: Ne tessék ilyen kifejezéseket használni! (*Felkiáltások a baloldalon: Rendre! Rendre!*) Már rendreutasítottam.

Vázsonyi Vilmos: Nem a képviselő urakra értettem. Bocsánatot kérek, volt a sajtónak egy része, amely azt írta, hogy megugrottam. Erre mondtam, hogy hazudik, nem pedig bármely képviselőtársamra.

Vázsonyi Vilmos: Bizonyítsa be, aki azt mondja, hogy megugrottam. Ki látta? Álljon elő és így mondja meg, ne pedig a sajtó útján. Tisztelt képviselőház! Programomat bárki elolvashatja: *Hortoványi* képviselő úrnak ingyen is átengedem. Hogy én a történelmi nemességét támadtam meg – olvassa bárki beszédemet, amelyet tartottam – nem való. Én a történelmi nemességről tisztelettel szóltam és a történelmi nemességnek tiszteletben tartását elismertem. (*Nagy zaj balfelől.*) Az új nemesek ellen szóltam, nem pedig a régi nemességet gyaláztam. Vissza

kell tehát utasítanom azt, mintha én a történelmi nemességet bármiképp gyaláztam volna. Ezt visszautasítom, mint olyant, mely nem alapszik azon, amit mondtam.

Rakovszky István: Mi van a kultúrbestiával?

Vázsonyi Vilmos: A kultúrbestia, úgy látszik, annyira tetszik a képviselő úrnak, hogy kívánja, hogy ismétljem.

Rakovszky István: Gyalázat ilyent mondani!

Vázsonyi Vilmos: Ez tiszta műfelháborodás, nagyon jól tudja azt mindenki. Ami pedig a Király-utcára vonatkozó allúziókat illeti, erre azt mondhatom, hogy a Király-utca van olyan jó utca, mint a Só-utca, amelyben a „Magyar Állam” szerkesztősége van s amely, úgy látszik, nem az attikai sóról van elnevezve. *(Zaj.)*

Rakovszky István szólalt fel most és újabb éles támadást intézett *Vázsonyi* ellen. A *Képviselőházi Napló* az ezután következő jelenetet így írja le:

Vázsonyi Vilmos: Én kérek szót személyes kérdésben. *(Hosszan, tartó nagy zaj.)*

Az elnök: Kérem a képviselő urakat, szíveskedjenek a helyükre menni!

Vázsonyi Vilmos: T Ház!

Lengyel Zoltán: Ne innen beszéljen! *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem kell ide! Menjen el inneni Zaj.)*

Vázsonyi Vilmos: Személyes megtámadtatás címén kérek szót. Egyszerűen visszautasítom a valótlan-ságot, amit *Rakovszky* képviselő úr mondott. *(Zajos felkiáltások a baloldalon: Ki vele!)* Nem igaz, hogy elbújtam volna, nem is fogok elbújni soha, majd leszámolunk! *(Zajos felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Ki vele! Népbolondító! Folyton-tartó nagy zaj és nyugtalanság.)*

Az elnök: Tisztelt Ház! Most már áttérhetünk az interpellációra. *(Nagy zaj. Elnök csenget.)* *Zboray Miklós* képviselő úr fog interpellálni. Méltóztassék meghallgatni az interpellációt. *(Folytonos nagy zaj.)* Míg a csend helyreáll, az ülést felfüggesztem!

Az izgalmas képviselőházi ülésnek hullámai ismét átcsaptak az utcára és a pártkörökbe. A demokrata pártszervezetek éles határozatban tiltakoztak a szólás-szabadságon és a képviselői személyi biztonságon ejtett sérelem ellen, mely *Vázsonyit* érte. A munkásosztály is határozatot hozott, hogy tömött sorban áll *Vázsonyi* mellett. A főváros népe pedig a legközelebbi vasárnapon, február 2-án, hatalmas népgyűlésen biztosította támogatásáról *Vázsonyit*.

Vázsonyit a képviselőháznak és az utcai klerikalizmusnak súlyos támadásai nem ingatták meg kötelességei teljesítésében. Országos politikai tevékenységével párhuzamosan erőteljesen folytatta azt a városházi működését, amellyel Budapest közgyűlését és tanácsát erősebb beruházási és városfejlesztő munkára készítette. Az e téren elért sikerei arra indították a kormányt, hogy *Vázsonyival* a főváros közgyűlésében is felvegye a harcot. *Szél Kálmán* belügyminiszter erre azt a módot találta megfelelőnek, hogy abban a leiratban, amellyel az 1902. évi városi költségvetést jóváhagyta, megrotta a fővárost, hogy pénzügyi gazdálkodása nem kielégítő és hogy városfejlesztő akciója túlzottan nagy igényeket támaszt. A belügyminiszter leirata így elsősorban a községi demokrata párt akciójának szólt, amely mind erősebben befolyásolta a főváros közönségének állásfoglalását.

Vázsonyi előbb a főváros közgyűlésén tiltakozott a belügyminiszter leirata ellen és követelte, hogy a kormány előbb revideáltassa a fővárosi törvényt és adja

meg a főváros pénzügyi önállóságát, majd pedig *a képviselőház március 6-án tartott ülésén* fejtette ki újból a belügyi tárca vitája során azt a programot, hogy Budapest miként lehet igazi nemzeti központ, miként teremthet mintaszerű önkormányzatot és miként létesíthet olyan szociálpolitikai intézményeket, amelyek a polgárság javát szolgálják. Ebben a beszédben fejtette ki ismételten Vázsonyi részben a pótdó-rendszer megszüntetésének szükségességét, részben a helyes üzemi-politika feltételeit, részben pedig a jelek-értékadó bevezetésének szükségességét.

A polgárság érdekeit szolgálta az a beszéd is, amelyet *a képviselőház 1902 május 3-án tartott ülésén* mondott, amikor a költségvetés vitájában a pénzügyi tárca tárgyalásánál szólalt fel. Ebben a beszédben követelte az egyenes adó reformját, az adóterhek arányosítását és mindennekfelett a tarthatatlan adókivetési rendszer megváltoztatását.

A közgyűlésen való szereplése és a képviselőházban elhangzott e szakszerű felszólalásai hamarosan értékelést és figyelmet szereztek Vázsonyinak, úgyhogy amikor *Széll Kálmán* újonclétszámjavaslata ellen tört ki a harc, *Vázsonyi* az ellenzéknek már nagyrábecsült katonája lett.

HARMADIK FEJEZET

A NEMZETI HADSEREGÉRT

1903 október 8-án több hónapos szünet után ült megint össze a képviselőház és azt a csendet, amely eddig a parlament működését jellemezte, mindjárt az első ülésen harcos hangulat váltotta fel. *Széll* Kálmán egész nyáron át a gazdasági kiegyezés érdekében tárgyalt Ausztriával, ámde azzal egyidejűleg nyilvánvaló lett, hogy Bécsben a katonai létszám emelését határozták el. *Vázsonyi* pályája azzal kezdődött, hogy 1889-ben mint joghallgató síkra szállt *Tisza* Kálmán véderőjavaslata ellen és most az újonclétszám emeléséről, valamint a póttartalékosok hosszabb szolgálatra való behívásáról szóló javaslattal szemben az elsők között megint *Vázsonyi* lépett sorompóba. A függetlenségi párt hangulatát is erősen a kormány ellen fordította az a tény, hogy a kormány tagjai távol maradtak *Kossuth* Lajos mauzóleumának alapkövetételének ünnepségétől, viszont az a körülmény, hogy *Apponyi* Albert gróf, mint a képviselőház elnöke, ott megjelent, arra mutatott, hogy *Apponyi* a katonai kérdésekben hajlandó az ellenzék törekvését támogatni. A parlamenti harc más ügy miatt is kiélesedett. Kolozsvárott Mátyás király szobrának leleplezése alkalmával a Gotterhalte-t játszották és *Nessy* Pál képviselő ellen, aki a zenekar játéka közben nem vette le a kalapját, mint tartalékos hadnagy ellen, katonai becsületügyi eljárást indítottak.

I.

A nemzetietlen szabadelvűség

– 1902 november 11. –

Széll Kálmán, mielőtt újoncjavaslatát napirendre tűzte volna, újabb indennitást kért, hogy ekként majdan költségvetési felhatalmazás révén nyerjen időt a katonai javaslatok tárgyalására. A képviselőházi indennitási vitában így a katonai kérdések domináltak. A küzdelem katonai kérdések ügyében a főváros közgyűlésén indult meg. *Vázsonyi* 1902 október 22-én indítványt terjesztett a közgyűlés elé, amelyben a póttartalékosok behívása ellen tiltakozott s a közgyűlésen kifejtette, hogy a javaslat évenként 12.000 munkáskezet fosztana meg a polgári munkától. Beszédében, amellyel indítványát megokolta, még a következőket mondta:

Vázsonyi Vilmos: Ezt a javaslatot nem látjuk indokolva semmiféle külső veszedelemmel, vagy a honvédelem szempontjával. Semmiféle bizalmas természetű közlések irányadók nem lehetnek, mert nem bizalmaskodással, hanem nyílt szóval kell egy szabad és alkotmányos országot kormányozni. Nem látjuk azt a szempontot, amely indokoltá tenné, hogy dolgozó polgároknak ilyen nagy számát kiragadják a társadalom köréből, különösen nem látjuk itt Budapesten. Gazdasági kérdéstről van szó és szabadság-kérdéstről, azoknak szerzett jogairól, akiket mint póttartalékosokat ma be akarnak hívni; alkotmányos kérdéstről, mert a véderőtörvény és az egész védrendszer módosításának megkerülésével kerülő utakon akarják becsempészni a törvényhozásba az újoncok létszámának felemelését, (*Úgy van! Úgy van!*) A közveszedelem, a hazaszereget, a honvédelem szempontja mindannyiunkra nézve döntő és irányadó lenne. De ne feledjük el, hogy a póttartalékosok mindannyian katonák, nyolcheti kiképzésben részesülnek és ha veszedelem volna ebben az országban, mindezek a póttartalékosok fegyverben fognak állani és fogják védeni a hazát, tehát az ország védelmének, a honvédelemnek szempontját emlegetni itt nem lehet. Igenis lehet szó ismét valami katonai rögeszmerőről, amelynek példáját láttuk a véderőjavaslatnál, a véderőmozgalomnál, amidőn akkor is úgy állították oda az önkéntesek kétévi szolgálati kötelezettségét, mintha azzal a hadsereget kellene megmenteni és mintha anélkül a hadseregnek szervezete omlanék össze.

Az indítvány aláírói elérkezettnek látják végre az időt arra, hogy annak a polgárságnak nevében, amelynek bizalmából itt ülnek, amely polgárság az élet gondjaival súlyosan küzd, felemeljék tiltakozó szavukat a további katonai követelésekkel szemben. Mert ha a polgárság mindent teljesíteni fog, amit a katonaság akar, akkor a polgárság küzdelmei csakhamar még súlyosabbak lesznek, mint ma, akkor a terhek alatt a városi polgárság és az egész országnak népessége le fog roskadni. Életünket és vérünket, ha megkívánja a haza érdeke, de semmit a generálisoknak kedvéért! (*Hosszantartó élénk éljenzés, helyeslés és taps.*)

A főváros állásfoglalása igen súlyos volt és nagy befolyást tett az indemnlási vitára is, amely közben *a képviselőházban folyt.* E vita során *Vázsonyi* az 1902 november 11-i ülésen így szólott:

Vázsonyi Vilmos T. Ház! (Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.) Közéletünknek egyik jellemző sajátosságuk az, hogy nyílt jelszavai mellett vannak politikai misztériumai is. Azt értem ez alatt, hogy vannak politikai misztériumok közéletünkben, hogy vannak olyan rejtett igazságok, amelyeket csak magunknak mondunk meg, amelyeket csak suttogunk s politikai közéletünkben annak, aki vezető államférfiú, sajnos, nemcsak nyílt akadályokkal, hanem titkos, misztériózus akadályokkal is meg kell küzdenie. Ebből következik azután az, hogy midőn egy kormány politikáját bírálgatjuk, az az aggodalom támad bennünk, hogy a kormányt támadva, nem ártunk-e ezzel az országnak! Akkor vetődik fel az a kérdés, mely fel vettetett a jelen alkalommal is, hogy a kormányt támadva, nem következnek-e rosszabb tényező a mai adott tényező után!

Nem vitatom el ennek a kormánynak nagy érdemeit, hogy akkor, amikor minden felfordult a parlamentben, amikor már a pártoknak gyűlése oly izzóvá vált, hogy mindenki aggódva nézte, hová fejlődnek a viszonyok, akkor igenis ez a kormány nagy kötelességet teljesített és feladatát jól oldotta meg, mert sikerült helyreállítania a parlamenti bé-

két. De. t. Ház, mások a béke helyreállításának feltételei és mások a politikai vezetések feltételei. Ott, ahol felforgatott, abnormis viszonyokat kell helyes mederbe visszaterelni, ott helye van a folytonos békítésnek, telve van a folytonos egyeztetésnek és kompromisszumoknak. De amikor ez a kibékülés megtörtént, akkor többé nem a kompromisszumoknak, nem az ezerféle apró csoportokban alakult, különböző színű kis zászlók alatt vonuló seregeknek kell a politikát vezetnie, – hanem kell, hogy legyen egy politikai egység, mert csak határozott irány eredményezheti azt, hogy halad a nemzet.

T. képviselőház! A miniszterelnök úr azokban a szomorú időkben, amikor a parlamenti állapotok teljesen felfordultak, azt a szerepet játszotta, amelyet a rokonszenves és nemes kedélyű férfiú játszik, aki a Dumas fils összes drámáiban megtalálható, akinek az a szerepe, hogy az összes szálakat kezében tartsa, az összes konfliktusokat megoldja, a csomókat megkösse és kibogozza, a szerelmespárokat összehozza, a perlekedő házaseleket kibékítse.

Ezt a feladatot a miniszterelnök úr abban a politikai drámában, amely az obstrukció alatt játszódott le, nagyon szépen oldotta meg és ezzel a hazának szolgálatot tett. De a Dumas fils darabjaiban az a nemes kedélyű férfiú, aki kibékíti a házaseleket, a kibékítés után nem szokott ott maradni éjszakára is, mert ezt megköszönnék. *(Derűlség.)*

Azt tartom, a kibékítés szerepének teljesítése után ennek a kormányának a hivatása máris betelt. Ma ugyanaz a kormány, mely a felforgatott viszonyok között, amely az obstrukció idején életszüksége volt az országnak, ma csak az akadály szerepét játssza a nemzeti haladás szempontjából. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Az akadály szerepét játssza azért, mert azt a nagy pártot, melyben annyi kiváló erő van, leköti; mert a legkülönbözőbb irányoknak kibontakozását meggátolja *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, mert győzzön bár a konzervatív, vagy győzzön a szabadelvű, vagy még haladottabb irányzat, azok, akik ezen irányzatoknak hívei, ebben a szabadelvű pártban külön-külön a maguk útján haladva, használhatnának az országnak, így pedig, együttesen barátságosan kezét fogva egymással, csak azért fognak kezét, hogy egyiknek se legyen szabad keze a maga politikájának és programjának szolgálatára. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! A politikai élet vezetésében a konfliktusoktól, a küzdelmek felidézésétől, a robbanásoktól félni nem kell. Ha szabad hasonlattal élnem, a légszusz-motor mi egyéb, mint a folytonos robbanások felhasználása hajtóerőre. A politikai életben is ezek a folytonos robbanások teszik a hajtóerőt, a konfliktusokból származnak az alkotások, mert mérkőzések nélkül nagy alkotások nem származhatnának soha. A kompromisszumok korszaka mindig a stagnációt jelenti, majd a stagnáció korszaka után a visszaesés következik. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Éppen azért, mert ez a kormány, mint átmeneti kabinet, akkor fényesen oldotta meg feladatát, ma tulajdonképpen önmaga is csodálkozva láthatja, mennyire megnőtt iránta ebben az országban az elégedetlenség és kérdezhetné, hogy tulajdonképpen azokért a szolgálatokért, amelyeket azon nehéz időkben teljesített, ez-e a hálás elismerés?

Azt tartom, t. Ház, hogy a mi politikai életünknek az előbb mondottakon kívül, hogy tudniillik vannak politikai misztériumaink, van még egy végzetes hibája. Az, hogy nálunk a vezető államférfiak mindaddig megmaradnak a porondon, míg csak onnan erőszakkal nem űzetnek el; hogy a mi politikánk nem mutathatja fel a Nyugat nagy

államférfiainak példái után azokat a férfiakat, akik, midőn már hazájuknak vagy vallott programjuknak használni nem képesek, félreállanak, mert csak azért tartják a kormány gyeplőjét kezükben, hogy elveiket és programjukat megvalósíthassák. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) T. Ház! Ott, a nyugati nagy kultúrállamokban, a szabadságnak és haladásnak nagy államaiban, találhatunk olyan férfiakat, mint Waldeck-Rousseau, aki egy nagy győzelem után leteszi a hatalmat, átadja utódjának, visszavonul és visszavonulása erőforrása lesz a nemzetének, mert az el nem koptatott, a le nem járt államférfiak válságos nagy időben a hazának támaszai, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) És ott van a másik felvilágosodott, a másik szabadelvű nagy államban, Angliában Salisbury lordnak példája, aki egy nagy győzelem, nagy, keserves kérdés elintézése után lemond és lemondása is nemzetének erőforrása, mert ő nem lesz bukott ember, hanem nemzetének pátriárkája, akire az összes pártok egyaránt tisztelettel tekintenek és akinek tanácsát válságos és nehéz pillanatokban meghallgatja az egész angol nemzet.

T. Ház! Nekünk ilyen példáink nincsenek. Minálunk az államférfiak utolsó lehetőségig ragaszkodnak a hatalomhoz és egyik sem távozik önként, hanem mindegyik kényszerítettet a távozásra. Ez a nemzet szempontjából és ezen államférfiak egyéni szempontjából is egyaránt végzetes hatású, (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Mert íme mit látunk, t. Ház! Azt, hogy felvetik hazafias ellenzéki férfiak is azt a kérdést, hogy ki fog következni a miniszterelnök után! Elkoptatnak mindenkit, mindenki csak erőszakkal távolítható el a miniszteri székből. Ez arra vezet, hogy nagy, nehéz és válságos pillanatokban a nemzet nem tudja, hogy hol találja meg a vezető államférfiakat. Nyugatnak nagy államaiban, ahol nem látszat-alkotmányosság, hanem igazi alkotmányosság van, a lelépő államférfiak nem kerülnek bele a politikai kriptába, ott van számukra feltámadás. Nálunk a bukott, penzionált miniszterek számára nincs feltámadás, nálunk a halottak igazán nem térnek vissza, nálunk az eltávozott, penzionált államférfiak, ha nagyok voltak, hasonlítanak a kiégett tűzhányóhoz, melynek kráterébe a játszadozó gyermekek kavicsokat hajigálnak, a kisebbek pedig hasonlítanak a kiégett tájékpárhoz, amely belekerül a gyűjteménybe, de abból nem pipál többé soha senki. (*Derűltég.*)

Ugron Gábor: Szépen ki vannak szíva!

Vázsonyi Vilmos: Felmerült a sajtóban, de beszélgetésekben is – és ezek néha döntőbb befolyással vannak politikai életünkre, mint a szónoklatok, – felmerült – amint már említettem – az az aggodalom, vajjon nem a vízözön következik-e a kormány bukása után és nem veszedelmes-e ezt a kormányt támadni és megsebezni; felmerült a félelem, hogy nem alakul-e meg majd a konzervatív párt, nem alakul-e meg a konzervatív kabinet ezen kormány bukása után? Hát én azt mondom, hogy az ország érdekében és az eszmék tisztázásának szempontjából igenis az volna a helyes, ha ebben a Házban, amelyben, sajnálattal látom, konzervatív többség van, igenis megalakulna a konzervatív párt és a konzervatív minisztérium. Még mindig helyesebb volna, mint az igazi szabadelvű erőknél leköttése ott a nagy szabadelvű pártban.

És méltóztassék megengedni, hogy rámutassak egy másik jelenségre, rámutassak a magyar szabadelvűségnek egy nagy veszedelmére, 1848-ig a rendi korszakban a szabadelvűség nemcsak a társadalmi szabadelvűséget jelentette, nemcsak a társadalmi, nemcsak az egyházpoli-

tikai reformokért való küzdelmeket jelentette, hanem jelentette egyúttal a bécsi túlkapások ellen való küzdelmet, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) A negyvenes esztendőök reformkorszakának vezérlő alakjai nemcsak a vegyesházassági konfliktust intézték el az 1844:111. törvénycikkkel, hanem 1840-ben, 1844-ben egyúttal törvényt hoztak a magyar nyelvről és az egész ország közvéleményében megérlelődött az a köztudat, hogy a szabadelvűség és a nemzeti eszme egy, hogy a szabadelvűség és az alkotmányjogok védelme egy, hogy a szabadelvűség és a harc a bécsi túlkapások, a politikai misztériumok ellen egy. Ennek volt köszönhető, hogy a vármegyéknek nagy többsége a rendi táblán a szabadelvű párt-hoz tartozott és csak csekély töredék volt az a megyék és a városok követői közül, akik aulikus politikát folytattak, társadalmilag reakcionáriusok voltak és a bécsi udvari politikának szolgálói itt az országban.

De ebben a régi korszakban láttunk még egyebet is. Láttuk azt, hogy a dikasztériumok korszakában a rendi táblában megvolt a nemzeti erő, megvolt a parlamentarizmus nélkül is a parlamenti függetlenségnek érzete és megvolt az utasítások révén az, ami ma hiányzik, a szoros összeköttetés a politikai nemzet közvéleményével, mert ott a megyegyűléseken megvitattak minden aktuális kérdést és szoros kapcsolat volt a rendi tábla és az akkori politikai nemzet között. Láttuk azt, hogy e rendi tábla vezérférfiáiban megvolt mindig az akarat nemcsak a szabadelvűség követelményeinek a kivívására, nemcsak a szabadelvű egyházpolitikára, hanem e nemzeti jogok védelmére is a bécsi túlkapások ellen. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) És ez a rendi korszak, valahányszor Bécsből követelésekkel jöttek, mindig felvetette a kérdést, hogy mit kap ezért a nemzet? Ingyen nem adtak akkor áldozatokat, ingyen nem adtak akkor újoncokat, ingyen nem emelték volna fel a civilistát, hanem mindig megkérdezték, hogy mit kap ezekért az áldozatokért a nemzet? (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Egy példát hozok fel csak. Íme ott van a negyvenes évek törvényei között az 1840:11. törvénycikk. 38.000 újonec megajánlásáról volt csak szó ebben a törvénycikkben, de mennyi kikötés van az újonecjutalék megajánlása mellett és a törvény végén ott van az a követelés, amelyet megvalósítanunk még ma sem sikerült, hogy „ő felsége szíven fogja viselni azt, hogy a magyar sor- és véghelyi ezredek tisztjei, következképpen a stabalisok is, született magyarok legyenek”. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Így szavaztak meg újoncokat akkor, ma pedig minden rekompenciáció nélkül a legsúlyosabb áldozatokat követelik a nemzettől, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ebben nemcsak az országnak veszedelmét látom, látom nemcsak az országnak súlyos megterhelését, hanem veszedelmét látom a magyar szabadelvűségnek is, mert 1867 óta minden népszerűtlen, minden a nemzet előtt gyűlöletes bécsi követelés a szabadelvűség címe, a szabadelvűség lobogója alatt hajtatott végre és én, mint az organizált szabadelvűségnek, a demokráciának híve, aggódom ezt. Mert nem kell-e a magyar népnek meggyűlölnie a szabadelvűséget, hogyha a szabadelvűség lobogója alatt követelik tőle egyre ezeket a nemzetellenes áldozatokat? (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ezért én a szabadelvűség szempontjából, amelyet eddig is csak az mentett meg a csódtól, hogy voltak függetlenségi alapon álló szabadelvűek is, akik megmentették a magyar szabadelvűséget a katasztrófától az egyházpolitika idején is, a szabadelvűség és a demokratikus haladás

megóvására szükségesnek látom, hogy hadd alakuljon csak meg a konzervatív párt. Az igazi szabadelvűek pedig térjenek vissza a negyvenes évek reformkorszakához .s az abban szereplő vezéralakok tiszta hagyományaihoz. Karolják fel az önálló vámterületet, amely nemzeti termelésünk önálló szervezésének, amely igazi polgárságunk kialakulásának alapfeltétele. Legyenek igazán szabadelvűek a társadalmi és egyúttal a nemzeti követelések érvényesítésében is. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* A szabadelvűség címe alatt folytatni ezt a politikát, folytatni azt az aulikus politikát, amelyet 1848 előtt a dikasztériumok folytattak és amellyel szemben akkor az egész rendi tábla óriási többséggel állást foglalt, ez annyit tesz, mint megásni a szabadelvűség sírját Magyarországon is, elbuktatni a szabadelvűséget Magyarországon is, amint elbukott Ausztriában, amint elbukott Belgiumban és fájdalom, a bukás szélén áll az egész kontinensen. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A kormány működésének mérlegét megállapítva, már voltam bátor rámutatni arra, hogy igenis el kell ismerni, hogy e kormánynak nagy érdeme az obstrukciónak leszerelése, nagy érdeme a tiszta választások vezetése és azon törekvése, hogy a közigazgatást lehetőleg purifikálni igyekezett. De ez még nem szabadelvű programút. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A közigazgatás és a választások tisztasága a politikai becsületnek kérdése *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.);* ez éppen úgy lehetne egy becsületes konzervatív vagy egy becsületes klerikális kormánynak is a programja, mert egy becsületes klerikális kormány is kénytelen tisztán vezetni a választásokat, tartozik tisztán vezetni a közigazgatást. *(Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* Ez tehát nem szabadelvű Program. Hol van már most a szabadelvű program? Biz azt nem látjuk sehol! De látjuk azt, hogy ez a kormány a nemzet jogainak megvédésében éppen olyan gyenge, de talán még gyengébb is, mint aminő az előbbeni volt. *(Ellenmondások a jobboldalon.)* Látjuk, hogy ez a kormány régebbi nagy népszerűségére támaszkodva, támaszkodva a miniszterelnök úr nagy egyéni szeretetreméltóságára, ami kétségtelenül varázshatású, a kvóta felemelését olyan könnyen vitte keresztül, ahogyan az az előző kormánynak csak nagyon nehezen sikerült volna. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Látjuk azt, hogy ez a kormány nem képes dülőre vinni a kiegyezés kérdését *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* és ott vagyunk, hogy ma elérhetetlen ideálnak állítják oda a kiüldözött Bánffy-kiegyezést.

Íme, tehát látjuk, hogy ez a Bánffy-féle kiegyezés az új rendszer halhatatlan kormányának ideálja és imádsága, hogy ez a kiegyezés legyen legalább elérhető, legalább ez legyen megmenthető az ország számára. Látjuk, hogy e kormány nem akarja, vagy nem képes megcsinálni az önálló vámterületet. E tekintetben azonban bővebb fejtegetésekbe nem bocsátkozom, hanem egyszerűen csatlakozom azon állásponthez, amelyet a függetlenségi és a 48-as párt szónokai bővebben kifejtettek. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Látjuk, hogy e kormány gyengébb a Kossuth-ügyben, mint voltak elődei. *(Ellenmondások a jobboldalon. Felkiáltások balról: Úgy van!)* Igenis, gyengébb, mert hivatkozom boldog emlékü Tisza Kálmánra, aki a Kossuth javára megígérte a honossági törvénynek revízióját és ezért megbukott . . .

László Mihály: Nem azért bukott meg, hanem a katonai javaslatok miatt!

Vázsonyi Vilmos:... Megbukott egyébert is, de legalább megígérte ennek a törvénynek a revízióját, itt pedig hallottuk a t. miniszterelnök úrtól azt a teóriát, hogy a királyi kormány elnöke nem mehet el Kossuth mauzóleumához, mert Kossuth az összeférhetlenségi tant vallotta. Azonban nem azért nem mehet el, hanem azért, mert mindenki attól fél, hogy az a kripta számára is a kegyvesztettségnek kriptája lesz. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Láttuk azt, hogy mindezeknek betetőzéséül a kormány meglepi az országot két kedves ajándékkal: az egyik a civillista felemelése, a másik az új katonai javaslat, illetőleg az újoncok létszámának felemelése. Már említettem, hogy a miniszterelnök úr egyéni szeretetreméltósága még a leghevesebb ellenzékét is lekötötte az országban, mert a t. miniszterelnök úrról elmondhatjuk azt, amit nem lehetett elmondani sem Bismarckról, sem Gambettáról, sem Cavourról, sem Salisburyról, sem Gladstoneról, kiknek példáját Mezőssy Béla t. képviselőtársam ékes beszédében felidézte. Ezekről nem lehetett azt elmondani, ami pedig joggal áll a miniszterelnök úrra, hogy ő a legkedvesebb államférfia egész Európának. Ez az egyéni szeretetreméltóság volt az, amely eddig lekötötte az erőket, de ha megvizsgáljuk a helyzetet igazában, miféle haladással állunk szemben az előző kormánnyal szembeni Azt találjuk, hogy az előző kormány szervezte a maga pártját, de nem szervezte az országot; kormányozta a maga pártját, de nem kormányozta az országot. Ez a kormány pedig tovább ment egy lépéssel. Kormányozni akarja most már nemcsak pártját, hanem a parlamentet is, de nem kormányozza az országot. Ezért láttuk azt, t. Ház, hogy amint idebent a parlamenti béke helyreállott, ezzel párhuzamosan odakint az országban minden darabokra esett, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Odakint az országban egymással ádáz gyűlölettel állnak szemben a különböző osztályok és felekezetek; odakünn minden darabokra esik és folyik az izgatás minden irányban, folyik a bellum omnium contra omnes, míg idebent rátértünk a békés parlamenti élet virányaira.

Ami a civillista felemelését illeti, erről az egész képviselőház előtt ismeretes mai közgazdasági viszonyok között, azt hiszem, nem lehet komolyan beszélni, lehet megszavazni a civillista felemelését, de ezt komolyan megokolni nem lehet. Nemcsak azért, amit felhoztak a függetlenségi párt t. szónokai, hogy nincs magyar udvartartás; nemcsak azért, mert ha volna is magyar udvartartásunk, az ország mai közgazdasági helyzetében akkor sem lehetne indokolni azt, hogy felemeljük a civillistát.

Én, t. Ház, csatlakozom azon t. előttem szólók véleményéhez, akik panaszosan emlíették fel és mint jogos követelést hangoztatták, hogy a korona kell, hogy a nemzeti erő forrása legyen.

Midőn Lieber amerikai köz jogász felállította azt a tételt, hogy az angol király – intézmény: akkor ezt mint valami új dolgot kolportálták, bedig bent van ez a tan már régen a magyar közjogban, mert a szent korona tagjainak elmélete mit jelent egyebet, mint azt, hogy a magyar király intézmény, hogy az az alkotmánynak egyik alkotórésze, az alkotmánynak egy darabja, tehát kell, hogy a magyar nemzeti erőnek forrása legyen. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

És ma, midőn az osztályoknak harca készül, ma a királyi hatalomnak még egy másik rendeltetése is kell, hogy legyen. Ez a másik rendeltetése az, hogy az osztályok harcában a királyi hatalom legyen a ki-egyenlítő, az egyenlő igazságok osztója. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Hiszen a korona nem tartozik osztályhoz. Hogyne ismerhetné tehát fel

minden osztálynak igazát! És ez sem idegen álom. A demokratikus királynak – habár mosolyognak is talán ezen az elnevezésen, – vagy a népkirályságnak az eszméje nem Lassalle álma volt, aki a „Sociales Königsthumról” álmódott, nem Nauman páteré, aki a „Demokratisches Kaiserthumról” irt könyvet. Ez megvolt már a XVIII. században élt magyar radikális íróinknak tanaiban, mert II. Lipót alatt mindazok, kik radikális irányban működtek, akik radikális munkákat írtak, a leg-hívebb royalisták voltak. Martinovics apát és társai, Hajnóczy József, voltak a király politikájának leghívebb támaszai. Hiszen Martinovics meghitt embere volt II. Lipótnak, meghitt embere és tanácsadója volt neki, akit titkos küldetésekkel is bízott meg.

Igenis, ezeknek a magyar demokratáknak irataiban megtalálható már a demokratikus királyságnak eszméje; Hajnóczy József egy munkájában, amelyet „De subsidiis” címen az ország adóiról irt, kimondta azt az abban a korban érthető tételt, hogy az elnyomott néprétegeknek ma, – azt a korszakot értve – nincs más védelmezője, csak a király. Csak akkor lettek ők antidinasztikus politikusok, akik addig hű royalisták voltak, s akik nemzeti irányban sem estek kifogás alá, amidőn Ferenc császár reakcionárius politikája megfosztotta őket attól az álomtól, hogy igenis lehetséges a demokratikus királyság. Én, t. Ház, azt tartom, hogy ami már ezen uralkodó dinasztia egyes tagjainál hazafias tanácsadóknak sikerült; ha sikerült II. Lipótot – bár, fájdalom, rövid ideig uralkodott- rábírní arra, hogy nemcsak alkotmányosan, hanem azon kor szelleme szerint, demokratikusan uralkodjék: azt tartom, t. Ház, hogy ez ma sem lehetetlen, csak meg kell, hogy legyen hozzá az erő; meg kell hozzá az akarat és a bátorság. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Az „udvar” szó, t. Ház, a magyar etimológia szerint nem zárkózottságot jelent; az „udvar” szó nyíltságot jelent. (*Helyeslés a szélsőhaloldalon.*) Nyílt helyet jelent az, ahonnan meg lehet látni a nép bajait, keserveit; nyílt helyet, ahol nincsenek titkok és suttoágások; ahova beláthat a nép. (*Helyeslés és tetszés a szélsőbaloldalon.*) Ennek a nyílt udvarnak megteremtése, t. Ház, ez volna egy igazán nemzeti politikusnak legszebb feladata és legszebb hivatása. Ha ez megtörténék, ha erre látnánk jelenségeket, akkor a civillista felemelése a súlyos gazdasági helyzet mellett sem volna kétséges, sőt – paradoxont mondok – ha ez így volna, akkor a civillista felemelésének kérdése nem is kerülhetne ide, mert a király ismerné az ország közgazdasági helyzetét és nem emelhetné azt. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ami, t. Ház, a hadügyi követeléseket illeti, ezekre nézve csak arra utalok, hogy csodálatos ellentétet látok az újoncok létszámának felemelését célzó törvényjavaslat és azon javaslat között, amely a kivándorlás szabályozásáról és részben megakadályozásáról szól. T. Ház! Ha a kormány látja azt, hogy a nép oly rossz gazdasági helyzetben van, hogy az étellel oly nehéz harcot kell vívnia, hogy a haza földjén immár csak erős rendszabályokkal lehet megtartani; ha a kormány azon véleményben van, hogy a nemzeti termeléshez itt minden ember szükséges, és másfelől egy törvényjavaslatot nyújt be, amely közel 40.000 embert fog állandóan elvonni a nemzeti munkától: hogyan lehet ezek között az összefüggést megérteni? Hiszen az a 40.000 ember, akiket be fognak dugni a kaszárnyába, mindmegannyi kivándorló, mert kivándorolnak Magyarországból egy idegen országba: a kaszárnyába (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), amelynek külön törvénye, külön jogrendje van. Ez mind kivándorol, mert a termelésben, a nemzeti munkában részt nem

vehet. De még nagyobb kár ez gazdasági szempontból, mintha Amerikába vándoroltak volna ki; mert az Amerikába kivándorló pénzt küld haza a családja tagjainak (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), a kaszárnyába pedig a családtagoknak kell pénzt beküldeniök. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Nem értem tehát a kormány politikáját, amely egyfelől nyíltan bevallja, hogy a nemzeti termeléshez minden emberre szükség van; amely nyíltan bevallja azt, hogy itt olyan származás helyzetben élünk már, hogy a magyarokat fülüknél fogva kell visszaráncigálni a határról, hogy az édes hazát el ne hagyják: másfelől pedig a kaszárnyába akar bedugdosni 40.000 embert és mérhetetlenül felemeli a nemzet terheit.

Hát, t. Ház, rámutattam már arra, hogy a régi rendi országgyűlésen megtették, de remélem, most ezen is, legalább ezen oldalról, meg fogják kérdezni a kormányt, hogy miért adjuk ezeket az áldozatokat, miért annak a hadseregnek, amely a maga belső jogrendjében nem akar a nemzethez alkalmazkodni, annak a hadseregnek, amely a maga hároméves szolgálati idejével ma is túlon túl felemészteti a nemzetnek erejét! Miért? Hiszen én a miniszterelnök úr korszakában nemzeti engedményről egyről sem tudok. Ha legalább tíz szobrocskát kaptunk volna ismét – mert az előző korszaknak megvolt legalább ez a nemzeti vívmánya – ha legalább újabb tíz szobrocskát kaptunk volna. De ezt sem kaptuk. Nem értem tehát, miért, minő jogon, milyen indokolással követelhetik ismét – mikor elismerik, hogy a nemzet súlyos, válságos gazdasági helyzetben van – ezeket az áldozatokat?

Itt van még egy másik kérdés, amely megokolja, hogy bizalmatlan vagyok a kormány iránt, különösen mint városi kerület képviselője. Itt az adóreform kérdés. A t. pénzügyminiszter úr, valahányszor az adóreform kérdésében felszólalt, mindig más és más álláspontot vallott. Én élénken emlékszem arra az időre, – mert szerencsém és kötelességem volt ezekről a dolgokról írni, – midőn a t. pénzügyminiszter úr vagy négy esztendővel ezelőtt teljes egészében kifejtette az egyenes adók reformjának programját. Nem volt ugyan az a dolog cseppet sem új» mert tisztán az 1898. évi osztrák adóreformnak valósággá és törvénynyé váló hü átültetése, illetőleg nem is hü átültetése, hanem rossz átültetése, az adózók szempontjából megrosszabbítása volt. Elmondta akkor a t. pénzügyminiszter úr, hogy kontingentálni fogják az egyeneskereseti adók mennyiségét, azután reparticio útján ki fogják osztani az egyes vidékekre. Szóval méltóztassék elolvasni az 1898-iki osztrák adótörvényeket; azt mondta el a t. pénzügyminiszter úr, ami abban meg van valósítva, azzal a különbséggel, hogy a létminimumot feleannyiba* vette fel, mint felvette az osztrák, annak jeléül, hogy a magyar félakóra összegből is élélhet, mint az osztrák. Már most évről-évre újabb és újabb akadályokat gördített a t. pénzügyminiszter úr maga elé, hogy ezt a reformot megvalósítsa. Mert teljesen készen lévén a reformnak koncepciójával és gondolatával – at. Ház nagy helyesléssel fogadta fejtegetéseit – csak önmaga gördíthetett maga elé akadályokat, hogy eddig a reformot meg nem valósíthatta. Én tehát az adóreform elhalasztása, miatt is bizalmatlan vagyok a kormány iránt, mert az adóreform elhalasztása a városok lakosságának súlyos kár, kétszeres kár. a mai válságos gazdasági helyzetben.

De nem lehetek a kormány iránt bizalommal azért sem, mert bár ideje volt reá, a választói reform kérdésében sem haladt egy lépéssel sem előre. Az általános választói jog indokolására Holló Lajos t. képviselő

selőtársam felhozta a nemzet szervezésének szükségességét, felhozta azt, hogy a nemzet nincsen megszervezve addig, míg annak bármiféle része lehet, amely ki van zárva az alkotmányos jogok gyakorlatából. Én az általános választói jog jogosultságát nemcsak abban látom és nemcsak ebben a közkeletű jelszóban, hogy aki jó katonának jó szavazónak is; nemcsak abban az állításban látom, hogy hisz ha mindenki fizet adót, fogyasztási adó képében; hanem igenis az általános választói jogot követelem a társadalmi munka cenzusa alapján.

A társadalmi munka elméletének alapján követelem az általános választói jogot! De a t. miniszterelnök úr ezt nem adja meg, ugrásnak a sötétbe nevezi azt, amit már Európa nagy kultúrállamai mind megvalósítottak; ugrásnak a sötétben nevezi azt, ami már kuriális formában megvan Ausztriában is úgy, hogy mi Ausztria mögött állunk választói jogunk tekintetében, és hogy választói cenzusunk ridegsége tekintetében mi vagyunk az utolsók, úgy hogy azt a mondást, hogy „Austria erit in orbe ultima”, most a választói jogban oda változtathatjuk, hogy „Hungaria est in orbe ultima”, mert a mi választójogunk a legszűkebb és legridegebb. Ily körülmények közt beszél a miniszterelnök úr ugrásról a sötétbe, és bár elődje is tekintélyes anyagot gyűjtött össze a választói jog reformjáról, ennek a reformnak a megvalósítására komoly lépést nem tett.

Röviden rá akarok még mutatni arra, hogy e kormány alatt a szociális törvényhozás is megakadt, megakadt már boldog emlékű Baross Gábor óta. Az a törvényjavaslat például, amelyet a kereskedelemügyi miniszter úr elődje elkészített, a kereskedelmi alkalmazottak és magánhivatalnokok jogviszonyairól, s amely, azt hiszem, a volt államtitkárnak, t. képviselőtársamnak legsajátabb alkotása volt, ez a törvényjavaslat is elakadt; nem hallunk róla semmit, pedig égető szükség van arra.

Barta Ödön: Szükségesebb a civillista!

Vázsonyi Vilmos: Mindenesetre égetőbben szükségesebb a civillistánál. Méltóztatnak tudni, hogy ma a kereskedelmi alkalmazottak és magánhivatalnokok, akik egyes gazdag cégek érdekében töltik el egész életüket becsületes munkával, amikor a hosszú munkában eltöltött élet végén állnak, kapnak háromhavi, vagy hatheti kielégítést, felmondási időt. Ez azután az egész. És méltóztatnak tudni, hogy ezt a csekély hatheti, vagy háromhavi felmondási időt is kapzsi emberek a gyakorlatban megszüntetik, mert szerződésben kikötik maguknak, hogy kevesebb a felmondási idő, vagy hogy egyáltalán nincs felmondási idő. És kiderül, hogy az a bizonyos közgazdasági szabadelvűség, amely a szerződési szabadság alapján áll, mennyire helytelen; mert igenis a felmondási időt olyannak kellett volna deklarálni, amely megváltozhatatlan, amelyben mint minimumon a felek egyezkedése sem változtathat. Ily körülmények közt, t. Ház, ennek a nagyszámú osztálynak érdekeiről, nem tudom, kinek való koncesszióképen a kormány megfelelnek és erről a javaslatról nem hallunk semmit.

Nem hallunk a szociálpolitikai javaslatok folytatásáról, amelyeket még Baross Gábor inaugurált. A balesetek elleni biztosítás ma a Kúria emberséges praxisa folytán, nem annyira a munkások, mint a munkaadók érdeke, mert a Kúria a szavatosságot szigorúan, igazi emberiességgel és valódi szociális igazságossággal állapította meg, úgy hogy nem a munkások gyűlése kéri a baleset-biztosítást, de kérik a munkaadók, hogy a perektől szabaduljanak és a szavatosság könnyebb formáját állapítsák meg a maguk számára.

Ezeken kívül, még mint a főváros egyik kerületének képviselője is a legnagyobb okom van arra, hogy a kormány iránt bizalmatlan legyek. Mert, t. Ház, méltóztatnak tudni azt, hogy a főváros súlyos pénzügyi helyzetben van. Méltóztatnak tudni, hogy háztartásának egyensúlya megbillent. Dacára annak, hogy a kormány nagyon jól tudja, hogy a főváros képtelen ilyen körülmények között a pénzügyi egyensúlyt fenntartani, de különösen képtelen szociális hivatását, melyet mint fővárosnak kell teljesíteni, betöltenie, a kormány részéről semmi sem történik, mi arról tanúskodnék, hogy volna benne egy szikrányi jóakarát is a főváros iránt. Ezt nem is csodálom, t. Ház, mert hiszen eddig a főváros és minden kormány között egy meg nem írott vérszerződés létezett, mely abban állott, hogy a főváros tartozik a kormánynak hű voksokat szállítani, a kormány pedig ezért fehér lapot ad a város urainak, hogy ők kormányozzák maguknak a várost úgy, ahogy kedvük tartja. Ez a viszony most ugyan egy kissé felbomlott, mert a főváros a miniszterelnök úrnak neheztelését vontta magára a Kossuth-szobor ügyében hozott határozatával ...

Széll Kálmán miniszterelnök: Eszemben sem volt.

Vázsonyi Vilmos: ... és neheztelését a póttartalékosok behívásáról szóló törvényjavaslat ügyében hozott határozatával is.

Széll Kálmán miniszterelnök: Eszemben sem volt.

Vázsonyi Vilmos: Azt mondotta a t. miniszterelnök úr, hogy nem neheztel a fővárosra a Kossuth-szobor ügyében hozott határozata miatt, nem neheztel a póttartalékosok ügyében hozott határozatáért sem.

Hát, t. Ház, ami a Kossuth-szobor kérdését illeti, kijelenthetem, hogy igenis – s én nagyon jól tudhatok erről, mert magam voltam az indítványozó – a miniszterelnök úr egyenesen mit sem tesz arra nézve, hogy a Kossuth-szobor felállításának ügye odabenn elodáztassék; de igenis történtek kísérletek olyanok részéről, akik igen jó emberei a t. miniszterelnök úrnak ...

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem áll!

Vázsonyi Vilmos: . . . bár kijelentették, hogy megbízás nélkül teszik . . .

Széll Kálmán miniszterelnök: Semmi késleltető lépésről nem tudok! Nem áll! (Egy hang a szélsőbaloldalon: *Meg kellene csinálni! Nem késleltetni! Mozgás a középben.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Hiszen nem én csinálom! (Zaj, *Halljuk! Halljuk!*)

Vázsonyi Vilmos: Ebben a kérdésben, a Kossuth-kérdésben, a fővárosról azt hiszem, most már ezen az oldalon is elismerik, hogy magatartása hazafias, korrekt és kifogástalan és a fővárost szemrehányás és vád nem érheti; azt hiszem, ezen az oldalon is elismerik, hogy azt a vádat, amelynek az lehetett a látszata, mintha ez a főváros kozmopolita főváros volna, éppen a Kossuth-ünnep fényesen megcáfolta, midőn az egész főváros nemzeti színbe öltözött és lelkesen ünnepelt.

A fővárosról szólva és a Kossuth-kérdésről, azt kérdezem a t. miniszterelnök úrtól, hogy ha van mentsége arra, hogy az összeférhetlentégi tannal előhozakodják, van mentsége arra, hogy a Kossuth-mauzóleumnál nem jelent meg, – mert szerinte a kir. kormánynak az a kötelessége, hogy ne koszorúzzon, a házelnöknek pedig az a kötelessége, hogy koszorúzzon, és az egész topografikus kérdés, aki fent van, az koszorúz, és aki azon székből ül, az nem koszorúz, ha az összeférhetlentégi tannal lehet kendőzni a helyzetet; azt kérdem: mivel lehetne ken-

dőzni, menteni azt, hogy felépült ez a fényes palota, mint a nemzeti szuverenitásunknak csarnoka, és nincs meg e palota előtt első felelős, független miniszterelnökünknek, Batthyány Lajosnak szobra! Mivel lehet indokolni azt, hogy a nemzet költségén nincs meg még az első vértanú miniszterelnöknek a szobra, mivel lehet indokolni, hogy az előző kormányok alatt is bizonyos befolyások következtében az az indítvány, melyet még boldog emlékezetű Atzél Béla báró tett a Batthyány Lajos szobrára a fővárosnál, szintén teljesen elkallódott? Tán Batthyány is összeférhetlenségi tanokat hirdetett? Batthyány royalista volt utolsó lehetéig, azt a politikát hirdette nehéz viszonyok közt, melyet Deáknak sikerült megvalósítani, neki vértanúvá kellett válnia azért, amiért Deák a haza bölcse lett. Batthyány azt mondta utolsó levelében, hogy a törvény és a király esküje volt az ő szabályozója, royalista volt utolsó csepp véréig. Hát, ha a Kossuth-kérdésben lehet félreértés, miért nem ragadta meg a miniszterelnök úr az alkalmat arra, hogy Batthyány szobrának felállításával engesztelje meg azokat, akik nem hiszik el azt, hogy *őszinte volna a miniszterelnök* úr álláspontja a Kossuth-kérdésben. *Ez a parlament* csonka addig, míg a vértanú miniszterelnök akár képben, akár szoborban meg nem örökíttetik. Első köriratában gróf Batthyány Lajos nemzeti miniszterelnöknek nevezte magát, nem királynak, a király minisztere volt, de tudta, hogy ez állásában nemzetét kell szolgálnia. És mert nem látom a kormány politikájában, hogy Batthyány politikáját követné, nem látom a kormány elnökében a nemzeti miniszterelnökségre való törekvést, nem szavazom meg a törvényjavaslatot. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

II-

A Gréven-húszárok

– 1902. november 25. –

Az a katonai becsületügyi eljárás, amelyet *Nessy Pál* ellenzéki képviselő ellen azon a címen indítottak, hogy Kolozsvárott a Mátyás-szobor leleplezésénél, a Gotterhalte alatt nem vette le a kalapját, az ellenzék felfogása szerint *Nessy* mentelmi jogának megsértése volt. A képviselőház mentelmi bizottságának szabadelpárti többsége azonban nem helyezkedett erre az álláspontra és így a mentelmi ügy tárgyalása során fejtette ki *Vázsonyi* a mentelmi jog egész szellemét és a képviselő függetlenségének elvét. A beszéd a Ház november 25-i ülésén hangzott el.

Vázsonyi Vilmos: T. Ház! Ez az ügy közjogi és politikai kérdés és e közjogi és politikai kérdésben a kabinet véleményéért helyt áll először az igazságügyminiszter úr, aki európai hírű váltójogász és a perrendtartásnak egész Európa tudományos világa előtt koszorúzott művelője; helyt áll másfelől a honvédelmi miniszter úr, a nagymultu katoná, akit azonban közjogi és politikai kérdésben a kabinet véleményének kifejezésére hivatottnak nem tarthatok, *(Úgy van! a baloldalon.)*

Ami az igazságügyminiszter úr fejtegetéseiben téves, azt én az ő kiváló talentumára, tudniillik kiváló kodifikátori talentumára vezetem vissza. A kodifikátorok kezdettől fogva abban a hibában leledzettek, Justiniánustól kezdve egészen az igazságügyminiszter úrig, hogy ők a zárt jogrendszereknek, a befejezett jogrendszereknek hívei; a szokásjog iránt érzékük nincs; azt hiszik, hogy ha ők egy kódexet megalkották,

abban az életnek minden esete szabályozva van. A szokásjognak hatálya, erejét a kodifikátorok egyáltalában nem igen hajlandók elismerni. A t. igazságügyminiszter úr, kiben hivatott kodifikátort tisztelünk, éppen ezért kevés érzéket tanúsít fejtegetéseiben a mentelmi jog iránt, amely eminenter szokásjogon épült fel. Az a tétele, hogy a mentelmi jognak vannak határai, már ez a tétele önmagában ellentétben áll a szokásjog lényegével. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A szokásjognak nincsenek határai, *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, a mentelmi jog pedig szokásjogon alapulván, ennek sem lehetnek határai. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Az igazságügy miniszter úr fejtegetéseinek ez az első alap tévedése. A szokásjog élő, fejlődő jog, amelynek határa, amelynek vége csak egy van, mint minden élőnek: a halál. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A szokásjog határa a szokásjog megszűnésével kezdődik; addig a szokásjognak határa nincs; addig a szokásjognak vége nincs, mert a szokásjog mint élő jog, éppen úgy, mint minden élő szervezet, az elavult anyagokat kilöki magából; *(Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon.)*, új anyagot vesz fel magába, ezen folyamatos anyagcseréből áll az élet, és mint élő, fejlődő jog, a szokásjog bővül, virágzik, új alakulásokat mutat fel mindaddig, amíg nem következik be a halál, a szokásjog teljes megszűnése. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Amíg ez a halál be nem következett, addig a szokásjog mint élő szerv, mint élő lény fejlődik, halad és bővül, tehát a szokásjogról azt mondani, hogy annak határai vannak, nem egyéb, mint egy fanatikus kodifikátornak tévedése. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, aki azt hiszi, hogy a szokásjognak éppen úgy vannak körülhatárolt végei, amint vannak a kódexeknek; pedig még a kódexeknek sincsenek határai, mert még a kódexek sem örökérvényűek, mert még a kódexek mellett is ki kell fejlődnie egy szokásjognak, melyet a bölcs judikatúra teremt meg. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Hát a kiindulási pontja helytelen lévén, az igazságügyminiszter úr fejtegetésének, tudniillik, hogy egyáltalában vannak határai a szokásjognak s vannak határai a mentelmi jognak, természetesen ezen helytelen kiindulási pontból csakis helytelen következtetések származhatnak. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* És itt *(Halljuk! Halljuk!)*, azt kell mondanom, hogy minthogy a szokásjogon alapul a mentelmi jog, a magyar éppen úgy, mint az angol, nagyon meddő volt az a vitatkozás, melyet tegnap Vészi József t. barátom Beöthy Ákos t. képviselőtársammal folytatott. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Mert lehet, hogy tegnap igaza volt Vészi József képviselőtársunknak és az angol mentelmi jog, amely az angol képviselőháznak szokásain, határozatain alapszik, tegnap úgy állott, amiképp azt ő előadta. Tegnap! De mi biztosítja őt arról, hogy ma is úgy áll-e, ahogy állott tegnap. Hiszen az angol alsóház szuverén módon állapítja meg szokásait, maga állapítja meg kiváltságait, és nem tudhatja azt a t. képviselő úr, hogy nem merült-e fel tegnap, nem merül-e fel ma, nem fog-e felmerülni holnap egy eset, amelyben az angol alsóház a maga kiváltságainál fogva, a maga szuverén Jogánál fogva meg fogja szorítani, vagy ki fogja terjeszteni a szokásjogon alapuló mentelmi jogát, *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Éppen így áll a mentelmi jog kérdése minálunk is, mert a mentelmi jog szokásjogon alapul, a szokásjognak pedig határai nincsenek, a szokásjog fejlődő, a szokásjog elavult dolgokat kilök magából, új dolgokat pedig felvesz, az élet ismeretlen új eseteket dobhat

eléje, amelyet szabályozni kell. Megmutatja ezt a magánjogunk fejlődése (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), amely nem egyéb, mint a szokásjogi fejlődés. Soha a királyi Kúria nem esett kétségbe, ha új esetekkel állott szemben, hanem egyszerűen szabályozta azt az új esetet, s ha nagyon nehéz volt a kérdés, döntvényeket hozott, nem ijedt meg tehát semmiféle új esettől és nem mondta azt, hogy: kérem, a magánjognak vannak határai. Nincsenek határai, mert szokásjogon alapul és minden felmerülő új kérdéssel szemben az a szerv, amely a szokásjog fejlesztésére hivatott, tehát a magánjog terén bíróságaink, a közjog és a mentelmi jog terén pedig a képviselőház és az országgyűlésnek másik háza. a főrendiház, tartoznak a felmerülő esetek alkalmából a szokásjogot a fennforgó szükséghez képest szabályozni, fejleszteni. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Azt hiszem, azok után a szónoklatok után, amelyek itt elhangzottak, feleslege volna hosszasabban bizonyítanom azt (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*), hogy a fegyelmi eljárás legalább is oly mértékben sértheti a képviselő politikai integritását és függetlenségét, mint bármely büntető eljárás. (*Igaz! Úgy van! Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*)

T. Ház! Ha van kétség az iránt, hogy a fegyelmi eljárás ellen is véd a mentelmi jog, ezt annak tulajdonítom, hogy szoros kapcsolat van az összeférhetlenség és a mentelmi jog terjedelme között. Szoros kapcsolat van e kettő között: habár talán első pillanatra nem is annyira világos. Minél tágabb, minél terjedtebb az összeférhetlenség, annál kevesebb szükség van a mentelmi jognak a kiterjesztésére. Az összeférhetlenség ugyanazt a célt szolgálja, mint a mentelmi jog: a képviselők és a képviselőház függetlenségének, politikai integritásának biztosítását. Már most, midőn összeférhetlenségi törvényünk alapján ennek a Háznak aktív tisztviselők, aktív katonatisztek, aktív bírák nem lehetnek tagjai, nagyon természetes, hogy midőn csak ügyvédekről, tartalékos tisztekről és talán papokról lehet szó, nem fejlődhetett ki a mentelmi jog a fegyelmi eljárásra nézve; és ma is nagy a hajlandóság arra, hogy ezt a mentelmi jogot a képviselőházban bagatellizálják, mert nem hajlandók országos jelentőséget tulajdonítani annak, lehet-e valaki tartalékos tiszt vagy nem, mert ez elvégre nem kenyérkereset, nem foglalkozás, nem hivatás, az ügyvédi kamarák pedig eddig a politikai üldözésektől távol tartván magukat, az ügyvéd-képviselőkre nézve a politikai üldözésnek fegyelmi eljárásba bújtatott módja eddig fel nem merülhetett.

De ha egy kissé elvonatkozunk majd a képviselőháztól és figyelembe vesszük azt, hogy a mentelmi jog elvégre is nemcsak a képviselőháznak, hanem az egész országgyűlésnek joga, ha figyelembe vesszük azt – sajnálom, hogy erre nekem kell rámutatnom, pedig nem szívesen mutatok reá -, hogy a mentelmi joga főrendeket is védi; akkor aztán a lenézett fegyelmi mentelmi jog igen nagyjelentőségűvé válik. Igaz, hogy a mi főrendeinktől nem szoktuk meg századokon át, hogy politikailag olyan mértékben exponálták volna magukat a nemzet jogaiért, hogy őket a hatalom ezért üldözte vagy fenyegette volna . . .

Madarász József: De volt eset! Wesselényi!

Vázsonyi Vilmos: De elvégre lehetséges és volt is eset a múltban, hiszen Festetich György, akinek példáját felidéztek, szintén a főrendiház tagja volt; de én nem egyesekről, hanem a főrendiház egészéről beszélek.

Hát a főrendiházban – minthogy az összeférhetlenség a főren-

diházra nézve egészen másképp van szabályozva, mint a képviselőházra nézve – ott ülnek az aktív katonák, ott ülnek az aktív köztisztviselők, ott ülnek az aktív bírák, ott ülnek az egyháznagyok is, mit különösen a t. néppárti képviselő uraknak – kik nem akarják a fegyelmi eljárás ellen is a mentelmi jog védelmét igénybe venni – szívesen figyelmébe ajánlok. (Egy *hang a néppárton: Ki az, aki nem akarja?*) Már most lehet-e a főrendiházra nézve is bagatellizálni a fegyelmi mentelmi jognak a kérdését? Hát azon esetre, ha egy főrendet, aki aktív katona, politikai magatartásáért meg akarnak fosztani katonai rangjától, ha egy köztisztviselőt, aki főrend, politikai magatartása miatt meg akarnak fosztani hivatalától, vagy tovább megyek, hiszen az apostoli kegyúri jogban benn van az egyháznagyokkal szemben a megdorgálástól kezdve egészen a javadalmaktól való megfosztásig a fegyelmi jog, ha az ott bentülő egyháznagyokkal szemben politikai maguktartása miatt ezt az apostoli kegyúr jogban rejlő fegyelmi jogot akarják érvényesíteni, vájjon azt fogják-e mondani akkor is, hogy ebben nincsen politikai üldözés, vagy ez csekély dolog? Itten hivatásától, kenyerétől lehet valakit megfosztani. A katonát tiszti rangjától, a közhivatalnokot állásától, az egyházi főrendet javadalmaitól meg lehet fosztani a fegyelmi eljárás keretében.

A fegyelmi jogot csak azért voltak hajlandók sokan bagatell dolognak tekinteni, mert tisztán csak a képviselőkre gondoltak, nem pedig a főrendekre. Már pedig könnyen lehetséges az, hogy igenis a katonákkal, köztisztviselőkkel, az egyháznagyokkal szemben, akik a főrendiház tagjai, a fegyelmi jog felhasználásával a legnagyobb politikai üldözést lehet kifejezni. (*Igaz! Vgy van! Helyeslés a szélsőbaloldalon. Egy hang a szélsőbaloldalon: Ez csak elmélet!*)

Cser noch János: Jekelfalussy püspök esete!

*Vázsonyi Vilmos: Hát kérem, nemcsak Jekelfalussy esete forog fenn. Felhozok én más esetet is. Az apostoli kegyúri jogban foglalt fegyelmi jognál fogva Altham váci püspököt III. Károly megfosztotta egyházi javadalmaitól. Andrássy rozsnói püspököt pedig Ferenc király zárdába küldötte és szintén megfosztotta nemcsak egyházi javadalmaitól, hanem püspöki jurisdikciójától is. Nekem az én egyéni politikai nézetem alapján nem lehet szavam az ellen, hogy a néppárt soraiiban azok a képviselőtársaim, akik a mentelmi jog kiterjesztése ellen foglalnak állást, azt mondanák, hogy önekik semmi kifogásuk sincs az ellen, hogy a katolikus egyháznagyokkal szemben a fegyelmi eljárás ilyen módon alkalmaztassék. Én azonban azt tartom, hogy amint a politikai üldözés ellen a mentelmi jog megvédi az aktív katonát, megvédi az aktív köztisztviselőt, megvédi az aktív bírót a főrendiházban is és nem tűri, nem engedi meg azt, hogy a fegyelmi eljárás képébe bujtatott politikai üldözés megfossa őt hivatalától, én ezt még a katolikus egyháznagyokra is, ha mint főrendek járnak el, kitérj esztendőnek tartom. Még a katolikus egyháznagyoknak és bármiféle egyházi méltóságoknak, akik a főrendiházban helyet foglalnak, a politikai meggyőződését, főrendi hivatásukban teljesített politikai működését, igenis a mentelmi jog által megvédendőnek tartom minden politikai üldözés ellen. Kimondom ezt, dacára nagyon ellentétes politikai nézeteinknek, mert nagyon sajnálatosnak tartanám azt és nagyon sajnálatosnak tartom ebben a vitában, hogy az alkotmány alapelveire nézve is pártok szerint oszlik meg a képviselőház. (*Általános helyeslés.*) Mert ha olyan sokat szeretünk hivatkozni Angliára, akkor hivatkozzunk arra elsősorban abban a*

tekintetben, hogy az alkotmány alapelveire nézve ott a pártok közt eltérés nincs. Az alapelvekre nézve mindannyian egyetértenek és csakis ezen a szilárd talpazaton, ezen a megingathatatlan és megtámadhatatlan porondon folytatják elveiket és ha kell, szenvedélyeiknek küzdelmét és mérkőzését, anélkül, hogy akár az elvi harcok, akár a szenvedélyek mérkőzése az alkotmánynak alapelveit rongálhatná, érinthetné. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

T. képviselőház! A főrendek között olyanok is vannak, akik köztiszttségüknek köszönhetik, hogy a főrendiháznak tagjai. Ilyen a Kúriának elnöke és másodelnöke, a királyi táblának elnöke és másodelnöke és újabban a közigazgatási bíróság elnöke. Ezen esetekben – nem szölok most arról, hogy milyen bíróság ítélt felettük, az egészen mellékes, mert az eljárás megindítása a lényeges –, ezekben az esetekben képzelhető az is, hogy egyenesen kimozdítatik valaki a főrendiházból a fegyelmi eljárás megindításával, mert amikor ezek a méltóságok, ezek a magasrangú bírák az ő méltóságuk, illetőleg az ő tiszttségük alapján foglalják el helyüket a főrendiházban, egy fegyelmi eljárás kivetheti őket onnan, megfoszthatja őket országgyűlési tagságuktól. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Lehet-e tehát ilyen körülmények között azt mondani az egész országgyűlési mentelmi jogra, hogy a fegyelmi esetekre a mentelmi jog ki nem terjed, hogy a fegyelmi eljárás során lehetetlen a politikai üldözés, a politikai zaklatás¹?

T. Ház! *(Halljuk! Halljuk!)* Hodossy Imre t. képviselő úr annak bizonyítására, hogy egy, a nemzeti jogok védelmében igen erélyes országgyűlés teljesen hasonló álláspontot foglalt el a mentelmi jog kérdésében, mint amelyet elfoglaltak a többségi javaslatnak eddigi védelmezői, mint melyet különösen a t. felszólalt képviselő úr foglalt el: felhozta a Gréven-húszárezrednek kérvényét *(Halljuk! a szélsőbololdalon.)* és a Gréven-ezred kérvényének kapcsán keletkezett országgyűlési feliratot. *(Halljuk! a szélsőbaloldalon.)*

Az az idézet, amelyet a t. képviselő úr felhozott, nagyon helyes, teljesen hü, csak az a hibája, hogy ennek az idézetnek előzményeit a t. képviselő úr elfelejtette felemlíteni. *(Halljuk! a szélsőbaloldalon.)* Az az idézet azt mondja, hogy az országgyűlés, a Gréven-ezred és még más ezredek folyamodására – mert hiszen még más hét ezred is folyamodott az országgyűléshez a Gréven-ezred en kívül, – feliratában azt mondja, hogy azon esetre, hogyha a katonatisztek csak katonai fegyelmi vétséget követnek el, az országgyűlés nem akarja őket védelmezni, mert a katonai fegyelem fenntartása a haza érdeke. Ebből már most a t. képviselő úr érveket akar kovácsolni a maga álláspontja mellett, pedig, hogy ez a felirat a t. képviselő úr érvelése ellen szól: ezt az előzményekből fogom bizonyítani. *(Halljuk! a szélsőbaloldalon.)*

Méltóztatnak tudni, hogy 1799-ben nemcsak a Gréven-húszárezred, hanem még más hét magyar ezred is az országgyűléshez kérvényt adott be; a hét magyar ezred egyszerűen a független magyar hadsereg felállítását követelte, a Gréven-ezred pedig követelte azt, hogy tava. Irtsák el a magyar ezredekben az idegen katonatisztek, hogy részesüljenek végre méltóbb előléptetésben a hősi magyar katonák, hogy lépjen végre a magyar ezredekben jogaiba a magyar nyelv, legyen teljesen magyar a kommandó. A Gréven-ezrednek ezen kérvénye az országgyűléshez küldetett, amint az országgyűléshez került a másik hét magyar ezrednek a kérvénye is. Hogy mit kérnek ezek, arra még később rá

fogok térni, mert a mai viszonyokkal nagyon kvadrálnak bizonyos mértékben. *(Halljuk! a szélsőbaloldalon.)*

Midőn tehát ez a kérvény beérkezett a Házhoz, megindult az üldözés különösen a Gréven-ezred kérvényét aláírók ellen, mert a hét magyar ezrednek kérvénye aláírás nélkül ment az országgyűléshez, míg a Gréven-ezrednek kérvényét aláírták: Festetich György alezredes, Laczkovich János kapitány és két hadnagy. Festetich Györgyöt katonailag megidéztek Bécsbe, majd követte ezt Laczkovichnak megidézése, egyes tiszteket pedig, akik a megyékkel leveleztek, szintén a magyar hadsereg, a magyar nyelv érdekében és az idegen katonák ellen való védekezés szempontjából, át akartak helyezni idegen ezredbe, Belgiumba, Olaszországba. Ilyen viszonyok közt Laczkovich Jánosnak testvére, a temesi követ, az országgyűléshez, a karok és rendek táblájához fordult és védelmet kért ezen üldöztetések ellen; védelmet kért azért, mert – amint Hodossy Imre t. képviselőtársam rámutatott – a kérvényezőket is olyanoknak tekintették, akik *salvus conductus* élveznek, akár katonák, akár polgárok, mert a kérvényezésben vétséget látni nem lehet.

Már most miért került bele a feliratba az, hogy azon esetre, ha csak katonai fegyelmi vétséget követtek el Festetich, Laczkovich és társai, a rendek nem akarnak beleavatkozni a dologba? Azért, mert midőn a rendek nagy felháborodással tudomást vettek ezekről az üldöztetésekről, még pedig oly felháborodással, hogy elhatározták, hogy II. Lipótot – ki még akkor megkoronázva nem volt – mindaddig meg sem hívják, hogy koronáztassa meg magát, a deputáció elküldését, amely az invitációra volt kiküldve, mindaddig felfüggesztik, míg ezen sérelmeket nem orvosolják: akkor közbelépett az országbíró, a királyi személynök és az országgyűlés határozata alapján Barkó főhadiszóznél, vagy amint akkor nevezték, az ország főkommandánsánál, közbenjártak és megkérdezték, hogy vajjon miért üldözik Festetich Györgyöt, Laczkovich Jánost és társaikat? A napról-napra való feljegyzésekben megtalálhatjuk szórói-szóra, hogy Barkó generális erre azt az üzenetet küldötte hivatalosan az ítélmester által, hogy nem a kérvény miatt üldözik Festetichet, nem a kérvény miatt üldözik Laczkovichot, nem a kérelmezés miatt akarják a tiszteket áthelyezni idegen ezredbe, hanem azért, mivel valami más katonai fegyelmi vétséget követtek el. Ezért van tehát a feliratban, hogy ha igaz az a valótlanság, amit akkor Barkó generális állított, hogy nem a kérvényezés, nem a politikai magatartásuk miatt üldözik ezeket a tiszteket, ezen katonai belső fegyelmi dolgok miatt nem akarja az országgyűlés védelme alá venni a katonatiszteket.

De kérdem én, hogy a mai felfogás szerint nem katonai fegyelmi vétség volt-e az, hogy a Greven- és a másik hét magyar ezred az országgyűléshez kérvénnyel fordult? Vajjon ma nem tekintenék-e azt a legnagyobb mértékű fegyelminek, ha egy ezred kérvénnyel fordulna az országgyűléshez és kérné a magyar hadsereget, panaszkodnék az idegen tisztek ellen? Vajjon nem tekintenék-e fegyelmi vétségnek ma, hogyha ezekben a kérvényekben pláne ilyen kitételek fordulnának elő, hogy kérik ezek a magyar katonák, hogy őket még háború idején se eresszék össze az osztrákokkal és más gyűlevészéggel *(Derültség.)* és hogy háború idején a magyar sereg soha a némettel össze ne kevertessék, hanem maga és egyedül harcoljon, hogy ezáltal elkerülje annak a mesebeli szárnak a sorsát, aki a lónak eledelt hordván, maga éhen halt”. *(Derültség.)* Vajjon nem tekintenék-e fegyelmi vétségnek ma, ha ilyen

kérvénnyel fordulna egy magyar ezred az országgyűléshez, nem tekintenek-e fegyelmi vétségnek, ha az idegen tisztekről így szólana: „Ezen gyűlevész emberek szintannyi őrtálló kémjei hazánk szabadságának . . .

Madarász József: Igaz!

Vázsonyi Vilmos: ... és nemzetünk rágalmazására és romlására tartatnak.” (Nagy zaj a szélsőbaloldalon.) Fájjon nem lenne-e fegyelmi vétség, ha egy magyar ezred vagy egy magyar katonatiszt ilyen kérvénnyel fordulna az országgyűléshez¹? Az az 1790-iki országgyűlés, amelyről Hodossy Imre t. képviselőtársam megemlékezett, kijelentette, hogy ez nem fegyelmi vétség, hogy a katonának és a magyar ezrednek megvan az a joga, hogy ilyen kérvénnyel forduljon az országgyűléshez. Hodossy Imre t. képviselőtársam példája és érve tehát nagyon visszafelé sült el, mert arról van szó, hogy a belső diszciplína megsértését nem akarja túrni és nem akarja megvédelmezni a rendi országgyűlés, ellenben a katona politikai meggyőződését is védelem alá akarta venni és ilyen kérvények benyújtóinak üldözését sem tűrte el. *(Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.)*

Az 1790-iki országgyűlést tehát azzal vádolni, hogy nem volt benne kellő erély, nem lehet – amint azt Beöthy Ákos t. képviselőtársam mondja -, az 1790-iki országgyűlésben igenis megvolt a kellő erély, a kellő akarat, de az erélyhez és akarathoz hiányzott az erő. Nem rendelkeztek ők kormányval, nem rendelkeztek ők dikasztériumokkal, tehát határozataiknak végrehajtása sem őket illette. Nem lehet ennél fogva azt mondani, hogy nem voltak ők erélyesek a nemzetért küzdő katonák megvédelmezésében, midőn először oly fontosnak tartották a katonák védelmét, hogy a király megkoronázását is el akarták halasztani mindaddig, amíg sérelmeik orvoslást nem nyertek. Lehet-e őket erélytelenséggel vádolni, amikor ők felirataikban azt kérték, hogy soha a katonának bántódása ezen kérvényük miatt ne lehessen, hogy az soha ne szolgáljon hátrányul az előmenetelnél és egyáltalában mindig ártatlan dolognak tekintessék.

De, t. Ház! Még egyet, még egy epizódot kell említenem ebből az érdekes korszakból és itt ismét felvetem azt a kérdést, hogy vajjon nem tekintenek-e azt súlyos katonai fegyelmi vétségnek, ami Vincze főhadnagy részéről történt/ *(Halljuk! Halljuk!)* Amint mondtam, midőn a karok és rendek tábláján Laczkovich testvére, a temesi követ, felhozta a tisztek üldözését, a karok és rendek nagy felháborodással tárgyalták ezt az esetet. Jelen volt ezen alkalommal Vincze főhadnagy is, a Gréven-ezred egy tisztje, aki maga is aláírta ezt a kérvényt és ott előadta maga is, hogy minden úgy van, amint ezt a kérvény előadja, minden úgy van, amint ezt a temesi követ elmondja; mert igenis megtörténnek ezek az üldöztetések, üldözik a magyar tiszteket meggyőződésük nyilvánításáért, üldözik őket azért, mert a független magyar hadseregnek, vagy legalább a magyar kommandónak és a magyar ezredeknek integritását védelmezik. És mi történt ezzel a Vincze főhadnaggal? Micsoda óriási fegyelmi dolog az, hogyha egy főhadnagy elmegey a rendek táblájára, vagy eljönne ide a folyosóra és panaszkodnék felebbvalói ellen, panaszkodnék az idegen tisztek ellen, egy kérvényben foglalt súlyos vadat, súlyos kitévelt valónak mond. Nemde, ez a legrettenetesebb fegyelmi vétség a mai katonaság felfogása szerint? *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Hogyne!)*

És mégis mi történt ezzel a Vincze főhadnaggal! Az történt

vele, hogy a karok és rendek, sőt a főrendek határozata alapján is, ezt a Vincze főhadnagyot egyenesen védelmébe vette az országgyűlés és meghagyta az országbírónak, hogy eszközölje ki Barkó generálisnál, hogy Vincze főhadnagynak azért, hogy a karok és rendek tábláján megjelent és ott véleményét nyíltan és szabadon elmondotta, bántódása ne essék. És igenis akkora hatása volt ennek a fellépésnek, hogy Barkó generális – pedig ez igen jeles férfiú volt, mert ő nemcsak az ország kommandánsa, hanem a titkosrendőrség feje is vala (*Derűltég a szélsőbaloldalon*), aki a Martinovics-féle összeesküvés részeseinek éjjeli mulatozásairól és szerelmeiről is rendszeres tudósításokat küldött Bécsbe – meghajlott az országgyűlés ezen határozata előtt és kijelentette, hogy Vincze főhadnagynak azért, hogy az országgyűlésen megjelent és ott véleményét elmondta, bántódása nem lesz. Nem is lett bántódása és mikor hire terjedt, hogy Barkó szavát megszegte volna, akkor az országbíró újra közbelépett s Vincze főhadnagy szabadlábbon, személyes megjelenésével deklarálta azt, hogy ő csakugyan szabad, bántódása nem esett, dacára annak, hogy a mai modern katonai felfogás szerint rendkívül súlyos fegyelmi vétséget követett el. Hodossy Imre t. képviselőtársam érvei tehát, amint méltóztatnak látni, éppenséggel nem védik meg és nem támogatják azt amit ő támogatni kíván, mert a Gréven-ezred története igenis arra mutat, hogy az 1790-iki országgyűlésnek volt kellő erélye, volt kellő akarata arra, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) hogy a katonaságnak megmutassa a maga szuverenitását; volt kellő erélye és kellő akarata, de, fájdalom, nem volt kellő hatalma. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*) Ha tehát a Gréven-ezred históriájával, az országgyűlés akkor hozott határozataival akar a t. képviselőtársam érvelni, akkor azt kell mondani, hogy a jelen esetben katonai fegyelmi vétség fenn nem foroghat, mert ha aktív katonatiszteknek ilyen kitételekkel való kérvényezése nem volt az országgyűlés véleménye szerint katonai fegyelmi vétség, akkor egy tartalékos tisztnek polgári ruhában és polgári minőségben való eljárása sem képezhet katonai vétséget. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

De jó volt a Gréven-ezred példájának felidézése azért (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon*), hogy a Gréven-ezred tisztjeinek sorsából megismerhesse a t. honvédelmi miniszter úr azt, hogy milyen lehet azoknak a magyar tisztnek a lelkülete (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) akik a közös hadseregben teljesítik szolgálatukat (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Úgy van! Szomorú!*) és nem feledkeztek meg a nemzeti érzésről. Igen jó lesz Laczkovich János példáját megjegyezni; igen jó lesz megjegyezni azt, hogy ez a katonatiszt, aki Belgrád bevételekor hősiiesen kitüntette magát, aki nagy lelkesedésében verseteket írt Belgrád bevételeéről, amelyben Laudont dicsőítette, hogy ez a katonatiszt üldöztetvén abban a közös hadseregben, amelynek nyelve és zászlója nem volt magyar (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*), elkeseredésében mert Mantuába való áthelyeztetésének nem akarta magát alávetni, letette tisztí rangját és a vérpádon végezte be életét, mint a fennálló rendnek, sőt az akkori rendi korszaknak elkeseredett ellensége. A katonatisztek elkeserítése tehát nevelhet Laczkovichokat, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) de nem nevelhet olyan katonákat, akikre számítani lehet. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Még csak egy saját szerű körülményre akarok rámutatni, (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) amelyre Hodossy Imre t. képviselőtársam szintén rámutatott, amely körülmény éppen olyan természetű,

mint a Gréven-ezred története, amennyiben szintén ellenkezőjét bizonyítja annak, amit a t. képviselő úr bizonyítani kíván. A t. képviselő úr felhozta azt, hogy gyakran fordultak elő már esetek, amelyek privilégium odiosummá tették a mentelmi jogot. Igaza van. Ha a mentelmi jog a mágnásokkal szemben védi a képviselőt, a mágnások elégtételszerzésének akarja útját állani, akkor lehet privilégium odiosum. Igenis, midőn a képviselőház néhány esetben olyan határozatot hozott, hogy nem adott ki képviselőket, kiktől magánosok kértek elégtételt, nem adott ki képviselőket olyan esetekben, ahol politikai üldözésekről vagy zaklatásról szó sem lehetett, nem adott ki képviselőket, akiket sebes hajtás miatt, csendőrök megsértése miatt vagy becsületsértés miatt kértek ki, ez a társadalom széles köreiből felkelthette azt a hiedelmet, hogy a mentelmi jog privilégium odiosummá fajul és hogy a képviselőházban, esetleg annak egyes részeiben olyan tendencia érvényesül, hogy a képviselőház külön osztálynak kívánja magát tekinteni. De ha volt többség ebben a Házban a mentelmi jog illegitim túlterjesztésére a magánosok sürgetésével és követelésével szemben, hát akkor miért nincs, vagy nem lehet többség most, midőn hatóságokkal szemben kell megvédeni egy képviselő mentelmi jogát? *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* A t. képviselő úr érveléséből tehát egyenesen folyik, hogy attól a Háztól, mely a mentelmi jogot annyira megőrzi, hogy az illegitim módon túl is terjesztette magánosokkal szemben, meg kell követelni, hogy mutassa meg, hogy a mentelmi jog nem privilégium odiosum, hanem a közjog és a közszabadságok biztosítója. *(Élénk helyeslés és tetszés a szélsőbaloldalon.)* Ez a kérdés megszűnt jogi kérdés lenni, mert hogy a fegyelmi joggal szemben is védeni kell a mentelmi jogot a fegyelmi eljárásban is, az egészen világos, hiszen Hodossy Imre t. képviselőtársam egész fejtegetése is arra vall, csakhogy ő a konklúziókat felejtette el levonni saját fejtegetéseiből és csak a jelen esetet akarta kivenni a mentelmi jog védelme alól. Itt már nem jogi, nem közjogi kérdéssről, hanem egyszerűen hatalmi kérdéssről van szó. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Mire való a mókázás ezzel a kérdéssel? Itt arról van szó, hogy egy olyan renddel, testülettel szemben kell ennek a parlamentnek megmutatnia azt, hogy szuverén, független, amely a legszívesebben szereti a parlament szuverenitását kétségbe vonni a hadsereggel szemben. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Azok, akik a többség véleményét pártolják, nem látják-e azt az irányzatot, amely végigvonul egész Európán; nem látják-e, hogy az úgynevezett néphadseregek csak annyiban lettek néphadseregek, hogy most költségeit is, az emberanyagot is a nép adja meg, de a nép és az alkotmányosság szellemével nem teltek meg; nem látják-e, hogy mindenfelé, még a köztársaságokban is felébred a szoldateszka szelleme; nem látják-e, hogy még a köztársaságokban is különbnek, az első rendnek tartja magát a katonaság? *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Nem látják-e azt hogy kivéve Angliát, kivéve az angol-szász népeket, amelyek bölcsen távol tudtak tartani mindig maguktól két veszedelmet, a militarizmust és a bürokráciát, akik nagy bölcsen tudták, hogy nem elég a Bastillet lerombolni és azután előjogokkal felruházott katonai kaszárnyák alakjában ezer meg ezer új Bastillet emelni, a katonaság mindenütt első rendnek tartja magát, hogy a katonaság lenézéssel van a parlamentnek joga iránt.

Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Nem igaz! *(Zaj.)*

Olay Lajos: Most is úgy tesz!

Fejérváry Géza honvédelmi miniszter: Mese! *(Nagy zaj.)*

Vázsonyi Vilmos: Hiszen ezzel a lenézéssel mi találkoztunk Magyarországon még a szabadságharc alatt is. Hiszen Görgeynek és táborának fellépése Kossuth Lajos ellen mi volt egyéb, mint a szoldateszka fellázadása. Hiszen Kisfaludy Móric ezredes úgy beszélt a magyar táborban, mint ma a Neue Freie Presse-ben cikkező magasrangú katonatisztek, hogy menjünk az országgyűlés ellen és verjük szét a szájhősöket. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Éz az ellentét a szoldateszka és a parlamenti rendszer között mindenkor fennállott és minden nemzet, amely féltékeny szabadságára, alkotmányára, elsősorban a hadsereggel szemben védelmezi meg a maga szabadságát és parlamenti szuverenitását. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Nem látjuk-e, hogy Angliát kivéve, minden úgynevezett alkotmányos monarchiában tulajdonképpen az történik, hogy átadták az alkotmányosságot *(Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)* a nemzetnek, a belügy, az igazságügy, a vallásügy területét, ellenben az abszolutizmus, amely kénytelen volt megalkudni a kormánnyal, ebben a percents ki egyezésben kettőt mindenütt megtartott magának, megtartotta a hadsereget, megtartotta a diplomáciát. Mintegy azt mondták a nemzeteknek: nektek adunk mindent, de a kaszárnya, a hadsereg, a cabinet noir a mienk. A diplomáciát és a hadsereget még mindig a régi abszolút elvek szerint intézik mindenfelé az úgynevezett alkotmányos monarchiákban is, ezért vannak a hadseregek előjogokkal felruházva, ezért van külön katonai büntetőjogunk, külön katonai büntető eljárásunk, ezért élvez a kaszárnya exterritorialitást, ezért képez a hadsereg mindig külön országot az országban. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A mentelmi jogot megvédeni magánosokkal szemben nem nagy hősiesség. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* De a mentelmi jogot megvédelmezni oly tényező ellen, mely mindig a polgári elem fölé akar kerekedni . . .

Fejérváry Géza báró honvédelmi miniszter: Nem igaz! Mesebeszéd! *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: De úgy van, tények beszélnek!

Vázsonyi Vilmos: . . . alkotmányos kötelesség. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Rá kell mutatnom még arra is, hogy amennyiben a többség véleménye fogadtatnék el, ez nemcsak a képviselők mentelmi jogára volna sérelmes, hanem sérelmes, rossz és káros hatású volna az egész országra nézve, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* mert megtanítaná az összes tartalékos tisztet, hogy ők a polgári életben akkor is, ha nem katonák, kötelesek a katonai felfogáshoz alkalmazkodni, tartoznak ahhoz alkalmazni politikai meggyőződésüket, politikai véleményüket csakis a katonai felfogáshoz mérten, csakis az Obrigkei engedelmeivel érvényesíthetik. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ez pedig mit tesz! Azt, hogy az országot behálózzák oly emberekkel, akik a katonaság felfogását, erkölcsi, politikai véleményét tartoznak szolgálni bent a polgári társadalomban, a tartalékos tisztak tisztí kardbojtja akkor az volna, amit a véderőmozgalom alkalmával az országos ifjúsági gyűlésben mondtam: cifra aranyszálakból font szájkosár az ifjúságnak és a polgárságnak. *(Tetszés a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Midőn a katonaság és a parlament között felmerült ezen hatalmi kérdéstről van szó, eszembe ötlük a nagy német radikális írónak, Böhmének mondása: „Ha Themisnek nincsen pallos a kezében, fejéhez csapják a mérleget”. *(Tetszés.)* Hát én azt akarom, hogy Themisnek ma-

rádióon pallos a kezében, én azt akarom, hogy a parlament ne adja ki kezéböi a pallost: a mentelmi jogot, én azt akarom, hogy ne csapják fejéhez a mérleget. (*Igaz! Úgy van a szélsőbaloldalon.*) Nem fogadom el a mentelmi bizottság javaslatát. (*Élénk éljenzés és taps a szélsőbaloldalon. Szónokot számosan üdvözlük.*)

III.

A schönbrunni tigrisek

– 1903 március 12. –

Széll Kálmán kormányszata 1903 elején mindinkább kiéleződő válságba jutott. Az ellenzék harca az újonclétszám felemelése ellen *nemzeti küzdelemmé* szélesedett és ebben a harcban *Vázsonyi* már vezetőszeret vitt.

Az ex-lex-et még valahogy elkerülte a kormány, mert *Kossuth* Ferenc indítványára az ellenzék az utolsó pillanatban keresztülegedte az indemnitást. Sikerült Szélinek Ausztriával megkötnie a gazdasági kiegyezést is. De amikor 1903 januárjában a közös hadügyminiszter sürgetésére mégis napirendre tűzette a létszámemelés javaslatát, az ellenzék *az obstrukció* fegyveréhez nyúlt. Két fronton indult meg a harc: a törvényhatóságokban és a Házban. *Debrecen* város köriratban szólította fel az ország törvényhatóságait, hogy tiltakozzanak a póttartalékosok tényleges hosszabb szolgálatra való behívása és az újonclétszám felemelése ellen. *A főváros közgyűlése* 1903 február 4-én *Vázsonyi* fől szólalása után csatlakozott e körirathoz, február 18-án pedig *Nagyvárad* város átiratára, ugyancsak *Vázsonyi* indítványára kimondotta, hogy főlír az országgyűléshez az önálló vámterület érdekében.

A képviselőház létszámemelési vitájában *Vázsonyi* 1903 március 12-én szólt fel. Az ellenzék addigi vitája is követelte már a létszámemelés ellenében a magyar vezényszót és a hadsereg magyar szellemét s e követelésnek visszhangja támadt az egész országban és sorra jöttek a vidéki küldöttségek *Apponyihoz*, mint a Ház elnökéhez, a nemzeti követelmények érdekében. Ezzel szemben a kormány védekezése csak az obstrukció elítélésében merült ki. *Vázsonyinak* ez a nagy beszéde azért jelentős, mert kimutatja, hogy nálunk az obstrukció nem más, mint *nemzeti ellentállás*, melyet elsősorban a cenzusos választójog igazol és már itt állítja fel a létszámemelés demokratikus rekompenzációjaként *az általános választójogot*, nemzeti rekompenzációként *a nemzeti hadsereget*, gazdasági rekompenzációként pedig *az önálló vámterületet*.

Vázsonyi Vilmos (Halljuk! Halljuk!): Aki vitáinkat figyelemmel kíséri, az méltán vetheti föl a kérdést, vajjon még mindig a rendi alsó táblán vagyunk-e % Méltán vetheti föl e kérdést, mert az egész vitán keresztül mindinkább előtérbe nyomul a rekompenzáció gondolata. Miért van ez? Amikor a papiroson független, felelős kormányunk van, amiddőn az alkotmány betűje szerint népképviseleti parlamentarizmusunk van, miért kell ma fölvetni éppúgy a kérdést, amiként fölvetett a rendi országgyűlésen, hogy mit kapunk a fölemelt újonclétszámért, mit kapunk ellenszolgáltatásul a koronától? Hiszen a rendi országgyűlésen a korona és a nemzet idegenül álltak egymással szemben, a dikaszteriumok pusztán a koronát képviselték és mint két, ha nem is ellenséges, de ellentétes érdekű fél alkudozott egymással: a korona és a nemzete képviselő rendi országgyűlés. Hogy t. Ház, még ma is ezt az álláspontot kell hallanunk, hogy a katonai követelésekkel szemben még ma is föl kell vetnünk azt a kérdést, hogy mit kapunk ezért, ez arra mutat, hogy

habár a papíron megváltozott minden, a lényegben változatlanul fönmaradt a dikaszteriumok szelleme. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Mert, t. Ház, nekünk is csak belső autonómiánk van, akár Horvátországnak, (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) A katonai és a diplomáciai kérdésekben az ügynevezett független, felelős minisztérium ma sem egyéb, mint egy dikaszterium, amely egyenesen a koronától kapja utasításait. A korona utasításai és nem a nemzet akarata alapján van ez a törvényjavaslat előttünk, dikaszterium nyújtotta azt be, amely független, felelős minisztérium nevét viseli; ezzel a dikaszteriummal szemben tehát úgy kell eljárunk, amint eljár a rendi országgyűlés: föl kell állítanunk a „do út des” elvét, ezzel szemben jogosult a rekompenzáció elmélete. (*Tetszés a szélsőbaloldalon.*)

T. Ház! Dikaszterium katonai kérdésekben a mi felelős kormányunk; dikaszterium azért, mert hiszen nem a nemzet érlelte meg ezeket a katonai javaslatokat. Vagy a mi kormányunk gondolkodása, a körülmények mérlegelése okozta azt, hogy ezek a javaslatok ide kerültek? Nem, ezek a javaslatok meglepetésszerűen zúdultak az országra (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbalon.*), mert ha nem meglepetésszerűen zúdultak volna reánk, akkor szölt volna róluk egy tisztességes és becsületes kormányzat kétségtelenül a választások idejében is. Én erről a kormányról föltételezem, hogy ha tudta volna a választások idején, hogy ilyen katonai követelésekkel kell előállania, akkor kétségtelenül már a választások idején fölvette volna programjába a katonai követelések hangoztatását De még a trónbeszédbbe sem vette föl, tehát meglepetésszerűen zúdultak azok nemcsak a nemzet, hanem a kormány nyakába is, csik úgy, mint ahogy annakidején a dikaszterium, a helytartótanács nem tudta azt, hogy mi jön Bécsből; egyszerre csak megvolt a bécsi utasítás és a helytartótanácsnak azt teljesítenie kellett. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Endrey Gyula: Jött egy fekete pecsétés levél, mint most!

Vázsonyi Vilmos: Hát, t. Ház, egyben változatlan a helyzet. Ha hadseregről, ha diplomáciáról van szó, akkor ma is a régi dikaszteriumok szelleme leng, de fájdalom, megváltozott a helyzet abban az irányban, hogy a rendi országgyűlésen, az alsó táblán voit egy erőteljes, hatalmas többség, amely a dikaszteriumok nemzetellenes követeléseivel szemben ki tudta fejteti az erélyes nemzeti ellenállást. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ma ellenben az a párt, amely a szabadelvűség lobogója és címe alatt halad, nem azt a politikát folytatja, amelyet a negyvenes esztendő reformerei folytattak; a mai szabadelvűpárt nem a negyvenes évek szabadelvű pártjának természetes folytatása, nem annak a szabadelvűségnek a folytatása, amelyben a nemzeti szellem és a szabadelvűség teljesen egybeforrak, amely nem merült ki az egyházpolitikai szabadelvűségben, hanem ahhoz hozzákapcsolta a nemzeti jogoknak erőteljes védelmét; ma a szabadelvűpárt, midőn támogatja a kormányt, amely ma is a hadügyi követeléseknek teljesen automatikus elfogadásával a régi dikaszteriumok szellemét képviseli, csak a régi auli kusok politikáját folytatja (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon*) és ez a kisebbség itt, i. képviselőház, legitim utódja a negyvenes esztendő és az előző korszakok rendi alsó tábláján fennállott erős, hatalmas többségnek, amely az egész nemzetet képviselte, amely szabadelvű és nemzeti irányban haladt egyszerre. (*Élénk tetszés és helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Annyiban megváltozott tehát a helyzet, hogy a nemzeti ellenállás helyett, az egész országgyűlés többségének ellenállása helyett az

aulikus párt, amely csak néhány arisztokratából és főpapból, néhány lézengő excellenciás úrból és udvari tanácsosból állott 1848 előtt – mi megnövekedett az országban, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon)* az igazi szabadelvűségnek pártja pedig megfogyatkozott annyira, hogy csak az ellenzéknek egy része képviseli azt. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

És itt, t. képviselőház, rájutok arra, hogy mit jelent az obstrukció, mit jelent ez a szó, amelynek Magyarországon nincs jogosultsága. Mert mi Magyarországon nem obstruáltunk soha, nem obstruálunk ma sem; mi nem az irlandiaktól tanultuk meg, hogy a nemzetnek vagy a kisebbségnek ellent kell állania; mi nem is az osztrákokat utánozzuk, akiknek obstrukciója egészen mást jelent, mint a magyar ellenzéknek ellentállása. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Az irlandi obstrukció lehetett egy rakoncátlan kisebbségnek a föllépése; az osztrák obstrukció pedig nem jelent egyebet, mint azt, hogy Ausztria egy lélektanilag lehetetlen konglomerátum; nem jelent semmi egyebet, mint azt, hogy az egy ketrecbe bezárt különféle válfajú fenevadak marakodnak és ketrecük rácsait át akarják törni. *(Tetszés a szélsőbaloldalon.)* Magyarországon az obstrukció fogalmának nincs jogosultsága. Nem obstrukcióról van itt szó, hanem a nemzet ellentállásáról; *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* rezisztenciáról van itt szó, t. képviselőház, a nemzet ellentállásáról van itt szó, még mindig fönnálló dikasztériumoknak Bécsből érkezett utasításai ellen, *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A magyar rendi országgyűlésnek szelleme, a magyar szellem szerint és a magyar közjog felfogása szerint nincs obstrukcióról szó Magyarországon sohasem; obstrukció itt nem is sikerülhet soha, mert ha az ellenzék magatartása nem bírja magában a nemzeti ellenállás jelentőségét, ha az nem nemzeti rezisztencia: akkor az az ellenzék nem képes megállani. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Mindazok az obstrukciók, amelyek lefolytak az újkori, úgynevezett parlamentarizmusnak uralma alatt, mind a nemzeti rezisztenciák jellegével bírtak. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Az volt a Tisza Kálmán ellen folytatott obstrukció is, amely csak nemzeti rezisztencia volt egy tizenöt esztendő korrupt korszak megdöntésére; az volt a Bánffy erőszakos rendszere ellen folytatott obstrukció is, és, t. képviselőház, nemzeti ellentállás az ellenzéknek mai magatartása is. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Nemzeti ellentállás azért, mert a nemzet közvéleménye az ellenzékkel van és nem a kormánnyal. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Fejérváry Géza báró honvédelmi miniszter: Nem igaz!

Vázsonyi Vilmos: Önök, t. többség, egyetlen falucska véleményére sem hivatkozhatnak, amely önökkel tartana; az ellenzék pedig hivatkozhatik a törvényhatóságok óriási többségének felirataira, hivatkozhatik a küldöttségek felvonulására, hivatkozhatik számtalan tiltakozó gyűlésre és hivatkozhatik végül arra, hogy: hát ha az obstrukció annyira nem kell az országnak, mutassanak csak egy gyűlést is, amely az obstrukciót elítélte volna; *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* mutassanak egyetlen törvényhatóságot, amely az obstrukció ellen foglalt volna állást. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Különb, ha nem is fogadják el azt az elméletet, hogy nem obstrukcióról, hanem nemzeti rezisztenciáról van szó, akkor sincs a túloldalon bárkinek is joga arra, hogy elítélje az obstrukciót. Kik ülnek a túloldalon? Ott ülnek első sorban a nemzeti pártnak volt tagjai, akik annakidejében maguk is obstruáltak. Ott ülnek továbbá a túlolda-

lon a disszidensek, közöttük ifja Andrassy Gyula gróf t. képviselőtársunk, aki annakidejében az obstrukciót azzal koronázta meg, hogy mint disszidens elhagyta a szabadelvű pártot. Ott ülnek végre az óhítú szabadelvűek, akik az obstrukciót végre is elismerték legális hadviselő félnek, mert hisz azzal mindannyian békét kötöttek s annak a békének a pontjait paktumba foglalták. Nincs tehát a túloldalon senki, aki jogosítva volna az obstrukció ellen általánosságban kifogást emelni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)* A miniszterelnök úr sem emelhet az ellen kifogást, *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Legkevésebbé!)* mert hiszen a miniszterelnök úr, miként Vénusz a tenger hullámaiból, az obstrukció hullámaiból kelt ki az új rendszer egész ragyogó pompájával. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Pichler Győző: Vénusz! (Derűtség.)

Krasznay Ferenc: Titulus aquisitionis!

Széll Kálmán miniszterelnök: Akkor is helytelenítettem az obstrukciót mindvégig!

Kaas Ivor báró: Helytelenítette elvben, de tényleg elfogadta.

Vázsonyi Vilmos: Lehet, hogy a túlsó oldalon sokan helytelenítették az obstrukciót, mert hiszen a régi szabadelvűpart elítélte és számos díszpolgársággal és tüntetéssel igyekezett az obstrukciónak útját vágni, de akár helytelenítette, akár nem, végre elismerte legális hadviselő félnek, azzal békét kötött és a békét pontozatokba foglalta.

Széll Kálmán miniszterelnök: Amikor letett az obstrukcióról!

Vázsonyi Vilmos: Már pedig forradalommal nem szoktak szóba állani: mit Rebellen unterhandle ich nicht! Ha az obstrukció forradalom volt, akkor ne méltóztattak volna azt legális hadviselő félnek elismerni és azzal békepontozatokba foglalt paktumot kötni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

De azt mondják, t. Ház, hogy az az obstrukció jogosult volt, de ez nem. Hát méltóztassanak mindig csak az obstrukciókra bízni, hogy mikor tartják a maguk obstrukcióját jogosultnak; mert ha a többségtől kérdeznék meg, hogy mikor obstrukcióját, akkor bizonyos, hogy sohasem obstrukciónak. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Magyarországon obstrukcióról nem lehet beszélni, hanem csak nemzeti rezisztenciáról, melyet a kisebbség is jogosítva van gyakorolni akkor, ha a háta mögött van a nemzet: már ebből is kiderül annak az állításnak teljes helytelensége és tévessége, hogy az obstrukció az abszolutizmust készítené elő. Ellenkezőleg: az obstrukció nem egyéb, mint a parlamentáris formákba bujtatott abszolutizmusnak korrektívuma. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Az obstrukció nem egyéb, mint a parlamenti formákban újra visszatérő régi rendi szellemnek, a független, felelős kormány cége alatt újra visszatérő dikasztériális szellemnek visszautasítása a nemzeti rezisztencia fegyverével. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ha azt mondták, hogy Oroszország alkotmány formája a cárgyilkosságok által mérsékelt abszolutizmus: akkor az a pseudo-parlamentarizmus, amelynek rendszere alatt ma Magyarországon élünk, mint olyan kormányforma határozható meg, amely tulajdonképpen nem egyéb, mint egy obstrukciók által mérsékelt, parlamenti formákba bujtatott abszolutizmus. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Fejérváry Géza báró honvédelmi miniszter: Az obstrukció terrorizmus!

Vázsonyi Vilmos: Nem terrorizmus, t. miniszter úr, mert az a ter-

rorizmus, hogyha a nemzet kisebbsége, amelynek momentán formai többsége van, visszaélhet azzal, hogy parlamenti többséggel rendelkezik és olyant akar a nemzetre ráerőszakolni. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), ami a nemzet egyetlen jelentékeny csoportjának akaratával sem egyezik. És mindaddig, t. Ház, amíg a választói jognak kiterjesztésével, mindaddig, míg az általános választói joggal (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) ezt az országgyűlést, ezt a képviselőházat a nemzettel szoros kapcsolatba nem hoztuk: megjósolhatom, lesznek újra és újra ismétlődő nemzeti rezisztenciák, nevezzék bár azokat obstrukciónak, terrorizmusnak, vagy bárminek.

Madarász József: Vagy forradalomnak.

Vázsonyi Vilmos: Mert akkor, amidőn a nemzet nagy teherviselő és jog nélküli tömegei kívül vannak az alkotmány sáncain: mindenkor joggal élhet a kisebbség a nemzeti rezisztenciának eszközeivel, ha maga mögött látja a nemzet millióit; ha maga mögött látja a nemzetet, mert a többség legfeljebb a cenzus-választóknak egy részét láthatja maga mögött, de elmondható ebben a küzdelemben, hogy igenis az ellenzékkel van az egész dolgozó, teherviselő nemzet! (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Fejérváry Géza báró honvédelmi miniszter: Nem igaz!

Vázsonyi Vilmos: T. Ház! Már eddig is rámutattam arra, hogy ez a katonai javaslat éppen úgy született meg, mint annakidején a rendi korszakban bármely királyi proposíció: nem érlelődött meg a nemzet közvéleményében, nem is a kormány szuverén elhatározásának eredménye volt, hanem egyszerűen egy kedves meglepetés, amelyben maga a kormány is részesült, és én azt hiszem, hogy a kormány volna a legboldogabb, ha ettől a javaslattól megszabadulna. Nem kell gondolatolvasónak és mély lélekbúvárnak lenni annak elképzeléséhez, hogy a miniszterelnök úr mily boldogan állana a Ház elé, ha visszavonhatná e javaslatokat. Tisztán a dikasztériális kényszerhelyzet az, amelyben a kormány ezen javaslatokat itt benyújtja és védi; nem az indukció módszere az, amelynek útján létrejöttek ezen javaslatok, hanem Bécsből megkapván a javaslatokat, most a dedukció logikai sorozatával utólag keresnek érveket a napi parancshoz; vagyis, hogy a honvédelmi miniszter úrnak a szívességét viszonzom, hogy ugyanazon a nyelven szóljak, melyen szólni szeret, azzal a régi fogással élnek: „aus der Noth eine Tugend machen”.

Fejérváry Géza báró honvédelmi miniszter: Én magyarul szoktam beszélni!

Vázsonyi Vilmos: A kényszerűséghez keresik az érveket, az elveket, hol a Balkán-félszigeten, hol egyebütt, mindenféle katonai szempontokat, nagyhatalmi szempontokat, a dualizmus szempontját hangoztatják és a sanyarú kényszerűséget elvi magaslatra emelik. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Mit érnek azok a bizonyos katonai érvek, amelyeket a javaslat mellett fölhoznak? Hiszen én elismerem azt, hogy a hadsereg kétségtelenül annál tökéletesebb, minél több katonája van, minél több fegyverzete van; de vajjon kormányzatunk egyéb ágaiban minden tökéletes-e? És ha megkérdezzük a földművelésügyi miniszter urat, a kereskedelemügyi miniszter urat, a közoktatásügyi miniszter urat, vajjon ők a közigazgatásnak ezen fontos ágaiban nem tudnának-e szintén nagyon fontos dolgokat létesíteni, hogyha megfelelő összegeket bocsátának rendelkezésükre? Elismerem, lehet, hogy a hadsereg tökéletesebb volna, ha mind-

ezek a követelmények teljesülnének; de azt hiszem, hogy végtére egyszer csak ki kell mutatni azt, hogy mindennek van határa és még sincs úgy, hogy csak néhány generálisnak ki kell mondani azt, ami az ő szívük vágya, akkor aztán a régi regéknek módja szerint egyszerre meg van a terített asztal és meg van az a saru, amely mértföldekre röpíti őket, mert az ő szívük minden vágyának teljesednie kell. Egyszer talán már ideje volna annak, hogy példát statuáljunk, hogy nem kell, hogy a hadsereg minden követelése teljesüljön, és nem kell, hogy minden generális fixa ideája rögtön nagy nemzeti közszükségletté és az európai egyensúlynak föltétlen kellékévé válják, *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

De a katonai érv természetesen nem volt elég és ezért a nagyhatalmi politikának csábjait kellett elénk varázsolni. Ami ezt a nagyhatalmi politikát illeti, én nem tudom, hogy mikor lett volna az a magyar nemzetnek óhajtása, hogy akár a Balkánon, akár másfelé terjeszkedjék. Akik ezt a politikát csinálták annakidejében, azok nagyon jól tudták, hogy ezt erőszakosan és a nemzet akarata ellenére csinálták, hogy ennek a politikának nincsen is semmiféle magyar érdeke. Itt egyszerűen arról van szó, hogy a dinasztia elvesztette Lombardiát és Velencét és már most az elvesztett drágaköveket járdakövekkel akarja kipótolni. Velencéért és Lombardiáért, Bosznia és Macedónia, Milánóért Mostar, Velencéért Szerajevo. Itt gyémántokat cserélnek ki járdakövekkel. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ha szükség van hódító politikára, van még nagyon sok terület Magyarországon, amelyet a magyar államiságnak meg kell hódítani. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ha elnyomottakat akarnak felszabadítani, van még nagyon sok könny Magyarországon, amelyet le lehet törölni és nagyon sok seb, amelyet gyógyítani lehet! És ha függetlenséget akarnak egy országnak szerezni, hát Macedóniánál közelebb van Magyarország *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* és ne legyen önöknek szűk Macedónia, mikor oly tágas a mi hazánk? Hát, t. Ház, ezt a hódító politikát, ezt a nagyhatalmi ábrándot hiába hangoztatják, mert minden gyermek tudja, hogy Boszniában a magyar kereskedelem, a magyar ipar bizony nem valami nagy piacot nyert s hogy a magyar érdekek számára ez a megszerzett drága gyöngy nagyon értéktelen. Ez a nagyhatalmi ábránd mindig emlékeztet engem azokra a jótékony hölgyekre, akik elmennek az elhanyagolt gyermekek gondozására tartott gyűlésre, odahaza pedig hat nevetlen gyermekük sir éhesen és piszkosan. Így akarnak a mi állam-bölcseink, mint ama jótékony hölgyeknek a politikában követői, elmenni a Balkánba, a balkáni elhanyagolt gyermekek gondozására. *(Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.)* De tessék előbb fölnevelni a magyar elhanyagolt gyermekeket, tessék gondoskodni előbb a magyarokról és ne menjenek jótékony gyűlésre a Balkánba és a Macedóniában levő elhanyagolt gyermekek érdekében tartott kongresszusra. *(Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.)*

De, t. Ház, ennek a hódító politikának én még nagy alkotmányos veszedelmét is látom. Keveset szoktunk elmélkedni arról, hogy mit jelent az, hogy egy alkotmányos országnak, Magyarországnak, s egy másik úgynevezett alkotmányos országnak, Ausztriának, van egy darab területe, amely az övék és még sem az övék, s amely nem alkotmányosan, hanem abszolút regime szerint kormányoztatik. Mi ennek a Boszniának a jogállása? Nem tartozik sem Magyarországhoz, sem Ausztriához. Megszállott tartomány, amely az abszolút rendszer elvei szerint

kormányoztatik. Tehát becsempésztetett, íme, a „birodalmi tartomány” fogalma. És, t. Ház, ne feledjük el azt, hogy mily veszedelmet rejt magában az alkotmányos országokra nézve, hogyha az uralkodónak rendelkezésére áll egy nagy terület, rendelkezésére áll egy nagy népesség, amely az abszolút rendszer elvei szerint kormányoztatik. Nekünk nem kell az, hogy az osztrák császárnak legyenek kozákjai a Balkánon és hogy a balkáni hordák fölött katonai kormányzat uralkodjék és adandó alkalommal a balkáni hordákat fölhasználják alkotmányos népek szabadságának elfojtására. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

De, t. Ház, még egy másik érvet is hallottunk, főleg ifjú Andrassy Gyula gróf képviselő társunktól, akiről elmondható, hogy valóságos fanatikusa a dualizmusnak, oly fanatikusa, hogy ennek a rendszernek híve lesz még akkor is, amikor már Ausztriában sem lesz annak egyetlen követője sem. Andrassy Gyula gróf képviselőtársunk azt mondta, hogy e javaslatok megszavazása szükséges a dualizmus rendszerének fönntartására; mert odaát a túlsó oldalon, a rideg közjogi konzervativizmus és az enyhe szabadelvűség szelleme uralkodik és a rideg konzervativizmus nevében, a dualizmus fönntartására követelik tőlünk másodsorban a javaslat megszavazását. Hát amik Ausztriában a legutóbbi időben történtek, meggyőzhetnek minden szemlélődőt arról, hogy a dualizmus rendszere megbukott; mert éppen azt nem tudja elérni, amit erős kapcsolatokkal akart biztosítani: a két országnak, a két államnak, Ausztriának és Magyarországnak rokonszenvét, testvéries és igaz szövetségét. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Éppen a dualizmus rendszere, amelyet azért csináltak meg, hogy az osztrák és a magyar nép között közös intézményekkel szorosabbá tegyék a szövetséget, erősebbé a testvéries érzést, éppen ezek a közös intézmények okozták azt, hogy Ausztria és Magyarország népei között a legerősebb gyűlölködés tört ki. Miért, t. Ház, Mert amikor a quota szerint kell pörlekednünk azért, hogy hány százalék a miénk az uralkodóból és mennyi az osztrákoké, amikor minden közös intézménynél pörlekednünk kell azért, hogy kié a hadsereg, az osztrákoké-e, amint ők mondják, vagy a miénk *(Tetszés a szélsőbaloldalon.)*, mikor minden közös intézménynél kitör a pörlekedés és egyik állam magának akarja lefoglalni ezeket a közös intézményeket, a másik pedig reklamálja azt, ami őt jogszerint megilleti: akkor kiderül, hogy a testvérieségnek, az igazi szövetségnek a két állam között csak egy módja van: a dualizmus bukása, a közös intézmények eltörlése Magyarország és Ausztria között. *(Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.)*

Mert addig, amíg a dualizmus testvéri kapcsolatainkat Ausztriával egybe nem kapcsolta, addig nekünk az osztrák néppel bajunk nem volt. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* Soha az osztrák nép addig, amíg a dualizmus testvériesen össze nem láncolt minket, amíg az örökség fölöstása miatt nem kellett folyton pörlekednünk, mondom, soha addig az osztrák nép és a magyar igazi nép között ellenséges viszony fönnt nem állott. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* De a testvérek is ellenségekké válnak akkor, amikor folytonosan pörlekedniök kell az örökségük miatt, A testvérek közt is kitör a viszály, ha folytonosan osztozkodniök kell s az egyik a másik rovására akar gazdagodni.

Nem volt ellenséges viszony Ausztria és Magyarország népei között, sőt az osztrák népben mindig élt annak erős tudata, hogy Magyarország szabadságmozgalmi azok, amelyek az osztrák alkotmányosságot és az osztrák szabadságot is megvédelmezik és kimutatható a folytonos

párhuzamosság a magyar és az osztrák szabadságmozgalmak közt. Martinovics összeesküvésének és titkos társaságának megfelelő Ferenc alatt a bécsi titkos társaság Riedl báró és Hebenstreit főhadnagy vezetése alatt. 1848-ban mily örömujjongással fogadták Kossuth Lajost (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) és a magyar küldöttség tagjait Bécsben! Magyar argonautáknak nevezték őket, akik a legszebb aranygyapjút viszik oda és meghozzák onnan, mint a modern államférfiak a legszebb aranygyapjút: a szabadságot és alkotmányosságot. (*Tetszés a szélsőbaloldalon. Mozgás a jobboldalon.*)

Akkor 1848-ban és 1867-ben is Ausztria népében élt annak tudata, annak elismerése, hogy mi a múltban tulajdonképpen kettős martíriumot szenvedtünk Ausztriáért. Martíriumot szenvedtünk érte, amikor a mi falvainkat, a mi városainkat felégették, feldúlták azért, hogy megmaradjanak az osztrák városok és falvak, amikor a mi kultúránknak kellett felperzseltetnie és a mi gazdagságunknak kellett pusztulnia, hogy megmaradjon Ausztria kultúrája és gazdagsága. Mert Magyarországon szegénysége és elmaradottsága forrása Ausztria boldogságának és gazdagságának. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Akkor megértették azt Ausztriában az összes szabadságszerető elemek, hogy a mi alkotmányos küzdelmeink is csak Ausztriáért elszenvedett martírium voltak.

Mert hiszen azért üldözték Magyarországon az alkotmányosságot, azért akarták eltiporni itt a szabadságot, mert Ausztriát még az abszolút regime szerint kormányozták és örökön-örökké attól reszketett a dinasztia, hogy az alkotmányos ragály átterjed majd Ausztriára is. íme, ennek bizonyosságul tényleg csak akkor sikerült Ausztriának alkotmányosságot nyerni, mikor a magyar alkotmányosság már megdönthetetlenül kivívta diadalát. Hálából azok, kiknek Magyarország évszázados küzdelme adott alkotmányt, adott szabadságot, alkotmányos hatalmukat arra használták föl, hogy Magyarország ellen támadjanak. Nem csokolják meg azt a kezét, amely alkotmányt adott nekik, hanem inkább fejük tetejére állanak és feje tetejére állítanak mindent, hogyha ebben a pozícióban rúghatnak egyet szövetségükön, Magyarországon. (*Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Igaz! Úgy van!*)

Midőn így a dualizmus a testvérek között örökké tette a perlekedést, Ausztria odavitetett, hogy a legnagyobb vak gyűlölettel viseltetik Magyarország iránt. Azzal a helyzettel állunk szemben, hogy ezt a katonai javaslatot, mely nem kell senkinek, még az osztrákoknak sem, Ausztriában megszavazzák azért, hogy Magyarországon mérgeledjenek. Idebent pedig azt látjuk, hogy a szabadelvű a közös hadseregben, melynek nemzeti és régi ezredei vannak, de amely már megtalálta az egységes lobogót, amennyiben Széll Kálmán egységes vezérlete, vezénylete alatt haladnak az ezredek, a régi szabadelvűek megszavazzák a katonai javaslatokat azért, hogy a nemzeti pártiak mérgeledjenek, (*Derűtség a szélsőbaloldalon.*) hogy a nemzeti pártiaknak most, ennél az alkalommal kipróbáltassék a teherviselési képessége. (*Élénk helyeslés és taps a szélsőbaloldalon.*) A nemzeti pártiak pedig megszavazzák azért, mert már előre látták a gúnyos kárörömet a régi szabadelvű testvérek arcán, hogy most a nemzeti pártiak ki fognak vonulni és ők ismét egyedül maradnak. A nemzeti pártiak tehát megszavazzák a javaslatot, hogy a régiek mérgeledjenek. (*Derűtség a szélsőbaloldalon.*)

Fülöp Béla: És Önök beszélnek, hogy mi mérgeledjünk!

Vázsonyi Vilmos: így megszavazza azt egész Ausztria, hogy mi

mérgelődjünk, a régi szabadelvűek, hogy az újak mérgelődjenek, az újak, hogy a régiek mérgelődjenek és ebből az általános és kölcsönös mérgezési szándékból származik a javaslat többsége. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Mozgás és zaj.)*

Kubik Béla: De a nemzet issza meg a levét, az a baj!

Vázsonyi Vilmos: Mezőssy Béla, t. képviselőtársam, az ő ékes beszédében párhuzamot vont a Tisza-féle fúzió és a nemzeti párt fúziója között. Én azt hiszem, t. képviselőtársam, teljesen jogtalanul vádolta meg a nemzeti pártot, mert a Tisza-féle fúzió és az Apponyi-féle fúzió egészen más dolog. Tisza Kálmán egy egész sereg elvet hagyott cserben, a nemzeti párt elvei pedig mindig belefértek egy tarisznyába. A nemzeti párt elvei sohasem voltak nagyobb számban, mint amennyi egy ciklusra elegendő. Mert hogy vádoljam én hitehagyással és elvárulással a nemzeti párt tagjait akkor, amikor összes politikai programjuk az állami közigazgatás volt, amely belekerült már törvény könyvünkbe azaz a híres kétszakaszos törvénnyel! Hogyan vádoljam én hitehagyással, mikor összes katonai programjuk oly csekélység, amelyet nemzeti re-kompenzációnak ma sem fogadna el senki sem?

Én tehát t. képviselőtársammal nem érthetek egyet. Mert igaz az, hogy a kormányférfiak épp úgy indulnak, mint a léghajós. A léghajós néány zsák homokot visz magával, hogy emelkedve, adandó alkalommal kiszórja a földre, azokra, akik az ő felszállásában gyönyörködtek és őt megtapsolták: az államférfi pedig felszáll a magasba néhány zsák elvvel és azt azután, hogy emelkedjék, kiszórja. *(Derűtség a baloldalon.)* Tisza Kálmán zsákszámra való elveket szórt ki. De a nemzeti párt nem vitt föl többet, csak egy dohányzacskóra valót. *(Derűtség.)* Ezért én a nemzeti pártnak szemrehányást nem teszek és a nemzeti pártot hitehagyással és elvárulással nem vádolom.

T. Ház! Azt a praxist sem akarom követni, amely lábrakapott, hogy én fölolvassam itt a volt nemzeti pártiak által tartott beszédeket, mert hisz az régi dolog, hogy Magyarországon a kormány államférfiak és kormányférfiak oly kitűnően beszélnek, hogy amíg másutt a nagyok beszédét csak egyszer lehet hallani, minálunk minden beszédüket kétszer: egyszer elmondják maguk az ellenzékéről, másodszor pedig szemükbe mondják nekik az ellenzékéről. *(Zajos derűtség a baloldalon.)*

T. Ház! Méltóztassék megengedni, hogy én a fúzió mérlegét – ha ezt ugyan fúziónak lehet nevezni, mert ez tulajdonképen beolvadás volt – fölállítsam. Ennél a fúziónál úgy jártunk, mint a természet tréfája következtében megesik az, hogy egy csúnya, de szellemdús apának és egy ragyogó szépségű, de kissé korlátolt eszű anyának születik egy gyermeke és az örökli az apa szépségét és az anya eszét. *(Zajos derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Fülöp Béla: Hamis mérleg!

Vázsonyi Vilmos: T. Ház! Ennél a fúziónál mit látunk? A nemzeti pártiak itt voltak az ellenzéken erős nemzeti érzéssel, társadalmi és gazdasági politikájukban pedig konzervatív iránnyal; odaát voltak a régi szabadelvűek enyhe szabadelvűséggel és rideg közjogi konzervativizmussal. És mi született ebből a párosodásból. A szabadelvű párt örökölte a nemzeti pártiaktól a konzervativizmust, a nemzeti pártiak pedig örökölték a régi szabadelvű párttól a nemzetietlenségüket és ma ez a párt sem nem nemzeti, sem nem szabadelvű, sem a közjogok megvédelmezésében, sem pedig a szabadelvű iránynak merész és erőteljes követésében a nemzetnek nem adhat semmit. Itt adott a nemzeti párt nemzeti

irányt, ott adtak önök a szabadelvű egyházi politikában merész és bátor kezdeményezést: ma pedig együtt adnak úgy a nemzeti, mint a társadalmi és gazdasági politikában maradást, maradást és csak újabb maradást. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Kaas Ivor báró: Katonai javaslatokat!

Vázsonyi Vilmos: T. Ház! Ez a mérlege a nemzeti párt és a szabadelvű párt egybeolvadásának, mert a tiszta közigazgatást, amit a nemzeti pártiaknak érdemül szoktak felhozni, én, mint a miniszterelnök úr személyes tulajdonságainak igaz tisztelője, a nemzeti pártiak beolvadásának számlájára nem írhatom. Én úgy tudom, hogy Magyarország miniszterelnöke és belügyminisztere Széll Kálmán, ha tehát itt a közigazgatás tiszta, ha itt a közigazgatás vagy a választási rendszer ma más, mint volt azelőtt, azt hiszem, ez a miniszterelnök személyes ténye *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, nem pedig a régi nemzeti pártnak érdeme. Ezt a régi nemzeti pártiak, azt hiszem, velem együtt el fogják ismerni, helyeselni fogják. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Szentiványi Árpád: Nem dicsekedtünk vele soha!

Vázsonyi Vilmos: De itt, t. Ház, rá kell mutatnom arra, hogy a véderőmozgalom óta tulajdonképpen szerényebb követelményeket állítanak föl hadi részről és kormányzati részről. A véderőmozgalom idejében tudniillik azt mondták a bécsi körök: „Wir brauchen keine Armee auf Kündigung”, a híres 14. §. indokolásánál és íme, most a volt nemzeti pártnak tagjai kijelentik azt, hogy ők a pártban való maradásukat egyévi határidőhöz kötik és ezen egy évi határidőn belül kell ezeknek a követeléseknek teljesülniök. Tehát már most nemcsak Armee, hanem párt is kell auf Kündigung, ami mindenesetre az igényeknek szerényebb leírólását jelenti, mert íme, a szabadelvűpártnak van egy része, amely örökre van szerződötve és egy másik része, amely egy évi fölmondásra van szegődve. *(Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.)*

De térjünk rá a rekompenzáció elméletére, ha az már a mi szerencsétlen helyzetünk folytán reánk erőszakolja magát. Én háromféle rekompenzációt ismerek e javaslatokkal szemben. Ismerem azt, amit legtöbbször tartok, a nemzeti rekompenzációt, de nem abban a szerény mértékben, amelyben azt a régi nemzeti pártnak követeléseit tartalmazták...

Barta Ödön: Óhajtasai!

Vázsonyi Vilmos: . . . nem a lepecsételt borítékba zárt, memorandum foglalt nemzeti óhajtasokat értem, hanem értem azokat a követeléseket, amelyek komoly és határozott közeledést jelentenek az önálló nemzeti hadsereg eszméjéhez. Más rekompenzációt nemzeti szempontból elfogadni nem lehet. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Ismerem egy másik rekompenzációt is. Midőn az újonclétszám föl-emelésének kérdése kerül elénk, midőn arról van szó, hogy a függő elemeknek számát újra szaporítsuk, akkor önkéntelenül előtérbe tolul annak követelése, hogy szaporítsuk ebben az országban a szabad emberek számát. Valahányszor a bürokráciának, valahányszor a militarizmusnak hatalmasabbá való tételéről van szó, akkor igenis joggal merül föl az a követelés, hogy terjesztessék ki ezzel szemben demokratikus alapon, egészen az általános választói jogig a választói jog. Ez a rekompenzáció a szabadságban. Ismerem ezt a rekompenzációt is, bár nem hallottam róla, hogy erről szó lett volna valaha a kormánynál, hogy valaha ezt megfontolta volna.

És ez a demokratikus rekompenzáció, t. Ház, nem pedig a klotür-

rel való fenyegetés, nem az erőszakos rendszabályokkal való ijesztés, nem a feloszlítás réme fogja a jövőre az obstrukciókat kizárni; az általános választói jog, az igazi népképviselőnek a behozatala lehetetlenné fogja tenni azt, hogy az obstrukciónak még a gondolata is fölmerülhessen. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

És ismerek még egy rekompensációt, amely szintén természetes; hiszen a t. Ház, midőn a nemzetre új, ma elviselhetetlen terheket akarunk ráronni, amidőn a munkáskezek sokaságát akarják elvonni a nemzeti munkától, akkor a tulajdonképeni rekompensáció csak új gazdasági erőforrások nyitása lehet, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* amelyek a nemzetet képessé teszik arra, hogy fokozott terheket is elviselhessen. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ismerek tehát egy harmadik rekompensációt is, a gazdaságit és ez az önálló vámterület, *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* amely ipart, kereskedelmet és gazdaságot hoz az országnak, amely új erőforrásokat nyitna és amely képessé tenne minket e fokozott terheknek elviselésére. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

De, tisztelt Ház, e rekompensációk egyikével sem kínálnak meg minket. Ezzel szemben, amidőn semmiféle igazi érvet nem hallunk, csak erőszakosan előre rángatott érveket, amelyek a kész gondolathoz, a kész parancshoz fűzetnek oda, ezzel szemben milyen erős érveink vannak nekünk, amidőn e javaslatot ellenezzük. Első erős érvünk az ország szegénysége. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Kell-e erről sokat szólnom, midőn a főváros törvényhatósága éppen ebből a szempontból egyhangúlag tiltakozott a katonai terhek emelése ellen! Semmi sem vezette jobban ezen elhatározásában, mint az a tudat, hogy a főváros lakossága és az ország lakossága is szegény és a további terheket elviselni nem képes. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Mert, t. Ház, amidőn egy törvényhatóság már azt teszi, amit megtett nemrég Budapest, hogy a transzferálás költségeit megtagadta a költségvetéstől, ott már nagy és komoly gazdasági bajoknak kell főnforogniok. De, t. Ház, a tisztviselők fizetésének javításáról szóló törvényjavaslat is annak beismerése, hogy az élet egyre nehezebb, a civillista fölemelése szintén arra mutat, hogy a megélhetési viszonyok oly rosszak, hogy már a trón is megélhetési nehézségekben szenved. *(Tetszés és derűtség a szélsőbaloldalon.)*

Madarász József: Szegény császár!

Vázsonyi Vilmos: A többieknek, akik nem tisztviselők, nem is uralkodók, a többieknek új adóban kell majd megfizetni azt, hogy ezek a megélhetési nehézségek elháruljanak, hát a többiekre nézve a megélhetési gondjai nem éppen annyira súlyosak-e már most is, és nem lesznek-e most még súlyosabbak, amidőn a katonai terhekkal és a tisztviselők fizetésének javításával mindezeknek az egzisztenciáknak a gondjait magukra kell venniök! Ily körülmények között, amidőn ily törvényjavaslatokkal a kormány bevallja, hogy már a legnagyobb csúcson is megélhetési gondok vannak, nem kell tovább bizonyítanom, hogy nagy az ország szegénysége. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

De, t. Ház, nem szavazhatjuk meg e katonai javaslatot még más okból sem. Amint mondtam, nem szaporíthatjuk egyre-másra a függő elemek számát, és nem szaporíthatjuk egyre-másra a militarizmus erejét. Mert lehet, hogy csak gyanú az, amit kifejeznek, de én azt tartom, hogy első polgári kötelesség a gyanakvás, mert egész alkotmányunk sem egyéb, mint írásba foglalt és törvénybe becikkelyezett gyanakvás. Legyen bár gyanú, t. Ház, én úgy látom, hogy amint a társadalmi és gaz-

dasági életben reaktiválja magát a régi rendi szellem, hogy amit elvesztett papiroson azt visszanyerje az életrealitásában, úgy a szabadságharcok tanulságait fruktifikálva, bizonyos körök a hadsereg szervezésében is megcsinálták szép csendesen és lassan a maguk ellenforradalmát. Mért mondják, t. Ház, hogy ma szabadságharcok már lehetetlenek, miért mondják, hogy bármely eshetőségre is lehetetlenek? Mert megtörtént a hadsereg szervezésében ez az ellenforradalom, mert a hadsereget a múltak tapasztalatai után úgy alakították át, hogy adandó alkalommal, válságos időben ne a nemzet mellett, hanem a nemzet ellen szolgáljon ereje. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Igen, emlékeztek a múltakra, midőn még együtt voltak a magyar ezredek „összecsomósodva”, miként ezt a kifejezést hallottam; midőn együtt voltak a magyar ezredek, a Gréven-ezred, a négy húszár-ezred és a három gyalogos ezred, akik nemzeti érzést lehelő kérvényeikkel fordultak az 1790-91-iki országgyűléshez. Emlékeztek, hogy abban az időben volt még a magyar ezredekben erős magyar érzés. Hiszen ezekről a mozgalmas időkről följegyezte a történetíró azt a magasztos, azt a megható dolgot, hogy egyszerre csak Podoliából elindult a Devins-ezrednek húszonkét legénye, szabolcsi fiúk, eljöttek Podoliából, mert azt hallották, hogy veszedelemben van az ország. Ez a húszonkét legény volt az előfutárja Lenkey századának. Emlékeztek az 1791. évi magyar ezredek hazafiságára, az 1848-iki magyar ezredek hazafias hűségére és ez gondolkodóba ejtette a hadsereg intézőit és megcsinálták a hadsereg szervezésében a maguk ellenforradalmát. Mert a közös hadsereg ma csak annyiban néphadsereg, hogy anyagát a népből veszi, de ezért még veszedelmesebb a régi zsoldos hadseregnél. A régi zsoldos hadseregtől óvhatta magát az ország, mert azzal szemben minden fegyverfogható és egészséges ember talpra állhatott, de ez a hadsereg, az egységes vezérlés, vezénylet, belső szervezet, a nemzetietlen szellem és külön jogrend alá viszi a magyar nemzetnek minden fegyverfogható fiát . . .

Fejerváry Géza báró honvédelmi miniszter: Nem igaz!

Vázsonyi Vilmos: . . . Szervezték nem a nép szabadságának védelmezésére, hanem, ha kell, a nép szabadságának letiprására, mert mit jelentsen mást az, hogy ez a hadsereg a magyar alkotmányra meg nem esküszik! *(Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.)*

Uray Imre: Csak a vénasszonyok maradnak itthon, meg Fejerváry generális!

Vázsonyi Vilmos: De, t. Ház, még egy érvet hallottam, hogy befejezzem az utólagos érvek egész sorozatát. Tisza István gróf t. képviselőtársam azt mondta, hogy szavazzuk meg e törvényjavaslatot és hagyjunk fel bizonyos támadásokkal, legyünk hálásak a korona iránt.

Nessi Pál: Ugyan miért?

Vázsonyi Vilmos: Hát, t. Ház, én nem akarom a korona személyét ebbe a vitába vonni, távol áll tőlem a szándék. De Tisza István gróf t. képviselőtársam tulajdonít személyes jelleget a koronának akkor, amidőn háláról beszél. A mi alkotmányunk szerint a király nem személyiség, hanem intézmény; intézménye nemzeti alkotmányának, épp oly intézménye, mint az országgyűlés, mint felelős kormány; intézmény, amely a nemzet erejét tartozik gyarapítani. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* *Intézménnyel szemben pedig nem tartozhatunk hálával. (Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A király személyét tehát nem mi vesszük be, hanem Tisza István gróf t. képviselőtársunk vonja be a

vitába, midőn személyt csinál a királyból, aki nem személy, hanem intézmény, alkotmányunk darabja. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! A királyság Magyarországon nem abszolutista eredetű. Háláról ott beszélhetnek a fejedelemmel szemben, – bár ott sem jogosultan – ahol oktrojált, ajándékba adott alkotmány alapján beszélnek a „Petitions Landestag”-ok. De háláról beszélni a fejedelemmel, az uralkodóval szemben ott, ahol a választási jogban gyökeredzett a királyi hatalom, ahol a nemzet ezt a jogot nem adta fel még ma sem, – mert ez a jog ad eventum, még ma is megvan törvényeinkben – háláról beszélni ott, ahol a királyi hatalom forrása a nép maga; valóban nem lehet. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Kaas Ivor báró: Hízelgés!

Vázsonyi Vilmos: Én, t. Ház, nem azért emlitem föl ezt a mondást, mint hogyha bármiféle támadó jelleget tulajdonítanak annak. A törvénytisztélet számomra elég, a lojalitás felesleges, mert a törvénytisztélet magában foglalja a lojalitást is. *(Élénk tetszés és helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Aki a magyar alkotmányt tiszteli, az tiszteli abban és azzal – de csak azzal és válthatatlanul azzal egybeforrva – a királyt is: az alkotmánytól elválasztott királyt nem tartozik senki sem tisztelni. *(Hosszantartó élénk helyeslés, tetszés és taps a szélsőbaloldalon.)* Jó volna, t. Ház, ha azok, akik háláról beszélnek, megjegyeznék maguknak azt a mondást, – amelyet nem a mi viszonyainkra alkalmazok, mert nem akarom egy percig sem megtagadni a tiszteletet a koronával szemben – mely Börnétől származik. Tudniillik: „Völker sind selten, Könige sind immer zu haben”. *(Tetszés a szélsőbaloldalon.)*

A mi fölfogásunk szerint a korona a nemzeti egységnek a kifejezője: de még egyebet is kell jelentenie: az egyenlő jogot az osztályok harcában. Mert ki lehet más az osztályok harcában a kiegyenlítő, mint a király, aki semmiféle osztályhoz nem tartozik! *(Tetszés a szélsőbaloldalon.)* Ki lehet más, aki egyenlő jogot, méltányosságot és igazságot biztosíthat mindenkinek, mint a fejedelem, aki egyetlen osztálynak sincs lekötelezve, mert ő az egész osztatlan és pártatlan nemzetnek köszönheti hatalmát és koronáját. *(Tetszés a bal- és szélsőbaloldalon.)*

De én, t. Ház, azt látom, hogy ennek a nemzeti és népkirályságnak eszméje nem igen domborodik ki semmiféle tényben; én azt látom, t. képviselőház, hogy még ma is a koronát a spanyol etikett szabályaival és a spanyolfalak sokaságával akarják elzárni a néptől; én azt látom, hogy az „udvar” szó még mindig nem nyeri vissza magyar etimológiai jelentőségét, amely nyílt helyet jelent és nem zárt helyet, a régi magyar királyoknak nyílt csarnokát, ahová a nép bemehetett és felpanaszolhatta a maga sebeit. *(Élénk tetszés és helyeslés a, szélsőbaloldalon.)*

Én, t. Ház, azt látom, hogy a t. miniszterelnök úr, aki igen nagy a békítésben, Magyarország két legnagyobb békítőjének, – mert azok voltak mindketten – példáját nem követi. Mert békített Kossuth Lajos is, békített és egyeztetett, midőn reábirta a magyar nemességet, hogy mondjon le előjogairól s elhárította ezzel az osztályharcot; és békített akkor, amikor reábirta a felszabadított jobbágyokat és a városi polgárságot, hogy feledve a múltak keserűségeit, ragadjon fegyvert a haza védelmére; amely jogokat adott neki és keblére ölelte. *(Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.)* És békített Deák Ferenc is, békített és egyeztetett, amidőn reábirta a koronát arra, hogy elfelejtse a függetlenségi nyilatkozatot s rábirta a nemzetet arra, hogy elfelejtse az aradi tizenháromat és a vérbíróságokat. Ez az igazi békítés, ez az igazi egyeztetés: a nemzet és

a király egybeforrasztása az alkotmányosság, a haladás és egyenlő jog gondolatában. Ez a békítés, nem pedig a szabadelvű párt keretében levő számtalan csoportok és zászlóaljok, a különböző nemzeti, disszidens, ó-szabadelvű és egyéb ezredeknek egységes vezérlet, vezénylet és bel-szervezet alatt való csoportosítása. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* T. Ház! Én azt látom, amit már beszédem egész folyamán kifejtettem, hogy a régi birodalmi politikának, a régi dikaszterialis politikának az emlékei még nem tűntek el. Látom ezt legvilágosabban ebben a javaslatban, amely senkinek sem kell, amely mégis itt van és amely mellett kénytelen helyt állani a kormány, kénytelen helyt állani a többség. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Én, t. Ház, ennek a birodalmi politikának szimbólumát látom a schönbrunni parkban. A schönbrunni parkban a fák nem nőhetnek úgy, miként a természet szava parancsolja. A schönbrunni parkban, ha a császár úgy akarja, a jegenyefának csúsznia kell, a törpefenyőnek pedig büszkén kell az égbe emelkednie. A tigrisek és oroszlánok is ott vannak abban a parkban; ott vannak, de ketrecben. Én ennek a birodalmi politikának, amely meg akarja nyiesni a nemzet természetes erejét, ennek a birodalmi politikának, amely ketrecbe akarja zárni a nemzet nemes szenvedélyeit, nem szavazok meg semmit. Nem fogadom el a törvényjavaslatot. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps a szélsőbaloldalon. A szónokot számosan üdvözlök.)*

IV.

A halott Szolimán

– 1903 március 21. –

Megmozdult az ország a nemzeti követelmények érdekében, de megmozdult, Budapest egyetemi ifjúsága is. Éppúgy, mint az 1889-i véderőjavaslatok idején, most is tüntetések voltak, a rendőrség pedig, éppúgy, mint akkor, kíméletlen erővel igyekezett elfojtani ezeket az ifjúsági tüntetéseket. *Vázsonyi* ebben az erőszakos fellépésben felsőbb hatalmak beavatkozását látta *Széll* Kálmán ellen, a jog, törvény, igazság jelszava ellen. Az egyetemi ifjúság egyik tüntetésének véres elfojtását tette szóvá a Ház 1903 március 21-i ülésén.

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Véralázító dologról higgadtan és nyugodtan akarok szólni, mert még nem vesztettem el azt a reményemet, hogyha a való tényállást a t. Ház megismeri, akkor a felháborodás moraja nemcsak az ellenzéken fog végigzúgni, hanem végig fog zúgni azon a többségen is ott velünk szemben, ha van abban a többségben érzék a jogbiztonság és a polgárok szabadsága, becsülete és testi épségének védelmezése iránt. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)*

A mi rendőrségünk nem ismeri azt a törvényt, amelynek rendelkezése alatt áll. *(Igaz! Úgy van! a bal. és a szélsőbaloldalon.)* Mert a főváros rendőrségéről szóló 1881:XXI. törvénycikk 30-ik szakasza szigorúan meghatározza azt, mikor van a rendőrségnek joga fegyvert használni. A törvény szakasza így szól *(Olvassa:)* „A rendőrség támadás ellen védelmül és tetteleges ellenszegülés legyőzésére kényszereszközöket alkalmazhat, végső szükség esetén pedig fegyverét is használhatja”. Hol volt a végső szükség a gyermekekkel szemben, hol volt asszonyokkal szemben, hol volt a gyanútlan járó-kelőkkel szemben? És a végső szükség esete hol volt az ifjúsággal szemben is? *(Úgy van! Úgy van!)*

balfelől.) Hiszen az ifjúság nem tett semmit, hiszen az, hogy a Kossuth-nótát éneklük Magyarországon, még nem jelent végső szükségletet a fegyver használatára. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A rendőrség lábbal tiporta a törvénynek ezt a szakaszát, ezt a t. miniszterelnök úr már most is tudhatja, ha tudja egyáltalában, hogy van a törvénynek egy ilyen szakasza és hogy van egy ilyen törvény.

T. Ház! Nem csodálkozom azon, hogy a rendőrségben ilyen szellem uralkodik. Tegnap láhattuk, hogy igazolt az a gyanúnk, hogy az a hadsereg, amelyet fenntartunk, nem a mi szabadságunk védelmére; hanem eltiprására való; mert ezek a rendőrök és az ő tisztjeik legtöbbször a közös hadseregből vándoroltak hozzánk, mind ott szívták magukba ezt a szellemet *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*, mind ott tanulták meg azt, ami az embert végtelen elszomorítja, hogy földműves emberek, amint rendőri ruhába bújnak, a nép egyszerű fiai, amint láttuk, valószínű passzióval kaszabolják le polgártársaikat, valószínű vérszomj lakik bennük. Ki felelős ezekért? Számoljunk le végre ezzel, mert úgy látszik, hogy itt dupla játék folyik. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Vagy azonosítja magát a t. miniszterelnök úr a főkapitánnyal, vagy nem. Vagy a főkapitánnyal együtt rendezi és csinálja ezeket a miniszterelnök úr, vagy pedig rendezi ezeket a főkapitány a miniszterelnök úr akarata nélkül, sőt diszkreditálására, intrikából, alattomoskodásból éppen a miniszterelnök úr ellen. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Midőn azt a tételt állítom fel, hogy lehetséges – sőt szeretném hinni, hogy így van, hogy a főkapitány úr ezeket a miniszterelnök úr akarata ellenére, sőt a miniszterelnök úr ellen csinálja, ezt nem mondom minden analog eset nélkül. *(Zaj.)* Emlékeztetem a t. Házat az egyházpolitikai küzdelemnek egyik igen érdekes momentumára. Engedje meg a t. Ház, hogy ezt az érdekes momentumot felidézsem. Midőn Wekerle Sándor Bécsből hazatért, Budapesten a nép tüntetett mellette, kifogta lovait és békésen vonult a szabadelvű pártkor elé, hogy ott folytassa a tüntetést. Nem tudom, melyik excellenciás úr, egyik a sok közül, még az üdvözlő beszédre is válaszolt a balkonról. Akkor megtörtént, hogy a rendőrség, amelynek úgy látszik az udvarral jobb és szebb összeköttetései vannak néha, mint a miniszterelnökségnek, széjjelverte a szabadelvű pártkör előtt békésen tüntető tömeget épp oly kardlapozással, mint amilyennel tegnap verték szét az ifjúságot és a gyanútlan sétálókat. Miért történt ez? Mert van már a rendőrség számára egy minta arra, hogy ha a főkapitány az udvar kreatúrája, akkor nagyobb hatalom a miniszterelnöknél. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Thaisz korszaka és ez a példa nagyon vonzó; akkor Wekerle bukott ember volt, annak tartották, a rendőrség tehát Wekerle embereit széjjelverte, hogy szolgálatot tegyen az udvarnak. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ma is az a gyanúm, hogy úgy látszik a rendőrség jobban ismeri a politikai helyzetet, mint mi és kérem a t. miniszterelnök urat, nyugtasson meg minket e felől, hogy a rendőrség jobban tudja-e, ki él és ki van megbukva, mint mi magunk, mint a parlament. Úgy látszik, hogy Rudnay főkapitány úr azt hiszi, hogy Szigetvár ostrománál vagyunk, ahol Szolimán már meg volt halva, mégis lóra ültették és körülvitték a táborban, hogy a tábor ne tudja, hogy Szolimán halott, Úgy látszik, Rudnay tudja, hogy Szolimán halott és Szolimán ellen, a miniszterelnök ellen és reputációjának ártalmára, az ő egész múltjának legyalázására, a jog, törvény és igazság szégyenére, az ő megbuktatására követi el ezeket a vérlázító dolgokat,

amelyeknek tegnap tanúi voltunk. (*Zajos helyeslés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.*)

Lehet, hogy így van, lehet, hogy nincs így, majd meglátjuk; akkor, ha megtudjuk, van-e még a miniszterelnök úrnak annyi hatalma, hogy Szolimán él-e, hogy lovon ül-e még és mint élő lovagolja a kormányzat lovát, van-e még ereje arra, hogy elmozdítsa ezt a főkapitányt. (*Zajos helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Mint Budapest egyik képviselője, mint a törvényhatósági közgyűlés tagja, mondhatom, hogy mi odabent a törvényhatósági közgyűlésben is szóvá fogjuk ezt tenni. Szóvá tesszük, hogy minékünk olyan rendőrségünk van, amelyiktől az asszonyok és a gyermekek, ha este kimennek az utcára, nincsenek biztonságban (*Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.*) és remélem, hogy Budapest törvényhatósága közgyűlésében lesz annyi jogszeretet és tisztesség, hogy kimondja, még pedig egyhangúlag, – biztosíthatom az urakat arról – hogy míg ez a férfiú áll a rendőrség élén, akinek a felelőssége alatt ezek a vérlázító dolgok elkövetettek, nem állunk szóba hivatalosan a rendőrséggel. Vadállatokkal nincs dolgunk, csak tisztviselőkkel. (*Zajos helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

T. Ház! Én nem tudom, ki rendezte ezeket a dolgokat, kinek tellett abban öröme? Hiszen vannak örvögők, akiknek örömük telik a gyilkolásban, a bánatban, a könnyben, a gyűjtogatásban. Nérótól kezdve Jack, a hasfelmetszőig és a rendőri portentumokig, vannak ilyen alakok, akiknek az örvögésben, romlásban, mások szenvedéseiben, kínjában és könnyeiben gyönyörűségük telik. Az, aki ezen dolgokat rendezte, vagy örvögő, vagy elvetemült, akkor ne ő gyakorolja azt a jogot, hogy másokat csukjon tömlöcbe, hanem a tömlöcbe vele! (*Hosszantartó zajos éljenzés és taps a szélsőbaloldalon.*)

V.

A többségi hóbort

– 1903 május, 28. –

A Széll-kormány alatt még egy nagy beszédet mondott *Vázsonyi* a Házban, 1903 május 28-án. Ekkor az ellenzék obstrukciója folytán már beállott ismét az ex-lex és a kormánypárt türelmetlenjei, élükön *Tisza* István gróffal, a többségi elv alapján az obstrukció letörését követelték szigorú házszabályrevízióval. A többségi elvnek jogosulatlanságát ebben a nagy beszédében *Vázsonyi* ismét a cenzusos választójoggal igazolta és azzal, hogy az ország igazi többsége, a választójogból kizárt tömegek, az ellenzék mellett vannak. Klasszikus képét adja ez a beszéd az 1867 után alakult többségek alakulásának, a többségek opportunizmusának és a többségi politika meddőségével szemben az obstrukciók egyedüli termőhatását bizonyítja.

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt Képviselőház! Gyakran előfordul, hogy a kezelőorvost eléri a tragikum, hogy megkapja a kezelt betegnek a betegségét. A miniszterelnök urat ez a tragikum érte el. Annakidején mint kezelőorvos buzgólkodott azon, hogy a t. többséget abból a betegségből, amelybe az előző kormányok alatt beleesett, a furor majoritásból kigyógyítsa. Buzgólkodott azon, hogy a többséget kigyógyítsa azon hitből, hogy a többség hatalma korlátlan, a kisebbség pedig csak arra való, hogy növelje azt a kéjérzetet, hogy az ember a többséghez tartozik. (*Tetszés a szélsőbaloldalon.*)

Az előbbi obstrukció, helyesebben nemzeti ellentállás alatt a t. miniszterelnök úr kitűnő orvosnak mutatkozott. Akkor nem hullámtörőnek nevezte magát, hanem hordószámra öntötte az olajat a hullámokra. Ma a szerepében tökéletesen megváltozott, megfeledkezett tökéletesen arról, hogy annakidején ő volt az, aki a hullámokat lecsendesítette, ma a hullámokat meg akarja törni ... De persze ez a vásár itt is kettőn áll, mert nem elég az, hogy valaki hullámtörőnek érezze magát, hanejn kell, hogy a hullámok is huliámtörőnek érezzék őt. (*Tetszés a szélsőbaloldalon.*)

T. Ház! A miniszterelnök urat, amint mondtam, utolérte az a szomorú végzet, hogy a furor majoritás ragálya, mert úgy látszik, ragályos ez a betegség, őt, a kitűnő kezelőorvost is meglegpte. Én ezt a furor majoritást találok meg abban a jelentésben, amelyet a t. miniszterelnök úr beterjesztett, ugyanezt a lázas betegséget találok meg az állami számvevőszék jelentésében is (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*), mert midőn az országgyűlés határozatát a többségi határozattal akarják helyettesíteni, ez semmi egyéb, mint visszatérése annak a betegségnek, amelyből, azt hittük, hogy a miniszterelnök úrnak sikerült már a többséget kigyógyítani. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

A többség, t. képviselőház, nem egyéb, mint eljárási forma, nem egyéb, mint expediens, amely szükséges ahhoz, hogy funkcionáljanak az alkotmány szervei. Azonban a többséget intézménnyé tenni, a többség elvét a parlamentarizmus és az alkotmány alapjává tenni, valóban csak visszaesés abba a betegségbe, amelyből a t. miniszterelnök úrnak helyes orvosi kezelése, mellett egykor a t. többség kigyógyult, de amelybe a miniszterelnök úr is visszaesett, mert most ő hirdeti a lehangosabban, hogy jogosultsága van a furor majoritásnak . . .

Szell Kálmán miniszterelnök: Csak azt mondom, hogy konstátassák a többség!

Vázsonyi Vilmos: ... a miniszterelnök úr hirdeti, hogy a többségnek mindenre joga van, hogy a többséget nem szabad meggátolni, s hogy a többség hatalmának érvényesülnie kell.

Szell Kálmán miniszterelnök: Nem azt mondom! Csak azt, hogy konstatálni kell a többséget!

Vázsonyi Vilmos: A többség joga eléggé meg van alapítva azáltal, hogy semmiből sem lehet törvény, amihez a többség hozzá nem járul és hogy törvény csakis a többség akaratával és beleegyezésével léte-sülhet. Azonban ezen túl kiterjeszteni a többség jogát és azt mondani, hogy mindennek törvénnyé kell válni, amit a többség akar, és így a többség akaratának feltétlen fölényét, korlátlanágát statuálni: ez egyenlő volna a parlamenti abszolutizmus létesítésével. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Nem áll tehát az, hogy a többségnek mindenre joga van. Nincs mindenre joga. Nem akarok alludálni ezzel a példával, mert hiszen csak elméletiig szólok most a többség jogáról. Vajjon annak az ír parlamentnek, 1800 május havában, volt-e joga arra, hogy kimondja, hogy megszűnt Írország függetlensége! Volt-e joga arra, hogy kimondja, hogy ezentúl az ír képviselők nem Dublinban fognak tanácskozni az önálló ír parlamentben, hanem képviselőket ezentúl a londoni Central-Parlamentbe fognak küldeni! A többség formális jogánál fogva kétségtelen, hogy annak az ír többségnek joga volt kimondani azt, – természetesen csak a formalizmust véve tekintetbe, – hogy megszűnt Irland függetlensége és Irland beolvad Angol országba. De azt kérдем, magasabb-

rendű emberi és erkölcsi törvények alapján joga volt-e annak az írlandi megvásárolt többségnek, amely a sterlingek hatása alatt mondotta ki a hazaárulást, joga volt-e eladni hazája függetlenségét (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), joga volt-e kimondani, hogy megszűnik az ír parlamentnek függetlensége és ezentúl Irland csak része lesz Angliának és az angol parlamentba. küldi képviselőit? (*Igazi Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Íme, t. képviselőház, ez a példa mutatja, azt, hogy a többség jogának vannak ...

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem a többségről, mint intézményről, hanem csak a mindenkori többségről van szó, amelyet konstatálni kejl és megakadályozni nem szabad! (*Úgy van! jobbfelől.*)

Vázsonyi Vilmos: ... sőt kell is, hogy legyenek korlátai az alkotmány alapján. A többség jogának korlátja az, hogy nem véthet az alkotmány szelleme ellen, nem törölhet el szerzett jogokat és nem állhatja útját a nemzet fejlődésének, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Nevezze bár magát egy többség százszorosán többségnek, ha az alkotmány szelleme ellen cselekszik, ha szerzett jogokat akar érinteni ...

Szöts Pál: Hát 1848-ban?

Vázsonyi Vilmos: Majd rátérek negyvennyolcra is, de kérem a t. képviselő urat, hogy azután legyen szíves mindenben a negyvennyolcas álláspontra helyezkedni! (*Derűtség és tetszés a szélsőbaloldalon.*)

Azt kérdezem én, ha eszébe jutna – és most már nem Irlandról beszélek, hanem Magyarországról (*Halljuk! Halljuk!*), – ha eszébe jutna egy többségnek, hogy visszaállítsa a rendi Magyarországot, ha eszébe jutna egy többségnek, – hiszen formálisan joga van rá – (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), hogy helyreállítsa a papi tizedet, helyreállítsa a jobbágyi terheket, hogy helyreállítsa a középkort annak minden következményével (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), amire a t. többségnek formális joga van, – azt kérdezem akkor a t. túoldal azon tagjaitól, akik velem együtt ahhoz a réteghez tartoznak – és itt beszélek 1848-ról – amelynek negyvennyolc szelleme adott egyenlő jogot ebben az országban, hogy vajjon, ha akadna egy ilyen többség, amely helyre akarná állítani a középkort, amely helyre akarná állítani a rendi Magyarországot, amely reakcionárius irányban akarná visszafejleszteni a mi állami rendünket, vajjon akkor nem tartanának-e velem abban, hogy az a kisebbség, mely ennek ellentállana, ellentállana azon az alapon, hogy a többségnek nincs joga szerzett jogokat elrabolni, a nemzet fejlődésénél útjat állani, a nemzetet visszafejleszteni, hogy szent, igazságos és becsületes kötelességet teljesítene ellentállásával a reakcionárius többség ellen! (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Miért van az t. Ház, hogy nálunk a többséget intéciónak tekintik ...

Széll Kálmán miniszterelnök: Dehogyan tekintik annak!

Vázsonyi Vilmos: ... és a többségről mindig úgy szólnak, mint szent és sérthetetlen elvről, amely az egész parlamentarizmusnak és az alkotmánynak alapját képezi? A többség azért tekinti magát nálunk intéciónak, azért tekinti az alkotmány felforgatásának, ha a többség akaratát a kisebbség bármiben meg akarja gátolni, holott ebben nincsen az alkotmány megtámadva, mert az alkotmány csak akkor volna megtámadva, ha a képviselőház joga támadtatnék meg, de nem ha a többség akaratának feltétlen érvényesülése ellen emelünk gátat (*Igaz! Úgy van!*)

a szélsőbaloldalon.), – ez a lényeges és ezt kell disztingválni, – mondom, azért tekinti magát a többség nálunk intézménynek, mert 1867 óta mindig egy és ugyanazon többség az, mely nálunk a hatalmat kezében tartja. (*Helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.*) Ez a többség, t. Ház, 1867 óta a közbeeső rezisztenciák vagy amint a t. túloldal szokta mondani, obstrukciók kivételével mindenben korlátlanul érvényesítette nem annyira a maga, mint inkább mások akaratát. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Endrei Gyula: Bécs parancsait!

Vázsonyi Vilmos: Ez a többség, t. Ház, sokféle elemekkel bővült, de lényegében mindig ugyanaz maradt. S ha bárhonnán vándorolnának át oda, mert hiszen Magyarország parlamenti fejlődésében intézményé vált a kivándorlás az ellenzékéről a jobboldalra (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*), bármily mérveket öltene a kivándorlás az ellenzéki oldalról erre a másik oldalra, ezek a kivándorlók éppúgy, miként a szabad Amerikában mindenki hamar elangolosodik és amerikaivá válik, a másik oldalon teljesen angolokká válnak, de, nem az angol szabadság értelmében (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*), teljesen beleolvadnak abba a pártba, teljesen annak régi szellemét tükrözik vissza. Ennek az intézményé vált többségnek a históriája nagyon hasonlít annak a bizonyos antik korszaknak a históriájához (*Halljuk! Halljuk!*), amelynek először eltörött a fedele, β akkor csináltak hozzá új fedelet, aztán eltörött a korszója s akkor csináltak hozzá új korszót, de azért a korszó mindig antik korszó maradt.

Széll Kálmán miniszterelnök: Ilyen a tót bicska is!

Vázsonyi Vilmos: Ez a szabadelvű párt jellemzője! Más a fedele, más a korszója, de a korszó azért mindig a régi és a tartalma is mindig ugyanaz 1867 óta. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) A parlamentarizmusról beszélnek, a többség uralmáról, független, felelős kormányról. Hát hol látjuk ennek a többségnek a történelmében, ennek a többségnek jelenlegi alakulásában a parlamentarizmusi érvényesülését? Deák Ferenc halála óta a túloldalon felállították azt a tant, hogy a szabadelvű pártnak mindenkor az a vezére, aki a miniszterelnök. A miniszterelnökök pögdig, ha megbuknak, a párt első közkatonáivá lesznek. A szabadelvű párt vezére volt Szapáry Gyula gróf, ő tehát a jelenlegi miniszterelnök úrnak, ki akkor a pártnak tagja volt, szintén vezére volt; a szabadelvű párt vezére Bánffy Dezső báró, tehát vezére volt a miniszterelnök úrnak is. Most a miniszterelnök úr a vezér, de nem tudjuk, hogy ő utána ki lesz majd ismét az ő és az egész szabadelvű párt vezére. Mit mutat ez a lehetetlen tan, amely nyilvánosságra hozza s kézzelfoghatóan bebizonyítja, hogy mit jelent az a többségi akarat és mit jelent a parlamentarizmus! Ha a többség vezetését mindenkor az illető miniszterelnöknek kell átvennie; ha a párt vezére mindig az, akit a korona bizalmával tüntet ki (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*), mi lett akkor a szabadelvű pártból? Nemcsak „uralkodó párt”, hanem egyúttal az „uralkodó pártja”: „királyi párt”. (*Élénk tetszés, taps és éljenzés a szélsőbaloldalon.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Hát az angol parlament vezérel

Vázsonyi Vilmos: Amíg Deák Ferenc élt, más volt a miniszterelnök és más volt a párt vezére, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) A szabadelvű pártnak tehát legalább formálisan meg volt a kormánnyal szemben a függetlensége. Mert nem elég a független felelős minisztérium proklamálása: sokkal fontosabb ennél a parlament függetlenségének

megőrzése. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, és a szabadelvű, pártnak a mindenkori kormánnyal és a korona mindenkori viselőjével szemben keletlett volna elsősorban a maga függetlenségét megőriznie, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Azonban Deák Ferenc szerepére azon a nagy párton nem vállalkozott senki, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Nem kell ehhez a szerephez Deáknak lángesze; nem kell ehhez Deáknak nagy magyar génusza, elég lett volna ehhez a szerephez bárkinek a Deákéhoz hasonló önzetlen lemondása, áldozatkészsége, puritánsága, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Erre a szerepre a nagy szabadelvű pártnak nem vágyakozott és nem vállalkozott senki. És hogy ne is vágyakozhassék és ne vállalkozhassék, hogy még az erre a szerepre való vágy is kiölessék mindenkiből: néhai Tisza Kálmán felállította azt a tant, hogy a párt vezére az, akit a korona azzá kijelöl. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Tehát az önkormányzat vezérének a kinevezése mindenkor a koronától függ; mindenkor a király az, aki meghatározza, hogy ki vezesse önöket. Mit jelent tehát az, a parlamentarizmus, mit jelent az a többségi akarat, amely a korona akaratára alá rendeli még azt is, hogy ki vezesse a többséget? *(Élénk tetszés, éljenzés és taps a szélsőbaloldalon.)*

És mert királyi, mert államosított párttá változott át a szabadelvű párt; mert ha a közigazgatás államosítása még nem sikerült is, a többség államosítása már tökéletesen sikerült *(Úgy van! a szélsőbaloldalon. Felkiáltások jobbfelől: De ez nem sikerült!)*, ezért látjuk azt, hogy a szerez, amint változik a szabadelvű pártnak a király által deznált vezére – nem a szabadelvű párt akaratából, nem annak kezdeményezéséből, hanem a korona által deznált vezér karaktere, hajlama, politikai nézetei szerint, – változik a szabadelvű párt akaratára is. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Ha a t. miniszterelnök úr onnan távozik és a szabadelvű párt egy más vezért kap, más karakterrel, más hajlamokkal, más felfogással, akkor az a nagy szabadelvű párt ezen királyilag deznált férfiú vezetése, alatt érvényesít ismét egy más többségi akaratot *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, amely akarat érvényesítése nem lesz egyéb, mint a király által deznált miniszterelnök, a király által deznált többségi helytartó akaratának helybenhagyása és elfogadása. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Beszéljünk csak tovább a parlamentarizmusról, amelyet annyira féltének a túoldalról *(Halljuk! Halljuk!)*, és amelyet még az ex-lex állapot árán is meg akar a miniszterelnök úr menteni. 1848-ban volt királyi; felelőtlen dikasztériumunk, de független képvisletünk is volt, mert a rendi tábla megőrizte a maga függetlenségét, megőrizte a maga kezdeményezési jogát, megőrizte a nemzet szuverenitását a koronával és a dikasztériumokkal szemben. A nagyszerű parlamentáris rendszernek instituálása óta mi változott? Az, hogy nem lett független és felelős a kormány, sőt maga a képvislet is elvesztette függetlenségét és a felelőtlen többség szerepébe esett, tehát egy független és felelős kormány helyett kaptunk egy függő állapotba jutott parlamentet, amely a felelőtlen érzetével a furur-majoritatis-sal intézi az ügyeket, *(Úgy van! balfelől.)* Nincsen-e ez így! Mi a parlamentnek és mi ebben a többségnek a szerepe Deák Ferenc halála óta? Azt kérdezem én, hogy kezdeményezési jogunkat ebben a képviselőházban mikor gyakoroltuk sikerrel, hogy melyik törvény az, amely a képviselők kezdeményezésének köszönheti eredményét, hiszen az igazán alkotmányos nyugati államokban a törvényeket azokról

a képviselőkről nevezik el a közéletben, akik azokat a törvényeket kezdeményezték.

Hiszen ott a parlamentnek kezdeményezéséből származnak a legnagyobb szabású reformok. Mutasson reá bárki is, aki a többség hatalmát úgy hirdeti, hogy az a parlamentarizmus alapja, mutasson reá arra a kezdeményezésre, amelyet ez a képviselőház végzett el, mutasson reá arra a törvényre, amely ezen képviselőháznak azon alkotmányos jogából származik, hogy nekünk is van kezdeményezési jogunk? Ilyen törvény nincs. És ha valaki fáradságot venne magának, hogy összehasonlítsa, vajjon a kormány törvényhozási előterjesztései, törvényjavaslatai mennyi változást szenvedtek itt a képviselőházban Deák Ferenc halála óta; ha azt a fáradságot venné magának, hogy ki akarná mutatni, hogy mennyi érdemleges munkát végzett ez a Ház, tehát a többség is, a törvény is, a törvényhozás terén, mit változtatott a kormány által előterjesztett törvényjavaslatokon: akkor arra a felfedezésre jutna, hogy eltekintve azon korrekciókról, amiket a bizottságok végeznek el, azokért, mert azok a t. kodifikátorok, akik a minisztériumokban dolgoznak, egyet-más elfelejtettek, vagy elhibáztak és a miniszter beleegyezésével ez azután a bizottságban kikorrigáltatik, de a miniszter beleegyezése nélkül soha, hogy mondom, ezen stiláris módosításokat, ezen apró korrekciókat kivéve, ennek a parlamentnek működése teljesen illuzórius; ez a parlament nem tesz semmi mást, mint azt, hogy a királyi proposíciókat, melyek, mint a minisztérium előterjesztései jelentkeznek, némely stiláris módosításokkal egyszerűen beiktatja, tehát egyszerűen napiparancsokat ruház fel a törvény erejével. *(Élénk tetszés és taps a szélsőbaloldalon.)*

Én is azt mondom, t. Ház, hogy helyes, meg kell óvni a többség akaratát. De ennek az akaratnak megóvását kezdje meg először maga a többség. Óvja meg először a többség a maga akaratát a kormánnyal és a koronával szemben és higgye el, hogy sokkal kevesebb veszedelemben forog a többség akarata a kisebbség részéről, mint a korona és a kormány részéről. *(Élénk tetszés és taps a szélsőbaloldalon.)*

A parlamentarizmusnak lényegéből tehát, amint látszik, mi nem vettünk át semmi egyebet 1848-ban, csak azt, hogy eltöröltük az utasításokat. Ami a többségnek kellemes és hasznos, azt átvettük a parlamentarizmusból. A parlamentáris elv érvényesült annyiban, hogy nincs utasítás; a képviselő azt teheti, amit akar. De a parlamentarizmusnak van más következménye is. A parlamentarizmus nem azt jelenti pusztán, hogy a jogi kötelek elenyésztek és azok helyébe nem lépett semmi; a parlamentarizmus nem azt jelenti, hogy a képviselőválasztás hasonló a pápaválasztáshoz, mert hiszen a pápa is választásnak köszönheti tisztét, a választás után azonban csalhatatlan lesz, mindazoknak csalhatatlan ura, akik őt megválasztották; az ily dogmáknak lehet helye a hitélet terén, de a politikában mégsem lehet pápaválasztást csinálni a képviselőválasztásból, mégsem lehet talán azt a tant felállítani, hogy aki a mandátumot elnyerte, az azután a választók akaratától teljesen független, hogy parlamenti csalhatatlan pápa és itt tulajdonképpen mint parlamentáris pápák kollégiuma ülésezünk. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Nem ebből áll a parlamentarizmus; nemcsak abból a negatívumból áll, hogy a képviselők nincsenek utasításokhoz kötve. E jogi kötelek helyébe egy erkölcsi köteleknek kellett volna lépnie *(Helyeslés)*; egy erkölcsi köteleknek, amely ép oly erővel fűz minket a választók és az ország akaratához s érdekeihez, mint amily erővel kötött le annak idején az utasítás

a rendi táblán a követet, (*Úgy van! a jobboldalon.*) De azt kérdem, t. Képviselőház, mivé lettek ezek az erkölcsi kötelékek? Fennállanak-e? Lehet-e parlamentáris rendszerről beszélni ott, ahol hiányzik a parlamentáris rendszer lényege és alapja; a parlamenti etikai (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Lehet-e parlamentáris rendszerről beszélni ott, ahol ugyanazok a férfiak másként beszélnek arról az oldalról, mint a másik oldalról? Lehet-e parlamentáris rendszerről beszélni ott, ahol az az alapelv, hogy minden obstrukció helyes, ha én csinálom és hasznomra van és minden obstrukció kárhuzatos és alkotmányfelforgatás, ha ellennem fordul! (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*)

Lehet-e parlamentáris rendszerről beszélni ott, ahol nem őrzi meg; a képviselő integere az a politikai egyéniséget, amelynek alapján és; amelyért őt a választók a képviselőházba beküldötték? (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*) Lehet-e parlamenti etika nélkül parlamentarizmusról beszélni?

És a parlamentáris helyzetnek van még egy másik nagy követelménye is; megvan az a követelménye, hogy legyen szervezett közvélemény, amely folytonosan ellenőrködjék és amely a képviselőktől számonkéri azt, hogy mit tesznek. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*) Hiszen a nagy angol szabadelvű párt, (*Halljuk! Halljuk!*) amelyre oly szívesen szeretnek hivatkozni a szabadelvű párt sajtójában, amikor Gladstone-féle klotúrról van szó, hiszen az a nagy angol szabadelvű párt meg volt szervezve, meg van szervezve és az angol szabadelvűség nagy reformjait a szabadelvű párt évi kongresszusain határozták el. Ott tehát megvolt a közvélemény szervezése, megvolt a közvélemény éber ellenőrzése. Ott nincs olyan többség, amelynek az a vezére, akit mindenkor kijelöl a korona, hanem oly többség van, amely kinő magából a nemzetből, oly többség, amelynek nem a király által kijelölt helytartó ad utasításokat, hanem amely utasításokat ad a maga vezérének (*Egy hang a szélsőbaloldalon: A királynak!*) és utasításokat ad a kormánynak. Ez a rendszer csinálta meg azt a parlamentarizmust, amelyet mintaszerűnek tartanak. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Lehet-e beszélni parlamentáris rendszerről nálunk, ahol hiányzik először is a parlamenti etika, hiányzik másfelől a közvélemény szervezettsége és hiányzik harmadszor az, ami nélkül nem lehet igazi parlamentarizmus, hiányzik a viták erkölcsi hatása és a kapacitáció lehetősége. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Nincs semmi hatása a kapacitációnak, nincs semmi hatása a vitának, nincs semmi hatása az érveknek, vitáink merő formalizmussá süllyednek le és semmit sem mozgat; az, aki ezen az oldalon működik, mint mozgatja az óra mutatóját és beszédének hatása nem mutatkozik semmi egyébben, bármilyen becsületesen szolgálja meggyőződését, mint abban, hogy sikerült a Ház órájának mutatóját előre vinni. Minek féltsük hát ezt a parlamentarizmust mit jelent számunkra ez a parlamentarizmus, mit jelent számunkra ez a parlamenti kormány, mely dikasztériummá vált, mit jelent számunkra az, a parlamentarizmus, amely – amint bebizonyítottam – nem tett egyebet, minthogy a királyi proposíciókat minden szóváltás nélkül korszakokon keresztül elfogadta?

Hogy ennek a könnyelműségnek, mellyel áttértünk egy nyugat-európai intézményre, nem számolva nemzetünk jellemével és körülményeinkkel, hogy az utasítási jogot, mely biztosította az akkori poli-

तिकai nemzetnek azt, hogy az ő akarata ellenére nem határozhat semmit a nemzet képvisellete, hogy ennek a könnyelműségnek rossz hatásai hamar mutatkoztak, arra nézve hivatkozhatom Tisza Kálmánnak egy munkájára, melyet 1865-ben írt. Ebben a munkában Tisza Kálmán kifejtette, hogy milyen gyengévé vált a nemzet azáltal, hogy meggyengült a megyei szervezet, hogy mily veszedelemnek lett a nemzet kitéve azáltal, hogy lehetséges, hogy egy többség pusztán csak formális jogon gyakorolja a többség' jogát a politikai nemzet többségének akarata ellenére is, hát még azoknak akarata ellenére, akik az alkotmány sáncain kívül állanak, hogy nincs a nemzetnek semmiféle ereje, eszköze, lehetősége arra nézve, hogy ettől a csupán formális többségtől alkotmányos utón megszabaduljon. És ekkor felállította azt a követelést, hogy a Ház feloszlásának jogát nemcsak a koronának kell biztosítani, hanem biztosítani kell ezt a jogot a nemzet számára is; felállította azt a követelést, hogy valahányszor a törvényhatóságok többsége a Ház feloszlását követeli, a Házat fel kell oszlatni, mert a törvényhatósági képviselőket ugyanazok választják, akik választják az országgyűlési képviselőket és ha ilyen nagymérvű kétség merült fel aziránt, hogy a képviselőház még mindig a többség akaratát képviseli-e, akkor ne csak a koronának, hanem a nemzetnek is joga legyen magára nézve ezt a kétséget eloszlatni, a nemzetnek is joga legyen meggyőződni arról, hogy mi az igazi többség, mi a választók igazi akaratát. Azt hiszem, szép volna azok részéről, akiket a kegyelet kötelei fűznek boldog emlékü Tisza Kálmánhoz, hogy most, amikor látják, hogy alkotmányunknak fogatkozásai azóta még nagyobb mértékben mutatkoztak, azon lennének, hogy Tisza Kálmánnak ez az eszméje valami módon megvalósuljon, alkotmányunkba belekerüljön, mert ez volna Tisza Kálmánnak legszebb monumentuma, szebb, mint a Tisza-lex.

Vészi József: Hiszen a törvényhatóságok elítélik az obstrukciót! *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Vázsonyi Vilmos: Azt mondja Vészi képviselőtársam, hogy a törvényhatóságok elítélik az obstrukciót. A törvényhatóságok többsége a katonai javaslatok ellen nyilatkozott. *(Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Igaz! Úgy van!)* Kétségtelen tehát, hogy ha megvolna még az utasítási rendszer, akkor ma nem ülhetne itt többség, mely a katonai javaslatokat pártolja. *(Élénk helyeslés és taps a szélsőbaloldalon.)*

Vészi József: Kisebbség sem, amely obstruál. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Akkor nem kellene obstruálni!)*

Vázsonyi Vilmos: Ha pedig a törvényhatóságok a maguk határozataiban illogikusak és rossz néven veszik tőlünk azt, hogy mi komolyabban vettük az ő határozataikat, mint a kormány, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* hogy mi az ő határozataik alapján léptünk a nemzeti elmentállás terére, hogy mi komolyan vesszük az ő határozataikat és ezen határozataikból megtanultuk azt, hogy mi a nemzet akarata, akkor a törvényhatóságok ne követeljék tőlünk azt, hogy mi őket az illogikátlanság terére kövessük. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon. Zaj a jobboldalon.)*

Mi komolyan vettük a törvényhatóságok szavát, felismertük benne a közvéleményt. A t. kormány akkor fitymálta a törvényhatóságok szavát. Ha adott valamit a törvényhatóságok szavára, ha látta a közvéleményt a törvényhatóságok nyilatkozataiban, vonta volna le a konzekvenciát és vonta volna vissza a katonai javaslatokat. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Vészi József: Most ki fitymálja a törvényhatóságokat!

Vázsonyi Vilmos: Mi a törvényhatóságok akaratát érvényesítjük most! *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Zaj a jobboldalon.)* Hiszen az a nemzeti ellentállás, melyet mi kifejtünk, nem is a mi elhatározásunkból *(Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)* nem is a mi könnyelműségünk-ből származik; nem mi határoztuk el szuverén módon, hogy a katonai javaslatok törvényerőre való emelkedését meg fogjuk gátolni. Erre kényszerített minket a közvélemény szava, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* kényszerítettek minket a törvényhatóságok és ha a törvényhatóságok nyilatkozatát úgy lehetne magyarázni, amint nem lehet, hogy ők az előbbi álláspontjukat változtatták volna meg, akkor eljárásuk az agent provocateur eljárása lett volna, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* mert a törvényhatóságok szava volt az, mely minket a nemzeti ellentállás útjára vezetett: mi ezen az utón megmaradunk, ha bármiféle erőszakkal vagy mesterkéltséggel eszközökkel csinál is az alkotmány bástyáiból a t. túloldal eltolható spanyolfalat. *(Élénk helyeslés és éljenzés a szélsőbaloldalon.)*

Elnök (csenget): Kérem, nagyon sokan beszélnek egyszerre. Csendet kérek!

Vázsonyi Vilmos: Azzal, amit t. közbeszóló képviselőtársam mondott, hogy olyan alkotmányos intézményekre van szükség, amelyek az obstrukciókat kiküszöbölik, nem házszabályváltoztatásokra, hanem oly alkotmányos intézkedésekre, amelyek szükségtelenné teszik a rezisztenciát, szükségtelenné teszik a kisebbségnek ellentállását, azzal egyetértek. És ha a törvényhatóságok határozataiban az az óhaj nyilvánul, hogy álljon helyre az alkotmányos életnek normális rendje, ebben mindannyian egyetértünk a törvényhatóságokkal; s ha az az óhaj nyilvánul meg, hogy vajha ne volna szükség rezisztenciákra, vajha megtalálnók a módját annak, hogy a kisebbségnek soha ne kellene a nemzeti ellentállásnak ezen erőszakával a többség akarata elé mint sziklának odagördülnie, ebben is tökéletesen egyetértek.

De, t. Ház, addig, amíg – amiként bebizonyítottam – parlamentarizmusunk merő forma, merő keret, regisztrálás, ahol a korona hatalma mindent felemészített, mert a királyi proposícióknak egyszerű becikkelyezésén kívül nem végzünk más érdemleges munkát; addig, míg a cenzusos választói jog alapján alakult Ház a nemzet többségét nem is képviselheti, ahol az a beszéd, hogy a nemzet többségét képviselik, az önök részéről legalább oly jogosulatlan, mint a mi részünkről, mert sem önök, sem mi nem képviseljük a nemzet többségét, hanem csak a politikai nemzetet, a választóknak többségét képviseljük; abban az országban, ahol az alkotmányból ki vannak zárva azok, akik az ország többségét képezik, *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, nagyon kár olyan büszkén a többségi elvre hivatkozni. Mert ha a többségi elv szentség, akkor ne csak idebent, hanem odakünn is hivatkozzanak reá, *(Élénk tetszés és taps a szélsőbaloldalon.)* mert ha a többség joga a döntés, akkor, miniszterelnök úr, minő joron döntünk mi, akik mindannyian nem a nemzet többségét, hanem a nemzet kisebbségét képviseljük! *(Zajos tetszés a szélsőbaloldalon.)*

Én azt mondom, t. Ház, hogy addig, amíg igazi alkotmányos életünk nincs, addig, amíg csak látszat-alkotmányosság az, amelynek örvendezünk, addig ezekre az obstrukcióknak nevezett nemzeti ellentállásokra éppen azért van szükség, mert csak ezekben mutatkozik az igazi alkotmányos élet, az igazi fellendülés. Ezek a nemzeti ellentállások hatalmú-

kat sohasem annak a kisebbségnek elhatározásából, sohasem annak a kisebbségnek erejéből merítik, amely itt ül, hanem ezekben a rezisztenciákban nyilatkozik meg demokratikus ereje azoknak a tömegeknek, amelyek kívül vannak a Házon, amelyek kiviig vannak az alkotmányon és ha van élet a mi mozgalmunkban, van erkölcsi súly a mi fellépésünkben, az azt jelenti, hogy csak demokratikus alkotmány bán van erő és élet. (*Tetszés és taps a szélsőbaloldalon.*)

A t. miniszterelnök úr azt mondja, hogy veszedelmes precedens volna, hogy ha ez a nemzeti ellentállás vagy – amint a túloldalon mondják – ez az obstrukció ismét az ellentállók győzelmével végződnek. Ha azt kérdem a t. miniszterelnök úrtól, miért jut a miniszterelnök úrnak eszébe a precedens veszedelmessége csak éppen most, midőn ezt a nemzeti ellentállást önmagán tapasztaljai Miért nem látta a precedens veszedelmességét akkor, amikor a Bánffy Dezső ellen folytatott jogos nemzeti ellentállás azzal fejeződött be ...

Szell Kálmán miniszterelnök: Akkor is láttam! Nem voltam mellette!

Vázsonyi Vilmos: . . . hogy igenis érvényesült az erkölcsi erő, hogy igenis megtörtént a furor majoritatis; éppen a t. miniszterelnök úr volt az, aki a többséget felvilágosította arról, hogy elvégre is minket, akik ezen az oldalon ülünk, nem lehet arra kárhoztatni, hogy mi az udvari bolond szerepét játszuk. Mert az udvari bolondnak a középkorban is megvolt az a joga a zsarnokok udvarában, hogy elmondhatta szabadon a maga véleményét, szabadon, bátran, a legélesebb szarkazmussal; nem törődtek vele, a zsarnok mosolygott, hiszen szegény udvari bolond nem változtathat a maga beszédeivel, nem változtathat a maga élceivel és a maga gúnyos megjegyzéseivel a dolgokon. Az ellenzék nem teljesítheti az udvari bolondnak ezt a hivatását, hogy mulattassa a többséget, hogy emelje a többség kéjérzetét, hogy mily kéj, mily öröm, mily felemelő érzés a többséghez tartozni; hiszen ez csak akkor lehet, ha kisebbség is van, ha kisebbség nem volna, a többséghez tartozni öröm, élvezet, gyönyörűség nem lehetne. (*Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.*)

A t. miniszterelnök úr akkor megtanította arra a többséget, hogy mi talán mégsem arra való vagyunk, hogy a többség kéjérzetét növeljük, hogy mi talán mégsem arra való vagyunk, hogy egyszerűen az udvari bolondok szerepét játszuk, hanem a kisebbségek életének sem szabad haszontalannak lennie, a kisebbséghez tartozók működésének is kell bizonyos erkölcsi eredményekben mutatkoznia és leverődnie, a kapacitáció lehetőségének meg kell lennie, a határozatoknak a vitákból, igazi mérkőzésből és az érvek összeméréséből kell származniuk. Akkor a miniszterelnök úr erre megtanította helyesen a többséget.

Szell Kálmán miniszterelnök: Akkor megelégedtek lehetséges és helyes dolgokkal!

Vázsonyi Vilmos: Miért ijeszt tehát most bennünket az obstrukciónak veszedelmével? Miért féljen a nemzet és miért féljünk mi az obstrukciótól? Hát az előző obstrukció ártott talán az országnak? Az előző obstrukcióból mi származott? Származott a kúriai bíraskodás, származott az adóhátralékosoknak választói joga, származtak a tisztább választások, származott a közigazgatás erőszakosságának visszaszorítása, származott az összeférhetetlenségnek szigorítása. Hát ettől ijedjünk meg, ez volt az a rémes hatása az obstrukciónak, ettől reszkessen a nemzet? Vajjon a többség kívánta-e ezeket a dolgokat, vajjon ezek a dolgok a többség kez-

deményezéséből származtak-e, vajjon nem a kisebbség követeléseit voltak-e ezek? Ezeket a t. miniszterelnök úr erkölcsi súlyával a magasabb törvényekre hivatkozva vitte keresztül és a többség meghajolt ezen kívánások előtt. *(Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.)*

Szell Kálmán miniszterelnök: Mert akkor helyes és lehetséges kívánások voltak!

Vázsonyi Vilmos: íme, a t. miniszterelnök úr politikai működéséből idézem a példát arra, hogy az obstrukció nem volt nemzeti veszedelem és volt példa arra, hogy a kisebbség erkölcsi ereje hasznos és jó dolgok megtevésére kényszerítette a többséget, sőt, hogy ha visszapillantok parlamentáris életünkre, úgy találom, hogy minden jó és hasznos dolgot csakis az úgynevezett obstrukciók vívtak ki és aki a parlamentarizmusnak történetét megírja, annak konstatálni kell, hogy Deák Ferenc halála óta a parlament akarata csak akkor érvényesült, hogy ha a parlamentnek ezt a szabad akaratát, a parlamentarizmusnak ezt a lényegét a kisebbség nemzeti ellentállása kivívta. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Miért ijesztgetnek tehát minket az obstrukció rémes hatásával? Hát a Tisza Kálmán ellen folytatott obstrukciónak mi volt a rémes hatása! Hogy megbukott a 14. §, hogy a 25. §-t lényegesen enyhíteni kellett rendeleti utón a véghezvitelben és hogy az a rendszer, amely azt tartotta, hogy a korrupció épügy szükséges az állam gépezetének a hajtásához, mint szükséges a piszkos gépolaj a gépek jó kezeléséhez, hogy ez a rendszer megbukott és lehetetlenné vált? *(Tetszés és helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Hát ezért ijedjünk meg az obstrukció rémes hatásától? *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* És megijedjünk attól a másiktól, Bánffy ellen vívott obstrukciótól, amidőn a t. miniszterelnök úr és sajtója hirdeti, hogy ez obstrukció következtében, azzal, hogy a miniszterelnök úr deszignáltatott a szabadelvű párt vezérévé a korona által, megváltattunk az erőszakosságtól, megváltattunk egy lejárt rendszertől és jött helyébe egy új rendszer. Hát hogyan reszkessünk attól az obstrukciótól, t. miniszterelnök úr, midőn önt és rendszerét is annak köszönhetjük? *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Ezt a szerénységet valóban nagyon túlozza a t. miniszterelnök úr. *(Tetszés és taps a szélsőbaloldalon és a néppárton.)*

Szell Kálmán miniszterelnök: Más a helyzet, de ez legalább nagyon szellemes. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nagyon szerény a miniszterelnök úr! Zaj a szélsőbaloldalon.)* A szellemességben mindig gyönyörködöm. *(Zaj.)*

Pichler Győző: Be kell vallani, hogy igaz is.

Vázsonyi Vilmos: Nagyon jól tudom, t. Ház, hogy a túloldalon ebből a mi nemzeti ellentállásunkból más következtetést vonnak le, mint mi. Nagyon jól tudom, hogy ott ülnek számosan, akik egyszerűen azt a következtetést vonják le, hogy íme, a Bánffy Dezső ellen folytatott nemzeti ellentállás most megismétlődik az ellen, aki azt leszerelte. Vissza kell tehát térni a régi rendszerhez, az összetörés politikájához. Csinálnunk kell újra erőszakos választásokat, a közigazgatási apparátust újra mozgásba kell hoznunk, szóval az előző nemzeti ellentállás vívmányait is össze kell törnünk azért, mert most másodszor fejt ki nemzeti ellentállást a kisebbség. Jól tudom, hogy vannak a t. túloldalon olyanok, akik egyszerűen azt mondják, hogy végezni kell, hogy egyszer és mindenkorra lehetetlenné kell tenni azt, hogy a kisebbség a többség akaratának mindenben való érvényesülését meggátolhassa. Hát, t. Képviselőház, azok, akik ilyen következtetéseket állítanak fel, azok lehetnek egyedül, akik a

t. miniszterelnök urat erre az útra vitték, amely az ő múltjával, jellemével, hajlamaival és egyéniségével ellenkezik. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Mert, t. miniszterelnök úr, fantom lehet az, hogy van Rómában egy fogoly pápa, de az nem fantom, hogy a t. miniszterelnök úr pártja e részének foglya lett akkor, amidőn arra az útra lépett, amellyel megtagadta múltját ...

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem az erőszak útjára léptem!

Vázsonyi Vilmos: . . . belement az ex-lex-be és magára vette azt a tragikomikus szerepet, hogy mindazt a kinszenvedést, amit Bánffy Dezsőnek kellett elszenvednie, most elszenvedi ő maga is és az orvos belesik abba a betegségbe, amelyből a maga nagy pártját kigyógyította. (*Tetszés a szélsőbaloldalon.*)

Hogy ez a hajlam és törekvés odaát sokakban megvan, azt, hogy visszatérjek a törvényhatóságok nyilatkozataira, ezekből az újabb törvényhatósági nyilatkozatokból világosan látjuk. Mit gondol a t. miniszterelnök úr, aki megmutatta a tisztviselők küldöttsége előtt tartott beszédében, hogy lehet valaki próféta a maga hazájában is, mert előre megjósolta, hogy a törvényhatóságok többsége az obstrukciót károsnak fogja ítélni; (*Élénk derűtség a szélsőbaloldalon.*) mit gondol a t. miniszterelnök úr, hogy mi nem tudjuk a különbséget olyan országban, amelyben az előző kormányok – és fájdalom, erre az útra kezd térni a mostani is – sohasem a nemzet szervezésével, hanem mindig csak pártjuk szervezésével voltak elfoglalva; olyan országban, ahol a múlt választások alkalmával a sokat emlegetett perifériákon egyes tisztviselők nem is merték elhinni, hogy nekik tisztességesen kell viselkedniük a választásoknál, (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.* Egy hang jobbfelől: *Kinek az érdeme?*) nem is merték elhinni azt, hogy nem követeli tőlük többé a kormány, hogy rabszolgálatot teljesítsenek és a választójog elrablásában közreműködjenek; mit gondol a miniszterelnök úr, nem tudjuk mi ilyen országban a különbséget a tiszta és az erőszakos választás közt és nem tudjuk a különbséget a tiszta és az erőszakolt államosított közvélemény között? (*Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.*) Amint lehet választani a főispánnal, csendőrrrel, jegyzővel, takarékpénztárral és vesztegetéssel és anélkül, épügy lehet megyei határozatokat csinálni, főispánnal, falusi jegyzővel, berendelt szavazatokkal, mint azok nélkül!

Ha megnézzük azokat a törvényhatósági határozatokat, amelyek mellettünk szóltak, amelyek azt követelték tőlünk, hogy fejtsük ki ezt a nemzeti ellentállást, láthatjuk, hogy azok mind abból az időből származnak, amikor még a kormány hú maradt rendszeréhez, (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) amikor még nem akarta befolyásolni a törvényhatóságokat és a tiszta választásokhoz méltóan, tiszta közvéleményt, tiszta határozatokat kívánt a törvényhatóságoktól is látni. Ezt a tiszta közvéleményt láttuk a törvényhatóságok nyilatkozataiban és most látjuk azok pressziója alatt, akik az erőszakos rendszabályok hívei a túloldalon, annak a közvéleménynek a megnyilatkozását, (*Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.*) amely méltó az erőszakos választásokhoz és amely után, ha van következetesség a kormány eljárásában, csak erőszakos választások következhetnek. (*Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem úgy van! Menjenek ki a vármegye termébe, majd meglátják, hogy nincs presszió. (*Ellentmondás a szélsőbaloldalon. Zaj. Elnök csönget.*)

Vázsonyi Vilmos: T. Ház! Én azt hiszem, hogy az a félelme a t. mi-

niszterelnök úrnak, hogy az obstrukciók gyakran ismétlődnek, teljesen megokolatlan. Komoly és nagy okok nélkül és nagy nemzeti háttér nélkül egyetlenegy obstrukció sem folyt itt le. Sőt az obstrukciók után mindig a termékeny béke esztendei szoktak következni. Íme, a t. miniszterelnök úrnak is négy békés esztendeje volt az alkotásra. Az előző nemzeti ellentállás után négy éve volt, tökéletesen elegendő arra, hogy e nemzetet a legnagyobb alkotással ajándékozza meg. Megtehetette volna, a legnagyobb reformokat keresztülvihette volna; de ha nem tette meg, hogy lehet az, hogy éppen most, amikor mi ellentállunk, most egyszerre ébred fel benne a tettvágy . . .

Széll Kálmán miniszterelnök: Eleget tettünk. A kiegyezést megcsináltuk!

Vázsonyi Vilmos: ... és most akar hozzáfogni a tettvágy lázas érzésével az alkotásokhoz, most egyszerre akar mindent megvalósítani. Hiszen, t. miniszterelnök úr, meg voltak a békének az áldásai négy esztendeig. Négy év nagyon sok idő . . .

Széll Kálmán miniszterelnök: Hát semmit sem tettem?

Vázsonyi Vilmos: ... és ha az obstrukciók csak ilyen ritkán, nagy nemzeti jogokért ismétlődnek és azok után mindig a termékeny alkotások számára békés esztendők következnek: nohát akkor a nemzetet ezekkel az obstrukciókkal megriasztani nem lehet. (*Élénk tetszés és helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

De megmondtam, t. Ház, miért szükséges, miért elengedhetetlen és miért fognak mindenkor visszatérni az obstrukciók mindaddig, amíg a nemzet és a parlament között a kellő kapcsolat és összeköttetés nem lesz meg. Ha csak tíz ember ül is itt az ellenzéken, mai választójogunk mellett joga van mondani, hogy ő beszél a nemzet nevében és nem a nagy többség. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Mindaddig, míg nem lesz meg a kellő kapcsolat a parlament és a nép között, mindaddig, amíg mi csak egy másodlagos rendi tábla leszünk és nem igazi népképviselőt, mindaddig bárkinek joga van itt az ellenzéken azt mondani, hogy ő képviseli a nemzet többségének akaratát; mindaddig szükség lesz az obstrukciókra, sőt egyedül az obstrukciók lesznek azok, amelyek igazi alkotmányos felpezsdülést hoznak a magyar nemzet politikai életébe. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

T. Ház! Ha szabad egy hasonlattal élnem, (*Halljuk! Halljuk!*) az obstrukciók a mi alkotmányos életünkben azt a szerepet teljesítik, amit Egyiptom földjén a Nílus áradásai. Éneikül az áradás nélkül terméketlen maradna a föld, ez az áradás iszapot hord széjjel és az áradás elborítja a földet, lehet időlegesen kellemetlen, de ha az áradás elvonult, a termékeny iszaptól vetés kel ki.

Széll Kálmán miniszterelnök: De ha homokot és követ hord az áradat, akkor sivatag lesz! (*Tetszés jobbfelől.*)

Vázsonyi Vilmos: Ez a mi alkotmányos életünk képe. (*Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.*) Az obstrukciók áradása nélkül, az obstrukciók kitörése nélkül teljes volna a terméketlenség, teljes volna a meddőség a mi alkotmányos életünkben, mert hiszen elmondtam, bebizonyítottam, hogy ami vívmányunk van Deák Ferenc halála óta, azt mind a nemzeti ellentállásoknak köszönhetjük. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Olay Lajos: Azelőtt is csak azoknak!

Vázsonyi Vilmos: T. Ház! Hivatkoznak a túloldalon az angol szabadelvűekre; hivatkoznak reájuk, de csak akkor, hogy ha ez a hivatkozás

hasznos. Cikkeket írnak a kormány sajtójában arról, hogy az angol szabadelvűség nagy alakja, Gladstone, hogy törte meg az írek obstrukcióját és miként hozta be az angol parlamentbe a klotürt.

Hát, t. Ház, ha hivatkoznak az angol szabadelvűekre, akkor először azt ajánlom: az angol szabadelvűek működésének egészében való tanulmányozását, ajánlom azt a példát a szabadelvű pártnak, amelyet az angol szabadelvű párt, a választói jog kiterjesztésében való folytonos haladással statuál, mert ott kiterjesztették a választójogot 1852-ben, azután 1867-ben és 1884-ben.

Ajánlom azután, t. Ház, hogy méltóztassék szemügyre venni az írek obstrukciójának és ezen obstrukció megtörésének a történetét és méltóztassék szemügyre venni azt az erkölcsi nemezist, amely utolérte azt, aki az írek obstrukcióját megtörte. Igen, Gladstone volt az, aki az írek obstrukcióját megtörte. Igen, Gladstone volt az, aki megtörte az írek obstrukcióját és ugyanezen Gladstone volt később a home-rulenak a lángelkű bajnoka, aki belebukott abba, hogy a home-rule-t nem tudta nemzetének többségével elfogadtatni. Az a Gladstone, aki az írek obstrukcióját hiúságból, szenvedélyességből és elkapatottságból igazságtalannak ítélte, később, erkölcsi törvények hatása alatt, élelmedettebb korában látva azt, hogy igaztalanul tiportatik el egy nemzet, igaztalanul fosztatik meg történelmi hagyományaitól és függetlenségétől, a home-rule-nak elshánt előharcosává lett.

Ez az ír obstrukció igazi története. És az ír obstrukció történetét fejezzük még be azzal, t. Ház, hogy az írek obstrukciója nem maradt meddő. Hiába törték le, hiába semmisítették meg klotürrel; még a konzervatív párt is, amely ma uralkodik, kénytelen volt végre meghajolni az erkölcsi törvények előtt. A konzervatív párt kénytelen volt visszaadni Irlandnak helyi önkormányzatát; a konzervatív párt kénytelen volt éppen most, a legnagyobb pénzáldozatokkal az ír földreformot keresztülvinni. Tehát ez az ír obstrukció sem volt meddő az írekre nézve és a magasabbrendű erkölcsi törvények megnyilatkoztak, a nemezis erejével még azokra is hatva, akik ezt az obstrukciót megtörték. *(Zajos tetszés a szélsőbaloldalon.)*

És ez a példaadás, t. Ház, az, amelyet kell, hogy magunk előtt tartunk. Ez a példaadás az, amely lehetlenné teszi számunkra azt, hogy meghátráljunk. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Igaza van at. miniszterelnök úrnak; a meghátrálás végzetes volna, de nem a többségre, hanem a kisebbségre nézve. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Mert ha meghátrálunk, ha megalkuszunk, akkor azokat az erkölcsi igazságokat is eltemetjük, *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* azokat a nemzeti jogokat is elhomályosítjuk, amelyeknek hordozói vagyunk. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* De mi nem hátrálunk meg. Önök letiporhatnak minket, de fel fogunk támadni igazságainkkal együtt. *(Zajos tetszés, helyeslés és éljenzés a szélsőbaloldalon. A szónokot számosan üdvözlölik.)*

NEGYEDIK FEJEZET

A PARLAMENTI ERŐSZAK ELLEN

Széll Kálmánnak nem sikerült megszüntetnie az obstrukciót, erőszakra nem vállalkozott s így 1903 június 16-án beadta lemondását. A képviselőházat a kormányválság elintézéséig elnapolták. A király *Tisza* István grófot deszignálta miniszterelnökké, akinek kabinetalakítása azonban nem sikerült. *Andrássy*, *Wekerle* és *Hodossy* Imre visszautasították a nekik felajánlott tárcákat. Így a király *Khuen-Hédervdy* Károly gróf horvát bánt bízta meg a kormány alakításával, még pedig azzal, hogy egyelőre vonja vissza a katonai létszámemelést és egyezzen meg a függetlenségi párttal. *Khuennek* ez a törekvése részben sikerült is, amennyiben *Kossuth* Ferenc, a függetlenségi párt vezére, a létszámemelési javaslat visszavonása ellenében hajlandó volt arra, hogy pártja az obstrukciót abbahagyja.

I.

A puskaporos torony

– 1903 július 24. –

Mielőtt még ezt az egyezséget megkötötték, az ellenzék egy része elhatározta, hogy összehívhatja a Házat és azt kívánja, hogy a király a válság megoldásához szükséges tárgyalások folytatására jöjjön Budapestre. A húsz képviselő között, aki az ülést összehívta, volt *Vázsonyi* Vilmos is. Míg azonban a függetlenségi párt elállott attól a kívánságtól, hogy a képviselőház üléseket tartson és ott tárgyalja a kormányválság ügyét, addig egyes ellenzéki képviselők, köztük *Vázsonyi* is, azt az álláspontot hangoztatták, hogy a képviselőháznak már elvileg tiltakozni kell minden olyan megoldás ellen, amely azt jelentené, hogy a parlamentarizmust megalázzák azáltal, hogy olyan miniszterelnököt nevezzenek ki, aki távol áll az aktív magyar politikától. *Vázsonyi* ezt az álláspontját a képviselőház július 24-i ülésén fejtette ki. Élesen foglal itt állást *Khuen*nel szemben, akiben az abszolutizmus rémének előtérbe tolását látja. Tiltakozik a nemzeti követelések küzdelmének felfüggesztése ellen, tiszta helyzetet kíván, hogy megindulhasson végre az alkotó munka. De tiltakozik a nemzeti küzdelem felfüggesztése ellen azért is, mert érzi,

hogy a hatalom csak időt akar nyerni, erőt akar gyűjteni a nemzeti aspirációk döntő letörésére.

1903 júliusában mondotta el Khuen programbeszédét a Házban. Julius 22-én *Apponyi* is leszállott volt az elnöki emelvényről s támogatván Khuen törekvéseit, kifejtette, hogy a katonai kérdésekben a halasztást a koronának kell megadni. Ezek után július 24-én *Vázsonyi* beszéde a Házban.

Vázsonyi Vilmos: T. Ház! Ez a kormány, mely programját előadta, az antitézisek kormánya. Átmeneti programot ad nekünk, de az állandó maradás szándékával, mert hiszen tudjuk, hogy a miniszterelnök úr szándéka szerint a kormányzatban legalább is húsz esztendőre van berendezkedve. Eredetében hivatalnoki kormánnyal állunk szemben, mely azonban a parlamenti kormánynak minden jogát, minden tekintélyét követeli a maga számára, amely követeli a maga számára a parlamentben a vezetőserepet és követeli ezt a szabadelvű párttal szemben is, mert hiszen Tisza Kálmán híres teóriája óta minden miniszterelnök elvárja, hogy a szabadelvű párt őt ismerje el a maga vezérének, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) De van még egy harmadik antitézise is ennek a kormánynak. Mint alkotmányos kormány mutatkozik be, azonban nyomban megfesti sötét háttérét az abszolútizmusban és mihelyest annak jelenségeit észleli, hogy az ellenzék vagy az ellenzéknek harcoló része nem egészen alkalmazkodik ezen alkotmányos kormány intencióihoz, nyomban az abszolútizmus rémeivel ijesztget minket: „háttérben a sötét bakó”. (*Mozgás jobbfelől.*)

Én konstátálom ezen ellenmondással szemben, hogy vitáinkban az abszolútizmus kérdése csak akkor kezdett előtérbe nyomulni, midőn ez a kabinet a színen megjelent, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Soha eddig nem beszéltünk arról, hogy a nemzeti ellentállás, rezisztencia, vagy az obstrukció, – vagy nevezék bárminek – az abszolútizmust vonhatja maga után. Ennek a kormánynak megjelenése tehát csodálatosan átalakította a kedélyeket nemcsak a túlsó részen, hanem itt is, azért, hogy éppen ezen kormány megjelenése alkalmával egyszerre az emberek eszmekörébe beférkőzött az abszolútizmus lehetőségének gondolata.

De, t. Képviselőház, még ezzel sincsen kimerítve az antitézisek sorozata. Ez a kormány nemcsak hogy átmeneti programmal állandó akar maradni, ez a kormány nemcsak hogy hivatalnok-kabinet, amely a parlamentáris kormányzat allűrjeivel lép fel, nemcsak hogy alkotmányos kormány, amely az abszolútizmus rémével fenyeget, tehát a felmondásra csinált konstitúció elvét akarja politikai életünkben bevinni: hanem egyszersmind szabadelvű kormány is annak a férfiúnak vezetése alatt, akit a szabadelvűség legklasszikusabb korszakában, 1894-ben, a szabadelvű párt a szabadelvű egyházpolitika befejezésére méltatlannak ítélt és akinek visszaüzetését a diadal és az öröm valóságos paroxizmusával ünnepeltek, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Én egy dolgot tökéletesen befejezettek tartok ezen kabinet küldetésével, befejezettek találok ugyanis a kabinet küldetésével a szabadelvű párt államosításának folyamatát, (*Derűtség a szélsőbaloldalon.*) mert ha eddig még leplezve lehetett előttünk a Tisza Kálmán híres tétele óta szakadatlanul folyó államosítási processzus, azon híres tétel óta, amely azt mondotta, hogy a szabadelvű pártnak vezére mindenkor az, akit a korona bizalmával megtisztel, vagyis a szabadelvű pártnak a vezérét a korona jelöli ki; mondom, ha ezt a helyzetet leplezni lehetett eddig, ma már ezt leplezni nem lehet. Mert az előző kormányelnök úr egyénisége, Széll Kálmán volt mi-

niszterelnök úr kiváló képességei és politikai érdemei leplezhették azt, hogy Széll Kálmán is csak a korona bizalma révén és néma maga tényei és nem a maga képességei alapján vezére a szabadelvű pártnak, de gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök úr küldetése után többé ezt a helyzetet leplezni nem lehet. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Hiszen ezt a házasságot, azt a boldog frigyét, amely most a miniszterelnök úr és a szabadelvű párt között fennáll, egy valóságos amerikai stílű, par distance eljegyzés előzte meg. A szabadelvű párt legnagyobb része ugyanis még szemtől-szembe nem is látta a miniszterelnök urat, híres szakállának a színét sem tudta még akkor, midőn már elhatározta azt, hogy teljes bizalommal lesz a kormányelnök úr iránt. Ha tehát leplezni lehetett Széll Kálmán kormányzása alatt a szabadelvű párt államosítását, ha leplezni lehetett azt, hogy a szabadelvű párt udvari, királyi párttá fejlődött ki az idők folyamán: Khuen-Héderváry Károly gróf küldetésével ez a helyzet többé leplezhető nem volt, mert a szabadelvű párt vele magát par distance eljegyezte, azután őt, aki húsz esztendeje ebben a képviselőházban működést ki nem fejtett, vezérének elfogadta és ma a miniszterelnök úr épúgy szeretett vezére a szabadelvű pártnak, amiként szeretett vezérei voltak Szapáry Gyula gróf, Wekerle Sándor, Bánffy Dezső báró és Széll Kálmán volt miniszterelnökök.

Többségi akaratról beszélnek ismét, elfelejtve azt, hogy a többségi akarathoz kettő kell: többség és akarat! *(Derültség balfelől.)* A többséget Játom, de az akaratot 1894 óta nem látom. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* A többségi akarat ugyan hogyan érvényesült a legközelebb lefolyt esztendőkbén? Hát miféle érvényesülése volt a többségi akaratnak az, hogy midőn a Bánffy Dezső ellen vívott obstrukció után a nemzeti párt bevonult a szabadelvű pártba, a szabadelvű párt pontról-pontra nem azokat a követeléseket valósította meg, melyek az ő programjában voltak, hanem azokat, amelyek ellen küzdött és amelyek a harcoló kisebbségnek programjában voltak. A kúriai bíraskodás, az adóhátralékosoknak választói joga, az összeférhetetlenségi törvény, mindezek a kisebbségnek követelései voltak és a kisebbség a maga küzdelmének erkölcsi súlyával kényszerítette arra a többséget, hogy a kisebbségnek ezen programját megvalósítsa. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Maga ez a fúzió, vagy beolvadás, maga a pártközi paktum és annak eredményei a többségi akaratnak hallatlan megaláztatását és bukását jelenti.

De menjünk tovább. Ott van a régi szabadelvű párt, az ó-szabadelvűek csoportja. Midőn Széll Kálmán vette át a kormányzatot, három részből állott a szabadelvű párt: a régi szabadelvűekből, a disszidensekből és a nemzeti pártiakból. Ez a három rész meglehetősen megóvta különállását mind a mai napig. A többségi akaratnak fensége vajjon hol nyilatkozott meg a régi szabadelvűek magatartásában? Hol van a többségi akarat, hol van ott a többségi önérzet, midőn a régi szabadelvű párt az új rendszernek négy esztendeje alatt a legbájosabb nyugalommal és mosollyal tűrte és hallgatta el, hogy új rendszerről beszéljenek és úgy emlegessék azt a megbukott rendszert, amelyet ők támogattak, mint a korrupciónak és az erőszaknak a rendszerét. Valahányszor új rendszerről beszéltek, ez a régi szabadelvű pártiakat, mint erkölcsi ostorcsapás kellett, hogy érintse. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Hiszen nem lehet úgy beosztani a dolgokat, hogy Bánffy Dezsőé volt minden felelősség, mert a régi szabadelvűpártiak azokat a dolgokat Bánffy Dezsővel együtt csinálták. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ha tehát azok a dol-

gok korruptak és erőszakosak voltak, mindegyik kell, hogy kivegye a maga részét abból a korrupcióból és abból az erőszakból, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Én azonban nem látom azt, hogy az a t. többség, amely annyira büszke az ő akaratára, annak legnagyobb csoportjában csak valaha felszisszent volna, midőn a múltakat emlegették úgy, mint szégyenletest, úgy, mint olyant, amelyet hamar el kell felejteni, mint lejárt idők gyalázatát és kárhozatát; *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* nem akadt senki a régi szabadelvűek csoportjában, aki midőn fenhangon hirdették azt, hogy a régi rendszer megbukott és új rendszer alakult, magára nézve is szükségesnek találta volna, hogy abból levonja a konzekvenciát; nem akadt egyetlen Mikes Kelemen sem a régi szabadelvűek csoportjából, aki hajlandó lett volna egyedül hallgatni a tenger mormolását, mert ezt a látványt csak csoportosan szeretik élvezni a régi szabadelvűek. *(Derűtlenség a szélsőbaloldalon.)*

Nemcsak a Széll-kormány megalakulásában látom én a többség akaratának megaláztatását, amiről tehát nagyon kár már beszélni; hanem látom azt Széll Kálmán bukásában is; látom azt a katonai javaslatok beterjesztésének és visszavonásának történetében is. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Vajjon a t. többség azt állítja, hogy Széll Kálmán bukását a többség okozta *(Mozgás és felkiáltások jobb felől: Nem, a kisebbség!)* A kisebbség nem okozta, mert a kisebbségnek támadása csak ürügy volt arra, hogy egy jó helyen és jó időben alkalmazott intrika elbukassa Széll Kálmánt. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A szabadelvű párt értekezletén, vagy a Háznak nyílt ülésén nem hallottam soha egyetlen felszólalást sem, amely a passzív ellenállást elítélte volna. És hozzá mégis a passzív ellenállás helytelenségének ürügye alatt buktatták el Széll Kálmánt, ez nem nyugati és nem szabadelvű, hanem keleti erkölcsökre mutat. Azokra a keleti erkölcsökre, ahol a nagyvezírt nyíltan, szemtől-szembe nem meri támadni senki, mert övé a hatalom és a pallos joga, de tudja azt mindenki, hogy a nagyvezír felett van a padisah, aki küldhet neki selyemzsínórt, a padisahnál tehát el lehet buktatni a nagyvezírt is, akivel szemtől-szembe dacosan megállani egyik sem mer. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Így tűnnek el a mi kormányaink olyan módon, hogy a kormánybuktatások hiteles történetét sem tudjuk. Az intrika homályába van burkolva minden kormány buktatás. Nem a nyílt színen, nem nyílt harcban buknak el kormányaink, hanem egy csendes éjszakán zsákba varratnak a kegyvesztettek, egy loccsanás és – eltűntek a Boszporusz hullámai között. *(Élénk derűtlenség és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ha elmélkednek a túlsó oldalon azon, hogy mi az obstrukció erkölcsi forrása, megtalálhatják abban, hogy nem a többségi akarat ellen küzdünk, hanem azért lehetséges a mi küzdelmünk, mert nincs többségi akarat. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldal on.)* A többségi akarat elkopása, szertezüllése: ez az erkölcsi forrása az obstrukciónak, mert ha erős többség, erős akaratall állna velünk szemben, akkor lehetetlen volna, hogy az ellenzék kis csapatja a maga akaratát érvényesítse. *(Igaz! Úgy van! a hal. és szélsőbaloldalon.)* De azt mondhatják, t. Ház. hogy van többség-akarat, hiszen látunk a többségben akaratnyilvánítást, *(Úgy van!)* de ez nem a többség egyértelmű akaratnyilvánítása, hanem a többség egyes csoportjainak egymással versengő akarata. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* Hiszen a lefolyt válság alatt, mikor a legnagyobb elvi

kérdésekről volt szó, soha olyan nagy, hatalmas erupció és emóció nem volt a szabadelvű pártban, mint akkor, midőn egy jegyzői szék betöltéséről volt szó. Érveink, támadásaink, rohamunk a szabadelvű párt sorait nem voltak képesek megbontani, de mihelyest jegyzőválasztásról volt szó, akkor a csoportok rögtön reájöttek arra is, hogy őket nagy elvi differenciák választják el.

T. Ház! Ezek a csoportok a válság alatt, midőn a szabadelvű pártnak nem volt kirendelt királyi helytartója, kétségtelenül tisztán azért, hogy az új miniszterelnöknek fogadtatása minél ünnepélyesebb legyen s így három fogadó-bizottság is alakíttassék, *(Derültség.)* három csoportra oszlottak szét. Ezen három csoport, hogy az ünnepélyesség még nagyobb legyen, részben nyílt értekezleten is, olyan súlyos dolgokat mondott egymásnak, hogy azt kellett volna hinni, hogy e csoportoknak további együttmaradása lehetetlen. Azonban ami erkölcsileg lehetetlen, a politikában bizony igen gyakran lehetséges és így látjuk azt, hogy a háromágú szabadelvű párt három ággal bár, de azért teljes épségben együtt van.

Ezt a t. miniszterelnök úr, aki előtt a háromágú szabadelvű párt meghódolt, különben jó ómennek tarthatja, hisz Poseidon szigonyának is három ága van, és így a miniszterelnök úr háromágú szigonyal uralkodhatik a szabadelvű tengeren. *(Derültség.)* És ez még annál inkább is stílszerű, mert hiszen Pythia jósnő Delphiben szintén háromlábú széken ült és így a tisztelt miniszterelnök úr erre a háromlábú többségre ráhelyezkedve, annál nagyobb joggal és stilszerűséggel mondhatja el az ő program-orakulumait. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Valami azonban elveszett ebben a válságban. A miniszterelnök úr, amint már mondtam, programjában itt is azon meglepő kijelentést tette, hogy ő szabadelvű. Hogy azonban ki a szabadelvű, erre nézve a megnyugtató mértéket, a megnyugtató definíciót a lefolyt válság alatt elveszítettük. A lefolyt válságig nagyon egyszerű definíciónk volt arra nézve, hogy ki a szabadelvű. Azt mondták, hogy szabadelvű az, aki a szabadelvű klubhoz tartozik. *(Derültség a szélsőbaloldalon. Ellenmondás a jobboldalon és felkiáltások: Ki mondta?)* Vagy nem igaz az sem, hogy szabadelvű az, aki a szabadelvű klubhoz tartozik? *(Derültség a szélsőbaloldalon. Zaj a jobboldalon.)* De legnagyobb fájdalunkra a lefolyt válság hullámaiban ez az iránytű a hullámokba esett és elveszett. Most kiderült, hogy nem igaz az, hogy mindenki szabadelvű, aki a szabadelvű párthoz tartozik. Mert a szabadelvű pártban megalakult a válság alatt a szabadelvű párt szabadelvű csoportja, kétségtelenül azért, hogy megkülönböztesse magát azoktól a szabadelvűektől, akik nem szabadelvűek. *(Derültség a szélsőbaloldalon. (Zaj a jobboldalon.)* A válságban tehát elveszett az az egyedül megbízható definíció, hogy ki a szabadelvű. De azt kérдем már most, szemben azzal a párttal és azzal a kormánnyal, amely szabadelvűnek nevezi magát, hát mi a szabadelvűség, ha ez a párt és e pártnak kormánya és programja szabadelvű?

Hogy mi volt a szabadelvűség, azt addig, amíg volt igazi szabadelvűség Magyarországon, a negyvenes évek reformkorszakában könnyű volt meghatározni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Mert akkor a szabadelvűség a nemzeti önállóságnak védelmezése és a fokozatos jogkiterjesztésnek munkája volt. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Akkor a szabadelvűség védelmezte a nemzet függetlenségét kifelé,

ha kellett, Bécs, ha kellett, Róma támadásaival szemben és védelmezte a nemzet függetlenségét befelé is azért, hogy hadat üzen az akkori osztály-államnak, a rendi-államnak és hirdette azt, hogy a haza és az állam fogalmai azonosak és egybeforrtak. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

A negyvenes esztendőök szabadelvősége a hazát, mint demokratikus fogalmat állította oda, mert nincs demokratikusabb fogalom az igazi haza fogalmánál, amely egyformán átkarol minket; nincs demokratikusabb fogalom az igazi haza fogalmánál, amelynek mindannyiunk munkájára szüksége van, hogy a magasba emelkedhesek, mert abban a szárnyban, mely a nemzetet a magasba viszi, a pehely és a sastoll szerepe egyforma. (*Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Ez volt, t. Ház, a negyvenes esztendőök szabadelvősége. Kossuth, Deák, Széchenyi szabadelvőségét definiálni nem kell. Amit ők abban az időben tettek, az a mai szabadelvűek előtt radikalizmusnak tetszik. Hiszen azok a nagy átható reformok, a rendiség falainak leszaggatása, a modern Magyarország alapjainak felépítése, ahhoz a korszakhoz viszonyítva igazán radikális átalakítások. A mai szabadelvőség azonban nem halad ezen az utón, nem halad sem a nemzeti önállóság védelmezésében kifelé, sem pedig a nemzeti önállóságnak megvédelmezésében a rendiség és osztályállam maradványainak eltakarítása, a fokozatos és folytonos jogkiterjesztés által. (*Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*) A mai szabadelvőség tökéletes negatívum. Pozitív tartalma nincsen. Ma mindenki szabadelvűnek tartja magát, aki nem kifejezetten klerikális: és elterjedt Magyarországon az a téves tan, mintha a szabadelvőségnek csupán egyházpolitikai tartalma volna, holott a szabadelvőség óriási rendszer, amelynek alkotmányos, amelynek társadalmi, amelynek gazdasági követelményei vannak, (*Úgy van! Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*) amely nem merül ki abban, hogy könnyű antiklerikális szövegeket hangoztatnunk, de másfelől hagyjuk elernyedni, hagyjuk elzúlni a társadalomban azoknak a törvényeknek igazi szellemét, amelyeket megalkottunk, szabadelvű egyházpolitikai törvényeknek a szellemét. A szabadelvőség nem merül ki ilyen könnyű szövegekben, hanem igenis követeli a demokratikus alkotmány kiépítését, követeli a gazdasági igazságosságokat, a gyengék támogatását a gazdasági életben és követeli a társadalmi egyenlőségnek az alkotmányban való megvalósítását. (*Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Egy hang a jobboldalon: Ezt mi csináljuk!*)

A szabadelvű párt azon negatívum alapján, hogy nem klerikális nyíltan és kifejezetten, a szabadelvőséget ezen negatívum alapján reklamálja magának. Pedig az, amit szabadelvőségnek neveznek odaát, részben nem egyéb, mint a tisztességes és becsületes kormányzatnak elengedhetetlen feltétele, amellyel tisztességes és becsületes klerikális kormányzat is tartozik az országnak. Tehát az a híres jog, törvény, igazság, tiszta közigazgatás, becsületes és tiszta választás, az nem szabadelvű program, az egyszerűen ellentéte a politikai becstelenségnek, amelyet minden becsületes párt és becsületes kormány üldözni tartozik. (*Hosszantartó élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Én, t. Ház, minden jót feltételezek azokról, akiknek kétségtelen szabadelvőségét ismerem és akik a régi szabadelvű pártban oly sok meg-

próbáltatás, viszontagság és teherpróba után rendületlenül megmaradnak; és hiszem, hogy azért maradnak bent a szabadelvű pártban, mert őket az a hazafias aggodalom ösztönzi arra, hogy ha nem maradnak a szabadelvű pártban és nem igyekeznek befolyásolni a kormányhatalmat szabadelvű irányban, hát akkor lehull az álarc a szabadelvű pártnak csak színleg fentartott uralmáról és maguk is érzik, hogy az opposzíciónban, eddigi szabadelvű működésük alapján, azzal a színlelt szabadelvűséggel, amely a közvéleménynek csak titkos találgatást ad, képtelenek volnának a szabadelvűséget erélyesen szolgálni. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* És higyjék el, uraim, hogy a szabadelvűség katasztrófája rég elérkezett volna már nyíltan és láthatóan Magyarországon is ez elernyedés, a folytonos szertezüllés következtében, az aulikus és régi szabadelvű párt ezen keresztezése következtében, ha szerencsére nem volnának itt a 48-as függetlenségi pártiak, akik a népben fenntartották a szabadelvű érzést, mert különben már régen meg kellett volna a magyar népnek gyűlölnie a szabadelvűséget, amelynek cége és felelőssége alatt vittek eddig keresztül minden népszerűtlen bécsi parancsot. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Én, t. Ház, a jelenlegi miniszter úrtól csak azt várhatom, hogy a szabadelvű pártnak ezt az eddigi irányzatát még jobban fogja fejleszteni, hogy a süllyedés a szabadelvű irányban alatta még nagyobb, még mélyebb lesz. És még egytől kell tartanom a jelenlegi kormány elnök úr alatt. Nemcsak attól, hogy elveszítjük ennek a nemzeti küzdelemnek eredményeit, hanem attól is, hogy elveszítjük a báró Bánffy Dezső ellen vívott első nemzeti küzdelemnek minden eredményét is. Attól kell tartanunk, hogy amit akkor az ellenzék kivívott, a tiszta közigazgatásnak, a szabad választásoknak rendszere a t. miniszterelnök úr kormánya alatt elenyésszik. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Tehát nemcsak hogy ezt az obstrukciót csináltuk hiába, hanem még visszahatólag az első obstrukciót is hiába csináltuk akkor, ha a t. miniszterelnök úr a kormányon megmarad. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úrnak összes programja a halasztás. Őszre határidőüzletet kínál nekünk, de fedezet nélkül. Mindent őszre ígér, de nem mondja meg azt, hogy ígéretének mi a tartalma.

T. Ház! Ez az elhalasztási kérelem előttünk nagyon gyanús színben tűnik fel, mert ez a halasztási kérelem kapcsolatos azzal, hogy mi rakjuk le összes fegyvereinket, hogy mi adjunk ki minden eszközt a mi kezünkben és azután ősszel kezdjük el a küzdelmet sokkal súlyosabb helyzetben, súlyosabb helyzetben reánk nézve és súlyosabb helyzetben a nemzetre nézve. Általában, t. Ház, igen gyanúsnak tartom azt, ha az úgynevezett legyőzött ellenfél folyton óriási apparátussal azt bizonyítja, hogy én győztem. Azon csodálatos jelenséggel állunk szemben, hogy a szabadelvű pártnak kiváló elméi sorban felállnak és azt bizonyítgatják, hogy az ellenzék szörnyű módon győzött. Ők azonban a győzelmet úgy kívánják megosztani, hogy az ellenzéké legyen a győzelem, a miniszterelnök úré pedig minden eredmény. Az ellenzéké a győzelem, a diadal-érmét mindenki az ellenzéken feltűzheti a mellére, de az eredmény a kormányé, amely elszedi fegyvereinket, elszedi 'zászlónkat, s beszolgáltatja azokat a bécsi hadi kincstárba. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Azt bizonyítgatják a szabadelvű pártnak ezek a szirénhangon éneklő tagjai, akik a mi diadalmunkat akarták mivelünk elhitetni, hogy

mily óriási diadal rejlik abban, hogy a korona bizalmi férfia útján szóba állott az ellenzékkel. Hát, t. Ház, a korona és a dinasztia már gyakran állott szóba obstrukcióval. Fegyveres obstrukcióval is szóba állt. 1711-ben a fegyveres kuruc obstrukcióval állott szóba. De ezeknek a szóbaállásoknak az árát mindig azok fizették meg, kik bár jóhiszeműen, bár a legkétségtelenebb hazafias szándékkal, de szóbaállottak olyképen, hogy lerakták fegyvereiket.

T. Ház! Hogy a dinasztia fegyveres vagy fegyvertelen obstrukcióval szóba áll, az nem oly hallatlan dolog, sőt többet mondok, éppen a Habsburg-háznak mindig specialitása volt a szelídített forradalmárok tenyésztése. (*Derűtség a szélsőbaloldalon.*) Bach barrikádhős és demokrata volt, s azután az abszolutizmusnak mindenre kész kormányférfia lett. Lueger büszkén dörögte oda a császárnak, midőn nem erősítette meg a polgármesteri székben: nem bánom, ha nem tetszem a császárnak, tetszem az Istennek és a népnek, s ez nekem elég. És Lueger megszelídült. Stojalovszki páter, aki száműzve, egykor itt járt közöttünk, is átment azután a megszelídített forradalmárok stádiumán. Általában a szelídített forradalmárok egész sokaságával dolgozott már a Habsburg-ház. Ez különben régi hagyományokon épül, mert Svájcban, de meg egész Európában is a középkorban a szuverenitásnak egyik jele volt az, hogy a szuverén hűbérúr az udvarán ketrechen fenevadakat tartott. Svájcban, ahonnan a mi dinasztiaink származik, a berni Zwingerben ma is láthatók a medvék, mint a város szuverenitásának a jelei. De különben is ily régi uralkodócsalád tudhatja azt, ami tudományos tapasztalatokon alapul, hogy a kiégett tűzhányók oldalán terem a legjobb bor a nagyurak asztalára. (*Élénk derűtség.*) Összes bortermő kup-hegyeink a Balaton mentén mind kiégett tűzhányók. (*Élénk derűtség a szélsőbaloldalon.*)

T. Ház! Nemcsak a többségi elmélet merült fel újra, hanem az a kérdés is, amelyet már elintéztnek kellett tartanunk, hogy jogosult-e vagy nem az obstrukció!

Lehet-e az obstrukció jogosulatlanságáról beszélni itt köztünk úgy, mint beszélnek Ausztriában? Ausztriában minden obstrukció egy partikuláris, egy elszakadásra törő érdeket képvisel, a csehek, vagy németek obstrukciója egyaránt. A mi obstrukciónk, vagy a mi rezisztenciánk miféle partikuláris érdeket képvisel! Képvisele-e nemzeti érdeket? Képvisele-e osztály érdeket! Nem azt az érdeket képviseli-e hogy a nemzetnek egyszerű igazságai, amelyeknek érvényesülését a józan ész diktálja, mielőbb megvalósítsassanak és diadalra jussanak! (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) A t. miniszterelnök úr is elmondotta a programjában, hogy a magyar kereskedőnek, iparosnak, földművesnek kenyérré van szüksége, és a túlsó oldal szónokai is kifejtették előttünk, hogy mily rettenetes gazdasági károkat okoz az, hogy ha mi most nem mehetünk el nyaralni az újoncok és az indemnitás megszavazása után.

Elismerem, t. Ház, hogy a közjogi politikai, közjogi kérdéseknek folytonos előtérbe helyezése nem szolgál a nemzeti gazdaság javára. De mi következik ebből! Az-e, amit a t. szabadelvű párt következtet, az-e, hogy ezt a kérdést most elejtsük és azután újra felvegyük! Az-e, hogy a közjogi kérdések, a közjogi konfliktusok soha meg ne oldassanak, (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) hogy ezt a nemzetet örökké nyugtalanítsák! Hiszen ennek a nemzetnek a sorsa hasonlít egy oly férfiú sorsához, aki örökké becsületbeli ügyeivel van elfoglalva és ezért nem kerekeshet családjának kenyéret. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ennek a nemzetnek becsületbeli kérdése az, mely a magyar vezényszónak követelésében kulminál, ami tulajdonképpen primitív kérdés, mert hiszen, hogy a közös hadsereg magyar részében a magyar nyelvnek kell érvényesülnie, ez a természetes ösztön és józan ész szava és követelése, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ezt a primitív nemzeti becsületbeli kérdést el kell intéznünk végre valahára, éppen azért, hogy áttérhessünk a termékeny nemzeti, társadalmi és gazdasági munkára. *(Élénk helyeslés és taps a szélsőbaloldalon.)* Azért veszek részt tehát szívvel-lélekkel ebben a küzdelemben, melyet a közjogi ellenzék folytat, mert ez a közjogi párt, a függetlenségi és 48-as párt, ha ellenzéki érdekszempon- tokat tekintene, akkor nem sietne a közjogi kérdések megoldásával. Mert hiszen minél inkább oldatik meg egy párt programjának tartalma, annál nehezebb annak a pártnak a fennmaradása, mert új és új kérdések tolnak előtérbe. Ez a párt a maga becsületességét éppen az- zal bizonyítja be, hogy most akarja megvalósítani a magyar vezényszó kérdését, most akar megnyugvást adni a nemzetnek, hogy áttérhessünk azután a termékeny társadalmi és gazdasági reformok munkájára. *(He- lyeslés a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Amint már említettem, ennek a kabinetnek pusztá meg- jelenése azt a csodálatos átalakulást létesítette az elmékben, hogy kezd- tek beszélni az abszolutizmusról, mint végső lehetőségről.

T. Ház! Csodálatos átalakulással állunk szemben. Az 1889-iki véd- erőmozgalom alkalmából a bécsi katonai körök egy jelszót röptettek világgá, mikor meg akarták csinálni a védrendszernek ischli klauzulá- ját: „Wir brauchen keine Armee auf Kündigung”. Azóta egy más jelszó röpi felénk, amely azt mondja: „Wir brauchen eine Constitution auf Kündigung.” A hadsereg felmondásra nem kellett, de igenis kell alkot- mányos felmondásra. T. Ház! A junkereknek az a mondása: „Und den Kaiser absolut, wenn er unseren Willen thut”. Csodálatosképpen most átalakult és most Bécs felől az a teória hangzik felénk: „Constitution auch gut, wenn sie unseren Willen thut”. *(Taps a baloldalon.)* Csak fel- mondásra akarnak elfogadni alkotmányosságot és ijesztgetnek, rémít- getnek minket az abszolutizmussal. Megmondom, t. Ház, hogy miért nem kell ettől megijedni. Mert sokkal kényelmesebb az alkotmány for- májába bujtatott abszolutizmus, sokkal kevesebb erkölcsi felelősséggel jár, mint a nyílt abszolutizmus. Az abszolút monarchai? a történelem és a kortársak ítélőszéke előtt erkölcsileg felelnek és ezért soktól vissza- riadnak, amitől alkotmányos miniszterek fedezete mellett, néha azok- nak tanácsára és besúgására, nem riadnak vissza. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Én nem félek attól, hogy ezt a legkényelmesebb alkotmány- rendszert, az államosított szabadelvű párttal való kormányzást *(Derült- ség és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)* felváltanák a nyílt abszolutiz- mussal, amikor a koronának kellene viselni az erkölcsi felelősséget és nem a kipróbált szabadelvű pártnak. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Mi, akik itt az ellenzéken küzdünk, igazat adunk azoknak, akik azt mondják hogy mi nem vagyunk komoly állambölcsek, bár az igaz, hogy nagyon könnyű állambölcsek lenni Magyarországon. Mert vannak államböl- csek, akik hasonlítanak ahhoz az orosz őrszemhez, akít a pusztaságban napról-napra kirendeltek azért, mert valaha löportorony volt azon a helyen; elfelejtették azt, hogy a löportorony már nincs ott és a fegyve- res őr továbbra is ott őrizte a semmit. Gyakran a komoly államférfíui redők is így őrizték azt a puskaporos tornyot, amely nem létezik. *(De- rüeltség a szélsőbaloldalon.)* Lemondunk az államférfíui komolyságról,

elfogadjuk azt, hogy bennünk nincs semmiféle államférfiúi vonás. Különösen nem fogadjuk el az örökkévaló bölcseségnek azt a szimbólumát, melyet már a régiek ábrázoltak, hogy a kígyó összecsavarodik, összelapul és a maga testébe, a maga húsába harap. Azt az állambölcséséget, amely a nemzetnek azt mondja, hogy lapuljon meg, csavarodjék és haradjon a maga húsába, mert így lesz bölcs és így lesz örökéletű, nem követjük. *(Élénk éljenzés és taps a szélsőbaloldalon.)*

Átengedjük az államférfiaknak nagy komolyságát és előkelőségét tökéletesen azoknak, akik a mi küzdelmünket lekicsinylik és nem bánjuk azt sem, ha a mi küzdelmünk eredménye az ő vignettájuk alatt fog megjelenni, *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A nemzet, azt hiszem, azért meg fogja érteni a különbséget azok között, akik a gyógyfüveket összekeresgélték és vérző körmeikkel a föld alól is kiásták és azok között, akik ezeket a gyógyfüveket egyszerűen, szépen skatulyába rakták és előkelő vignettákkal látták el. De az államférfiaknak figyelmébe ajánlom annak a férfiúnak pályafutását aki már nem tagja a kabinetnek; figyelmébe ajánlom nekik Fejérváry Géza példáját, aki itt, e parlamentben exponálta magát súlyos harcokban a koronáért, szembeszállt és dacolt velünk és aki – csak a történelem állapíthatja meg, nem mi, joggal-e vagy nem – éppen azért a nemzet rétegeiben úgy szerepelt, mint aki a nemzeti igazságok érvényesülésének ellensége. Es mi volt a jutalma? Az, hogy oly kézirattal bocsátott el, mint a horvát miniszter. Azoknak a t. államférfiaknak figyelmébe ajánlom, hogy vajjon mi jobb: az-e, táncolni a kötélén az udvar kegyét keresve és mikor egy pillanatra is félrenéznek a nemzetre, amely az ő kötélén való járkálásukat csodálja, ez a félrenézés, ez a félrelépés lezuhanásukat és bukásukat okozhatja, vagy támaszkodni a magyar földre, a magyar népre, a magyar talajra! *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Vajjon mi több, mi erősebb és mi igazabb, a híres „Dank von Österreich”, vagy a magyar nép hálája, amely nem felejt el soha azokat, akik szabadságért és igazáért küzdenek, amely, míg élnek, dalba fűzi nevüket és holtuk után lelkében kriptát ad nekik. *(Taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)* A t. államférfiaknak szabadon áll a választás, hogy az udvari kegy kötelén akarnak-e járni, amelyről lezuhannak, vagy pedig a biztos magyar talajra, a magyar népre akarnak-e támaszkodni és segíteni akarnak-e minket küzdelmünkben!

Nekünk pedig hiába ajánlják az óvatosságot, hogy forduljunk vissza a megkezdett útról. Nyolc hónapnál tovább tart már ez a küzdelem. Mint hogyha az előítéleteknek sötét sziklát, útba álló hegységeit kellett volna csákányokkal átalválnunk, úgy küzdött az ellenzék harcoló serege. Vajjon az előítéleteknek ezt a hegységét, amelyik útba állt, hogy meglássuk a másik oldalon a világosságot és meghozzuk nemzetünk számára. A mi csákányaink csengése azt mondja nekünk, hogy csak egy vékony réteg választ el bennünket a céltól. *(Éljenzés és taps a szélsőbaloldalon.)* Ne várják hát mitőlünk azt, hogy visszaforduljunk. Földomlás eltemethet bennünket, de meg nem hátrálunk és vissza nem fordulunk. *(Élénk éljenzés és taps a szélsőbaloldalon.)* Nem fogadom el a t. miniszterelnök úrnak programját, ehelyett a következő határozati javaslatot terjesztem elő *(Olvassa):*

„Mondja ki a Ház, hogy a kormány iránt, minthogy megalakítása első kísérlet hivatalnok-kormányzat meghonosítására, bizalma nincs és a kibontakozást csak olyan miniszterelnök kabinetjétől várja, aki az ország állapotait közvetlen tapasztalatból ismeri és múltjával, egyéni-

ségével a képviselőházban gyökerezik.” (*Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon. Szónokot számosan üdvözlük.*)

Néhány nappal Vázsonyi beszéde után, június 22-én, Papp Zoltán függetlenségi képviselő tízezer koronát tett le a képviselőház asztalára a bejelentéssel, hogy ezt az összeget Szapáry László gróf, volt fiumei kormányzó révén kapta azért, hogy ne legyen részt az obstrukcióban. A parlament ez ügyben vizsgálatot indított meg, magának a vizsgálatnak során Vázsonyi is részt vett az ügy elintézésében és noha a parlamenti bizottság előterjesztésére a képviselőház Khuent a felelősség alól felmentette, azok a béketárgyalások, amelyeknek kudarcát Vázsonyi előre megjósolta, sikerteleneknek bizonyultak. Mindazt, amit Vázsonyi Khuen vállalkozásával szemben aggodalmasnak talált, elismerte a függetlenségi párt is, s így augusztus 15-én a Khuen-kormány elbukott, s a miniszterelnök a királynak bejelentette a kormány lemondását.

II.

Kenyeret és sót

– 1903 november 18. –

Hosszú ideig tartott az újabb kormányválság, s ez alatt a Khuen-kormány vezette tovább az ügyeket. Úgy Lukács Lászlónak, mint Khuen-Hédervdy Károlynak ismételt kabinetalakítási kísérletei megfeneklettek, mert közben a király a galíciai Chlopy-ban hadparancsot adott ki, amely kinyilatkoztatta, hogy mint a legfőbb hadúr a monarchia egészének érdekében egyetlen néptörzs kedvéért sem mond le az őt megillető felségjogokról. A szabadelvű párt ekkor már szétszakadt, Apponyi és Andrássy mindinkább hajlottak az ellenzék politikája felé és amikor ilyen körülmények között Tisza István gróf vállalta a kormány alakítását, világos volt, hogy az új miniszterelnök végre is hajtja azt a programját, amellyel az ellenzék obstrukcióját akár erőszak útján is, le akarja törni. A Tisza-kormány ki-nevezését így nagy feszültséggel fogadta az egész ország és valóban Tisza mindjárt bemutatkozása alkalmával, november 4-én, bejelentette, hogy a hárszabályok revízióját kívánja keresztül hajtani és hogy egyelőre párhuzamos ülések tartásával óhajtja megakadályozni az ellenzék küzdelmét. A főváros közönségével Tisza István gróf miniszterelnök leiratban közölte az új kormány megalakulását és ugyanekkor a közgyűlésen a szabadelvű párt részéről azt az indítványt terjesztették elő, hogy a törvényhatósági bizottság jelentse ki, hogy az országgyűlés alkotmányos munkájának erőszakos eszközökkel való megakadályozását veszélyesnek tartja és erről az állásfoglalásáról küldöttség útján értesíti a miniszterelnököt. Vázsonyi ezzel az indítvánnyal szemben a főváros közgyűlésén, 1903. november 18-án, beszédet mondott, amelyben élesen állást foglalt a Tisza-kormány ellen.

Vázsonyi Vilmos: T. közgyűlés! Ha a közgyűlés olyan határozati javaslatot akar elfogadni, amely pártpolitikai színezet nélkül és anélkül, hogy azt bármilyen párt kihasználhatná a maga taktikai céljaira, véleményét mond, ehhez senkinek sem lehet szava, tartozzék bármilyen politikai párthoz. Az a határozati javaslat azonban, amelyet betérjesztettek, határozott politikai tendencia a kormány pozíciójának erősítésére. (*Úgy van!*)

Nem tartozom azok közé, akik a mai helyzetben az obstrukciót még folytatók táborában állanak, de azok közé sem, akik rá akarnak beszélni másokat és mások lelkiismeretének és erkölcsi felelősségének kérdésébe

akarnak belenyúlni. (*Élénk helyeslés.*) Mert aki az országgyűlésen erkölcsi felelősség mellett teljesíti hivatását, az magával és lelkiismeretével számol azért, amit ott cselekszik, de ezen taktikai kérdésben, a harcmodor kérdésében senkitől sem kér, senkitől sem vár és senkitől sem fogadhat el utasításokat. (*Élénk helyeslés. Zaj.*) Amidőn az obstrukció elítélésére vonatkozó javaslat fekszik előttünk, akkor rá kell mutatni arra, hogy miért nem vezetett eddig sikerre az a küzdelem, amely nem bitorolja a nemzeti küzdelem címét és nevét, vagy nem bitorolta, mert a nemzet jogaiért küzdött, nem pártérdekért, hanem országos közérdekért. (*Élénk tetszés és helyeslés.*) Rá kell mutatni arra, hogy annak a szabadelvű pártnak, azoknak a szabadelvű kormányoknak, azoknak a vezérlő férfiaknak, akiknek sorából a jelenlegi kormány is megalakult, nem volt bátorságuk és erélyük kellő időben a nemzeti ügy mellé állani. (*Zajos tetszés és taps.*) Nem volt bátorságuk és erélyük a koronánál kellő időben képviselni a nemzet jogait és érdekeit. (*Úgy van! Úgy van!*) Ezért állott elő az a szerencsétlen helyzet, ezért szenvedtük azokat a megaláztatásokat Chlopy-ban és Szegeden,¹⁾ ezért kellett eltűrnünk osztrák államférfiaknak rugdalózásait és arculütéseit. (*Zajos felkiáltások: Tisza visszautasította.*)

Nem a küzdő ellenzék, hanem azok felelősek, akik a maguk bátortalanságával, akik késedelmezésükkel időt adtak arra, hogy minden ellenségünk Ausztriában összeesküdjék nemzeti jogaink érvényesítése ellen; azok teremtették azt a helyzetet, hogy igenis fájdalommal kell megállapítani, – kevés kilátást nyújt a sikerre az a küzdelem, amelyet egyszerre kell folytatnunk a dinasztiaival, egyszerre Ausztriával és egyszerre az országban ma még többségben lévő párttal is. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ha tehát kilátástalannak látja a harcot, amely ezen jelszóval folyik, bár minden óhajtása az volna, hogy győzelmet, sikert érjen el, akkor meg kell állapítania, hogy a támadásokat, az elítélést nem azok érdemlik meg, akik talán nem helyes taktikával, az ő túlságos erős, nagy hazafiságukkal, (*Zaj. Mozgás.*) az ő nagy reményükkel és optimizmusukkal azt hiszik, hogy a harc további folytatása még eredményt hozhat; az elítélést azok érdemlik meg, akik bátortalanságukkal és tétovázásukkal ennek a harcnak sikertelenségét eredményezték. (*Úgy van! Úgy van!*) Én, tudva a küzdelmet folytató férfiak hazafiságát, tudva azt, hogy az a harc, melyet folytatnak, tiszta célzatú, nem járulhatok ahhoz, hogy a törvényhatósági közgyűlés az ő lelkiismeretük és meggyőződésük kérdésébe beavatkozzék és őket lelkiismeretük kérdésében befolyásolja. (*Nagy zaj.*) De ha még hozzá is járulhatnék mindehhez, – amit nem tehetek – miért kell a bizalomnyilvánításban, miért kell az előlekezésben olyan messzire elmenni, amire csak akkor van példa a közgyűlés történetében, amikor a közgyűlés kér valamit a városnak, hogy küldöttséggel nyújtassék át a felirat a miniszterelnök úrnak! Fogadják el azok, akik akarják, vigyék a kenyeret és a sót hódolattal a miniszterelnök elé, de én emlékezetükbe idézem, hogy ez a politika sülyesztette le a főváros tekintélyét a kormányok előtt, ez a politika, amellyel mindég odavitték minden' kormánynak a kenyeret és a sót, s amely miatt nincsen kenyere és sója a városnak. (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps.*)

¹⁾ Ekkor történt, hogy a szegedi Kossuth-szoborról a katonaság levétette azt a koszorút, amelyet a hazabocsátott továbbszolgáló póttartalékosok helyeztek oda.

III. A VASUTAS SZTRÁJK

A Tisza-kormány első heteiben *Apponyi* harmincöt hívével otthagyta a szabadelvű pártot és attól kezdve, hónapokon át váltakozó hangulattal folyt az ellenzék küzdelme. Hol éles összecsapások voltak a kormány és a függetlenségi párt között, hol béketárgyalások, amíg végül március 5-én *Tisza* a házszabályok szigorítására vonatkozó indítványát csakugyan a Ház elé terjesztette. Erre az ellenzék pártjai újabb küzdelmet határoztak el, mígnem az 1904 március 10-iki ülésen, amikor a házszabályok revíziójára vonatkozó indítvány felett szavazni kellett volna, az ősz *Thaly* Kálmán, a történetíró, békeakciójára, *Tisza* visszavonta indítványát, *Ugron* Gábor pedig lemondott az obstrukció folytatásáról. A képviselőház eként megkezdte normális munkáját, megszavazta a rendes újonclétszámot és még más kisebb törvényjavaslatot, köztük *Hieronymi* kereskedelmi miniszter javaslatát, a vasúti alkalmazottak fizetésrendezéséről és szolgálati pragmatikájáról.

Az államvasúti alkalmazottak ekkor már évek óta folytatták mozgalmukat. Kívánságaikat a képviselőházban először *Vázsonyi* Vilmos tette szóvá, amikor már 1902 április 5-én, a költségvetés vitája során, a vasutasok igényeinek kielégítését és különösen a fegyelmi eljárás szabályozását követelte. Ekkor *Horánszky* Nándor kereskedelmi miniszter ígéretet is tett a kérdés elintézésére, 1903 február 28-án azonban *Vázsonyi* már újból interpellálni volt kénytelen. *Láng* Lajos volt már ekkor a kereskedelmi miniszter, aki megismételte *Horánszky* ígéreteit és ugyanezt tette *Hieronymi* Károly kereskedelmi miniszter is *Vázsonyinak* újabb, a képviselőház 1903 december 21-iki ülésén előterjesztett interpellációjára.

A fizetésrendezési javaslat végül elkészült, az államvasutak tisztviselői azonban elégedetlenek voltak a tervvel. Éppen ezért mozgalmukat most már nagyobb erővel folytatták, ám ezzel szemben egyes üzletvezetők erőszakos lépéseket foganatosítottak. *Vázsonyi* a Ház 1904 március 2-án tartott ülésén interpellációt terjesztett elő, azt kérdezvén, hogy a kereskedelmi miniszter hajlandó-e gondoskodni arról, hogy a vasutasok a törvényes fegyelem korlátain belül szabadon folytathassák mozgalmukat. A miniszter erre mit sem válaszolt és így a vasutasok mozgalma mind elkeseredettebb jelleget öltött. 1904 április 20-án, éjfélkor, az államvasutak tisztviselői és alkalmazottai beszüntették a szolgálatot.

Amnesztiát a sztrájkolóknak

– 1904 április 20. –

A képviselőház április 20-iki ülésén napirend előtt felszólalván, ismertette *Vázsonyi* a vasutasok mozgalmának addigi lefolyását és a harc kitörésének közvetlen okait. A következőket mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt Ház! Sajnálatos és szomorú eseményről szólok. A magyar királyi államvasutak, a magyar államnak büszkesége, felmondta a szolgálatot. Az államvasúti tisztviselők beszüntették a munkát s mindenki mélyen fájlalja ezt a magyar állam tekintélyére és az ország lakosságára nézve súlyos csapást, hogy a vasutasok mozgalma a törvényes mederből, íme, elérkezett az ultima ráció-hoz. A vezetők üldöztetése és a vasutasok gyülekezési szabadságának elkobzása volt az indító ok, amely őket ebbe a végzetes irányba sodorta. Én azt tartom,

t. Ház, hogy nagyon helytelen utón járna a t. kormány, ha a kormány tekintélyét, amelynek megóvása elvégre egy államban szintén elismerésre méltó szempont, ha a közigazgatásnak rendjét a mi, elismerem, a közszabadság szempontjával egyenrangú, mert alkotmányos államban a kettőnek harmóniája kell hogy fennálljon, ha mondom, ezeket a szempontokat most kihegyezné és az auktoritásnak csillogtatásával és ki-domborításával akarná erőszakkal elérni azt, amit a jelen viszonyok között erőszakkal elérni lehetetlen. (*Zaj balfelől.*) Mert talán az állami raison szempontjából, az egész ország lakosságának érdeke szempontjából még az erőszakról is lehet beszélni mint expediensről, de amidőn az erőszak hiábavaló, amidőn az erőszak kudarca fog vezetni, amint-hogy megjósolom, hogy arra fog vezetni . . .

Tisza István: Csak bátorítsák őket! (*Felkiáltások jobb felől: Igen! csak buzdítsák!*)

Vázsonyi Vilmos: . . . akkor én kérem a t. kormányt, hogy ebben az utolsó pillanatban ne az auktoritás elvét helyezze előtérbe; hogy ebben az utolsó pillanatban emlékezzék vissza arra, hogy ezen mozgalom miért tereltetett ebbe a sajnálatos irányba és még van rá idő és remény, hogy sikerülni fog a vasúti tisztviselőket kötelességük teljesítéséhez visszavezérelni, és hogy csak egy elmúló és elfeledett gyászos emlék lesz az, hogy a mi közigazgatásunk ezen büszkesége ezzel a folttal illetett.

Én kérem a t. kormányt, hogy az üldöztetések útjáról lépjen vissza (*Helyeslés a baloldalon.*), hogy a közszabadságok megsértésének útjáról térjen le (*Élénk helyeslés balfelől és a szélsőbaloldal egyes padjain*); engedje meg a vasúti tisztviselőknek azt, hogy gyülekezzenek és hogy a maguk nézeteit alkotmányos utón megmondhassák. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Ezt követelhetik? Mozgás jobbfelől.*) Ebből kára nem fog származni (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), mert az erőszakos lépések, a sztrájk és hasonló: apróbb összebeszélések és konventikulumok alkalmával határozatnak el, de ott, ahol egy nagy tömeg alkotmányosan tanácskozik, ott mindig az egésznek érdeke és a józan érvek szottak döntők lenni. (*Élénk helyeslés balfelől.*)

Ha a t. kormány lehetővé teszi a vasutasoknak azt, azt mondom, hogy lehetővé teszi, mert erőszakkal meggátolhatja összegyülekezésüket, – hogy ők megmondják véleményüket és – hogyha forradalomnak tekinti a vasutasoknak mozgalmát, – olyan nagylelkű, ha úgy tetszik, vagy olyan bölcs, amint én mondom, és olyan emberi, hogy gyakorolja a mozgalom minden részesével szemben a legszebb jogot: az amnesztia jogát (*Helyeslés balfelől. Mozgás a jobboldalon.*); ha a törvény a bölcsesség és kegyesség útjára lép: akkor célt fog érni, az erőszakkal pedig csak a rombolást fogja rombolással tetézni. (*Élénk helyeslés és éljenzés a baloldalon.*)

A vasutas sztrájk megbénította az ország életének működését, a kormány *Vázsonyi* intelmének ellenére az erőszak fegyveréhez nyúlt és letörte a sztrájkot. *Vázsonyi* akkor a demokrata körben adott hajlékot a vasutasok vezetőinek, az úgynevezett tizenhármas bizottságnak és nem hagyta el őket bajaikban. A vasutasok vezetői ellen bűnvádi eljárást indítottak és e perek során elsősorban *Vázsonyi Vilmos* irányította a védelem munkáját. Azok a beszédek, amelyeket a büntető törvényszék előtt a vasutasok ügyében mondott, rávilágítottak e mozgalom minden fázisára és egyúttal jogvédelmet szereztek azoknak, akik a mozgalom vezetésének kockázatát bajtársian vállalták.

Védőbeszéd a vasutas pörben

– 1904 június 9. –

1904 júniusában tárgyalta a budapesti törvényszék a tizenhármak pörét, az úgynevezett vasutas-pört. *Vázsonyi* Vilmos ekkor, június 9-én, a következő védőbeszédet mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Tekintetes királyi törvényszék! A vádhatóság tisztelt képviselője az államvasúti alkalmazottak eljárásában forradalmi jellegű mozgalmat lát és úgy véli, hogy ezt a forradalmat a vádlottak okozták. Ha kutatni kellene, hogy a nagy francia forradalmat ki okozta, ki idézte elő, akkor nem lenne történetíró és lélekbúvár, aki egyes személyeknek tudná felróni a forradalom kitörését. Nem, tekintetes királyi törvényszék. Társadalmi és szociális erupciókat nem lehet büntetőjogi felfogással kutatni. Ezekkel az erupciókkal úgy vagyunk, mint a felhők alakulásával; hogy miként alakulnak a felhők, látni nem lehet, mert észrevétlenül szállnak fel a párák a magasságba, lassan-lassan, észrevétlenül ott összegyűlnek, ott felhők lesznek, amelyek villámot és mennydörgést rejtenek magukban. A bölcsesség éppen az, hogy habár nem látjuk a párákat, mégis tudjuk, hogy felszállnak. És a kormányzat bölcsesége éppen az, hogy habár nem észrevehető, nem kézzel fogható, bizonyos társadalmi osztályok óhajtásai, érzései, azért az állam élén állóknak ezeket a jelenségeket észre kell venniök. Én azt hiszem, hogy a vádhatóság tisztelt képviselője, mint komolyan gondolkodó férfiú, maga is belátja és tudja azt, hogy ilyen óriási horderejű mozgalom, mint amilyen a munkamegszüntetés volt, nem keletkezik hirtelen: hanem kell, hogy nagy előzmények, nagy okok legyenek, amelyek azt a keserűséget az államvasúti alkalmazottak lelkében felidézték, folyton gyarapították és melyek végre erupcióra vezettek. A tisztelt vádhatóság képviselője maga is rámutatott, hogy hosszú évek óta folyik az „államvasúti alkalmazottak” című és az állam tulajdonában levő fuvarvállalat alkalmazottainak mozgalma. Évek óta és eredmény nélkül. Kerülni akarom a keserűség felidézését, mert annak célja nincs, de a mozgalom okait, előzményeit meg kell állapítani.

Ezek az előzmények megcáfolják azt, mintha ezt a munkamegszüntetést ez a tizenhárom férfiú csinálhatta volna. Az első megjegyzésem, ami alapvető, hogy fizetéses alkalmazottak munkamegszüntetést előre megfontolt szándékkal nem csinálnak a hónapnak tizenkilencedik, vagy húszadik napján; mert ha ők munkamegszüntetésre készülnek, bevárhatnak sokkal alkalmasabb napot, például a hónap második napját, mikor fizetésüket megkapják, nem pedig a húszadikát, mikor minden anyagiak fogytán vannak, tehát nélkülözik azon eszközt, mely nélkül semmiféle gazdasági mozgalom célhoz nem vezet. Maga ezen körülmény minden gondolkodó ember előtt kétségtelenné teszi, hogy az államvasúti alkalmazottak munkamegszüntetése nem előre megfontolt, nem előre készített cselekedet volt, hanem hirtelen elhatározás következménye, hatalmas erupció. Az a kérdés, ki felelős ezen erupcióért és különösen felelős-e ezen tizenhárom férfiú, aki a vádlottak padján ül?

Én megengedem, hogy abban bizonyos tragikus vonásokat lehet látni, hogy éppen akkor explodál a sok keserűség, mikor először foglalkoztak az új fizetésrendezéssel, ámde a felhők villámját megrendelni és szabályozni, hála Istennek, nem lehet. Hogy mikor explodáljon a mozga-

lom a múltak bűneiért és a jelen bűneiért, azt kiszámítani és megrendelni nem lehetett.

Mik voltak a munka megszüntetésének igazi okai? Köztudomású, hogy az államvasúti alkalmazottak mozgalmának kitörése tényleg – és ezt a vádlottak érdekében is kell konstatálni – nem a fizetésrendezés miatt történt, hanem bizonyos intézkedések miatt, amelyekben az államvasúti alkalmazottak a maguk polgári jogainak, maguk szabadságának és közszabadságának megsértését látták. Abban az időben, tekintetes királyi törvényszék, midőn, mint a vádhatóság t. képviselője mondja, bizonyos gyúanyag volt fölhalmozva, midőn szerinte a sajtónak egy része nem úgy viselkedett, mint kellett volna, abban az időben nem az volt a helyén, hogy még jobban elkésérítsék a kedélyeket, hanem, hogy atyai indulattal és jogaiknak tiszteletben tartásával forduljanak feléjük.

Tekintetes királyi törvényszék! Az a körülmény, hogy a mozgalom egyes vezetői felfüggesztettek, másfelől az a körülmény, hogy az államvasúti alkalmazottaknak április 20-ra hirdetett nagygyűlését az utolsó percben azzal az indokolással tiltotta be a főkapitány úr, hogy az államvasúti alkalmazottak felsőbbségüktől engedélyt nem kaptak, holott közbevetőleg a szolgálati rendtartás egy szóval sem írja elő, hogy a gyűlések megtartásához engedélyt tartoznak kérni, hanem csupán egyesületnek alapításához teszi kötelezővé a felsőbbség engedélyét; az a körülmény, hogy soha előbb nem kérték, most pedig kérték a felsőbbség jóváhagyását, a gyülekezés tudomásulvételéhez: mint a pályára vetett durrantyú, hirtelen megállította a vonatokat. Explózió volt ez és nem összebeszélte cselekedet. Többet mondok, tekintetes királyi törvényszék! Azok, akik attól tartottak, hogy az április 20-iki gyűlésen ki fogják mondani a munkamegszüntetést, akik emiatti félelmükben gátolták meg a 20-iki gyűlés megtartását, azok tulajdonképpen félve valamitől, ezen cselekedetükkel maguk idézték elő azt, amitől féltek. Mert, tekintetes királyi törvényszék, én, aki ismerem az államvasúti alkalmazottaknak ügyét, azok gyűléseinek lefolyását, mindig élénk figyelemmel kísértem, jól tudom, hogy soha olyan gyűlése az államvasúti alkalmazottaknak nem lett volna elképzelhető, ahol többséget kapott volna a munkamegszüntetés. Negyvenezer embernek ily rettenetes horderejű elhatározása szabályos formában nem is keletkezhetik. Ily nagy elhatározások mindig csak hirtelen, meg nem fontolt kitörés alakjában lehetségesek. Tehát a felbujtást, úgy, mint a királyi ügyész úr állította, hogy összeállt volna néhány ember, és azt mondotta volna, hogy sztrájkot fogunk csinálni, maga a harminchatnegyvenezer emberből álló tömeg kizárja. A felbujtás így tökéletesen, lehetetlen.

Mielőtt felszólalásom tulajdonképeni céljára rátérnék: tudniillik a kérdés jogi részének megdöntésére, rá kell mutatnom előzetesen ezen bűnpernek két sajátyszerűségére. Az egyik a kiválasztási teória, amelyet a büntetőjogban először látunk és tapasztaltunk ezen bűnper alkalmából. Megvallom őszintén, hogy az én jogászai erudícióm, amely lehet, hogy csekély: eddig nem ismerte a kiválasztás elméletét; mert amidőn azt hallom a vádhatóság t. képviselőjétől, hogy Magyarországon negyvenezer vasúti alkalmazott tagadta meg a szolgálatot, nem vagyok képes megérteni, miért tizenhárom ember ül itt a vádlottak padján, mint tettestárs,

– a felbujtás vádjára később fogok rátérni, – ellenben a többi, nem királyi kegyelem, nem a sokat emlegetett amnesztia útján, hanem ügyé-szi kegyelem útján menekül, amit eddig nem ismert sem a közjog, sem a büntetőjog. A kiválasztás teóriája, azt hiszem, egyenesen visszautasítandó, mert a bűnbakoknak keresése igazságszolgáltatási cél nem lehet és mert nem lehet sohasem rábízni a vád t. képviselőjére, hogy kiválogas-son magának teljesen egyforma cselekedetet elkövetett emberek közül néhányat és azt mondja: ezeket vádolom, mert ezeket tetszik vádolnom, a többit pedig nem. Ha ez jogrend, ha ez az igazságszolgáltatás pártat-lanságába vetett hitet megerősíti, akkor csak tessék továbbhaladni a kiválasztás teóriájának útján, én azonban azt hiszem, hogy ezen ország-ban mindenki számára egyenlő a kötelesség és felelősség és harminchat-negyven ezer ember közül egyeseket kiválogatni nem lehet.

A másik novum, amellyel szembenállunk, a jogi equator fogalma. Magyarországon tudniillik ezen állítólagos bűncselekményekre nézve volt egy történelmi nevezetességű nap, amikor áthaladtunk a jog equátorán. Április 19-én tört ki a munkamegszűntetési mozgalom. Még vasárnap délután, április 24-én, a vádlottak egy része a jó nyári időnek örvendve, szabadon sétálgatott és ezen országban senkinek sem volt tudata arról, hogy büntetendő cselekmény-e egyáltalában a munkamegszűntetés; az úgynevezett sztrájkanyagjukat túrték napokon keresztül, sőt a rendőrség szíves felügyelete és asszisztenciája mellett voltak ott és a rendőrség rendelkezésére állott és őket legnagyobb szívességgel – amiért köszönettel tartoznak neki – támogatta; ezenkívül a sztrájkanya feloszlatása alkal-mával a bűnvádi funkciót teljesítő rendőrkapitány úr nem intézte azt a felszólítást magához a tömeghez, hogy: uraim, önök büntetendő cselek-ményt követnek el; vigyázzanak, – hanem mindnyájukat szépen szelnek-eresztette, magának a tizenhárom bizottságnak tagjait is. És íme, egy szép napon egyszerre csak a jogi equátoron áthaladtunk és az, ami eddig büntetendő cselekmény nem volt, mert valakinek úgy tetszett, egyszerre büntetendő cselekmény lett. Ez oly váltóállítás – hogy ismét vasúti kife-jezéssel éljek – a büntetőjogban, amely méltó lehet váltójogászhoz, de nem köz jogászhoz és büntetőjogászhoz. Ez a két alapvető megjegyzésem volt, tekintetes királyi törvényszék, mielőtt rátértem volna védőbeszédem-nek lényegére.

A t. királyi ügyész úr vádolja védenőimet a hivatali kö-telesség megtagadásával, a hivatali hatalommal való visszaéléssel, ame-lyet összebeszéléssel követtek volna el. A t. királyi ügyész úr felvetette azt az alapvető kérdést, hogy közhivatalnokok-e egyáltalában a vasúti alkalmazottak, mert hiszen ez kétségtelen, hogy ennek a deliktumnak alanya csakis közhivatalnok lehet. Ha tehát sikerül bebizonyítanom azt, – ami, azt hiszem, sikerülni fog, – hogy az államvasúti alkalmazott nem közhivatalnok, nem is szólva a vádnak egyéb részéről, maga a vád is már ezen alapon megdő. A közérdek önmagában közhivatalnokokat nem teremthet, mert hiszen az a körülmény, hogy az államvasutak szü-netelése az országnak károkat okoz, az a körülmény, hogy magánosok-nak is kárt okozhatott, hogy őket kényelmüktől fosztotta meg, vagy megállapított bizonyos dolgokat; ez nem bizonyít semmit. Hiszen a pék-legények sztrájkja is megállít bizonyos dolgokat, a mészárosoknak sztrájkja is, a villamos- avagy légszieszmunkások sztrájkja is meg-akasztja a világítást a városokban és ez is közérdek. Magából a közérdek-ből tehát vagy abból, hogy bizonyos munkaszünetelés nagy kárára van

az egész társadalomnak, következtetést levonni nem lehet, mert minden olyan osztálynak munkaszünetelése, amely általános szükségletet elégít ki, természetesen a közérdeket sérti és megakasztja a társadalom funkcióit. Ezt az érvet tehát, mint nem jogi, hanem társadalmi érvet, azt hiszem, hogy a jogi vitatkozás keretében egyáltalán teljesen ki kellett volna rekeszteni. Én azt hiszem, hogy kereskedelmi vállalat alkalmazottait közhivatalnokoknak csak akkor lehet tekinteni, ha ezzel szemben nekem mutathat valaki speciális törvényt, vagy törvényes rendeletet, amely dacára annak, hogy ezen alkalmazottak kereskedelmi vállalatnak, üzletnek alkalmazottai, őket kivételesen és külön országos közhivatalnoki jelleggel ruházza fel. Ilyen kivételes rendelkezés, ilyen kivételes törvény azonban nincs, mert a vasúti üzleti rendtartás, amelyre hivatkozott a vádhatóság t. képviselője, nemcsak hogy nem bizonyít amellet, hogy a vasúti alkalmazottak közhivatalnokok, hanem éppen ennek ellenkezőjét bizonyítja.

Közhivatalnok-e a vasutas, vagy nem, jelen esetben nemcsak jogi kérdés, hanem ténykérdés is. Mert aki nem tudja önmagáról, hogy közhivatalnok, az mint közhivatalnok deliktumot el nem követhet. Hogy miért nem lehetett meg a vádlottakban a tudat, a törvények, rendeletek, közigazgatási bírósági döntések, szolgálati szabályzat önmagukban eléggé igazolták. Ezek mind arra oktatták őket, hogy nem közhivatalnokok.

Elnök: Nem tudom, hogy hova céloz a t. védőügyvéd úr, mindenestre kérem, ne méltóztassék gyanúsítani másokat.

Vázsonyi Vilmos: Mondjuk, hogy arról beszélek, hogy például Angliában csináltak egyszer a nagy urak érdekében gabonavámokat azért, hogy a szegény nép éhezzen. Ez is az állam kizsárolása volt. Angliáról beszélek azért, mert a hazai viszonyokról nem akarok analógiákat felhozni.

A királyi ügyész úr azt mondja, hogy ő igazságos Ítéletet kér és kéri a jogrend helyreállítását. Én is a jogrend helyreállítását kérem. A jogrend helyreállítását abban az értelemben, hogy negyvenezer ember mozgalmáért nem felelhet tizenhárom ember. Kérem a jogrend helyreállítását abban az értelemben, hogy becsületes férfiakat, kiket a büntetés becsülete nem tehet, ne avassanak vértanúkká, mert ez nem rontja le az ő becsületüket és így, a büntetés azt a célját, hogy harmóniában álljon a társadalom felfogásával, el nem érheti, pedig minden helyes igazságszolgáltatásnak ez a célja. Tudom, hogy voltak, különösen üzleti gondolkozásúak, akik nem törődve azzal, hogy mit szenved negyvenezer ember, nem törődve azzal, mi a jog, igazság, s mi a törvény, egyszerűen azon szempontból fogták fel a munkabeszünetelés befejezését, hogy: hála Istennek, megy a vonat, nem törődünk semmivel: viszik ismét a gabonánkat, viszik a portékánkat, a többi mellékes! Megy a vonat! Gázoljon el bárkit, csak legyen újra üzlet, haszon, forgalom! Hát én azt hiszem, hogy ennek az üzleti felfogásnak Justifia csarnokában nem lesz soha követője. Örvendjen mindenki annak, hogy megy a vonat: hadd menjen, – de ne gázolja el a jogot. Kérem védenőim felmentését.

Június 18-án hozta meg a bíróság az ítéletét, mellyel a vádlottakat felmentette. *Vázsonyi* egyik legszebb védői sikerét érte el ebben a pörben és ezzel korszakos jelentőséget adott a vasutas pörnek, az úgynevezett „nagy pörök” sorozatában.

IV.

A szabadelvűség koldusbotja

– 1904 november 17. –

A vasutas pör védői munkája *Vázsonyit* jó ideig távol tartotta a politikától. Már-már úgy látszott, hogy a katonai kérdésekben megoldás alakulhat ki, legkivált azért, mert a függetlenségi párt s vele együtt az ellenzék más része is, *Kossuth* Ferenc közvetítésére most már hajlandó volt arra, hogy az ellenzéki mozgalmat abbahagyja, ha a választói jog demokratikus kiterjesztésére ígéretet kap.

A pártközi békének azonban, amely ekként időlegesen nyugalmat adott az országnak, egyszerre vége szakadt. *Tisza* István ugrai választóihoz irt levelében kifejtve, hogy a kiegyezés műve az ellenzék akciója folytán válságba került, bejelentette, hogy kormányzatának legközelebbi programja a többségi elv teljes érvényesítése s ennek biztosítására a házszabályok sürgős revíziója. *Tisza* ez állásfoglalására nyilván hatása volt annak, hogy *Apponyi* Albert gróf Jászberényben újból kifejtette a hadsereg nemzeti jellegének érvényesítésére vonatkozó kívánásait, *Bánffy* Dezső bárót pedig, aki eddigi passzivitásából kilépett, Szegeden, a szabadelvű párt egyik fészkeben, az új párt programjával képviselőnek választották. A választási küzdelem során, amelyben *Vázsonyi* is erősen résztvett, *Bánffy* már szintén az általános választói jog követelését hangoztatta és ilyenformán a képviselőház őszi ülései viharosan indultak meg. *Tisza* a házszabály-revízió ellenében hajlandó lett volna a választójog mérsékelt kiterjesztésére, ezt azonban akkor már az ellenzék nem fogadta el és a küzdő pártok vezeterei egymásután fejtették ki álláspontjukat a többség tervezett erőszakával szemben.

A november 16-iki ülésen *Apponyi* Albert gróf hangsúlyozta, hogy el tud képzelni olyan esetet, amikor a kisebbség a többség leigázó szándékával szemben az erőszak fegyveréhez lesz kénytelen nyúlni. A képviselőház másnapi ülésén, november 17-én, *Vázsonyi* a politikai pártok izalmának legteljesebb feszültségében mondotta el beszédét. Ez a november 17-iki beszéd *Vázsonyi* egyik leghíresebb beszéde. Pregnánsan jut itt kifejezésre egész politikájának alapelve: az alkotmány védelme és a demokratikus jogkiterjesztésnek követelménye. Tömören foglalja itt össze argumentumait a nemzeti célokért küzdő obstrukció jogosságáról és a többségi elv tarthatatlanságáról, ha ez nem a nép széles rétegeiből meríti erejét. Látnoki sugallattal jósolja meg a szabadelvű párt bukását. Ezt a beszédet a demokrata párt később külön füzetben is kiadta és sok ezer példányban terjesztette el az egész országban.

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Imáron nem tudom, hányadszor – mert hiszen a t. miniszterelnök úr annak ellenére, hogy az egész ellenzékot vádolja a technikai obstrukcióval, lefoglalja a tanácskozásokra szánt idő legnagyobb részét – mondom, nem tudom, immár hányadszor halljuk a t. miniszterelnök úrtól, hogy az ország alkotmánya halálos beteg és a fanatizmus erejével hangoztatja, hogy neki rendeltetése, magasabb hivatása van: ő az a férfiú, aki magasabb hatalmak által ki van szemelve arra a feladatra, hogy alkotmányunknak legégetőbb sebet orvosolja a házszabályok revíziója útján. Hát én itt látok betegséget, látom azt a betegséget, amely leggyakrabban a fiatal sebészeknél található. A fiatal sebészek ugyanis pályájuk elején rendszerint furor operativusban szenvednek (*Derültség balfelől.*), operálási lázban. A legcsekélyebb pörsenés és legcsekélyebb daganat, amely előttük áll,

rögtön arra a felkiáltásra ösztönzi őket: ezt fel kell vágni, ide a késsel, vagy több késsel; mert hiszen a kés az első javaslat volt, a kések egész sokasága, sőt a szekercék egész sokasága pedig az a javaslat, amelyet Daniel Gábor s társai nyújtottak be.

De nemcsak ezt a furor operativust látom, hogy ott, ahol egy kis hideg borogatás tökéletesen elegendő lett volna, a t. miniszterelnök úr a kések sokaságával áll elő, hanem úgy találom, hogy a magyar nemzeti szellemet, amelyet annyszor emleget javaslatának indokolásánál, a furor operativus tényleges végrehajtásánál képviseli módszerében az u. n. magyar narkózis. *(Derültség balról.)* Orvosi egyetemünknek egyik kitűnőségéről mondják, akit még haló porában is tisztelik mint a magyar szellemi nagyságnak egyik megtestesülőjét, hogy ő találta fel a magyar narkózist, amely abban állott, hogy a beteget nem kloroformizálták, hanem egyszerűen arcul ütötték. A magyar narkózisnak alkalmazását ezen operálási műveletnél látjuk az ugrai levél megjelenésétől kezdve egészen a mai napig, ahol úgy akarja megoperálni az ellenzék, úgy akarja megoperálni a parlamentet a t. miniszterelnök úr, hogy valóságos erkölcsi ostromcsapásokkal ront nekünk, a magyar narkózis segítségével akar minket kényszeríteni, hogy legyünk alázatos, szelíd betegek és operáltassuk meg magunkat. *(Derültség és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ezt a furor operativust látom abban is, hogy a t. miniszterelnök úr nem tudja megvárni a dolgoknak természetes fejlődését, nem tudja megvárni azt, míg az eszmék és gondolatok a természet erejénél fogva megérnek. Hiszen ha a házszabályodnak voltak vagy vannak fogyatékoságai, úgy a kisebbség, mint a többség szempontjából, ezek a gondolatok természetszerűen is megérhettek volna. A t. miniszterelnök úr azonban az operálási lázban addig megy, hogy ő az időtől is kalendáriumra rendeli meg az eseményeket és ha az idő nem akar pontosan szülni, azt is megoperálja. *(Derültség és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Fájdalom, nem először találkozunk, talán nem is utoljára, olyan férfiakkal, akiknek a végzet nemzetük életében döntő befolyást biztosít és akik a türelmetlenségnek ebben a nagy betegségében szenvednek. Hiszen II. Józsefről följegyezte a história azt az igen jellemző adatot, hogy egyetlen kertjében sem engedte meg azt, hogy fiatal fákat, csemetéket ültessenek, mert nem győzte megvárni a fák növését. Rögtön terebélyes fákat ültetett, hogy azoknak árnyékában megpihenhessen. Ugyanezt a lázasságot, ugyanezt a türelmetlenséget, amelyet a felvilágosodott abszolutizmus képviselője tanúsított, látom a t. miniszterelnök úr eljárásában, látom az abszolutizmus felvilágosodottsága és a felvilágosítás minden reménye nélkül. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Hiszen a t. miniszterelnök úrnak, amikor folytonosan azt a bizonyos tizenöt-husz embert emlegette, akinek obstrukciójától fél és akinek éretlen és jogosulatlan obstrukciója ellen akarja megcsinálni a házszabályok revízióját ideiglenes klotúrral, rendelkezésére állott volna egy példa tizenöt-husz embernek az ellenállására, – és itt csak mellesleg jegyzem meg, hogy tizenöt-husz ember ellenállást nem is fejthet ki, mert legalább hatvan emberből kell állania annak a pártnak, amely állandóan húsz embert képes a Házban tartani – rendelkezésére állott volna egy ily példa, a Fort-Chabrol. A Fort-Chabrolt nem vették rögtön ostrom alá Franciaországban semmiféle ágyúval, amidőn néhány nacionalista oda

A felső sorban: Vázsonyi szülei

A középben: Vázsonyi Vilmosné

Az alsó sorban: Vázsonyi János dr., Vázsonyi 8 éves és 18 éves korában

Handwritten signature in cursive script, possibly reading "K. S. Jones".

bevonult, hanem várták egyszerűen, amíg ez a furcsa erőd nevétségessé válik. Mert, hála Isten, Franciaországban még öl a nevétségesség; fájdalom, nálunk nem. A Fort-Chabrolt nem ostromolta ágyúkkal a francia kormány, sőt azt mondta, hogy egyetlen macskának se legyen baja, mely véletlenül a Fort-Chabrol tetején sétál. Ha a miniszterelnök úr állt volna a francia kormány élén, kétségtelen, hogy az egész francia hadsereget kirukkol tatta volna a Fort-Chabrol ellen, mert pusztuljon el inkább egész Paris és Franciaország, de Guérint és társait megadásra kell kényeszeríteni. (*Derültség a szélsőbaloldalon.*)

A t. miniszterelnök úr azt álmodta, hogy alkotmányunk nagy veszedelemben van, és miként a keleti fejedelmek, ha rossz álmaik vannak, álomfej tőket hívnak magukhoz, úgy ő is maga elé hívatta az álomfej tőket. És amint a keleti fejedelmek, ha gusztusuk szerint fejtik meg álmaikat, az álomfejtőket megjutalmazták, ha pedig a megfejtés nem tetszik nekik, akkor fejüket veszik, a t. miniszterelnök úr is megkínálta az ellenzékét a „komoly elem” arany elismerésével, hogy az ő rettenetes álmát fejtse meg, az ő ízlése szerint akkép, hogy ezen retentő bajon másként, segíteni nem lehet, mint a házszabályok mielőbbi revíziójával. De amint nem e szerint oldották meg az álmod, először azonnal elvesztették a „komoly elem” elnevezését, másodsor pedig velük szemben „appellál a nemzetre”, amint mondja idebenn, vagy „szétkergeti a Házat”, amint mondja meghitt körben odakünn.

És ha megvizsgálom, hogy a t. miniszterelnök úrnak ezt a rémes álmát vajjon ki szuggerálhatta, úgy találok, hogy ez a szuggeráció tulajdonképpen nem származhatik mástól, mint attól a jelentékeny államférfiutól, ki nem ugyan Angliában, hanem Horvátországban már megvalósította a miniszterelnök úrnak nagyszabású terveit. (*Derültség a szélsőbaloldalon.*) A mi kedves horvát testvéreink valóban rossz néven vehetik tőlünk és különösen a miniszterelnök úrtól azt, hogy mikor a klotürről szólt, Angolországra hivatkozott, mert közelebb található volna példát. Horvátországban, ahol Khuen-Héderváry Károly gróf a klotürről kezdte meg nagyreményű pályafutását. (*Úgy van! balfelől.*)

Ez a testvéri frigy, amelyet Khuen-Héderváry és Tisza István miniszterelnök úr között látunk, a frigy ájtatosságánál fogva, bizonyos szentírási előzményre utal engem. Az írás szerint Mózes volt hivatva arra, hogy kivezesse Izrael népét Egyiptomból, a nagy sanyarúságból, de mert tudvalevőleg kissé hebegett, az úr melléje adta Aront, aki kitűnő debatter volt és egy ülésen háromszor is tudott beszélni. (*Derültség és taps balfelől.*) Mert ha meghallgatjuk a miniszterelnök úr beszédét, a többség Magyarországon tulajdonképpen retentő elnyomatásban él: típródi rajta a kisebbség, gúllakat épített vele, mint építettek annak idején Izrael népével az egyiptomiak és a miniszterelnök úr ígéri, hogy ki fogja vezetni ebből a sivárságból, ebből az elnyomatásból az ő népét, a többséget, sőt megígérte nekik, hogy száraz lábbal fognak átkelni a választásnak és parlamenti ellentállásnak Vörös tengerén. (*Taps a baloldalon.*) Vizsgálom a miniszterelnök úrnak igen gyakran ismételt érveit, – mert ő az ismétlő fegyverek sortüzével dolgozik ellenünk idebent a parlamentben s talán fog dolgozni odakünn is, ha rákerül a sor . . .

Rakovszky István: Azt is elhisszük!

Vázsonyi Vilmos: . . . nézem az érveit és felvetem magamnak a kérdést objektíve, vajjon volt-e visszaélés egyáltalában az obstrukció esz-

közével ebben a Házban s vajjon ez-e a legégetőbb sebe alkotmányunknak, amelynek orvoslását ő hatalmas fanatizmussal sürgeti és követeli s ezen kérdésekre megadom a feleletet. *(Halljuk! Hulljuk!)* A Bánffy-ellenes obstrukcióról az immár meglévő barátságnál fogva, maga a volt miniszterelnök úr is elismeri ma, hogy a Bánffy ellen vívott obstrukció jogosult volt a közigazgatási és választási visszaélések ellen. Ennek az obstrukciónak következménye volt az, hogy az adóhátralékosoknak választói joga megszerzetett, ennek az obstrukciónak következménye volt az, hogy, fájdalom, csak rövid időre, a helyi klikkeknek korrupciója és dédelgetése megszűnt *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, hogy, fájdalom, csak rövid időre, a közigazgatásnak tisztasága biztosított, ennek köszöngettük a kúriai bíraskodást, amely a Wertheim-szekrény szemérmelenségét legalább megfékezte *(Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, ennek köszönhetjük az inkompatibilitási törvénynek létesítését *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, amely, amennyire emberileg lehetséges, az üzereket kikergette a közéletből. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)* Ezek nagy erkölcsi eredmények s ennek az obstrukciónak erkölcsi jogosultsága megvan a maga erkölcsi nagy vívmányaiban és eredményeiben, *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* S vajjon a legutóbb lefolytatott obstrukcióról merik-e azt állítani az ország színe előtt álszenteskedés nélkül, hogy az jogosulatlan volt? Vájjon, midőn elsősorban, legalább egy időre a katonai létszámemelésről mentettük meg az országot *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, másfelől pedig a nemzeti eszmények a hadseregbe való bevonulását éppen ez az obstrukció idézte elő, merik-e erről az obstrukcióról azt állítani, hogy ez jogosulatlan volt? *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Miféle obstrukcióról beszélnek önök tehát odaát, t. uraim, a túloldalon! Arról-e, amely nem volt, hanem amely valamikor lesz? *(Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, mert azok az obstrukciók, amelyek tényleg lefolytak, erkölcsi és nemzeti talajon nyugodtak s a nemzetnek erkölcsi és nemzeti eredményeket szereztek. *(Úgy van! és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ha hallom itt azt a keserves feljajdulást, hogy Magyarországon a többség oly rettenetesen el van nyomva *(Derültség a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, hogy minden jog, minden előny, minden vagyon, minden boldogság, minden kitüntetés, minden új nemesség és báróság a mienk és semmi sem a többségé *(Derültség a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, midőn a kisebbség foglalja le magának ebben az országban a jogokat és előnyöket . . . *(Derültség a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Rakovszky István: Gutmann a mi bárónk! *(Derültség balfelől.)*

Vázsonyi Vilmos: ... s az önkormányzatba is befészkelte magát a kisebbség s ott az önkormányzat segítségével is csinálja a maga üzleteit, mikor látjuk, hogy a kisebbség oly rettentő módon elnyomja a többséget, azt kérdezem én, vajjon hol van a mi alkotmányunkban egyetlenegy szakasz, egyetlenegy betű, és hol van házszabályainkban egyetlenegy szakasz is, amely a kisebbségről szólna és amely a kisebbségnek intézményes biztosítékot nyújtana? Hiszen éppen ellenkezőleg, ha van alkotmányunknak fogyatékosága, ez semmi egyéb, mint az, hogy a kisebbségnek semminemű intézményes biztosítéka és védelme nincsen, hogy a kisebbséget községben, megyében, városban, Házban, mindenütt le lehet gázolni és el lehet tiporni, mert a többség hatalma Magyarországon korlátlan. *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Hiszen itt vannak a házszabályok? Hol fedezik fel önök a házszabá-

lyokban nyomát egyáltalán a kisebbség létezésének! Hiszen más parlamentekben az elnökség pártközi intézmény és nem a miniszterelnök javaslatára választja meg a többségben lévő párt az elnökség tagjait, *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Hiszen hogyan várhatna egyáltalában bizodalmat az elnökséggel szemben, midőn az elnökség tagjai között csupán csak egy párt embereit találjuk fel! És hol látják a házszabályokban nyomát a kisebbség jogának? Hiszen hogy a bizottságokban, a delegációban képviselve van a Ház kisebbsége, ez egyszerűen méltányossági gyakorlat, a házszabály a kisebbségnek ezt a jogot nem biztosítja és egyáltalában nem vagyunk megmentve attól, hogy ilyen többségi felfogás mellett, ahol a többségnek nemcsak a törvényhozás, hanem a törvény megmagyarázásának, a törvény megtartásának jogát is akarja immár a maga nagy fanatizmusában a t. miniszterelnök úr biztosítani, nem vagyunk attól mentesítve, hogy a legközelebbi jövőben már a maga többségi jogával élve, a t. többség a kisebbséget a bizottságokból is ki akarja szorítani, egyszerűen azért, hogy a dolgok gyorsabban menjenek. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A kisebbségnek tehát én semmiféle intézményes védelmét sem alkotmányunkban, sem pedig a házszabályokban meg nem találom. És ha a kisebbségnek voltak jogosulatlan kitérései, akkor méltóztassék megengedni azt, hogy a kisebbségnek a miniszterelnök úr által u. n. nagyzási hóbortját régen megelőzte a többségnek nagyzása, régen megelőzte a többség korlátlan tobzódása a maga hatalmában, *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* És ha van betegsége alkotmányunknak, akkor annak egyik betegsége éppen az, hogy a többségnek korlátlanságát érvényesítik alkotmányunk minden intézményében és hogy a többség hatalmának ebben az országban semmiféle korlátja, semmiféle gátja nincsen. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Felállítani azt a tételt, amelyet a tisztelt miniszterelnök úr felállított, hogy akármit csinálunk mi, mindig a többségnek van igaza, hogy a többségnek mindenre joga van, hát ez semmi egyéb, mint a parlamentarizmus formájába bujtatott abszolutizmusnak proklamálása. Nem a többségi uralom alapja az alkotmányosságnak, nem a többségi uralom alapja a parlamentarizmusnak, még a demokráciának sem, mert a többségi demokráciák is csak nyomorult rabságot és szolgaságot hozhatnak azoknak az országoknak, amelyekben diadalra jutottak, a szabadságnak egyetlen biztosítója: a hatalmak korlátozása, hogy az államban nem szabad egyetlenegy tényezőnek vagy intézménynek korlátlan hatalommal bírnia. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ha ebben az országban korlátoztuk a király hatalmát, hát azt hiszik önök, hogy az önök hatalma korlátlan? *(Hosszantartó helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Rakovszky István: Az korlátlan! Azután visszaélnék a királyi hatalommal!

Rock János: Tegyük fel, hogy megbolondul a miniszterelnök, harmadik nap veszik észre, mi történik addig! *(Zaj a jobb- és a baloldalon. Elnök csenget.)*

Vázsonyi Vilmos: Azt mondtam, hogy a többségnek minálunk semmiféle formális korlátja nincs. Hát mi bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy amíg más országoknak parlamentjeiben a többség maga von magának korlátot az által, hogy bizonyos határozatok csak kétharmad többséggel hozhatók meg – hiszen a legnyomorúságosabb utolsó kis egye-

siilet sem tűri meg azt, hogy esetleges egyszerű szavazattöbbségnek legyenek kitéve az ő alapszabályai, – csak a magyar parlament az, amely még a házszabály-revízióknak kérdését sem kötötte kétharmad többséghez, ahol mindent ki lehet szorítani egyszerű többséggel, még a házszabályok revízióját is.

Ebben az országban tehát beszélni a többség elnyomásáról, beszélni arról, hogy a kisebbségnek miféle hallatlan visszaélései vannak, ez lehet túlvilági, felhőkbe burkolt élet, de ez nem a tényleges élet, ez nem a valóságos viszonyoknak megfelelő állítás. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Azt mondja itt a miniszterelnök úr mindennap nekünk, hogy ő neki az a nagy hivatás jutott, hogy megvédelmezze először is a nemzeti akaratot, mert a jelenlegi házszabályok állanak a nemzeti akarat útjába; másodsor, hogy megvédelmezze a parlamenti élet tisztaságát és magas színvonalat, és végül ráadásul harmadszor, hogy megvédelmezze az igazi tiszta, hamisítatlan szabadelvűséget.

Ami először is azt a híres nemzeti akaratot illeti, amelyre a karzatokra való utalással történt hivatkozás, én már Széll Kálmán volt miniszterelnök úr alatt lefolyt vitában felállítottam azt a tételt, hogy az obstrukció maga csak szimptóma, amelynek alapja egészen más betegség, a mi alkotmányunknak nagy betegsége: az igazi kapcsolat megszűnése ezen parlament és a nép között. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Mert mindaddig, amíg ebben az országban két Magyarország van: egy hivatalos Magyarország, amely fent örül a jogoknak és a napsugaraknak, és egy földalatti Magyarország, a jogokból kitagadottak Magyarországa *(Úgy van! a baloldalon.)*, mindaddig igazán merő frázis és álszenteskedés az, amikor itt a nemzetre és a nemzet ítéletére hivatkoznak. *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Őszinte öröömre szolgál, hogy ezen tételemet, – mert hiszen nem kell bizonyítanom, hogy addig, amíg a nemzetnek és a parlamentnek fogalma nem egy és ugyanaz, amíg különbség van nemzeti és alkotmányos élet között, amíg nemzet és alkotmány teljesen össze nem forrtak, bármely töredéke a parlamentnek mindig azt mondhatja, hogy ő a nemzet, sőt néha igazabban mondhatja, mint a többség, amely idebenn van, – mondom, nagyon örvendek, hogy ezen tételemet a Háznak, az országnak, sőt a műveit emberiségnek oly kimagasló fényes tehetsége, mint Apponyi Albert gróf, igazolta. *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Én nem is csatlakozom azokhoz, akik gúnyosan emlegették, hogy Apponyi Albert gróf felfedezte Amerikában a demokráciát, én inkább azt mondom: vajha Amerika fedezte volna fel azt az Apponyi Albertet, akire ennek a szerencsétlen országnak annyira szüksége van, aki nem a hatalom kéjét keresi, hanem azt a dicsőséget, hogy folytassa azt a politikát, amelyet Deák és Kossuth inauguráltak *(Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, hogy folytassa a jogok kiterjesztésének, a megváltásnak és felszabadításnak munkáját, mert nemzetünk e nagy alakjai nem abban találták erejüket és nem abban találták nagyságuk alapját, hogy minél több embert tipornak össze, nem abban, hogy minden nap rámutassanak, hogy a mai napon mit törtek és mit zúztak össze *(Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, hanem abban, hogy alkottak, összetörni

pedig nem törtek egyebet össze, mint a bilincseket. *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Kossuthban a magyar nép nemcsak a függetlenségi eszmének megtestesítőjét tiszteli, hanem tiszteli a megváltót, tiszteli a felszabadítót, aki a jobbágyokat felszabadította, aki a városi polgároknak egyenlő jogot adott a magyar nemességgel. Ezt tiszteli Kossuthban a magyar nép es aki igazi nagyságra, igazi államférfíui nagyságra tör, az azt akarja, hogy az ő életét a jogokban való gyarapodás, a felszabadultak számának sokasága örökítse meg; az hirdeti, hogy a jobbágyok felszabadítását koronként újra és újra meg kell ismételni, mert minden kornak megvannak a maga jobbágyai, elnyomottjai és kitagadottjai. *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A klotür, t. Ház, nem új a mi alkotmányunkban, a klotür a mi alkotmányunknak alapja. Ezt felelem a t. miniszterelnök úrnak, ki folyton a nemzetet emlegeti, a főrendek karzatára és a hölgykarzatra való hivatkozással. *(Derütség a bal- és a szélsőbaloldalon.)* A klotür az, hogy ki van zárva, a szólásszabadság jogától meg van fosztva a választásoknál 3,568.000 magyar polgár, aki húszéves korát már elérte. Ez az igazi klotür, amely legnagyobb mértékben megvan már odakünn. Mert mi egyéb az, hogy 3,568.000 embernek nincsen meg a szólás primitív joga, hogy a választásoknál ők szóhoz nem juthatnak, hogy őket meg nem kérdik! Ha tehát a többségi elvről tetszik beszélni: miért nem uralkodik a többségi elv odakünn is! *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Miért uralkodik a többség csak idebenn! Kezdjék meg a többségi elv érvényesítését az egész országban. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ha azonban azt mondják önök, hogy ezt nem tehetjük; mi az országban a többségi elvet nem érvényesíthetjük; mi ezt a 3,568.000 embert kizárjuk dacára annak, hogy közülök 2,007.000-en írni és olvasni is tudnak, mert mi azt mondjuk, hogy nem a szavazatok száma dönt: vota non numerantur sed ponderantur, akkor mi is itt ponderálni akarunk az önök mimerálásával szemben s akkor önöknek idebenn sincs joguk a rideg többségi elvet hangoztatni! *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Hock János: Világos dolog, csakogy ezek nem tudnak írni és olvasni! *(Derütség balfelől.)*

Rakovszky István: Tisza ezt holnap reggel majd összetöri früstökre! *(Derütség balfelől.)*

Vázsonyi Vilmos: De, t. Ház, azt halljuk itt mindenkor, amidőn a választói jogok kiterjesztéséről van szó, hogy a magyar szabadelvűség nem akar a sötétbe ugrani. Ezt a tréfát lord Cranborne mondotta először 1867-ben Angliában. Ez volt az a csökönyös úr, aki nem akart ugrani, de Anglia ugrott *(Élénk derütség a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, mert dacára lord Cranborne úr csökönyösségének és ugrási iszonyának, 1867-ben 1,300.000-ról 2,200.000-re emelte a választók számát, majd tovább ugrott a sötétségbe, mert 188á-ben a választók számát három millióról öt millióra emelte fel. Csodálom, hogy itt lord Cranborne-t követik, aki nem akart ugrani és nem Angliát, amely ugrott, de nem a sötétségbe, hanem ugrott a jogba, a szabadságba, ugrott az egyenlőségnek a tömegekre való kiterjesztésébe. *(Úgy van! bal felől.)* Ennek következménye az, hogy Anglia nem az egyetlen ország, amely, dacára annak, hogy a mellényzsebébe tehetné azt a tiszteletreméltó kapitalizmust, amely Magyarországon mint kapitalizmus hivalkodik; dacára annak, hogy

Anglia kapitalizmusa a legnagyobb: Angliában szocialisták nincsenek, mert Angliában a szocializmus és radikalizmus is teljesen a nemzeti szabadelvű pártoknak keretében küzd és érvényesül. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) De ilyenkor, amidőn a választói jog kiterjesztéséről van szó. mi nem vagyunk angolok (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), mert mi a kulturnemzeteket követjük ugyan, t. Ház, de a következő módon: (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*) Mi angolok vagyunk a klotürben; mi franciák vagyunk a prefét-rendszer szemérmetlen korteskedéseiben; mi németek vagyunk a rendőrállam fejlesztésében (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*), és olaszok a helyi korrupció dédelgetésében. (*Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*)'

Hock János: És oroszok a kormány elnöki székben Γ

Rákosi Viktor: Kínaiak a copfok terén! (*Élénk derültség a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Vázsonyi Vilmos: Mondom, igen mulatságos ez a nemzetre való hivatkozás a legszűkebb cenzusos választói jog mellett, mert hiszen nem is vettük észre rettentő nagy szabadelvőségünkben azt, hogy lassanként egész Európában a legutolsó lettünk a választói jogban. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) És az Austria erit in orbe ultima – ma már nem áll meg, mert ma már Hungária in orbe ultima, ha a választói jog kiterjesztéséről van szó. Ez azért mulatságos, mert a t. miniszterelnök úr egy ízben azt mondta, hogy a cenzus egységesítését sehol sem sikerült még megcsinálni, holott cenzusos választói jog ma már az európai államok között tulajdonképpen csak minálunk és Svédhonban van. Hiszen központosított választás, amelynél összecsőditik a választókat, demokratikus választói jog mellett lehetetlen, mert el sem lehet látni a központban a választókat, ez is csak nálunk és abban a bizonyos Dániában van. (*Derültség.*) A nyílt szavazásnak intézménye, melyet férfiasággal, igazi magyar karakterrel tudnak csak védelmezni, már csak nálunk és Poroszországban van meg teljes érvényben; egyedül, elhagyottan állunk már a választójogunk tekintetében. Az általános választói jog Európának minden nagyobb államát meghódította s amikor a miniszterelnök úr hivatkozik a nemzetre és azt mondja, hogy nincs ellenmondás, ebben a hivatkozásban és abban az álláspontjában, hogy ő megválogatja nemcsak azt, kit tart komoly elemnek, megválogatja nemcsak azt, hogy kit tart tisztelt barátjának, hanem megválogatja azt is, hogy ki érett arra, hogy magyar választó legyen, hivatkozik a miniszterelnök úr ilyenkor a magyar nemzeti szempontra.)

Erre nézve első megjegyzésem az, hogy aki az önálló magyar hadseregnek és az állami kizárólagos magyar közoktatásnak nem híve, az ne öltösn nekem nemzeti köntöst magára éppen akkor, mikor a választói jogról van szó. (*Helyeslés. Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Különben is, t. Ház, hogy vagyunk a magyarság kérdésével? Ezt a kérdést a legnagyobb falláciával kezelik a legtöbbször. Felállítom ezt a tételt és hajlandó vagyok bármikor bebizonyítani számszerű adatokkal, hogy azokban a kerületekben, ahol a nemzetiségek vannak többségben, ma is megvan a nemzetiségek többsége a választók között, ha jogosultságukkal élni akarnának. (*Úgy van! balról.*) Ez az első. De továbbá bizonyos és köztudomású, sokszor kifejtettük szóban és írásban sokan, hogy a jelenlegi választói törvény tulajdonképpen a magyarság visszaszorítása (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*), a törzsökös magyar elemnek megnyomorítása. (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Azt hiszik, hogy a választói jogból csak a munkások vannak kizárva,

azt hiszik, holott a törzsökös polgári elem nagy többsége is a választói jogból teljesen ki van rekesztve. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Összehasonlítottam azok számát, akik ipar és kereskedelem alapján gyakorolnak választói jogot, az önálló iparosok és önálló kereskedők számával, és azt találtam, hogy 200.000 van olyan önálló iparos és kereskedő, akinek választói joga nincs, összehasonlítottam az önálló földtulajdonosok számát azok számával, akik földbirtok alapján szavaznak, és azt találtam, hogy 700.000 önálló földtulajdonos van, aki a választói jogból ki van rekesztve. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* 900.000-re megy te:át csak a két osztály ama tagjainak száma, akik a magyar szabadelvűségnek, a magyar nemzet érvényesítésének, a nemzeti eszme nagyságának érdekében, a választói jogból ki vannak rekesztve. És hol vannak e mellett a kis polgárok és munkások, akik első osztályú kereseti adót fizetnek? Hisz megmondottam azt, hogy a klotür Magyarországon 3,568.000 magyar polgártól vonja el minden választás alkalmával a szót. *(Igaz! Úgy van! a bal. és a szélsőbaloldalon.)*

De, t. Ház, nemzeti szempontról van szó. Igenis, rámegegyek erre az alapra, és azt mondom: ha más országban csak a polgártársa becsületnek, a méltányosságnak, az alkotmányosságnak és a demokráciának követelése az, hogy polgár és polgár között az alkotmányban különbséget ne tegyenek, ebben az országban az magyar nemzeti érdek is. Megmondom, miért. Mert amikor a t. miniszterelnök úr itt minden beszédében kifesti nekünk azt a rettentő korszakot, amikor nekünk idegen erőkkal kell szembeállnunk és védekeznünk, és védenünk kell a magyar alkotmányt, kikkel akarja megvédeni, ha az ország lakóinak óriási többsége az alkotmányon kívül van? *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Kikkel akarja megvédeni a magyar államot? *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Udvari tanácsosokkal!)* Kik védték volna meg 1848-ban, ha nem követte volna nyomon a magyar függetlenség kimondását egyúttal a jobbágyok és városi polgárok felszabadulása? *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Kikkel akarja megvédeni az alkotmányt, amelynek szeretetere nem oktatják a nemzetet, amelyben gyakorolják be az egész országot, az ország minden fiát? Kikkel akarja megvédeni az alkotmányt, ha nem neveli bele az emberekbe az alkotmányhoz való szeretetet, az alkotmányhoz való ragaszkodást, hogy ha ez az alkotmány ismer becézgetett örökösöket és kitagadott mostoha testvéreket? Kikből akarja megcsinálni a nemzet védelmét. A census-nemzet nem védelmezi meg az országot és a parvenük azon osztálya sem, amelyet a liberalizmus készakarva tenyészt, nem tudom, miért? Azért-e, mert olyan demokráciát akar teremteni, amelynek, ha nem is nagyhercegek, de bárók állnak az élén, vagy mert csúffá akarja tenni a főnemesi familiát? *(Hosszantartó éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Azt a tant, hogy e nemzetnek szabadsága és alkotmánya csak akkor van biztonságban, ha a nemzet és az alkotmány közötti kapcsolat szoros és erős, ha nincs különbség politikai nemzet és nemzet között, – amely különbséget a szabadelvűek találták ki – ezt a tant nem én hirdetem először. De mert a szabadságért, a demokráciáért beszélők csak akkor kezdenek imponálni a miniszter úrnak, ha már legalább is a vérpadra lépnek. Hát idéztem annak a demokratának szavait, aki demokrata volt a vérpadig. Hajnóczi József szavait idéztem előbb, akit Kazinczy a magyar Socratesnek nevezett, aki a magyar jogtörténelemnek és a magyar jogtudásnak még eléggé meg nem becsült, eléggé fel nem fedezett

elméje. Hajnóczy József állította fel azt a tant, hogy addig az osztrák hatalommal szemben – így írja „De comitiis” című könyvében, – ennek a nemzetnek nincs biztonsága és védelme, míg az egész nemzet nem vonul bele az alkotmányba, mert az alkotmány iránti szeretetben csak az neveli fel a nemzetet, ha minden polgára gyakorolhatja alkotmányos jogait, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Azt hiszem, eléggé megvilágítottam már azt, hogy merre-felé kell a nemzeti akaratot megvédelmezni és miféle híres nemzeti akarat az, amit a t. miniszterelnök úr itt védelmez. De, amint mondtam, a t. miniszterelnök úr nemcsak a nemzeti akaratot védi meg, hanem megvédelmezi egyúttal a parlamenti életnek tisztaságát is és a parlamentarizmusnak alapjait is. Erre egészen röviden csak azt mondom, hogy ha volt valaha ország, melyben az úgynevezett parlamentarizmusnak minden alapfeltétele hiányzott, ez Magyarország. A parlamenti rendszer azon alapszik, hogy a képviselő és a választók, vagy mondjuk: a képviselő és a nemzet közötti viszony többé nem rideg jogi alapra helyeztetik, hanem erkölcsi alapra. A parlamentarizmus abban áll, hogy a kormány, mely független és felelős, felelős nemcsak jogilag, hanem felelős politikailag is. Ez is pusztán erkölcsi tényező, mert jogilag semmiféle nyoma annak nincs a mi alkotmányunkban, hogy bármilyen kormány is, ha többsége nincs, tartoznék lemondani. Ha volt valaha ország, amely alkalmatlan volt arra, hogy pusztán etikai erővel kormányoztassak, hát kell-e mondanom, hogy ez az ország az, amelyben a t. miniszterelnök úr kijelentette, hogy ő neki még a jog sem imponál, a szorosan kimondott házszabály sem imponál. Mit dolgozunk mi erkölcsi erővel ott, ahol a kimondott, a proklamált törvény és jog is elvesztette erejét? *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

T. Ház! Eltörölték 1848-ban az utasításokat, megcsinálták a parlamenti rendszert és azt hitték, ha kimondják, hogy immáron a kormány független és felelős s a független alsó tábla, a független képviselőház mellé kapnak még egy független felelős kormányt is, mily szép és biztosított lesz a magyar alkotmányosság! Mi történt e helyetti Dikasztérium maradt az úgynevezett független felelős kormány, mert épp úgy függ a koronától, mint függött a dikasztérium, a parlament pedig, amely független volt az alsó táblának idején s függetlenségének és önállóságának annyi fényes jelét adta, a parlament elvesztette függetlenségét; nem felelős független kormányt kaptunk tehát, hanem a független alsó tábla helyett kaptunk egy függő parlamentet. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Mert abban a pillanatban, amidőn a parlamentáris elv kényszerítette arra a független felelős kormánynak nevezett dikasztériumot, hogy többséget teremtsen magának, midőn ez a parlamentáris elv érvényesült, abban a pillanatban felébredt a kormányban az az inger, hogy többséget teremtsen és gyúrjon össze magának minden eszközzel. Az a tan, t. Ház, amelyet az újabb időben állítottak fel, az a tan, hogy a mindenkori kormány elnök egyúttal vezére a szabadelvű pártnak, ez tökéletesen leleplezi előttünk a többségnek függőségét. Mert ha a többség vezérét a korona nevezi ki, amint már egyszer mondtam, ez nem egyéb, mint a szabadelvű pártnak teljes államossítása. *(Mozgás a baloldalon.)*

Hivatkozni szeretnék az angol szabadelvű pártnak példájára. Én úgy tudom, hogy az angol szabadelvű párt évenként vagy időszakonként kongresszust szokott tartani és ezen kongresszusokon állapítják meg a párt programját és az angol szabadelvű párt soha sem kérdezte meg

az angol királytól, hogy ki legyen a vezére, hanem azt választotta vezéréül, akiben legtöbb hazafiságot, képességet és szabadelvűséget látott. *(Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon. Ellenmondás jobbfelől.)*

Rakovszky István: Nem így van!

Tisza István gróf miniszterelnök: Nem, persze, hogy nem!

Vázsonyi Vilmos: Annyira igaz ez, hogy az államvallásnak Walesben való megszüntetését a szabadelvű párt kongresszusán határozták el és aztán vitték keresztül a szabadelvű pártiak a parlamentben.

De, t. Ház, a parlamentarizmus alapelvei hiányzanak azért is, mert éppen a szabadelvű párt volt az, amely a közvélemény várait következetes munkával lerombolta, amely azt az ellenőrzését a társadalomnak, amely egyedül képes a parlamentáris rendszernek életet adni és a parlamenti rendszert etikai tartalommal megtölteni, ezt a társadalmi ellenőrzést teljesen megszüntette. Én abban találok fel indokát a házszabályok revíziója iránti törekvéseknek, hogy a t. miniszterelnök úr egyszerűen okult a múltakon. Nem azon a két obstrukción okult, amelyet Bánffy Dezső és Széll Kálmán javaslatai ellen vívott a parlamentben az ellenzék, hanem azon az obstrukción tanult, amelyet Tisza Kálmán ellen a véderőjavaslat alkalmával folytatott a parlament. Tisza Kálmánnak az volt a rendszere, hogy nem az országot, hanem pártját szervezte. Az volt a rendszere, hogy odakünn az országban akarta elvégezni a párturalom bástyáinak lerakását és valóban sikerült is annak a rendszernek a megalkotása annyira, hogy immár alkotmányos eszközökkel alig-alig lehetséges a hivatalos Magyarország nyomásával, erejével és nagyhatalmával szemben a kormányokat megbuktatni. Mi történt azonban, t. Ház! Kiderült a véderő-mozgalomban az, hogy a kortes-szervezetnek odakünn való megalkotása nem elegendő, hogy azért az elkeseredés utat talál magának a képviselőházban és parlamenti forradalom útján is eltávolíthatja azokat, akik túlságos nagy megpróbáltatásoknak teszik ki a nemzet türelmét.

Most a t. miniszterelnök úr biztosítani akarja a pártnak örök uralmát *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, amely biztosítva van már odakint, az bizonyos, mert azt elvégezte Tisza Kálmán, hogy alkotmányos mérkőzéssel odakint kormányokat elbuktatni a választói jog reformja nélkül nem lehet; meg kell tehát akadályozni azt, hogy a kormányok idebent is megbuktathatók legyenek; parifikálni kell minket nem Angliával, hanem Horvátországgal. Azt hiszem, igazi lelkesedéssel ezeket a javaslatokat csakis horvát testvéreink szavazhatják meg, akik ezentúl itt nagyon otthonosan érezhetik magukat. *(Nagy zaj és ellenmondások a horvát képviselők soraiban.)*

A miniszterelnök úr nemcsak a nemzeti akaratot, nemcsak a parlamentarizmust védelmezi meg, hanem egyúttal az igazi tiszta szabadelvűségnek is védelmére kel. Midőn a néppárt itt beadott egy határozati javaslatot, amelyben a választói jognak bizonyos kiterjesztését követeli, a miniszterelnök úr erre azt mondta, hogy ez a reakciónak demagógiája. Ezt is hallottuk Frère Orbántól Belgiumban, hogy milyen sikerrel, azt beszédem folyamán elmondottam. Egyszerűen azt mondhatnám erre, hogy ha a szabadelvű párt lehet reakcionárius, ha megengedheti magának ezt a tréfát, miért ne engedhetné meg magának a reakció azt a tréfát, hogy demokratikus legyen! De nem ütöm el ezt a kérdést ezzel a tréfával, hanem egyszerűen azt mondom, hogy a t. szabadelvű párt a legnagyobb hála van lekötelezve éppen a néppártnak, mert ha a néppárt nem volna, nem tudnám, hogy miért szabadelvű párt a szabadelvű párt. Ez az egye-

düli ok, amellyel el lehet hitetni Magyarországon, hogy miért szabadelvű a szabadelvű párt!

A reakció demagógiájáról beszél a t. miniszterelnök úr. Erre meg én azt mondom, hogy egész Európában – mert hisz ez a szabadelvűpártok végzete – az ölte meg a szabadelvű pártokat, hogy azt hitték, teljesen megfeleltek hivatásuknak akkor, ha a középkori rendi tényezők mellé még odavesznek egy új tényezőt, az általuk tenyésztett parvenü réteget. Ennek becézgetése, fejlesztése jelenti azután a szabadelvűséget. Egész Európában mindenütt láttuk annak a népiszonynak jeleit, amelyet íme a magyar szabadelvűségénél is látunk, mert hiszen a t. miniszterelnök úrnak az a fejtegetése, hogy a választói jog kiterjesztése demagógia és hogy fenyegeti a magyar szabadelvűséget, mit jelent egyebet, mint a magyar szabadelvűségnek azt a vallomását, hogy iszonyodik az igazi, dolgozó néptől (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*), hogy a népnek csupán fehér asztaloknál kívánt randevút adni, ahol királyi és udvari tanácsosok által csinált sorfal keretében találkozik vele.

Az még nem jelenti a nép szeretetét, hogy ha egy-egy politikai mozgalom alkalmával felsorakoztatunk egy sorfalat, amely minket éljenzen. Ez az előkelő berendezkedés olyan, mint a hajtó vadászat, ahol az urak a vadászok, a nép pedig a hajtó harminc krajcárért s néha egy marék serétért is. (*Derültség a baloldalon.*) Nem népies politika, nem szabadelvű politika az, amely azt hiszi, hogy ha leszáll a parvenük rétegéhez, ha királyi és udvari tanácsosokat, új nemeseket, új bárókat tenyészt (*Zaj a jobb- és baloldalon.*) és ezeknek segítségével sorfalat állat, ez a népre való támaszkodás, ez a közvélemény. Hiszen a cezarizmus és abszolútizmus sem nélkülözheti bizonyos tekintetben a népet, mint hurra-canaillet mint sorfalat, mely lengeti kalapját, a cárnak is szüksége van népre. De nem a hurra-canaille-re, hanem az alkotmányban jogot gyakorló népre van szükség s ez az igazi szabadelvűség. (*Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

A néptől való ezen iszonyodásnak példáit, amint már elmondottam, láttuk a belga szabadelvűeknél, de nem is kell olyan messze elmennünk, a szomszédba is áttekinthetünk. Hiszen ismertük Ausztriában is az udvar- és szalonképes demokráciát, ismertük a Hofrathok, Regierungsrathok és Kommerzialrathok osztrák szabadelvűséget. Nézzük meg ennek az osztrák szabadelvű pártnak sorsát. Azt kérdezem, hol van az a bécsi nép, amely 1848-ban Kossuth Lajost és társait mint magyar argonautákat üdvözölte és testvéri öleléssel illette! Hol van a nép, amelyet akkor a demokráciának harcosai vezettek, s hol van az a nép, amely a konkordátum felbontásakor kivilágított Bécsben és az egyházpolitikai szabadelvűséiért is ennyire rajongott! Hova lett ez a nép! Nem követi a szabadelvűeket, de a szabadelvűek mindig híven az ő gondolkodásukhoz, gondolkozásuknak előkelőségéhez, a szociál-demokratákat használják fel Bécsben arra, hogy azok vigyék immár tovább a küzdelmet a reakció ellen, azok birkóznak meg a klerikálisokkal, mert az udvarképes és szalonképes szabadelvűség azért nem keveredik össze a néppel, legfeljebb Hausknecht-nek használják fel, hogy az dobja ki a kocsmából ellenségeit. (*Derültség balfelől. Zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.*)

T. Ház, az egyházpolitikai szabadelvűség, amelyben kimerült a belga és az osztrák szabadelvűség, az még nem elég az üdvösség ez! Azzal ugyan még a népnek boldogságát, a nép jogainak gyarapítását és a nép

gazdasági felszabadulását nem mozdították elő. Igenis, mindenkor rajongó híve voltam az egyházpolitikai alkotásoknak; az maradtam, az lesznek mindenkor. De azt hiszik a t. szabadelvűek, hogy ha ezentúl a születést nem az egyházi anyakönyvbe, hanem a polgári anyakönyvbe jegyzik be, ha a halál momentumát a polgári anyakönyv és nem az egyházi anyakönyv jegyzi fel, hogy, ha ugyanakkor a születéshez azért az egyik oldalon odatapad a nyomorúság és a jogtalanság, a másik oldalon pedig az előjog és a boldogság, az egyik részen a halál egy keserves, munkában eltöltött, jogtalan élet kimúlását, másfelől pedig a jogokban és a kéjekben való dúskálásnak elmúlását jelenti: hogy valami változott? A születés és a halál között van az élet, a szabadelvűség az élet programja, több szabadság, több élet és jobb élet, több jog, ez a szabadságnak és a szabadelvűségnek igazi programja. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Kaas Ivor báró: Most nem tapsolnak a szabadelvűek!

Hoch János: Tapsoljanak! Hisz ez a szabadelvűség apoteózisa. *(Mozgás a jobboldalon.)*

Vázsonyi Vilmos: Amint mondtam, t. Ház, a szabadelvűség nem merül ki az egyházpolitikai programmban, mert az egy nagy társadalmi és gazdasági program és igazán érte a szabadelvűség és a demokrácia között nincs is egyéb különbség, mint hogy a szabadelvűség pusztá jelző, a demokrácia pedig a szabadelvűség organizációja, amely olyan szabadelvűséget kíván, amely intézményekben verődik le. Az a szabadelvűség, amely, mint mondtam, mesterségesen a polgárság felső rétegeit elválasztja a polgárság többi rétegétől, amely tenyészt egy parvenü-osztályt célzatosan és következetesen. . .

Bethlen Balázs gróf: Ezt szítják mesterségesen; önök emelik a válaszfalakat a két osztály között.

Vázsonyi Vilmos: Én, t. képviselőház és t. képviselő úr, sohasem fogom azt elismerni, hogy az új kapzsiság tiszteletreméltóbb volna, mint a megkövesedett ősi kapzsiság; sohasem fogom a Wertheim-szekerényt liberalizmusnak tekinteni, szemben a földtulajdonnal. *(Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ez a szabadelvűség elválasztja a polgárság felső rétegeit, felsőnek nevezem csak a szó fizikai értelmében, a polgárság többi rétegeitől, mert a nemesség és az arisztokrácia a maga történelmi hivatását betöltötte, amint mondtam, nem értem tehát ennek a szabadelvű kormánynak azt a politikáját, hogy a polgárság felső rétegeit azzal akarja elszakítani azoktól, akik ezekkel az urakkal egy időben szabadultak fel a deres és a sárga folt nyomása alól, hogy ezeket az arisztokráciának és a nemességnek rangjába emeli föl. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* És én Széll Kálmán szavait idézem, aki, midőn én itt a nemesítésekről beszéltem, azt mondta 1901 december 4-én, az egész akkori szabadelvű párt tapsai közt *(Olvassa):* „Higyjék meg nekem a t. képviselő urak, szívem belsejéből beszélek, én ezt határozottan a mai kor és a mai állapot egészen menthetetlen gyengeségének tartom.” *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Ezt a menthetetlen gyengeséget azonban egész rendszerré fejlesztette most a t. miniszterelnök úr, akinek kormánya alatt a nemesítéseknek és bárósításoknak olyan sokasága zúdult reánk, mint talán az összes előző kormányok alatt. Ezzel akarja megalkotni a miniszterelnök úr a magyar demokráciát új bárók és új nemesek vezérlete alatt? Vagy azt hiszi a t. miniszterelnök úr, hogy ő ezzel leszall ezen – fájdalom, – puszt-

tán fizikailag felső rétegéhez a nemzetnek, és ha ezekkel barátkozik és ezekkel együtt van, akkor a nagy közvéleményt tisztelte meg, a magyar nép kezét szorítja meg, amikor egy-egy budapesti törzsfőnök kezét szorongatja? Hát, t. miniszterelnök úr, ez nem a magyar nép, nem a magyar föld, ez egyszerűen a Riviérája Magyarországnak, Riviérája a parvenüknak, akik ott nyugodtan élnek, élnek a napban, az örök tavaszban, míg mi, igazi polgárok, fázunk és dolgozunk. *(Élénk éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

És higgye el a t. miniszterelnök úr, hogy ez a parvenüknak olyan rétege, amelyről elmondható: egyaránt megtagadják őseiket és egyaránt elárulják élő testvéreiket. *(Éljenzés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)* Mert az ősök tisztelete kell, hogy éljen mindenkiben, az arisztokráciában éppúgy, mint a demokrata származásában; az arisztokráciát hevítse őseinek dicsősége, minket pedig hevítsen és lelkesítsen őseink nyomorúsága és eltapodottsága. Ezek a parvenük megtapodják őseik sírját és elárulnak minket, testvéreinket. *(Éljenzés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)*

T. miniszterelnök úr! Ez az előkelő kaszt nem támogatója semmiféle rendszernek. Láthatta Bánffy Dezső, hogy hiába szórta közéjük marékka a rendjeleket az ezredév öröme, hiábavaló mindez, egyetlenegy sem követte őt a számkivetésbe, mert ezek a Mikes Kelemenek a tenger mormogását csak csoportosan szeretik hallgatni. *(Zajos éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Higgye el a t. miniszterelnök úr, hogy a magyar szabadelvűség érdekében igazi hasznos munkát akkor teljesít, ha a helyi klikkek korrupcióját eltörli, hogy azokat a szabadelvűséggel ne azonosítsák. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ott van helye az összetörésnek és az eltiprásnak; ezektől ugyan támogatást és hűséget hiába vár a t. miniszterelnök úr, mert a parazita folyondár még egy tölgyet sem gátolt meg a lezuhanásban. *(Éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)* T. Ház! Mielőtt beszédemet befejezném, miután már, azt hiszem, kellő megvilágításba helyeztem, miféle nemzeti akaratot védelmeznünk meg, miféle tiszta parlamentarizmust védelmeznünk meg és miféle szabadelvűséget kell a házszabályrevízióval a romlástól megmentenünk, engedje meg a t. Ház, hogy beszédem befejezéséül még csak egy momentumot emeljek ki. Azt a küzdelmet, amelyet az ellenzék a véderő javaslatok ellen folytatott, már csak azért sem lehet újabb alkotmányos jogok feladásával befejezni, mert ha őszintén megvonjuk a mi küzdelmünk mérlegét, akkor megállapítjuk, hogy ennek a küzdelemnek tőlünk nem függő okoktól nagy alkotmányjogi rombolások és veszteségek voltak az eredményei. Az első nagy veszteség az volt, hogy kiderült, hogy az ex-lex nem igazi védekezési eszköz semmiféle kormánnyal szemben. Ez az első nagy alkotmányjogi rombolás, amelyre az őszinteség okából erről az oldalról is rá kell mutatni. Az ex-lexből nem mertük levonni sem ezen az oldalon, sem a másik oldalon az igazi következtetéseket és így az ex-lexnek egy félig-meddig komoly és félig-meddig tréfás állapotába kerülünk, amelyben a nemzeti védekezésnek eszköze eltompult, élet elvesztette, a nemzet az ex-lex előnyeit nem élvezte, de a nemzetet az ex-lexnek minden hátránya sújtotta.

És hozzájárul ehhez az alkotmány jogromboláshoz még az, hogy Khuen-Héderváry Károly gr., akkori t. miniszterelnök úr szent hagyatéka ránk hagyott egy rendeletet, amely a megyék ellenállási jogát is illuzóriussá tette, amikor megsemmisítette azon megyegyűlési határozata-

tokát, amelyek az önkéntes adózásoknak megtagadását jelentették ki. Az ex-lex mellett tehát immár belekerült a forгатagba a megyék ellenállási joga is. De ezzel még nem merül ki alkotmányjogi veszteségeink, szét-típort alkotmányjogi illúzióink sorozata. Kitűnt az újoncmegajánlási jogról is, hogy ez a fegyver is eltompítható, mert hisz egy éven keresztül a hadsereg megszavazott újoncok nélkül segített magán, bentartván először a katonákat az év végéig, azután meg a törvény megkerülésével és félremagyarázásával behíván a póttartalékosokat. A költségvetési jog, a megyék ellenállási joga, a parlamentnek újoncozási joga mind belekerült tehát a forгатagba, mind megsérült ebben a harcban. Hát én azt hiszem, hogy a veszteségekből ennyi éppen elegendő. Azon csekély eredményekkel és csekély vívmányokkal szemben ezek a nagy alkotmányjogi hátrányok, veszteségek, valóban nem szorulnak kiegészítésre az által, hogy a klotür, habár ideiglenes formában, bevonuljon alkotmányunknak ezen részébe, a házszabályokba is, mert hiszen künn a választásoknál már megvan régen; valóban csapás lenne az országra, hogy a nemzetnek ellenállási képessége idebenn, ebben a cenzusos parlamentben is megbéníttassék.

Én a t. szabadelvű párttól azt kérdelem: azt hiszi-e, hogy a szabadelvű párt örökké él, mert működésükben ennek a hitnek a nyomait látom? Mikor a kormányhatalmat oly mérhetetlenül erősítik, mikor a kormány gépezetének a hatását oly mérhetetlenül fokozzák, hogy bárki jusson is a kormányra, ezzel a mérhetetlenül megnövekedett kormányhatalommal többséget tud magának teremteni, vajjon mi biztosítja önöket arról, t. szabadelvűpárti képviselő urak, hogy a koronának az ízlése nem változik-e meg holnap, nem más lesz-e a homo regius, aki más, ellenkező irányokot képvisel, mondjuk, következnek a klerikálisok, a reakciónáriusok. *(Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Akkor ők is azok lesznek mindnyájan! Ellenmondások jobb felől.)* Mi biztosítja a t. szabadelvű pártot arról, hogy nem azok következnek! *(Zaj. Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)* Hiszen ellenségeik számára készítik elő a talajt; hiszen ellenségeik kezébe adják a jövődre nézve az önök elnyomatásának eszközeit *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, mert nem él örökké semmi a földön, még a szabadelvű párt sem. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A kockáknak fordulása most véletlenül a szabadelvű párt azon részének kedvezett, amely a legutolsó válság idejében mint szabadelvű párt szervezkedett szemben azon legnagyobbbrészt benmaradt szabadelvűekkel, akik „nem szabadelvű” szabadelvűek *(Derűtség balfelől.)* – én csak a gyűlések beszédeit idézem. – Én azok közé tartozom – nyíltan megmondom, – akik akkor pillanatnyilag örültek a kockák e fordulásának, mert én azt hittem, hogy a szabadelvűek okultak, tanultak a múlton; azt hittem, hogy ők igazi szabadelvűséget akarnak teremteni, és nem ott akarják folytatni a szabadelvű párt lejtőjén való legurulást, ahol utoljára elhagyták. Fájdalom, ebben a reményemben csalatkoztam; látom azt, hogy a régi szabadelvűek, akik most a szabadelvű pártban az uralmat gyakorolják és a többiekre, mint meghódoltakra nehézkednek, valóban a magyar Bourbonok, akik nem tanultak semmit és nem felejtettek semmit, folytatják továbbra is a maguk Hofrath- és Commerziairath-szabadelvűségét és gyakorolják továbbra is a népiszonynak politikáját.

T. Ház! Az élet, a szabadelvű párt élete, nem örökkévaló; azt hiszem, hogy a régi szabadelvűeké sem örökkévaló, (*Úgy van! a szélső-baloldalon*)” Ott, ahol az udvarnak adják meg a döntő szót; ott, ahol a parlamentet egy udvari edénnyé akarják átalakítani, amely minden folyadékot köteles magába fogadni (*Mozgás.*), ott, t. Ház, nincs biztosítva az alkotmány, nincs biztosítva a szabadság fennállása, (*Úgy van! a bal- és a szélső-baloldalon.*) Ha el fog érkezni az az idő, hogy a kockák fordulása más irányzatot hív arra az uralkodó polcra, amelyen most önök vannak, akkor azt kérdem én: miféle lélekkel fognak kímenni a politikai élet vil arába (*Felkiáltások balfelől: Dehogy mennek! Bentmaradnak!*), mi marad meg a szabadelvűség dicső zászlójából, – nem a szabadelvű párt zászlójából – ha tetteikkel letépdetik róla a szabadelvűséget! Ki fognak akkor menni a viharba a szabadelvűek felemelő emlék és alkotások nélkül, jó lelkiismeretek nélkül és magukkal vihetik a zászlót, amelyről a lobogó lerongyolódott; a nyele jó lesz a szabadelvűség koldusbotjának. (*Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélső-baloldalon. A szónokot számosan üdvözlük.*)

V.

A VEZÉRLŐBIZOTTSÁG ZÁSZZLÓBONTÁSA

Vázsonyi volt az egyetlen szónoka a november 17-iki ülésnek és még az ünnepezt szónok köré sereglett az ellenzék, amikor hirtelen megteltek a szabadelvű párt padosrai és az elnök, félbeszakítván a tanácskozást, bejelentette, hogy Tiszta István gróf miniszterelnök indítványt adott be, amely annak kimondását kéri, hogy a képviselőház ezentúl paralell-ületeket tartson. Az ellenzék deklarációban előre tiltakozott az ellen, hogy a kormány erőszakosan törje le a parlamenti ellenzék küzdelmét és hogy puccs útján szavaztassa meg a házszabályrevíziót, ámde november 18-án délután Tiszának ama szavaira, hogy „legyen vége a komédiának”, a szabadelvű párt *Perczel* Dezső házelnök kendőlobogtatására felállással megszavazta *Dániel* Gábor házszabályrevíziós indítványát.

Az ellenzék, noha előre elkészült az erőszakra, dermedten figyelte ezt a jelenetet, majd a padosorokban felhangzott a Kossuth-nóta és az ellenzéki képviselők kivonultak a képviselőház ülésterméből. Még aznap este az ellenzéki pártok közös értekezletre ültek össze, ahol kimondották, hogy az alkotmány helyreállítása érdekében koalícióban egyesülnek. A parlamenti erőszak eként egybeforrasztotta az ellenzéki pártok soraiból azokat is, akik eddig egymással szemközt állottak. Így *Bartha* Miklós, aki élesen szembeszállt *Apponyival* és *Kossuth* Ferencsel, megölelte az ellenzék két vezérét s ugyanekkor a régi ellenfelek: *Vázsonyi* és *Rakovszky* István is kezét nyújtottak egymásnak.

Rákos homokja

– 1904 november 18. –

Az ellenzék értekezletén híre terjedt, hogy a kormány Budapesten is népgyűlést akart rendezni az ellenzék ellen. A koalíció vacsoráján erre *Vázsonyi* ezt a beszédet mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Elmélkedtem azon, hogyan eshetett meg a magyar parlamentben ez a gazság minden fizikai megtorlás nélkül. Elmélkedtem rajta s arra megállapodásra jutottam, hogy ez a körülmény a magyar nemzet jelleméből folyik. Igen, az volt, mert különben ezt a vakmerő me-renyielet fizikai brutalitással torolta volna meg. Az a körülmény tehát,

- 1) Szeretném látni a közeli jövőben a magyar nyelvészet és az irodalom történetét a 19. században.
- 2) Kérlek: a következők között válassz ki a legfontosabbakat a magyar nyelv történetéhez.
- 3) Írd le az alábbiakban a magyar nyelv történetét a 19. században, a nyelvészet, a nyelvhasználat, a nyelvpolitika szempontjából.
- 4) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 5) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 6) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 7) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 8) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 9) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 10) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 11) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 12) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 13) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 14) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 15) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 16) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?
- 17) Milyen volt a magyar nyelv helyzete a 19. században, és milyen változások következtek ekkor?

hogy a képviselőház nem torolta meg rögtön ezt a merényletet, az a magyar nemzet erénye. Hogy ősi magyar nevek ilyesmit csináljanak, ezt nem hittem volna.

A mai ülést jellemezni csak Tacitus volna képes, csak a romai szenátus romlottsága hasonlítható össze a többséggel. A még mindig miniszterelnök folyton hangoztatta a tiszta parlamentarizmust. Ez Caligula örjögése. Azért emelek csak szót, hogy mint ennek a szerencsétlen fővárosnak ellenzéki képviselője, elmondjam, hogy ne higgyék, hogy azok a korrupt alakok képviselik a fővárost, akik a kormány szekerét tolják. Hagyalázatos a választói jog az országban, úgy még gyalázatosabb a fővárosban. Budapest ipari népét Kossuth Lajos századik születésnapján láthatták, amikor százezrekre menő emberek vonultak ki a temetőbe, megkoszorúzni Kossuth Lajos sírját. A korhadt szemét és Rákos futó homokja volt az alapja ennek a városnak. S éppen ezért ne csodálkozzanak, hogy néha-néha ez a szemét is felülkerekedik. S ezért legyenek meggyőződve, hogy a vasárnapi népgyűlésen csak a Budapest szemetje lesz képviselve. Azok a törpék, akik ma Budapesten uralkodnak, azok nem Budapest igazi polgárai, mert a főváros igazi polgárait nem a pénzügyek képviselik. Iszom az ország igazi fővárosára, melyet nem csak nagygyomru, hanem nagyerejű és igaz érzésű fővárosnak akarunk tudni. (Taps.)

Az alkotmány sebei

– 1904 november 20. –

Az ellenzék a kormány akciójának ellensúlyozására, ugyancsak elsősorban a fővárosban kívánt népgyűlést tartani és a népgyűlés szónokaiul *Apponyi* Albertet, *Kossuth* Ferencet, *Ugron* Gábort és *Vázsonyi* Vilmost jelölte ki. Vázsonyi ugyanekkor a demokrata-pártot is külön nagygyűlésre hívta egybe s rögtön megszövegezte a *főlhívat*, amely még aznap, november 20-án, megjelent a főváros házainak falán:

Igen tisztelt polgártárs!

A képviselőház többsége súlyos sebet ütött alkotmányunkon, összezúzva a jog korlátait, minden kötelező forma nyílt megszegésével, az erő nyers hatalmával egy esztendőre kihirdette a klotúrt, letiporta a szabad szólást és kiszolgáltatta a képviselőket az elnök önkényének. Csak az szólhat ezentúl a képviselőházban, akinek a többség megengedi és mindenki eltávolítható, kirekeszthető, ha a többségnek útjában áll.

Irtózatossá példaadás ez ebben az országban, ahol a törvényhatóságok és községek nagy részében önző érdekcsoportok raktak maguknak fészket. Eddig is letiporták, összetörték ezek kapzsiságuk és étvágyuk kielégítésére a kisebbségeket, hogy mint paraziták, kiszívják a nemzet erejét. De most felülről jön a példa, hogy nincs jog, nincs forma, nincs törvényesség, csak erő, többség, hatalom! Szolgátság, számkivetés várna reánk, a helyi zsarnokok féktelen garázdasága, a kerületi Cézárocskák szabad örjögése, ha nem állanók útját ennek az irtózatossá példaadásnak, ha nem sorakoznánk mindannyian alkotmányunk védelmére! Nem véletlenség, hogy a vakmerő erőszak igazolására elsőnek Budapest rabszolgatartói vállalkoztak. Ez nyissa fel szemünket. Nem valami elvont, kézzel nem fogható jelszóért, hanem jogaink, vagyonunk, mindennapi életünk biztosságáért kell az alkotmányvédők zászlaja alá tömörülnünk!

Mi, akik a társadalmi és gazdasági haladás hívei vagyunk, forrón óhajtuk, hogy a képviselőház dolgozzék és alkotson a nép javára szolgáló törvényeket. Általános választói jog, demokratikus adótörvény, önálló vámterület és a főváros törvényreformja: ezek volnának a jövő hasznos teendői. De a kormány nem ezekre gondol, mikor álszenteskedve hirdeti, hogy dolgozni

akar. A választói jog reformját adott szava ellenére meg nem csinálja. Az adóreformot meg sem ígérte. Az önálló vámterület a jelenlegi kereskedelmi miniszter vezetésével, mindhalálig elalkudja. A fővárost a zsákmányoló klikkek igája alól felszabadítani nem akarja. De a katonai létszám felemelésével újabb, elviselhetetlen terhet akar rakni a nemzet vállára és a munkáskezek újabb sokaságát akarja elvonni a termelő nemzeti munkától.

Erre kell a jog ledöntésével a klotür, erre a cenzusos képviselőházban amúgy is gyengén pislogó ellenállás teljes megsemmisítése. Igaz, a parlament nem valódi képvisellete a nemzetnek, mert a választói jog klotürje 3,568.000 hús évnél idősebb magyar polgárt rekeszt ki alkotmányos jogaink gyakorlásából. Igaz, a vakmerő merénylet is azt bizonyítja, hogy a nemzet széles rétegeitől elszakadt parlament gyenge és ez a tudat a hatalmat az erőszakosságra bátorítja. De a magyar demokrácia szelleme: a jogfolytonosság, 1848-ban is a rendi alsó tábla alkotta meg a polgári Magyarországot, s szabadította fel a jobbágyokat, most is a cenzusos képviselőházat kell rászorítani a mai korpolitikai jobbágyainak megváltására, a demokratikus polgári jog megteremtésére. Törhetetlenül hangoztatva, sürgetve és követelve az általános választói jogot: nem nézhetjük tehát közönnyel a képviselőház meglevő szabadságainak elkobzását a nemzeti ellentállás minden lehetőségének letörését.

Tiltakozunk az alkotmány megsértése ellen és követeljük az alkotmány sebeinek igaz orvoslását, a magyar népállamot, az általános választói jogot! Demokrata elvtársak! Jertek! Sorakozatok! Ha csak egyetlen porszemet hordhatunk is a demokrácia alkotmány alapjainak lerakásához, jó, tisztos férfiakhoz méltó munkát végeztünk!

A halottak csendje

– 1904 november 26. –

A demokrácia párt gyűlésén, november 26-án, szombaton este, több ezer ember előtt mondott azután *Vászonyi* beszédet a parlamenti erőszak ellen:

Vászonyi Vilmos: Tisztelt uraim! Tudják önök, minő események okozták azt, hogy mi szükségesnek tartottuk a nagygyűlésre egybe gyűlni. Ismerik parlamenti életünknek egyik legszomorúbb és legszégyenteljesebb mozzanatát. Tudják azt, hogy mi történt. Megmondom röviden. Lényegét az eseményeknek, lényegét reánk nézve, dolgozó, verejtékkel munkálkodó polgárokra. A képviselőháznak emlékezetes ülésén azt az elvet proklamálták, ha ugyan ez a nézet ezt az elnevezést megérdemli, hogy a jogforma nem kötelező, hogy a nyers erő dönt, a nyers alapra helyezkedett többség mindenható, mindenre képes és mindenre jogoult. *(Le a részekkel!)* Annak proklamálása, hogy a képviselőháznak házszabályai nem kötelezik a többséget, csak akkor, ha a többség úgy akarja, ha a többség megengedi, annak proklamálása, hogy a jogi formáknak megszegése szabad, ez nem egyéb, mint az erőszak, az önkény fölényének kihirdetése. *(Általános lelkes éljenzés.)*

Mi pedig, ennek a fővárosnak munkálkodó polgárai, akik szeretjük a szabadságot, szeretjük a rendet *(Igaz! Úgy van!)*, szeretjük a szabadságot, amely alkalmat ad arra, hogy erőnket szabadon kifejthessük és jogainkat érvényesíthessük, szeretjük a rendet, mely megvédelmezi békés munkánkat és élvezhetővé teszi annak gyümölcsét. *(Hosszantartó lelkes éljenzés, helyeslés és taps. Felkiáltások: Éljenek a demokraták!)*

Tisztelt elvtársaim! A rend nevében, a békés munka lehetőségének címe alatt követték el az erőszakosságot. De hát mi az a rendi Van sokféle rend a világon. Meg van a temetőnek a rendje, nagy rend, nagy csend van a temetőben. A halottak csendje és a halottak rendje, amit nem zavar meg semmi sem. Van rend, ez a rend a fegyháznak a rendje.

A fegyházban is nagy a rend, ki van mérve, meg van szabva, meg van határozva mindenkinek a munkája és mindenkinek a kötelessége. Erőszakkal, az életerőknek elmetésével, eltemetésével meg lehet csinálni a temető rendjét, meg lehet alkotni a fegyháznak rendjét, de nem lehet megteremteni azt a rendet, amely egy a szabadsággal, egy a becsületes munka érdemével, azt a rendet, amelyet nem kell kicsikarni, mert a lelkek összhangja biztosítja ennek a rendnek uralmát. *(Nagy tetszés.)*

Az ilyen veszedelmes, az ilyen szomorú napokban a demokráciának nagy, de keserves diadalait ünnepeljük. Ilyenkor minden oldalról felismerik azt, hogy csak a népben, csak a demokráciában van az erő. Ilyenkor felismerik azt, hogy a papirosalkotmány nem ér sokat, csak az az alkotmány, amely ott él a milliók lelkében, amely ott lüktet, millió dolgozó férfinak szívében, csak az az alkotmány, amelynek védelmére millió ököl kész felemelkedni. *(Igaz! Úgy van!)* Ilyenkor tapasztaljuk a demokráciának a keserves diadalát. Keresik a kapcsolatot a néppel mindenfelé, hiszen kacagtató, hogy a kormánypárti lapokban nagy diadallal hirdették, hogy a népnek a választói jogtól és az alkotmányból kizárt rétege nem ért egyet a szövetkezett ellenzékkel, vagy azzal együtt élni nem akar. Minő kacagtató dolog ez! Minő keserves diadala a demokráciának, amikor azok, akik a hatalmat kezelik, azok, akiknek módjukban van jogokkal felruházni az egész népet, örvendezve és újongva hivatkoznak azoknak közönyére, akiknek eltérő nézetük van, akiknek ő miattuk nincs választói joguk. *(Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.)*

Igenis, ezekből a szomorú eseményekből le kell vonnunk a tanulságot mindenfelől. Le kell vonni azt a tanulságot, hogy az alkotmány nem bástya, csak eltolható spanyolfal, míg nincs benne a nép. *(Nagy tetszés. Éljen a titkos választói jog! Éljen a magyar demokrácia!)*

Tisztelt elvtársaim! Elmondottam ezt már szűkebb társaságban, ismétlem, hogy arra emlékeztet engem Magyarországnak állapota az államszínynék ezen napjaiban, amiképen viselkedett Paris népe 1851. december 2-án, amikor a bitorló III. Napoleon az elnökséget felcserélte a császári méltósággal. Nem tartunk még, hála Istennek ott, de jó lesz a példát megjegyezni, hogy a jövődre nézve ehhez a példához tartsuk magunkat, ennek a példának tanúsága is égjen lelkünkben és becsületes nagy tettekre hevítsen minket, a magyar közvélemény állandó szervezésére, a magyar nép-állam lerakására és a magyar választói jog törhetetlenségére. *(Hosszas lelkes éljenzés és taps.)* Napról-napra szakadatlanul kell hirdetnünk, hogy meg kell teremteni a kapcsolatot az állam és a nép közt. Ezért kell hirdetnünk szakadatlanul, hogy az alkotmánnyal a népnek egybe kell fornia, ezért kell diadalra vinnünk a lobogónk felírását. *(Az oldalt álló lobogóra matat.)* A haza a népé. *(Viharos éljenzés. Szünni nem akaró taps és felkiáltások: Éljen Vázsonyi Vilmos.)*

Tisztelt elvtársaim! Az ellenzék tagjai egy pontra nézve szövetkeztek. *(Éljenzés.)* Egyetlen egy pontra nézve, hogy helyre akarják állítani eddigi alkotmányunknak teljes épségét és le akarják törölni annak szégyenfoltját. Ebben az egy pontban segédkezünk mi is, a mi csekély erőnkkel. Ebben és semmi másban. *(Helyeslés.)* És amikor ott állunk az alkotmány védelmi barrikádjain, akkor nem kérdezzük azt, hogy kinek mi az elve, mi a hite, mi a felekezete, *(Úgy van! Lelkes éljenzés.)* Aki ebben a célban velünk van, azzal kötelességünk becsületesen együtt küzdeni, a gyűlölséget eltemetni, érzékiségünket visszazorítani erre az egy célra, az alkotmány barrikádjain állva, az önkény és erőszak túlkapásai ellen, *(Úgy van! Igazi)*

Eltársaim! Testvéreim! Én azt hiszem, hogy engemet és pártomat, nem vádolhatják azzal, hogy megváltoztunk. Hát, tisztelt elvtársaim, azért, amikor először tettem le demokráciái hitvallásomat, meg akartak kövezni, most pedig, mert az események oly vészesen és szomorúan adtak igazat, ugyanakkor elismerték eszméim igazságát, törekvéseim tisztaságát és jogosságát. Hát én változtam? Körülöttem megváltozott minden, de én ugyanaz maradtam és az leszek örökké. *(Percekig tartó lelkes éljenzés, helyeslés és taps. Szünni nem akaró felkiáltások: Éljen Vázsonyi!)*

Rákóczi tárogatója

– 1905 november 27. –

Másnap, november 27-én, vasárnap tartotta meg a főváros polgársága a Vigadóban népgyűlést és itt mondotta el *Vázsonyi* újabb Ítéstedét a parlamenti erőszak ellen.

Vázsonyi Vilmos: Ebben a teremben egy héttel ezelőtt Budapest polgárainak nevében tartottak gyűlést. Budapest polgárainak nevében siettek igazolni az önkény és erőszak proklamációját. Kik voltak azok, akik Budapest nevét, Budapest lelkületét bitorolták¹! Budapest rabszolgatartói voltak, akik egy máglyára való választási rend segítségével uralkodnak Budapest népén és nem a nép javára, de a maguk javára. Ez a város a politikai életnek Velencéje, mert mint Velence az Adria gyöngye, zátonyokon, sekélyes lagúnákon épült fel, Budapest is felépül az elvtelenségnek és a politikai sekélyességnek zátonyain és amint Velencének polgármestere, akit dogénak neveztek, eljegyezte minden esztendőben Velencét a tengerrel azért, hogy megvédelmezze a lagúnák városát a tenger rombolásától és könyörögve az Isten tő] azt, hogy a felséges, a hatalmas, a háborgó tenger szét ne zúzza a lagúnák városát, Budapest rabszolgatartói is eljegyzik magukat nem a nép tengerével, hanem eljegyzik magukat a kormánnyal, a mindenkori kormánnyal azért, hogy ez a kormány tartsa fenn nekik azt a rendet, amely nekik kedves, mely nekik jó, de amely nekünk fáj, mert sebeket üt rajtunk, mert rabszolgaságunkat jelenti.

Budapest urai összehívták a chlopy-i hadiparancsot követő napon a kövezési bizottságot. *(Derültség.)* Bécsbe a táviró reszketve vitte el a hírt. Ott azt gondolták, hogy Budapest urai talán árlejtést akarnak kiírni a barrikádok építésére. *(Zajos derültség, éljenzés és taps.)* De nem, t. polgártársaim, ők a nemzeti elkeseredés és harag e pillanataiban azon vitatkoztak és dulakodtak, vajjon az aszfalt, a keramit, a trachit, vagy a gránit legyen-e uralkodó a főváros kövezésénél. *(Zajos derültség.)* Hígyjék el, t. polgártársaim, ezek a férfiak, ha valaha az a szerencsétlenség érné hazánkat, hogy ki kellene ütni a forradalomnak Budapesten, akkor is azon dulakodnának, hogy a barrikádok gránitból, trachitból, aszfaltból, vagy keramitból legyenek-e? *(Zajos derültség és taps.)*

Nem volt még kormány Magyarországon, nem is lesz, amely az ő szerelmüktől és az ő hódolatuktól mentes maradhatna. *(Zajos tetszés.)* Nem volt még kormánya Magyarországnak, amelyet nagy és forró szerelmükről kipárnázott klubjaiknak pezsgős bankettjein ne biztosítottak volna. *(Derültség.)* De, t. polgártársaim, azért az ő igazi kedvenc italuk nem a pezsgő, hanem a Léthe vize, mert mihelyt megbukik egy kedves

kormányuk, ők rögtön isznak egy kortyot Léthe vizéből (*Zajos derűtség és taps.*), abból a mitológiai vízből, amelytől mindent el lehet, felejtetni s azután ezen kis gyomormosás után tiszta lelkiismerettel és tiszte gyomorral ünneplik, hódolattal, a porig alázkodva üdvözlük az új urat, az új kormányt. (*Zajos helyeslés.*) Polgártársak! Ezek a férfiak gyülekeztek itt a múltkor, ezek a komikus forradalmárok, mert hiszen, t. polgártársaim, mint ismerjük mindannyian Menenius Agrippának meséjét, ismerjük azt a mesét, hogy milyen rettentő veszedelmes lázadás az. lia a tagok fellázadnak a gyomor ellen. De vajjon attól reszkessünk mi. attól ijedjünk meg, ha a gyomor akar fellázadni a tagok ellen? (*Zajos tetszés, éljenzés és taps.*) Hát lázadjon fel, mi megengedjük neki, hogy többé ne egyék, mi megengedjük neki azt, hogy Budapest népének verejtékéből és munkájából többé ne hízzék, ne gazdagodjék, ne virágozzék, ne gyarapodjék! (*Fölkiáltások: Ez a krumplicpárt!*)

Szent jogoknak, az alkotmánynak, védelmére szövetkeztek az ellenzék pártjai. Ezen szent jogoknak, az alkotmánynak védelmére szorították vissza felkészültségüket, ezen nagy és szent kincsek védelmére álltak és én azt mondom azokkal szemben, akik a szövetkezett ellenzéknek ezt az együttérzését és együttműködését rágalommal kísérik, hogy az o rágalmuk, az ő kicsinyes gúnyolódásuk hasonló ahhoz, mintha valaki a barrikádokon nem akarna küzdeni valaki mellett azért, mert a szomszédja nincs neki bemutatva. (*Zajos éljenzés és taps.*) És bízom ennek a küzdelemnek sikerében, mert ez a harc nemcsak jelenlegi alkotmányunkért, de a magyar nemzet megváltásáért és felszabadulásáért is folyik: bízom ennek a küzdelemnek sikerében, mert előttem áll szimbólumként a magyar szabadságharc hangszerének, a tárogatónak a története. (*E álljuk! Halljuk!*) A tárogató Rákóczi szabadságharcának viharában született, de azután a gyávaságnak, a közönynek és a fásultságnak korszakában elfeledték azt, hogy mi a tárogató, nem volt többé senki, aki hangot tudott volna adni a szabadsághívó kürtjének. Egy másik felséges hangszer a néplélek. De amint a tárogató feltámadt, mikor akadt magyar zenész, akinek lelkében felébredt a múlt, úgy fel fog támadni a magyar néplélek is, felséges erejében, mert láttuk, hallottuk, hogy akadt a népléleknek egy hatalmas zenésze, aki megtalálta a néplélek tárogatójának hangját. (*Hosszantartó és megújuló zajos felkiáltások: Éljen gróf Apponyi Albert!*)

Hát, t. polgártársaim, igenis meg fog szólalni ez a felséges hangszer, a néplélek és túl fogja zengeni haragos hangjával az ég zengését és dörgését. Mi pedig, polgártársaim, – ezt mondom önöknek végszól. – akkor bármilyen csekély, bármilyen szerény polgárai is legyünk ennek a hazának, vállvetett munkálkodásunkkal nagyot alkothatunk. Pára vagyunk csak, amely felszáll a magasba, de a párából alakul a felhő. amelynek vannak haragos villámai a bűnösök számára, amelynek van dörgése, mely megreszketteti a zsarnokokat, de amelynek van termékeny esője is, amely virágzóvá, termékennyé fogja tenni, a szabadság és nép jogok földjévé teszi a magyar földet. (*Hosszantartó éljenzés és taps.*)

Az ellenzék küzdelme ezzel megindult. Az ellenzék pártjai a harc irányítására húszonnégy tagú vezérlő-bizottságot alakítottak s az ellenzék vezérei között a vezérlőbizottsághan ott volt *Vázsonyi* Vilmos is, aki eddig egyedül képviselte a demokrácia gondolatát és a demokrata párt programját a parlamentben.

HARMADIK ÉSZ

**AZ ALKOTMÁNYÉRT
ÉS A NÉP JOGOKÉRT**

1905-1910

ELSŐ FEJEZET

A VÁZSONYI-HIERONYMI VÁLASZTÁS

A parlamenti erőszak izzásba hozta az ország egész közvéleményét. A szabadelvű párt úgy érezte, hogy mögötte áll a közvélemény és *Tisza* minden kijelentésében a többségi elvre, az ország többségének véleményére hivatkozott. A valóság ezzel szemben az volt, hogy az ország közvéleménye a parlamentarizmus szabadságán esett erőszakot nem tekinti csupán az ellenzék ügyének, hanem az alkotmányt látja e lépés által veszélyeztetettnek.

Amikor a képviselőház 1904. december 13-án összeült, az ellenzék *Bánffy* Dezső báró vezetésével szétrombolta az üléstermet s ezzel rákényszerítette *Tiszát* a képviselőház feloszlására. A kormány számára nem volt más megoldás, mint az, hogy a nemzetre appelláljon. De a nemzethez fordult az ellenzék is. *Andrássy*, számos hívével együtt, kilépett a szabadelvű pártból, *Apponyi* pedig a parlamenti erőszak folytán megdöntötnnek látta a kiegyezés művét és belépett a függetlenségi pártba. *Tisza* és a szabadelvű párt a többségi elv megerősítésében, a katonai felségjogok elismerésében és a kiegyezés végrehajtásának változhatlan módszereiben látta a jövő útját, ezzel szemben az *ellenzék* most már a hadsereg nemzeti jellegének kidomborítását, a gazdasági önállóság megteremtését, a parlament munkaképességének helyreállítására pedig az általános választói jog törvény beiktatását tűzte ki programjául, mint amelynek alapján az ország jövő sorsát biztosítani lehet. E két politika küzdött meg egymással a januári választásokon. Ebben a választási küzdelemben *Vázsonyi* már a legelősebben került szembe a szabadelvű párt politikájával. *Tisza* *Vázsonyi* számára a legerősebb ellenfelet kereste ki és a Terézvárosban a szabadelvű párt *Hieronymi* Károly kereskedelemügyi minisztert állította fel ellenjelöltjéül.

1903. január 3-án oszlatták fel királyi kézirattal a képviselőházat és egyúttal kitérítették az új választásokat is január 26-tól-február 4-ig terjedő időszakra. Budapesten január 26-ára állapították meg a választás napját és valamennyi kerület közül a Terézvárosban indult meg leghevesebben a választási harc.

Január első napjain vált valósággá, hogy a kormány *Hieronymi* Károly kereskedelemügyi minisztert lépteti fel *Vázsonyi* ellenjelöltjeként. Ettől fogva a központi demokrata kör Gyár-utcai helyiségében éjjel-nappal permanenciában voltak a párt vezetői. Naponként egyszerre öt-hat helyen is tartottak választói üléseket.

amelyek a választók mind szélesebb rétegeit toborozták Vázsonyi táborába. A kormánypart a hivatali presszió, a vesztegetések és egyéb választási visszaélések minden módszerével iparkodott Vázsonyi híveit eltántorítani és a választási kortezia szennyes hullámai átsaptak a pesti izraelita hitközség területére is.

I.

Eladtok engem, mint Józsefet testvérei

– 1905 január 4. –

Azok az elemek, amelyek mindenkor a mindenkori kormánynak igyekeztek szolgálatokat tenni, kezdték ki *Vázsonyit* az izraelita hitközség hivatalos szervezetében és az izraelita polgárság körében is. *Rakovszky* Istvánnal való kibékülése volt az ellene szórt vádak egyik főpontja és kortes-szempontról azt élezték ki ellene, hogy a demokrata párt és a néppárt vajjon hogy járhat együtt. Amikor azután *Vázsonyi* arról értesült, hogy hivatalos körlevelet küldtek szét ellene a pesti izraelita hitközség tanítótestületeinek tagjaihoz, ekkor a következő *nyílt levelet* intézte a pesti izraelita hitközség akkori elnökéhez:

Méltóságos Elnök Úr!

A pesti zsidó hitközség két díszes állást betöltő hivatalos személye a tanítókhoz intézett körlevélben ellenem és a kormánypartért agitál.

Köszönet nekik a fájdalomért, amit lelkemnek okoztak. Köszönet hogy feltárták a lappangó sebet. Hetek óta figyelem, hogy gazdag hitsorsosaim egy kis töredéke ádáz gyűlölettel izgat ellenem.

Az fáj nekik, hogy legutolsó parlamenti beszédemben a polgári erényeket dicsőítettem, szemben azokkal, akik kitüntetésnek tartják, ha megszűnnek polgárok lenni.

Azóta bujkálva suttogták rólam, hogy ezzel felekezeteimet támadtam meg, holott származásomat önérettel emlegetve, szoltam: „Az arisztokratákat hevítse őseik dicsősége, minket pedig hevítsen őseink nyomorúsága és eltapodottsága!”

Annak az osztálynak aggodalma és panasza szolt belőlem, melyből származom s melyhez holtomig tartozom, én, a szegény zsidó kispolgár fia. Miért a hiúság vásárja odafenn, abban a rétegben, melyet „társadalmi Rivierának” nevezek? Nem érzik, hogy az ellenszenvet, amit hiú sóvárgásuk kelt. mi szenvedjük meg, a dolgozó, családjukért reggeltől napestig küzködő szegénysorsú zsidók.

Minő jagon adunk ürügyet a mindig lappangó gyűlöletre és minő jagon bocsátanak minket mindannyiunkat minden kormánynál áruba?

De hallgattam, míg a gyűlölködés hivatalos alakban nem mutatkozott. Lelkem vonaglott, midőn hallottam, hogy az ellenem tartott gyűléseken kilenc-tizedrészből zsidók tájékoztak ellenem. Megvolt erre a kényelmes köpenyegük: kormányparti politikai meggyőződésük. Túrtem, mikor egyesek korlátoltságára számítva, végig házalták hitsorsosaimat azzal a mesével, hogy *Rakovszkyval* szövetkeztem, klerikális lettem. És ugyanakkor a kültelken prédikációt rendeltek meg a karmelitáknál, hogy ne válasszanak meg zsidó képviselőt.

Jól láttam, hogy mi rejtőzik a „szabadelvű meggyőződés” alatt, de hallgattam. Tudták, hogy szemérmetlenül hazudnak, hiszen lelkem tele van a szabadelvűségért kapott sebekkel. Tudták, hogy rágalmaznak, mert inkább meghalok, semhogy elveimtől eltántorodjam. Jól láttam mindezt, de túrtem és hallgattam.

De most közérdek követeli, hogy szóljak. Szent vallásunk nem a kor-

mánypárté; intézményeinket, egyházi és tanügyi személyeinket nem lehet a kormánynak eladni. Szentségtörő, szentélybe betolakodott kufár, aki ilyenre vetemedik!

Én hitsorsosaimtól nem kértem soha semmit. A politikában nem vagyok zsidó, hanem ember, polgár, magyar. De annyit csak megkövetelhetek, hogy hitközségi intézményeinket ne fordítsák fegyverül ellenem.

Nem a voks, nem a mandátum szempontja izgat. Szívesen félreállok. De lelkeket mérgezték meg, akik elébb alattomban rágalmaztak meg hitfeleim között, most pedig hivatalosan is ellenem fordulnak.

Hiszen megértem, az én világom más, mint az övék. Hatalom. vagyóÁ, cini: e töredék vágya. Én beérem azzal, hogy becsületes nevet hagyjak fiamra. Ismerem őket. Mikor a recepcionális mozgalomban Szapáry Gyula gróf kormányzása alatt vallásunk és a kormány érdeke összeütközött, ellenem fordulva, habozás nélkül a kormány érdekét választották. Ismerem őket, mikor a földönfutó oláh zsidók jogvédőt kerestek, hiába kopogtattak ajtajukon. Mit szólna a kormány! a kormány! Én mindkét alkalommal hü fia voltam vallásomnak, az is maradok. De együtt hivataloskodnom ilyen emberekkel nem lehet. Vegye tehát tudomásul elnök úr, hogy a hitközségi képviselő-testület, valamint a községkerületi képviselő-testület tagjáról ezennel lemondok.

Végezetül csak még egyet mondok annak a Riviérának, mely felséges buzgalommal segíti a kormányt, ama kimondott elv diadalra juttatásánál, hogy „Budapestnek sok három zsidó képviselő”.

Eladtok engem, mint Józsefet eladták testvérei. És én megbocsátok nektek, mint József megbocsátott testvéreinek. Ha egykor, amit háritson el Isten kegyelme, újra sötét felhők tornyosulnak felettünk, ti megszöktök derűsebb tájakra, de én ott leszek testemmel, lelkemmel, minden csepp véremmel, hogy védjem hitfeleimet, a dolgozó, küzködő, hazájukért, családjáért rajongó polgári sokaságot, igaz testvéreimet.

Budapest, 1905 január 4.

Vázsonyi Vilmos

II.

Mi vagyunk az élet és a nép

– 1905 január 8. –

A Vázsonyi-Hieronymi választási küzdelemnek első nagyszabású eseménye volt *Vázsonyi beszámoló beszéde*, melyet január 8-án mondott el a Vigadóban. A vigadói beszámoló-gyűlés külsőségeiről a *Pesti Hírlap* ezt írja:

– Belépésekor rengtek a falak a tapstól és éljentől. Kalapot, kendőt lobogtattak feléje. A karzatokról, melyet gyönyörű hölgykoszorú foglalt el, virágosó hullott a kerület népszerű képviselőjelöltje felé. Az éljenzés és zajos ováció, az elnök többszöri figyelmeztetése dacára sem akart véget érni és ha időnként csillapult is, egyre elementárisabb erővel újult meg, úgy, hogy több mint negyedóra telt el az ünnepléssel, míg végre Vázsonyi szóhoz juthatott. Az ováció azonban a beszéd alatt is többször megismétlődött.

Vázsonyi nagy hatással, feszült figyelem mellett, a helyeslés gyakori kitörésétől megszakítva, majdnem másfél órát beszélt.

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt elvtársaim! Őszintén meghat a szeretetnek és ragaszkodásnak az a nyilvánulása, amellyel fogadtak. Bevallom nyíltan, sohasem volt inkább szükségem elvtársaim szeretetére, ragaszkodására és harckészségére, mint ebben a szomorú korszakban.

Midőn, t. elvtársaim, önöknek beszámolok, egy szomorú vallomással kell kezdenem. Azt hittem, hogy háromesztendei becsületes politikai működés alatt annyit megérdemeltem az ellenfelek részéről is, hogy

azzal szemben, aki hűségesen képviselte a maga meggyőződését és. a maga programját, azzal szemben, aki nem szabadelvű a szó formai értelmében – hogy azt a közkeletű kifejezést használjam, amely annyira tetszik az úgynevezett szabadelvű pártiaknak -, hanem szabadelvű a lényegben, mert igazi szabadelvű, mert demokrata (*Zajos tetszés és éljenzés*): az ellen azok, akik szabadelvűeknek nevezik magukat, ha folytatnak is harcot, ha hirdetnek is küzdelmet, ezt a harcot, ezt a küzdelmet lefolytatják a politikai hadijognak szabályai szerint. Azt hittem, hogy valóban annyit tettem már ebben a fővárosban a szabadelvűségért, hogy velem szemben csak tiszta fegyverekkel szabad annak küzdenie, aki szabadelvű cég alatt működik, (*Úgy van! Úgy van!*)

De a választási harc megindítása óta mérgezett fegyverek ellen

kell védekezni. A vallási harc kezdődött rágalommal, folytatódik hivatalos erőszakkal és korrupcióval. (*Felkiáltások: gyalázat!*)

T. elvtársaim! Én politikai pályámon kegyelmet senkitől nem kértem. (*Éljenzés.*) Elnézést senkitől nem kívántam; köszönöm tehát, ha nekem ellenjelöltet állítanak és ha velem szemben a harcot felveszik. Azt azonban ország-világ előtt ki kell jelentenem, hogy abban a kerületben, ahol ott van a vasútigazgatóság, ahol, nagyszámban vannak az állami vállalkozók, annak a jelöltsége, aki a vasutasok főnöke, annak a jelöltsége, aki az állami vállalkozók legfőbb elbírálója, nem tiszta eszközökkel folytatott harc, mert így minden hagyományos szokással szakítva, amely azt parancsolja, hogy ne beszéljek az ellenjelöltreől, ki kell jelentenem, hogy ez a jelöltség már önmagában korrupció. (*Úgy van! Úgy van! Taps.*)

Bér Dezső karikatúrája 1901-ből

Tisztelt elvtársaim! Beszámolómat – mert nem programot adok, lesz arra még alkalom – ezzel a panasszal kellett kezdenem. És midőn beszámolok, szemben a rágalmozókkal, akik egy martiriumon keresztülment emberrel szemben is vakmerően mernek hazudni (*Nagy zaj és felkiáltások: Gázság!*), beszélek első szereplésemről. Midőn először léptem a parlamentbe, egyedül lelkiismeretemmel, Istenemmel és önmagammal (*Élénk éljenzés.*), akkor kifejtettem programomat, kibontottam zászlómat nem törődve azzal, hogy egyedül állottam a gyűlölség tengerében, egyedül állottam elveimmel, egyedül állottam nézeteimmel. Eleinte félreismertek, nem ismerték törekvéseimnek tisztaságát, azzal a legszörnyűbb gyanúval illették, hogy a demokráciát a hazafiasággal akartam volna szembeszögezni, ami tőlem mindig távol állott, mert én

a haza és a nép fogalmát egymástói elválasztani nem tudtam és nem tudom soha. (*Zajos tetszés, éljenzés és taps.*)

Én akkor szilárdan megállottam, megállottam a rövid ideig tartó számkivetésben is, lelkiismeretem nyugalmára és az Önök szeretetére és ragaszkodására támaszkodva. De azt kértem azoktól, akik most teli torokkal a szabadelvűséget hirdetik és akik vakmerőségükben velem szemben akarják a szabadelvűség megmentőinek szerepét játszani: hol voltak ők akkor, mikor én a szabadelvűségért szenvedtem és véreztem? (*Úgy van! Úgy van!*) Kértem, hol voltak ők akkor – hogy első fellépésemről számoljak be -, amikor az a. Rakovszky István támadott meg engem, aki azóta beismerte, mint becsületes ember, hogy becsületes embert jogtalanul támadott? (*Éljenzés.*) Hol voltak ők akkor, a dicsó szabadelvűek, hogy megvédelmezzenek engem ezzel a támadással szemben? Emlékezem arra a szörnyű jelenetre, emlékszem reá, mikor támadtak szénitől-szembe és támadtak hátul, amikor egyedül állottam ott a tajtékozó gyűlölet és szenvedélyek tengerében; emlékszem reá, hiszen feledhetetlenül égeti lelkemet ez az emlék, de emlékszem arra is, hogy a szabadelvű pártnak soraiból senki se emelkedett fel, aki tiltakozott volna az én üldöztetésem ellen. Azonban akadt egy excellenciás úr . . . (*Felkiáltások: Hieronymi! Felkiáltások: Abcug!*), aki kiült a folyosóra és e szabadelvű, lánglelkű férfiú azt mondta: „Ez a Rakovszky ma nagyszerű volt; ezt a munkát már régebben el kellett volna végezni” (*Nagy zaj és mozgás.*)

Azt mondom én rágalmozóimnak, legyen bennük annyi lovagiaság, mint abban a Rakovszkyban, akit tőlem örök életre elválaszt az elvi ellentétnek óceánja, akivel elvek és program terén nem találkozhatom, mondom, legyen bennük annyi a becsületérzés, hogy lássák be tévedésüket. Ők tartoznak még a vallomással, hogy rágalmoztak engem; ők tartoznak még a bocsánatkéréssel . . . (*Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps.*)

T. polgártársaim! Valóban rögs és változatos politikai pályafutásról kell önöknek beszámolnom, amikor kezdtem a számkivetésnek esztendejével és szólok önökhöz abban az esztendőben, amikor helyet foglalok abban a bizottságban, amely az országos ellenzéknek mozgalmát vezeti. (*Élénk éljenzés.*) Mi tartott meg engem ama lezuhanás után és mi vitt fel ismét oda, hogy a vezetők közt helyet foglaljak! Megmondom, elvtársaim: minket, miként a hegymászókat, a szolidaritásnak kötelekei fűznek össze. Miként azok, akik egy magas hegyet akarnak megmászni, kötelekkel vannak egymással összekulcsolva és ha az egyik lezuhanna, feltartóztatja, őt a többi: úgy megmentett, fenntartott engem becsületemen, lelkiismeretemen kívül az önök szeretete, az önök ragaszkodása, a szolidaritásnak az a köteleke, amely, ha lezuhantam néhány lépést, nem engedte, hogy összetörjem magamat, mert az önök segítségével újra a magasba emelkedtem. (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps.*)

T. polgártársaim! Meg lettem választva mint a Terézváros képviselője, talán mint egyedüli képviselő, aki társadalmi program alapján kapta, a mandátumot. Azokat a pontokat, amelyeket programbeszédemben felállítottam, azt az irányt, hogy a társadalmi és gazdasági kérdésekre kell helyezni a fősúlyt, ezt az irányt iparkodtam is szolgálni a magam szerény tehetsége szerint.

Valahányszor alkalmam nyílt reá, mindannyiszor demokrata programomért szót emeltem és a szociális igazságokért agitáltam. Há-

rom alkalom volt az országgyűlésen, amidőn szociális politikának kérdései kerültek szóba.

Az első alkalom az volt, amidőn a munkanélküliek kérvényét adtam be az országgyűléshez (*Élénk éljenzés*) és elmondhatom, hogy ez alkalommal zajlott le a képviselőházban az első komoly szociálpolitikai vita, ezzel az alkalommal, habár rövid időre, a munkáskérdés egész nagyságában feltárult a képviselőház tagjai előtt, (*Úgy van! Úgy van!*)

A második alkalom az volt, amidőn egyik indemnitási vitának kapcsán a kereskedelmi alkalmazottak és magánhivatalnokok – én a kettőt együvé foglalom (*Helyeslés.*), mert ezen a téren arisztokráciát nem ismerek (*Zajos helyeslés és taps.*) –, amidőn a kereskedelmi alkalmazottak jogviszonyainak rendezését tettem szövé, amidőn követeltem azt, hogy az ő ingatag egzisztenciájuk biztos alapra helyeztessék, hogy felmondási idejük szabályoztassék (*Éljenzés.*), hogy aggkori ellátásuk és munkaképtelenség esetére való ellátásuk (*Hosszantartó zajos helyeslés és taps.*), vagy legalább végkielégítésük biztosíttassék és ezek után volt alkalmam be is nyújtani a kereskedelmi alkalmazottaknak erre irányuló kérvényét. (*Élénk éljenzés.*)

A szociális politika terén harmadszor volt alkalmam síkrazállni akkor, amidőn a vasutasok a maguk jogainak és érdekeinek megvédelmezésére mozgalmat indítottak. (*Élénk éljenzés.*) Habár elenyésző kis töredéke volt ez csak a vasutasoknak – hogy itt a nyilvánosság előtt végezzek azzal a legendával, mintha a vasutasoknak köszönhettem volna valaha mandátumot, – akik a mi pártunkhoz tartoztak, de mert programbeszédemben ígéretet tettem arra, hogy jogaikat és érdekeiket védelmezni fogom, becsületbeli kötelességemnek tartottam, hogy szavamat beváltsam. (*Zajos helyeslés és taps.*) Én ott voltam, iparkodtam őket segíteni, iparkodtam őket tanáccsal támogatni. Ott voltam nemcsak akkor, amikor a közvetítésből csak dicsőség és babér származhatott, ott voltam akkor is, mikor kockázatot kellett viselni és mikor a rágalmak szennye és sara már akkor is felfröccsent ellenem. (*Nagy zaj és felkiáltások: Gyalázat!*) A vasutasok mozgalmában azt az álláspontot foglaltam el, amely egész politikai működésemmek kulcsa; ebben a mozgalomban is girondista voltam, amint girondista vagyok mindenben, egyformán távol a revoltálástól és egyformán távol az alázatosságtól és szolgáltságtól. (*Hosszantartó, meg-megújuló zajos helyeslés, éljenzés és taps.*)

Abban az időben megmondottam előre annak az államférfiúnak, akivel tárgyaltam a vasutasok érdekében, hogy engem majd a girondistáknak sorsa ér, mert amíg tanácsot adtam a vasutasoknak, hogy mérsékeljék hevöket, hogy ne becsüljék túl a maguk erejét és fogadják el a kormánynak feltételeit, addig suttozott az a gyanúsítás és egyes ellenzéki lapokban is helyet talált, hogy én a kormánynak akarok szolgálatot tenni; mikor aztán lelkem felháborodott azon, hogy tizenkétórai késedelem miatt a kormány az erőszak és szívtelenség álláspontjára helyezkedett és a vasutasokat nem hagytam el a szenvedések s üldöztetések napjaiban, akkor meg feltámadt a másik rágalom, amelyet azóta a kormánypárt egy kiváló férfira, egy nemeslelkű férfiú, a vasutasok igaz barátja, Vörös László nyilvánosan cáfolt meg (*Élénk éljenzés*), hogy én izgattam a vasutasokat.

Íme a gironde sorsa ösidőktől fogva, hogy egyszer a jakobinusok mondják árulónak a girondistát, másszor pedig legitimista reakcionáriusok forradalmárnak hirdetik. Nem vagyok sem forradalmár, sem

hitvány szolga, szabad polgár vagyok és az is maradok. *(Hosszantartó zajos éljenzés és taps.)*

T. elvtársaim! Amint elmondottam, valahányszor alkalmam nyílt, szociálpolitikai kérdésekben szót emeltem demokratikus meggyőződésem és lelkiismeretem szerint. És ha ma ezeket felhozom, nem azért teszem, mintha bárkitől hálát kérnék és nem azért teszem, mintha bárkitől voksot koldulnék. Azt hiszem, ismernek engem; én nem tartozom a kedves és szeretetreméltó emberek sorába *(Élénk éljenzés.)*; ismernek engem, hogy hízelegni és koldulni nem szoktam. *(Lelkes éljenzés.)* Nincs reá szükségem *(Úgy van! Úgy van!)*; mert én, aki a közéletől nem várok semmit, aki magamnak semmit sem kérek, nem azért vagyok politikus, hogy a politikából megéljek. *(Úgy van! Úgy van!)*

T. polgártársaim! A szociális politika kérdésein kívül volt alkalmam a lefolyt országgyűlés alatt azokkal a kérdésekkel is foglalkoznom, amelyek ennek a fővárosnak lakosságát különösen érdeklik és amelyeknek szolgálatát programbeszédemben megígértem.

Itt elsősorban említem fel az önálló vámterület kérdését. *(Élénk éljenzés.)* Valahányszor alkalmam nyílt rá, mindenkor megtettem, hogy az önálló vámterületért lándzsát törtem, mindannyiszor rámutattam arra, hogy az önálló vámterület nélkül Magyarországnak igazi polgársága soha nem lesz *(Úgy van!)* és ha nem követelné meg az önálló vámterületet az ország gazdasági érdeke, az, hogy felszabaduljon az osztrák gyámkodás, az osztrák kizsákmányolás alól, akkor az önálló vámterületet meg kellene csinálni azért, hogy legyen végre igazi városi polgárság, legyen végre igazi demokrácia. *(Élénk helyeslés.)* Csak a virágzó ipar, a virágzó hatalmas kereskedelem teremthet olyan polgári osztályt, amely jómódú, amely független, amelynek van ereje, csak az teremthet egy hatalmas munkásosztályt és ennek a kettőnek szövetsége teremtheti meg a dönthetetlen magyar demokráciát. Nálunk játékot űznek az önálló vámterület gondolatával, ahelyett, hogy igazi szerelmet vallanának, fürtéinek az önálló vámterülettel *(Derűltég.)*, már pedig flirtelésből nem származhat az, aminek az ország javára származnia, kell, nem származhatik az önálló vámterületnek igazi megvalósítása, nem fürtre, hanem becsületes hitvesi hűségre és szeretetre van szükség, az önálló vámterület megalkotására. *(Zajos helyeslés és taps.)*

Az önálló vámterület kérdését különösen azért hangsúlyozom, mert itt Budapesten most azt a törekvést látjuk, hogy a házszabály-revizio kérdését akarják egyszerűen póznára tűzni, hogy igen vagy nem, csak erről a kérdéstről beszéljünk és nyilatkozzunk, mert Magyarországnak minden üdve és minden boldogsága Perczel Dezső zsebkenőjébe van belegöngyölve. *(Élénk tetszés és felkiáltások: Abcug!)* Ezt a politikai szemfényvesztést nem fogjuk tűrni. *(Zajos helyeslés.)* Aki azt akarja, hogy Budapestnek iparos és kereskedő népe Magyarország iparának és kereskedelmének központját képviselje, az legyen az önálló vámterületnek híve *(Úgy van! Úgy van!)*, mert ha ez a város az önálló vámterület legnagyobb ellenségének, a közös vámterület legnagyobb agitátorának adna mandátumot, akkor arcul verné önmagát *(Úgy van! Úgy van!)*, politikai komolyságát veszítené el. *(Élénk helyeslés és taps.)*

Azt mondom tehát azoknak, akik folytonosan a munka nevében állanak velünk szemben és a munka embereit dicsőítik, holott csak má-

sok munkájának gyümölcséből élnek (*Úgy van! Úgy van!*), holott egész életükben csak azt a munkát végezték el, hogy leültek és ezen ülés után felszedték a tantiémeket és jövedelmeket (*Úgy van! Úgy van! Taps.*), akik tehát olyképen dolgoznak, hogy meg nem nevezhetem, hogy mivel és hogyan dolgoznak (*Élénk tetszés és taps.*) – ezeknek at. munkás férfiaknak mondom: igenis, adjatok munkát Budapest népének, adjatok önálló vámterületet, hogy legyen itt a becsületes munkának gyümölcse. (*Hosszantartó helyeslés, éljenzés és taps.*)

Az önálló vámterületen kívül a múlt országgyűlésen szóvá tettem még azt a kérdést is, amelyet annakidejében programbeszédemben is érintettem, amely a főváros iparos és kereskedő lakosságára nézve nagyfotosságú, tudniillik az egyenes adóknak demokratikus reformját. Külön beszédet szenteltem ennek a Házban, de habár már a Wekerle-kabinet idejében megvolt minden előmunkálat az egyenes adók reformjára, minden sürgetésünk dacára megmaradt újra az a kereseti adórendszer, amelynél barbárabb nincs a világon, (*Úgy van! Úgy van!*)

Programm ömhoz híven a belügyi tárca tárgyalásánál külön beszédben követeltem a fővárosi törvény revízióját; követeltem azért, hogy végre meglegyen a kapcsolat Budapest népe és a városháza között. Követeltem a demokratikus választói jogot. (*Élénk, helyeslés.*) Követeltem a virilizmus eltörlését és követeltem azt, ami nélkül Budapest pénzügyeit nem rendezheti soha, hogy adassék meg Budapestnek a pénzügyi önállósága, hogy polgárainak ne csak adószedője, ne csak elnyomója, hanem segítője, gyámolítója és támasza legyen az étellel vívott nehéz küzdelmeiben. (*Hosszantartó zajos helyeslés és taps.*)

T. elvtársaim! Szólanom kell még arról, hogy a lefolyt ciklus alatt a választói jog kiterjesztéséért, ami alatt én magam az általános választói jogot értem (*Zajos éljenzés és taps.*), mit tettem és mennyiben agitáltam. Nemcsak minden beszédemben foglaltam állást az általános választói jog és a választói jog demokratikus reformja mellett, hanem többet tettem. Amidőn Széll Kálmán uralma alatt szóba került a létszámemeléssel szemben a kárpótlásnak, a rekompenzációnak gondolata, akkor én akkor tartott beszédemben azt mondtam, hogy egyik rekompenzáció lehetne a választói jog kiterjesztése; mert ha szaporodik a függő elemeknek száma, kell hogy szaporodjanak a független és politikai jogokkal felruházottak is. Nem dicsekszem, csak tényt állapítok meg, hogy azóta keresztül vonult ez a gondolat országgyűlési vitáinkon, népgyűléseinken és megvolt az az elégtételelem, hogy Magyarország egyik legfényesebb elméje és legbecsületesebb embere, gróf Apponyi Albert, (*Hosszantartó zajos éljenzés és taps.*) hirdette ezt az eszmét, amelynek hirdetéséhez én gyenge voltam, hirdette ezt az eszmét már a házszabály-revizio vitáinál is, hogy adjatok jogot a népnek, akkor vehettek el jogot tőlünk, képviselőktől. (*Zajos helyeslés és taps.*)

T. elvtársaim! Sokat hallottak önök a forma és lényeg kérdéséről. Csak egy kis formasértés volt az egész, ez hangzott végig egész Magyarországon és hallották azt a tant, hogy nem a forma dönt, hanem a lényeg. Jól van, legyen. Azt kérdezem azonban akkor én, hogy az a 3,568.000 felnőtt férfiú, magyar polgár, akik között 2,007.000 írni és olvasni is tud, minő jogon van kirekesztve a választói jogból. Úgy-e csak a forma jogán; csak egy kis formasértés volna az egész, ha ez a 3,568.000 ember zúgva követelné választói jogát és azt mondaná: jogom van választani, felnőtt ember vagyok, magyar polgár vagyok, csak a forma zár ki, a törvények betűje, de lényegében jogom van dönteni. És

jelentkeznek a 3,568.000 ember, hogy szavazni akar, mert van joga erre, Isten és ember előtt, lényeg szerint, csak forma szerint nincs. *(Szűnni nem akaró, meg-megújuló zajos helyeslés, éljenzés és taps.)*

Hát én is azt mondom, nem a forma dönt, hanem a lényeg. Jól van, hát dőljön is össze minden hazug forma, legyen igazi magyar nemzet, egész magyar nemzet és mi, akik ebben a harcban gyakran nélkülöztük az egész magyar nemzet szívének forró lüktetését és az egész magyar nemzet harcrakész ökleit – az egésznek minden embernek, minden polgárnak, van bár választói joga vagy nincs -, vonjuk le ebből a következtetést, fogadjuk el a csatakiáltását az erőszaknak és a reakciónak. A szabadság és a demokrácia nevében dőljön a forma, győzzön a lényeg, éljen a nemzet, éljen a nép. *(Percekig tartó, meg-megújuló zajos éljenzés és taps.)*

T. elvtársaim! Oda érek most fejtegetéseim során, hogy szóljak önöknek a legutóbbi eseményekről, szóljak önöknek arról, milyen szempontok határozták el állásfoglalásomat a házszabályrevízió kérdésében. *(Halljuk! Halljuk!)*

Amint már előrebocsájtottam, mint olyan képviselő, aki társadalmi politikai program alapján áll, híve vagyok annak, hogy a magyar népre nézve termékeny munkálkodás legyen a képviselőház feladata. Megmondtam azonban azt is, hogy kiken múlik, hogy nem fejtett ki ilyen üdvös tevékenységet a magyar képviselőház. Ebből levonhatják azt a következtetést, hogy én azok közé tartoztam és azok közé tartozom, akik bizonyos mérsékelt házszabályrevízióinak hívei voltak és hívei ma is. Egynek azonban nem voltam soha híve: a jogtalanságnak és az erőszaknak. *(Zajos helyeslés és taps.)* És midőn a kormány elnök türelmetlensége a helyzetet kiélesítette és hirtelen erőszakos, szerencsétlen lépésre határozta el magát a kormánypárt többsége, akkor minden becsületes politikusra nézve fel volt vetve az a kérdés: helyesli-e vagy nem ezt az erőszakosságot? Fel volt vetve ez a kérdés tehát reám is, aki habár társadalmi program alapján, de mint ellenzéki ember kerültem a Házba és azt a feladványt soha el nem fogadtam, hogy én az ellenzék ügyének hitvány árulója legyek. *(Zajos tetszés és taps.)* Akkor feleltem becsületesem és lelkiismeretem szerint a felvetett kérdésre azzal, hogy jogtalanságot és erőszakosságot sohasem lehet helyeselni és százszorosán és ezerszeresen el kell ítélni s meg kell bélyegezni Magyarországon. Megmondom, miért. Jól tudják önök azt, mindennapos ügyes-bajos dolgokban, hogy milyen kevésszer találkoznak önök a jog és a törvény igazi arculatával. Ebben az országban, fájdalom, csak Széll Kálmán rövid ideig tartó uralma alatt találkoztunk úgy-ahogy a jognak és a törvényességnek uralmával; de nagy a hajlam itt, nagy volt mindenkori, hogy a jog helyébe szeszély, az érdek és az erőszak lépjen. Itt ebben az országban, ahol arra volna szükség, hogy miként Xerxes, a perzsa zsarnok mögött ott állott mindig egy rabszolga, akinek az volt a feladata, hogy mindennap azt súgja fülébe: „Ne feledkezzél meg a görögökről”, ebben az országban, ahol minden államférfin mellé és mindenki mellé, aki a hatalmat gyakorolja, oda, kellene állítani valakit, aki mindennap azt súgja fülébe: „Ne feledkezzél meg a jogról, ne feledkezzél meg a törvényről”, – ebben az országban nem szabad példát adni az erőszak, a jogtalanság fölényére, hanem itt dicsőíteni, itt magasztalni kell a jogot, itt dicsőíteni, magasztalni kell a formáknak erejét, itt ragaszkodni kell minden apró alkotmányos biztosítékhoz, itt terjeszteni kell a polgároknak a hitet, a törvények iránti tiszteletet, Ebben az

országban ezerszeresen fontos a jogeszmék halhatatlansága és tisztasága, mert azt a küzdelmet, hogy európai nemzet legyünk-e vagy Balkán-státus, nem végeztük még be azzal, hogy Szent István a nyugoti kereszténységhez csatlakozott; nem végeztük még be azzal, hogy Zápolya Jánosnak ellenesei nem a Kelethez, hanem a Nyugathoz csatlakoztak, amidőn Magyarország trónjára ültették a Habsburgokat. Nem, minekünk a Balkán-szellem ellen való küzdelmet folytatnunk kell, a jog, törvény és igazság parancsa ez, mert Balkán az erőszak, Balkán a jogtalanság, Balkán a kendőlobogtatás! Az ilyen jelenetek nem a magyar képviselőházba valók, ezeknek párját láttuk már Belgrádban, a királyi palotában, amikor a királynak főhadsegéde, Petrovics Lázár, szintén zsebkendőlobogtatással és azzal a felkiáltással: „Én vagyok a te hű Lázárod!” vezette be az összeesküvőket, hogy öldössék le a szerencsétlen királyi párt. *(Hosszantartó zajos tetszés és taps.)*

Ez a félelem, ez az aggodalom volt tehát lelkemben, midőn azok mellé állottam, akik azt mondták, hogy a jogtalanságot és az erőszakot eltűrni nem szabad. Pusztán erre az egy kérdésre nézve, kizárva minden egyéb kérdést, alakult az úgynevezett szövetkezett ellenzék. *(Élénk helyeslés.)* Én sokkal többet szenvedtem és küzdöttem elveimért, hiszen magam választottam, magam csináltam programot, semhogy ettől a programtól eltántorodnám. *(Élénk éljenzés.)* Nevetséges tehát az a feltevés, még az a gyanú is, mintha az a körülmény, hogy erre az egyetlenegy kérdésre nézve egyetértésemet nyilvánítottam ki, az én elveimnek, vagy az én programomnak elhomályosítását vonhatná maga után. Nem, t. polgártársaim, ha én elfogadtam volna azt a szerepet, amelyet ki akartak nekem osztani, ha elfogadtam volna az „Ugocsa non coronat” szerepét, hogy én legyek a kis Ugocsa az ellenzékiek között, aki nem koronáz; én legyek az az ellenzéki, aki, mikor az egész ellenzék hazafias lelkesedésből csak egy időre, csak egy meghatározott célra szövetkezik, visszaautasítja a szövetkezés gondolatát: akkor azt mondhatták volna, hogy az elhűségnek álarca alatt az önök volt képviselője silány mandátumvadász és szédelgő, aki kikoldulja a kormány kezét és elnézését. *(Hosszantartó zajos tetszés, éljenzés és taps.)*

Megmondtam, hogy csak erre az egy pontra szól az ellenzék szövetkezése és ehhez hozzáteszem azt, hogy ennek az egész kérdésnek az úgynevezett szabadelvűség kérdéséhez nincsen abszolúte semmi köze. Nincs itt szó a nálunk, – fájdalom – amúgy is csupán egyházpolitikai értelemben vett szabadelvűségről, holott a szabadelvűség nagy társadalmi és gazdasági program, melynek egyéb részei is vannak. Itt szó van a jog és szó van az alkotmány kérdéséről. Én azt tartom, hogy a magyar szabadelvűségnek hagyománya a jog és törvény tisztelete és a jogok folytonos kiterjesztése a nép széles rétegeire. Ebben a szellemben működtek Deák, Kossuth és Széchenyi. Az a szabadelvűség, amelyet én tisztetek, lobogójára Kossuth, Deák és Széchenyi nevét írja fel. Ez a trikolor az, amelyet megcsókolok. Hiába lengetik nekem Perczel Dezső zsebkendőjét, nem tartozom megcsókolni, és nem fogadom el a szabadelvűség új lobogójának Perczel Dezső szűzies tisztaságú fehér zsebkendőjét. *(Szűnni nem akaró zajos tetszés, éljenzés és taps.)*

T. polgártársaim! Beszámolva önök előtt, feltártam képét a múltnak, feltártam a képét a jelennek. Én azt hiszem, hogy amidőn itt állok önök előtt, elmondhatom magamról: három esztendő alatt sok minden megváltozott körülöttem, változtatták egyesek nézeteiket, programjukat, felfogásukat, én az maradtam, aki voltam. *(Hosszantartó zajos*

éljenzés és taps.) Mégis most ellenem korrump eszközökkel a szabadelvűség zászlaja alatt hirdetnek irtó háborút. Ez csak méltó darabja annak a proskripcionális rendszernek, amely minden embertől rossz néven veszi azt, La nem akar szolga lenni, ha van lelke, ha van Ítélete, ha van meggyőződése és ha van bátorsága meggyőződését kimondani és meggyőződését szolgálni. Hát jól van, legyek én proskribálva; jól van Caesar, legyek én számkivetve, ne legyen arra engedélyem, hogy éljek, hát majd élek engedelem nélkül. *(Hosszantartó zajos éljenzés és taps.)*

De öngyilkos munka az, amit ők végeznek, amikor ellenem és demokrata pártunk ellen emelik fel Budapesten kezüket. Azt kérdem én, ha majd ki kell állani egész testtel, mellel, egész egyéniséggel, harcolni a reakció ellen Budapesten, ha el kell menni a nép közé, felvilágosítani, szólani hozzá, mint testvér a testvérhez, hát majd az olajba festett királyi és udvari tanácsosok, majd a bankok sápoló lovagai mennek-e oda vagy én? *(Percekig tartó, szünni nem akaró zajos éljenzés és taps. Felkiáltások: Éljen Vázsonyi!)*

T. elvtársaim! Keresnek ellenem „szabadelvű” jelöltet. Köszönet nekik, hogy leleplezték magokat és az egész ország láthatja immár ebből a hajszából, ebből az üldöztetésből, hogy miféle szabadelvűség az, amit ők szolgálnak és amit meg akarnak menteni. Keresnek ők „szabadelvű” jelöltet ellenem, én ezt megértem, mert nekik nem szabadelvű apostol, nekik szabadelvű egyházfejedelmek kell. Nekik nem kell a szabadéi vüségnek gyalogjáró szegény apostola, aki köztetek jár, beszél hozzátok, beszél a néphez. *(Hosszantartó zajos éljenzés és taps.)*

Nekik kell a szabadelvűség egyházfejedelme, aki a maga rezidenciájából néz ki, aki leereszkedőleg szemléli a népet és ha kimegy, hát négylovas hintón mutatkozik és felveri a sarat, a port, a polgárok szemébe. Én értem őket jól, értem én őket kitűnően, amikor azt hirdetik rólam, hogy kártékony ember vagyok. Az vagyok kettőnek: kártékony elsősorban magamnak, amikor emészttem életemet és idegeimet és megvonom munkálkodásomat családomtól és ahelyett, hogy szereznék vagyont családomnak, csak becsületes nevet hagyhatok hátra. És kártékony vagyok nekik, kártékony vagyok azoknak, akiknek kényelmét, akiknek könnyen szerzett uralmát Budapesten megháborgattam, nemcsak a magam kerületében, mert a régi könnyű módon Budapest népet többé politikai akolba hajtani nem lehet, *(Úgy van! Úgy van!)* Kártékony vagyok nekik, mert útját álltam sok törekvésüknek és útját fogom állani, még sok kísérletüknek. Elismerem azt, hogy magamnak és nekik kártékony voltam. De elvtársaimnak és polgártársaimnak nem voltam kártékony soha. *(Úgy van! Úgy van!)* És abban a kérdésben, abban a küzdelemben, amelyben reánk van függesztve nemcsak Budapestnek, hanem az egész országnak szeme és figyelme, én magamért nem félek semmitől, magamnak nem is kérek semmit, hanem félttem a testvéreimet, félttem őket a megtévelyedéstől, félttem őket attól, hogy gonosz ellenségeinknek ármányos szavára hallgatnak. *(Zajos felkiáltások: Soha!)* És maguk fognak igát venni a nyakukba. *(Elénk tetszés.)*

De ha volt bennem aggodalom egy pillanatra, ma nincs többé bennem ilyen érzés, midőn látom itt testvéreimet, demokrata elvtársaimat. *(Percekig tartó zajos éljenzés és taps. Egy hang: Győzni fogunk!)* Igen! Győzni fogunk, mint hirdettem azt három esztendővel ezelőtt erről a helyről, győzni fogunk minden ármány, minden korrupció és minden erőszak ellen, győzni fogunk mindörökre, hogy lássák, hogy hiába minden támadásuk, *(Úgy van! Úgy van!)* Hiába büszkék ők arra, hogy ők

a Riviera, ők az a darab föld, amelynek örökké süt a nap és ragyog a tavasz, mert hegláncok, kiváltságok védelmezik meg őket a zordon zivataroktól. Nos hát, ha ők a Riviera, a henyéknek és heréknek csinált mesterkéltségek napsugár: mi vagyunk az igazi nap, a forró, a hatalmas, az éltető és perzselő; mi vagyunk az élet, a nép! Győzni fogunk! *(Percekig tartó, szünni nem akaró zajos éljenzés és taps. Hosszantartó felkiáltások: Éljen Vázsonyi Vilmos!)*

Vázsonyi beszédének, írja a *Pesti Hírlap*, frenetikus hatása volt. Ismert szónoki erejével hallgatóságát az érzelmek skáláin végigvezette. Tombolt, éljenzett, tapsolt a polgárság a lelkesedéstől. Az utca se volt csendes. A tereméből kiszorult, több ezerre menő nép, a gyűlés végén, a teremben levőkkel együtt, zászlók alatt sorakozott, hogy Vázsonyit lakására kísérje. Kocsija körül tolongott a nép, nők és férfiak vegyesen, hogy lássák Vázsonyit és üdvözljék egy-egy lelkes éljennel.

III.

A csipkebokor isteni lángja

– 1905 január 22. –

Néhány nappal a választás előtt, január 22-én, mondotta el *Vázsonyi programbeszédét*, ugyancsak a Vigadó összes helyiségeiben. Addig is azonban minden nap gyűlések voltak a központi demokrata körben és estéről-estére váltakozva, a körület különböző vendéglőiben, kávéházaiban. Nagyobb választási gyűlés volt *január 11-én a központi demokrata körben*, ahol ez alkalommal *Eötvös Károly*, *Zichy Jenő gróf*, az agg *Madarász József*, *Bródy Sándor* író mondtak nagyobb beszédeket Vázsonyiról. *Vázsonyi* ezekre a beszédekre válaszolva, a többi között ezentmondta:

Vázsonyi Vilmos: Bismarck nem a maga erőszakosságával jelentett veszedelmet, hanem azzal, hogy nyomán csupa apró Bismarck keletkezett. Ez a veszedelem fenyeget itt, amikor egyesek zsebükben lobogtatásával akarják alkalmazottaikat leszavaztatni. Ezek az emberek, akik majmolják a kormány erőszakoskodását, vajjon nem érzik-e, hogy egyenesen a büntetőtörvénybe ütköző cselekedetet követnek el, nem érzik-e, hogy lakolni fognak, ha továbbra is azt hiszik, hogy alkalmazottaik kicsiny munkabérért tartoznak nekik a politikai meggyőződésükkel isi Korrupcióval akarják a független kispolgárokat eltántorítani tőlünk. Ám, ha önök kisembert látnak a másik oldalon, tudják meg, hogy annak a lelke már meg van mérgezve, próbálják visszatéríteni, mint a misszionárius az eltévelyedettet, beszéljenek testvériesen a lelkére, mert ha meg nem tér, nem lehet belőle becsületes ember soha. Mondják meg neki, ne jöjjön akkor a választás után se önök közé, becsületes polgárok közé, akik önzetlen lelkesedéssel dolgoznak a polgári becsület érdekében. De nem mehetnek majdan, a választás után, az ő udvari tanácsosai közé sem, mert azok őket olyan szerepre akarják használni, mint amilyen szerepre valamikor a cigányokat használták, arra a szerepre, hogy voksaikkal a polgári tisztességet felakasztassák. *(Hosszas tetszés.)* Legyen az övék a Judás-vérdíj, mely Jézus óta árfolyamban emelkedett, de egy becsületes kérges kéz szorítása ne jusson nekik többé soha. *(Hosszas éljenzés.)* Ezekkel szemben maradjunk meg a mi tiszta fegyvereink

mellett. Küzdjünk a mi tiszta fegyvereinkkel, mert én nem vagyok olyan nagy úr, hogy mást, mint tiszta mandátumot, elfogadjak. *(Percekig tartó tetszés, taps és éljen.)*

Méreteiben páratlanul impozáns volt a január 22-iki nagygyűlés a Vigadóban, ahol Vázsonyi programbeszédét elmondotta. A kültelkekről virágos, zászlós kocsisorban vonultak fel a választók a központi demokrata kör elé s ott egyesülve a belső táborral, zeneszó mellett mentek a Vigadóba. A Vigadó összes termeit zsúfolásig töltötte meg a választó közönség. A karzatokon és páholyokban hölgyek virágosóvel, kendők lobogtatásával fogadták Vázsonyit, amikor az emelvényre lépett. Percekig tartott, amíg megkezdhetette beszédét.

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt elvtársaim! Állottam gyakran egyedül a gyűlölet tengerében, higyjék meg tehát, hogy lelkem tele van őszinte örömmel s meghatottsággal, midőn most itt állok a szeretet és ragaszkodás tengerében. *(Zajos éljenzés.)* Ha van valami, ami felemel, ami lelkeket megacélozza, annyi keserűség, annyi sok alávalóság után, vigasztalást nyújt és buzdítást a jövő harcokra, a biztos sikerre, a biztos diadalra, úgy ez a szeretetnek és ragaszkodásnak körülöttem viharzó tenger. *(Éljenzés.)* T. elvtársaim! Amidőn a szentírás leírja, miként jelent meg először Isten földi szem előtt, azt mondja, hogy Isten a csipkebokorban jelent meg először, nem pálmában, hanem a szürke, igénytelen, szerény csipkebokorban gyulladt ki az isteni láng. Nos hát, ez az igénytelen, szürke csipkebokor, ez a nép, a nép lelkében lakik az isteni láng, amely melegít, ha kell, amely perzsel, felemészt, romba dönt gázságot, zsarnokságot, ha úgy kerül. *(Zajos éljenzés és taps.)*

T. elvtársaim! Amikor velünk szemben azt kérdezi az a mindenható, sokra hatalmas férfiú, hogy mi mondjuk meg neki, tulajdonképpen mi a demokrácia, mert ő ezt nem érti, hát akkor én azt mondom neki, én értem azt, hogy ő ezt nem érti, amiként a pogányok nem értették, hogy mit jelent a csipkebokorban kigyulladt láng, úgy nem értik, nem érzik ők, akik más légkörben nevelkedtek fel, akik mindenkor a hatalmasoknak üzleteiben forgolódtak és nem ismerik a szegénysorsú polgár családi életét és küzdelmeit, nem tudják, hogy mit jelent a demokrácia. Hát én értem, de nemcsak értem, hanem véremnek minden cseppjével és idegemnek minden szilánkjával át is érzem, hogy mit jelent a demokrácia. Nem kellene vitatkoznom, egyszerűen azt mondhatnám a rossz izseműeknek és tudatlanoknak, hogy nézzenek azokba az országokba, ahol van demokratikus társadalom, nézzék meg az új angol társadalmat, nézzék meg a francia társadalmat, Svájcnak és az Amerikai Egyesült Államoknak társadalmát. De nem kell kivándorolnom példákért, érvekért, megmondom röviden azoknak, akik a szabadelvűség cége alatt kérdik tőlem, hogy mi a demokrácia, megmondom azt, hogy a demokrácia az igazság szabadelvűsége a hazugság szabadelvűsége ellen, ez az intézmények szabadelvűsége a jelszók és hazug frázisok szabadelvűsége ellen. *(Éljenzés és taps.)* Ez visszatérés a szabadelvűség ősi forrásához, a néphez. *(Zajos éljenzés.)*

Igaz, nem volt eltérés egyideig a szabadelvűség s a demokrácia között, mert hiszen a demokrácia nem egyéb, mint a szabadelvűség organizációja, a jelszavak helyett a szabadelvűségnek intézményekben való biztosítása. De 48 után a szabadelvűség, melynek uralmát a nép erős öklei vívták ki, hamar megfeledkezett származásáról és udvarképes, szalonképes akart lenni. Nem tetszett neki a márciusi demokráciának sem jellege, sem címe, sietett elfelejteni származását, miként azok, akik a

szabadelvűség cége alatt legjobban tenyésznek, akik szintén sietnek származásukat elfelejteni. És így keletkezett a demokrácia helyett a szabadelvűség, amely nem jelent egyebet nálunk, ahol még uralmon van., és nem jelentett egyebet Belgiumban, Ausztriában és Németországban., ahol már megbukott, mint a régi, őszinte középkor helyett az új, álorkában járó kibővített középkor. (*Zajos éljenzés es taps.*) Megmagyarázom, t. elvtársaim, hogy mit értek ez alatt. (*Halljuk! Halljuk!*)

1848 óta nem változott egyéb, mint az, hogy a rendiség tényezői, amit elvesztettek papiroson, azt hatványozott mértékben visszaszereztek az életben. Ma is ugyanazok az elemek dominálnak ebben, az országban, akik uralkodtak 48 előtt a régi rendi Magyarországon, azzal az egy különbséggel, hogy kibővültek egy új réteggel, amely a polgárság elszakadt áruháiból és parvenüiből keletkezik és ezzel bővítette., izmosította magát a középkor, hogy reánk még nagyobb erővel nehezdedjék és hogy a társadalomnak alantabb fekvő rétegeit a jogért, a boldogságért, a kenyérért való küzdelemben még jobban visszarúghassák. (*Zajos éljenzés és taps.*) Ez a szabadelvűség a kibővített, álorkás, hazug középkor.

Egykoron egy és ugyanaz volt a demokrácia és a szabadelvűség minálunk is, mert Deáknak, Kossuthnak a szabadelvűsége a maga korában demokrácia volt. Képzeld el, t. elvtársaim, abban a korszakban, amelyben még volt jobbágyság, még volt nemesi kiváltság, amelyben még volt robot, dézsma és tized, amikor még csak a kiváltságosak vehettek részt az alkotmányos életben, abban a korszakban felállni és azt mondani, hogy mindezeket az előjogokat, mindezeket a kiváltságokat töröljük el: úgy-e a legerősebb radikalizmus, a leggyökeresebb demokrácia, úgy, hogy amit mi ma kívánunk, az a Deák és Kossuth radikalizmusához képest a maga idejében valóban csekély, valóban elenyésző. Nálunk a negyvenes esztendőök reformkorszakában a szabadelvűség és a demokrácia egybeforrva azt jelentette, hogy a jogokban minél több ember részesedjék, eltöröltsenek a kiváltságok, minél több ember jusson földi boldogsághoz. Ez volt a Deák és Kossuth szabadelvűsége és demokráciája is egyaránt; és Deák a maga életével és a maga egyéniségével is mintaképe volt a demokratának a maga puritán egyszerűségével, aki nem kívánt magának új báróságot, vagy grófi címet, hanem maradt a régi táblabíró, szerény sorban élt és csak jellemének és eszének nagyságával és előkelőségével tündökölt; ez a Deák egy nemzetet adott királyának, de neki nem adhatott királya semmit, mert tőle semmit el nem fogadott. (*Éljenzés.*)

T. elvtársaim! Ettől a szabadelvűségtől, a puritán Deák szabadelvűségétől az összeférhetlenségben leledző üzleti politikusok szabadelvűségéig, a tekintetes úr címével és vagyoni sorával megelégedő haza bölcsének példájától az új báróságra és új grófságra törtető modern szabadelvű politikusokig, (*Taps.*) a királyával szemben is, mint igazi magyar férfi, büszkén, dacosan és önérettel megálló polgártól egészen a lefelé gögös, korbácsot és vaskezet mutató, felfelé pedig görnyedő és megalázkodó szabadelvű nagyságokig úgy-e keserves kálváriát, keserves golyót kellett megfutni a szabadelvűségnek! (*Éljenzés.*)

Hát vakmerőek, hogy meritek kérdezni tőlem, hogy mi a demokrácia? A demokrácia az, amit eladatok, elárultatok s lábbal tiportatok. (*Hosszas éljenzés és taps.*)

Megmondtam, hogy a szabadelvűség nálunk nem egyéb, mint kibővített középkor és akár nézik a szabadelvűség szerepét az alkotmá-

nyos életben, akár a kulturális életben, akár pedig a gazdasági társadalomban, egyaránt meg fogják találni szavaim igazolását. Kérdik tőlem, hogy mi a demokrácia ebben az országban, ahol az országos választói jogban uralkodik a cenzus, ahol a községekben és az önkormányzati testületekben uralkodik a cenzus és a virilizmus, ahol a születés és a vagyon előjogot ad a törvényhozásra, ahol a hitbizomány lumpolási szabadalmat ad (*Derültség és taps*) és üvegházi növényként őrzi, nem a szegényeknek családi értékű ingóját vagy ingatlanát, hogy a családi tűzhely fel ne düllessék és a szegény ember koldusbotra ne jusson, hanem a vagyonosoknak, a gazdagoknak birtokát őrzi, mert nekik nem szabad elpusztulniuk, nekik élniök kell a földön, míg a szegény ember vagyona elpusztulhat, tűzhelye felperzselhető és szétdőlhathat.

Ebben az országban nincs meg a szegények hitbizománya, a csekély értékű bútoroknak, a csekély értékű ingatlanok védelme, de atyailag gondoskodnak a gazdagokról, az arisztokratákról, hogy tönkre ne menjenek. Hát ebben az országban, mely talpazatul rááll a vagyoni cenzusra, a virilizmusra, a született főrendiházi tagságra, a hitbizományra és a vagyonnak és születésnek számos más előjogára, ebben az országban, kérdik tőlem, hogy mi a demokrácia, magyarázzam meg nekik. Hát megmagyarázza ezt az, hogy alkotmányunkból a nemzet többsége ki van tagadva, a kultúra terén nem teljesítjük kötelességünket a nép széles rétegei iránt, holott minden igazi szabadelvű országban elsősorban a választói jogért az iskolákban folyik a harc: választói jogot akarnak szerezni az egész népnek, az iskolát pedig ki akarják ragadni a felekezetek kezéből, hogy az az államé, a nemzeté legyen, az államnak, a nemzetnek neveljen a demokráciában, az egyenlő jogokban és a hazaszeretemben felnevelkedett új nemzedéket. (*Zajos éljenzés és taps.*)

Azt mondják, hogy mi is az a demokrácia, mert hát ők is demokráciák, – különösen választások idején. (*Derültség és taps.*) Nohát az ő demokráciájuk alapjában véve nem egyéb, mint az a római ünnep, amelyet Saturnalia néven ismerünk. A Saturnalia ünnepének alkalmával a római rabszolgák egy napra szabadok lettek, jártak-keltek a patriciusok és római polgárok között, mintha ők is szabadok volnának, mintha nekik is volnának jogaik. Hát az ő demokráciájuk a Saturnalia demokráciája (*Éljenzés és taps*), mert csak választások idején érintkeznek a néppel, ekkor váltanak béleletlen és bélelt meleg kézszorításokat, mert másként vajmi nehezen boldogulnának. (*Éljenzés és taps.*) Hát ez a különbség az ő demokráciájuk és a mi demokráciánk között.

A mi demokráciánk nem a Saturnaliák demokráciája, nem egy napra szól, hanem szól az egész életre, mi nemcsak választások idején találkozunk, mi választások idején nem ereszkedünk le, mert mindig együtt vagyunk, a mi demokráciánk nem a kegyes vállveregetés demokráciája, a mi demokráciánk nem abban áll, hogy választások idején sorakoztatunk bizonyos rétegeket és osztályokat és azoknak kegyesen megveregetjük a vállát és ígérgetünk nekik, a kormánybukás biztos reményében (*Zajos éljenzés.*) mindent, ami csak jó és drága van a világon, a mi demokráciánk áll abból a tanításból, hogy a nép csak önmagát válthatja meg. Aki csak kegyes vállveregetést ígér és nem jogot, az a nép ellensége, mert a népnek nem kitarított cselédekből, hanem szabad polgárokból kell állnia. (*Zajos éljenzés.*)

Azért, mikor azt mondja a mi mindenható ellenfelünk, hogy mire való is a demokrácia, hiszen a választói jog nincsen már nemesi kiváltságokhoz kötve, szociális politikát ők is fognak csinálni és azzal fel fog-

ják szabadítani az elnyomott rétegeket, akiknek nem a címek és rendjelek eltörlésére, de kenyérre van szükségük; erre én azt mondom, semmi köze senkinek ahhoz, hogy a nemzet kitagadott rétegeinek mi kell, adjanak nekik jogot, ők majd megmondják, hogy mi kell. (*Zajos éljenzés és taps.*)

A demokrata programnak, t. elvtársaim, három oszlopa van: az egyenlő jog, az általános kultúra és a gazdasági igazság. (*Zajos éljenzés.*)

Az egyenlő jog elvét sértik a születés és vagyon előjogai, az alkotmányban vagy a gazdasági életben. Az általános kultúra elvét sérti az a kulturális politika, amely a tudás megszerzését is a vagyon előjogához köti. A gazdasági igazságot sérti az a gazdasági politika, amely az erőszakot és a hatalmasokat támogatja az állam erejével, holott az erősnek, a hatalmasnak nincs szüksége a támogatásra, mert ő önmagában is elég erős és az állam is azért alakult, hogy a gyengék sokasága és szervezettsége elég erős legyen az izmosakkal és erősekkel való versenyzésre. (*Zajos éljenzés.*)

T. elvtársaim! Az egyenlő jog elvét sérti elsősorban az, amiről már megemlékeztem, hogy tudniillik alkotmányunkban a cenzusnak, a virilizmusnak, a születés és vagyon alapján a főrendiházban helyt foglaló törvényhozóknak intézménye megvan. Én, miként a múltban tettem, a jövőre is ígérem, hogy az általános választói jogért síkra szállok és ebben engem nemcsak az emberi és polgári jogok tisztelete vezet, de az a sokat hangoztatott nemzeti szempont is, amellyel az általános választói jog ellenségei legtöbbit szoktak operálni. Hát én felveszem a harcot e téren és azt mondom, hogy éppen nemzeti szempontból van szükség az általános választói jogra. (*Zajos éljenzés.*) Hiszen kérдем, amikor folyton beszélnek golyóról és akasztófáról, ezekkel a veszedelmekkel szemben vajjon ki fogja megvédelmezni a magyar alkotmányt: a cenzus-nemzet-e, vagy a milliókra menő nemzet tömege, ennek ereje és szervezettségei (*Éljenzés és taps.*) Egy demokrata, aki vérpadon fejezte be életét, a Martinovics-féle társaság tagja, Hajnóczy József, mondotta már 1791-ben azokat a látónoki sejtéssel irt szavakat, hogy a magyar nemzet sorsa Ausztriával szemben mindaddig biztos nem lesz, ami g nem lesz benn a magyar nép az alkotmányban. Kétségtelen, hogy nem papiros-törvények, nem papiros sáncok védik meg ezt a nemzetet és ennek alkotmányát szemben minden erőhatalommal és minden támadással, hanem megvédi az alkotmánnyal egybeforrt nép, a nemzet összessége. (*Éljenzés.*) Aki tehát szereti nemzetét, az adjon neki jogot, hogy erős, hatalmas és ellenállhatatlan legyen.

A demokrácia második oszlopa az általános kultúra. Nézzük csak, hogy ebben az országban, ahol azt kérdezik, hogy mi a demokrácia, mennyiben érvényesül a kultúra demokratizálásának gondolata¹?

Minden európai országban az igazi szabadelvűek elsősorban az iskoláért vívják harcukat, ez történt Belgiumban s így volt Franciaországban és mindenütt elsősorban a közoktatást akarták az állam részére megszerezni, hogy a jövő nemzedéket kiragadják a reakció karmai közül. Nálunk a szabadelvűségnek a kezdeményezésre nincs bátorsága, az állami közoktatás például az elemi oktatás terén még ma is csak jámbor kívánság. Pedig akik szabadelvű nemzeti Magyarországot akarnak, azoknak elsősorban az ingyenes állami népiskolai közoktatást kell kérniök, hogy a tudás forrásaihoz mindenki hozzájuthasson, hogy az állam által kiképezett és jól dotált tanítók neveljék a népet a haza szere-

tétében és gyarapítsák tudását, ami a demokráciának is első parancsa: tudj, hogy megváltassál, tudj, hogy felszabadulj, mert csak a tudás által vagy az emberi méltóságra méltó. (*Zajos tetszés és éljenzés.*)

Még a tanügy terén is egy furcsa különösségre akarok mutatni, mely közöttünk és a nyugati kultúrnépek között fennáll. Gyakran olvassák önök, hogy az egyetemen hány szegény diák nem iratkozhatik be, mert nincsen tandíja és ha néha-néha egy-egy emberbarát rajtuk meg nem könyörül, a haza jövőendő oszlopainak koldulniuk kell, hogy tudáshoz jussanak és megszerezzék azt a diplomát, amely még a régi nemesi társadalomban honoratori méltóságot és nemzeti kiváltságot adott. Ebben a mi pénzsóvárságtól átáztatott társadalmunkban a diploma megszerzése a szegény ember fia számára lehetetlenség, ha koldulni nem akar. Hogy merik tehát itt kérdezni, hogy mi a demokrácia, amikor a tudás forrásához is csak belépti díj mellett lehet eljutni, annak is, aki már elvégezte a középiskolákat. Hogy merik tehát azt mondani, hogy a szerény ember fia legyen jó tanuló, mert különben az egyetemen nem foglalhat helyet. Hát, uraim, a számság a gazdagok kiváltsága? (*Frenetikus éljenzés és taps.*)

Tréfás hangon kérdeztem ezt, komolyan pedig azt mondom, hogy minden szabadelvű demokratikus országban annak kell megtörténnie, ami megvan Angliában, ahol minden középiskolában és minden egyetemen a szegénysorsúak számára olyan ösztöndíjak vannak, amelyek a tanulmányi időre a szegény ifjak megélhetését biztosítják. E nélkül a kaszto-
k uralma áll ismét elő, amikor megakadályozzák az alsóbb létegekből a tudás megszerzésével a magasabb rétegekbe való jutást. (*Zajos helyeslés.*) Egy demokratikus, egy szabadelvű államban tehát alapelv az, hogy az általános kultúrának kell megszereznie az általános jogot, az általános kultúrát pedig megszerzi az, ha a tudás forrásaihoz mindenki eljuthat gyalog és ingyen. E nélkül ott vagyunk, ahol a középkori papok, akik elrejtették a bibliát, hogy az egyszerű hívő ne tudhassa meg azt, hogy mit parancsol a szentírás. (*Zajos éljenzés.*)

A demokrata program harmadik oszlopa a gazdasági igazság. Megmondom, hogy mit értek ez alatt. (*Halljuk.*) Jelenlegi gazdasági életünk szervezetlen két irányban: szervezetlen kifelé Ausztriával szemben, mert a ím nemzeti termelésünk szervezve nincs, nem önálló és szervezetlen befelé is, mert nincs meg a munkának szabályozása, a termelés

Vázsonyi és Hieronymi karrikatúrája

elrendezése és különösen hiányzik gazdasági életünkben az igazságosság és méltányosság elvének érvényesülése, amely pedig az állam mellőzhetetlen kötelességévé teszi a kis egzisztenciák támogatását. A kis egzisztenciák védelmével kapcsolatos az önálló vámterület kérdése, (*Zajos éljenzés*), amellyel bővebben már beszámoló beszédemben is foglalkoztam.

Szólanom kell még itt az úgynevezett fogyasztási szövetkezetek kérdéséről. (*Halljuk! Halljuk!*) Az a fogyasztási szövetkezet, amely képes a nagy tőkének jövedelmét kisajátítani, hasznára lehet a fogyasztóközönségnek. Azok a fogyasztási szövetkezetek azonban, amelyek eddig Magyarországon kifejlődtek és amelyek most már Budapesten is kezdenek szabadelvű nagyságok kezdeményezésére alakulni, nincsenek hasznára a fogyasztóközönségnek, sőt károsítják a kis- és középkereskedőket. Ennélfogva ezeknek nincs létjogosultságuk, amennyiben nem felelnek meg azon rendeltetésüknek, hogy a gyengén és elnyomottan segítsenek, sőt ellenkezőleg, a kis egzisztenciák tönkretételét eredményezik. (*Úgy van! Úgy van!*) Mindezen szempontokból az ilyen fogyasztási szövetkezeteket, amelyek tulajdonképeni rendeltetésüknek megfelelni nem képesek, káros alakulásoknak tartom. (*Zajos helyeslés.*) Szigorúan kell azonban a meglévőkre is követelnünk, hogy azok működésükben is csak tagjaikra szorítkozzanak és az állam adófizető polgárainak tönkrejutását ne idézzék elő. Különösen tűrhetetlen, hogy felekezeti jelszavak vitessenek ezen alakulásokba, mert a vallási jelvényeknek itt semmi helyük. (*Zajos helyeslés.*)

A mitológia szerint Jupiter, a hatalmas fellegek között lakó isten, néha lejött a földre csintalankodni emberi alakban. Ilyen Jupiterek azok a nagy urak, akik most cirógatják, csókolgatják polgártársaikat, hogy a választások után ismét a fellegek közé vonuljanak. (*Zajos tetszés.*) Én önök között éltem, mint képviselő is, önökkel maradtam és vagyok most is. Önöktől függ, hogy polgárt polgárok közül választanak-e, vagy Jupitert, aki majd a választások után az Olympus felhői mögül fog kacagni azokon, akik őt megválasztották. (*Zajos tetszés.*) Az a kötelék, amely minket összekapcsol, széttephetetlen, bármi történjék is. Én bízom abban, biztos nem csak a reményem, biztos a tudatom is, hogy ha önök összetartanak, ha önök egyetértenek, ez a hatalmas tábor, amely itt együtt van s amelynek egyetlen tagja sincs itt érdekből, le fogja tiporni az erőszakot és a korrupciót. Én tehát immár nem a küzdelemre, hanem a győzelemre hívom fel önöket! (*Hosszantartó és többször megújuló lelkes éljenzés és taps.*)

A programbeszéd után ismét diadalmenetben kísérték Vázsonyit lakására. A demokrata választóközönség lelkesülésével szemben a Hieronymi-párt csak presszióval, a köz- és magánalkalmazottak megfélemlítésével, állások és pénzbeli jutalmak Ígérgetésével tudott agitálni. A demokrata-párt számos ilyen kísérletet leplezett le s ezek az üzelmek rendkívül elkésérették a hangulatot a kerületben.

Január 26-án, reggel nyolc órakor kezdtek meg a választást és Mérő János választási elnök katonaságot rendelt ki az utcai rend fentartására. Az Érsek-utcai iskolában folyt a szavazás. Csakhamar kitűnt, hogy Mérő János választási elnök elamerikázási módszerrel akarja Vázsonyi híveit a szavazástól elriasztani. Olyan lassan folytatta a szavazást, hogy a választók tömegei a csikorgó hidegben órák-hosszat voltak kénytelenek az utcán sort állani. A szavazás lassú menetét mi sem jellemezte jobban, mint az, hogy reggel nyolc órától éjfél után két óráig összesen háromezren szavazhattak le. A választás így áthúzódott január 27-re is. A két párt azonban mindvégig egyformán győzte a turnusokat, úgy hogy Vázsonyi és Hieronymi szavazatainak száma mindig egyenlő volt.

Január 27-ének reggelére kelve, nyilvánvalóvá lett, hogy a kormánypárt megbukott az országos választásokon és az ellenzék impozáns többséget szerzett a vidéki kerületekben. Csak a Terézvárosban dült még a harc s ekkor egymásután megjelentek ott *Apponyi* Albert gróf, *Kossuth* Ferenc, *Zichy* Jenő gróf, *Rakovszky* István, hogy kitartásra lelkesítsék a választók tömegét, de egyúttal élesen szembeálltak *Mérő* János szavazási elnökkel is, a szavazás sérelmes vezetése miatt. *Márkus* József főpolgármester szintén megjelent a választási helyiségben és élénk szemrehányásokat tett a választási elnöknek. *Rózsavölgyi* Antal, kerületi előljáró, pedig, aki hivatalosan volt jelen a helyiségben, látva a választási elnök erőszakoskodását, így fakadt ki: „Ezek után én is, azért is, Vázsonyira szavazok!”

A terézvárosi utca a Vázsonyi-Hieronymi-választás napján

A választás második napján, este tíz órakor kezdett csak megfogyatkozni a kormánypárti szavazók sora, s ekkor kezdett előnyomulni a Vázsonyi-szavazatoknak száma. 3700 szavazata volt ekkor Hieronymi miniszternek, míg Vázsonyi már 3729 szavazattal rendelkezett. Ettől fogva csak Vázsonyi-szavazók jelentek már és amikor a záróra véget ért, *Vázsonyi* szavazóinak végszáma 4034 volt, *Hieronymi* Károly 3812 szavazatával szemben. Vázsonyi tehát kétnapos kemény küzdelem után 222 szótöbbséggel nyerte el ismét a terézvárosi mandátumot. A választási elnök tehetetlen bosszújában mást már nem tudott tenni, mint azt, hogy nem adta át ünnepiesen Vázsonyinak a mandátumot, hanem egyszerűen postán küldötte el azt címére.

Az 1905 évi Vázsonyi-Hieronymi választás egész élete végéig büszkesége volt Vázsonyi Vilmosnak. Ebben a harcban már kipróbált törzskara állott mellette, így: *Pető* Sándor, legrégebb fegyvertársa, aki előbb Békéscsabán, majd Óbudán lett képviselő, *Leitner* Adolf, akit Miskolc választott meg, *Bródy* Ernő, akit Nagyszőlős, majd Halmi küldött a Házba, *Benedek* János, aki akkor még függetlenségi párti volt, de már Vázsonyi híve és *Sümegei* Vilmos, Gyergyószentmiklós képviselője. Lelkes pártvezetőség működött, *Baracs* Marcell, *Gál* Károly és *Wüheim* Adolf fővárosi bizottsági tagokkal az élén, valóságos korteshadsereg, *Rácz* Dezső és *Dózsa* Mihály vezetése alatt és a központi pártiroda, melynek akkor *Csergő* Hugó volt a titkára.

MÁSODIK FEJEZET

AZ ALKOTMÁNY VÉDELMEBEN

A nemzeti jogok érvényesülésének gondolata legyőzte az ortodox 67-es álláspont híveit s legyőzte egyúttal azt a törekvést is, amely a parlament függetlenségének sérelmével akarta érvényesíteni az úgynevezett többségi akaratot. A januári választásokon, 1905-ben, az ellenzék került többségbe, s mialatt három esztendőn át a politikai erők küzdelmét mindig a többségi elv alapján akarták mérni, egyszerre a választások után mind erőteljesebben felmerült az az érzés, hogy..... a régi választójog alapján megalakult képviselőház többsége csak parlamentáris többséget jelent, nem jelenti azonban egyúttal az ország közvéleményének többségét, hiszen a választójog keretein belül a tömegek nagy része nem érvényesítheti akaratát. Ilyenformán magában a vezérőlbizottságban is mindinkább érvényesülni kezdett az a megállapítás, hogy az ellenzéki küzdelemben nemcsak a nemzeti jogok kiterjesztését, de egyúttal a népjogok kiterjesztését is kell követelni. Ennek a szempontnak a hangoztatásában *Vázsonyin* kívül leginkább *Bdnffy Dezső* báró és *Eötvös Károly* jártak elől. A vezérőlbizottságban kifelé a nemzeti küzdelem vezetésében megvolt az egység, ellenben már ekkor látszott, hogy az ellenzéki pártokat a választójog kérdésében szakadék választja el egymástól.

A januári választások után *Tisza* azonnal lemondott s most állott elő először az a helyzet a kiegyezés óta, hogy a királynak olyan kormányt kellett volna kineveznie, amely nem áll 67-es alapon. Miután a többségbe jutott függetlenségi jártnak a kormány vezetésével való megbízatása kizártnak látszott, *Andrássy Gyula* gróf vállalta azt a szerepet, hogy a többséget kormányképesé teszi és átvezeti a 67-es alapra. Ez a szándék azonban ekkor még meghiúsult és így a hónapokig folyó tárgyalások alatt továbbra is a *Tisza*-kormány vezette az ország ügyeit. Egymásután maradtak sikertelenek a különböző kabinetalakítási kísérletek, noha a függetlenségi párt egy részében, amely *Justh Gyula* vezetése alatt állott, bizonyos hajlamosság mutatkozott arra, hogy a megegyezés alapfeltételül a katonai kérdések időleges kikapcsolásával az ország gazdasági függetlenségének megteremtését tegye.

I.

„A POLGÁR”

Vázsonyi közben úgy érezte hogy abban a harcban, amely a király és a nemzet között folyik és azokban a harcokban, amelyek célja az ország jövődjének megalapozása, mindenekfelett a polgári társadalom érdekeit kell megvédelmezni és a demokratikus gondolat érvényesülésének lehetőségét kell biz-

tosítani. Ilyen körülmények között alapította meg 1905 májusában *A Polgár című* napilapot, amelynek ő lett a főszerkesztője és *Csergő* Hugó a felelős szerkesztője. Abban a küzdelemben, amely a következő esztendő alatt a nemzeti jogok biztosításáért folyt, előljárt *A Polgár*, de egyúttal itt fejtette ki *Vázsonyi* a demokratikus kormányzati politika alap gondolatait is. Így mindjárt a lap első számában a politikai helyzet megoldásának kulcsává az általános választójogot teszi. Íme, így szól a többségi elvről és egyúttal arról a kérdéstről, hogy miként lehet a válságot megoldani:

A díszkard

– *A Polgár, 1905 május 16.* –

(V. V.) A végletek kialakulása sincs haszon nélkül, mert a felnőtt politikai gyermekeknél is elkel a „szemléltető rendszer”. Kisebbségi kormány, melynek semmire sincs joga, de mindenre van hatalma; többség, melynek mindenre van joga, de semmire sincs hatalma.; ez a kép a nehézjárású elmében is kigyújtja a világosságot. Itt a bukott kormány, mely kegyeket oszt, jutalmaz, kormányoz; ott a diadalmas többség, mely bizottságokat alakít – önmagának, határozatokat hoz – önmagának, de a kormányt helyéből elmozdítani nem képes és a kormányzati hatalmat át nem veheti. Íme alkotmányosságunk ereje.

Az a konzervatív csoportosulás, mely csodálatos módon szabadelvű pártnak nevezte magát, mindaddig külsőleg fedezte, leplezte az igazi helyzetet. Elterjesztette azt a tant, hogy a parlamenti többség mindenható és az erőszakos házszabály módosítás tervével szakaszokba szedte a többség nagyzási hóbortját. És most kiderült, hogy a többség semmi. A többség csak akkor parancsolhat, ha önmaga felsőbb hatalmának engedelmeskedik. A kisebbséget csak úgy igazhatja le, ha előbb önmaga veszi nyakába az igát. A junkerek mondását az udvar megfordította: „Die Majorität absolut – wenn sie unseren Willen thut . . .”

A szabadelvű-párt a rendi korszak aulikus pártjának szerepét vette át. Mint amaz, pusztá kikiáltója volt az udvari akaratnak. Belenyugodott abba, hogy a hadügy és külügy a régi abszolút formák között maradjon, hogy ezért cserébe a belügyek terén akadály nélkül érvényesíthesse tovább a másodlagos, a parvenü-rendiség rendszerét. De az aulikusok 1848-ig kisebbségben voltak. Ezért örökös feliratozás, leiratozás, alku, közbenjárók, puhítók szaladgálása: alkotmányos életünk a rendi korszakban. Ha az aulikusok többségben lettek volna, gyönyörűen, simán, zavartalanul, teljes alkotmányosságban pergett volna le a rendi korszak politikája is. Most, hogy a szabadelvű pártnak nevezett új aulikus párt ismét kisebbségbe jutott, előttünk van a régi kép: felirat, erre várt leirat, homo régiusz. Előttünk a tanulság, hogy elsatnyult parlamenti alkotmányunk éppen olyan kevésbé biztosítja a nemzet túlsúlyát, mint az elkorhadt rendi alkotmány.

Mi változott? A kormány kinevezésének korlátlan joga ma is a koronánál. Nincs sehol annak nyoma törvényeinkben, mintha a korona a többség soraiból tartoznék venni a kormány tagjait, vagy mintha a kormány köteles volna lemondani, ha a parlamentben leszavazzák. A miniszterek felelősségének az 1848:111. törvénycikk szerint nincs más biztosítéka, mint az, hogy a minisztereket a képviselőház vád alá helyezheti. De csodálatos módon még azt sem mondja ki a törvény, hogy a vád alá helyezett kormány távozni kényszerül.

És ki a bíró ebben az alkotmányos perben? A bíraskodás a főrendiház joga, mely udvari mágnásokból és a király által kinevezett főrendekből alakul. A vád alá helyezés joga csak díszkard, melyet jobb ki sem húzni, mert mihelyt használjuk, kiderül, hogy tompa, életlen a pengéje.

Három hónapnál tovább kormányoz teljes hatalommal a megbukott

kormány, tisztán a királyi hatalom erejéből. Ki tudja, meddig ül még a nyakunkon és ha távozik, nem újra „hivatalnok”, vagy „ügyvezető”, vagy kisebbségi kormány következik-e utána. Felelős kormánynak mondott felelőtlen királyi dikasztérium.

Miért mondjuk el mindezeket? Mert a tanulságokból kötelességek fakadnak.

1848-ban az állította tömör csatasorba az egész nemzetet, hogy az az új alkotmány, melyét az osztrák abszolutizmus el akart venni tőlünk, egyenlő jogot adott a városi polgárságnak és a jobbágyoknak. A most lefolyt választásnál is az adott erőt a szövetkezett ellenzéki pártoknak, hogy a jogrendért az erőszak ellen folytatott küzdelemben a nagy tömegek ösztönszerűen melléjük sorakoztak. A szabadelvű pártnak csak cenzusos választói voltak, de az ellenzék választói mögött ott volt a nem választók győzhetlen tengere, ők a cenzusos választók kisebbsége; mi az általános választói jog többsége vagyunk.

Most tovább tart a küzdelem, hogy az alkotmányos tényezők közt a nemzeté legyen a túlsúly és a döntő hatalom. De ne feledjük, hogy az még nem jelent végleges diadalt, ha valamely homo régiusznak sikerül a többségi kormány megalakítása. Amíg a dikasztériális rendszer hagyományait egészen el nem takarítottuk; amíg a satnya parlamenti rendszer helyébe fel nem építjük a demokratikus alkotmányt; amíg a közvélemény lerombolt várait újra fel nem emeljük; míg a nemzetet félelmetes erővé nem szervezzük az igazi népképviselőlet alapján és a főrendiházat demokratikus reformmal a nemzeti közvéleménnyel kapcsolatba nem hozzuk: újra és újra kifakadnak majd alkotmányunk sebei, újra és újra visszaesünk a rendi korszakba.

A díszkard nem fegyver; de győzhetlen fegyverek arzenálja az alkotmányban szervezett nép.

II.

Kossuth Lajos és a demokrácia

– 1905 június 4. –

Egy ünnepségen, amelyet *Aradon* a Kossuth-szobor javára a színházban rendeztek, mondott ekkor *Vázsonyi* beszédet az igazi hazafiságról s a demokráciáról, ezt jelölvén meg a válságból egyedül kivezető útnak. 1905 június 4-én hangzott el ez a beszéde:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt hölgyeim és uraim! Rákóczi szabadságharcának hangszere: a tárogató, egyúttal szimbóluma szabadságküzdemeinknek. A tárogató e harcokban született. De mikor az elernyedés kora beállt, nem volt, aki kezelje. Azután feltámadt a tárogató hangja egy zseniális magyar zenészben. És megszólalt a másik legfenségesebb hangszer: a néplélek. Vannak, akik tudnak rajta játszani, de jön a csüggedés kora és úgy látszik: a hangszer elnémult örökre. De előáll a néplélek felséges zenésze és feltámad a szabadság hatalmas zenésze. Ilyen virtuóza volt a népléleknek Kossuth Lajos. Rákóczi óta mintha elnémult volna a nép lelke, Kossuth újra meg tudta szólaltatni a magyar, magasztos erővel. S hogyan találta meg a kulcsát ennek a felséges zenének! A történelemből és a lelkéből. Előtte álltak szabadság-mozgalmaink, amelyekből azt a következtetést vonta le, hogy az ország függetlenségét csak a demokrácia, a nép erejével lehet megmenteni (*Éljenezés.*) és demokráciát csak az ősi alkotmányba bevitt erkölcsi erővel lehet teremteni.

Ott volt előtte a szomorú példa, a mohácsi veszedelem. Dózsa láza-

dása után hetvenezer jobbágy a legirtózatosabb üldöztetések és lelki fájdalom között vonult vissza felperzselt falvaiba. És amikor kiűtött a vész, ott volt Tomori, a büszke vezér, ott volt a nemesség, de hiányzott a jobbágyság. A nemesség mögött nem volt ott a dolgozó magyar nép lelkesedése, támasza, hatalma. A nép jogok nélkül tehát nem lehet győzelemmel megvívni a harcot. Az igazi nemzeti harcok mindig a jogok gyarapodásával jártak. Bocskay szabadságharcának az volt az eredménye, hogy a szabad lakosok száma megszorodott a hajdúkkal; Rákóczi alatt a jobbágyok terhein könnyítettek. Az alkotmány demokratikus tartalma tette sikeressé e harcokat. Ott látta Kossuth a szomorú példát a vértanúk küzdelmeiben, akiket 1795-ben fejeztek le a Vérmezőn. Martinovicsnak és társainak az alkotmányhoz kellett volna nyúlni, ha demokratikus elveiket érvényesíteni akarták volna, mert akkor rendi alkotmány volt. És látta Kossuth, hogy ebben az országban demokráciát nem lehetett fenntartani nemzet nélkül és nemzeti eszméket demokrácia nélkül. Mert a demokrácia rakja le alapját az igazi nagy Magyarországnak. *(Élkezés.)*

Kossuth Lajos demokráciájáról akarok szólni. Sokan dicsérték már őt, mint a függetlenségi eszmék lánglelkű apostolát. Én nemcsak dicsérni, hanem ismertetni és rendszerbe akarom foglalni az ő demokratikus tanait. Kossuth nagy történelmi példából vonta le azt a tanítást, hogy a jövődőt egyedül a demokrácia mentheti meg. A 48-as törvények legnagyobb része nem annyira a függetlenségi törekvéseket, mint inkább a demokratikus berendezkedést szolgálja. A függetlenséget a miniszteri felelősségről és a hadseregről alkotott törvény, a demokráciát pedig az alkotások egész légiója, a törvények szelleme szolgálja. Eltörölték a jobbágyságot, az úrbéri terheket és megvalósult a sajtószabadság, jogegyenlőség elve. Schvarcz Gyulához írott levelében föltárja Kossuth a lelkét és megmondja, mi volt a célja. „A demokrácia kora – úgy mond – elkövetkezett. Nemzetek már csak egy észteljes demokrácia által ígérhetnek maguknak jövődőt. Igen, de az ész az erő kútfeje. A demokrácia csak értelmi fejlődés által válhatik a nemzeti fennmaradás önálló hatalmas tényezőjévé. A haza független csak a demokrácia által lehet, a demokrácia hatalmassá csak a közművelődés által válhatik, a közművelődés kellő mérvbeni felemelése csak független hazában remélhető.”

Íme, Kossuth életének és működésének kulcsa. A függetlenséget, a demokráciát és a közművelődést egymástól elválasztani sohasem akarta s ő állította föl azt a tant, hogy a haza függetlenségéhez a demokrácián át vezet az út. Kossuth demokratikus rendszerének kiépítése nincs befejezve a 48-as törvényekkel. Nem azok az igazi politikusok, akik a fejlődés bizonyos pontján megállanak s azután dogmatikusakká, maradiakká válnak, Kossuth nem tartozik a Frère Orban-féle politikusok közé, akik hirdették a szabadelvűséget s mikor a társadalom felszabadult, gyűlölettel akadályozták meg továbbhaladásában, mint hajdan a rendiség a liberalizmust. Kossuth hasonló a nagy aggastyánhoz, Gladstone-hoz, aki épügy, mint Kossuth, pátriárkája lett nemzetének. Kezdetben konzervatív, aztán szabadelvű, végül radikális volt, aki a nyolcórás munkaidőt követelte. Kossuth sem látta betetőzőttnak a demokrácia épületét a negyvennyolcas alkotásokkal. Más épületet látott ő, amint kitűnik az elveiből, amelyek magasztos politikai hitvallások. „Visszapillantás 48-ba” című levelében a becsületes lélek nyíltságával mondja ki, hogy a 48-as törvényekkel nincs befejezve a magyar demokrácia munkája. Azt mondja e levelben: „Né-

mely kérdéshez, melyek a demokratikus átalakulás logikai követelményei, még csak nem is nyúlt a 48-as törvényhozás.” A főrendiházról itt azt mondja, hogy az „kihívó gúnyúzás a népfelség eszméjével”. De Kossuth úgy volt meggyőződve, hogy „a további fejlődés magától elkövetkezik - és nem tartotta tanácsosnak a hűrt tovább megfeszíteni”. Inti azokat, akik 48-asoknak vallják magukat, hogy ne a törvény betűjét, hanem a lelkét, a szellemét tekintsék, törekedjenek egyenlőségre, szabadságra és több boldogságra. Ilyennek álmodta Kossuth Magyarország jövődjét. Nem olyannak képzelte, mint amilyen ma.

Kossuth alaptétele az volt, hogy negyvennyolc csak kezdés volt. Abból az alkotmánytervezetből, amelyet 1851-ben dolgozott ki, kitűnik, hogy „főelv a népfelség, vagyis önkormányzat. Nép alatt értem a honpolgárok egyetemét. Ezen értelmezés jogegyenlőséget, annál fogva egyetemes szavazatjogot feltételez.”

Irányihoz intézett levelében elmondja, hogy 48-ban azért nem nyúltak a főrendiház intézményéhez, mert hiányzott az idő és az alkalom, de Szilágyi Virgilhez intézett levelében kimondja: „Hogy születés tegyen valakit törvényhozóvá, ez devíziója a józan észnek, hogy a kormány nevezzen törvényhozókat, ez devíziója az alkotmányosság fogalmának. Küldje, amint küldi a nép egyenes választás után választóit a képviselőházba, s küldjék a képviselői alapra fektetendő megyék, szabad kerületek és városok követeit a felsőházba. Ez iránt én magammal már 1848-ban tisztában voltam, s ha ezt akkor nem indítványoztam, csak azért nem tettem, mert nem tartottam tanácsosnak a nép javára célba vett többi üdvös reformok keresztülvitelét a kérdés szőnyegre hozatalával veszélyeztetni.” A választói jog egyetemessége, a választás alapján fejlesztett felsőház: ez volt Kossuth ideája tehát nem a ránk hagyott örökség, hanem a jövő, amely a 48-as alkotmány lényegéből fog következni. Hatalmas erejű képviselőházat és választáson alapuló főrendiházat akart.

Ott van másik követelése: az általános kultúrára vonatkozó. Állami iskoláztatást, ingyenes népoktatást, a kultúra egyetemességét, a tanítók jobb dotációját sürgette 1868-ban, tehát azt, amit ma sem értünk el. De itt sem áll meg demokratikus programja. Lényeges része a programúnak a SZÍVÓS, kérlelhetetlen ragaszkodás Magyarország municipiális berendezkedéséhez, a demokratikus önkormányzathoz.

Azt óhajtotta, hogy a honpolgároknak gyakorlati iskolája legyen a municípium: nem az a roncs, ami az 1870-iki rombolás után megmaradt, hanem a Kossuth municípiuma, amely nem a családok ápoló intézete és amelyben nincs meg a virilizmus, amelyet Kossuth a hetvenes évek patentirozott szabadelvűségének nevez. Ő előtte a demokratikus önkormányzat eszméje lebegett, ahol a nép politikai gyakorlatot szerez, hogy elkészüljön a demokrácia országos szervezésére. Amint a párák felszállnak a levegőbe, hogy azután eső alakjában visszahulljanak, úgy minden polgári erő, amelyet az állam céljaira elvontak, hulljon le és termékenyítse meg a földet szabadságra, jogra és igazságra. *(Lelkes éljenzés és taps.)*

Látnók volt Kossuth, amikor 67-től szakadatlanul hirdette, hogy a municípiumok tartsák meg régi hatalmukat. Ma is kevesebb aggodalommal nézhetnénk a jövő elé, ha a municípiumok hivatalnokai meg tudnának állani az önkény ellen, *(Úgy van!)* Látnók volt, amikor nemzetgyilkosságnak jósolta a municípiumok lebontását. A győztes ellenség

is először a várakat, a sáncokat bontja, hogy a meghódítottak ne legyen menedéke. (*Úgy van!*)

Kossuth a szociális kérdések fontosságát is jobban megértette, mint sok más államférfi. Két levelében (1867. okt. 13. és 14.) megadja gazdasági programját. Követeli a gazdasági igazságot, amelynek lényege az, hogy az állam ereje a gyöngéké legyen, mert az állam nem az erősnek, az izmosnak, a hatalmasnak van, hanem a gyámoltalannak, az elesettnek. Olyan szociális kérdéseket penget, amikről azóta nem hallunk a parlamentben. Ezek: a vasút- és a közlekedésügy, mint szociális intézmény, a biztosításnak államosítása, a kisiparosok és a mezőgazdasági munkások helyzetének javítása, az állami javak parcellázása, a telepítés és a telepítőknek kölcsönrel való segítése. „Szabad földbirtok – úgymond – a földművesnek, önálló munkaképesség az iparosnak, szabad mozgás és olcsó hitel a kereskedésnek. E három eszmének valósításával lel et megkérlelni a múlt századok bűneinek átkos befolyását a társadalomra.”

„Hibának tartom – mondja tovább – azt, ha a közlekedési eszközök jövedelmi forrásnak tekintetnek, mert ez akadályul szolgál a szállítás olcsóságában. Még nagyobb hibának tartom azt, hogy az elemi csapások, nevezetesen a tűz- és jégkár elleni biztosítás, nyereszkesedési forrássá tétetik.” „Én azt hiszem, hogy a polgári társadalomnak maga magát kellene egy kölcsönös nagy biztosító társaságnak tekinteni; a kártérítést az országos adóval államilag kezelni olyformán, hogy a tűzkártérítés a házadóhoz, a jégkártérítés pedig a földadóhoz csatolt toldalékfillérekben vettessék ki. Ez is egyike azon sok jótéteménynek, melyeknek eszközlését a 48-as jogtalan támadás nem engedte.”

Íme, rövid vázlatos képét adtam annak, mint képzelte Kossuth Magyarországot demokratikus jövőjét. Egyenlő jogokban egybeforrott népet látott maga előtt, amelyet képessé tesz a kultúra e jogok kivívására és arra, hogy a gazdasági igazságot független hazában valósítsa meg. Kossuthnak ez a demokratikus országa még nincs meg: alapjai hiányosan, vázlatosan vannak lerakva. Itt van a hadsereg kérdése is. Kossuth az állandó hadsereget minden formájában visszautasította. Megmondja, hogyan gondolták a nemzeti hadseregek néphadsereggé való fejlesztését, az esetben, hogy 1848 után békeességben megvalósíthaták volna terveiket. Kossuth szerint az elemi iskolától kezdve kell az ifjúságot a katonai ismeretekre oktatni és maga a katonai szolgálat egy éves legyen. Az állandó hadsereg csak önkéntesekből álljon és keret legyen. Hivatkozott Aulichra, a 48-as vértanú miniszterre, aki azt mondta, hogy még nemzeti alapon is óvakodjék az ország szoldateszkát teremteni, mert az állandó hadsereg mindig a népszabadságnak, a nemzeti vagyonosodásnak állandó és veszedelmes ellensége, (*Úgy van!*)

Ez a nemzeti demokrácia volt Kossuth életének és működésének alapja. Kimondta nyíltan, hogy az ország függetlenségét csak a demokrácia tanainak meggyökereztetésével lel; et elérni. Mikor 1868-ban a függetlenségi párt megalakult, Kossuth azt ajánlta, vegye fel a nemzeti demokrata párt címet. Akkor szerteszét keletkeztek demokrata körök az országban, maga Kossuth tizenkilencet említ, köztük a pesti demokrata kört és a demokrata ifjúság körét. Az akkori Deák-párt nagy veszélyt látott abban, hogy a demokrácia lobogója alatt akarják a kiegyezési művet megtámadni. Egy mesterségesen szított fél egyházi zavargás elég-séges volt arra, hogy a demokrata mozgalom vezetőit bebörtönözzék és a köröket feloszlassák. Azért élnek Kossuth tanításai s lehet más az élne-

vezés, mert nem a cím dönti el, hogy ki demokrata, de Kossuth híve csak az lehet, aki elfogadja intelmét, hogy a törvényt demokratikus szellemenben kell végrehajtani.

Kossuth abban találja fel a papiroson levő tiltakozás hatástalanságát, hogy a populus Werbőczyanus mögött nem volt a nép ereje, támogatása, hatalma. Kossuthnak ezt a tanítását tartjuk szem előtt. Ezt tanítja Hajnóczi is, a vértanú-halált halt nagy közjogász, aki ugyanezt a jóslást mondta ki: „Sohasem lesz független Magyarország az osztrák miniszterektől, míg az alkotmány nem lesz egy a néppel.” (*Zajos tetszés.*)

Kossuth legyen a vezérünk. Bölcs mérséklet a maga idejében, ki-méletlen elszántság, ha erőszak és hitványság tör ránk, az alkotmánynak és népnek örök egybeforrottsága teremtheti csak meg a nagy Magyarországot, mely nagy a maga jogaiban, szabadságában, boldogságában.. (*Hosszantartó, meg-megújuló élénk éljenzés és taps.*)

III. A SZERVEZETLENSÉG

A polgárság megszervezését tűzte ki *A Polgár*-ban *Vázsonyi* a legközvetlenebb célul. Erről írta ezt a cikket:

Ararát

– *A Polgár, 1905 június 15.* –

A mi politikai életünk sajátságosága, hogy országos pártjaink nem csináltak maguknak országos szervezetet. A régi szabadelvű párt úgy gondolkodott, hogy minek neki szervezet, mikor itt van neki a kormány, ott vannak a főispánok, pénzügyigazgatók, tanfelügyelők, vasúti üzletvezetők és hátuk mögött az okosan megalkuvó szolgabírák és körjegyzők serege. Kell-e ennél szebb és jobb szervezet? Kell-e nagyobb kényelem, mint az állam erejének egyszerű kisajátítása? És hasonló volt a néppárt gondolkodása is. Minek fáradni, mikor az egyháznak sziklaszilárd' organizációja van? Itt vannak az egyházmegyék, esperességek, plébániák. Ezekbe kell bele vinni a „hithú” irányzatot és minden különösebb erőlködés nélkül készen van a legpompásabb pártszervezet.

A többiek is ezen a csapáson haladtak. Nem vagyunk mi szocialisták, hogy megkössük magunkat mindenféle orgánnummal, bizalmi férfiakkal, országos kongresszussal és hasonlókkal. Választás előtt elkészül minden kerületben hamarosan a tisztikar és a választás után nincs is már reá szükség. Minek? Akkor már megszülettek a „nagyságos urak”, akik maguk kormányozzák el a pártot és nem szorulnak semmiféle ellenőrző, tanácsoló, bíráló szervezetre. Ez a mi pártjaink felfogása. Hazai különlegesség.

Ennek a szervezetlenségnek eddig csak a szabadelvű-párt látta kézzelfoghatóan kárát, mert összerokkadt, mihelyt a kisajátított, elcsent állami hatalom kellően nem volt képes működni. De kárát vallja egész közéletünk, mert sok bajnak, félszégnek, nyomorúságnak a magyar pártéletnek ez, a parlamenti nagyzási hóbortból sarjadt különlegessége az oka.

Nincs a közvéleménynek igazi hőmérője, míg nincsenek országos pártszervezetek. Addig annak van mindig igaza, aki a piacon lármáz és a képviselők az ország hangulatát a valóságnak megfelelően alig ítélik meg. Hiszen a pártok alig ismerik közönségüket. Amit közvéleménynek neveznek, kártyavetés, jóslás, vagy a sajtó nézetének visszhangja. De nem látunk-e

idény-cikkezőket, akik a nagy választás előtt számárságnak tartották az egyesült baloldal küzdelmét, ma pedig az első sorban bömbölnék: „Ne engedjünk, ne adjuk el a hazát!” És nem lehet-e pompás sajtót csinálni, ha akad jókedvű adakozó? Csak jól fizetett novellistákról, karcolókról, bökverselőkről és gyermekversike-írókról kell gondoskodni, akik hányják a közönségnek a kedves buk fenceket, hogy a politikusok észrevétlenül csempészhesék be ezalatt a lelkekbe tanaikat.

Az a sok tétovázás, ingadozás, habozás, taktikai változás, aminek gyakran vagyunk szemlélői, mind az országos szervezet hiányának következménye. Hangos terroristák és csöndes intrikusok mindig nyakába tudják varrni a többségnek, hogy az ő taktikájuk a pártok országos hangulata. És ebből a forrásból fakad az a másik csodálatos jelenség is, hogy a választási idény tüzes demokráciájából kevés marad meg a választások után. Milyen jó volna évenként visszatérni kissé a párbajképtelen tömeghez, az országos pártkongresszusokon egy kis egészséges földszaggal, műhelyillattal felcserélni a gavallérság parfüm-páráit!

De a mi politikai életünk a szervezetlenség, a káosz. Ezért nálunk minden általános választás olyan, mint a vízözön. Kivéve az előkelő bárka-tulajdonosokat, ott vergődik, kínlódik, dulakodik a sok jelölt a vizekben. Brutális élet-öszön dolgozik bennük: kimászni, kijutni! Egy gerendába belekapaszkodnak hárman-négyen is, rugdalják egymást, fogaikat vájják egymás húzába. Kimászni, feljutni az Ararát-hegyére! Mert a képviselőség az élet, az üdv, a menekülés, az Ararát a jelentéktelenség, ismeretlenség, örök homály halálos vízözönében.

A vad ambíció, kapaszkodás és brutális tüntetés utálatos jelenetei az általános választásoknál nem igen tűnnek fel. Akkor vízözönhangulat van az egész országban. A pártok szervezetlensége lehetetlenné teszi a választások biztos, céltudatos vezetését és csak az Ararát-hegyén, a menekültek ismerkedő estélyen tűnik ki, hogy kikkel gazdagodott a haza.

De az időközi választásokon, mikor mindannyian csöndes, nyugodt szemlélők vagyunk, megdöbbenve látjuk, hogy az erkölcsi fékek elszakadtak, a vakmerő hiúság határtalan, az üresség öklelődve, rugdalódzva rohan előre és a képviselőválasztás lesüllyed a leggonoszabb hazardjáték színvonalára, melynél még a szerencse megkorrigálása sem tilos.

Fellépsz-e? Ez olyan szokásos kérdéssé vált már, akár az, hogy „hol nyaralsz?” És amint minden „jó család” szégyelli magát, ha nem nyaral; restelli azt is, ha egyik nagyreményű sarja „nem lép fel”. Mindenkiből lehet képviselő, csak óvadékképes legyen, azaz legyen választási költsége. Gyakran elámultam, mikor egy-egy kerületben láttam, mint buzgólkodnak a legkomolyabb, legértékesebb férfiak valami névtelen hősért, csak azért, mert Budapestről küldték a nyakukra. Azokról nem is szólva, akik mint önmaguk ügynökei, betörnek a kerületekbe és hazug legendák ködös köpenyében ámitják a hiszékeny, szervezetlen választókat. Vérlázító frivolitás, milyen könnyelműen kezelik nálunk ezeket a dolgokat. Aki házmester akar lenni, annak hetediziglen be kell bizonyítania, hogy milyen a múltja és mit tud. De a jelöltséget úgy mérik ki az utcán át, mint a bort és minden vállalkozó üresség nyomban „pártunk jelesévé” lép elő.

Egész sor kerület ürült meg. Mi volna most minden pártnak erkölcsi kötelessége? Hogy egész erővel bevigye a Házba azokat, akik a nagy vízözönben nem járhattak előkelő bárkán, de semmi kedvük sem volt arra sem, hogy verekedjenek egy szál mentőgerenda körül. Mennyi jelese van közéletünknek, aki csöndes, hasznos munkában tölti életét, akit kényszeríteni kell arra, hogy képességeit szentelje a képviselőház színvonalának emelésére. De a törtétek vad hajszájában senki sem gondol rájuk, mert az egyesek ősi bűne, hogy maguk után legjobban szeretik a nullákat látni.

Disszidensek, függetlenségek és újpártiak állítottak jelölteket. És nem mulatságos-e, hogy nincs közöttük Ábrányi Kornél, a legzseniálisabb, legtartalmasabb publicisták egyike, a szónak és tollnak mestere? Ki gondol Hermann Ottóra, a magyar ész büszkeségére, a becsületes radikalizmus férfias

mintaképe, aki ifjan keblét tárta fel a szuronyoknak és talán megérdemelné, hogy szavára kíváncsiak legyenek? És kinek kell Mezei Ernő, aki közjogi orthodoxiájában nem az én ideálom, de a függetlenségi eszmének emberéletem át érdemes és elvhű munkása? És hogyan léptetné fel az ujpárt egyik alapiítóját, a szegedi Balassát? Szerkesszen lapot, de jelölt a névtelen félisten lesz, „pártunk jelese”, az óvadékképes!

Csak rajta! Tisztelt Ararát! Csak nézzük tétlenül, mint tódul be a képviselőházba a jelentéktelenség. Képviselőnk, a cenzusos választási jog elszakítja a nemzet tömegeitől: még csak az kell, hogy elszakadjon a nemzet szellemi kiválóságaitól is. Súlyedjünk lefelé! Azért mégis csak kimagaslunk a lapályon. Azért mégis mi leszünk az Ararát, a büszke, a magas, a kiváltságos. Ki gondolna a vízözönre és ha itt lesz, hogyan merne magasabbra járni, mint a mi magasságunk . . .

IV.

A FEJÉRVÁRY-KORMÁNY

A király és az ellenzék között nem jött létre a megegyezés és így a király elhatározó lépésre szánta el magát, 1905 június 18-án *Fejérváry* Géza báró tábor-szernagyot, a darabont-testőrség parancsnokát nevezte ki miniszterelnökké. A kormányt parlamenten kívül álló férfiakból alakították meg és megbízatása az volt, hogy az ellenzékkel tárgyalásokat folytasson abból a célból, hogy a többség a katonai kérdések mellőzésével vegye át a kormányzást. A képviselőház bizalmatlanságot szavazott az új kormánynak és kijelentette, hogy neki semmi nemű adót, vagy indemnitást meg nem ajánl, a törvényhatóságokat a nem alkotmányos kormány ellen való ellentállásra szólították fel. A harc ilyenformán teljesen kitört a kormányzat és a nemzet közt. A képviselőház határozatot hozott a kormány ellen, a törvényhatóságok megtagadták a kormány rendeleteinek végrehajtását és szinte úgy látszott, hogy nyílt harcra kerül a sor a korona és az ellenzék között.

A Fejérváry-kormány közben tárgyalásokat akart kezdeni az ellenzékkel. Az ellenzék vezetői kijelentették, hogy Fejérváryval, mint magánemberrel hajlandók szóbaállani, de nem ismerik el tárgyaló félnek. Erről a kérdésről írta volt *Vázasny* következő cikkeinek egyikét, míg egy másik cikkében élesen foglalt állást azok ellen, akik a nemzet nagy küzdelmében is óvatosságot ajánlanak és akik egyformán attól félnek, hogy olyan megegyezés jön létre, amely a katonai kérdések kikapcsolásával az ország gazdasági függetlenségét és a demokrácia gondolatának érvényesülését jelentheti. íme, ez a két cikk:

Königgrätz

– *A Polgár, 1905 július 2.* –

Két nappal Königgrätz harminckilencedik évfordulója előtt Fejérváry tábor-szernagy úr, derzeit magyar miniszterelnök, béketanácskozásra hívta meg a legnevezetesebb rebellis vezéreket. Nyolcat hívott magához, mert minnek fárasztaná magát egy egész bandával. „Offiziere zu mir!” Elég, ha a vezérlöbizzottság vezérkari tisztjei jelennek meg. Ők nyolcan is elegendően vannak ahhoz, hogy meghallják a békeszózatot, a nagyszerűt, a lágyan csengőt: „No, rebellisek! Megpuhultatok-e már, miként a marhahús az ősmagyarok nyerge alatt?”

Az öreg tábor-szernagyban még mindig pezseg az ősi kaszáryahumor,

melynek annyit tapsolt egykoron a szabadelvű párt sok civilje. Elnapoltatja törvény ellenére a Házat; kijelenti, hogy mit sem ad a Ház egyhangú határozatára, nem törődik tiltakozásával; csörömpölve hirdeti, hogy összetapossa a törvényhatóságok ellentállását és ezek után felveti a kérdést, vajjon ennyi kedvezmény után még mindig nem gondolnak-e komolyan békére a szövetekezett baloldal vezérei. S bizonyára őszintén csodálkozik, hogy ezt a szeretetreméltó közeledést nem koronázta siker. Ejnye, ejnye, milyen követelőzők az emberek. Igaz, hogy ma is még az a jelszó: „Unbedingte Unterwerfung!” De azért mégis van engedmény, mert viszont ma az a szólam: „Mit Rebellen unterhandle ich!” Már tárgyalunk veletek, rebellisek, de adjátok meg magatokat.

A tárgyalásokról kiszivárgott hírek szerint Fejérváry ezúttal a tábori pap szerepét játszotta el. Nem hozott engedményt, nem adott új programot, csak éppen azért kérte magához a nyolcakat, hogy lelkükre beszéljen, mielőtt az utolsó útra bocsátaná őket. Magyar vezényszó nincs, de lesz egységes közös katonai lobogó, tíz-tizenöt esztendő múlva magyarnyelvű katonai bíraskodás az alsó fokon. Ők, a heten, szívesen visszalépnek és vegyék át a kormányzást a nyolcak.

Ha ez nem volt pusztá kaszárnyamóka, akkor arra készülhetünk, hogy a legközelebbi napokban a darabontkormány a törvénytelenségek útján néhány merész lépéssel beljebb halad. A „bizalmatlan” Tisza sajtója már uszítja is erre, mohón kívánva az alkotmány összeroppanását. A gazdagodás és hatalmi tobzódás paradicsomából kiűzve, Tisza zupás legényei egyre azon törik a fejüket, miként hódíthatnák újra vissza az elvesztett paradicsomot. Fújják a béke harsonáit, de harcra, kegyetlen, irgalmatlan harcra gondolnak, mert hiszen jól tudják, hogy ma, öt hónappal a választások után, a nemzet önérzetének megalázása nélkül lehetetlen porba vágódni az abszolút vétó előtt. A béke malasztja csak taktika. Csak arra való, hogy igazolja az abszolutizmus hadjáratát. Csak a tábori pap imádsága az öldöklés megkezdése előtt.

A terv világos. Vagy megalázkodik a szövetekezett baloldal vagy kezdődik a rombolás. Ki akarják fárasztani a nemzetet. Számítanak a rövidlátókra és az anyagiasság bálványimádóira. A rend és nyugalom őrzőjére, a járadék-istenítőkre. Azokra, akiknek legfelségesebb melódia a gyomor hangja, legremekebb tánc: a hastánc. Akik reggel és este, de különösen délben, egyre azon sopánkodnak, hogy a nemzeti ellenállás – rossz üzlet. Az a reményük, hogy ez az ország végre kifárad, megunja az áldozatokat és visszakívánja Tiszát, a jót, Perczeit, a jogtisztelőt és mind a többit, aki nemzetéért az összeroskadásig cipelte a jövedelmező állások szörnyű keresztjét.

Mert az ő agyvelejük szerint csak a nemzet lehet az, amely elveszti a csatát. A Kárpátok összelapulnak, az Alföldet elnyeli a tenger, minden semmivé lesz és a nagy zűrzavarban a pusztákon és a vizeken semmi sem marad épségben, csak a német vezényszó. Arra nem lehet eset, hogy a dinasztia engedjen. Mert ez nem illik. Ellenkezik az etikettel. És mert a dinasztia sohasem mondott le semmiről és ha egyszer elhangzott a „soha”, a történelem olyan pontosan engedelmeskedett, mintha csak Klió a „Pester Lloyd” szerkesztője volna.

Két nappal Königrätz harminkilencedik évfordulója előtt gyönyörű történelmi fantázia! Mintha már sokról lemondott volna a dinasztia. Úgy rémlik előttünk, hogy valaha Lombardia és Velence a monarchiához tartozott. Mintha a német birodalomból is kiszorították volna. Mintha Königrätz után jött volna az alkotmányosság és mintha a monarchia szövetséget kötött volna azzal a Hohenzollern-dinasztiával, mely 1866-ban megalázta. Mintha rövid kísérlet után odabenn, Ausztriában szakítottak volna az osztrák-német centralizáció álmával, tág teret adtak volna a nemzetiségek tartományi autonómiájának. Mintha megváltozott volna minden, de minden . . .

Csak kettő nem változott meg. A hadsereg megmaradt az osztrák-német centralizáció utolsó várának. És megvannak még ma is az Iszdenciek és

Récseiek utódai, akik még a Habsburgi nádorokat is rebelligeknek tartották. Megvannak még ma is az osztrák-magyarok, akik akkor is osztrákok lesznek, ha már nem is lesz több igazi osztrák a világon.

Ennek a nemzetnek mindig az volt a sorsa, hogy soha egységes erővel nem vívhatta meg alkotmányos harcait. De azért mégis csak haladt előre. Most sem lesz máskép. Földműves nép a magyar és így megérti, hogy az abszolútizmus és Tisza áruló hada mit jelent a magyar földnek. Higgyétek csak, hogy tiétek a hatalom, tiétek a föld. A trágya is azt hiszi, mikor elborítja a termőföldeket. De elporlad, kiszikkad, eltűnik és új, dúsabb arany-kalászatot ringat a rónán a szellő . . .

Róbert és Leó

– *A Polgár, 1905 július 13.* –

Amíg Zselénski Róbert gróf Újfalun mérgeződött a dolgok változásán, addig Budapesten Láncki Leó méltatlankodott, hogy a kereskedelmi és iparkamara nem volt eléggé óvatos és méltóságos elnökéhez illően eléggé méltóságos. Agrárvezér az egyik, bankfejedelem a másik, de azért gyönyörű összhangban csendül össze lelkük nagyszerű zenéje. Az önálló vámterület fáj mind a kettőnek. És mindkét szabadelvű bajnok szívét facsarja a bánat, hogy a szabadelvű párt romokban hever. Róbert kifejti, hogy a jelenlegi kabinet elkerülhetetlen volt, mert „mit csináljon a király, ha a többség nem akar minisztériumot alkotni”. Leó pedig, a főrendiházi bizalmatlan, a kamarában forró üdvözlöt akar küldeni a kormánynak.

Íme, a régi szabadelvű párt, a bankfejedelmek és agrárkizsákmányolók frigye, háttérben a ténynyalókkal, a kasznárpolitikusokkal és a kitarított, províziós, tantiemes közéleti alakokkal. Ezt a szent szövetséget ugyan néha házi perpatvar zavarta és akkor mindkét részről a kitarítottak hadakoztak egymással gazdáikért. De a végén mindig megtalálták egymást, megállapították az új kontingenst és közös erővel tartották fenn azt a rendet, hogy reális erejük a politikában, a társadalomban, a közgazdaságban csupán nekik van. a többi csak sötét massa.

A dualizmus az ő szemükben megegyezés volt az udvari párt és a magyarországi osztálypolitikusok között. Az agrár-bankár párt szállított katonát, adót és porban fetregő alázatosságot; ezért cserébe kapta egész Magyarországot, tegyen, vegyen, uralkodjék, boldoguljon úgy, ahogy tud és akar. Ezért az idegesség most, midőn felbomlott a régi egyensúly. Mi lesz a földjáraadékkal és mi lesz a járadékkal? Ez a fohászuk, aggodalmuk, ijedségük. „Kifizeti-e magát” a nagy változás? Nem veszít-e erejéből a kastély és a bank? Mert ez a két épület a boldogság vára. A másik kettő, a kaszárnya és a templom, az ő szemükben csak arra való, hogy őrizze amazokat, az egyik fegyverrel, a másik malasztal.

Róbert ezt nyíltan meg is mondja. Ő teheti, mert ő nem új presbiter és méltóságos úr, mint Leó, hanem büszkén hivatkozhatik arra, hogy az ő hithű katolikus ősei nem mint zsidók, kisüstön, hanem nagyban gyártották a pálinkát. Róbert őszinte és hetvenkedő. Nem bánja a magyar vezényszót, mert ezáltal nem csökken a búza ára. Jobban szeretné, ha öfelsége vétőjogával lehetetlenné tenné a vámelválást Ausztriától és a választói jog kiterjesztését.

A kedves Róbert! Szerinte Galiciából csak a Zselénszkieknek szabad bevándorolni. Ha azok idejönnek és latifundiumokat szereznek, hamarosan magyar főrendekké válnak és a második nemzedékben már ki akarják zárni az alkotmányból a munkálkodó magyarok millióit. Róbertnek nem kell magyar ipar, mert akkor drágább lesz a napszámos. Nem kell demokratikus választói jog, mert akkor nem lehet gazdasági rabságban tartani a magyar népet és demagógiát emleget ő, a lengyel slachticba ojtott porosz junker, az agrár kapzsiság és szívtelenség hetyke demagógja.

Ugyanekkor Leó enyhébben, szordinóval játszik ugyanezen a hegedűn.

Midőn látja, hogy csütörtököt mond minden mesterkedése és a kamara határozottan akarja követelni az önálló vámterületet, végtelen önérzettel „komolyságot” emleget. Róbertnek mindenki demagóg, aki nem tart vele. Leó pedig a „komolyságot” vitatja el azoktól, akik a dicsó, a hatalmas, a döntő Bécs-től el akarnak válni, Bécs-től, mely tényészapja a magyar fináncnagyságoknak. Hogy is lehetnének komolyak a kis szabók, cipészek, asztalosok, kereskedők, akik mind belepusztulnak az osztrák nagytöke kapzsiságába? A helyzetet csak Leó mérlegelheti komolyan, aki a vámközösségben lett milliomos, főrend, udvari tanácsos, prezbiter.

Róbert és Leó nem értik, hogy miért sóvárogják oly sokan a változást, mikor ők maguk olyan jól érzik magukat. Kedves Róbert! Ön sohasem szántvet, de mindig arat és mindig jól arat. Ha rosszabb is lesz a búza ára, ön mégis dúsgazdag marad. Ne csodálja hát, ha azok, akik keservesen küzdenek a mindennapi életért, rajonganak a változásért. Hátha jobb lesz? Hátha egy falattal több lesz a kenyér és tán még hús is jut hozzá?

És, kedves Leó, higgye el, más is szívesen volna „komoly”, milliókkal a háta mögött. Ne csodálja, ha sokan nem esnek kétségbe amiatt, mert a gründolók és gazdasági játékosok egy időre szünetelni kénytelenek és mert a hasznos tényezők nem várnak jót a változott jövőtől. Róbertnek igaza van. Nemcsak magyar vezényszórol beszélünk, hanem az egész agrár-bankárrendszer bukásáról. Ennek az egyik tényezője az önálló vámterület, mely hatalmas polgárságot és munkásosztályt teremt és az általános választói jog, mely a népek visszaadja hazáját. Mert csak akkor lesz ez az ország a mienk és akkor leszünk a magunk urai és nem Róbert és Leó vazallusai.

Eddig Róbert és Leó uralkodtak. Mert ők ketten egy-egy típusát képviselik az oszlopos szabadelvűségnek.

Leó az új, ingóvagyon. Róbert a régi és ingatlan. De Leó legalább eszes, ügyes, maga tákolja össze a boldogság lajtorjáját, amelyen a magasba út. Róbert a gyengefejű, sivárlelkű, egészen közönséges és készen kapja nagyságának alapjait. Világos tehát, hogy Róbertben ordít fel a nagyzási lóbórt magasabbra az egekhez és azt hiszi rólunk, hogy mi csak az ő kedéért vagyunk a világon. És a kedves Róbert nem is sejti, hogy a hazára ézve egészen mindegy volna, ha Jancsi béres venné át az ő birtokát, ő pedig ancsi béres fényes cselédlakását.

Migrate veteris coloni! Vándoroljatok el, búcsúzzatok régiek! Róbert s Leó, Isten veletek.

Új politikai egyensúlynak kell megszületnie, az agrár-bankárosztály ráírnának romokba kell dőlnie. Ezt várjuk, ezt sóvárogjuk. Ha nem így lesz, a az új rendszer a régi vezérsillagok után futkos, ha Róbert és Leó csak evet cserélnek, de uraink maradnak, akkor bocsánat! Akkor igazatok volt, Róbert és Leó! Akkor valóban nem lesz „komoly” a harc, akkor valóban nem volt más, csak „lármas demagógia”.

V.

A VÁLASZTÓJOGI TAKTIKA

A Fejérváry-kormány politikájának irányítója, *Kristóffy* József belügyminiszter-csakhamar észrevette volt, hogy a koalíció győzelmében nagy része volt a lasztójogi gondolatnak és éppen ezért a kormány erősítésére felhasználta az alános választójog eszméjét azzal a hittel, hogy egy oktroj útján életbeléptető új választási törvény megbonthatja a koalíció sorait és ismét többséget érezhet a 67-es politikának. *Kristóffy* gondolata ilyenformán a Fejérváry-koriny vezéreszméje lett és *Vázsonyi* ettől kezdve egész politikai működését arra nyitotta, hogy egyfelől meggyőzze a közvéleményt arról, hogy a választójog-

nak a nemzeti küzdelem ellen való kijátszása meghamisítása volna a demokrácia törekvéseinek, másfelől, hogy meggyőzze magát a vezérlőbizottságot arról, hogy a demokrácia eszméihez való törhetetlen ragaszkodás és az általános választójog törvény beiktatása lehet csak a jövő kormányzati rendszer alapja. Ezt az álláspontját számos cikkben fejtette ki és ezekben a cikkeiben már megalapozza azt a küzdelmet, amelyet később a választójogért folytatott.

Álarcosbál

– A Polgár, 1905 szeptember 3. –

A politikai álarcosbál kezd mulatságossá válni. Itt radikális köntösben jelennek meg a finansier-szabadelvűség viharezett szépségei és bőmbölik az általános választói jogot, melyet botorságnak, hazaárulásnak hirdettek hosszú uralmuk alatt és melyet szemük fénye, Tisza István gróf, szabadon lord Cranborne után, „sötétbe való ugrásnak” nevezett. Amióta szörnyű bukásuk után elsötétült számukra a világ, szívesen ugrálnak ők már a „sötétbe”. A másik részen meg mind hangosabban emelkednek hangok a „nemzet nevében” az általános választói jog ellen, mely pedig a cenzus-nemzet helyett igazi nemzetet teremtene. Kacagtató álarcosbál, ahol az állását vesztett porkolóba frígiái sipkával jelenik meg, a választási jakobinus pedig börtönkulcsokkal csörömpöl.

Furcsa, értelmetlen jelszók röpködnek a levegőben. Az egyik azt mondja, hogy az általános választójogot meg kell csinálni a nemzeti küzdelem letörésére, a másik meg szembe szegezi, hogy erről a kérdéstről csak a küzdelem befejezése után lehet szó. A harmadik egészen nekivadul Kristóffy és a szocialisták páros jelenésétől és azt hirdeti, hogy rombadől a haza, ha meglesz az általános választói jog, mert akkor többé nem leszünk magyarok.

Itt az ideje, hogy mindazok, akik egyaránt hívei az abszolút vétó hatalma ellen vívott alkotmányos küzdelemnek és az általános választói jognak, tisztázzák a félreértéseket és lerángassák az álarcokat.

Én nem tudom megérteni, hogy mit változtat az általános választói jog értékén és jelentőségén, ha ettől Kristóffy a nemzeti küzdelem megakasztását várja és ha a szocialista párt magának követeli ezt az intézményt? Tisztára csapdába megy bele, aki ezeket a reményeket valóságnak nézi és komikussá válik, aki a „nemzet nevében” reszket a parlament és a nemzet testvéri összeforrásától. Meggyőződésünket epizódok meg nem változtathatják és az ellenfél elhibázott számításai csak akkor lehetnek helyesekké, ha a vak düh, az elfogultság és rövidlátás elfelejteti velünk, hogy a nemzet sohasem dönthet az abszolút vétó és a nemzeti akarat összeütközésében – a nemzet ellen.

Milyen hamar merülnek feledésbe a lezajlott választás tanulságai. Parvenük sem felejtik gyorsabban múltjukat, mint néhányan a küzdő ellenzék helyzetét, mikor szembe kellett szállnia Tisza pénzének, ravaszságának és lelkiismeretlen erőszakosságának minden poklaival. Széjjelmentünk az országba és minden reményünk az volt, hogy talán meg nem fogyva térünk vissza a Házba. A legmerészebb álmodozó sem merte azt jóslni, hogy a cenzusos választói jog mellett megdönthetjük a többséget.

Megtörtént mégis. Csodával határos ez az eredmény. De szabad-e ezért felejtetni a múltat? A cenzus-választói jognak 1867 óta látott aljasságait elmoshatja-e az a jelenség, hogy „egyszer, egyetlen egyszer” a cenzusos választók többsége a kormány ellen döntött? És nem igaz-e, hogy az utolsó választáson már hatását érezte a törvénybe nem cikkelyezett, de az élet erejével működő általános választói jog? Nem igaz-e, hogy ügyünknek a nem választó tömegek segítsége irtózatossá tette meg a diadalt, míg ellenfeleinket letörte, elsorvasztotta az a tudat, hogy behajtott választóik mögött nincs semmi más, csak a pénzeszekerény, a szurony és a napiparancs? Miért reszketni attól, hogy az alkotmányon belül lehetnek segítségünkre,

akik az alkotmányon belül segítettek minket? Nem becsületbeli kötelességünk-e, hogy a választásokon a néptől nyert kölcsönt visszafizessük az általános választói jog megalkotásával?

Az általános választói jogot Kristóffy csapdának szánhatta a szövetkezett baloldal részére. De ha a baloldal helyes magatartást követ, ez az eszme a militarizmus örökös sirja lehet.

A mai cenzusos választói jog mellett a bukott rendszer még remélhet föltámadást. De a föltámadás reménye is elveszett számára, ha a régi kerektek kitágulnak, ha a korrupció és a hivatalos nyomás elvesztik hatályosságukat, mert a tengert sem megmérgezni, sem lenyűgözni nem lehet.

Rajta tehát! Üdvözöljük az udvari politikát, mely még a jövőjének reményét is romba akarja dönteni, mikor általános választói jogot ígér. Kacagjunk a szemébe és fogadjuk el ígéretét. Tartsuk szavánál. Csináljuk meg az általános választói jogot, hogy azután ne csak a magyar vezényszó győzzön, de elpusztuljon a kaszánya minden előjoga és diadalmasan kitűzze a maga szuverenitásának lobogóját minden csúcsokra a polgári társadalom.

Súlyos hibát követne el tehát a szövetkezett baloldal, ha az általános választói jog ügyében meg nem ragadná a kezdeményezést. Ezt a kérdést a választásokon mi érleltük meg, nekünk kell tehát aratnunk is. Nemzeti küzdelem ellen, csak a nemzeti küzdelem után: mindkét jelszó hamis. A kérdést meg kell oldani a nemzeti küzdelem közben.

Az eljárás egyszerű. Vagy adjon be a baloldal egyik tagja kész törvényjavaslatot, mely azután bizottsági tárgyalás alá kerül, vagy küldjön ki a Ház bizottságot, mely a belügyminisztertől sürgősen bekérve a választási statisztikát, az általános választói jog alapján készítse el a választási törvény reformját. A javaslatnak sürgősen kellene elkészülnie és azt sürgősen kellene le tárgyalni, hogy így álljuk útját annak, hogy a kormány taktikázásra, ígéretésre használja fel ezt a gondolatot, anélkül, hogy valaha megvalósítani akarná.

Ha nem lesz párt, mely erre vállalkoznék, beadom ezt az indítványt magam. Hazafias meggyőződés vezérel ebben és annak az elvnek tisztelete, melynek akkor esküdtem hűséget, mikor a porkoláb-jakobinusok még leköpték és megrugdosták.

A demokrácia lobogója nem való Tisza-kreatúrák kezébe. Ha e kezekből nem akarják kicsavarni a baloldal vezérei, ne vegyék rossz néven, ha a szerény háttérből előlépnek a közkatonák.

Kossuth Lajos tanítása

– *A Polgár, 1905 szeptember 5.* –

Híve volt-e Kossuth Lajos az általános választói jognak? A nagy kavardásban már ez a kérdés is vitássá lett. Pedig Kossuth Lajos irataiban kristálytisztán mutatkozik a „nemzeti demokráciának” egész rendszere.

1871 január 12-én írta meg Kossuth hatalmas levelét „Visszapillantás 1848-ra”. Elmondja, hogy miért maradt csonka a 48-as törvényhozási alkotás. Megmagyarázza, miért nem nyúltak hozzá egyes kérdésekhez. Ideáljuk a „demokráciái alkotmány” volt és hozzáteszi: „Mi akként valánk meggyőződve, hogy ha a hon függetlenné és a független hazában a nép saját sorának szabad urává léssen, a további kifejlődés magától elkövetkezik”. A főrendiház az ő szemében „superlative absurdissimum”. A virilizmus kihívó gúnyúzés a népképviselő eszméjéből.

Levelének második részében levonja a visszapillantás következtetéseit. „Tettem pedig azért, hogy alkalmam legyen felkérni mindazokat, akik a 48-diki hagyomány híveinek vallják magukat, ne elégedjenek meg e határozatlan kegyelettel, hanem jöjjenek tisztába magukkal az iránt, hogy miben

áll a 48-diki törvények lényege?” Megadja reá nyomban a feleletet: „Állami függetlenség a hazának, önkormányzat faj-, nyelv-, valláskülönbség nélkül a szabad népnek a független hazában!”

Önkormányzat a szabad népnek! Irányi Dánielhez 1870. május 5-én intézett levelében Kossuth közli 1851-ben készült „javaslatát Magyarország jövő politikai szervezetét illetően”. Itt megmagyarázza, mit ért önkormányzat alatt. „Főalap a népfelség, vagyis önkormányzat. Nép alatt értem a honpolgárok egyetemét. Ezen értelmezés jogegyenlőséget, annál fogva egyetemes szavazatjogot feltételez”. A részletekre térve a „községről szóló fejezetet így vezeti be: „A község szabad' és független ügyeinek igazgatásában. Szerkezete a közszavazat (suffrage universel) sérthetetlen jogára van alapítva”. A megyéknél a következőket mondja: „A megyei beligazgatásra tulajdon azon népfelségi elvek lesznek alkalmazandók, melyeket a községre nézve felállítottam”. Kossuth 1870-ben visszapillantva erre a tervezetre, kijelenti, hogy „az elveket, melyek a szerves test ossaturáját képezik, ma is igazaknak, sőt örök igazságoknak hiszem”.

Kossuth Lajos tana tehát kifejezetten az általános választói jogot magában foglaló „nemzeti demokrácia”.

1868. március 3-án Schwarz Gyulához intézett levelében azt javasolja, hogy a szélsőbal vegye fel a „nemzeti demokrata párt” elnevezést. „Politikai tuskában, – úgymond – a párt elnevezés nem közömbös dolog. Én megvalom, sohasem szerettem azt a baloldal, balközép, jobb, jobb-bal, balabb-bal, szélső-bal elnevezést. Nem ad a pártnak kézzelfogható jelvényt. Én sokkal jobban szeretném a „nemzeti demokrata párt” elnevezést, függetlenség, demokrácia és közművelődés jelszóval”.

Köztudomású, hogy az 1867 után megindult függetlenségi mozgalomban erős demokratikus, sőt szociális irányzat mutatkozott. Ezt Kossuth szívesen látta. Az ország legmagyarabb vidékein demokrata-körök alakultak és mindezek Kossuthot tiszteletbeli tagjukká választották. 1868. december 24-iki leveléből („Felelet sokaknak”) látjuk, hogy akkor Derecskén, Egerben, Kecskeméten, Tiszaföldváron, Tiszafüreden, Pakson, Érkeserűn, Margitán, Nagydénen, Önödön, Lacházán, Kisperegen, Pesten és Dömsödön stb. alakult demokrata-kör. Ezeket a köröket a kormány üldözőbe vette. Felhasználva ürügyül a mesterségesen előidézett félegyházi zavargást, ahol Asztalos János, demokrata-kör alapítására népgyűlést hívott össze, Wenckheim a demokrata-köröket feloszlatta, Asztalost pedig elfogatta és börtönbe hurcoltatta.

A bécsi politika nagy veszedelmet látott a demokratikus irányban, mely egybe volt forrva a függetlenségi elvvel. Világos volt előtte, hogy Magyarországon a népfelség csak a haza függetlensége mellett dönthet. Örök igazság ez ma is, ha az udvari politika, a census-választók előtt elvesztett csata után, lyez. Nem demokratikus eszme. Soyons Citoyenc!”

Kossuth, iratai francia kiadásának előszavában, látnoki sejtéssel és ihlettel kiált fel: „A jövő a demokráciáé!” (1880. szeptember.) És a demokráciától ő nem féltette a függetlenséget, hanem attól várta diadalát. Hogy ez a demokratikus érzés milyen erővel lüktetett benne, annak jellegzetes bizonyítéka 1875. március 17-én Hermann Ottóhoz intézett levele, melyben az „iparos-mozgalomról” nyilatkozik. Keményen elítéli a „középosztály létesítésének” programját. „Ami pedig a középosztály létesítését illeti, – úgymond – én ismerem az Amerikai Egyesült Államokat. Ott van szabadság, van törvénytisztelet, hazafiság, pénz, ipar, kereskedés, tudomány, jólét; a henyélés szégyen, munka és becsület egyértelmű. De én e szót „középosztály” ott soha még csak említeni sem hallottam . . . Mert hát, aki középosztályt mond, az felsőosztályt, alsó-osztályt is mond, valakit maga alá teszen, valakit maga fölé helyez. Nem demokratikus eszme. Soyons Citoyenc!”

Való igaz, Kossuth Lajos, Schwarz Gyulához intézett, 1868-ból származó levelében már nem beszél egyszerűen általános választói jogról. „Válthatlan összefüggést” lát a demokrácia és a közművelődés közt, mert szerinte „a haza független csak a demokrácia által lehet”, a demokrácia hatalmassá csak a köz-

művelődés által válhatik. „Ezért a választói jogot „az elemi tanfolyam végzettségéhez” szeretné kötni. Ámde ennek előzménye az ő rendszere szerint „állami közös iskolák alapítása, ingyenes oktatás és tankötelezettség”.

Kossuth nézeteinek ezen látszólagos átalakulását az okozta, hogy a korszakban még elszomorítóan nagy volt az országban az írni és olvasni nem tudók száma. „Visszapillantás 48-ra” című levelében (1871.) fájdalmasan kiált fel: „Lakosságunk 64 százaléka nem tud sem írni, sem olvasni. Ez nagyon szomorú!” A függetlenségi irány akkori gyengeségének okát keresve, megállapítja: „A 48-diki irányt megtagadó hazafiságnak támasza a hivatalt és nyerészkedést hajhászó szűkebb rétegekben a korrupció, a nép rétegeiben pedig támasza a tudatlanság”. Ez ellen a tudatlanság ellen akart Kossuth küzdeni, midőn az akkori viszonyok közt állami ingyenes népoktatást követelt és az elemi iskolák elvégzéséhez kötött választói joggal fokozni akarta az ingert a tudás elemeinek elsajátítására.

De Kossuth mégis, mindvégig, az általános választói jog eszmekörében mozgott. A főrendiház eltörlését követelte, a virilizmust elítélte, a vagyoni cenzus bármely formáját visszautasította.

Kossuthra ne hivatkozzék tehát senki, aki az általános választói jog elensége. De tanítására ne merjenek hivatkozni azok se, akik az általános választói jogot, – egekbe nyúló komikum – a népfélség kijátszására szeretnék kihasználni. Kossuth ideálja a „nemzeti demokrácia” által önkormányzatban összeforrasztott szuverén nép volt. Tehát nem valami „duma”, mely általános választói joggal hódol meg a cárnak, hanem az önmaga felett rendelkező népképviselő, melynek akarata minden akarat fölé való.

VI.

Becsületos meggyőződés és komoly tett

–1905 szeptember 11. –

A koalíció ezalatt számos népgyűlést tartott, amelyeken *Vázsonyi* is felszólalt, majd pedig szeptemberben *Nagyváradon* rendeztek demokratikus gyűlést, amelyen *Vázsonyi* újból kifejtette, hogy a választójogot nem lehet taktikai kérdésnek felhasználni, hanem az általános választójog megeremtésére azért van szükség, hogy a demokrácia elvei minden vonalon érvényesüljenek. Beszéde így hangzott:

Vázsonyi Vilmos: Amióta 1901-ben először Nagyváradon jártam, azóta nagyot változott a politikai élet. Láttunk nagy változásokat, eszmecsereberélést, ám én elmondhatom, hogy ismét itt vagyok és hogy az vagyok, aki voltam. (*Zajos éljenzés és taps.*) 1901-ben itt Martinovicsról és vértanú társairól szóltam, akik szerencsétlen korszakban élve életükkel fizettek igazságukért. Mi volt az ő tragikumuké? Az, hogy az ő korszakukban a rendi alkotmány ellentétben állott a demokráciával, hogy a királyság demokratikusabb volt, mint a rendi tábla és így a Martinovics-társaság tagjai – közöttük költők, írók, a szellemi élet vezetői voltak – a rendi alkotmánnyal szemben a királyságban látták a demokrácia támaszát. Ezért kellett az első magyar demokratáknak elbukniuk és ezért kell nekünk ebből azt a tanúságot merítenünk, hogy nem érhet el sikert az a demokrácia, amely a nemzet ellen tör, épúgy, mint a nemzet sem boldogulhat, ha nem a nemzeti demokrácia alapjára helyezkedik. (*Zajos helyeslés.*)

Minden szabadságmozgalom, amelyet eddig a nemzet folytatott, gyarapította a jogosultak tábort. A 48-as szabadságharc az osztrák ön-

kény ellen hatalmas védőt találva a jobbágyak felszabadításában, megteremtette a rendi Magyarországon a polgári Magyarországot. Ezen az utón kell tovább haladnunk, hogy a politikai élet a nép élete legyen, az állam és a nép egybeforrjon. (*Kitörő taps.*) Az állam nem egyéb, mint a nép szervezkedése. Az állam földi istenség, de csak úgy, ha nem a sújtó kezét képviseli, hanem a szeretet és a jogok testesülnek meg benne. (*Helyeslés és taps.*)

A Dózsa György-féle zendülésnek hetvenezer jobbágy áldozata lett. Ha nem ölték volna le őket, elbukott volna-e a nemzet Mohácsnál? (*Nagy mozgás.*) Hirdetem a nemzeti alkotmány és a demokrácia elválaszthatatlan kapcsolatát, s engem nem zavar az, hogy valakinek kezében látom annak a zászlónak az imitációját, amelynek igaziját én lobogtatom. Ha valaki taktikából hirdeti azt, amit én igazán és meggyőződésből vallok, az általános választói jogot (*Egy hang: Titkos!*), – ne féljen, tisztelt polgártársam, én az általános választói jog alatt csak a kornak, a feddhetetlenségnek és az állampolgárságnak feltételét tűzöm ki, nem mint mások, az írni- és olvasnitudást, ami nem általános választói jog, hanem értelmi cenzus. (*Zajos helyeslés.*)

Az általános választói jog tengelye a demokráciának, mert enélkül a népállam el nem képzelhető. Taktikából hirdetik mások. A taktikának ellensúlyozója a becsületes meggyőződés és a komoly tett. A nemzeti jogok érvényesülését az általános választói jog nem gátolja, hanem csak elősegíti. (*Általános helyeslés.*) A taktikából valóság lesz és győzni fog a népképviselő eszméje. (*Éljenzés.*) Akik azt hiszik, hogy a nemzetet talán az általános választói jog alapján majd önmaga ellen lehet kijátszani, azok nagyon tévednek, csak az abszolút vétő és a parlament között folyik a harc. Én mint demokrata, csak a parlamentarizmus mellé állhatok e harcban és téved, aki azt hiszi, hogy ha majd a nép széles rétegei szöhoz jutnak, hogy akkor az általános választói jogot, a nemzetet a nemzet ellen ki lehet majd játszani. (*Zajos tetszés.*) Az általános választói jog nem végcél, hanem eszköz a népszuverenitás érvényesítésére. Nemcsak az általános választói jog kell, hanem kell az is, hogy az ez alapon megalakult parlament uralkodjék is és akarata legyen. (*Kitörő taps és éljenzés.*)

Itt van a súlypont és itt fog eldőlni a kérdés. És itt el fog dőlni vele együtt a militarizmus kérdése is és akkor nem nemzeti, hanem néphadsereg lesz, amelynek tagja a fegyveres polgár lesz. Álláspontom az, hogy az általános választói jog dolgában szövetkezett baloldal ama pártjai, amelyeknek programjában eme reform bennfoglaltatik, valósítják meg azt. Az a hitem, hogy nem vagyok árulója a nemzeti ügynek azért, mert ezt követelem, hanem éppen ellenkezőleg, amiért éppen ezt követelem, azért vagyok legjobb híve a nemzeti ügynek és teszek legtöbbet győzelme érdekében. (*Zajos éljenzés.*) Hirdetem a nemzeti irány és a demokrácia kapcsolatát. Én, ha a Burgból azt kiáltják felém: Éljen az általános választói jog, – feléje lobogtatom kendőmet és azt kiáltom: „Üdvözöllek, elvtárs, éljen az általános választói jog!” (*Hosszantartó lekes éljenzés és taps.*)

A nagyváradi gyűlést este vacsora követte, amelyen *Vázsonyi* újra nagy beszédet mondott a választójogi taktikázás ellen, hirdelve az alkotmány és a népjogok válhatatlan kapcsolatát. Ezt a beszédet kormánypárti tüntetők meg akarták zavarni s erre az incidensre tér vissza később *Vázsonyinak A Polgár*-ban a „Samu”-ról írt cikke.

VII. AZ ABSZOLÚT VÉTÓ

Miután *Fejérváry* tárgyalásai sikerteleneknek bizonyultak, a király szeptember 23-ra magához rendelte a koalíció vezéreit és határozott hangon figyelmeztette őket arra, hogy a dualizmushoz és a hadsereg egységéhez feltétlenül ragaszkodik. A vezérlő-bizottság a király kijelentéseiben a parlament szuverenitása ellen történt állásfoglalást látott és október 3-án, éppen ezért, az ellenzéki pártok gyűlésén határozati javaslatot terjesztett elő, amelyben kifejtette, hogy a szövetkezett ellenzék katonai követelései nem ellenkeznek a kiegyezéssel és hogy a király személye szent és sérthetetlen, de csak addig, amíg a kormány a nemzet bizalmát is bírja, és amíg ez nem kormányoz a parlament ellen. A nemzet bízik abban, hogy a király elbocsájtja rossz tanácsadóit és ha ez nem történék meg, akkor is kész fenntartani alkotmányát.

A parlament szuverenitása

– 1905 október 3. –

A határozati javaslatot *Andrássy Gyula* gróf fogalmazta meg és ahhoz *Vázsonyi* a következő beszédben járult hozzá:

Vázsonyi Vilmos: A parlamenti demokrata és újjászervezett szociáldemokrata képviselők nevében és megbízásából kijelentem, hogy a határozati javaslathoz a legnagyobb lelkesedéssel hozzájárulunk. Hozzájárulunk pedig azért, mert a nemzet tagjai és magyarok vagyunk, mert az a nézetünk, hogy aki a nemzet tagjának akarja joggal vallani magát, annak ebben a táborban van a helye, aki innen távozik, a nemzettől közösi ki magát. (*Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.*) Hozzájárulunk a határozati javaslathoz, mert azt látjuk, hogy minden jövődö küzdelmének alapját és a jövő szabadabb alkotmányának kifejlődését, a népjogok érvényesülését fenyegeti az a merénylet, amely ellen most csatasorba állunk. Hozzájárulunk a határozati javaslathoz, mert az a meggyőződésünk, hogy amikor a parlament szuverenitása áll szemben az abszolút vétóval, akkor áruló mindenki, aki nem a parlament szuverenitása mellett foglal állást. (*Lelkes éljenzés és taps.*) Hozzájárulunk a határozati javaslathoz, mert csak a jelen alkotmány az, amely meghozhatja a jövődö jobb és tökéletesebb alkotmányt. E nemzet történelmi fejlődés alapján áll. Negyvennyolc történetéből megtanultuk, hogy miként az akkori rendi tábla erkölcsi felemelkedéséből sarjadzott ki a negyvennyolcadiki szabad alkotmány, annak a népállamnak is, amely a mi ideálunk, a jelen parlament erkölcsi felemelkedéséből és a nemzet szuverenitásából lehet diadalra jutnia és nem a császár ajándékából. (*Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.*) Hozzájárulunk a határozati javaslathoz és résztveszünk a harcban, mert ezt szabadságharcnak tekintjük az alkotmány épségeért, parlamentünk szuverenitásáért az abszolút vétó ellen, amelyet alkotmányunk sohasem ismert és amelyet becsmépszetni alkotmányunkba nem szabad. (*Igaz! Úgy van!*) Hozzájárulunk a határozati javaslathoz, mert a magyar parlament s a magyar nemzetgyűlés soha nem volt egy lealacsonyodott szolgáló duma, amely bármiféle papírrongyra írott hadi- és napiparancsot becikkelyez, hanem mindig a nemzet szuverenitásának megtestesülése volt Pusztaszertől a mai napig és ilyennek kell maradnia örökkön-örökké. (*Szűnni nem akaró éljenzés és taps.*) Ezért járulunk hozzá a határozati javaslathoz és ezért vagyunk

itt demokraták és újjászervezett szociáldemokraták, mert azt hisszük, hogy demokratának és szociáldemokratának az abszolút vétó ellen vívott harcban csak az alkotmányvédők táborában lehet helye és bízunk abban, hogy a nemzet tömörülése meg is fogja törni az abszolút vétót és az udvaroncok nagyzási hóbortját. *(Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps. A szónokot számosan üdvözlik.)*

Emlékezzünk, hogy mások is emlékezzenek!

– A Polgár, 1905 október 6. –

A Fejérváry-kormány ekkor már erőszakkal fenyegetőzött, elhangzott a „mérhetetlen nyomor és szenvedés” fenyegető jelszava, erre írja aztán *Vázsonyl* a következő cikket:

(V. V.) „Mérhetetlen szenvedés és nyomor” borult Magyarországra Világos után. A gyáva abszolutizmus, mely csak idegen segítséggel győzhetett, megkezdte a bosszú munkáját. Kivégeztette nemzeti harcunk hős vezéreit, legyilkolta az első független, felelős kormánya elnökét, Batthyány Lajos grófot. Ég felé meredtek az akasztófák, ropogtak a sortüzek, megteltek a börtönök. Vér és könny patakozott végig az országon.

Elnémult az ország, csöndes lett, mint a temető, ahol minden enyészetet hirdet, de egy-egy bokorban néha az életről, a szabadságról csattog dalt az odatévedt énekes madárka. Így rezgett át a lelkeken néha-néha a szabadság és remény szózata, a diadalmas feltámadás titkos riadója.

A kamarilla hadi kiáltványai azt hirdették, hogy a magyar népnek nem kell a szabadság. Windischgrätz kinyomtatta, hogy csak „néhány ügyvéd és firkász” lázong, de a nép rajong a császári abszolutizmusért. Mikor aztán a „néhány ügyvéd és firkász” ellen esedezve kellett kikönyörögni az orosz cár segítségét, újra erőt vett bárgyú lelkükön a remény, hogy a vezérek kiirtásával, száműzetésével mindörökké összetörték a magyar alkotmányt.

Kezdődött a „mérhetetlen szenvedés és nyomor” korszaka. Idegenek szállták meg hazánkat és útjukban rossz, áruló magyarok vezérelték őket. Állandó uralomra rendezkedtek be és azt hitték, hogy Ausztria tartományainak száma Magyarországgal szaporodott.

Milyen csalódás! A föld alatt, a katakombákban tovább élt a független Magyarország. Testvéri érzés forrasztotta össze az osztályokat és csöndes özszeesküvés semmivé tette a látszat-kormányzat minden intézkedését. A magyar társadalom maga kormányozta önmagát és akasztófa, golyó és börtönök dacára, csak hiú káprázat volt az abszolutizmus hivalkodása.

A rab ország nem pusztult el, de a porkolábot csapás érte csapás után. Ausztria elvesztette olasz tartományait; kiverték a zsarnokság zsoldosait és Königrätz végleg szétaposta az abszolút nagy birodalom álmait.

„Mérhetetlen szenvedés és nyomor” gyötörte hazánkat, de minden vércsepp után egy-egy drágakő hullott ki a császári abszolutizmus koronájából. Utálat és gyűlölet kelt Európában az osztrák uralom említésére. Ereje is megbénult, mert hadserege börtön-örséggé alacsonyodott. És ekkor felébredt az abszolutizmusban a józan belátás, hogy a porkoláb éppen olyan kevésbé szabad ember, mint maga a rab. Az nem moccanhat, mert őrzik; ez nem mozdulhat, mert őrt kell állnia.

Az elgyötört, legázolt, leigázott nemzethez fordult most esengve az abszolutizmus, mely egykor az orosz cár előtt omlott porba. És a nemzet nagy-lelkűen megbocsátott. Fátyolt borított a múlt vérző, vádoló, szörnyű emlékeire. És a monarchia a nemzet nagylelkűségének köszönheti, hogy újra jelentett valamit, újra tényező lett Európában.

Most újra „mérhetetlen szenvedés és nyomor”-ral fenyegetőznek. A multak emléke nem józanította ki a kamarillát, mely újra a börtön kulcsaival csörömpöl. Mit feleljünk erre? Nem kell hangos szó, haragos tiltakozás. Menjünk ki a temetőbe vértanúink sírjához. Emlékezzünk, hogy mások is

emlékezzenek! A sírhalmok nem elmúlást, enyészetet, halált hirdetnek. Itt lakik a diadalmas élet, a feltámadás, a győztes erő.

Ti magasztos vérző alakok, beszéljétek helyettünk! Milyen botorság a hadüzenet olyan nemzet ellen, melynek ti vagytok fiai. Milyen elvakultság az a remény, hogy az abszolutizmus csodája legyőzi a természetet, mert egyszer letaposta a vetést. A föld nem veszi el termőerejét, szabadsága feltámad és nem győzik le, míg ki nem oltják a napot és jéggé nem fagyasztják a kérge alatt egyre lobogó, egyre égő tüzet.

Magyarország nem reszket az üres fenyegetésektől, mert Ausztria csak addig él, míg Magyarországnak szabad alkotmánya van. Nem kegy a mi alkotmányunk, hanem Ausztria léte a mi kegyünk. Az abszolutizmustól ma kevésbé kell félnünk, mint valaha. Társadalmunk ereje, szervezkedése, kultúrája, kezdeményező képessége nagyobb lett. Az abszolút kormányzat ostoba árnyék-hatalom volna itt, amellyel szemben a nemzeti társadalom volna az igazi kormány. De a monarchia tekintélye újra zéróskadna. Európa gyűlése szántana végig a kamarilla hátán és az Ausztriának nevezett ketrec vasrácsai ropognának, recsegnének.

„Mérhetetlen szenvedés és nyomor!” Vértanuk, hősök, dicsők, szóljatok! Kit riasztott meg valaha ez a szózat? Fegyverünk az alkotmány, védelmünk a törvény, lelkünk a szabadság, vallásunk a népjog Istene! Sirotokra borulunk nem gyászolva, de ujjongva; nem csüggedve, de elszánt reménnyel. Emlékezzünk, hogy mások is emlékezzenek!

Hazudtok!

– *A Polgár, 1905 október 11.* –

A képviselőház október 10-én elfogadta *Andrássy* határozati javallatát, a képviselőház ülését pedig elnapolták. Erről a sivár politikai helyzetről ír akkor *Vázsonyi*:

(V. V.) Üresség a közepén: ez a felelős kormány, üresség a jobboldalon: ez az agrár-bankár szabadelvű párt. Mikor lovagló-ostorral vágunk végig a parlament arcán, mikor hazakergetik a nemzet szuverenitását jelképező Házat, akkor az agrár-bankárok kivonulnak és keblüket édes remény duzzasztja, hogy virul a tavaszi búzájuk. Üresség, folt marad utánuk, szimbólumául annak, hogy lelkük sivár, üres és szerepük a folté, mely elékteleníti az alkotmányvédelem ragyogó pajzsát.

Nincs határa a süllyedésnek? Egyre mélyebbre zuhannak a katasztrófára spekuláló határidő-politikusok? Nem ébred fel lelkiismeretük? A geszti főnök nem ereszti ki áldozatait; tüzeli őket, hogy tartsanak ki a gonoszságban és valahányszor vereség éri a nemzetet, az örömtől kipirulnak az összeküvők arcai.

Íme, tegnap ujjongva hirdették maguk között a pártértekezleten, hogy a szövetkezett baloldal nem képes katonai programját megvalósítani. Az abszolút királyi vétóban a maguk politikájának igazolását látjuk és vad kárörömmel üvöltik, hogy csak a hatóságilag engedélyezett politika fér össze a nemzet boldogságával. Hiába fordulnak azért szépitőszerekhez. Hiába kendőzik magukat. Hiába bújnak el bátortalanul intim körben hozott csalárd tiltakozásuk mögé. Szomorú szerepük világos. Az ő árulásuk bátorította a kamarillát az alkotmány megsértésére, az ő pusztá létük felbujtás az abszolutizmusra.

Ma küldönc útján érintkezett a király a szuverén Házal. Az alkotmányellenes kormány, félreértve minden tekintetet, egyszerűen félrúgta a Ház tekintélyét. Demonstrálni akarta, hogy egy irodai aligazgató is elég ennek a „revoltáló” társaságnak szétoszlatására. És mit tett ebben a helyzetben a „többség” elvének őrzőgője, a geszti cézár? Hirdette az alázatosság, a megadás tanát. Hirdette, hogy az elnapoló királyi leirat után nincs helye vitának, határozatnak. Megtámadta már jó előre a Ház határozatának törvényességét. Megtagadta a nemzettől azt a gyöngye védelmi eszközt is, hogy til-

takozzék a parlament jogának elkobzása ellen. „Burgmuzikot” játszott újra, mikor az alkotmányvédelem riadójának kellett volna ajkairól elhangzania.

Megrokkant, de még mindig egészséges étvágyú seregével kivonult a tiltakozás elől. Bécsben újra alibit igazolt. Ő nem volt ott, mikor a király leirata ellen tiltakozni mertek. Ő jó, hűséges, engedelmes. És vele együtt jók, hűségesek, engedelmesek az agrár-bankárok mind, akár reakcionáriusok, mint a geszti junker és kebelbarátja Zselénszky Róbert gróf, akár Burg-jakobinusok, mint az ifjú óriások, akik eddig általánosan és titkosan jól el tudták titkolni lelkük radikalizmusát, de most egyszerre lángolnak az általános titkos választói jogért.

Őket néztem egyre, tegnap született elvtársaimat a demokráciában. Őket néztem, hogy lesz-e bennük annyi szemérem, hogy nem követik Tiszát a kivonulásban. Radikális bajnok csak nem sülyedhet le oda, hogy tiltakozni sem mer a törvénytelen elnapolás ellen. Demokrata csak nem lehet olyan alázatos, hogy porba vágódik, mikor rátaposnak a parlament szuverenitására. Akinek ez az alkotmány is kevés, az csak nem maradhat tétlen, nem szökhetik meg, mikor utolsó rongyainkat, cafrangjainkat is el akarják tőlünk rabolni?

De szökdöstek, elmenekültek a tűzpróba elől. Mikor hitvallást kellett volna tenniük, akkor leleplezték magukat. Nem forradalmárok ezek, hanem alázatos kintornások, akik azzal a darabbal koldulják végig az országot, amit a Burg rakott bele hangszerükbe. A Marseillaisét kintornázzák most, mert az a napiparancs. A Gotterhaltét játsszák holnap újra, ha felülről úgy kívánják.

Szegény Marie Antoinette! Ha ezt a recipét ismerte volna! Akkor szép feje nem gördül alá a hóhér bárdjától. Őt svájciak védelmezték a jakobinusok ellen. Mennyivel egyszerűbb lett volna, ha átöltöztette volna őket jakobinus-ruhába és a derék svájciak a lázongó Paris lecsendesítésére eliejtik a carmagnolt.

Nálunk most járja ez a komédia. A szabadelpvűparti Burg-jakobinusok vakmerően játsszák szerepüket. Egyikük, másikuk egészen nekivadult és már komolyan demokratának tartja magát. Végig szolgálta Széllt, akinek „ugrás a sötétbe” volt az általános választói jog. Mandátumot fogadott el Tiszától, akinek „nemzeti szerencsétlenség” a demokratikus választói jog. De azért a nekibödült Burg-jakobinus, belebújva az oroszlánbörbe, harciasan ordít az igazi radikálisok ellen, akik megértik, hogy hatósági engedéllyel csak a politikai utcai leányzók szerethetik a radikalizmust de a demokrácia igazsága ott kezdődik, mikor a hatalommal kell szembeszállni, mikor az abszolút vétőval kell megmérkőzni, mikor az elvekért kockázatot kell viselni.

Micsoda társaság! Lajos romlott udvarának alázatos nemese azt felelte a király azon kérdésére, hogy mikor szül a felesége: „Mikor felségednek tesszik!” A Burg-jakobinusok demokráciája is akkor szül, mikor az udvarnak kellemes. Ha holnap visszavonják a hatósági engedélyt, csönd és rend honol újra a „Lloyd” tájékain. A jakobinusok visszavedlenek svájci gárdává.

És ezek az oroszlánbőr-bérlők ordítanak reánk, igazi radikálisokra, akik szenvedtünk elveinkért és most is a hatalommal csatázunk. Általános választói jog! Küzdöttünk érte, mikor ti még mint számozott rabszolgák csókoltátok uraitok korbácsát. Küzdünk érte utolsó lehetőségünkig és ha azt mondjátok, hogy az alkotmányvédők tábor okosan tenné, ha kitérné keblét a kitagadott millióknak, erre azt feleljük, hogy ezt előbb mondtuk komoly meggyőződéssel, mint ti most, ádáz kárörömmel.

Jogot a népek! Kiáltjuk most is, az utolsó pillanatban. De nem azért, hogy azt az ocsmány felfogást terjesszük, hogy csak az köteles az alkotmányt védeni, akinek ezért megadják az árat. Ez hozzátok méltó árfolyamvilágnézet.

Rákóczi zászlai alatt jobbágyok küzdöttek. 1848-ban fegyvert ragadott az egész magyar nép és nemcsak az egynegyed úrbéri telek tulajdonosai. A zászlóaljokban ott véreztek a zsidó honvédek, akiknek 1848 elfelejtett polgárjogot adni. És ez a lélek él bennünk. Harcolunk a külső ellenséggel, védjük

szerencsétlen alkotmányunk roncsait, erőnket megfeszítjük az abszolút vétó ellen. És míg ez a szent harc viharzik, meg nem szökünk.

Ti ebből a harcból ravasz furfanggal elillantatok és lesben álltok, epedve a katasztrófa után. Kockáztatni nem mertek, a hatalom előtt görnyedtek, a Burg jakobinusai vagytok. A veszedelmeket átengeditek nekünk, a követ falatokat mohón lenyelitek. És azután megtörölve szájatokat, sáros csizmátokat belénk törлитеk és nyelveteket öltögetve rikoltoztok, hogy mi árulók vagyunk.

Most jöttetek ki a bordélyházból és máris a tiszta szerelemről penget dalt hárfátok. Bor gőze ömlik ki szájatokon és az aszkézisről prédikáltok. A fületek kilyukasztva, mint a konok rabszolgáké az ó-testamentom parancsa szerint és szabadságról ordítottok.

Jól van. Hízzatok, viruljatok, boldoguljatok. Hirdessétek magatokat demokratáknak. Azt se bánjuk. Mert az eszméssel visszaélni nem lehet, az idő sem lehet megcsalni és még a szemfényvesztő is megcsalattott lesz a kéréletlen korrall és előbbre viszi a világot.

De vakmerő komédiátoknak legyen határa. Használjátok fel nyelveteket jobb helyen és ne öltögessétek felénk. Szaladjatok a zsákmánnyal, de a mi becsületünket, a mi meggyőződésünket ne marcangoljátok. Mert a harcban elpusztulhatunk, de utolsó hörgésünk is az lesz: Hazudtok!

VIII.

A magyar trikolor

– 1905 október 14. –

A képviselőház állásfoglalására a kormány újból lemondott, amit azonban a király nem fogadott el, hanem újból *Fejérváryt* bízta meg az ügyek vitelével. *Krisztóffy* erre csakugyan betérjesztette az általános választójogot. *Fejérváry* pedig egy új politikai párt, a haladó-párt megteremtésén fáradozott, amelynek célja a szabad-elvű párt egy részének megnyerése és az általános választójog megalkotása volt. *Vázsonyi* ekkor éles küzdelmet kezdett az ellen, hogy hamis demokráciával árulják el az igazi demokratikus programot és a központi demokrata körben 1905. október 14-én este, a következőket mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Emlékeznek-e önök, vajjon, t. uraim, az első zászlóbontás napjaira? Emlékeznek-e, hogy akkor ezt a demokrata zászlóbontást sokan rajongásnak, mások vakmerőségnek mondták? De íme, ma a demokratikus programot már nem mondják fantomnak. Az egyik rész hirdeti taktikából, a másik komoly meggyőződésből, de mindegyik a mi programmunkat hirdeti. A politikai kavarodásban nekünk nem kellett vélemény-lobogót változtatni, mi még szilárdabban ragaszkodhattunk elveinkhez. Mi csak azért üdvözljük a kavarodást, mert ez pártunk tisztaságát újból kimutatta. (*Helyeslés.*)

Akik a mi programmunkat felforgatásnak nevezték, azok most taktikából, mint utolsó szalmaszálhoz kapaszkodnak beléje. Ezt a programot most meghamisították felülről a Burg tájékán azok, akik ellen mindenütt irtó csatát kellett vívni. Abból a pártból, amely két-napos csatában gonosz rögeszméből éppen minket akart eltaposni, kerülnek ki az újdonsült forradalmárok. Tőlünk lopták a zászlót, köntöst, programot, jelszót, hogy vele a népuralmat eltapossák. Az agrár-bankár szabadelvűpárt végső elszántságában most a demokrata programot akarja kezünkől kitépni. A kapitalisták és a konzervatívok egy éjen át demokratákká vedlenek át. Mások egy éjen át megöszülnek, ők, a vén

kokottok, egy éjen át szőke és szőgbarna fűrtöt öltenek. (*Nagy derűtség.*) Súlyos politikai viszonyok közt sokáig mi voltunk a közélet sivatagában az egyedüli oázis. Illő volna most erről az oázisról és forrásról tisztelettel szólni és nem beleköpni a forrásba, amelyből mindenki merít. (*Zajos tetszés.*) Nem nekünk kell csatlakoznunk az újdonsült radikálisokhoz, ők tisztuljanak meg, ők csatlakozzanak hozzánk!

De amíg csak a Burgtól lesik a közigazgatási bejárás megengedését, koncessziót a radikális sínek lerakására, addig ez nem egyéb vicinális-panamánál. (*Zúgó helyeslés.*) A szabadelvű párt mindig az étvágy hőmérője volt, szintelen, íztelen és szagtalan, mert a pénznek nincs szaga. (*Zajos derűtség.*) Radikális lobogó alatt akarják az országot a Burg igájába hajtani. De a radikalizmushoz nem elég az olyan nem általános „általános választói jog”, amely 1,273.735 magyart rekeszt ki a jogokból a Marseillaise hangja mellett. Ehhez a népkarát, a parlament szuverenitása is kell. (*Zajos helyeslés.*) Amikor arról van szó, hogy a parlamentnek tiltakozni kellene, a császári, királyi demokraták azonnal térdre esnek és ima után elszöknek, hogy bebizonyíthassák: ők nem voltak a rossz fiuk közt. Most már nem a vezényszóról van szó, de arról, hogy ki parancsol ebben az országban, mi, vagy a Burg? Ha csak arról volna szó, hogy szabad-e nekünk pünkösdi napján az utcán fehér szekfűt vagy tubarózsát hordani, akkor is harcba kellene szállni a fehér szekfűért vagy tubarózsáért, mert ez a bécsi Burg szeszélyét, az abszolút vétőt jelentené. (*Viharos éljenzés.*) Nem áruljuk el az alkotmányt és demokráciát nemzeti jelszavakért. A mi demokráciánk Kossuth Lajos írásain és beszédein alapul, amint nem ülünk fel a Burg-lakájoknak, úgy nem ülünk fel a nacionalista szédelgőknek sem. Nálunk egy fogalom a haza és az egyenlő jog (*Kitörő taps.*) és azt nem hagyjuk egymástól elválasztani Esztelenség azt mondani, hogy ahol nincsen jog, ott nincsen haza. Ha van hazád, van jogod is. (*Viharos taps.*)

A magyar trikolor középső színe fehér. Ez az a fehér lap, amelyre mindenki felírhatja a maga kívánságait. Ezt nem engedjük át a feudális hatalmasoknak, ez épúgy az enyém, mint az övé. Ha ő büszke ősei címére, én büszke vagyok őseim könnyeire, amelyeket e hazában sajtoltak ki szemekből a szenvedések. (*Viharos helyeslés.*) A haza a népé! Rákóczi és Kossuth zászlója az, amelyet fennen lobogtatunk, minden szédelgés közepette. Jelszavunk volt és marad: A haza a népé és senki másé! (*Hosszantartó lelkes taps és éljenzés.*)

IX.

Burgdemokrácia

– 1905 október 15. –

Másnap, október 15-én, *Békéscsabán* mondott beszédet *Vázsonyi*, ahol a kormány demokráciájával szemben az igazi demokrácia gondolatát fejezte ki.

Vázsonyi Vilmos: Amikor először jártam Békéscsabán a választások idején, t. polgártársaim, akkor azt reméltük, hogy közel van a nemzet szebb és boldogabb jövődjé. Hiszen most történt meg először az a csodálatos és hihetetlen esemény, hogy a jelenlegi rossz választói jog mellett is letört a kormánypárt többsége és győzött az alkotmányvédő tábor. De

reményeinkben csalódtunk. Kiderült, hogy ennek az országnak 1867 óta nem volt igazi alkotmányossága. Lehullott a lepel a törvényes formákba bujtatott abszolutizmusról. Eddig csak azért volt látszat-alkotmányosságunk, mert a szabadelvű párt mindig készségesen becikkelyezte a bécsi Burg hadiparancsait. De mihelyt a parlament alkotmányvédő többsége a nemzet lelkének parancsát akarta törvényerőre emelni, nyomban szemben találta magát az abszolút királyi vétóval. Lehullott a lepel, íme világos, hogy csak királyilag engedélyezett alkotmányosságunk van, melynek határa a királyi kegyelem. Ma Magyarországot abszolutista rendszer szerint kormányozzák. Elmondható, hogy amióta a parlament együtt van, soha sincs együtt (*Nagy derűltég.*), mert legkegyelmesebb királyi leiratok rögtön hazakergetik. A parlament formája megvan, de lelkét, tartalmát és szabadságát meg akarják semmisíteni. Ezért első feladatunk, mely mindenekelőtt való, hogy visszaállítsuk az igazi alkotmányosságot, a parlament szuverenitását, hogy képviseleti alkotmányunk ne csak cafrang, papiros, hanem erőteljes, élő valóság legyen. Ezért két tábor van csak most az országban. Az egyik, mely meg akarja törni az abszolút vétót, s a másik, mely akár nyíltan, akár csempészlobogóval a Burg vétójának igájába akarja hajtani a nemzetet. (*Zajos helyeslés.*)

De még egy nagy változás állott be az országos választások óta. Akkor a szabadelvű párt felforgatóknak káromolta azokat, akik demokrata vagy szocialista programmal kerestek mandátumot és legnagyobb gyűlölettel éppen ezek ellen vitte a választási harcot. És mit látunk ma! Egy éjszakán át excellenciás forradalmárok támadnak annak a szabadelvű pártnak soraiból, amelynek évtizedek alatt elég alkalma lett volna tettekkel tanúsítani, hogy szereti a népet, de ezt a szeretetét általánosan és titkosan jól el tudta leplezni. (*Zajos tetszés.*)

Ezekkel a ma született Burg-demokratákkal szemben állapítsuk meg, hogy mi az igazi demokrácia lényege. A demokrácia népfélséget jelent. Az a kérdés tehát, velünk tartanak-e az excellenciás forradalmárok abban a törekvésben, hogy eltakarítsunk minden akadályt, amely a népakarat érvényesülésének útját állja! Velünk lesznek-e majd, midőn azt követeljük, hogy töröljék el a főrendiházat, mely a születés, a nagy vagyon és a királyi kinevezés előjogán alapszik és így mint lomha akadály áll a népakarat útjában! Velünk vannak-e, mikor az abszolút királyi vétó megtörését követeljük, mert hiszen demokráciát nem lehet addig teremteni, míg a király akaratától függ a népképviselet hatásköre! Velünk lesznek-e, mikor azt követeljük, hogy a törvénytelen elnapiolás és feloszlatás ellen alkotmányos biztosítékokat kell szerezni!

Velünk vannak-e, mikor azt követeljük, hogy szüntessék be a nemesi és arisztokrata rang adományozását és vásárra bocsátását, mert hiszen ez a jogegyenlőség arculcsapása! Velünk lesznek-e, mikor azt követeljük, hogy a hadsereg ne csak nemzeti hadsereg, hanem néphadsereg is legyen, hogy ne csak a tisztnek, de a legénységnek is legyen becsülete, hogy a kaszárnyának ne legyen külön büntetőtörvénye és bűnvádi eljárása, mintha a kaszárnya külön ország volna, hogy a hadsereg néphadsereg, a szabadság védelmére felfegyverkezett polgárság legyen és nem az abszolutizmus vára és menedéke! Velünk lesznek-e, midőn azt követeljük, hogy a hadsereg terheit ne fokozzák, hanem szállítsák le és végül ha a Burg demokratává lesz, hajlandó lesz-e lemondani a morgonatikus házasság kiválóan demokratikus intézményéről és a nép iránt érzett hő szerelmében kész lesz-e a civillistát leszállítani!

Mindezekben az excellenciás forradalmárok ellenünk fognak fordulni, mert nekik a demokrácia nem lobogó, hanem takaró, amely alá rejtik a megbukott szabadelvű pártnak azt a törekvését, hogy csempészpolitikával állítsa vissza a régi rendszert és a maga uralmát, (*Viharos helyeslés.*)

1848-ban felszabadult a jobbágyság és a városi polgárság. Igaz, de olyan ember 1848-ban még nem akadt, aki azt mondta volna: nem harcolok a bécsi zsarnokság ellen, mert nincs egy negyed úrbéri telkem, nem vagyok választó. Részt vettek a szent harcban még annak a felekezetnek tagjai is, mely akkor még polgárjogot sem nyert. A hazának ma is vannak jogokból kitagadott polgárai. Ezeknek azt mondom, ha nincs is joguk, azért van hazájuk és lesz joguk az idegen ellenség ellen megvédelmezett hazában. Botor az, aki Istent káromolja, mert neki kevés jutott a földi boldogságból. És éppen olyan botor, aki megtagadja a mi földi Istenünket, a hazát, mert eddig mostohán bánt vele. Ez a haza a mienk is, minden dicsőségével és minden szenvedésével. És ha a nemes urak büszkék őseik haditetteire, méltóságaira és dicsőségre, mi, a nép fiai szent áhítattal gondolunk vissza őseinkre, akiből a múltak szenvedései könnyet, vért és verejtéket sajtoltak ki. Ez a könny, ez a vár, ez a verejték a haza drága földjét öntözte és ennek földjéből kell a magyar népjogoknak kisarjadzaniok. Jogot a népnek, a munkásnak hazát, ez volt, ez marad a jelszavunk, mert egy az Isten, egy a haza, egy az ember! (*Szünni nem akaró lelkes éljenzés és taps.*)

AZ UTOLSÓ ÓRA

A küzdelem mind hevesebb lett, az ellentétek mindjobban kiéleződtek és ebben a hangulatban írta volt *Vázsonyi* újabb erőteljes cikkeit *A Polgár*-ba. Cikkeinek egyikében azok ellen fordul, akik hirtelen odaálltak a haladó-párt támogatói közé és a kormány választójogát üdvözölték. *Nagyváradon* történt, hogy ott *Vázsonyi* beszédét egy volt szabadelvűpárti ügyvéd vezetésével meg akarták akadályozni s később is az állott a nagyváradi haladó-párt mozgalmainak élére. Íme, *Vázsonyi* cikke:

Te is fiam, Samu?

– *A Polgár, 1905 november 11.* –

Samu eddig ortodox volt, most „haladó” lett. Nem tévesztvén el a megfelelő kést, markolatig dőfi be eddigi szerelmébe, Tisza István grófba. Samu ezt fájdalommal teszi, de Samunak mindig elvei voltak. Ezért imádta az öreg Tiszát, ezért szolgálta a fiatalt; a „népjogokat” védelmezte mindkettőnek táborában. A cenzusos választói jog, a virilizmus, a kapitalista gazdasági politika, az erőszakos házszabályrevízió, Percel Dezső varázsos zsebkendője: mind „népjog” volt. De most Tisza nem támogatja az új kormányt, tehát Samu nem támogathatja Tiszát.

De nem Tiszát hagyta el Samu, hanem Samut árulta el Tisza.

Hogy ki az a Samu? Apró komikus, vidéki ügyvéd-emberke, aki egy éjszaka, „pont éjfél” idején, felfedezte lelkében a forradalom tüzét. Vezérszónoka a „Magyar Távirati Irodának”, mulatsága Nagyváradnak. Személye kü-

lönben egészen mellékes. Samu csak egyike a Samuknak, akik mindig bíznak, mindig lelkesednek és akiknek érzését mindig zseniálisan eltalálják a váltakozó kormányok. Ha ezentúl Samuról szólunk, nem is ezt a kedves embert értjük már az elnevezés alatt, aki legalább fölvidítja embertársait, hanem az általános Samut. Samu nem név, hanem típus.

Samu örökkévaló. Mi többiek győzünk vagy bukunk, veszünk vagy nyerünk. Samu sohasem bukik meg, Samu sohasem veszít. Samu jó családapa, gondos polgár és nagyszerű időjós. Samu a folyondár, mely szeretettel öleli körül a tölgyet, míg büszkén mered az égbe. De ha a tölgy ledől, a földön tovább kúszik és csakhamar másik hatalmas tölgygel ölelkezik. Ma ortodox, holnap haladó, holnapután újra ortodox. Mert Samu szerény ember. Samu átérzi, hogy nem ő hivatott a nagy kérdések felvetésére, hanem azok, akik a kormány rúdjánál állanak. Mert Samu hü alattvaló, mindig megbízik azokban a férfiakban, akikben a király megbízott.

Kormányok jöhetnek, mehetnek, de Samu marad. Ő hű Samuja minden kormánynak és ha megöregszik, pipaszó mellett, kedélyesen el is beszélget arról, hogy mennyi változást ért meg és milyen érdekes volt a múlt tarkasága, Samu olyan, mint a miniszteri paloták kapusai, akik sohasem beszélnek a miniszterről neve szerint. Nekik „a kegyelmes úr” minden miniszter és mindegyiknek egyforma alázattal és szeretettel süvegelnek.

Samu az okos szúnyog, mely sohasem röpül az önállóság szárnyain, hanem viteli magát a jól befűtött mozdonyal. Ezért nevezik Samut vezető, intelligens elemnek. Samu nem elfogult. Neki nincsenek kedvenc nótái, kedvenc színei. Samunak mindegy: nemzeti színű-e, vagy veres; Kossuth-nóta-e vagy Gotterhalte, vagy Marseillaise. Samu olyan, mint az aether: megvan, de meg nem fogható; mint a napsugár: 42 ezer mértföldet jár egy másodperc alatt és élelmessége fürge és ragyogó, mint az aether rezgése: a fény.

Samu az okos szúnyog, mely sohasem röpül az önállóság szárnyain, ha-öregbérés. Samu nem bomlott meg, hogy szénbányász legyen, aki leszáll a föld mélyébe s küzd az elemekkel. De soha sincsen szén nélkül és sohasem fázik. Samu a politikai mezőnyön nem fut, mert nem ló, hogy ilyen bolondságot tegyen. Samu csak a totalizátorra rak, ha a lovász megmondta előre, hogy melyik ló lesz az első. Samu magasrendű lény, aki úgy néz le reánk küzködőkre, mint az ember a nyüzsgő rovarvilágra, a növényekre, a fákra, a madarakra és az ehető állatokra. Samu a teremtés ura és a világ közepe.

Samu a hőmérő, rajta pontosan meglátszik, hogy mekkora a meleg, vagy a hideg. Samu a légmérő, róla leolvasható, hogy zivatar lesz-e vagy verőfény. Épen ezért Samu nélkülözhetetlen tárgya az állami háztartásnak. Samu a múlt, Samu a jelen, a jövő és a mindenség. Mert bárhol lesz és bármi lesz, Samu mindig felül marad. Vízözön boríthatja el a földet, Samu ott lesz az Ararát hegyén. Földrengés rázhatja meg a világot, Samu léghajóban ül. Samun nem fog ki a természet. Samu a béka, mely földhányás alatt is megél és ha esztendők múlva napfényre hozza az ásó, vígan éled, ugrál és brekegi az időt. Samu az élet és a halhatatlanság.

Valahány kormányunk volt, mind Samut becézgette, mind Samura támaszkodott. Bukása után látta már, hogy Samu sohasem ad, csak vesz, hogy Samu nem támogat, csak támaszkodik. De az új kormány újra szívesen fogadta Samu szerelmét. Mert Samu hü, amíg tart a hatalom.

Új rendszer, új irány? Nevetség. Samunak minden csak konjunktúra. Búza, kukorica, vagy rózsaszál, Samunak mindegy a határidőüzlet, csak legyen jó az árfolyam. Samu mindenben utazik, Samu mindenben „csinál” és mindenben lelkesen.

Samu Brutus utódja, aki leszúrja a bukó Caesart. Samu nem szentimentális, hanem okos. Samu nem szeret temetésre járni, csak lakodalomra. Samu a köre nem a holtak érdemeit vési fel, mert azoknak már úgy is mindegy, hanem az élők dicséretét. Samu a mintapolgár, aki sohasem keresi az összeütközést. Samunak mindig igaza van. Samu sohasem csalódik.

Valahányszor Caesar megbukott, megtört szemében ott volt a szemre-

hánys: „Te is fiam, Samu!” De Samu hős, Samu szigorú, elvszilárd és kérlelhetetlen, mindig kést dőf a holtakba és babért, rak az élők homlokára. Samu egyetlen és örökkévaló.

„Legyen vége a komédiának”

– *A Polgár, 1905 november 16. -*

A parlament újabb elnapolásakor megint éles *Vázsonyi* hangja. Íme, cikke: tiltakozás az alkotmány felfüggesztése ellen.

Mi maradt még az alkotmányból? Amerre szem lát, csupa rom, füstölgő omladék. Tűzoltók gyújtogatnak. Az állami rend nevében szervezik az anarchiát. A „népjogok” diadalára elkobozzák a meglévő alkotmányos szabadságot.

Nincs parlament. A Duna partján büszkén égnek emelkedő palota nyomorúságos koldus-viskó. Nincs ereje, nincs hatalma. Összehívják, hogy kigúnyolhassák és ez ostorcsapás után nyomban haza küldik. Bizalmatlanságot szavaz a kormánynak, de a kormány marad. Eltiltja a kormányt az adószedéstől, az újoncozástól, a közözügyi költségek átszállításától, de a kormány nyugodtan tovább gazdálkodik.

Nincs miniszteri felelősség. A kormány hazakergeti bíráit. A vádhatározat meg sem születethetik, mert a vádlottak erősebbek mint bíráik. A király hatalmát képviselik és mindent lerombolnak, ami útjában áll a hatalom korlátlanóságának.

Nincs önkormányzat. A törvényhatósági közgyűlések akaratát a kormány erőszakkal félre akarja lökni. Az alkotmány a törvényhatóságokat a kormány ellenőrzésével bízta meg az adó és az újonc kérdéseiben és a kormány a maga bíráit láncra akarja veretni. Főispánjai erőszakkal akarnak betörni hivatalukba, vagy fufanggal akarnak besurranni. Paródia lesz az eskü szentségéből. Megtépett köntös, a köztisztelet tárgyát képező tógából. A „megye vezére” csendőrszuronyok között vonul be a székhelybe, mintha idegen, megszálló hatalmat képviselne.

Nincs újoncmegajánlási jog, holott szabad nemzetek alkotmánya szerint a király egy szál katonát sem tarthat a parlament évenként ismétlődő felhatalmazása nélkül. A közös hadsereg költségének fedezése törvénytelen, mert nincsen törvényes kvóta. De ezzel a törvénytisértéssel nem érik be. Önkéntes újoncokat toboroznak és erőlködnek, hogy minél többen jelentkezzenek a parlament újoncmegajánlási jogának kijátszására. A jó példával előljárnak a nemzetiségi képviselők, akik, nem okulva a múltakon, most is bambán a maguk nyereségének tartják a magyar alkotmány veszteségeit. Milyen költségvetés terhére fogják kitartani a kaszárnyák most jelentkezett önkényes lakóit? Ki jogosította fel a kormányt arra, hogy az évi újonc jutalék megállapítása és megszavazott költségek nélkül az ország terhére újoncokat etessen?

De január elsejére még szebb újévi ajándékot ígér a kormány. Be akarja tetőzni az újonc-megajánlási jog kifigurázását és meg akarja kezdeni a „végtelen szenvedés és nyomor” programját.

A póttartalékosok behívására készülnek. A kiszolgált katonák hazabocsájtásával támadt hiányokat póttartalékosokkal akarják pótolni. Családapákat, kenyérkeresőket akarnak kiragadni családjuk polgári munkájuk köréből. És amint az inkvizíció minden szörnyűségére talált dogmát, ők is minden törvénytisértésre találnak paragrafust. A póttartalékosok behívását csak „rendkívüli körülmények” esetére engedi meg a törvény. De ez a rendkívüli körülmény nem lehet a parlamentnek az az alkotmányos joga, hogy megtagadja az újoncozást. A Tisza-kormány többségi uralmának korszakában még vitakozni lehetett azon, hogy van-e joga a kisebbségnek meggátolni az újoncok megajánlását és nem indokolt-e ilyen esetben a póttartalékosok behívása. De a helyzet ma lényegesen változott. Most nem a kisebbség gátolja meg az újoncok megajánlását, hanem ezt kifejezetten megtagadja a parlament több-

sége. A póttartalékosok behívása tehát pusztá erőszak, a parlament jogainak nyílt semmibevevése, melyért az erkölcsi felelősség nem a jogaival élő parlamentet, hanem a parlament jogait nem tisztelő kormányt illeti.

E ponton megszűnik az ünnepélyes tiltakozások ereje. A behívott póttartalékosoknak nagyon mindegy, hogy óvással, vagy anélkül dugják-e őket az uniformisba. Szenvedés vár rájuk és megkövetelhetik tőlünk, hogy végre vessünk komolyan számot az ország helyzetével.

Valljuk be, hogy alkotmányunknak csak keretei állanak, a tartalom megsemmisült. Minek leplezzük ezt a helyzetet? Miért? Kinek használ a fátyolok sokasága? Mire jó a válság mesterséges nyújtása? Végezzünk. Hadd derüljön ki mielőbb a valóság, van-e, vagy nincs alkotmányunk?

Mikor első ízben napolták el alkotmányellenesen, ex-lexben a Házat, megmondottuk, hogy a parlamentnek az a kötelessége, hogy maradjon együtt. Az ördögbe is, hogyan követeljük az ellentállást a törvényhatóságoktól és tisztviselőktől, ha mi magunk, az ország törvényhozó, választott tisztviselői, beérjük az ünnepélyes óvásokkal és szépen hazamegyünk? A „nemzeti ellentállásnak” nem a parlamentben kell-e első sorban nyilvánulnia? Ha áldozatról van szó, nem a mi kötelességünk-e, hogy elsők legyünk az áldozatban? Ha kockázatról, hogy magunkat kockáztassuk?

Amíg alkotmányos látszattal és jelszavakkal lehet összetörni az alkotmányt, nem jöhet meg a kibontakozás. Győzelem csak úgy vár reánk, ha a hatalomnak nincs más választása, mint a teljes abszolútizmus vagy a teljes alkotmányosság. Ha a parlament maga is a nemzeti ellenállást vallotta volna az első elnapolásnál, régen megjött volna a gyógyulás. És a kormánynak nem lett volna ideje berendezkedni, szervezkedni és erőszakosságait csillogó jelszavakkal kendőzni.

Itt az utolsó óra. Az óvások ideje lejárt. A parlament ne rakjon több fátyolt a valóságra. Álljon ki egész mellel „Legyen vége a komédiának”.

Fegyverkezzünk!

– *A Polgár, 1905 november 28.* –

A Fejérváry-kormány által fölizgatott tömegek megtámadták a szerkesztőségeket, így *A Polgár* szerkesztőségét is. Hatalmas kövekkel és revolverlövésekkel ostromolták a szerkesztőség nagymező-utcai helyiségét, az összes ablakokat beverték és a bútorzatot is szétrombolták. Ugyanekkor hasonló rombolások történtek más ellenzéki lapok szerkesztőségeiben is. A rombolásokat a rendőrség tétlenül nézte. Ekkor írta *Vázsonyi*:

A budapesti Trepov lovagias férfiú. Fegyveresen keresi becsületét. Ma este hozzánk is eljöttek segédei, a csatornákból kibújt patkányok, akik a rendőrség megható jóindulatában bízva, oroszlánoknak képzelik magukat. A sötét banda hatalmas köveket dobott felénk és revolverekkel lövöldözte szerkesztőségünket. Ezt nem lehet félreérteni. Ez egészen világos. Ez tiszteletteljes felszólítás, hogy álljak félre az útból, mert különben félretesznek. Itt a Balkán minden erényeivel, minden erkölcsével. A politikai gyilkosság kísérlete is belekerült a harci eszközök közé.

Néhány nappal ezelőtt egy magas állású tisztviselő figyelmeztetett: „Képviselő úr, vigyázzon az életére!” Mosolyogtam ezen az aggodalmas figyelmeztetésen. Egész életemet a nép szolgálatában töltöttem el. Hivalkodás nélkül mondhatom, ha csak azok jönnének el a temetésemre, akikkel jót tettem, az nagyon szép tüntető felvonulás volna. Nincs semmim, csak a meggyőződés és a becsületem. Engedményeket ezek rovására soha senkinek sem adtam. Nyugodtan válaszoltam tehát: „Nem félek! De különben is jó tréfa volna, ha a népjogok hirdetője a zsarnokok halálával múlna ki . . .”

Ez a fekete banda ma eljött ablakaim alá. Megintettek. Ezt már szeretem, ez őszinte beszéd. Az ördögbe is, mire való az olyan ember a világon, mint én. Komisz fráter vagyok. Nem tűröm a jogtalanságot, az erőszakossá-

got, bármilyen hatóságtól jöjjön is. Mikor toloncoltak, kényszer-fotografáltak és mindenki meglapult, én szemtelenül tiltakoztam. Midőn a vasutasokat el akarta tiporni a bosszú diadalszekere, testemmel tartóztattam fel rohanásában. Mikor vakmerően megtámadták a legprimitívebb szabadságot, a védelem szabadságát, egész mellet kiállottam. Az ilyen kellemetlen ember akadálya a rendnek. És nem kell rá költeni egy fél millió forintot, mint a múlt választáson. A dolog olcsóbban is elvégezhető. Kö és revolver-golyó: ez olcsóbb, cél-szerűbb, radikálisabb.

Nem sértek azzal egyetlen pártot sem, hogy ezt a fekete bandát nyakába varrjam. Gyáva gazemberek, orvtámádók, fizetésért ordítók és merénylők minden főváros kloakájában teremnek. A Boulangerizmus története megtaníthat arra mindenkit, hogy a nagyvárosban pénzért minden kapható. Sokkal jobban ismerem én e népet, aki minden nap vele élek, aprajával-nagyjával beszélgetek, semhogy „népnek” tartanám a társadalom közveszélyes salakjait. Ezek a gazemberek csak annak a kéznek intésére teremhettek ablakaim alatt, akik ma reggel a budapesti Trepov legkedvesebb kávéjának helyiségéből a pestmegyei gyűlésre szállította néhány korona napibér fizetése ellenében a csatornák szennyét.

A magam dolgával végeztem is. Az a buta gazember, aki azt hiszi, hogy engem megijeszt, átkozottul csalódik. Mint író, mint védő és mint politikus, rendületlenül megmaradok a magam útján és minden igazságtalanság ellen ezentúl is kockára vetem magamat.

De szólanom kell a budapesti nép érdekében. Tűrhető-e, hogy a rendőrség elnézésével és pártfogásával fekete bandák járják be a várost? Tűrhető-e, hogy a budapesti Trepov vad gyönyörűségét leli az anarchiában? El lehet-e nézni, hogy békés tüntetőket kardlapoznak, közszereplő férfiakat meggyaláznak, megrugdálnak, míg az est homályában revolveres bandák féktelenül garázdálkodhatnak? Fizethetjük-e tovább azt a rendőrséget, melynek feje meg bomlott agyvelővel rémuralmat akar teremteni a polgárság megfélemlítésére és megpuhítására?

Budapest fizeti a rendőrség költségeinek a felét. Miért? Hogy eltiporják szabadságunkat és közprédául dobják személyünk és vagyonunk biztonságát? Ki téri ti meg a dolgozó polgárok kárát, akiknek vagyont a romboló banda semmivé teszi? Ki ad elégtételt azért, hogy revolveres bitangok szabadon járnak-kelnek és útjukban még a szokott helyeken álló rendőr-őrszemek is eltakarodnak?

Budapest törvényhatósága a közveszélyes rendőrkapitány részére nem szavazhat meg többé költségeket. Ezzel a felelettel tartozik a budapesti polgárság képvisellete az anarchia szervezőjének.

De magához a lakossághoz is van szavunk.

Ha nincs rendőrségünk a fekete bandák ellen, védjük meg önmagunkat. Fegyverkezzünk!

A büntetőtörvénykönyv 79. szakasza a jogos védelemről így szól:

„Kizárja a cselekmény beszámíthatóságát a jogos védelem.

Jogos védelem az: mely akár a megtámadottnak, akár másnak, személye vagy vagyona ellen intézett, – vagy azt fenyegető jogtalan és közvetlen megtámadásnak elhárítására szükséges.

A jogos védelem határainak félelemből, ijedtségből vagy megzavarodásból származott túlhágása nem büntetettik.”

Ha a fekete bandák bárhol megjelennek és vagyonunkat, vagy személyünket vagy polgártársaink vagyont és személyét közvetlenül veszélyeztetik, irgalmatlanul közéjük kell löni. Ne legyen könnyű a gazemberek mestersege. Pusztuljanak a szabadság és a rend fizetett ellenségei.

Fegyverkezzünk!

Statárium

– *A Polgár, 1906 január 4.* –

A kormány újabb erőszakos intézkedései ellen emelnek vétót *Vázsonyi* további cikkei. Ezek közül való ez a kettő is:

(V. V.) Emlékezünk arra a gyönyörű budapesti estére, midőn a körutakon késelték az embereket. Egy középiskolai tanulót hasba szúrtak, egy munkásember belehalt sebeibe. Királyi kinevezése egyik áldozatnak sem volt. A császári sajtó tehát nem zokogott. Jelentéktelen zavargásnak minősítette az egészet és kárörvendő gúnyolódással jegyezte meg, hogy íme, a budapesti utca nem a koalícióé, a polgárság gyáva és „szepegnek a nagyságos urak”.

Emlékezünk egy másik, pompás tűzijátékkal élénkített budapesti estére is, amidőn ostrom alá fogták a szerkesztőségeket, lövöldöztek, romboltak és ártatlan kereskedők vagyonában tettek kárt. A császári sajtó tapsolt ennek a tűzijátéknak és „ad usum Delphini”, újra csak azt a tanulságot vonta le, hogy a nép „fütyül” a nemzeti ellentállásra. Budapest főkapitánya isteni humorral kérdezte másnap: „Csodálatos, hogy az urak most rendőri beavatkozást kérnek, holott tegnap még megtámadták a rendőrséget, mert kihajigálta Pest-megye székházából a jóléti bizottság tagjait!”

Hehehe! Nagyszerű esték voltak ezek. De az sem volt utolsó multság, mikor a csendőrszuronyok és húszárlovak először vonultak be az alkotmányba. Hogy ízlik ez, nagyszájú uraságok? Csak tiltakoztok és elvonultok? Pfuj, gyáva kutyák, ti! Papirossal akarjátok visszaverni a szuronyt? Papirosbarrikád, záptojás-forradalom. Paprika Jancsik mint Robespierrek! Egy kis vért akarunk látni. Ha nem többet, egy gyűszűnyi vért. Így hangzott fel a gúnyos rigó-füty a császári sajtó berkeiben.

Kikergették hivatalaikból a tisztviselőket, kilakoltatták lakásaikból az alispánokat, pereket indítottak, egzisztenciákat tapostak össze. Hehehe! Kitűnő vicc. És még mindig semmi vér. Nagyszájúak, hol egy gyűszűnyi vér?

Tegnap végre az is megérkezett. Lőcsén egy szegény családos póttartalékos agyonlőtte magát, mert családját minden támasz és segítség nélkül kellett odahaza hagynia. Királyi kinevezése ennek a szegény ördögnek sem volt, de volt királyi hadparancsa. Gyászos esete három sorban szépen elfért a nap krónikájában. Egyetlen csepp a „végtelen szenvedés és nyomor” tengerében, talán többet nem is érdemes. Jönnek már a hullámok és ki tudná kiszámítani, hány csepp van egyetlen hullámban?

És ez a vércsepp nem is volt előkelő, talán még írni és olvasni sem tudott, mit is számíthatna tehát ebben az iszonyatos, demokrata világban. Debrecen utcáin néhány gyűszűnyi előkelő vér csordult ki. Megverték egy méltóságos urat, aki oda főispánnak készült. Büntetőjogi műnyelven, húsz napon belül gyógyuló sérüléseket ejtettek rajta. Nem késsel, nem is löfegyverrel. Polgári tenyérrrel és bottal. A méltóságos úr megmarad családjának, megmarad a birodalom oszlopának. Életére senki sem szomjazott és saját házába a saját lábán léphetett be.

Azt hittük, hogy a vicces férfiak, akik olyan jól mulattak a budapesti tűzijátékos estéken és olyan meglelégedéssel veregették a budapesti rendőrség vállait, most is azt mondják majd: „Hehehe! Nagyszerű vicc; nem volt rendőrség sehol, még pompásabb vicc!”

De egyszerre csak kiapadt a humor forrása. Budapest egész lakossága, személy- és vagyonbiztonsága: semmi. De megverték egy méltóságos urat: ez halált kíván. Áll-e még Debrecen? Kár. El kellene törölni a föld színéről. Jár még lakosa szabadon? Szégyen. Mind börtönbe való. Statáriumot, kormánybiztost. El kell csapni az egész rendőrséget, el kell kobozni a városi önkormányzatot. Einmarschieren! Le kell igazni Debrecen. Hadd legyen a grönlandi Ferenc József-föld után vitéz ármádiánknak még egy hódítása.

Statárium! Mintha azt hallottuk volna, hogy a bűnvádi perrendet életbe léptető törvény ezt az intézményt kifejezetten eltörülte.

A városi önkormányzat elkobzása? Mintha volnának bizonyos törvények, amelyek szerint törvényhatóságot feloszlatni nem lehet.

Bíróküldés? Mintha a bűnvádi perrend 29. szakasza úgy szólna, hogy ez nem a kormány, hanem a kir. Kúria joga.

Miniszteri biztos, királyi biztos? Hát ez mi? Milyen törvényen alapul, milyen fán termett? Azt mondja a hivatalos jelentés, hogy nincs rá törvény, csak évszázados gyakorlat. Valóban jó akasztófa-humor a szó legszorosabb értelmében. Évszázados gyakorlat, hogy az önkény így nevezte eszközeit. De az eperjesi vérbíróság is évszázados gyakorlat volt, a hazafiak bilincse is az volt, az aradi tizenhárom kivégzése is az. A golyó, a bitó, a sírhant mint jogforrás! Erre mi mondjuk: „Hehehe! Nagyszerű vicc!”

Nem lelkesedünk a debreceni eseten. A megvetés az önkény eszközeinek kijár, de itt kissé tettelegesen mérték ki. Ez inzultusnak sok, zendülésnek kevés és felesleges.

Csak rajta! Gyáva és rövideszű az, aki megijed az erőszaktól. Csak minél több csendőrt, katonát és királyi biztost és minél kevesebb álarcot. A nyílt abszolutizmus nem veszedelmes, mert ébren tartja a nemzetet, csak a gyalázatos komédia félelmetes, mely alkotmányos formába akarja bujztatni az önkényt.

A nemzetek élete nincs negyedéves lejáratokra berendezve, mint a váltó. És a szabadság megéri a végtelen szenvedést és nyomort. Letiporhatnak minket, de nem szabad lealjasodnunk, mert a letiport nemzet feltámad, de a lealjasodás a halál.

Tehát csak elő azzal a statáriummal, katonai uralommal, királyi biztossal! Üdvözlégy önkény, mert te vagy a szabadság!

Oh, du lieber Augustin –

– *A Polgár, 1906 január 17.* –

(V. V.) A katasztrófa-politikusokat meglepetés fogja érni. A hön sóvárgott katasztrófa bekövetkezik ugyan, de nem ott, ahol várják. A mennyezet nem roskad össze, a falánk, erőszakos had garázdálkodása csak akkora sebet ejt rajta, mint a tűszúrás. De az a szörnyeteg, amelynek felhizlalására áldozatul akarják dobni az ország minden alkotmányos jogát, a nagy etetés dacára, egyre sápadtabb és gyöngébb lesz. A nagyhatalmi politika nagyzási hóbortja egyre-másra kapja a hideg zuhanyozást, a minden tiszteletet nélkülöző oldalba rúgásokat és fricskákat.

A „monarchie” mint nagyhatalom, nem számít többé Európában. Csak mulatnak azon a nagyhatalmasságon, mely győztes hadjáratot mindig csak a maga népei ellen képes viselni. Elfoglalni a fegyveres őrizet nélkül levő megyeházát, betörni a közgyűlési termekbe, magyar kozákokkal kísértetni a magyar Trepovokat, legyűrni a nem létező „forradalmat” ez a fényes hadi tett nem imponál Európa népeinek, de legkevésbé szomszédainknak, akiket fizetett hazugságokkal nem lehet félrevezetni.

A Balkán népei gyűlölik Ausztriát, mert benne a zsarnokság megtestesülését látják. Az egész Balkánon szidják a „svábot” és ha a magyar ellen múltó ellenszenv itt-ott mutatkozott is, ezt csak annak köszönheti, hogy az osztrákkal azonosították. A Balkán népei jól megfigyelték, hogy mi történik most Magyarországon. Ezekben a népekben, melyek évszázadokon át nyögtek az idegen uralom alatt, mígnem elérték függetlenségüket, több érzék van a népek alkotmányos törekvései iránt, mint a Nyugat úgynevezett kultúrnépeiben, akik egy-egy ostoba tudósító felületes vagy megfizetett híradása szerint nagyképi és nevetséges véleményeket mondanak olyan dolgokról, amikről fogalmuk sincs.

Kétségtelen, hogy a szerb-bolgár szövetség megkötésére onnan merített ez a két nép bátorságot, mert látta, hogy az egyik állama ellen hadat viselő monarchia reájuk nézve nem lehet veszedelmes és mert éreznie kellett, hogy Magyarországon senki sem zokog a nagyhatalmi ábrándok kudarcán. Hiszen a mi ármádiánknak sok dolga van. El kell foglalnia Debrecent, Selmecebányát, Ungvárt, Sátoraljaújhelyt, Kassát, stb. Hogyan jutna katona Szerbiának vagy Bulgáriának.

Azt is tudják Európában, amit Bécsben nem akarnak megérteni, hogy hurokkal fogott póttartalékosokkal még a nagy Napoleon sem nyerne csatákat. Egy szóval ismerik akcióképtelenségünket, mert szemük láttára öngyilkos politika folyik, a dacosság és makacsság politikája, mely áldozatul dobja a végső célt, a nagyhatalmi állást, hogy az eszközben, a hadseregben, változásokat ne kelljen csinálnia.

Eddig csak a Balkán-államok mozognak. De ott van hű szövetségeseink. Olaszország is, melyet most családi kötelék fűz Montenegrohoz. Az osztrákgyűlés az olaszok közt is hagyományos. Az osztrák-olaszok maguk is vesztetül gyűlölik Ausztriát. Aki járt valaha Triesztben, Ausztriában vagy az olasz Tirolban, az tudja, hogy az ottani olasz lakosság lélekben olaszországinak tartja magát.

Mi lesz akkor, ha Olaszország is elérkezettnek látja az időt hatalmi törekvéseinek megvalósítására és uralmát ki akarja terjeszteni a Balkán felé? Talán Goluchovsky és áskálódó kompániája fogja ezt meggátolni? Vagy majd megjednek az üres kasszával hengegő és a póttartalékosokkal rémesen fenyegető nagyhatalomtól? Albániába nem lehet elküldeni a főkapitányt koca-diktátornak; ezek a fene emberek talán még Rudnaytól sem ijednek meg. Az esetre Lányi sem képes illő paragrafust találni és ha csak Kristóffy jelszavai nem gyűjtanak és a kormány könyomatos vezércikkei nem hatnak, bolondul tehetetlenek vagyunk.

A katasztrófa közeledik tehát, de nem a magyar alkotmány, hanem a nagyhatalmi állás katasztrófája. Minek bolondítják önmagukat a „birodalmi eszme” hívei? Ausztriát senki sem szereti Európában, ugyan miért is szeretné? Lehet, hogy itt-ott nem értik meg kellően nyugaton a mi alkotmányos harcunkat, de mit használ ez Ausztriának, ha azt viszont mindenütt megértik, hogy az önmagával meghasonlott, pénzügyileg meggyengült, felzaklatott, önmaga ellen hadat viselő nagyhatalom csak idehaza a védtelennel és fegyvertelennel szemben hengeghet, de egyébként nyugodtan napirendre lehet térni nagyhangú jegyzékei felett.

Hát csak rajta! Csak előre a megkezdett úton! Minél több hengegés, idegpiszkálás, erőszak, alattomos furfang, mindez jó lehet arra, hogy néhány férfiú tovább viselje néhány hónappal a miniszteri címet, de az alkotmányt össze nem töri. Az alkotmányosságban csodás regeneráló erő van, az önmaga gyógyítja sebeit és a gyógyulás után még izmosabb, még hatalmasabb. De a nagyhatalmi hóbort tapasztalni fogja a magyar közmondás igazságát: „Aki másnak vermet ás, maga esik bele”. Katasztrófa felé akarja sodorni a magyar alkotmányt, de ha észre nem tér, csak magának készíti a katasztrófát. Akkor aztán elénekelheti a halhatatlan osztrák költővel, aki néhány szóval olyan felségesen foglalta dalba az osztrák politika sikereit:

„Oh, du lieber Augustin!
Geld ist hin, Alles ist hin!” . . .

XL

Az önkormányzat temploma

– 1905 március 16. –

A király és a nemzet között olyan éles volt az ellentét, hogy a megegyezésre alig látszott lehetőség. Az annyiszor elnapolt országgyűlést 1906 február 19-én, a király, Nyiry Sándor tábornok, királyi biztos által feloszlatta. A feloszlató rendeletben szó sem volt az új országgyűlés összehívásáról és ekként világos volt, hogy a király elfogadta a Fejérváry-kormányt az azt a felfogását, hogy a nemzeti ellentét állást erőszakos eszközökkel kell letörni. A kormány valóban feloszlatta a vezérőbizottságot is, s ugyanekkor azoknak a törvényhatóságoknak az élére, amelyek a

kormány rendeleteinek a végrehajtását megtagadták, királyi biztost állított. Budapest székesfőváros szintén megtagadta a kormányrendeletek végrehajtását, Márkus József főpolgármester lemondott állásáról és a volt főpolgármester terjesztett elő 1906. február 24-én indítványt arról, hogy a királyi biztos kinevezését törvénytelennek mondja ki s hogy annak működése ellen tiltakozzék. *Vázsonyi* ezen a közgyűlésen tiltakozott a kinevezés ellen, majd pedig március 16-án, amikor a tanács tudniillik bejelentette, hogy előző közgyűlési határozatok ellenére, a királyi biztos rendelete folytán a befolyt állami adóknak az állampénztárba szállítását elrendelte; a következőket mondta:

Vázsonyi Vilmos: A közgyűlés egyhangúlag kijelentette, hogy a királyi biztos intézményét törvénytelennek tekinti és a királyi biztos intézkedéseinek jogi hatályt nem tulajdonít. Amint a közgyűlés ez első alkalommal megtalálta azt a formát és azt az álláspontot, amely az egész közgyűlést egyesíthette, bizonyára most is meg fogja találni azt. A közgyűlésnek ezekben a válságos időkben ezért kell együttmaradnia és jogait gyakorolnia, hogy egyfelől mint állandó és szakadatlan eleven tiltakozás az erőszak tényállapotaival szemben helyreállítsa a jogi álláspontot, másfelől pedig a maga jogainak gyakorlásával ürügyet se szolgáltatson arra, hogy e jogok erőhatalommal elkoboztassanak. Nem azt jelenti ez, mintha a közgyűlés a maga jogainak gyakorlásában bármi tekintetben is respektálni akarná a királyi biztos intézkedéseit, hanem a közgyűlésnek joga sincs arra, hogy a választóktól nyert mandátumát elvesse, joga sincs arra, hogy jogait mindaddig ne gyakorolja, míg csak ebben az erőhatalom meg nem gátolja. *(Élénk helyeslés.)* Mert ha jogait maga veti el magától, arra a szokásos okoskodásra ad alkalmat, hogy igazgatni kell, hogy az életnek vannak követelményei, amelyeket teljesíteni kell és akkor a királyi biztos a magasabb állami, vagy városi érdekszemponyjából tehet-vehet majd a maga kénye szerint és a mi távozásunk ürügyet adna neki arra, hogy erre a magasabb suprema lexre hivatkozzék. *(Élénk tetszés.)* Épp ezért kell együtt maradnia a közgyűlésnek, amíg csak a karhatalom meg nem gátolja – és karhatalomnak tekinteném azt is, ha nem törvényes elnökünk elnökölne a közgyűlésen.

Ebből indulva ki, nem lehet kétség arra nézve, hogy mikor olyan jelentést tárgyal a közgyűlés, amelyben az foglaltatik, hogy a tanács a teljhatalmúnak mondott királyi biztos karhatalmának, rendelkezésének engedve az önként befizetett adóösszegeket kiszolgáltatta, akkor, – bármiféle véleménye volt is a közgyűlés egyes részeinek azon jogi kérdés tekintetében, hogy az önkéntes adók beszolgáltatandók-e vagy sem, – mihelyst az van ezen tanácsi jelentésben, hogy a törvényben nem gyökerező királyi biztos parancsára, tehát a nyers abszolutizmus erőszakának és karhatalmának engedve szolgáltatva ki a tanács az önként befizetett adóösszegeket; akkor a közgyűlés ezt a jelentést nem veheti tudomásul, mert a tudomásulvétel jogi tény és a tudomásulvétellel jogi szankciót adna a közgyűlés annak a ténynek, amelynek jogi szankciót nem adhat abban a percben, amikor egyhangúlag kimondotta, hogy a királyi biztos semmiféle intézkedésének ez a közgyűlés jogi hatályt nem tulajdonít. *(Helyeslés.)*

Indítványom első részében tehát azt javasolom, hogy a közgyűlés a tanács jelentését, mely ismételt közgyűlési határozatokkal ellenkezik, ne vegye tudomásul. *(Élénk helyeslés.)*

Jól tudom, hogy az első ellenvetés ez ellen az, hogy vajjon micsoda konzekvenciája legyen ennek a kijelentésnek a tanács tagjaival szemben.

Az első pillanattól fogva azon a véleményen voltam, hogy a tanács tagjait akkor, amikor a nyers erőszak és karhatalomnak engednek, fegyelmileg felelősségre vonhatónak nem tartom. (*Élénk helyeslés.*) Ezt az indítványba nem vettem azért, mert ezt nyílt kérdésnek kívánom hagyni. De köteles őszinteséggel kijelentem, hogy a törvénytelen királyi biztos pusztá jelenlétét a nyers erőszak non plus ultrájának tekintem, nagyobb karhatalomnak, mintha bármiféle törvényeinkben instituit hatalom itt csendőrökkel, rendőrökkel, vagy katonasággal jelent volna meg.

Meg vagyok arról győződve, hogy a tanács tagjai a maguk lelkületében ma is a közgyűléssel egységben vannak (*Úgy van!*) és hogy a tanács, amely mindaddig, amíg szabad akarata szerint határozott, nemcsak a közgyűlés többségével tartott, hanem a maga magatartásával elősegítette ennek a többségnek megalakulását, csak sanyarú kényszerűségnek enged akkor, mikor ezt a jelentést kénytelen a közgyűlés elé terjeszteni. Amikor pedig tudom azt, hogy meghasonlott lélekkel és nem szívesen viszik tovább ezt a szolgálatot, nem akarok hozzájárulni ahhoz, hogy az a kapocs, amely a lelkületekben közöttünk fennáll, bármiféle ilyen, velünk szemben megbélyegzést vagy megtorlást kimondó határozattal széjjel szakíttassék. (*Élénk tetszés es helyeslés.*)

Amióta utoljára voltunk együtt, megtörtént, hogy a királyi biztos a közigazgatási bizottságnak és a közigazgatási bizottság keretében a gyámhatóságnak elnöki hatáskörét nyers erőhatalommal magához ragadta. A törvény megmondja, hogy kik lehetnek a közigazgatási bizottság tagjai és megmondja azt is, hogy a közigazgatási bizottság elnöke a mi választott főpolgármesterünk vagy annak törvényes helyettese. Ezen a törvényen törvényesen és jogilag változtatni nem lehet. Nyers karhatalommal bele lehet ülni a közigazgatási bizottság és a gyámhatóság elnöki székébe, de ez nem elnöklés, hanem pusztán az elnöki széknek karhatalommal való elfoglalása. (*Úgy van!*)

A királyi biztos akkor, mikor a rendcsinálás örve alatt beleül a közigazgatási bizottság és a gyámhatóság elnöki székébe, felforgatja a jogrendet, mert a közigazgatási bizottság és gyámhatóság, amíg ő ott ül, jogérvényes határozatokat nem hozhat és pusztán ezen az alapon a közigazgatási bizottság minden határozata, panasszal támadható meg a közigazgatási bíróság előtt. Hát micsoda közigazgatási érdek ez és micsoda rendcsinálás ez!

Ezek után valóban kötelességet teljesítünk magunkkal szemben, mikor a felelősséget elhárítjuk magunktól, kötelességet teljesítünk a jogrenddel szemben, amelyet ez az állapot megzavar, és közönségünkkel szemben, amelynek felvilágosítással tartozunk, amidőn erre az állapotra felhívjuk a közönség figyelmét és amidőn egyúttal tiltakozásunkat jelentjük ki az ellen, hogy a magát teljhatalmúnak nevező királyi biztos választott főpolgármesterünket vagy annak törvényes helyettesét megillető jogokat akar karhatalommal magához ragadni. A jövőre nézve pedig bármily eshetőséggel szemben, ha talán törvénytelen erőszak gátolna meg minket abban, hogy jogainkat tovább gyakoroljuk, viszont kötelességünk kimondani azt, amit eddig még ki nem mondtunk: mint-hogy jogtalanságból jog sohasem származhatik, a királyi biztosnak semmiféle intézkedését nem tekintjük olyannak, amely a főváros törvényhatóságát jogilag kötelezhetné, semmiféle esetleges kinevezését, semmiféle esetleges szerződését a jövőben soha jóváhagyni és elismerni nem fogjuk. (*Zajos helyeslés, éljenzés és taps.*)

Lehet, hogy csak jámbor óhajítás lesz a mi tiltakozásunk, lehet, hogy csak imádság lesz. Hát ha imádság lesz is, előttem lebeg egy kép Jókai egyik regényéből, „Az elátkozott család”-ból: A komáromi kálvinista templomot erőszakkal akarta lerombolni az intolerancia és amikor már csákányt emeltek a templomra és bontogatni kezdték a templom falazatát és tetejét, azért a jámbor hívőknek gyülekezete bent maradt és imádkozott, zsolozsmákat énekelt az igazság Istenéhez. Ennek az önkormányzatnak templomára csákányt emelhet a durva önkény. A mi kötelességünk az, hogyha recsegnék és ropognak is a gerendák felettünk, maradjunk itt és hacsak imádkozhatunk, imádkozzunk, hogy megsegítsen bennünket az igazság, a becsület és a nép jog Istene. *(Hosszantartó zajos helyeslés és taps.)*

A közgyűlés többsége a tanács javaslatának mellőzésével Vázsonyi indítványát fogadja el.

Másnap, a közgyűlés után, írta *Vázsonyi* a következő cikket:

A megkorbácsolt levegő

– *A Polgár, 1906 március 18.* –

(„V. V.) Törni, zúzni, rombolni minden gyermek képes. A festészet remekét egy tacsó tollkése szétvagdalhatja. A legfelségesebb szobrot kalapáccsal összerombolhatja. De azért még gyerekben sem akadt olyan romlott agyvelő, aki a pusztítás után azt hitte volna: „Íme, én több vagyok, mint Rafael; dicsőbb, mint Canova, mert tönkre tettem alkotásaikat!”

Ez a nagyzási hóbort csak a törvénytelen kormány öreg gyermekeiben tombol. Pompás, humoros olvasmány egyik amerikai író munkája: „Egy rossz fiú naplója”. Ez a rossz fiú egyszer elindítja az álló gőzmozdonyt és neki vágat vakon a világnak; majd máskor kis nővérét beleteszi a töltött ágyú torkába, hogy megpróbálja, milyen messzire röpülhet. Játékszer neki a föld minden komoly alkotása és irtózatossá veszedelmek meredekén mosolyogva sétál, kockáztatva a maga és mások életét. A kormányzat művészetét az öreg darabontfiúk, úgy látszik, ebből a könyvből tanulták meg. Naiv hencegéssel, hivalkodó, kiskorú kevélykedéssel játszanak a kormányzat komoly eszközeivel. Örömük telik az ijesztgetésben, kíváncsian feltörnek, kinyitának mindent: „Vajjon mi lehet benne? Cukorka-e, egerke-e?”

A karhatalommal úgy játszanak, mint a gyerek egy tucat cin-katonájával. Van ágyunk, szuronyunk, katonánk, csendőrünk, rendőrünk, ügyészségünk, fegyelmi jogunk, pénzünk. Használjuk fel mind, de mindet bolondul, mint a mozdonyvezetőnek felcsapott rossz fiú.

De a bubi, ha nagyon rá akar ijeszteni az emberekre, földöntúli hatalmat is játszik. Fehér lepedőt vesz magára és komikus komolysággal megköveteli, hogy mindenki ijedjen meg tőle, mert ő most kísértet! De bubikám, édes, hiszen csak te vagy!

Most erre a játékra került a sor. Az öreg gyerekek összetültek minisztertanácsot játszani. Összeültek és fehér lepedőt véve magukra, megparancsolják a vezérlő-bizottságnak, hogy azonnal oszoljon fel és működni többé ne merjen. Tessék megijedni, de azonnal! Parancsoljuk, akarjuk!

Bubi, édes, nem ijedünk meg. Nem oszlunk fel, nem szüntetjük be működésünket! Tovább küzdünk, tovább dolgozunk. Kísértetektől, gyerekes fenyegetésektől meg sem rémülünk.

Bubi, édes, tudjuk azt, hogy minden rossz fiú gyűlöli a nádpálcát, meg szeretné akadályozni még azt is, hogy nád nőjön a földből. De azért a nád nőni fog és a nádpálca elvégi továbbra is erkölcsjavító munkáját.

Hát persze, hogy szép volna az élet, ha csak újpesti küldöttségek volnának a világon. A kritikát elnémítjátok, a vezérlő-bizottságot feloszlatjátok, a pártok nyilatkozási szabadságát elfojtjátok, a lapokat elkoboztátok, kivéve a

jóérműeket, amelyek, valahányszor az öreg gyerekek egy-egy drága porcelán-szervizt vágnak a földhöz, elragadtatva kiáltoznak: „Ah, milyen zseniális!”

Lássátok, abban van a hiba, hogy oroszlánbőrbe bújtatok, de elfelejtettek eltakarni a füleiteket. Az oroszlánbőgésre kacagás felel. Széttéptek minket? Hogyan, mivel, melyik patával?

Nincs nevetségesebb a fenyegetésnél, amelynek nincsen magja. Mit csináltak velünk? Sülve vagy főve akartok minket megenni? Hogyan parancsoljátok? Elvonjátok tőlünk az állami dotációt? Mi nem vagyunk vármegye. Elveszitek hivatalunkat? Mi nem vagyunk tisztviselők. Koboztatók el a levegőt, akkor megfuladunk. Lássátok, ez eszme. Vagy neveztessetek ki a teljhatalmunk által tisztí orvosokat, akik megállapítják, hogy mi gyógyíthatatlan örületben szenvedünk, mert azt hisszük, hogy Magyarországnak törvényei vannak és csukassatok le minket. Ez zseniális orvoslás. De így? Mi értelme van annak, hogy nyelveteket kiöltögetitek a nemzeti közvéleményre, mikor az állandóan hátat fordít nektek?

Gyerekesek vagytok, mint a bubó, aki veri az asztalt, melybe beleütötte a fejét. Az asztalnak nem árt, nektek meg újabb fájdalmat okoz. A nemzeti közvélemény keményen összetart, akárhogy csapkodjátok ökleitekkel. És most vad dühötökben felül akarjátok múlni Xerxest is. Ő csak a tengert korbácsoltatta meg, ti megkorbácsoltjátok – a levegőt . . .

Az a mulatságos minisztertanácsi határozat: csapkodás a levegőben. Senkit sem ér, senkit sem talál, csak benneteket tesz nevetségessé.

Mi megyünk tovább a kötelesség útján. De ti álljatok már meg. Szálljatok le a mozdonyról, mert az nem gyerekjáték. Értsétek meg, hogy a hatalom eszközei nem arra valók, hogy éretlen hencegésre használtassanak. Sikerült bebizonyítanotok, hogy az állambölcsek idült ostobasága ebben az országban annyira központosította a hatalmat, hogy gyerekek is mérhetetlen károkat okozhatnak, ha kezükbe kerithetik az állami gépezetet. Érték be ennyivel. Elég szép siker.

Menjetez, gyerekek, menjetez. Így talán még lesz bocsánat. Mert a nád nem szűnt ám meg nőni és a gyerekes rombolásnak megérdemelt büntetés szokott a vége lenni. Gondoljatok a törvények parancsára, az alkotmányos megtorlásra. Ne ijesztgessetek, hanem vessétek le szépecskén az oroszlánbőr! és menjetez haza!

XII.

Kiáltvány a nemzethez

A kormány közben folyton elnapolta a képviselőházat és most már a sajtó eltiprásával is nyíltan a reakció útjára lépett. Elkoboztatta a lapokat, köztük A *Polgár*-t is. A vezérő-bizottság ekkor elhatározta, hogy *tiltakozó felhívással* fordul az országhoz és ez a kiáltvány, amelyet *Vázsonyi* fogalmazott meg, így hangzott:

A magyar nemzethez!

Az alkotmányellenes kormány a nemzet leigázására vállalkozott. Hogy célját elérhesse, vakmerően gázol át minden törvényes akadályon és lelkiismeretlenül kalandorokat szegődött a társadalom békéjének megrontására.

Bírāja, a képviselőház elöl, alkotmányellenes elnapolásokkal bujdosik, hogy elkerülje méltó büntetését. Az alkotmány védőbástyái, a törvényhatóságok ellen erőszakot alkalmaz, hogy megszabaduljon az ellenőrzéstől. De áruló vállalkozásának még mindig útját állja a nemzet élő lelkiismerete, a törvénytelenégeket bátran orostorozó sajtó. Ezzel is végezni akar.

Előbb homályos eredetű pénzen új lapokat alapított, hogy megmérgezze a nép lelkét. Majd ügyészeivel indított hajsztát a hazafias sajtó ellen és egyre ismétlődő lefoglalásokkal akarta anyagilag súlyosan megkárosítani.

Magyarországi Szövetség

... az ellentét ... a kormány ... a polgárság megijesztésére ... a rendőrség elnézésével ... a személy- és vagyonbiztonságot ... a kormány árulása ellen küzdő hírlapok helyiségeit.

Gonosz, jól előkészített merénylet ez a sajtó szabadsága ellen. Az a cél, hogy csak a kormány sajtója jelenhessen meg és a kormány még fesztelenebbül végezhesse romboló munkáját. Az elkobzást és a cenzúrát a hatósági pártfogással dicsekvő anarchia végzi el. Az egyesült abszolutizmus és anarchia hatalmukba akarják keríteni a sajtót és a maguk engedélyüktől akarják függővé tenni a hírlapok kiadását.

Rosszhiszemű, megtévesztésre irányzott kísérlet, mely ezt a merényletet politikai sztrájkknak nevezi. Ez nem harc az általános választói jogért, mint a kormány ügynökei híresztelik. Hiszen a merénylet kizárólag a szövetkezett baloldal lapjai ellen irányul és ezek között a legtöbb, híven pártállásához, az általános választói jogot szolgálja, sőt, működésük nélkül ez a kérdés soha felszínre sem juthatott volna. Hiszen a függetlenségű és 48-as párt, az újpárt és a radikális csoport az általános választói jogot vallja programjával és a szövetkezett baloldal többi pártja is a választói jog gyökeres kiterjesztésének híve. De az általános választói jog szolgálatát a lapok és a pártok össze-

A vezérő bizottsági kiáltvány kézirat

meg az ellentállókat. Zavargó csoportokat szerveznek a polgárság megijesztésére. A rendőrség elnézésével rombolnak, pusztítanak, veszélyeztetik a személy- és vagyonbiztonságot és valósággal megostromolják a kormány árulása ellen küzdő hírlapok helyiségeit.

Gonosz, jól előkészített merénylet ez a sajtó szabadsága ellen. Az a cél, hogy csak a kormány sajtója jelenhessen meg és a kormány még fesztelenebbül végezhesse romboló munkáját. Az elkobzást és a cenzúrát a hatósági pártfogással dicsekvő anarchia végzi el. Az egyesült abszolutizmus és anarchia hatalmukba akarják keríteni a sajtót és a maguk engedélyüktől akarják függővé tenni a hírlapok kiadását.

Rosszhiszemű, megtévesztésre irányzott kísérlet, mely ezt a merényletet politikai sztrájkknak nevezi. Ez nem harc az általános választói jogért, mint a kormány ügynökei híresztelik. Hiszen a merénylet kizárólag a szövetkezett baloldal lapjai ellen irányul és ezek között a legtöbb, híven pártállásához, az általános választói jogot szolgálja, sőt, működésük nélkül ez a kérdés soha felszínre sem juthatott volna. Hiszen a függetlenségű és 48-as párt, az újpárt és a radikális csoport az általános választói jogot vallja programjával és a szövetkezett baloldal többi pártja is a választói jog gyökeres kiterjesztésének híve. De az általános választói jog szolgálatát a lapok és a pártok össze-

fűzik az alkotmány és a nemzeti irány védelmével, az áruló kormány bűneinek ostromozásával.

Ez ellen támad a merénylet. A kormány lapjait pártfogolja, az általános választói jogot nyíltan megtagadó szabadelvű párti sajtót kíméli, tehát nem önálló politikai célt követ, hanem ügynökök tervszerű bujtogatása alapján, öntudatlanul is bért munkát végez az abszolutizmus javára.

Nem politikai sztrájk ez, amilyenre szabadságukért harcoló nemzetek munkásai adtak példát, akik elszántan és áldozatra készen szálltak szembe a hatalommal. A szövetkezett baloldalnak hatalma nincs, erőszakot nem alkalmazhat, egyetlen fegyvere az alkotmány és célja: az alkotmányon felépült népjog. Minden hatalom, minden erőszakos eszköz, minden pénzforrás az alkotmányellenes kormányé. És midőn a hírlapszedő munkások teljes munkabértük biztosításával, minden kényelemmel és hatósági pártfogással a szövetkezett baloldal sajtója ellen fordultak, az alkotmány és a népjogok ellen, öntudatlanul is az erőszak felbérelt eszközeinek szegődtek.

A szövetkezett baloldal vezérlő bizottsága a merénnyel szemben teljes erkölcsi szolidaritást vállal a szabadságában megtámadott alkotmányvédő sajtóval. És míg egyfelől még mindig bízik abban, hogy a megtévesztett munkások, lerázzák magukról a megfélemlítés bilincset, visszatérnek kötelességeikhez és az alkotmány védelmében segítenek kiküzdeni a népjogokat is, másfelől arra hívja fel az ország alkotmányos és hazafias közönségét, hogy e súlyos napokban maradjon rendületlenül hű a nemzeti sajtóhoz és vonjon meg minden támogatást a kormány kitartott lapjaitól.

Sok viharral dacolt ezredéves alkotmányunk győzni fog minden erőszak, minden ármány ellenére és győzelméből sarjadzanak ki a népjogok is!

Az alkotmány csakugyan győzött. A király feloszlatta ugyan a képviselőházat, de az utolsó pillanatban visszariadt a választások elrendelésétől. Béketárgyalások indultak meg a korona és az ellenzék között és győzött a béke.

HARMADIK FEJEZET

A DEMOKRÁCIA VÉRTANÚI

Budán, a Vérmezőn, szenvedtek vértanúhalált a demokrácia gondolatának első magyar hirdetői:

Martinovics, Hajnóczi, Laczkovics és társaik! . . .

Emlékezetüknek és szellemüknek áldozott *Vázsonyi* Vilmos azokban a beszédekben, amelyeket róluk mondott és cikkeiben, amelyekkel mártírságukat megörökítette. Sokáig terve volt az is, hogy könyvet ír Hajnóczi József életéről; ez a terve, sajnos, sem valósulhatott meg, úgyde a politikai élet hullámverései, leginkább az alkotmány válsága s a reakciónak a demokrácia ellen intézett támadásai idején, mindenkor fölidézte a vértanuk emlékezetét.

I.

Martinovics és Hajnóczi

– 1902 április 13. –

Még 1902 április 13-án *nagyváradon*, a kereskedő-ifjak felolvasó-estéjén, tartotta ezt a szabadelőadást.

Vázsonyi Vilmos: Nagyváradon szólok, Bihar székhelyén, idézem a vértanuk emlékezetét, hiszen Beöthy Ödön, Biharmegye nagyhírű követe hívta fel először az ország figyelmét a Martinovics-féle úgynevezett összeesküvés vértanúira, ő indítványozta az alsó tábla kerületi ülésén, hogy Martinovics és társai hamvait nemzeti dísszel temesse el a haza. Bihar követe volt, aki figyelmeztette a nemzetet a hála kötelességére, amit nem teljesítettek azok sem, akik 1848-ban nyertek polgárjogot, akik a rendi alkotmány terheit viselték, amely akkor rombadőlt. Maga a földművesosztály sem említi áldva azok nevét, akik 1795-ben szívvértüket áldozták a jogegyenlőségért, a polgárságért, a jobbágyságért. Biharmegye és így Nagyvárad közönsége másképp is bensőbbben érdeklődhetik a Martinovics-féle úgynevezett összeesküvés részesei iránt, mert hiszen Biharmegyéből is számosan részt vettek a jogegyenlőség harcában. Hiszen Bihar szülötte volt Kazinczy Ferenc, ki egyike a titkos társaság legjelentékenyebb alakjainak, kinek köszönhető, hogy a társaság egyes tagjairól nagybecsű feljegyzések és jellemrajzok maradtak fenn. Bihar szülötte volt Szentjóni Szabó László, kit el is ítéltek felségsértés címén,

s aki börtönben fejezte be életét. Bihar szülötte volt Szláv György, a megye volt főszolgabírája és öccse: Szláv János, ki jurátus Pesten. Ha nem is keresnék helyi vonatkozásokat: hol kell, hogy Beöthy Ödön szelleme inkább éljen, mint itten?!

A Martinovics-féle összeesküvésről, mióta Fraknoi könyve megjelent, meglehetősen tiszta adatok vannak előttünk. Ez az összeesküvés nem felségsértésre irányuló szövetkezés volt, egyszerűen szabadelvű tudományokban képzett férfiak társasága, kik a francia forradalom tüzetől megihletve elhatározták, hogy maguk közt terjesztik a jogegyenlőség eszméjét. Nem véres kitörésről álmodtak, csak a jogegyenlőség kiküzdéséről. A társaságnak nem volt felforgató célja, mert hisz az egyetlen Laczkovics Jánoson kívül, latinul író emberek voltak a társaságnak a politikai irodalomban működő tagjai; hogyan nyerték volna meg így a nép nagy tömegeit, mely még anyanyelvén sem tudott írni és olvasni.

Milyen volt az a korszak, melyben a társaság keletkezett? II. József császár alkotmányellenes, de szabadelvű uralmát II. Lipót uralkodása váltotta fel. Tévednek, akik elhiszik az iskolai tankönyvek állítását, hogy II. József szemben találta magával az egész nemzetet. Csak akkor találta magával szemben nemzetét, amikor a szabadelvű reformok mellett a germanizálás terére lépett. Hiszen József szolgálatában állt maga a nagy Széchenyi apja: Ferenc gróf, kinek hazafiasságában kételkedni nem lehet. József császár pártján volt az egész magyar protestantizmus, az egész szabadelvű magyarság, míg a germanizáció útjára nem tért. Midőn Lipót halála után Ferenc jutott uralomra, ez a helyzet megváltozott s természetesen azok, kik József és Lipót szellemében nőttek fel, elégedetlen keserűséget érezve odatörekedtek, hogy szabadelvű irányba terelessék Magyarországot.

Ez teremtette meg a Martinovics-féle összeesküvést. E titkos társaság kezdője Martinovics Ignác, egy szekularizált franciskánus szerzetes, leMBERGI egyetemi tanár volt. Valóságos polihistor, aki Lembergől Pestre akart jönni hazájába, de itt, a pesti egyetemi tanárok azt találták, hogy nem elég tudományos ember, hát megválasztották helyette Dominit, aki igen tudós volt, s irt is egy értekezést „A harangozás befolyása a villám elárlására” címmel. (*Élénk derültség.*)

Ha lett is volna bármi véres felforgató célzata a társaságnak, egyedül Martinovicsról kétségtelen, hogy érintkezésben volt a francia konventtel. A többiek szabadelvű férfiak voltak, kik tiszta eszközökkel akarták propagálni a jogegyenlőség elvét. A társaság igazgatói közé tartozott Hajnóczy József helytartósági titkár. A társaság, melynek többnyire ügyvédek, jurátusok, írók voltak a tagjai, három hónapig állt fenn, s akkor felfedeztetett, azért, mert épp az időben Bécsben is alakult hasonló társaság, melynek vezetői Hebenstreit Ferenc főhadnagy és báró Riedel, Ferenc császár nevelői voltak. A bécsi összeesküvés felfedezése vezetett a magyar titkos társaság felfedezésére is, amely társaság tagjai mást nem tettek, mint kátéjukat terjesztették.

A reformátorok kátéját és a polgár és ember kátéját. A reformátorok társasága képviselte a mérsékelt irányt, az egyenlőség és szabadság társasága a radikálisabbat.

A titkos társaság tagjait 1795 május 20-án és június 3-án kivégezték. Hajnóczyt választottam előadásom tárgyául, mert a demokrata irány és nemzeti szellem a történeti alkotmány respektálása és a merész újítások propagálása egyedül Hajnóczyban találkozik.

Mert stílusban, nyelvben egyedül Laczkovics volt magyar, de érzésben, tudásban legmagyarabb Hajnóczy volt. A magyar közjog és jogtörténet is tartozik neki azzal, hogy méltó emléket állítson. Kovacsics Györgynek nagy jogtörténeti érdemei voltak. Ennek legkedvesebb munkatársa, barátja volt Hajnóczy, aki barátságban élt vele, s Budán együtt is lakott vele. Kazinczy Ferenc így jellemezte Hajnóczit: Láng volt a lelke, a francia forradalomban élt volna, ha nem egy luteránus papocskának, hanem Eszterházy hercegnek fia vala. Hajnóczy tehetsége Széchenyi gróf oldalán fejlett ki, aki nagy volt szabadelvűségben. Hajnóczy Szerem megye alispánja lett, de József rendeleteinek visszavonása és az ősi alkotmány helyreállítása után távoznia kellett, bármi kiváló volt közjogi tudásban, jellemében, mert a rendi alkotmány nem nyújtott állást nem nemes ember fiának. Innen jutott helytartósági titkárnak, ez állásban találta a titkos társaság felfedezése. Hajnóczy hévvel szerette a 1. azát, a nemzetet, legnagyobb hévvel pedig a polgárságot, s amely még nagyobb nyomorban tengődött: a jobbágyságot. Mikor elfogták, a jobbágyság történetének megírásával foglalkozott, s munkája befejezésében a hóhér bárdja gátolta meg.

Hajnóczy munkáit klasszikus latin nyelven írta, tele közjogi tudással, s az ezrakt közjogi tudás mellé odafűzi az író a maga eszméit.

Hajnóczy 1791- és 92-ben írt munkáiban az olvasó megtalálja azokat az eszméket, amiket az 1840-es évek politikusai propagáltak, s melyek a megvalósulás útjára 1848-ban léptek. Az országgyűlés szervezetéről szóló munkájában írja, hogy ez a testület országgyűlésnek, vagy nemzetgyűlésnek nem nevezhető, mert a nemzetnek nem minden része küldi oda követét. Megpendíti az eszmét, hogy az országgyűlést az ország központjában kell tartani. Követelte azt is, hogy a főrendek táblája épp úgy, mint az alsó tábla, maga válassza elnökét. Tehát, amit csak a modern parlamentarizmus állít fel, már 1791-ben hangoztatta. Tagadja, hogy a mágnásoknak volna helyük a főrendiházban, követeli, hogy ne személyenként gyakorolják a mágnások szavazatukat, minden főrendi család csak szeniorja által, ami nem valósult meg máig sem.

A főrendi táblán Hajnóczy különösen nem szerette látni a klérus tagjait, s bebizonyította, hogy nincs helye a klérusnak az országházban, kijelentve, hogy a törvényhozásnak az örök üdvösség nem lehet a tárgya, tehát nem papokra, de olyanokra van szükség, kik a polgárság bajait ismerik, de azért sem óhajtotta a klérust a törvényhozásban látni, mert más vallásúakat ellenségüknek tekintenek. Azok valók az országgyűlésbe, akiknek önálló véleményük van. A papoknak ez nincs, mert kimutatható, hogy mindenkorai időkben a hercegprímás véleményéhez csatlakoztak.

Hosszan elmélkedik Hajnóczy munkájában, hogy egy vagy két kamara lenne-e jobb, s úgy dönti el, jobb ha egy, de abban helye volna a nem nemes birtokosoknak is. Ebben a munkában már a mai összeférhetetlenség gondolata is megtalálható. Munkáin látszik, hogy nem forradalmi, hanem mérsékelt tanokat hirdet. Hajnóczy ragaszkodik a törvényhez, a történeti közjoghoz, ennek értelmében akarta megvalósítani törekvéseit. Követelte a szabad költözködést, a kivándorlás szabadságát, merte mellett az ország nyerhet. Követelte a szabad gondolkodás jogát, a sajtószabadságot, a cenzúra eltörlését. A fejedelemnek, szerinte az alkotmányban csak vétőjoga legyen, a végrehajtó hatalom közegeit ő nevezze ki s ezek a törvény korlátai közt teljesítsék kötelességüket és

csak bírói ítélettel legyenek elmozdíthatók. Érdekes, hogy Hajnóczy a kinevezési rendszer hívének vallja magát. Feltűnő, hogy akad szabadelvű politikus, köz jogász, ki nem a választásban találja a végrehajtó-hatalom biztosítékát. Egész sorát találni akkori munkáknak, melyek a királyi kinevezéseket követelik. Hajnóczy kimondja, hogy csakis a királyi hatalom az, mely megvédi a köznépet s való is, hogy a köznép javára a fejedelmek sokkal többet tettek abban az időben, mint a rendek.

Könyveiben követelte a nemesi jogok kiterjesztését a polgárságra és jobbágyságra. Bizonyította, hogy a nemességnek is az érdeke, hogy a jogok, melyek előjogokként szerepeltek, mindenki tulajdonát képezzék. Látnoki sejtelemmel megjövendölte, hogy önállóságát Magyarország akkor érheti el, ha önállósági törekvésre irányuló mozgalma kapcsolatos a jogok kiterjesztésével. (*Úgy van!*) A magyar alkotmány betűje nem gátolta meg az eperjesi vérbíróságot. Kimondom, – úgymond, – hogy az alkotmány ma csak a fejedelem kedvétől és tetszésétől függ és ez így lesz mindaddig, míg a nem nemesek jogokat nem nyernek. Hajnóczy tanítása ma is helyes. Az a tanítás igaz, hogy az az alkotmány, melyben keveseknek van részük, az mindennap elveszett, csak az az alkotmány biztos, melyben milliók vesznek részt. (*Viharos tetszés, taps.*) Hajnóczy vallási gondolkozása nem a dogmán, de erkölcsi parancson alapult.

– Ha, jegyzi meg csípősen egyik munkájában, behozták Amerikából a dohányt, burgonyát, s megterem a hazai talajban, vajha elfogadnók Amerika törvényeit a vallásszabadságról.

Követeli a tanerők díjazását, a teljes tanszabadságot, hogy az egyetemen a jogot, filozófiát s orvosi tudományokat a tanárok úgy adják elő, amint jónak látják és azt adják elő, amit jónak tartanak. József, Lipót és Mária Terézia alatt a pesti egyetem tanárai sokkal szabadabban tanítottak, mint ma. (*Úgy van!*) Hisz a reformátorok kátéjának tulajdonképeni szerzője Gyurkovics egyetemi tanár volt. Ez volt a szellem akkor az egyetemen. Ezért jó kiánsni mindezt magyar embernek ma 1791-ből, hogy okuljanak azok, akik a magyarság lobogója alatt a magyarok legszentebb jogait tiporják sárba. (*Zajos éljenzés!*)

Az 1848: XX. t.-c. gondolata is elsősorban Hajnóczy munkájában van elvetve. Hajnóczy a szekularizáció híve. Nem a francia szekularizációnak, melynek példáit láttuk Európában. Hajnóczy közjogi és jogtörténeti alapon védi a szekularizációt. Szerinte minden egyházi jellegű birtokot állami kezelésbe kell venni. Az első indok, mely útját állhatná, az alapítók akarata, ámde a kánonok azt parancsolják, hogy a javak egyharmad részben a szegényeknek, egyharmad részben az egyháznak juszanak. Tehát az alapítók szándéka nincs betartva. Legjobb volna, ha az állam kezelné a javakat, melyek jövedelmét a papok fizetésére és a szegények támogatására fordítaná. Az alapítványok legnagyobb részben királyi eredetűek, tehát közcélra rendelt javakból adattak. Azért az állam joga, hogy a nép terheit megkönnyítse, a javakat visszavegye.

Hajnóczy legzeniálisabb közjogi érve, hogy régi törvényeink értelmében a főpapok is az ország méltóságai. Ha a polgári főtisztviselőket egykor természetbeni javadalmakkal fizették és később a pénzbeli fizetésre tértek át, minő értelme van annak, hogy a főpapoknál a középkori javadalmazás módját tartsuk meg. E kérdés nem majmolása a nyugati szekularizációknak, de magyar közjogi alapon áll, s oda konkludál, hogy az állam kezelje az egyházi és iskolai célokra fordítandó javakat.

Érdekes Hajnóczy szabadelvű nyilatkozata az alsó papságról. Mikor a szekularizációt hirdeti, annyira megy, hogy az egyházi jövedelmek megoldása lebeg előtte. A plébánosok és egyéb alsóbb papok soráról szólva, úgy találja, hogy ezek a legkevesebb javadalmat élvezik. Tehát mindezeket vagy fizesse az állam, vagy a köz teendőit polgári tisztviselők lássák el. Íme feltaláljuk munkájában az egyházipolitikai reformok nagy részét is. Még jobban kidomborodik követelése ott, hol az egyházi bíráskodásról szól, mely legyen teljesen szuverén elveiben, de az egyházi hatóságok polgári bíráskodását is ki akarja zárni, követeli, hogy a házassági ügyeket polgári bírák előtt intézzék, követeli a polgári házasságot már 1791-ben.

Munkájának az eretnekekről szóló részében felveti a kérdést, melyik vallás konstitucionális? Egyik sem, mert a vallás nem lehet alkotmány tárgya. (*Riadó, éljenzés, taps.*)

Utolsó munkáját Hajnóczy az adókról írta. Ama évrre, hogy a nemesség a maga adómentességét azzal mentegeti, hogy vérrel fizette meg e kiváltságát, ő védi a hazát, Hajnóczy így felel: A nem-nemesek háború idején is többet tettek a hazáért, mint a nemesek. Minden hadseregnek zömét nem-nemesek képezték. Ha a nemes ember személyes felkelésen kívül katonákat is tartozott állítani, e katonák jobbágyok voltak. A nem-nemesek viselték a tábori élet minden terhet, ők szereztek be az ételmet, adtak, vettek; halálos veszedelemben az ellenség előtt ők vontak árkokat, ők emeltek sáncokat és a háború után mi volt a nemes és mi volt a jobbágy katona sorsa! A nemes, – úgymond – kitüntetések, kiváltságokat kapott, vagy örökölt a háborúban elesettek után. És a jobbágyi Vetését feldúlták, barmait elhajtották és ha akadt testvérei közül, aki a háborúban szerencsésen kitüntette magát, ezt a jobbágyot jutalmul megtették nemes embernek, hogy még több teher essék az adózó jobbágyokra. A kitüntetésnek ez a fajtája még ma is dívik, hiszen még ma is vannak jobbágyaink, bár más értelemben. Egy helyen így fakadt ki élesen: nem túlozok, ha azt mondom, ahol egy nemes sebesült meg, ott már tíz jobbágy elesett. (*Élénk tetszés.*)

Minden korszaknak megvannak a maguk jobbágyai. A jobbágyság felszabadítását nem elég egyszer megcsinálni, azt ismételni kell újra és újra. (*Lelkes éljenzés.*)

Vonjuk le már most a tanulságot az elmondottakból. A reakciónak a vértanuk ellen indított gyalázatos perében készséggel segédkeztek az úgynevezett nemzeti szabadelvűek, kiknek vezérei Zichy Károly gróf és Ürményi József voltak. Azt hitték, hogy megmentik a maguk szabadságát és kiváltságait, ha a demokraták hóhéraiul szegődnek. És mi lett a vége? A Martinovics-per befejezése után Zichyt is, Ürményit is elmozdították, nyugdíjba küldötték. Tanulják meg ebből a radikális mozgalmak ádáz ellenségei, akik szabadelvű és egyéb cégéereket viselnek, hogy az agitáció szabadsága egy s egy az alkotmány is. Ha elveszük az egyik rétegtől, elveszti mindenki. (*Viharos, percekig tartó taps.*)

De a mai kor demokratái is okulhatnak. A tizenharmadik század demokratáinak mozgalma nem sikerült, mert a nép nem volt még kiművelt és fegyelmezett és mert a mozgalom vezetői, eltekintve Hajnóczitól, figyelmen kívül hagyták a nemzeti hagyományokat, a jogfolytonosságot, melynek szelleme később annyira élt a negyvenes évek reformereiben. A nemzeti szellem és az európai szabadságeszmék egybeforrasztása, a nép tanítása és felvilágosítása, e mellett rendületlen ragaszkodás a tör-

vényes alaphoz; ez legyen a helyes demokrata politika alapja. És okuljon az egész nemzet.

Hajnóczy tanaiból kiviláglik, hogy ez az ország függetlensége csak egy ösvényen át érhető el, a nép szabadságán és lelkén keresztül. (*Zajos éljenzés. Tetszés.*) Amit Hajnóczy megirt, hogy a német minisztériumtól nem leszünk addig függetlenek, míg nem lesz mindenkinek szabadsága és joga, azt mondhatjuk mi ma: nem lesz ez ország független, csak a nép szabadságán és jogán keresztül.

Ne felejtjük el a mi mártírjainkat. Mert Martinovics és társai a polgárság mártírjai voltak. Tanításaikban ami hamis és túlzó, nem kell magunkévá tenni, de tisztelni kell azt, hogy érettünk, magyar polgárokért, haltak meg. Közülük egy ifjú ember, Szolardcsik, mikor a vérpadra vitték és a pap az üdvözítő példájával vigasztalta, így kiáltott fel: „Vajha nemzetem Krisztusa lehetnék és megválthatnám szenvedését!” Kell, hogy végső útjukon az adott légyen erőt a mártíroknak, hogy lesz még nemzet, mely tisztelni fogja emléküket. Kell, hogy minden polgár és földműves hajlékában kultusza legyen Martinovics és társai emlékének, mert 1848-ban az általuk már régen hirdetett eszmék törték meg a nép bilincseit. Kosuth mondja róluk, hogy a francia szabadságesezmék hajnalhasadásának pacsirtái voltak ők, előhírnökei annak a diadalnak, mely 1848-ban szerencsésebb utódoknak jutott osztályrészül.

A kivégzés színhelyén, így jegyzik fel a krónikások, másnap ismeretlen kéz rózsákat ültetett. Ennél több virágot azóta sem kapott a nemzetől a vértanuk emléke. Beöthy Ödön óhajta, hogy hamvaik nemzeti dísszel takaríttassanak el, már nem teljesülhet. Nem tudjuk, hol nyugsznak ők. Testük már régen összevegyült a haza földjével, melyet oly forrón szerettek, poraikat talán régen széthordotta az ország minden tájára a zokogó szél. Testüket nem találhatjuk meg, de megtalálhatjuk lelküket. Amint poruk szerte szállott, úgy szálljon szét a hazában szellemük, hogy megváltsa ezt a nemzetet.

II.

Május 20.

– *Új Század, 1902 április 20.* –

„Laetius e trunco florebit”: ezt írta szénnel börtönének falára Szolardcsik, az ifjú szabadsághős, a szabadságfa alá. Az ágak a Martinovics-féle titkos társaság tagjai, a törzsön, melyet hóhérbárd szel ketté. Martinovics Ignác neve. „Vígabban hajt ki a törzsből”: ez volt a fogoly reménye, diadalmas sóhajta.

A reményt vérével fizette meg, 1795 május 20-án hullott le a négy „igazgató” és Martinovics feje. Ott vérzett el a jogegyenlőség eszméjéért a budai „generális-réten” Hajnóczy József, a tudós közjogász, jogtörténész és bölcs ember, kit Kazinczy „az újkor Sokratesének” nevez; Laczkovics János, a vitéz katona és vad tűzű forradalmár, „akit trónra szült a természet, ha vad tüze ott lángol, megreszketteti a világot”; Szentmarjay, a lánglelkű, fáradhatatlan ifjú agitátor; Sigray gróf, a könnyelmű, felületes, de szabadelvű mágán; és végül Martinovics Ignác, a szekularizált ferencrendi pap, címzetes szászvári apát, a káprázató tudású, de kissé kalandos természetű, zseniális polihisztor. Őket követte a halálba június 3-án a fiatal Szolardcsik, akinek nem volt más vétke, mint hangos sóhajta és Őz Pál, a nagyesszű ifjú ügy-

véd, akinek azért kellett vérpadra lépnie, mert remekül védelmezte magát és bírái kiérezték szavaiból a mélységes megvetést.

Vígabban hajtott ki a törzsből! 1848 részben megvalósította azt a mérész álmot, melyet Martinovics és társai álmodtak. Valósággá lett Hajnóczy látnoki szava, hogy: „a német minisztérium hatalmától csak akkor szabadulunk meg, ha az alkotmány mindenkié lesz és a nemesek jogai kiterjednek a nem nemes lakóságra is”. Vígabban hajtott ki a törzsből! És mintha a diadalmas szabadságharc nemcsak az élőknek, de a holtaknak is megváltást hozott volna, a feledés kriptájának ércajtaja felpattant. Áldva emlegette a szabad kor Martinovics és társainak nevét. Mint vélekedett Kossuth a vértanúkról, azt megírta a „Századok” 1877. évi folyamában, midőn szemére hányta Fraknóinak, hogy „Caritas”, szeretet nélkül írta meg historiájukat.

– A francia szabadságeszmék hajnalhasadásának pacsirtái voltak ők, úgymond, előhírnökei annak a diadalnak, mely 1848-ban szerencsésebb utódoknak jutott osztályrészül.

Petőfi meg lantjára veszi neveiket. Megírja „Vérmező” című költeményét:

*Május hónapja volt, hajnal volt az égen,
Rózsa a kertekben, vér a vesztőtéren . . .*

De azóta elenyészett a vértanúk emléke. Hiszen 48-49 hőseit is alig volt szabad emlegetni. És mikor a szabadságharc kultusza helyreállott, volt rá módjuk az okos embereknek, hogy a jogegyenlőség eszméje minél kevesebb helyet foglaljon el ebben a kultuszban. Minél több sújtás, sallang, szín, drapéria, mentől kevesebb igazi hazafiság, márciusi demokrácia.

A magyar nép nem ismeri tehát vértanúit. A szabadságfának ott kellene lenni minden polgár és földműves lakásában. Martinovics és társainak nevét minden esztendő május 20-án áldva kellene emlegetnünk. Mert a mi vértanúink voltak ők. A mi apáink mérhetetlen szenvedései hatották meg lelküket. Ezért állottak össze titkos társaságba. Nem felségsértők voltak ők, amint az akkori, aljasságig szolgáló bíróságok ítélete szólt. Csupán szabadgondolkodók, akik a rendi alkotmány rettenetes igazságtalanságait el akarták takarítani, jogot, emberi sorsot követeltek a polgárnak, a jobbágyanak.

Nagy mulasztásunk volt eddig is, hogy e férfiak kultuszát nem terjesztettük.

Ha mindenki elfelejti őket, a demokraták kötelessége, hogy ragyogóvá tegyék emlékezetüket. Meg kell ismertetnünk, ki kell újra adnunk munkáikat és összegyülekezvén, ki kell mondanunk, hogy minden esztendő május 20-át e férfiak emlékének szenteljük.¹⁾

Nem vetjük el magunktól azt a nagy erőforrást, mely a multakban rejlik.

Szabadgondolkodóinkat, az elnyomott nép barátait hadd mutassuk be a mai kor feudális nemzetének, a magyar-poroszk junkereknek. És emlékezzünk vissza apáink szenvedésére. Mindazokra, akik a rendi alkotmány terheit cipelték, de jogaik nem voltak. Ne szégyeljük ezt a múltat, de emlegessük kegyelettel és büszkeséggel. Hiszen apáink szenvedéseikkel megváltották a mi egyenlő jogunkat és boldogságunkat. Petőfivel sóhajtuk:

*Olyan sokáig volt átkozott nevetek,
Megemlíteni sem volt szabad benneteket.
De mar annak vége . . . megadhatjuk a bért,
Áldozhatunk könnyet a kiöntött vérért!*

V. V.

¹⁾ A központi demokrata kör évről-évre, május 20-án, megünnepelte Martinovicsék emlékezetét és Martinovicsnak érc-mellszobrát is felállította a kör helyiségében.

III.

Szobrot a vértanúknak!

– *A Polgár, 1905 május 21.* –

(V. V.) Senkisémet tudja, hová temették el a magyar demokrácia vértanúit. Titokban, éjjel, jeltelen gödörbe ásták el testüket, hogy halóporokkal nyomtalanul enyészsen emléküket. Kivégzésük helyén ismeretlen kezek a rémes nap után piros rózsákat ültettek el és hosszú ideig csak ez a hervadó emlék jelképezte a nép kegyeletét.

De eljött 1848. A „világszabadság” eszméje végigvihartzott Európán, megihlette a mi nemzetünket is. A rendi alkotmány, mely Martinovics és társainak korában még nem volt fejlődésre képes és rideg ellentétbe helyezkedett a demokratikus haladással, felperzselte önmagát, hogy mint főnixmadár hamvaiból újraéledjen, a polgári Magyarország képében. A jobbágyok felszabadultak, a városi polgárság egyenjogúvá lett és lerakták a népképviselő alapjait. 1848 demokratáit megkímélte a sors attól a rettenetes megpróbáltatástól, mely a demokrata vértanúknak jutott. Nekik nem kellett többé egyszerre kettős harcot vívniok: az uralkodói abszolutizmus és a rendi osztályuralom ellen. A rendi alkotmány, melyet Martinovics és társai olyan izzóan gyűöltek, meghódolt a demokratikus haladásnak és így erősítve a nemzet erejét, bámulatos sikerrel szállhatott szembe a császári önkénnyel.

És 1848 demokratái visszaemlékeztek a vértanúkra. A 48-as átalakulások vezére, Kossuth Lajos, még száműzetésében is síkra száll emléküket ragyogó tisztaságáért és védelmükre kel. Nem vérről és tüzről álmodtak ők. Csak forrón szerették elnyomott testvéreiket. Hiszen Hajnóczi József elfogatása napjáig nagy munkán dolgozott, a magyar jobbágyosság történetén. Talán azt forgatta elméjében, amit Márki Sándor, a becsületes történetíró kérlelhetetlen igazságszeretetével kiderített, hogy Dózsa György nem rabló volt, hanem szabadsághős és a jobbágyok leigázása előzte meg Mohácsot . . .

De a márciusi demokrácia szelleme mindinkább elhalványodott. Az utódok elfelejtették, hogy 1848-nak lelke, lényege a rendiség megdöntése volt és koronként ismételni kell az elnyomott rétegek felszabadítását. Elfelejtették, hogy a konok maradás és zárkózottság éppen olyan osztályuralmat teremt, mint a rendi alkotmány. Hogyan terjesztették volna tehát Martinovics és társainak kultuszát? Hiszen e nemeslelkű férfiak a jobbágyosság és a polgárság osztályharcának apostolai, vértanúi voltak. És kultuszuk a polgári Magyarország diadalmas előrenyomulását jelentené.

Ha az 1848-ban felszabadult rétegekben volna osztályöntudat, igazi önérzet, Martinovics és társait rajongó kegyelettel övezné. Ott volna a szabadságfa minden polgár házában, ismernék irataikat, tanításukat és gyermekeik előtt áldva emlegetnék nevüket.

Hiszen az ő életük és haláluk örökbecsű tanulság a nemzetnek. Hajnóczi József, a lángeszű közjogász, látnoki sejtéssel írta meg, hogy Ausztriával szemben mindaddig gyöngék leszünk, míg a nép nem vonul be az alkotmányba. És a demokrata vértanúk feláldozása után következett sötét korszak kioktathat mindenkit arról, hogy a demokratikus erők megsemmisítése kitarja a kaput az önkénynek. A demokrácia mindent megadhat, mindent kivívhat és nélküle bármely vívmány elkobozható.

Álljanak hát össze, akikben él még a márciusi demokrácia szelleme és tegyék jóvá a polgárság mulasztását. Állítsuk fel Budapesten a vértanúk emléksobrát.

Legyen az emlék bármilyen szerény, de álljon az ország szívében. Hadd lássa a jövő nemzedéke és tanulja meg, hogy meghalt az elnyomottakért Martinovics, a pap, aki gyűlölte a klerikalizmust; Laczkovics, a vitéz katona, aki lángolt a polgári szabadságért; Sigray gróf, az arisztokrata, aki

a népuralmat imádta; Szentmarjai, a nemes ifjú, aki minden nemesi előjog ellen kész volt vérét ontani; és Hajnóczi, a polgár, a szelíd bölcs és tudós, aki meleg, csöndes, kitartó szeretettel gondolt elnyomott testvéreinek felszabadítására.

A két ifjú vértanút. Őz Pált és Szolárcsik Sándort az a gondolat vigasztalta, midőn vérpadra hurcolták őket, hogy vérükkel megváltják nemzetüket. És nemzetük kiomlott vérük árán sem vette őket még be kegyelvének templomába.

Ércemlék hirdesse dicsőségüket. Ne szenvedjenek haláluk után még egy vértanúságot: emlékük halálát ...

IV. Hirgeist Nini

– *A Polgár, 1905 június 11.* –

Elsárgult fóliánsok lapjai közt ibolya-szál. Mosolygó, bájos arc a véres csataképen. Átröppenő derűs napsugár a börtönök sötéttségében. Ez Hirgeist Nini.

A „magyar jakobinusok” zordon tragédiájában nem jutott szerep a nőnek. Reánk maradt egy-egy adat és még több pletyka az „összeesküvők” szerelmi életéről. Híven gondoskodott erről Barkó generális, aki Pesten nemcsak a helyőrségnek, de a titkosrendőrségnek is feje volt és tisztjeit is rákényszerítette a kémkedésre. De az örök nőiesség nem volt tényező, mozgóerő, még a háttérben sem, midőn Martinovics titkos társaságának szálait szövögették.

Hajnóczi József, a „magyar Sokrates”, szerelmi világa is az egyszerű polgáré, a szelídlelkű bölcsé. Midőn II. József alatt Szerémmegye alispánja lesz 1080 forint évi fizetéssel, midőn nem kell többé főurak oldalán függő állásban, titkárként szolgálnia, nősülésre gondol. Bécsi leány, Hellmuth Johanna, lesz a hitvese, de két esztendő múlva a forrón szeretett feleséget elragadja a halál. Sokáig fáj e seb. Budán, mikor már a helytartóság titkára lett, Kovachich Márton Györggyel, a híres jogtörténésszel, egy lakásba költözött. Ott él a két tudós agglegényi életet, igaz barátság és a tudomány közös szeretete által egybeforva.

Hat évvel hitvesének halála után már enyhül a fájdalom. Újra tisztesszerelem érzése fakad szívében. Egy soproni városi tanácsnok leánya a kiválasztottja. Gondosan készül arra, hogy méltó otthont találjon az új asszonynak. A Vízivárosban bérel kényelmes szállást, Bécsből hozat bútorokat, elbúcsúzik a régi jó barátától. De augusztus 17-én 1804-ben börtönbe vetik, két héttel mennyegzőjének kitűzött napja előtt . . .

Sigray Jakab gróf könnyen hevülő, lobbanékony, zseniálisan könynyelmű férfiú. Ha Kazinczy nem pletykát örökített meg, a vértanú gróf ifjú éveiben szerette a könnyű kalandokat és ezekben húséges társa volt barátja, Rosti. Demokrata szerelmében is. Gazdag és hatalmas családjának ellenzése dacára alacsony sorból vesz feleséget, mint mindig, csak lelke fellobbanására hallgatva.

A harmadik igazgató Laczkovics János, a pestmegyei alispán fia, a vitéz húszárkapitány, a zord férfias szépség mintaképe. „Trónra szülte őt a természet és ha vad tüze ott lángol, reszketett volna tőle az egész világ.” Őróla már a jeles Barkó generális kémei beszélnek. Laczkovics Pesten báró Soyer nyugalmazott kapitánynál lakott. Barkó húségesen jelenti Bécsbe, hogy Laczkovics és a báróné intim viszonyban élnek. „Lebten seit vielen Jahren in einem sehr vertraulichen Umgang.” És mikor Laczkovics már börtönben sínylődik, a lovagias osztrák katonák Soyer bárónéra törnek, megfélemlítik,

követelik rajta Laczkovics titkos iratait. Hannekort vezérőrnagynak jutott ez a dicső feladat. És a szegény asszony, hogy csak szabaduljon a vadállatoktól, azzal hártja el magától a gyanút, hogy Laczkovics öt már régen nem szereti, régen más szeret. „Hat schon seit langer Zeit einen anderen Gegenstand gewählt.”

Nosza, rajta, megindult most a vitéz katonák hajszája az új „Gegenstand” után. De Hannekort szomorúan jelenti, hogy csak keveset sikerült megtudnia. Laczkovics egy tábornok árva leányát szerette, de a leány szerelmét nem viszonzta. Ennyi az egész.

Természetes, hogy Martinovics Ignácot, az apát, sem kímélte meg Barkó utálatos hada. Pikáns tárcák sorozata a katonai főparancsnok jelentése. Bátran hazudik, mert hiszen minél több sarat hord össze, annál kellemesebb bécsi megrendelőinek. Feltárlja azt az otromba mesét, hogy Martinovics házasságot ígért egy fiatal leánynak. Svájcba akart vele szökni. Onnan két év múlva visszatérnek Magyarországra, mert akkor itt már köztársaság lesz.

Cáfolni sem kell ezt a bolond beszédet. Martinovics korának legzseniálisabb, legszellemesebb embere, szerette a vidám, szellemes társaságot. Szívesen volt eleven szellemű, okos nők körében is. Ennyi a mag Barkó rágalmában.

Szentmarjay Ferenc, Őz Pál, Szolarcsik Ferenc a legifjabbak a vértanuk között. Nekik csak egy szerelmük volt: a szabadság. Rajongó lelküket egészen betöltötte ez az érzés. Pedig Szentmarjay olyan szép ifjú volt, hogy Kazinczy Ferenc feljegyzései szerint: „a strázsán álló katonák nem győzték csodálni ennek az Antoniusnak szépségét”, őz Pál, így jegyzi fel róla kortársa, a tudós Berzeviczy Gergely, mint szeplőtlen ifjú halt meg a vérpadon, sohasem ismerte nő szerelmét . . .

*

Budán, a nádori testőrség régi kaszárnyájában tartották fogva az „összeesküvőket”. A fogság sötétségébe néha beröppent egy aranyos fénysugár. Bájos ifjú jelenés, a legfiatalabb rabnak, Hirgeist Ferencnek húga, Nini. Hirgeist Ferenc, pesti polgári család sarja, csak húsz esztendő volt, de nagy volt a vétke: három nyelvre fordította le a szabadság kátéját. Kis húgát ő oktatta. Olvasni, írni, számolni, magyarul, németül és franciául őtőle tanult. Rajongó szeretet fűzte össze a testvéreket.

Nini nem tudott elválni bátyjától. Varázslatos szépsége felpattantott minden zárat. Megengedték neki, hogy meglátogassa testvérét, de Nini merészebbre gondolt. Vissza akarta szerezni Ferencet.

A királyi palota előtt hirtelen az a gondolata támad, hogy a nádortól kegyelmet könyörög bátyjának. Két cseléd ül a palota kapujában. Nini bátran megszólítja őket:

– Vezessenek a palatínushoz!

A cselédek nevetnek. Ugyan mit kereshet az ilyen kis lány a palatínusnál? De Nini komoly szomorúsággal inti őket:

– Én fontos személyiség vagyok. Az én bátyám államfogoly.

Szaladnak a cselédek, mert nincs, aki ellentállhatna csodás szépségének. És Nini csakhamar ott van Esterházy gróf, a nádor kamarása előtt. Lángoló arccal vezeti be a kamarás urához. Nini térdre hull és esdekel:

– Ablakunkban állott egy szegfű, vesszejéhez kötve. A vessző kitért s eldőlvé találtam szegfűmet. Ez az én képem, amióta nincs bátyám!

A nádor nem segíthetett. De az egész város megindult a kis hősnő bátorságán és testvéri szeretetén. „Pest és Buda eltelt a hírrel”.

Nininek csak az a vigasztalás jutott, hogy meglátogatta bátyját. És ott a budai fogságban találkozott Kazinczy Ferencel. Kazinczy akkor harmincöt éves volt. És a leányka első látásra szerelemre lobbantotta.

Hogyan festi le Niniret! Így csak a szerelmes beszél.

„Színe tiszta s átlátszó, mint a porcellán. Orcái, mint a legbágyadtabb rózsza levelei. Orra, szája gyönyörű metszésűek s ez piros, mint a vér. És ami

az igen szép arcnak életet ada, az az igen nagy pillájú s barna pillájú fekete szem, az a nagy szépségű két sor fog. Gesztenyés haja tömött és mégis lágy. Így kell-e az isteneknek minden dísz egyre pazarolni s minden dísz ily nagy mértékben?”

Reszketett és hebegett a nagyeszű férfiú, mikor Ninit bátyja bemutatta. Mint villámcsapás, hirtelen érte a szerelem. De mintha restelte volna, hogy „e gyönyörű lény, félig leány, félig még gyermek”, ilyen mélységes hatással volt reá, hirtelen elhagyta a szobát; búcsúzva Ninitől:

– Édes Ninim! Bennünket egyesít a csapás. Nézzen engem is testvérenek.

De másnap már várja a percet, hogy újra láthassa Ninit. Megkéri Hirgeist Ferencet, hogy valahányszor eljön a húga, adjon róla hírt. És önmaga előtt titkolva érzelmeit, hozzáteszi:

– Szeretem az ily idejű gyermekeket. Lelkeik még nincsenek megromtva.

A gyermek! A „gyermek” képét magával viszi Kazinczy, midőn Budáról Hirgeisttel együtt osztrák fogságba hurcolják. Az első találkozás emléke nem enyészett és felsóhajt:

– Ó, ha így bírhatnám képét! Így lebege mindig szemeim előtt, boldog álmaimban.

Évek múltán viszontlátta Ninit. A foglyokat hazahozták Magyarországba, hogy itt sínylődjének tovább. És keserves útjukban Vácott újra felűnik a mosolygó napsugár: Nini.

Nini most már tizennyolc esztendő. „Teljes felvirultában szép, mint Venus Anadyomene.” Átóleli bátyját és megölelte Kazinczyt is. Valóban testvérenek tekintette. De Kazinczy félt érzelmeitől. Sejtette, hogy e csodálatos szépség nem maradhatott kérők nélkül. Öregnek tartotta magát, sok túlzással. Félrevonult, de érzelmeit híven feltárja szonettje.

*Sompolyogva tértem félre. A gyermeket,
Mondám, szabad volt még akkor szeretni.
Tekintsd hajad s lásd ím e kecsket . . .
Mernéd a felvirultat most illetni?*

*Öt kínban töltött év, orcád neked
Gyengébb redővel elkezdé lépetni.
Nem lelt-e Amor érző szíveket,
Kik készek voltak Ninonért gerjedni?*

A valóságot csakhamar megtudta a költő. Másnap, Kerepesen, bátran keresi a fájdalmat. Mint „testvér” megkérdi Ninit, van-e már kérője. És Nini elmond mindent őszintén. Szerelmese Prónay Simon báró, gazdag embernek, főispánnak, kegyelmes úrnak fia. A házasságot ellenzi a rokonság, de Simon báró hajthatatlan. Nini felsóhajt:

– Nekem nem kell csillogás. Szegényen bár, de boldogul. Ez minden óhajtásom.

A boldogságot meglelte Nini. Prónay Simon báró Bécsben Hohenwart érsek kegyéből titkos házasságra lépett Ninivel. Sietett, mert mások is kérték a szépséges hajadont. Szmetanovics Károly, gazdag ifjú, aki ugyancsak belekeveredett a Martinovics-perbe és „egy fiatal, szép, gazdag kurlandi hadnagy”. Nini levélben jelentette boldogságát Kazinczynak, aki tiszta érzéssel öt még akkor is „az én Ninimnek” nevezi.

De az álmódott boldogságot megtalálta Kazinczy is Sophieje oldalán. Soha szebb himnuszt nem írtak feleséghez, mint ő Török Zsófiához:

– Sophie nekem nem feleségem volt, hanem szeretóm! Még akkor is, midőn gyermekemet tejével táplálta. Feketébb és kedvesebb színű fonalakból soha ember életét a párkák nem fonták. És így még ma is, öregségem végnapjaiban, hogy én bajaimat ily lélekkel viselem, az nem hideg bölcsesség, hanem a hála érzése!

NEGYEDIK FEJEZET

A KOALÍCIÓ

A megegyezés, amely a király és *Kossuth* Ferenc, mint a szövetkezett ellenzéki pártok vezérlő-bizottságának elnöke között létrejött, a katonai kérdések elintézését az általános választói jog elve alapján összeülő új parlament elé utalta, és e megegyezés alapján, április 7-én, a koalíciós pártok vezéréiből alakult új kormány, *Wekerle* Sándor elnöklésével, átvette az ország kormányzását. Az új kormányt nagy lelkesedés és bizakodás fogadta; a nemzet egyfelől nyugalmat remélt a kormány működésétől, másfelől pedig úgy hitte, hogy az általános választói jog törvénybeiktatása a demokratikus gondolatok győzelméhez fog vezetni. A kormány egyik legelső teendője az volt, hogy kiírta az új választásokat és 1906. május 24-én már egybe is ült az új parlament, amelyben *Vázsonyi* Vilmos ismételten a terézvárosi mandátummal foglalt helyet, miután május 2-án Budapest VI. kerülete egyhangúlag képviselőjévé választotta.

I.

Az alkotmány újjáépítése

– 1906 április 26. –

Programmbeszédét 1906 április 26-án tartotta *Vázsonyi*, a következőket mondván:

Tisztelt polgártársaim! Alig öt esztendeje, hogy először ajánlották fel nekem a Terézváros mandátumát és immár most harmadízben kínálnak meg önök megtisztelő bizalmukkal. Öt esztendő és három választás: már külsőleg jelzi azt, hogy válságos és mozgalmas korszakot élt le ezen idő alatt nemzetünk. Válságos és igen nehéz volt gyakran a küzdelem számomra is. Az első válságos pillanatot akkor éltem át, amikor úgyszólván az egész parlament gyűlöletének közepette kellett megállanom és elszenvednem azt a méltatlan gyanúsítást és vádat, hogy nem vagyok hazafi. Következett ezután számomra egy másik korszak a lefolyt választás után, amikor az alkotmányos küzdelemben, mint a vezérlő-bizottság tagjának, hallanom kellett a vádat azok részéről, akiket testvéreimnek tartottam akkor is, mikor vádoltak és fogok tartani mindenkor, – azt a

vádat tudniillik, hogy nem vagyok hű demokrata. Éreztem akkor, amikor a hazafiatlanság vádjával akartak sújtani, hogy hazámnak teszek szolgálatot, midőn azt hirdetem, hogy az osztály állam romjain a magyar népálmának kell felépülnie. Éreztem akkor, amikor ért a második méltatlan vád, hogy tudniillik nem vagyok demokrata és elárulom igazi ideáljaimat, éreztem, hogy a demokráciának teszek szolgálatot, amidőn küzdök az ellen, hogy a demokrácia és az alkotmányosság egymástól elváljanak, mert csak egybeforrva ülhetnek ellenségeinken diadalt. *(Zajos helyeslés.)* És mindkét válságos pillanatban nemcsak lelkiismeretem szava adott nekem nyugalmat, hanem az önök változatlan szeretete is, amelyre büszke vagyok. *(Éljenzés.)* Ennek a szeretetnek a kapcsai gátolják meg, hogy az ellenem irányuló gyűlölet sikert érjen el és én lezuhanjak a meredekről: föltartóztatott engem az önök szeretete és ragaszkodása. *(Zajos éljenzés.)*

És most, midőn harmadízben kínálnak meg a kerület bizalmával és mandátumával, sokra becsülöm azt, hogy immár ebben a kerületben nem harcolnak pártok egymással, sokra becsülöm azt a győzelmet, amelyet a lelkeken arattunk, sokra becsülöm, hogy immár volt ellenfeleim ragaszkodása és szeretete is környékez, amidőn e kerület bizalmának megnyilvánulásáról van szó.

T. polgártársaim! Én az alkotmányos harcot sohasem tekintettem dulakodásnak, a küzdelem eredményét sohasem láttam abban, hogy immár a győztesé a zsákmány és mienk az osztozkodás. Zsákmány ne legyen, osztozkodás nincs: ez volt mindenkor az elvem. *(Éljenzés.)* Sohasem tiportam becsületes harcban legyőzött ellenfeleken és sohasem voltam zsebrák, aki a sebesültekről levágta az aranygyűrűket. *(Élénk helyeslés és taps.)* Ez volt politikai hitelvem, ez volt magatartásom vezérfonala a múltban és lesz a jövőben is és örvendek annak, hogy kerületünkben helyreállván a béke, a demokráciának és a hazának közös szeretetében talán többet és nemesebbet dolgozhatunk és alkothatunk, mint a múltban. A politikai pályafutás számomra sohasem volt rózsás, amint azt abból a néhány szóból, melyben helyzetemet feltártam, megérthették és megtudhatják. Ma is, amidőn békés választási mozgalomban kínálják fel a kerület mandátumát, én ezt a felszólítást nem úgy fogadom el, hogy a mandátumnak pusztá díszét, címét, tisztaságát tartsam meg magamnak; én e felszólításban a további harcra, a további küzdelemre látok felhívást. *(Zajos éljenzés.)* E mandátum felkínálása azt jelenti az önök részéről: Menj és küzd tovább! Én elfogadom, küzdeni fogok tovább! *(Lelkes éljenzés és taps.)*

Tisztelt polgártársaim! Divatba jött általánosan hangoztatni azt a jelszót, amit kezdetben a gyűlölet és a gúny zápora közepette mi hirdettünk. A demokrácia haladása mesés. Mintha csak a Hamupipóke története volna: a szegény, a kályha mellé állított Hamupipóke – királykisasszony lett. A demokrácia először is udvarképesé lett, amikor Bécs felől hirdették nagy ámulásunkra a demokrácia ígét. De immáron nemcsak udvarképesé, hanem kormányképesé is lett, amidőn megalakult az alkotmányos kormány és a nemzeti demokrácia jegyében indul a békités és alkotmányos rendezés munkájába.

A nemzeti demokrácia jelszava, tisztelt polgártársaim, se nem azoké, akik ma hirdetik, se nem a mienk: e szó, e program megalkotója Kossuth Lajos, akinek irataiban ott találják kifejtve a nemzeti demokrácia egész rendszerét. A nemzeti demokráciának első apostola ebben az

országban Kossuth Lajos volt. Hogy mit értett nemzeti demokrácia alatt, azt megmutatják tettei, alkotásai, mert ő a nemzet szabadságharcát azzal kezdte meg, hogy felszabadította a jobbágyodat, eltörölte a nemesi előjogokat, lerombolta a rendi Magyarországot és helyébe léptette egy polgári Magyarország alapjait. A függetlenségi harc a nemzeti demokrácia apostol szemében nem volt egyéb, mint a demokrácia alkotásainak megvédelmezése az osztrák reakcióval szemben. Ő felismerte azt a történelmi igazságot, hogy a nemzet csak akkor helyezte szilárd alapokra szabadságát, csak akkor küzdhet meg a reakciónak minden válfajával és az osztrák túlkapásokkal, ha először nemzetté válik; mert a nemzeti demokrácia tulajdonképpen tautológia, egyet jelent; nem a kokárdát, nem a színt, nem a drapériát, hanem azt jelenti, hogy minden nemzeti eszme hazug, amely ismer kitagadottakat és minden demokráciának egygyé kell fornia a nemzet múltjával és jövő nagyságával. (*Zajos éljenzés.*)

A nemzeti demokrácia tanának hirdetése Kossuth részéről tehát tiltakozás volt az ellen a nacionalizmus ellen, amely a nemzetet az egyes országok, az egyes rétegek számára akarja lefoglalni. Az ő nemzeti eszméje hirdetése volt annak a nagy Magyarországnak, amely nem mesebeli magyar gyarmatok tervezettségével, hanem a magyar földnek a magyar nép számára való meghódításával akarja megalkotni az igazi nagy Magyarországot. Kossuth előtt a história világánál kétségtelen volt, hogy Magyarország előtt csak két választás van: vagy élni az udvar kegyének és haladni az osztályuralom útján, vagy erősnek, önállóan, izmosnak, hatalmasnak kell lenni, hogy dacolhasson minden hatalommal felfelé és kifelé: a demokrácia útján. (*Zajos éljenzés.*)

Kossuth tanításával készülünk a jövőre, t. polgártársaim és teremtsük meg az élet politikáját, mert csak így tudunk megmérkőzni az erős és életteljes ellenséges hatalmakkal. A demokratikus rend megteremtése lehet ebben az országban nemzeti életkérdés. Békességben élni egymás közt, az egyes osztályoknak, felekezeteknek és nemzetiségeknek az egyenlő jog és gazdasági igazság alapján egy tömör egységgé összeforva, és jelenti annak lehetőségét, hogy hozzáfoghatunk azon erős hatalmak legyűréséhez, amelyek nemzeti ideáljaink megvalósításának útjában állnak. A nemzeti ideálok megvalósításához tehát a nemzeti demokrácián vezet az út, más út nincs, más utón ránk csak bukás és eltiportatás vár. (*Úgy van! Úgy van!*)

Tisztelt polgártársaim! Az úgynevezett nyomor és szenvedés lefolyt esztendeje számunkra tanulságos volt, mert feltárta ennek a helyzetnek való képét, sok hiú káprázatot, sok alaptalan illúziót taposott széjjel és sok alaptalan nagyvási hóbortot tett semmivé. Felismertük alkotmányunk részeit, fogyatkozásait, repedéseit. Büszke hitünk, hogy mi rajtunk az abszolutizmust nem lehet kipróbálni, hogy ez csak Ausztriával lehetséges: megdőlt. Megdőlt az a hitünk is, hogy minket európaszerte mennyire szeretnek és Európa népei készek értünk kardot rántani. Valódi helyzetünk megismeréséhez vezetett a múlt esztendő, számot vethetünk erőnkkel, hogy mire vagyunk képesek. Tudjuk immár, hogy egész alkotmányunkat kell újra építenünk, hogy nagy és válságos küzdelmekre képesek legyünk és tudjuk, hogy hiába szaladunk nyugateurópai nagy rokon-szenv után: a mi rendeltetésünk az, hogy az elnyomott kis népek szabadságáért lángoljunk, hogy azok is a mi szabadságunkért lángoljanak és itt, Keleten megteremtsük a népek között a szabadság szolidaritását. (*Hosszantartó éljenzés.*) A magyar közmondásnak megfelelően tanuljon

is a maga kárán a magyar és teremtsen nemzetet azzal, hogy terem demokráciát. Ahelyett, hogy olaszul és angolul tanul, készüljön az általános választói jog korszakára azzal, hogy megtanulja a maga nemzetiségeinek nyelvét, hogy testvéri szeretettel szólhasson annak idején hozzá. *(Lelkes éljenzés.)* A magyarságot hirdessük köztük, ők legyenek magyarok és tanulják meg a mi nyelvünket, mi pedig ne legyünk siketnémák velük szemben és ne szoruljunk felbérelt tolmácsokra, hanem ahelyet, hogy büszkék vagyunk és díszelgünk azzal, hogy cikkeket írunk a külföld nagy lapjainak, tanuljuk meg nemzetiségeink nyelvét, mert többet ér a politikus, aki tótul, románul, vagy szerbül tud megszólalni, mint az, aki a „Times”-ben, vagy a „New-York Herald”-ban adja le cikkeit. *(Élénk tetszés és lelkes éljenzés.)*

A most összeülő parlamentnek fontos feladata, hogy lerakja a magyar népállam alapját, amidőn megalkotja az általános és egyenlő választói jogról szóló törvényt, a titkos szavazást és ezzel kapcsolatban a szavazás decentralizációját. Ne legyen az államnak egyetlen, számbavehető rétege sem, amely a parlamentben a maga jogainak és érdekeinek képviselőjét fel ne találja, mert akkor nem lesz a parlament mögött a jogtalanok rétege és akkor csak azokkal és azzal kell megvívnia, aki a parlament jogait akarja elvenni, kétségbevonni vagy elkobozni. *(Éljenzés.)*

Hogy mit hoz a jövő, hogy eltemeti-e azon követeléseiket, amelyek nemzeti követeléseknek szoktak nevezni, én azt hiszem, hogy ezek a kérdések abban a formában, melyben a lefolyt küzdelem alatt jelentkeztek, nem térnek vissza, de visszatérnek erősebb, hatalmasabb és demokratikus alakban. Én azt hiszem, hogy azok reménye, akik az általános választói jog képviselőházától azt várják, hogy a nemzet maga ellen döntsön, – hiú és csalfa remény. Az általános választói jog parlamentje a militarizmussal frigyét nem fog kötni soha. Az úgynevezett katonai követelések helyébe a néphadsereg eszméje és ennek követelése fog lépni. Ez új korszakot nyit meg Magyarország történetében, a felszabadulás és a megváltás korszakát. Legyen ez a korszak új abban, hogy férfiu önérettel állunk szemben a hatalom kezelőivel, düljön romba Bizánc és épüljön föl a szabad demokrata Magyarország! *(Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.)*

II.

Az éjjeli ügyész

– 1906 július 7. –

A koalíció abszolút többséggel jutott az új képviselőházba. *Tisza* feloszlatta a szabadelvű pártot és az első pillanatban szinte úgy látszott, hogy a kormány ellenzéke csak néhány nemzetiségi képviselő lesz. Alig ült azonban össze az új képviselőház, alig folyt le a felirati vita és alig tértek rá a költségvetés tárgyalására, már nyilvánvaló volt, hogy a koalíciós kormány nemcsak átmeneti kormányzásra és a választói jog megalkotására vállalkozik, hanem éppen a választójogi reform megkerülésével óhajtja uralmát véglegesíteni. Azok között, akik ezt elsőnek észrevették, volt *Bánffy* Dezső báróval egyetemben *Vázsonyi* Vilmos is, aki, így, már a koalíció működésének első hónapjaiban élesen bíráltni kezdte a kormányzat tevékenységét.

Vázsonyi első parlamenti felszólalása a koalíciós kormány működése ellen, az igazságügyi költségvetés tárgyalásán hangzott el, amikor a kormány sajtópolitikájáról a következőket mondta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt képviselőház! Szeretném úgy kezdeni, amint a t. igazságügyminiszter úr a bűnvádi perrendtartásról szóló törvény tárgyalásánál kezdte beszédét, mondván akkor, szerettem volna ünneplő ruhát ölteni. Az ünneplés hangjaival szerettem volna én is megkezdeni beszédemet akkor, amidőn az új korszak alapköveinek lerakásánál a legnagyobb feladat az igazságügyi kormányra hárul, de ki kell jelentenem, hogy az ünneplő ruha felöltésének szándékától el kell állanom és az ünneplés hangjától is tartózkodnom kell, mert azok a jelenségek, amelyek éppen az igazságügy terén igen rövid idő alatt merültek fel, a legkevésbé sem biztatók a jövőre nézve.

A mélyen t. igazságügyminiszter úr szereplését a sajtójog terén kezdte meg; én kizárólag ezen a téren való szereplésével kívánok foglalkozni és nem akarok az igazságügyi tárca többi részeire kitérni. Az igazságügyminiszter úrnak e téren való szereplését, azt hiszem, a legnagyobb jóindulattal sem lehet sem szerencsésnek, sem a demokratikus és szabadelvű hagyományokban gyökerezőnek, sem azon párt múltjában gyökerezőnek mondani, amely pártnak a t. igazságügyminiszter úr tagja.

Azt mondta a t. igazságügyminiszter úr, hogy az éjjeli ügyész intézményét az ő kormánya, illetve az ő ügyészei nem fogják instituálni, azonban az ő ügyészei éjjel és nappal örködni fognak a törvények megtartása felett. Amint, t. Ház, szörszálhasogatás nélkül nagyon kevés különbséget találok az előzetes lefoglalás és az előzetes elkobzás között, - legfeljebb a kathedr-jogászokat érdekelheti, akik terminus-technikusokkal bíbelődnek – éppen úgy nagyon kevés különbséget találok az „éjjeli ügyész” és az „éjjel-nappal a törvények megtartása felett örökös ügyész” közt.

T. Ház! Az ügyvédi kamara ezekben a komoly és veszedelmes időkben az éjjel-nappali, avagy az éjjeli ügyészség intézménye ellen komolyan, elszántan és határozottan fölemelte szavát. Az én nézetem szerint a közállapotok és a sajtójog, általában a közszabadságok terén nem állhat elő az a helyzet, hogy egyszer az egyik irányzat üldözi a másikat, máskor a másik irányzat kerekedik felül és az üldözi az előző irányzat híveit. A jognak szilárdnak, a jognak biztonságban lévőnek kell lennie (*Élénk helyeslés.*), a jognak semmiféle pártkülönbséget, szenvedélyt és semmiféle államrezont ismernie nem szabad.

Mert ha az államrezon területére tévedünk a jog terén is, ahol a politikai célszerűséggel nem szabad dolgozni, ahol a politikai célszerűség gondolatát ki kell zárni, mert a politikai célszerűség gondolata itt a politikai gyűlölet és üldözés gondolatához közel jár: abban a pillanatban a jogbiztonság megrendül és abban a pillanatban nem történik semmi egyéb, mint az, hogy egyszer az egyik társadalmi réteg üldözi a másikat, másszor a másik üldözi. Én pedig, t. Ház, nemzeti alapon áUva, azt tartom, hogy azokat az eszközöket, amelyekkel az alkotmányellenes korszak a régi korrump szabadelvű korszak hagyományaként elkínzta minket, mindenkorra össze kell törni. (*Élénk helyeslés a középén és a szélsőbaloldalon.*) Azt tartom, t. Ház, hogy azt a harmadik kamarát, az alkotmányos kínzóeszközök inkvizicionális kamaráját, amelyet itt eddig minden uralmon levő párt alkalmazott a kisebbségekkel és

a nem uralkodó társadalommal szemben: ezt a harmadik kamarát le kell rombolni; az alkotmányos inkvizíciónak eszközeit össze kell törni és ne csupán csak az történjék, hogy egyszer mi vesszük birtokba az inkvizicionális kamara eszközeit, inaskor pedig mások; egyszer mi használjuk fjei ezeket a csavarokat és kínzóeszközöket, máskor pedig mások használják mi ellenünk.

Mert, azt hiszem, hogy a szerencse forgandóságát a régi szabadelvű-párt a maga rettenetes omnipotenciájával, a maga többségi örületében eléggé megtanulta; elég közel van mihozzánk a régi szabadelvű párt sorsa és végzete, hogy a szerencse forgandóságáról mi magunk is meg legyünk győződve és uralomra jutva, ne hirdessünk olyan tanokat és nézeteket, amelyeket majdan nagyon is ellenünk fognak fordítani.

Kecskeméti Ferenc: Beszéljen a sajtó visszaéléseiről is! (*Mozgás balfelől.*)

Elnök: Csendet kérek!

Vázsonyi Vilmos: Az valószínű, hogy a sajtónak vannak vissza-élései; minden intézménynek vannak visszaélései; a parlamentnek is vannak visszaélései. Olyan organizmus, amely teljesen abszolút egészséges volna, eddig még nem született. Ha ilyen teljesen egészséges, eszményi tökéletest akar, akkor forduljon Istenhez.

T. Ház! Az a nézetem, hogy a lejárt szabadelvű korszaknak és még inkább a darabont-korszaknak ezen eszközeivel semmi tekintetben sem szabad élni. Hiszen az volt éppen a szomorú a darabont-korszakban, hogy akkor tulajdonképpen nem is kellett új eszközt alkalmazni mindent készen talált ez a korszak: mindent készen vett át a régi szabadelvű rendszerből. Készen találta az egyesülési és gyülekezési jogról szóló drákói rendeleteket P erezel Dezső idejéből; készen találta a gyűjtési rendeletet, amelyet alkalmazni akart ellenünk és amelynek következtében kénytelenek voltunk különféle címek mögé bújni, hogy gyűjtéseket folytathassunk; készen találta a sajtó ellen intézett támadásokra vonatkozó rendeletet is, mert hiszen 1896 után a szocialista sajtó ellen már megpróbálták ugyanazokat az eszközöket, amelyeket a nemzeti és alkotmányos sajtó ellen a darabont-kormány alkalmazott. Teljesen kész, berendezett apparátust, alkotmányos inkvizicionális kamarát adott át a szabadelvű-korszak a darabont-korszaknak. Én pedig arra akarom kérni a t. Házat és a t. kormányt, hogy ezt a teljesen kész apparátust vesse el magától, mert nincs rá szükség; mert egy kormány, mely ekkora többséggel rendelkezik és amelynek tulajdonképpen ellenzéke sincs; egy kormány, amely az országnak oly nagy lelkesedéséből keletkezett, minek tartja fenn azokat az eszközöket, amelyeket beteg kormányok, létüket erőszakosan, az ország közvéleményének leigázásával fentartó kormányok tartottak fenn.

Miféle szüksége van a mankókra annak, aki nem sánta? És nem komikus látvány-e, ha egészséges embert mankókkal botorkálni látunk? Ily komikus látványt nyújtana ez a többség és ez a kormány, ha el nem vetné a régi rendszernek e mankóit, amelyeket igen gyakran gonosz koldus módjára bot gyanánt ütésre is használt fel az előző kormány; ha a maga lábán, a szabadság és demokratikus felfogás talajára helyezkedve meg nem áll és ha nem így halad tovább azoknak a feladatoknak a teljesítésében, amelyekre vállalkozott,

T. Ház! Az a felfogás tehát, amelyet a t. miniszter úr itt nyilvánít

tott: hogy szabad kivételes rendelkezést statuálni a sajtó bármely része számára (*Mozgás.*), bizonyos irányú sajtó számára, meg nem áll.

Polónyi Géza igazságügyminiszter: Bocsánatot kérek, én nem statuáltam.

Vázsonyi Vilmos: Meg nem áll az, hogy szabad éjjel-nappal működő ügyészt külön felhívni arra, hogy ezt a lapot már hajnalban olvassa el és a vizsgálóbíróhoz már hajnalban vigye el, vagy a vizsgálóbíróval telefonice érintkezzék és – talán a régi bevált darabont-módszer szerint – a vizsgálóbíró ágyához illesztett telefonkagyló segítségével történik a legnagyobb kényelemben az érintkezés az ügyész és a vizsgálóbíró között.

E felfogást csak kárhoztatni lehet; ez a felfogás ellenkezik azzal a szellemmel is és azzal a felfogással is, amelyet a függetlenségi párt a sajtójogról mindenkor vallott.

És ha itt t. barátom közbeszól, hogy beszéljek a sajtó visszaéléseiről, hát ez a hang nem ismeretlen előttem. Hogy erősítem lelkemet, elolvastam a bűnvádi perrendtartásról és különösen a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvényjavaslatok körül folyt vitákat. Az ily hangok akkor arról az oldalról hallatszottak (*A jobboldalra mutat.*), hogy beszéljünk a sajtó visszaéléseiről a sajtó védelmezőivel szemben. És emlékeztetem t. képviselőtársamat és az egész Házat, hogy akkor kevesebbről volt szó, mint az éjjeli ügyész intézményéről, akinek létéről akkor tulajdonképpen nem is álmodott senki e Házban, mert azt hiszem, különben senkisé is akart volna ünneplő köntösben eljönni és beszélni a törvényjavaslat tárgyalása során. Sokkal csekélyebb dolgokról volt szó akkor, t. képviselőtársam: csak arról volt szó a 16. §. tárgyalásánál, vajjon a magánbecsület ellen intézett támadások esküdtbírótság vagy rendes bíróság elé utasíttassanak-e és ennél a kérdésnél éppen a függetlenségi párt soraiból, de mondhatom, az egész ellenzék soraiból a fényes szónokok egész sora emelkedett szólásra, bebizonyítandó azt, hogy a sajtószabadságnak egyetlen tégláját sem szabad kiemelni, mert mihelyt a rombolást megkezdjük, az egész épület összeomlással fenyeget.

Nem én mondom ezt, t. Ház, hanem annak idején a függetlenségi pártnak ma már elhunyt demokratikus érzésű, nagy jogász alakja, Győry Elek, mondta e szavakat a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmából: „Alkotmányunk és a sajtószabadság meggyengített oszlopaiból új követ akar kiszedni – mondta az akkori igazságügyminiszterről -, amiből aztán igen könnyen bekövetkezhetik az, hogy ha ez oszlopokat folytonosan gyengítjük és majd itt, majd ott szedünk ki belőlük egy-egy téglát, bekövetkezhetik az, hogy az egész épület összeroskad”.

Sokkal csekélyebb jelentőségű dolog, pusztán hatásköri kérdés volt az: az volt a kérdés, hogy a magánbecsület ügye esküdtbírótság elé utalassék-e vagy nem és a Ház nagy vitákat folytatott e tárgyban, az akkori ellenzék e kérdést bevitte a népgyűlésekbe is, tüntető felvonulások és népgyűlések tartattak az akkori ellenzék vezetése alatt, abban az irányban, hogy az összes sajtódeliktumok az esküdtbírótság elé utasíttassanak. És jellemző, hogy az akkori igazságügyminiszter is azokat a rendelkezéseket, amelyekkel az esküdtbíróóság hatáskörét megszorította, szintén a sajtószabadság szent nevében, a becsület és tisztességes sajtó megvédelmezésének címe alatt ajánlotta. Aki elolvasta az akkori naplókat, arra a csodálatos felfedezésre jut, hogy Erdélyi Sándor igazságügyi-

niszter úr a maga bevallása és bizonyítványa szerint szintén a sajtószabadság legtökéletesebb védelmezői közé tartozott.

Felhangzottak akkor is ezek a közbeszólások a tisztességes sajtóról és a sajtó visszaéléseiről és voltam olyan óvatos, hogy kijegyezzem magamnak ezen eshetőségekre azokat a gyöngyszavakat, amelyeket akkor Apponyi Albert gróf mondott a sajtó tiszta és nem tiszta és nem izgató részéről szóló vitában (*Olvassa*): „Minden vétség, minden cselekmény megváltoztatja természetét azáltal, hogy sajtó útján követtetik el, mert ezáltal bevonatik abba a nagy eszmeáramlatba, melyet a sajtó közvetíteni hivatva van. Ezáltal egyik megnyilvánulásává válik ama nagy közfunkciónak – lehet rossz, lehet hibás, lehet helyes, lehet üdvös, lehet kárhuzatos megnyilvánulásává, ezt az esetnek mineműsége szerint kell megítélni -, de bele van dobva a nagy tengerbe és annak a tengernek és nem az izolált vízcseppeknek törvényei szerint kell azt megítélni.” (*Élénk helyeslés és taps.*) Én kérem a t. képviselőtársamat, hogy ha egy piszkos vízcseppet talált, akkor Apponyi Albert gróf tanítását követve, nem e vízcseppnek, hanem a tengernek természete és törvényei szerint legyen szíves a sajtót megítélni. (*Helyeslés.*)

Az éjjeli ügyészség intézményére vonatkozólag tulajdonképen nincs több mondani valóm. A mélyen t. igazságügyminiszter úr azon az állásponton van, hogy a törvény betűje az előzetes lefoglalást megengedi. Én hivatkozom a jogvédő ügyvédi kamarára, amelyet akkor a mi táborunk tapsolt meg, melynek véleményét a mi táborunk helyeselte: hogy az éjjeli ügyészi intézmény, az előzetes lefoglalásnak hajnalban a bírói és ügyészi komolyságot teljesen nélkülöző eljárással való foganatosítása a sajtószabadságra halálos csapás, különösen akkor, mikor az előzetes lefoglalással okozott károkért kárpótlás nem jár.

Mert, bocsásson meg a t. igazságügyminiszter úr, én csak lapszusnak nJnősíthetem azt, mikor múltkori közbeszólásomra azt méltóztatott mondani, hogy nálunk is van kártalanítás, nemcsak Ausztriában. Mert nálunk az ártatlanul elítéltek kártalanítása van meg, itt pedig az ártatlanul el nem Ítélték kártalanításáról van szó. Ez igen lényeges különbség. Ilyen rendszerrel bármiféle sajtóorgánomot célba lehet venni, bármiféle sajtóorgánomot hajsza tárgyává lehet tenni, bármiféle sajtóorgánomot tönkre lehet tenni, szellemileg épűgy, mint anyagilag, a kiadóját, mert a sajtószabadságot pusztán önköltségen való nyomtatási szabadsággá változtatja.

Annál veszedelmesebb az ügyészekkel és vizsgálóbírákkal való operálás a jelenlegi állapotok mellett, – az igazságügyminiszter úr beszédét idézhetném, melyet a bűnvádi perrendtartás alkalmával tartott, – mert az ügyészek nem rendelkeznek bírói függetlenséggel, annyira nem, hogy a t. igazságügyminiszter úr az ismert minta után – „az én hadseregem” – „az én ügyészeimről” beszél. De ha az ő ügyészei lehetnek ezen *ügyészek*, lehetnek majdan – nincs kizárva – másnak az ügyészei is. Az ügyészek nem rendelkeznek bírói függetlenséggel, áthelyezhetők, az ügyészi megbízás tőlük megvonható. Az az áthelyezés a pótlék elvesztésével jár rájuk nézve, mindenesetre a kormányzat részéről bizonyos megbélyegzés, ami az előléptetés kérdésénél nagy súllyal bír. A vizsgálóbírák sem rendelkeznek a jelenlegi rendszer szerint függetlenséggel, mert hiszen őket is az igazságügyi kormány rendeli ki két esztendőre s ad nekik megbízást; de különösen nélkülözi ez az eljárás a régi becsületes, egyszerű sajtóeljárásnak azt a garanciáját, hogy csak a sajtóügyi

vizsgálóbíróhoz lehetett fordulni a régi sajtóeljárás szerint, ma pedig lehet bármiféle vizsgálóbíróhoz fordulni, ami a szabadságnak garanciáját szintén gyengíti és elenyészteti.

Általában az a bűnvádi perrendtartás, amelyet annak idejében a t. igazságügyminiszter úr menthető tévedésből, amelynek sokan voltak áldozatai, oly nagy ünnepléssel fogadott, azt a csodálatos dolgot művelte, hogy liberális álarcban a leggyalázatosabb orvtámadást intézte a sajtószabadság ellen, mert a régi sajtóeljárás szerint meg volt az esküdszék garanciája a sajtó számára az egész vonalon, a sajtó által elkövetett minden deliktumra vonatkozólag és az új, modern bűnvádi perrendtartás, az ünneplést, az életbeléptetési törvényben, amely követte, először a hatáskör tekintetében intézett támadást a sajtó ellen, amikor bizonyos sajtódeliktumokat kivett az esküdszéki hatáskör alól. De ez még nem lett volna olyan veszedelmes. Hanem a régi sajtóeljárásnak, a nem modernnek, volt egy fénylő pontja, amely úgy szólt: a vádlott szabadon jelenik meg. A régi sajtóeljárásnak ez a pontja kizárta azt, hogy előzetes letartóztatást vagy vizsgálati fogságot lehessen sajtóvétség esetén bárki ellen alkalmazásba venni. A régi sajtóeljárás szerint a vádlottnak szabadon kellett megjelennie a szabad polgárokból alakult esküdszék előtt. Az új, a modern bűnvádi perrendtartás a sajtóeljárást egyszerűen beolvasztotta a közönséges deliktumokra szabott bűnvádi perrendtartásba. Észre sem vették akkor, hogy feladták a régi sajtójog nagy garanciáját, hogy sajtóügyekben letartóztatni és vizsgálati fogságba helyezni nem szabad. Lehet, hogy azt hitték, hogy ily esetek nem fordulnak elő. Utalok a közelmúlt eseményeire, hogy egy jelentéktelen sajtóügyben, amely az esküdtek verdiktje szerint felmentéssel végződött, a vádlottak hosszú ideig előzetes letartóztatásban, vizsgálati fogságban voltak.

Bródy Ernő: Védője is!

Vázsonyi Vilmos: Rövid ideig a védője is; de ez már a védelem szabadságát illeti. Ezzel csak azt akartam illusztrálni, hogy immár meg van a precedens, hogy a modern bűnvádi perrendtartás uralma alatt sajtóügyben előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság alkalmaztatott. Ennek a fele sem tréfa, mert a lefolyt darabont-korszak tervei közt szerepelt, és ha közbe nem jön a békekötés, meg is valósult volna az egyes lapok különösen veszedelmesnek tartott cikkírói ellen az előzetes letartóztatás és vizsgálati fogságba helyezés alkalmazásba vétele. Erre ez az idegen modern bűnvádi perrendtartás nagyon kitűnő alkalmat ad, mert hiszen a bűnvádi perrendtartás 141. §-ának ötödik pontját kell csak alkalmazásba venni, hogy azon terhelt, aki újabb vétséget követ el, előzetes letartóztatásba vagy vizsgálati fogságba helyezhető legyen. Tehát csak kétszer egymásután kellett annak a cikkeit előzetesen lefoglalni, aki elég vigyázatlan volt, hogy a maga jelzését, vagy a maga nevét a cikk mellett kitette és akkor, ha arra utazott az éjjeli ügyészség és éjjeli vizsgálóbíró, kétszer vagy többször egymásután lefoglalták a cikket és mihelyest a szerzői kérdés tisztázva volt, a 141. §. ötödik pontja alapján az előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság ki lett volna mondható.

Azok, akik a sajtó terén működnek, nagyon jól tudják, hogy a többszöri lefoglalások, különösen az utóbbi hónapban, márciusban, rendkívül gyakoriak voltak, és világosan azzal a tendenciával fogatosítottak a darabont-korszak alatt, hogy a sajtószabadság és a sajtójognak nagyobb dicsőségére a 141. §-nak ötödik pontja alkalmazásba vétessék.

T. Ház! Azért hozom fel ezeket a körülményeket, hogy megvilágítsam, hogy az ügyészségnek jelenlegi állása mellett, a bírói függetlenség-

nek, de különösen a vizsgálóbírói függetlenségnek jelenlegi nyomorúságos állapota, mellett, mikor a vizsgálóbírónak kirendelése az igazságügy-minisztertől függ, a bírónak előléptetése pedig az automatikus előléptetés és a kötelező jelölés híján, pusztán a miniszteri tetszéstől és nemtetszéstől függ, – a jelenlegi viszonyok közt nekem hiába áll elő bárki a sajtószabadság terén azzal, hogy kérem, itt a bírói határozat a szabadságnak és jognak a garanciája. Ilyen rendelkezések mellett, ilyen ügyészi függetlenség, ilyen bírói függetlenség mellett, ilyen bűnvádi perrendtartással és az államrezonnak mindenkori kihegyezésével és külön rendelkezéseknek tetszés szerint való kiadásával és a bírói határozatban és ebben az ügyészi függetlenségben semmiféle garanciát nem látok, hanem intézményes garanciákat követelek, amelyek a mindenkori kormányoknak tetszésétől és szeszélyétől függetlenül, az inkvizicionális kamarát ezen a téren is eltörlik és az inkvizíció eszközeit mindörökre összetörik. *(Élénk helyeslés a középén és bal felől.)*

Akkor, amikor én azt látom, hogy a t. igazságügy miniszter úr ily módon örökdió a szabadságjogok felett, igazán semmiféle okom és jogom nincs arra, hogy ünneplő ruhában jelenjek meg és mint annakidején az igazságügyminiszter úr Erdélyi Sándor akkori igazságügyminiszter úrral szemben, én is elállók a felköszöntőtől, én sem öltök magamra ünneplő ruhát.

Én mindezen jelenségekből azt a következtetést vonom le, hogy az igazságügy miniszterben hiányzik a lélek, amely a szabadságjogok biztosítására való, hiányzik az a szellem, amely arra való, hogy pártatlanul kezeljük az igazságügyeket és felépítsük a modern Magyarországot. Ezért a miniszter úr személye iránt érzett mélyeséges bizalmatlanságnál fogva ezt a tételt nem szavazom meg. *(Élénk helyeslés a középén.)*

III.

Princivalle sátrában

– 1907 december 19. –

A koalíciónak és a függetlenségi pártnak már az első hónapokban tapasztalniuk kellett, hogy a nemzeti igényeket és az ország felcsigázott kívánságait nem tudják teljesíteni. Elkövetkeztek a kiegyezési tárgyalások és ezek során az osztrák kormány felmondotta a Széll-féle kiegyezést és *Kossuth* Ferencnek, illetve a Wekerle-kormánynak csupán az önálló vámterület elvi deklarációjával, viszont a kvóta felemelésével sikerült az új gazdasági kiegyezést megkötnie.

Mialatt ezek a kiegyezési tárgyalások folytak, a függetlenségi párt egyrésze balpárt néven már ellenzékbe ment és a függetlenségi pártnak az a csoportja is amely *Justth* Gyula köré sereglett, elégedetlenkedni kezdett a kormányzat működésével. *Vázsonyi*, aki ebben az időben működésének súlyát a főváros közgyűlésébe helyezte át, a parlamenti életben alig vett aktív részt, miután az volt az álláspontja, hogy a kormánynak időt kell hagyni arra, hogy a választójogi törvényjavaslattal lépjen az ország elé. Minden felszólalásában és nyilatkozatában ezt sürgette, egyébként pedig csak néhány kisebb kérdésben szólalt fel.

Nagyobb tevékenységet csak akkor fejtett ki a parlamentben, amikor a kormány betervezte a vasutasok fizetésrendezéséről és a vasutasok szolgálati rendtartásáról szóló törvényjavaslatot. *Vázsonyi*, aki hosszú időn át volt szószólója a képviselőházban a vasutasok kívánságainak, két beszédben, előbb 1907 június 6-án, majd pedig 11-én szólalt fel a kormány javaslata ellen. Beszédé-

ben különösen azt kifogásolta, hogy a vasúti alkalmazottakat az új szolgálati rendtartás politikailag még inkább a kormánynak szolgálatja ki, mint eddig. Hangoztatta, hogy amikor az általános választói joggal új alkotmány alapjait kell lerakni, illetve a régít jobban megalapozni, akkor a közhivatalok óriási sokaságát nem lehet erőszakos fegyelmi eszközzel politikailag is megkötni. Az erőnek jele, mondotta, nem az idegesség és félelem, hanem a bátorság arra, hogy jogot biztosítsunk mindenki számára.

A vasutasok szolgálati pragmatikája kapcsolatos volt a horvátországi vasutasok ügyével is és ugyanezen alkalommal *Havas s* Rezső dr. a főváros közgyűlésén azt indítványozta, hogy Dalmácia visszacsatolása érdekében a törvényhatóság intézzen feliratot a képviselőházhoz. *Vázsonyi* ez ellen a javaslat ellen is szót emelt, kifejtve, hogy a politika mindig az időszerűségnek és a célszerűségnek a kérdése. A monarchia és Magyarország akkori helyzetében nem tartotta időszerűnek a dalmát kérdés felvetését és a közgyűlés többsége valóban el is fogadta ezt az állásfoglalását.

Első nagyobb beszédét a függetlenségi párt megváltozott kiegyezési politikája ellen 1907 december 19-én mondotta a Házban, amikor a kvóta felemeléséről szóló javaslatot tárgyalták. Beszéde így hangzott:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt képviselőház! Nem szándékozom a t. Ház türelmét hosszabb ideig igénybe venni; nem is azért szólaltam fel, hogy a vita befejezését hátráltassam (*Helyeslés a baloldalon.*), de azt hiszem, hogy a t. Ház természetesnek fogja találni, ha legalább egy képviselő közülünk álláspontját jelezni kívánja. Ezt a magatartást pedig azért választottuk, mert mi ragaszkodunk azon állásponthoz, hogy ez a Ház átmeneti feladatok teljesítésére vállalkozott és legfőbb feladata az általános választói jognak megvalósítása. Minél előbb kívánjuk annak az időnek elérézését, midőn ez a Ház legnagyobb feladatának megvalósításához foghat.

Midőn a kvótáról szóló törvényjavaslathoz hozzászólok, visszaemlékezéseknek hatása alatt állok. Visszaemlékezem Bánffy Dezső báró uralmának korszakára, amidőn az úgynevezett kvótaellenes mozgalomban vettem részt. Ez a kvótaellenes mozgalom 1897-ben kezdődött; itt Budapesten az úgynevezett kvótavacsoráknak sajátos formájában folyt le és egy népgyűléssel fejeződött be. Kvótát vacsoráltunk a főváros összes kerületi köreiből és vendéglőiben, a „Noe bárkájához” címzett budai vendéglőtől egészen a Terézváros köréig és én még most is érzem ezeknek a kvótavacsoráknak ízét. Ma sem vagyok tehát abban a hangulatban, hogy fölemelt kvótát vacsoráljak vagy ebédeljek. E kvóta-vacsorák után a Vigadó nagytermében népgyűlést tartottunk, amelyben határozatot fogadtunk el a kvótaemelés ellen, – ami 1897-ben és 1898-ban el is maradt, tehát vacsoráink nem voltak hatástalanok. Vezérlő szónokaink Holló Lajos és Ugron Gábor t. képviselőtársaink voltak akkor. Ha ma olyan hangot használnánk, mint ők akkor, az első öt percben mind a mentelmi bizottság elé kerülnénk. Miért sikerült abban az időben visszaverni a kvótaemelésre irányuló osztrák étvágyat? Azért, mert az akkori szabadelvű párt hivatkozhatott egy erőteljes ellenzékre, a függetlenségi pártnak és a nemzeti pártnak ellenzékére és különösen rendelkezésére állott Bécsben a 48-as mumusnak folytonos emlegetése. Azzal fenyegetődtek: sokkal rosszabb állapotok fognak beállni Bécs számára, ha uralomra jut a függetlenségi párt. És Bécs megijedt ettől a mumustól. Ezért sikerült elodáznia a kvótaemelést. A nemzeti erőforrást a függetlenségi párt uralomrajutásával elvesztettük. (*Zajos ellentmondások és tiltakozások a függetlenségi pártban.*)

Nagyon csodálom, hogy a kritikát, amelyet teljesen a parlamenti tisztesség formájában gyakorolok, ilyen nehezen tűrik el a képviselő urak. Én senkit nem sértettem, bírálni pedig jogom van a pártokat is, a kormányt is. Ez egyesek érzékenységét sértheti, azonban, azt hiszem, nem ütközik sem a parlamenti illembe, sem pedig a hazaszeretnek parancsaiba.

Csizmazia Endre: Azt senki sem mondta!

Vázsonyi Vilmos: Mert bátor vagyok másként szeretni a hazát, mint azok . . .

Bródy Ernő: Akik kvótát emelnek.

Vázsonyi Vilmos: ... akik más pártokhoz tartoznak. A hazaszeretnek senki számára sem monopólium és nem lehet a hazaszeretnek a kvóta-emelés köteletségébe Összpontosítani.

Én azt hiszem, hogy leghelyesebb politika a helyzetnek őszinte feltárása. Én nem teszek szemrehányást a függetlenségi és 48-as pártnak azért, hogy arra az alapra helyezkedett, amelyen jelenleg kormányoz; csak az ellen van kifogásom, hogy még továbbra is illúziókat akarunk kelteni, hogy az ilyen párbeszédekkel akarjuk táplálni azt a reménységet, hogy nem a fejlesztésnek alapján és nem lépésről-lépésre, hanem a legközelebbi tíz éven belül meg fognak szünni a közös ügyek. Ez az, ami egy bizonyos tekintetben az illoyális konkurenciának jellegével bír más, hatvanhetes alapon álló pártokkal szemben. Reményt táplálni lehet, a remény azonban nem politikai program, a remény imádságoskönyvbe való, nem pedig politikai programnak. (*Mozgás balfelől.*) Ez a remény más pártállásuaknál épügy megvan, mint akik függetlenségieknek nevezik magukat. (*Folytonos zaj.*) Azon nagy közjogi lecsuszlással szemben, amelyet a kvóta javaslatnak a gazdasági kiegyezés kérdésével összekötésbe való hozatala mutat, közjogi vívmányokról egyáltalában nem lehet beszélni. (*Mozgás a baloldalon.*)

A miniszterelnök úr megdicséri a függetlenségi pártot és kijelenti, hogy a történelem meg fogja állapítani, hogy soha ez a párt nem volt nagyobb és nem volt dicsőbb, mint akkor, amidőn a kvóta felemelésére vállalkozott. Ez a dicséret emlékeztet engem arra a bölcs aggastyánra, aki megdicséri Monna Vannát, mert Prinzipalle sátorában megmentette Pisát. Most nem is egy sátorról van szó, hanem az egész közös hadsereg kaszárnyáiról, ahol Pisát meg kell menteni. (*Derültség.*) Én azonban azon szkeptikusokhoz tartozom, akiket abban a drámában a férj képvisel, aki nem hisz azon áldozatok nagyszerűségében, amely áldozatok, hogy is mondjam csak – nem kellemetlenek. A függetlenségi pártnak ezen áldozatkészsége a hatalommal jár és én nem szeretem a vértanukat kéjgázzal. (*Derültség a középén.*)

Én főképpen azért szavazok a kvóta ellen, mert ezt az átmeneti kormányzatot, ezt az átmeneti parlamentet, nem tartom erkölcsileg jogosultnak arra, hogy kvótaemelésbe menjen bele tíz esztendőre. A politikai helyzetben és a pártok elhelyezkedésében látom én annak okait, hogy ez a nagy többség, amely majdnem az egész parlamentet magában foglalja, nem volt képes ellentállást kifejteni Ausztriával szemben. Ez a nagy többség hasonló a milói Vénuszéhoz: ragyogó szép a milói Vénusz, de le van törve a két karja és nagyon kellemetlen dolog Vénusznak lenni letört karokkal. Nem fogadom el a kvótaemelést. (*Éljenezés és taps a közép felső padjain.*)

IV. Nagy-Budapest

– 1907 február 21. –

A koalíció alatt *Vázsonyi* működésének súlypontját a főváros közgyűlési termébe helyezte át, különösen akkor, amikor a községi választásokon a demokrata párt most már az összes kerületekben mind diadalmasabb eredményeket ért el. Közvetlen a választások előtt a Lipótváros, Terézváros, Erzsébetváros, Józsefváros bizottsági tagjai „polgári demokrata községi párt”-ot alakítottak, amelyhez később az óbudai bizottsági tagok is csatlakoztak. Az új közgyűlési többség, amelynek most már *Vázsonyi* volt a vezére, időközben *Bárczy* Istvánt ültette a főváros polgármesteri székébe és az új polgármester vezetésével megkezdődött a munka Nagy-Budapest megeremtésére. A közgyűlésen a régi pártok még erős támadásokat intéztek az új többség ellen. Az egyik közgyűlésen, 1907 január 9-én, amikor a *Kléh* István díszpolgárrá való megválasztására vonatkozó indítványt tárgyalták, *Preyer* Hugó azzal vádolta meg a demokrata pártot, hogy működését felekezeti politika irányítja. *Vázsonyi* ekkor, *Kléh* díszpolgárságát támogatván, a következőket mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Ami pedig azt a vádját illeti, mintha bármiféle felekezeti érzés, felekezeti politika vezetne minket, hát talán csak a saját lelkületét akarta átplántálni a miénkbe. De amint ez nem sikerült a múltban, nem fog sikerülni a jövőben sem. A fajmagyar és nem fajmagyar közti különbséget nem mi állítottuk fel, azt felállították velünk szemben, ki akarván minket rekeszteni. Ali ezt a különbséget nem ismerjük. A hazafiságban, a haza szeretetében éppúgy, mint az izlésben és a tapintatban nem fogadunk el semmiféle tanítást. (*Hosszantartó meg-megújuló zajos helyeslés, éljenzés és taps.*)

1907 februárjában tárgyalta ezután a főváros az új költségvetést s ekkor előbb a pénzügyi bizottságban, majd pedig a közgyűlésen *Vázsonyi* Vilmos fejtette ki az új többség feladatait és egyúttal azokat az elveket is, amelyek őt és pártját Nagy-Budapest megeremtésénél irányítják. Beszédében, 1907 február 21-én, ekkor a következőket mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Elsősorban ki kell jelentenem, hogy semmiféle közösséget nem érzek és nem vállalok mindazzal, ami a múltban történt és nem vállalja senki, aki az újonnan megalakult pártnak tagja. Ezt a felelősség szempontjából állapítom meg, és ha valaki kritizálni akarja működésünket, legyen szíves kritizálni attól az időponttól fogva, mikor megalakultunk, de én a múltra nézve nem vállalok felelősséget.

T. közgyűlés! Ezekután rá kell mutatnom arra, hogy azok a pénzügyi bajok, amelyek Budapest fővárost érintik, felmerültek minden nagy nyugati főváros életében és ha folytonosan a főváros bűneiről, vagy a főváros gazdasági fogyatékoságairól beszélünk, viszont állapítsuk meg, hogy tulajdonképpen az adóforrások, az adójövedelem mérve a fővárosban hosszú időn keresztül semmiféle változást nem szenvedett. A fővárosban az adóterheket nem emelték, kivéve az adótehernek azt a mechanikai emelkedését, amely abban áll, hogy a fővárosnak változatlan adópótlékai az egyenes adó, a rendszeres adók emelkedése következtében mechanikailag emelkedtek, amit bátor voltam egyszer úgy kifejezni, hogy a pótlék az önmagától emelkedett, a nélkül, hogy a kötelezettségek emelkedtek volna. Ez az első, amit meg kell állapítanunk.

Ellenben a fővárossal szemben táplált igények emelkedtek, a főváros kiadásai emelkedtek, a fővárosnak mind több és több feladatot kellett magára vállalni. Egyetlen nyugoti város sem volt képes arra, hogy változatlanul meghagyva a jövedelmi forrását, képes legyen megmérkőzni teljesen átváltozott társadalmi feladataival és képes legyen, mint nagy főváros, mint nagyváros, azokat a feladatokat megoldani, melyek reá vannak ruházva. Én erre az egyetlen megoldásnak az önálló városi progresszív adót tartom, s azt az érvet, hogy Budapestről eltávoznak a milliomosok, ha az igazságtalan pótlékrendszer helyébe az önálló városi progresszív adót akarjuk léptetni, egyáltalában nem tekinthetem komoly érveknek. Ez lehet tiszteletreméltó fájdalom a milliomosok távozásáért, vagy aggodalom, amelyet én nem osztok, de alapos érvek mégsem találok. Meggyőződésem azonban, hogy az adórendszer jelenlegi alakjában csakis a mellett a feltétel mellett lehet nekünk az önálló városi adó útjára lépni, ha ezek az adatok az állami adókiivetés számára titkot képeznek. Mert nagyon természetes, hogy ha ezek az adatok az állami adókiivetés alkalmával a nyilvánosság számára fel vannak tárva és felhasználhatók, a jelenlegi barbár kereseti adórendszer mellett teljesen tönkre kell menni mindenkinek. *(Helyeslés.)*

Ami az állami egyenes adók reformját illeti, nagyon helyesen mutat rá az előterjesztés, hogy az a reformtervezet, amely a miniszterelnök úr és a pénzügyminiszter úr beszédeiből világlik elibünk, számunkra nem jelent semmit, mert ez a reformtervezet nem egyéb, mint az 1896. évi osztrák adóreformnak egyszerű kópiája. Ez az adórendszer azonban számunkra ideál nem lehet, mert ez a progresszív adónak a nevét viseli, tulajdonképpen pedig a progresszív adónak paródiája, mert ha megmarad a kereseti-adórendszer, ha megmaradnak a többi egyenes adók, különösen megmarad a II. osztályú kereseti adó és megmarad a fejadó is, mint ezt a tervezet óhajtja, akkor csak helyeselhetem, hogy Budapest, mint a kereskedelem és ipar közponja, az igazi progresszív adót követeli alapul az egyenes adók rendszerénél. Ennek megcsinalasa azonban annak a többségnek feladata, amely nem itt van, hanem a képviselőházban, és annak a kormánynak, amely ott ül és mely nem a mi kormányunk. *(Zaj.)*

A házadókezelésénél a fővárosra nézve – nem mondom, hogy más városokra és községekre is, – a legnagyobb helytelenség, hogy pusztán a bérjövedelem az, amely alapul szolgál, mert hisz ezen az alapon találkozzunk mi a telek-spekulációnak örületes jelenségeivel. Tessék például a Rákóczi-úton megnézni azt a telket, amelyen most egy kis színházaeska áll és ennek bérjövedeleme az, amely a megadóztatás alapjául szolgál. Hogy ez a telek ott rettenetes értéket képvisel és hogy ezzel a telekkel a telektulajdonos a mi bőrünkön spekulál, tehát a város összes lakosságának fejlődéséből, munkájából és verejtékéből akar egy magas telekjáradékot zsebrevágni: ezt a jelenlegi házadó-rendszer figyelembe nem veszi, mert a közönséges telekértéket, vagy a forgalmi telekértéket figyelembe nem veszi, hanem ha ott egy kis földszintes viskó volna, annak csekély bérjövedeleme volna az egyedüli alapja a megadóztatásnak, ellenben ha ott spekulálnak éveken keresztül, az a jelenlegi házadó-rendszer mellett figyelembe nem jöhet.

Így vagyunk az üres telkekkel is, ahol azt a kis kamatveszteségét, amely azzal jár, hogy a telket be nem építi, szintén nagyon könnyedén elviseli a tulajdonos, azért, mert a telekjáradék emelkedésének terén nem

százalékokban fejezhető ki az értékelkedés, hanem a tőke értékének sokszorozódásában. Hiszen a közművek, vagy a építések, amelyek valamely környék telkeinek értékét emelik, a jelenlegi rendszer mellett ajándékszamba mennek mindazok számára, akik ott laknak a környéken és a telekspekuláció emelkedésére vezetnek. Általában szabályozásokat fogunk végezni a jövőben is, rombolni fogunk régi házakat, új széles utakat fogunk nyitni, új homlokzatot fognak nyerni egyes épületek, az illetők ezt a telekjáradékemelkedést a jövőben is zsebre fogják vágni, a nélkül, hogy a főváros számára a telek járadék emelkedésből bármit is megtérítettek volna. Méltóztatnak visszaemlékezni a körutakra; a körutak házai kertes telkek voltak, amelyek olyan utcákba nyílottak, ahol a telekérték csekély volt. Amikor megnyílt a nagykörút, ott egyesek telekjáradékuk mérhetetlen emelkedésével gazdag emberekké lettek, minden érdem nélkül, nem a munka nemes elve alapján, amint ők hirdették azt utódaiknak és örökösöknek (*Derülség.*), hanem másnak munkája alapján. Ez a munka nemesített, de ez a munka nem az ő munkájuk volt, hanem az egész főváros lakosságának verejtékezése és munkája. (*Úgy van! Úgy van!*)

Összefügg ez a telekkérdés, – bárcsak laza összefüggésben van, – a városi takarékpénztár kérdésével is. Ha van egyetlen üzlet, amelyben a főváros tisztességes monopóliumot biztosíthat magának, ez a parcellázás üzlete. A főváros számára közel jövőben úgysis két *égető* kérdés kell, hogy megoldassék: az élelmiszerek drágaságának kérdése és a lakáskérdés. Ennek a két kérdésnek megoldása becsületbeli kötelessége a fővárosnak és a főváros közgyűlésének, (*Úgy van! Úgy van!*)

Már most a lakáskérdés tekintetében hogy vagyunk! Tegyük fel, hogy a főváros akár önállóan, teljesen el vonatkozva a városi takarékpénztár gondolatától, akár annak keretében – miként a nagy német városok – maga veszi kezébe saját telkének parcellázását, olyaténképen, hogy szakít azzal a bűnös irányzattal, amely a múltakban itt a főváros fejlődésében uralkodott, tudniillik a múltakban egyszerűen a telekspekulánsok határozták meg azt, hogy a főváros merre fejlődjék. Teremtettek kültelkeket, így a VI. kerületi kültelket, tisztán telekspekuláció alapján. Olcsón megszereztek horribilis kiterjedésű telkeket, azokat parcellázták, azután fogdostak szegény nagyzási hóbortban szenvedő iparosokat, kereskedőket, tisztviselőket, akik kicsit megszédtek magukat és abba a rögeszmébe estek, hogy nekik háztulajdonosokká kell válniok. Beleépítkeztek, még pedig az építkezés kegyes korlátlan megengedése folytán olyan helyen, ahol nem volt sem kövezet, sem világítás, sem vízvezeték, ahol nem volt semmi sem, ahol a kultúrának minden kelléke hiányzott (*Úgy vem! Úgy van!*), ahol tehát falun voltak, anélkül azonban, hogy a falunak egészségét és a falunak azon primitív viszonyait, amelyek kellemesek, élvezhetők volna. Mindez pedig mérhetetlenül megterhelte a fővárost, mert ez arra kényszerítette, hogy ugrások szerint csináljon kövezést, világítást, csatornázást, és ne ott csináljon, ahol a fővárosnak tetszik, hanem valóságosan a telekspekulánsoknak jobbjára volt ebben az irányban. (*Úgy van! Úgy van!*) Ez az egyik. A másik pedig az, hogy ezek a kis egzisztenciák elpusztultak ám, mert nem voltak képesek a terheket elviselni és azután új kezekbe kerültek a telkek. Ez volt második sora azr áldozatoknak, amit a telekspekulációnak e bűnei a fővárosban okoztak. (*Egy hang: Ezt visszacsinálni nem lehet.*) Ezt visszacsinálni nem lehet, de arról van szó, hogy ennek megismétlését gátoljuk meg és arról van szó,

hogy a főváros fejlesztését és különösen a lakáskérdés megoldását szuverén módon a kezünkben tartsuk. Már pedig szuverén módon a kezünkben tartjuk akkor, ha a főváros ott parcelláz, ahol ő találja jónak és helyesnek és a várost abban az irányban fejleszti, amelyben a város tervei és a közérdek szerint kell a városnak fejlődni, nem pedig a magánérdek és spekuláció tervei szerint. (*Zajos helyeslés és taps.*) Ennek végrehajtása, a tervek kidolgozása is a tanács feladata és ez egyáltalában nincsen példa nélkül. Ez nemcsak a városok lakosságának van hasznára, hanem a városok pénztárának is (*Helyeslés.*), mert ha valahol jogosult a monopol, úgy a telekjáradék elfogadásánál igenis jogosult az a szempont, hogy a telek járadékra a városnak van joga, mert a telek járadék emelkedése az egész lakosság, az egész népesség munkájának és verejtékének eredménye, kell tehát, hogy annak eredménye lehetőleg a város pénztárába folyjon vissza, legalább annak részleteiben. (*Élénk helyeslés.*)

T. közgyűlés! Ezekben voltam bátor indokolni azt, miért helyeslem a tanácsnak és a pénzügyi bizottságnak előterjesztéseit. Még csak arra akarok rámutatni, hogy azt a szokásos panaceát, amely fogyasztási adók átengedésével kíván a városon segíteni, a magam részéről helyesnek nem tartom. Aki átolvassa költségvetésünk bevételi tételeit, azt fogja találni, hogy a bevételek legnagyobb része nem az egyenes adó-pótlékból származik, hanem igen szégyenteljesen származik éppen a közvetett bevételekből, közvetett adónemekből, származik éppen azokból az adónemekből, amelyek Budapesten a megélhetést megnehezítik. Származik a házbér-krajcárokból, amelyek a lakást bizonyos mértékben feltétlenül megdrágítják, mert amennyiben sikerül a lakókra való áthárítás, azt hiszem, hogy Budapesten mintszerűen sikerül. (*Derüeltség.*) Ezenkívül a fogyasztási adópótlék egyenesen az élelmezés megdrágítását jelenti Budapesten. A városi vám, amely azonban megmaradt még népszerűen köveztvámnak anélkül, hogy népszerű lett volna, szintén nem jelent semmi egyebet, mint a budapesti fogyasztásnak az árucikkekben való megdrágítását.

Tehát méltóztatnak látni, hogy a mi jövedelmeinknek legnagyobb része sokkal több ezekből a közvetett adónemekből, mint az egyenes adópótlékból. Ezek a jövedelmek mind a megélhetést nehezítik meg. A jelszónak tehát nem annak kell lenni, midőn ilyen reformjavaslatokkal lépünk elő, hogy mi az államtól azt kívánjuk, hogy a megélhetést nehezítő fogyasztási adóknak kivetését és beszedését most már mireánk bízva, hanem a bor- és húsfogyasztása adónak a városokban való feltétlen eltörlése kell, hogy legyen a mi követelésünk, nem pedig ezen jövedelmi források átengedése. (*Élénk helyeslés.*) Általában a fogyasztási adók a városok népességére sokkal súlyosabban nehezednek, mint bármiféle más lakosságra. A városokban való lakás, élelmezés és kultúra sokkal drágábban fizeteti meg magát, mint azok a primitív viszonyok, amelyek között másutt élnek az emberek. A városokra nézve tehát – ha nem is az országra nézve – a fogyasztási adók eltörlése egy szegény és eladósodott középosztállyal bíró országban és egy nagy proletariátussal bíró országban, amelynek proletársága már vándorbotot vesz a kezébe – ami ugyan nagyon képletes, mert a hajón nem kell vándorbot, anélkül is eljut Amerikába, – ebben az országban a városok lakosságára nézve a megélhetést nehezítő fogyasztási adóknak eltörlése nemzeti szükség, mert a nemzet törzsének megőrzésére szükség van. (*Élénk helyeslés.*) Ezt a jelszót tehát, amely régebben közkeletű volt, hogy kérjük a fogyasztási adók átengedését, egyáltalában nem osztom, hanem igenis azt tartom, hogy nekünk, vá-

rosi közgyűlésnek, abban az irányban kell agitálnunk, hogy ezek a fogyasztási adók a főváros területén eltöröltessenek. Abban a reményben, hogy a jelen kormány szíves lesz foglalkozni a mi felterjesztésünkkel, nem fog elzárkózni attól, hogy számunkra a segítség eszközeit megadja és különösen, mint olyan kormány, amely a múlt tapasztalatai alapján az önkormányzat erősítését tűzi ki célul, nem fog arra az álláspontra helyezkedni, hogy neki olyan Budapest, olyan municípium és olyan város kell, amelynek mint; Dobzse Lászlónak, üstökét mindenkor kezében tarthatja, hanem meg fogja adni Budapestnek a pénzügyi önállóságot s ezzel az igazi önkormányzatot: ebben a reményben elfogadom a költségvetést. (*Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps.*)

V.

A pluralitás ellen

– 1908 november 25. –

A kiegyezési tárgyalások eredménytelensége erősen alábbszállította a koalíció népszerűségét s emellett az időközi választások tanulságai is mutatták, hogy az ország közvéleménye nem áll teljesen a Wekerle-kormány mögött. Az obstrukció, amelyet a vasutasok szolgálati pragmatikája ellen a horvát képviselők indítottak, arra készítette a kormányt, hogy a hárszabályrevízió fegyverével éljen, holott annakidején a nemzeti küzdelem egyik célja éppen a régi hárszabályok biztosítása volt. Közben a kormány mögött már több, mint kétesztendő múlt állott és a javaslat, amely a paktum értelmében az általános választói jogot iktatta volna törvénybe, még mindig nem került a képviselőház elé. A választói jogért újabb mozgalom indult meg az országban és 1908 október 28-án *Pető* Sándor demokratapárti képviselő indítványt terjesztett a főváros közgyűlése elé, amelyben az általános és egyenlő választói jogra és titkos szavazásra alapított választói törvény megalkotását kérte. Az indítvány mellett ekkor *Vázsonyi* is felszólt, leginkább azért, hogy kifejtse aggályait a pluralitással szemben, miután közben nyilvánosságra került, hogy *Andrássy* Gyula gróf belügyminiszter választójogi tervezete az általánosság elvét a vagyoni cenzus, vagy pedig az értelmiség címén szavazó választópolgárok többes szavazatával kívánja korlátozni. Ez ellen a terv ellen *Vázsonyi* éles küzdelmet indított, több gyűlésen szólalt fel, számos cikket írt, majd pedig a főváros 1908 november 25-én tartott közgyűlésén azon indítvány kapcsán, amely a pluralitás ellen a képviselőházhoz intézendő feliratot javasolt, a következőket mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt közgyűlés! A választói jog kérdésében nem lehet tovább bújósdít játszani, szint kell vallani. Amíg nem volt ismeretes a kormány javaslata, elégséges lehetett az elvi deklaráció, most azonban, mikor a részletek ismeretesek, az elvi deklaráció nem elég, hanem ezt a javaslatot a főváros szempontjából és a városok lakosságának szempontjából kritika tárgyává kell tenni nemcsak elvi, hanem gyakorlati szempontból is. Most már a javaslat és a hozzáfűzött statisztikai adatok ismerete után nagyon is szükséges, hogy a főváros ezzel a javaslattal a maga és a városok szempontjából foglalkozzék. Megmondom, miért! Azért, mert a pluralitás mellett való érvelésben a lehangzatosabb ée leggyakoribb érv az, hogy a pluralitás a magyarság fölényének biztosítására és a nemzeti állam egységének fentartására szükséges. A hiva-

talos statisztika, amelyet a kormány a maga javaslata mellé fűzött és kiadott, a legjobban cáfolja meg azt, hogy ebből az általános jelszóból egy betű is igaz volna. A jelszavaknak az a tulajdonságuk, hogy minél valószínűbbek és alaptalanabbak, annál erősebben és makacsabban élnek tovább.

A hivatalos statisztika szerint a pluralitás nélkül, ha minden közvetlen választónak egyenlő szavazati joga van, a magyarság számaránya 61.2 százalék az országban, szemben a jelenlegi census-választók 56 százalékkal, a pluralitás mellett pedig a magyarság számaránya 61.2 százalékról felemelkedik 62.8 százalékra, 1.6 százalék tehát az az emelkedés, amelyet úgy árulnak, mint a magyarság megmentését. 1.6 százalék emelkedésért a jogegyenlőségnek az elvét kizsorítani a magyar alkotmányból, az egyenlő jognak az elvét kizsorítani a választói jogból, felesleges mulatság.

Midőn ezzel az alapvető tétellel tisztában vagyunk, amit különben a miniszter úr is elismert parlamenti beszédében, hogy ez a nemzetiségi kérdés szempontjából meglehetősen irreleváns dolog, akkor ismét a statisztikai adatok révén azt mondhatjuk, hogy a pluralitás a vármegyékben egyáltalában teljesen jelentéktelen és értéktelen, annak a hatása öldöklően tisztán a városok területén mutatkozik. Ha összehasonlítjuk, hogy a hármasszavazóknak a száma a közvetlen választók között mennyi a városokban és mennyi ugyanott a vármegyében, azt találjuk, hogy Budapesten 22 százalék lesz felruházva hármasszavazati joggal, míg a szomszédos Pest vármegyében csak 7 százalékot tesz ki ezeknek a száma. Ez az arány mindenütt megvan a törvényhatósági városok és a vármegyék között és ebből látható, hogy a pluralitás egyenesen csakis a városi lakosság szabad és független polgárságának letörésére és tönkretételére irányul. *(Helyeslés.)*

A hivatalos adatokból láthatjuk, hogy a hármasszavazók jelentékeny része, több, mint a fele, Budapesten hivatalos szavazatokból alakul. Ez azt jelenti nyilvános szavazás mellett, hogy amíg eddig a választásnál a mindenkori kormányok a hivatalnokok szavazataival rendelkeztek egyenesen, most rendelkeznek háromszorosán. A közhivatalnokinak karnak még csak a leggyöngébb szemrehányást sem teszem a nyilvános szavazás mellett és én a magam kerületében egészen nyugodtan nyeltem le, amikor közvetlenül a vasutasok sztrájkja után hétszáz vasutas-szavazat ellenem volt és csak harminc vasutas szavazott le mellettem. *(Zaj.)* Nem tettem akkor sem szemrehányást s ma sem teszek és a jövőben sem fogok tenni, mert nyilvános szavazás mellett nem kívánom senkitől, hogy jobban szeressenek engem, mint a családjukat és gyermekeiket.

A hármasszavazattal bírók legnagyobb része függő elem lesz, függő elem lesz a kettős szavazattal bírók nagy része is és itt még nem számoltak azzal, hogy a városokban hányan vannak, akik nem köztisztviselők, de a gazdasági élet különböző szálaival hozzá vannak fűzve a mindenkor fennálló kormányhoz nemcsak a maguk szavazatával, hanem az alkalmazottaik szavazatával is. Azért kell hangsúlyoznunk, hogy semmiféle nemzeti jelszó a pluralitás fedezésére nem található s hogy a városok lakosságát választási szabadságában a pluralitás a legnagyobb mértékben veszélyezteti. A vármegyei lakosság számára ez a kérdés teljesen irreleváns, elenyésző pára, annak jelentősége nincsen. A városok szempontjából azonban éppen a független, dolgozó polgárokat fogja letörni, megnyomó-

ritani és a választási küzdelmeket a kormányhatalommal szemben egyszerűen lehetetlenné fogja tenni.

Amiként a szabadelvű párt tévedett, mikor azt hitte, hogy – örökkévaló és nem teremtett olyan intézményeket, amelyek a szabadelvűség fenntartására szolgáltak volna, úgy ez a nemzeti tábor, mely az alkotmányvédelem jelszavával alakult, keservesen csalódik, ha azt hiszi, hogy a bécsi kegy örökkévaló, elveszhet az a pluralitással és a szorzással. (*Zaj.*) Elveszhet és el is fog veszni! (*Zajos helyeslések.*)

Andrássy választójogi javaslata nemcsak az eddigi ellenzék körében talált ellenzésre, hanem a függetlenségi párt *Justh*-csoportja is állást foglalt a pluralitás ellen s ezenkívül ez a csoport ugyanekkor a kvóta felemelésének ellenszolgáltatásul az önálló magyar bank felállítását kezdte követelni. Amikor tehát *Wekerle* Sándor miniszterelnök úgy látta, hogy a választójogi kérdés és az önálló bank követelése előbb-utóbb a koalíció válságára fog vezetni, elhatározta, hogy még kormányzása alatt megvalósítja régi tervét és keresztülviszi az adóreformnak törvénybeiktatását. Így azután, miután a függetlenségi párt most már mégegyeszer megszavazta az újonclétszámot, 1909 február elején *Wekerle* megkezdte az adójavaslatok tárgyalását. A javaslatok vitájában *Vázsonyi* is igen tevékeny részt vett, annál is inkább, miután annakidején, még a Széll-kormány alatt, ő követelte elsősorban az adóreform megvalósítását és a főváros közgyűlésén is több ízben állást foglalt az adópolitika hibái ellen. Mindenekelőtt az általános vita elején igen részletesen bírálta az egész adórendszert, kifogásolván, hogy a javaslat elveti a különböző foglalkozásokból származó jövedelmek közöli a megkülönböztetést és hibáztatván azt is, hogy az új egyenes adórendszer nem jelenti a városi lakosságnak és a városi kultúrának megkímélését. Az adóreform vitájában azután mindvégig igyekezett *Vázsonyi* a polgárság érdekeit megvédelmezni s így a részletes vitában, amely február elejétől március közepéig tartott, majdnem minden szakasznál felszólt. Beszédet mondott a házadóról, a kényszerbevallás ellen, a kereseti adóról, követelte a kereseti adó létminimumának felemelését, kifogásolta a lakbéradó tervezetét, az adólevonások eddigi rendszeréit, a szolgálati viszonyból eredő adó súlyosságát és az adójavaslat minden olyan tervét, mely főleg a városi polgárságot sújtja.

Közel négyesztendei kormányzása alatt a koalíciós-kormány nem valósította meg sem a választójogi reformot, sem pedig nem tudta kielégíteni akár az önálló magyar nemzeti bank felállításával, akár pedig más gazdasági vívmánnyal a függetlenségi közvéleményt. Ilyen körülmények között a koalíciós kormány bukásának el kellett következni. Miután *Justh* Gyula és társai nem járultak hozzá a közös bank szabadalmának meghosszabbításához, miután *Andrássy* akkor még nem volt hajlandó megmásítani álláspontját a választójogi kérdésben és miután *Andrássy* azok a törekvései, hogy a kormány a katonai kérdésekben szerezzen az ország számára újabb eredményeket, Bécsben nem találtak meghallgatásra, 1909 tavaszán a *Wekerle*-kormány lemondott. Hosszú tárgyalások indultak meg; a válság során a függetlenségi párt kettébomlott és noha a *Wekerle*-kormány újabb megbízást kapott, másodsor sem sikerült a kormányzás eg>enes menetét biztosítania. 1909 végén az ország újból ex-lex-be jutott s miután *Lukács* Lászlónak azok a kísérletei, hogy *Justh* Gyula bevonásával választójogi kormányt alkosson, szintén meghiúsultak, a király *Khuen-Hédervdy* Károly gróftól bízta meg a kabinetalakítással, aki viszont a régi szabadelvű párt újjászervezésével óhajtott magának többséget szerezni. Az új kormányt 1910 január 17-én ki is nevezték és egyelőre még a választásokig, amelyek kiírását elhatározták, *Khuen* kisebbségi kormányának élén a régi képviselőházzal folytatta működését.

NEGYEDIK KÉSZ

JOG, KENYÉR, BECSÜLET

1910- 1914

ELSŐ FEJEZET

VISSZA A NÉPJOGOKHOZ!

A koalíció nem alkotta meg az általános választójogot, *Khuen-Héderváry* Károly gróf azonban az új választási törvény benyújtását s ezzel a választói jog demokratikus kiszélesítését ígérte. Amíg a függetlenségi párt egész kormányzása alatt a 48-as program mellőzésével volt kénytelen a kiegyezési elvet szolgálni, addig az új kormány határozottan vállalta az ortodox 67-es alapelvek visszaállítását, így természetes volt, hogy *Tisza* István gróf és a régi szabadelvű párt az új kormány mögé sereglik, egyúttal azonban előrelátható volt az is, hogy *Tisza* a választójog kérdésében nem fogja helyeselni és követni a kormány programját, hanem az új kormányzó-párt feladatának a régi 67-es politika megerősítését, egyúttal pedig a konzervatív gondolatok érvényesítését is fogja tekinteni. Ez volt az oka annak, hogy a szabadelvű párt most már címében is szakított a szabadelvű elnevezéssel és 1910 február 19-én így alakult meg a nemzeti munkapárt, amelynek már nem az új miniszterelnök, hanem *Tisza* István „gróf volt a látható vezére.

Március 21-én a király feloszlatta a képviselőházat, ámde az elnapoló kézirat felolvasása viharos jeleneteket okozott, mert a Justh-párt egy része tintatartókkal és könyvekkel dobálta meg a kormány tagjait, akik közül maga *Khuen* is megsebesült.

A kormánypárt választási agitációját *Tisza* István vezette és ekkor már látzott, hogy *Tiszát* az új többségi párt jelöltjeinek összeállításában az a gondolat irányítja, hogy a választójog kérdésében magában a nemzeti munkapártban az ő felfogásának legyen többsége. A helyzet úgy alakult ki, hogy *Andrássy* még a választás előtt feloszlatta alkotmány pártját, a Kossuth-párt nem foglalt állást a választójog kérdésében, ellenben a Justh-párt tagjai már programbeszédekben vitatták a szerintük osztályparlamentnek azt a jogát, hogy a véderőtörvényeket megváltoztathassa és hogy a katonai javaslatokat megszavazhassa. Az új választójog megalkotását, mint az új reformkorszak alapját s az ország súlyos válságaiból kivezető út megépítésének lehetőségét fejtette ki természetesen *Vázsonyi* is, azoknak a beszédeknek során, amelyeket a *Khuen*-kormány bemutatkozásakor és a választási küzdelemben mondott, és a választójog követelése volt mindvégig minden akciójának gerince, úgy a *Khuen*-kormány idején, mint az ezt követő kormányzatok alatt is.

I.

Hamupipőke

– 1910 január 25. –

A Khuen-kormány bemutatkozásakor, 1910 január 25-én, mondotta *Vázsonyi* Vilmos ezt a beszédet, amelyben rámutatott a koalíció bukásának előzményeire és kifejtette annak a magatartásának okait, amelyet a koalíció idején, a Wekerle-kormány működése alatt tanúsított. Fölsorolta kívánságait is ebben a beszédében, az új kormányzat működésével szemben és a demokratikus, alkotmányos kormányzattól tette függővé további álláspontját.

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*)
Andrássy Gyula gróf beszédében figyelmemet egy tétel ragadta meg, amelynek hangoztatását az utóbbi időben ritkán hallottam, ez a tétel tudniillik az, hogy a választói jog kérdése predomináló kérdés, amely – lyel szemben minden más probléma, amint az igen t. képviselő úr mondotta, elenyésző jelentőségű. Én e tételt helyesnek tartom, de a konklúziókat ebből a tételből úgy a lelépett kormány, mint maga ez a Ház nem vont le, sőt tartok attól, hogy még most sem vonja le.

A választói jog kérdése igen viszontagságos, változatos életű.

Minálunk a választói jog egyszer a Hamupipőkének a szerepét játssza, aki a kályha mellett a sutban kucorog és akire ügyet senki sem vet; máskor meg a fényes ruhába öltözött király kisasszony ét, akinek egyszerre nagyon sokan udvarolnak – Csak a legitim házasságig nem jutott el, sem mint szegény Hamupipőke, sem mint királykisasszony, ez a szegény választói jog.

Az általános választói jogot hirdettük mi egykoron a régi szabadelvű párt elleni küzdelmünkben, a házszabályrevízió ellen küzdve. Hirdettük mi azért, mert, amint akkoron Apponyi Albert gróf t. képviselő úr is kifejtette, mi a házszabályrevízió és a választói jog terjedelme között kapcsolatot láttunk és az egyre ismétlődő obstrukciók jogosultságát abban találtuk, hogy az olyan Házban, amelyről joggal mondhatják a nemzet széles rétegei, hogy benne képviselve nincsenek, a kisebbség mindenkor a nemzet többsége képviselőjének állíthatja magát, – nem a politikai jogokkal felruházott nemzetet érte ez alatt, hanem a jogokból kitagadottakat is, akik ennek a nemzetnek éppúgy fiai. Mikor mi belementünk a küzdelembe a régi szabadelvű párt ellen, hirdettük, a házszabályrevízió erőszakossága ellen küzdve, egyúttal az általános választói jogot is; sőt, merem állítani, hogy az a választási győzelem, amely meglepetésszerűen ért minket, – azt hiszem történelmi igazságot állapít meg, hogy meglepetésszerű volt az a hihetetlen eredmény, hogy a cenzus-választói jog mellett is sikerült nekünk egy fennálló kormányt megbuktatni, – mondom, én azt hiszem, azt állítom, hogy ez a meglepő győzelem tulajdonképpen az általános választói jog győzelme volt; mert a kormánypártnak táborában csak cenzusválasztók sorakoztak, de a küzdő ellenzék választói mögött élő sővényként ott volt a jogokból kitagadottaknak sokasága. Nem csupán a szocialistáké, hanem a jogokból kitagadottaké, akik alatt én nemcsak szociáldemokratákat értek; mert beszédem folyamán majd rá fogok világítani arra a tévedésre, mely a választói jog kérdését mindig csak a munkások vagy a szociáldemokraták orvosolandó sérelmének akarja tekinteni. Igenis, ott volt mindenütt táborunk megett a kitagadottaknak tömege, ott volt mindenütt velünk a

közhangulat és a közvélemény támogató ereje, úgy hogy az 1905. évi választáson az általános választói jog megbuktatta a cenzus-választói jogot. *(Igaz! Úgy van! a középén.)*

Az 1905. évi diadal után sajátyszerű lélektani átalakulásnak voltunk tanúi mindkét táborban, a győztesek táborában is, a legyőzöttek táborában is. A legyőzöttek, akik a cenzus-választói jogot fentartották 1874-től kezdve egészen bukásukig, mihelyest a cenzus-választói jog egyszer nem adott nekik igazat, nyomban lelkesedni kezdtek az általános választói jogért; a győztesek pedig, akik abban a hitben voltak, hogy a cenzus-választói joggal soha a fennálló rendszert meg nem dönthetik, a „beati possidentes” állapotában egyszerre a kételkedők, habozók, ingadozók álláspontjára helyezkedtek, és egyesek fejcsóválva azon kezdtek elmélkedni, hogy talán mégsem olyan rossz az a cenzus-választói jog, amely a régi rendszert megbuktatta, és talán még sem olyan jó az az általános választói jog. Így kellett még maguknak a küzdőknek és győzteseknek táborában is egy újabb harcot vívnunk az általános választói jogért, a vezérlő-bizottságban, bent a pártokban, mert hiszen méltóztatnak rá emlékezni, hogy a függetlenségi és 48-as pártban voltak kiváló tagjai a pártnak, akik tagadták és kétségbevonták, hogy az általános választói jog függetlenségi programm volna. De végre, amidőn a nemzeti ellentállás, – kerülni akarok minden provokáló szót, még a „leszerelést” sem használom – a korona és a többség közötti kibéküléssel végződött, az új kormány felvette a győztes tábor megvalósítandó feladatai közé az általános választói jogot. Sőt én emlékszem, hogy éppen Apponyi Albert gróf t. képviselőtársam egyik beszédében, amelyet a vezérlő-bizottságban tartott, az általános választói jog mellett tort lándzsát; emlékszem, az volt az álláspontja, hogy nem lehet, hogy a népképviselőt kevésbé legyen demokratikus, mint a korona és nem lehet visszautasítani a jogkiterjesztést akkor, ha felülről kínáltatik. *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Emlékszem arra, hogy Apponyi Albert gróf t. képviselőtársam, azzal indokolta a békekötést, hogy az általános választói jog erősebb fogja tenni a nemzetet; tehát a békekötés, ha bármely feltétellel és módzatok mellett történik, nem jelenti tulajdonképpen a nemzet legyőzetését, csak azt jelenti, hogy a harcot, amelyet rossz feltételek mellett feladtunk, fegyverszünetet kötve, fel fogjuk venni akkor, ha a nemzet megszervezve, fegyelmezve, a jog sáncaiba bevezetve, erősebb lesz jogokban, erősebb lesz gazdaságilag is, hogy újra felvehesse a harcot, amelyet gyöngén, rossz feltételek mellett győztesen viselni nem tudott.

Farkasházy Zsigmond: így is lesz!

Vázsonyi Vilmos: És annak a tannak, annak a tételnek, hogy a választói jog reformja predomináló kérdés, én e tételnek eleven bizonyítékait, cselekvésekben leverődött bizonyosságait a lefolyt esztendőben nem látom. *(Úgy van! a középén.)* Nem szólok arról a már közkeletű dologról, hogy a lefolyt három és fél esztendő teljesen elégséges lett volna az általános választói jogról szóló törvényjavaslatnak megalkotására. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Mozgás.)*

Sőt, az lévén tulajdonképpen az uralomról lelépett kormányának a programja és létalapja, – mert ne feledjük, hogy most már a negyedik esztendejét tapossuk a ciklusnak és hogy átmeneti kormányának és átmeneti uralomnak készült tulajdonkép a lelépett kormány, – az lett volna rendeltetése a kormányának, sőt egyedüli nagy feladata, hogy megalkossa az általános választói jogról szóló törvényt. Ezt az egy kötelmet

nem teljesítette, sőt ez a sajtósághoz és ingadozás vezetett arra, hogy mihelyt a kormány megalakult, nyomban elhatározta, hogy a pluralitásos választói jog alapjára lép.

A plurális választói jogban való megállapodás a habozást és kétkezdést jelentette azon eszme igazságában, amelyet a kormány megvalósítani készült, mert a pluraritás az általános választói jog mellett tulajdonképpen a méreg és ellenméreg szerepét játssza, mintha magát az általános választói jogot nem tartaná jónak, helyesnek, hanem veszedelmes experimentumnak.

T. Ház! Ennek is megvan a maga oka, az eseményekben rejő indokolása. Az általános választói jogot a nemzeti küzdelem idejében az akkori darabont kormány taktikai célokból dobta bele a közvéleménybe és egyes meghibbant elméknek sikerült elhítenni Bécsben, mintha az általános választói jognak megvalósítása Ausztria számára, vagy a Gross-Österreich politikája számára Magyarországon elkészítené a talajt, sikerült elhítenniök azt az örületet, hogy Magyarország népe bevétetvén az alkotmányba, önmaga és a maga szabadsága ellen döntene.

T. Ház! Ez a reminiscencia volt az, amely uralkodott a lelkeken s ez a reminiscencia olyannak tüntette fel mindig az általános választói jognak és a választási reformnak a kérdését, mintha az általános választói jognak megalkotása nem a lelkeknek az a vágya, hevülése és felemelkedése volna, hogy a jogokkal ruházzuk fel a magyar népet, hanem mintha csak valami kormányzati teher és kötelezettség volna, amelyet a paktum szerint a koronával szemben teljesíteni kell.

És ha látom ezt a három és félesztendei halogatást, akkor valóban úgy kell megítélnem, mintha tényleg tehernek, kötelemnek és beszállítandó teljesítésnek tartották volna az általános választói jogot, mert hiszen sok mindent megalkottak a három és fél esztendő alatt, csak az általános választói jogra nem került a sor.

T. Ház! És most érkezem el oda, hogy Andrassy Gyula gróf mélyen tisztelt képviselő úr tételéből levonjam a konklúziókat. Azt mondotta az igen tisztelt képviselő úr, hogy a választói jognak kérdése predominante kérdés. A szokásos elsőbbségi tárgyalásoknál, amelyek a mi egész politikai életünket megmérgezik, ahol az egyik eszmét a másikkal szokták agyonütni; elsőbbségi tárgyalásaink közepett, ahol egyik előnyt ad a banknak mindenekfelett, a másik előnyt ad a katonai kérdéseknek mindenekfelett, a harmadik ismét egy másik kérdésnek vall szerelmet és annak ad elsőbbséget, ahol tehát a főszerepek kiosztásában folytonosan összeveszünk és hajbakapunk (*Úgy van! Úgy van!*), mondom: a prioritásoknak ezen a perén az általános választói jog járt a legrosszabbul.

Tartozom az igazságnak azzal, hogy elkésve bár, de az általános választói jog feltétlen prioritásának tudata a kabinet tagjaiban felébredt. Célzok arra az ismert tényre, hogy a nyáron Kossuth Ferenc t. képviselő úr (*Éljenzés a baloldalon*) felvetette azt az ideát, vajjon nem lehetne-e tisztán a választói jog megalkotására kabinetet alakítani. (*Igaz! Úgy van!*) Én nem tudom milyen okból, mert nem vagyok a részletekbe beavatva, de ez az igen helyes, igen hazafias terv meghiúsult. De ha az a választási kabinet akkor megalakul, akkor ma nem kellene ismét borongva kérdeznünk, hogy mi lesz a választási reformmal? Mert nem tudjuk, hogy a választási reform megalkotására ezen az országgyűlésen egyáltalában kerülhet-e még sor, s ha ezen az országgyűlésen a választási reformot meg nem alkotjuk, akkor mi lesz a választói jog sorsa? Ismét csak választási jelszó lesz belőle. (*Igaz! Úgy van! a köz-*

pen.) Ismét fogunk egymásra licitálni a legáltalánosabb, a legegyszerűbb, a leg- és legtítkosabb választói joggal, de mikor ide beérkezünk újra a cenzusos parlamentbe, akkor ismét közöttünk lesz a káosz, a kétkedés, a habozás, az ingadozás, lesznek más kérdések, melyeknek ismét forró szerelmet vallva, prioritást adnak, és az általános választói jog marad a magyar közéletnek bolygó Ahasverusa, mely sem meghalni nem tud, sem élni és hajlékot nem talál sehol. *(Igaz! Úgy van! a középén.)*

Azt mondtam, attól kell tartani, hogy ebben a Házban lehetetlen lesz a választói jog reformjának megvalósítása, hogy ismét választói jel-szó lesz az általános választói jog. Én e kabinet megalakulásában, e kabinet bemutatkozásában csalódást látok, mert én azt gondoltam, hogy mikor a jelenleg fennálló képviselőházi többségnek van egy tartozása az országgal szemben, nem a koronával szemben, – mert én a választói jog megalkotását nem tehernek és kötelemnek tekintem a koronával szemben, hanem a nemzet szempontjából teljesítendő kötelességnek, – azt hittem, hogy ez a kabinet, minthogy a többség lehetlenné tette Kossuth Ferenc tervének megvalósítását, hogy a választói jog még ebben a ciklusban megalkottassék . . . *(Zaj balfelől.)* én azt hittem, hogy ez a kabinet egyszerűen jön egy ponttal, nem a választásokkal való rémitéssel, hanem egy programpontra, azzal: minthogy a választói jog megalakítása még hátra van és a választói jog megalkotására alakult tulajdonképpen ez a parlament, ennek az alapján állott a lelépő kormány, én módot és alkalmat akarok adni ennek a képviselőháznak arra, hogy az országgal szemben vállalt kötelemét teljesítse és megalkossa az általános választói jogról szóló törvényt.

A kormány azonban egészen más kormányprogramot vallott, ahelyett, hogy tisztán erre a kötelességszerű és alkotmány szempontjából kétségszérű munkára és közreműködésre távra volna fel a Házat.

A kormány programnyilatkozatának bírálatára térve át, én témához ragaszkodva, a választói jogról szóló nyilatkozatait kívánom taglalni. E nyilatkozatokban precizitást csak egyet találok annál a pontnál, amidőn a kormány a pluralitást kizárja, illetve kijelenti azt, hogy az ismeretes két javaslatnak, tehát sem a Kristóffy-féle, csak a közvéleménybe beledobott javaslatnak, sem pedig a lemondott kormány javaslatának a rendelkezéseit nem teheti magáévá. Nyilatkozatának minden egyéb része nélkülözi a precizitást. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Nemcsak azért, mert az igen t. miniszterelnök úr kijelentette azt, hogy jelzőket nem kíván használni a könnyebb megoldhatóság kedvéért, hogy a jövő megoldás lehetőségeit nem kívánja elzárni, nemcsak azért, hanem mert a használt kifejezések közül minálunk Magyarországon még az a kifejezés, hogy általános választójogot kíván alkotni, még az sem precíz. Még kevésbé precíz a nyilatkozata akkor, amikor a pluralitást kizárja, de az egyenlő választói jog kifejezését mégis mellőzi, még kevésbé precíz, amikor a közvetlen választói jognak jelzőjét nem használja. Mert az, hogy egy vagy két fokon szavazunk-e, csinálunk-e ös-választókat és elektorokat, azt hiszem, olyan kérdések, amelyekre nézve mindenkinek meg lehet előzetesen a véleménye, ezenkívül előzetesen megfontolandó kérdés a szavazás módja, a titkos vagy nem titkos szavazás kérdése, vagy a kompromisszum a két álláspont között és a titkos szavazásnak bizonyos területekre való szorítása. Mindezekre nézve én a kormány programnyilatkozatában felvilágosítást nem találok.

Tisztelt Képviselőház! Amidőn a törvényhozásnak másik há-

zában egy olyan beszéd hangzott el, amely a demokratikus haladástól félti a nemzetet és magát a polgári társadalmat, arra akartam rámutatni, hogy ebben az országban a szabadelvűségnek nem lehet feltámadása olyan formában, hogy egyszerűen folytatja azt, amit elhagyott. A szabadelvűség feltámadása csak intézményekben leverődő demokráciában lehetséges, mert a semmi, az abszolút maradás, a maradás közjogilag, a stagnálás a társadalmi és szociális fejlődésben nem lehet az a csábító, az a varázsszeme, amely után a tömegek megindulnak (*Úgy van! a középén!*) és nem lehet nemzeti politika sem.

Amióta Ausztriában megalkották az általános választói jogot, azóta a választói jog kérdésének elodázása számunkra egy új veszedelmet jelent. Jelenti azt a veszedelmet, hogy a magyar proletárság lelkületében elidegeníthetik a magyarságot. Egy reminiscenciával akarom ezt megvilágítani. A gázgyári sztrájk alkalmával az osztrák képviselőházban interpelláltak amiatt, hogy miért alkalmazták a közös hadsereg tagjait a sztrájknál. A magyar képviselőházban pedig, – nem kutatom most: jól-e, helyesen-e, – nem hangzott el felszólalás a sztrájk dolgában. No már most, szabad-e azt a helyzetet megteremtünk, hogy a magyar proletárság vágyainak a szomszédban adjanak kifejezést, mert ott az ő indulataik, érdekeik, az ő szenvedélyeik és jogaik már kellő képviseletre találtak!

Szabad-e nekünk a lelkekben való elszakadást előmozdítani azzal, hogy mindig vonakodunk attól, hogy félrevetve minden tekintetet és minden más kérdést, elsőnek és minden körülmények között megalkosuk az általános választói jogról szóló törvényjavaslatot!

Az erők egyesítésének tanát halljuk most mindenfelé. Az erők egyesítésének tanát vallom én is, de a demokratikus fejlődés, a szociális haladásnak az alapján, nem pedig konzervativizmus, a maradiság alapján. A magyar konzervatív pártok megalakulása nem a magyarságnak érdeke, ez még a polgári társadalom konzerválására sem vezetne, hanem egyszerűen előidézné azt, hogy ezáltal idő adatván a választói reform elodázásra, az ezen reformot óhajtók még jobban és erőteljesebben szervezkednének a társadalom jelenleg uralkodó rétegei ellen. Én tehát az általános választói jogról vallott meggyőződés próbakövének tartom úgy a Ház, mint a kormány részéről azt, vajjon az általános választói jog megalkotását mindegyik, minden kérdés felett domináló elsőrangú kérdésnek tekintik-e, és akar-e módot és alkalmat szolgáltatni arra, hogy az általános választói jog még ezen országgyűlés tartama alatt megalkotassék. (*Helyeslés a jobbközépén.*)

Az én magatartásomat és a mi magatartásunkat kettő szabályozza: a demokratikus fejlődés és az alkotmányosság. Amily mértékben szolgálja tehát a kormány a demokratikus irányt és amily mértékben marad meg az alkotmányosság területén, csak olyan mértékben számíthat arra, hogy bármilyen szerény és csekély erőnkkel támogassuk.

Én az alkotmánynak és a demokratikus haladásnak kapcsolatát válthatatlannak találom, mert a história példái arra tanítanak engem, hogy az alkotmány igen komoly veszedelemben forgott akkor, amikor eltávolodott a nép erejétől és viszont tragikus eredménnyel végződött a küzdelem, ha a nép, a demokrácia az alkotmányos területről lecsuszamlott.

A Dózsa-féle jobbágylázadás leveretése, a jobbágyság elnyomatása és kínzása az 1514-iki végzemények kimondották, hogy a birtoktalan

papoknak, diákoknak, szabad hajdúknak és parasztoknak többé fegyvert viselniök nem szabad, mert ha fegyvert viselnek, akkor a szabad hajdúk első ízben kasztráltassanak, másodikban pedig fejük vételessék; a parasztnak pedig balkeze levágassék. Miután az alkotmány így kicsavarta a fegyvert a nép kezéből, eljutott Mohácshoz, a bukáshoz. Az ország, megfosztván magát igazi erejétől, védelmet találni nem tudott. Pedig az 1514-iki végzetmény 14. pontjában benne volt a klasszikus mondás: „rusticitas, sine quo nobilitas parum valet, a parasztság, amely nélkül a nemesség vajmi keveset ér”.

Megvolt tehát azon kor politikusaiban is a tudat, hogy a köznép nélkül az akkori nemes állam ereje vajmi keveset ért és csak ezzel a tudattal ellenkezően cselekedtek, amidőn nem gondoltak a külveszedelmekre és fegyvertelenné tették a népet.

Íme, egy példája annak, hogy amidőn az alkotmány eltávolodik a néptől, veszedelemben van maga az alkotmány, maga a haza. *(Úgy van! a középén.)*

Egy másik példája annak, hogy milyen tragikus véget ért a demokrácia, ha az alkotmánytól eltávolodik: Martinovics és társainak összeesküvése, akik nem a történelmi alkotmány talaján állva, hanem II. Lipót kegyeiben bízva kívánták a magyar demokráciát szolgálni; megcsalatoztak az udvar kegyeiben és Ferenc alatt tragikusan fejezték be vértanú-halállal életüket 1795-ben a Vérmezőn.

Ez a két tanulság lebeg előttünk, amidőn a demokráciához és alkotmányhoz egyaránt híven ragaszkodunk, és erről hitvallást teszünk, mert silány népnek tartjuk azt, amely az alkotmányt nem szereti de silány alkotmánynak is tartjuk, amely a népet megtagadja. A kettőt egybeforrva tartjuk annak a földi istenségnek, amely győzhetetlen és mindenható. Ez csinálhat aztán igazi nemzeti ellenállást és nem a levegőben úszkáló puskával, hanem igazi erővel dacolhat a poklok minden tüzeivel. *(Élénk éljenzés és taps a középén. A szónokot többen üdvözlük.)*

II.

Nincs két lelkem csak egy

– 1910 május 26. –

Az 1910 márciusában feloszlott képviselőházat csak júniusra hívták egybe. *Vázsonyi* ismét a Terézvárosban lépett fel. Programbeszédében, amelyet május 20-án mondott el, így fejtette ki felfogását a politikai helyzetről és a várható politikai eshetőségekről:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt polgártársaim! Amidőn 1901-ben először adtam demokrata programot, kérdezték tőlem, milyen közjogi alapon állok, 67-es vagyok-e, vagy 48-as, és azt hitték, hogy ez a kérdés rendkívül körmönfont kérdés, amelyre felelni nehéz. Hát uraim, én 1901-ben is vallottam azt a meggyőződést, amelyet igazolt a lefolyt tiz esztendőnek a története, hogy ebben az országban nem a közjogi politika az, amelynek alapjára kell helyezkednünk, hanem társadalmi és gazdasági program alapján kell szervezkednünk; ez az igazi pártalakulás, ez bontja igazán táborokra az országot, ahol összetartozók és össze nem tartozók nem tartozhatnak egy pártba. Egy kérdés van csak, amely méltó férfiak küzdelmére: haladunk-e vagy maradunk-e, progresszisták

vagyunk-e, vagy maradiak, ez az a kérdés, amely komolyan gondolkodó férfiak csatájára méltó.

Tisztelt polgártársaim! 67 és 48 lejárt számok, amelyeket morognak azok, akik gondolkozni nem tudnak, akik politikai külsőségek és szertartások után vallanak politikai hitet, de amint az igazi hit nem a szertartásban, nem a zászlókban és nem a jelvényekben lakik, hanem a lélekben, az igazi politikai meggyőződés nem a számoknak a mormolását hallgatja, hanem nézi a cselekedeteket és akkor lát 67-es cselekedeteket 48-asok részéről és lát 48-as cselekedeteket 67-esek részéről, akkor lát egy 67-es minisztert, aki Bécsben kuruckodik a katonai kérdésért és lát 48-asokat, akik azt mondják, hogy a katonai kérdésekért való kuruckodás hiábavaló időtöltés. Hát uraim, ha látunk 48-as labancot, 67-es kurocot, mire való tovább a szemfényvesztésnek, a káprázatnak fentartása, mire való ez az anachronizmus, amelynek értelme nincs, mikor az egyik részen a függetlenségi program csak gazdasági program, a másik részen pedig elveink fellegvára és imádság. Imádkozni minden magyar ember imádkozik az ország függetlenségéért, de az imádság nem politikai program, az imádság nem cselekedet; a sóhaj nem döntött még össze semmit sem a világon, Jerichot is legalább is kúrtszó döntötte össze, imádság és sóhajtás még ott sem használt. *(Lelkes éljenzés.)*

Tisztelt uraim! A közjogi politikának ez a szemellátható bukása látszólagos és nem jelenti a függetlenségi eszmének eltemetését. Látszólagos azért, mert immár azt hiszem, világossá vált mindenki előtt, aki a lefolyt alkotmányos küzdelemnek tanulságait nem felejtette el, hogy nem a konfliktusoknak politikája s nem a közjogi politikának erőszakolása az, amely az ország gazdasági erősödéséhez és függetlenségéhez vezet. Függetlenségi politika ebben az országban csak egy van, a magyar demokráciának megteremtése és megalapozása.

Es ha azt mondom, hogy a demokráciának politikája az igazi függetlenségi politika, hivatkozhatom Kossuth Lajos tanításaira, Kossuth Lajos leveleire és irataira. Kossuth Lajos 1868-ban, amidőn a függetlenségi párt megalakult, nem a függetlenségi párt címet választotta e párt részére. Schwarcz Gyulához intézett levelében, aki akkoriban az ügynevezett kultúrdemokratáknak volt ebben az országban egyik vezére, Kossuth Lajos azt írja: nem szeretem az olyan elnevezéseket, mint baloldal, jobboldal, bal-bal, jobb-jobb és szélbal, amelyek nem jelentenek semmit; nem szeretem azokat a címeket, amelyek nem köteleznek semmire, legjobban szeretném, ha a függetlenségi párt a „nemzeti demokrata párt” címet venné fel. Akik emlékeznek, jól tudják, hogy 67 után ezt az országot a demokrata köröknek egész sokasága borította be, egész demokrata szervezetek voltak, amelyeknek élén függetlenségi politikusok állottak. Kecskeméten, Félegyházán, Pesten hatalmas demokrata körök alakultak. De, tisztelt uraim, nem kell nekem Kossuth leveléhez fordulnom, hogy e tételemet bebizonyítsam. 1848-nak története, a 48-as törvényeknek átolvasása megtanít minket arra, hogy mi volt az ügynevezett függetlenségi harcnak lénye, lelke, a 48-as törvények egész sokasága a magyar alkotmányt és a magyar demokráciát szolgálja, a népképviselést, a miniszteri felelősséget, a közös teherviselést, a demokrata reformoknak egész sokaságát. A függetlenségi harcban nekünk ezt a demokrata alkotmányt kellett megvédelmeznünk, az osztrák abszolutizmussal szemben, a magyar demokrácia és a magyar alkotmányosság volt az, amellyel Ausztria, illetve az osztrák abszolutizmus nem tudott

és nem akart megbékülni, a függetlenségi harc tehát harca volt a magyar demokrácia intézményeinek, a magyar alkotmányos intézményeknek megóvásáért; azok, akiket önök függetlenségi harcosoknak neveznek, demokraták voltak, demokrata intézményeket alkottak nem külsőségekben, nem számokban látták a függetlenségi törekvést, mert hiszen 1848-ban nem voltak még 48-asok, amint 1910-ben nincsenek 1910-esek. 48-ban nem voltak 48-asok; mily szerencse, mert akkor nem lett volna 1848. (*Zajos helyeslés.*)

Tisztelt polgártársaim! Indokolni kívánom ezzel, hogy a fennálló pártok egyikéhez miért nem csatlakoztam, miért maradtam meg tovább is izoláltságomban. Az előzményekben, mindabban, amit eddig mondtam, találják meg ennek magyarázatát. | Én csak olyan pártnak akarok tagja lenni, amely párt tagjai között megvan az egység, megvan a közös felfogás mindazon kérdésekre nézve, amelyek a társadalom és a gazdasági berendezkedésére fontosak és elhatározók. Én nekem nem lehet testvérem valaki azért, mert 48-at ordít, ha az emberi jogokat akarja elvenni tőlem és a 67 sem jelent számomra semmit, hogyha a 67 és a komoly munka hirdetése alatt nem rejlik más, mint maradiság. Nekem az a testvérem, azzal lépek szívesen közösségbe, és szívesen leszek bármilyen alakuló pártnak közkatonája, amely párt egy nézetet vall velem arról, hogy ebben az országban minden magyar ember jogosult az emberi létre, aki egy nézetet vall velem arról, hogy ebben az országban a dolgozó polgároké kell, hogy legyen a politikai döntés, nem pedig egy maroknyi rétegé, néhány száz „jó családe”. Nekem testvérem, aki egyetért velem abban, hogy a dolgozó magyar nép szolidaritásán kell alapulnia ebben az országban minden jognak és minden hatalomnak. Nekem testvérem az, aki olyan politikát hirdet, amely politika nem a magyar polgárságnak kiéheztetését jelenti, nem a mi lakásunknak, a táplálkozásunknak megdrágítását, nem először jogfosztottságunkat, utána társadalmi megvetettségünket, azután gazdasági kiaknázásunkat, hogy ne legyünk emberek, ne legyünk jogokkal felruházottak és egyúttal a koldusnvomor várjon reánk, testvérem az, aki ezt az országot függetlennek kívánja látni, nem zászlóban és drapériában, hanem polgári jogaiban, jólétében, kultúrájában, abban, hogy itt egy jogokkal felruházott, gondolkodó, értelmes, önértetes és jóléttel rendelkező magyar polgárság és munkásosztály karöltve dönthetlenné tegye a magyar demokráciát. (*Hosszantartó taps.*)

Ilyen alapon szívesen vagyok bárkinek követője és közkatonája, – mert sohasem tartottam magamat vezérnek, nem is tartom magam annak, én várom a magyar polgárság kijózanodását, várom a magyar nép felvilágosodását, hogy mikor hull már le a szemekről a hályog, mikor értik meg azt, hogy mi méltó tárgya a küzdelemnek; várom azt a nagy, dönthetetlen hadsereget, amelynek el kell jönnie: a demokráciának hadseregét és várom a vezért, aki hangot fog adni a magyar polgárság óhajainak, vágyainak és nemes szenvedélyeinek, mert e győzhetetlen nagy hadseregnek el kell jönnie és e végzetszerű embernek is el kell jönnie. Hiszen amit tíz esztendő óta látunk ebben az országban, az nem egyéb, mint a nemzet idejének ellopása; olyan kérdésekkel izgatják az országot, amelyeket mesterségesen rángatnak elő, kihegyeznek művészettel jelszókat, elvesztették minden kapcsolatukat az étellel, s habár fűjják ünnepnapokon a nótát, hogy: „mi neked fáj, nekünk is fáj”, a magyar népre vonatkozólag, a dolgozó polgárookra vonatkozólag már régen nem tudják azt, hogy mi fáj a magyar népnek, mi fáj a magyar polgárságnak. Ez a

politika, t. uraim, a káprázatoknak politikája, nem az életé, nem az életnek folytatása, pedig politika csak egy van, az élet komoly politikája, amely folytatja az életet a politikai életben. Az a politika, amely az élet komoly érdekeivel nem törődik, lehet úri passzió vagy érdekhajhászás, de nem a magyar nép politikája. A magyar nép politikája az, amely nem gyönyörűen kifaragott jelszókkal és káprázatokkal dolgozik, hanem azokkal az apró, szürke, érdekesnek nem látszó kérdésekkel, amelyek azért minden, az élettel küzdő polgárnak lelkét bántják, sorvasztják, gondolatát, érzését foglalkoztatják.

Uraim, ebben az országban egy legrosszabb fajtájú idealista politika ülte egy évtized óta az orgiáit. Legrosszabb fajtájú idealista politika, mert ha látok gyermeket lepke után, vagy színes szivárvány után futkosni, úgy e gyermeknek naivitása és hite, pajzán és gyermeteg foglalkozása és gondolkodásmódja lelkemet gyönyörrel tölti el. Ha látok felnőtt politikusokat, felnőtt gyermekeket, akik örökön-örökké pillangók után futkosnak, vagy szivárványokat hajszolnak a nemzet számára, maguk számára azonban nem a turul-madarat, hanem egyéb madarokat lakmároznak, ha látom, hogy a nemzet számára káprázatok, délribabokat hajszolnak, de önmaguk mindig a reális talajon maradnak, a hatalom érdekeit soha szem elől nem tévesztik: erről mondom, hogy ez a legrosszabb fajtájú idealista politika, mert ezek a politikusok idealisták a nemzetnek és realisták maguknak. *(Zajos derűltég és taps.)*

Én pedig azt mondom, tisztelt polgártársaim: fordítsuk meg egy kissé a sorrendet, legyenek politikusaink ideálisak önmaguknak, ideálisak egyéniségükben, meggyőződésük erejében, hevében és abban az elszántságban, amellyel elveikért küzdenek, és legyenek önzők, reálisak, végtelenül reálisak és haszonlesők akkor, amikor a közről, az országról, a polgárságról, a magyar népről van szó. Ez a reális politika az, amelyik a legideálisabb politika. S erre az ösvényre, erre az útra kell térni a pártalakulásoknak Magyarországon, ha a pártok nem akarják továbbra emészteni önmagukat, emészteni a nemzet erejét. A tényleges erő, amit a nemzet mutat, ez a döntő s nem a látszat. Hiszen tele van a mi corpus jurisünk a múltakból mindenféle fentartásokkal, tele van mindenféle felséges és pompázó kijelentésekkel, valahányszor rabságban nyögtünk és görnyedtünk, a corpus juris, valahányszor e nemzetet megbotozták, bölcsen mindig kimondotta, hogy: jól van, rendben van, de ez nem képezhet precedenst a jövőre nézve. Ezek az erőtlen tiltakozások, ezek a papirossáncok, amelyeket keresztül lehetett döfni a kancelláriának tollszárával, ezek járnak az eszükben még mindig azoknak, akik a közjogi politika útvesztőjéből nem képesek kiszabadulni s az egyik oldalon 48-ról, a másik oldalon 67-ről beszélnek. Minekünk szükségünk van tehát arra, hogy azok, akik egy gondolkodásúak, valljanak bár 48-at vagy 67-et, egyesüljenek egy táborban, lássuk végre a világnézetek becsületes kialakulását és legyen vége annak az uszodai csendéletnek, amelynek példáját látjuk ebben az országban. Ennek az országnak politikusai, olyan képet adnak, mint hogyha egy uszodában egyszerre pánik tört volna ki s mindenki kisért, mindenki felöltözködik, de mindenki eltéveszti a ruhát, mindenki fel van öltözve, de a más ruháját hordozza magán. *(Hosszantartó derűltég.)*

Mintha szent esküt tettek volna Magyarországon politikusaink arra, hogy soha azok, akik összetartoznak, egy táborban nem lesznek, mintha szent esküt tettek volna arra, hogy soha álarc nélkül nem járnak,

mintha szent esküt tettek volna arra, hogy mindegyiknek lesz kétféle istentisztelete, egy Istene a nyilvánosság számára és egy, akinek oltáránál odahaza imádkozik; mintha összeesküdtek volna arra, hogy nem akarnak találkozni azokkal, akikkel egyek, hanem együtt akarnak küzdeni azokkal, akikkel ellenségeskedésben állanak. Hát uraim, ennek az uszodai csendéletnek, ennek az álarcosbálnak, ennek a kételkedésnek, a nyilvánosan és a magánéletben vallott nézetek e különbségének, ennek a haszontalan ideáлизmusnak, amely tulajdonképpen önzést jelent: véget kell érnie, kell, hogy jöjjön az a megváltó ige, amely a régi pártkereteket ledönti, amely a progresszív és reakcionárius, a haladó és maradó elemeket szétválasztja, hogy végre ebből a férfias mérkőzésből megszülethessek a polgári demokrata Magyarország. *(Lelkes éljenzés.)*

Ezért nem vagyok híve egyfelől a munkapártnak sem, amelyben ismét ott látom koalícióban a legkülönbözőbb felfogásúakat, ahol ott látom az agrár-konzervatívokat, szabadelvűekkel és radikálisokkal, ezért nem vagyok híve annak az új koalíciónak, amely az eszmék tisztázását s az igazi pártalakulást ebben a formában elő nem mozdíthatja, s ezért tartom megváltó szózatnak, amelytől várom a társadalom felfrissülését, várom az eddigi pártkeretek összeomlását, várom a magyar nép megszervezését, ezért tartom megváltó ígének az általános egyenlő és titkos választói jogot.

Tisztelt polgártársaim! Az a tíz esztendő, amelynek vonagló és vergődő küzdelmeit ecseteltem önök előtt, nemcsak a közjogi politika bukását mutatja meg nekünk, hanem egyúttal rámutat arra is, hogy a politikai jogokkal eddig felruházott társadalmi rétegek kifáradtak, verátérésztésre, felfrissülésre várnak; ha látjuk ezeket a folytonos átszaladásokat a polgárság körében, ha látjuk egyfelől a korrupciónak, másfelől a terrorizmusnak mérkőzését, ha látjuk azt, hogy a választásoknál immáron a mandátumok oly horribilis árúak lettek, hogy a választás kérdése ebben az országban egyfelől a nagy kassza, másfelől a nagy szájszűrésévé változott át, ha látjuk, t. uraim, a korrupció és terrorizmus pusztítását, ha látjuk az alkoholnak, a pénznek, a hivatali erőszaknak és a politikai hazugságnak fertőző hatását a választók azon elég csekély számú rétegére, amely eddig a politikai jogokat gyakorolja, akkor a szabadulás, a megváltás nem lehet más, mint a választók rétegének kibővítése, új elemeknek a választói jogba való betódulása, a megváltás nem lehet számunkra más, mint az általános, egyenlő és titkos választói jog. Megváltás ez az ország közérkölcseire nézve, megváltása egyúttal a városi polgárságnak is, mert a városi polgárság mindaddig nem jut kellő befolyásra, míg az általános egyenlő és titkos választói jog radikálisabb elemeket nem juttat a városok képviselőjéhez, akik nem azt tekintik feladatuknak, hogy választásról-választásra egy új banderális szisztéma szerint a választókat bevezessék a mindenkori kormányok aklába, hanem akik a polgári önértéket, az igaz meggyőződést hirdetik, akik a városi polgárságot az agrár konzervatív túltengő érdekek ellen megvédelmeznik késznek.

Az általános egyenlő titkos választói jog kényszeríteni fogja a kormányt arra, hogy a magyarságnak és kultúrának megvédelmezésére a városokat kellő szerephez juttassa s egyúttal ez az egyedüli mód arra, hogy Ausztriával szemben kellő erőt és kitartást fejthessünk ki. Ausztria nem a magyar függetlenséget, hanem a magyar demokráciát üldözte, Ausztriának nem érdeke az, hogy a magyar nép erős legyen, Ausz-

triának nem érdeke az, hogy az általános egyenlő és titkos választói jog itt egybefűzze testvérként a magyar népet; Ausztria érdeke a szétagolt-ság, a viszály, a gyűlölködés, az alkotmányos küzdelem megtanított minket arra, hogy az a nagyzási hóbort, mint hogyha az az uralkodó réteg Magyarországon, amely az alkotmányos küzdelmet vezette, képes volna megmérkőzni Ausztria népével, képes volna megmérkőzni a dinasztia-
val, mikor őket hátba kapja a magyar proletárság, hogy ez a nagyzási hóbort teljes bukással és leszereléssel végződött. Ha tehát mi ezt az országot erőssé és hatalmassá akarjuk tenni, képesnek arra, hogy mérkőzhessünk gazdasági és politikai harcokban Ausztriával, akkor az általános egyenlő és titkos választói jogot kell az első magyar és nemzeti törekvések közé sorolnunk és én megfordíthatnám a tételt s azt mondhatnám, hogy aki a magyar demokrácia felépítését akadályozza, annak lehetnek Ausztriában csak szövetségesei, mert az nem a magyarságnak érdeke, hogy Magyarország gyenge, erőtlen, szétagolt, viszálykodó és gyűlölködő legyen. *(Zajos helyeslés.)*

Abból, amit itt elmondottam, következik, hogy az egyenlő jog, az általános kultúra és gazdasági igazság szempontjai alá csoportosítok minden követelést. Ki beszél arról, hogy a közigazgatási bíraskodást ebben az országban a látszat teréről át kell vinni a gyakorlati élet terére? Nem beszélnek az országban arról sem, hogy miféle helyzetet teremt a polgárság számára a kihágási bíraskodásnak az a gyalázatos formája, amely eddig ebben az országban fennáll, amely közigazgatási közegekre biz bíraskodást, s amely a jogrendnek minden feltételét nélkülözi. Nem beszélnek arról, hogy az a szegény szatócs, az a szegény dolgozó polgár s azoknak a serege, akik a fináncközigazgatással jönnek érintkezésbe, semmiféle védelmet, semmiféle bírói oltalmat a közigazgatás zaklatásai ellen nem kaphatnak. Nem szólnak arról, hogy ebben az országban bírói függetlenség is a papíron van csak, bírák maguk hangoztatják, mert addig, míg nincs meg az automatikus előléptetés, mindaddig nincs meg a titkos minősítésnek eltörlése, amit a katonaság részéről vett át a bírói hatalom, mindaddig a bírói függetlenség csak a legnagyobb elszántság és dacosság mellett tartható fenn. Nem szólnak arról, hogy a gyülekezés és egyesülés szabadsága ebben az országban még mindig nélkülözi a kodifikációt és bírói oltalmat, hogy egyesületek vagyonát közigazgatási tollvonással el lehet kobozni, anélkül, hogy ez ellen bírói oltalom volna. Nem beszélek arról, hogy igazi önkormányzati életet kell teremtenünk, amit ugyancsak az általános, egyenlő és titkos választói jog alapján alkothatunk csak meg. Nem szólnak arról, hogy nem az a baj, hogy a hadseregben nem magyar a kommandó, mert hiszen a honvédség kommandója magyar és Fabricius magyar kommandóval kergetett szét minket, nem beszélnek arról, mert a közjogi gondolkodás meghibbantotta itt egészen az elméket. *(Zajos helyeslés.)*

Nekünk is van egy katonai programmunk, nekünk is van – demokratáknak – hitvallásunk e téren, mi is óhajtjuk a hadseregnek nemzeti mivoltát, de amellett arra kell helyezni a fősúlyt, hogy a kasszárnyának exterritorialitása szűnjék meg. A zászlók alatt szolgáló fegyveres polgár ne legyen más, mint fegyveres polgár, ne pedig külön kaszt. A hadsereg a mienk, a polgári társadalom kiegészítése, a polgári munka folytatása.

Van egy demokratikus katonai programmunk, amely az, hogy a hazáért és annak védelméért kell, hogy megszavazzunk mindent, de nem

káprázatokért, vagy szeszélyekért, és a szolgálati időt le kell szállítani azért, hogy az országnak dolgozó népe minél kevesebb ideig legyen elvonva a polgári munkától, a külpolitikánkat pedig úgy irányítani, hogy minél kevesebb legyen a háború veszedelme, hogy minél inkább közeledjék az az ideális állapot, amikor a népek nem barbár módra, egymást gyilkolva, hanem csak gazdasági, erkölcsi és szellemi fegyverekkel mérkőznek. *(Lelkes taps.)*

Ez a mi katonai programmunk, a kultúra terén pedig programunk megalkuvás nélkül az állami népoktatás követelése épp úgy a magyarság, mint a szabad gondolat és demokrácia szempontjából. Mert hogy neveljünk mi ennek az országnak magyarokat akkor, ha a zsenge korban levő gyermeknek lelkébe egyfelől becsepegtetik a nemzetiségi különérzést, másfelől belecsepegtetik a vallási gyűlölködést?

Tisztelt polgártársaim! A gazdasági igazságnak szolgálatában kívánom az igazságos, becsületes adórendszernek meghonosítását, amely az erős vállakra gördíti a terhet és nem a gyengéknek a vállaira. Kívánok egy becsületes és igazságos adórendszert, amely különösen a városi polgárságnak megsarcolását szünteti meg. A gazdasági igazság keretébe tartozik a becsületes szociális politika, a küzködő, dolgozó rétegek érdekeinek felkarolása, az aggkor és rokkantság esetére való biztosítás megvalósítása, nemcsak munkások és alkalmazottak részére, de a kispolgárok számára is, akiknek léte épp oly problematikus, mint a munkásoké, vagy alkalmazottaké. A nemzet nem egy fogalom, a nemzet nem is egy réteg, a nemzet mindnyájunknak munkája, a nemzet egy szervezet, amelyben minden atom, minden vércsőpp, minden idegrost lejátssza a maga szerepét, s akit a nemzet a maga munkájában felhasznált, azt nincs joga kihasználtan elvetni. Az aggkor és rokkantság esetére való biztosítás nálam nem munkáskövetelés, nálam nemzeti követelés, nemzeti nyugdíj követelés a nemzeti dolgozó polgárai számára. *(Taps.)*

Lessingnek van egy szép parabolája, amely az igazi férfi hivatásáról szól: Két csészében nyújtja az istenség a kész igazságot és a küzdelmes kutatást. S a férfi a küzdelmes kutatást választja. Uraim, egész életem s politikai pályafutásom önök előtt folyt le; én nem azt a csészét választottam, amelyben a kész sikerek és kész eredmények vannak, választottam mindig a küzdelmes kutatást. Elöttem szárnyas ajtók nem tárultak fel soha, szolgálatkész inasok nem tették könnyűvé számomra a belépést, öklömmel kellett bezúnom az ajtókat. Önök előtt folyt le politikai pályafutásom, amely küzdelmes, válságos, néha lecsuszamlásokat mutat, néha bukásokat is, de becstelenséget soha!

Ez az, amit ígérek önöknek, bármily távolban láttak engem harcolni, kerestem ott az önök érdekét, az önök jogát és sohasem a jutalmat. A koalíció vezérlő-bizottságában ültem, a zsákmány kiosztásánál már nem voltam látható. A kritika nehéz feladatát választottam, s azt választom magam számára ma is, nem gyűlölködve, – miért gyűlöljem én azokat, akik hatalmon vannak, hisz én hatalomra éhes nem vagyok, én elveimnek megvalósítását várom, kérem, sürgetem és elfogadom, bárki valósítsa meg azokat. Különböző táborokban harcolva mindig egy voltam és mindig egy maradok, különbséget politikai becsület és egyéni becsület között nem ismerek! Nem tartom érdemnek a politikában való hazudozást, nincs két lelkem, csak egy, s ez az egy lelkem az önöké mindörökre. *(Lelkes éljenzés és taps.)*

Június 10-én kerülete, a Terézváros, *Vázsonyit* ismét képviselőnek választotta. A demokrata párt tagjai közül *Bródy* Ernő dr. és *Pető* Sándor dr. ismét bekerültek az országgyűlésbe. A demokrata párthoz tartozott akkor már *Benedek* János is.

A nemzeti munkapárt nagy többséget ért el a választásokon és az ellenzék egyelőre lábhoz tett fegyverrel várta, hogy a Khuen-kormány legkivált a katonai kérdésekben milyen eredményeket fog elérni, másfelől, hogy mikor terjeszti majd be választójogi javaslatát. *Vázsonyi* erejét és szellemét ezekben az esztendőkből leginkább az a gondolat foglalta le, hogy a polgári társadalmat miként lehet megerősíteni és miként lehet megszervezni arra a küzdelemre, amely reá várakozik. Mindinkább látta, hogy az ellentét mesterséges agitáció folytán kiélesedik a város és a falu között s hogy a gazdasági viszonyok hatása alatt a polgári elem fejlődése megállott. Azzal a ténnyel, hogy az államadósság állandóan nőtt, növekedett a polgárság adóssága is és a pénzügyi krízis, amely különösen Bosznia és Hercegovina annexiója óta állandósult, különösképen kihatott a polgári társadalom megélhetésére. Izzó hevületben égett az egész világ és *Vázsonyi* jól látta, hogy a polgári társadalom egyes osztályait meg kell izmosítani és meg kell menteni a rájuk váró küzdelemben. Ez irányította a főváros politikáját, ez irányította azt a küzdelmet, amelyet a drágaság ellen indított és amely harcba vitte őt az agrárpolitika ellen, ez készítette a fővárosi demokratákörök továbbbszervezésére és fejlesztésére, és ez tette programjává az egyes társadalmi osztályok helyzetének védelmét a parlamentben is. Mindez kapcsolatos volt azzal a gondolatával, hogy az általános választójog törvénybeiktatásakor erős és szervezett polgári társadalomnak kell majd befolyást gyakorolni az ország politikájára, mert úgy látta, hogy az európai feszültségben és Magyarország helyzetében nagy és súlyos megpróbáltatások várnak a polgárságra. Ugyanakkor, amikor ezt a küzdelmet folytatta, szükségesnek tartotta, hogy éppen a polgárság erejének védelmére a közélet megtisztíttassék, a politikai és társadalmi erkölcsök megvédelmeztessenek és hogy egyúttal a bíróságnak és a sajtónak, ennek a két intézménynek, függetlensége minden reakciós támadással szemben megerősíttessék.

MÁSODIK FEJEZET

A MAGYAR ÜGYVÉD

Vázsonyinak három beszédjét ragadjuk ki itt az időrendbeli csoportosításból. Mind a három az ügyvédi hivatásról szól. Az első beszéd: fiatalkorából, *1901-ből való*; a második: a koalíció idejéből: *1907-ből való*; a harmadik: már *Khuen* kormánya alatt, *1912-ben*, hangzott el. Ezek a beszédek mutatják, hogy *Vázsonyi*, aki az idők folyamán az ország legelső ügyvédje lett, mily súlyt vetett mindenkor az ügyvédi kar szellemi színvonalára és erkölcsi tartalmára.

I.

Az ügyvédek numerus claususa

– 1901 november 26. –

Vázsonyi elejétől kezdve nagy szerepet vállalt az országos ügyvédi mozgalmakban és már *1901-ben* egyike volt azoknak, akik az ügyvédség szabadságáért harcba mentek, amikor az ügyvédi numerus clausus gondolata felmerült. Ekkor mondotta, 1901 november 26-án, *az országos ügyvédi gyűlésen*, a következő beszédet:

Vázsonyi Vilmos: T. kartársak! Engem, hogy őszinte legyek, a numerus claususról folytatott vita valósággal megdöbönt. Visszaemlékezem arra, hogy, midőn még ügyvédjelölt voltam, a magyar jogászegyletben – Csemegi Károly élt még akkor – a numerus claususról igen magasröptű vita folyt. Mondhatom, elenyésző csekély számmal voltak akkor még az ügyvédi karban a numerus clausus hívei. Az ügyvédi közvélemény azokat, akik a numerus claususról beszéltek, originális elméknek tekintette, akik azonban originalitásukkal teljesen izoláltak állanak. A numerus clausus homlokegyenest ellenkezett, mondhatni az egész magyar közvéleménnyel. Senki a numerus claususról, még ha komoly emberek hirdették is azt, nem beszélt komolyan, és most, t. kartárs urak, azt kell látnunk, hogy az ügyvédi kongresszuson legkiválóbb kartársaink, igen fényes elmék, itt a numerus clausus mellett törnek lándzsát. Valóban nagy lehet már az ügyvédi kar elkeseredettsége, ha ilyen fényes és logikus elmék is ilyen zavart gondolatkörbe – bocsánatot kérek a kifejezésért – tévednek. A nagy közvélemény nem fogja másnak tekinteni, mint az ügyvédi kar önzésének oly megnyilatkozását, amelynél vakmerőbbet egyetlen egy osztály sem produkált. *(Élénk helyeslés, tet-*

szés és taps.) A középkori német népkönyvekben gyakran fordul elő annak leírása, hogy a szegény ember kétségbeesésében mint adja el a lelkét az ördögnek, hogy adjon neki cserébe vagyont és amit gyakran hallottunk, függetlenséget. Hát az ügyvédi kar eljárásában, amidőn numerus clausust követel, ezen középkori babonának újkori felújulását látom. Az ügyvédi kar, úgy látszik, oly szegénynek tartja már magát, hogy a reakció ördögének akarja lelkét eladni, hogy csak vagyont és függetlenséget szerezzen.

Hallottam a numerus clausus védelmezőitől, hogy ha a numerus clausus ellenkezik is a szabadelvűséggel, ellenkezik is a demokráciával, azért a numerus clausus nagyon jó intézmény; sőt mi több, hallottam olyan nézetet, hogy tulajdonképpen a numerus clausus, habár a régi ócskaságokból előszedett műtőeszköz – és tudvalevőleg a rozsdás késekkel csinált műtétek nem szoktak éppen a legjobbak lenni, sőt fertőzésre vezetnek, – mégis a legmegfelelőbb eszköz. Hallottam azt, hogy ez az ócskaságokból előszedett intézmény tulajdonképpen organizatorius dolog, hogy ez túlmegy a szabadelvűségen, túlmegy a demokrácián, valószínű szocialisztikus intézmény; a szociális világrendre felvett szerény előleg. Persze a szociális világrendnek nincs nagyobb gondja, mint az, hogy az ügyvédeknek milyen a sorsa; de hogy a napszamosok hogy érzik magukat, hogy az ipar és kereskedelem milyen helyzetben van, az mellékes dolog. Persze a szociális világrend felépítését majd úgy fogjuk megcsinálni, hogy először a háztetők cirádáit fogjuk kijavítani, aztán majd az alapokat készítjük el. (*Élénk helyeslés és tetszés.*) Úgy beszéltek itt ma a szabadelvűségről, mint egy teljesen csődöt mondó rendszeről, holott nem a szabadelvűség mondott csődöt, hanem csak az osztályszabadelvűség. Az igazi szabadelvűség nemcsak hogy nem játszotta el még szerepét, hanem alakulóban van és nagyra van hivatva. A szabadelvűségről lesújtó kritikát mondtak itt olyanok, akik velem együtt nem lehetnének ma ügyvédek, ha nem lett volna szabadelvűség. T. kartársak, a numerus clausus nemcsak hogy nem szabadelvű, nemcsak hogy sérti az egyenlőség elvét, nemcsak hogy nem szocialisztikus, hanem a legközönségesebb reakcionárius intézmény, amely egyszerűen a jelennek hitbizományát állítja fel a jövővel szemben. (*Igaz! Úgy van!*)

Az ügyvédi karról méltóztatnak mindig beszélni. Én az ügyvédi kar alatt nemcsak azokat értem, akik jelenleg ügyvédek; valamint nemzet alatt nemcsak azokat értem, akik ma a nemzetnek tagjai, hanem nemzet alatt értem az önmagát újra felújító és felfrissítő hazát, ügyvédi kar alatt én nem csak a jelen ügyvédi diplomák birtokosait értem, hanem értem mindazokat, akik a jövőben ügyvédek lesznek.

Micsoda a numerus clausus¹? A numerus clausus azért nem demokratikus intézmény, akárhogy akarják mint organizatorius intézményt dicsőíteni, mert rettenetes különbséget teremt és ellentétet támaszt azok között, akik már bent vannak az ügyvédség korlátain belül és azok között, akik még nem ügyvédek. Rettenetes ellentétet teremt a jelen és a jövő generáció között, mert hiszen a jövő nemzedék boldogsága csakis a jelen nemzedék romjain és fizikai halálán épülhet fel. (*Úgy van! Úgy van!*) Ezen jövő generáció elárulásával, ezen jövő generáció boldogságának árán, egész családok reményének feldulásával, egész családok kiéheztetésével, én az én vagyonságomat és függetlenségemet elérni nem akarom. (*Riadó tetszés. Zajos helyeslés, éljenzés és taps.*)

T. kartársaim! Méltóztassanak belátni azt, amit különben a buda-

pesti ügyvédi kamara közgyűlésein mindig beláttunk és amit csodálatos módon most teljesen elfelejtünk, hogy nincs társadalmi osztály, amely kivonhatná magát, amely kirekeszthetné magát az egész nemzet testéből. Amely társadalmi osztály azt hiszi, hogy az ő bajain izoláltan fog segíteni, hogy neki elég bizonyos rendet dekretálni és akkor azután minden jó lesz, az a társadalmi osztály végtelenül csalódik; az legfőlegb csak a maga étvágyáról tesz tanúságot, azonban agitációjának semmi sikere nem lehet. *(Zajos helyeslés.)* T. kartársak! Hát csak az ügyvédség körében látjuk Magyarország gazdasági hanyatlásának bizonyítékait? Hát a kereskedelem és ipar terén nem látjuk-e a pangást! *(Igaz! Úgy van!)* Hát Budapesten nem látjuk-e a munkanélküliek sokaságát, akik kénytelenek foglalkoztatási műhelyekbe menni és 25 krajcárért fát aprítani, hogy csak megélhessenek? Hát nem látjuk-e, hogy oly nyomorult és szegény Budapest maga, az ország fővárosa, hogy itt egy rettenetes, kitarató, jótékonyági munkálkodásra van szükség minden esztendőben? Hát akkor az ügyvédi kar azt hiszi, hogy az ő rossz gazdasági helyzete izolált jelenség és orvosolható holmi mesterséges numerus claususokkal, rosszul értelmezett Malthus-theóriákkal? Nem akarok frivolabb kifejezést használni, bár azt is használhatnám; mert hiszen, ha a numerus clausust mentő gondolatnak tartjuk, nemde, a népesség számát is meg fogjuk szabni? Gátoljuk meg tehát, tiltó törvényekkel, hogy szaporodjunk általában, mert hiszen, ami jogos dolog az ügyvédség álláspontjából, épp oly jogos az egész nemzet szempontjából.

Az ügyvédséget nem lehet a nemzet testéből kiszakítani. Az ügyvédség tényleg saját kárára dolgozott akkor, midőn, mint a szabadelvűsig harcosa, a rendiség ellen folytatott küzdelmében oly világot döntött meg, amelyben az ügyvédséget többre becsülték, mint amennyire becsülik ma. De miért nem becsülik ma az ügyvédet? Ugyanazon okból, amiért nem becsülik az orvost, a mérnököt sem, ha vagyoni háttere nincs. A társadalomnak kapitalizáltsága az, ami a mi bajainkat okozza. *(Élénk helyeslés.)*

Ezeken a viszonyokon csak az egész társadalomnak átalakulása segíthetne. Az ügyvédség hiába akarja magát önálló vámterületnek deklarálni. A társadalom terén nincsenek önálló vámterületek. Ha itt valamely osztály azt akarja, hogy őt a társadalomnak fluktuációja ne érintse, az teljesen meddő vágyakat táplál. Mert ha a társadalom igazán demokratikus irányban haladt volna, akkor a jog minél több területet hódított volna-meg ezen országban; a jognak minden talpalatnyi térhódítása pedig egyúttal új kenyér és új hivatás az ügyvédségnek.

Amidőn azt látom, hogy arról panaszkodnak, hogy a munkások száma nagy, amidőn azt látom, hogy sok az ügyvéd, de viszont látok és területeket az országban, amelyeket még a jog számára fel kell perzselnünk és meg kell művelnünk, akkor azt mondom, hogy a magyar ügyvédséghez nem az méltó, hogy a középkort kívánja vissza, hanem az, hogy azt mondja: Fel a munkára; hódítsuk meg a jognak ezeket az őserdőket; perzseljük fel és szántuk fel azokat, hogy termőföldekké váljanak. *(Élénk helyeslés, tetszés és taps.)*

Hát csak mondjuk ki magunkról, hogy sokan vagyunk. A reakció majd rá mondja, hogy igazatok van, sokan vagytok és nagy köszönetet fog minekünk mondani, hogy mi hasonlítunk ahhoz az udvarias franciához, aki midőn nem akarta magát kivégeztetni, csak a préfet szavára ment a guillotina, aki azt mondotta neki: Kérem, hölgyek is vannak jelen, messze mérőldekről jöttek el, mind a kivégzésért jöttek, ön fran-

cia és udvarias, úgy-e érti? (*Zajos tetszés és derültség.*) Nohát, a kormány meg fogja köszönni nekünk, hogy mi, magyar ügyvédek udvariasak, szolgálatkészek vagyunk, magunk megyünk a vérpadra és adjuk el függetlenségünket. (*Percekig tartó, meg-megújuló zajos tetszés, éljenzés és taps.*)

II.

Malthus theóriája

– 1907 október 7. –

Az 1907-iki országos ügyvédi nagygyűlésen újból előhozakodtak az ügyvédek numerus clausus-ának eszméjével. *Vázsonyi* akkor újból felemelte szavát e terv ellen és a nagygyűlésen ezeket mondotta:

Vázsonyi Vilmos: T. országos ügyvédgyűlés! Úgy látom, hogy a Malthus theóriájának hívei nagyon megszorodtak az utolsó országos ügyvédgyűlés óta, mert hiszen másképp nem nevezhetem a numerus clausus híveit, mint a Malthus-theoria barétes lovagjainak (*Derültség*), akik az ügyvédségre kívánják ráhúzni a Malthus-theoriának rég megbukott úgynevezett igazságait. Az ügyvédi kar mindenesetre reformátori működést fejt ki azzal a lépéssel, hogy erre a térre lép azért, mert az országnak más, gazdaságilag éppen oly nyomott helyzetben lévő rétegei, mint maga az ügyvédség, azok még nem léptek ennek a bölcseségnek és igazságnak mezejére, amely önökre alkalmazva, az egész népességre, tényleg a Malthus theóriájához és bocsánatot kérek: a nemzés korlátozásának, mint az állambölcsesség alapjának proklamálásához vezet. (*Zajos derültség.*)

T. uraim! A magyar ügyvédség története más reformátori működés mozgójaként tüntette fel nekünk eddig a magyar ügyvédséget. A magyar ügyvédség óriási érdeme az, hogy megbuktatta a rendi Magyarországot, bár a rendi Magyarország bukásának gyümölcseit nem a magyar ügyvédség élvezi, mert a rendi Magyarországnak több volt a honorácior, mint ma a kapitalista társadalomban. De új dolog ezen reformátori működésünkben, hogy ez az ügyvédség akarja a Malthus theóriáját az összes gazdasági rétegek közül elsőnek felkarolni; s amikor még olyan okos csizmadia nem akadt, aki a csizmadiasággal foglalkozók számát a meglevők legnagyobb bűbánátára megszorítani akarná, nem akadt éjfélkor a kocsmában sem, akkor a magyar ügyvédi karban kiváló jeles elmék íme, a numerus clausus mellett vannak. (*Zajos derültség és taps.*)

Egyetlen rétege sincs a gazdasági életet élő társadalomnak, melynek pedig joga van elsősorban a gazdasági megélhetés alapjára helyezkedni, egyetlen rétege sincs, amely ezt a gondolatot, a numerus clausust pengette volna. Én a magyar ügyvédségnek nem adom meg ezt az önző eltévelyedés sugallta eszközt, a céhrendszert. (*Zajos helyeslés.*) A céhrendszer feltámasztását a felvilágosodott iparosok is visszautasítják. Minden gondolatot, mely visszavezet a középkorba és a céhrendszerbe, visszautasítanak, nemcsak felvilágosodottságból, hanem elvből, abból a belátásból is, hogy a gazdasági életben ily csip-csup extravurstok lehetnek egyesek játékaik, de a gazdasági élet folyamatát ilyen papirosbástyákkal, a természet törvényeit ilyen játékokkákkal megakasztani nem lehet. (*Zajos helyeslés.*)

Én nem mondom önöknek, hogy legyenek szívesek koplalni az ügyvédi név történelmi dicsőségéért és szebb jövődjéért, mert azt hiszem erre nagyon kevés vállalkozót találnánk. (*Derültség és tetszés.*) De rá kell mutatnom arra, hogy az orvosságot helytelen utón keresik. Én azt mondom, hogy ha önök majd az összeférhetetlenség érvényesítését követelik, hogy tudniillik senki abból, hogy az önök vállain fel-emelkedett, több jövedelmet ne szerezhessen, mint bármelyik más egyszerű ügyvéd; ha önök azt fogják követelni, hogy ügyvédi latifundium fenn ne állhasson; hogy tizenkét-tizenhat segéddel dolgozó ügyvéd ne lehessen, mert ez már üzlet és nem ügyvédség; ha önök azokat az összealakulásokat fogják széjjelrobbantani, amelyek a többiek elől eleszik a kenyeret, – akkor elismerem, hogy önök radikális emberek. De így hamis káprázat után mennek s nem lesznek gazdagabbak, csak egy csalódással. Kérhetnek önök sok mindent és nem kapják meg. Kérjék a numerus clausust: ezt megkapják, mert ez a halál, amelyet önök, ha a numerus clausust kérik, méltán meg is érdemelnek. (*Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps. Szónokot számosan üdvözlük.*)

III.

Szabad ügyvédség

– 1912 január 20. –

A képviselőház 1910 november 16-i ülésén is, amikor a polgári perrendtartásról szóló javaslatot tárgyalták, újból szót emelt *Vázsonyi* az ügyvédség érdekében, az ügyvédi képviselet és az ügyvédség megélhetése érdekében szólalt fel. Hasonlóképpen szóváltette a tanítók ügyét is és a képviselőház 1911 augusztus 13-i ülésén amiatt interpellált, hogy a kormány be akarta tiltani a Magyarországi Tanítók Országos Szövetségét, 1911 május 17-én a kereskedelmi alkalmazottak érdekében mondott beszédet. 1912 január 20-án pedig, amikor az új igazságügyi szervezetet tárgyalták, ismét fölszólt a Házban az ügyvédség érdekében és kivált az ügyvédképzéssel foglalkozott. Ebben a beszédében tiltakozott újból a numerus clausus minden formája ellen is, mondván:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt Képviselőház! Ez a javaslat azzal az alürrel lép fel, mintha az ügyvédi kar színvonalát akarná emelni. Én nem vagyok képes megérteni, hogy mivel lesz különb ember az az ügyvéd, akinek a gyakorlata a jogtudorságtól számíttatik, azt sem tudom megérteni, mivel fog többet tudni az az ügyvéd, aki, amikor már ügyvédi vizsgát is tett, még két évig mint ügyvédhelyettes fog működni. Ha az ügyvédképzés reformja lett volna a cél, akkor rá kellett volna jönnie a javaslat kezdeményezőinek arra, hogy tulajdonképpen az, amit ügyvédképzésnek neveznek, ma nincs is meg Magyarországon.

Mert hogy képezik ki nálunk az ügyvédeket! Az egyetemen négy évig jogot hallgatnak – vagy nem hallgatnak – és ezen idő alatt, ha meg is tanulják azokat a tankönyveket, amelyek alapján leteszik a szigorlataikat, vagy ha hallgatják is professzoraikat, mindenről hallanak, csak arról nem, aminek jövődjő pályájukon, az ügyvédségen hasznát fogják venni. Sőt nem sértem az igen tisztelt tanár urakat, ha azt mondom, hogy ők a lehető legrosszabb ügyvédek volnának elméleti tudásuk alapján, mert olyan tudás alapját rakják le az egyetemen, aminek csak az elmeképzés, az elme élesztésének és néha tompításának szempontjából (*Derültség.*) lehet az ember jövődjőjére nézve jelentősége. Az egyetemen

számos olyan stúdiumot tanítanak, tekintettel a jogi nevelés egységességére, melyek az ügyvédekre nézve merőben feleslegesek, vagy mondok, ezen mellékes szempontokból jönnek figyelembe. Nem szólok például a jogbölcészetről, a jogtörténetről és hasonló stúdiumokról, amelyeknek semmiféle hasznát az ügyvéd gyakorlati téren nem veszi és amelyek csak az általános jogászai műveltség szempontjából jöhetnek figyelembe.

Sághy Gyula: Hát az nem kell az ügyvédnek?

Vázsonyi Vilmos: Kell az ügyvédnek, de ha én a perrendtartást csak úgy tudnám, mint ahogy az egyetemen tanítják elméleti alapon, akkor összes pereimet elveszíteném; ha a bünvádi perrendtartást azon elméleti alapon tudnám csak, amint az egyetemen tudják, akkor egyetlenegy bűnperben sem állanám meg a helyemet.

Már most, aki az egyetemen ezen elméleti képzés után kikerül az életbe, mint ügyvédjelölt, joggyakorlatra jön. Ez az ügyvédképzés, ez a joggyakorlat merőben annak az esetlegességnek van kitéve, hogy az ügyvédjelölt ki mellé kerül. Nagyon elhatározó, néha még a jellem és az ügyvédi etika szempontjából is, hogy ki mellé kerül az a teljesen ártatlan joggyakorló és kitől sajátítja el az ügyvédi tudást és az ügyvédi fogásokat. Ha már most valaki például három esztendeig – a jelenlegi állapotot veszem fel – egy behajtási irodában dolgozik, például egy szerencsés bankügyész irodájában, aki egészen szerencsés ember a jövedelem szempontjából, mert a jövedelem legjava az övé, az a jogi tudás és a jogbirodalom különböző részeinek szempontjából semmiféle kiképzést nem fogadni annak a joggyakorlónak.

Mert mit tanul az ebben az irodában! Megtanulja, hogy hogyan kell a váltót perelni, hogyan kell a sommás váltókereseti blankettákat kiállítani, megtanulja a telekkönyvi bejegyzéseket, megtanulja, hogy hogy kell az egyenes adóst és a kezeseket végrehajtani, a végrehajtást foganatosítani. Ellenben a jog egyéb birodalmában teljesen tájékozatlanul és tapasztalatlanul áll. És ezen példát átvive más terekre, különösen a városokban és a fővárosban, mert a vidéki ügyvédeknek éppúgy, mint az orvosnak, praxisa sokkal jobban összefogó többoldalú és detailokra kiterjedő, az az ügyvédjelölt, aki bekerül egy ilyen egyoldalú irodába, akár büntetőjogi, akár behajtási, vagy kereskedelmi, vagy tőzsdei irodába, ott teljesen egyoldalú képzettséget és jogi műveltséget nyer el, sőt még egy ideig tart, amíg meg tud szabadulni tökéletesen főnökének hatásától, a jellemképzés, vagy az ellenkezőjének szempontjából. Ezt csak nem nevezhetjük ügyvédképzésnek, ezt a gyakorlatot, amely merőben esetlegességnek van kitéve! És az ügyvédségnek nivóját nem fogjuk azzal emelni, ha ezt a gyakorlati időt megtoldjuk azzal, hogy az a tudorságtól számít – amit különben helyeslek más szempontból, amint erre majd rá fogok térni – és hogy az ügyvédi vizsga letétele után még két évig fog a kész ügyvéd itt, mint helyettes ügyvéd gyakorlatot folytatni.

Én nem tudom, hol mutatkozik az ügyvédképzésben az ügyvédi tudásnak arra való, kiváló ügyvédek által való tradálása, előadása az ügyvédek számára. S nem tudom, hogy hogyan képezhetünk mi jeles ügyvédek és hogy emelhetjük mi az ügyvédi karnak nivóját szellemileg és etikailag is, hogyha az ügyvédi kar ebben a kérdésben csak akkor jut szóhoz, amikor egyes ügyvédek, mint ügyvéd-vizsgálóbizottsági tagok, intéznek kérdést a t. jelölt urakhoz?

Ha az ügyvédképzésnek reformját akarták volna megcsinálni, rá.

kellott volna jönni arra, amire rájöttek más téren, hogy hiába végzi el a preparandiát az a tanító, később még a kara jelesei által tartott tanfolyamokon kell résztvennie, hogy azon közönséges képzés mellett egy magasabb képzést is sajátítson el azoktól, akik gyakorlatilag oktatnak.

Ha az ügyvédképzés reformja lett volna a cél, nagyon közelfekvő lett volna, hogy az ügyvédjelöltek számára az ügyvédi kar jeleseinak, kiválóinak, gyakorlati jogászainak tanfolyamokat kell tartani, ezeket kötelezőleg kell hallgatni, ha nem is kell utána vizsgáznok, mert itt sajátíthatták volna el gyakorlatilag azt a jogi tudást, amelyet különben az életben csak később fognak elsajátítani, vagy amit, ha szerencsés körülmények közé nem jutnak, soha elsajátítani nem fognak.

Ez a javaslat tehát az ügyvédképzés szempontjából teljesen irreleváns. Az az intézkedése, hogy a doktorátustól számítva a joggyakorlatot, jogos és helyes azért, mert az elméleti tanulásnak az ideje az ügyvédi irodákban való foglalatosság idejétől szétválasztatik; ezt csak helyeselni lehet és az, aki ügyvéd helyett lép fel a bíróságoknál tárgyalni, kell, hogy bizonyos tudással és bizonyos tekintéllyel léphessen fel. Ami azonban ezentúl következik, hogy tudniillik aki már az ügyvédi vizsgát letette, még két évig legyen gyakorlaton, ez semmiféle kapcsolatban a képzés kérdésével nincsen és ez tulajdonképpen nem is tartozik abba az eszmekörbe: ez a numerus clausus eszmekörébe tartozik és szemérmes módon, kerülő utakon akarja azt a célt elérni, amit azon t. képviselőtársaim óhajtanak, akik itt a numerus clausus mellett emeltek szót. Ez a késztendei idő nemcsak merőben igazságtalan, hanem teljesen céltévesztett is és pedig azért, mert ebből az állapotból nem fog semmi egyéb kifejlődni, mint mindenkor az élelmeselemek és a kevésbé etikai alapon állóknak az érvényesülése és azoknak a sérelme, akik nem élelmeselemek és akik etikai alapon állanak.

Az a fiatal ügyvéd, aki már ügyvédi diplomáját megnyerte, ha élelmes ember, sokkal különben fog érvényesülni, dacára annak, hogy még nincsen bejegyezve a kamarába, mint legidősebb kartársa. Hiszen legyünk tisztában azzal, hogy az ügyvédség terén és talán az élet egész terén is nem mindig a tudás dönt, hanem nagyon sokszor dönt a szerencse, az öklök és a könyökök ereje, az összeköttetések ereje és akik panaszkodnak ügyvédi nyomorról és proletariátusról beszélnek, elfelejtik, hogy az ügyvédség egyáltalában nem szakítható ki az egész társadalomból és a kapitalizáltságnak és a proletárságnak hátrányai és bajai az ügyvédségen éppen úgy mutatkoznak, mint a társadalomnak egyéb terein.

Mi fog itt történni! Az a fiatalember, akinek összeköttetései vannak, vagy akinek kellő élelmesége van, egyszerűen össze fog állani, ő, a látványos proletár, mert még nem jegyezhető be a kamarába, egy öreg, valóságos proletárral, aki már be van jegyezve a kamarába (*Derültség.*), akinek számára már megvan a lehetőség, hogy óriási vagyonokat szerezzen, csak, fájdalom, kliense és összeköttetése nincs. S ők szépen össze fognak állani, nemcsak ezek, azok a félbenmaradt ügyvédek is, akiket itt mesterségesen akar tenyészteni ez a javaslat és ezek a félbenmaradt ügyvédjelöltek egyszerűen mint zugírások fognak társas irodákat folytatni a maguk ügyeinek átutalásával azon proletár-ügyvédek szignálása mellett, akiknek van diplomájuk, de nincs semmi egyébük. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

Tisztelt Ház! Én ezeket az állapotokat, ezeket a viszonyokat a magam részéről előidézni nem akarom és ezért nem tartok azokkal, akik az

átmeneti idő meghosszabbításában látják a panaceát. Én a praxisnak azt a meghosszabbítását, amely az ügyvédi vizsga után még két esztendeig való szolgálatot követel – most már nem Leáért, hanem Ráchelért (*Derüeltség.*) – az ügyvédjelölt ügyvédtől merőben igazságtalan dolognak tartom és tisztán csak az időpazarlás szempontjából látom fontosnak.

Mert hogy áll számokkal illusztrálva a helyzet? 18 éves korában tesz érettségit a fiatalember. Négy évig van az egyetemen, ez 22 esztendő. Egy évig, úgy-e, a szigorlatait teszi – mert egy évre van csak e célból szüksége a legnagyobb szorgalmú embernek is, – ami 23 esztendő. Ettől számít három évi gyakorlat, ez 26 esztendő és ettől számítana még az a további két esztendő, ami összesen 28 esztendőt eredményez.

Nos, t. Ház, ez azok számára való időpont, akik simán haladnak előre pályájukon, sem nem katonák, sem nem szegény emberek (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) s nem azok számára, akiknek az étellel kell küzdeniök, akik tehát amiatt nem tudják vizsgáikat lerakni, úgy, hogy elmondhatjuk: 30 esztendő lesz a legcsekélyebben számított átlag, amely mellett majd valaki ügyvéddé lehet.

Én ezt az állapotot előidézni nem akarom, mert ahol ezeket az állapotokat felidézték, ott kaptak fáradt embereket, kaptak a zugírászatban kifejlődött ügyvédjelölteket, akik később váltak ügyvédeké, kaptak egy olyan társadalmi réteget, amelynek pandant ja nálunk csak a gyógyszerészeknél található meg: az öreg provizórok és a közjegyzők: az öreg közjegyzőhelyettesek személyében. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) Én pedig sem az öreg provizórok, sem az öreg közjegyzőhelyettesek típusát nem tartom olyan szerencsésnek és olyan kedvesnek, hogy ilyen intézkedésekkel ezt a típust mesterségesen szaporítani kívánám. (*Igaz! Úgy van! Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Teljesen igazságtalannak tartom ezt a törekvést, amely ilyen mesterséges eszközökkel akarja az ügyvédek számának korlátozását előidézni. Igazságtalannak tartom és meg kell állapítanom, hogy az ügyvédség egyetemének ez nem álláspontja, mert az országos ügyvédgyűlések két alkalommal a numerus clausus ellen nyilatkoztak s a mesterséges korlátozás ellen emelték fel szavukat. Különben is, ha mi a korlátozás álláspontjára helyezkedünk és ha a születendők számát mindig a meglévő kenyér mennyiségéhez akarjuk mérni, akkor a logika szempontjából egy frivolabb kezdetnél kellene kezdenünk. (*Élénk derüeltség.*) A numerus clausus abba az eszmekörbe tartozik.

Tisztelt Ház! Én a születéseknek ilyen korlátozásait teljesen igazságtalannak tartom és én ehhez a karhoz tartozva jelentem ki, hogy ennek a karnak a korlátozás szempontjából semmivel sincs több joga igényekkel és követelésekkel lépni fel, mint bármiféle más társadalmi rétegnek. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a bal. és a szélsőbaloldalon. Zaj jobbfelől. Elnök csenget.*)

Megállapítom azt is, t. Ház, hogy a túltömöttség nemcsak éppen ezen a szabad pályán tapasztalható. (*Úgy van! a baloldalon.*) A túltömöttség nem is országos, hanem helyi természetű, mert egyszerűen abból származik, hogy elrejtett zugokban és kellemetlenebb helyeken – gondoljunk például a községi vagy körorvosokra, akik ugyancsak lateiner emberek – kevésbé szeretnek munkálkodni az emberek, mint a nagyvárosokban, a nagy központokban, ahol nagy közönség vagy a fővárosban az egész ország, az egész közvélemény színe előtt vannak (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) és a kultúra minden áldását élvezik.

Én ezt a túltömöttséget látom a hivatalnoki pályán is (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*): hiszen a bürokrácia mérhetetlen megszaporodása nem abból származik-e, hogy azok, akik diplomát, vagy hivatalnoki képe-
sítést szereztek, tolonganak és sürgetik protektorait, hogy új állásokat kreáljanak? (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) A valóság nem az-e, hogy az állások legnagyobb részére tulajdonképpen nincs is szükség, hanem azok az emberek számára kreáltak, hogy a bürokrácia terén is meglévő túlprodukciónak is bizonyos elhelyezést nyerhessen! (*Úgy van! balfelől.*)

Sümegei Vilmos: Gombhoz varrnak kabátot!

Vázsonyi Vilmos: Különbön is nem látjuk-e a szegény országban a túlprodukciónak a gazdasági életnek – nemcsak a lateiner pályáknak – egyes terein is! Ez a túlprodukciónak mindig önmagát gyógyítja és természetesen vannak e gyógyítás folytán áldozatok, sebesültek vagy halottak a csatatéren, de az a természetes gyógy mód mégis sokkal jobb, mint az ilyen mesterséges eszközök, amelyek gyógyítás helyett új sebeket ütnek (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*), mert új proletariátust teremtenek: a félbenmaradt ügyvédjelölteknek és a zugírász ügyvédjelölteknek típusát.

Mint hogy a numerus clausus gondolatát is felvetették, ezzel szemben is ki kell egész rövidséggel jelentenem, teljes egyetértésben az országos ügyvédgyűlésekkel, hogy mint magyar ügyvéd, a numerus claususnak még a gondolatát is visszautasítom. (*Élénk helyeslés a baloldalon és jobb felől.*)

Mert bármiképpen is mesterkedjenek, hogy a numerus claususnak oly formáját találják ki, amely az ügyvédi kar szabadságát nem érinti, az előbb-utóbb a szabad ügyvédség aláadására vezet (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) és akik a magyar ügyvédben nemcsak a jogkereső közönségnek, hanem a magyar jognak és közjognak is egyik támaszát látják, azoknak féltékenyen kell örködniük afelett, hogy a magyar ügyvédség szabad ügyvédség maradjon, amely minden hatósági kegytől, de még saját autonómiájának kegyeitől is teljesen független maradjon. (*Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Csak az ilyen ügyvédség teljesítheti hivatását, a numerus clausus pedig ugyancsak nem felelhet meg a hozzáfűzött várakozásoknak, mert, ugyebár, vagy magasra teszem ezt a zárt számot, vagy alacsonyra. Ha magasra teszem, akkor nagyon sokáig eltart, míg annak hatásai mutatkoznak, ha pedig alacsonyra veszem, akkor a kapuk előtt ott fognak maradni azok, akikről előbb mint félbenmaradt ügyvédjelöltekről és proletárokról emlékeztem meg és a versenyben azok még kíméletlenebbek lesznek, mint az igazi kész ügyvédek (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*), mert őket semmiféle etika sem feszélyezi. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Barta Ödön: Csak a nyomorékoknak kell mankó!

Vázsonyi Vilmos: Egyáltalán az élet természetes törvényeit ilyen mesterséges korlátokkal nem lehet fékezni; az élet törvényei sokkal erősebbek bármiféle paragrafusnál és ha a magyar társadalomban meglesz a vágy arra, hogy fiait az ügyvédi pályára küldje, akkor bármiféle paragrafusokat, bármiféle tilalmat állítanak is fel, ezek talán éppen azt az illúziót fogják felébreszteni a társadalomban, hogy valami óriási paradicsom az, amelyben harminc esztendőskorában az a kész ügyvéd be fog lépni. (*Derülttség.*) Már pedig nagyon sovány kis paradicsom az, amelybe akkor lép és igazán nem érdemes ily hosszú időt szabni arra, hogy az ügyvédség

kezdő pontját valaki harminc esztendő s korában elérhesse, (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*)

Ez emlékeztet engem azokra a népünnepélyekre, amikor a póznamászásnál egy óriási hosszú póznának tetejére egy igen szerény kis terméke a kolbászművészetnek van felaggatva. (*Derültség.*) Valóban a mászás harminc esztendeig nem fizetődik ki e versenypóznának. Teljesen elegendő megfizetni azon kenyérért és azon jövődőért, amelyet az ügyvéd nyert az alatt az idő alatt és abban a képzésben, amely mutatkozik abból hogy az ember elvégzi egyetemi éveit, leteszi szigorlatait, három évig van ügyvédi gyakorlaton s aztán belökik az életbe. Az életben fog elválni, hogy jó ügyvéd-e, vagy nem.

Az ügyvédség számára nem is az a jövődő, hogy magának privilégiumokat kívánjon és a maga képzésének álürügye és címlete alapján egyszerűen a jelen védvámját állítsa fel a maga számára a jövődővel szemben. Én az ügyvédség számára egészen más jövődőt képelek. S itt közbevetőleg megemlítem azt a sajátyszerűséget, hogy az ügyvédi kárnak nem is a régi tagjai azok, akik akár a numerus clausus, akár más ilyen intézkedések után sóvárognak, hanem éppen a fiatal generáció. Mert az is lélektan, hogy aki most ült fel a telt közúti kocsira, az legjobban tiltakozik az ellen, hogy más oda felüljön (*Derültség.*) s rögtön azt kiabálja, hogy megtelt; s aki most lépett be a kapun, az akarja azt, hogy a kaput rögtön csapjuk be, hogy más oda be ne lépjen. Igenis meg kell állapítanom azt az igazságot, hogy az ügyvédi kárnak fiatal tagjai azok, akik a numerus clausus és hasonló korlátozó intézkedések után kiáltoznak (*Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.*) s bár csak most jöttek be a karba, máris mások előtt akarják becsapni az ajtót. (*Igaz! Úgy van! a jobb- és a baloldalon.*) Ellenben azok, akik a magyar ügyvédség régi hagyományai alapján állanak, azok tudják, hogy a magyar ügyvédség kenyérkérdése egybe van kapcsolva a jog kenyérkérdésével. Ha a jogeszmének van kenyere, nekünk is van kenyerünk. Minél szélesebb területeket hódít meg a jog, minél szélesebb területekre léphet be a jog hódításaival karöltve *ÍVZ* ügyvédi védelem, annál jobb az ügyvédség helyzete.

Hát nem az a feladat, t. Ház, hogy a már megművelt és a jog számára meghódított parcellákat elzárjuk a jövődő generáció előtt, hanem, hogy azokat az őserdőket, a jogtalanság őserdeit perzseljük fel, azokat tegyük szántó föld számára megművelhetőkké. (*Helyeslés.*) Ott van a közigazgatási bíraskodás széles területe, a közigazgatási bíraskodásé, amely nálunk ma csak szimbólumként áll fenn, mert nincs igazi közigazgatási bíraskodás, amely a közigazgatásnak minden ténye ellen jogorvoslatot ad. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*) Ott van a katonai bíraskodás területe (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*) s hasonló, még a jogékéje elé nem fogott, parlagon heverő területek. Ha ezeket a területeket mi a jogeszmé számára meghódítjuk, akkor a jog terjedésével, a jog kenyérével együtt megszűnik az ügyvédség kenyere is.

És mert ezt a szellemet nem látom érvényesülni a javaslatban annak második pontja miatt, még általánosságban sem fogadom el a javaslatot. (*Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Az ügyvédi kar nemes érdekeiért ezentúl is minden alkalommal sikra szállott *Vázsonyi*, az ügyvédi kamara elvi állásfoglalásaiban pedig nemcsak részt vett mindenkor, Imnem irányítóan hatott is közre azokra.

HARMADIK FEJEZET

BUDAPESTÉRT

Vázsonyi Vilmos alkotó működését Budapest érdekében jelzik az itt következő beszédek, amelyeket 1010-től 1912-ig részben a demokrata körben, részben a főváros közgyűlésén, részben a képviselőházban mondott el. Amíg a városházán alkotó működést fejtett ki, közben újra meg újra síkra kellett szállania Budapest védelmében is azokkal a gáncsoskodásokkal szemben, melyek a főváros ellen ismételen felhangzottak.

Nemcsak a Khuen-kormány idején elmondott városi beszédeit iktattuk ide, hanem azokat az agitációs beszédeket is, amelyeket már az 1912 áprilisában kormányra lépő Lukács-kabinet idején mondott a főváros polgárságát létérdekében fenyegető új adótörvények ellen. Kiderül ezekből a beszédekből, hogy az a községi Program, melyet *Vázsonyi* 1897-ben fejtett ki, mint valósul meg fokról-fokra, az ő céltudatos tevékenysége alapján, amelyben nemcsak a demokrata-párt, hanem *Bárczy* István polgármesterrel az élén, a közgyűlés túlnyomó többsége támogatta.

I.

A DRÁGASÁG ELLEN

1910-től fogva a drágaság mind súlyosabban nehezedett a társadalomra és a polgárság helyzete mindinkább megkomorult. A főváros számos értekezletet tartott, a drágaság kérdésében, miután, a Khuen-kormány programjának egyik legfontosabb pontja éppen a kereskedelmi szerződések megkötése volt. A szerb kereskedelmi szerződés beterjesztése felélesztette azt az ellentétet, amelye egyfelől a városi polgárság megélhetése, másfelől egyes agrárius érdekeltek politikája között kialakult s így a főváros tanácsa a hosszú tanácskozások után azt a javaslatot terjesztette 1910 *október 21-én a közgyűlés elé*, hogy a kormány az új kereskedelmi szerződésben a húsdrágaság csökkentésére kössön olyan megállapodást, amely nemcsak a bűsnak, hanem az élő állatnak szabad behozatalát is megengedi.

A terített asztal politikája

– 1010 október 22. –

A fővárosnak e mozgalmában a városi országos kongresszus is részt vett és mialatt a közgyűlésen ez a vita folyt, *Vázsonyi a központi demokrata körben* 1910 október 22-én, amikor ott tagavató estét tartottak, a következő beszédet mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Igen tisztelt uraim! Amidőn üdvözlöm új küzdőtársainkat, üdvözlöm új tagjainkat, vázoló elöttük azokat a feladatokat, amelyek öreájuk, új tagokra és küzdőkre várnak s régi szokásunkhoz híven, egy pillantást kell, hogy vessek országunk s e város társadalmának állapotára.

Az országnak mai állapotát sem rossznak, sem jónak, általában semmiféle irányzattal teljesnek nem lehet mondani. Ha ennek az országnak állapotát jellemezni akarom, talán egy egészen közönséges szó a legmegfelelőbb: hogy ez ma semmilyen állapotban nincs. A teljes közöny, teljes fásultság, a régi ideáloknak összetaposottsága, anélkül, hogy még új ideálok kihajthattak volna, a régi cselekvő erőnek szétporladása, anélkül, hogy új alkotó erő még megszülethetett volna, régi irányok bukása, anélkül, hogy még új irányok keletkezhetek volna: ez az országnak mai képe. Az a nagy küzdelem, amelyet nemzeti küzdelem néven ismertek és amely mindazon ideáloknek teljes bukásával és feladásával végződött, amelyekért megindult, immár nemcsak az ideáljaiban bukott meg, megbukott a szereplőiben is, amidőn eltakarítottak a koalíciónak romjai. Ami e helyett visszatért, az nem egy új ideálnak támadása, nem egy új, iránynak kezdete; a nemzeti munkának címe alatt ez a tökéletes eszmenélküliség, a napról-napra való tengés-lengés, a teljes iránytalanság és a politikai ideáltalanságnak, iránytalanságnak s a politikai teljes szűkeségnek az állapotában mégis egy a maradandó, maradandó az, ami volt a nemzeti küzdelemben is annak igazi magja, valóságos tartalma: hogy az élet politikája ebben az országban még nem kezdett élni, csak mindig egy maroknyi réteg számára.

A nemzeti küzdelemnek a csapatait, seregeit, ha utólagosan vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy ebben céltudatossággal csak egy réteg dolgozott, az a réteg, amely a középkori tényezőknek uralmát és hatalmát akarta új cifra zászlókkal és kokárdákkal ebben az országban fenntartani. A koalíciónak küzdelme, nemzeti küzdelme, amely kezdetben és látszólag úgy indult meg, hogy az a népjogok gyarapodását, a nép jogainak, a nép boldogságának, jólétének a gyarapodását és szaporodását fogja meghozni számunkra: végső eredményben nem hozott egyebet, mint a megerősödését a reakcionárius irányzatnak, mint a nagy földbirtok hatalmának korlátlanágát; a nép jogok nem gyarapodtak, gazdaságilag és társadalmilag még nagyobb mértékben érvényesült a nagybirtoknak hatalma ebben az országban, miként a nagy nemzeti küzdelemben.

Tisztelt uraim, amikor a koalíció megbukott, a koalíció bukásával a koalíció uralmának ez a magja, ez a valóságos tartalma nem bukott el. Csodálatos élelmességgel az új táborban hasonló nagy erőre kapott ez az irányzat, amilyen erőben volt az a koalíciónak a táborában. És csodálatos hasonlatossággal, miként a koalíciónak az uralma a demokráciának a lobogója alatt kezdődött a küzdelemnek idején és az egész ország jogtalan népességét hívta fel segítségül a még küzdő ellenzék a régi szabadelvű párt letörésére: a most visszatért, a most győzelmet aratott diadalmas tábor is az alakulásnak, forrongásnak idejében ugyancsak a demokráciának ígét hívta segítségül. A demokrácia volt a cégér, a demokrácia volt a zászló, az volt a jelige, aki pedig győzött, az a koalíció, idejében éppúgy, mint ma, nem a magyar nép volt, nem a demokráciának az eszméje, hanem a konzervatív uraknak az érdeke. Semmisem változott, igen tisztelt uraim, a régi uralom óta; változtak a hatalomnak birtokosai, változtak a képviselőknek nevei, talán nuance-okban van egy

különbség, talán európaibb, vagy udvariasabb ma az irányzat, amely éppoly erővel uralkodik, mint uralkodott annakelőtte; lehet, hogy a ruháknak szabása más, lehet, hogy az egész façon más, mint volt azelőtt: tényleg és lényegileg ma is ugyanaz a társadalmi réteg uralkodik Magyarországon, mint uralkodott a koalíció idejében, és az a szomorú, tisztelt uraim, hogy bármerre nézzünk, bármint tekintsünk a jövőndöbe, nagyon kevés reményünk és kilátásunk van arra, hogy ez a helyzet megváltozzék. Ami ebben az országban történik és amit itt politika címen árulnak, az tulajdonképen nem egyéb, mint mindenkor ürügyeknek, jelszavaknak, káprázatoknak elővonszolása azért, hogy a nép a maga igazi nagy problémáit, a maga igazi nagy kérdéseit meg ne lássa, hogy a nép az életnek politikáját ne kövesse; elővonszolt, mesterséges kérdésekkel, egy és ugyanazon társadalmi réteg különböző árnyalatai mérkőznek egymással és félretolják egymást a hatalom terített asztala mellől, de jól vigyáznak mindenkor arra, hogy míg ugyanazon társadalmi osztálynak tagjai, az ő személyes küzdelmeikben, amelyek látszatra és káprázatra kérdésekbe, jelszavakba kapaszkodnak bele, a terített asztalt fel ne borítsák és hogy az a társadalmi osztály, amelyhez ők tartoznak, a hatalmat el ne veszítse. *(Zajos helyeslés.)*

A magyar politikának hosszú idő óta ez a képe. Mert politika a szó igazi értelmében csak egy van: az életnek politikája; a politikának nem lehetnek más kérdései és más problémái, mint magának az életnek problémái. Ami minket nem érdekel, ami a mi mindennapi életünknek, az életünk küzdelmeinek, gondjainak, a mi családunkért, kenyérért való küzködésünknek, a mi anyagi, erkölcsi és szellemi javainknak gyarapodását nem eredményezi, az nem politika, az időlopás, és leplezése annak, hogy mások csinálják maguk számára az élet politikáját, csak hogy nem a nép életének, nem a mi életünknek, hanem a maguk önző életüknek a politikát. *(Igaz, úgy van!)*

Tisztelt uraim, azt mondom, hogy az élet és politika egy és ugyanazon fogalom kell, hogy legyen. Ha látom a fásultságot és közönyt, látom teljes elernyedését ezen ország polgárságában minden tettekrekeségnek, ha látom azt, hogy ennek az országnak polgárságát legnagyobb életérdekeiben lehet sanyargatni és összetaposni, anélkül, hogy az lázadna, eszmélne, anélkül, hogy szervezkedne; hogy csak a közönség köréből való egy-egy feljajdulásra, egy-egy kávéházi kitörésre, vagy egy-egy klub-beli beszédre elégséges már a magyar polgárságnak ereje, de arra, hogy politikailag szervezkedjék, arra, hogy a maga érdekeit megvédelmezze, arra, hogy a maga gazdasági és politikai sanyargatásának véget vessen, arra ereje, hatalma nincs: ennek a jelenségnek, tisztelt uraim, az a magyarázója, hogy a politika és élet egymástól elválasztódtak, mindegyik folytatja a maga útját, anélkül, hogy az egyiknek köze volna a másikhoz. Politikusaink csinálnak fiúmei kérdést, horvát-kérdést, klauzula-kérdést, formula-kérdést, minden egyebet, csinálnak a régi időben gotterhalte-hecceket és hasonlókat, csináltak maguknak kérdéseket, folyosói kulisszatologatásokat, problémákat, amelyek az országban senkit nem érdekeltek, csináltak úgynevezett politikai helyzetet a vezércikkírók és politikai írók számára, míg mi odakünn az életben küzködtünk, dolgoztunk, egészen mások voltak azok a kérdések, amelyek minket izgattak, mint amik a mi politikusainkat érdekelték. Mert minálunk ma sem tartunk ott, ahová az angolok régen megérkeztek, mert hiszen az új angol liberális uralom keletkezése visszamegy a chartista-

mozgalomra, a XIX. század elejére, az angol konzervatív tábornak szakadása visszamegy arra az időre, amikor a gabona-vámok kérdésében széjjelvált az angol konzervatív párt és Gladstone, a halhatatlan angol politikus, aki fiatal korában konzervatív volt, ellentétben a mi politikusainktól, akik fiatal korukban liberálisak és később mind konzervatívok lesznek, fiatal korában konzervatív volt, s épp a gabonavámok kérdésében lett a demokratikus irányzatnak híve, ennek a kérdése elég nagy kérdés volt arra, hogy a nagy angol konzervatív pártot széjjelrepassze, az angol politikai és társadalmi fejlődésnek egészen új irányát nyissa meg, mert hiszen a kenyér, a mindennapi élet, ott, ahol nem szédelgők vagy fantaszták azok, akik politikát csinálnak, kell, hogy elsősorban legyen a politikának irányítója.

Mi még ma sem érkeztünk ide. Minálunk a politikának kérdései még mindig elvont fogalmak, még mindig magasan lobogó eszmék, látszólagos ideálok, amelyek tartalma azonban nem ideális, nem eszmei. Mert én a fantasztát, a rajongót is nagyra becsülöm. Nagyra becsülöm, azt, aki oly magasra néz, hogy a földi életet már eltéveszti a szemével. Ámde a mi politikusainkat nem gyanúsíthatom azzal, hogy ők valaha a csillagok vizsgálatába vagy a jövőendő élet misztériumának találgatásába, imádkozásba és öhajtozásba merültek volna; a maguk számára számára mindig megtalálták a reális politikát, csak számunkra mérték mindig az ideált, az eszmét és káprázatot. A maguk számára megtalálták az élet politikáját, mert politikájuknak valódi tartalma az volt a koalíció alatt és az ma is, hogy ők azt a társadalmi maroknyi osztályt, melyhez tartoznak, teljesen hívén a középkor hagyományaihoz, az ország urává, a haza személyesítőjévé tették s ezek érdekeinek szolgálatát tették a hazafiság mércéjévé.

íme, tisztelt uraim, odáig fejlődtek ezek a dolgok, hogy a magas búzáárakban és a magas marháim-sarakban jegecesedik ki Magyarországon jelenleg a hazafiságnak netovábbja. Egész nyíltan hirdették már a budapesti városházán is, – más országnak fővárosában megkövezték volna azt, aki a városi dolgozó polgárság, a kereskedelem, ipar és lateinerség központjában mer ilyen beszédeket tartani, – hirdették, hogy minekünk szeretnünk kell a hazát és a haza szent nevében, minthogy mi agrárország vagyunk, dacból is, szemben Béccsel, mert Bécs olcsó marhahús-árakat kíván csupa kurucságból, magyar hazafiságból örülnünk kell akkor, ha drága a kenyér és drága a hús. Tisztelt uraim, Magyarországnak városi lakossága, szemben a földnélküli proletár lakossággal, – mert hiszen a statisztika megmondja, hogy a törzsökös magyarországnak, fájdalom, nagy többsége földnélküli és a nemzetiségi körében több a földbirtokos elem, mint a törzsökös magyarságnak a körében – a városi lakosság, amelynek 76 százaléka, magyar, amely kultúrában, magyarságban elől áll és amely a mi gazdasági berendezkedésünk és adórendszerünk mellett aránytalanul nagy részét viseli az ország terheinek, nyugodtan állíthatom, hogy Magyarországnak ez a városi lakossága tartja ki Magyarország népét. Nyugodtan mondhatom, hogy Magyarország városi lakossága a házadómentességek lejártával annyi adóterhet fog viselni 10-15 év alatt csakis a lakásban, csakis a városi ingatlanoknak házbéradójában, mint amennyi terhet visel Magyarország egész földbirtokososztálya együttvéve a maga kontingentált földadójában, amely soha nagyobb nem lehet, mert annak mennyisége törvényben van szabályozva maximális összegben. Ez a városi lakosság, amely mellé

sorakozik az a nagy magyar proletárság és törpebirtokos- és kisbirtokos-osztály, amely ennek az országnak fentartója a városi polgársággal egyetemben, a maga gazdasági, politikai és társadalmi életében teljesen modern jobbágya néhány száz embernek ebben az országban, a hízott marhák hízott tulajdonosainak, akik az idők folyamán a bibliát parodizálván, az arany borjúból, arany hízott marhát tudtak magukból csinálni. Tisztelt uraim, a hazafiság mértéke számunkra az, hogy aknáztassuk ki magunkat. A hazaszeretet számunkra azt parancsolja, hogy a nagybirtokosoknak a hasznát minél jobban emeljük. Mert az egész kérdés, amiről itt szó van, csak a nagybirtoknak a kérdése, nem az apró krajcároknak és forintoknak a kérdése. Mert annak a kiscgazdának vagy középgazdának a háztartásán, aki nem szokott állatkivittel vagy gabonakivittel foglalkozni, nagyon keveset lendít az a különbség, ami a magas árakban beáll, ez csakis a nagytenyésztőknél és nagybirtokosoknál nyom a latban, tisztán ezeknek érdekéről van szó. Amint például a börzén, ha valakinek három részvénye van, azt bármi-féle árfolyamemelkedés sem gazdaggá nem teszi, sem árfolyamesés tönkre nem teszi, hanem akik nagyban spekulálnak, azok szokták csinálni a mesterséges eséseket és mesterséges emelkedéseket és azokat érdeklik ezek az árhullámzások: Magyarország néhány száz embernek – talán sokat is mondtam – gazdasági érdekében van megszervezve politikailag. Néhány száz embernek szava, néhány száz embernek gazdasági érdeke az, ami minálunk a politikában utat szab, a többiek, a gazdátársadalomnak tagjai, egyszerűen pórázon vezetett, rászédett emberei ezeknek, mert hiszen ezeknek az érdekeiről van szó elsősorban. Mi pedig, tisztelt uraim, városok lakossága, kik régi történelmi hivatást teljesítünk – mert hiszen mindig a várak körül sereglett össze a meg nem védett nép, a várbán levőknél keresve menedéket és ez ma az új korban azt jelenti, hogy a városok emberének erkölcsi fegyverzete kell, hogy védje a gyámoltalantokat, a proletárokat az egész országban -, mi pedig, az országok újkori várnépe, vagyunk hivatva arra, hogy a magyar proletárságot és a magyar jogtalanokat védelmezzük: mi együttvéve szervezetlenségünk és gyámoltalanságunk következtében ezzel a néhány száz emberrel megmérkőzni nem tudunk és Magyarország lakosainak nincs az ország házában képviselőjük, nincs szavuk, nincs szervezett pártjuk, az a háromszáz ember pedig az egész képviselőháznak a többségét a zsebében tartja, mert odabent nagy urak, nagy urak kasznárjai és jogtanácsosai ülnek, kik eligazítják Magyarországot háromszáz oligarchia javára, háromszáz oligarchia gazdasági érdekében.

Tisztelt uraim, a városi polgárság és a magyar demokrácia most megint elmulasztotta az alkalmat, hogy szervezkedjék és hiába volt minden intő szózat, hiába volt minden figyelmeztető szó, a városi lakosság ismét szolgálatába szegődött ennek az újkori oligarchiának, amelyet nem kell az arisztokráciával azonosítani, mert a nagytenyésztő akár arisztokrata, akár mohamedán, akár katolikus, akár zsidó, teljesen egyre megy, egy és ugyanazon gazdasági érdek, minden származás és minden felekezeti vonatkozás nélkül teljesen a gazdasági érdek az, ami ma ebben az országban dominál. A nagy marhanyájának a tulajdonosai sokkal közelebb levőknek érzik magukat egymáshoz a politikában, mint amily közel érzi magát például egy főrendiházi cenzust megütő gróf a birtoítalan gróf ócskához; a gazdasági érdekeknek a harmóniája tisztán, az, ami ezeket az embereket összetartja. Tisztelt uraim, láttuk, hogy ezek a

szervezkedésüket meg tudták csinálni most is, mi pedig, magyar városi nép, az egész magyar nép, nem voltunk képesek organizációkat megcsinálni s a magyar városok most, a választások után, ismét úgy széjjel vannak zilálva, össze vannak törve, képviselő nélkül állnak a képviselőházban, mint állottak mindenkor. Nem elég, hogy maga a választási törvény a városi kerületeknek számát a minimumra redukálta, még a meglévő kerületekben, magában a fővárosban is az az erős polgári érzés hiányzik a képviselőinkből, amelynek meg kellene lennie a városi népek-nél; s akkor hirdetik azt minékünk, hogy ne szervezkedjenek a városok önállóan, hogy ne tüntessenek a földbirtokososztály ellen! Természetesen, mikor a magyar oligarchia, amely egy újkori fogalom, meg van szervezve, akkor nekünk a hazafiság kötelme, hogy ne szervezkedjünk. Ők a hazával azonosítják saját becses énjüket; a hazaszeretet fogalma náluk teljesen egy az ő gazdasági érdekeiknek védelmével és az a legszomorúbb, hogy minálunk a polgári társadalomnak körében akkora a politikai járatlanság, fegyelméletlenség és értelmetlenség, hogy gyakran a polgári társadalomnak köréből látunk jóhiszeműeket és félrevezetett embereket, akik szintén utánamondják ezeket a betanult hamis szövegeket a magyar oligarchia dup-jei gyanánt és azok is a magyar hazaszeretet gyanánt hirdetik azt, ami nem egyéb, mint saját osztályuknak, saját dolgozó társadalmuknak aláaknázása és kihasználása.

Én csak a kétségbeesésnek a logikájához folyamodhatom ebben a helyzetben, amidőn azt látom, hogy ebben az országban a városi lakosság és a dolgozó polgárság a legnagyobb megadással, a legnagyobb fásultsággal és közönnyel tűri a maga megtapodottságát, a maga gazdasági kizsákmányolását, hogy csak néha-néha, mint a részeg embernek, ha felésmél, egy-egy kurjantásra van ereje vagy egy-egy káromkodásra, de cselekvésre ereje nincs. Látnom kell azt, hogy a városi lakosoknak, a magyar polgárságnak példátlan kiéheztetése az, ami készül, látnom kell az agrárizmus kiéheztető hadjárata következményeképp, hogy ebben az országban a társadalmi béke saha helyre nem állhat, hogy a termelésnek rendje, békéje és nyugalma soha be nem következhetik, hanem a szakadatlan villongásoknak és explózióknak vagyunk kitéve, mert minden házbéremelés, minden kenyérár- és húsáremelkedés, a primitív szükségletek minden felemelkedése szükségképp maga után vonja a munkabéreknek az emelkedését – mert hiszen az „eherne Lohngesetz” törvényét Lassalle már rég megírta – és mindez kell, hogy maga után vonja a magángazdaságok krízisét is. Mert ebben a harcban a gyengébb tőke éppúgy elbukik, miként a gyengébb munkásréteg helyenkint és időnkint elbukik, azért, mert a harcot nem képes sikerrel végigvinni. Ezért látjuk mindenütt a csatateret sebesültekkel és holtakkal borítva; látunk egy szerencsétlen, koldus-országot, amely az agrárizmus kizsákmányoló hadjárata következtében, – dacára annak, hogy Európának íme, ez a magtárja és Kánaánja, hogy itten a föld terem és itt a föld kincsekkel teljes, folytonos explózióknak, társadalmi válságoknak van kitéve, amelyek a kétségbeesés logikája következtében csak akkor fognak véget érni, ha az agrárius kapzsiság, az oligarchikus gazság és kizsákmányolás oly határtalanságot fog már ebben az országban elérni, hogy ez a narkotizált, fásult, közönyös polgárság és proletárság is felébred és erőszakkal rázza le magáról háromszáz óriási piócának vérszívását és uralmát.

Tisztelt uraim, midőn üdvözlöm önöket a mai napon, a jövő küzdelmeire csak a kétségbeesésnek ezzel a logikájával szolgálhatok, nem azzal

a reménnyel, hogy íme, szervezett seregei vannak a demokratikus irányzatnak, jognak, szabadságnak, felvilágosodottságnak és kultúrának. Nem tisztelt uraim, én ezeket a szervezett seregeket nem látom, nem látom annak a küzdő hadseregnek a szervezetét, amely a demokráciának, a népjognak, felvilágosodottságnak és a népjólétnek uralmát ebben az országban ki fogja vívni. Én csak a közkatonáknak, a hadköteleseknek millióit látom, akik azonban a maguk hadkötelezettségének tudatában nincsenek; én csak a tömegeket látom, amelyekben szunnyadozik az öntudat, de nem látom a kereteket, a kijelölt vezéreket, akik mindenütt az első kürtszóra készek arra, hogy csatasorba állítsák a maguk szervezett, organikus erejét.

Tisztelt uraim, a kétségbeesésnek a logikája is erős logika, az eseményeknek kényszere erős kényszer; hiszen jól tudjuk, hogy nincs próféta, aki például a francia forradalom kitörését meg tudta volna jósolni – nem visszafelé, mert úgy könnyű jósolni, hanem előre, akárcsak egy hónappal. Nincs próféta, aki a vallásoknak terjedését meg tudta volna jósolni és aki azon maroknyi sereg erős óriási, egész világot átalakító erkölcsi és szellemi hatásának jövendőmondója lehetett volna, amikor ez a kis csapat elindult a maga útjára. Azért a kétségbeesés logikája számunkra a reményt is jelenti, a reményt arra, hogy a polgári társadalomnak szenvedései, a polgári társadalomnak jogtalansága és ennek az újkori gazdasági oligarchiának a féktelensége csakhamar meghozza számunkra azt a korszakot, amikor a mai tespedést, fásultságot, a mai közönyt, amely érthetetlen, épúgy érthetetlenül, époly csodálatosan, de villámcsapással és gyorsan felváltja egy tetterős, harcrakész új generációnak a küzdelme, amely meghozza végre számunkra a demokrácia korszakának győzelmét.

Én tehát arra ürítem poharamat, hogy vajha számunkra a kétségbeesésnek és reménynek ez a logikája valósággá válnék mihamarabb s mi magunk is megérhetnők azt az időt, amidőn nemcsak a kétségbeesés és nemcsak a remény mondatják el velünk ezeket, hanem valóságként áll előttünk az a nagy, az az erős, az a hatalmas Magyarország, amely nem a háromszáz oligarchiák hetvenkedésében, nem a hazug kokárdában, nem a látszatra kitűzött hazafiságban hazaszerető, hanem amely nagy az ország fiainak, az ország polgárainak erejében, jólétében és jogaiban, tehát nagy abban az igazi hazafiságban, amely a nép jogában, boldogságában és gyarapodásában látja az igazi hazaszeretnek érvényesülését. *(Lelkes éljenzés és taps.)*

A „másodrendű” hazafiak

– 1911 január 5. –

A közgyűlésen október 24-én szólalt fel *Vázsonyi* és nagy beszédben fejtette ki annak a politikának szükségességét, amely a városi polgárságot az agrárpolitikával szemben megvédelmezi.

A szerb kereskedelmi szerződés tárgyalása során pedig a *képviselőházban* 1911 január 5-én mondotta a következőket:

Vázsonyi Vilmos: Eredetileg nem szándékoztam résztvenni a vitában, mert hiszen kevés célja van a plaidoyernek, amikor már kész az ítélet. Ezért hagyta félbe a fővárosi polgárság is a drágaság miatt megindult mozgalmat. Nem hagyhatja azonban szó nélkül azokat a vada-

kat, melyekkel a fővárost illeték, hogy izgat a magyar gazdatársadalom ellen, hogy a nemzeti és hazafias szempontokat magatartásával elárulta és hogy osztrák érdekekkel szövetkezik a magyar gazdatársadalom megkárosítására. Azt mondták, hogy hálátlan a vidékkel szemben, melynek virulását köszönheti. (*Igazi Úgy van! balfelől.*)

Pető Sándor: Pedig az nem igaz.

Vázsonyi Vilmos: Az élőmarhabevitel kérdését talán kissé merész túlzás a hazafiság kérdésével kapcsolatba hozni. Az élőállatbehozatal tizenhat esztendeig fennállott. Ez a múlt igazolja a fővárost és ezért nem lehet megvádolni sem a nemzeti eszme elárulásával, sem a gazdatársadalom ellen való izgatással. És 1906-ban sem a gazdatársadalom érdeke akadályozta meg a szerb szerződés meghosszabbítását, hanem szorosán véve az osztrák ágyúipar érdeke. Akkoriban egész sereg város és vármegye kérte ezt s ha törzsökös magyar gazdálkodó vármegyék az élőállatbehozatal kérdését követelték, akkor hogyan lehet a főváros állásfoglalását a gazdatársadalom és a nemzeti eszme ellen való merényletnek nevezni? De a jelenlegi mozgalomban sem Budapest volt az első, hanem Pozsony város, amely a húsdrágaság kérdésében a kormányhoz feliratot intézett és kérte az argentinai hús behozatalának megengedését. Voltak más városok is, amelyek hasonló kéréssel fordultak a kormányhoz. Kérem: ki izgatta fel azokat a városokat ilyen állásfoglalásra, nem hiszem, hogy Pozsonyt a város képviselője, Hieronymi, vagy Aradot ugyancsak képviselője, Tisza István izgatta volna föl. (*Élénk derűtség és tetszés.*) A főváros és vidék között ellentétet szítani, a városi nép fejlődését úgy tüntetni fel, mintha az a vidék rovására történnék, ez anachronisztikus felfogás, mert a jus primae noctis idején tényleg a földesuraktól függött a szaporodás (*Zajos derűtség*), ma azonban ez másképp van. Amikor Budapest marhafogyasztása akkora, mint az egész német birodalomé, az agráriusoknak nincs okuk a panaszkodásra. Ha nem tisztelik Budapestet mint irodalmi, művészeti, társadalmi és kultúrközpontot, tiszteljék legalább mint marhapiacot. (*Nagy derűtség.*)

A húsfogyasztási adó és lakbéradó Budapesten a legnagyobb, az összesnek negyven százalékát a főváros fizeti. Az adóviszonyok terén általában olyan az arány Budapest és az ország között, mint három az öthöz. Politikailag sem dicsekedhetik kedvezményekkel, nyolcvanezer választó kilenc képviselőt küld a parlamentbe. Házbéradóban egyedül a főváros annyit fizet, mint amennyi az egész ország földadójának húsz százaléka. A külső fényűzés épp azt bizonyítja, hogy mennyi a rendezetlen háztartás Budapesten és ha egyesek a kabarékból és a kávéházakból akarnak ítéletet mondani, készséggel elvezetem az urakat oda is, ahol nagy kalapok helyett munkásnők és cselédek keszkenőit lehet látni és elviszem a tömeglakásokba, ahol egy emberre egy ágy sem jut. Ebben az irigylet gazdag fővárosban évente tíz-tizennégy millióval többet sarnaknak a szegény zaklatott lakóktól, annyit, hogy az egyenes adó sem ér föl azzal. A külső fényűzés inkább azt mutatja, hogy mennyi a rendezetlen háztartás Budapesten, mennyi a napról-napra tengődő züllött egzisztencia, akik számára a kávéház nem egyéb, mint egy nápolyi fedett piac, ahol a pantallóba bújtatott lazaroni lesi a jó szerencsét.

A kartellek ellen való lanyhaságot sem lehet a fővárosról elmondani, egész sereg feliratot intéztek a kormányhoz. A drágaság kérdésénem lehet agrár vagy merkantil szempontból megítélni. Az ingó tőkéből, amint kissé megerősödik, földbirtok lesz és nagyon helytelen felekezeti

szempontból megítélni a kérdést, mert a földbirtokosok között ma nemcsak Wittmann János, de én is megtalálom a magam hitsorsosaimat. Vannak, kik minden agrárkérdésben a hazafiatlanság vérvádját emelik, s aki az agrár-politikával szembeszáll, arra azt mondják, hogy meggyalázza a nemzeti érzést. Ezt a hazafias bélyegzővel való játékot végre meg kell szüntetni. (*Taps a középén.*) Jogunk van arra, hogy egymás eljárását bíráljuk, kárhoztassuk is bármily erős szavakkal, de arra nincs senkinek sem monopóliuma, hogy az embert egy-egy nyilatkozatának félremagyarázásával, kitörölje a hazafiak sorából. Én tartom magamat mindenkoron olyan jó hazafinak, mint bárki, azt a felfogást azonban, amely nyomban számkivetésbe küld mindenkit, aki a mi céljainknak, nézeteinknek megfelelő nyilatkozatokat tenni nem akar, ezt a felfogást én jogosultnak nem tarthatom, mert ez ellenkezik legjobban az igazi hazaszeretettel, amely abból áll, hogy minden erőt, amely ennek az országnak rendelkezésére van, megkíméljünk és ne kergessünk mindig egy-egy csoport embert politikai ellentétek miatt számkivetésbe, hazaárulóknak bélyegezve őket. A hazaárulás vádja rendkívül olcsó és az ilyen színjátéknál mindig csak attól függ, hogy ki a hazaáruló és ki a hazafi, hogy kinek a kezében van a bélyegző. Budapestről, amely annyi áldozatot hoz a kultúrának, melynek iskolái a magyarságot, a nemzeti eszmét terjesztik, nem lehet azt mondani, hogy hazafiatlan. Az a felfogás, amely másodrangú hazafiaknak deklarálja a magyarság új elemeit, nem szolgálja a nemzeti egység gondolatát.

Azt hiszem, hogy a szerénység vagy a szerénytelenség nem is a születés dolga, valaki lehet nagyon szerény, ha fenn született, szerénytelen, ha lenn született, de egy nemzeti kötelezettséget, egy szerénységi teherviselési kötelezettséget megállapítani mindnyájunk számára, akik a felszabadult rétegekhez tartozunk, ez annyit jelent, hogy aki deresen feküdt, mint Wittmann képviselőtársam ősei, tartozik tovább belül viselni a derest, és akinek ősei sárga foltot viseltek, tartozik belül tovább lelkületileg viselni a sárga foltot. A múltakra való visszapillantás, a le származás különbségeire való visszapillantás nem szolgálja a nemzet nagyságának érdekeit.

Ha azt akarjuk, hogy ez az ország nagy, viruló és erős legyen, a múlt számunkra csak példaadás és nem izgató anyag lehet; nem mások megszegyenyítése, hanem mindnyájunk jövője és jövő feladataira való tekintet kell, hogy irányadó legyen. (*Élénk- helyeslés és taps a közé pen- és a jobboldalon.*)

A marhák önálló vámterülete

– 1911 október 11. –

A szerb kereskedelmi szerződést megkötötték és miután a húsdrágaság ennekfolytán egyre fokozódott, 1911 október 11-én *Vázsonyi* indítványa kapcsán a főváros közgyűlésén még egyszer felszólalt a drágaság ellen, mondván:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt közgyűlés! Azt hiszem, hogy bárminemű küldöttségezés teljesen felesleges. Különben is nem vagyok olyan naiv ember, hogy azt hinném, hogy a húskérdésben a magyar városok állásfoglalása a parlament mai struktúrája mellett bármiféle orvosságot hozna.

A valóság az, hogy az osztrák városi nép mozgalma segít majd rajtunk is. Az osztrák városi polgárság összetartása, szervezetsége és mozgalma nélkül soha egy lat szerb hússal több, mint amennyi a kontingensben meg van állapítva, a mi határainkon át nem jutna, mert a mi politikai szervezetünk mellett, a magyar városoknak nagy politikai jelentősége mellett, a mi kérelmünk, a mi sürgetésünk, a mi követelésünk semmibe sem vétetett, kigúnyolták, sőt hazaárulásnak minősítették. Nemcsak a húsdrágaság kérdésében nem történt semmi sem, hanem a kormány még egyéb intézkedéseket sem tett, amikre rámutattunk.

Itt van például a húsfogyasztási adó kérdése. A szakkörök rámutattak arra, hogy a fogyasztási adók velünk szemben milyen igazságtalannak, rámutattak arra, hogy a fogyasztási adónak darabszám után való szedése tulajdonképpen éppen a legszegényebb lakosság hústáplálékának a megdrágítását jelenti, mert hiszen köztudomású dolog, hogy a sovány marha ugyanannyi fogyasztási adóval van megróva, mint a hizott marba, nagyon természetes tehát, hogy a sovány marha egy kilójára sokkal több adó esik, mint a hizott marha egy kilójára. Rámutattak arra, hogy a húsfogyasztási adó egyoldalú városi adó, mert annak nyolc millió koronát kitevő összegévei maga Budapest három millió koronát fizet és a közönségnek első-, második- és harmadosztályú községekre való besosztása következtében nyugodtan elmondhatjuk, hogy a húsfogyasztási adó kizárólag a városi lakosság adója. *(Úgy van!)*

A főváros a húsfogyasztási adó eltörlése iránt az akcióját megkezdte azzal, hogy eltörölte a városi fogyasztási adót a szárnyasra és a vadhúsról nézve és egyidejűleg kérte a kormányt, hogy a maga részéről is törölje el az állami adót, de a főváros nem tette függővé határozatát a kormányétól. A kormány a fővárosnak ezt a határozatát mindeddig jóvá nem hagyta és arra nézve, hogy hajlandó-e Budapestnek ezt a merőben barbár és igazságtalan terhét eltörleni, eddig semmiféle választ nem adott.

Neumann Árpád dr.: A képviselőházban tessék ezt szó tárgyává tenni.

Vázsonyi Vilmos: A képviselőházban ma valamit szóvá tenni, merő illúzió. Egyébként nagyon köszönöm a tanácsot. A húskérdésben nem szorultam sem nógatásra, sem tanácsra, mert amiket most elmondottam, szemtől szembe is elmondottam a miniszterelnöknek, amikor a húsiparosok küldöttségét hozzá vezettem és olyan hangon beszéltem, amilyen hangon kevesen beszéltek a városok képviselői közül. Nagyon köszönöm az útbaigazítást, de most itt beszélek és itt is, ott is, és mindenütt teljesítem a kötelességemet. *(Helyeslés, Úgy van!)*

Nekünk, amint a szakkörök rámutattak, nemcsak abban van a furcsa helyzetünk, hogy Szerbia és Románia felé el van zárva a határ, hanem Boszniával és Hercegovinával, sőt a magyar korona területén Horvát-Szlavonországgal szemben is vannak olyan korlátozások, amelyek a tilalom rendszerével érnek fel. Az mégis csak kacagtató, hogy Boszniával és Hercegovinával, de még kacagtatóbb, hogy Horvát- és Szlavonországgal szemben olyan viszonyunk legyen, hogy azok az országok állatok dolgában önálló vámterületet képeznek; mi a magyar ember számára nem tudjuk megcsinálni, de a magyar marha számára megvan az önálló vámterület. Ezek mind olyan kacagtató dolgok, amelyeken egy tollvonással segíthetne a kormány, ha teljesítené a kötelességét, és nem csupán azzal a tanáccsal szolgálna a földművelési miniszter, hogy

együnk birkahúst, amikor birkahús sincs, birkahús-kostolókat rendezzünk be és ezzel oldjuk meg a kérdést.

Mindezeket fel kellett hozni a felelősség megállapításainak szempontjából, amikor azt hirdetik nekünk, hogy a drágaság világkérdés és kitalálták, hogy tulajdonképpen semmi sem lett drágább, csak a pénz vásárló ereje lett gyengébb, ami mindenesetre óriási vigasztalás, mert ez azt jelenti, hogy a halott halála után az életbenmaradottak megtudják a halál okát, semmi egyebet; mindezeket fel kellett hozni a felelősség megállapítása szempontjából, amikor a drágaság ellen csapkodnak jobbra, balra és mert mi vagyunk a legközelebb, minket ér legközelebb, a várost szidják és a várost vonják felelősségre, miként a tudatlan ember a levélhordót akarja megverni, mert rossz levelet kézbesített neki.

Ez a közgyűlés, ez a törvényhatóság a drágaság kérdésében, a lakás kérdésében is mindent megtesz, amit megtehet, sőt még többet is tesz, mint amennyit tenni kellene és néha, mint a kenyérgyár kérdésében, egészen a szociális és kommunisztikus alkotásig is elmegy, csakhogy a lakosságon segítsen. De a várostól várni mindent nem lehet, oly kérdésben, amelyet világkérdésnek mondanak, de amely tulajdonképpen országos kérdés. A drágaság kérdésében a közgyűlés csak detailokon javíthat, csak kisebb javításokat tehet, a lényeges javításokat csak olyan gazdasági politika hozhatja meg, amely egy rétegnek, a nagy tömegnek megkoplaltatásával nem akarja másoknak a gyomrát megtölteni és amely a fogyasztóközönség érdekeit sokkal többre teszi, mint egy összeállított kottéria hatalmát, amely magyar mezőgazdaságnak nevezi magát. *(Élénk tetszés és taps.)*

Eredménye a mozgalmunknak csak akkor lesz, ha a magyar városi polgárság a Hamupipőke szerepéből kikerül, ha öntudatra ébred és nem érzi, de érezteti is erejét, semmiféle párttaktikának nem adja oda magát, hanem a városi polgárság érdekeit engesztelhetetlenül, megalkuvás nélkül képviseli. *(Élénk helyeslés és taps.)*

II.

A bűnös Budapest

– 1911 november 28. –

A főváros községi szociálpolitikája, amelyet *Vázsonyi* irányított, természetesen éles kritika tárgya volt az ellenpártok részéről. Ezekkel a kritikákkal szemben a képviselőház 1911. november 28-iki ülésén, a belügyi tárca vitájánál mondott *Vázsonyi* nagy beszédet, megvédelmezvén a fővárost és a főváros magyar szellemét. A beszéd így hangzott:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt Ház! Elöttem szólott t. képviselőtársam fényes beszéde után számomra nagyon kevés mondani való maradt és ha *Szmrecsányi György* t. képviselőtársam nem említette volna a nevet, egyáltalában nem is lett volna okom a felszólalásra. Az én képviselőtársam, mondhatom, bámulatba ejtett engem igen sokoldalú tájékoztatásával. *(Derűltség.)* Mert egyszerű tájékoztatást már láttam, de ennyire szétágazó, ennyire minden részletre kiterjedő, sokoldalú tájékoztatást még nem. *(Élénk derűltség.)*

Én t. képviselőtársam jóhiszeműségét egyáltalában nem vonom

késébe, azt a szeretetreméltóságot, amellyel a támadások után megemlékezett személyemről, viszonzom és kijelentem, hogy ő is a leghatározottabban rokonszenves számomra.

És épp azért, mert egyénisége számomra rokonszenves, sajnálom, hogy megesett vele az a kellemetlenség, amely a nagy városoknak zegzugos utain gyakran megtörténhetik az idegennel, ha rossz idegenvezetője van. *(Derűtség.)* Ha például visszaemlékezem arra az időre, mikor pár hetet Nápolyban töltöttem, – amely várost t. képviselőtársam valószínűleg erkölcsösebbnek tartja Budapestnél, mert szerinte Budapest az erkölcstelenség központja, – elgondolom, hogy ott az idegenvezető én nekem egy fegyencet bemutatott volna miniszternek *(Derűtség.)* és bemutathatta volna nekem a város legkiválóbb emberét fegyencnek. *(Derűtség.)* Teljesen ki lettem volna szolgáltatva az idegenvezető útmutatásainak, mert hiszen én Nápoly viszonyait nem ismerem.

Higye el, t. képviselőtársam, hogy egy város bonyolult közigazgatási kérdéseinek az ismerete még sokkalta nehezebb, mint egy város utainak és külsőségeinek a megismerése és az idegenvezetők itt még sokkal jobban félrevezethetik az embert. Én egyáltalában nem teszek tehát szemrehányást azért a sok tévedésért, amelybe beleesett. Mert ha visszaemlékezem arra az időre, amikor a városi közgyűlésbe belekerültem, ha visszaemlékszem, hogy éveken keresztül mennyire nem értettem semmit azokból, amik körülöttem történtek és mennyire csak évek múlva tudtam átlátni a dolgoknak csínját-bínját, belátom, hogy elvégre az amerikai gyorsfotográfának gyorsaságával városi szakértővé nem lehet avanzsirozni. *(Derűtség.)*

T. képviselőtársamnak tehát szemrehányást nem tehetek, legfeljebb egy jó tanáccsal szolgálhatok: azzal, hogy idegenvezetőjét máskor óvatosabban válassza meg. *(Élénk derűtség.)* T. képviselőtársam a városi ügyek ismeretében való járatlanságát elsősorban azzal árulta el, hogy egy fenyegető rémet állított a törvényhatósági közgyűléssel szembe, a főváros törvényrevíziójának kérdését, amit ő csak általánosságban jelzett. Hogy mily nagy mértékben fenyegető rém ez számunkra, arra nézve egyszerűen hivatkozom a belügyminisztérium irományaira, ahol megtalálhatók a főváros ismételt feliratai, amelyekben a főváros maga kéri a teljesen elavult, hasznavehetetlen törvények revízióját *(Úgy van! jobb felől.)*, de nem kéri azt általánosságban, hanem egyúttal meg is jelölte ennek a revízióknak irányadó szempontjait. És én ezzel a revízióval kapcsolatosan azt is kérem, hogy még mielőtt megcsinálják a főváros törvény revízióját, csináljanak még hármat: csinálják meg az általános egyenlő választójogot, töröljék el a virilizmust és rendezzék újra szigorúbban az összeférhetetlenséget, amely követelés ebben az albizottsági javaslatban szintén a legnagyobb szigorúsággal és részletességgel van kidomborítva és hangoztatva. Nekem az lett volna álláspontom, mert én különböző közigazgatási kérdésekkel összeavartatni a főváros közgyűlésének szervezetét nem engedném. Bármilyen lehet a fővárosnak belső, közigazgatási szervezete, az, hogy a közgyűlés miként választassák meg, hogy a virilizmus eltöröltessék, hogy ez a közgyűlés nemcsak léleken, nemcsak irányban, de a maga alkotmánya szerint is a főváros népével teljesen egybeforrjon: ez a nagy közigazgatási kérdésektől elválasztva a prius szerint is teljesen megoldható.

T. képviselőtársam tehát legkevésbé sem ijesztget bennünket, hanem azokat a mintapolgárokat, akiket dicsőített egy kissé hiányos

történetírással. Királyi Páltól Bárczy Istvánig közben még volt valami, voltak epigonok, talán ezek vagyunk mi is, de kezdtünk egy korszakot. Talán azon epigonokról is jó lett volna megemlékezni a történetírás teljessége kedvéért: azok félték a választói jog kiterjesztésétől, a virilizmus eltörlésétől, bár voltak köztük férfiak akkor is, akik a virilizmus eltörlése mellett foglaltak állást.

Igen, Királyi Pálnak és mindazoknak, akik az 1872: XXXVI. t. c. megalkotása alkalmával e fővárost a nagy városok sorába bevezették, én a hazafias érdemeit, a város körül szerzett érdemeit legnagyobb mértékben elismerem. És én itt nem akarok a multak kompromittálásával vagy a múlt érdemek lekicsinylésével a jelen számára babérkoszorúkat fenni, t. képviselőtársam azonban ma mindenben csak árnyékot, csak sötétséget lát, Budapest erkölceinek rettenetes süllyedését is felhasználja, pedig higgye el a képviselő úr, a Thaisz-korszak óta erkölceinkben határozottan csak javultunk és nem süllyedtünk (*Élénk derültség*), és feltétlenül javulni fogunk ezentúl is és én nem hiszem, hogy igen t. képviselőtársam, aki hazafiassági leckéket is adott Budapestnek, szolgálatot tett az országnak azzal, hogy Budapestet úgy állította be, mint a csalásnak, az erkölcstelenségnek, a bűnöknek rettenetes nagy fertőjét, úgy, hogy Magyarországnak bármely ellensége nem kell, hogy egyebet tegyen, mint egyszerűen forrásul használja fel a t. képviselő úr beszédét (*Igaz! Úgy van! jobb felől.*), bár nem tartozik a törvényhatóság keretébe sem a pornográfia feletti felügyelet, sem egyáltalán más ilyesmi, - inert ezekre ingerenciánk nincs.

És én mégis nyugodtan válaszolhatom t. képviselőtársamnak, hogy Budapest ebben is sokkal jobb, mint a híre és még napról-napra jobb lesz. (*Igaz! Úgy van! jobb felől.*) És biztosíthatom, hogy Berlinnel, Béccsel is és bármely külföldi várossal az erkölcsök tekintetében kiállja a versenyt. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén.*)

A különbség csak az, hogy külföldön nem látjuk azt a jelenséget, hogy az országnak van egy fővárosa, melyet mindenki nagy köpöládának tekint (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén.*), nem látjuk azt, hogy van, aki ellenzékiességét más téren nem tudja megmutatni, – mert ilyen species is van, – minthogy a végletekig híve a kormánynak, de vigasztalásul szabadon szidja a fővárost. (*Igaz! Úgy van!*) Nos hát ezen a ponton mindenki szabadnak érzi magát, ha Budapest legyalázásáról van szó és alkalmazza a porosz közmondást: „Werd' ich mir auch erlauben!” (*Zajos derültség és taps a jobboldalon és a középén.*)

Bocsánatot kérek, külföldön nem találkozunk azzal a jelenséggel, hogy a hazafiasság nevében örökön-örökké gyűlöletes kritikát hallunk a metropolis ellen, az ország fővárosa ellen. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

Tessék a mi személyeinket a legszigorúbb bírálat alá venni, tessék minket akár gyűlölettel is üldözni, de végre is ez a főváros nem a mienk, az itt levő intézmények nem a mi intézményeink, az a kommunizálás, amit mi elvégeztünk, hogy egy kapitalizált város helyett egy kommunizált várost fogunk átadni utódainknak, mindez a mi utódaink javára esik, minket tehát lebecsülhetnek, lekritizálhatnak, de az ország fővárosát, annak lakosságát, népét, csak azért, mert minket követ, miért becsünlirik, miért gyanúsítják, miért támadják meg hazafiasságában és értékében (*Igaz! Úgy van!, élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*) és miért akarják másodrendű polgárokká degradálni*?

Bocsánatot kérek, bármiféle nagy metropolisban fordul meg az

ember, mindenütt lát nemcsak hazafiasságot, lát egy helyi hazafiasságot is, amit lokálpatriotizmusnak neveznek. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

Lát az ember egy helyi hazafiasságot, amely jelenti a röghöz való tapadottságot a városi népességnél is, mert amint az a falusi ember szereti a maga megművelt röget, azt a földet, amely neki kenyeret ad, úgy a városi népesség is szereti a maga épületeit, szereti városa minden járdakövét, parkját, monumentumát, azt az életet, mely azt a várost áthatja és ha lát egy szép új épületet emelkedni, bár semmi köze hozzá, bár nem az övé, bár nincs egy téglája benne, mégis a helyi hazafiasság érzése duzzasztja kebelét. *(Igaz! Úgy van! élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)* Van helyi hazafiasság külföldi városokban, amely dalokban, színdarabokban dicsőíti a város szépségeit: „Mein schönes Wien!” Micsoda szép város Bécs! Micsoda szellemes emberek laknak ott! Milyen kiváló zsenik! Ezt hallom orfeumokban, a zengerájban, az utcán, a tingli-tanglikban, mindenféle sanzonokban, nótákban és erkölcsös dalokban. Ezt a helyi hazafiasságot nem tenyészteni, nem táplálni, nem duzzasztani kell-e? Inkább úgy kell-e odaállítani folyton Budapestet az ország elé, mint a legutolsó várost, amelyből lélek, lelkesedés, nemzeti érzés mind hiányzik? *(Mozgás balfelől.)*

Nem tudom, miféle adatok alapján, s milyen joggal mondotta mindezeket a t. képviselő úr, s minő joggal gyanúsítja meg *(Halljuk! Halljuk!)* a főváros törvényhatóságának hazafiasságát. Adatokat kérek erre vonatkozólag; mondjon adatokat, hogy a főváros törvényhatósága mikor szegte szembe mellét a hazafiasság követelményeinek! Talán az az adata erre nézve, hogy a fővárosnak, ha jól emlékszem, közel 76 millió koronányi rendes költségvetésében az iskolák ügye közel 20 millió koronával szerepel! Hogy a magyar kultúra számára 20 millió koronát áldoz évente a főváros! *(Úgy van! Úgy van! a középén.)*

Én nem tudom, hogy honnan veszi ezeket a közszólásokat és nem tudom, hogy miből meríti t. képviselő úr azt az állítását, hogy ebben a képviselőtestületben nincs hazafiasság: ebben a városban nincs hazafiasság, hogy itt az emberek csak magyarul beszélnek, de nem érznek magyarul. Honnan veszi, honnan meríti erre nézve t. képviselő úr az adatait! *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)*

A t. képviselő úr felhossa azt *(Halljuk! Halljuk!)*, hogy ez a város minden nemzetköziségnek otthona *(Halljuk! Halljuk!)*, hogy innen szabad gondolat, társadalomtudomány, szociáldemokrácia, demokrácia, stb. címek alatt mennek szét a tébolyító tanok, – azt hiszem, ezt a szót használta a t. képviselő úr, – az egész országba. Nem tudom, hogy még ezeknek a radikális frakciónak hazafiasságát is milyen alapon támadta meg a t. képviselő úr, mert úgy-e bár kérem, szeretni a magánéletben is többféleképpen lehet *(Derültség.)*, hát a hazát is többféleképpen lehet szeretni és mert valaki nem úgy szereti, vagy nem úgy szolgálja a hazát, amint azt t. képviselőtársam tartja jónak, ebből ugyebár még semmi sem következik az illetőnek hazafiasságára nézve! *(Helyeslés a középén.)*

De én azt sem értem, hogy t. képviselőtársam miért támadta meg ezeket a frakciókat, amelyek nem olyan egyetértők, amint azt t. képviselőtársam gondolja, miért támadta meg ezeket, mikor végső konklúzióiban teljesen ugyanazonos véleményt nyilvánított. Például egy kérdésről, a közéletmezés kérdéséről, mint amilyent ezek a frakciók nyilvánítottak *(Mozgás és derültség.)*, és teljesen azonos volt velük a kérdés megítélésében. T. képviselőtársam hiába sorozza be a kis szektánkat, vagy

frakciónkat ebbe a sorozatba, inert akik közé besoroz, azok közé mi nem tartozunk.

Megegyezhetünk mi a végcélokban és megegyezhetünk mi például az általános egyenlő választói jog kérdésében; az osztályuralom bastillejának lerombolásában, ha bódék kérdésében nem is egyezünk, de azért egy igen alapvető differencia marad közöttünk és ez az, hogy én a magam részéről teljesen kifejezetten, mindig a polgári társadalom alapján maradtam a legszélsőbb radikalizmusban is (*Úgy van!*), soha dupla játékot nem folytattam; soha egyik lábammal a kollektivista glóbuszon, másik lábammal pedig az egyéni termelés és a polgári társadalom glóbuszán nem állottam (*Derültség és mozgás jobbfelől.*), hogy aztán lábamat a célszerűség szerint a másik lábamhoz odavonjam, amint azt a kocka fordulása megparancsolja. (*Helyeslés.*)

Ha valaha az lesz a meggyőződésem, hogy a demokráciát csak a szociáldemokrácia útján lehet szolgálni, egész nyugodtan és bátran fogok erre az útra rálépni és nem is mondom, hogy rossz társaságba fogok kerülni, ha az európai szociáldemokráciának kiváló szellemeit veszem szemügyre. De ma a polgári társadalom alapján vagyok, s ma hangoztatom mindenütt nyilvánosan, félreérthetetlenül és kétségtelenül a törvényhatóságban is, hogy taktikailag képtelen és lehetetlen dolognak tartom azt, hogy mi azt a két nagy kiirthatatlan erőforrást, amely a vallás eszméjében és a hazaszeretet eszméjében rejlik, hogy ezt a két erőforrást éppen a demokrácia szolgálatában elveszük magunktól. (*Helyeslés.*) Én különbséget tudok tenni a klerikalizmus elleni harc és a vallás elleni harc között. Az Úristennel való perlekedésnél sokkal nagyobb bátorságnak tartom, ha valaki a házmesterével vesz össze, mert közvetlenebbül mutatkoznak a rossz viszony következményei. (*Derültség.*)

Tehát, t. képviselőtársam, itt van egy törvényhatóság, amelynek kebelében ilyen eszmék és elvek hangoznak el, amelynek kebelében számtalanszor hangoztattam, hogy a vallásnál demokratikusabb gondolatot nem ismerek, mert az Isten fogalmából és létéből következik természetesen az emberi egyenlőségnek követelése, hangoztattam, hogy a hazánál demokratikusabb fogalmat nem ismerek, mert a haza mindannyiunk munkájának, erejének, verejtékének és működésének összefoglalása (*Igaz, úgy van!*), s ebből kirekeszteni senkit sem lehet. Én sohasem voltam taktikailag sem olyan ostoba, hogy én a reakciónak a két leghatalmasabb eszmét, a hazát és a vallást átengedjem, mert a haza nekem is, mint demokratikus politikusként erőforrás, és ha kell, még agitációs eszköz is, s a trikolor fehér lapjára én éppen úgy felírhatom a magam vágyait, a magam követeléseit, a magam elveit, a magam szentesítőit, mint bárki, aki bármilyen őstől származik. (*Élénk helyeslés és taps a középén.*)

Az én t. képviselőtársam úgy állította fel a dolgokat, mintha a fővárosnál szakadatlanul üzletek folynának, mintha a főváros egy nagy nyereszkesedésre alakult társaság volna, beszél a klikkekről, stb., mintha ottan az ülések után az oszlopokról aranydarabokat törnének ki és úgy vinnék haza. (*Derültség.*) Bocsánatot kérek, t. képviselőtársamat ismét félrevezették. Hát igen, mikor a törvényhatósági közgyűlés termébe annak idején beléptem, találtam ott egy törvényhatósági közgyűlést, melyben a pártok a szerint csoportosultak, hogy ki tartozik a légszesztársasághoz, hogy ki tartozik a városi villamosvasúthoz, vagy a közútihoz, kinek az az elve, hogy bazalttal kell kövezni vagy hogy ezzel szem-

ben az aszfálnak és a keramitnak tulajdonít-e előnyt. Az a polgárság, a Királyi Pál utáni korszak polgársága, amelyről a t. képviselőtársam megemlékezett, ezt a pártállás szerint való csoportosulást teljesen elégségesnek találta. Azután csináltak közigazgatási politikát is, például nagy iparpártolási politikát. (*Derültség balfelől.*) Boldogult Körössy József, a statisztikai hivatal volt igazgatója, erről szép jelentést dolgozott ki. Találtak például egy lakkgyárt és nagy telket ajándékoztak neki iparpártolás címén, pedig nem volt ott más, mint egy kutyaöl és egy üst (*Derültség.*), ez volt az egyedüli „lakk” ott, egyéb nem volt látható. Azután csekély telekkönyvi feljegyzéseket elfelejtettek, amelyek a város jogát megőrizték volna és mindezt patríciusi kedélyességgel folytatták.

Már most, t. képviselőtársam azt mondja: én azzal a programmal léptem fel annak idején és ez számomra személyes kérdés, személyes megtámadtatás kérdése, hogy én harcolni fogok a panamák ellen, harcolni fogok a klikkek ellen, s íme, én lettem az összes törzsfőnököknek, - kérem, ez a szó az enyém, - én lettem a törzsfőnöke: - fő-törzsfőnök. Kérem, t. képviselőtársam, én egy programmal léptem be a közgyűlésbe, ezért a programért dolgoztam, ennek a programnak pedig veleje és lényege az üzemeknek városítása volt, és a városnak a szociálpolitikai irányban való serkentése és szorítása és az összeférhetlenség érvényesítése, az üzérkedés visszaszorítása. Iparkodtam egy városi pártot szervezni, többségi pártot, amely e program alapján áll, ez a városi párt 1906-ban alakult meg, - emlékezhetik rá, t. képviselőtársam, - és midőn egy elvi kérdésben, a községi adózás kérdésében, köztem és a párt között eltérés merült fel, mert én a községi adópótlék felemelését csak azok számára kívántam, akik 100 koronánál több államadót fizetnek, akkor, t. képviselőtársam, én, aki a törzsfőnökök törzsfőnöke akarok lenni és hatalmat gyakorolni, széjjelrobbantottam sajátkezűleg ezt a községi pártot. T. képviselőtársam pedig beleesik abba a hibába, amibe még Hock János t. képviselőtársam is beleesett, aki néha vendégképen el szokott hozzánk jönni egy-egy közgyűlésre, hogy beszél demokrata-többségről és uralomról.

Bocsánatot kérek, én ilyen a fővárosban nem ismerek. Tisztázzuk csak a dolgokat. Én a magam kerületében, a magam kerületének bizottsági tagjaiért felelek, és felelek mindazért, ami a főváros közgyűlésén történik, amihez szavazatommal hozzájárulok. Semmi egyébhez nincs közöm, semmi egyébért felelősséget nem vállalok.

Pártot én a főváros közgyűlésének keretében már nem ismerek, és semmiféle szervezetnek élén nem vagyok, még a harminchatos bizottságnak sem vagyok se elnöke, se alelnöke, semmije. Ha pedig van az én szavamnak valamikor hatása, hát t. képviselőtársam, a klikknek mi adja meg a fogalmát! Az adja meg, hogy az a szervezet a közérdeket alárendeli a magánérdeknek. A klikk fogalmát az adja meg, hogy az a szervezet extraneusokat beereszteni, vagy a műhelybe belenézetni nem kíván. Kérem t. képviselőtársamat, hogy reám vonatkoztatva, mikor látta, vagy tapasztalta, hogy én bármilyen panamát, vagy bármilyen visszaélést, bármilyen üzletet támogattam volna. Én felhívom őt egyenesen, álljon elő, és mondja meg, hogy milyen ponton látta azt, hogy én valaha magánérdeket szolgáltam volna a közérdek rovására, és hány-szor és elégszer látta az ellenkezőjét.

Szmrecsányi György. Elég az, hogy látta ezt és nem üldözte. (*Zaj. Elnök csenget.*)

Vázsonyi Vilmos: Nagyon fogok örvesteni, ha mélyen tisztelt képviselőtársam ezekre a pontokra is rámutat. Bocsánatot kérek, akkor, midőn én soha, semmiféle más erővel nem rendelkeztem, mint csakis azzal az erkölcsi erővel, mely talán az egyéniségemben megvan, hát micsoda hatalmat gyakorlok én, mivel tartok én össze egy többséget! Milliók vannak-e az én hátam megett, – nem emberekben, mert azokban nincsenek, – hanem vagyonban! Hatalmat osztogathatok-e én! Hát mim van nekem! Micsoda hatalmat gyakorlok én, hogy t. képviselőtársam úgy akar engemet odaállítani, mint a törzsfőnökök törzsfőnökét? Ha az én szavamnak van hatása, van annyi hatása, mint itt is lehet hatása bármily szónak, ha a képviselőház tagjai meghallgatják és ez hat rájuk. De bocsánatot kérek, én semmiféle vezerséget magamra nem vállalok, el nem fogadok; a fővárosnak van polgármestere, akinek van elég becsülete, esze és ereje és el tudja vezetni maga a fővárost és tud lenni a vezére felelősen az országgyűlés számára és az egész ország és a közgyűlés számára. (*Helyeslés.*)

T. képviselőtársain úgy állította oda a dolgokat, mint hogy ha óriási üzérkedések folynának. Bocsánatot kérek, egy városról, amely talált itt olyan állapotot, hogy minden üzem vállalkozóknak volt kiadva, hogy bankok és részvénytársaságok dirigálták a fővárost (*Úgy van!*), hogy volt egy fővárosi kölcsöntárgyalás, amikor a főpolgármesternek le kellett szállania a székéből azért, mert ő is érdekelve volt a kölcsönüggyben, mint a kartellbankok igazgatósági tagja, mondom, mikor ilyen viszonyok után, a dicsőített patríciusok és nobilik uralma után, mi a légszeszüzemet kivettük a magánvállalkozás kezéből; a vásárpénztárt kivettük két hatalmas bank kezéből; amikor a két villamosteleg mellé egy harmadik városi villamostelegpet létesítettünk, amikor csináltunk kenyérgyárat, olyan kenyérgyárat, amelyhez fogható, ha kibővítették, nem lesz egyáltalában sehol sem; amikor a szociálpolitikai intézkedések egész sorát tesszük meg: akkor a t. képviselő úrnak nem lehet úgy odaállítani ezt a közgyűlést, mint amely csak üzleteket akar kötni.

És védelmeztük a kisembereket, t. képviselőtársam, s vajjon kazárok voltak azok, akiket én védelmeztem! Mert én törtem lándzsát mellett, hogy a henteseket nem szabad semmi irányban károsítani. Ezek a kazárok, vagy a szatócsok, a mészárosok, a kofák a kazárok! Hát én ismerek szatócsot eleget, – méltóztassék Budán, Óbudán és a külteleken sétálni, – aki rendezett vallású viszonyok között folytatja már a vegyeskereskedést (*Derűltég.*), és ne méltóztassék elhinni egyáltalában, hogy a kereskedelem ma már egyoldalú, felekezeti jelleggel bír.

Hát mi volt az, t. képviselőtársam, ami engem vezetett! Megmondom, mi vezetett engem. Vezetett annak a belátása, hogy amint a falun meg kell óvni a kisbirtokost, a földművest, úgy a városban meg kell óvni a város parasztját, amint Sándor Pál képviselőtársam egy ízben mondotta, meg kell óvni a városi kispolgárt, mert ha én mint város megsebzem a magam polgárait, ha én ok nélkül és jogosultság nélkül, anélkül, hogy uzsorát, vagy illegitim árakat látnék, kisajátítom azoknak foglalkozását, akkor én a független existenciák számát apasztom, akkor azokat az erdőket irtom ki, amelyek megakadályozzák a vízmosságok romboló hatását és miként a kövek a véderdők hiányában legurulnak a mélységbe, az existenciájukat elvesztett kispolgárok a mélységben proletárokká lesznek. (*Úgy van!*)

Nekem nem egy olyan főváros az ideálom, amely csupa hivatalnok-

ból, sőt csupa bér munkásból áll és amellet egy maroknyi nagytőkés-elemből. A nemzeti társadalomnak az az érdeke, – és ez demokratikus polgári érdek is, – hogy minden kisexisztenciát, amely önálló és független, ameddig lehet, megóvjon és védjen; a városnak is ez a kötelessége, hogy a maga független existenciáit megóvja minden marxista jóslás dacára, mert itt azt is mondom az egyszerű közkeleti viccel, hogy ha meg kell halnia a kispolgárnak, hát jó, meghalunk, de nem szorítatjuk magunkat. (*Helyeslés és tetszés.*)

További részletekkel, minthogy szerénytelenség máris, hogy ily hosszú ideig vettem igénybe a t. Képviselőház idejét, nem akarok foglalozni, csak arra az egyre vissza-visszatérő momentumra akarok rávilágítani, amely t. képviselőtársam beszédében is felcsillámlott, hogy felekezeti arányokat feszegetett. Én ezeknek a számadatoknak bírálatába nem megyek bele. Nem fogom elővenni a tisztviselők lajstromát, ahol a stalumokról van szó és megnézni, hogy micsoda számarányban jelentkeznek ott a tisztviselők felekezetek szerint (*Helyeslés a baloldalon.*) és pedig azért, mert nem törődöm vele. De azt kérdezem, t. képviselőtársamtól, hogy miféle komoly bajt lát abban, hogy ha én közéletet élek és a politika szinterén elvekért és irányokért küzdök, hogy akkor mindig csak az én felekezetemet veti a szememre? Minő joron ítél meg engem felekezetem szerint és nem elveim és meggyőződésem szerint? (*Helyeslés a középen és a jobboldalon.*) És téved a t. képviselőtársam, aki a hazafiságot vonta kétségbe, vagy kicsinyelte Budapest fővárosában, ha azt hiszi, hogy nagy nemzeti, egységes, erős, hazafias érzéstől áthatott nemzeti társadalmak úgy keletkeznek, hogy folyton taglalják egymásnak a vallását és aszerint bírálják meg az embereket.

Miért kérdjem én azt a zsidó vallású polgárságot vallása felől, amely itt törzsökös polgársága már Budapestnek nagyrészében, azt én jól tudom, aki gyermekkoromban itt játszottam már az utca porában, hogy az törzsökös polgárság és nem bevándorolt polgárság. Képzelve el a képviselő úr, hogy az a zsidó polgárság, valamely nemzetiség, amely azonban magyar érzésű, magyarul beszél, magyarul érez és a magyarsághoz hozzásimul, vajjon akkor az én t. képviselőtársam elővenné az ő plajbászát, hogy hányan vannak abból a hazafias nemzetiségből a képviselőtestületben és nem örvendene inkább annak, hogy a nemzetiség mennyire szít a magyarsághoz, mennyire egybeolvadt azzal? (*Helyeslés a jobboldalon és a középen.*) Azt kívánja, hogy nemzetiséggé alakuljunk és úgy legyünk magyarbarátok, magyaroknak nem kíván bennünket elfogadni? (*Helyeslés jobb felől és a középen.*)

Hát mi értelme van ennek a visszavonásnak? Mi értelme a felekezet szerinti széttagoltságnak? Mi értelme van a politikai működés felekezetek szerint való elbírálásának? (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.*) Kérem a t. képviselőtársamat, hogy ne az ő informálóihoz menjen, hanem menjen el az én katolikus választóimhoz és kérdezze meg őket, hogy valaha ebben az életben felekezeti szempontok szerint éltem-e, vagy dolgoztam-e. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.*) Őket kérdezze meg és ne a besúgókat, ne a gyanúsítókat. Menjen el az én kerületembe, a kerületem katolikus polgáraihoz és kérdezze meg őket, hogy ismertem-e én valaha működésemben, az emberek támogatásában felekezeti szempontokat? (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.*)

Azt kérdezem én t. képviselőtársamtól, hogy vajjon úgy keletkeznek-e nemzeti társadalmak, hogyha egyre felekezeti számarányokat ku-

tatunk, vajjon a Rómában élő zsidó polgárság számaránya szerint hány polgármester esett reájuk? Luzatti miniszterelnöksége idejében hány miniszter esett az olasz zsidókra, számarányok szerint és Pádúai Szent Antal városának a sindacoja, aki velem egy hiten van, vajjon a zsidó polgárság számaránya szerint lett-e sindacoval (*Élénk helyeslés a jobb-oldalon és a középén.*)

Bocsánatot kérek, az igazi hazafiságnak, a hazaszeretetnek az a hirdetése, ha én nem kérdezem senkitől sem, aki a közélet porondján dolgozik, hogy mi hite van és nem pörkölöm napról-napra az illetőnek az orra alá, hogy: zsidó vagy és nincsen jogod szerepelni. És miért, t. képviselőtársam! Hát nekem, azért, mert más valláshoz tartozom, mint t. képviselőtársam, nekem nincsen jogom a közéletért becsülettel és önzetlenül dolgozni? És ha mások követnek a magam körében, nincsen-e éppúgy jogom akár vezetni is, mint másoknak, akik ősi nevet viselnek? (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Nekem jogom van ehhez, t. Képviselőház, és tisztán csak az egyéniségemet, tetteimet veheti bírálat alá bárki is, de bennem ne lásson csak vallási érzést, mert bennem nem a felekezeti érzés az, ami irányít, hanem én elveim, politikám és meggyőződésem szerint dolgozom, éppúgy, mint a t. képviselő úr.

Amít pedig t. képviselőtársam ezen irány szolgáltatára nézve mondott, abban ismét csak egy gyanúsítás foglaltatott, amely minden bizonyíték nélkül hangzott el és ha t. képviselőtársam azt kívánja, hogy a főváros legyen igazán nagy és hatalmas, akkor jobb szolgálatot fog tenni az ügynek, hogyha bármilyen ellenszennvel van is irántunk, hogyha elítéli is a mi kritikánkat, egyben azért velünk együtt fog dolgozni, hogy ez a város minél nagyobb, minél virulóbb, Európa előtt és az ország előtt is minél tiszteltebb legyen, mert egy besározott, egy bemocskolt, egy meggyalázott főváros nem szerezhet tiszteletet és az, mint főváros, nem is teljesítheti hivatását. (*Élénk helyeslés és taps. A szónokot számosan üdvözlék.*)

III.

Mit tettünk és mit kell tennünk Budapestért?

– 1912 november 14. –

A főváros 1910-1911. évi költségvetésének vitájában, majd pedig 1911-ben a közgyűlések egész során, amikor a drágaság ellen szükséges intézkedéseket tárgyalták, fejtette ki *Vázsonyi* részletesen községi politikájának alapelveit, 1912. november 14-én pedig a *községi demokrata párt nagygyűlésén* számolt be a főváros politikájáról, ezeket mondván:

Vázsonyi Vilmos: Igen tisztelt uraim! A mai pártgyűlésünk programjának első pontja beszámoló háromévi működésünkről és egyúttal a pártprogramnak, valamint a párt szervezési szabályzatának újabb megállapítása. Ha visszatekintek a lefolyt három esztendőre és az ezt megelőző időre, ha taglalom azt, hogy honnan származik a gáncsolásnak az a hangja, amelyet jónak látnak a fővárossal szemben újabban oly nagy mértékben használni, úgy én ennek három forrását találok. Az egyik forrása azokban van, akik mint „laudatores temporis acti”, az elmúlt jó időknak dicsőítői, nem tudnak hozzászokni ennek a korszaknak rohamo-

sabb, lázasabb, gyorsabb alkotásaihoz és ezt a korszakot a tengés-lengésnek régi korszakával szemben becsülik le. A gáncsolásnak másik forrása pedig azok közül származik, akik a főváros adminisztrációját szerették volna, vagy szeretnék politikai labdajátékul felhasználni, s akik nagyon fájjalják, hogy a mi kommunális politikánkban immár a dogma erejére emelkedett az az elv, hogy helyes kommunális politika csak az országos politikai pártoktól és áramlatoktól függetlenül csinálható. A harmadik forrása a gáncsolásnak pedig azoknak soraiból származik, akik azt szeretnék, ha Budapesten is az a rouge et noir játék ismétlődne meg, amely játéknak színhelye Bécs, ha itt is a polgári társadalomnak, a kispolgárságnak és a középosztálynak elseprésével, megsemmisítésével, ellentállási erejének a megtörésével egyik oldalon a fekete reakció és a másik oldalon a szociáldemokrácia mérkőznének egymással, mint Bécsben, ahol Rotschild és prokuristái is a szociáldemokrata jelöltre adják le szavazatukat.

Hát én azt hiszem, hogy akik ilyen érzelmekből fakadó kritikát gyakorolnak, azoknak a maguk szempontjából és a maguk érdekében igazuk lehet, csak nem értem azt a kritikátlan gáncsolást és leszólást, amely a polgári társadalomhoz tartozóknak soraiból támad. Nem értem azt az öngyilkos politikát, amely buzgón és lelkesedéssel fűrészezi maga alatt a fát, amely az eredményeket és sikereket szuverén módon megveti és tudomásul nem veszi, ellenben minden gyanúsítást, rágalmat és különösen azt, amely gyáva általánosságokban marad és személyeket megnevezni nem tud, vagy nem akar, a legnagyobb örömmel fogad, mert amint valamikor divattá vált az intendánsnak és vízvezeték-igazgatónak a szidása és minden gondolat nélküli ember ezzel foglalkozott, ma, a himnusz után ismét divattá vált a városnak teljes kritikátlan leszólása.

Én, igen t. uraim, teljes tudatában vagyok annak, hogy a városi igazgatásnak és kommunális politikánkban van sok gyarlósága, sok hibája, van sok teendőnk még a jövőben és van sok javítanivalónk és orvoslandó a múltban. Máshol nagy szervezeti átalakulások előzték meg a demokratikus és kommunális politikának győzelmét, minékünk pedig olyan szervezettel kellett dolgoznunk és olyan bentlevő elemekkel kellett megcsinálnunk a mi kommunális programunknak megvalósítását, akik még bizonyos tekintetben a régi világban és régi felfogásban gyökereztek. Egy cenzusos választójogon és egy virilizmuson alapuló közgyűlésen sehol a világon annyi becsületes, igazságos, demokratikus és szociális haladást jelentő reformot nem valósítottak meg. Merem állítani, hogy vannak országok, ahol az általános választói jog alapján gyűl össze a városi képviselőtestület s ahol még sok kérdést, amelyen mi már régen túl vagyunk, megoldani nem sikerült. Mi nem a szervezetnek és alkotmányának erejével, hanem erkölcsi erővel, a meggyőződésnek erejével dolgoztunk. Programunk kimondja azt, hogy: követ éljük a törvényhatósági bizottság mai szervezetének gyökeres reformját, a virilizmus és vagyoni cenzus eltörlését, az általános, egyenlő és közvetlen választói jogot, titkos szavazást és a kisebbségek arányos érvényesülését. Programunk a törvényhatósági bizottság számára teljes önkormányzatot követel, még pedig két irányban: felfelé, hogy a kormányhatóság kényének és tetszésének ne legyünk kiszolgáltatva, mert sajátságos, hogy a magánérdekek érvényesülését mindig a közgyűlési szellemben, vagy a közgyűlés körül keresik, holott igen gyakran egy kissé feljebb találhatják meg. Függetlenséget követelünk tehát ezen okból is

az önkormányzatnak, függetlenséget, továbbá abban az irányban, hog}' a merőben akadály szerepét játszó közmunkatanács intézménye megszűnjék, a felesleges főpolgármesteri állás eltöröltessék, s önkormányzatot és függetlenséget kívánunk abban az irányban, hogy a tanács pusztán végrehajtó-hatalom legyen, mert egy olyan autonómiának, amelyet bürokratikus alapon gyakorolnak, értéke nincs, mert így a közgyűlés és tanács között soha kellő összhang és megértés nem létesülhet; kívánjuk azt, hogy a tanács pusztán a végrehajtásra és az ügyek előkészítésére szoríttassák, ellenben mindazt, amit a tanács ma autonóm hatáskörben végez, városi választmány végezze el; kívánjuk továbbá azt, hogy a törvényhatósági közgyűlésnek az elnöke, miként minden nyugateurópai országban, a városokban, a közgyűlés által választott bizottsági tag legyen. Legyen bizottsági tag nemcsak a közgyűlés függetlenségének, hanem az alkotmányvédelemnek szempontjából is, mert az alkotmányvédelmet nem kívánjuk azokra bízni, akiknek vesztenivalójuk van, hivatásuk van és kenyérkeresetük van, hanem bízni kívánjuk azokra, akik mint független polgárok, dacosan szembeszegezhetik mellüket minden-kivel szemben.

A régi korszakban, tisztelt uraim, két bolygója volt a községi politikának. Az egyik a pénzügyi egyensúlynak helyreállítása, a másik pedig a tisztviselők fizetésrendezése, a tisztviselők nyugdíj szabályzata és a tisztviselők jogos igényeinek kielégítése. Az első eredménye a lefolyt korszaknak, hogy helyreállt a pénzügyi egyensúly, nemcsak hogy helyreállt, hanem a lakosság folyton fokozódó igényeinek is képes volt eleget tenni. Erre vonatkozólag csak néhány számsort hozok fel, amely mindent megvilágít. 1909-ben 48 millió korona volt a kiadás a főváros költségvetésében, 1910-ben 55 millió, 1911-ben 63 millió korona, 1912-ben pedig 78 millió korona. E kiadások emelkedése mutatja azt, hogy a főváros mennyi új teendőt vett fel a maga ügykörébe és ha e kiadások fokozódása mellett is képes volt a pénzügyi egyensúlyt fentartani, annál nagyobb az érdeme.

Igen tisztelt uraim! Gyakran hallunk arról is, úton-útfélen, hogy Budapest a tönk szélén áll, Budapestnek nincs vagyona. Ezzel szemben rá kell mutatnom arra, hogy Budapest vagyona az 1911-ik évi zárszámadás szerint a következő volt: 584.288.000, a teher pedig, törlesztési kölcsönök, amelyeket Budapestnek viselni kell: 291.739.241 korona, tiszta vagyon tehát 291 millió korona volt, az emelkedés az előző esztendővel szemben 4.464.000 korona. A deficités és szegény Budapestnek ezek az adatai, valamint a deficités Budapestnek zárszámadási feleslege is 1909-ben 976.000 korona volt, 1910-ben 5.670.000 korona, 1911-ben 3.299.000 korona. Nem azért hozom fel ezeket, mintha ezzel azt akarnám mondani, hogy: Hajrá, lehet derűre-borúra gazdálkodni, telik. Sőt ellenkezőleg, azon a nézeten vagyok, hogy különösen a jelenlegi gazdasági pangásnak a korszakában a legnagyobb takarékosagra és óvatosságra van szükség. Semmiféle kiadást addig, amíg a gazdasági pangás és válság fejünk felett el nem múlik, semmiféle kiadást, amelynek visszatérítése nem bizonyos, vagy amit az elkerülhetetlen pillanatnyi szükség nem indokol, tenni nem szabad, még ha az igazságosnak látszanék is, még ha jogos követelés volna is.

Tisztelt uraim! A helyes gazdálkodás szempontjából szükség van arra is, hogy a közgyűlésnek költségvetési joga és a takarékoságnak szempontja intézményesen biztosíttassék. Ezért állítja fel programmunk

azt a követelést, hogy szükségesnek tartjuk a számvevőség szervezetének átalakítását olyképp, hogy utalványozások csakis a költségvetés keretében a közgyűlés határozatának megfelelően történhessenek s e cél elérésére a főszámvevői állás függetlensége és különállása biztosíttassék.

Bátor voltam az imént megemlíteni, hogy a város rendezte tisztviselőinek fizetését. 1911 január 1-től fogva rendezte a tisztviselők, egyéb alkalmazottak, a közoktatás alkalmazottainak javadalmazását és státusát. 1912 január 1-től fogva pedig módosította a központi igazgatás szervezetét és új állásokat is szervezett, megalkotta az új nyugdíjszabályzatot, a tisztviselők illetményeinek javítására a régi drágasági pótlékon kívül ezen rendezés által újabban 651.000 koronát, a közoktatásügyi személyzet részére pedig 892.000 koronát állított be a főváros költségvetésébe. Ezenkívül az ideiglenes tisztviselőknek jogállását is rendezte a főváros: ma már nincsenek díjnokok a fővárosnál, az ideiglenes tisztviselőknek fizetése, lakásbére megállapított, s megállapított egyúttal a nyugdíjigényük is. Azt a két kérdést tehát, amely örökké bolyongott, s amely megoldást találni nem tudott a múltban, a deficit eltüntetésének kérdését s a tisztviselők fizetésrendezésének és nyugdíj szabályzatának kérdését ez a sokat gáncsolt korszak megalkotta. Nyugdíj szabályzatunk - mondhatom - mintaszerű és nincs ebben az országban város, amely minket e tekintetben felülmúlja. Nyugdíj szabályzatunk, amely bizonyos kornak elérével teljes fizetést lakbérrel együtt biztosít a nyugalomba vonuló tisztviselőnek, azt hiszem olyan, amelynél igazságosabb és méltányosabb nem lehet.

Igen tisztelt uraim! A jövőre nézve is ugyanaz lesz az álláspontunk a tisztviselők és alkalmazottak kérdésében, mint volt a múltban, mert mi a polgári társadalom minden osztályával szemben egyformán igazságot kívánunk gyakorolni, tehát pártolni fogjuk a jövőben is az alkalmazottak fizetésrendezését s az új nyugdíjszabályzat megállapítását, az ideiglenes alkalmazottak számának legszűkebb keretekre való szorítását, az alkalmazottak fokozatos előhaladásának intézményes biztosítását és a pénzügyi helyzet megjavulásával kívánni fogjuk a tisztviselők és alkalmazottak adósságainak városi garanciával való konvertálását.

A lefolyt korszaknak e két kérdésen kívül talán legnagyobb alkotása az üzemek városításának a politikája. Egy teljesen kapitalizált főváros az, amelynek az igazgatásába befolytunk. Az üzemek mind magánvállalkozások kezében voltak, azok is, amelyek teljesen monopolisztikus jellegűek. A nagyvárosoknak az a természetük, hogy a nagyvárosok, ha új jövedelmi forrásokat nem nyitnak, képtelenek megmérkőzni a rájuk háruló nagy feladatokkal. Ez nem izolált kérdés, mert Nyugat-Európa összes nagyvárosai találkozott ezzel a bajjal és nyomorúsággal és Németországnak vannak olyan városai, ahol a pótdadó messze felülmúlja a száz százalékot. Kezdetől fogva hívei voltunk tehát az üzemek városításának három szempontból. Hívei voltunk először azért, hogy ezzel a város javítson pénzügyi helyzetén, másodsor azért, mert azt tartottuk, hogy a monopolisztikus jellegű üzemeket a város inkább képes közérdekből kezelni, mint a magánosok, s mert minden magánmonopolt jogtalannak tartottunk, harmadsorban pedig azért, mert a városi üzemek üdvös szociálpolitikára adhatnak útmutatást, az alkalmazottak részére megállapított igazságos munkaidő és munkabér kérdésében, valamint munkásjóléti intézmények megalkotásával. Ezen három szempont vezetett minket

akkor, amikor a városításnak politikáját kezdeményeztük és az ezen a téren elért sikereket és eredményeket a legnagyobb örömmel láthatjuk.

A városítás politikájában – hogy a kisebbeken kezdjem időrendben – a vásárpénztárnak, ha nem is városi üzemben, hanem közérdekű városi kezelésben részvénytársaság alakjában való megalakítása volt az első. Méltóztatnak tudni, a vásárpénztár részvényeinek nagy többsége a város kezében van, a részvények másik része pedig érdekelteknek kezében; ez az intézmény teljesen bevált, s amióta a város vezetése alatt áll, az érdekeltek panaszai megszűntek, jövedelmezősége pedig olyan, hogy hat és fél százalékos osztalékot fizet tartalékok mellett és a tisztviselők ezelőtt hiányzó nyugdíjalapjának fokozatos megteremtése mellett.

Egy másik kisebb városított üzem volt, de oly közbotrányt okozott annak magánkézen levése, hogy érdemes mégis felemlíteni: a hirdetési monopóliumnak megszüntetése, a hirdetésügynek városi kezelésbe való vétele. 1911-ben sikerült végre megszabadulni attól a szégyenletes szerződéstől, amely a fővárosnak nem hozott semmit sem és a mellett a kereskedelemnek és forgalomnak csak a megbénítására szolgált. Már az első esztendőben – a törlesztési részletekről és tartalékokról nem szólva – ez az üzem 66.000 korona tiszta felesleget hozott.

A városítás politikájában azonban talán a legjelentékenyebb volt az 1910 december 15-én megtörtént átvétele a légszeszüzemnek. Méltóztatnak tudni, hogy a légszeszüzem megváltásában a mi pártunk mily szerepet játszott, Méltóztatnak tudni, hogy a megváltást mindig teljes eréllyel s minden megalkuvás nélkül követeltük, meg vagyok arról győződve, s az eddigi eredmények arra vallanak, hogy a légszeszüzem Budapest székesfővárosnak jelentékeny jövedelmet hozó üzeme lesz, sőt mondhatom, hogy a tisztviselők fizetésrendezése tulajdonképen csakis a légszeszüzem nyereségéből és hozadékából előállott többlet révén volt lehetséges.

Ez üzem átvételével azonban nem merültek ki azok a feladatok, amelyek ehhez az üzemhez szükségesek. De mihelyest az új légszeszgyár, amelyre közel 40 millió korona van megszavazva, felépül és mihelyt a légszeszüzemre vonatkozó tapasztalatok rendelkezésünkre állanak, akkor előáll a városnak az a kötelessége, hogy ne csak a jövedelmezőség szempontjából, hanem egyúttal a nagyközönség szempontjából lényeges enyhítések álljanak, elő, különösen pedig az ipari, vagy üzleti célra szolgáltatott légszesz szolgáltatásánál s hogy akkor kezdődjék egy oly propaganda a légszeszvilágítás terjesztésére, amely oda is elviszi a légszeszt, nemcsak világítási, de egyéb célokra is, ahol ez eddig alkalmazásban nem volt.

Ugyancsak ebbe a keretbe tartozik a harmadik villamostelep építésének elhatározása. 1911-ben határozta el ezt a közgyűlés s a harmadik villamostelepre vonatkozólag ugyanazok az elvek állanak, amelyeket előbb a légszeszüzemnek dolgában hangoztattam.

A fővárosnak üzemei közé tartozik ezenkívül a fuvartelep, amely mindinkább kifejlődött és amely szintén jövedelmező üzemévé lett a fővárosnak; ide tartozik az érdekeltek részéről sokat támadott kenyérgyár, amelynek nem az volt a rendeltetése, hogy bármely ipárnak ártsen, hanem, hogy árszabályozóul lépjen fel. A kenyérgyár, amely kezdetben 25.000 kilogramm kenyérnek előállítására létesült, most már annyira kibővült, hogy 35.000 kilogrammot képes előállítani, s most van folyamatban a munka, hogy 80.000 kilogramm előállítására is képes legyen. Ennek

a városi üzemnek meg volt az az értéke, hogy azon két és fél esztendő óta, amióta tényleg üzemben van, a kenyér ára nem emelkedett, úgy, hogy azt a célt, amelyet magunk elé tűztünk, teljes mértékben sikerült megvalósítani, s a város erre sem fizetett rá, s a törlesztési részletek után még mindig maradt csekély felesleg, – hiszen nagyobbak nem is volna szabad maradnia ennek az üzemnek természeténél fogva.

Tisztelt uraim! A kapitalizált főváros tehát olyan helyzetbe kívánkozik, hogy majdan a jövő generáció vagyban és jövedelemben egy olyan Budapestet vegyen át, amelyben a fokozódó szükségleteknek minden emelése nélkül könnyen eleget tehet. Ebbe a részortba tartozik a városi villamos vasút részvénytöbbségének megszerzése is. A városi villamos vasút részvényeinek többségét kétségkívül azért szerezte meg a főváros, hogy a közúti közlekedésre közvetlen befolyást nyerjen.

Tisztelt uraim! Át kell térnem a lefolyt esztendők eredményének egy lényeges pontjára: a város szociálpolitikai működésének megkezdésére. A szociálpolitika fogalma tökéletesen új a város közigazgatásában. Hogy a modern fővárosnak más feladata is van, mint a mindennapi igazgatás, ezt nagy propagandával és agitációval lehetett csak a fővárosban megértetni. A főváros szociálpolitikájának fénypontja a fővárosnak lakáspolitikája. Méltóztatnak emlékezni arra, hogy elsősorban egy új iakbérleti szabályrendeletet készített el a törvényhatósági közgyűlés, amely, ha nem is mindenben tökéletes, sőt sokban még mindig gyarló, de legalább megakadályozta azt, hogy egy évig fel lehessen emelni a béreket, a lakóknak legalább egy esztendeig nyugalmat szerzett. A lakbérleti szabályrendelet megalkotásán kívül a város egy nagy építési programot állapított meg s azt gyorsan és erélyesen végrehajtotta. Pont három esztendő az az idő, amely a városnak ebben az irányban rendelkezésére állott. A három esztendő alatt városi bérházakra és kislakásokra 27 millió koronát költött, új iskolák építésére 31 millió koronát, tehát közvetten az építési ipar fellendítésére és az egész város lakosságának jólétére és javára is 58 millió koronát. A város ezen szociálpolitikájával három esztendő alatt hétezerrel szaporította a lakások számát, közvetlenül ötezerrel és közvetve további kétezerrel; oly szám ez, három esztendő alatt, amelyre nincs példa sehol a világon, nincs példa a Nyugaton, ahol forradalmi átalakulások, régi társadalmak összeomlása nélkül ilyen szociálpolitika nem volt lehetséges. Ennyi bérháza, mint amennyit mi csináltunk három esztendő alatt, csak Londonnak van, amely húsz esztendő alatt csinál annyit, amennyit mi három év alatt. 1872 lakás van a nagy bérházakban, 2796 a kis lakásos telepeken, ezenkívül létesült a népszálló, népház, 36 új iskola és 15 barakk-iskola. Talán érdekelheti önöket, – bár azt hiszem, ilyenekben kerületi szempontokat nem ismerünk, – hogy mi esik ebből a kerületünkre. Ezeröttszáz új lakással több van három esztendei munka következtében a hatodik kerületben, mint ezelőtt volt.

Az építkezések megkönnyítése végett kívánjuk, hogy az új építési szabályzat mielőbb megállapíttassék, a közmunkatanács akadékoskodása ezen a téren megszűnjék és követeljük, hogy az építési anyagokat mesterségesen megdrágító különböző kartellek állami erővel megtöressenek. Követeljük továbbá azt, hogy addig is, amíg az állami adó a városi háztartásba utaltatnék, úgy reformáltassék a házadó, hogy az átlagos házbéérték kipuhatólásával házbérkataszter állapíttassék meg. A normális béreket szedők fizessenek normális alacsony kulcsot, akik pedig a nor-

malis bérértéken felül adják ki a lakásokat, azok oly magas kulcs szerint fizessenek, hogy elmenjen a kedvük az abszurd lakásbérek követelésétől.

A lakáspolitikával kapcsolatos egy másik egészen új ösvény is, amelyet megnyitott az új kommunális politika: ez az új kommunális telekpolitika. Méltóztatnak tudni, hogy a telekjáradék emelkedése, amely az egész város lakosságának küzködéséből, verejtékezéséből s az egész város lakosságának fejlődéséből alakul, mindeddig tisztán a magán-spekulációnak jutott. A város fejlődött, hatalmassá lett, azok az üres telkek, amelyek még nem voltak beépítve s amelyek kielégítőleg nem voltak beépítve, értékükben emelkedtek és „a munka nemesít” elve alapján egyesek minden fáradtság nélkül, pusztán a várakozás álláspontjával nagy nyereségekre tettek szert. A telekjáradék ezen meg nem érdemelt nyereségének bizonyos mértékben való lefölözésére szolgál forgalmunknak az a régi pontja, amelyben a Betterment intézményét követeljük s hogy aktuálisan szóljak, nincs városi szabályozás Betterment nélkül nincs ajándék semmiféle telektulajdonosoknak; azoknak, akiknek az új szabályozás által a telkük értékben emelkedik, az értékelkedés arányában bizonyos részben hozzá kell járulniok a közmű vagy szabályozás létesítésének költségeihez. Enélkül a közmű létesítése egy meg nem érdemelt illegitim ajándék, amit azoknak adunk, akiknek ezen ajándék elfogadására semmiféle érdemük nincsen. Donációkra pedig egykor joguk volt a királyoknak, de újkori donációkat többé el nem ismerünk.

Ebbe a keretbe tartozik programunknak ugyancsak újra felhozott azon pontja, amely szerint kívánjuk az üres telkek és a nem kielégítő módon beépített telkek megadóztatását ezrelékes kulcs szerint. Ebből a szempontból a várost körzetekre kell felosztani, amelyek belülről kifelé haladnak és az ezrelékes kulcs a belső körökben természetesen nagyobb, mint kifelé és kifelé fokozatosan csökken. Ezek a körzetek korszakonként kell, hogy újra és újra revízió alá kerüljenek, mert hiszen a viszonyok változnak. Idetartozik a ki nem elégitő módon beépített telkek megadóztatása is az érték szerint, mert túrni azt a telekspekulációt, hogy egyesek földszintes házakat a lakásinség és uzsora városában meghagynak és azokon a helyeken nem építik fel azokat az emeletes épületeket, amelyek beleillenek a keretbe: annyit jelent, mint túrni vagy a spekulációt, vagy túrni azt, hogy egyesek piszkos célokra használják fel ezeket a földszintes házakat, ilyen módon nyerészkedjenek és hozzájáruljanak a lakásszükség emeléséhez.

Ezen közvetett módjain kívül a telekpolitikának, a város tevékenyen is beleavatkozott a telekpolitikának intézésébe akkor, amikor nagy földterületeket, külbeli földterületeket szerzett meg azon célból, hogy az építkezést szabályozza s hogy az ne a magán-spekuláció kénye-kedve szerint történjék. Kívánjuk azt, hogy készüljön el mielőbb ezeknek a telkeknek szabályozása, kívánjuk egy parcellázó pénztárnak létesítését, mely a minden közművei ellátott és parcellázott telekrészeket alkalmas időben és nyereségesen áruba bocsátja. Követeljük pedig különösen új parkok létesítését ezeken a területeken. Kívánjuk elsősorban a felszabadult lóversenyterén, amelyet más célra felhasználni bűn volna a jövő generációval szemben, mert ez a Városliget kibővítésének és folytatásának legjobb alkalmá és a Városligetből meglehetősen kiszorult nép számára ez az új park biztosítana újabb tereket és ez biztosítaná azt, hogy kifelé a jövő Budapestnek meglegyen a tüdeje és levegője. Egy másik megszerzett terület pedig a mi kerületünkben a Krausz-Mayer-féle telek, amelynek

egyreszei mély fekvésüknél fogva tulajdonképpen nem is értékesíthetők másképpen, mint park céljaira. A Városliget háta megett egy egész város fejlődött ki, amely területileg nagyobb, mint az a pesti városrész, amely a Városligettől a Dunáig terjed. Ez ma szakadatlan sivatag. Nincs ott egy park, egy játszótér sem, a Városligettől egész Rákospalotáig és Újpestig. Azt a bünt, amit elkövettek a város belső részein, odakint, ahol a munkáslakosság lakik, ahová a városból kiszorult kisiparosok kiskereskedők, hivatalnokok menekülnek ki – illetve menekülnének ki, ha megvolna a szükséges villamos összeköttetésük – a város külső részeiben pótolnunk kell. A Krausz-Mayer-féle telken új Városliget létesítendő a város külső része számára és a felszabadult váci-úti temető helyén, valamint a Ferdinándtér rendezésével ismét egy új park és játszótér létesítendő, mert odakünn a külső részeken, ahol az emberek nem ismerik a gyermekek számának óvatos korlátozását, ott parkokra és játszótérekre nagy szükség van.

A közéletmezés kérdésében rámutathatunk arra, hogy sikerült a vadhús és szárnyas adóját eltörölni, ami a mi pártunk indítványa, kezdeményezése, sőt mondhatom, legnagyobb mértékben való közreműködése alapján történt.

Szociálpolitikánk egyaránt kiterjeszkedik a kispolgárságra és közeposztályra is, mert majmolása volna csak a külföldi példának az, ha egy kommunális szociálpolitika a kispolgársággal és közeposztállyal nem törődne és ezért vettük fel programmunkba azt, aminek vágya ott él és lobog a mi iparosaink és kereskedőink lelkében, akik a maguk kis tőkájével és kis hitelével, de gyakran nagy adósságaival épp olyan proletárok, sőt sokszor sokkalta rosszabb sorban levők, mint a munkások; ezért azt hiszem, a városnak kötelessége azt a sóhajtást és óhajtást meghallani, amely az iparosok és kereskedők köréből felé hangzik s amely azt kívánja, hogy az iparosoknak rokkantság és aggkor esetére való nyugdíja egy intézmény létesítésével legalább is a fővárosra nézve biztosíttassék.

Programmunk egyéb pontjaival nem kívánok foglalkozni, csak visszatérek ahhoz, amit már említettem, hogy a fővárosi törvény régóta revízióra szorul. A főváros szervezetében teljesen elavult, mert az a főváros, amely 1872-ben alakult meg, egészen más város volt, mint a mai nagy város, amelynek új, modern problémákkal kell fellépnie. Elavult tehát a törvénynek az a része is, amely az összeférhetlenségre vonatkozik. Erről hallunk a legtöbbet és ismét csak nagy általánosságokban. Végre is mi nem várhatjuk örökön-örökké, hogy a fővárosi törvény revízióját a kormány kegyeskedik-e végre megcsinálni. Nem várhatjuk örökön-örökké azt, hogy az összeférhetlenségnek kérdését végre kegyes-e oly módon szabályozni, hogy az ártatlanok és nem ártatlanok együtt ne szenvedjenek, egy általános gyanúsítás lábra ne kapjon s hogy végre ne álljon elő az a helyzet, hogy majd nem kapható többé ember arra, hogy kitegye magát hitvány gyanúsításoknak. Aki hibásnak érzi magát, az számadásába veheti azt, hogy a törvényhatósági közgyűlésnek hírnevét és reputációját szakadatlanul marcangolják, de azok, tisztelt uraim – és ez óriási többség, – akik odabent nem keresnek semmit és onnan nem visznek ki semmit, azok, akik a közügyet önzetlenül szolgálják és akik a maguk hivatásától és családi életétől vagy magánpasszióitól rabolják el azt az időt, amit közdolgozókra szentelnek, azok köszönik továbbra is azt a fizetséget, hogy azért, mert ők áldoznak a közért, szakadatlan gyanúsításoknak céltáblái legyenek.

Azon a véleményen vagyunk, hogy a törvényhatósági közgyűlésnek

jogában és módjában van az összeférhetlenség kérdését közgyűlési határozattal is szabályozni, megszabni a korlátait annak, hogy mit szabad és mit nem szabad a bizottsági tagnak, ha a tisztességes bizottsági tagnak a címére és jellegére jogot formál. Ilyen közgyűlési határozatot kívánunk, t. uraim, provokálni az összes kerületeknek bevonásával.

Én abban a nyugodt meggyőződésben, hogy lehetnek gyarlóságaink, hibáink és fogyatkozásaink, de kötelességünket lelkiismeretesen és becsületesen teljesítettük úgy a fővárossal, mint kerületünkkel szemben, hogy megtettünk mindent, ami erőnktől tellett, nehéz viszonyok között és néha még annál többet is, kérem a bizottsági tagtársaim nevében továbbra is az önök bizodalomát és egyúttal kérem, hogy programmunkat megerősítve, szervezeti szabályzatunkat elfogadva, azt határozattá emelni szíveskedjenek. (*Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.*)

IV.

Az igazságtalan adótörvények ellen

– 1912 december 10 –

1912 decemberében, amikor már a Khuen-kormányt Lukács-kormányra váltotta fel, Lukács László pénzügyminiszter életbe akarta léptetni a Wekerle-féle adóreformot. Vázsonyi az adótörvények végrehajtásában a polgárság katasztrofális megterhelését látta, és így egyike volt azoknak, akik mozgalmat indítottak az adótörvények életbeléptetésének elhalasztása érdekében. Bárczy István polgármester maga javasolta a főváros közgyűlésén, hogy a törvényhatóság tiltakozzék az adóreform életbeléptetése miatt és a közgyűlésen 1912 december 14-én Vázsonyi ezt a beszédet mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt közgyűlés! Mikor ebben a súlyos jelentőségű kérdésben szót kérek, előre is kijelentem, úgy igyekezem véleményemet előadni, hogy senkinek az érzékenységét ne sértsem, mások felfogása iránt tisztelettel leszek, tehát nem fogadom el követendő mintaképnek azokat, akik a mi mozgalmunkat meggyanúsították és akik velünk szemben meg nem engedett mérgezett fegyverekkel: gyanúsításokkal és rágalomokkal harcolnak.

T. közgyűlés! Én azt hiszem, az első teendőnk az, hogy a polgármester úrnak a jelentését helyeslőleg jóváhagyólag tudomásul vegyük. (*Helyeslés.*) És hogy neki ezért a lelkiismeretes és erélyes magatartásért, amellyel ezt az ügyet felkarolta, az egész közgyűlés köszönetét fejezzük ki. (*Éljenzés, taps.*) További teendőnk, t. közgyűlés, annak a megállapítása, hogy a jelenlegi helyzetben mit tegyünk a kormány állásfoglalásával szemben.

Én, tisztelt közgyűlés, azt tartom, hogy nekünk továbbra is változatlanul ragaszkodnunk kell az új adótörvények végrehajtásának az elhalasztásához, legalább is egyesztendei határidőre, 1914. január 1-ig, mert az uralkodó nagy bizonytalanságot és izgalmat nem fokozhatjuk azzal, hogy az adózó polgárok ne tudják azt, hogy milyen adótörvények szerint lesznek megadóztatva, a régiek, vagy az újak szerint-e. De különösen egyenesen neveltséges és képtelen az a feltevés, hogy az adótételek változatlanul maradjanak meg akkor, mikor egyes személyek viszonyai-

ban olyan változások állhatnak be időközben, amelyek a régi adótörvények alapján is más adótételek megállapítását teszik kívánatossá. *(Úgy van!)*

Tisztelt közgyűlés! Én azt hiszem, hogy nekem nem kellene egyebet tennem, mint egyszerűen felolvasnom azokat a nyilatkozatokat, amelyeket ebben a teremben hallottunk boldog emlékü Hieronymi Károly ajkairól, hallottunk Hegedűs Loránd pénzügyi bizottsági előadónak ajkairól. Csak idéznem kellene Hegedűs Lóránd tüzes szózatát, amelyben azt mondta, hogy még a Balkánon sem műveltek ilyen „Bauernfängerei” mint amely ezekben a, törvényekben nyilvánul és kijelentette, hogy végül a magyar képviselőkhez fordul, akik akkor az iparosok és kereskedők választási ligáját akarták megalakítani, akik „Bauernfängerei”-nek nevezték azt a törvényjavaslatot, akik a legtüzesebb szóval ostorozták ezeknek a törvényeknek, különösen a városi lakosságot megnyomorító rendelkezéseit, akik rámutattak, hogy ezek a törvények súlyosabb adóterhet rónak a magyar kereskedőkre es iparosokra, mint amilyent a szomszédos, velünk versenyző, gazdaságilag erősebb Ausztria iparosai és kereskedői viselnek, ahol a létminimum a jövedelmi adqnál nem is 800 korona, hanem 1200 korona, ahol a progresszió a középfokon enyhébb és ahol a kereseti adó is kisebb, mint nálunk kontemplálják. Akik akkor mindezekre rámutattak, most miért szerelmesek egyszerre ezekbe az adótörvényekbe? Miért ez a perverznek mondható szerelem egy magzatért, amely bebizonyítottan nem az ő magzatjuk? Miért ez a legitimatio per subsequens matrimonium az önök részéről? Miért ez a makacs ragaszkodás a legitimatio per subsequens matrimonium útján ezekhez az adótörvényekhez, mikor bebizonyítottan az a párt, amely most ezeknek a végrehajtásába szerelmes, ezeket a törvényeket nem csak meg nem alkotta, hanem vezetői ezen törvények rossz és gonosz szelleme ellen a legtüzesebb harcot folytatták. *(Elérik tetszés.)*

Madarassy Beck Gyula báró: (közbeszól.)

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt képviselőtársamnak méltóztatott a nevetem említeni. Én önökkel együtt izgattam, együtt feküdtünk a politikai birtoktalanság árkában, együtt izgattunk ezen törvények ellen és az akkor uralkodó koalíció ellen, én, aki a koalíció vezérlőbizottságának tagja voltam, a legelszántabb harcot vívtam ellene. *(Éljenzés.)* Igen, tisztelt képviselőtársam, én ezen adótörvények ellen felszóltam a Házban, az általános vitában, minden adónemnél, számtalan módosítást adtam be, néha Sándor Pál képviselőtársammal együtt egész üléseket beszélünk ki egymagunkban. Ne méltóztassék tehát azt a szemrehányást tenni, hogy éh annak idején és kellő helyen ezen törvények ellen meg nem tettem volna a magam kötelességét. A különbség csak az, tisztelt képviselőtársam, hogy én a szerelmemben és gyűlöletemben állandó maradtam, a különbség csak az, tisztelt képviselőtársam, hogy én azt a törvényt akkor is máglyára valónak tartottam, mikor nem voltam benn a kocsiban és azért mert közben benn vagyok a kocsiban, nem tartom később sem jónak es olyannak, amelynek végrehajtásához fűződik a kormány presztízse. *(Hosszantartó éljenzés és taps.)*

Tisztelt közgyűlés! Mérgezett fegyverekkel küzdenek ellenünk, hogy a mozgalmunk igazságosságát elhomályosítsák, sorainkat megbontsák és a mozgalomnak a jövőjét megrontsák és emellett elhelyeztek bizonyos kis torpedókat. Így többek között azt olvastuk napról-napra, jó helyről elhelyezett kis torpedók voltak ezek, hogy nincs összhang a fő-

város és a vidéki városok között, hogy a főváros a vidéki városokat aszályhordozóivá akarja tenni, idegen fővárosi érdekek szolgálatában. Hát bűnös merénylet és kísérlet ez, amelyeket akar verni a magyar városok közös ügye és érdeke közé, de ez az állítás valótlan és szerencsére kézzelfoghatóan valótlan.

Mikor a betegápolási pótdadó felemelése ellen tiltakoztunk és eljártunk a kormányhoz, hogy a betegápolási pótdadó felemelésétől álljon el, akkor a miniszterelnök úr azt mondta a mi küldöttségünknek, hogy hajlandó a kórházépítésünkhöz a költségvetésbe felvett egy millió koronát megduplázni és a két millió koronára felemelni a betegápolási pótdadó felemelése esetén. Ha mi, tisztelt közgyűlés, a fővárosnak, mint municípiumnak a szempontjából indulunk ki, akkor ezen két millió koronával mi ki vagyunk elégtve és le vagyunk kenyerezve, a vidéki városok el vannak árulva, mert az ő adófilléreiből kerül ki ennek a betegápolási pótdadónak a felemelése. Mi pedig ebbe nem mentünk bele, mint kielégítő megoldást ezt el nem fogadtuk, tehát nem az a valóság, hogy mi a vidéki városokat a főváros idegen érdekeinek aszályhordozóivá tettük, hanem az a valóság, hogy a fővárosi érdekek önfeláldozó félreszorításával a vidéki városok ügyét a magunkévá tettük, a magunk érdekeinek a rovására. *(Igaz! Úgy van!)*

A másik jelszó, a másik torpedó, ugyancsak jó helyről elhelyezve, az, hogy a városok polgárságának a mozgalma, amely az agrár lakosságának az érdekeit semmibe sem veszi, mi a földbirtokosok ellen csináljuk ezt a mozgalmat; ez a törekvés, amely az osztályokat egymásra heccelni kísérli: felülről csinált demagógia.

Én nem akarom untatni a tisztelt közgyűlést *(Halljuk! Halljuk!)*, amelynek a tagjai amúgy is ismerik ezt a kérdést, hogy most a részletekkel is foglalkozzam. Csak ama akarok rámutatni, hogy éppen olyan jogosulatlan a mérgezett fegyverekkel való harcolásnak az a harmadik állítása is, hogy mi olyan törvény végrehajtásának a megakadályozását kívánjuk, amely végtelenül demokratikus, amely a kisebb existenciáknak nagy megkímélését jelenti, amely a kereseti adónál a novellában progressziót csinál. Hát, tisztelt közgyűlés, számoljunk le ezekkel a kis érvekkel is.

Az adónovella, tisztelt közgyűlés, sohasem keletkezhetett volna normális időben és arra sincs példa a világon, hogy egy adónovellát akkor, amikor a parlamentből kivonul az ellenzék, mikor az egész ország figyelme más tárgyra irányul, máról holnapra, minden ellenőrzés nélkül, a kereskedelmi és iparkamarák, a szakkörök, a törvényhatóságok megkérdése nélkül benyújtatnak és megszavaztatnak. Erre, tisztelt uraim, példa nem volt. És akik ezt velünk meg merték csinálni, azok ne mondják, hogy a mi mozgalmunk elkésett. Olyan rapid urak, akik negyvennyolc óra alatt novellát tudtak csinálni, nem tudnak negyvennyolc óra alatt elhalasztást csinálni? *(Élénk tetszés.)*

Neumann Árpád: Népcsalók! (Zaj.)

Vázsonyi Vilmos: A novella azon címe alatt, hogy leszállítják a kereseti adó kulcsát, egész gyönyörű kis adóemelést csináltak, amennyiben a minimális adóalapot egész szívélyes ragaszkodással a régi törvényekkel szemben jelentékenyen felemelték. Amikor a Wekerle-törvény megcsinálta az egy háztartásban élőknek közös adóztatását, ilyen körülmények között, amikor a családtagoknak a jövedelme összegeztetik, nem merő szemfényvesztésbe az 1000 és 2000 koronás összjövedelmeknél végződő progresszióval progresszióról beszélni? Ez a feleletünk arra a felül-

ről jövő demagógiának, hogy mi a gazdagokat védjük, hogy mi a bankokat védjük és arra a legújabb folyosói hetvenkedésre, hogy mi pláne ferlekezeti harcot folytatunk. (*Nagy zaj. Felkiáltások: Botrány.*)

Ebben a kérdésben a mi álláspontunk nem új, az igen tisztelt polgármester úré sem, akinek igazán mély hálával és köszönettel tartozik (*Lelkes éljenzés és taps.*) az összes magyar városok polgársága. Mert emlékszem Bárczy polgármester úrnak a beszédére, akit közkívánatra elő akartak csalogatni akkor a türelmetlen agitátorok, hogy nyilatkozzék a polgármester úr is; emlékszem arra a beszédre, amelyet itt, ebben a teremben, 1909. évi január 17-én tartott nagygyűlésen a polgármester úr mondott el, azt hiszem a legutolsók között szólalva fel. A polgármester úr akkor kijelentette, hogy habár lesznek olyanok, akik politikainak tekintik ezt a mozgalmat, habár lesznek olyanok, akik hálátlansággal vádolják a fővárost, amely a koalíciós kormánytól a főváros fejlesztéséről szóló törvényben a pénzügyeinek a rendezéséhez szükséges eszközöket kapta meg már az akkori vita előtt, mindezek dacára kijelentette a polgármester úr, hogy nem törődik semmivel és ezen adótörvények elleni harcban azért vesz részt, mert szerinte ez nem is a kormány ellen való harc, hanem az a kormány, amely ezeket a törvényeket valaha végre fogja hajtani, még abban az esztendőben meg fog bukni. (*Élénk tetszés. Felkiáltások: Jó jó volt!*) Azon kivételek köze tartozik, akik a maguk hazájában is jó prófétáknak fognak bizonyulni.

Tisztelt közgyűlés! Álláspontunk semmit nem változott. Amint annak idejében, amidőn a nemzeti küzdelem lefolytatása után a koalíció uralomra jutott, bátor voltam figyelmeztetni az uralomra jutott koalíciós vezéreket a kellemetlen múltra és a múltban tett ígéretekre és amint ezért sokaknak a haragját és gyűlöletét vontam magamra, egyáltalában nem törődöm, ha sajtászerű analóg helyzet áll itt elő, hogy nekem gyűlöletes dühvel szemrehányást tesznek bizonyos munkapárti nagyságok; nekem, akinek, azt hiszem, senki sem tehet szemrehányást abban az irányban, hogy az én politikai magatartásommal valami fakciózus, halálosan gyűlölködő ellensége lettem volna a munkapártnak, sőt nem tudom, érdemet vallok-e be, igazán nagyon kétségben vagyok, talán a Khuen-Héderváry kormány alakulásánál legalább annyi érdemem lehetett, mint Dániel Gábornak, hogy csak egy nevet említsek, a legnagyobb tisztelettel. Én azt hiszem, tisztelt közgyűlés, hogy ezek után legalább is egy kissé furcsa dolog az, amikor a tisztelt nemzeti munkapárt egyes korifeusai szemrehányást tesznek nekem és a mozgalom más részeseinek azért, mert nekünk van akaratunk, meggyőződésünk és bátorságunk, hogy meggyőződésünket és akaratunkat érvényesítsük.

Tisztelt közgyűlés! Amint annak idején nem törődtem azzal, hogy gyűlölködtek ellenem a koalícióban azért, mert emlékeztettem a múltra és a múltban tett ígéréteire, most sem törődöm vele. akárhogy tájékozik a gyűlöletük és akárhogy vádoljanak meg azzal, hogy én a kopott népszerűségemet, – az övék nagyobb, az nem kopott meg – és vajjon kiért és miért kopott népszerűségemet akarom megaranyozni, azért álltam be ebbe a mozgalomba. Hisz méltóztatnak tudni, hogy az adókérdés nagyon izgatja a szociáldemokrata pártot, ott akarom most behízelegni magamat. (*Élénk tetszés. Felkiáltások: Nagyon jó!*)

Mondom, dacára ezeknek a gyanúsításoknak, dacára a gyűlölködésnek, bátor vagyok újból emlegetni a múltat, bátor vagyok emlegetni a múltak ígéréteit, a múltak tüzes lázító beszédeit, bátor vagyok emlékeztetni arra, amikor együtt aludtunk, a hatalomból kivetve, a hajléktalanok

menhelyében. *(Élénk tetszés.)* Excellenciás uraim! Emlékezzenek önök is és talán még egyszer találkozunk ott, tehát ne gorbáskodjanak! *(Élénk tetszés. Zajos éljenzés és taps.)*

Én tehát, tisztelt közgyűlés, mindezekből levonva a következményeket, amiket elmondottam, tisztelettel kérem, méltóztassanak elfogadni a következő határozati javaslatomat:

„A törvényhatósági közgyűlés a polgármester úr jelentését helyeslőleg veszi tudomásul és a polgármester úrnak az ügy lelkiismeretes és erélyes felkarolásáért köszönetet szavaz. *(Éljenzés.)*

„A közgyűlés a betegápolási pótadó tervezett felemelését és az új egyenes adótörvények változatlan végrehajtását, tekintettel a súlyos gazdasági válságra, különösen pedig az ipari, kereskedelmi és városi lakosság helyzetére, a dolgozó polgárság ellen intézett és életérdekeit mélyen sebző támadásnak tekinti.

„Változatlanul követeli tehát az egyenes adókról szóló új törvények végrehajtásának legalább is 1914. évi január 1-ig való elhalasztását és azt a kormányt, amely a jogos óhajtás *elől* elzárkózik, a polgárság bizalmára méltatlannak tartja. *(Zajos és hosszantartó éljenzés és taps. A közgyűlés tagjainak nagy része feláll és úgy éljenez. Felkiáltások: Elfogadjuk! Egyhangúlag elfogadjuk!)*

„A közgyűlés kijelenti, hogy az új egyenesadó törvények változatlan végrehajtásában soha megnyugodni nem fog, e káros törvények végrehajtásának az elhalasztására, valamint megváltoztatására ezentúl is és szakadatlanul minden törvényes eszközt megragad és e küzdelemben sorakozásra szólítja fel az ország minden polgárát”. *(Zajos éljenzés és taps.)*

Én, tisztelt közgyűlés, nemcsak kérem a közgyűlés tagjait, hanem, aki nem szoktam esengeni, könyörgöm a közgyűlés tagjainak, hogy a legnagyobb tömörséggel, a legnagyobb többséggel és ha lehet, egyhangúlag emeljük ezt határozattá. *(Élénk helyeslés. Felkiáltások: Éljen Vázsonyi!)* Könyörgöm a városi lakosság érdekében, a városok politikai jövőjének az érdekében könyörgöm önökhöz, hogy ne áruljuk el önmagunkat. *(Hosszantartó és szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps. Felkiáltások: Elfogadjuk! Szavazzunk!)*

V.

A győzelmes adóharc után

– 1912 december 14. –

A főváros közgyűlése nagy többséggel fogadta el *Vázsonyi* indítványa után a polgármester javaslatát és a fővárosnak erős győzelme volt a kormány akarata felett. Aznap este a *községi demokrata, pártban* rendezett vacsorán megjelent *Bárczy* István polgármester is, a tanács több tagjával és ekkor mondotta *Vázsonyi* üdvözlésükre a következő beszédet:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt Uraim! Ezt a várost legtöbbször magyarságában szokták megtámadni, minden jog nélkül, mert a magyarság átalakító, a magyarság egybeolvasztó ereje nem mutatkozik sehol a magyar földön nagyobb mértékben erősebb hatással, mint éppen Budapesten. A statisztika számai megmutatják azt, hogy a vármegyék birtokos lakosságában akármilyen erősen is lobogjon a hazafias érzés, ez a lobogó tűz nem képes az egybeforrasztás és egybeolvasztás eszméjét szolgálni a vármegyék lakosságában; a nemzetiségi lakosság megtartotta teljesen szilárdan, változatlanul a maga különállását, sőt a magyarság egyes vár-

megyékben gazdasági tekintetben és szám szerint is visszafejlődött. Ezzel szemben ez a sokat ócsárolt, ez a lenézett, ez a kozmopolitának, nemzetietlennek kikiáltott Budapest annak az egybeforrasztó és egybeolvasztó erőnek, amely képes volt arra a múltban, hogy a maroknyi magyarságot ebben az országban sokáig megtartotta vezető fajnak és uralkodó politikai osztálynak, a legszebb példáját produkálta, mert a német Pestből, a német Budából, a német Óbudából csinált egy magyar fővárost, egy magyar Budapestet, ahova a magyar szó már nem vendégségre jár, ahol a német szellem már kipusztult, ahol német szót már ritkán hallunk, ahol nyelvében, érzésében, hazafiasságában is igazán magyarrá lett a nép. Hát az igaz, tisztelt uraim, hogy mi pantallóban járunk Budapesten; igaz, hogy az árvalányhaj lengése minálunk nem jelzi a magyarságot; igaz, hogy az Andrásy-úton nincs aranykalással ékes rónáság; az bizonyos, hogy mi az állattenyésztésben Budapest utcáin és kövezetén nagyokat nem produkálhatunk, de én azt hiszem, hogy Paris épp ilyen helyzetben van Franciaországban és London épp ily helyzetben van Angliában, mert a népek, nemzetek szellemének, alkotó erejének nagysága nemcsak egy térségen mutatkozik, nemcsak az agrár alkotások azok, amelyek a nemzetnek dicsőségét, lelkét és szellemét képviselik, hanem az iparnak, kereskedelemnek, a lateinerségnek, az irodalomnak, művészetnek, szóval a szellemi és gazdasági élet birodalmának nagy alkotásai azok, amik egy nemzetnek nagyságát, haladását, virágzását mutatják. És akkor én bátran állíthatom, t. uraim, hogy ezen nemzetnek kulturális élete, ennek a nemzetnek gazdasági élete sehol oly pregnánsan, sehol oly nagyszerűen, sehol oly rohamos, mondhatnám amerikai méretű haladásban és nagyságban nem mutatkozik, mint Budapesten, azokat tehát, akik a másutt lassú tempóban mutatkozó haladással szemben itt Budapesten ezt a nagyméretű, hatalmas, nyolcszázézer lakossal bíró modern fővárost megalkották és a haladásnak útján viszik előbbre, azokat nem becsmérlni, azokat, ha nem is dicsérni, de legalább békés munkájában nem kell háborgatni.

Az országnak fővárosa nemcsak magyar, hanem európai magyar is, amint mondtam. Nemcsak magyar, hanem egyúttal a hazaszeretnek eszméjét úgy szolgálják, miként azt szolgálni kell a XX. században, amiként ezt szolgálni kell a kultúrának, a gazdasági életnek és fellendülésnek korszakában. Mert más volt a hazafiság kötelme Szent István korában és az Árpádok alatt, más volt később, mássá lett ismét később és mindenkor más és más a hazafias kötelme, miként más és más a szabadelvűségnek és demokráciának programja. Úgy-e, tisztelt uraim, aki ma a jobbágságnak felszabadítását, a robot és dézsmának eltörlését, a papi tizedeknek megszüntetését hirdetné, azt, aki ma a protestánsok vallásszabadságát írná fel zászlajára, mint egy anachronista örültet, mint egy politikai Rip van Winklet kacagnák ki, aki átaludt századokat és nem tudja azt, hogy amit ma hirdet és amit ma a demokrácia nagyszerű programjának állít fel, azon már régen túlhaladt az idő. Minden korszaknak megvannak a maga kérdései, a maga feladatai, a maga problémái. Amiként a föld rétegeinek leülepedésében nem lehet a régi rétegeknek politikáját csinálni a földtanban, mert mindig új és új rétegek keletkeznek és nem lehet az őskort, nem lehet egy bizonyos réteget vagy túlhaladott álláspontot olyanok felállítani, amelyen kellene nekünk járkálni s amely alapja lehetne a mi mozgásunknak, cselekvésünknek: éppúgy a demokráciában s a hazaszeretnek gondolatában – s én e kettőt elválaszthatatlanul egybeforrott-

nak tekinteni – minden korszaknak más és más a programja. Aki ma a pogány ellen való küzdelmet és Magyarországnak a törökök ellen való védelmét tartaná a hazafiság feladatának, amely egykor szent, hazafias feladat volt, azt hiszem, az örültek házába kerülne s éppúgy az örültek házába való az, aki a múltnak tiszteletreméltó, annak idején a maga korszakában teljesen jogosult hazafias jelszóit változhatatlannak és maradandóknak akarja tekinteni és aki nem akarja megérteni, hogy a XX. század európai magyarjának más, modern, az étellel egybeforrt, kulturális és gazdasági cselekedetekben és intézményekben leverődő hazafiságot kell hirdetni, mint az elmúlt korszakokban. Tisztelni a múltnak hazafiságát és dolgozni a ma hazafiságának jegyében: ez a helyes ösvény. Amint én, tisztelt uraim, egybeforrottnak tekintem a hazának és demokráciának gondolatát, mert a haza nem zárhat ki senkit sem kebeléből, mert a haza nem egy réteg, nem egy osztály, hanem mindnyájunk munkájának, törekvésének, gondolatának, alkotásának, mindnyájunk idegsejtjének, mindnyájunk agysejtjének produktuma, az tehát kiváltságokon nem alapulhat és kiváltságosaké nem lehet: éppúgy egybeforrottnak tekintem a hazának és demokráciának fogalmát a másik nagy eszmével, a másik nagy, örök eszmével, a vallásnak gondolatával, a vallásnak eszméivel, amely, ha örök is, maradandó, de azért habár Istentől származó, de emberek által hirdett eszme, szintén korok szerint más és más alakulást vesz s más és más feladatok megoldásához kell neki korszakonként segédkezet nyújtani. Úgy-e, tisztelt uraim, ma az anachoréták vagy a próféták vallásossága épp olyan anachronizmus volna, mint amilyen anachronizmus az a demokrácia és hazafiság, amelyről megemlékeztem. Ma a vallásos ihletnek, a vallásos eszmék terjesztésének ugyanaz a feladata, ami a hazaszereteté és demokráciáé: az emberek közt terjeszteni azt a szeretetet, amely nem frázis, amely szeretetből az egyenlő jog, egymásnak kölcsönös megbecsülése, minden ember munkájának megjutalmazása következik, mert ha van igazi vallásosság, akkor nem kell demokráciáról beszélni; a szeretet törvénye nem engedi meg azt, hogy az egyik embernek hatalma a másik ember eltapodottságából, az egyiknek kéje a másiknak nyomorúságából, az egyiknek boldogsága a másiknak boldogtalanságából, az egyiknek világossága a másiknak dohos sötétségéből származzék; a szeretet és vallás egy a demokráciával, az Isten felségéből következik az ember felsége, amely egyenlő mindnyájunk számára.

Mi, tisztelt uraim, ezt a három nagy egybeforrasztó, egybeolvasztó eszmét mindenkor egyformán szolgáltuk és azért minket csak azok rágalmazhatnak, akik nem ismernek bennünket és ez a rágalom mindig csak a Lessing-féle mondás igazolása: a kutya csak azokat szokta megugatni, akiket nem ismer. Aki itt járt valaha a mi körünkben, bármilyen volt foglalkozása, felfogása, láthatta, hogy soha érzéseiben sértve nem lett, ha csak egy volt velünk abban a gondolatban, hogy mi ezt a három nagy eszmét meghamisíthatlanul akarjuk szolgálni, hamisíthatlanul szolgálni a hazát, a demokráciát és a vallást is, megtisztítva azt mindenféle melléktetekintetektől és megtisztítva minden hatalmi törekvéstől, minden visszaéléstől.

Tisztelt uraim! Amidőn arról emlékezem meg, hogy mi ezen ország számára egy nagy, hatalmas, modern fővárost iparkodunk teremteni, amidőn megemlékezem arról, hogy ma a Magyarországra jövő külföldiek már nemcsak a Hortobágyira mennek el, ha a magyarság nagyságáról akarnak meggyőződést szerezni és nemcsak Bábólnán szereznek a magyar

alkotó erőről tanúbizonyságot, hanem aki ma eljön Magyarországra, az napokon át talál tanulnivalót és csodálnivalót Budapesten, amidőn erről emlékezem meg, utalnom kell arra, hogy ez csak néhány esztendőnek a munkája, amely néhány esztendő alatt emberfeletti működést fejtett ki a törvény hatósági közgyűlésnek egy része a fővárosi tisztikar egy részével, amely ezeknek a modern feladatoknak szükségességéről meggyőződött és a legnagyobb fanatizmussal és meggyőződéssel szolgálta ezt az irányzatot. A külföldiek a mi építkezési politikánkat, a mi szociális intézményeinket megcsodálják és dicsérik, csak idehaza vannak olyanok, akik soha még külföldön nem jártak és éppen azért rendkívül nagy csodálói a külföldi intézményeknek, akiknek fogalmuk sincs a külföldi városokról, akik felületes pajkosságból, irodalmi csibészségből – hogy e kifejezést Használjam – és kritikai jasszságból – hogy ezen a területen maradjak – egyszerűen utcai gyerek módjára dobálják be a városházának ablakait és lenéznek, lebecsmérelnek, lesajnálnak mindent, ami budapesti alkotás, pedig nyugodtan mondhatom én, aki ismerem a külföldi intézményeket, hogy nem volt városa még Európának, amely ennyi esztendő alatt olyan óriási lépéseket tett volna a modern municipális politika irányában, a modern municipális programok megoldására, mint amennyit tett Budapest, úgy, hogy aki ért a dolgokhoz, aki látott már valamit, aki figyelemmel kíséri a külföldi eseményeket és a külföldi lapokat, a külföldi municipális politikát, az elmondhatja, hogy Budapest nem tanítványa Európának, hanem sok dologban útmutatója és néhány esztendő múlva példaképe lesz, amelyet sokkal gazdagabb, hatalmasabb, kulturálisabb nemzetek mint követendő mintát állíthatnak maguk elé.

Ne kívánják tőlem, hogy most részletekről szóljak, csak az öröömömnek akarok kifejezést adni, hogy oly teljes lelki összhangban vagyunk, nemcsak az én régi elvtársaim, hanem olyanok is, akiket konzervatív polgároknak szoktunk nevezni, olyanok, akiknek sorakozását, tömörülését, bátor és önérzetes fellépését nem is vártuk s akik ma a közgyűlésen elszántan, bátran, lelkes örömmel, kipirult arccal, örömmámorban úszva szabadították fel lelkeiket egy lidércnyomás alól. Aki látta, tisztelt uraim, azokat a jeleneteket, amelyek a határozat kihirdetése után lejátszódtak, aki látta a törvényhatósági közgyűlés termében és társalgójában, hogy öreg urak könnyes szemmel ölelkeztek és örömeiknek úgy adtak kifejezést, mintha egy nagy család öröme és boldogsága érte volna őket, az tudja csak megérteni, átérezni ennek a napnak teljes jelentőségét. A felszabadulásnak, a megváltásnak napja volt ez a nap, amely a régi alattvalókból először teremtett polgárt; ez a nap volt, tisztelt uraim, amely megmutatta nemcsak ennek a kormánynak, hanem minden jövőző kormánynak is, hogy ennek az országnak fővárosa már kinőtt a gyermekkorából, hogy ezt jó vagy rossz gyermekként többé kezelni nem lehet, hogy játékszerekkel és csemegékkal elhallgattatni vagy virgáccsal fenyegetni nem lehet. Ez az első nap, amely megmutatta azt, hogy van akaratunk, gerincünk nekünk is és nem tűrünk semmiféle diktatúrát, nem tűrjük azoknak diktatúráját, akiknek a városi polgárság lelkéről, vívódásairól, küzdelmeiről, mindennapi életéről halvány fogalmuk és sejtelmük sincs, akik egy elavult, lejárt, túlélte korszaknak az emberei, akik már tulajdonképpen rég meghaltak és mint élő holttestek járnak közöttünk, megfertőznek minket és hullamérgezésbe viszik ennek az országnak polgárságát!

Emberek, akiknek még mindig az a világnézetük, hogy van egy föl-

desur, kasznár és vannak cselédei; emberek, akik a maguk kormányzati működésében magukat a magasabb hatalom kasznárainak tekintik, minket pedig cselédségnek tartanak, emberek, akiknek belső politikájában is ez a három fokozat: a földesúr, kasznár és cselédség, ez a szentháromság szerepel, akiknek nincs fogalmuk a műhelyről, boltról, irodáról, irodalomról, szellemi munkáról, nagy alkotásokról, ezek az agarászó, lófuttató szellemi kanászok, ezek a mi vezetőink, uraim és innen magyarázható meg, hogy ők a mi jaj szavunkban, felhördülésünkben nem látnak mást, mint egy kormányzati kellemetlenséget.

De nem ezért szólaltam én most itt fel, hanem azért, hogy ebben a mi mai örömnapiunkban, a mi győzelmes csatánkban megemlékezzem azokról, akiket az érdem oroszlánrésze illet. Tisztelt uraim, ma vagyok először büszke arra, hogy a törvényhatósági közgyűlés tagja vagyok; ma vagyok először büszke arra, mert ennek a fővárosnak polgármestere és főtisztviselői ma teljesen egybeforrottak velünk és át voltak hatva ők is ennek a pillanatnak történelmi fontosságáról, átérezték, hogy itt többről van szó, mint adótörvényekről; itt a polgárságnak jövődjéről van szó, arról, hogy leszünk-e, lehetünk-e mi is valamik. Ők átérezték ezt a pillanatot és Budapest polgármestere a mai napon olyan egész, olyan teljes férfiúnak mutatkozott, annyira mesternek a polgári érzésben, annyira mintaszerű polgármesternek és a polgárság igazi vezérének, hogy én önök előtt is, tisztelt uraim, a mi szűkebb körünkben is, meg akarom ismételni azt, amit megmondtam a törvényhatósági közgyűlésen: legyünk mindnyájan büszkék arra, hogy ilyen polgármesterünk van, ilyen tanácsnokaink és ilyen főtisztviselőink vannak és viszonzzuk, igen tisztelt barátaim, ezt az ő bátor, férfias, polgári viselkedésüket azzal, hogy tőlük soha semmi körülmények között, bármily viszonyok következnek is be, el nem tántorodunk, őket mindenkor szeretettel és tisztelettel fogjuk övezni. A polgármesterre és az ő főtisztviselőtársaira ürítem poharamat!

(Lelkes éljenzés és taps.)

A Budapest érdekében folytatott alkotó munkának ezek a beszámoló beszédei mutatják, miként született meg „*Bárczy Budapestje*”, amely *Vázsonyi* nélkül, így, meg nem születhetett volna.

NEGYEDIK FEJEZET

A MAGYARSÁG ÉS A DEMOKRÁCIA

Mialatt *Vázsonyi* Vilmos a polgárság gazdasági érdekeinek megvédelmezésén a főváros újjáépítésén és a polgári társadalom szociális bajainak enyhítésén munkálkodott, azalatt tántoríthatatlanul folytatta akcióját a polgári önérték fejlesztése érdekében is. A demokrácia politikáját kétfelől is kezdték támadni: egyfelől a reakció igyekezett minden demokrata megmozdulást elnyomni, más oldalról pedig a polgári társadalom szervezésével szemben a polgárság politikai jelentőségének pusztulását hirdették. Amíg így egyrészt a magyar nemzeti törekvésekkel igyekeztek szembeállítani a polgárságot, addig másrészt azzal vádolták meg, hogy éppen erős nemzeti érzéseivel fogva nem képviseli a haladás és fejlődés gondolatát. Ezekkel a támadásokkal szemben *Vázsonyi* a beszédek egész sorát mondotta el a *központi demokrata kör gyűlésein* és ezek a beszédek hirdették a demokrácia igaz eszméit.

I.

A demokrácia: a nemzeti eszme

– 1911 április 22. –

Kaposvárról, az ott megalakult demokrata kör küldöttsége jelent meg a *budapesti központi demokrata körben*; ez alkalommal mondotta *Vázsonyi* ezt a beszédet:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt uraim! Nekem, aki Somogy közeléből származom, de aki törzsökös pesti embernek vallom magamat, mert gyermekkoromtól fogva ebben a fővárosban élek, ennek a fejlődését kísértem folytonosan figyelemmel, jól esik nékem, hogy alkalmam nyílik arra, hogy a kaposvári demokrata kör tagjait üdvözöljem. Örömmre szolgál, hogy magyar vidék küldöttei jelennek meg itt jelenteni, hogy ők velünk egyek a demokráciának szeretetében, törzsökös magyar vidék lakói lépnek frigyre a demokrácia eszméivel. Habár ez izolált jelenség, mégis alkalmas arra, hogy megcáfolja azt az elterjedt nézetet, amelyet a reakció emberei terjesztettek el az országban, mintha a magyarságnak szelleme nem kedvezne a demokráciának. Halljuk minden nap, tisztelt uraim, hogy: minek Magyarországon demokráciáról szólni! A magyar nép maga is arisztokratikus, a magyar földműves, vagy amint mondani szokták: a magyar paraszt is arisztokratikus érzésű; a telkes gazdában ren-

geteg sok arisztokrácia van a zsellérrel szemben és a zsellérben erős arisztokratikus érzés van a földönfutó, ide-oda vándorolni kényszerülő napszámossal szemben. Napról-napra halljuk ezt a közkeletű valótlanságot, hogy Magyarország földje sohasem fog demokrata vetést teremni.

Pedig nem így van. tisztelt uraim, mert az, amit a reakció emberei arisztokratikus érzésnek szemlélnék, tulajdonképpen nem egyéb, mint a legvalódibb képesség a demokratikus érzésre. Mert arisztokrácia, demokrácia nagyon relatív fogalmak; a demokrácia nem egyéb, mint mindnyájunk arisztokráciája és az arisztokrácia nem egyéb, mint kevesek demokráciája. Hiszen demokrata volt a maga módja szerint Werbőczy is, aki kimondotta az „*eadem et una nobilitas*” elvét, amely minden nemest egyenlőnek hirdet, a birtoktalan nemes épp olyan nemes volt, mint a possessionátus nemes, aki birtoka után nyert nemességet. A populus Werbőczyánus befelé a maga körében demokratikus volt. Ez a relatív demokrácia ma is megvan a nagyúri kaszinókban, ahol a tagok egymással tegeződnek és maguk között nagyon fesztelen demokraták, csak az a baj, hogy kifelé nem azok. Az az önérzet és büszkeség, amely a magyar nép egyszerű fiait is jellemzi, amely ha megromlott itt-ott, nem a szervezet romlásaként, belülről támadó romlásként romlott meg, hanem külső infekció következtében, amelyet az úgynevezett úri társadalom vitt bele fertőző anyagul a magyar népbe; ez a büszkeség, amelyet arisztokratikus érzésnek neveznek, legjobban mutatja a magyar nép képességét a demokratikus érzésre.

A demokrácia fogalmát csak a demokrácia ellenségei határozzák meg úgy, mintha az valami koldusságot, valami züllöttséget, toprongyosságot jelentene, mintha jelentené az általános szegénységet és kopottságot. Hát én úgy tudom, hogy azok a nemzetek, amelyek mint demokratikus nemzetek ismeretesek s a nagy társadalmak, az amerikai, a francia, a svájci társadalom nem züllöttségükről, kopottságukról és szürkeségükről nevezetesek; a demokrácia jelenti mindannak a fénynek a szétszórását a legutolsó és legrejtettebb zugokban is, amelyek csak a kiváltságosoknak jutnak. A demokrácia jelenti mindannak a jognak szétosztását a nagy tömegekre, amelyek csak egy osztálynak jutottak eddig. A demokrácia jelenti a boldogságra való jognak már e földön való instituálását mindnyájunk számára, amely jog és kiváltság ma csak keveseknek jutott osztályrészül. A demokrácia – mint maga a szó mutatja – népuralmat jelent, tehát nem néprongyosságot, züllöttséget és elmaradottságot, hanem jelenti azt, hogy mindaz a jólét és boldogság, ami keveseknek jut, minél nagyobb és szélesebb tömegeknek jusson.

A magyarság eszméjével pedig annál kevésbé ellenkezhetik a demokrácia, mert hiszen a magyar társadalomnak fejlődése szakadatlan kooptációt mutat. Ha én ma csak azokat tekinteném ebben az országban magyaroknak, akik be tudják bizonyítani okmánnyal, hogy Lebédiában és Etelközben már jelen voltak, akkor ki kellene zárnom a magyarság köréből azokat, akik a magyar kultúrának, magyar közéletnek és gazdasági életnek jelentékeny tényezői. A magyarság folytonos befogadás, kooptáció, vendégszeretet, jogok kiterjesztése alapján növelte azoknak számát, akik itt mint eredeti honfoglalók jelentkeznek és ma a Homeros ősigazsága alapján, amely csupán az anyai leszármazást állítja biztosnak s az apáról való leszármazást kétesnek, – amely homerosi igazság egyébként az egész mohamedán jognak, a trónöröklési jognak is alapja, amely

nem a descendensekre, hanem az oldalági örökösökre hagyja a trónust, mert az bizonyos, hogy azok egy anyától származnak, az apára nézve pedig semmi sem bizonyos, – ennek alapján, ha nem is akarok ebbe a trivialisba belemélyedni, láthatjuk, hogy az egész magyar nemzet története mutatja, hogy a magyar nemzet nem a türelmetlenség, nem a visszaautásítás alapján, hanem a szeretet, a befogadás, a jogok kiterjesztése alapján nőtt és fejlődött és a magyar nemzetnek jövő nagysága, nem állhat másban, mint abban, hogy a szeretet törvényei alapján kell állania és ez a demokrácia. Mert ha van szeretet, akkor nem lehet kiváltság, mert a szeretet nem hazugság és ha nem hazugság a vallás által hirdetett szeretet, felebarátainknak szeretete és az istenfélelem, akkor demokráciáért nem kell küzdeni többé, akkor templomaink mind a demokrácia büszke várai és ha megkondulnak a harangok és elhangzanak az imádságok, azok mind a demokráciáért hangzanak el, kondulnak meg, mert az istenimádás és a szeretet a demokráciát magában foglalja.

Tisztelt uraim, a magyarság gondolatával és fölényével szembehelyezik ebben az országban a demokráciát. Szembehelyezik akkor, amikor a statisztikában kérlelhetetlen adataink azt bizonyítják, hogy éppen a magyar fajnak többsége a proletariáushoz tartozik. A statisztika számai azt mutatják, hogy a teljesen birtoktalan napszámosok és proletárok képezik éppen a magyarság többségét. Hiszen amikor a magyar írás-olvasáshoz kötött választójogról volt szó, ennek a rendszernek az ellenzői, akiknek nem magyarság kell, hanem reakció és maradás, azt hozták fel, hogy hiába biztosítja a magyarok írása és olvasása a magyarság uralmát, nem biztosítja az úgynevezett középosztálynak uralmát, amely középosztály fogalmát ők átkozottul felfelé tolják, amely cseppet sincs a középben, hanem mint valami felcsúszott turnír, egészen a púp magasságában van. Ez a középosztály fogalma önük s ezért mondták, hogy mit ér az nekünk, ha a magyarság fölénye biztosítva van, a középosztály uralma nincs biztosítva, mert a magyar állam többsége birtoktalan proletárság.

Azt látjuk, hogy a választójog kérdésében, a közoktatás kérdésében és az összes kérdésekben ebben az országban nem a magyarság jelentkezik egységül. Nem látjuk azt, hogy a magyar napszámos, a magyar arisztokrata vagy magyar kapitalista a magyar nemzeti érzés alapján állanak egymáshoz olyan közel, mint testvérek, hanem látjuk, hogy az arisztokrata, bármily származású legyen, kapitalista, gentry, az új nemes milyen türelmetlen, mert nem is annyira az igazi gentry», hanem a gentrynek a kasznárai azok, akik türelmetlenséget hirdetnek, aki a publicisztikában is mint kasznár jelentkezik és aki rendbentartja a nagy úrnak domíniumát, semmivel sem törődik, nem is gógós, nem is alázatos, nem is pazar, nem is fukar, egyszerűen felszedi a jövedelmeket, a kasznár, akinek ki van osztva a szerep, hogy nyúzzon és gorombáskodjék a parasztsággal; ez a kasznárosztály Magyarországon – amely alatt ne a gazdasági intézőknek tiszteletreméltó osztályát méltóztassék érteni, hanem azt a lakájtársaságot, amely a nagy uraknak, az osztályuralomnak, a birtoknak hulladékaiból élösködik és tartatja ki magát – ez a kasznárosztály, ez a kasznárpolitikusoknak és publicistáknak az osztálya volt az, amely, habár származásra nézve szintén nem Lebédiából való, a legvérfagyalóbb módon hirdeti azt, hogy a demokrácia tönkreteszi a magyar fajt, holott a magyar faj erősödése, izmosodása mindig annak a több-kevesebb be nem vallott demokráciának volt tulajdonítható, amely a magyar fajnak erejét, a képeseknek, a munkálkodni akaróknak, a harcosoknak vagy a gazda-

sági tényezőknek vagy a lateinereknek, honorácioroknak a befogadásával gyarapította. A múlt mutatja ezt és ez mutatja egyúttal azt, hogy mi a jövőendő.

Azt mondják, hogy a magyarságnak eszméje a demokrácia politikájával ellentétes. Ha fel fog hangzani egykoron Kaposvárott is, mihelyt a kaposvári demokrata kör ott tényező lesz, ez a rágalom, egész nyugodtan napirendre térhetünk felette, mert hiszen ez a nacionalizmus, amely faji teóriák alapján a történelemnek meghamisításával a nemzetet széjjel akarja repeszteni és a gyűlölet alapján akarja a néppel magával megbuktatni a népuralmat, ez nem magyar, hanem európai jelenség. Láttuk ezt Poroszországban a teutonómániának, a bismarckizmusnak alakjában, amely a dagadó demokratikus áramlattal szemben nem tudott magán másképpen segíteni, mint úgy, hogy a teutonómániának, a pángermánságnak gondolatát vetette oda, amely fura virágokat teremtett nyelvi tekintetben, az idegen szó kidobálásával szimbolizálva, hogy íme, így kell kidobni minden nemzetellenes elemet s amely mindenkit hazaárulónak mondott, aki latin betűkkel nyomtatott könyvet vagy újságot olvas, hanem azt követelte, hogy a nemzeti dicsőség és múlt érdekében a fraktúr betűkhöz kell visszatérni; mindez kiszámítás volt, amely egyszerűen meg akarta a demokratikus áramlatot akasztani azzal, hogy le akarta vezetni a népek szereteten alapuló demokratikus érzését a gyűlölködésnek csatorniján. Láttuk ezt, tisztelt uraim, habár a két nép ellentétes egymással, de áramlataik egyformák, Franciaországban, ahol a reakció ugyancsak a nacionalizmus felszításával, ugyancsak a faji gyűlölködésnek felkeltésével akarta megbuktatni a demokratikus uralmat. Hiszen a klerikalizmusnak szövetkezése a boulangierizmussal, majd később a nacionalizmussal a legtipikusabb példája annak, hogy a nemzeti és faji gyűlölködés miféle célokat szolgál.

Tisztelt uraim! Ezekben az országokban lehet játékot üzni a faji gyűlölködéssel, azzal, hogy hamis utón azt hirdetjük, hogy a demokrácia eszméje a nemzeti eszmével ellenkezik. Mert hiszen végre Németországnak német jellege, Franciaországnak francia jellege az ilyen játékkal veszélyeztetve nincs. Magyarországon hirdetni gyűlöletet, azt, hogy az egyenlő jognak, a gazdasági igazságnak és az általános kultúrának eszméje ellentétes a magyarság érdekével, ez az, amit én, dacára a publicisztikai kasznároknak, hazaárulásnak nevezek és fogok nevezni mindenkör. Ez az, amit én ebben az országban hazaárulásnak tekintek, mert ez a legbiztosabb út ahhoz, hogy a magyarság erejét megnyirbáljuk, a nagy Magyarország fejlődését megakasztjuk, mert ha ezek az emberek egyszerre akarnak mérkőzni a nemzeti lobogó alatt és a nemzet dicsőségének és nagyságának állítólagos szolgálatában a dinasztiaival, a népességgel és gazdasági erőikben hatalmasabb Ausztriával, az összes magyarországi nemzetiségekkel és a magyar proletariátussal, ha mindezzel az ellenséggel egyszerre akar mérkőzni egy elbizakodott néhány ezernyi osztály és azt mondja, hogy ez magyar politika és a magyarság nagyságának politikája, epe azt mondom, hogy vagy szédelgők, vagy örültek. De én nem tartom őket örülteknek, én csak szédelgőknek tartom őket, mert ha ők jó magyarok, akkor nekik tudniuk kell, hogy csak az egyesítésnek, csak az összeforrasztásnak, csak a szeretetnek, csak a nemzetalkotásnak politikája az, amely ezt az országot képessé teheti arra – akkor is kínos és keserves küzdelmek után – hogy a dinasztiaival és Ausztriával szemben a magyar nemzetnek jogait, a magyar nemzetnek igazi nagy érdekeit meg-

védje, kiküzdje és kicsikarja. Azért, uraim, ebben az országban csak egy magyar politika van és ez az egyesítésnek a politikája, tehát a demokrácia politikája. És ezért a rendnek, a társadalmi békének is csak egy tényezője van: az a politika, amely nem társadalmi békétlenséget teremt, amely nem egyszerűen szólamokkal akarja leszerelni a szociális mozgalmakat, amely a feltörekvő rétegeket nem egyszerűen a túlvilági üdvösségre utalja, vagy szegénységi fogadalmat akar velük letéetni, amely nem elégszik meg azzal, hogy a történelmi fejlődés során ennek az országnak legnagyobb számú lakosai elnyomottságban és jogtalanságban élnek, hanem amely perpetuálni akarja ezt a leszármazást és nem az a politika, amely amíg a papíron egyenlő jogokat hirdet, tőlünk azt követeli meg, hogy mi, ha közéletet élünk, azt megfelelő szerénységgel, alázattal és tapintattal csináljuk meg, amint azt egyik tagjuk, Wittmann János képviselő, aki paraszti származású, tehát őszintébben beszél, egészen nyersen mondta ki a Házban, mikor azt mondta Sándor Pálnak, hogy nem illik, hogy valaki Károlyi gróffal szemben, akinek az ősei ezt meg ezt a szerepet teljesítették, ilyen hangon beszéljen, mert mi végtére is elnyomottak voltunk és ennek az országnak köszönhetjük a felszabadulásunkat. Ez az úr, legalább nyersen megmondotta azt, ami sokak lelkében színlte. Én pedig azt mondom: vagy van jogegyenlőség, vagy nincs. Ha a jogegyenlőség ebben az országban nem vakmerő papiros-hazugság, akkor a szemtelenségre való jog is teljesen egyenlő jog és nemcsak az arisztokratáknak a joga, sőt még arra is jogunk van minekünk is, nemcsak önekik, hogy buták legyünk, amit különben korántsem azért mondom, hogy erre bárkit is serkentsek.

Tisztelt uraim, úgy fogni fel a polgári társadalomnak szereplését, politikai jogait, hogy a polgári társadalom ezeket a jogokat csakis úgy élvezheti és ezekkel csakis úgy élhet, hogy mint leisetreternek kell fellépnie, még a cipőjével sem szabad nyikorognia, hogy mindig azt kell mondani: szent ez a hely, ahová jutottál, vedd le saruidat, ó halandó! - ez kacagató dolog, de általános és ezt a jelenséget sokkal kevésbé vette szemügyre a polgárság, mint ahogy az megérdemelte volna. Sőt, saját osztályos társaikkal szemben hirdetik ezt a tant és a királyt által kinevezett udvari tanácsosoknál sokkal több ügynevezett Beschwichthigungshof rat jár közöttünk, akiknek sokasága minden merészséget rögtön megró és a legjobbjainktól, saját társadalmunk körében napról-napra halljuk, hogy: csak csendesen, tapintatosan, mert mi nem vagyunk arisztokraták.

Azt mondtam eddig, hogy a demokráciának eszméje az igazi magyar politikának magja és hogy egyedül a demokrácia képes ebben az országban társadalmi békét teremteni. De békét csak az igazi harmónia alapján lehet létesíteni. Rendet és békét teremtettek pillanatnyilag az újpesti bankban is, midőn egy töltetlen revolverrel az egész bankot sakkban tartották és azalatt a zsebüket megtöltötték; én ezt a képet látom folyton magam előtt, ez a rend és fegyelem uralkodik mirajtunk. Én nem akarom rablóknak nevezni azokat, akik ezt a rendet fentartják, habár zsebeik nem üresek, de azt tartom, hogy az ő revolverük épúgy töltetlen, mint az újpesti bankrablóké és azt tartom, hogy csak a praktikánsok bátorságára volna szükség, hogy ezt a kicsikart rendet lerázzák magukról.

Olvastam mostanában, uraim, hogy mi a vallást akarjuk megdönteni. Ügyvédi meghatalmazást kérnek az Úristentől, aki mindenesetre jó kliens lehet az ő mindenható hatalmával: az Úristent akarják megmen-

teni, szemben a szabadelvű iránnyal, az Istennek védelmére kelnek oly módon, hogy ők nemcsak a hazát, az államot foglalják le, hanem az Istent is be akarják fogni a maguk számára és mint az ő osztályérdekük és reakcionárius érdekük kasznárját állítják oda, hogy az Isten arra való, hogy a mi jogtalanságunkat, alárendeltségünket bizonyítsa, hogy a tudatlanságot és sötétséget reá való hivatkozással tartsuk fenn. Hát amint az előbb azt mondtam az ő magyarságot hirdető politikájukra, hogy hazárulás, erre azt mondom, hogy a legnagyobb blaszfémia, vallástalanság és istenkáromlás.

Istenre való hivatkozás nem a gyűlölet embereinek való. Az Istenre való hivatkozás nem való azoknak, akik oly távol vannak még az Istenség megértésétől, mint az a szerecsen, aki csak feketének tudja elképzelni az Istent, Ők is a maguk lelki szerecsenségük, feketeségük képére teremtik meg a maguk Istenét és a szeretet nevében a gyűlölet Istenét akarják főlének állítani és az embert, aki a vallásnak könyve, a biblia szerint a tudásért feláldozta a paradicsomi nyugalmat és boldogságot, az embert a tudatlanság és kultúratlanság állapotában akarják megtartani.

A demokráciának eszméje olyan, amely, akár materialista alapon indulunk el, akár az istentagadás alapján, akár a vallás alapján, mindenkori kihozza a maga igazságát, Olyan ez, mint a matematikának pontossága, amely, ha két utón számítunk is ki egy eredményt, ha az eredmény igazság, matematikai valóság, mindig csak ugyanazt az eredményt tünteti fel. Az, aki materialista alapon indul ki s vizsgálja az embert mint materiát, azt találja, hogy bizony azok, akik főlének akarnak kerekedni, mint matéria egy cseppet sem különbek, mert vannak közöttük még csenevészebbek testileg, lelkileg és agyvelő tekintetében is. Ha ezen az alapon indulunk ki, akkor a materiának különbsége nem biztosítja számukra az uralmat, sem nemeslevelek, sem pedig a jelenkori társadalom körében megszerzett előnyök. Ha pedig az istenhit alapján vagyok, ha hirdetem az Istent és a szeretetet, ha hirdetem azt, hogy az ember az Isten képére formáltatott, hát akkor az Isten képére formált emberek között milyen jogon tegeyek különbséget! Az egy Isten fogalma az egy ember fogalmát feltélenül magában hordozza. Ha egy az Isten, akkor egy az Isten képére formált ember és nincs itt senkinek joga Istenre való hivatkozással kiváltságokat, előjogokat, a nagy tömegek számára pedig kitagadást és boldogtalanságot szerezni. Ha a vallás az idők folyamán nem lett volna egyházzá és ha az, ami hivatás volt valamikor, nem lett volna foglalkozássá, ha az Istennel való operálás nem lenne foglalkozása nagy részében azoknak, akik a vallásnak szolgálói vagy alkalmazottai, akkor, uraim, nem volna szükség sehol demokráciát hirdetni. Akkor a demokráciát hirdetnék a templomokban és akkor az a hatalom, amely ellen küzdenünk kell, a klerikalizmusnak hatalma, nem azt hirdetné, hogy minden auctoritás Istentől adatott, nem azt hirdetné, hogy a földi nyomorúságot és szolgálást el kell tűrni s a jövőbeni mennybeli boldogság fog nekünk ezért kárpótlást adni; a mennybeli üdvösség és az Isten igazi fogalma magával hozza azt, hogy a mennybeli üdvösségre ne azzal készüljünk, hogy örömmel játszunk el az üdvösségre való jogunkat azzal, hogy idelent embereket gazdasági, politikai vagy társadalmi elhagyatottságban tartunk. Mi, tisztelt uraim, azoknak a mennybeli üdvösségéért harcolunk, akik ebben az országban jelenleg kiváltságosok és jelenleg nagyon jól érzik magukat. Mikor az előjogokat meg akarjuk törni, akkor azt akarjuk, hogy ők majdan nyu-

godtobb arccal állhassanak meg, ha számonkérjük tőlük a földön való munkálkodásukat.

Uraim, mi az igazi magyarságnak, a harmónián alapuló rendnek és egyúttal az igazi vallásosságnak politikáját képviseljük. Mert nem az az igazi vallásosság, amely a vallás magasztos fogalmából védvámot csinál magának, anélkül, hogy a vallás lényege, a szeretet élne az emberekben. Ma ebben a teljesen gazdasági térre áttérrelődött társadalomban a vallás nem egyéb, mint üzletszerű felhasználása még annak is, hogy milyen vallásba születtünk bele. És ez nemcsak egy vallásnál található meg-, ez a visszaszorított vallásoknál éppúgy megtalálható, mint az uralkodó vallásoknál; ez a klikk-szellem, ez az újkori gazdasági felfogás, amely-mondom – még az Istent is kasznárként akarja felhasználni és a vallást is arra akarja felhasználni, hogy a vallásnak perselyével járogasson, mint kéregető és a maga számára szedjen be a hívektől filléreket. Mi, tisztelt uraim, a magyarságnak, az igazi társadalmi harmóniának és igazi vallásnak alapján állunk. Nagyon természetes, hogy éppen ezért támadnak minket a magyarságnak, a rendnek és a vallásnak nevében.

Tisztelt uraim, ezek a támadások minket ne riasszanak meg és ne riasszon meg minket az sem, ha pillanatnyilag sikertelennek látszik is a mi működésünk és csak egy-egy területen tudunk eredményt felmutatni. Végre is a társadalmaknak fejlődése néha csodálatos ugrásokat mutat. Én azt hiszem, hogy a nagy francia forradalmat megelőzően egy esztendővel nem merete volna senki megjósolni a nagy világmegrendítő esemény bekövetkezését. És – hogy itthon maradjak – azt hiszem, hogy 1847-ben senkisé is merete volna megjósolni, dacára a negyvenes esztendők reformerejű működésének, a 48-iki eseményeknek bekövetkezését és a 48-iki demokratikus alkotmányának megszületését.

Uraim, amikor mi dolgozunk azon, hogy áttörjük a reakcionárius rétegeket és világosság felé jussunk, nem tudjuk megmérni annak az elválasztó falnak szilárdságát és vastagságát, amely minket a szabad, tiszta, világosságot adó levegőtől elválaszt. És azért bármily vakmerőnek, merésznek, szédületesnek és örületesnek látszik a mi vállalkozásunk, hogy mi kevesek hirdetjük az igéket, kötelességünk ez igéket hirdetni, kötelességünk vájni ezeket a falakat, dolgozni csákánnyal, kalapáccsal, karmainkkal is, mert nem tudhatjuk, hogy mikor következhetik be a látszólag törhetetlen falak összeomlása. Ez az optimizmus, a hit, amely nélkül nagyot alkotni nem lehet; ez az optimizmus bent volt az apostolokban, a prófétákban, a szabadságharcosokban, bent van minden alkotó emberben; e nélkül a nemes optimizmus nélkül, amely a hitnek lényege és amely a sikernek legbiztosabb tényezője, amely lehetetlenségekre „is vállalkozik a hit erejével és szilárdságával, enélkül előbbre nem juthatunk. A pesszimizmus, a sikertelenségre előre való számítás, az örökös konziderálás nem vezet egyébhez, mint teljes lomhasághoz és lemondáshoz.

Bármily kevesen vagyunk tehát, ez az optimizmus éljen mibenünk – hiszen apró sikereket már elértünk – ez az optimizmus éljen a megjelent elvtársainkban, erősítsen bennünket az a tudat, hogy becsületes, férfias munkát teljesítünk, mint kicsiny emberek, mint a nagyoknak epigónjai mint a prófétáknak, szabadságharcosoknak méltatlan utódai, mert arról mi nem tehetünk, hogy ez a korszak oly silány és mi olyan gyengék vagyunk; mi igyekezzünk utánozni azokat, akik nagyok voltak nagy korszakokban és nagy alkotásokra képesek. *(Hosszantartó lelkes taps és éljenzés.)*

Egy szegény ifjú története

– 1911 október 7. –

1911 október 2-án volt a tizedik évfordulója annak, hogy *Vázsonyi* először képviselővé választották. Tíz év alatt négyszer adott neki mandátumot a Terézváros. Képviselőségének első tízéves jubileuma alkalmából, 1911 október 7-én, a *központi demokrata kör* melegen ünnepelte *Vázsonyit* és ekkor mondotta ezt a beszédet:

Vázsonyi Vilmos: Igen tisztelt uraim, nem voltam soha a formának embere, sem az ünneplésben, sem az ünnepeltetésben; külsőségben, külső megjelenésben s egész életemben éppúgy, mint a politikában mindig gyűlöltem a pózt, habár egy olyan országban születtem, amelyben a pózok gyakorlása talán a leghálásabb dolog a világon, hiszen a mi egész társadalmi és politikai életünk tele van formaságokkal, amelyek lélektelenek, politikai életünk tele van formaságokkal, amelyek nélkülözik az igazságot, jelszók, amelyek mögött nincs semmi tartalom. És ami áll egész pártokra és az egész társadalomra, amely a külsőségekben, a formaságokban a szertartásban, modorban találja meg a maga legfőbb ideálját s a valóságos lényegét és a lelket annál kevesebbre becsüli, ami áll egész pártokra, melyek jelszavak, káprázatok és lobogók szerint indulnak, nem törődve azzal, hogy micsoda táborok vonulnak a zászlók alatt és micsoda tartalom van a jelszók megett: az még a politikusok egyéni érvényesülésére nézve is áll, mert ha van ország a világon, amelyben igen nagy jelentősége van a formának és póznak az egyéniség érvényesülésére nézve is, az Magyarország. Magyarországon elsősorban az a nagy államférfiú, aki sohasem mutatkozik az emberek között, akit üvegszekrényben mutogatnak szent zászlók lobogtatása és zsolozsmák zengése között, sohasem jár a nép közé, kávéházba pláne nem, lehetőleg keveset beszél, hiszen minden közönséges ember is beszél, lehetőleg keveset ír, hiszen annyi ember ír ebben az országban, lehetőleg keveset gondolkodik, hiszen a gondolkodás is minden közönséges embernek a tulajdona, hanem ehelyett végtelenül komoly, redőkbe vonja arculatát, ritkán szól, akkor is úgy, hogy meg ne értsék, rendesen azért, mert maga sem érti meg azt, amit mond és mert ameggett nincs is semmi; – így születnek meg Magyarországon a nagy státusférfiak, akik se nem mondanak semmit, se nem tesznek semmit, azonban nagyon szertartásosak és nagyon komolyak. S ha végignézünk nemcsak nagyjainkon, hanem egyesületeinkben, köreinkben és más társadalmi rétegekben is, alkalmazhatjuk a Lessing-féle mondást, hogy: ha a tekintélyek gyökerét kiássuk, akkor gyökeret rendszerint nem találunk semmit, hanem csak egy óriási üres komlyságot, egy felhőgomolyt, amely megett a jó hívő az Istent sejti, de amely felhőgomoly megett ezeknél a férfiaknál csak az óriási nagy üresség rejtőzik.

Én a pózt és a formaságot mindig gyűlöltem, mint az igazságnak legnagyobb ellenségét. És amikor én ebben a kerületben elkezdtem működésemet – vannak még itt sokan, akik már akkor az oldalam mellett állottak – akkor én minden formának félrevetésével kerestem a közvetlen érintkezést az emberekkel, bementem az emberek közé, ott hirdettem egyszerűen azt, amit igaznak tartottam. Lépésről-lépésre fejlődött a kis maroknyi csoportunk, nőtt addig, amíg váratlanul az első

győzelmet nem arattuk, és ez nem 1901-ben volt, hanem még 1894-ben, amikor először a városi képviselőtestületbe kerültem és amikor pártunknak alapjait leraktuk és ezt a kört megalapítottuk. Ez a közvetlenség, a formáknak, szertartásoknak ez a teljes mellőzése, mindenkor megmaradt közöttünk. Szemünkre hányhatták ezt, akik ebbe a körbe feljöttek, de aki közöttünk élt, mindenkor láthatta, hogy ahhoz a szellemhez, ahhoz az irányhoz, amelyet a mi szerény kis csoportunk megszületése óta, első küzdelmei alkalmával is követett, rendületlenül ragaszkodtunk és ez a közvetlenség, fesztelenség, a formáknak ez a mellőzése ma is az, ami a körünket, pártunkat jellemzi.

Tisztelt uraim! Én azt hiszem, hogy azokból a tanokból, amiket az első zászlóbontás alkalmával hirdettem, működésem alatt nem tagadtam meg egyetlen egyet sem. Én azt hiszem, hogy velem más változás ama fiatalos lelkesedéssel megkezdett zászlóbontás óta nem történt, mint csak a kornak a változása, a kor pedig számomra nem azt jelenti, amit jelent azoknál, akiket a temperamentumuk visz és akik meggyőződésnek látják azt, ami tulajdonképpen csak a fiatalságnak lobogása. A kor számomra nem azt jelenti, hogy én ma a férfikorban konzervatívabb legyek, mint amilyen voltam fiatal koromban, a kor számomra nem azt jelenti, hogy megtagadjam azt, amit fiatalságomban vallottam; az élet tapasztalatai és a kornak nagyobb megállapodottsága és kritikája számomra nem hozott semmi egyéb újat, csak azt, hogy mindazt, amit akkor hittem és amit talán megindokolni nem tudtam, az élet tapasztalatai alapján ma még jobban hiszem, mert meg tudom indokolni mindazt, amit akkor valóban tartottam, a társadalomnak azóta egyre tartó fejlődése, az egyre fokozódó társadalmi és szociális bajok hatása alatt még jobban tartom igaznak, helyesnek és bennem, ha nekem további kort is ad meg a végzetem, az én radikális meggyőződésemnek az nem a lelohadását, hanem csak meggyökerezettségét, inkarnáltságát fogja eredményezni.

Azoknak az eszméknek, azoknak az elveknek, amelyeket én hirdetem, az igazságáról talán én „de infernis” származásomnál fogva győződtem meg, azért, mert a mélyekből jöttem, azért, mert a szegény embernek baját, a szegény küzködő kispolgárnak baját én nem a könyvekből olvastam, nem is távolságokból néztem, hanem mert én magam az ilyen küzdelemnek közeli részese voltam, azért láttam meg talán több igazságot, mint mások, akik jobb viszonyok között születtek, annak köszönhetem talán, hogy én a társadalomnak sok ezer baját jobban érzem át, hogy a munkásnak, kispolgárnak és középosztálybeli szerényebb embernek küzködését jobban tudom áttekinteni, megérezni és hogy fizikai fájdalmat tudok érezni mások nyomorúságának és kínlódásának láttára, annak köszönhetem talán, hogy „de infernis jöttem” és ezért hálát adok, hogy onnan jöttem. De igen, t. uraim, annak is köszönhetem az én világnézetemet, hogy élesebben látom, mire van szüksége a társadalomnak, milyen öntudatra kell ébrednie ennek a munkálkodó, dolgozó társadalomnak, hogy boldogabb legyen, több szabadsága, joga és kenyere legyen, mert az én egész politikai felfogásomnak, minden szenvedélyemnek, minden igazságomnak, minden szavamnak és cselekedetemnek az a rugója, hogy egy mélységes hálát érzek magamban azért, hogy nekem, aki a mélyekből jöttem, megadatott látnom azt, amit mások nem láthatnak. Mert nekünk, alulról jövőknek vigasztalásul és ellensúlyul azért, hogy az ifjúságunkat nagyobb nélkülözések között, – vagy enyhébb szót használva, szerényebben – töltjük el, mert hiszen nem nélkülöz az, akinek

nincs igénye, és így én nem nélkülöztem soha ifjúságomban, – nekünk megadatott az a clairvoyance, ami másoknak nem adatik meg soha! És azért, ha hallok gőgös, szívtelen nyilatkozatokat azok részéről, akik-burokban születtek, hát látok földesurat, gentry származásúakat, arisztokratákat, látok nagy polgári, kapitalista parvenüket, akik valami csodálatos elvakultsággal és korlátoltsággal szólnak a nép bajairól és jogairól, akik azt, ami természetes jognak látszik és ami az is, toladódnak tekintik, akik a népjogokról úgy szólnak, mintha azt ki lehetne nekik mérni, és épp úgy, mintha a levegőt, vizet, valaki le akarná foglalni magának, amely mindenkinek egyformán kell a lélegzéshez, és a szomszág oltásához, úgy akarják ezek lefoglalni maguknak azt a primitív politikai jogot is, amely egy szervezett társadalomban, országban épp úgy kell mindenkinek, miként a levegő és a víz; ha hallom ezeket a gőgös, szívtelen és korlátolt nyilatkozatokat, megértem: ez is a leszármazásnak átka. Mert, higgyék el, t. uraim, hogy ez született vakság, ezek az emberek fogalommal sem bírnak arról, hogy hol járnak, ezek az emberek olyanok, aminők lehettek a régi római patríciusok, vagy a görög demokráciának uralkodó társadalmi, akik a népességnek egyik részét nem tekintették másnak, mint a házi állatok állományának, amely feltétlenül szükséges ahhoz, hogy ők jobban érezzék magukat és azokat a rétegeket, amelyek ő alattuk voltak, nem tekintették másnak, mint a gépek helyettesítőjének. Ők nem tekintvén az embereknek sem tömegét, nem ismervén a nép küzdését, nem ismerve azokat a kis államocskákat, amiket egy-egy család képez, nem ismerve azt, hogy az a családfő abban a szerény társadalmi körben épp úgy végzi a maga küzdelmét, miként az oligarcha - vagy gentrycsaládban végzi a családfő a maga családjának fentartását, nem tudva azt, hogy a legutolsó munkáscsaládnak is megvan a maga családi tradíciója, neve, családi büszkesége, nem tudva azt, hogy a legutolsó családnak a nőtagja is, az anya, ugyanazokat a szent érzéseket táplálja, mint a büszke családnak női fentartója, nem tudva, hogy a gyermekekről való gondoskodás és szeretet melegsége még talán nagyobb az alsóbb rétegekben, mint odafenn, fogalmuk sincs erről a világról, nem tudják azt, hogy mi az a polgár, a munkás, a polgári család, mi az élet, mi a küzdelem, és ebből a vakságból, ebből a hályogból származik az a számunkra érthetetlen gőg, szívtelenség és korlátoltság, amely a mi vezető politikusaink legtöbbszörénél mutatkozik. Ezért mondom, t. uraim, hogy hálát adok a végzetnek azért, hogy lentről jöttem, és hálámat igyekeztem leróni eddigi politikai működésemmel s ezt akarom leróni ezentúl is, hogy mindig és mindenkor azokért küzdjek, dolgozzam, cselekedjem, s ha kell szenvedjek, akiktől származom, akikhez tartozom, s akikkel mindig egy leszek szívben és léleken.

Igen, t. uraim! Ezen a mai napon, amidőn szívesek voltak engem üdvözölni, még egy vallomást tehetek önöknek. Én az országos politikában az elveimet, az irányomat alig szolgálhattam. Ott csak néha-néha, szerencsés körülmények között tudtam hangot adni meggyőződésemnek, de én a politikának irányát, a pártoknak alakulását megváltoztatni nem tudtam. Én csak jelezhettem, hogy melyik az az ösvény, amelyen ennek az országnak haladnia kell, én csak irányt mutathattam, de a valóságot tagadnám, ha azt mondanám, hogy valami nagy mozgolódást vettem észre, hogy az ország erre az ösvényre akarna térni, vagy ezt az irányt akarna követni. A legnagyobb hiba az, hogy ebben a sokat ünneplő országban az ünnepélyek, formaságok azt a lelket, azt a lényegét, azt a

tartalmat, amely az ünnepekben, ünneplésekben van, éppoly kevésbé keresik, mint a hogy a vallások is szertartásokká süllyednek le azok szemében, akik nem tudják, hogy az igazi vallásosságot magában az életben kell napról-napra, percről-percre, pillanatról-pillanatra gyakorolni és érvényesíteni. Ebben az országban, t. uraim, a nagy dolgozó többség még nem ébredt öntudatra. A jobbágyság eltöröltetett, a városoknak a rendi korszakban való alárendeltsége a papiroson megszűnt, a lelkekben azonban még tovább él a deres, a sárga folt, tovább él a jobbágyság és a városi polgárságnak az a gyávasága, az az alázatossága, amely a rendi alkotmányban arra az eredményre vezetett, hogy az összes városoknak szava annyit ért az alsó táblán, mint egy nemes vármegyének szava.

Ez az ország még forrongóban, alakulóban van, mert bármit beszélnek is nekünk ezredéves múlttól, mi mint modern állam csak 1867 óta vagyunk, modern elemünk pedig, a polgárságunk még egyre forr, a polgárság egy része még nem magyar eredetű és még nincs meg a társadalomnak az a kialakulása, mely arra vezetne, hogy a legszámosabb társadalmi osztály, a dolgozó polgárság és munkásság a maga munkájának eredményéhez képest egyúttal vezető, társadalmi osztálya volna ennek az országnak. Öntudatunk, fegyelmiünk, önérzetünk nincs még, látunk városokat, amelyek agrárius képviselőt választanak; demokráciánk abból áll, hogy a demokrata hitvallás komolyságához az kell elsősorban, hogy az ember ne demokratikus származású legyen. A legszabadabban gondolkozó férfiak ebben az országban ha egyesüléseket alapítanak, elsősorban olyan exponenseket keresnek, akik a magasabb rétegekből valók, úgy hogy még ha a mi szabadgondolkodó szervezkedéseinket is nézem, látom elvben a szabad gondolatot, a mikéntben, az eszközben, az út megválasztásában pedig látom a sárga foltot, a derest, a középkort, az alázatosságot, a teljes lealjasulást és szolgáltságot. Olyan férfiak kerestetnek, a szabadgondolkodó egyesületek élére, akik udvarképessé tétetik a demokráciát, és ez a legnagyobb jele annak, hogy mennyire elmaradott még a társadalom. A demokrácia kivívásához csak a demokratikus út vezet; amit a proletármozgalmakra nézve a proletárságnak nagy apostolai mondtak, hogy a proletárság csak önmagát válthatja meg, ezt mondom én a polgári társadalomról, a polgári demokráciáról: addig, amíg a polgári demokrácia a maga mozgalmához, a legszerűebb progresszív mozgalmakhoz is mindig arisztokratikus vezetőket keres magának, és a mozgalmak külső megjelentetésénél rendkívül aggodó gonddal vigyáz arra, hogy minél előkelőbb és szalonképesebb megjelenésű legyen az a mozgalom, addig a polgári társadalomnak megváltásáról, a polgári társadalomnak uralomra jutásáról szó nem lehet.

De nem akarom részletezni ezeket a dolgokat, hiszen mindenki megértheti, hogy mire célozok. Ezek mutatják a legjobban azt a süllyedettséget, amelyben a mi polgári társadalmunk sínylik és mutatják egyszerűsége mind annak a típusnak a borzasztó hiányát, amely a nyugateurópai polgárságot oly nagyra emelte: a nagy polgárok hiányát. A nagy polgárok hiányát, akik polgári sorból származva a maguk anyagi és szellemi erejét arra használják fel, hogy osztályos társaikon segítsenek, azoknak élére álljanak, azoknak küzdelmét vigyék előbbre; akik nem cifraságokat, nem kitüntetések keresnek, hanem nem akarnak egyebek lenni, mint nagypolgárok, akik nagy áldozatkészséggel, nagy munkálkodással és óriási szeretettel ragaszkodnak azokhoz, akiktől származnak.

Az országos politikában nem tudtam semmi eredményt elérni, de

abból sem tagadtam meg soha semmit, amit annak idején hirdettem. És mert az országos politikában leküzdhetetlen nehézségek gördültek elém, amiknek eltüntetéséhez én gyenge vagyok – mert én magamat soha vezérnek nem tekintettem, mindig vártam, kerestem azt a pártalakulást, amelybe mint közkatona belemehetek, mindig sóvárogtam azt a férfiút, aki Magyarországon ezt a nagy polgári átalakulást vezetheti, – éppen azért menekültem én a városi politikához, hogy ott, ahol nem szátyárkodnunk kell, ott, ahol nem falra borsot hányni kell, ott, ahol nem jel-szavak csatájában kell résztvennem, ahol nem egy koncert való marakodás folyik csupán; ott legalább egy területen, elveimnek és program -momnak érvényesülést szerezzek. Nyugodtan állíthatom, hogy abból a városi programból, amit 1894-ben mi hirdettünk, a legnagyobb rész már megvalósult, úgy, hogy ma az élet által felvetett új kérdések megoldása van már csak hátra, mindent, amit ígértünk, megtartottunk, merem állítani, hogy többet is tettünk, és az életnek felmerülő új kérdéseit és problémáit is a régi szellemben igyekezni fogunk teljes tiszteességgel, teljes munkával megoldani.

Én, tisztelt uraim, megköszönve a szívélyes üdvözlő szavakat, amelyek ma elhangzottak, nem tekintem ezt jubileumnak, tisztán egy baráti összejövételnek, amelyben reminiscenciákat keltettek fel, amelyekre feleltem magam is azon néhány szóval, amit elmondani bátor voltam; ezen a mai napon magam is visszagondolok nagyobb örömmel a viszontagságokra, mint a diadalokra. Büszkeséggel gondolok vissza, hogy ezekben a válságos és viszontagságos napokban rendületlenül oly példátlan elszántsággal állottak helyt ennek a kerületnek polgárai, hogy nincs az országnak még egy kerülete, amely ilyen választási csatára mutathat rá és ha ebben az országban a politikai erkölstelenségnek irtózatosságot szilárd, bevehetetlen vára volt. Azóta is voltak váltakozó napok, voltak viszontagságok, – hiszen az én életem nagyon vadregényes pályafutás és ha a pályafutásomat kezdettől fogva megírnám vagy elmondanám, bizony az a regényhez volna hasonló, amelynek talán azt a címet adhatnám, hogy: „Egy szegény fiú története”, – tisztelt uraim, e viszontagságok, válságok közepette mindenkor élveztem az önök barátságát és ragaszkodását. Szépen mondták az önök tisztelt szónokai, hogy ez a kerület mindig egy maradt, mindig ugyanaz maradt, én azt hiszem, elmondhatom e mellett, hogy én viszont ebben a kerületben mindenkor egy és ugyanaz maradtam, mindenkor ragaszkodtam azokhoz az elvekhez, amiket hirdettem, ragaszkodtam még ahhoz az úthoz is, amelyen elveimet hirdetni kezdtem, mert nem elég az igazságot hirdetni, az igazságot az igaz utón kell is keresni.

Jubilálnunk pedig nekünk nem kell, tisztelt barátaim, mert én minden nap jubilálok, valahányszor barátaim közé jövök, minden nap jubilálok, valahányszor a kerületemben járok, jubilálok akkor, ha találkozom az utcán polgártársaimmal, jubilálok akkor, amikor köszönt a gesztenyesütő, úgy mint jóbarátját, aki ő velem is együtt érez, jubilálok, amikor a hordár a sapkáját lekapja és szeretettel köszönt, mert tudom, hogy ez a kerület az én családom, amelyet én szeretek, s amely engem is szeret. Ezt a szeretetet, amelyet velem szemben tanúsítottak, a múltban és a jelenben is, egész lélekkel viszonzom. *(Lelkes éljenezés és taps.)*

III.

A magyar gironde

– 1912 január 20. –

Ebben az időben, – 1912-ben – új, hangos mozgalom indult meg: *a polgári radikalizmus mozgalma*, mely igyekezett túllicitálni *Vázsonyi* polgári demokráciáját és a szocialistákban kereste hátvédét. Ennek a „polgári radikalizmusának mozgalma készítette *Vázsonyit* erre a beszédre, melyet ugyancsak *a központi demokrata körben* mondott el:

Vázsonyi Vilmos: Igen tisztelt uraim! Faltörő kosnak mondanák a polgárság szerepét a politika változásai között, s valóban, ha én ezt az újabb időben játszott szerepet veszem szemügyre, meg kell mondanom: a faltörő kos szerepéből én a faltörést nagyon ritkán láttam, ellenben a nyájban járó kosnak szerepét, amely csendesen és szelíden megnyíratja magát és amely ehhez még alázatosan, hü alattvaló módjára béget is, – ezt a szerepet már sokkal gyakrabban láttam.

Hát ki kell egyeznünk az elnevezésen, és ha már faltörésről van szó, messze vissza kell menni még a forradalmi időkre. Ha pedig visszamegyünk, akkor látjuk, hogy a polgárságnak egész pályafutását a politikai életben tényleg ez a jelző adja meg, amelynek első részét fejtette ki a polgárság a maga virágzásának és önérzetének idejében és amelynek második részét érvényesítette akkor, amikor az elernyedés és hanyatlás korszaka következett be. A polgárság volt az a réteg, amely megcsinálta a nagy forradalmat. Hiszen az, amit munkásosztálynak nevezünk, az, amit később negyedik rendnek neveztek, akkor még a polgárság osztályától különvált életet nem élt. A citoyennek, a polgárnak fogalma harcoss fogalom volt, amely a nagy francia forradalom idejében a zsarnokságot, az abszolutizmust felperzselte és amely a maga harciasságában ledöntött mindent, végül még az Istent is le akarta dönteni trónusáról, hogy maga által, a maga szuverenitásának duzzadó erejében érzett, földi, általa alkotott istenséget ültessen az istenségnek helyébe. Ez a polgárság, a citoyen-fogalom, ez az egységes társadalmi réteg szakított a királlyal, megdöntötte a rendiséget, megteremtette a polgári jogegyenlőséget, szakított még a vallásnak a régi fogalmával is, a vallást is teljesen a földi hatalom, világi hatalom alá helyezte, mintegy a kormányzatnak egy alkotó részévé tette, amelyet polgári hatalommal vihet és igazgathat. Ez a polgárság, amikor a maga faltörési munkásságának teljességében elvégezte a rombolásnak teljes munkáját, lassanként ismét felépítette mindazt, amit lerombolt, csak más, könnyebb és szellősebb építkezést használt a középkori vaskosabb, szélesebb, erősebb építkezés helyett. A középkornak erős, vaskos várepítkezési modorát, a tornyoknak, a várfalaknak építési rendszerét elvetette magától: a bastillet régi alakjában lerombolta és ledöntötte mindazt, ami a középkorban megvolt, de más stílusban helyreállította, azzal a változtatással, hogy az osztályuralomnak és az elfogultságnak tényezői közé besorozta önmagát is. De nem az egész polgári társadalmat, nem azt a polgári társadalmat, amelyet a citoyennek fogalma átölel, hanem csak annak a felsőbb réteget, amely a vagyonban és a gazdagságban rejlő erőt nem arra használta fel, hogy a nagy forradalomnak eszméit és igazságait érvényesítse, hanem csak arra, hogy magát beiktassa a régdöntött rendiség közé új tényezőnek.

Mi volt más a rendiség, mint az alkotmányba cikkelyezett védvám

átvitt, magasabb értelemben, amely egyes társadalmi osztályok számára az alkotmánynak erejével, erőszakos, páncélos erejével csikarta ki a fennállást a többi társadalmi osztállyal szemben. A középkor rendjei az alkotmány becikkelyezett védvámja, páncélos védvámja alatt állottak és ez a védvámos irányzat, amely a középkorban, kezdve a rendektől, végezve – ha a polgári társadalomnak legutolsó szekerényeit vizsgáljuk – a céheken, amelyek ugyancsak az iparos polgárságnak védvámját jelentették, ez a védvám a rendi társadalomban kézzel fogható volt, oly kézzel fogható, mint a lovagoknak a páncélja, oly kézzel fogható, mint maga a vasból kovácsolt bilincs, mint a baromnak nyakába rakott iga. Ma ezek a páncélok, amelyek előkelő társadalmi rétegeket védelmeznek, nem kézzelfoghatók. Ma ezek a bilincsek, amelyek nagy tömegeknek szabad mozgását akadályozzák, nem vasból vannak készítve, ma, tisztelt uraim, ezt a védvámos irányzatot nem látjuk olyan kézzelfoghatóan, mint a rendiségnek korszakában. De azért, aki belenéz az életbe, aki belenéz a lelkeknek mélyébe, s aki a mi társadalmunknak berendezkedését komolyan figyeli, azt találja, hogy minden megvan, csak változott formák között. Megvan a védvámja az egyháznak, amely nem elégszik meg a vallás erejével, nem elégszik meg a híveknek önkéntes, Isten előtt való megálázódásával, nem elégszik meg a lelki, szellemi és erkölcsi erővel, hanem ezek számára védvámot, állami erőt és erőszakot és befolyást követel s azokat is igába hajtja, akiknek leigázása az igazi vallásosság számára nyereség nem lehet, mert az igazi vallásosság nyeresége csak az az ihlet, amely önként fakad, az az ima, amely nem csikartatott ki.

Megvan ez a védvámja az arisztokráciának, megvan látszólag is a hitbizományokban és megvan abban a be nem cikkelyezett, de tényleg érvényesülő törvényben, hogy még Franciaországban is nem tartozik a keletlenlések közé az ősi nevek viselése s ha Franciaországnak, a köztársasági Franciaországnak külügyi képviselőjét vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a legnagyobb előszeretettel éppen ősi nevek viselői által képviselje magát a francia köztársaság a külföld előtt.

Megvan ez a védvám, tisztelt uraim, annak az új arisztokráciának a védelmére, amely a földbirtok és az ipar modern feudális urainak az uralmában mutatkozik és amelyet Pető barátom helyesen nevezett el védvámoknak, mert a modern feudalizmus kívánja a maga számára úgy a földbirtok, mint az ipar terén azt a kiváltságot, hogy ő éljen az államnak azon jogával, hogy adót vessen a polgárookra. A kartell, védvám, monopol, amely nem az államnak vagy nem a községnek, hanem magánosoknak kezében van, nem jelent semmi egyebet, mint annak a középkori formának visszatérését, amikor egy kis körzetben a feudális úr, a földesúr, a maga számára szolgáltatásokat követelt s a maga területén úr volt; nem jelent egyebet, mint visszatérését a középkornak; kartell, védvám, monopol nem jelent mást, minthogy az államnál sokkalta nagyobb terheket és sokkalta nagyobb adókat rónak a modern társadalomnak feudális urai a polgárságnak és népnek nagy tömegére.

Az a fogalom tehát, uraim, amely vésznek, hatalmasnak, forradalminak látszott, a polgárságnak a fogalma, amint mondtam, lassankint eltúrta azt, hogy helyreálljon a középkornak minden intézménye. Önmaga pedig a középkor régi tényezői mellé beállott utolsónak és inasnak, így látjuk egy csodálatos, – ha nem volna oly siralmas és nem volna eredményeiben oly szomorú – operettszerű középkornak a feltámadását, mint mikor látunk az operett-színpadon lovagokat, akik játszószék a lovagiasságot, látunk az operett-színpadokon inkvizitorokat, aki-

ken kacagnak, látunk egy komikusan ható középkort, így keletkezik egy teljes paródiája mindannak, ami egykor élet és valóság volt, ami egykor az emberiségnek egy természetes fejlődési fokát jelezte, amelynek a maga korában meglehetett a maga jelentősége, mert hiszen egy etappeot jelentett az emberiség fejlődésében s ha még hanyatlás volt is, ez a hanyatlás is az emelkedésnek és a következő haladásnak gondolatát és eszméjét szolgálta. Látunk egy középkorit majmoló úgynevezett vallásosságot, amelynek semmi köze sincs a valláshoz, látunk embereket, akik soha templomba nem járnak, de uzsorakamatokkal akarják kamatoztatni azt a véletlent, hogy valamely vallásba születtek. Látunk embereket, akik a felekezeti gyűlölködésnek üszkét dobálják és játszanak inkvizíciót és máglyarakást anélkül, hogy bennük égne az a fanatizmus, az az irtózat, de mert tiszta és becsületesen vallott, még irtózatában is mindig tisztelteméltó láng, amely a vallási vakbuzgóságnak embereit a középkorban vezette. Mert aki hitte azt, hogy a máglya által, az inkvizíció által megváltja azt az embert, aki tévelyeg, aki azt hitte, hogy az örök üdvösséget szerzi meg számára, ha gyötrelmek árán őt az igaz hitnek ösvényére vezeti, ennek számára van mentség, mert hitt, mert meggyőződés volt benne, mert igazi fanatizmus lobogott benne, – mert bármilyen érzés, bármilyen felfogás, bármilyen világnézet álljon velem szemben, azt vizsgálom, van-e benne őszinteség, van-e benne hit és ha más hit, mint az enyém, ha őszinte, tiszta, igaz, becsülöm, ha hazug, megvetem, még ha hozzám dörgölődik is, még ha azt is mondja, hogy az én hitem.

Uraim, a becsületes, a hittől élő vakbuzgóság helyett látunk ma üzleti vakbuzgóságot, amely színleli az inkvizitoroknak lelkét, látunk urakat, akikben egyáltalán nem lakik semmiféle vallásos ihlet, akik talán privát körben kedélyesen ateistáskodnak, vagy egyáltalán mulatságossá teszik azt, hogy beszélnek az emberek vallásról, akik a felekezeti ség köntösében járnak, perselyt hordoznak körül és gyűjtik a maguk számára a filléreket vagy nagyobb pénzeket.

Íme, itt van az egyik alakja a középkor vallási fanatizmusának, amely; az újkor modern köntösében ilyen operettszerűen mutatkozik a vizsgálódó előtt, amely azonban romboló hatásaiban, a lelkekben végzett rombolást tekintve, épp olyan végzetes, mint amilyen a középkori fanatizmus volt. Mert a modern utilitárius ember a vallást is egy bizonyos klikknek tekinti, az számára nem egyéb, amikor így terjesztetik az operettszerű vakbuzgóságot, mint az érvényesülésnek egy módja, és ha gyengék, ha kicsinyek, észreveszik, hogy nekik csak egy ilyen szerepet kell játszaniuk, akkor előrehaladnak. S így kapunk a középkor paródiájának teljességéül megint egy új keresztes hadjáratot, amely nem áll azokból a vitézekből, akik otthagyják családjukat, otthagyják gyermeküket, feleségüket azért, hogy elfoglalják a szentföldet s a szent sírt kiragadják a pogány kezéből, akik nem nélkülöznek s akiknek a csontjai Libia sivatagjain nem porladoznak, nem, ők a maguk becses csontjait orvosi rendelés szerint a legtáplálékonyabb ételekkel szokták erősíteni, kényelmesen élnek és egy-egy keresztes hadjáratot visznek, amelynél mindenki rosszul érzi magát, csak ők maradnak életben ... ők virulnak és ők haladnak elől.

Tisztelt uraim! A középkornak ezt a paródiáját látjuk abban a másik jelenségben, abban az új lovagkorban, amely a kaszinók, a nemesi, lovagi s a becsületet őrző kaszinóknak társadalmi areopágként való ünneplésében jelentkezik. Míg a régi lovagok a Gottesdienst, Herrendienst és Frauendienstnek a háromságát szolgálták, itt a Herrendienst annak

az igazságnak szolgálatában mutatkozik, amelyet egyszer úgy fejeztem ki, hogy gentleman az a férfiú, aki akkor is igazat mond, ha hazudik. Ez a lovagiasság, a gentlemanleikségek, a középkori lovagiasságnak ez az új formája, a középkornak ez az új, paródisztikus alakja, páncélt rak magára, abból a körülményből, hogy ami mi dolgozunk, az iskolában tanulunk, – klasszikusokat is tömnek belénk és szavaljuk Horatiussal, hogy az állam támasza és talpköve a tiszta erkölcs, – addig ezek az új lovagok a kaszinók váraiban diktálják nekünk azon tudomány alapját, amelyet az iskolában nem tanítanak, amely a vívás, a céllövés és egyéb modern lovagi tornáknak művészetében rejlik; mondom, itt is megkapjuk a régi lovagiasságnak egy farce-át, ahol a lovagi tornák mindig ott ejtetnek meg szívesen, ahol nincsen lovag, akinek a sisakja le volna eresztve, hanem ahol olyanokkal állunk szemben, akikről biztosan tudjuk, hogy az ő nevelésük a lovagiaskodás terén elmaradt s a lovagi tornában nem méltó ellenfele.

A Ritterdienst pedig nem abban mutatkozik ma, hogy ezek az új lovagok pengetnének lantot és gyarapítanák a költészet remekeit, mert a kártyajáték például még a kockajáték formájában sem szerepelt a középkor dicső és nemes lovagjainak életében, de ezek a kaszinók, ezek a társadalmi areopágok, amelyek vezetik az országokat, vezetik Magyarországot, nem a költészetnek, a tudománynak, a művészetnek gyarapításában lelik örömeiket, még csak nem is a történelmi nagyoknak dicsőítésében, vagy a történelem tanulmányozásával, hanem sajátzerű módon csak egy nemzet történelmének tanulmányozásában, amely nemzet pedig teljesen republikánus alapon áll és mégis szabad ösvényt tudott találni ezen előkelő újkori lovagvárakba s ez a svájci nemzet, amelynek kuoni pástora egész Gessler Hermannig, tehát a nép akkori magas arisztokráciájának összes alakjai ezekben a körökben a legnagyobb népszerűségnek örvendenek.

Hát, uraim, ez lett a Gottesdienst, Ritterdienst és Frauendienst lovagkorából, ebből a könnyű stilusu középkorból. Az arisztokrácia fogalma pedig szintén nem áll fenn középkori alakjaiban, mert hiába beszélünk mi születési arisztokráciáról, amikor én ismerem ősi grófi családi sarjakat, akik elveszítvén vagyonukat, mint kocsitolók keresik kenyerüket, vagy pedig mint konyakcégvezető vagy más italnak magas rangra való emelésére alkalmazott médiumok szerepelnek; a születés és osztályozó tartozás, mint ezek az egyszerű, rusztikus példák mutatják, ma nem jelent már semmit. A régi arisztokrácia, amely látszatra még a régi, igyancsak átalakult már, teljesen egybeforrva az ujjal, amelyet ő még enéz s amely új arisztokrácia hozzá még sóvárogva felnéz s amelyre el lehet mondani a költő szavával, hogy ősi saslakára szédeleg, ha néha feltekint, mert a szó szoros értelmében ezen új arisztokrácia és a szédelgők főzött az ősi saslakok megszerzése körül nemcsak költői, hanem valóságos összeköttetés állott fenn. Hát, tisztelt uraim, ha a régi arisztokrácia izenvelgi azt, hogy ezeket lenézi s az új arisztokrácia szenvelgi azt, hogy⁷ ezekhez iparkodik feljutni, méltóztassanak elhinni, hogy itt már igazán csak vékony válaszfalak vannak, amelyek nemsokára le fognak dőlni; a régi arisztokráciának az alapja is teljesen a maga gazdasági hatalma a konzervatív vagyonban, az újkori arisztokráciáé pedig az új, mostan szerzett vagyonban. Tisztelt uraim! Végére is földrétegek hullanak a egelevénebb skorpióra is s akkor, ha az mérszrétegebe fog behullani, negkövesedett skorpió lesz; bármily megvetés sújtsa az újkorban legmodernebbül Összekapart vagyont és új arisztokráciát a már megkövese-

dett skorpió arisztokráciája részéről, csak türelem, a rétegek lerakódása csak idő kérdése s ezekből ugyancsak megkövesedett skorpiók lesznek.

Hát, uraim, ebben az operettszerű, ebben az új középkorban élünk mi és most jelenik meg a téren, mikor a citoyennek fogalma már elvesztette a maga rémességét, az az irányzat, amelynek már a nagy forradalom idejében is jelentkeztek egyes hullámai, a szociáldemokrácia, a szocializmus. Nos hát, tisztelt uraim, az a polgárság, amelyről azt mondta az én tisztelt barátom, hogy faltörő kos, e között a két irányzat között, a feltörekvő szociáldemokrácia és az operettszerűen helyreállított, de teljes erejében működő középkor között eddig csak két szerepet tudott magának találni. Az egyik az, hogy egész nyugodtan és egész kedélyesen toltja ennek az újkori középkornak a szekerét, a másik pedig, hogy elkeseredettségében, kétségbeesésében, gyávaságában és gondolkodási lomhaságában a feltörekvő szociáldemokrácia minden tanítását és minden kommandóját kritika nélkül fogadta el. Uraim, ennek is megvan a történelmi előzménye: a gironde mindig csak a halála után győz, a gironde-nak igaza van, de az igazságait a maga vérével váltja meg. 1789 után a gironde, mely a törvényes szabadságot és a rendet és békét egyaránt képviselte, elpusztult egyfelől az arisztokrácia, másfelől pedig a jakobinus szertelenségek ostroma között, de a gironde pusztulásával pusztult a jakobinus uralom is s ami utána következett, az a caesarizmusnak uralma volt, amely először konzulátus, később császárság volt, amelyet azután a Bourbon-restauráció váltott fel, melyet csak rövid időre szakított meg a 48-as republika, s amelyet ismét III. Napoleon caesarizmusa követett, íme, csak III. Napoleon bukásával, majd a harmadik francia demokratikus köztársaság uralmának szilárd biztosításával győzött az a gironde, amelynek vezetőit vérpadra hurcolták a jakobinusok s akiknek halálán a jakobinusok és arisztokraták egyaránt örültek.

Hát, tisztelt uraim, ez az a girondeizmus, amely a citoyen nemes fogalmának megfelel; a polgár fogalmának, amely az egyszerűséget, a rendet, a törvényhez és szabadsághoz egyaránt való ragaszkodást jelenti, – mert a törvényességnek fogalma nem csupa szabadság; a törvényességnek fogalma az a szabadság, amely a rendnek kereteibe van ékelve. A szabadság festett kép, amelyet a rendnek kerete övez és nincs igazi rend szabadság nélkül, mert az a társadalmi egyensúly, amely nem szabadságon, nem a lelkek harmóniáján, nem az önkéntes engedelmeségen alapul, a zsonglőrök balanszírozása, de nem az a szilárd egyensúly, amelynek életteljes ereje van; és nincs szabadság rend nélkül, mert az a szabadság, hogy mi egymás arcába csapkodhatunk, hogy mi egymást önzésünkkel pusztítjuk, csak gyűlöltté teszi a szabadság fogalmát, ez a szabadság csakhamar a teljes caesarizmusba, a teljes szolgáltságba vezet. A gironde a törvényesség uralma, a gironde a szabadság és rend egybeolvadásának uralma; ez a fogalom jellemzi az igazi citizenet, az igazi polgárt és ez a szellem kell, hogy telítsen mindnyájunkat és telítse azokat, akik polgároknak érzik magukat.

Uraim, ma is, ha nézem a fejlettebb államokban a polgári radikalizmust s nézem maguknál, ahol az még gyenge és alig-alig mutatkozik, bármily hangosan szól is, – valóságban koldus, szegény, ez a polgári radikalizmus nem a gironde-nak a szellemét követi. A polgárságnak egyik része egyszerűen beáll inasnak a parvenü rétegek és középkori tényezők mellé, ez a kis, maroknyi radikalizmus pedig nem a maga önálló, független, polgári meggyőződését követi, nem azért hirdeti radikalizmust, mert benne a citoyennek a büszkesége él, aki azt mondja: azt jelenti

számomra, a nagy forradalom szabadsága, hogy az a góg, amely élt az arisztokratákban és feudális urakban, az az önérzet és büszkeség lobog bennem, a citoyenben is; nincs terrorizmus se felülről, se alulról; ha 1789-ben eltöröltetett az a liberalizmus, amely diktálhatott a citoyennek felülről, küldhetett számára elfogadási parancsokat is és ha leromboltatta a Bastille, hát mindkettő leromboltatott: a Bastilleja annak az abszolútizmusnak is, amely a feudális uraknak és arisztokratáknak várául szolgált s a Bastilleja a másik abszolútizmusnak is, amely piacok artikulálatlan üvöltésében és felelőtlen bömbölésében áll, – mert csak az egyénnek van felelőssége, a tömegek, amelyek meg nem foghatók, amelyek szerteszaladnak, sohase felelősek. A citoyen lerombolja az egyik Bastillet, nem engedelmeskedik a másinak se; szembeszáll dacosan az egyik terrorizmussal és ledönti az abszolutista királyt a trónjáról, de nem azért, hogy egy vásárcsarnoki kofákból vagy nadrágban járó nyelvélő kofákból alakult jakobinus bömbölő tömeg előtt adja meg magát, hanem hogy mint citoyen, legyen benne feudális elfogultság, önzés nélkül, de époly erővel és göggel: van meggyőződésem, a törvénynek engedelmeskedem, senki másnak, se abszolutista zsarnoknak, se felelőtlen bömbölő tömegnek!

Tisztelt uraim! Amit Németországról mondtam, amit a szomszéd Ausztria viszonyai mutatnak s amit a mi szegényes, koldus viszonyaink vizsgálata mellett látunk, mind egy és ugyanazon jelenség: a becsületes meggyőződésnek és bátorságnak nagy hiánya, a polgárságnak ez a megölő betűje. Ha a polgárság merne polgárság lenni, a történelmi hivatást teljesítő osztályoknak teljes tudatával, de anélkül, hogy bármiféle más osztálynak szenvedésével, vagy elnyomásával akarna érvényesülni, akkor, tisztelt uraim, nemcsak kétféle polgárt fogunk látni, egy gyáva polgárt, aki nem akar mozdulni s aki megadja magát gyáván és lomhán a fennálló rendnek és egy másik gyáva polgárt, aki azt mondja magáról, hogy ő hős, hogy ő forradalmár, radikális szabadgondolkodó, pedig a szegény, a szerencsétlen, gyáva csak éppúgy egy terrorizmusnak a kommandójára indul, egy tőle idegen pártnak, egy tőle idegen társadalmi rétegnek a kommandójára, egy tőle idegen világnézetnek nyomása alatt, amelyben ő nem hisz, amelynek csak látszatra, kicsikartan engedelmeskedik. Ez a gyávaság, amely külsőleg mint szolgáltság mutatkozik s amely kendőzi egyik oldalon a szolgáltságot azzal, hogy parvenü módjára lenézi göggösen a polgári társadalomnak alantabb levő rétegeit, a munkásosztályt, ez a gyávaság, amely kendőzi magát a göggel, a hivalkodással, épp olyan gyávaság, mint az a másik, mely a citoyennek, a girondenak törvénytiszteletét és bátorságát nélkülözi, amely nagyszájú terroristáknak adja oda magát eszközül, hit, meggyőződés nélkül, népszerűséghajhászásból, agyvelejének ürességéből, másoknak blanket-táját mormolva töltve ki, mint valami rongyos írkokocska, aki azt, amit eléje raknak, blankettaszzerűen kitölteni köteles. A polgárnak nincs blankettája se felülről, se alulról, nekünk lelkünk, meggyőződésünk van, azt teszünk, amit akarunk, amit nekünk polgári meggyőződésünk parancsol.

Uraim! Lehet, hogy a girondenak ez a felfogása, a polgári társadalomnak, a citoyen-büszkeségnek ez a felfogása, mely nem néz se jobbra, se balra és semmilyen irányban sem alkuszik, csak éppoly sorsban részesül, mint történelmileg mindenfelé részesült a gironde, de én, tisztelt uraim, a társadalmak változását nem emberi életek mértéke szerint mérem, hanem a nemzetek életének mértékével és higyjék meg nekem, hogy bárhol bukik látszatra a polgári demokrácia és bárhol fog-

lalja el örökét egyfelől a középkor, másfelől az, amit vörös rémnek neveznek és amely cseppet sem rémes már, mert bacillusai rendkívül gyengültek és ahol uralomra jutottak, egész szelídeknek, sőt házibacillusoknak kezdenek immár bizonyulni, – higgyék el, hogy amint előbb önöknek leveztem, hogy a harmadik francia köztársaságban győzött a gironde, amely a nagy francia forradalom éveiben elbukottnak látszott, – nem képesek földi emberek mást alkotni itt a földön, mint csak a tiszta, a becsületes demokráciának az eszméit. Azért mi elporladhatunk, elenyészhetünk, a mi szavunk elszállhat, mint a pára: igazságaink túl fognak élni bennünket! (*Lelkes éljenzés és taps.*)

IV.

Polgár vagyok!

– 1912 március 23. –

Az új radikális mozgalom, a szociáldemokraták támogatásával, csakhamar az utcára vitte ki harcát *Vázsonyi* polgári demokráciája ellen, még pedig annak az általános választójognak a sürgetésével, melyet *Vázsonyi* hirdetett elsőnek és követelt következetesen. A mozgalom igyekezett egyrészt *Vázsonyit* távoltartani magától, másrészt éppen azért, mert *Vázsonyi* elvi okokból nem állt közibök, őt „a demokrácia árulója”-nak kiáltotta ki. Ezekre a támadásokra így válaszolt *Vázsonyi* a központi demokrata körben:

Vázsonyi Vilmos: Igen tisztelt Uraim! A radikális Angliának legnagyobb vezető férfia, Lloyd George, aki a lordok háza ellen ostromot vezetett és aki az angol parlamentnek költségvetési szuverenitását megvédte a lordok házával szemben, – mert a királlyal szemben nem kell megvédelmezni, az nem mer, nem tud és nem akar mást csinálni, mint amit Nagybritanniának parlamentje elhatároz – Lloyd George beszédeinek gyűjteményét német nyelvre lefordította és kiadta Bernstein Eduárd, a német szociáldemokráciának egyik vezére. Nem kell sokáig keresni, hogy megtaláljunk a beszédekben valamit, ami reánk is tartozik. Az első beszéd, melynek tartalma ragyogóan demokratikus, gyökeresen radikális, azzal kezdődik, hogy az angol politikának az a rákfenéje, hogy a szabadelvűség politikája helyett uralkodóvá kezdett lenni az utca politikája. Ezt majdnem szórói-szóra idézem. „Ha az utca népe háborút kiált, mi mindnyájan háborút kiáltunk; ha az utca népe tapasztalja a háború borzalmait s azt mondja: békét kell kötnünk, mindnyájan azt mondjuk, hogy kössünk békét, pedig – mondja tovább – igazi politikusnak s a nép igazi barátjának sohasem szabad az utca népének üvöltése után indulni, mert az utca népe csak a felületességet és a szenzációkat keresi és kedveli, a politikusnak pedig meggyőződése és tudása szerint kell intézkednie”.

Tisztelt uraim! A radikális Anglia vezérének ez az intelme nagyon elkelne minálunk is. Én látom úton-útfélen a gondolatnélküliséget, a gondolkodásnak lomhaságát és a cselekvésnek gyávaságát. Látom, hogy maroknyi csoportok miként képesek intelligens embereket is egy ügyesen kihegyezett jelszónak terrorizmusa alá hajtani, miként képesek olyan cselekedetekre kényszeríteni, amelyek az ő privát, titkon vagy bizalmas körben vallott meggyőződésükkel homlokegyenest ellenkeznek. Látom azt a rövideszűséget, amely egy tömeg embernek az összeverődését

megettéveszti a népszuverenitással, mintha csak az volna a világon, aki kímege az utcára, mintha mi, akik egy teremben vagyunk együtt, nem volnánk semmik, csak akkor vagyunk erő és hatalom, ha páros sorokba sorakozunk és egy célszerűen megválasztott zene eléneklésével ennek a felvonulásnak politikai tüntető jellegét adunk. És azok, akik nem járnak politikai gyűlésekre, de akik bátorkodnak élni, dolgozni, gondolkodni, akik mind ezt az egész magyar népet képezik, az az óriási sokasága az embernek, amely sohasem hajlandó vásári komédiákra, az mind nincs a világon, csak azoké az utca, akik páros sorokba sorakoznak. És itt egész komoly pertraktációk folynak, hogy kié az utca, az övék-e vagy a mienk, amikor pedig az utcának legszélesebb része elsősorban az autóké és lovaké.

Hát, tisztelt uraim, csak gyerekesség és éretlenség az, amely az artikulálatlan hangokat akarja vezetőszererepre juttatni egy nemzet életében és amely azt hiszi, hogy a demokrácia egyáltalán elválasztható az intellektuális erők vezető szerepétől, hogy a tisztán állati ösztönök után induló vagy betanított szajkók módjára jelszókat rikoltozó tömegeknek a politikája lehet a demokrácia. Ha a demokrácia ide süllyedne, hogy a demokrácia bedresszírozott, utcán sétáló tömegeknek a politikája, nem pedig komoly, dolgozó férfiaknak érett, megfontolt meggyőződése volna, akkor méltóztassanak elhinni, hogy ennek a demokráciának sem értéke, sem maradványa nem volna, mert egyszer ez vezényel ki tömegeket az utcára, máskor más vezényli ki azokat, de ezek a tömegek nem képviselik a népet és a nemzetet. A nemzet nem egy olyan egyszerű dolog és a nép nem olyan egyszerű szervezet, hogy azt páronként meg lehessen számolni, annak a szervezete éppoly szövevényes, mint magáé az emberi testé, az emberi léleké, mint az emberi egyéniségé. Hogy egy népnek, egy nemzetnek mi az akarata, az ezer és ezer szövevényen, ezer és ezer szerven keresztül mutatkozik, és ha nekem akár százezer embert vonultatnak is fel, az még mindig csak a népnek egy töredéke és mindig azt kérdeni, hogy hányan vannak azok között, akik tudják öntudatosan, hogy mit akarnak.

Éppen ezért én, aki a népszuverenitás elvét mindig úgy fogtam fel, hogy elsősorban mindenki kell, hogy magában érezze, hogy ennek a szuverenitásnak részese, hogy a maga meggyőződését, felfogását soha semmiféle divatnak, terrornak alá ne rendelje, én bátor vagyok a magam eszméit úgy és akkor szolgálni, amikor azt én jónak látom és nem fogadok el erre nézve sem kommandókat, sem útbaigazításokat senkitől, mert ha én idegen kommandók után akarnék indulni, akkor csatlakoztam volna azon pártok egyikéhez, amelyek itt kommandírozni akarnak. Hogy azokhoz nem csatlakoztam, azt azért tettem, mert a magam útján akartam mindenkor járni, minden körülmények között meg akartam mondani az igazat, akár a kormánynak, akár pedig bármely pártnak és ha kell, a felvonultatott tömegeknek.

Tisztelt uraim! A választójognak az eszméje az, mely most ebben az országban kering, mintha óriási nagy szenvedély vérlázító, vérforraló nagy szenvedély mozgatná egész Magyarország népét. Vajha igaz volna ez, tisztelt uraim. Én, sajnos, aki nagyon sokat tapasztaltam és aki a testemen hordozom kék foltok és forradások alakjában, képletileg szólva, Magyarország utolsó politikai évtizedének történetét és aki egy-egy alakulásra és egy-egy ütközetre abból emlékezem, hogy én abban az ütközetben hol, hogyan verekedtem és milyen sebet osztottam vagy kaptam, – én ezt a nagy szenvedelmet nem látom. Én egyebet látok, lá-

tom azt, hogy ez az ország az egyenes magyar jellemnek országa: a politikai kétszínűségnek, az őszinteség teljes hiányosságának, teljes fogyatékoságának, a politikai kalandorságnak országává süllyedt le, ahol már nem szent semmiféle jelszó, ahol nincs lehetetlen szövetség, ahol azok, akik tegnap egymást rugdosták és harapták, akik a mérkőzésben ott tartottak már, hogy nem is fegyverekkel küzdenek, hanem fogait vájják egymásba, azok a következő pillanatban a politikai érdek és kaland által sugalmaztatva és vezetve már kart karba öltve, mint fegyvertársak jelentek meg a küzdőtéren. Ahol ma látok valakit, mint reakcionáriust és holnap azt mondja, hogy én a demokrácia árulója vagyok, ahol látok olyan férfiakat, akik, ha én a Házban felszóltam, sohasem tudtak egyebet mondani, mint amit úgyis tudtam, hogy zsidó vagyok, ezt ők felfedezték rólam és akik mint a szabadelvűségnek ragyogó bajnokai szerepelnek; – ha látom a folytonos cseréberélését az elveknek, a politikai köntösöknek, ha látom azt, hogy itt semmi sem bizonyos, hogy itt sem barátban, sem ellenségben bízni nem lehet, mert a barát holnap ellenség és az ellenség ellen nem védekezhetem, mert holnap – ami még nagyobb csapás – már barátommá válik, amit igazán nem lehet kibírni, – ha látom a kétszínűségnek, a politikai elvtelenségnek, a taktikázásnak és spekulációnak ezt az országát, ha látom, hogy amint minden jó családnak megvan a maga genieje, aki vagy hegedül, vagy zongorázik, vagy verset költ, úgy minden jó családnak megvan a maga családi választójoga, amelyet azonban családi titokként őriz, mert nem mondja meg, hogy annak mi a tartalma, hogy az miért általános és mit ért ez alatt; ha látom, hogy ez a jelszó nálunk odasüllyedt, hogy azért általános a választói jog, mert ha a feltételeit megállapítom, az mindenkire általánosan vonatkozik; ha látom, hogy emberek veszekszenek elvekért, amikor nem tudják, hogy azoknak mi a tartalma; amikor skatulyákat vesznek meg, melyeknek a belső tartalmát nem ismerik: hát tisztelt uraim, ez a silány, hitvány demokrácia, ennek nem voltam részese, a Kristóffy idejében és nem leszek részese soha, ha ezerszer és milliószor neveznek is a demokrácia árulójának azok, akik ellen harcoltam sokszor kemény csatákban, amikor a demokrácia igéit kellett hirdetni és érvényesíteni. Az én demokráciám nem az eunuchok demokráciája, én a szultán háremét nem őrzöm, hogy azért cserébe adják a hatalomban és javakban való dúskálást; a férfiaságomat nem áldozom fel soha!

Itt van, tisztelt uraim, egy olyan csendes, lappangó hazaellenesség az emberekben, amely azt akarja, hogy aki ebben az országban nem vett részt a múltaknak dicsőségében, csak a múltaknak szenvedésében, aki beszármazásánál fogva nem tartozik azok közé, akik örömmel lapozgathatják a corpus jurist, mert az ott felsorolt zászlósúrak között aligha talál valakire, akitől leszármaztathatja magát, legfeljebb II. Endre törvényeiben találhatja eredetét, ahol a vámhivatalokról és sójövédékről van szó, az izmaelitákkal és izraelitákkal kapcsolatban. Azt hiszik ezek, hogy ez azt jelenti, hogy válasszuk ketté az országot azokra, akiknek a múltban voltak jogai és akiknek nem voltak jogai. És hogy nekem azt az alkotmányt, amelyből kisarjadt az én polgári jogom és politikai szabadságom, hogy nekem azt az alkotmányt gyűlölnöm kell azért, mert a múltban a történelmi fejlődés, vagy fejletlenség következtében az én őseim és másoknak az ősei jogokban, kiváltságokban nem részesedtek. Az alkotmány egy fejlődésnek az eredménye és az alkotmány fejlődésének produktuma az, hogy én itt beszélhetek és hogy én

a képviselőháznak tagja lehetek és hogy én azt az alkotmányt szeretem a múlt bűneivel és fogyatékoságaival egyetemben, szeretem mint teljes egészet, ha nem születtem is a mohi pusztán. Amint a 48-as alkotmányból sarjadzott a polgári Magyarország, úgy ebből a polgári alkotmányból fog kisarjadzani a demokrata Magyarország. Nem ajándékképpen fogjuk kapni a demokratikus fejlődést, adjon a császár abból, ami az övé, a maga jogaiból, az általános választói jogot nekünk se császár, se generális ne kínálja, azt megcsináljuk a magyar nemzet szuverenitásából, ajándékozzon a magáéból, ne a másééból!

Tisztelt uraim! Amint mondtam, hogy ebben az országban látunk egy csodálatos elvtelenséget, átszaladást egyik oldalról a másikra, látunk íéég egy szomorúbb jelenséget, amelynél gyászosabbat még nem láttam s ez az, hogy az egész magyar politika kifejlődött oda, hogy mindannyian táncot járnak az udvari kegy és a katonai körök kegye körül és Magyarország politikusainak az a legfőbb gondjuk, hogy vajjon melyiknek van jobb bécsi információja, melyik tud jobban besurranni a hadügyminisztériumba, vagy az udvarba. A császári kegy lett az erőnek és hatalomnak forrása és ilyen körülmények között ma hirdessem azt, hogy felragyogott a demokráciának napja! Hát láttak önök valaha, ily mélységes, irtózatoss sülyyedést! – Hát akkor, amikor a hét becsületes magyar ember képviselte a függetlenségi eszmét, de mögöttük volt a magyar népnek lelke, amikor a hét magyarok képezték a régi függetlenségi pártot, majd később Simonyi Ernő, Irányi Dániel és mindezek, akik sohasem reflektáltak a bécsi köröknek kegyeire, akik demokraták voltak, de a katonasággal, az udvarral szemben is hajthatatlan demokraták, akik soha bécsi információkért nem indultak és egész életüket eltöltötték a bécsi telefon és bécsi posta használata nélkül, akkor, tisztelt uraim, ebben az időben a 67-es kormánynak volt egy hátvédje a régi, becsületes függetlenségi pártban, amely a kuruc hagyományokat tartotta fenn. Akkor a 67-es kormány, mikor lépésről-lépésre akart előre haladni a nemzeti jogoknak s az alkotmányos jogoknak kiterjesztésében, vagy legalább azoknak a birtokállományát épségben akarta megőrizni, mindig hivatkozott a vele szemben való, de alapjában véve háta megett való és őt támogató és szorító nemzeti és egyúttal demokratikus ellenzékre és a nagy Rákóczi Ferencnek és Kossuth Lajosnak szelleme reszkettette is meg folytonosan a bécsieket és tette sápadta őket, akkor, amikor egy-egy választásnál a függetlenségi párt mandátumainak száma megsaporodott. És a 67-es kormánynak elég volt hivatkozni erre a régi, becsületes függetlenségi pártra s jelentek meg királyi bocsnatkerő kéziratok a magyar nemzethez s nem kellett lesni, hogy Bécsben mit határoznak sorsunk felett s nem kellett látnunk azt a szánalmas, megcségyenítő, becsületes magyar demokrata embert sírásra kényszerítő látványt, hogy itt a legszélsőbb politikai pártállást valló emberek egyaránt azt lesik, hogy mi történik Bécsben, mit határoz a császár kegye¹ s kacagnak azon, akik elé nem sugárzik a császári kegy, mert kötéltan - cosokká lettek, akik ezen a szál kötélén táncolnak, a császári kegynek kifeszített kötélén. Vajha lezuhannának, elpusztulnának mindannyian a becsületes magyar demokrácia árulóí!

Én így beszélek, tisztelt uraim, így írok, így nyilatkozom. Nekem nem kell senkitől semmi, úr vagyok, a szó nem arisztokrata értelmében, nr vagyok a francia forradalom népfel ségének értelmében; polgár vagyok és sem a csöcselék, sem a császár nem parancsol nekem! (*Zajos éljenzés és taps.*)

V.

A smokkok és a salabakterek

– 1912 április 27. –

Az úgynevezett „radikálisok”, „szabadgondolkodók” csoportjáról mondotta *Vázsonyi* ezt a beszédet a *központi demokrata körben*. Az igazság ereje erupció-szerűen, sziporkázó gúnyval és szatírával tör ki itt belőle.

Vázsonyi Vilmos: Szóltam már gyakran azokról az árulókról, akiket parvenüeknek neveztem, akikre áll annak a francia királynak a mondása, aki a megnemesített polgárt régebben nagy kitüntetéssel szólította meg, de azután felismerni sem akarta s amikor ez a polgár alázatosan megkérdezte tőle, hogy miért történt a királyi kegynek elvesztése, azzal felelt: „Önben tiszteltem régebben az első polgárt, most pedig semmire se becsülöm az utolsó nemest.” Szóltam a polgárságnak azon felsőbb rétegéről, amely megfélemlkezve a maga származásáról, megfélemlkezve arról, hogy milyen küzdelmeknek köszönheti emelkedését, beáll a középkori tényezők mellé inasnak, ahelyett, hogy a maga osztálytársainak vezére lenne, mint nagypolgár, a maga szellemi, vagyoni erejét a testvéreinek felszabadítására fordítaná, akiknek ősei épúgy elnyomatást szenvedtek, mint az övéi. Szóltam gyakran a polgárságnak ezekről az árulóiról, akikről azt mondtam egyszer a képviselőházban, hogy egyaránt megtapodják őseiknek emlékét és egyaránt elárulják gyermekeiknek jövődjét. Szóltam azokról, akik ahelyett, hogy kitépnék a középkornak minden gyökerét, annak a középkornak gyökerét, amelynek emléke rájuk nézve szégyen, szövet-ségbe lépnek a másodlagos rendiséggel és abban a megtúrt lakájnak szerepét teljesítik.

Minden ember a maga erejéből éljen! Minden társadalmi réteg a maga erejéből táplálkozzék; aki nem a maga erejéből él, az kullancs, pióca, parazita, senki. Az a társadalmi réteg, mely más társadalmi rétegnek erejéből akar táplálkozni, nem érdemli meg, hogy éljen, az elveszti a maga öntudatát, büszkeségét, a maga fegyelmét; az a politikus pedig, aki nem a maga közönségére támaszkodik, aki polgársorból származva örökön-örökké a polgárság felett kondítja meg a lélekharangot, aki elme-gy koldulni másoktól támogatást, amely támogatás, ha megvan, addig egy látszathatalmat jelent, de ha elvonul, a teljes és tökéletes gyengeséget mutatja, az a politikus is csak parazita, kullancs és csak éretlen emberek tudnak ideig-óráig politikai divatoknak hódolva, ilyen kalandoroknak erkölcsi vagy szellemi martalékul esni. (*Zajos tetszés és taps.*)

Miről van itt szó? Beszéljünk nyíltan. Arról van szó, hogy mi dolgoztunk ebben a városban a polgárságnak felébresztéséért, teremtettünk egy közszellemet, csináltunk egy kommunális programot, azt meg is valósítottuk, terjesztettük, egy eszmekört – vagy mint ezek a gyerkőc-kék szokták mondani: ideológiát – és amikor most ők azt hiszik (én jobban látom a dolgokat és tudom, hogy tévednek), hogy most dagadnak a radikalizmus vitorlái, elérkezett a demokrata-kuponok metszésének ideje, akkor jelentkeznek ezek az élelmes gyerkőc-kék, akik abban is élelmesek, hogy a hitüket is aprópénzre váltották meg és mind a kikeresztelkedésben kezdték meg a szabad gondolkozást, jelentkeznek és a demokrata-kuponok vágása nélkül azt mondják, hogy ők, akik még a rituális tizenhárom esz-tendő sem érték el a politikában, tehát igazán kiskorúak az ő ősi rituálé-

juk szerint is, hogy ők azok, akik a kuponvágásra jogosítottak, mi pedig áldemokraták vagyunk, mert mi dolgoztunk, alkottunk, mert mi nem a fecsegésben, nem értekezéseknek firkálásában, nem másoknak megpumpolásában találtuk az életcélunkat, hanem a magunk erejéből éltünk, elmentünk mindenkor polgártársaink közé, nem nagy, óriási eszméket pengetve, elméleti lovakon nyargalva, hanem a mindennapi élet gondjaival törődve. Ezeknek a gyerekeknek talán mondhatom: beszélőnek vagyok annyi, mint ők mindnyájan együtt, írónak is vagyok annyi, s nem beszéddel és nem írással dolgoztam, mert beszédet mondani ünnepnapokon könnyű és cikkeket írni annak, aki abból él, szintén nagyon könnyű, de mindennap odaadni egy-egy idegszálát, mindennap odaadni egy-egy rostját a testünknek és agyvelőnknek, meglopva a magunk munkájától és a családjunknak tartozó munkától, mindennap meghozva azt az áldozatot, hogy pepecselő detailmunkával foglalkozzunk azért, mert annak a szegény kis polgárnak nem arra van szüksége, hogy én prédikációkkal lakassam jól, arra való a templom, ott prédikáljanak bármiféle rítus szerint, a közéletben dolgozni kell, a közélet az élet, a közéletben az emberek apró gondjaival is szorgosan kell foglalkozni! És ezek a gyerkőcök azt hiszik, hogy ingyen van a mi munkánknak eredményei. Hát nem ingyen van, mi nem felolvasásokkal, nem szónoklatokkal szereztük meg azt, amit mi Budapest népének szívében és lelkében megszerezünk, hanem a mindennapi szakadatlan munkával és azzal az önfeláldozással, amelyre ezek a kis gyerkőcök képtelenek volnának.

Én, tisztelt uraim, azt látom, hogy ebben a percentuális intelligenciában, az ideológiák, szociológiák és egyéb lógiáknak társadalmi osztályában, ebben az igazán szárnalmas rétegben, amelyen kacagni kell, mikor a meg nem értett fogalmakkal dobálóznak és önmaguk alatt rettenetes fanatizmussal fűrészelik a fát, egy politikai és társadalmi hermafroditizmus van, amely meglehetősen aljas. Mert vagy polgár vagyok, vagy kollektivistá vagyok, de kettő egyszerre nem, mert akkor jellemtelen és hazug vagyok.

Tisztelt uraim, igen szomorú, hogy ezeket a dolgokat egyáltalán már magyarázni vagy elmondani kell, de ők már ismét csupa forradalmár, Marat, Robespierre, csupa Danton, ahány csak van, senkisésem elég radikális nekik, mi nekik már reakcionáriusok vagyunk, ők már mint méhmagzatok az általános, egyenlő és legtitkosabb választói jogra esküsznek fel és nem nyugszanak ennek következtében addig, amíg a méhmagzatokra is ki fog terjedni ez az igazán legtitkosabb választói jog. Ha nézem ezeket az embereket, eltekintve a nyolc gyerektől, aki tizenharmadik életévét nem érte el, a többi arc nekem rettenetesen ismerős. Én ezekre sohasem építkeztem. Én arra a seregbe építkeztem, amely kezdettől fogva követett és amely azóta megsokasodott, én nem a frázisoknak polgáira építettem, nem is az ideológus, szociológus és egyéb lógus fecsegőkre, német salabaktereknek mormolóira, nem ezekre építkeztem, pedig még smokknak is lehetnék akkora, mint ők együttvéve, minden irányban és amikor én sem voltam még tizenhárom éves, minden évben megírtam a magam könyvecskéjét. De azóta azt tapasztaltam, hogy sokkal fontosabb dolog ennél az élet mindennapi gondjaival való foglalkozás, az élet problémáinak megoldása és én miattam a világ összes smokkjai és salabakterei beszélhetnek, amit akarnak; én tudom azt, hogy ha nekem egy kisiparosnak, kereskedőnek a dolgait vagy egy szegény lateinernek a dolgait kell elintéznem, teljesen mindegy, hogy Herbert Spencer erről

az ügyről mit mond a 365. lapon és méltóztassanak elhinni – hogy Bismarck mondását travesztáljam, aki azt mondta, hogy neki a keleti kérdés nem éri meg egyetlen pomerániai gránátos csontjait sem, – méltóztassék elhinni, hogy én nekem az összes salabakterek, lógusok nem érnek meg egyetlen terézvárosi gesztenyesütőt sem. Mert, uraim – a smokkok védelmére szólva, – az élet nem úgy született ám, hogy azt a levegőből kapkodták. És aki a szobából nézi a világot, az nem is ismer abból semmit, az csak könyveket irhát – mert amióta feltalálták a könyvnyomtatást, akadnak olyanok, akik azt kinyomatják és ha akad vigyázatlan ember, még fel is vágja ezeket a könyveket, – de a valóság az, hogy minden kornak, minden időnek megvan a maga gyakorlati élete, a gyakorlati tapasztalata és annak a kornak ismét az a filozófusa vagy szociológusa, aki az akkori események, akkori nexusok és alakulások, az akkori élő valóságnak tanulságait vonja le, aki pedig a múltaknak dolgain – legyenek azok radikális dolgok – rágódik, vagy más országok viszonyaiból leszűrte elméleteket hoz ide, az egyszerűen úgy jár, mintha egy halott ember élet-történetét énram akarnák szabni. Ha egy társadalom már meghalt – pedig mindennap meghal és újra születik a társadalom, meghal a régi és születik az új, – másnak halotti köntösét ne adják rám azzal, hogy ez az enyém; más megholt társadalmaknak vagy számomra nem létező társadalmaknak és nem létező viszonyoknak oktatásaival ne jöjjenek ide.

Nincs annál könnyebb a világon, mint külföldi dolgokat fordítgatni, azt minden ember, aki megtanul egy idegen nyelvet, meg tudja csinálni; meg nem értett külföldi dolgokat lefordít és azután elmondja be nem avatott emberek előtt vagy olyanok előtt, akik a mindennapi élet gondjai közepette nem értek rá igazi műveltséget szerezni s aztán egyik-másik körben megjelenve, csodálkozva hallgatják ezeket és azt mondják: „Grosser Gott, milyen nagy tudós ez!” Bocsánatot kérek, igen tisztelt uraim, tudós ebben az országban az, aki tudja azt, hogy mi kell a magyar társadalomnak, tudós az, aki ennek a népnek sebeit ismeri, tudós az, aki ennek a társadalomnak tagozódását ismeri, tudós az, aki ismeri e nép múltjának minden csínját-bínját és minden zugát, tudós az, aki ismeri a jelenkort, a jelennek erőviszonyait és tudja azt, hogy az erő nem az ordítózásban és rikoltozásban van, mert azzal nem lehet pótolni semmit és azzal nem lehet megijeszteni senkit. Az erő a valódi életben van, az erő abban van, hogy valósággal tényezők vagyunk-e, nem pedig abban, hogy néhány száz ember elkezd ordítani vagy röpiratokkal árasztja el a világot és elhiteti a világgal, hogy Magyarországon rettenetes radikalizmus van és hogy Kutya-bagason az emberek nem akarnak szántani, nem akarnak vetni radikalizmus nélkül. Amit itt látnak ma, az nem egyéb, mint üresfejűeknek divatja, akik éppúgy változtatgatják jelszóikat, mint a ruhájukat, aszerint, hogy milyen divat járja. A radikalizmust és demokráciát nem a divatoknak demokratái és radikalistái teremtik meg, hanem azok, akik egy becsületes emberi életet adnak oda zálogul, hogy hiszik azt, amit hirdetnek, nem pedig azok, akik idénypiacon árulják demokratikus dínyneiket. *(Hosszantartó taps és tetszés.)*

Hát, tisztelt uraim, ma én csak a veszedelemre hívom fel az önök figyelmét, amely nem ezekben az emberekben rejlik, hanem a mögöttük rejlő tömegben, amely nem az övék, amelyet kölcsönkérek. És csak szánni és sajnálni tudom azt a polgárt, aki merészkedik közöttünk és ezek között a tizenhárom évet el nem ért rituális jinglik között párhuzamot vonni. Én, uraim, ha majd kezdődik ez a bare, ha majd a polgári

társadalomnak destruálására irányított ez az összeesküvés nyíltan fog jelentkezni, künn is ott leszek a gáton és majd leszámolunk egymással és leszámolunk azokkal a polgári árulókkal is, akik azt hiszik, hogy mi nem látunk, hogy az ő álarccságukat nyugodtan csinálhatják közöttünk, hogy ők járkálhatnak közöttünk, mint polgárok és mehetnek kémeeknek és besúgóknak az ellentáborba. Úgy beszélnek ezek a hazáról, mint valami jött-ment fogalomról; a vallás, arról pláne nem anständig dolog beszélni igazi szabadgondolkodónak, hogy lehet valaki vallásos ember, hisz az teljesen ellenkezik az igazi radikalizmussal. Egy férfiú az ateizmusról egy füzetet irt és megírta, hogy a szabadgondolkodónak az volna igazi céljuk, hogy az Istent detronizálják, igaz, hogy még Ehrlich Gusztávot sem tudják detronizálni, de az istenekkel kezdik, mert amíg az Istennel nem végeztünk – mondják, – addig itt igazi demokráciát teremteni nem lehet; mikor aztán utánaézek, azt látom, hogy az illető ma is fizető tagja a pesti izraelita hitközségnek. Ha az ember ateista, legalább is iratkozzék ki a hitközségből és ha valaki vallástalanságot hirdet, akkor ne alkudjék ötven százalékra, hogy zárt helyeken ateistáskodik és egyébként alibit igazol.

És ne legyen esztelen: a vallás és haza, két kiirthatatlan, az emberi lélekben gyökerező fogalom; a haza bármit jelentsen, jelentse a rög-höz való tapadást, jelentse annak a helynek a szeretetét, amelyen születtem, amelyen felnőttem s amelynek minden zegét-zugát, épületét, bokrát vagy mesgyéjét ismerem, jelentse annak a társadalomnak a szeretetét, azoknak az arcoknak szeretetét, amelyeket magam körül láttam és akiket szeretek, jelentsen bármit, de ez az érzés, a helyhez kötöttség érzése, amely megvan a gyarló emberben, ez az érzés kitéphetetlen; csak örült ember vagy kiseszű ember, aki még soha nem tette ki a lábát arról a helyről, ahol él, csak az beszélhet kicsinyléssel a hazáról és hazaszeretetről. Aki csak tíz napig volt távol városától, tudja, hogy mi a nosztalgia és mi a visszavágyás oda, ahol élünk és az tud is leszokni arról az ostobaságról, hogy mindent nagyszerűnek mondjon, ami külföldi, mert a szegény pára nem látott a külföldből egy darabot sem. A hazaszeretetek érzését megtámadni és demokráciát hirdetni: az az örülteknek demokráciája, mert ezzel a fogalommal megbirkózni nem fogunk soha, de ez a fogalom nekünk nem is akadályunk, hanem legnagyobb erősségünk, ezt a fogalmat a reakciónak átengedni nem fogjuk, mert a haza az, a mindnyájunkat átkaroló fogalom, amely mindannyiunk érzésének, alkotásának, szenvedésének, gyönyöreinek és szenvedélyének összefoglalása! Örült ember, esztelen az, aki a haza fogalma ellen emeli fel kezét és buta, fétis-imádó, aki elővesz egy piros rongyot és azt akarja elébem rakni, hogy az legyen a szimbólumunk, mikor nekem van zászlóm, amelynek fehér lapjára a magam vágyát, a magam érzéseit írom. (*Zajos tetszés.*)

És uraim, ezek a kis törpék, akik az Istent akarják detronizálni ugyancsak a demokrácia jegyében, mert ők az Istennél is jobb demokraták, higyjék meg nekünk, hogy különb demokratát Istennél ők nem fognak találni és különb eszmekört, pardon, ideológiát, nem találnak soha a vallásnál, amelyről azt írta egy szellemes hitközségi tag könyvében, hogy gonosz kitalálás a vallás. Hát, uraim, ez a gonosz kitalálás van arra hivatva, hogy a kenyér egyoldalú harcaiban a kiegyenlítésnek szerepét játssza akkor, ha ez a vallás igaz, ha van benne hit, ha van benne igazi eszmei tartalom; mert az egyház és vallás két különböző fogalom és habár az apostolok négyvel többen valának, a tisztelt nyolcasok elismerik

az apostolokról, hogy azok egészen jó demokraták voltak, a próféták száma sincs korlátozva a nyolcra, de szent Habakukra mondom, hogy a próféták is voltak oly jeles szociológusok, mint ezek a tisztelt, Istent detronizáló férfiak. A vallást, amelyre ezek a kis penecilusokkal törnek, mintha valaki a Himalájából szelne le földdarabkákat és apró kis játékszer-talyigájával, szent jeleket vetve maga körül, hordaná el a törmelékét, hogy: „nesze néked, Himalája, íme megadtam neked!” a vallást nevezzük bárminek, nevezzük miszticizmusnak, babonának, nevezzük félelemnek az ismeretlentől, félelemnek a jövődtől, amibe bele nem pillantunk, a vallás, nevezzük egy láthatatlan erőnek, amely gyengeségünk érzetében minket lenyűgöz, nevezzük a természet csodás és még ki nem ismert erői tiszteletének és a reszketésnek attól, hogy lábaink alatt meginoghat a szilárd föld, hogy az óceánok megindulhatnak és hogy ránszakadhatnak a magasságból ismeretlen tüzek és veszedelmek, nevezzük bárminek, kiríthatatlan érzés és esztelen az, aki az Istent detronizálni akarja. (*Megmegújuló lelkes éljenzés.*)

Tisztelt uraim, a vallás nekünk nem akadályunk a demokrata tanok hirdetésében, a vallás nekünk erőforrásunk, szemben a vallás némely hűtlen szolgálójával is, ezt az erőforrást mi magunktól el nem vethetjük, mert a vallásban felnevelt tömegek lelkéhez hogyan tudunk jobban és igazabban szólni, hirdetvén az emberi egyenlőségnek, a földi boldogságra való egyenlő jognak tanát; hogy tudunk jobban szólni, ha a tisztelt Heckel úr tanait fogjuk megmagyarázni, a bel- és kültelteken, vagy ha szólnak: a vallás parancsa az, hogy a földön egyenlők legyünk, az Isten parancsa az, hogy egymást szeressük, a szeretet törvénye pedig azt jelenti, hogy én a magam jogát másnak jogtalanságából, a magam gyönyörűségét másnak szenvedéséből ne merítsem. A szeretet parancsa az egyenlőség, az Isten képére formált ember egyenlősége. Nincs a vallásnál, a hazánál hatalmasabb, demokratikusabb fogalom. A vallás és haza fogalmának megtisztítása mindattól, amit a történelem során hozzátapasztott a hamisítás, a rendiség, vagy érdek, a vallásnak és hazának ragyogó ereje az, amely minket előre visz, s amely teremt egy oly demokratikus felfogást, egy oly gyökeres radikális érzést, amilyen az angol-szász népeknek demokráciája, amely nem ugat, nem rikolt, nem bömböl, nem henceg, hanem dolgozik és imádkozik, az igazság és egyenlőség érdekében. (*Zajos helyeslés.*)

Mélyen tisztelt barátaim! Én mindenkor az angol radikalizmusnak példáját tartottam szemeim előtt, a dolgozó, szívós, kitartó, angol-szász népnek demokráciáját, amely az angol királyságban, – amint a nagy publicista, Lieber, mondta, – teremtett egy királyi köztársaságot, szemben a frázisok hazájával, Franciaországgal, amely a frázisokkal teremtett új kormányformát. Az angol-szász demokráciának minden kutatója megegyezik abban, hogy ez azért oly erős, kitéphetetlen, azért teremt Gladstone-okat és Lloyd George-kat, igazi jellemes férfiakat, nem pedig divathőseit a demokratizmusnak, nem idegen hatalmaknak, királyi hatalmaknak füttye szerint táncoló szalonmedvéket, nem bécsi kommandóra járkáló demokratákat; a vallásos erő, a vallásnak és hazaszeretetnek összekapcsolódása a demokráciával, ez teremtette meg az angol-szász demokráciát és jaj annak a hitványnak, legyen bármilyen párti lord, vagy munkás, aki Angliában az angolt becsmérelni meri, és jaj annak a hitványnak, legyen az bárki, aki ott az egek felé köpköd! Az angol-szász nép a munkában, a gazdasági erőben, egy egész világ feletti uralomban egyesülve és vezetve a hazának és vallásnak erejével, az isten-

félelem, a hazaszeretet és az emberszeretet jegyében alkotta meg azokat a hatalmas alkotásait, amelyek egyedül mentették meg attól, hogy ott a szélsőségeknek harca következzen be, s amelyek szakadatlan, egyre tartó haladás ösvényén tartva, egyúttal az angol imperializmusnak is törhetetlen ellenségét és egyre való terjedését biztosítják.

Mi, tisztelt uraim, kis körben, kis keretben dolgozva, mindig ezeknek az ideáloknek hatása alatt állottunk, és sohasem voltunk azok között a tévelygők között, akik a maguk dőreségében, a maguk tanulatlanságában, amelyet tudomány gyanánt árulnak, egyfelől elárulják a polgári társadalmat, azt destruálni akarják, másfelől megbecstelenítik a hazaszeretetet, a vallást, és ennek helyére nem tudnak adni mást, csak a maguk silány, törpe személyének önbálványozását, mondván: az Isten, a haza, mind, mind én vagyok.

Talán érdemén túl foglalkoztam ezekkel, de láttam azt, hogy a gyengeelméjűek nagy számmal vannak, hogy a talmi tudomány, a hátulgomboló ateizmus és forradalmárgodás az intelligencia körében egyeseket megtevesztettek. Én pedig önöknek csak azt mondhatom: Láttam én már más törpéket is, láttam én már más viharokat is, ha az vihar lehet, ami egy pohár vízben zajlik le; én azt hiszem, hogy a polgári társadalom, ha elérkezik a döntő mérkőzésnek ideje, meg fogja találni a kellő erélyes, elszánt és jogos szervezetnek a módját és formáját és akkor mi ott leszünk, mint a polgári demokráciának legrégebbi harcosai, akik semmiféle divat kedvéért, semmi gúnyolódás kedvéért, – amelyben szegény Istennel úgy is osztozkodunk, tehát a sorsunk nagyon könnyen viselhető – erről az útról soha letérni nem fogunk. Ha megnőnek valamikor ezek a törpék és lesznek valakik, – nem tudom, lehetséges-e ez, mert hiszen az emberi ostobaság határai is kimeríthetetlenek, – hát majd ott leszünk, régi fegyverzettel, régi hazaszeretettel, emberszeretettel és istenfélelemmel, és régi, erélyes, elszánt visszafogásával a hazudóknak, silány, jellemtelen, rágalmozó kölyköknek. (*Szűnni nem akaró taps és éljenzés.*)

VI.

A lázbeteg ország

– 1912 szeptember 28. –

A kormányelnöki székben már *Lukács* László ül, a képviselőházban technikai obstrukció, amelyben *Vázsonyi* nem vesz részt, az országban háborús hírek, gazdasági válság, új, egészségtelen pártszövetségek, melyekkel szemben *Vázsonyi* izoláltan áll, úgy hogy nem a parlamentben, hanem a *központi demokrata körben* mondja el véleményét a helyzetről a következőképpen:

Vázsonyi Vilmos: Igen tisztelt uraim! Olyan vagyok most minden nagyzási hóbort nélkül, mint az állam: lázas és beteg, azzal a különbséggel, hogy az enyém nem múláz. Mert az államnak jelenleg főbaja az, hogy múlázban szenved, nagyon sok képzelt betege van, vagy dühöngő örültnek, vagy a hazáért bánkódó, mélységes melankóliába esettnek, tartják magukat némelyek, akik pedig bővebb orvosi vizsgálat mellett tulajdonképpen nagyon józan, ravasz, önző számítású férfiaknak mutatkoznak. És én valóban azt hiszem, hogy az ország mai helyzetének megítélésére tényleg az orvos a legilletékesebb, még pedig a pszichiáter, s a

diagnózist hamar el is készíthetné. Csak az a baj, hogy a gyógyítás sokkal nehezebb. Mert hova sorozzuk máshova, mint a pszichológia körébe azt, amikor egy országot belső, gazdasági, lappangó, sőt már nem is lappangó, hanem nyílt válság emészti, amikor ez a különben is anyagiakban nagyon szegény ország gazdasági válság által marcangoltatik, amikor vállalatok buknek, recsegnek, ropognak és roskadoznak, amikor az étellel való küzködés egyre súlyosabb, egyre viszontagságosabb és nehezebb, amikor ez a belső válság emészti az országot, kifelé pedig ismét annak hire hallatszik, hogy a kalandorpolitika fog győzni és ismét fog vér folytani semmiért, háborús hírek keringenek közvetlen közelünkben és nem tudhatjuk azt, hogy mikor következik be a gazdasági nyomorúság helyett egy másik, még nagyobb, és a gazdasági nyomorúságot végtelenségig fokozó nyomorúság és szerencsétlenség: a háború. Egy országban, amelynek megvan már a belső gazdasági nyavalyája és háborúja, s amelyet külső veszedelem fenyeget, a teljes anarchiának, a teljes züllöttségnek, a teljes szétesettségnek képét mutatja, a politikusok számára nem házszabály-revizíó, nem új intézmények kellenek: a hidegvíz-zuhany és a kény szer-zubbony volna talán itt a leghelyénvalóbb.

Tisztelt uraim! Minden ország, amelynek ilyen sorsa van, amely belső bajokkal viaskodik, minden ország, ahol a politika egy az étellel és ahol a politikusnak nincs más gondja, mint az, hogy az életet hogyan szabályozza, hogyan vigye előbbre, mert hiszen más politika merőben időlopás, kaland, kártyázás, úri passzió, vagy nyomorult rabló-üzlet: minden más ország, ahol a politika és élet egybe van kapcsolva, ha ilyen viszonyokba kerül, ha egzisztenciák vannak fenyegetve és maga az ország fenyegetve van háború által, az erejét összesíti, az ellentétet és gyűlöletet elenyésztesíti, sok ellenszenvet, sok személyes érzékenységet lenyel és elfelejt és beleolvad a társadalom fentartásának nagy gondolatába, abba a gondolatba, hogy az országnak gazdasági életét, fejlődését előbbrevigye és magát a szervezett társadalmat, az államot, a nemzetet pedig kifelé minden megrendüléstől és viszontagságtól megóvjá. Csak nálunk látjuk azt a gyerekeséget, kiskorúságot és lelketlenséget, mert a kettő között kell választanom. Vagy lelketlenségnek és egy oly gonosz paroxizmusnak kell jellemeznem azt, ami jobbról és balról a politikában történik és amely alárendeli a nemzetnek és társadalomnak nagy érdekeit, vagy gyerekeségnek, rövideszűségnek és ostobaságnak, annak a gyerekeségnek, amely képtelen az élet nagy problémáit megérteni, és amely miközben az ágyúgolyók röpködnek a levegőben, azt hiszi, hogy itt valami új játékról van szó és gyermekteleg játékokban leli az örömét. Hát vagy gyerkőcök játékvá, vagy dühös martalócok zsákmányává lett ebben az országban a politika!

Én nem tartván az örületet kötelezőnek, – mert csak kötelező polgári házasságot ismerek, de azt sem olyan értelemben, hogy köteles vagyok házasodni. Ismerek köteleiséget, közös teherviselést az adózásban és katonáskodásban, de én a megőrlés hazafias köteleességét nem ismerem. Éppen azért hiába vetik fel ezt a kötelezettséget jobbról és balról, hiába vetik fel akár a munkapárti oldalról, akár pedig a demokraciának azon új, nagy, hatalmas blokja részéről, amely a magyar arisztokraciának összes tagjait és a néppártnak összes lihegő vérebeit immár magában foglalja, akár jobbról, akár balról vetik fel az örület kötelező eszméjét, nagyon sajnálom, én kötelező örületet nem ismerek és az országnak ebben a helyzetében azért választottam magamnak azt az álláspontot,

hogy én sem az egyik, sem a másik megbolondult táborhoz nem csatlakozom. Mert elég volt a kavarodásból a múltakban, én a magam gyenge erejét többé semmiféle megbomlott agyvelejű embereknek, vagy pedig önző hatalmi célokért az országnak legmagasabb érdekeit kockáztató táborok rendelkezésére nem bocsátom. (*Zajos helyeslés.*)

Engem egyáltalán nem téveszt meg sem a fegyverzőrej az egyik oldalon, sem pedig az ordítózás és bömbölés a másik oldalon; a Geszler-kalapok kitűzése nem imponál és azok előtt nem hajoltam meg sóba. Én az első koalícióban ott voltam akkor, amikor senki sem jósolhatta meg a koalíció küzdelmeinek diadalát, mert hiszen én magam az első koalíció küzdelme alkalmával a legfenyegetettebb, legveszedelmesebb helyre voltam állítva. Nekem itt kellett a gyűlöletnek központjában megállanom, amint később a darabont-korszakban is, a gyűlölet központjában és golyózáporban kellett állani azon tisztelt szociáldemokrata testvérekkel szemben, akik akkor leköptek. A mi küzdelmünk akkor, amikor velünk volt az egész nagy polgári társadalom, az összes törvényhatóságok, az országnak ideális lelkesedése, minden illúziója, minden történelmi, lobogó szenvedélye, minden reménye és vágyakozása, mikor mindazok a férfiak, kik azóta komédiásoknak mutatkozva, a nemzet lelkesedéséből táplálkozva, még mint nagy alakok jártak közöttünk, a mi küzdelmünk egy hősköltemény ⁷olt, ez pedig egy buta paródia, amely, ha a béka-brekegést himnusznak nyilvánítják, azért mégis csak buta paródia marad, amit átláthat mindenki, akinek a terror által el nem homályosultak a szemei, aki tud látni világosan és aki a lelkesedést a szédélgéstől, aki a számítást a szenvedélytől, aki a hőskölteményt az operettől meg tudja különböztetni. (*Taps.*)

Hajtóvadászatokban résztvenni tud minden gyerek, minden ostoba fráter, ahhoz nem kell vadászni lenni, hogy összeálljon egy csomó ember és egy hajszában részt vegyen, mert sok az ember és kevés a vad és a háttérben ott vannak a tulajdonképeni vadászok, az élesre töltött fegyverekkel. Én sohasem voltam a hajtók között harminc krajcárért és egy pakli dohányért, vadász voltam a magam rizikójára, elindultam magam, vittem a vásárra a magam bőrét, nem vétettem körül magamat hajtókkal, és én megvetem a politikai hajszákat, induljanak ki azok jobbról, vagy balról, én füttyülök a politikai divatokra, politikai terrorra, nem törődöm vele, mert nem tartom férfinak azt, aki nemcsak a kabátja szabását, nyakra valóit, de a meggyőződéseit is a divat által szabályoztatja. (*Zajos helyeslés.*)

Tisztelt uraim! El fog érkezni az az idő, – remélem nemsokára, provokáció nélkül is, – amikor bármii)” hálátlan legyen az a szerep, hogy az ember jobbról és balról megmondja az igazságot mindkét felé, nem fogok habozni, hogy kimondjam azt az igazságot, hogy egyik rész sem küzd a demokráciáért, akármilyen hangosan bömböl is, és egyik rész sem küzd a rendért, mert a rendnek az érdekében személyes tekintetek nem számítanak, de a szabadság érdekében sem. Én annak a kornak az elérkeztét sóvárgom, amikor ezek a napfénynek csinált álarcosbálok véget érnek, amikor nem leszünk annak a szánalmas, nyomorúságos komédiának részesei, hogy itt notórius klerikálisok, reakcionáriusok, az agrarizmusnak zászlóvivői szerepelnek, mint a demokrácia magyarországi apostolai; ha nem leszünk többé annak a nyomorúságos látványnak a szemlélői, hogy a magát demokratának nevező tábor tele van szédelgőkkel, akiknek egészen mások a céljai.

Mert mit látunk most? Látjuk, hogy a politikának csak két alapja van ebben az országban, az egyik alap a fegyveres hatalom, a másik pedig a skandalumoknak és utcai zavargásoknak rendezése. Közben pedig nincs semmi. Mintha a politika nem állana egyébből, mint abból, hogy vagy trombitálok a képviselőházban vagy rendőrrel vezettem ki azt, aki trombitál; vagy fentartom katonai hatalommal és csoporthatalommal a rendet, vagy beverem az ablakokat és az utcán zavargók. Közben, – mondom, – nincs semmi. Mít jelent ez? Ez azt jelentig hogy ebben az országban csak az őrjöngő rendnek és őrjöngő anarchiának a tényezői vannak. Ez nem veszedelmes az igen tisztelt arisztokrata társaságnak, hiszen az ablakbeverést, fájdalom, nem ezeknek az uraknak birtokai érzik meg, hanem a városok polgársága, amely a maga nyugalmasában, vagyonában és személybiztonságában zavarva van. Ezt az anarchiát nem szenved el a magas klérus sem, amelyet szintén nagyon kevésbé érdekelnek mindezek a zavarok, úgy a gazdasági életben, mint a mindennapi életben. Ezt nem szenved el a mindenkori kormánynak megszervezett civilis hierarchiája sem, mert hiszen az is mindenütt rendelkezik a fegyveres erővel és hatalommal. Nem szenvedik meg a vármegyéknek urai, a gentryk sem, mert nem érnek az eldugott falvakba ezeknek a népmozgalmaknak a hullámai. Látjuk azt, hogy az országnak egy arisztokratikus klikkje és a néppártnak egy szervezett klerikális klikkje másodsor is megcsinálja azt a klikket, amelyet már láttunk a koalícióban, amikor belopóznak közénk, hogy meghamisítsák a demokráciának igazi célját. Ezek egy elvakult tömeg segítségével ismét népszerűséget szereznek maguknak; most bömbölik az utcán régebben megátkozott neveiket; mindannyian, mint Rózsa Sándor a szabadságharcban, amnesztiát nyerne és a leggaládabbak, akikről csak becsmérőleg szóltak, mint a nép kedvencei szerepelnek és kiadatik a jelszó, hogy meg kell éljenezni őket, ki tüzetvén a frígiai sipka új jelvénynek.

Látjuk tehát egyfelől a rend őrjöngőit, akik rendőrségre és katonaságra számítanak, másfelől a magas arisztokráciát, azokat, akik a megkopott népszerűségük kifényesítésére az utcát hívják segítségül. Látjuk, hogy a kormány ugyanezzel az utcával kacérkodik és látjuk, hogy az a dolgozó polgári réteg, amely ennek az országnak tulajdonképeni gerincét képezi, a városi polgárság, a kereskedelem, az ipar, a lateinerség, – leszámítva a lateinerségből azokat a bomlott agyvelejűeket, akik, mint a saját társadalmuknak az árulói, szaladgálnak más pártok kommandója alá, mint lakájok és cselédek, – látjuk, hogy a tulajdonképeni dolgozó polgárság teljesen elhanyagolt mennyiséggé vált, amellyel senki sem törődik és amely az egyedüli az országban, melynek szervezete nincs. Mert az arisztokráciának megvan a szervezete a maga kastélyaiban, a maga kaszinóiban, váraiban, s a hierarchiának megvan az ősi hatalmas szervezete, a gentrynek is megvan a szervezete a vármegyében és a mindenkori hatalmi pártnak megvan a szervezete a rendőrségben és katonaságban s a maga hivatalnoki karában. A munkásságnak megvan a szervezete, csak a polgárságnak nincs szervezete, a polgársággal senki sem törődik, a polgárság véleményét senki meg nem kérdi és ebben az általános disszolucióban, az őrjöngő rend és őrjöngő anarchiának korszakában mi vagyunk azok, akik az egész számlát fizetjük, a miénk minden nyomorúság, a miénk az áldozat, s miénk az új rendnek, az új alakulásnak minden hátránya is. (*Zajos tetszés.*)

Mi, akik a polgárságnak gondolatát ápoljuk, át vagyunk hatva

attól a gondolattól, hogy itt csak egyetlen tényezőnek van joga az uralomra, és ez a dolgozó polgárság, amelynek épügy bele kell olvadni a polgárság eszméjébe, mint a régi történelmi osztályoknak és mint a magát forradalminak nevező szociáldemokráciának. A polgárságnak, a polgárnak gondolata az, amely a közös munkában, a hazafiságnak és békének, szabadságnak és jognak közös munkájában kiforrasztja a múltból azt, ami értékes, és megtartja a jelen számára és kimunkálja a jövő számára is az értékeset. A polgár és a polgárság gondolatában kell egyesülni annak, ami ma még rendi reakció és másfelől a jövő kaotikus kódébe elvesző, utópiában tetszelgő s azokról minél kevesebbet beszélő, de minél gyerekesebb brutális forradalmat eljátszó szociáldemokráciának a fantomja. A polgárság eszméjében kell mindkettőnek összeforni és akkor őrzőrend és őrzőanarchia helyett ebben az országban meglesz a rendnek és szabadságnak harmóniája, a munkának politikája, az életnek politikája, amely semmi mással nem törődik, csak azzal, ami a mindennapi küzdelemünk és gondunk, amely nem tűz ki magának ábrándokat, nem is állít fel Geszler-kalapokat, hanem a valóság, őszinteség, egyenesség, becsületesség és a férfiaknak pártját, nem pedig hazugoknak, vinnyogóknak és spekulánsoknak egymást dülő és marcangoló pártocskáit mutatja fel. *(Igaz! Úgy van!)*

Én, – fájdalom, – a magam erejével nem tudom ezt a célt előmozdítani, én csak az igazságot tudom kimondani, és azt ki is fogom mondani bármilyen terrorizmus dacára, mert, amint nem ismerek kötelező örület, úgy kötelező politizálást sem ismerek, nem rugatom és pofoztatom be magam oda, ahová nem akarok menni, mert élni csak annak kell, aki akar, politikai életet annak kell élni, aki akar és én addig politizálok, amíg az én lelkem és meggyőződésem szerint cselekedhetem! Aki azt akarja, hogy én más meggyőződés, más szív és gondolat helyett cselekedjem, az üljön a helyemre, én magam vagyok magam és a magam meggyőződése szerint cselekszem! Elhagyhat bárki, amíg a lelkiismeretem nem hagy el, addig meg leszek magammal elégedve! *(Lelkes éljenzés és viharos taps.)*

VII.

Új hajlékban a régi cél felé

– 1912 november 9. –

Abból az alkalomból mondotta *Vázsonyi* ezt a beszédet, amikor a *központi demokrata kör* a gyárutcai helyiségből új helyiségébe, a Teréz-körút 7. szám alá költözött.

Vázsonyi Vilmos: Igen tisztelt uraim! A régi helyiségünkből elkerültünk s most itt vagyunk egy szebb hajlékban, mint amilyenben azelőtt tanyáztunk. Ebben a helyiségben kell, hogy remiszenciák éledezzenek bennem. Én jól emlékszem rá, amikor első kis szűk helyiségünket megnyitottuk, 1895-nek az elején, itt a közelben, az Oktogon-téren. Szerény, kis helyiség volt, amelyet első szép választási küzdelemünk után alapítottunk meg. Kegyelettel és hálával emlékszem azokra a férfiakra – közülük többen már nincsenek is az élők között, – akik a mi első zászlóbontásunkban vezetőink voltak s a mi sorainkat díszítették, küzdelmeikkel gyára-

pították. Közöttük olyan férfiak voltak, mint boldog emlékü Károlyi Gábor, aki a radikális-demokratikus iránynak abban az időben egyik erős, egyik kérelhetetlen, alku nem ismerő képviselője volt. Az a kis helyiség volt a szerény kezdésnek a hajléka. Majd következett a gyarapodás korszaka, amikor már nagyobb sikereket értünk el a kerületben. A nagymezőutcai helyiségünknek a korszaka volt ez; az is szerény hajlék volt még; ha végig nézek ma ezeken a fényes helyiségeken és visszagon-dolog annak a helyiségnek igazán puritán egyszerűségű külsejére, akkor külsőségeiben nagyonak kell a haladást jeleznem. Abból a helyiségből költöztünk azután a harmadik helyiségünkbe, amikor már a kerületnek lelkét és támogatását meghódítottuk, ott is láttunk súlyos csatákat, keser- ves ütközeteket, hiszen abban a helyiségben értük meg a vasutassztrájk- nak korszakát, amikor amaz időben példátlan önfeláldozással hajlékot adott a kör az üldözött vasutasoknak. Emlékezzünk csak vissza arra, amikor a körhelyiségünket fegyveres erő vette körül és amikor a mi helyiségünkben hurcolták el a vasutasok mozgalmának vezetőit. Abban az időben, t. uraim, még nem volt divatos áramlat a demokrácia, abban az időben még a sztrájknak, pláne a köztisztviselői sztrájknak fogalma borzalom volt a polgári társadalom széles rétegei előtt és sokan megdöb- bentek, amikor mi hajlékot adtunk a vasúti tisztviselőknek és küzdöl- mük végső stádiumáig kitartással és hűséggel elkísértük őket.

Ma már divattá vált a radikális eszméknek hangoztatása. És ami- kor ma megérkeztünk immár negyedik otthonunkba, ebbe a fényesen kivi- lágított helyiségbe, ma látszólag a radikalizmusnak és demokráciának napja is úgy felragyog, miként a világosság is kigyullad, szemben a mi régi egyszerű kopott helyiségünk pislogó, pláne régebben pislogó lég- szesz lángjaival. Én azt hiszem, hogy odakünn a társadalomban a radi- kalizmusnak ez a nagy erőre való kapása csak káprázat, de a mi lelkünk- ben éppúgy lobogott akkor is teljes erővel a demokratikus irányhoz való ragaszkodás, mint él és lobog ma; mi soha ahhoz az eszmekörhöz, amely- ből születünk, amelyben nevelkedtünk, amelynek sikereinket köszönhet- jük, hűtlenek nem leszünk és nem lehetünk, mert egyéniségünket, mert. létalapunkat támadnók meg; nálunk a múltakhoz, való ragaszkodás egy- úttal a jövőnek is legbiztosabb megalapozását jelenti.

A rajnai tartományokban van egy közmondás, amely abból az idő- ből származik, mikor a protestáns Németországban a 30-as és 40-es évek- ben a katolizálás nagyban elterjedt és kiváló protestáns férfiak is áttér- tek a katolikus hitre. Ez így hangzik: „Aus Ärger katholisch werden”, hogy valaki dühből lesz katolikussá. Ez párja annak a közmondásnak, amely a mi liberális világunkban született, annak a tréfának, amikor valaki jelentkezik a rabbinusnál, hogy át akar térni a zsidó hitre és indo- kolásul azt adja elő, hogy meg akarja csúfolni a familiát. Hát akár a raj na vidéki közmondást, akár a magyar szabadelvű tréfát hozom fel, mindkettő pandantja annak a demokráciának, amely dühből és gyűlölet- ből lesz.

A filozófiai szocializmusnak egy nagy alakja, akiről ma már keve- set beszélnek, Saint Simon gróf, akkor írta meg „Neo-Christianisme” című könyvét, amelyben a szociális világrendnek és igazságnak tanait hirdeti, amikor már hatalmas vagyonát, amely több millió frankra rúgott, elherdálta. Akkor üres zsebbel, de tele lélekkel egyszerre felfedezte a lét sivárságát, a vágyom javak megosztásának nagy igazságtalanságait és meglátta a nyomorúságot és megírta a könyvét, a nyomorúságok orvos-

lását követelve. Ez a saint-simonismus jut folyton eszembe, amikor azoknak a hatalmas demokratikus lendületét látom, akik amíg a hatalom birtokában voltak, miként Saint Simon a millióinak birtokában, az új kereszténység hitvallásáról nem beszéltek soha semmit és nem is cselekedtek ebben az irányban soha semmit, de a hatalomból kivettve, dühből, a sáncokon kívül, extra dominium, nyomban felfedezik a létnek nyomorúságait és a demokrácia megalapítását követelik.

De van nekünk egy másik, igazán nagy történeti alakunk, akinek az élete ugyancsak tanulságos ebben az irányban. Bismarckot mindenki úgy ismeri, mint az abszolutizmusnak, az erőszaknak, mint a vasembernek a mintáját, – az úgynevezett „vaskéz” eredeti kiadásban nem Bihar-megyéből, hanem Németországból származik, – Bismarck, aki a szabad-elvű pártot az úgynevezett konfliktusa korszakban letörte, aki akkor mint Poroszországnak párisi nagykövete, egyedül vállalkozott arra, amire egyetlen porosz államférfiú sem akart vállalkozni, mert megtagadta a porosz országgyűlés a katonai költségvetést, egyedül vállalkozott arra, hogy országgyűlés nélkül és abszolutista módon fog kormányozni és ezen vállalkozásával akadályozta meg az akkori porosz királynak, a későbbi német császárnak lemondását; ez a Bismarck, akitől származott később az a mondás, hogy nem akar semmi sem lenni, csak: „ein treuer Diener seines Herrn”, amit minden szolga mond, aki urának parancsolója, – ez a Bismarck a hatalomból kivettve, amikor az „es ist erreicht” császár következett, amikor megérkezett annak a császárnak az uralma, aki önmagának akart kancellárja lenni, a maga magányában nyomban arról kezd elmélkedni, amikor a hozzá zárandokoló deputációkat fogadja, hogy: „meine Herren, unsere konstitutionelle Institutionen müssen verstärkt werden”, az alkotmány megerősítését hirdeti jelszónak, – szóval: „aus Ärger katholisch” lett, Mindig ugyanaz a játék a nagyoknál is, Saint Simon grófnál, Bismarcknál, hát még mennyire ugyanaz a kicsinyeknél, akik között sem Saint Simon grófot, sem Bismarckot nem találunk.

Ha pedig volt nézetem szerint valaha idő, amelyben komoly meggyőződésre kell érlelődni minden hazafiban, hogy ennek az országnak demokratikus átalakulása, a népjólétnek fokozása, a belső egyetértésnek és harmóniának a jog alapján való helyreállítása nem demokrataprogram, néni utópia, nem az elnyomott vagy kitagadott néprétegek sóhajtása és óhaja, hanem a nemzeti létnek szüksége, amelyre úgy szüksége van ennek az országnak, mint a levegőre, mint a vízre és kenyérre, akkor, t. uraim, most ebben a korszakban élünk. Ha volt valaha szükség arra, hogy végtére leszámoljunk a maradisággal és a konoksággal, úgy most ebben a helyzetben, ahol a legbárgyúbb ember a felnőttek közt és a legutolsó kis iskolás gyerek is megértheti, hogy a nemzetnek létét kell a jövőre nézve megalapozni, mert nem tudjuk, hogy lesz-e és meddig lesz Magyarország, ebben a korszakban azon veszekedni, hogy az ország polgárai közül mennyit rekesszünk ki az alkotmányos jogokból, a tökéletes bornírtságnak, konokságnak és elfogultságnak lehet csak álláspontja és habár ez a magyarság szupremáciájának megóvásáról beszél, azt mondom, hogy a magyarságnak az ássa meg a sírját, aki a visszavonásnak ezt az állapotát, aki a hivatalos állam és társadalom közötti elmentétet továbbra is tátongó szakadékként akarja megtartani.

Ebben a helyzetben az országos politikában azoknak a keveseknek, akik megőrizték elméjük józanságát az általános örületnek korszakában,

az a feladata, hogy jobbra és balra odakiáltsák és követeljék, hogy miként összetörnek birodalmak a vulkanikus erők hatása alatt és új világok születnek, követelnünk kell nekünk is, hogy nálunk is dőljön össze minden régi keret, a régi túlélő világok tűnjenek el, kössük meg mi is a magunk balkáni szövetségét, mi, a kicsinyek, akik együttvéve nagyok lehetünk; pusztuljanak el a pártkeretek, amelyek nem jelentenek mást, mint az egyik oldalon hatalomsóvárgást, a másik oldalon szintén hatalomravágyást és gyűlöletet és végre szülessék meg a hasonló elvűek, hasonló felfogásúak igazán szabadelvű, igazán haladó demokratikus felfogású politikusok egyesülése, akár jobbról, akár balról bélyegezték le őket azok, akik mint történelmi nevek viselői, eddig jogot vettek maguknak ahhoz, hogy az ő személyes küzdelmüknek tűnjék fel az egész országnak küzdelme, a pokolba végre a régi nevekkal, a pokolba ezzel a sok marhabélyegzővel, most emberekre, egész emberekre van szükség!

Amint ez a feladatunk az országos politikában, az új hajlékunkban pedig az a feladatunk, hogy maradjunk hívek a községi politika terén is a régi programmunkhoz és régi erényeinkhez, mert régi erényeinknek és programmunknak és nem fogyatkozásunknak köszönhetjük azt, hogy ennek a kerületnek és városnak népe minket felkarolt, ehhez a régi irányhoz, a régi programhoz híveknek kell maradnunk. Ennek a kerületnek példát kell adni a közéleti tisztaság, a közéleti becsület, a közéleti önzetlenségnek terén és ennek a kerületnek példát kell adnia abban is, hogy egyedül csak a közérdeket ismerjük és a demokratikus elveknek következetes érvényesítését követeli a kommunális politika területén. Ennek a kerületnek példát kell adnia abban is, hogy emelni kell a közgyűlés szintjét, mert a húszadik század közgyűlése, egy nagy főváros közgyűlése kell, hogy más feladatokat oldjon meg, mint amilyeneket egy kis fővárosnak közgyűlése oldott meg annak előtte. Igen tisztelt uraim! Ebben a két irányban haladva kérem én az önök szíves támogatását, hogy hűségesen védelmezzük meg a mi lobogónkat, hogy az tiszta, mocsoktalan és továbbra is a jogtalanoknak jogért küzdő, az önzetleneknek közérdekért küzdő lobogója legyen! (*Hosszantartó, lelkes éljenzés.*)

VIII.

A sárga folt és a deres

– 1912 december 28. –

Ez a beszéd, mely már jóval a Khuen-kormány bukása után, a Lukács-kormány idején hangzott el a *központi demokrata körben*, markáns képét adja a politikai helyzet alakulásának és benne *Vázsonyi* politikai következetességét, amellyel mindenkor a nemzeti és a demokratikus eszmét szolgálta.

Vázsonyi Vilmos: Igen tisztelt uraim! Sajátszerű ez a mi helyzetünk és önkénytelenül is visszaidézem emlékezetünkbe azt a korszakot, amikor a nemzeti ellenállás befejezése után a koalíció uralomra jutott. A mi kis csoportunk végigküzdötte a nemzeti ellenállást és emiatt nagy megtámadtatásokban volt része. Mi a nemzeti ellentállás korszakában hirdettük az alkotmányosságnak és demokráciának válthatlan kapcsolatát, szemben azokkal, akik a demokráciát nem alkotmányos utón akarták elérni és érvényesíteni. Emiatt magunkra vontuk azt a gyanúsítást azok

részéről, akik velünk egy végcél felé törekszenek: a magyar népálm felépítése felé, hogy eltántorodtunk a demokrácia ideáljaitól.

Ez, tisztelt uraim, nem volt igaz akkor és nekünk ki kellett állni sok ostromot, sok kellemetlenséget, sok támadást és mondhatom, hogy abban a küzdő táborban senkinek, egyetlen csoportnak sem volt oly veszélyeztetett pozíciója, mint nekünk. Mi itt a fővárosban képviseltük az alkotmányosságnak álláspontját, itt, ahol legjobban forrott a katlan, ahol a lábaink alatt legjobban mozogtak a vulkánikus erők, itt, ahol akkor is gyakorta nyílt lázadásban tört ki a tömegeknek elkeseredett elszántsága. Ezekben az időkben mi szilárdan megálltunk a magunk meggyőződése mellett, megálltunk szilárdan, mert a história arra tanított bennünket, hogy csak a törvények, csak a jogfolytonosság, csak az alkotmányosság ereiből kisarjadzó demokráciának van ereje, miként csak annak a növénynek, fának van ereje, amely a földből, talajból fakadt, amelynek van gyökere.

Tisztelt uraim! Végzetszerű volt az, hogy midőn azután a nemzeti küzdelemnek vége szakadt, észrevettük, hogy a küzdő tábor az uralmon mást hirdet, mint amit hirdetett a küzdelemben. Akkor, igen tisztelt uraim, szemben mondhatnám az egész parlamenttel, mert ott ellenzék alig volt, mondhatnám, szemben az egész országgal, hiszen a koalíció választásai nem is voltak választások, hanem jóformán kinevezések, mert mindenki, aki a központi bizottság ajánlólevelével jelentkezett a választóknál, elnyerte a mandátumot, abban az időben, amikor a választás örületesnek, vakmerőnek látszott, mi merészen kibontottuk az ellenzéknek zászlaját, hirdettük, szemben egy nagy hatalmas táborral a demokráciának ígét s elmondhatjuk, hogy itt a fővárosban mi ütöttük az első rést a koalíción és azok, akik minket meggyanúsítottak, akik minket a demokrácia árulóinak neveztek, ebben a küzdelemben beállottak a mi vezetésünk alá és be kellett látniuk, hogy a taktikában lehetett közöttünk különbség, de a végcélokban soha és a demokrácia árulói mi soha, semmi körülmények között nem lehetünk, mert életünknek célját, életünknek programját, önmagunkat nem csálhatjuk meg és nem árulhatjuk el soha!

Amikor a koalíció ellen a harcot megkezdettük az erzsébetvárosi választással először, majd a községi választásokkal, mondhatom, hogy mi voltunk a leszorult szabadelvű nőknek reménye és szemefénye. Aludt volt a mi nevünk öelöttük és hálásan, imába foglalva rebegték el a mi neveinket. Mert, tisztelt uraim, az ő neveltetésük az volt, hogy ők hatalmas agitátorok voltak mindig, de csak királyi engedéllyel szerettek agitátoroskodni; óriási nagy meggyőző erővel tudtak pártot szervezni, de csak akkor, ha övék volt a kormányhatalom, ha övék volt a bőség szaruja, a szurony, a közigazgatási apparátus, a választási kassza s a vállalkozók önkényes adománya és hozzájárulása a választásokhoz. Ők mint hivatalos agitátorok nem próbálkoztak azzal, hogy a koalícióval, amelynek óriási hatalma volt, kikezdzjenek; sőt ellenkezőleg, az ő szívüknek bálványa, az ő vezérük, igen alázatosan és csendesesen viselkedett, valahányszor a koalíció bajban volt; egy-egy nyílt levéllel vezekelt és kívánta magát belopni a koalíció urainak szívébe.

Ilyen körülmények között, tisztelt uraim, amikor a régi szuronyos és választói kasszás es választói hozzájárulásos agitátorok mind hallgattak és lapultak, természetesen a legnagyobb örömmel fogadták a mi agitációnknak megindítását, S amikor azután a koalíció elemeire bomlott

széjjel és önmagán – japáni hős módjára – harakirit követett el, amikor ez a többség valósággal a hasát metszette el és úgy vérzett el önkézetől, akkor jött egy merész, bátor, vállalkozó férfi, aki agitátor volt, mert kiküldöttek Bécsből, hogy agitáljon a szuronyok erejével; eljött, pártja nem volt, csak királyi megbízása és természetesen mit hirdett, volna mást és elkeseredésében mi telhetett volna tőle más, mint az, hogy ígérte az általános választói jogot és amíg birtokon kívül volt, amíg csak ígérvény volt a kezében s nem tudta, hogy sikerülni fog-e az a kaland, amelyre vállalkozott s amelynek sikerét soha nem is merete remélni – amit én legjobban tudok, mert elég sokat érintkeztem vele abban az időben, – akkor akkora gyertyákat ígért, mint az egyszeri cigány és gyűjtötte a nagy gyertyákat s akkor lobogtak Magyarországon mindenfelé a felvilágosodottságnak, a demokráciának, az általános választói jognak a fáklyái.

Tisztelt uraim! Ma már nem kontrollálható és nem mérlegelhető eléggé – mert hisz az emberek nagyon feledékenyek, – hogy a mi kis csoportunk működésének mennyi része volt abban, hogy egyáltalán lehetséges volt a Khuen-Héderváry-kormány megalakulása és lehetséges volt, hogy a munkapárt a választási hadjáratának kockázatába vesse magát. Ha én valakinek, akinek nincs semmije, aki éhezik, adok egy koronát, hogy ehessen és meneküljön az éhhaláltól, elmeheessen a hajléktalanok menhelyére, hogy végre a jótékony álom, amely eddig elkerülte a szemeit, utolérhesse őt s ha aztán az a valaki ezen egy korona segítségével milliommossá válik, – azt hiszem, nem egy koronával, hanem egy életre való hálával tartozik nekem. Lehet, hogy mi csak egy koronát adtunk ő exeeleenciájának és excellenciás társainak akkor, amikor útnak indultak, de mondhatom, hogy erre az egy koronára nekik akkor oly nagy szükségük volt, mint az éhenhalásra megérett csavargónak egy falat kenyérre és arra, hogy a fejét egy kissé lehajthassa és lepihenhessen.

Amilyen mértékben növekedtek a chance-ai a munkapártnak, olyan mértékben történt meg az eltávolodás a demokráciától; amily mértékben nőtt a kilátás arra, hogy elnyerik a hatalmat, olyan mértékben kibebbedt a fáklya előbb gyertyává, azután egészen szerény apró gyertyácskává, amely alig-alig pislogott. És azok az óvatos excellenciás urak, akik agitálni sohasem mertek, amikor látták, hogy a mi általunk megindított mozgalom az országot mint egy áradat, hogy foglalja el, nyomban jelentkeztek és mint élelmes és bölcs vízimolnárok, azt a vizet, amelyet nem ők fakasztottak, rögtön elfogták és a maguk vízimalmának hajtására használták. Az úrlovas, bibliaolvasó és kupon olvasó bölcs, óvatos bécsi agitátorok, mihelyest a kormányhatalom ereje velük volt, rögtön bejárták egész Magyarországot és mindenfelé a hatalomnak teljes ércfedezetévei – a szónak mindkét értelmében – kezdtek el agitálni és amikor ők győztek, akkor természetesen a bihari gárda győzött, mi pedig csak a zsidó szenzálok voltunk, semmi egyebek. A bihari nagy urak meghódították Magyarországot, berendezkedtek és szó sem volt többé a régi ideálokról. A miniszterelnököt még nyomta kissé az emlék, ő az általános választói jogot még mindig emlegette, egészen kedélyesen ígérgette s kijelentette, hogy van ő olyan demokrata, mint akárki és hogy csak essünk túl a katonai kérdésem, akkor azután nyomban jön az általános választói jog. Noshát, tisztelt uraim, mi a katonai javaslatok ellen megindított obstrukcióban nem vettünk részt, habár ez az obstrukció abban a jegyben indult meg, hogy ez egyúttal obstrukció az általa-

nos választói jogért is. Nagyon sokszor fejtegettem már itt ebben a társaságban, hogy miért nem vehettünk részt az obstrukcióban s ma is fentartom azt, hogy a katonai kérdésnek a választói joggal való összekapcsolása nem volt szerencsés, és ha minden erő, minden lelkesedés, minden elszántság a választási kérdésre lett volna fentartva és ha a katonai kérdésnek halogatásával nem vesztettünk volna el bizonyos helyen bizonyos szimpátiákat, talán most nagyobb erővel tudnánk a választói jog kérdésében megállani. Ebben az időben elért minket az a legnagyobb csapás, hogy mert mi nem vettünk részt az obstrukcióban, minket is összedobáltak a bihari gárdával; hiába volt a városi közgyűlésnek kétszeri határozata az általános választói jog érdekében, hiába erősítettük meg, hogy mi az általános választói jogért indított küzdelemben a katonai kérdések elintézése után részt fogunk venni, ismét feltámadt ellenünk a gyanúsítás, hogy mi a demokrácia árulói vagyunk, hogy az általános választói jogot eladjuk. *(Felkiáltások: Soha!)*

Tisztelt uraim, most is, másodszor is végzettszerűen a mi kis csoportunkra vár az a feladat, hogy ismét a legnehezebb területen, itt a fővárosban, – amint annakidején helytállottunk a koalícióval szemben és megbuktattuk a koalíció uralmát, – most is, amikor látszat szerint együtt voltunk a munkapárttal s az obstrukcióban részt nem vettünk, ránk vár az a feladat, hogy a polgárságot felébresszük és azokat, akik minket a demokrácia árulóinak tartottak, meggyőzzük arról, hogy amikor csak magáról az általános választói jogról van szó, nem lesz közöttük senkisésem, aki minket hévben, bátorságban, kíméletlenségben, erélyben és szenvedélyben felülmúlna, nem lesz közöttük senki, aki szikrázó gyűlöletben felülmúlna minket azok ellen, akik csalnak, mert a katonai kérdések tető alá hozása után ők nem általános választói jogot csinálnak, hanem kifigurázzák, kigúnyolják és meggyalázzák azt!

Minél inkább, minél jobban hallgattunk az obstrukció idejében s addig, amíg a katonai kérdések el nem intéztettek, annál inkább kötelességünk most az elszánt és meg nem alkuvó harc, és mindazok, akik a küzdelemnek idejében bent a munkapártban azt mondták minekünk: várjatok, majd megcsináljuk mi az általános választói jogot, de nem szabad a többségnek uralmát kockára tenni, nem szabad a parlamentarizmus alapelveit felforgatni, nem szabad többé obstrukciót csinálni, – mindazok hazugok és becselének, ha ma, amikor a választói jog előtérbe kerül, amikor már mindent biztosítottak, amit az ország védelme szempontjából biztosítani kellett s amit ők az ország életszükségletének tartottak, hazugok és becselének, ha ezt a kormányt el nem takarítják a nyomorúságos választói tervezetével együtt! Most kell annak eldőlni, hogy elv, meggyőződés volt-e az, hogy nem vettünk részt az obstrukcióban, vagy pedig képmutatás és hazugság! Nálam elv volt és meggyőződés, – látni akarom, hogy elv és meggyőződés volt-e náluk is, nem pedig gyáva emberek megfutamodása, ürügyek keresése és üres kifogás!

Tisztelt uraim, nagyon szerencsésnek tartom és valósággal végzettszerűnek, hogy az a sokat emlegetett és nagy urak által lekicsinyelt adómozgalom beleesett ebbe az időbe, amikor a választói jogért megvívandó igazig élet-halál harc meg fog kezdődni. Mert, tisztelt uraim, a városi polgárságnak a szabadságot és rendet egyaránt szerető társadalma a választói jogért nem tudott felhevülni, nem tudta megérezni azt, hogy a választói jog nemcsak forma, nemcsak egy blanketta, hanem a választói jog eszköz, instrumentum, hangszer, nem maga a végcél, hanem egy

eszköz, egy fegyver, amely nélkül a végcél meg nem közelíthető. És ha,, tisztelt uraim, azt mondják, hogy az adókérdés zsebkérdés, én azt mondom, hogy az általános választói jog is zsebkérdés, azt mondom, hogy a jogkérdések maguk is mind zsebkérdések, mert a jogok a mi életünket szabályozzák, tehát nemcsak a mi erkölcsi viszonyainkat, hanem anyagi viszonyainkat is, már pedig az erkölcsi és anyagi javaknak összhangja nélkül nincsen biztosított anyagi jólét, sem nincsenek biztosított erkölcsi javak, mert a szegénység és nyomorúság nemcsak szegénység és nyomor, az egyúttal, – bármit hirdet is papíron a jog gúny gyanánt, - jogtalanság is, és bármit hirdet az országos közegészségügyi tanács,, egyúttal betegség is, bűn is s a szegénység, a jogtalanság ellen indított harc jogküzdelem is.

így függ össze a zsebnek kérdése, --mint ők gúnyosan mondják - az országnak minden egyéb más kérdésével. Amíg azonban ők a zsebkérdések háttérbeszorítását prédikálják a tömegeknek, önmagukkal szemben a legkevésbé sem szigorúak, amint ezt a legújabb öszszeférhetetlenségi törvény is mutatja. Olyanok ők, mint az orfeumi úgynevezett kötőrő művészek, akiket megkötöznek a publikum ellenőrzése mellett s egy perc alatt a legnagyobb könnyedséggel levetkőzni a bilincseket és kötelékeket. Azok, akik magukkal szemben soha zsebkérdésekben nem voltak szigorúak, hanem rendkívül elnézők és kegyesek, másokkal szemben ne hirdessék azt, hogy nem szép dolog, ha a zsebkérdést tolják előtérbe. Ezek a tisztelt urak nagyon egyoldalúak akkor, amikor a zsebkérdések dolgában gúnyolódnak és a zsebkérdésnek háttérbeszorítását követelik. Ők a lelkekben még mindig fennállónak tekintik a derest és a sárga foltot; ők banketteken felemelkednek és beszélnek egy artikulátlan demokráciáról, – hogy azalatt mit értenek, azt igazán nem tudom, – de ha azt látják, hogy az a polgárság, amely új és felszabadult elemekből áll, a sárga foltot viseltek és a deresen feküdtek ivadékaik merészkednek megfeledezni a maguk származásáról, merészkednek politikai tényezőként szerepelni, holott önekik alázatoskodni és süvegelni kell, amikor látják, hogy a polgárság a sárga foltot és a derest le akarja vetni, hogy végre mer akarni és meri az akaratát dacosan az ő akaratukkal szembehelyezni: akkor hörögve, böszülten tör ki ezekből a régi, sárga foltot hátunkra tevő, deresre fektető megyei urakból, – mert Magyarország ma Biharország, semmi egyéb, és ez a szó ma kétszeres értelemre vergődött, – akkor böszülten, hörögve, elkeseredetten és gondolat nélkül tor ki belőlük a tomboló, őrzöngő düh, hogy: paraszt, zsidó, . . . egyebet nem tudnak beszélni a buta őrzöngésnek, a megcsúfolt és letiport gögösségnek hiú dühöngésében. De hiába őrzöngenek ellenünk azok, akik az ő kevélységükkel szemben sohasem fogják megtalálni a mi alázatosságunkat, és amint 1905-ben ebben a fővárosban a mi kis csoportunk, amikor mobilizáltak ellenünk fegyvert, másik ércfedezetet, százezreknek százezeit, a korrupciónak minden hitványságát, minden fenyegetését, a mi kis csoportunk szilárdan megállott és megmutatta az őrzöngőknek, hogy az ő gögjük a mi alázatosságunkat hiába akarja elérni, megmutatta, hogy a kispolgároknak ereje többet ér azoknál, akik senkik a hivatalos hatalom támogatása nélkül, – most is fogadjuk mosolyogva az őrzöngésüket, mert meghódíthatják egész Magyarországot, bilincsekbe verhetnek mindenkit, akit akarnak, ez a kis terület, amelyre ők olyan megvetéssel néznek és amely felé fogcsikorgatva emelgetik az öklüket, soha nem lesz az övék, és ismét meg fogunk állani dacosan és mi összetörni nem fogunk soha!

Tisztelt uraim, bízom abban, hogy most nem leszünk olyan izoláltak, mint annakidején, hogy a magyar polgárság tudatára ébredt annak, hogy történelmi időszakot mulaszt el akkor, ha a maga jogainak, a maga kultúrájának, gazdasági életének védelmére meg nem szervezkedik, nem osztályként, hanem azért, hogy többé másoknak felhasznált, kizsákmányolt eszköze és cselédje ne legyen. A tisztelt miniszterelnök úr beszédében olvastuk, hogy azt hiszi, hogy a mi bizalmatlansági szavazatunk csak múló epizód és hogy az a nagy érdek-kapcsolat, amely évtizedek óta fennállott a városok és polgárság között, nem fog széjjelszakadni. Hát ez az érdekkapcsolat abban áll, hogy a magyar városoknak kevesebb képviselője van a Házban, mint amennyi őket lélekszám megilleti. Ez a nagy kapcsolat abban mutatkozik, hogy egész adózási rendszerünk a városi polgárság kizsákmányolására van felépítve, ez a nagy érdekkapcsolat abban áll, hogy a gazdasági válságoknak számláját most is teljesen a városi lakosság fizeti, a kereskedelem, az ipar és a pénzvilág fizeti, és hogy ebben a válságban ennek a kormánynak, amely az érdekek kapcsolatával van összefűzve évtizedek óta a városok lakosságával, nem volt egyetlen intézkedése, amely a válság enyhítésére szolgált volna, hanem engedte az embereket, az intézményeket összeroppanni és össze-rozkadni; pedig előre kellett látni a bajt, s a baj orvoslására nem volt sem akarata, sem intézkedése, sem cselekedete. Én azt hiszem, hogy ez az érdek-kapcsolat nem állott fenn évtizedek óta, hanem fennállott évtizedek óta a városi polgárságnak teljes és tökéletes politikai éretlensége, fegyelmezetlensége és vezetőinek irtózatossága, korrumpáltsága és hitványossága, akik a városok lakosságát s a városi érdekeket elárulták azért, hogy maguk a nem becsületes mellükre rendeleteket akaszthassanak, címeket szerezhessenek maguknak, vagy pedig jó üzletek által gazdasági tevékenységet fejtsenek ki maguk, gyermekeik és becses ismeretlen unokáik számára. Hát ott, ahol a múltban ilyen jelenségek voltak, a ol az elsüllyedtség, a gondolatnélküliség, a köznapi érdekeknek öserdőszerű összefonódása és gabalyodása nyűgözte le a városoknak lakosságát, ott nem könnyű munka felébreszteni a vidéket és a városok lakosságát, de ezt a munkát el fogjuk most végezni és most történelmileg meg kell születni a városi polgárság radikális polgári pártjának, amely elsősorban a városi polgárság jogait és érdekeit írja zászlajára. És ha lehetnek is gazdasági ellentétek a városi polgárság és a munkásság között, egy közös érdekük van: közös érdekük a szemtelenül betolakodott közép-kornak teljes eltakarítása, közös érdekük a teljes leszámolás a rendiség-gel és középporral, a középkor minden gyökerének kitépése. Ha aztán majd fent leszünk a bakon, veszekedhetünk egymással, de egyelőre a bakról le kell ütni a középkori lovasokat, akik nem az ország lovait hajtják, hanem közben hetvenkedve a karikás ostorral végigvágznak, piros vért serkentve, a mi arcunkon.

Tisztelt uraim, miránk elsősorban az a feladat vár, hogy ennek a fővárosnak lakosságát szabadítsuk meg és váltsuk meg. Ennek a fővárosnak lakossága kell, hogy izzó kohóvá változzék most át, amelyből meg fog születni a magyar városoknak becsületes közszelleme és egyúttal a becsületes demokratikus közszellem az egész ország számára. Mindnyájunknak azon kell lennünk, hogy ez a főváros, amelyben a parlament tartja a maga üléseit, tegye számukra a helyzetet minél keservesebbé, bizonytalanabbá és kellemetlenebbé, érezzék itt ők szakadatlanul a földalatti morajlást, érezzék szakadatlanul, hogy ők hiába tüzdelik tele szu-

ronnyal az utcákat és hiába hetvenkednek, vannak morajló erők, amelyek ki fognak törni és őket minden szuronyaikkal együtt halomra fogják dönteni! Itt a fővárosban kötelességünk, hogy azt a szikrázó haragot, amely csak a munkáslakosságnak szívében él, beleplántáljuk a polgárok lelkébe is. Minden kereskedő, minden iparos, minden polgár értse át, hogy ezeknek az embereknek eltakarítása, bukása, mindannyiunknak nagy közös érdeke, és földrengésszerű haraggal és morajlással kelljen nekik mindennap érezniök, hogy ez a föld nem az övék, és ha ők gúnyolódva mondták valahol egy kocsmában, hogy: szép kis forradalom volt az a városházán, ott negyven autó állott és nem tudom, hány fiakker, hát tegyük számukra lehetetlenné a helyzetet, hogy számukra ne legyen közlekedési eszköz se az autó, se a fiakker, – az omnibusz, villamos már rég az övék, sem a pedes apostolorum, – tegyük számukra lehetővé azt, hogy csak a modern technika legnagyobb vívmánya, a – repülőgép legyen az egyetlen közlekedési eszközük! (*Zajos éljenzés és taps.*)

Mindezek a beszédek, amelyek ebben a fejezetben csoportosítva vannak, tulajdonképpen házi körben, a demokrata kör szombat estéin hangzottak el, 1910-től 1912-ig. Azokat a beszédeket, amelyeket *Vázsonyi* ebben az időszakban a nagy nyilvánosság közfórumain mondott el a választójog érdekében, a következő fejezet fűzi együvé.

ÖTÖDIK FEJEZET

VÁLASZTÓJOGI HARC KHUEN ÉS LUKÁCS KORMÁNYA ALATT

1902-ben kezdődött a küzdelem a korona és a nemzet között a hadsereg kérdésében és 1911-ben még mindig az volt a helyzet, hogy a korona sem kapta meg katonai követelményeit, de az ellenzék sem tudta megszerezni nemzeti vívmányait. A koalíció alatt sem valósult meg sem az általános választójog, sem pedig a gazdasági függetlenség. *Khuen Héderváry* Károly gróf, amikor a kormányt átvette, az általános választójog programját hirdette a létszámemelés ellenében, de a munkapárt mindinkább szembehelyezkedett a választójoggal és *Tisza* István gróf ismét a parlamentáris többség jogaira hivatkozott, tiltakozván a parlament egy részének az ellen az álláspontja ellen, mintha a parlamentáris többség nem jelentené egyúttal a nemzet többségét is. Ilyenformán már *Khuen* alatt, de még fokozottabban *Lukacs* László alatt, súlyos parlamenti válsággá éleződött ki a helyzet. A képviselőházba ismét bevonult az obstrukció, még pedig immár technikai eszközökkel. *Khuen* bele is bukott ebbe az obstrukcióba, az utána következő Lu/cds-kormány alatt pedig most már maga *Tisza* István hajtotta végre az erőszakos házsabály-revizíót.

Vázsonyi nem vett részt akkoriban a Ház áldatlan munkájában. Főként a *fővárosi közgyűlési termében* emelte fel szavát a rend és az általános választójog érdekében.

I.

Bánffy emlékezete

Azok közül, akik a demokrácia gondolatáért harcoltak, *Bánffy* Dezső báró 1911. májusában elhunyt és halála érzékeny vesztesége volt a demokratikus magyar politikának. 1911 május 24-én, a fővárosi közgyűlésén, *Vázsonyi* Vilmos parlamentálta el és többek között a következőket mondta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt közgyűlés! *Bánffy* Dezső báró elhunyt, tisztelt közgyűlés, csapása és vesztesége az egész országnak (*Úgy van!*), de különös vesztesége a városi polgárságnak is, amelynek ő egyik legmelegebb lelkű barátja volt. Azon – fájdalom, egyre kevesebb számú – államférfiak közé tartozott, akik a fővárosnak és a városi polgárságnak

nagy jelentőségét, erős magyar érzéssel, erős demokratizmussal és szabad-elvű érzéssel teljesen megértették és átérezték, (*Úgy van!*) Azért a haza vesztesége mellett ő a fővárosi polgárságnak, egyáltalában a városi lakosságnak és polgárságnak is halottja. Az ő példája, az ő egyénisége azt mutatja, miként lehet a hazának és a magyarságnak izzó, erős, szenvedélyes szeretetét egybekapcsolni a demokráciának, a népnek, a dolgozó polgárságnak éppolyan forró és éppoly izzó szeretetével.

Az ő emlékét tehát meg kell őrizni és amidőn a főpolgármester úr öméltóságának indítványához hozzájárulok, egyúttal bátor vagyok még kiegészítésül javasolni, hogy hívjuk fel a tanácsot arra, hogy Bánffy Dezső báró emlékének megőrkítésére is kellő módon és annak idején legyen kegyes javaslatot termi. (*Helyeslés.*)

A közgyűlés az indítványt egyhangúlag elfogadta.

II.

A magyar politika három bolygója

– 1912 március 27. –

A nemzeti kérdések jegyében indult meg a harc *Khuen* és az ellenzék közt. A képviselőházban állandósult az obstrukció, *Berzeviczy* Albert, a képviselőház elnöke, lemondott, amire *Návay* Lajos vállalta az elnöki tiszteletet. Mindketten egyformán békét akartak létrehozni a kormány és az ellenzék között, közben azonban *Khuen* újból benyújtotta a létszámemelési javaslatot.

A törvényhatóságok ismét sorra állást foglaltak az újonc javaslat ellen és a főváros közgyűlésén *Vázsonyi* Vilmos terjesztette elő indítványát, amelyben egyrészt tiltakozik az ellen, hogy illetéktelenül idegen tényezők avatkozzanak a magyar országgyűlés jogkörébe, amivel főleg a közös miniszterek és az osztrák kormány állásfoglalására célzott, másfelől pedig azt kívánta, hogy az általános választójogot a véderőjavaslattal együtt párhuzamosan tárgyalják. Ezt az indítványt a *főváros közgyűlésén* a következő beszédben okolta meg:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt közgyűlés! (*Halljuk! Halljuk!*) A törvényhatósági közgyűlés a véderőjavaslatok ellen lefolyt harc egész ideje alatt tartózkodott politikai nézetének nyilvánításától. Budapest törvényhatósága nem szokott résztvenni oly utazgatásokban, amelyeknek a végcélját nem ismeri, Budapest törvényhatósági közgyűlése sokkal öntudatosabb és fegyelmezettebb polgárokból áll, semhogy bármely harcban bárki részére az ágyúütötelék szerepére vállalkozzék, (*Úgy van!*) Ha tehát, t. közgyűlés, mégis most évek során keresztül vallott magatartásunkkal és szokásunkkal szakítva, politikai tárggyal foglalkozunk és politikai tárgyban való állásfoglalást kezdeményezünk, indokolja ezt az ország válságos és abnormális helyzete.

Szerénytelenségnek tartanám azt, ha az ország nagy kérdéseiben magammal foglalkoznék és mégis amikor a tárgyról szólok, bizonyos reminiscenciák hatása alatt vagyok. Emlékezem az 1889-iki véderő küzdelem korszakára, amelyben mint egész fiatal ember kezdettem meg politikai pályafutásomat, emlékszem arra a korszakra, mikor a nemzeti és alkotmányos érzékenység oly erőteljes volt, hogy azért is tudott háborogni az egész ország, vajjon az önkéntesi szolgálat egy évig vagy két évig fog-e feltételelesen tartani és az akkori véd erő javaslat 25. §-a ügyében,

valamint a 14. §-ának alkotmányos kérdésében állást foglalt az egész ország óriási elementáris erővel, állást foglalt Budapest népe és az utca is, mert a 14. §-ban az ország újoncmegajánlási jogának megkerülését, az újoncjutalék perpetuálását látta.

Ha, igen t. közgyűlés, ezt a korszakot összehasonlítom a mostanival, azt kell látnom, hogy ismét abnormális helyzetben vagyunk, amint abnormális volt az akkori túlságos érzékenység, éppen olyan abnormális a mai közömbösség és fásultság. Odaát Ausztriában velünk szemben olyan hangot engednek meg maguknak, a magyar parlamentnek tekintélyét odaát oly súlyosan támadják meg, a magyar országgyűlésnek szuverenitását oly bántó és kihívó módon tagadják meg, amelyre odaát, ahol az egész alkotmányos élet tulajdonképpen a magyarországi törvényeknek garanciája alá helyeztetett, igazán erkölcsi jogosultságuk nincs, mert az 1867. évi XII. t.-c. garantálja azt, hogy öfelsége többi országaiban a teljes alkotmányosság helyeállíttassák, tehát odaát tőlünk szoktak csak alkotmányos jogokat ajándékba kapni és garanciákat kapni.

T. közgyűlés! Látva a múlt abnormális érzékenységgel szemben a jelen abnormális közömbösséget, kellett, hogy Budapest törvényhatósági közgyűlése ezen vakmerő támadásokkal szemben, mint az ország fővárosa, felemelje tiltakozó szavát, *(Úgy van! Éljenzés. Taps.)*

T. közgyűlés! Ennek az indítványnak nem is az a célja, hogy szétbontson, hanem hogy egyesítse mindazokat, akik a nemzeti alkotmányhoz és demokratikus haladáshoz való egyaránt hű ragaszkodásban egyek; az indítványnak az a célja, hogy miként Ausztriában velünk szemben a konzervatív pártoktól egész a legszélsőbb pártokig, egész a szociáldemokratákig egységesek mindenkor, egységesek még abban is, hogy az osztrák népparlamentnek a tagjai revolúciót csinálnak a felségjogoknak a védelmére, ami igazán európai kacagtató látványosság, mi is legyünk egyek, t. közgyűlés, bármely párthoz tartozunk is, abban a hitvallásban, hogy a demokrata szabadelvű haladáshoz, az országnak demokratikus irányban való fejlesztéséhez, de egyúttal a magyar alkotmányhoz is türehtetlenül ragaszkodunk, mert csak a magyar alkotmányból nő et ki az igazi demokratikus alkotmány, miként a 48-as rendi alkotmányból sarjadzott ki a polgári Magyarország, ebből a polgári alkotmányból kell kinőnie az új polgári demokrata alkotmánynak. *(Taps. Éljenzés.)*

T. közgyűlés! Ezekkel az Ausztriában megnyilvánult törekvésekkel szemben kell, hogy felemeljük szavunkat, mert ez az ország rövid idő alatt csodálatos utat futott meg. Aki a mi politikai életünket éles szemmel és félrevonultan vizsgálja, annak látnia kell, hogy itt csodálatos módon kengyelfutás kezd kifejlődni a politikusok között abban, hogy kinek vannak jobb bécsi összeköttetései. Kárörvendve hirdetik, hol az egyik, hol a másik frakcióról, hogy a bécsi összeköttetései rosszak és mintha a politikusok működésének az alapja nem az alkotmánynak, nem a nemzetnek széles talapzata volna, amelyen szilárdan megállhatnak, hanem az udvari kegynek kifeszített kötele és az ellenfelek mindenkor kárörömmel és tapssal köszöntik azt, aki az udvari kegynek kifeszített köteleléről a mélységbe zuhant. *(Taps.)*

Ilyen körülmények között, t. közgyűlés, ha arról van szó, hogy a magyar országgyűlés határozni akar egy olyan kérdésben, amely a vérendszernek a megállapítására vonatkozik és amely az újoncmegajánlásnak a jogát akarja körülbástyázni újabb garanciákkal, ebben a kérdésben

a magyar országgyűlés határozhat és az osztrák országgyűlésnek vagy az osztrák kormánynak a beleegyezéséhez kötve nincsen, tehát vakmerő, jogosulatlan és illetéktelen beavatkozás az a magyar országgyűlés jogaiba, ha akár az újoncmegajánlás feltételeibe, amely szuverén magyar kérdés, akár pedig a védrendszer megállapításába, amely közös érdekű ügy ugyan, de amelyben mégis mi a magunk akarata szerint és a magunk törvényhozásának az elhatározása szerint mondjuk meg véleményünket és tesszük meg az intézkedéseket, hogy ha ebbe Ausztria bele akar avatkozni és a mi elhatározásunkat akarják gátolni, holott legfeljebb azt tehetik, hogy ők nem úgy határoznak, de a mi elhatározásunkat meg nem akadályozhatják.

Az osztrák támadásokban a kormány gyengeségét látjuk, amelynek gyengülése, bármely kormánynak eltűnése, bármely kormánynak a politika színteréről való lesöprése a nemzet számára csak egy epizód, de a magyar nemzet tekintélyének, a magyar alkotmány erejének szenvednie nem szabad és nem szabad egy olyan korszaknak uralkodnia Magyarországon, ahol bárki is közreműködhessek abban, hogy odaát Ausztriában mi rólunk packázva, gúnyolódva, parancsoló és diktáló hangon beszéljenek, mint beszélnek az osztrák parlamentben és sajtóban. Kell, hogy abban teljesen egyek legyünk, hogy Ausztriát, az alkotmányosság parvenüjét mi, az alkotmány ezredéves országa becsületre tanítsuk. *(Élénk éljenzés és hosszantartó taps.)*

T. közgyűlés! Ezzel voltam bátor megokolni indítványomnak azt a részét, amely hangsúlyozva az újoncmegajánlási jog alkotmányos alapvető jelentőségét, hangsúlyozva azt, hogy ezt a jogot elhomályosíttatni, vagy megkerülni nem lehet, tiltakozunk illetéktelen, idegen tényezők beavatkozása ellen. *(Éljenzés.)*

A határozati javaslat első része ismét nem azt jelenti az én értelmezésem szerint, mintha én a létszámemelést olyan égetően sürgős, szükséges dolognak tartanám ebben az országban, amelynek minden munkás kezére szüksége van, mintha én lelkesedve és dübörögve kívánnám a létszámemelést; nem, én sem ideiglenesen, sem véglegesen nem kívánom óriási elszántsággal és lelkesedéssel a létszámemelést, legfeljebb megnyugszom abban, mint olyan elkerülhetetlen szükségben, amely az ország védelme szempontjából szükséges, de amelynek gazdasági hátrányai előtt soha nem hunyok szemet. Ám, t. közgyűlés, ha a létszámemelés kérdéséről van szó, akkor viszont a magyar nép számára a kétéves katonai szolgálatot és az elavult bűnvádi perrendtartás reformálását igenis ki kell kötni, ki kell kötni a létszámemelés conditio sine qua non-ja, elengedhetlen föltétele gyanánt.

T. közgyűlés! Amidőn ez a kormány, a jelenlegi kormány megalakult, ez is az általános választói jogot hirdette, mert Magyarországon, amint minden jó családnak megvan a maga jó külön hegedűs, zongorázó, verselő, vagy kabarédalokat eléneklő zsenije, minden jó családnak megvan a maga jó külön általános választói joga, amely alatt, hogy mit ért, arról nem beszél, ámde annál buzgóbban kiáltja a jelszót és tartalmát családi titokként tartja meg magának. *(Tetszés. Taps.)* Azt a nagy győzelmet, amelyet a kormány aratott és amelyet ellenfelei csupán az erőszak és korrupció hatásának tulajdonítanak, az én nézetem szerint jórészt az is előidézte, hogy az általános választói jognak az volt a sorsa a lefolyt előző országgyűlésen, amelyet vázolni bátor voltam, mert, t. uraim, úgy

vagyunk a magyar politikában, hogy itt a pártok nem a maguk erényeiből, hanem az ellenfeleiknek és elődjeiknek a bűneiből élnek meg. (*Úgy van!*)

T. közgyűlés! Az általános választói javaslatot a kormány nem terjesztette be és ha ellentmondással is találkozom a kormány híveinél, ki kell jelentenem, hogy én ezt súlyos hibának tartom. (*Úgy van!*)

Az általános, egyenlő és titkos választói jogtól én Magyarországot nem félttem, én, t. közgyűlés, attól sem félek, amit darabont zagyva elmék főztek ki annakidején. Nem hiszem, hogy ellenségeink reménye teljessé válnék, nem hiszem, hogy ha a magyar nép az alkotmány sáncaiba bevonul, akkor a maga erejét és jogait nem a magyar nép és az alkotmány védelmére használja fel: nem, én azt hiszem, hogy a Hora-Kloska jogfosztó politika nagyban téved, a magyar nép nem lesz öngyilkos, nem lesz ellensége önmagának. A demokrata alkotmány a szoldateszka számára erősebb és félelmetesebb lesz, mint a mai magyar alkotmány és mai parlament. (*Taps. Éljenzés.*)

Ezért, t. közgyűlés, ennek felismerése mellett, az általános, egyenlő és titkos választói jog megvalósítása, ha szabad ezt a paradoxont használni, szemben a konzervatívokkal és szemben azokkal, akik a magyarságot féltik ettől a reformtól, megvalósítása elsőrendű konzervatív és magyar érdek. Paradoxonnak látszik és igaz, mert minél tovább halogatják a megvalósítását, annál nagyobb lesz a visszaélés ezzel az eszmével, minél tovább halogatják, annál jobban fognak a jóhiszeműek körében is gyűlöletet ébreszteni az alkotmány és a társadalmi rend ellen, úgy hogy azt kell mondani, hogy az általános, egyenlő és titkos választói jog megvalósítása ma a rendnek, a konzervatív irányynak, a magyar alkotmány erejének és ellentállási képességének elsőrendű érdeke (*Úgy van!*)

T. közgyűlés! Három bolygója van a magyar politikának: a véderő kérdése, a választói jog és a hárszabalyrevízió. Aki ezt a három kérdést megoldja, ezt a bárom gyújtó anyagot a nemzet életéből eltávolítja, az itt a békés, szabadelvű, demokratikus és nemzeti fejlődésnek az alapjait rakja le. Azért a mi javaslatunk e kérdéseknek együttes és mielőbbi megoldását kívánja. A harmadik nincs benne a javaslatban, én a magam nézetét nyilvánítom csak, amidőn arról szólok. Mert hiszen az általános, egyenlő és titkos választói jog gondolatilag magával hozza azt, hogy amikor egy a nép és egy az alkotmány, akkor forradalom a képviselőház akaratának a megakadályozása és a nép szuverenitásának a megcsúfolása. (*Úgy van! Taps.*) Aki ezt a három kérdést el fogja távolítani az ország politikájából, az a békés munkának, a gazdasági, jogi és kulturális fejlődés áldásaival fogja megajándékozni Magyarországot. (*Úgy van!*)

Az alkotmány és demokrácia válhatatlanul egybeforrott. Silány alkotmány az, amely gyűlöli a népet, de még silányabb az a nép, amely gyűlöli az alkotmányt, (*Élénk éljenzés és taps.*) E kettő egymástól elválasztva csak pusztulásra vezet, e kettő egyesülve a földi istenség, erős, győzhetetlen és mindenható. E kettő egyesülését iparkodtunk mi megteremtetni a mi határozati javaslatunkkal és a kettő *jegyében*: az alkotmányosság, a nemzeti alkotmányosság és a demokrácia nevében kérem önöket, méltóztassanak ahhoz hozzájárulni. (*Hosszantartó élénk éljenzés és szűnni nem akaró taps.*)

A főváros közgyűlése *Vázsonyi* ünneplése közben fogadta el ezt a határozati javaslatot.

III.

A szabadság és a rend harmóniája

– 1912 június 19. –

Miután *Khuen*-nak nem sikerült a katonai kérdésekben megegyezést teremteni, a kormány lemondott és 1912 április 22-én a király *Lukács* Lászlót nevezte ki miniszterelnöknek. Eleinte úgy látszott, hogy *Lukács* a választójog alapján megállapodást létesít az ellenzékkel, ezek a tárgyalások azonban nem sikerültek és ekkor nyilvánvaló lett, hogy a kormány most már erőszakosan akarja letörni az ellenzék obstrukcióját. *Tisza* István vállalta a képviselőház elnökségét és ez nemcsak a házszabályrevízió végrehajtását, hanem egyúttal harcát az általános választói jog ellen jelentette.

Az ellenzék tovább folytatta az obstrukciót, mire *Tisza* június 4-én nem engedte felszólalni a szólásra feliratkozott képviselőket, hanem a többség felállással megszavazta a véderőtörvényjavaslatot és annak egyes szakaszait. Az ellenzék a délutáni paralell ülésen lármásan tüntetett az erőszak ellen, mire *Tisza* a képviselőket a mentelmi bizottság elé utasította, amelynek javaslatai alapján az ellenzék harcos tagjait kizárták a tanácskozásokból. Az ellentálló képviselőket rendőri karhatalommal hurcolták el a képviselőházból. Erre az ellenzék új küzdelemre határozta el magát, közben azonban a képviselőház, az ellenzék távollétében, a nemzeti munkapárt szavazataival, egyhangúan elfogadta az új, szigorított házszabályokat. A katonai perrendtartás javaslatát is elintézte ezalatt a képviselőház, amelynek ülészakát június 18-án mindezek után a királyi kézirat berekesztette.

Vázsonyi a főváros június 19-iki közgyűlésén indítványt terjesztett elő, amelyben tiltakozik a parlamenti anarchia és az alkalmazott erőszak ellen.

„A közgyűlés, – mondotta az indítvány – az egyik végtelmen sem azonosítja magát, mert nem lehet hivatása, hogy a gyűlölködés lángját bármely oldalon még lobogóbbá szítsa. Éppen ezért azt kéri az országgyűlés minden pártjától, hogy kölcsönös megértéssel állítsák helyre azt a törvényességet, amely a szabadság és a rend harmóniáján épül fel és amelynek eszköze csak az általános választójog lehet.”

Indítványát *Vázsonyi* így okolta meg:

Vázsonyi Vilmos: T. közgyűlés! Talán háládatlan feladatra vállalkozom akkor, amikor élesen elhatárolt két tábor küzdelme között kiegyenlítő indítványt adok be. De az az izolált helyzet, amelyet én a politikában elfoglalok, számomra nemcsak azt jelentheti, azt hiszem, hogy gyakran le kell mondanom arról az előnyről, amely mindenkit megillet, aki egy nagy pártnak a tagja, hanem egyúttal ez az izolált helyzet lehetővé teszi a számomra azt is, hogy minden pártszenvédélytől menten, világos látással adjak kifejezést meggyőződésemnek. Nem az arany középutnak vagyok, t. közgyűlés, a bolondja, amidőn az általam végtelmen nevezett két álláspont között ezt a kiegyenlítő álláspontot képviselem, nem vagyok az arany középutnak az a bolondja, akiről azt mondja Börne, hogy ha ketten vitatkoznak a miatt, hogy Danzig az északi vagy a déli sarkon van-e, akkor nyugodtan rámondja, hogy az aequatoron van. Nem az arany középutnak a szokványszerű keresése ez nálam, hanem lelkem egész meggyőződése az, hogy polgári, dolgozó és törvényt tisztelő testület akkor jár el a legjobban és a leghelyesebben, hogy ha a pártok harcában keresi a pártokon felül való azt a kiegyenlítő igazságot, amely indítványunkban foglaltatik, (*Úgy van! Helyeslés.*)

Tisztelt közgyűlés! Én az indítványomban nem azonosítom maga-

mat azzal, amit parlamenti anarchiának neveznek. Talán ellentmondás van ebben, t. közgyűlés, éppen az én részemről. Én megelőzők másokat, akik szememre vetnék ezt és elmondom magam, hogy 19U. óta, mióta tagja vagyok a parlamentnek, egészen a nemzeti küzdelemig, mindazokban az obstrukciókban, amelyek Széll Kálmán és amelyek Tisza István ellen irányultak (*Felkiáltások: Éljen Tisza István! Nagy zaj.*), mindazokban az obstrukciókban résztvettem.

Heteés Antal dr.: De nem technikai obstrukcióban!

Vázsonyi Vilmos: Az egyremegy, technika vagy beszéd az obstrukció terén, az egy és ugyanaz a végeredményében. (*Úgy van!*)

Résztvettem ezekben az obstrukciókban, résztvettem azért, mert azt hittem, hogy a küzdelmünknek a kitűzött célja el fog éretni. „Si licet parva conjicere magnis”, amint Lutherről azt mondja a legenda, hogy megváltozott a véleménye, mert fiatal korában előtte csapott le a villám, előttem is lecsapott, és e pillanatban felnyílt előttem a valóságnak a kárpitja, még pedig két ízben is. Az egyik villám akkor csapott le előttem, amikor résztvettem az obstrukciók obstrukciójában, amely győzelemmel, a parlamenti többség elérésével végződött. A nagy nemzeti küzdelem és az alkotmányos ellentállás befejezése után, azt hiszem, hogy ezt konstatálni kell, akár résztvett valaki, akár nem ebben a küzdelemben, semmit abból, amiért a küzdelem megindult, megvalósítanunk nem sikerült. (*Úgy van!*) Nagy, elháríthatatlan akadályok tornyosultak elénk, elháríthatatlan akadályok, amelyeket, ha nem tudtak leküzdeni, még szemrehányás sem érheti a küzdőket, mert a nemzeti küzdelemben kellett azt megtanulni, hogy a darabokra szétmarcangolt Magyarország egy erősebb, gazdaságilag, katonailag és népességében hatalmasabb országgal és magának a dinasztának a hagyományaival nem mérkőzhetik meg diadalmasan akkor, ha a magyarság darabokra van szakadva, míg egyfelől a nemzetiségek, másfelől a proletárság kapnak bennünket hátra. A széjjelmarcangolt és a viszályok által feldúlt magyarságnak ebben a harcban való elbukása már meg volt pecsételve akkor, mikor a küzdelemben indultunk.

Ebben a legnagyobb obstrukcióban, amely hősköltemény a többi obstrukcióhoz képest, ebben az obstrukcióban világossá vált előttem, hogy az obstrukcióval lehet valamit megakadályozni, üe az obstrukcióval nem lehet teremteni és valamit alkotni. (*Úgy van!*) Ebben világossá volt előttem az, hogy a biblia is csak arról tud, hogy Jericho falait trombitával le lehetett rombolni, de arról, hogy Jerichót trombitaszóval fel is lehetett volna építeni, erről még a biblia sem szól. (*Éljenezés. Taps.*)

Egy másik villámcsapást is láttam, amikor a koalíció győzelme után a magyar parlament egy addig nem sejtett obstrukciónak volt a színhelye, – ezt volt a horvát obstrukció. Már a múltkori közgyűlés alkalmával – ez nem utólagos bölcselkedés – rámutattam arra, hogy a házszabályrevízió a választói jog reformjával kapcsolatban immár magyar érdek (*Úgy van!*), mert amennyiben azelőtt gyakran hangoztatták is, hogy a házszabály jelenlegi alakjához, a mi sajátos viszonyunk mellett, amelyben Ausztriával vagyunk, hozzányúlni nem szabad, ez most már elavult igazság. A horvát obstrukció megmutatta azt, hogy abban a veszedelemben forgunk, hogy a jelenlegi házszabályok mellett vagy más, a mostanihoz hasonló eszközök igénybevételével, a horvátok egy nemzeti-párttal egyesülve, talán egy eltévelyedett magyar párttal is egyesülve – hiszen Ausztriában volt példa a németiségben arra, hogy a németiséget

elárulták elvakultan azok, akik németeknek mondták magukat – egy olyan nemzetiségi obstrukciót csinálhatnak, amely a magyar parlament munkáját megakadályozhatja.

Ez a két példa, az egyik az obstrukciónak az alkotásokra való képtelensége, amelyre az obstrukciók obstrukciója tanított meg és a másik az a nemzeti veszedelem, amelynek jelenségeit a horvátok obstrukciójában láttam, amelyet a nemzet tapsai között törtek le, enyhén szólva, legalább is a házszabályoknak nem udvarias, rideg” kezelésével, tisztelt közgyűlés, ez meggyőzött arról, hogy az obstrukció nem az a fegyver többé a mi alkotmányos fegyvertárunkban, amely volt a múltban, hanem a mi fegyvertárunkat ki kell egészíteni a népek eleven erejével, az alkotmánynak és a népek egybeforrásával, azzal a reális politikával, amely nem a házszabályok paragrafusaiiban, nem is papirosban és papirossáncokban találja meg a maga védelmét, hanem a népek az *eleven* ható, leküzdhetetlen erejében, az alkotmánynak és a népek örökké tartó válthatatlan egybeforrásán. (*Úgy van! Éljenés. Taps.*)

Tisztelt közgyűlés! Indokolhattam volna azt, hogy megváltoztattam az obstrukcióról nézetemet, azzal a Bismarck óta nagyon közkeletű mentéssel is, hogy a következetesség nem kötelező, mert csak az ökrök következetesek, azok esznek mindig szénát, de ehhez nem fordultam, mert ez egy kissé kompromittálva van azóta, amióta minden politikus azzal akarja bizonyítani, hogy nem ökör, hogy nem következetes. (*Derűtség. Éljenés. Taps.*)

Feltártam, t. közgyűlés, egészen nyíltan a lelkületemet, rámutattam egészen nyíltan azokra az okokra, amelyek az én meggyőződésem megváltozását okozták és hogy én a hosszantartó obstrukció alatt mégsem nyilatkoztam egyetlen egyszer sem, azt, t. közgyűlés, két okból tettem. Tettem először ízlésből, mert az ember a meggyőzéseinek a temetésénél is tartozik a gyászszendőt betartani (*Derűtség.*) és sohasem voltam még a politikában sem oly ízléstelen, hogy a temetőből egyenesen lakodalomra menjek. Tartoztam ezzel a jó ízlésnek, de volt erre más okom is, tudniillik az obstrukció, habár helytelenül és szerintem logikátlanul, az általános választói jog jegyében indult meg, ezt tartotta maga elé pajzsul. Dacára annak, hogy ez volt a véleményem az obstrukcióról, nem mondtam elítélő véleményt, mert az általános választói jognak még ebben az irányban sem akartam ártani.

Az obstrukcióról íme kiderült, hogy alkotásra képtelen és hogy többé nem az a védelme a nemzeti államnak, mint amilyenek tartották, amikor az alkotmányos fegyvertárnak egyik hatalmas eszköze volt. Az obstrukció, t. közgyűlés, ma már egyszerűen közéleti kalamitássá fejlődött ki, közéleti kalamitássá, amelyben a kisebbség, pláne ha a technikázáshoz fordul és névszerinti szavazásokat rendez szakadatlanul, alapjában véve papírszuronyokkal tartja távol a határozathozattól és a tanácskozástól a többséget, kirekeszti a határozathozattól és a tanácskozásból, mert a technikázó kisebbségtől kell engedélyt kérni bárkinek is, aki fel akar szólalni, hogy hagyja abba a technikázást, hogy szóhoz juthasson. Az obstrukció, midőn már többé a nemzeti védelemre használható hatályos eszköznek nem mutatkozik, a politikában értéktelen elemek számára prémium. Ezt ismerjük el pártkülönbség nélkül. (*Úgy van! Taps. Hock János közbeszól.*) Mert én nem tudom, hogy az én mélyen t. szomszédom, akinek ékesszólását és ragyogó tehetségét nagyrabecsülöm és nem tudom, hogy azok, akiknek fényes képességeit jobbról és balról is pártkülönbség

nélkül kell, hogy tiszteljük, micsoda jelentőséggel bírnak olyan harcban, ahol afelett döntenek, hogy az egyik képviselő nyolc vagy tíz napra kérjen-e szabadságot, vagy amikor a technikázásnak egyéb játékait alkalmazzzák. Ez a tehetségeknek, politikai értékeknek, a komoly politikai vitáknak a kiküszöbölését jelenti a politikai harcokból és az egyik oldalon az öklüket rázó atléták, a másik oldalon a torokbajnokok és az időmiliomosok, akik mindig ott lehetnek a Házban, azok, akik előtérbe kerülnek, ezek hazámnak nagyjai.

Az obstrukcióban jobbról és balról elnémulnak a politikai bölcsek, elnémulnak a nemes értelemben vett szónoki versenyek, elnémul minden érték és jobbról és balról is a legértéktelebb elemek viszik a szót, (*Éljenezs. Nagy zaj.*) Az obstrukció olyan kalandos vonást hoz be a mi politikánkba, amely a darabont-korszak előtt – mert ez a határ – teljesen ismeretlen volt a mi politikai életünkben. Ez a lehanyaglás a magyar nemzet tekintélyében, ez is a szétmárcangoltság állapotának a következménye.

Ha tehát csak arról volna szó, hogy ezt az obstrukciót, amely már egy esztendeje tartott és amely akármilyen nemes eszmét tűzött ki vagy tartott maga elé pajzsul, hogy ezt az obstrukciót letörjék oly módon, amely egyáltalában nem példátlan, ebben, t. közgyűlés, én még kivetni-valót nem találnék, mert a művelt külföld, amely elé viszik ezt az ügyet, kissé korábban csinálta meg ezt a parlamentjeiben, mint mi. (*Úgy van! Zaj.*) De én, t. közgyűlés, azt tartom, hogy az anarchia leküzdésének, erőhatalommal való megtorlásának mindig csak addig kell elmennie, ameddig a megtorláshoz ez feltétlenül szükséges (*Úgy van! Helyeslés.*) és azt tartom, t. közgyűlés, hogy akkor, amidőn a magyar parlamentnek eddigi története és házszabályai nem ismerték a képviselőknek a képviselőházból karhatalommal való eltávolítását, akkor a magyar nép érzékenységét sokkal jobban kímélő módon kellett volna a visszatörlesztés alkalmazásában eljárni, (*Úgy van! Helyeslés. Taps.*)

Én tudom, t. közgyűlés azt, hogy sem a trombitaszó, sem a sípolás nem megengedett eszköz és tudom azt is, hogy annak a népnek a házszabályai, amelyet talán a világ legszabadságszeretőbb fajának kell mondanom, az angol népnek a házszabályai a legszigorúbbak; az egyéni szabadság a legföltettebb és a legszentebb ott, de a képviselőház szabályai a legszigorúbbak, mert nemcsak az eltávolítást ismerik visszatörlesztési fegyelmi fegyverül, hanem ismerik a büntetésből való mandátum fosztást, sőt a bebörtönzést is (*Nagy zaj. Felkiáltások: Az kell! Meglesz!*), amelyet nemcsak a nemzetiségekkel szemben, hanem Bradlaugh esetében, aki nem akarta letenni a hagyományos esküt, ezzel az angol radikális képviselővel szemben is alkalmaztak és pedig úgy a mandátumfosztás, mint pedig a parlamenti fogházba való csuktatás fegyelmi eszközét. (*Zaj. Közbeszólás: Mi nem vagyunk angolok!*)

Tudom, hogy nem vagyunk angolok, higgye el, hogy tudom, hogy mi az angolos és nem angolos elkészítés között a különbség. (*Derültség./*)

Igaz, hogy ennek a férfiúnak azután a parlament később elégtételt szolgáltatott, amidőn 1891-ben, röviddel halála előtt törölte a parlament jegyzőkönyveiből mindazon megbélyegző határozatokat, amelyek rá vonatkoztak.

Én tudom, t. közgyűlés, azt, hogy a legszabadságszeretőbb népnek a legszigorúbb házszabályai vannak, nekünk ilyen házszabályaink nincse-

nek, nálunk ez nem fejlődött ki évszázados szokásként, mint Angliában, ahol az angol parlament történetírói százakra menő eseteket jegyeztek fel a múltból, amely az évszázadokon át meggyökerezett gyakorlatot átviszi egészen a jelenkorig. Nálunk tehát szokatlan, nálunk tehát meglepő volt az erőhatalomnak a képviselőházban való alkalmazása, mert hiszen egy horvát képviselőnek a Házból való kitiltása alkalmával ez nálunk nem jöhetett tényleg alkalmazásba, bár Potocsnyák képviselő fenyegetődött, de mégis bölcsen elkerülte, hogy a Házba bemenjen.

Nekünk ilyen évszázados hagyományaink nincsenek, nekünk ilyen házszabályaink nincsenek, egyetlenegy pontja van a házszabálynak, amely arra vonatkozik, hogy a mentelmi bizottság kizárhatja a renitens képviselőt a Ház üléseiből, amiből logikailag az következik, hogy ha a kizárt képviselő ellenszegül, karhatalommal is eltávolítható. Logikailag következik ez, mert ez a határozat a pártok becsületének a pajzsa alá lett helyezve, ha a pártok nem akarják végrehajtani, akkor jön az ultima ráció, ha nem akarják alávetni magukat a Ház határozatának, akkor az elnök ennek, de csak a mentelmi bizottság és a Ház határozata alapján karhatalommal is eleget tehet.

De, t. közgyűlés, ebben az esetben, amidőn síppal és trombitával csak az első alkalommal küzdöttek, sokkal bölcsőbb, sokkal helyesebb lett volna a képviselőnek és a közönségnek az érzékenységét meg nem bántani azzal, hogy a mentelmi bizottság határozatának a kikérése nélkül távolítottak el erőhatalommal képviselők a képviselőházból. Én, t. közgyűlés, ebben látom az alaphibát. Ebben látom azért, mert meg vagyok arról győződve, hogy a sípolásnak és a trombitálásnak nem lett volna ilyen körülmények között semmiféle erkölcsi ereje, ha a másik rész is nem ragadta el magát arra, hogy a mentelmi bizottságra ruházott hatáskör igénybevétele nélkül távolítson el képviselőket.

Elvileg úgy áll a dolog, hogy tudok elképzelni olyan esetet is, amidőn elnöki rendelkezéssel és a mentelmi bizottság határozatának kikérése nélkül is intézkedni kell, de ez csak a legsúlyosabb excessus esete lehet, ha például egy képviselő megbolondul és elkezd lövöldözni, vagy ha poharakat vagdos a falhoz, akkor nem várhatom meg, míg a mentelmi bizottság határoz. De magát a zajcsinálást, habár ez a legdrasztikusabb eszközökkel történt is, nem tekinthetem annak a súlyos excessusnak, amikor a mentelmi bizottság határozatának a kikérése nélkül szabad és lehet ilyen drasztikus eszközökhöz is nyúlni.

Tisztelt közgyűlés! Én általában azon a nézeten vagyok, hogy ez az ország nem engedheti meg magának a végletek harcát, ez az ország nem engedheti meg magának azt, hogy egyfelől az anarchiának, másfelől az erőszaknak a túlzásait mi egyszerűen akceptáljuk. Bármely egységes ország, bármely konszolidált, független ország megengedheti magának ezt a fényűzést, de Magyarországnak jobbról és balról egyaránt vigyázni kell a parlament tekintélyére és amint a parlament tekintélyét mélyen sérti az, hogy ha egy esztendőn keresztül a házszabályok kigúnyoltatnak, amint a parlament tekintélyét mélyen sérti az, hogy odabenn trombitaszó hangzik, éppen úgy mélyen sérti a parlament tekintélyét és normális törvényhozásnak nem fogadható el az, ha rendszeresen alkalmaztatik karhatalom és állandóan rendörkordonnal van körülvéve a képviselőház. *(Éljenzés. Taps.)*

Tisztelt közgyűlés! A parlamenti anarchiának és a parlamenti megtorlásul alkalmazott erőszak elfajulásának a visszhangját meghalljuk mi

odakinn is és itt ismét azt kérdelem a jóérezésű emberektől pártkülönbség nélkül, vajjon kinek telik abban öröme, hogy ebben az országban az elmúlt napokban a laudatio criminis hallatlanul virágzott, hogy egy millió esztendeig tartó fogházat kellett volna kiszabni, ha minden laudatio erimnis-ért kijárt volna az a büntetés, amely erre nézve a büntetőtörvénykönyvben van előírva. (*Zaj.*) Azt kérdezem minden jóérezésű embertől, pártkülönbség nélkül, hogy ott tartunk-e, hogy az utcai rombolásokat, a közvagyonnak a rongálását, a személy- és vagyonbiztonságnak a fenyegetését . . . (*Nagy zaj.*) . . . Azt kérdelem minden jóérezésű embertől, ismétlem, pártkülönbség nélkül, hogy kinek telik abban öröme, hogy Budapesten a személy- és vagyonbiztonság fenyegetve van, kinek telik öröme ebben, ki helyeselheti ezt, ki fogadhatja ezt el? Szerintem senkisé sem fogadhatja ezt el olyan jelenségnek, amelyből politikai tőkét lehet csinálni.

Tisztelt közgyűlés! Én az erőszaknak és az anarchiának ezen halálos mérkőzésétől nemcsak a magyarság erejét félttem, van még külön félténivalóm is, t. közgyűlés s ez a külön félténivalóm a városi polgárság (*Úgy van!*), a városi polgárság, amelyet alulról és felülről szorongatnak, a városi polgárság, amely az erőszak és az anarchia mérkőzésében az áldozat szerepére van kiszemelve és látom, hogy készek arra az ország urai, hogy ha valamikor mégis békét kell csinálni, akkor a mi elárulásunkkal, a mi feladásunkkal, a mi eltaposásunkkal akarják megkötni ezt a békét, (*Úgy van! Taps.*)

Én, t. közgyűlés, igenis félttem azt a városi középosztályt, félttem azt a városi kispolgárságot, amely nem bömböl hangosan, csak dolgozik és néha munkájának kevesebb eredményét látja, mint azok, akik szájaskodnak és sorokban vonulnak el. Én látom, t. közgyűlés, hogy ezt a városi középosztályt és a kispolgárságot jobbról és balról semmibe sem veszik és kigúnyolják azért, mert mi nem terrorizálunk, mert mi nem lármázunk, nem zsarolunk, nem fenyegetődözünk, nem énekelünk, mi csak dolgozunk becsülettel gyermekeinkért és családunkért. (*Éljenzés. Taps.*)

Tisztelt közgyűlés, én azt tartom, hogy ebben a helyzetben, amikor egyfelől fenyegetve van a magyarságnak az ereje és tekintélye, másfelől fenyegetve látom a városi polgárságnak, a középosztálynak és a kispolgárságnak a jövődjét és jelenét, ebben a helyzetben akkor járunk el a helyes úton, ha egyfelől az anarchia, másfelől az erőszak paroxizmusának a beszűntetését kérjük és minden magyar párthoz fordulunk azzal a kérelemmel, hogy kölcsönös megértéssel állítsák helyre a törvényességnek a rendjét (*Helyeslés.*), mert a végleteknek a harcát ez az ország, ez a polgári társadalom magának meg nem engedheti, (*Úgy van! Helyeslés.*) Ezt ez a polgári társadalom nem engedheti meg magának és ez a szegény ország, amelynek külső és belső ellenségei vannak, nem engedheti meg magának azt sem, hogy megismételjük azt a politikai játékot, amely itt nem régiben lezajlott, hogy ismét elővegyük a kis hazafias bélyegzőket és egymást hazafiaknak vagy hazaárulóknak lebélyegezzük. Ez az ország nem engedheti meg magának azt a fényűzést, nincs annyi képessége, nincs annyi ereje, hogy a politikai mérkőzések vad ellenségeskedéssé fajuljanak és mindig legyen egy csoportja a képes, a rutinizott embereknek, akiket mi politikai számkivetésbe küldünk. Ennek az országnak szüksége van minden fiának az erejére s munkájára (*Úgy van!*), mert még ekkor is elégkevesen, elég gyengék és elég szegények vagyunk, ha mindnyájan egyetértünk, ha mindnyájan együtt vagyunk, (*Úgy van!*)

Annak a fő eszközét, t. közgyűlés, hogy ebben az országban a normális rend helyreálljon, abban találok, hogy minél előbb jöjjön el az az expiació, amelyet én a legteljesebbnek és a legcélravezetőbbnek tartok. Ez az expiació az, hogy ez a parlament megalkottatván az általános, egyenlő és titkos választói jog, hagyja el mielőbb feltűnés nélkül a helyét és adja át a helyét az új népparlamentnek. *(Úgy van! Helyeslés. Taps.)*

Tisztelt közgyűlési Én ezt tartom az igazi alkotmányvédelemnek azért, mert ez pozitívum és mert én résztvettem egy másik alkotmányvédelemben, amelyben a negatio terén egyesültünk mindazok, akik az első koalícióhoz tartoztunk és amidőn a pozitív alkotásokra került a sor, a világnézletek különbsége lehetetlenné tette, hogy akik egyek voltak a küzdelemben és negációban, egyek lehessenek a kormányzásban. Én semmiféle új koalíciós alakulásból sem a magam, sem az ország részére nem kérek. *(Úgy van!)* Itt semmiféle új koalíciós alakulás célra nem vezethet, csak az vezethet célra, hogy megalkottatván a parlamenti reform, az új házszabályokkal, az új választói joggal és a véderőtörvény elintézésével, az eddigi gátló, az eddigi szétbontó kérdések kiküszöbölésével, végre egy olyan platform teremtsék, ahol nem kell együtt lennem egy pártban azokkal, akik halálos ellenségeim a világnézletek tekintetében, ahol végre megtörténik Magyarországon az a csoda, ahol eddig mindenki ott van, ahol nem kellene lennie, ahol mindenkit oda tesznek, ahol legkevesebbet ér, ahol minden pártban olyanok vannak együtt, akik halálosan utálják egymást és a kölcsönös gyűlölet széttéphetetlen kötelekeivel vannak egybefűzve – Magyarországon, ebben az országban *(Derűltség.)* megtörténhetik végre az a csoda, hogy ez az új platform rombadönti a régi világot, hogy lesz egy új, tisztességes pártalakulás, amikor az, aki velem egy pártban van, szerető testvérem, nem pedig kapaszkodó ellenség, nem más világnézet híve, ahol a program nem hazugság, hanem a lélek becsületes hitvallása, ahol nem intrikával, nem anarchiával, nem erőszakkal, hanem a férfiúi meggyőződésnek és a férfiúi bölcseségnek vitájával állanak szemben egymással a hazafias táborok. *(Éljenzés. Taps.)*

Én, t. közgyűlés, azt tartom, hogy a béke helyreállításának a kötelessége itt egyformán megilleti a kormányt és egyformán megilleti az ellenzékét. Egyiknek sincs joga a konokságra, az elzárkózottságra, mert nem a pártok hatalmát, ennél sokkal becsesebbet, az országnak a sorsát viszik mindnyájan hajóikba *(Úgy van!)* és bármennyire gyűlölik is egymást, az ország érdekében meg kell találni a békének, a kiegyenlítésnek, a törvényesség és a normális rend helyreállításának az útját s az eszközét. *(Úgy van! Taps.)*

Én, t. közgyűlés, végtelenül fogok örvideni annak, ha a magyar demokrácia már ott tart, hogy én már elmaradt konzervatív öreg ember vagyok, végtelenül fogok ennek örvideni és ha ismét hullanak felém a kövek ezért a vakmerő iparkihágásért, hogy az általános választójogot merem sürgetni, ha merem azt mondani, hogy azt semmiféle cím alatt elodázni nem szabad és nem lehet, hogy annak legkésőbb ősszel feltétlenül meg kell lennie *(Tetszés.)*, ha ezért ismét megköveznek, hát én olyan szerény ember vagyok, hogy én ezen kövekből emelt monumentummal is be fogom érni. *(Taps. Éljenzés.)*

Tisztelt közgyűlés! Én, nem törődve mindezzel, amik talán epizódok, arra helyezem a súlyt, a dolognak arra a lényegére, hogy ebben az országban akkor, amikor a polgárság képvisellete kérdeztetik meg arról, hogy mi

a polgárságnak a véleménye, csak azt a véleményt adhatom, hogy nekem nem kell sem anarchia, sem erőszak, nekem törvényes rend kell (*Úgy van!*), a rendnek és szabadságnak a harmóniája; a törvényes rend, mert a szuronyok erejére épített rend az nem állandó (*Úgy van!*), az állandó, igazi rend csak a lelkek önkéntes megadásán és önkéntes alávetésén alapulhat (*Úgy van!*); ez az igazi szabadság, mert nincs szabadság férfias fegyelem, nincs szabadság komoly diszciplína nélkül, ez a másik szabadság nem szabadság, ez a mezőn hempergő csikók vagy pajkos gyermekek játéka, a szabadságban benne van a férfiak önfegyelme, a férfiak szabadságában benne van az igazi rend. (*Úgy van!*) A rend és szabadság ezen harmóniáját követeljük akkor, t. közgyűlés, amikor ezen közgyűlés terméből felhívjuk az ország összes pártjait, hogy félretelve minden gyűlölködést, elsősorban ennek a hazának a nagyságára, ennek a hazának a virulására dolgozzanak és a békítés munkáján, mert Magyarország nem engedheti meg magának a belviszályok és belső háborúk fényűzését, gyengék vagyunk akkor is, ha egyek vagyunk, de elpusztulunk, ha ellenségként állunk egymással szemben. (*Szűnni nem akaró éljenzés és taps minden oldalon. Szónokol számosan üdvözlök.*)

A közgyűlés *Vázsonyi* indítványát egyhangúlag elfogadta.

IV.

Sipista választójog

– 1913 január 21. –

Az országgyűlés második ülészetét 1912. június 20-án megnyitották, s ekkor már életbeléptek az új házszabályok, amelyeknek biztosítására *Tisza* palotaőrseit is szervezett. A békekísérletek mind meghiúsultak; *Apponyi* és vele együtt az egész ellenzék *Lukács* és *Tisza* távozását követelték, ezzel szemben *Tisza* továbbra is végrehajtotta elhatározását és a képviselőket erőszakosan távolította el az ülésteremből. Az ellenzék így alig vett részt a parlament munkájában és ebben a helyzetben a kormány pozícióját csak az szilárdította meg, hogy a Balkánon már erős viharfelhők gyülekeztek és hogy a király ragaszkodott ahhoz, hogy a külpolitikai veszedelmek idején a kormány kebelén belül ne történjék változás.

Éppen külpolitikai okok voltak azok is, amelyek *Lukács* Lászlót most már arra készítették, hogy benyújtsa választójogi javaslatát, amely azonban nagyjában *Tisza* konzervatív választójoga volt. Az ellenzék nevében 1913. január 4-én *Apponyi* Albert gróf deklarációt tett, kijelentvén, hogy a jogrend helyreállítása előtt az ellenzék nem hajlandó még a választójog vitájában sem részt venni. Így azután a kormány javaslatát a nemzeti munkapárt néhány napon belül megszavazta és *Vázsonyi Vilmos Aradon*, az ottani polgárság gyűlésén, 1913 január 21-én, már az elfogadott választójogi törvényről mondott bírálatot a következőkben:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt polgártársaim! Csendesen mozgósítottak ebben az országban és nem tudni, hogy mikor lesz nyilvános és hangos ez a csendes mozgósítás. Nem kérdezték meg senkitől, hogy miféle vagyoni és értelmiségi kellékekkel rendelkezik, amikor megkapta a behívó-céduláját és nem fogják megkérdezni majdan, amikor vérét kell a magyar polgárnak ontani, hogy miféle vagyoni vagy értelmi cenzussal rendelkezik. Meg fogják engedni mindenkinek, különös kellékek kimu-

tatása nélkül, hogy megvédelmezze élete árán is ezt a hazát. És mégis vannak ebben az országban elvakult emberek, akik akkor, amidőn nem tudják, hogy a nemzeteknek nagy versenyében mikor kell életre-halálra megvédelmezni ennek a hazának létét és fennállását, akkor válogatni akarnak a jogokban magyar és magyar között, akkor választójogi javaslatukban fontosán és ravaszán nem azt keresik, hogy hogyan adjanak mindenkinek jogot, nem azt fürkészik, miként csináljanak olyan alkotmányt, amelyből senki sincs kirekesztve, mert hisz a nép és alkotmány egybeforrasztásából lesz erős az állam, lesz erős a haza, hanem fürkészik, kutatják, hogy hogyan lehet minél több embert kirekeszteni a választói jogból. A mi választójogi küzdelmünk Magyarországon nem a konzervatív irány küzdelme a radikális irány ellen, mert hiszen a Kristóffy-féle javaslat szerint is kimaradt volna a polgárok sorából 1,272,000 huszonnégy éven felüli magyar férfi, aki a javaslat előterjesztésének idejében nem tudott írni és olvasni. Hiszen az egyesült ellenzék tervezete szerint 2,400.000 volna a választók száma és még így is, tehát a már körülbelül 4,521.000-et kitevő huszonnégy éven felüli férfiak sorából még mindig kimaradna a választók közül 1,851.000. Hát, tisztelt uraim, ilyen körülmények között, amikor nem arról az általános, egyenlő és titkos választói jogról van szó, amely már diadalmasan végigjárt egész Európán, meghódította azt a sokat gúnyolt „kalocsnis és paraplés” Ausztriát is, itt csak egy becsületes, demokratikus választói jogról, egy gyökeres választói jogról, egy gyökeres reformról, egy elhatározó lépésről van szó: és a rend örültjei, az Istennek önkéntes megmentői, a dinasztia feltolakodott fogadatlan prókátorai, a középosztálynak bihari lord-protektorai erről a gyökeres reformról úgy beszélnek, hogy ez forradalom, hogy ez minden rendnek összeomlása, hogy itt az Istent ledöntjük régi trónusáról s felforgatjuk a Habsburgok uralmát. A nemzeti szempont megvédelmezésénél itt, ahol a városi lakosság előtt szólok, még egy jelenségre kell felhívnom a figyelmüket. Akik örökön-örökké a magyarságot védelmezik, csodálatos módon nem ragadják meg a magyar érdek megvédelmezésének legnagyobb eszközeit. Ez pedig a városoknak azon megérdemelt politikai szerephez való juttatása, mely őket kulturális és gazdasági értéküknél fogva megilleti. A kerületi beosztásban azon csodálatos dolgot látjuk, hogy például Budapest fővárosra kilenc mandátum jut, pedig van 17.000 és 16.000 választóval rendelkező kerületünk is, és ugyanakkor a magyarságnak buzgó védelmezői Abrudbányának, Vízaknának és hasonló kerületeknek 2-300 választóval adnak mandátumot, a rutén vármegyékben pedig ezer választónak, és ezt nevezik ők a nemzeti eszme és magyarság védelmének. Mi a teendő tehát, t. uraim? A városoknak, amelyek nagy többségükben magyarok, egyszerűen meg kell adni azt a mandátumszámot, amely a városokat nemcsak lakosságuk száma szerint, hanem az ő kiváló értelmességük és gazdasági erejük szerint megilleti és akkor a sokat felfújt nemzetiségi kérdés meg van oldva a becsület és igazság parancsai szerint. De meg van oldva egyúttal a szabadelvűség és demokrácia érdekei szerint is. Csakhogy éppen ez a megoldás azért nem tetszik ezeknek a tisztelt hazafiaknak, mert önekik a magyarság csak ürügy, önekik a nemzeti lobogó csak csempészlobogó és mihelyt a magyarság és a nemzeti eszme-szempontra azonos a demokrácia és szabadelvűség szempontjával, akkor az előbb forró szerelmi vallomás, amelyet a magyarságnak és a nemzeti eszmének elrebegtek, nyomban a legteljesebb és legfásltabb közönnyé változik át. *(Zajos helyeslés.)*

Tisztelt uraim! Ennek az egész választói jognak nem is az a jellege, hogy ez egy konzervatív választói jog, nem az a jellege, még szám szerint sem, mert ha 1,200.000-ról papirosan 1,800.000-re akarják fel emelni a választók számát, ez még konzervatív választói jognak sem válik be. A konzervativizmus – ezt én, mint radikális ember mondom, - bizonyos tisztas, ősi becsületességet feltételez, és én ebben a választói jogi javaslatban éppen a becsületet, egyenes szándékot nélkülözöm. Ez a javaslat nem konzervatív javaslat, szemben egy radikális javaslattal, ez a javaslat egyszerűen hamis kártyások javaslata, ez – pesti szóval élve – sipista választói jog. Ez a javaslat, t. uraim, a választói névjegyzék összeállításának módjával, központi választmányával, az özszeíró küldöttségekkel, a választási elnökkel, a jelölés intézményére vonatkozó részleteivel egyenesen azt a célt szolgálja, hogy az alkotmányos mérkőzésben azok, akik a hatalomból ki vannak vetve, szemben azokkal, akik bent vannak a hatalom birtokában, épp olyan erőmegosztás szerint mérközzenek, mint valaki, aki egy pakli kártyával játszik azzal, akinek mindegyik manzsettájában még egy-egy pakli kártya van elrejtve. Ennek a javaslatnak célzata a választói jognak kijátszása és megakadályozása.

Tisztelt uraim! A választójogi küzdelem nem a konzervativizmusnak és radikalizmusnak küzdelme Magyarországon. Itt tulajdonképpen egy becsületes kompromisszumot kötöttek csupán a radikális iránynak, és a gyökeres reformot követelő liberális iránynak, sőt merem mondani: a becsületes konzervatív iránynak képviselői. Mert csinálnak konzervatívok is választói reformot, hiszen 1867-ben a második angol választási reformot a konzervatívok vezetésével a konzervatív kormány alkotta meg. Amit mi kívánunk, szemben a kormány javaslatával, nemcsak hogy nem radikalizmus, de nyugateurópai mértékkel mérve tulajdonképpen szerény konzervatív haladásnak, konzervatív reformnak nevezhető. Ennek dacára rettenetes robajjal, iszonyatos sirámokkal harcolnak mi ellenünk, mintha mi az Istent, az egész hazát, és középosztályt akarnánk fölforgatni. S én még azt sem mondhanám róluk, hogy ők az osztályuralmat védik, mert nem ismerem azt az osztályt, amelyre ők támaszkodnak. Vajjon melyik osztály az ebben az országban, amely szereti őket, vajjon az iparosok, kereskedők, földművesek, földbirtokosok, hivatalnokok, alkalmazottak, vagy munkások osztályai Reszketnek az új, becsületes választói jognak megszületésétől, mert ez a születés az ő halálukat, az ő uralmuknak összeroskadását és összeomlását jelenti, *(Úgy van! Úgy van! Élénk tetszés.)*

Nem a vallást, nem az Istent féltik tehát, akik cenzusválasztók és nem cenzusválasztók között, sem az ó-, sem az új-testamentum között soha különbséget nem tettek. Az ő vallásosságuk a legnagyobb istenkáromlás, az ő királyhűségük elárulása a trónnak, mert azt mondom, uraim, hogy a trónnak csak egy támasztéka van és ez a nép és az alkotmány. A királyság Magyarországon az alkotmányok intézménye és darabja, király és osztályuralom között, király és úgynevezett értelmiség között nem le. et paktumokat felajánlani, a királlyal mi nem köthetünk egyezményeket, mert a király épp úgy darabja az alkotmánynak, mint minden polgára ennek a hazának, *(Úgy van! Zajos helyeslés és taps.)*

Azt mondják, hogy ők a fékevesztett demagógiának térfoglalását és a képviselőházba való betódulását akarják megakadályozni. Hát erre azt mondom: kétféle demagógia van; van egy demagógia, az önzésnek,

az osztályuralomnak, az elfogultságnak, a középkornak demagógiája és van egy demagógia, amely a jogtalanoknak, bármily eszközzel is, jogot akar adni, a kenyérteleneknek pedig kenyeret akar adni. Bármilyen legyen is az eszköze ennek a demagógiának, van egy mentsége: hogy világosságot akar elvinni oda, ahol sötétség volt, jogot oda, ahol jogtalanság volt. De micsoda mentsége van annak a demagógiának, amely vissza akarja taszítani az embereket, akik fel akarnak kapaszkodni a jognak magaslatára, vissza akarja taszítani a jogtalanságnak, nélkülözésnek mélységeibe! Ez a demagógia a szívtelenségnek, korlátoltságnak demagógiája. *(Zajos helyeslés és taps.)*

Én, t. uraim, az általános, egyenlő és titkos választói jogot nemcsak hogy megadandónak tartom, nemcsak hogy abban, amit az egyesült ellenzék kíván, csak egy szerény mértékét látom annak, amit egy gyökeres reformtól lehet kívánni, de azt mondom, hogy ha meg is adjuk a népnek az általános választói jogot a maga egészében, akkor is mit adtunk neki? Csak szimbólumot, hogy ő is ember, ő is polgár. Hiszen akkor még nem adtam neki kenyeret, nem adtam neki kalácsot, nem adtam meg neki azt, hogy ő is úgy nevelhesse a gyermekeit, mint más, akit a sors jobb viszonyokkal áldott meg. Micsoda rosszelkűség még a szimbólumát, még a jelét is megtagadni annak, hogy polgárok, emberek és joguk van a boldogsághoz! *(Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.)*

Tisztelt uraim! Ebben az országban én csak két fölforgatót, két forradalmárt ismerek, akik többet agitáltak egyévi működésükkel a demokráciának, mint amennyit mi egy egész életen keresztül használtunk. Kell, hogy e két forradalmárnak eltávolításával ebben az országban végre helyreálljon a törvénytisztelő polgárságnak uralma, hogy lerakhasuk alapjait a boldog, modern Magyarországnak. Ők elvégezték már azt, amire szerintük hivatva voltak: a katonai törvényeket már tető alá hozták; hát, tisztelt uraim, ha elvégezték, legyenek Cincinnátusok és menjenek vissza az ekeszarvához! De ezek a modern Cincinnátusok különböznek a régi Róma Cincinnátusaitól; ezek arról nevezetesek, hogy mindennap elismételgetik azt, hogy áldozatot hoznak a hazáért, de nincs az az erő, amely visszahúzná őket az ekeszarvához. Mi gondoskodjunk tehát arról, hogy végre igazi Cincinnátusokká váljanak, mert a rendnek, a polgárságnak érdekében, a dinasztíának épp úgy, mint a nemzetnek érdekében végezni kell a fölülről csinált forradalommal. *(Zajos helyeslés.)*

Én, tisztelt uraim, úgy látom, hogy végtére egyesültek mindazok, akik ennek az országnak haladását és fejlődését kívánják, hogy ebben az országban egyek vagyunk mindannyian, és csak azok nincsenek sorainkban, akik még utilitárius módon meglapulva várják, hogy a politikai kockának fordulása vajjon mit hoz, de szeretet, ragaszkodás, támogatás, őszinte, becsületes támogatás a kormány számára már nincs, a kormánynak ebben az országban nincsenek hívei, nincs támasztéka, sem osztálya, nincs semmije, csak szuronya, katonája és csendőre van és azt is a nép sorából veszi magának. Tisztelt uraim! Mindnyájan vállalva és egyesülve, lankadatlanul, dacosan, szívósan és kitartóan tartunk össze, a gyávákat előrangatva, a bátortalankokat bátorítva, magunk pedig eddigi erőnket százszorosan megacélozva és akkor győzni fog az új, modern, magyar alkotmány, lesz szabadság, lesz népjog Magyarországon! *(Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)*

V.

A monarchia jövője

– 1913 április 26. –

A Balkánon már lángra kapott a háború tüze és Európaszerte általánosan érezhető volt az a feszültség, amely a hosszú, évtizedes nyugalom után a külpolitikában mutatkozott. Erős és egészséges nemzeti közvéleményre lett volna szükség, ezzel szemben a magyar közéletet ellentétek bontották sokfelé.

Az ellenzék még mindig nem vett részt a parlament munkájában, hanem inkább pártgyűléseken adott kifejezést véleményének. *Vázsonyi* is szinte hetenkint megszólalt a *központi demokrata kör* gyűlésein és itt mondott beszédei egyikében világos képet rajzol nemcsak az ellenzék feladatairól, hanem arról is, hogy a monarchia válságát miként lehetne a demokrácia erejével megoldani. Ez a beszéde már jövőbelátás volt, amikor 1913. április 26-án, alig egy évvel a háború kitörése előtt, a következőket mondta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt Uraim! Nem tudom már hol, nem egy jó cikket, hanem egy jó cikkeimet olvastam, amely úgy hangzott: „Nagy idők, kis emberek.” Nem is volt semmi jó abban, ami utána következett, a cím azonban megragadta a figyelmemet, mert egyetlen odavetett szóval többet mondott, mint cikkeknek és fejtegetéseknek egész sorozatával. Az a korszak, amelyben mi élünk, valóban ezzel a szóval jellemezhető, hogy: nagy idők, kis emberek. Fájdalom, t. uraim, az a korszak, amelyben élünk, nem teremtette meg – a tények és a sikertelenségek mutatják – azokat a vezető elméket, akik után ez az erkölcsileg, szellemileg és anyagilag leigázott nemzet azzal a hatalmas lendülettel, azzal az óriási vulkanikus erővel menne, mint ment egykoron a nemzetnek nagy, hivatott vezérei után. Lehet, hogy az országban van a hiba, lehet, hogy az emberekben és vezetőkben, de bizonyos, hogy történelmi nagy átalakulásoknak korszakában élünk és a nemzet nem megy utánunk aként, amiként azt a történelmi idő megkívánja. Történelmi nagy átalakulásoknak korszakában élünk, t. uraim, s az az államszövetség, amelybe beleszorultunk, habár erősíti magát idebenn létszámemeléssel, erősíti magát parlamenti őrséggel, a haderőnek legújabb részével, ez az államszövetség recseg és ropog, gyenge tákolmány és minden figyelő elme számára, fájdalom, egy új Törökországnak benyomását teszi. (*Igaz! Úgy van!*)

Egykoron, amikor a dinasztia harcban állt Magyarországgal, harcban állott népeivel, nyílt harcban, midőn Magyarországon nyíltan installálta az abszolutizmust, Ausztriának nyíltan nem adta meg a maga alkotmányát, abban az időben vereséget vereség után szenvedett, kiverték Olaszországból – mert mintha nem is emlékeznének már arra az emberek, pedig nagyon sokan nászutaznak Velencébe, hogy egykoron az osztrák császár patronanciája alatt élvezték a nászút gyönyöreit, – az olasz tartományok elvesztek, Ausztria onnan kivonult s nem hagyott maga után egyebet, mint a gyűlölségnek és utálatnak emlékét; a német birodalomból is kiveretett s Königrätz tetézte be teljesen bukását, Ausztria megszűnt német hatalom lenni és szűkebb keretekbe szorult. Akkor, amikor ezek a nagy veszteségek érték a dinasztíát s a monarchiát, akkor tanácsosnak tartotta a dinasztia, hogy a békülésnek útjára lépjen, Magyarországnak megadja alkotmányát, Ausztriában helyreállítsa az alkotmányosságot, amint azt az 1867:XII. t.-c. megkövetelte, amit, ha ma olva-

sunk, nagyzási hóbortnak látszik előttünk a mi elődeinknek az a kikötése, hogy ők a legteljesebb alkotmányosságot kívánják Ausztriában s a kiegyezésnek egyik feltétele, hogy a legteljesebb alkotmányosság őfelsége többi országaiban helyreállítsák. Hivalkodásnak, nagyzási hóbortnak és rajongásnak látszik ma, hogy valaha Magyarország más ország alkotmányát garantálhatta volna, hogy valaha ez az alkotmányjogilag esődbejutott nemzet kezes gyanánt elfogadtatott az alkotmányosság tekintetében. Hát, t. uraim, Ausztria, helyesebben a dinasztia kénytelen volt a békülékenységek és alkotmányosságnak útjára lépni, mert bizonyos, hogy nem államférfiaknak bölcsesége – bár azt is kegyelettel és hálás szívvel kell elismerni, – hanem a viszonyoknak kényszere volt az, amely a dinasztiaát az alkotmányos útra szorította, mert a dinasztiaák is mindig csak azt csinálják, amit lehet és még inkább azt, amit kell. Ezen a téren láthatjuk a dinasztiaák vándorlását is, látjuk, hogy egyes fejedelmi családok mint cserélnek vallást, mint lesz a Kóburgiból bolgár hazafi, mint lesz a katolikus Kóburgi családból egy cirill betűkkel író és Cyrill főherceg nevű görögkeleti bolgár hazafi, aki dinasztikus üzleti szempontból szükségesnek tartja, hogy éljen és haljon a bolgár hazafiságért. Látjuk azt, hogy egy dán királyfi elmegy Görögországba, görög királlyá lesz és esküszik a hellasi hazafiságra, él-hal Görögországért. Látjuk, hogy a Hohenzollerni elmegy Romániába és ott román hazafivá vedlik át; udvarol mindegyik a maga nemzetének, hízeleg a nemzeti dicsőségnek, nemzeti becsvágyak, hiszen a szegény görög királyról is feljegyeztetett, hogy az volt az utolsó társalgása, hogy milyen jó, milyen kedvező hatású lesz az, ha az ő közelgő uralkodói jubileuma alkalmával majd azt írhatja meg róla az athéni Lloyd, hogy éppen az ő jubileumi esztendejére esett az, hogy Görögország határai kibővültek, Janina elesett és Hellas dicsősége új fényben ragyog. Úgy elmélkedett a maga dinasztikus becsvágyáról, mint egy becsvágyó kereskedelmi tanácsos vagy korelnök a maga megjubilál tatásáról.

íme, a dinasztiaák azt teszik, amit lehet és amit kell; a viszonyoknak kényszere sodorja őket, ha olyan nemzetek élén állanak, amelyekben van egység, erő, mely arra kényszeríti a dinasztiaát is, aki annak a nemzetnek élére kerül, hogy magát az ország, a nemzet első hivatalnokának tartsa s egyik tényezője legyen a nemzet előrehaladásának és nagyságának.

Fájdalom, t. uraim, a múltaknak tanulságai s a mi politikusainknak történelmileg levezethető romlottsága, nem hozhatta meg a mi számunkra azt a gyógyulást, amely ma már Európaszerte tulajdonképpen köztársasági tartalommal töltötte meg a monarchikus eszmét. Mert hiszen igazi nemzeteknél a dinasztiaák már csak az alkotmány épületének, a tirádnak szerepét játsszák, az alkotmányosság teljes, ők pártatlanságban reprezentálnak, mintegy ellenőrző tényezőt képviselnek a pártok tuskodása közben, ők maguk soha nem pártoskodnak, soha pártot nem ütnek, ők mindig az egész osztatlan és egységes nemzet nagyságát, fejlődését, alkotmányosságát, előrehaladását szolgálják.

Tisztelt uraim, az elvakultak nem veszik észre, hogy ma ugyanabban a helyzetben van a monarchia, mint volt az olasz tartományok elvesztése és a német hegemonia elvesztésének korszakában. Akkor véres háborúban védelmezte magát a dinasztia, hogy fentartsa történelmi nagyságát, s ezekben a háborúban elesett, vereséget szenvedett. Ma nincsenek véres háborúk és a vakság ezért nem látja a katasztrófát, a zül-

löttséget és korhadást és nem látja a közeli összeomlást. A viszonyok megváltozni nem fognak, mert ma a monarchia olyan gyenge, hogy ma nem érheti Königrätz és Solferino, mert még arra sincs ereje, hogy hadat viseljen, ma meg van verve háború nélkül, egész Európának papj rika Jancsi ja, köznevetségnek és közderültségnek tárgya; ma Montenegró igazibb tényező Európában, mint az osztrák-magyar monarchia. Aki a külpolitikai viszonyoknak fejlődését figyelemmel kíséri, látja azt, hogy lépésről-lépésre, csapás csapás után, vereség vereség után érte a monarchiának külpolitikáját, hogy a fenyegetéseitől és kardcsörtetéseitől nem ijedt meg senki, s itt lassan, cseppenként vérzik el az ország, nem tudom, hány száz millióra tehető azon kiadásoknak összege, amelyek ennek a csendes leskelődésnek, meddő poltron-hencegésnek és fenyegetésnek a költségeit képezik.

A poltronokat az jellemzi, hogy mindenütt gyávák, gyávák gyülekezetekben, kocsmákban, kávéházakban, a társaságban s mikor hazamennek, ott megbosszulják magukat azért, hogy mindenütt gyávák voltak s ott azután erősek, hatalmasok és zsarnokok – és megverik a kisgyerekeket. Ha monarchiának politikai arculatát és viselkedését vizsgálom, látom ezt a poltronságot teljes mértékben; mindenütt poltronok, poltronok Londonban, akárhány reunió van, a mi külpolitikusunk képviseli a Simpli-cissimus-elemet, mirajtunk nevetnek, a mi óhajításainkat teljesítik mindig úgy, hogy néhány hónappal később teljesítik azt, amit akarunk, aminek értéke annyi, mintha énnekem ma adnák meg azt, amit gyermekkoromban kívántam s aminek ma igazán hasznát nem vehetnem, vagy ha hetven éves koromban viszonzóná szerelmemet az, akinek fegyverképes koromban szerelmet vallottam. A monarchia is megveri a gyerekeit, idehaza rettenetes hősök, csupa vér- és vasemberek; parlamenti őrség szerveztetik katonai fegyelemmel s ha valaki érinti a parlamenti őrség tagjait, mint a csendőrnek és katonának, nem szabad túrnie azt, hogy az ő önérzetén ejtett folt meg ne toroltassék, azt vérrel kell lemosni, de ha a nagyhatalom orrát megfricskázzák, ha a külföld packázik a monarchiával, azt szabad túrni, mindent szabad eltúrni, csak azt nem, hogy a magunk nemzetének legyen akarata, alkotmánya. Egyszer beszéltek arról, hogy Boszniát és Hercegovinát katonabandával fogják elfoglalni, hát most azt tartanám helyesnek, ha Tisza Pista vezérlete alatt elküldenék a parlamenti őrséget Skutariba, mutassák meg ott, hogy nagy legények! A vigadói nagygyűlésen azt mondtam, hogy imponáljanak a cárnak, most leszállítom az igényeimet s azt mondom: imponáljanak Nikitának! Azt hiszem, ez se fog menni s itt is teljes, tökéletes lesz a felsülés.

Mondom, katasztrófális a mi politikusainknak ez a teljes és tökéletes elvakultsága, amellyel az egész monarchiát nekiviszik a falnak. Hiszen teljesen világos a perspektíva, hogy mikor a Balkánon új hatalmak keletkeznek, tele duzzadó erővel és ambícióval s amikor joggal egész Európa közutálatának örvendünk s nem is tudom, hogy miért ne örvendenénk közutálatnak, mert hiszen soha ez a monarchia nem tett semmit, ami csak bármennyire is szimpatikus lett volna, soha emberi jogokat nem szolgált, soha a maga polgárait sem védte meg külföldön. Ilyen körülmények között, amikor így fenyeget minket a romlás, elsősorban dinasztikus denénk közutálatnak, mert hiszen soha ez a monarchia nem tett semmit, helyreálltassék a teljes alkotmányosság, a kultúrának és gazdasági jólétnek minden alapja lerakassék, hogy itt komolyan szervezzék a társadalmakat mindkét országban, hogy itt semmiféle erő ne legyen csekély

vagy lenézett arra, hogy az amúgyis közeledő élet-halálharcban azt se kelljen nélkülözni. Ehelyett mindenfelé a rombolás, a széthúzás látható, az emberek önérzetének megtaposása, mindenfelé a röhögő cinizmus, az ostoba erőszakoskodás, amely az erőszakot önmagáért, kedvtelésből, perverzitásból szereti, mindenfelé az örült rombolási vágy, idehaza a poltronosság, saját gyermekeinek sanyargatása és elkínzása, idehaza a zsarnokoskodás, kifelé a teljes erőtlenség, a diplomácia mezején száz és száz Solferinónak, száz és száz Königrätznek elszenvedése. Eddig csak erkölcsileg és papíron, de nem tudom, mikor és nem tudom, meddig, tényleg és valóságban.

Én ilyen körülmények között valóban nem adhatok igazat azoknak, akik folytonosan az úgynevezett kormányképeség fantomját kergetik. A kormányképeség ostoba szó azok után, amiket mondtam; kormányképes volt vala a Franciaországban a jakobinizmus s a legitimizmus nem volt akkor kormányképes; kormányképes az, aminek ereje van és kormányképtelen az, aminek ereje nincsen; kormányképes minden ebben az országban, minden, ami valóságos életet önt a lomha nemzetbe, a nagy tömegekbe és amely megteremti azt a dacosságot és elszántságot, amely áldozatokra is képes. És kormányképtelen a legszervilisebb, a legsilányabb meghunyászkodás, a legközönségesebb lakájpolitika is akkor, ha nincs ereje. Ha nincs ereje, akkor csak vágyakozás lehet, csendes, utálatos vágyakozás vagy szép vágyakozás a másik oldalon, de egyformán erőtlen és egyformán kormányképtelen. Mert azok az udvari lakajok és bankpénzbeszedő szolgák is, akik most uralkodnak felettünk, kormányképtelenek volnának, ha nekik a dinasztia a maga fegyveres erejét és hatalmát nem kölcsönözné.

Az hozta meg éppen a nagy elernyedést, hogy egyfelől a nemzet elvesztette hitét és bizodalját az ő megcsúfolt ideáljaiban, másfelől ebben az országban a darabontkorszak visszahatásaként egy kalandorpolitika instállálódott, amely a demokráciát is arra akarja bedresszírozni, hogy az is álljon be hárfásnak a Hofburg ablakai alá. Hát én a felesleges anti-dinasztikus kirohanásnak sohasem voltam a barátja, de nem tudom, hogy mitől undorodjam jobban, ettől-e, amiben még található egy gyereke» dacosságot, vagy pedig attól a politikától, amely még a demokráciát is királyi kegyelem alapján akarja ebben az országban felvirágoztatni. Hiszen ha van valami, ami ellensúlya lehet annak, ami ebben az országban kezd már egyetlen tényező lenni, aminek még van ereje; ha van valami, ami egyensúlya lehet a dinasztikus erőnek, mely ebben az országban mindent leigáz és minden hatalmat magához szívott, politikusaink gyávasága és árulása következtében, az csak a demokráciának ereje, a népnek felvilágosodottsága, bátorsága és önérzete lehet.

Ez az ellenzéknek a feladata és ez az út, higyjék el, sokkal könnyebben vezet a hatalomhoz, mint a leskelődés a hatalom után, ez az út az erőnek útja és a nemzetnek erővel való felruházása sokkal többet ér számunkra, mint az, hogy mi egyszerűen mint politikai kockajátékosok várjunk kint a kocsmajtóban, hogy a most cechelő vendéget mikor lökik ki és mikor ülhetünk mi az ő helyére. Hát így nagyon sokáig éhen maradunk. Én azt, hogy mikor kegyeskedik öfelségének cselédeit kirúgni, nem vagyok hajlandó megvárni a magam ellenzékiségében; a királyi kormánynak kötelessége teljes összhangban lenni a királyával, az ellenzéknek ilyen kötelességei nincsenek, az ellenzéknek kötelessége becsületesen megmondani az igazat, akárkinek tetszik, vagy akárkinek nem tetszik!

Azt mondtam, t. uraim, hogy nagy idők, kis emberek. Kicsinyek vagyunk, a nemzet nem megy utánunk, itt ebben az országban a hitetlenség és cinizmus uralkodik, másfelől pedig a nemzet széles rétegének lomhasága és elernyedettsége. De nekünk, akármilyen kicsinyek vagyunk, nagyoknak kell lennünk a hitben, az önmagunkban való bizodalomban. Én magamat nem tartottam sohasem másnak, csak egy tanítómesternek a magam szűk körében; ezt a hivatást teljesítheti közülünk mindenki s kell is mindenkinek a maga kis körében teljesítenie, példát adva a becsületességben, elvhűségben, önzetlenségben. Higyjék el, a becsületnek is van varázsa, nincs ugyan ragálya, mint a betegségnek, de van varázsa, az egészség is vonz, ha nem is ragályoz meg senkit s az egészséges, becsületes léleknek példája és élete vonzó mindazok számára, akik annak környezetében élnek. (*Lelkes éljenzés és taps.*)

Vázsonyi, – hosszas passzivitásával szakítva, – a Lukács-Tisza-féle választójog imparlamentáris megszavazása után lépett ismét az éles ellenzéki harc első tűzvonalába. Az egész ellenzék ekkor már kivételes tekintélyként tiszteli és ő az, aki végre is ekkor a döntő harcot sikeresen megvívja *Lukács* László kormánya ellen.

HATODIK FEJEZET

A DÉSY-LUKÁCS-PÖR

1913 június 3-án bekövetkezett *Lukács* László bukása. A miniszterelnök kénytelen volt lemondását beadni és a király június 10-én *Tisza* István grófot bízta meg a kormány alakításával. A bukást az az ítélet okozta, amelyet a budapesti királyi törvényszék hozott *Désy* Zoltán rágalmozási pörében, amelyet *Lukács* László miniszterelnök indított ellene.

Még 1912 május 22-én, amikor már előrelátható volt, hogy *Lukács* László hajlandó *Tisza* István gróf segítségével erőszakosan is letörni az ellenzék küzdelmét, *Désy* Zoltán képviselő, a koalíciós kormány volt pénzügyi államtitkára, azzal vádolta meg a nemzeti munkapártot, hogy az államkincstárból származó pénzzel választották meg, így vonván kétségbe a többségnek azt a jogát, hogy az ország közvéleményére hivatkozassék. Ezt a vádat később, szeptember 18-án, *Désy* Zoltán az egyetemi ifjúságnak a Sas-körben tartott gyűlésén megismételte, „Európa legnagyobb panamistájá”-nak nevezvén *Lukács* Lászlót és azzal vádolván meg a miniszterelnököt, hogy közpénzekből négy milliónál nagyobb összeget költött választási célokra. *Lukács* László ezért október 27-én port indított *Désy* ellen, aki *Vázsonyi* Vilmost kérte föl védelmére, óriási érdeklődés nyilvánult meg a bűnpör tárgyalása iránt s *Vázsonyi* hatalmas bizonyítási anyagot készített elő. Ám a budapesti királyi büntetőtörvényszék 1913. február 17-én, a rágalmozási pör főtárgyalásán visszautasította *Vázsonyinak* bizonyítási előterjesztését, amire mint védő, elhagyta a tárgyalási termet, s *Désy*t a bíróság becsületsértés vétségéért egyhónapi fogházra ítélte.

A törvényszék ítélete után úgy látszott, hogy *Lukács* László diadalmasan került ki ebből a küzdelemből. *Lukács* a képviselőház ülésén visszautasította *Vázsonyi* és *Désy* vádjait, azzal gyanúsítván őket, hogy „megszöktek” a bizonyítási eljárás elől. *Lukács* kijelentésének visszhangjául másnap *Andrássy* Gyula, *Apponyi* Albert és *Zichy* Aladár grófok aláírásával nyilatkozat jelent meg az újságokban, amelyben magukévá tették *Vázsonyi* és *Désy* vádjait, *Zichy* János gróf, a *Lukács*-kormány közoktatási minisztere pedig kivált a kabinetből.

Lukács László a képviselőházban beismerte azt, hogy egy bank valóban lényegesen hozzájárult a választási költségekhez, azonban kijelentette, hogy közpénzekből egyetlen fillért sem fordított erre a célra. *Vázsonyi* ekkor minden jogászi készülségével arra törekedett, hogy ebben a kérdésben a bíróság előtt legyen módja a bizonyításra. A királyi ítélőtábla előtt ismét előterjesztette bizonyítási indítványát, amely jogilag annyira megalapozott volt, hogy a királyi tábla 1913. április 4-én a *panama* szó igazi jelentőségének megállapításából kiindulva, amit

Vázsonyi fejtett ki, megsemmisítette a törvényszék Ítéletét és új tárgyalást rendelt el, utasítván a törvényszéket, hogy a bizonyító eljárás előterjesztésének engedjen szabad lefolyást.

Vázsonyi így hatalmas jogászi győzelmet aratott és amikor 1913. május 27-én a budapesti kir. törvényszék újból megkezdte a pör tárgyalását, a bizonyítási eljárás lefolytatása teljes sikerrel koronázta Vázsonyi jogászi munkáját.

I.

A bűn üldözi az erényt

- 1913 június 2. -

A Désy-Lukács-pör második főtárgyalásán, a bizonyítási eljárás befejezése után, mondotta el *Vázsonyi* ezt a *védőbeszédet*, amelyben összefoglalta a nagy pör jogi, politikai és erkölcsi jelenségeit.

Vázsonyi Vilmos: Méltóságos elnök úr! Tekintetes kir. Törvényszék! A mélyen tisztelt főügyész úr ezt a pert politikai pernek nevezi. Én nem tartom politikai pernek, habár politikusok állanak egymással szemben, többnek tartom ennél, két egymással ellenkező világ és két egymással ellenkező erkölcsi felfogás perének. A vádlott úrnak a személye és a sértett úrnak a személye és pályafutása nem két személynek az össze-ütközése, hanem két egymással kibékíthetetlen világnézetnek a harca.

Désy Zoltán, mint hogyha a régi, tiszta magyar időből megmaradt alakként volna itt közöttünk, a régi tiszta, becsületes táblabírói felfogásnak a megtestesülése, meglevénedése, mely a közéletet nem emelkedésnek, a közéletet nem haszon, vagy előnyök elérésére való alkalomnak, hanem nobile officiumnak tekinti, amely a vagyon gyarapodásával soha nem járhat, de a vagyonnak a károsodásával, a családi vagyon csorbulásával és gyakran összeomlásával szokott járn.

Désy Zoltánt egész pályafutásában a bankok nem látják soha. Désy Zoltán az ő egész közéletében mindig a maga vagyoni érdekeinek elhanyagolásával teljesíti a közélet terén kötelességét. Ő tehát típusa annak a felfogásnak, amely szerint az ember az áldozatnál kezdődik és annak az embernek, aki a politikában mást keres, mint áldozatot és mint az áldozat teljesítését, nincs helye a politika templomában, azt mint a kufárokat a templomból, korbáccsal kell kivenni a politika templomából.

Nem akarok sérteni. Jogom sincs rá ebben a teremben, de kötelességszerűen, objektíve szembe kell állítanom a vádlott úrnak személyével a sértett úr fényes pályafutását. Szimbólum, hogy a zalatnai húszonhárom lépcsős, mély gödrös kis kúriából emelkedik fel ennek a zseniális férfiúnak pályafutása a budai palotába, szimbolizálva van ezzel a modernebb típus, amely, enyhén szólva, a közéletben nem pusztul el soha, és melynek emelkedése szimbolikusan kifejeződik a zalatnai mélyen fekvő kis kúria fekvésével, szemben a budai palota nagyságával és a nagy erkély gyönyörű panorámájával.

Amíg vádlott úr áldozatokat hoz a közéletben és mikor bemeleg a minisztériumba, megszűnik napi politikát csinálni, addig sértett úr politikai pályafutásában, mihelyest az aktív politika terét elhagyja, nyomban a bankoknak enyhe árnyékába húzódik meg, nyomban a sors kedvezéséből az osztálysorsjáték élére kerül dus fizetéssel, az állammal szer-

zódéses viszonyban álló, az állam hitelügyleteit végző bank élére és ezekből a bankokból nagy közgazdasági tevékenység után Kerül be ismét a politikába.

E két férfiúnak csatája tehát nem politikai harc, ez erkölcsöknek, ez világnézeteknek csatája. Az egyik a régi magyar világnak a felfogása, a régi magyar karakternek ideális rajongása a közélet terén és a másik a modern, már nem is nyugateurópai, hanem nyugatamerikai modernségnek érvényesülése a politika terén, ezek valóban kibékíthetetlen ellentétek és ezeknek egymással össze kellett ütközniök. És ebből az összeütközésből pattant ki az igazság szikrája, az a szó, amely elhagyta Déry Zoltán ajkait, midőn a sértett urat panamistának nevezte, mert hiszen a fokozás, amely ezt körülvette, a per szempontjából teljesen mellékes, nem a superlativus az, amely a bizonyítás tárgyát képezi, hanem ezen kifejezés tartalmáról van szó.

A „panamista” szó hangzott el. Én azt hiszem, ma már egy kissé anachronisztikus és kissé elkésett bánatos szerelem, midőn a tisztelt főügyész úr még mindig ragaszkodik a panama azon értelmezéséhez, amely közhivatalnokra nézve a panamistaságot úgy értelmezi, hogy csak az panamista, aki a maga zsebére dolgozik. Ezt a kérdést már letárgyaltuk és nem akarok ennél hosszabban időzni; a panamista szó az erkölcs körébe és nem a büntetőjog körébe tartozó fogalom, az erkölcsnek a szabályai pedig szigorúbbak, mint a büntetőjog szabályai, de mindenesetre finomabbak és kényesebbek; ha pedig a büntetőjog azt komisz megvesztegetettségnek tekinti, ha valaki, mint közhivatalnok, a maga zsebére dolgozik, erre nem volt szükséges a panama fogalmát kitalálni, erre megvan a büntetőjogban a vesztegetésnek minősített eset. De a büntetőjog tovább megy az erkölcsökben, mint a főügyész úr, most ad hoc, mert ismerem a tiszta lelkét és tudom, hogy a panamáról más nézetei vannak.

A büntető törvénykönyv megvesztegetésnek tekinti a köztisztviselő részéről azt is, ha a köztisztviselő a nélkül, hogy megszegné a kötelességét, a nélkül, hogy a cselekvése kötelességszegéssel járna, jutalmat vagy, ajándékot kér, követel vagy elfogad, – vagy még tovább megy, – ilyennek az ígéretét és kilátásba helyezését nem utasítja vissza. A közhivatalnok számára tehát már maga a büntetőjog állítja fel azt a tilalmat, hogy neki olyan embertől, akivel hivatalos dolga van, olyan embertől, aki az ő impériuma alá tartozik, még Ígéretet sem szabad elfogadnia büszke, tisztességes visszautasítás nélkül, arra, hogy ő jutalmat elfogadna, még ígéretet sem szabad elfogadnia, dacára, hogy nem kötelességszegésért tesznek jutalmazásra neki Ígéretet. Ha ez a büntetőjog felfogása, úgy-e az, aki a büntetőjog szempontjából tisztességes ember, még nem erkölcsös férfi, mert a büntetőjog szempontjából való tisztesség igen gyakran csak óvatosságot jelent. Az erkölcs törvényei ennél még sokkal finomabbak, kényesebbek, ha tehát valaki a büntetőjog szempontjából meg van vesztegetve, lehet-e arról azt állítani, hogy az az erkölcs szempontjából nem követett el panamát és nem panamista? És kérdem a főügyész urat, ha itt arról volna szó, hogy egy, bár alantas tisztviselő, akinek impériuma van egy féllal szemben, attól spontán elfogad pénzüsszeget, amely nem a szokásos borralalók fogalma alá tartozik, – remélem, ezt a mentséget nem méltóztatik felhozni a sértett úr számára, – ha köztisztviselő vádolatnék azzal, hogy az impériuma alá tartozótól, akivel szemben ő ügködik, ajándékot fogad el, vagy jutalmat fogad el,

vagy ezt az ígéretet nem utasítja vissza, a mélyen tisztelt főügyész úr ez ellen nem emelne vádat vesztegetés vétsége miatt? Pedig itt sokkal súlyosabb dolgokról van szó, miként arra rá fogok térni.

A panama nem abból áll tehát, hogy valaki a maga zsebére dolgozzék, mint közhivatalnok, az közönséges komisz megvesztegetettseg, ezt a -szót erre nem kellett kitalálni. Remélem, azon is túl vagyunk már, hogy a panamaügy aktáival foglalkozunk és nagy történelmi levezetéseket csináljunk, hogy mit értettek panama alatt a franciák, mert az reánk nézve teljesen irreleváns, az a kérdés, hogy Magyarországon mit értenek panama alatt. A kir. ítélőtábla végzése egészen helyesen állapítja meg a panama fogalmának az ismérveit; szerinte nem is egy általános meghatározás az, amit a panama fogalmáról fel kell állítani, mindig in konkreto kell megítélni, hogy panama-e valami, mert si duo faciunt idem non est idem, ez semmiről sem állhat jobban, mint a panamadolgokról – mindig a kísérő dolgokat kell figyelembe venni és azokat a tényeket, amelyek elvonulnak szemeink előtt. Ezek a cselekmények, melyekből itt szó van in abstrakto panamát képeznek, azon tények, melyekben elvonul szemeink előtt a panama in konkreto, teljesen befejezett panama jellegűek.

A panamának fogalmához a kir. ítélőtábla meghatározása szerint szükséges az, hogy valamely közéleti cselekedet, valamely közéleti cselekedetben való részvétel ellenkezzék a közerkölccsel, vagy mint a kir. ítélőtábla mondja, ne egyezzen meg teljesen az erkölcs törvényeivel, – ami még sokkal erősebb meghatározás. Szükséges a panamához bizonyos vagyoni vonatkozás, de csak abban az értelemben, hogy minden közéleti visszaélés, amelynek van anyagi vonatkozása, melyből bárki számára illegitim vagyoni előny és haszon származik, panama és aki ebben a közéleti visszaélésben résztvesz, abban eljár annak tudatában, hogy ezen közéleti cselekvése által, az ő részvétele által más számára illegitim vagyoni haszon fog származni, az az erkölcsök megrontója, szegyenbélyeget érdemel és panamista.

A köz vagy mások megkárosítása csak egy súlyosított esete a panamának, de a panama már teljesen készen van az első konstruktív elemnél is, miként a hűtlen kezelésnél megvan az egyszerű eset, midőn valaki annak kárára dolgozik, kinek javára kellene dolgoznia, és a másik minősített eset, ha ezzel magának vagy másnak jogtalan hasznot akar szerezni, úgy a panamának minősített esete, hogy miféle kár vagy haszon

Karrikatura a Désy-Lukács-pör idejéből

származik belőle, – néha a kárt krajcárookra kiszámítani nem lehet, – néha nem is nyomban jelentkező, néha nem is anyagi vonatkozású, hanem erkölcsi károkból mutatkozik. Hatás mutatkozhatik a jövőben, – mint majd ezen dolgoknak kimutatásánál rá fogok térni, hogy itt megvan, – de ha hiányzanék, a királyi ügyész úr előtt meg fogom világítani, hogy a tényállásban panama bőven, dúsan, feleslegesen található és hogy egy tanú szavait idézzem, itt óriási resztli maradt még, hogy ebből a resztliből más panama-pereket is meg lehetne indítani.

Tekintetes kir. Törvényszék! E három vezető momentum tehát, erkölcstelen közéleti cselekedet, az abban való részvétel, illegitim vagyoni haszon, amely bárki számára ebből származik és végül mint fölösleg, a köznek vagy másoknak megkárosítása, – ez a három vezérlő momentum lesz az, amely után elindulok, nem foglalkozva többé azzal, hogy a magának vagy másnak egyáltalában figyelembe jöhet-e, mert már a múlt alkalommal reá mutattam arra, hogy mikor a büntető törvénykönyv a csalásnál, a zsarolásnál, a hűtlen kezelésnél nem ismer el altruista csalást, altruista zsarolást és altruista hűtlen kezelést, és a csalót irgalmatlanul becsukja akkor is, ha nem magának, hanem másnak szerez jogtalan hasznot, a zsarolót fülön fogja akkor is, ha nem magának, hanem másnak szerzendő jogtalan vagyoni előnyért követ el zsarolást s a hűtlen kezelésnél minősített esetnek tekinti, ha magának vagy másnak szerez a hűtlenül kezelő jogtalan hasznot, arról, hogy magának vagy másnak, nem beszélhetünk, mert végre a strohmann-rendszernek szerződéskötéseknél lehet helye, de a büntetőjogban és az erkölcs terén helye nem lehet.

Vázsonyi védőbeszéde itt részletesen ismerteti a bizonyítási anyagot, majd így folytatja:

Tekintetes királyi Törvényszék! Lehetetlen megpecsételni a vádlott elítélésével azt, hogy mindezek az itt feltárt szörnyűségek, a közéletnek ez a romlottsága, ez a rombolás, az álcímek mögé bujtatott panamapapérezek, hamis bizonylatok, az összejátszások miniszter és bankigazgató között, üzletszerzésre adott pénzek állami szerződések megkötéséért, közvetítő pénzek fizetése kormánypárti urak számára, jutalék fizetések állammal kötött szerződések után, mondom, lehetetlen, hogy mindezek a szörnyűségek megtorlás nélkül maradjanak, de sőt, az bűnhődjék, aki a maga elszántságával, férfias bátorságával alkalmat adott arra, hogy szemébe vágván a sértett úrnak a megérdemelt panamista szót, kiderüljenek az ország javára ezek a panamák és egy újabb, egy tisztultabb korszak következhesse el ezeknek a tényeknek felderítése után.

Én szigorúan tartottam magamat ahhoz, hogy csak annak a személyéről szóltam, aki bebizonyítottan előidézője volt mindezeknek, mert az egész tényállás, az egész főtárgyalás egyetlen adatot sem szolgáltatott arra, hogy más, mint Lukács László lett volna az, aki ezt a szégyenletes alkut a Magyar Bank vezérigazgatójával megkötötte és akinek működése révén a négy és félmillió koronát meghaladó összegeket hivatalos közegekhez szabad rendelkezésre eljuttatták. Semmi nyoma nem volt annak, hogy ebbe más is bele lett volna keverve és amint már bizonyítási indítványomban rámutattam e pénzek eredetére, e pénzek keletkezésére, e pénzek forrására, csak a sértett úr lehet a felelős, mert egyedül ő volt bankember a kormány tagjai között, egyedül ő értette ezeknek a srófoknak alkalmazását; mert bizony mondom, egy bankembernek, aki üzleteit félti, elég egy felemelt kezét mutatni, egy felemelt kezét, amelyből lehet lesújtó miniszteri ököl, de lehet kinyújtott marok is, amely

baksispénzt kér a párt számára, de lehet cirógató kéz is: *elég* ennyi és a bank eszeveszettül szalad és ad pénzt, több készpénzt, mint amennyije otthon van, elzalogosítja az utolsó óráját is, hogy a mélyen tisztelt kormány férfitól óhaját teljesíthesse.

Lehetetlen másokat belevonnom, mert Lukács László volt az, aki a múltban is tapasztalt pénzügyi kapacitásnak mutatkozott, aki súlyos szerződéseket kötött, sószerződést, osztálysorsjátékszerződést, aki bankigazgató volt, ő volt az, aki ismerte a bankok rejtett sikátorait, aki a kormány többi tagjainak csupán idegenvezetője volt.

És hogy mi nem politikai tőke kovácsolása végett tárgyaljuk itt ezt a pert, hanem a közérkölcös érdekében, én állapítom meg itt a védői székről, hogy én a kormány többi tagját csak annyiban tartom felelősnek, mint felelős lehet valaki, aki elmegy idegen városba és ott bemutatnak neki egy embert, hogy az a kormányzó, holott az felöltöztetett hordár. Igenis idegenvezetője volt az akkori kormány többi tagjainak, ő a bankzseni, ő a pénzügyi kapacitás, ő a milliomos, ő a bankok kedvence, ő ismerte csak ezeket az utakat, ezeket a sötét sikátorokat, ezeket a kis srófokat, ezeket a kipárnázott ajtókat, ő ismerte csak a bankok titkait, a bankok csavarodásait, ő és senki más: senki, egyedül csak ő lehet felelős az országnak ezért a szégyenéért.

Én azt hiszem, mérlegelnünk kell, hogy micsoda mérhetetlen erkölcsi rombolás következik be akkor, ha ezeknek a tényeknek helyessége megpecsételtetik, úgy, hogy a vádlott bűnösségét mondják ki. Hiszen ő olyan szót alkalmazott, amelyet soha jobbkor, soha jobb helyen nem alkalmaztak még.

A panama romboló hatását látjuk, érezzük mindannyian. Micsoda szörnyűség következik ebből! Az, hogy a magyarok alkotmánya a bankok igazgatósági ülései és közgyűlési jegyzőkönyveiben dől el, hogy három-négy hatalmas bank csinál itt egy bankokráciát, amely a monarchia helyébe lép; hogy mi azt hisszük, hogy nekünk alkotmányunk van, hogy itt komoly ütközet folyik az országban a választások alkalmával, a közügyek intézésénél, holott mi csak vazallusai vagyunk azoknak, akik a bankok kipárnázott szobáiban szolgáltatják azt a nagymennyiségű gépolajat, amely az állami gépezet kerekeinek hajtásához szükséges.

Hát én ismerem azt a felfogást, hogy a modern államban szükség van a korrupció gépolajára, hogy a kerekek jobban forogjanak. De a kerekek forgásából a népnek – fájdalom – haszna már nagyon kevés és a gépolaj már olyan sok, hogy bűzlik és belefulladás.

Tekintetes királyi Törvényszék! A panama okozza azt, hogy ez a bankokrácia, amely akkor, amikor machinációiról lehúzzuk a leplet és idekerül a maga igazi mivoltában, a törvényszék szuverenitása előtt nagyon kicsinynek mutatkozik; hogy ez a bankokrácia egyébként jár terpeszkedve, jár gögösen, mert tudja, hogy ő az igazi úr, kormányoknak titkos társa.

Közös titkaik vannak! Szörnyű dolog, amikor kormányzóknak börzeemberekkel és fináncnagyságokkal közös titkaik vannak! Mert a közös titok irtózatos kötelék. Egy életre szóló vérszerződés, a közös titok cinkosság, hogy együtt maradjunk az egész életen át és védjük meg kölcsönösen egymást, mondván, hogy én megvédem a te érdekeidet és te ne adj ki engemet, ne mondd meg, hogy mi egymással titokban hogyan szerződünk, ne mondd meg, hogy hogyan adtál nekem pénzt a magyar nép megvásárlására, ne árulj el engem és én sem áruljak el téged. A pana-

mának a cinkossága továbbviszi a rombolást; a fel fedeztetéstől való félelem eszközzé akar süllyeszteni mindent, az egész közigazgatást, sőt vakmerően és tolakodóan még felsőbb csúcsokat is mernek megközelíteni; mindent le akar rombolni a panamából származó cinkosság. Lerombolja a köztisztviselők munkakedvét, lerombolja becsületérzését, tönkreteszi meggyőződését, mártírokat teremt a burokokban azokból, akik kínlódnak, vánszorognak és csak néha-néha egy-egy jóbarát előtt suttogják el titkokat azzal, hogy „ne add tovább”.

A panama okozza, hogy minden erkölcsi javunk, minden erkölcsi értékünk, minden vagyonunk elpusztul. A panama okozza, hogy a becsület menekülni kénytelen, hogy a becsület szégyenkezik és félrevonul, a bűn pedig kacag, a bűn hetvenkedik, a bűn üldözi. A bűn üldözi az erényt, nem az erény üldözi a bűnt!

Tekintetes kir. Törvényszék! Az a kérdés, mit akarunk csinálni ebből az országból. Akarjuk-e helyreállítani azt a régi magyar jellemet, amelynek képviselője Déry Zoltán, a vádlott, azt a régi magyar becsületet, amely a közélet következtében elpusztult, vagyonilag tönkrement családok egész sorozatát mutatja fel, mert amint őseik elvérezték a múltban a harctéren, elvérezték ők most vagyonukkal a panamák miatt, mert helyt kell állniuk az erkölcstelenül megvásárolt választókkal szemben a maguk vagyonának igénybevételével. Hát azt akarjuk-e, hogy ez a becsület magyar jellem és erkölcs támadjon fel újra! Hogy végre itt a közéletben való részvétel ismét nobile officium legyen, a noblesse oblige alapján éljünk mi közéletet és kiverjünk mindenkit a közéletből, aki ott mást keres, mint áldozatot, vagy aki ott keresni mer.

Hát, tekintetes kir. Törvényszék, ezt akarjuk-e! Akarjuk-e visszaadni az embereknek a hitét, hogy érdemes becsületesnek lenni! Hányan dolgoznak és verejtékeznek, míg mások a Zalatnáról hömpölygő aranyfolyónak mentén merítenek az aranyfolyóból, röpködnek a 130.000 koronás províziók, röpködnek a 4½ milliók a levegőben, úgy, hogy elszorul a szíve a becsületes munkája után élő, keservesen küzködő embernek: Istenem, ezért küzködök, kínlódom, mikor látok én életemben ilyen összeget, életem alkonya felé is együtt, hogy családomnak biztosíthassam a jövőt és magamnak a koldulás ellen a segédelmet! Akarjuk-e, hogy ebben az országban érdemes legyen ismét becsületesnek lenni! Ha azt akarjuk, úgy támasszuk fel itt az emberekben a munkakedvet, a meggyőződést, az elvet, a becsületet, hogy azok azt mondhassák: íme, milyen jó járni az egyenes utón, milyen jó becsületesnek lenni, lássátok, a gőgös nagy urak, akik az aranyfolyóból merítenek, milyen kicsikék, amikor itt a nyilvánosság előtt meg kell jelenniök és amikor az ő szennyes dolgaik kiderülnek, mint állanak itt sápadtan, fázva, reszketve, a keresztkérdések pusztító tüzeiben, mint derül ki az igazság és mint vesszük le róluks az igazság erejével bitorolt babért, a bitorolt koronát; mint állanak előttünk a maguk értéktelenségében és ürességében minden hatalmuknak, minden pénzüknek, minden vagyonuknak, minden dúskálódásuknak dacára. Hát most, örvendjünk mi, becsületesek, a mi dolgainkat kutathatják, kereshetik, mi nekünk nincs semmink, mi a munkánk után élünk, nekünk csak elveink, meggyőződésünk és hitünk van, de mi mehetünk a bíróság elé, minket kérdezhetnek keresztben akárhogy, mi becsületesek vagyunk, mi az igazat valljuk, nincs leplezni és nincs semmiféle szegyeim valónk, mi gazdagok vagyunk, mi szegény becsületesek és mily szájalomraméltó, nyomorult koldusok azok, akik az aranyfolyóból meri-

tenek, de itt sápadtan, dideregve állanak, mikor szégyenletes praktikáik kiderülnek.

Tekintetes kir. Törvényszék! Ha mi azt akarjuk, hogy itt az alkotmánynak meghamisítása a bankokrácia által megszűnjék; ha azt akarjuk, hogy itt a becsület becsülete és megbecsülése helyreálljon, hogy itt ismét legyen munkakedv és a köztisztviselők fellélegezve, emelt fővel, örömmel dolgozzanak, ismét abban a lélekemelő tudatban, hogy ők tisztán, becsületesen követhetik meggyőződésüket és nincs panama a hátuk mögött, ami őket igába hajtsa; ha azt akarjuk, hogy itten leromboljuk a Wertheim-szekrényt, mint frigyládát; ha azt akarjuk, hogy itt helyreálljon a becsületnek és tisztességnek korszaka és a becsület ne üldöztesék, ha azt akarjuk, hogy ez a modern Szerencsés Imrének a korszaka, a modern kalandorkorszakoknak, provízió-lovagoknak és panamistáknak korszaka véget érjen és kérlelhetetlen kézzel széttépjük azt a bűnös hálózatot, amely bevonja ezt az egész országot, akkor ne üldözzük a becsületet és ne pecsételjük meg a panamát. Kérem viédecem felmentését.

A beszéd után a hallgatóság zajos éljenzésben és tapsban tört ki. *Baloghy* György dr. elnök megrázta a csengőt s szigorú hangon szólt rá a közönségre:

– A hallgatóságot rendreutasítom. Ki tapsolt?

Először az esküdtek padsorában ülő *Károlyi* Mihály gróf jelentkezett.

– Én tapsoltam.

– Rendreutasítom, – szólt az elnök.

Utána nyomban *Hadik* János gróf állott fel, ugyancsak az esküdtek padsorából és szintén kijelentette, hogy ő is tapsolt.

– Rendreutasítom, – szólt az elnök.

Az egész ország ezek után lázban várta a törvényszék ítéletét. Az Ítélet pedig így szólt:

– *Désy* Zoltánt a királyi törvényszék a nyilvános rágalmazás vétségének vádja és következményeinek terhe alól *felmentette*.

A felmentő ítélet világszerte óriási feltűnést keltett. *Vázsonyinak*, a politikusnak, sikere vetélkedett a büntetőjogász sikerével. Az ellenzék ünnepi lakomát rendezett tiszteletére és neve a *Désy-Lukács-pör* védőbeszédével a legnagyobb magyar jogászok sorába emelkedett.

II.

Új Königrätz felé

– 1913 október 30. –

Lukács bukása után az ellenzéki harc éle *Tisza* István miniszterelnök és a munkapárt ellen fordult, mert szolidaritást vállaltak a lemondott miniszterelnökkel. Amíg a pör tartott, *Vázsonyi* a *Désy-Lukács-ügyben* a képviselőházban nem nyilatkozott, csak később, amikor októberben *Tisza* miniszterelnök intézett éles támadást az ellenzék ellen, mondotta el ott is felfogását a közélet tisztaságáról, válaszul együttal *Tiszának* arra a kijelentésére is, hogy a monarchia súlyos helyzetében külpolitikai szempontból milyen káros az ellenzék küzdelme. *Vázsonyi* ekkor, 1913. október 30-án a következőket mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt Ház! Az előttem szólott t. képviselő úr azt a szemrehányást tette az ellenzéknek, hogy csak azért jön be a Házba, hogy panamára vadásson. Egy kis tévedésben van a képviselő

úr. Házállatokra nem lehet vadászni, a panama pedig – fájdalom – házállat. *(Derűtség a baloldalon. Zaj a jobboldalon.)* Ezt a szemrehányást, hogy az ellenzék csak azért jön be a Házba, hogy panamával foglalkozzék, különben megjegyzem, a miniszterelnök úrnak a múlt ülésen, távollétünkben elmondott beszédéből már olvastuk. Olvastuk ott egyúttal lesújtó kritikát is az ellenzékről, s ha ezt a nagy és fenséges magaslatról elhangzott erkölcsi bírálatot valaki olvassa, azt kell hinnie, hogy talán valami új tartomány meghódítása duzzasztotta meg annyira a többség önértetét, hogy így szól az ellenzékről, vagy hogy talán éppen az emberi jogokat proklamálta és nagy szabadsággal ajándékozta meg a nemzetet *(Derűtség)*, avagy a gazdagságnak valamely új bányáját vagy forrását nyitotta meg, vagy hogy ez a lesújtó és gyilkos bírálat annak az örömnepnek folyománya, hogy egy új panama derült ki. *(Derűtség.)* Nos hát, ez egészen új az erkölcsi bírálat terén. *(Igaz! úgy van! Taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ha egy új szemetesláda ürül ki az ország színe előtt, azt hiszem, ez a szemetesláda legkevésbé alkalmas arra, hogy az erkölcs alapzatául használják fel. *(Igazi úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr és az előttem szólott t. képviselő úr is azt mondta, hogy nekünk nagy örömünk telik a panamában és hogy azokra vadászunk. Hát kérem, a panamákra semmiképen nem kell vadászunk. A panamákat házhoz szállítják *(Élénk derűtség.)*; a panamák maguktól buggyannak ki, maguktól lepleződnek le. Mert végre is, mi nem tehetünk arról, ha a többségnek – hogy egy kulináris szót használjak – az a peche van, hogy a Désey-ügyben a becsületbírák annak idejében itt vagy amott, elszólták magukat és így kiderült a Magyar Bankkal csinált panama. *(Igaz! úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Arról se tehetünk, hogy a Forgalmi Bank és az idegenek kaszinója című vállalat amiatti dühében, hogy a játékbank nem engedélyezett, egy a bankoknál teljesen szokatlan udvariatlansággal és eréllyel *(Derűtség a baloldalon)* maga leplezte le ezt a dolgot és állapította meg az 1.400.000 koronának pinkapéz címén a pártkaszába való befizetését. *(Igaz! Úgy van! Taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ha azonban mi ezeket itt szóvá tesszük, nem azért az örömért tesszük, hogy minekünk a panamák tárgyalásában vagy leleplezésében gyönyörűségünk van. *Sztranyovszky Sándor: Abból élnek!*

Vázsonyi Vilmos: Nem, kérem, hanem tesszük azért, mert minekünk szükségünk van nem a szobor, hanem a talapzat leleplezésére. És amikor önök itt, t. többség, esküdtszéki reformot és sajtójogot csinálnak, amikor szabadságjogokat akarnak megnyirbálni, akkor rá kell mutatnunk arra a talapzatra, amelyen állnak, azokra a panamára, amelyeknek létüket köszönhetik. *(Igaz! Úgy van! Taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Nagy zaj jobbfelől. Elnök csenget.)*

At. miniszterelnök úr a múlt alkalommal, amikor távol voltunk, kijelentette, hogy mi bujkálunk, hogy mi azért nem vagyunk itt a Házban, mert reszketünk az általa gyakran emlegetett kontradiktórus eljárástól, amely a házszabályok szerint és a palotaórság mellett olyan kontradiktórus eljárás, mintha én valakivel telefonon vitatkozom és az akkor akasztja le a telefonkagylót, amikor neki tetszik. *(Élénk derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.)* A miniszterelnök úr megállapította beszédében, hogy mi nem is annyira a házszabályoktól, nem is a palotaórság éles kardjától, amely tompán vágott, – némelyek sajnálták, derűséggel fogadták -, hogy mi nem is ettől félünk, hanem az ő érveinek még a

palotaőrök kivont kardjánál is rettenetesebb és élesebb hatásától. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Felkiáltások a jobboldalon: Ez az igazi beszéd, attól félnek! Zaj a baloldalon.)*

Ezzel mindenesetre szerelmet vallott önmagának, és ez a szerelem szerencsés, mert teljes erővel viszonzza. Egyúttal, mint a felelősség fanatikusa, utóbb megállapította azt, hogy a mi távollétünkért is ő a felelős, mert mi oly borzasztóan félünk a miniszterelnök úr érveitől, és attól, hogy itt szemtől szembe lesújt minket, hogy ez a mi távolmaradásunknak kizárólagos oka. *(Felkiáltások a jobboldalon: Tessék nevetni!)* Most te' át azzal a vakmerőséggel és halálos veszéllyel mégis le kellett számolnunk és ezt a kockázattal és halálos veszedelemmel járó próbálkozást meg kellett csinálnunk. *(Zaj a jobboldalon. Elnök csenget.)*

A miniszterelnök úr a jelenre nézve, mint a felelősség fanatikusa, érveinek gyilkos erejét állította oda, amely minket távol tart, bujkálásra készítet, a múltra nézve pedig meglepő szerénységet tanúsít. A múltra nézve a miniszterelnök úr kijelentette, hogy ő egyszer és mindenkorra megmondja nekünk, hogy hát mit akarunk mi őtőle, miért akarjuk mi őt a múltakért felelősségre vonni, hiszen ő csak egyszerű tagja volt a munkapártnak, csak agitált, megjelent a munkapárt alakulásánál, gyűléseken, de nem avatkozott soha bele a mások dolgaiba, mert ez nem az ő dolga, és azok a férfiak, akikkel dolga volt, sokkal dacosabb, elszántabb, acélkemény jellemek, semhogy megengedték volna, hogy az ő dolgaikba beavatkozzék.

Nos hát, e szerény ibolyának ez a szerepe nagyon kevéssé illik az igen t. miniszterelnök úrhoz; nagyon kevéssé, amikor most el akarja háritani a felelősséget a múltakért, a kiderült tényekért és a közérdekű cselekményekért, – hogy beszédéből idézzek – mert közérdeknek nevezte Lukács László azon eljárását, hogy alapszabályok láttamazásáért 1.400.000 koronát fogadott el pártcélokra. Ezen közérdekű cselekményekért a miniszterelnök úr nem felelős. A miniszterelnök úr nem tudja azt, hogy a választások miként csinálódnak; azt sem tudja, hogy abban az osztályban, amelyet Jeszenszky államtitkár úr vezet és amelyről azt mondja, hogy végtelenül diszkrét politikai ügyekkel van megbízva, hogy ezen osztályban mi történt és általában a miniszterelnök úr a múltban történt ezen ügyekben teljesen tájékozatlan s az ahnungslos férj szerepét játssza. *(Derültség a baloldalon. Felkiáltások a jobboldalon: Jaj be jó!)*

Az a szerep, amelyet a t. miniszterelnök úr magának tulajdonít, abban a szerencsés házasságban, amelyben a munkapárttal és a munkapárt előző kormányával élt, emlékeztet Maupassantnak egyik férfialakjára. Kis hivatalnok volt ez a férj, a felesége meg gondos háziasszony. Mindig volt étel-ital dúsan az asztalnál, az asszony nagyon csinosan öltözködött; sőt, kevés kis ékszerei is voltak, csak olyan utánzott ékszerek és a férj nem csodálkozott soha, hogy ilyen nagy a bőség; ezt a fizetése jó beosztásának tulajdonította. *(Nagy derültség a baloldalon.)* Csak amikor meghalt az asszony *(Halljuk! Halljuk! balról.)*, a gondos, kedves, jó háziasszony, akkor látta, hogy egyszerre mindennek szűkében van s arra a gondolatra jutott, hogy ezt a sok hamis ékszert fogja zálogba csapni vagy eladni. És ekkor derült ki, hogy azok nem is hamis, hanem igazgyöngyök, és a férj kegyelettel elzarándokolt a hú feleség sírjához, aki oly gondosan beosztotta egész életében az ő fizetését. *(Zajos derültség és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A miniszterelnök úr azt hitte, hogy az a lelkesedés, amelyet ő itt vagy ott talált, szavai gyújtó hatásának és az eszmék erejének tulajdo-

nítható és nem tudta, hogy annak a szószerzőnek deszkái, amelyre felállt, eszméket hirdetni, azok is meg vannak fizetve (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*); hogy azok a fehérruhás leánykák és kezükben a csokrok is meg vannak fizetve (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*), és mindez abból a pénzből, amit a bankoktól és a vállalatoktól harácsolnak össze. (*Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Csúnya dolog! Gyalázat! Mozgás jobbról.*)

A miniszterelnök úr, mint a felelősség fanatikusa, egy furcsa módját akarja vállalni a szolidaritásnak; egyfelől megvédi Lukács László volt miniszterelnök urat azon vád ellen, amelyet senki sem emelt ellene, mintha ő a saját zsebébe akart volna sülyeszteni valamit az 1,400.000 koronából, másfelől úgy sejteti, mintha azok a dolgok, amelyeket Lukács László csinál, olyanok volnának, aminőket ő nem volna hajlandó elkövetni. A t. munkapárt odakünn az országban is él ezzel a taktikával és azt mondja, hogy: hja kérem, a Lukács-korszak, az elmúlt, most már mi tiszták vagyunk; most már nem lesz panama, most már csak erőszak és brutalitás lesz és ilyen tisztán fogunk tovább kormányozni. (*Mozgás és derűtség a szélsőbaloldalon.*)

Bocsánatot kérek, vagy van szolidaritás az előző és a jelenlegi kormány között; vagy szolidaritást vállal a miniszterelnök úr Lukács László úrnak és az előző kormánynak tényeivel, miként a kormány nyilatkozatában kijelentette, hogy azokkal szolidaritást vállal és magát az előző kormány folytatásának tekinti; vagy méltóztatnak hirdetni, hogy új Széchenyi volt Lukács László (*Élénk derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon*), mert ő is megrágalmaztatott; – én jobb is szeretem ezt a hazai hasonlatot, mint azt a Cromwel-féle idegent – (*Élénk derűtség és taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Zaj. Elnök csenget.*) vagy legyen valaki új Széchenyi, vagy ne legyen. De hogy valaki új Széchenyi legyen, másodszor pedig becsületsértés legyen belőle, a szolidaritásnak ezt a módját nem értem.

Bocsánatot kérek, t. Ház, nem lehet ilyen szolidaritásokat csinálni, hogy egyszerűen megalakítjuk a korszakokat s azt mondjuk, hogy most egy új korszak kezdődik, dacára annak, hogy dicsőítjük a régit, babérokkal övezzük a homlokát, ragyogó címeket ajándékozunk neki. Nem lehet olyan beosztást csinálni a munkapártban és a munkapárt korszakában, amely hasonlít bizonyos vendéglők beosztásához, ahol van egy tarka asztalkendős osztály, ahol szabadon lehet enni-inni minden etikett nélkül; a tányérokra és a késeknek, villáknak nem kell tisztáknak lenniök: ahol lecsuroghat az étel, és ennek az osztálynak élére állítják Lukács Lászlót: a másik osztályban azonban tiszta, fehér, ragyogó és puritán minden. (*Élénk derűtség a bal- és a szélsőbaloldal071.*)

A t. miniszterelnök úr Lukács László úrnak azt az eljárását, hogy alapszabályok láttamozásáért, tehát egy közigazgatási cselekményért pénzt fogadott el, még pedig részletekben lefizetett 1,400.000 koronát, közérdekű cselekménynek és önzetlen cselekedetnek nevezi. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) Nem tudom, hogy ha egy szubaltern tisztviselő nem miniszter, szintén ilyen közérdekű cselekményt követne el, hogy közigazgatási cselekményért akár magának, akár másnak, – mert így szól a büntetőtörvénykönyv a zsarolásnál, csalásnál, hűtelen kezelésnél, vesztegetésnél, – mondom, akár magának, akár másnak előnyt köt ki, – sőt a köztisztviselőre az van mondva, hogy ha akár ígéretet is elfogad, vagy nem utasít vissza, – hogy vajjon azt is közérdekű cselekménynek minősítené-e a t. miniszterelnök úr! (*Mozgás jobb felől.*) Ez egyszerű veszte-

getési deliktum, azzal a különbséggel, hogy ennek a parlament a bírója, ez a legközönségesebb vesztegetés *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, amely, ha tisztviselő követi el, azt börtönbe juttatja. *(Élénk tetszés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Mozgás jobbfelől.)*

Közérdekű cselekmény a t. miniszterelnök úr szerint az alapszabályok láttamozásáért elfogadni pénzt, s a kihágási büntetőtörvénykönyvnek kijátszása. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Hiszen a kihágási büntetőtörvénykönyv bünteti a hazárdjátékot a közönségnek rendszerint nyitva álló helyen, és itt éppen az céloztatott, hogy a közönségnek rendszerint nyitva álló hely csalafintasággal olyannak deklaráltassék, amely zárt kör gyanánt jelentkezik. Ezt nevezi a t. miniszterelnök úr közérdekű cselekménynek? *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Az ellenzék számára talál súlyos elítélő szavakat, az ellenzéki sztrájkot gyilkos szatírával boncolja széjjel, ellenben annak a ténynek elítélésére és megbélyegzésére, hogy az alapszabályok láttamozásáért egy miniszter pénzt fogad el, erre a miniszterelnök úr bő szótárában nem találok szavakat.

A t. miniszterelnök úr nagyon büszkén emlegeti azt, – és ide akarja átjátszani az egész kérdést, – hogy ő nem engedélyezte a játékbankot. Nem arról van szó, hogy engedélyezte-e vagy nem, a játékbankot. *(Felkiáltások jobbfelől: Hanem? Zaj.)* Hanem arról, hogy pénzt kaptak érte, s azt a férfit, aki pénzt kapott, koszorúval övezték. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon. Mozgás és zaj jobbfelől.)*

T. Ház! A miniszterelnök úr múltkori előadásában bizonyos kis gyors átmenetet tapasztaltam. Így nélkülözöm ezen előadásban a belügyminiszter úr szerepének a méltatását, ki végtére is ugyanebben az ügyben hivatott faktor volt. Egyszerűen méltóztatott említeni, hogy a belügyminiszter úr ebben az ügyben nyomban megkérdezte a miniszterelnök urat és azután a belügyminiszter úr tudatta Lukács Lászlóval, hogy az ő megtett ígését ez a kormány nem fogja beváltani. Helyes, de a lapokban megjelent a társaságnak egy nyilatkozata, melyet Lukács László úr excellenciája nem cáfolt meg, pedig ő nem állhat azon az állásponton, mint áll joggal a miniszterelnök úr, ő nem mondhatja ezt a társaságot kompániának, mert egy kompániában voltak. *(Élénk derűtség és taps a baloldalon.)*

Eitner Zsigmond: Ez az erkölcsi süllyedés, miniszterelnök úr! *(Zaj.)*

Tisza István gróf miniszterelnök: Ez hazugság csak! *(Felkiáltások balfelől: Mi?)* Az, amit mond a képviselő úr! *(Nagy zaj és mozgás.)*

Vázsonyi Vilmos: Visszautasítom, nem szoktam hazudni életemben. *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Rendre! Rendre!'* *Felkiáltások jobbfelől: Hulljuk az elnököt!)*

Elnök: Úgy hallottam, hogy a miniszterelnök úr . . . *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)* Kállay Ubul képviselő urat rendreutasítom. Úgy hallottam, hogy a miniszterelnök úr közbeszólólag, ha jól értettem, azt a kifejezést használta odavetve, hogy „hazugság”. *(Felkiáltások balfelől: Hazudik!)* Ezért a kifejezésért a miniszterelnök urat rendreutasítom. *(Nagy zaj.)* Csendet kérek! Kérem a képviselő urakat, ne szóljanak közbe! Vázsonyi képviselő urat illeti a szó!

Vázsonyi Vilmos: Nem hiszem, hogy a miniszterelnök úr talál valakit, aki elhiszi neki, hogy én valaha hazudtam. *(Úgy van! Úgy van!'* *balfelől.)*

Mándy Samu: A tény nem igaz, amit állit!

Vázsonyi Vilmos: Ez az a harcmódor, amely oly méltó ahhoz, a nemzeti prestigehez, külföld, haza, parlamenti tisztességhez, mindenhez olyan méltó, hogy a miniszterelnök úr gorombáskodik, ahelyett, hogy bírói fórumhoz fordulna. (*Zajos éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Zaj jobbfelől.*) Sem gorombáskodással, sem a tények elhomályosításával nem lehet azt a tényt kivégezni, hogy ez az 1,400.000 korona az önök pártkasszájába befolyt és még most is ott van, ha még ott van. (*Úgy van! balfelől.*)

T. Ház! Ha a táplálkozás törvényeit ismerjük, akkor tudjuk, hogy a táplálkozásra felvett anyagok áthasonulnak és sejtek és vércseppek lesznek belőlük. Hát ez a pinkapénz, amit a kompánia adott, átment a kormányzat vérkeringésébe. (*Úgy van! Úgy van! Taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Vérükben van, hát ne szidják vérüket, mert sejteikben és vércseppeikben van az. (*Úgy van! Úgy van! Taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*) A miniszterelnök úrnak erkölcsi magaslata az a régi német közmondás, hogy gyűlölöm a franciát, de megiszom a borát. (*Derűtség balfelől.*) A borát megitta a kompániának. Hiába beszél ma róluk, mint kompániáról, az az 1,400.000 korona, igen t. barátjának pártkasszájába az alapszabályok láttamozásáért, a kihágási büntetőtörvénykönyv kijátszására, befolyt. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) Ezen nem le' et változtatni (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*), és nem lehet változtatni olyan általános Ígérétekkel sem, hogy az állami üzletek kötelesséért nem fogok elfogadni pénzt. Lukács László úr is ezt mondta, mert az volt a perbeli védekezése, hogy a Magyar Bank nem az állami üzletek kötelesséért, hanem hazafias lelkesedésből adott 4,800.000 koronát. (*Derűtség és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Több precíziót kérünk, t. miniszterelnök úr! Azt méltóztassék kijelenteni, hogy az állammal üzleti összeköttetésben vagy szerződési viszonyban álló vállalatoktól és férfaktól – a nőket elengedem (*Élénk derűtség és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*) – nem fogad el többé pénzt. (*Nagy zaj jobbfelől.*) Ezt méltóztassék kijelenteni, mert ez a precízió. (*Zaj.*)

A miniszterelnök úr a bujkálás vádját emelte az ellenzék ellen. A bujkálás vádját ugyanakkor, amikor a nemzet életében oly korszakos változásokat célzó javaslatokkal bujkálnak, mert nem adnak időt arra, hogy jogászok, szakértők és érdekeltek azokhoz hozzájárulhassanak. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

A miniszterelnök úr nevetségessé tette az ellenzéknek általa úgynevezett sztrájkját, mert, úgymond, egy olyan sztrájk mit ér, amely a munkában nem zavar senkit.

Hát én egy olyan nemzeti sztrájkot is ismerek, amely pedig a munkában nagyon zavart, mert a magyar nemzetnek volt egy passzív ellentállása, – talán ezt is méltóztatik gúnyolni? – egy sztrájkja. Nem ment be az egyesült Reichsrathba és nem gátolta ott az urakat a munkában. Fenn is állott az a rendszer addig, ameddig fennállhatott s amíg a halál csirája, amely benne rejlett, el nem végezte a maga munkáját. Ez se gátolta az erőszakot, se az akkori korrupciót, hogy folytassa szépen a munkát. A sztrájk csak látszólag nem használt. A rövidlátók szemében nem, akik egy félesztendőre, vagy egy esztendőre tudnak csak előre nézni. De azoknak, akik ismerik az eseményeknek nem azt a fanatikus logikáját, amit a belügyi államtitkár úr, hanem az igazi logikáját, azok nagyon jól tudják, hogy az az abnormis helyzet, mikor egy ellenzék állandóan nem vesz részt a Háznak rendszeres munkájában, az tényleg

árt a nemzet hitelének, árt a nemzet alkotmányának, nemcsak idehaza, a külföldön is, de az a kérdés: ki a hibás ezért? Az ellenzék-e, vagy önök? Az ellenzék-e vagy azok, akik az akadálynak a szerepét játsszák? *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

A miniszterelnök úr hivatkozik a külföldre, hogy a külföldön mennyit szenved a magyar nép becsülete. Hát valóban a magyar legenda a külföldön széjjelfoszlott, a magyar névnek az a dicsősége, amely az óceánon túl is a negyvennyolc emlékeiből táplálkozott, széjelfoszlott és ma a brachium és panama országa vagyunk a külföld előtt. De talán nekünk köszönhetik ezt? Valóban, az ország gazdasági válságban van és a külföldön nemcsak erkölcsi, de anyagi hitelre sem talál. De mi okozzuk ezt, vagy pedig önök, akik a béke helyreállításának, a törvényes rend helyreállításának, mely az ellenzék méltóságának, meggyőződésének sérelme nélkül történhetik meg, nemcsak hogy útját állják, hanem a miniszterelnök úr, ha csak a szelét érzi ennek, rögtön siet, hogy a kibékülést és a törvényes rend helyreállításának lehetőségét egy-egy cikkével megakadályozza. *(Élénk felkiáltások a jobboldalon: Nem áll!)* Hát igen, a magyar legenda széjjelfoszlott a külföldön, hát igen, nyomorúságban és gazdasági válságban vagyunk, hát igen, kívülről is veszélyek fenyegetnek minket. Dehát nem lehet ez másképpen egy olyan monarchiában, amely csak egy háborút tud megnyerni, azt, amelyet a maga népei ellen, a maga népeinek alkotmánya, szabadsága ellen visel. *(Hosszantartó taps és helyeslés a baloldalon.)*

Miniszterelnök úr, önök politikájukkal ezt a monarchiát új Königrätz felé viszik és ön, miniszterelnök úr, ennek a Königrätznek nem Deák Ferencé, hanem Benedekje lesz. *(Hosszantartó élénk éljenzés és taps a baloldalon.)*

A Désy-Lukács-pör csak élesebbé tette az ellenzék ostromát Tisza István ellen, de ez az ostrom már Tisza kormányraléptével is a leghevesebb harc jegyében indult meg, amint ezt Vázsonyinak a következő fejezetbe foglalt beszédei mutatják.

HETEDIK FEJEZET

A TISZA-KORMÁNY ELLEN

Tisza István gróf 1913 június 10-én vette át a kormányzást és az ellenzék nyomban világosan látta, hogy a megbékülés lehetősége is eltűnt. A függetlenségi párt *Kossuth* Ferencet és *Justh* Gyulát díszelnökké választván, *Károlyi* Mihály grófort tette meg elnökévé, és az átszervezett párt programja most már határozottan az általános és titkos választójog követelésére helyezte a fősúlyt. *Andrássy* újból megalakította az alkotmánypártot és az ellenzék küzdelme megint egységbe forrott össze.

Tisza István gróf azokban a beszédeiben, amelyeket kormányzatának első napjaiban mondott, leginkább azt fejtette ki, hogy a súlyos balkáni helyzetben a monarchia egységét kell kidomborítani, másfelől pedig azt vitatta, hogy a választójog kiszélesítése a nemzet erőcsökkentését jelentené az elkövetkezendő küzdelmekben. Amíg *Khuen* és *Lukács* is eleintén az ellenzékkel való megegyezés programjával jöttek, addig *Tisza* István kormányvállalása már azt jelentette, hogy az új miniszterelnök az ellenzék törekvéseivel szemben mindvégig állani kívánja a harcot.

I.

A politika: kenyér

– 1913 június 13. –

A *Tisza*-kormány kinevezése után mindjárt, *Vázsonyi* Vilmos rendkívüli közgyűlésre hívatta össze a főváros törvényhatósági bizottságát, ahol a következő indítványt terjesztette elő:

„Budapest székesfőváros törvényhatósági közgyűlése a legnagyobb aggodalommal szemléli, hogy a politikai pártok kiélesedett harca megrongálja alkotmányosságunkat, széttépi közszabadsági jogainkat, semmivé teszi a nemzet tekintélyét és megbénítja gazdasági fejlődésünket. Az ország legfőbb javát tehát abban látja, ha a pártok békéje a törvényesség uralma és a normális rend mielőbb helyreállítatik. Éppen ezért szerencsétlenségnek tartja, hogy *Tisza* István gróf elnöksége alatt alakult kormány, mely csak a kibontakozás akadálya és új, még élesebb harcok felidézője lehet. A közgyűlés tehát *bizalmatlansággal* van a kormány iránt és azt óhajtja, hogy azt mielőbb a béke és normális rend helyreállítására képes kormány váltsa fel”.

Vázsonyi így okolta meg indítványát:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt közgyűlés! Amikor ez indítvány benyújtására határoztuk el magunkat, országos érdek vezetett minket, az az országos érdek, mely minden objektíve és hazafiasán gondolkodó polgár előtt kell, hogy lebegjen, hogy ebben az országban végre a normális politikai viszonyok helyreálljanak, hogy itt legyen jog, legyen rend, mert csak ennek a kettőnek az egyesülésével van kulturális és gazdasági fejlődés, *(Úgy van!)*

Ha tehát azzal az ellenvetéssel találkozom lépten-nyomon, hogy mi politikát hozunk be a közgyűlés termébe – és sajátságos módon legtöbbször azok részéről találkozunk ezzel az ellenvetéssel, akiket itt csak akkor látunk, ha politikai kérdéseket tárgyalunk *(Úgy van! Úgy van!)*, – akkor, t. közgyűlés, erre röviden az a feleletünk, hogy ez látszólag politika, tényleg pedig kenyér. *(Úgy van!)* Kenyér azért, t. közgyűlés, mert kulturális és gazdasági fejlődésünket, a normális viszonyoknak kialakulását akadályozza az ellentéteknek a kiélesedése, a gyűlölködés provokálása és az erőszak politikájának a folytatása ott, ahol az erőszaknak már semmi értéke, semmi jelentősége nincs, ahol az már az államrezonnal sem fedezhető, mert pusztán párthatalmi örjögéssé fajul. *(Úgy van!)*

Tisztelt uraim! Én elismerem annak a felfogásnak a jogosultságát is, hogy szabad bizonyos állami célokért a formákat megsérteni, elismerem annak a felfogásnak a jogosultságát, amely az erőhatalomnak az alkalmazását kivételesen a legmagasabb állami rezonnak tartja. Ez ugyan forradalmi tan, konventi tan, de hát, ha a forradalmi tanokból egyesek csak azt fogadják el, ami a nyers erőszak indokolására nekik jó, ez ellen sem teszek kifogást. Azonban az erőszak politikájának az alkalmazását ott és akkor, amikor annak már semmiféle értelme nincs, semmiféle jogosultsága nincs, amikor a katonai kérdések megoldottak, amikor a hárszabályok revíziója már tető alatt van, amikor az obstrukció letörtetett, tehát mind az a cél, amelyet ezen erőszakos eszközöknek az alkalmazásával el akartak érni, mind az a cél már eléretett, teljesen meg van valósulva, ennek az erőszaknak további alkalmazását már az államrezon szempontjából sem tarthatom jogosnak, ez egyszerűen egy párt érdekének az ország érdeke főié való helyezése. *(Úgy van!)*

Az ország érdeke a béke, az ország érdeke a munka, az ország érdeke a jog és a szabadság. Az ország érdeke az, hogy Európának ne szégyenfoltja legyen, hanem dicsősége legyen Magyarország. Az ország érdeke az, hogy azt a becsülést, amelyet megszereztünk elődeink becsületes munkájával, megszereztünk Európa, sőt az óceánon túl lakó népek színe előtt, szabadságszeretetünkkel, azt a becsülést ne rontsuk le azzal, hogy itt glorifikáljuk a panamát és bálványt csinálunk az erőszakból. *(Úgy van! Taps.)*

Én, tisztelt uraim, az erőszaknak rendszerré való fejlesztését, az erőszaknak politikai üldözéssé való kifejlesztését, a kisebbségeknek katonai és csendőri hatalommal való eltiprását – a közélet körében önértetünk sérelme nélkül nem vehetvén részt, – nem helyeselhetem. Én ennek a felfogásnak nem vagyok neofitája, a politikai száműzetés és erőszakoskodás rendszere ellen az én szerény erőmhöz és egyéniségemhez képest állást foglaltam a múltban is.

Pető Sándor: Megmentette a szabadelvű pártot Budapestnek!

Vázsonyi Vilmos: Ezt a felfogást vallottam akkor, mikor a régi szabadelvű párt lelépett a politika színteréről, mikor a koalíció jutott

uralomra és amikor különösen itt ebben a kerületben a régi szabadelvű pártot üldözőbe vették. Azért hoztam fel ezeket, hogy ebben a tekintetben mindenki megértse, hogy ma is az a legtisztább meggyőződés vezet engem, amely vezetett a múltban. Azért tartom nemzeti szerencsétlenségnek azt, hogy amikor végre az elmék és kedélyek teljesen megérettek arra hogy ebben az országban a béke helyreállítsák, akkor annak a férfinak az elnöklete alatt alakul kormány, aki legjobban tudja önmagáról, hogy az ő pusztá neve is provokáló, hogy a béke feladatainak megoldására képtelen és alakul egy kormány, tisztelt uraim, azzal, hogy a lemondott miniszterelnök kezéből és ajánlására kap megbízatást az új miniszterelnök, aki glorifikálja a lemondott miniszterelnököt, aki glorifikálja a munkapárt körében és glorifikálja a Ház színe előtt.

Hát, tisztelt uraim, azt kérdezem én önöktől – nem hivatkozom bírói Ítéletre, hanem hivatkozom azokra a tényekre, amelyek kiderültek, hivatkozom a jelenlévő bankigazgató urakra, akik bejöttek szavazni (*Úgy van! Taps.*), hivatkozom a kiderült tényekre, mert kiderült tény, tisztelt uraim, hogy ebben az országban megtörtént az, hogy az államnak szerződéses viszonyban álló vállalatoktól, amelyeknek a szerződése lejáratában volt, sok millióra menő pénz harácsoltatott össze választási célra, kiderült, hogy ezeknek a pénzeknek a felhasználásával folyt le a választás, – hát már most szabad ezt a panamát glorifikálni és szabad minékünk bizalommal lenni azon kormány iránt, amely azzal kezdi meg működését, hogy a panamák glorifikálását állítja oda az ország elé követendő mintaképül?

Tisztelt uraim! Ott van a második tény, a panama glorifikálásán kívül, amelyből az országnak mérhetetlen erkölcsi kára van, amely ennek az országnak égető szégyenbélyege, amely ezt az országot meghurcolta Európa színe előtt s ez: az erőszak tobzódása. Kiderült az elmúlt napokban, «hogy mi történt a magyar parlamentben: megalkották azt az intézményt, hogy a magyar parlamentben katonai fegyelem alatt álló és katonai bíróságoknak felelős közegek tartják fenn a rendet, és látjuk, hogy mint tartják fenn. Talán van itt a polgárok gyülekezetében valaki, aki azonosítja magát azzal, hogy népképviselőket kaszabolni lehessen? Talán van a polgárok gyülekezetében valaki, aki azonosítja magát ezzel a barbár, középkori, vakmerő, silány, provokáló joggal, hogy polgárookra kardot lehessen rántani? Hát mutatkozzék az, aki a polgári becsületet így meg akarja tapodni. (*Tetszés.*)

Tisztelt közgyűlés! Mit jelent ez az örület! Azt jelenti, hogy a polgári hatalomnak a teljessége, a polgári hatalomnak a kicsúcsosodása, a magyar parlament, amely szuverenitásban osztozik a másik tényezővel, a királlyal, hogy ez a tényező a királyi hadseregnek a fennhatósága alá helyeztetik, mert ha engem erővel benn egy palotaőr megsebez, leüt, ezért nem a Háznak felelős, hanem a katonai bíróságnak és ha a katonai szabályok szerint szabályosan jár el, akkor én szabályosan haltam meg és nekem nincs többé semmi követelni valóm.

Az arany és az acél, ez a kettős ércfedezet a mi parlamenti szabadságunk alapja és ez a parlament, amely bankárok kegyelméből és amely szuronyok kegyelméből, amely korrupcióval és erőszakkal, panamával és katonasággal szerveztetik, ez a parlament, ez képviseli a nemzeti szabadságunkat egy az udvar által delegált kormány által a maga képepe formálva, mert az a kormány gyűjti össze a pártkasszát, az rendelkezik a közigazgatás, a fegyveres hatalom felett. Hát mi ez a parla-

ment! Egy udvari edény, semmi egyéb, amelyet az udvar használ . . .
(*Úgy van! Hosszantartó éljenzés és taps.*)

Ez a törvényhozásunk. És, tisztelt uraim, mi a közigazgatásunk? A végrehajtó hatalom ugyancsak áltáljászatik teljesen a dinasztia kezére. A nemzet kezében nem marad semmi. Ami még megmarad az önkormányzatunkból, az bántja, csábítja, ingerli őket, mintha féktelen rombolási vágy fogná el őket, még az őstől örökölt szervezek, szobrok sem nyernek semmi kíméletet a vad, őrjöngő rombolási dühben, ami még van ép és becsületes, szabad és jogszerű az országban, arra kalapácsot emelnek és őrjöngve összetörik. (*Úgy van! Taps.*)

Amiként a parlamentnek a lealacsonyítása megtörtént, úgy most kilátásba helyeztetik a közigazgatásnak is teljesen a hatalom egyik faktora, a szuverenitás egyik faktora számára való elkobzása. Én, tisztelt uraim, azt kérdezem önöktől, hogy mi maradt még meg nekünk olyan körülmények között a magyar alkotmányból! Mi maradt meg az adózás jogán kívül? Mi maradt meg a magyar alkotmányból! Nem egyéb ez, mint leplezett, de nem is leplezett, hanem immár nyíltan és mezetelenül mutatkozó abszolutizmus, amely annál rosszabb az igazi abszolutizmusnál, mert a történelmi felelősséget nem azokra hárítják, akik a történelem, Isten és a gondviselés előtt a felelősséget tényleg viselni tartoznak. (*Úgy van!*)

Valóban gyönyörű magyar és nemzeti ambíció az, amely abban mutatkozik, hogy ennek az országnak a gyengeségét, ennek az országnak az erőtlenségét minél demonstrálőbb módon mutassák be odafent. Hát ha mi gyengék volnánk, ha mi erőtlenek volnánk, ha ellentállásra képtelenek volnánk, ha mi már a régmúltnak csak züllött énekeskoldusai volnánk, akkor annak, akiben van hazafiség, szabadságszeretet, alkotmányos felfogás és magyarság, nem leplezni kellene-e odafent a mi erőtlenségünket? De ahelyett kéjelegnek, kéjjel mutatják be odafent, hogy ide csak pénz kell, meg erőszak és akkor jöhet ide bárki, az utolsó ember és lábainál hever Magyarország, (*Úgy van! Ez igaz!*)

Mi egy emberöltőre terjedő munkásságot fejtettünk ki a községi élet terén, becsületesen kitartva a mi kommunális programmunk mellett és nincs ember, ellenfeleink között sem, aki mondhatná, hogy akadt volna közülünk valaki, aki átugrándozott volna egyik kommunális elvről a másikra, hogy egyszer a városításnak lettünk volna a hívei, máskor nem lettünk volna a hívei. Mi a programmunk mellett mindenkor kitartottunk, jó és rossz viszonyok között, nem törődve, hogy ki van a kormányon. Mi egymagunkban küzdöttünk annakidején a koalíciós kormány ellen, egymagunkban és a nagy szabadelvű párt, amely felébredve, most ismét hatalomban tobzódik más név alatt, a régi ortodox ritus szerint csalva meg a halált, hogy a veszedelem pillanatában más nevet vett fel (*Derűltég. Lelkes taps.*), t. uraim, ez a szabadelvű párt, ez nem volt szíves osztozkodni a mi küzdelmünkben.

Én nem hiszem, hogy a zulukaffereknél, a Csendes Óceánon túl, vagy Honoluluuban volna egy testület, amelyben az önértetnek egy szikrája lakik, amelyről olyan kritikát mondanak a parlamentben, hogy amikor mindnyájunk munkájával és verejtékével mi itt egy becsületes, demokratikus és nemzeti fővárost csinálunk, hogy akkor ostorral vágunk végig rajtunk és azt mondják, hogy a közigazgatás itt tarthatatlan és hogy itt klikkek és kotériák tartják az uralmat kezükben. Akinek tetszik, vegye magára ezt, akinek tetszik, csókolja meg a korbácsot, amely a hátán végigsuhogott.

És jön azután a polgármester becsmérése és lekicsinylése, amellyel csak azért nem érdemes foglalkozni, mert ez a város hálátlan volna iránta., ha csak egy ember is volna, aki nem undorral és kacagással dobja el ezt a gyanúsítást magától, (*Úgy van!*) Azt kérdezem, hogy amikor mi politikai jogainkat gyakoroljuk, minő jogon kötnek bele a polgármesterbe a kormánylapok és általában mire vezethető vissza, hogy a kormánynak a lapjai állandóan nem tesznek egyebet, mint folyton a polgármestert és a várost támadják s panamát bömbölnék reggel és este, nagy, vastag betűkkel nyomtatva. A taktika nagyon átlátszó. Hasonlít az egyszeri menekülő ipse kiabálásához, aki egy bizonyos szót kiáltott azért, hogy az utána szaladok azt gondolják, hogy ő is üldöz valakit, ő is üldözi a bűnt, holott ő maga a bűnös. Panamát kell bömbölni, hogy az alappanamáról, a nagy panamáról, a panamák panamájáról, a nagy nemzeti panamáról az emberek keveset beszéljenek. (*Úgy van! Viharos taps.*) Arról a nagy nemzeti panamáról, amelynek ez az egész tisztelt többség és amelynek ez az egész minisztérium a maga létét és alapját köszönheti.

Most ugyebár, az utolsó időben nagyon csúnyán nyilatkoznak a jakobinusokról, akik csúnya illemhibát követtek el, de nem a francia bank pénzén, hanem a francia nép szuverenitásából a maguk pénzén. De megvesztegetéssel, bankároktól összeharácsolt pénzzel, II. Endre korának helyreállításával, izraelitáktól koldult pénzzel nem lehet népszuverenitást csinálni. (*Lelkes taps.*)

Íme, tisztelt uraim, ide vezet a harc elfajulása, hogy olyanokat is, akik nem állanak a harcban, olyanokat is meggyanúsítanak és rágalmazó hadjáratot folytatnak és mindnyájunkat sárral akarnak befrecscenteni.

Tisztelt uraim! Kotéria és klikkek! Hát mit adunk a mi embereinknek, vagy adunk-e az embereinknek, vagy kit zsarolunk meg a választáskor, melyik szerződéses vállalkozónál koldultunk, mikor a szerződése esedékes volt, választási pénzért? Kit zsarolunk, kitől harácsolunk, hol vesztegetünk! Tisztelt közgyűlés, nagyon derűs mosollyal térhetünk napirendre afelett, mikor a kotériák kotériája, a bihari gárda feje kotériáról diskurál velünk szemben. (*Élénk tetszés.*)

Amikor a katonai törvények megszavaztattak, amelyeknek megszavazása, elismerem, nemzeti szükséglet volt, nemcsak elismerem, de ennek konzekvenciáját le is vontam és hivatkozhatom itt a közgyűlés előtt arra, hogy én az obstrukcióban nem vettem részt, hivatkozhatom arra, hogy semmiféle terrorizmussal, semmiféle tüntetéssel, semmiféle elkoptatott népszerűséggel, zlatanai arannyal megaranyozva, semmiféle elkoptatott népszerűséggel arra nem bírhattak rá, hogy én a magam meggyőződését feladjam; amikor én, tisztelt közgyűlés, megálltam dacosan a meggyőződésem erejével és elszántságával, mondhatom, hogy gyakran lelki küzdelmek között – azok, akik barátaim és közel állanak hozzám, tudják, – nem törődtem, mikor tüntettek ellenem, lármáztak, demonstráltak, mert helytelennek találtam, hogy a katonai kérdéseket egybekapcsolták a választói jog kérdésével és azt tartottam helyesnek, hogy a választói jog kérdésére kell koncentrálni minden erőt és ne mondjuk Bécsben azt, hogy nem adunk katonát. Én nemcsak most mondom ezt, hanem a konzekvenciákat is levontam mindezekből.

Ha a katonai kérdéseket megoldottuk, ha a hárszabályrevízió megoldott, akkor ennek az országnak a maga áldozataiért joga van a sza-

badásra, joga van a jogra, joga van a békés munkára, a gazdasági és kulturális fejlődésre. Ennek az országnak a jövőjét tehát úgy kell biztosítani, hogy egy demokratikus választói jog, amely nyugvópontra viszi a kérdést, ebben az országban a szabad fejlődésnek és a virulásnak minden gátját ledöntse.

Ebben az országban nem az államosítással kell fenyegetőzni akkor, amikor a katonai fegyelem alatt álló emberek számát gyarapítottuk, hanem a független emberek számának szaporításával kellett volna a kellő egyensúlyt megtalálni; nem az önkormányzat megnyirbálására, hanem az önkormányzat kiterjesztésére, a szabadságjogok törvényes biztosítására, a gyülekezési, egyesületi és sajtószabadságnak törvényes biztosítására demokratikus önkormányzatot kellett volna adni ennek az országnak cserébe a sok áldozatért, hogy Magyarország egy züllött, koldus országból igazi, szabad, becsületes és gazdag országgá váljék és a maga gyarmati helyzetéből kiemelkedjék.

Ne abban versenyezzünk, hogy ezt az országot a jogokban és gazdaságban koldusra, meztelenre vetköztessük, hanem abban, hogy ezt a nemzetet szerető gonddal mikép ruházzuk fel minél jobban, hogy az idő viszontagságával és minden viharával szemben dacolhasson. Ezt vártuk és várjuk és ezt várhatjuk kétszeresen mi, Budapest dolgozó polgársága. Ehelyett jön az a férfiú, ki abban találja maga erejét, hogy a gyengéket eltapossa, abban találja a maga erejét, hogy szuronyoknak, csendőröknek hatalmával tud fegyverteleneket visszatartani, aki abban találja a maga erejét, hogy a gyűlöletnek és a fanatizmusnak lángját mind a két pártban, jobbról és Dalról, minél magasabban szítja fel. Uraim, én nem tartoztam soha a fakciózus politikusok körébe, nekem nem voltak politikai céljaim, nekem mindegy, melyik párt van uralmon az országban, nekem egyetlen érdekem van, mint dolgozó polgárnak és becsületes embernek, aki az egész életemet harmonikusan töltöttem el és így is akarom befejezni, egy érdekem van nekem és a velem együtt-érzőknek, hogy oly kormánya legyen ennek az országnak, amely nem gyűlöletet provokál, nem harcot hirdet, nem az erőszakot érvényesíti ott, ahol már nem államrezon, ahol annak semmi értelme és jelentősége nincs, hanem amely képes arra, hogy önmagát és gyűlölködését leküzdje, az országnak békét, munkát, törvényességet és rendet biztosítson. Akarat kell csak és ez a béke meglesz. Ha pedig, tisztelt uraim, mi ezt a mi szavunkkal helyreállíthatjuk, akkor nem a tétovázásnak, nem a gyengeségnek és nem az opportunizmusnak a szava az, amely sikereket ér el.

Előttünk zajlott le az adócsaták tanúsága. Megütköztünk akkor is, az opportunisták és mi, a polgári önértetben és polgári érdekek képviselőiben intranszigensek. És vájjon kinek volt igazai Az opportunistáknak-e! Ők az alázatos kéregetéssel, peticionálással, a hízélgéssel, a kunyorálással érték-e el a sikert! Ők kényszerítették-e megfutamodni a kormányt, hogy az adótörvények életbeléptetését halassa el, vagy azok, akik az agitációt kivitték az országba, akik a kereskedő- és iparosvilágot felsorakoztatták impozáns táborba! Vájjon az opportunisták győztek-e, vagy a polgári önértetben és a polgári érdekek képviselőiben intranszigensek?

Ebben az országban, ahol oly nagy az elernyedés, oly nagy az elfogultság, oly kevés az iniciatíva, oly kevés az önértet, ebben az országban kell, hogy a székesfőváros törvényhatósági bizottsági közgyűlése, amely már a közelmúltban a maga emancipációjának, a maga felszaba-

dulásának, a maga polgári önértetének jelét adta, kell, hogy ez a főváros a maga szavával, a maga vótumával segítsen felszabadítani azokat, akik csak négy szemközt bölcsek, hogy végre elérkezzék az az idő, hogy merjenek szólni, és véget érjen az a gyászos, szomorú korszak, amelyhez hasonló csak a római császárok korában volt, ahol a patríciusok, a szabadon gondolkodó rómaiak, habár megvolt a véleményük a cikkeket író és a lantot pengető cézáról, nem merték hangosan megmondani véleményüket, annyi erejük sem volt, hogy ellenkezzenek, hanem inkább a maguk ereit vágták fel, mint Petrónius. Deák Ferencnek nem voltak palotaőrei és csendőrei, üzletei sem voltak és rendjele sem volt. Deák puritán volt, Deák szabadelvű volt és Deák hagyományai élnek még és lebegnek. Sok híve van még Magyarországon ennek és a 67-es irányt kompromittálja, aki azt hirdeti, hogy Magyarországon 67-es politikát csak a bankárok kegyelméből és szuronyok kegyelméből lehet csinálni, mert Deák megcsinálta a maga kegyelméből, a becsületnek, a hitnek és meggyőződésnek kegyelméből. (*Lelkes taps.*)

A megváltó és felszabadító szót akarjuk széjjelröpíteni ebben az országban, ahol sok meggyőződés és sok száj lakatra van verve. A felszabadítás szavát akarjuk kimondani és amiért sóvárgunk, a béke madara, de a béke galambjának az eljövételét várjuk és nem a béke vércsésjének az eljövételét. (*Tetszés.*) És azt akarjuk, hogy a béke galambja a magasztos béke olaj ágát tartsa a csőrében és nem olyan olaj ágat, amelynek petróleumszaga van. (*Szünni nem akaró taps és zajos éljenzés. Zajos felkiáltások: Éljen Vázsonyi!*)

Vázsonyi indítványának kormánypárti ellenzéke volt a közgyűlésen. A kormánypártiak szószólójaként Kollár Lajos az indítvány fölött napirendretérést javasol, Sándor Pál viszont csatlakozott Vázsonyi indítványához és Platthy György szintén visszautasította Kollár indítványát és felszólalását.

Bárczy István polgármester ekkor közvetítő indítvánnyal lépett fel és Vázsonyi indítványának harmadik és negyedik pontja helyett a következő módosító szöveget javasolta:

– A közgyűlés e viszonyok között kinyilatkoztatja, hogy az állami szervezetnek demokratikus fejlesztéséhez, a közszabadságok megóvásához, a magyar városok és a városi polgárság érdekeinek gondos kielégítéséhez és a főváros önkormányzatának sértetlen fentartásához pártkülönbség nélkül törhetetlenül ragaszkodik.

A polgármester indítványára Vázsonyi a zárószó jogán a következő beszédet mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt közgyűlés! (*Halljuk! Halljuk!*) Igen súlyos rám nézve a helyzet (*Halljuk! Halljuk!*), valamint t. elvtársaimra nézve, akikkel együtt az indítványt beadtam, amidőn a polgármester urnák az indítványával állunk szemben. A polgármester úr egy másik lefolyt küzdelemben, az adómozgalomban, annyira a polgársággal egybeforrottanak mutatkozott (*Felkiáltások: Éljen Bárczy! Éljenzés.*) és annyira kimutatta azt, hogy a polgárságnak érdekeiért teljes elszánt-sággal és férfiassággal minden hatalommal szembe tud szállni és a mai beszédének a befejezésében is annyira fogadalmat tett erről újólá, bár arra szükség nincs mielőttünk, akik őt ismerjük, hogy számomra lehetlenné válik tulajdonképen az, hogy amikor a t. közgyűlés tagjaihoz azt a felhívást intézi, hogy elvi deklarációt tegyenek és a bizalmi kérdésben függesszék fel a határozatukat: hogy ezzel szemben a rideg visszautasítás álláspontjára helyezkedjem. (*Taps. Éljenzés.*)

Pető Sándor: Most tapsolnak Vázsonyinak. Az előbb is így tapsolhattak volna.

Cziegler Ármin: Mindig, ha igaza van!

Baracs Marcell: Mikor a szájuk íze szerint beszél, csak akkor tapsolnak. *(Felkiáltások: Természetes. Zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Vázsonyi Vilmos: T. közgyűlés! A polgármester úr indítványa a bizalom kérdésében erre az ülésre és a mai napra nézve nem nyilatkozik, tehát ebben a kérdésben a közgyűlés nem határoz. Különben dr. Kollár bizottsági tag urnák az előadását énnekem úgy kell elfogadnom, amint azt tette, mert a beismeréseket teljes egészükben kell elfogadni. Kollár bizottsági tag úr kijelentette, hogy az ő indítványa nem jelent bizalmat, tehát azok, akik mivelünk szemben állottak ezen közgyűlésen, ezen eldöntetlen csatában, amelyről egyikünk sem mondhatja, hogy ki mellé állott volna a többség – a mi legjobb hitünk szerint mellénk – *(Zaj.)*, ebben az eldöntetlen csatában igenis a polgármester indítványában látok olyan elvi pontokat, amelyekre nézve teljes a megegyezés a közgyűlés tagjai közt és remélem, hogy ezen megegyezés nemcsak elvi lesz, hanem, ha rákerül a sor, tette lesz majd felváltva. *(Úgy van! Helyeslés.)*

A polgármester indítványa magába foglalja azt, hogy a közgyűlés ezen nyilatkozattal szemben, ezen jelenlegi helyzettel szemben továbbra is fentartja azon álláspontját, hogy ezen államnak demokratikus átalakulását kívánja, ami tehát a közgyűlés régi álláspontjának a fentartását jelenti, elsősorban a választói jog kérdésében. *(Úgy van! Helyeslés.)*

A polgármester úr indítványában benne van, továbbá hangsúlyozza a javaslat . . . , *(Zaj. Felkiáltások: Nem hallunk semmit.)*

Elnök: Ha nem hallanak semmit, önök az okai, mert a szónok elég hangosan és lassan beszél.

Vázsonyi Vilmos: ... hogy ragaszkodik a közszabadságok megóvásához a közgyűlés, vagyis állást foglal az ellen — ezt jelenti ez a része az indítványnak, — hogy a fennálló szabadságok ebben az irányban megnyirbáltassanak. És benne van az indítványban, hogy önkormányzatunkhoz minden fenyegetéssel szemben törhetetlenül mindannyian pártkülönbség nélkül ragaszkodunk, az önkormányzatunk ellen intézett támadásokat vállat vállalhoz vetve, pártkülönbség nélkül fogjuk visszautasítani.

A polgármester indítványában benne foglaltatik továbbá az, t. közgyűlés, hogy olyan kormányt, amely ezen elveket tiszteletben nem tartja, a közgyűlés támogatni nem hajlandó. A mi felfogásunk az volt és az, hogy ezen kormány megalakulása és a kormányelnök személye és az elhangzott program részünkre elegendő volt tökéletesen annak a dokumentálására, hogy ezen támogatást a kormánytól meg kell vonni. De, t. közgyűlés, amikor az önkormányzatunk első tisztviselője intéz hozzám egy felhívást, amely az én elveim megtámadását nem kéri tőlem, mert elvtársaimmal együtt azzal a teljes bizalmatlansággal távozom ezen közgyűlésből a kormány iránt, amely teljes bizalmatlansággal jötünk ide, mi semmiben fel nem adjuk az álláspontunkat, mi semmiben nem vagyunk hajlandók a kormány támogatására, mi a magunk részéről mindannyian, akik ezen bizalmatlansági indítványhoz hozzájárultunk, mi készek vagyunk a legelszántabb és leghatározottabb küzdelemre minden egyes konkrét esetben és készek vagyunk ezen küzdelem lefolytatá-

sára nem itt, hanem más tereken, mindannyian a magunk erejével (*Felkiáltások: Itt is! Éljenzés.*), itt is a magunk erejének teljes latbavetésével, tehát, t. közgyűlés, akkor, amikor önkormányzatunk első tisztviselője olyan javaslatot tesz, amely az elvi álláspontban nekünk ad igazat (*Felkiáltások: Ohó!*), mert azon elveket hangoztatja (*Zaj*), azokat az elveket hangsúlyozza, mely elvek sérelme miatt táplálunk bizalmatlanságot (*ügy van! Helyeslés.*) és a jövőre nézve ezen elvek minden konkrét sérelme tekintetében a legelszántabb és leghatározottabb küzdelmet helyezi kilátásba: én ezen szempontok által vezéreltetve, t. közgyűlés (*Halljuk! Halljuk!*), tisztán a polgármester személye iránt érzett tiszteletből, tisztán azért, mert elveimet semmi tekintetben megsebezve, vagy megsértve nem érzem, az ő személye iránt érzett tiszteletből, akit vezérünknek tekintünk (*Lelkes éljenzés*) és akit a jövő küzdelmekben is teljes erőben és tekintélyben kívánok megtartani az egész közgyűlés részéről, az ő személyére való tekintettel, az ő személye miatt, a hangsúlyozott kikötés mellett hozzájárulok az ő indítványához. (*Hosszantartó taps és lelkes éljenzés.*)

Az indítványt, a *Bárczy* István polgármester által ajánlott módosított szövegben a közgyűlés egyhangúlag elfogadta.

II.

Ki a forradalmár?

– 1913 június 27. –

Tisza harci támadásaival szemben, amelyeket az ellenzék ellen intézett, *Aradon*, az ellenzék ottani népgyűlésen mondta ezt a beszédet *Vázsonyi*:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt polgártársaim! Úgy hallom, hogy azt a panaszt emelik az egyesült ellenzék szónokai ellen, hogy nagyon gorombák voltak a munkapárttal. Tisztelt polgártársaim! Sohasem hallottam szemrehányást, amelyben több volt a nevetségesség. Udvariasságot, finomságot és izlést követelnek azoktól, akiket a képviselőházból erőhatalommal dobáltak ki, udvariasságot és finomságot kivannak azoktól, akikre ráeresztették a katonailag fegyelmezett és csak a katonai „hatóságnak felelős parlamenti öröket, akiket szabályzatukban helyesen palotaöröknek neveznek, mert nem a parlamentet, hanem egy palotát védelmeznek, ők nagyon udvariasak, ők nagyon finomak. Pavlik: finom ember volt. Gero egy rendkívül udvarias ember, aki kardját a legfinomabb udvariasság szabályai szerint forgatta meg a levegőben. Izléssel és finomsággal vágott rá a magyar nép képviselőjére. Hát lehet, hogy ebben a küzdelemben a mi részünkről elhangzott néha goromba szó, de az ő részünkről elvégeztetett a goromba és gonosz cselekedetek egész sorozata. Kacagató az a vád, hogy mi velük szemben nem vagyunk elég udvariasak.

A komikumoknak, a nevetségességnek láncolatában felhangzott a mi goromba tónusunk felpanaszolásán kívül még egy igen komikus kijelentés is. *Tisza* István gróf kijelentette, hogy ő nem tart minket forradalmároknak, hanem ő a forradalmár. Ebben igaza van, mert mi nem vagyunk forradalmárok. Mert mi a forradalom! A forradalom letérés a törvényesség ösvényéről. Ha tehát arról van szó, hogy ki a forradalmár, tényleg *Tisza* István ebben az értelemben a legnagyobb forradalmár Magyarországon, mert senki annyit és oly nagy mértékben le nem tért a tör-

vényesség újtjáról, mint ő. Az abszolutizmusban van forradalmi vonás, mert hiszen az abszolutizmus az alkotmánynak, a jogoknak elkobzását jelenti. Ennyit tanultak ők a forradalomból, ennyit tanultak a konvent jakobinusaitól, az erőszaknak glorifikálását, a vérnek kultuszát, de a szabadság kultuszát, az emberi jogoknak, a nép jogoknak bálványozását ezt ők a forradalomtól nem tanulták meg. Tehát forradalmárok ők, az erőszaknak, a fegyháznak forradalmárai ők, akik forradalmi úton akarnak egy nagy beboltozatlan fegyházat csinálni ebből az országból.

Ennek az öngyilkos politikának következményei kifelé már mutatkoznak, habár a rövideszű nem is látja ezeket a súlyos következményeket. A rövideszű azt mondja, hogy micsoda nagy dicsőség nekünk, hogy a monarchia súlypontja áthelyeződött Magyarországra, hogy most már a magyar parlamentben hangzanak el a nagy külügyi nyilatkozatok és a Times és a pekingi Gazette a csendes és hangos óceán partjain mind a magyar parlamentről beszélnek, mert itt csinálják a külügyi politikát. Nos, én megmondom, hogy mi helyeztetett át Magyarországra. Az helyeződött át Magyarországra, hogy Ausztria azelőtt jelentette az alkotmánytalanságot, Ausztria jelentette az álalkotmányt, Ausztria azelőtt jelentette a nép jogok megtagadását és Magyarország jelentette az alkotmányosság teljességét. A magyar parlament nagyhatalom volt, egy karcólast sem lehetett azon ejteni, oly nagy volt a magyar parlament tekintélye. És ma Ausztriában megvan az általános, egyenlő és titkos választójog. Ausztriának van népképviselője, Ausztriának van igazi képviselőháza, amely nem tűr lakájpolitikát, amely nem tűri, hogy a miniszterium a Burgnak egy cselédszobája legyen, Ausztriának van alkotmánya. Nekünk azonban nincs alkotmányunk. Ezt a gyalázatot köszönhetjük a mai rezsimnek, amely a magyar parlament tekintélyét az egész világ előtt összetaposta és gúnykacaj tárgyává tette. Ez ennek a politikának szörnyű veszedelme, mert ha számunkra a magyar alkotmány nem jelent semmit, mert ha számunkra a magyar képviselőház, melyben az ellenzék el van némítva s amelybe a többség vesztegetés és erőszak útján került be, nem jelent semmit, akkor a centralparlament után való sóvárgás majd egy másik értelemben fog e kormányzók bűnéből egyszer ebben az országban felébredni, mert egy osztrák tartomány, melyet egy magyarra mázolt gonosz osztályuralom tart itt fenn az önálló Magyarország címe alatt, mit ér nekünk, hisz akkor a népjogok alapján összealkotott centralparlament becsületesebb, mint ez a piros-fehér-zöldre mázolt fegyház, amelyet magyar alkotmánynak neveznek. *(Zajos helyeslés.)*

Mi azt akarjuk, hogy ebben az országban a proletároknak, az elnyomottakban, a kitagadottakban soha ez a bűnös gondolat mások bűnéből föl ne ébredhessen. Mi azt akarjuk, hogy a bűnös sóvárgás a centralparlament felé, amelyben van nép jog, amelyben van néperdek, ne támadhasson fel ebben az országban a kitagadottak között, hanem legyen a mi alkotmányunk is a néppel együvé forrott alkotmány, legyen itt jog, legyen itt szabadság, legyen itt kenyér, pusztuljon az erőszak és a piszkos korrupció. *(Taps és éljenzés.)*

Mi hatalom nélkül is élünk, mi hatalom nélkül is vagyunk valakik, mi hatalom nélkül is politizálhattunk, politizáltunk azelőtt is, politizálunk a jövőben is. Ők a hatalom nélkül, az ércfedezet nélkül, az ércfedezet, a zsandár és bankár nélkül senkik és semmik. Ez a Tisza István gróf szugesztív politikája.

Tisztelt polgártársaim! Ha valakiben a próféta lelke lakozik s ha

valaki, amint beszédeiből és leveleiből olvassuk és halljuk, közvetlenül társalog az Úristennel – mert folyton az isteni gondviselést emlegeti - és valahányszor darabokra tört valamit:, azt mondja, hogy Isten nevében és az isteni gondviselés kegyelméből cselekedte meg, ha valaki, akinek módja volt megmutatni, hogy mit tud ez az ihlet, miért nem mutatta meg annak idején. Azt mondják, – mert ők, mint nemes lények, mások hulladékból táplálkoznak, – hogy a koalíció ilyen meg olyan bűnöket követett el; és ők ebből élnek, ez az ő programjuk, mint a cápáknak: a nemzet hajójából kidobott hulladék az ő táplálkozásuk – és semmi egyéb. Ha ők ebből élnek, ebből táplálkoznak, egy szerény kis kérdésem van hozzájuk.

Ha a koalíció uralma annyira bűnös volt, hol húzták ki a ma olyan bátor és a napsugárban oly fényesen ragyogó pengét? Ők nem akartak harcolni, ők nem akarták a maguk igazságát védelmezni, mert szurony nélkül, Wertheim-szekrény nélkül oly nehéz az élet. És azt mondják, hogy mi nem vagyunk ilyen küzdelemhez hozzászokva, nem szoktuk mi azt meg, hogy beszéljünk a néphez anélkül, hogy a zsandár a hátunk megett állana és védene. Nem szoktuk meg, hogy szónokoljunk anélkül, hogy a hely, melynek talapzatán állunk, ne fizettetnék meg és a fehérruhás leánykák csokrait is ne fizetnék meg a bankok. Ezért tűntek el mindannyian a hősök, az elszántak, akik ma televeszik szájukat, hogy ilyen meg olyan bűnei vannak a koalíciónak. Én a koalíció ellen annak idején egyik vagy másik okból hadat viseltem. Voltam itt is Aradon, de aradi munkapártot nem láttam sehol. Hol voltak azok az urak, én azt hiszem, akkor függetlenségiak voltak mindannyian és azt hiszem, azok lesznek ismét, ha még egyszer függetlenségi kormány lesz, sőt, ha bombavető kormány lesz, akkor bombavetőkké lennének és meg fognak arra esküdni, hogy már gyermekkorukban is szimpatizáltak velük. Az összes vezérek mind meg fognak esküdni, hogy nagyon rokonszenveznek velük, csak a viszonyok kényszerítő ereje visszatartotta őket attól, hogy nyíltan manifesztálják, nyíltan kimondják. (*Hosszantartó lelkes éljenzés.*)

A demokratikus választójogi reformba vetett remények meghiúsulása, a parlamenti ellenzéknek karhatalommal való eltávolítása, az *egész* ellenzék hangját ily kíméletlenül élessé tette akkoriban Tisza István gróf ellen és az *egész* ellenzék elkeseredése jut kifejezésre *Vázsonyi* ekkori beszédeiben.

NYOLCADIK FEJEZET

A SAJTÓ SZABADSÁGÁÉRT

Újságíró volt és publicista *Vázsonyi* pályája elején esztendőkön át, vezércikkíró, majd *A Polgár* főszerkesztője, és mindenkor úgy érezte, hogy a legerősebb kötelekek az újságíráshoz kapcsolják. Mindenkor részt vett az újságíró társadalom munkájában és minden alkalommal, ha a sajtót támadások érték, a sajtószabadság harcosainak élére állott. Amikor a Fejérváry-kormány alatt megtámadták a sajtószabadságot, ő szövegezte meg az ellenzék proklamációját a nemzethez, és számos nagy sajtópörben védelmezte meg a bíróság előtt is az újságírás szabadságát. A sajtószabadságért vívott küzdelemben eként mindenkor előljárt *Vázsonyi* s akkor is ő állott a harc élére, amikor a munkapárti törvényalkotás a szabadságjogok két intézményének: az esküdtbíróságnak és a sajtónak szabadságát akarta megnyirbálni.

I.

Az újságíró felelőssége

– 1911 augusztus 31. –

A főváros 1911 augusztus 31-iki közgyűlésén, – még a Khuen-kormány idején – *Vázsonyi* a következő indítványt terjesztette elő:

„A törvényhatósági közgyűlés szükségesnek tartja, hogy a sajtó szabadsága újabb törvényes rendezéssel, a következő alapelvek szerint hatályosabban biztosítottassék:

1. A hírlapok szabad terjesztését törvény biztosítsa. A terjesztésnek törvényben gyökeredző hatósági akadályozásáért a kincstárt kártérítési kötelezettség terhelje. Az előzetes lefoglalások által a sajtóvállalatnak okozott minden kárért a kincstár anyagilag legyen felelős, ha a bírói ítélet a lefoglalt sajtótermékeket feloldottnak mondotta ki.

2. Törvény mondja ki, hogy egyetlen hírlapvállalat sem kaphat az államtól több szállítási vagy hasonló jellegű kedvezményt, mint a másik, és ezzel ellenkező szerződést az állam a szállító vállalatokkal nem köthet.

3. Állíttassák helyre a régi sajtóeljárás rendelkezése, mely szerint sajtópörben a vádlott szabadon jelenik meg a főtárgyaláson és sajtóvétségek miatt előzetes letartóztatásnak, vagy vizsgálati fogságnak helye ne lehessen.

A törvényhatósági közgyűlés egyidejűleg a magánbecsület fokozottabb védelmére szükségesnek látja, hogy:

1. Törvényben mondassék ki a ténybeli helyreigazítás közlésének kötelezettsége és ennek elmulasztását a lapkiadótulajdonost érő súlyos pénzbírság torolja meg.

2. A sajtó útján elkövetett rágalmazás és becsületsértés esetén bírói méltánylásra bízott kártérítés legyen megállapítható a hírlapkiadótulajdonos ellen a magánfél javára, a hírnevében, hivatásában, vagy foglalkozásában a felet ért minden kárért. Egyúttal törvény mondja ki általános magánjogi elvül, hogy a hírlapvállalatok minden kárért felelnek, melyet bárkinek valótlan hírek terjesztésével okoztak.

3. A sajtóperek soronkívül intézendők el és a sajtóeljárás gyorsítandó.

A közgyűlés e kérdésnek sürgős törvényhozási rendezése végett felír a képviselőházhoz és feliratát a törvényhatóságokkal közli”.

Indítványának megokolásában *Vázsonyi* így állította fel az új sajtótörvény elveit:

Vázsonyi Vilmos: Habár indítványom benyújtására konkrét eset adott alkalmat, magát ezt a konkrét esetet nem kívánom a törvényhatóság felülbírálása elé bocsátani. Nem azért, mintha az esetről nem volna meg a véleményem, maga az a körülmény, hogy a szabad kolportázsnak a híve vagyok, feleslegessé teszi, hogy hangsúlyozzam, mi a véleményem ebben az ügyben, amit különben a nyilvánosság előtt nyomban ki is fejtettem. Mellőzöm azonban ennek a kérdésnek az idehozatalát azért, mert a sajtószabadság védelmének kérdésében nem azt kerestem, amire nézve eltérés lehet közöttünk, hanem azt az utat és ösvényt, amiben kell, hogy mindnyájan egyetértünk. A rendelet alkalmazásának egyes eseteire nézve lehet közöttünk eltérő felfogás, de abban nem lehet eltérő nézet, hogy az a rendelet, amely a sajtó terjesztését akadályozza, és amely 1867-ben adatott ki először, 1897-ben megismételtetett és azóta minden kormány által fentartott, a sajtó szabad terjesztésének, tehát a sajtószabadságnak is súlyos akadály. Azt hiszem, hogy mindnyájan egyetértünk abban, hogy ezt a rendeletet, mint a sajtószabadság sérelmét és akadályát, törvényes intézkedésekkel helyettesítve, az útból el kell takarítani, (*Úgy van! Helyeslés.*)

Volt alkalmam más időben és más helyen elmondani, hogy a leghelytelenebbnek tartom azokat az eszközöket, amelyekkel a sajtószabadságot korlátozni lehet, vagy amelyekkel a gyülekezési, egyesülési szabadságba bele lehet nyúlni, vagy amelyekkel a politikai célokra való gyűjtést is korlátozni lehet, az éjjeli ügyészség intézményét, az előzetes lefoglalások rendszeresítését. Mindezeket a kis spanyol csizmákat és csavarokat, amelyeket lehet egy nem tetsző irányzat, vagy egy nem tetsző kisebbség ellen alkalmazni, a változó kormányok mindenkor fentartották a maguk javára, elfeledve azt, hogy semmiféle többség sem örökkévaló és elfeledve azt, hogy amidőn egy derest állítanak fel, nagyon kevés óvatosságra vall, hogy amikor ezt felállítják, akkor kacagnak, pedig nem tudhatják, hogy nem őket fogják-e ráhúzni és nem őrájuk fogják-e kimérni a huszonöt botot. (*Derültség.*) Követelnünk kell tehát a sajtószabadságnak intézményes biztosítását. Nem hiszem, hogy volna a törvényhatósági közgyűlés tagjai közül bárki is, aki örülne annak a privilégium odiozumnak, hogy a kolportázs legfőbb ura a polgármester. Ez nem valami kedves, nem valami kellemes és nem valami örvendetes tény. Sürgősnek azért tartottam a törvényhatóság állásfoglalását, hogy a törvényhatóság egye-

teme egy határozat elfogadásával manifesztálja, hogy erre a hatalomra szüksége nincs, ezt szívesen elveti magától, erre a privilégium odiozumra a legkevésbé sem tart igényt. (*Helyeslés.*)

Azt kívánjuk, hogy a hírlapok szabad terjesztését törvény biztossítsa; a terjesztésnek törvényben nem gyökerező hatósági akadályozásáért a kincstárt kártérítési kötelezettség terhelje.

Felvetődik a kérdés, hogyan lehet az, hogy a sajtó ellen egyre ismétlődő támadások történnek, és a sajtó ellen egyre hatályosabb intézkedéseket léptetnek életbe a változó kormányok. Ha keressük, hogy honnan van az, hogy ismétlődnek ezek a sajtó elleni támadások és honnan van az, hogy fentartatnak ezek a szabadságellenes intézkedések, akkor azt látjuk, hogy ezek két forrásból táplálkoznak. Az egyik az a reakcionárius felfogás, amely a sajtóban egyáltalán ellenségét látja, mert hiszen minden rossz ember gyűlöli a maga lelkiismeretét, a másik a nagyobb tábor, a jóhiszeműek tábora, akikben sajtóellenes hangulat keletkezett, vagy akikben a sajtóellenes hangulatot mesterségesen keltették fel azért, mert a sajtónak egyik része a magánbecsület dolgában kevés érzéket tanúsít a közönséggel és a társadalommal szemben. (*Úgy van! Helyeslés.*) Azért indítványomat igen röviden abban foglalhatnám össze, hogy teljes szabadságot kívánok a sajtó terjesztésére, minden akadályát el akarjuk törölni a terjesztésnek, teljes anyagi kártérítést magának a sajtóvállalkozónak, de viszont követeljük a teljes sajtótisztességet és minden tisztességtelen dolog megtorlását. (*Úgy van! Taps.*)

Azt olvastam valahol Ciceróról, hogy ez a kiváló nagy szónok úgy nyilatkozott a szónoklás művészetéről, hogy gyakorlott szónoknak tartja magát, de vakmerőnek és önhihtnek tartja azt az embert, aki abban a pillanatban, amikor szólásra áll fel, bizonyos megilletődést nem érez. Azt akarja jelezni ezzel a nagy római szónok, hogy amikor feláll a szónok és szól másnak, tudnia kell, hogy hatása lehet másokra, kell, hogy felelősség érzete hassa át és ez kelt benne megilletődést. Azt, aki leül az íróasztal mellé, azt is kell, hogy megilletődés hassa át, ha érzi azt a nagy erkölcsi felelősséget, amidőn tollat ragad, mikor ír, mikor az írott betű nyomtatásban jelenik meg más számára. Az izolált embernek szava izolált jelenség marad, de a hírlapíró nem izolált ember, az abban a pillanatban, amikor tollat vesz a kezébe, közintézménnyé válik, mert magához a társadalomhoz, a néphez szól és kell, hogy a nagy erkölcsi felelősség érzete vezesse őt. (*Úgy van! Taps.*)

Bizonyos, hogy az idők folyamán a sajtó vállalkozás lényegesen átalakult és kapitalizálódott és a sajtó ezen átalakulásával számolni kell. A német gazdasági társadalom fejlettsége sokkal megelőzte a mienket, úgy, hogy Németország társadalma gazdasági társadalom volt már akkor, mikor a magyar társadalom bizonyos patriarkális keretekben mozgott és pedig nem is demokrata, hanem szociáldemokrata volt. Nem akarom idézni Lassalle szavait, nem akarom hosszan idézni a sajtóról szóló beszédéből a nyilatkozatait, Nincs a sajtónak olyan ellensége, aki oly irtózatos nyilatkozatokat tett volna, mint Lassalle. Látva a sajtó kapitalizáltságát, egyik beszédében azt a furcsa gondolatot veti fel, hogy amidőn a sajtó hirdeti a szabad gondolatot, akkor a néptanítóhoz hasonlít, aki oktatja a gyermekeket, vagy a prédikátorhoz, aki hirdeti az Isten igéjét, de amikor az egyik oldalon hirdet, a másik oldalon azt mondja el, hogy hol veszett el egy aranykar-

perec, vagy hol kapható a legjobb dohány, vagy nagyon ajánlja a Hoff-féle Malz-Extraktumot, akkor csak a nyilvános kikiáltóhoz hasonlíthat és erre azt mondja: Nem tudom, hogy a néptanító és a prédikátor szerepe a nyilvános trombitás és a nyilvános kihirdető szerepével hogy fér össze. És felveti azt a furcsa gondolatot, hogy törvénnyel tilalmazzák azt, hogy bármely más lapban, mint amelyet az állam vagy község ad ki, tehát hivatalos lapban, hirdetések jelenjenek meg. (*Derültség.*)

Ezt csak azért hoztam fel, hogy rámutassak arra, hogy ez a probléma milyen régi és hogy a hírlapírásnak ezt a két ágát, a szellemi részét a hírlapírásnak és a kapitalizálódását már régebben hogy kívánták egymással összhangba hozni, vagy a kapitalizálódás hátrányait elhárítani. Azt hiszem, hogy a Lassalle-féle gondolat nem tartozik azok közé, amelyek lehetségesek volnának, sőt úgy gondolom, hogyha a gazdasági része elmaradna a lapnak, amint Lassalle mondotta, az minden kolportázi megvonásánál terhesebb volna, mert nem hiszem, hogy bármely lap is megjelenne, vagy legalább is nem hiszem, hogy öt krajcárért egy kötetet adnának ki. Ma már le kell azzal számolni, hogy a lapok gazdasági vállalkozások is, és a lapnak, mint gazdasági vállalkozásnak, meg keli adni a maga védelmét, de amint ezt megadják, akkor egyúttal megkívánhatják azt, hogy megváltozzék a jelenlegi rendszer, mely szerint a sajtó útján elkövetett rágalmazás és becsületsértés eseteiben a kiadótulajdonos néha, mikor óriási anyagi károkat okozott a rágalmazással vagy becsületsértéssel, kiállít egy hírlapírót, aki – nem szólva a hírlapírók összességéről, hanem kivételről – esetleg mint szegény egzisztencia kénytelen kiállni, dacára annak, hogy a kiadó anyagi érdekében és utasítására irt, ezt a hírlapírót azután elítélik fogházra vagy pénzbüntetésre; ez az igazságszolgáltatás és ez az elégtétel.

Akkor, amikor gazdasági vállalkozások váltak a lapokból és amikor a mi társadalmunk is átalakult gazdasági társadalommá, ahol a gazdasági érdekek fonódnak és egyre szövődnek, akkor egy teljesen lejárt ideális világnak a jelensége úgy az 1848. évi XVIII. törvénycikk, mint a büntetőtörvénykönyv, amely a szerzőt bünteti és elfelejti, hogy néha a szerzőt is meg kell védelmezni a kiadótulajdonossal szemben. Ez a sajtószabadság védelméhez tartozik és ez védelmezi a tisztességes hírlapirodalmat a kiadó kapzsísága, zsarolási kísérlete ellen, ha kimondják azt, hogy a kiadótulajdonos a rágalmazással és becsületsértéssel rosszhiszeműen okozott minden kárért, amelyet ezzel okozott, a maga és vállalatának vagyonával felelős.

Wolfner József: A szerkesztő nem felelős?

Vázsonyi Vilmos: A szerkesztő éppen olyan alkalmazott munkás, mint a többi, legfeljebb, hogyha a munkások világából hozom fel a hasonlatot, őt szerkesztői előmunkásnak lehet nevezni, míg a többi szerkesztői munkás. Annyira igaz ez, hogy amint már előbb mondtam, akinek nincs pénze, annak nincs sajtószabadsága sem, akinek azonban pénze van, az lehet kereskedő és az üzletét sajtókereskedéssel kiegészítheti akkor, amikor akarja. (*Derültség. Taps.*)

Indítványom egyáltalán nem tart számot arra, hogy akár kíméltő, akár teljes, akár tökéletes volna. Csak az irányt akartam jelezni, amelyet az eddigi hátrányok megszüntetése, a sajtószabadság és a sajtótisztesség hatályos biztosítása érdekében követni kell; hogy legyen teljes sajtószabadság, legyen a hírlapirodalom munkásainak is teljes védelmük a kiadóikkal szemben.

Sürgősnek pedig azért tartottam az indítványt, mert nem kíván-

tam, hogy bármily rövid ideig is úgy álljon ez a törvényhatóság az ország színe előtt, mintha a sajtószabadság kérdésében más meggyőződést követne, mint amelyet követnie kell a múlt példái alapján. Mert ez a város, amelyben a sajtószabadság proklamáltatott, csak a sajtószabadság intézményes, törvényes biztosítása és a szabad sajtó terjesztése minden akadályának a lerombolása mellett emelheti fel szavát. (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps.*)

Szigeti János és Rock János pártoló felszólalása után a közgyűlés *Vázsonyi* indítványát egyhangúlag elfogadta.

II.

A sajtó: a pap, a tanító és az üldözött jog aziluma

– 1912 március 15. –

A *Budapesti Újságírók Egyesülete* akkoriban minden március 15-ikén szabadságakomát rendezett. 1912. március 15-én *Vázsonyi* Vilmost kérték fel ünnepi szónokul. Ekkor mondta – az újságírók Jókai-serlegével kezében – ezt a beszédet:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt uraim! Mai hagyományos szabadságakománkat tulajdonképpen gúnyvacsorának kellene nevezni. Nem kell leszállni a mélyekbe, mint a bűvárnak és nem is kell merész hegymászonak lenni, hogy az ember megkapja azt a perspektívát, amely erre az igazságra vezet. Ez az igazság a síkon, a felszínen van. Nem is kell keresni a politikai vonatkozásokat, a múlt és jelen között az ellentét olyan szembeszökő, hogy nem lehet mellette elhaladni és a szembeszökő ellentétet nem lehet hallgatással mellőzni.

Visszapillantunk a régi márciusra, amelynek emlékét ünnepeljük, mert hiszen akinek serlege itt van az asztalon, márciusnak volt egyik tényezője, egyik tevékeny faktora. Ha visszapillantunk a 48-iki márciusra, tisztelt uraim, látunk abban az időben egy tetterős, reformeri alkotási vágytól duzzadó parlamentet, mert hiszen annak kell neveznünk az akkori rendi alsó táblát, amelynek nem volt meg a parlament neve, de benne megvolt a parlament lelke. (*Úgy van!*) Néhány nap alatt, néhány hét alatt alkotta ez azokat a reformatori törvényeket, amelyeknek maradványai ma is egyedüli vigasztalásunkat képezik és amelyekkel akkor lerakták a polgári, az alkotmányos Magyarország alapjait. Tetterőtől duzzadt a parlament. És ebben a parlamentben sem volt elég bizodalma magának a közvéleménynek, magának a népnek. A közvélemény a maga szuverenitásával az akkori parlament, az akkori rendi tábla nélkül Pesten, amely akkor mutatkozott először az ország fővárosának, pontokba foglalta azt, hogy mit kíván a magyar nemzet. Neki lassan dolgozott a parlament. Az a parlament, amelynek Kossuth, Deák, Sze-mere s a többi halhatatlanok, nagyok és dicsők, voltak vezérei, nem dolgozott eléggé gyorsan. Ebben a parlamentben sem volt elég bizodalma. A közvélemény önmaga is dolgozni akart. A nép a maga szuverenitásából is alkotni akart és Pestnek írói, újságírói értelmessége, Pestnek polgárai összeverődnek, sürgetik a rendi tábla munkáját s a nemzet óhaj-tásait pontokba foglalják. íme, erős parlament, amely reformatori vágy-tól teljes, amely a szabadságok gyarapítására kész, amely a jogoknak ki-terjesztésén dolgozik, erős szervezett közvélemény ... én azt hiszem, az

ellentétet nem kell kifestennem. Ha megvolna a tetterő, az az erő, az a munkakedv, az a harci készség, szervezet és fegyelem a mai társadalomban, amely megvolt az akkori sokkal primitívebb és sokkal szegényebb társadalomban, akkor, tisztelt uraim, nem volna oly szomorú a kép, amely előttünk áll. (*Ugy van!*)

Tisztelt uraim! Sajátszerű, hogy egy ily hanyatlás képét kell látnunk, amikor külsőleg a 48-iki korszak sokkal szegényesebb, mint a mai. Mert a 48-iki március nem egy fényes és hatalmas metropolisban játszódott le. Szerény, szegényes, vidéki város volt akkor Pest, még egybe sem olvadva az ugyancsak elmaradt Budával és Óbudával. Szerény és szegényes volt a társadalma, gyenge a mai szemmel nézve, egyenesen a naivitásig gyerekes formák között megjelenő, bármily dicsőséges szerepet betöltő sajtó, gyenge és csekély számú az értelmisége, gyenge és csekély számú az olvasóközönsége, gyenge és elmaradott technikai haladottsága az országnak, kevés az ipara, kevés a kereskedelme, ki nem fejlődött hitel-szervezete, ki nem épített vasúthálózata és ismeretlenek a technikának mindazon vívmányai, amelyekbe ma beleszületik minden gyermek és amelyet mint természetesen meglévővet szemlél és használ ma minden iskolásgyermek, a távíró, a telefon, a fonográf, a repülőgép, mindez a technikai csoda és haladás, nem szólva a vasutakról, nem szólva a gazdasági és technikai alkotásoknak számos más teréről, mindezek ismeretlenek voltak 48-ban, de megvolt a léleknek az ereje. Mindaz a technikai haladás, mindaz a gazdasági kifejtettség, amit szemlélünk 1848 március óta, mindez a léleknek erejével, a léleknek felszabadulásával, az önérzet kifejlődésével nem járt párhuzamosan. Sőt, sajátszerű jelenség, tisztelt uraim, mintha a technikának, mintha a kultúrának és mintha a gazdasági életnek a fejlettségét a reakció sokkal jobban tudta volna hasznosítani a maga javára, mint a haladás és a demokrácia. Mert különben hogy állhatna előttünk ez a kacagtató kép, tisztelt uraim, hogy a telefon, fonográf, távíró és vasutak mellett még ismerjük a spanyol etikettet és mindenki annak önként és mély alázatossággal aláveti magát és a repülőgép mellett még ismerjük a lovagias becsületnek viaskodásait, amelyek egész országokat, sőt monarchiát gyútanak lángra, melyeket égető nagy sebek lángra gyújtani nem képesek. (*Lelkes taps.*) Mindezt látjuk és mindezt ismerjük úgy, hogy azt kell mondani, tisztelt uraim, hogy a reakció, kezdve az első találmányoktól, sohasem találta fel a puskaport, de mindig a reakció élt vele. (*Élénk taps.*) A vasutakat, amelyekről azt hittük, amikor dübörögve megindultak, hogy közel hozzák egymáshoz a népeket és lehetővé teszik azt, hogy a szabadságmozgalmak, eszmék gyorsabban járják által az országokat és világokat, a vasutakat a reakció sokkal egyszerűbben arra használja fel, hogy a csendőrséget és katonaságot gyorsabban szállíthassa oda, ahová éppen akarja. A távíró és a telefon, amelyekről azt hittük, úgy-e, hogy ez is mindig a szabadságnak, a demokráciának lesz majd kulturális emeltyűje, ez is a reakció szolgálatában áll. És íme, néhány esztendővel ezelőtt még örültek tartották azt, aki a repülőgép problémájával foglalkozott s ma már repülőgépek hasítják át a levegőt, számos mártírja van a repülőgép feltalálásának és tökéletesítésének és íme, már a hadjáratokban használja fel a militáris reakció a repülőgépet. A repülőgép mellett a középkor és reakció egészen jól érzi magát. (*Taps.*)

Tisztelt uraim, ebben a hazában tehát a technikai és gazdasági haladás nem vitte előbbre sem a szabadságot, sem a demokráciát. Ez a szo-

morú tény ad a sajtónak szerepet, amely a szellemi erőt és az erkölcsi erőt képviseli. A sajtónak szerepe ma még sokkalta nagyobb, mint volt 1848 márciusában és annak előtte, sokkalta nagyobb és sokkalta súlyosabb. Mert a sajtóra vár az a feladat, hogy ezt a közömbösséget, ezt a kényelemszeretetet, ezt a puhaságot, amelyet a reakció annyira hasznosít a maga céljainak elérésére, egy látszat-alkotmányosság megteremtésére, hogy ezt a puhaságot a maga elszántságával, a maga dacosságával, a szellemi és erkölcsi erők szuverenitásának hirdetésével ellensúlyozza és a régi szabadság szellemét, a régi önfeláldozást, a régi demokratikus érzést a lelkekben felélessze. A sajtónak szerepe, tisztelt uraim, az, hogy a sajtó azt a szabadságot, amit a közvéleménytől kapott 1848-ban – mert a sajtó a szabadságát nem a parlamentnek köszönhette, a parlament csak utólag pecsételte meg, – hogy a sajtó ezt a szabadságot a közvéleménynek hálálja meg azzal, hogy az alélt közvéleményt felébreszti, feltámasztja. A sajtó szerepe ma sokszoros és súlyos. A sajtó az agitátor, aki minden nap megtartja a maga gyűléseit, valahányszor a rotációs gépek ontják a hírlappéldányokat. El lehet fojtva egy országban a gyülekezés szabadsága, de addig, amíg lapok jelennek meg, addig mindennap egy óriási népgyűlést tartanak azok, akik azt a lapot olvassák, mindennap megtartja a maga nagy, szervezett népgyűlést a lap az olvasóközönségével, a tanításával és izgatásával, a szó nemes értelmében véve az izgatást. A sajtó, tisztelt uraim, a pap erkölcsi és vallási erejével bír, amikor hitet, reményt és bizalmat ébreszt szemben az önkénnyel, szemben a szuronyak és aranyak hatalmával. Kösse bár meg a maga paktumát a klérus, essék bár a simónia áldozatául, addig, amíg a sajtó a maga papi hivatását teljesíti, addig ez a simónia a lelkeknek meg nem árt. *(Úgy van! Hosszas taps.)* A sajtó a tanító, a sajtó az iskola, mert ha az olvasóközönség nem oly csekély számú, mint volt 48-ban, amikor a köznép még nem olvasott, sőt a nemesség nagyrésze is a kalendáriumon kívül más olvasmányt alig ismert, a sajtó az igazi iskola és az igazi tanító. És essék bár az iskola a reakció áldozatául, tanítsák bár a felekezeti gyűlölséget, tanítsák bár ott a nemzetiségi széttagoltságot, vagy tanítsanak ott emberi szolgátságot és nem igazi alkotmányosságot, amíg a sajtó, az igazi iskola, hirdetni fogja az igazságokat, a szabadságnak és demokráciának tanait, addig a másik iskolát hiába keríti birtokába a reakció. *(Lelkes éljenzés és taps.)*

A sajtó emellett, tisztelt uraim, az igazi jogvédelem, mert bármilyen intézményekkel akarják elfojtani a jajszót, a panaszokat, a keserőséget, amíg fennáll a sajtó, addig mint egy ókori intézmény, az azilum, az oltárához menekülhet minden üldözött és azt onnan el nem hurcolhatják, mert a sajtóban szervezett közvéleménynek, lelki és erkölcsi erőknek izmosága megoltalmazza. *(Hosszas taps.)*

Tisztelt uraim! Ezt a szerepet, ezt a súlyos, ezt a sokféle szerepet kell a mai sokkal komplikáltabb korszakban teljesíteni a sajtónak. Mert akik a 48-as sajtót dicsőítik, jól teszik, de elfelejtik, hogy ma a sajtóban munkálkodni sokkal kevésbé dicsőségteljes, de sokkalta nehezebb, sokkalta komplikáltabb feladat, mint volt az országgyűlési tudósításnak és a régi 48-as sajtónak az idejében. Komplikáltabb és súlyosabb a szerepe, mert amint már reámutattam, a reakció ma már nem olyan egyszerű. A reakció ma már nem olyan őszinte tényező, mint a múltban. Komplikált lett a reakció is. Ma már Luther hiába vágná Wartburgban az ördög fejéhez a tintatartót, az ördög se ijedne meg ettől a tintatartótól és a tintától, mert ma már az ördög is fejlődött, Heine szavai szerint „der Teufel

ist ein feiner Herr”. Ma már kifinomodott és nem jár a reakció – az ördög – régi módon szarvakkal, kecskelábbal, a reakció kifinomodott és igen gyakran abban a köntösben jelenik meg, amelyben az ellenfeleinek volna csak joguk megjelenni. A reakció ma már nem fél a tintától, inkább a tintával hamisítja az igazságokat és ugyanazokat az intézményeket, amelyek a szabadság, a felvilágosodás szolgálatára vannak szánva, használja az igazság ellen, a világosság ellen, a demokratikus haladás és az alkotmányosság ellen. És ma már az ördöghöz hiába csapjuk hozzá a tintatartót, ma egy kicsit komplikáltabban kell már a reakció minden válfaja ellen küzdeni. Ma, tisztelt uraim, az a hasonlat, amit, ha jól emlékszem, Mikszáth Kálmán használt, amikor a sajtót a haranghoz hasonlította, a régi versnek felidézésével: „Vivos voco, mortuos plango et fulgura flango”, ma már ez elavult, a harang csak hív, cseng és bong, elegendő lehetett a régi, egyszerű, primitív időkben, de ma már a sajtónak a modernebb elemmel való összehasonlítása jogosult. A sajtó ma, ha csak pusztá harangszó, amely hívogat és gyászosan temetkezik vagy szomorodik, ezzel hivatást nem teljesíthet. A sajtónak ma villamos erőnek kell lenni. Villamos erőnek, amely ezt a természeti erőt, a ma meglévő természeti erőt, amely úgy van a légkörben széjjelszórva, amint a közvéleményben, a lelkekben van szétszórva a nem atrapálható lelki, szellemi és erkölcsi energia, a sajtónak ezt az erőt kell összesíteni, organizálni, felhasználni arra, hogy egyszer világítson, máskor melegítsen, majd harmadízben gépeket hajtson vagy vasutakat mozgasson és végül öljön, ha kell. *(Hosszas és lelkes taps.)*

Én, igen tisztelt uraim, abban a reményben vagyok, hogy az arany- és acélnak a szövetségét mégis ez a villamos energia és egy harmadik érc, az ólom, a sajtónak érce, fogja megölni. Én abban a reményben vagyok, hogy nem hiába kiáltott fel diadalmasan Irányi 1848. március 15-én, hogy büszke lehet arra Magyarország, hogy a sajtószabadságot maga adta meg önmagának. A sajtó megmaradt szabadsága és az elfojthatatlan sajtó fogja visszaadni Magyarországnak minden szabadságát, a sajtó fogja visszaszerezni Magyarországnak igazi alkotmányosságát. Bármily szomorú és sivár legyen a politikának a képe, bármily szomorú és sivár legyen a társadalomnak képe, amíg a sajtó munkásai el vannak szánva arra, hogy ők hívek maradnak bármily súlyos körülmények között a márciusi hagyományokhoz és szolgálni fogják szívósan, kitaróan, napról-napra a márciusi hagyományokat és előkészíteni egy új, igazi márciust, addig nincs ok a kétségbeesésre. Azért én, tisztelt uraim, amikor ma a Jókairól elnevezett serleget felemelem és amikor ebből a serlegből iszom, nem azt mondom, hogy ez számunkra búfelejtő ital legyen. Ne legyei» ez számunkra Léthenek az itala. Ne felejtünk el semmit, sem a jelennek a nyomorúságából, a jelennek szomorúságából, sivárságából és elnyomatottságából, de egyszersmind ne is csüggyesszen minket. Semmit se felejtünk, de napról-napra tanuljunk, emlékezzünk, tanuljunk dolgozni és küzdjünk és akkor méltán üríthetünk annak poharából italt, aki a márciusnak egyik tényezője volt. Azokra ürítem ezt a serleget, akik névtelenül vagy névvel, de egyforma becsülettel, egyforma lélekkel, egyforma kitarással és szívóssággal a régi március emlékét, a régi március tüzét ápolva lelkükben, dolgoznak egy új, felszabadító márciusért, *(Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)*

III.

Ha megtámadják a monarchiát...

– 1913 november 2. –

Tisza István gróf, az „erős kéz” miniszterelnöke, kormányzatának már legelső hónapjaiban két súlyos javaslattal állott a Ház elé: az esküdszéki eljárás reformjával és az új sajtótörvény-javaslattal. A javaslatok tartalma nemcsak az ellenzéket, hanem az ügyvédi kamarákat és az újságíró-testületeket is éles küzdelemre készítette. A tiltakozó gyűlések egész sorozatát rendezték és a gyűlések vezérszónoka *Vázsonyi* volt. 1913. november 2-án nagyarányú tiltakozó gyűlés volt a *Vigadóban* és itt mondotta *Vázsonyi* ezt a beszédet:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt nagygyűlés! Végére értünk tanácskozássainknak és méltóztassanak megengedni, hogy most csak röviden néhány szót intézhessenek önökhöz.

Az az abszolutizmus, amely alatt most élünk, egyben különbözik a régitől. A régi őszintebb, egyenesebb és olcsóbb volt; a régi abszolutizmus végezte a maga dolgát, csinálta a közigazgatást és nem került semmibe sem a külszín, a máz, amellyel fenn kellett tartania az alkotmányosság látszatát, mert ez az abszolutizmus nem pályázott arra, hogy másnak tartsák, mint ami, nem hamis név alatt jelentkezett. Most az abszolutizmus termelési költsége sokkal jelentékenyebb, mert azt az organizmust, amely az alkotmányosság látszatát tartja fenn, alaposan kell táplálni s azt a gépezetet, amely a korrupció gépezete, alaposan kell gépolajjal kengetni, hogy a kerekek állandóan jól forogjanak. A régi abszolutizmus tehát pusztán az erőhatalomra támaszkodott, az új abszolutizmus az erőhatalmat csak a korrupció eszközeivel és a korrupciót csak az erőszak eszközeivel tarthatja fenn. Panama és erőszak ikertestvérek, egymás nélkül meg nem élhetnek, meg nem állhatnak egy percre sem; az egyik a zsákmány, a másik a zsákmánynak a biztosítása. Most ez a látszatalkotmányosság ismét tovább halad a maga munkájának tökéletesítésében; mert ez a munka a képtolvajok munkája, akik a keretekből kiemelik a képeket és hamisítványokat tesznek azok helyébe. Ez a munka mindent meghagy, ami külső keret és látszat, csak a tartalmat hamisítja meg, csak a lelket öli meg, csak az agyvelőkben élő lángokat oltja ki; meghagy mindent, ami külsőség, megöl mindent, ami lélek, élet és tartalom.

Mit jelent, uraim, az esküdszék és a sajtójog ellen intézett támadás? Íme, amint fentartják a parlamentet drága termelési költséggel, hogy legyen a kiadott hadi és napi parancsoknak becikkelyezője és legyen az alkotmányosságnak látszata, az abszolutizmusnak alkotmányos fedezete, amint így sikerült a parlamentet meghamisítaniok, most tovább haladnak ezen az utón és most meghamisítják az esküdszéket, csörgősipkát tesznek az esküdtek fejére, hogy mint bohócok képzeljék el azt, hogy ők bírák, holott ők csak úgy, csak addig bírászkodhatnak, míg a bírászkodásuk az uralkodó nizusnak megfelel, mert ha más jön ki a verdiktből, más eredmény a játékból, mint amit vár tőle a szakbíró, akkor ezt a verdiketet vagy semmivé teszik, már odalent a törvényszéknél, vagy pedig nemcsak semmivé teszik, hanem helyébe a szakbíró ítéletét helyezik odafent a kir. Kúriánál. És hogy ez a baj soha be ne következhessek, vagy csak kevés esetben, odateszik vigyáznak az esküdszéki

elnököt, egy olyan szerepre kárhozatva bírót, amelyet önérzetes bíró csak utálattal és megvetéssel utasíthat vissza.

Meghamisítják az esküdtszéket, mert megölni nem merik becsületes, egyenes munkával: megtartják a kereteket, fentartják a látszatot, mert a látszatra dolgozó alkotmányosságnak ez a parancsa. Ugyanilyen az eljárásuk a sajtójog terén is. Kezdődik azzal a pompázó kijelentéssel az ő sajtójoguk, amivel a 48-iki törvényhozás iktatta be a sajtószabadságot törvénytárunkba: gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti. Ezt ők megtartották, csak a mondatot fordították a visszájára: elől van a sajtó és hátul van a gondolat, jellemezvén a különbséget, amely 1848 és a mai korszak között áll fenn, amidőn kimondják a nagy fellengző mondatot, hogy a sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti gondolatait. E nagy mondat következményeképp nyomban helyreállítják a cenzúrát, amelyet 1848 örök időkre eltörölt és amelynek eltörlését törvénybe is iktatták. Helyreállítják a cenzúrát, az utcai terjesztésre nézve nemcsak az egyes sajtóvállalatra, hanem annak minden egyes lappéldányára nézve; helyreállítják a cenzúra plakátoknál is, egy havi elzárással sújtván azokat, akik hatósági cenzúra nélkül mernek plakátot kiragasztani; helyreállítják az inkvizíciót, amelyet eltörölt 1848, amidőn mindazokat, akik panaszkodni, jajgatni mernek, mindazokat, akik a helyi elnyomatás alatt nyögve, törvényteleniséget, vagy visszaélést elszenvedve, a sajtót keresik fel, hogy adjon hangot az ő keservüknek, jaj szavuknak, panaszuknak, mindezeket a vádlottak padjára hurcolják, a szerző mellé azért, mert panaszkodni mertek; mikor mindezt megcselekszik és mikor javaslatukba elhelyezik a kihágásoknak, vétségeknek egész sorozatát, egy évi, egy havi fogházzal, egy havi elzárással büntetvén olyan cselekményeket, amikért Nyugat kulturálmái csak néhány frank, vagy líra pénzbüntetést mérnek ki. És amikor így belegázolnak a szabadságba, még van vakmerőségük hirdetni azt, hogy gondolatait a sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti.

A parlamentben hirdetik a többség uralmát, amely az abszolutizmusnak csak egy produktuma, amely csak az abszolutizmus termelési költségeit képviseli, amely nem képvisel egyebet, csak egy nagy summát, amelynek végösszegét nem ismerjük. A parlament meghamisítása után most áttértek az esküdtszéknek és sajtójognak meghamisítására, mert a sajtó és az esküdtszék a szabad polgárság ítélőszéke és a szabad sajtó képviseli számukra a jövő veszedelmét, a lelkiismeret szavát. A lelkiismeretét be sok bűnös ember szeretné megölni! Csak lelkiismeret ne volna, milyen könnyű volna akkor a vétkezés. A sajtó a lelkiismeret, és ennek a lelkiismeretnek elnémitása az ő sajtójoguk célzata, hogy ebben az országban csak olyan sajtó legyen, amely a kormányhatalomnak nyomása, a közigazgatási hatóság szeszélye alatt élve nem teljesíthet a társadalom, a közszabadság, az egyéni jogok védelmére közérdekű hivatást. Mert kezd kifogni már az abszolutizmusnak éléstára. Nemcsak az államkasszák üresek, hanem üres már a pártkassza is, már a kartellek nagyságai, Magyarország tulajdonképeni kormányzói, kezdenek egy kissé sápadozni, hüledezni és húzódozni, amikor le kell nekik fizetniök az obulusokat az állami üzletekért; már nem bíznak abban, hogy ez az állami üzlet biztos lesz, már nem bíznak abban, hogy a korrupció titokban marad, hogy nem sütik-e rájuk a gyalázat megszegényítő bélyegét a nyilvánosság előtt. Üres már a ládafia és most elmélkedni kezdenek: minek dolgozzanak ők korrupcióval, amikor az erőszak sokkal olcsóbb.

Sokba kerülnek a megvásárolt lapok, sokba kerül a megvásárolt lelkiismeret. Nem sokkal olcsóbb-e a termelési költsége az abszolútizmusnak? Nem csökken-e jelentősen, ha egyszerűen megfélemlítést kelt, egyszerűen azzal, hogy azt a sajtóorgánumot minden nap hatalmi önkénnyel összetaposhattuk, ingyen kapjuk meg azt, amiért különben fizetnünk kellene! Az ingyenességnek ez a gondolata különben is benne van az ő sajtójogi javaslatukban, amely a helyreigazítási jog címén a hatóságnak jogot ad arra, hogy akkor is, ha nem támadták meg, ingyen elhelyezhessen közleményeket a lapban. Így akarnak ők ingyen sajtót teremteni maguknak, kezeset, alávalót, megalázkodót, porbasüllyedtét és koldust, hogy ez a koldusság által szolgálva tett nemzet utolsó mentsvára: a szabad lélek, a szabad lelkiismeret és szabad sajtó elpusztuljon, elhamvadjon mindörökre.

Azért foglalt állást a mai napon, régi hagyományaihoz képest, a budapesti ügyvédi kamara, egyhangú határozatával sütvén rá az esküdtszéki és sajtójogi javaslatra a szegénynek bélyegét, azért látjuk itt a még most szabad sajtónak illusztris képviselőit, azért látjuk itt a polgárokat, munkásokat, a kultúra munkásait, tanárokat, tanítókat, foglalkozás-, rang- és osztálykülönbség nélkül: azért látjuk itt mindazokat, akik egy szabad Magyarországon akarnak élni, mert a meggyőződésük az, hogy ezt az országot, ezt a monarchiát, létalapjában rendíti meg a mai rendszer, amely elvakultan nem veszi észre, hogy miként változik körülöttünk a világ, miként születnek új, friss, duzzadó erők, új, erős nemzetek miként lépnek ki a sorba, akiket társadalmuk egysége éltet, élteti őket az, hogy igazán nemzetet képeznek, nem pedig egy kis kiváltságos réteg bitorolja bennük a nemzet nevét, élteti őket az, hogy ott minden, a legfelsőbb csúcstól a legutolsó parányig, az egész társadalomnak, az egész nemzetnek céljait tartozik szolgálni, élteti őket alkotmányuk, demokráciájuk. Körülöttünk, íme, ennek az erejével fejlődnek az új erők, lépnek csatasorba fiatal, tetterős népek, mi pedig ebben a megvéthedt monarchiában fegyverkezünk, csörgetjük kardunkat és a friss erők szemünkbe kacagnak, mert ugyan kireszketne attól, akinek házi baja van, aki odahaza népei ellen visel hadat, aki megbontja az erőknek egységét! Hát vagy szabad lesz Magyarország, vagy szabad lesz az egész monarchia, vagy lesz itt jog, vagy pedig nem lesz semmi sem! Állatkertet fenn lehet tartani olyképen, hogy ott a fák csak úgy nőnek, amint felsőbb hatalmaknak tetszik, a szép schönbrunni kertben a fák úgy csókolóznak, vagy hajlanak széjjel, amint azt a kirendelt kertészek akarata kívánja, állatkertet fenn lehet tartani az etetés elve alapján, de nemzeteket csak a szabadság és jog alapján, csak az élet törvényei szerint! Mi úgy nővünk, szabad férfiak, lelkünkkel, erkölcsünkkel, elvünkkel és meggyőződésünkkel, amint azt Istenünk akarja és a természet törvénye. Mi nem engedjük ketrecbe záratni sem eszünket, sem szívünket, sem meggyőződésünket, hiába akarnak etetni bennünket, mi áttörjük ezeket a korlátokat, mert szabad országban akarunk élni, ahol van jog, van alkotmány, van kenyér és van polgári becsület.

Másodlagos Kolonics-politika uralkodik nálunk, t. uraim, és – mi ezzel a másodlagos Kolonics-politikával koldusok és szolgák lettünk, nincs többé se erkölcsi, se anyagi hitelünk a külföldön. Az a büszke nagy dicsőség, amit Kossuth Lajos és az emigránsok szereztek nekünk, még az óceánon is túl, ahol Amerika népe is csüngött ajkaiakon, az a nagy dicsőség széjjelfoszlott, semmivé vált. Ma arról tudnak csak, hogy svábák

lagnak itt ezen a tájon, a szolgaságnak és koldusságnak szerencsétlen páriái. Ez lett a magyar becsületből, a magyar dicsőségéből. S én csak azt mondhatom azoknak, akik elbizakodnak és a császártól kikoldult ágyuk hátáról hetvenkednek mivelünk, összetévesztvén magukat a kölcsönkért erővel, én azt mondhatom csak, hogy nagy és veszedelmes játszmát játszanak, nem magukat teszik kockára, de kockára teszik Magyarországot és a monarchia létét és jövőjét.

A magyar népnek lelkesedésre és összetartásra lesz majd akkor szükség, ha egyszer megtámadják ezt a második beteg embernek predesztinált monarchiát, amely egészséges, csak népei szabadságával, jogával és gazdagságával lehet. A magyar népnek és a monarchia népeinek kell majd akkor csatasorba állani, nem a palotaőrőség fogja megvédelmezni Magyarországot, nem is a bihari gárda, az esküdtképesség, vagy nem képesség kérdése, a választójogra érett, vagy nem érettség kérdése akkor nem fog szőnyegre kerülni, akkor mindannyian méltóknak fogunk ítélni arra, hogy hadba vonuljunk, akik besoroztattak a katonaság körébe. Hát akkor szükség lesz majd a lelkesedésre, a nép erejére, de hol lesz akkor a néplélek, és a nép lelkesedése, ha a lelkét megölik, ha itt az emberekben a csüggedést, keserőséget, lemondást, a porbasújtottság és szolgaság érzését terjesztik elő, ha mi nem lehetünk polgárok, ha nekünk itt nincs jogunk, nincs szabadságunk, ha mi itten csak nemzeti ágyrajárók vagyunk, akiknek van vackunk, ahol meghúzzhatjuk magunkat, ha mi itt csak magánéletet élhetünk, és sokan keserves és rossz magánéletet! Nagyon kérem a hatalom elbizakodott kezelőit, hogy olvassák el Aesopus és Phaedrus meséit, arról a számról, amelyet, midőn az ellenség közeledett, arra hívták fel, hogy vegyen részt a védelem harcában, s a számról volt olyan okos és azt felelte, hogy nekem mindegy, hogy ki rakja rám a zsákokat.

Mi tehát, tisztelt népgyűlés, mindannyian, akik sorakoztunk itt, ismét két szabadságjognak védelmére, egyúttal ennek a nemzetnek létét, jövőjét védelmezzük az anarchiával és felforgatással szemben, mert az abszolutizmus az anarchiának igazi politikája. És ne higgyék ezek az urak, hogy mi meg fogunk állani ennél a lépésnél, ha ők ezt a két máglyára való javaslatot a napirendről le nem veszik. Sem a polgárság, sem a hírlapírók s a jogászok nem fognak megnyugodni abban, ha ez a tiltakozó szózat gögös visszautasításra talál és minden eszközt, amit a törvény számunkra biztosít, meg fogunk ragadni, hogy e törvényjavaslatok felperzselhessenek és az útból eltakarodjanak. Ha volt egyszer magyar kérdés egész Európában és az egész szabad világon, azt akarják-e, hogy legyen még egyszeri Hát lesz! Lassan-lassan betellik végre a merték; küzdelmeinkben kigúnyolva, az erkölcsi s szellemi fegyverek kacagással visszautasítva, ellenünk mindig a szuronyok hegyét, az erőszakot és panamát szegezve, – hát kell, hogy a szellemnek munkásai odaforodjanak Európa népeihez, kell, hogy az írók és jogászok odaforodjanak egy leigázott népnek jaj szavával és panaszával a művelt világ sajtójához, minden jogászi és minden irodalmi, hírlapírói és parlamenti testületéhez. Mi a sebeinket nem szégyeljük, szégyeljük magukat azok, akik a sebeket vágják rajtunk. Erőhatalom ellen erőhatalmat nem tehetünk, de kimegyünk szellemi segítséget kérni azok ellen, akik szellemben koldusok, csak szuronyban, acélban és panamaaranyban gazdagok. Hátba úgy akarják, ebben az értelemben, lehet ismét Európában magyar kérdés! *(Lelkes éljenzés és taps.)*

IV.

Ki vagyok én?

– 1913 november 8. –

Napról-napra tartott beszédekét *Vázsonyi* a sajtójavaslat ellen és agitációs tehetségének egész erejével küzdött a szabadságjogok védelméért. 1913. november 8-án, amikor e küzdelem hevében állott, és amikor egyfelől ünnepelték, másfelől éles támadásokat intéztek ellene, a *központi demokrata körben* ezt a beszédet mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt uraim! Akármilyen fáradt vagyok, hátlan volnék, ha a felém hangozott beszédek után néhány szót nem szólnék. Valamikor csak a demokrata körben beszéltem, most mindenfelé beszélek és legritkábban a demokrata körben. És azt hiszem, hogy az én kedves tagtársaim és elvtársaim ennek a változásnak csak örülnek. Ők bizonyára jobban szeretik, ha mi eszméinket és elveinket minél szélesebb körben hangoztatjuk és képviseljük. Ide a demokrata körbe térek vissza mindenkor, harcok és küzdelmek után. Ez a demokrata kör nekünk, a küzdőknek, az a hajósfalu, amely elbocsátja a hajósokat, amikor hajóra szállnak, hogy dacoljanak a tenger veszedelmeivel és viharaival. Innen indulunk ki és néha megtépett vitorlával, néha megrongált hajóval, de soha megtépett lélekkel, soha megrongált bizodalommal, mindig ide térünk vissza. Ide, ahol vár reánk a szeretet, ahol vár reánk az a lélek, amely minden küzdő számára acélozása az erőnek, amely biztat, bátorít, amikor tengerre szállunk, amely vigasztalás és jutalom, amikor a tenger-ről ismét a csendes hajósfaluba visszatérünk.

Igen tisztelt uraim! A közelmúlt napokban nem is a barátaim, hanem az ellenfeleim egy új bódítószerral próbálkoztak: azt hitték, hogyha talán a nagyozolásnak és hízelkedésnek ópiumát adják be nekem, az engem elbódít és elvesztem tőle a fejemet. Higyjék el, t. uraim, én, aki annyi gyűlöletet álltam ki az életben, én, aki annyiszor álltam gyilkos tűzben és nem ijedtem meg, megállottam a magam lábán, nem fogok a gyanús és hazug dicséretnek ópiumától sem elbódulni. És ha nagyon átlátszó célzattal, komoly lapok és élclapok egyaránt úgy akarnak engem feltüntetni, mintha én nagy vezéri állásra pályáznám, igen tévednek, engem ezek a hízelkedések egyáltalán nem tántorítanak el utamtól, ezek a hazug nagyozások, amelyek az én lényemtől teljesen távol állnak, nem fogják az én világlátásomat megtéveszteni, nem fogják az agyamnak gondolkodását elborítani. Én nagyon jól tudom, hogy mi az én szerepem a magyar közéletben; én nem tartom magamat sem az ország, sem a nemzet vezérének, én egyet tartok magamról, egyetlenegy ambícióm van és lesz és ez az, hogy a közéletnek becsületes és hasznos embere akarok lenni. Hasznos ember a közéletben: ez szükséges. Lehetnek mások vezérek, én soha életemben külső díszet és cifraságot se nem kerestem, se nem fogadtam el, arra nem is törekszem. És ha ezek a gyanús hízelkedések azt hiszik, vagy azt állítják rólam, hogy efelé törnék, végtelenül tévednének az én lényemben, mert én a pózt utálok és gyűlölöm, én az ünnepeket nem szeretem, én a hétköznapnak, a hétköznap szürkeségnek, a hétköznap munkának és hasznosságának az embere vagyok.

Hasznos ember az, akinek munkája másokon is mutatkozik; hasznos ember az, akinek szívverése a mások szívének feldobogását is elő-

segíti; hasznos ember az, aki a maga agy velejének egy-egy sejtjét átplántálja másokba is; hasznos ember az, aki, ha egy igazságot kitalált, nem tartja meg magának, miként a középkorban elrejtették a bibliát, hanem siet közölni örömpesve másokkal, hogy az igazság terjedjen, lobogjon, győzzön; hasznos ember az, aki nemcsak önmagának keres igazságot, boldogulást és kenyeret, hanem azt akarja, hogy az igazságot, boldogulást és jogot minél többen élvezzék; hasznos ember az, aki nem másokat akar leigázni, nem másokra akarja a lábát rátenni, aki nem makrancos paripának tekinti, mint megbolondult úrlovas, a népet, amelyre ráül s amelyet meg akar fékezni, megsarkantyúzni és melyen cirkuszi mutatványokat végez, hanem aki a nép fiának tekinti önmagát és önmagában tiszteli a népet és a népben tiszteli önmagát.

Ezért, igen tisztelt barátaim, én ma nem akarok beszélni a politikáról, nem akarok beszélni a jövőnek küzdelmeiről sem, mert hiszen a programomat röviden összefoglalhatom abban, hogy én csüggedést nem ismerek, hogy soha a kishitűeknek igazat nem adtam, soha felfujt bálványok előtt porba nem hullottam, soha hazug legendákat el nem ismertem; én soha az erőtlenségnek, erkölcsi korhadtságának és züllöttségnek érzését magam felett úrrá lenni nem hagytam. Én tudom azt, hogy azok, akikkel mi szemben állunk, nagyon kicsinyek. Én tudom, hogy nem legendás hősökkel és nem igazi nagyokkal kell megbirkóznunk, tudom azt, hogy csak akarnunk kell, kitartással, szívóssággal, igaz lélekkel és akkor irgalmatlanul letapossuk azt a hazug legendát, amelyet velünk szembehelyeztek. Én tudom azt, hogy csak dolgoznunk és munkálkodnunk kell és amint két hét alatt megváltoztattuk az országnak külső képét és a hazug legendát a sárba tapostuk és a legyőzhetetlennek vélt legendás hőst dadogóvá és hebegővé tettük az ország színe előtt, én tudom, hogy csak akarnunk kell és akkor haladunk előre! És ehhez nem kellenek csodás, káprázatos tulajdonságok, nem kell egyéb, mint becsületes őszinteség és kitartás. Ez kell a politikában, ennek a diadalát, érvényesülését kell mindenképpen előmozdítani.

Az én programom semmi egyéb, mint az, hogy férfi vagyok és férfi akarok lenni, tehát nem akarok hazudni, nem akarok képmutató lenni, nem akarok elbújni, hanem ha hí a küzdelem, küzdeni fogok, önök pedig támogatni fognak. És ha sebet kapok a küzdelemben, a sebeket behegesztik és bekötözik. Ezért köszönöm az önök szeretetét, mert ez bátorít mindig a jövő küzdelmeiben. (*Lelkes éljenzés és taps.*)

V.

Rombolni könnyű

– 1913 november 11. –

Az új sajtótörvény-javaslat parlamenti tárgyalása a képviselőházban 1913. november 11-én kezdődött, amikor is *Hegedűs* Kálmán előadó beszéde után, elsőnek *Vázsonyi* szólalt fel és a következőket mondotta:

Vázsonyi Vilmos: Az előadó úr lelkes szózatából a forradalom szelei viharzanak felénk. Az ő beszéde szerint az az alkotás, amely a benyújtott törvényjavaslatban testet ölt, messze fölülmúlja az általa lesajnált, szegény 1848: XVIII. t.-cikket, amelyet eddig alkotmányos szabadságunk

egyik legbiztosabb támasztékeként tiszteltünk. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Az előadó úr az ő forradalmi szózatával fölülmúlja még az igen t. igazságügyminiszter urat is, aki szerényebb volt nála, mert, amint ma olvasom a lapokban, ő nem akar a 48-as sajtótörvény alkotói fölé kerekedni, ő szerényen csak azonosítja magát velük.

Méltóztassék megengedni, t. Ház, hogy a kodifikációnak robogó vilamos vonatát egy kis időre feltartóztassuk, mert hiszen, ha rohanó embert látunk manapság: abszolút bizonyos, hogy csak kodifikátorral lehet dolgunk. *(Élénk helyeslés, derűtség és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)* Az a kérdés, hogy „hová oly sietve!”, megkapja a maga természetes feleletét. A kodifikációhoz régebben azt az eszmekört fűztük, hogy a kodifikáló egy nyugodt, megfontoló bölcs, aki higgadtan, nyugodtan, megfontoltan végzi el a munkáját, tűri a kritikát, nem dolgozik meglepetésekre és nem dolgozik homályban. A t. igazságügyminiszter úr azonban hogyan kodifikál! Azt mondja, hogy ő megfontolja a dolgokat; az esküdtzéki javaslat tárgyalásánál kijelentette, hogy ő hónapokon keresztül tanácskozott az ő belső házi jogásaival, kúriai tanácselnököt is hallgatott meg, ügyvédek is, olyanokat, akiket ő méltóknak talált arra, hogy meghallgassa őket.

Egyszerre kiugrik a javaslat és ők hónapokon keresztül gondolkodtak, ráspolyoztak, minden szakaszt oly gondossággal, hogy az igazságügyi bizottságnak a miniszter úr javaslatára ki kellett irtania az egész javaslatból a csodabogarakat és újra kellett szövegeznie azt. *(Úgy van! balfelől.)* De nekünk, akik hivatva vagyunk arra, hogy bírálatot gyakoroljunk *(Mozgás balfelől.)*, nekünk az igen tisztelt igazságügy miniszter úr mindig a váltóeljárásból vett terminusokat ad arra, hogy mondjuk meg véleményünket záros határidő alatt. Előzetesen az érdekelteket meg nem kérdezi és különös gondossággal kerül el, hogy jogi kérdések és törvényalkotási kísérletek az ügyvédi kamarák elé kerüljenek. Mert az ügyvédi kamarákról különösen rossz véleménye van az igen tisztelt igazságügyminiszter úrnak.

Ez nem kodifikáció, ez statárium *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)*, amely meglepetésszerűen jön, amely tudatlanságra, járatlanságra épít, amely arra épít, hogy a kritika kellő időben és kellő helyen nem mutatkozik és amely az igazságnak csarnokába nem úgy viszi be az új törvényt: dörgő lépéssel, büszkén, amint igazi törvények szoktak az igazság csarnokába belépni, hanem besurranó tolvajmódra csempészi be. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Az igazságügyminiszter úr múltkor távollétünkben, mint kisebb tetemrehívó a nagy tetemrehívó mellett, ismét tetemreszólított minket; az esküdtzéki törvényjavaslat tárgyalásánál kifejtette, hogy nekünk itt kellett volna lennünk, különösen bizonyos szakaszok tárgyalásánál, még akkor is, hogyha mennykövek hullanak is az égből. Hát igen t. miniszter úr, miért nem méltóztatott azon szakjogászoknak, akik az ügyvédi körből és a jogtudomány terén az élet bölcs, konzervatív irányát képviselik, miért nem méltóztatott azoknak egy kis tetemrehívó tanácsot adni! Az ország jogásztestületeiben és ügyvédi kamaráiban egyhangú volt a vélemény, ismétlem, egyhangú, hogy a miniszter úr esküdtzéki javaslata s a sajtójogról szóló javaslata a közszabadság súlyos megtámadása *(Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* és jogászilag is elhibázott dolog. A kamarákban nincs palotaórség, a kamarádban nincsenek fegyelmi büntetések a felszólalók számára. *(Mozgás a baloldalon.)*

A tetemrehívó igazságügy miniszter jogász hívei miatt vonulnak vissza a jogászegyesületekből a tárgyalásokról! Ott jogi érv áll szemben jogi érvel. Még a kamara választmányában sem volt szerencsénk ahhoz, hogy valaki szót emelt volna az igazságügyminiszter úr javaslata mellett. Pedig a választmányban ott ülnek e párt politikai hívei, akik azonban mint jogászok, velünk teljes mértékben egyetértettek. Az ügyvédség ebben az országban mindenkor volt, lesz és marad a közszabadságnak bátor, szókimondó, nem terrorizálható és meg nem vesztegethető bajnoka. *(Élénk helyeslés és taps a baloldalon.)*

Nem talál a t. igazságügyminiszter úr ügyvédi kamarát, mely esküdtszéki vagy sajtójogi javaslatára nem mondaná, hogy az nem a közszabadság súlyos sérelme. Nem a felforgatóknak szelleme ez, mert igen t. miniszter úr, csodálatos felforgatás ez, mely meglevő intézményeket védelmez. Csodálatos felforgatók vagyunk mi ügyvédek, kik az 1848:XVIII. t.-cikkhez, kik a fennálló esküdtszéki intézményhez ragaszkodunk. Konzervatív felforgatók! Önök pedig nem felforgatók, akik mindazt, ami tiszteletreméltó megmaradt a múltból, ami szabadság ma még megmaradt, ezekben az abnormis időkben megtámadják és rombadöntik. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)* A magyar igazságszolgáltatás történetében vannak sötét korszakok és ezek a hanyatlás korszakai, melyekben a közvélemény lealjasodott, de arra nincs példa, hogy a magyar ügyvédség lealjasodott volna a szabadságjogok elárulásában. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Ez a sajtójogi javaslat azzal az allúrral lép fel, mintha az 1848. évi XVIII. t.-c. alapján állana. Bevezető szakaszában is átveszi az 1848. évi XVIII. t.-c.-nek első pontját, csak egy kicsit átstilizálja. Az eredeti javaslatban az volt, hogy „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti”. Az igazságügyi bizottság javított ezen. Azt mondja: „Sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti gondolatait.” Hogy mi bajuk volt a t. kodifikátor uraknak a 48-iki nagyon jó magyar szöveggel, azt nem tudom és hogy miért üldözték hátra a gondolatokat *(Derültség.)* az új javaslatukban, azt sem tudom. Az indokolás azt mondja hogy arra gondoltak, hogy jöhetne valamikor egy olyan kormány, amely önkényre és erőszakra hajlandó. *(Derültség balfelől.)* Ha kodifikálni akarják az urak a sajtót, ha komolyan védelmezni akarják azt: tessék a 9. §-nak szankciót adni. Méltóztassék kimondani azt, hogy nem adható semmi oly kedvezmény, mert nem elég ez az „azonos” szó, hanem azt kell mondani, hogy nem adható egyetlen sajtóvállalatnak vagy sajtóterméknek sem oly kedvezmény, szállítási vagy egyéb természetű kedvezmény, amely minden egyéb sajtóterméket vagy időszaki lapot meg nem illet. És méltóztassék hozzátenni: „még burkoltan sem”.

Annak a nagy kijelentésnek, hogy gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti, a megkoronázása a 11. és 12. §! Ezek a paragrafusok ugyanis azt mondják, hogy eddig a kolportázst rendelet tiltotta meg, most törvény fogja megtiltani: a kenderkötél tehát törvényben lesz megáztatva. *(Derültség.)* Nagy hiba, hogy a javaslat nem tesz különbséget időszaki lap és sajtótermék között és a hatósági engedélyt úgy az időszaki sajtó, mint pedig a sajtótermék utcai terjesztéséhez föltétlenül megköveteli. Azt sem mondja meg a javaslat, hogy mit ért utcai terjesztés alatt?

Arról van szó, hogy szabad a terjesztés. Beszélünk arról, hogy a posta köteles elvinni a lapot az azonos díjakért. Miért nem beszélünk

arról, amit mindnyájan tudunk, hogy a kincstár kihasználja azt, hogy jó szerződéses viszonyban áll egyes kereskedőkkel, kihasználja szerződéses viszonyát, amelyben a trafikosokkal áll, hogy a trafikost arra utasítsa, hogy milyen lapokat szabad vagy nem szabad tartania, (*Úgy van! a baloldalon.*) Miért nem beszélünk arról, hogy a pályaudvaron való árusításnál egyenlő legyen az elbánás? A közrend vagy közérkölciség sértése vagy veszélyeztetése címén a törvényhatóság első tisztviselője megtagadja az engedély megadását, vagy pedig később megvonja, a belügyminiszter pedig általában az egész országra nézve ruháztatik fel az engedély megadásának és az engedély visszavonásának vagy külön tilalom kibocsátásának jogával. Mít tesz az, hogy „közrend és közérkölciség”,? Ezek olyan általános fogalmak és a közigazgatási hatáskörben ez annyit jelent, hogy

és annak az időszaki lapnak adok utcai terjesztésre engedelmet, amelynek akarok és attól tagadom meg ezt, amelytől meg akarom tagadni.

Azt kellene kimondani, hogy a közigazgatási hatóság a megvonást csak akkor mondhatja ki, ha bizonyos időn belül bírói ítélettel megállapított, hogy az illető kolportázs-lap bizonyos deliktumokat rendszeresen elkövetett. (*Igaz! Úgy van! Helyeslés a bal. és a szélsőbaloldalon.*) Mert a közigazgatási hatóság tetszésétől tenni függővé azt, hogy mikor vonja meg a kolportázs-jogot, azt jelenti, hogy a sajtónak egy már kifejlődött és hatalmas része egyszerűen teljesen a közigazgatás önkényének van kiszolgáltatva.

Vázsonyi karrikaturája a sajtószabadságért vívott harca idejéből

(*Igaz! Úgy van! Úgy van! a bal és a szélsőbaloldalon.*)

A terjesztés szabadsága tehát, t. Ház, amint méltóztatnak látni, a legnagyobb mértékben biztosítva van. Gondolatait mindenki szabadon terjesztheti. (*Derűtség balfelől.*) A 12. § ezt azután megtökéletesíti. Minthogy ugyanis az 1848-iki törvény szerint az előzetes cenzúra mindörökké eltöröltetett, annak következtében a 12. § az időszaki lapok utcai terjesztésére szánt egyes számaira nézve az előzetes cenzúrát is tisztelettel helyreállítja. (*Derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Most a törvénybe iktatjuk azt, hogy a terjesztéssel egyidejűleg be kell mutatni azt a lapot, de nyomban cenzúrázzuk és betilthatjuk. (*Főlkialtások a baloldalon: Botbüntetés!*) Eddig ez nem volt, ez novum. E javaslat szerint ezentúl úgy lesz, hogy ha a plakáthoz hozzá merek fűzni néhány mondatot, választási szózatot, akár politikai, akár törvényhatósági, akár községi, akár kereskedelmi és iparkamarai választásoknál, annak utcai terjesztéséhez vagy plakátként való kifüggesztéséhez már ható-

sági engedély szükséges. *(Felkiáltások a baloldalon: Hallatlan! Botrány! Zaj.)* Hát ez rendjén van? Lehet így egy országban politikát csinálni! Nem szolgáltatjuk-e így ki a szabad mozgást nemcsak az országos, de a törvényhatósági és községi választások alkalmával is a mindenkor uralmon lévő csoportnak! *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Lehet választási szövegeket, proklamációkat, plakátokat hatósági cenzúra alá vetni! *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* A terjesztés szabadságához tartozik az is, t. Ház, hogy a 18. § a hírlapbiztosíték intézményét nemcsak fentartja, hanem tekintettel arra, hogy minden megdrágult *(Zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.)*, a biztosíték összegét, ha a lap hetenkint legalább ötször jelenik meg, főleg Budapestén 50.000 koronára, vidéken 20.000 koronára. *(Zaj.)* Hírlapbiztosíték nincs már a német birodalmi sajtójogban, a hírlapbiztosíték intézménye eltöröltetett már Ausztriában is, nincs meg egyáltalában az európai sajtójogokban; mi pedig a hírlapbiztosítékot nemcsak hogy megtartjuk, hanem még fel is emeljük.

Ami a helyreigazítási jogot illeti, azt elvből senki sem támadhatja meg. A helyreigazítási jog megalkotása a közvélemény követelése. De a javaslatnak képtelenek a rendelkezései. Annak semmiesetre sincsen értelme, hogy a helyreigazításhoz ne lehessen a lapnak hozzáfűzni a maga megjegyzését. Ezt nem lehet kisajátítási joggá tenni olyan értelemben, hogy amikor valaki valamit helyreigazít, akkor ő legyen ott az úr, anynyira, hogy én a saját lapomban szóhoz sem juthatok és még megjegyzést sem tehetek. Az igazítási jogot a megszámlálhatatlan hatóságok egész sora számára nem lehet biztosítani, itt azt a korlátot kell felállítani, hogy a helyreigazítás joga csak akkor illeti meg a hatóságot, ha a lap valótlan tényeket közöl a hatóság eljárásáról, vagy pedig a való tényeket hamis színben tünteti fel. Ez igazságos és jogos; aki ez ellen kifogást tesz, az azt akarja, hogy a hatóság e joggal ne éljen, hanem ezzel a joggal visszaéljen. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)*

A javaslat a sajtójogi felelősség kérdésében ismét látszatra dolgozik. Olyan arcot vág ez a 32. §, olyan régi jó 48-as arcot, mintha ez az 1848: XVIII. t.-cikkben lefektetett elveknek volna következménye. Pedig a büntetőjog általános elveinek betörése van itt a sajtójogi felelősség rendszerébe. Látszat szerint megmarad tulajdonképpen az 1848: XVIII. t.-c.-ben megállapított fokozatosság, de beléviszik az általános büntetőjognak elveit a sajtójogba, holott ezeket a fokozatos felelősség rendszere a sajtójogból kizárja. Áttörik a fokozatosság rendszerét, azt a fokozatossági rendszert, amely az inkvizíciót, a nyomozást, a hetediziglen való áldozatok büntetését ugyanazon sajtóközlemény miatt kizárta és az extraneus személy bevonásával a politikai zaklatásnak, az inkvizíciónak, az ügyészi és rendőri nyomozásnak, a kémkedésnek és besúgásnak nyitják fel a kapuját. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

Az igazságügyi bizottság, miközben javított, egy végtelenül súlyos, sérelmes és következményeiben beláthatatlanul veszedelmes rendelkezést vett fel. Azt olvasom ezen irományokban, hogy több oldalról nyilvánult az az óhaj, hogy sajtóügyekben a kötelező vizsgálat töröltessék el. Nemcsak, hogy a kötelező vizsgálatot nem szabad eltörölni, hanem a hírlapírói testületeknek az a határozott véleményük és óhajtásuk, – és ezt megbízásból is hangoztathatom, – hogy a sajtószabadság legerősebb védelmét abban találják, hogy mind a nyomozat, mind a vizsgálat csakis vizsgálóbírók által legyen teljesíthető. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Kérem, vajjon ez a korszak alkalmas korszak a kodifikációra! Ez a korszak arra való, hogy olyan korszakos, mélyreható törvényeket, mint amilyen az 1848: XVIII. t.-c, megváltoztattasson! Kelthet ez megnyugvást! *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* A kodifikáció nyugodt időket kíván, ahol a politikai szenvedélyek nem vakítanak el senkit, ahol egy jogászai javaslatot pusztán jogászai szempontból és szak szempontból bírálják el. Várható ez ma akár az önök részéről, akár a mások részéről! Várható ennek a javaslatnak elfogulatlan bírálata! Hisz, méltóztassanak elolvasni a Jogászegylet sajtójogi ankétjeinek irrományait, amelyeket privát diligenciából tartott ez a tudományos testület.

Mindenütt az az óhaj vonul végig, vajha a sajtójog reformálása oly időre esnék, amikor nyugodtság van, komolyság, megfontolás és higgadtság van, amikor minden rendelkezést pusztán jog- és szakszerűség szempontjából bírálják meg. Önök a mi világos látásunkat kétségbevonhatják, de mennyivel inkább vonhatjuk kétségbe mi az önök világos látását, mennyivel nagyobb mértékben vonhatjuk kétségbe azt, hogy amikor ily abnormis időben jönnek sajtójogi javaslattal, akkor önöket, t. többség és t. kormány, nem a jogalkotásnak vágya, hanem a rombolás és politikai cselekvés vágya vezeti. *(Igaz! Úgy van! Taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Az esküdtiséket már megreformálták és a sajtójog intézményét támadták meg, amikor az egész sajtóeljárást az esküdtbírószék szuverenitásának megsemmisítésével hatálytalaná tették. *(Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

És most folytatják és kérem, mily jogosultsággal! E korszakban, sértő szándék nélkül, miféle erkölcsi jogosultsággal! Lehet-e ebben a korszakban, ebben az időben sajtójogot kodifikálni! És bocsánatot kérek, a kapitalizált választójog mellett honnan merítünk jogot, hogy szemrehányást tegyünk a sajtónak azért, mert kapitalizálva van! És fenyegető magatartás által elkövetett deliktumokat mily jogon büntetünk akkor, amikor a kormányhatalom is fenyegető magatartással, nem akarom a másik szót használni, előnyöket eszközöl ki, azért, hogy valamit közöljön, ne közöljön, vagy helyreigazítson azokban a kis állami szerződéseken! *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ily körülmények közt és ily viszonyok közt, ne méltóztassék csodálkozni azon, ha ez a sajtójogi törvényjavaslat megdöbbenést keltett mindenütt. *(Zajos ellentmondás a jobboldalon.)* Önöket kiveszem. *(Zaj. Halljuk! Halljuk! a bal- és a szélbaloldalon. Elnök csenget.)* Értem mindenütt alatt a jogászokat, a kamarákat és értem a mindenütt alatt a sajtó munkásait, a nyomdászokat, a kiadókat és mindazokat, akik érdekelve vannak *(Halljuk! Halljuk!)* és azoknak szava, azt hiszem, igényt tarthat a meghallgatásra. Ne csodálkozzanak, ha mind e körökben megdöbbenést keltett e javaslat, ne csodálkozzanak akkor se, ha igaztalanul meg-támadottaknak érzik magukat egy-egy szakasz bírálása által, vagy ha intenciójukat egy-egy szakasznál úgy magyaráznák, hogy az önökre nézve bántó és önök szerint nem felel meg tulajdonképeni intenciójuknak. Ne méltóztassanak ily abnormis időket kodifikálásra felhasználni és ne méltóztassék a múlt alkotásaihoz könnyelmű kézzel hozzányúlni, mert alkotni nehéz és rombolni könnyű. *(Úgy van! a bal és a szélsőbaloldalon.)* Remekművet és remekszobrot . . . *(Zaj és ellentmondás a jobboldalon.)*

Most mutatják meg, hogy rombolni könnyű, mert csak nem fogják

alkotásnak nevezni, hogy lerombolták az esküdszéket és lerombolják a sajtójogot! (*Taps a baloldalon.*) Mondom, nehéz csinálni egy remekművet, de elég egy gyermeknek a kalapácsa, hogy azt a remekművet tönkretegy. Ne legyenek tehát büszkék az önök kodifikálására, ne legyenek büszkék arra, hogy ez a kalapács lezuhogott már az esküdszékre és hogy most ráüt a sajtójogra és a sajtószabadságra, és ne is higyjék azt, hogy a sajtónak bármely megrendszabályozása célravezető. A sajtó nagyon hosszú életű, rendszeren túléli az ellenfeleit, és eszükbe hozom önöknek azt a francia mondást, hogy „qui mange du pape en meurt”, higyjék el, hogy aki újságíróvá evett, az igazán belehal! (*Hosszantartó éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

VI.

A porkoláb kulcsa

– 1913 november 14. –

A sajtójavaslat ellen az *egyetemi ifjúság* is nagygyűlést rendezett és ezen a gyűlésen, 1913. november 14-én, *Vázsonyi* így szólott a fiatalsághoz:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt uraim! Amikor néhány szót intézek önökhöz, reminiscenciák hatása alatt vagyok; visszaemlékezem arra a korra, amikor én is még olyan fiatal voltam, mint önök és amikor a véderőmozgalomnak idejében hasonló lánggal, hasonló lelkesedéssel küzdöttem az ifjúság körében a nemzet közjogaiért s akkor ugyanaz volt a fel fogásom, mint aminek ma itt az önök szónokai kifejezést adtak. Mi, fiatal jogászok, védtük az ország közjogait, jogi alapra helyezkedtünk és azt mondtuk: A tékozló apával szemben joga van fellépni a fiúnak, a tékozló apával szemben, aki elpazarolja az örökségét. A nemzet közjogai és szabadságai nemcsak a jelennek tulajdonát képezik, a nemzet jövő generációjáé mindez, ez az ifjúságnak öröksége és a buta vagy gonosz apát gondnokság alá kell helyezni.

Ezzel alapoztuk meg mi akkor a jogosultságunkat ahhoz, hogy mint fiatalok, szót kérjünk a nemzet tanácsában és mi is megmondjuk a magunk véleményét. És a helyzet, bizony, nem változott, csak az elpazarolt örökség lett nagyobb az elpazaroltságban, csak a közjogok és szabadságjogok kevesbedtek. Hovatovább sietnünk kell a gondnokság alá helyezéssel, mert különben alig marad miránk örökség, minden jogot, minden szabadságot, minden alkotmánybiztosítékot elpazarolnak.

Most a sajtószabadságon van a sor. Én azt hiszem, mindenki, akiben van igazi fiatalság, ami azt jelenti, hogy van benne bátorság, kezdeményezési erő, lélek és elszántság – mert a fiatalság az élet, csak addig élünk, amíg a fiatalságnak egy szemerje marad bennünk, – akik igazán fiatalak, mondják boldogoknak magukat, hogy mint a márciusi ifjúság epigonjai, ha nekik nem is adatott meg, hogy a sajtószabadságot kivívják, nekik megadatott az, hogy segítsenek ráütni arra a gonosz kézre, amely a 48-ban kivívott sajtószabadságot akarja megsemmisíteni.

A sajtó szabadságát meg akarják semmisíteni és van bátorságuk ezt olyan jelszavakkal indokolni, amelyek tőlük nagyon idegeneknek látszanak, mert arra vallanak, amire a történelem már régen megtanított bennünket, hogy egy féktelen zsarnok, reakcionárius, demagógiára is képes,

természetesen olyanra, amelynek fedezetét mindig az erőszak adja meg, vagy a korrupció. Halljuk őket dörögni újabban a kapitalizmus ellen, halljuk a szózatukat, hogy az ő sajtójogukat az a szellem hatja át, hogy ők a szellemnek munkásait fel akarják szabadítani a kapitalizmus igájából, hogy a szellem munkásai ne fűgjenek a gonosz kiadói és nyomdai vállalkozásoktól, hogy legyen a szellem szabad, oly szabad, mint amilyen szabad a lelkünk, amikor elröpül belőlünk a magas egekbe. A kapitalizmus ellen harcolnak, amikor kimondják, hogy ha a szerző a kiadó utasítására ír, a kiadó felelős, ezentúl tehát a kiadó csak úgy engedheti meg, hogy a szellemi munkás írjon valamit, ha biztosítékot tesz le esetről-esetre, ha megfizeti azt, amibe neki egy kártérítési kereset kerül. Harcolnak a kapitalizmus ellen abban a gyönyörű rendelkezésben, hogy végső esetben a nyomdai vállalat tulajdonosa is felelős, ha nem lehet behajtani a szerzón, a kiadón, a pénzbüntetések behajtásáért, nemcsak, hanem felel is mindazon kártérítésért is, amit bárki megállapítat magának a lap ellen, akit a lap valótlan hírek terjesztésével vagy általában megkárosított. De ne csak időszaki lapokra gondoljanak, hanem nyomtatványokra, könyvekre, röpiratokra, ahol nincs kiadó, hanem a szerző után rögtön következik a nyomdász. Ezután a nyomdász nem nyomathatja ki, mert neki azt a röpiratot a kártérítés szempontjából kell vizsgálnia, ő nem nyomathat ki száz koronáért valamit, amiből százezer korona kára származhat. Egy ilyen csekélységnek látszó paragrafus segítségével egyszerűen lehetetlenné tették a kapitálissal nem rendelkezőknek szellemi szabadságát: Magyarországon ezentúl a virilizmus be van vive már a sajtó jogába is, akinek nincs pénze, annak nincs sajtószabadsága, akinek nincs pénze, az nem nyomathat ki tetszése szerint immár egy szerény proklamációt vagy röpiratot sem, mert nincs nyomdász, aki kellő biztosíték nélkül erre vállalkoznék. A szellemi munkást tehát felszabadítják olyan módon – a sajtónak hivatásszerű munkásairól szólva, – hogy tönkre teszik a hírlapi vállalkozást, lehetetlenné teszik a lapok megjelenését és nagyszerű szociális érzékkel, gyönyör-demagógiával csinálnak egy fejezetet, amely a lapok hivatásszerű munkásainak jogokat ad, de aminek következménye az lesz, hogy hírlapvállalatok fognak egymásután elpusztulni, mihelyt ez a máglyára való sajtójavaslat törvényerőre emelkedik.

Nem tudom, kik készítették ezt a sajtójavaslatot, kerestük, kutattuk, de nem jelentkezett még senki a babérért, amelyet homlokára akarnánk tűzni. Én csak egyet tudok, hogy sem jogász, sem tudós, a szó nemes értelmében nem készíthette. Nem készíthette azért, mert nincs szuverénebb, mint a tudomány, de nem az a tudomány, amelyet hivatalosan neveznek ki azzá, mert végre lehet miniszteri rendelettel is valakit tudósnak kinevezni, de én az igazi tudományról és igazi jogról szólok. Az igazi tudomány szuverén, szuverén mindenekfelett, az igazi tudomány nem hajlik meg semmiféle államhatalom előtt, az igazi tudomány még a középkorban is kimondotta a maga vétőjét, az igazi tudomány mindenkor oda-dörgi vallási vagy világi hatalomnak a maga büszke szavát: Eppur sí muove! A tudományos igazság nem kapható, a tudomány istenasszonya nem volt soha prostituált nő! Aki ezt a javaslatot csinálta, nem volt jogász, nem volt tudós, az egy szerencsétlen rabszolgalelek volt. Nem tudós, aki vizsgálja a csillagok járását és aki a felsőbb matézis csalhatatlan törvényei szerint számítja ki, hogy azoknak milyen a pályája, merre futnak, merre keringenek, mikor jönnek újra vissza, mikor találkoznak, vagy

mikor távolodnak; nem tudós, hanem tudományos szédelő, aki horoszkópot állít a császárnak, melyet megrendeltek nála, kedveset, jót, s akiről a jog és tudomány igazi emberei csak szánakozva beszélhetnek.

Tisztelt uraim! A miniszterelnök úr arról beszélt legutóbb a Házban, hogy ne csodálkozzunk azon, ha ő az úgynevezett jogrendet palota-őrökkel őrizteti, hisz a jogrendet az egész világon mindenütt a rendőrség és katonaság tartja fenn. Hát ő Themist, akinek egyik kezében mérleg van, a másikban pallos, valami alkoholista nőnek képzelet, aki az alkohol hatása alatt megbolondulva hadonász pallosával ide-oda és a mérleget is odacsapja az ember fejéhez. De Themis kezében a mérleg a lényeges, amely nem hamis mérleg, hanem valódi, a kard csak a háttérben van, nem az igazak elrettentésére, hanem a gonoszok megfenyítésére és büntetésére. Az erőszak csak a háttérben van a jognak, de egy olyan jogrendszer, ahol a jogból nem látunk semmit, ahol csak erőszakot látunk, ez a jognak fejetetejére állítása. Nem a rendőrök és a katonák tartják fenn a jogrendet, ezt rosszul tanulta a históriából a miniszterelnök úr, mert a törvényeknek és jognak végrehajtói elsősorban mi vagyunk, a nép és a polgárok és ha mi önként lelkeinkben nem engedelmességek és a törvényes rendet mindenütt végre nem hajtjuk, hol van annyi rendőre és katonája bármilyen zsarnoknak, hogy megrakja az ország minden zegézugát! Ez ép olyan, mintha azt mondanám, hogy a vallásos ihletet csak a papok tartják fenn. Szép vallásos ihlet az, ahol a pap jelenléte nélkül soha senki vallásos ihletet nem érez. Nem a katonák és rendőrök sokasága, hanem a mi lelkeinknek jogérzete és megnyugvása, a mi lelkeinknek harmóniája az, amely fentartja ebben az országban a jogot. Amint azt mondja a bűnvádi perrend, hogy aki törvényteleniséget követ el, azt mindenkinek joga van elfogni és letartóztatni és ezzel kimondja, hogy minden polgár végrehajtója a törvénynek, úgy van ez minden téren, mi hajtjuk végre a törvényeket és ha egyszer a lelkünk harmóniáját, önkéntes megnyugvását az erőszak tönkreteszi, hiába minden katona, minden rendőr, akkor felbomlott itt minden rend! Mert könnyű hivatkozni arra, hogy pontosan jár az óra addig, amíg az embernek nincsen időhöz szabott teendője; ennek a monarchiának az órája nagyon jól jár, mert még nem ütött a monarchia órája, de ha ez az óra ütni fog, akkor meglátják, hogy meg van bolondulva s hogy már régóta nagyon rosszul jár. Akkor a bűnök mutatkozni fognak, mert a politika komplikált tudomány, az ember pedig az az anyag, amely legtöbbet bír ki. Ha ostoba embert bíznak meg azzal, hogy hidat csináljon, hamar kitűnik a tudatlansága, mert a hidra ráakva a terhet, a híd leszakad, ha tudatlan embert bíznak meg azzal, hogy házat építsen, hamar utoléri a nemezist, mert a rosszul épített ház összeomlik, a technika terén hamar kiderül minden, de hamar kiderül az orvosi és jogi tudásnak terén is. A tudatlanságot mindenütt tetten követi a bűnhődés, az elkövetett hibát nyomon követi a rossz eredmény, amely kontrollja a hiba elkövetésének. A politika már sokkal kényelmesebb, itt botor, üres embereket lehet alkalmazni a legmagasabb polcokra, mert amíg el nem érkezik a teherpróba ideje, minden híd jól van építve, amíg nincs betegség, addig mindenki nagyszerű orvos és amíg nincs per, mindenki ragyogó jogtudós, de ha elérkezik a megpróbáltatás ideje, akkor rettenetesen megbosszulja magát az a könnyelműség, hogy az állami életet szabad bárkire rábízni, az állami életet lehet úri passzióknak, úrlovas passzióknak tekinteni, hogy sarkantyúzzuk meg csak azt a nemes paripát, amelyet magyar nemzetnek neveznek, lássuk, hogy mekkorát tud

ugrani, lássuk, hogy mennyit bír ki és mikor vet le az árokba. Az állami élet terén ezek az ürlovas-produkciók nagyon megbosszulják magukat. Én a lovaszt nem sajnálom, ha árokba hull, de az a nemzet kincseit és jövődjét is könnyen magával viheti. Ezt jó volna odaát Bécsben egy kissé megjegyezni.

Végül pedig, tisztelt uraim, sokat beszéltek a puritánságról. Hát én nem látok itt semmiféle puritánságot és ha én ezt a komikus puritánt látom, aki egy társaságban él, ahol mindenki tobzódik, lakmározik és azt akarja elhitetni, hogy szűzies ártatlanságban tölti életét, aki nem tudja azt, hogy körülötte mi történik, ha ezt látom, nem fordulhatok sem a szentíráshoz, sem komoly tudományhoz vagy a történelemhez. Nem, én ezen urak kedvéért nem fogom Cromwell síri nyugalmaát megzavarni. Ha ilyen komikus puritánokról van szó, maradjunk csak meg Maupassantnál. A tisztelt miniszterelnök úr puritánságot szeret látni, holott nagyon jól tudja, miből él az a kis család, amely az ártatlanság fehér ruhájába öltözködve él körülötte, vidám zeneszó hangjaival és a pezsgős palackok durrogása mellett. Ő puritán s nem veszi tudomásul, hogy mi történik körülötte. Ez a puritánság engem Maupassant egyik kis novellájára emlékeztet, ahol szó van egy szerelmi intézet főnöknőjéről, aki, míg körülötte tobzódik a romlottság, önmaga hófehér és ártatlan marad, rendszeren templomba jár vasárnaponként és minden ünnepnapon, rendszeren megyőn és ama kerület papsága előtt mint a legjámborabb nő ismeretes. Hófehér és tiszta és hófehér tisztaságban neveli leánykáját is a legerkölcsebb és legszigorúbb intézetben és imádkozik egyre, hogy a gyermeke maradjon ártatlan, mert az erkölcsnek végre is győznie kell. Nagyon hófehér, nagyon erkölcsös, nagyon vallásos kedély az a nő, – csak mások romlottságából és mások prostituált szerelméből él! Én pedig megbocsájtok az eltévelyedett és elbotlott prostituátnak, akit az életnek viszontagsága vagy érzékeinek szenvedélye hajt a bűnnek ösvényére, de annak nem lehet megbocsájtani, aki hidegen, józanul, mások prostitúciójából és romlottságából duzzad, hízik, táplálkozik, erőszakoskodik. Azért, ha a miniszterelnök kezében látják néha, hogy fenyegetően csörömpöl a kulcs, ez nem is a porkolábnak kulcsa, nem is a helyzet kulcsa, ez a főnöknő kulcsa! (*Zajos éljenzés és taps.*)

VII.

A nyugtalan ország

– 1914 január 13. –

A gazdasági válság közben mind súlyosabban nehezedett az országra, a munkanélküliség nőtt és a munkásság felvonulást tervezett, hogy a kormánytól és az országgyűléstől azt kérje, hogy az egyre nehezedő szociális problémákkal foglalkozzék. A Tisza-kormány erős rendőri és katonai készültséget vonultatott fel a munkástüntetések ellen, mire a képviselőház 1914. január 13-iki ülésén *Károlyi Mihály* gróf azt indítványozta, hogy a sajtójavaslatot vegyék le a napirendről és ehelyett a kormány szociális javaslatokkal jöjjön a képviselőház elé.

Az indítvány támogatására *Vázsonyi* a következő beszédet mondotta: *Vázsonyi Vilmos*: Tisztelt Képviselőház! Pártolom *Károlyi Mihály* gróf úr javaslatát, hogy a holnapi ülés napirendjére ne tűzzük ki a sajtójogi javaslat folytatolagos tárgyalását, hanem vegyük le azt a napirend-

ről. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Támogatom pedig ezt azzal, hogy akkor, amikor ma a képviselőházba készültünk menni, óriási fegyveres felkészülést láttunk az utcán. A delegáció ülésén Tisza István gróf miniszterelnök úr arra hivatkozott, hogy az ország rendkívül nyugodt *(Nagy zaj és derűtség a baloldalon. Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* és hogy az ő rendszere sehol semmiféle ellentállásra és elégedetlenségre nem talál. Ennek bizonyítékául felhozta azt, hogy ő egyedül szokott sétálni az utcákon. Az országnak ezt a nagy nyugodalmát végtelenül illusztrálja, hogy a csendőröknek egész seregét hozták fel a fővárosba. Nem tudom, a polgárok vagy a megbízhatóknak nem talált rendőrök őrizetére-e, mert a csoportosulás olyan volt, valahányszor rendőröket és csendőröket láttam, hogy nem tudom, hogy a csendőr vigyáz-e a rendőrré, vagy a rendőr a csendőrré. *(Nagy derűtség és nagy zaj a baloldalon.)* A katonaság készenlétbe helyezve, nagy stratégiai felvonulás zárja el az utcákat mindenfelé és az ország nyugodt. Tisza István gróf miniszterelnök úr arra hivatkozott, hogy az ország nyugodt. Azt kérdem én, ha az ország nyugodt, minek lepik el akkor Budapestet rendőrök, csendőrök? *(Élénk helyeslés és taps a baloldalon. Zaj a jobboldalon.)* Nem normális parlamenti tárgyalás az, amikor azt a várost, ahol a parlament tanácskozik, csendőrséggel, amelynek tulajdonképpen itt joga sem volt azelőtt szolgálatot teljesíteni és katonasággal szállják meg és ostromállapotot hirdetnek ki. Legkevésbé jogosult ez akkor, amikor a munkásság felhívásában hangsúlyozta, hogy nem célja semmiféle erőszak. A munkásság felvonulásának tisztán az volt a célja, hogy a sajtójogi javaslat azon rendelkezése ellen, melyet ők az igazságügyminiszter úrral olyan módon tárgyaltak le, hogy ez életének legszebb emlékei közé tartozik *(Derűtség a baloldalon. Zaj a jobb' oldalon.)*, amiként azt itt kifejtette, hogy a sajtójogi javaslatnak ezen rendelkezése ellen, amely az ő gazdasági harcaiknak folytatását szerintük lehetetlenné teszi, tüntessen.

A személyi és vagyonbiztonságnak fenyegetéséről tehát szó nem volt *(Úgy van! Úgy van! balfelől. Mozgás és ellentmondások a jobboldalon.)* és én bizony remélem és óhajtom, hogy a munkásságnak legyen annyi esze, hogy akkor, amikor fegyveres erővel találja magát szemben *(Mozgás a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.)*, nem fog céltalanul áldozatokat odadobni egy rendszernek, amely nem érdemli meg *(Úgy van! balfelől.)*, hogy annak egyetlen becsületes munkásember élete vagy vércseppje essék áldozatul. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Zaj jobbról.)*

Azonban azt a nyugodalmat, amelyre oly büszkén hivatkozik a t. miniszterelnök úr, ez a helyzet mindenesetre fényesen illusztrálja. *(Úgy van! balfelől.)*

Én kérem a sajtójogi javaslatnak a napirendről való levételét, tekintettel a munkásságnak izgatottságára. *(Derűtség és mozgás a jobboldalon. Zajos felkiáltások balfelől: Ezen is nevetnek? Felkiáltások jobbfelől: Felizgatja magát! Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Csendet kérek!

Vázsonyi Vilmos: Kérem azért is, mert ennek a törvénynek a megalkotására – az önök eljárása mutatja – semmi sürgős szükség nincs *(Úgy van! balfelől.)*, mert noha kezdetben senkit sem akartak meghallgatni és néhány napot sem akartak engedélyezni arra, hogy a szakkörök hozzászóljanak ehhez a javaslathoz, íme, mennyi idő telt el már, részben az Önök akaratából és hozzájárulásával is és nem volt olyan életre-halálra

szükséges ennek a javaslatnak a törvény beiktatása. *(Mozgás és ellentmondások jobbfelől. Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

Kérem a napirendről való levételt, mert az országnak egyetlen jelentős tényezője sem kívánja ennek a javaslatnak a tárgyalását *(Úgy van! Úgy van! balfelől. Mozgás és zaj a jobboldalon.)*, ellenben az ország minden hozzáértő tényezője *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*, akinek van jogi tudása és aki ért magához a sajtóhoz, egyértelműleg követelte a javaslatnak a napirendről való levételét, *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

Huszár Károly (sárvári): A panamisták akarják! *(Zaj jobb felől.)*

Vázsonyi Vilmos: Kérem a javaslatnak a napirendről való levételét, mert sokkal sürgősebb kérdések várnak tisztázást akkor, midőn itt most arról van szó, hogy a magyar sajtót gúzsba kössék.

Ezen is méltóztatik nevetni a miniszterelnök úrnak! *(Zaj jobbfelől.)* Kimondom itt egyenesen, hogy nem a szabadságát akarja itt biztosítani a sajtónak. *(Zaj jobbfelől. Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)* Hiszen olyan átlátszó az egész okoskodás. Erre méltóztatik hangosan mosolyogni! Mert annak nevezhetem csak, nem is nevetésnek, mert a nevetés szívből jó és nem mesterkéltné. *(Derűtség a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)* Ezen méltóztatik mesterkélten, hangosan mosolyogni! Hát erre akkor egyszerűen megfejtetem a rejtélyt azzal, hogy a sajtó javaslata és minden egyéb rendelkezése egyszerűen azt a célt szolgálja és azért látott napvilágot, mert a saját választójogi javaslatától és választójogi törvényétől, amely elég gyatra és reakcionárius és annak hatásától is fél, reszket és szepeg *(Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Élénk derűtség és zaj a jobboldalon. Hátjuk! Halljuk! balfelől.)* és ami izgatottság megvan, azt mindaddig, míg elérkezik a választás pillanata, takarékosági szempontból el akarja fojtani, mert az erőszak és a gúzsba-kötés sokkal olcsóbb, mint a választók direkt megvásárlása, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

De indokolja az elmondottakon kívül még a sajtójogi javaslatnak a napirendről való levételét az is, hogy az igen t. miniszterelnök úr bizonyos kérdéseknek tisztázásával, amelyek az ő rendszerének és az ő pártja uralmának forrására reámutatnak, nekünk még mindig adós. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* így például nem volt kegyes érdeklődni aziránt, amikor régi jó ismerősünk e kérdésben, a margitszigeti ügyben visszafizette a pinkapénzt *(Zaj a jobb- és a baloldalon.)*, nem volt szíves érdeklődni aziránt, hogy most már ideje volna, hogy amit oly barátságosan és kedélyesen megkérdezett a munkapárt elnöke, Khuen-Héderváry Károly gróf úr *(Élénk éljenzés a jobboldalon és a középén.)* a társaságtól ...

Fráter Loránd: Most már öt éljenzik! *(Zaj.)*

Vázsonyi Vilmos: . . . vajjon a multat, vagy a jövőt éljenezték-e, az a kérdés . . . *(Folytonos zaj a jobb- és a baloldalon. Elnök csenget.)* nem érdeklődött aziránt, ami iránt barátságosan és kedélyesen, levélbellel érdeklődött Khuen-Héderváry Károly gróf. Azon alkalommal, amikor az 1,400.000 koronát kifizetni méltóztatott, nem állította fel azt a csekély kis feltételt, nem élt azzal a nemes és indokolt kíváncsisággal, hogy immáron most a társaság mondja meg mégis, hogy kik azok a kijárok, az ismerten kívül, akik a 775.000 koronát zsebrevágták. *(Felkiáltások balfelől: Ahá! Zaj jobbfelől.)* Ez a kérdés pedig érdekelt volna a miniszterelnök urat is . . .

Tisza István gróf miniszterelnök: Cseppet sem érdekel!

Vázsonyi Vilmos: . . . érdekelte volna az országot is, amikor a darabont-pénzről volt szó, amelyekkel a szabadelvű párt adósságai kifizetettek, hogy ezek a darabont-pénzek miből keletkeztek, mert megmondhatom: a Jelzáloghitelbank sorsjegyeinek konverziójáért fizetett panama-pénzekből. *(Élénk taps és helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások balról: Megint panama! Nagy zaj a jobboldalon és a középén.)* Addig is, míg ezek a kérdések elintézve nincsenek, én valóban nagyon csodálom a t. többség bátorságát, hogy addig sajtójogi javaslatot akar tárgyalni és sajtójavaslatot akar alkotni, mert először csak méltóztassék tisztázni ezeket a dolgokat. *(Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ily forrásokból merített pénzekkel, ily erkölcsi talapzaton, amellyel ezek után rendelkeznek, nincs joguk semmiféle sajtótörvény megalkotására *(Igaz! úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* és nincs joguk a közszabadság még fennálló garanciáinak lerombolására, *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr azt mondja, az ország nyugodt és büszkén emlegeti, hogy egyedül sétálhat az utcán. *(Mozgás jobbról.)* Ez az országnak és a magyar fajnak a dicsősége, nem pedig az öné, t. miniszterelnök úr. Mindenkinek van érdeme abban, hogy bántódás nélkül sétálhat, csak önnek, t. miniszterelnök úr, nincs. *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Mert amit a miniszterelnök úr csinál, az nem valami heroikus munka; a császártól kölcsönkapott ágyuk hátáról nagy beszédeket tartani, szuronyokat felsorakoztatni, azt mindenki meg tudja csinálni, csak legyen hozzá lelkiismerete, *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Az országnak a parlamentarizmusát katonasággal megrakni, az ország ellenállási erejét Ausztria és az udvar előtt kigúnyolni, letaposni, az ország ellenállási erejét gúny tárgyává tenni, ezt is mindenki meg tudja tenni, csak lelkiismerete legyen hozzá. *(Éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

A miniszterelnök urban megvan ez a lelkiismeret. Benne megvan. Hangosan mosolyog, mikor nem tudja, hogy odakint mi történik, mert hiszen mindent megtesz arra *(Élénk mozgás balról):* mosolyog, jókedvű, nem tudja, mi lesz, de mosolyog. A miniszterelnök urban megvan a jó lélek, megvan a lelkiismeret. Én azonban azt hiszem, t. uraim, bennünk ellenzékben nincs meg a humornak ez a nagysága, nincs meg a lelkiismeretnek ez a heroizmusa, hogy ne törődjünk semmivel és gázoljunk mindenben keresztül. Ismétlem, amit a miniszterelnök úr csinált, azt bárki megcsinálhatja; nincs benne sem virtus, sem zsenialitás, csak lelkiismeretlenség van. *(Élénk taps és tetszés balról. Nagy zaj.)* Addig is, amíg ez az egész rendszer, amely erőszakra és korrupcióra épült fel, önmagában belefulladás a sárba, kérem a javaslatnak a napirendről való levételét. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Vázsonyi hatalmas filippikáinak, melyeket a Házban és a gyűlések egész sorozatában elmondott, nem volt meg a hatása a kormányra és a munkapárti többségre, de ezek a beszédek így is a magyar sajtószabadságnak maradandó apológiai és a szabadságon alapuló sajtójog kodifikálásának mindenkor forrásai.

KILENCEDIK FEJEZET

A BÉKE UTOLSÓ HÓNAPJAI

A sajtójavaslatot 1914 január 24-én elfogadta a képviselőház többsége és ettől fogva az ellenzék ismét alig vett részt a Ház munkájában. *Tisza* úgy érezte, hogy többségének hatalma igen erős és nem kereste az ellenzékkel való megegyezés útját. Minden beszédében és nyilatkozatában arra hivatkozott, hogy a monarchiát veszedelem fenyegeti és ez ellen kell felkészülni, az ellenzék pedig ugyanekkor, mellőzvéen a belpolitikai kérdésekkel való foglalkozást, mindinkább arra törekedett, hogy békét teremtsen a király és a nemzet között és hogy demokratikus politikával erősítse meg az ország egységét.

Az ellenzék küzdelmének súlypontját így inkább a delegációba vitte át és a delegáció munkájában erősen résztvett *Vázsonyi* is. Itt, a delegációban, már nem volt egységes az ellenzék felfogása a külpolitikai kérdésekről, míg a függetlenségi párt egyrésze a hármasszövetség ellen foglalt állást, addig *Andrássy*, *Apponyi* és *Vázsonyi* nagyobb beszédekben fejtették ki a hármasszövetséghez való ragaszkodás szükségességét. *Vázsonyi a delegációban a párbaj kérdésében* szólalt föl és azt kívánta, hogy a hadseregben is szigorúan tiltsák el a párbajt.

I.

Új vérszerződést!

– 1914 február 15. –

A küzdelmeknek ezekben, a napjaiban a *központi demokrata körben Vázsonyi* így világitotta meg a helyzetet:

Vázsonyi Vilmos: Igen tisztelt uraim! Ha ma végigtekintek a politika terein, ott nem látok egyebet, mint iszapot, de ez nem a Nílus termékenyítő áradásának iszapja, amely után bőségesebb, áldásosabb és termőbb lesz a föld, hanem ez az iszap a betegség, a miazma, a halál. Ez az iszap bűzhödtté teszi Magyarországon a léghört és oly rettentő erköcs-telenségnek képét tárja fel, amely annak a híres magyar legendának helyére, mely egykor szabadságot, dicsőséget jelentett az emberiség nagy köztársaságában, egy másik, sivár valóságot léptetett, azt a valóságot, hogy mi, habár kis nemzet vagyunk, a korrupció nagyságában a nagy nemzetek méreteit értük el s ha a korrupció nagyságából kellene egy

nemzet méreteit megítélni, akkor nekünk nem kellene már küzdenünk a nagy Magyarország ideáljáért, mert nagyobbak és hatalmasabbak volnánk, mint a Bécsset bevevő Mátyás király korában voltunk.

A miniszterelnök kedvenc szólama, hogy Európa színe előtt nem szabad kompromittálni Magyarországot. Hát ami itt esztendőök óta folyik, az nem egyéb, mint Magyarország szakadatlan kompromittálása Európa színe előtt. Mi egykoron itt a Keleten védelmezői voltunk a nyugati kultúrának, egykoron a mi alkotmányos érzésünk mintaképe volt haladottabb nemzeteknek is, egykoron a mi parlamentarizmusunkra úgy tekintettek, mint amely nyomban a parlamentarizmus őshazája és megalapítója, az angol nép parlamentarizmusa után következik. S ma, tisztelt uraim, mik vagyunk Európa színe előtti És mit jelentünk a külpolitikában? A mi szavunk pára, lehellet, jámbor óhajtás és imádság s az európai koncertben a mi diplomáciánk mindig a kikacagott bohócnak a szerepét játssza. A Balkán fiatal népeiben, azokban, akik a török hódoltság alatt éltek, még nemrég és csak most, az előttünk lezajlott közelmúltban nyerték felszabadulásukat, több bátorság, több kezdeményezési erő, több elszántság, nemzeti egység, demokrácia és hit van, mint ebben a nagy, hatalmas monarchiában, amelynek mi egyik állama vagyunk. Egész Európa népei előtt kompromittálva vagyunk már nagyon régen, mert ismerik a mi gyengeségünket, széttagoltságunkat; Európa népei előtt már régóta nem számítunk semmit és nem vagyunk egyebek, mint egy exponense a nagy német birodalomnak, amely vállveregetve támogat minket, hogy gazdaságilag annál jobban kizsákmányolhasson.

A legnagyobb baj az, hogy ez a kompromittálás a valóságnak is megfelelő és valósággal sincs erőnk a fellépésre és bátorságunk bármily kezdeményezésre. De ez nem is lehet másképp ott, ahol az államnak más a célja, mint a népnek, ahol az uralkodó politika valamely különálló molochnak tekinti magát, amely, mint a mesebeli sárkány, ugyancsak a legtisztábbat, a legszeplőtlenebbet ejti legszívesebben áldozatul. Ha állam és nép fogalma válhatatlanul egybe nem forrtak, akkor nincs különbség között, hogy itt hódítók garázdálkodnak-e, vagy a mi kebelünkben származó árulók és zsarnokok tartják megszállva ezt az országot. Ez az ország csak akkor a miénk, ha tényleg a miénk, ha nemcsak erőt, vért, verejtéket és adót vesz el tőlünk, hanem fennállván a mi erőnkben, mindent visszaad nekünk. Az állam mi magunk vagyunk és kell, hogy az állam meghódításának ezt a munkáját elvégezzük s ez lesz az új honalapítás.

A régi honalapítás első vérszerződése kimondta, hogy ami közös erővel szereztetik, az közösen osztatik fel. Ez a demokráciának igéje, a demokratikus alkotmánynak az akkori passzív idők fogalmazása szerint legegyszerűbb kifejezése és az átültetve mai modern fogalmakra annyit jelent, hogy amit az ország közös erővel szerez, kell hogy felossza az államnak minden tagja között, mert az állam sem egyéb, mint az egyesülés és olyan egyesülés nincs, amely a tagok között különbséget csinálna, amely az egyesületi tagok egy részének leigázásából, gazdasági nyomorúságából akarná táplálni a többinek szabadságát és gazdasági emelkedettségét. Az ily egyesületről, ugyebár, azt mondanák, hogy ez tisztességtelen egyesülés. Nos hát, a reakcionárius és abszolút állam is ilyen, mert ott egy maroknyi réteg tartja megszállva az országot s magának mindent kisajátít, nemcsak a jogot, nemcsak a hatalmat, hanem a becsületet is.

Higyjék el nekem, tisztelt uraim, hogy az Európa színéről való foly-

tonos diskurálás igazán mulatságos. Mert hiszen ki tehet arról, hogy ez az ország beteg és abnormis. Ki tehet más, mint az idegen anyag, amely bent van a nemzet testében és amelynek bentléte okozza a betegséget. Én még nem hallottam soha, hogy egy bacillus szemrehányást tett volna valakinek azért, hogy beteg, vagy hogy egy golyó, amelyet belém lőttek, tenne nekem szemrehányást azért, hogy azt érzem s hogy annak én vagyok az oka. De a nemzeti munkapártnak vezére szemrehányást tesz az ellenzéknek azért, hogy az ország beteg és abnormis helyzetben van és kompromittálva van Európa színe előtt. A korrump munkapárti rendszer képviseli azt a kóros idegen anyagot ennek a nemzetnek testében, amelynek ez ország abnormis és beteg helyzete tulajdonítható. És ez a betegség nem gyógyítható, míg a kóros és idegen anyag el nem távozik!

Ha a nemzet nem szenvedne, ha csak a magunk szempontjából néznénk a dolgokat, igazán mosolyogva tekintenénk a jövő elé. De bankokkal és palotaőrökkel s egy mindenre kész, elszánt sereggel, az ellenzék távolmaradása és a magyarság legértékesebb részeinek gyűlölete és megvetése mellett és minden patriotikus lelkesedés s áldozatkészség kiölése mellett nem tartható a helyzet. Minden híd addig jó, míg nem megy rá senki s csak akkor derül ki a hidépítőnek kontársága, ha a hidat megterhelik. Lehet ezeket a dolgokat tartani ideig-óráig, amíg a monarchia, amely minden oldalról ellenségektől van körülveve, megpróbáltatásoknak nem lesz kitéve, de ha egyszer eljön a megpróbáltatások ideje, a bankok s a palotaőrség igazán nem elegendő a nemzet lelkesedése, áldozatkészsége, elszántsága és igazi patriotizmusa nélkül, s akkor leszakad ez a híd. Alá kell tehát támasztani és a kontárt el kell kergetni, az alátámasztás pedig másképp nem lehet, mint a demokráciának erős, győzhetetlen és törhetetlen pilléreivel.

Az is végzettszerű, hogy azok közül, akik össze vannak kalapálva, senki nem mer szólni és akiben van is józanság, gondosan titkolja, s akinek van egy becsületes gondolata, az kikeresi a legelrejtettebb zugot és halkán susogja önmagának, hogy ne hallja meg senki, mindenki, akinek becsületes politikai gondolata van, elbújik. Végzettszerű ez a gyáva-ság, lomhaság, de ez hasznos is, mert azt jelenti, hogy itt nem személyváltozással, hanem az egész bűnös rendszer katasztrófájával és összeomlásával lehet csak a dolgokon segíteni. Hátha ők együtt akarnak maradni, maradjanak együtt a pusztulásban is és temessék őket közös sírba. A feltámadást nem tudták megbecsülni, hát bukjanak meg még egyszer és haljanak meg véglegesen s a sírjukra tegyünk akkora követ, hogy ne legyen többé soha feltámadásuk!

Csüggedés nélkül kell nézni az ellenzék küzdelmét. Nekünk nem lehet ott a normális parlamenti tárgyalásokat helyreállítanunk s azért, akinek van apró óhaja, apró sérelme, túsza azt el és várjon, mert apró bajokkal nem törődhetünk most, amikor arról van szó, hogy örökre leszámoljunk azzal a rendszerrel, hogy a magyar népet panamával és szuronnal lehesen kormányozni. Nézzék azt, hányan vagyunk az ellenzék tagjai közül, akik reggeltől estig azon dolgoznak, hogy ennek a gyászos uralomnak véget vessünk, hányan vagyunk, akik magunktól és családjunktól lopjuk el az időt, felemésztjük egészségünket, anyagi dolgainkat, hogy annál erősebben küzdjünk a rendszer ellen. Ne a kicsiny dolgok legyenek a szemünk előtt, hanem a nagy gyógyulás, Magyarországot vissza kell adni önmagának, itt a rabságból kell kiszabadulni, az ablakokat kell kinyitni, vagy betörni, hogy legyen friss levegő és új légáramlás! (*Zajos tetszés.*)

II. A nép jogok forrása

– 1914 május 17. –

A delegáció tárgyalásai alkalmával mondotta *Vázsonyi az erzsébetvárosi demokrata kör alakuló gyűlésén* ezt a beszédet:

Vázsonyi Vilmos: Tisztelt polgártársaim! Sokszor szokták azt a rossz tréfát elmondani, hogy vajjon mik is lehetnénk mi egyebek, mint demokraták és azt hiszik, hogy ezzel a rossz tréfával valami nagy dolgot mondtak. Pedig mi lehetnénk egyebek, mint demokraták, lehetnénk rabszolgák, lehetnénk lakájok, lehetnénk tényérnyalók, lehetnénk a középkor tényezőinek inasai és szekerítői. Ha polgári származás döntené el azt, hogy ki demokrata, nem kellene nekünk demokrata pártot alakítani, hiszen volna az egész nép óriási tömegében. De fájdalom, maga a polgári származás még nem jelent demokráciát, mert gyakrabban jelent ön tudatlanságot és gondolkodási lomhaságot, alkalmazkodási készséget és gyávaságot és a polgárság felsőbb köreiben gyakrabban jelent kapaszkodást és üzleti szellemet, politikának egyéni törtetésre és egyéni gazdasági érvényesülésre való felhasználását.

Mennyit vesztett jelentőségéből ez a szó: „polgár”! A francia forradalom szülte a „citoyen”, „polgár” jelentette a felszabadulást, jelentette a harcot, jelentette a büszkeséget. A polgár szóban bent volt a forradalomnak harci készsége, a múltnak kárhozatos maradványa s leromboló ereje és az új kornak alkotó szelleme. S mi lett ebből A polgárságnak fogalmát meghamisították és a polgárból alattvalót akarnak csinálni. Alattvalót, akinek jelképe többé nem a büszke forradalmi sas, amely magasan szárnyal, a napba beletekinteni is merészkedik, amely bátran bontogatja szárnyait és amely nemcsak vijjogni tud, hanem ha kell, vannak éles karmai is, van éles csőre is, hogy mérkőzzék ellenségeivel. Jelképe többé nem a sas, hanem egy másik, sokkal szelídebb állat legyen, amely alattvalói hódolattal és szürkeséggel viszi a zsákokat a malomba, amely szerény és megelégedett, sok terhet elbír, de a bogánccsal is beéri, nagyokat hallgat, ezért filozófusnak is tartható. (*Derültség.*) A polgár legyen szelíd, türelmes, mindennel beérő, semmit sem kérő, szelíd háziállata minden rendszernek, minden váltakozó kormányznak és mindig megadással kövesse azokat, akik számadásra melléje kirendeltettek.

Tisztelt polgártársaim, úgy állították fel ezt a tantételt bizonyos vezető urak, hogy a városok polgárságának az az érdeke, hogy bármiképp változzék a világ sora, akármilyen kormányunk legyen, a városi polgárságnak mindig az az érdeke, hogy mindenkoron kiszolgálja a fennálló kormányzatot. Ők úgy mondják, ez így hasznos a városi polgárságnak. Ez igaz is, így hasznos a városi polgárság egy töredékének, így hasznos azoknak, akik az udvari szállító cím mellé a népszállító címet is felvehetnék. Így hasznos azoknak, akik beliferálják a városi polgárságot és mint a népnek szállítói, mint modern rabszolgakereskedők megduzzadnak és felvirulnak.

A polgár szónak ősi eredeti jelentőségét, tisztelt uraim, helyre kell állítanunk, ezekkel a törekvésekkel szemben. A polgár öntudatát, a polgár bátorságát, a polgár elvhűségét és a polgár szuverenitását, hogy ebben az országban, amelyet a dolgozó nép tart fenn, a dolgozó nép szolidaritása

alapján kiirhassuk a középkornak minden gyökerét és végre itt dönthetetlenül uralkodjék a polgári, a demokrata Magyarország. (*Lelkes éljenzés és taps.*)

Tisztelt polgártársaim! Ezzel az elromlott polgári típussal kell nekünk mérkőznünk mindenfelé, mérkőznünk kell az úgynevezett okosokkal, az úgynevezett élelmekkel, mérkőznünk kell a polgárságnak azzal a felsőbb, felkapaszkodott rétegével, amelynek nem az a célja, hogy azt a vagyont, azt a szellemi erőt, amit megszerzett magának, arra használja fel, hogy a polgári társadalmat emelje, hanem amely alázatos inasként ki akarja szolgálni a rendiség tényezőit. Ezért mindenfelé bele kell plántálni a polgárok lelkébe azt a tudatot, hogy nem kicsinyes kerületi politikával, nem apró kedveskedésekkel, nem váll ver égetés ékkel, nem kortesfüllentésekkel és nem kortesajándékokkal kell szolgálni a polgárságot, hanem szolgálni kell azzal, hogy teremtsünk Magyarországon igazi alkotmányos rendet, jogot, szabadságot és gazdasági boldogulást. Nem ajándék jár ki nekünk, hanem az a jog, hogy ebben az országban mindenkinek legyen az alkotmányban egyenlő joga, a születésnek és vagyonnak az alkotmányban ne legyen kiváltsága, mindenkinek meg legyen arra a lehetősége, hogy itt megszerezze a kultúrának szükségleteit és mindenki megtalálja a gazdasági életben a gazdasági igazságnak és méltányosságnak érvényesülését. Nem ajándékokra és korteshazugságokra, hanem élő igazságokra, jogra és kenyérré van szükség. (*Lelkes taps.*)

Nekünk nem az a célunk, hogy azt mondjuk bárkinek, keljen fel az asztaltól, hadd ülhessünk mi a helyére. Ama asztalhoz, melynél ők ülnek, nem akarunk mi ülni soha. Azt az asztalt mi szekercével darabokra akarjuk zúzni, mert az egyéni érdekek és kiváltságok terített asztala helyett mi a népjogok terített asztalát akarjuk felállítani.

Tisztelt uraim! Nem oly időket élünk most, hogy helyes volna az árnyalati különbségeknek kihegyezése. Minket egyesít minden ellenzéki küzdővel a közös programmpont, hogy kívánjuk a jogrendnek és az alkotmány épségének helyreállítását. Jogrend és alkotmányosság helyreállítása alatt azonban mi nemcsak a formák helyreállítását értjük, hanem elsősorban eltakarítását annak a rettenetes választói jognak, amely a legirtózatosabb bűn Magyarország jövő nemzedéke ellen, mely a dolgozó népet húsz és harminc éve között valósággal rendre lekaszálja, kizárja a választók sorából és amely a választói jogot oly feltételekhez köti, hogy senkit ne lehessen hivatalból beállítani a választók közé, csak a közhivatalnokot. A jogrend és alkotmányosság helyreállítása a mi értelmezésünk szerint azt jelenti, hogy itt helyreállítván a múlt minden sérelmének reparálásával a jognak állapota, egyúttal az igazi jog legyen, hogy a nép és alkotmány közötti különbség itt végre végkép megszűnjék, hogy Magyarország alkotmánya népalkotmánnyá alakuljon át, hogy az egyenlő, általános és titkos választói jog (*Éljenzés.*) kizárja a jövőre nézve ezeknek az alkotmányellenes merényleteknek megismétlődését, (*Úgy van!*) Magyarország jövő nemzedéke ki van lökve a közéletből. Ezt a választói jogot eltávoztatni és az igazi általános, egyenlő és titkos választói jog diadalát előkészíteni, ezért testvériesen együttműködni mindazokkal, akik ugyanarra az alapra helyezkedtek, ez a mi legelső, ez a mi legfőbb kötelességünk. (*Hosszas taps és éljenzés.*)

Ha a kormányelnök úr arra hivatkozik, hogy az ő politikáját támogatja az ország, – akkor könnyen elemezhetem neki, kik vannak vele. Elsősorban vele van a kormányhatalom, ez a legnagyobb párt Magyar-

országon. Akkora párt, tisztelt uraim, a kormányhatalom, hogy amely percben a tisztelt jelenlevők közül bárkit ér az a kegy, hogy őt bízzák meg a kormányalakítással – nem veszek ki senkit a jelenlevők közül, nemcsak azért, mert senkit sem akarok sérteni, de mert ez a valóság, – az önmagában pusztán e tény által rögtön a lelkes hívőknek egész seregét mutathatja fel. Bárkit az urak közül megvilágít egy ilyen felülről jövő kegy sugar, az először is rögtön meg fogja szépíteni ábrázatát, E sugárban rögtön az arcvonásai ragyogóbbak, szebbek és szimpatikusabbak lesznek, termete délceg lesz, ruganyos lépéseiről, hősiességéről, elszántságáról, szellemességéről, az irodalomban és művészetben és a nyelvészetben való jártasságáról rögtön legendák fognak szárnyra kelni, közmondásossá fog válni az ő igazmondása, szóval: ő lesz hivatalból rögtön az „Igazmondó” s lesznek, tisztelt uraim, számosan a polgárság józan vezetői között, akik összeülve klubjukban, az elbukott miniszterelnökről azt fogják mondani: nahát én megmondtam régen, hogy esztelen, vakmerő politika volt tulajdonképpen, amit csinált, falhoz vitte ez a fiatalember a pártját, hanem ez az új kormányelnök, ez új fényt fog deríteni Magyarországra. Ez az igazi. Tehát rögtön a kinevezés tényével egy kormányelnök forró szerelmet ébreszt önmaga iránt számosakban és rögtön megnyeri a hivatali apparátust, amelyet most kívánnak tökéletesíteni azzal, hogy az önkormányzat maradványait eltakarítják és hogy egyetlenegy központi rángatással dróton meg lehessen mozgatni egész Magyarországot. íme, a legnagyobb párt a kormányhatalom, ez támogatja a legnagyobb mértékben a mindenkori miniszterelnököt. De mi lesz ebből a támasztékból akkor, ha megbukik a kormány elnöki Mi marad akkor ebből a támogatásból? Mi lesz a díszpolgári oklevelek sokaságából? Mind szertefoszlanak, mint a pára, mind az új kormányra vár, amiként az új padisajt várják a hárem hölgyei epedő szerelemmel.

A másik kormánytámogató hatalom annak a rétegnek a támogatása, amit a kormány a hivatalokban elhelyez. A harmadik támogató az a romlott polgár, akinek teljesen mindegy, hogy milyen uralom van Magyarországon, aki a forradalomnak éppúgy hajlandó kamatra kölcsönözni, ha egyszer uralomra jutott, amiként hajlandó az abszolutizmust alátámasztani, akinek teljesen mindegy, hogy itt mi van, csak legyen magas kamatláb, csak legyen minél nagyobb profit és minél nagyobb konjunkturális nyereség. Ezeket a pénzhatalmatokat és kartellnagyaságokat, ezeket tévesztik össze a polgársággal. És mikor ezeknek lelkes támogatását tapasztalják, azt hiszik, hogy itt valami a római polgárok heroizmusára emlékeztető jelenséggel állunk szemben. Nem. Kartell és banknagyság nem volt, aki kivette volna a füléből a fülbevalót, hogy lerakja a haza oltárára. Az rendszeren másnak a füléből szokta kivenni a fülbevalót. *(Úgy van! Lelkes taps.)* Abban a percben, amikor a polgárság dolgozó rétegének szívét áthatotta a polgári érzés és agyvelejét megvilágosította a polgári öntudat, abban a pillanatban, amikor kilábolunk az önkény és gazdasági szolgaság és koldusság mai züllött állapotából, a joggal és szabadsággal és kenyérrel együtt tönkremegy az önkény uralma. *(Hosszas taps.)*

Meghurcolták és tönkreverték a magyar nép nevét, dicsőségét a külföld előtt. Nem azok hurcolták meg, akik nem voltak hajlandók jótékony leplet borítani a panamákra, hanem azok, akik a panamákat elkövezték, mert a bűnnek nincs joga más takaróra, csak arra, amit a fegyház ad neki. *(Hosszas és lelkes taps.)* Látunk embereket, akik még egy esztendővel ezelőtt a szájukat sem merték kinyitni és megelégedtek azzal, hogy

a hatalom árnyékában szerényen meghúzhatták magukat, azok most zarnoki pózokba helyezkednek, mindmegannyi játszani akarja, az egyik a kicsi Tisza Istvánt, aki az erőszakot szolgáltatja és a másik a kicsike Lukács Lászlót, aki a kicsike pártkasszát szorongatja. (*Taps.*) így rontották meg az egész társadalmat, az elv és eszme erejének hatását, lerombolták az emberekben a hitet és a bizodalmat. A szétesés és elzüllés politikája ez, mely bűn a monarchia szempontjából is.

Tisztelt polgártársaim! A rombolás és szétesés e politikájával szemben nekünk hirdetni kell az egyesítést, a jogrend helyreállítását, jogrend alatt *értve azt, hogy* olyan alkotmány lépjen az eddiginek helyébe, mely a meggyaláztatástól a maga erejével védi meg magát, tehát az általános, egyenlő és titkos választójogra felépült népképviselő és az erre felépített igazi önkormányzat. Csak a demokratikus jövő, az általános, egyenlő és titkos választói jogra épült parlament oldhatja meg azokat a kérdéseket, amelyek a demokrácia programját képezik. (*Élkezés.*)

Önök a mai napon megalakultak, hogy ebben a szellemben szervezék az erzsébetvárosi polgárságot, hozzájáruljanak a felszabadítás és megváltás ama munkájához, amelyet nemcsak egész Budapesten, hanem Magyarország minden városában el kell végeznünk. Önök megtették az első lépést, kibontották a zászlót. A zászlóbontás azonban önmagában nem elég. A zászlónak nincs varázsigeje, nincsenek csodák, ehhez munkálkodni, ehhez dolgozni kell. Valamikor lehetett a pusztában varázspálcával vizet fakasztani. Ma már, tisztelt uraim, a pálcák egész sokaságára van szükség, hogy a pusztaságban a sziklából a népjogok forrása fakadjon. A pálcák egész sokaságával kell megbüntetnünk azokat, akiknek szíve a jogtalan néppel szemben szikla. Ha mindenki érvényesíteni fogja a maga jogát, akkor a közsiklából ki fog majd fakadni a népjogok forrása. (*Percekig tartó lelkes élkezés és taps.*)

III.

Ferenc Ferdinánd halála

– 1914 június 30. –

A Balkán-háború óta izzó parázson ült egész Európa, a feszültség már majdnem szétvágta a béke abroncsait, a társadalom örökös nyugtalanságban és izgalomban élt, a pénzügyi krízis mindenfelé állandósult és mindenki érezte, hogy a lekötött erők előbb-utóbb küzdelemre csapnak össze. Mialatt egész Európában mindenütt a nemzeti egységet igyekeztek összekovácsolni, az alkotmányt megerősíteni és a széles néprétegeket szociális intézkedésekkel megnyugtatni, addig nálunk, most már közel másfél évtizede, belső harcban állt az ország és a megbékülés útjai szinte végkép elzárultak. Ily körülmények között csapott le a tragikus esemény, hogy 1914 június 28-án *Ferenc Ferdinánd* trónörökös Szerajevóban meggyilkolták. A *képviselőházban* június 30-án jelentették be a trónörökös halálát és ekkor *Vázsonyi* a következő beszédet mondotta:

Vázsonyi Vilmos: T. képviselőház! Csak azért kérek szót, hogy nyilvánossághoz tegyem, hogy Magyarországon nincsen olyan irányzat, még a legszélsőségesebb irányzat sem, – ezt akarom hinni és úgy is tudom, – amely ne volna egy a gyászban, ne volna egy a felháborodásban.

Lehet, hogy a magyar trón elhunyt várományosának jövendő poli-

tikája örökre homályba van borítva, de személye s egyénisége homályba borítva nincs. És ámbár nem kereste sohasem a közelebbi érintkezést a néppel, abban az értelemben, hogy kereste volna a népszerűséget, azért a népléleknek és a nép széles rétegeinek minden ismerője tudta, hogy a dolgozó nép lelkében csak a legmélységesebb rokonszenv élt személye iránt és a legmélységesebb gyász kísérte most tragikumát. Megvan ennek a lélektani magyarázata. Magas születése dacára az elhunyt trónörökös mintaképe volt a polgári erényeknek.

Mindaz, ami polgári erény; a munkának szeretete, a kötelességnek erős érzése, a férfiaság, a családi életnek bensősége és tisztasága, az erős meggyőződés, a kristálytisza karakter, mind olyan nagy mértékben megvoltak benne, hogy, jóllehet a maga egyéniségét mindig távol akarta tartani minden kíváncsiságtól és került minden népszerűséget, mégis éppen oly csendes, éppen oly titkos rokonszenv volt a népben iránta, mint amilyen csendes és titkosan táplált rokonszenv élt ő benne a dolgozó népnek milliói iránt. És nem lehet csak misztikus képzelődés, hanem erős tudás és meggyőződés az, amely megvan a nép dolgozó millióiban, hogy az elhunyt trónörökösben a népnek, a dolgozó népnek megbecsülőjét és jogainak egyik igazi támaszát veszítették el. Ezért általános a gyász, amely a nép minden rétegében uralkodik és ezért általános a felháborodás.

Azt hiszem, t. Ház, amint egyek vagyunk a gyászban, kell, hogy egyek legyünk a halálesetnek, ennek a rettenetes tragikumnak kamatoztatása nélkül, de hazafiasságból kell, hogy legyünk a gyászeset tanulságainak levonásában is. Ez a tanulságlevonás pedig néhány szóval, s egyszerűen az, hogy a monarchiának, a trónnak minden üdve, minden támasza, minden jövődjéje az alkotmányban, a jogban, a boldogságban erős, osztatlan, egymással ellenségképen soha szemben nem álló magyarság. *(Helyeslés.)*

„A trónnak és a monarchiának minden támasza, minden jövődjéje az alkotmányban, a jogban erős magyarság”, mondotta ekkor, június 30-án, *Vázsonyi Vilmos*.

Négy hét multán kitört a háború.

AZ ELSŐ KÖTET TARTALMA

<i>Vázsonyi. Írta: Apponyi Albert gróf</i>	3
<i>Vázsonyi élete és kora. írta: Pakots József</i>	5

Első rész. A kezdet. 1889-1901

<i>Első fejezet. A diákvezér</i>	35
I. A véderőjavaslat ellen (35) – II. A királyi jogkőről (37) – III. Az első vezércikk (38) – A magyar ifjúság nagygyűlése (38) – IV. Nemzeti hadsereget (39) – V. A többségi abszolutizmus ellen (41) – A nemzet akarata (41) – VI. Az új márciusi ifjúság (42) – VII. Kossuth hontalanítása ellen (44) – Kossuth Lajosért (44).	
<i>Második fejezet. A recepcióért</i>	46
I. A küzdelem megindítása (46) – Viszonosság és szervezet (47) – II. Az önérzet útján (50) – Kérvény a magyar országgyűléshez (50) – III. A magyarság és a zsidóság (54) – Az egyházpolitikai mozgalmak (54) – A recepció nemzeti szempontból (56) – A polgári házasság (57) – Kossuth Lajos (59) – Mózes botja (61) – Epilógus (62).	
<i>Harmadik fejezet. A párbaj ellen</i>	63
I. Társadalmi mozgalom a párbaj eltiltására (63) – Kérvény és felterjesztés (64) – Párbajmorál (65) – II. Bcsület és lovagiasság (67) – Az államosított párbaj (67) – Üzletek és párbajok (69) – Akkor meghalsz, Rákóczy! (71) – Párbaj-járvány (72).	
<i>Negyedik fejezet. (V. V.)</i>	75
I. Emberfejek (75) – A gyűlölet vallása (75) – Erzsébet legendája (77) – Horváth Boldizsár (78) – Petőfi (79) – Szobrot Batthyánynak (80) – A „nemes rozsdá” (82) – Az élő szobor (83) – Atzél Béla báró (84) – II. <i>Magyar problémák</i> (86) – A magyar paraszt (86) – A középosztály (88) – Lateiner hivatás (89) – Az egyetem (91) – Alma mater (93) – A vendéglői kard (96) – Az alkohol (97) – Akasztófahumor (98) – III. <i>A kor eszméi</i> (100) – Egy pálya tanulmányai (100) – A parlamenti csócselék (102) – Korhadó alkotmányok (103) – Caesarok és királyok (105) – A három esalhatatlan (107) – Az örök béke és jezsuitái (109) – A béke-bácsik (110) – Véres imádság (111) – IV. <i>Magyar politika</i> (113) – A király a nemzethez (113) – A felséges pénz (115) – Parlament és társadalom (116) – A reszkető kaszánya (118) – V. <i>Gondolatok és esz-</i>	

mék (120) – VI. *Töredékek* (120) – Kossuth Lajosról (126) – Gutenbergről (127).

Ötödik fejezet. A demokráciáért 429

I. A demokrata párt megalapítása (129) – II. Az első győzelmi akkordok (130) – III. A községi program (132) – IV. A sajtó: a lelkiismeret (139) – V. A városháza börtje (142) – VI. Az országos programra (146).

Második rész. A terézvárosi mandátumtól a vezérlőbizottságig. 1901

Első fejezet. A nép szárnyain a Házba 161

I. A lagúnák városa (1Π2) – II. A hatalom bálványimádói (168).

Második fejezet. Egyedül 175

I. A szűzbeszéd (176) II. A munka jogaiért (188) – III. A reakció ostromtüzeiben (194) – Testvéreimet el nem árulom (194) – örök béke és örök párbaj (196) – Majd leszámolunk (200).

Harmadik fejezet. A nemzeti hadseregért 203

I. A nemzetietlen szabadelvűség (203) – II. A Gréven-hűsárok (214) – III. A schönbrunni tigrisek (224) – IV. A halott. Szolimán (237) – V. A többségi hóbot (239).

Negyedik fejezet. A parlamenti erőszak ellen 253

I. A puskaporos torony (253) – II. Kenyeret és só (203) – III. A vasutas sztrájk (265) – Amnesziát a sztrájkolóknak (265) – Védőbeszéd a vasutas pörben (267) – IV. A szabadelvűség koldusbotja (271) – V. A vezérlőbizottság zászlóbontása (286) – Rákos homokja (286) – Az alkotmány sebei (288) – A hatoltak csendje (289) – Rákóczi tárogatója (291).

Harmadik rész. Az alkotmányért és a népjogokért. 1905-1910

Első fejezet. A Vázsonyi-Hieronymi választás 295

T. Eladtok engem, mint Józsefét testvérei (296) – II. Mi vagyunk az élet és a nép (297) – III. A csipkebokor isteni lángja (306).

Második fejezet. Az alkotmány védelmében 314

I. A Polgár (314) – A díszkard (315) – II. Kossuth Lajos és a demokrácia (316) – III. A szerveztlenség (320) – Ararát (320) – IV. A Fejérváry-kormány (322) – Königrätz (322) – Róbert és Leó (324) – V. A választójogi taktika (325) – Álarcosbál (326) – Kossuth Lajos tanítása (327) – VI. Becsületes meggyőződés és komoly tett (329) – VII. Az abszolút vétó (331) – A parlament szuverenitása (331) – Emlékezzünk, hogy mások is emlékezzenek! (332) – Hazudtok! (333) – VIII. A magyar trikolor (335) – IX. Burgdemokrácia (336) – X. Az utolsó óra (338) – Te is fiam, Samu? (338) – Legyen vége a komédiának (340) – Fegyverkezzünk (341) – Statárium (343) – Oh du lieber Augustin . . . (344) – XI. Az önkormányzat temploma (345) – A megkorbácsolt levegő (348) – XII. Kiáltvány a nemzethez (349).

Harmadik fejezet. A demokrácia vértanúi 358

I. Martinovics és Hajnóczi (353) – II. Május 20. (358) – III. Szobrot a vértanúknak! (360) – IV. Hirgeist Nini (361).

<i>Neyyedik fejezet. A koalíció</i>	364
I. Az alkotmány újjáépítése (364) – II. Az éjjeli ügyész (36?) – III. Princivalle sátrában (373) – IV. Nagy-Budapest (376) – V. A pluralitás ellen (380).	
Negyedik rész. Jog, kenyér, becsület. 1910-1914	
<i>Első fejezet. Vissza a népjogokhoz!</i>	385
I. Hamupipőke (386) – II. Nincs két lelkem, csak egy (391).	
<i>Második fejezet. A magyar ügyvéd</i>	391
I. Az ügyvédek numerus claususa (399) – II. Malthus theoriája (402) – III. Szabad ügyvédség (403).	
<i>Harmadik fejezet. Budapestért</i>	409
I. A drágaság ellen (409) – A terített asztal politikája (409) – A „másodrendű” hazafiak (415) – A marhák önálló vámterülete (417) – II. A bűnös Budapest (419) – III. Mit tettünk és mit kell tennünk Budapestért? (427) – IV. Az igazságtalan adótörvények ellen (435) – V. A győzelmes adóharc után (439).	
<i>Negyedik fejezet. A magyarság és a demokrácia</i>	444
I. A demokrácia: a nemzeti eszme (444) – II. Egy szegény ifjú története (451) – III. A magyar gironde (456) – IV. Polgár vagyok! (462) – V. A smokkók és a salabakterek (466) – VI. A lázbeteg ország (471) – VII. Új hajlékban a régi cél felé (475) – VIII. A sárga folt és a deres (478).	
<i>Ötödik fejezet. Választójogi harc Khuen és Lukács kormánya alatt</i>	485
I. Bánffy emlékezete (485) – II. A magyar politika három bolygója (486) – III. A szabadság és a rend harmóniája (490) – IV. Sipista választójog (497) – V. A monarchia jövője (501).	
<i>Hatodik fejezet. A Désy-Lukács-por</i>	500
I. A bűn üldözi az erényt (507) – II. Új Königrätz felé (513).	
<i>Hetedik fejezet. A Tisza-kormány ellen</i>	520
I. A politika: kenyér (520) – II. Ki a forradalmár? (528).	
<i>Nyolcadik fejezet. A sajtó szabadságáért</i>	531
I. Az újságíró felelőssége (531) – II. A sajtó: a pap, a tanító és az üldözött jog aziluma (535) – III. Ha megtámadják a monarchiát... (539) – IV. Ki vagyok én? (543) – V. Rombolni könnyű (544) – VI. A porkoláb kulcsa (550) – VII. A nyugtalan ország (553).	
<i>Kilencedik fejezet. A béke utolsó hónapjai</i>	557
I. Új vérszerződést! (557) – II. A népjogok forrása (560) – III. Ferenc Ferdinánd halála (563).	

Képek és kéziratok

Vázsonyi szülőháza Sümegen.....	7
Vázsonyi az ifjúsági nagygyűlésen.....	38
A recepciós kérvény befejező sorainak kézírata.....	53
Bartha, Vészi, Légrády, Vázsonyi és Aczél karikaturái	95
Gáspár karikaturája Vázsonyiról.....	117
A pártprogram tervezetének kézírata.....	135

Távirat Benedek Jánoshoz	199
Jegyzetek az 1904 november 17-iki beszédhez	287
Bér Dezső karrikaturája 1905-ből	298
Vázsonyi és Hieronymi karrikaturája	311
A terézvárosi utca a Vázsonyi-Hieronymi-választás napján.....	313
Λ vezérőlbizottsági kiáltvány kézírata	351
Karrikatura a Désy-Lukács-pör idejéből.....	509
Vázsonyi karrikaturája a sajtószabadságért vívott harca idejéből.....	517

Képmelléletek

1. Vázsonyi arcképe
2. Vázsonyi szülei – Vázsonyi Vilmosné – Vázsonyi János dr. –
Vázsonyi 8 és 18 éves korában
3. Vázsonyi 1901-ben és 1905-ben – Vázsonyi és Kronawetter, az
osztrák demokrata párt elnöke – Vázsonyi aláírása